

STILISTISCHE
GRAMMATICA

DOOR

Dr. G. S. OVERDIEP

DOOR

DR. G. S. OVERDIEP

STILISTISCHE GRAMMATICA

VAN HET MODERNE NEDERLANDSCH

DOOR

DR. G. S. OVERDIEP

Hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen

N.V. UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ
W. E. J. TJEENK WILLINK, ZWOLLE, 1937

VOORBERICHT

Het is een aangename plicht, bij het verschijnen van deze nieuwe bewerking van mijn grammatica dank te zeggen aan hen, die mij daarbij steeds hun hulp en voorlichting hebben verleend. In de eerste plaats den Nestor van onze dialectologen, Dr. W. de Vries, die mij ook bij de correctie groote diensten heeft bewezen. In de tweede plaats mijn medewerker G. A. van Es, die het belangrijke werk voor de intonatie voor zijn rekening heeft willen nemen. En ten slotte de velen, die mij hebben ingelicht over hun eigen volkstaal: de meeste dank voor gegevens van dien aard komt toe aan de heeren C. Varkevisser, J. Naarding, G. J. Klokman, J. Klatter, J. J. Westenbrink en C. de Vriese, voor het Zeeuwsch aan Mej. Dr. H. C. M. Ghijsen als secretaresse der Zeeuwsche Vereeniging voor Dialectonderzoek, voor het Friesch aan den lector P. Sipma. Op aandrang van vele zijden is aan deze uitgave toegevoegd een uitvoerig register van zaken en woorden.

October 1936.

G. S. OVERDIEP.

ALGEMEENE STILISTISCHE TAALKUNDE

INLEIDING.

§ 1 Deze *Stilistische Nederlandsche Grammatica* is een omwerking van de *Moderne Nederlandsche Grammatica*, die in 1928 verscheen als leerboek voor Gymnasia, H.B.S. en Kweekscholen Voor dat onderwijs werd het boek te »zwaar« bevonden, en op dien grond verworpen; als studieboek vond het waardeering. Intusschen bleek de bruikbaarheid van mijn stilistische methode¹ voor het stelselmatig onderwijs aan middelbare scholen uit het succes van een beknopte uitgave, vooral sedert 1934, toen de *Beknopte Stilistische Grammatica* verscheen². Het ligt voor de hand, het oorspronkelijke werk als handboek voor studeerenden op zijn verworven plaats te bevestigen. Dit brengt echter groote veranderingen mede. De *Mod. Ned. Gramm.* was inderdaad het product van mijn ervaringen als leeraar; als leeraar achtte ik zoowel stof en methode, als ook den gegeven vorm voor de school geschikt. Het spreekt vanzelf, dat ik als hoogleeraar aan een boek voor »studeerenden« ietwat andere eischen stel. Dat wil niet zeggen, dat het heele boek, zelfs niet dat de kern ervan moest worden *veranderd*. De syntactische grammatica was in haar geheel en in haar onderdeelen de oorspronkelijke analyse van een omvangrijk en veelsoortig taalmateriaal, geordend naar de onderscheiding van taalvorm en taalfunctie. Dit werk behoeft niet te worden overgedaan; het kan alleen worden aangevuld, uitgebreid en verbeterd. Onbruikbaar voor studeerenden is echter een deel van wat aan de beschrijvende syntaxis voorafging: het »instrumentarium« van den grammaticus (*Mod. Ned. Gramm.* § 1—92). Dit was een uiteenzetting van de beginselen der algemeene taalkunde, gericht op de practijk van een Nederlandsche School-

¹ Zie mijn *Stilistische Studiën I en II* (Brill, 1926 en 1927) en de *Inleiding op mijn Zeventiende-eeuwsche Syntaxis* (Wolters, Groninger Bijdragen), verder hierna.

² Met *Oefenboek*, bij W. E. J. Tjeenk Willink; door G. S. Overdiep en G. A. van Es. De tweede druk verscheen in het voorjaar van 1936.

grammatica. De grammaticale terminologie werd er opgesteld, vooral die der functioneele categorieën; de algemeene taalvormen, de stilistische onderscheiding der taalsoorten, in voorloopigen en wat al te beknopten vorm aangeduid. Het stelsel der klanken, de typen der woordvorming, de theorie der beteekenisontwikkeling werden op de gangbare schoolsche wijze toegelicht.

Het is thans niet mijn bedoeling, een volledig inleidend hoofdstuk te schrijven over de »principes« en de »methodiek« der algemeene linguïstiek, de taalpsychologie, taalphilosophie, de phonologie. Ik zal ook thans uit die gebieden van wetenschap, theorie en bespiegeling datgene ter sprake brengen wat noodig en bruikbaar is als inleiding tot een systematische beschrijving van de Nederlandsche *stilistische grammatica*, een uiteenzetting der principes van mijn grammaticale methode in hare verhouding tot de algemeene taalwetenschap.

Het boek moet leesbaar blijven ook voor andere studeerenden dan aankomende studenten, voor andere lezers dan de ervaren vakgenooten: ik onderstel, dat allen die geroepen zijn tot taalonderwijs, en allen die door belangstelling voor de moedertaal tot studie worden gedrongen, een theoretisch en practisch handboek als dit zullen gebruiken. Daarom moet het zonder al te veel linguïstische theorie recht op zijn bestemming afgaan. In zooverre bovengenoemde principes en methoden betrekking hebben op de syntactische en algemeene grammatica, kunnen wij bovendien verwijzen naar verschillende compendia, voor de syntaxis naar W. Havers' Handbuch der Erklärenden Syntax, waarin is samengevat ongeveer alles wat in een kwarteeuw is gezocht en gevonden op het gebied der steeds meer syntactisch gerichte algemeene taalwetenschap. Deze syntactische nieuwe-richting is o. a. duidelijk te constateeren in een tijdschrift als de Indogermanische Forschungen, wanneer men den inhoud der laatste twintig vergelijkt met dien van vroegere jaargangen. Des te vreemder is het, dat de Nederlandsche taalkunde nog altijd aarzelt in de juiste waardeering van de syntactische methode. Een aarzeling die te verklaren is uit de voorliefde voor een betrekkelijk late, en daarom bij ons nog steeds niet bevredigende historisch-etymologische klank- en woordleer, anderzijds uit de bevangenheid ten opzichte van het probleem der verhouding van *taalvorm* en *zinsfunctie* bij taalpolitici, die zich met hand en tand scherp schijnen te moeten zetten tegen het erkennen van andere »categorieën« van *functies* dan die in *flexie*-categorieën zijn uitgedrukt. Het is ook daarom gewenscht, met nog sterkeren nadruk dan vroeger uiteen te

zetten, welke *syntactische taalvormen* in het »deflecteerende« Nederlandsche taalstelsel dienen tot omschrijving van *de uit indo- en oud-germaanschen tijd overgeleverde categorieën van functies*. Daartoe is het noodig, telkens opnieuw toe te lichten, uit welke soorten van taal de Nederlandsche »bestaat«, en welke methode voor de analyse, de vergelijking, de verklaring en de synthese van deze taalsoorten met den term »stilistisch« wordt bedoeld. We moeten daartoe de begrippen »stijl« en »taal« nader onder oogen zien.

Taal is uitdrukking van gevoel en gedachte in gangbare vormen en symbolen van klank, gebaar en schrift. In een grammatica wordt uiteengezet, welk stelsel van regelmaten valt op te merken in het gebruik der *taalvormen* naar gelang van den *taalinhoud*, het *taalmilieu*, de *taalsoort*. *Stilistisch* is de grammatica, waarin de relativiteit der taalvormen door vergelijking wordt bepaald. De stilisticus tracht antwoord te geven op de vraag: waarom drukt een spreker of schrijver zijn gevoel of gedachte uit in den gegeven, en niet in een anderen vorm; of: in hoeverre is er *harmonie* in het samenstel van den gegeven *inhoud en vorm*.

De »klankvorm« waarin de spreker of schrijver zich uit, is een »zin«, of een geheel van »zinnen« in zinsverband. De keuze van den gegeven zinsvorm te verklaren, de harmonie van den zinsvorm met den gegeven taalinhoud te bepalen, is de taak van den stilistischen grammaticus: hij volgt dus den weg der *syntactische* analyse. In zooverre »taal« gelijk »klank« is, begrijpt hij »klank« als zinsklank, *het klankgeheel van den zin*: aan de losse klankelementen die men klinkers, medeklinkers en syllaben noemt, kent hij *buiten den zin* geen eigen »taalinhoud« toe.¹ En wanneer hij bij ontleding van den zin *woorden* onderscheidt, beseft hij *dat deze woorden* een bepaalden (feitelijken) *taalinhoud hebben in en door den zin*, zooals deze in den »context« of »samenhang« is gesproken of geschreven. De leer der klanken en de leer der woorden (hun beteekenis en hun vorming) zijn dus geen organieke onderdeelen der stilistische grammatica, zij zijn hulpmiddelen bij de syntactisch-grammaticale analyse van gegeven taal-materiaal.

Wij constateeren met nadruk, dat een »grammatica« niet een volledige beschrijving der »Nederlandsche Taal« inhoudt, niet gelijk is aan een »Handboek der Nederlandsche Taal«. Een dergelijk werk zou een »woord-

¹ De leer der »phonemen« kan hij dus niet aanvaarden, althans niet in een van hare consequenties.

Stijl. v. Nijl.
Phon. p. 2.

leer« en »phonologie« moeten bevatten, misschien even omvangrijk als onze syntactisch-stilistische grammatica is. Het »woord« en de »klanken« komen hier alleen in zooverre aan de orde, als zij mede dienen tot vorming van grammaticale categorieën van vormen en functies in het Nederlandsche taalstelsel.

Behalve het bovengenoemde harmonische samenstel van vorm en inhoud onderstelt »stijl« *traditie in vorm*. Onder traditie verstaan wij regelen en wetten, die ons niet zijn »geleerd«, maar die wij »van nature« volgen. In zijn natuurlijke taalstijl nu *spreekt* de mensch, wanneer hij de taaltraditie van zijn natuurlijk taalgebied volgt: de taal van zijn bakermat, zijn familie, zijn dorp, buurt of streek. In *kunsttaalstijlen* schrijft de kunstenaar bij inspiratie door zijn »genie«. Door onderwijs en studie wordt ook den ontwikkelde een stijl van spreken en schrijven, een vorm van »uitdrukking van gedachten« eigen, wanneer hij een »betoog« houdt over dingen buiten de »natuurlijke« taalsfeer. Wie schrijft in een kunsttaalstijl, zal zich richten naar, althans stelling nemen ten opzichte van de traditioneele vormen van het »genre«, die men kent door cultuur en lectuur. Eveneens is schrijven en spreken in de sfeer van een vak van wetenschap, een ambt, beroep, tevens gebonden aan de bijzondere »traditie« van de dusgenaamde »groepstaal«. Het is een misverstand, te meenen dat de normatieve »algemeene verkeerstaal« de eerst-aanwezende taalwerkelijkheid zou zijn, waaruit de verschillende taalstijlen zouden zijn voortgekomen; nog duidelijker worden de gevaren van dat misverstand, wanneer wij volop hebben doordacht het beginsel, dat iedere stilist uitgaat van het »natuurlijke taaleigen« dat hem als kind *van nature* in de eigen *taalkring* »eigen« is geworden. Ondanks onderwijs, bedrijf, cultuur en kunst, spreken en schrijven wij in meer of minder gewijzigde vormen van de Nederlandsche *volkstaal*: ons natuurlijke taaleigen, onze »persoonlijke« taal. Van *hieruit* zoeken wij steeds weer nieuwe wegen in het overgeërfde Nederlandsche volkstaalsysteem. Deze principieele opmerking moest voorafgaan aan de bespreking van den bezwaarlijken term »Algemeen Beschaafd«.

§ 2 De Nederlandsche wetenschappelijke *grammatica* is gericht en gebaseerd op de *historie*, en dan bijna uitsluitend op de historie van klanken, flexie en woordvorming. De Nederlandsche *schoolgrammatica* en de niet-historische *studiegrammatica* is sedert het laatste decennium van de vorige eeuw beperkt tot wat men noemt het Algemeen Beschaafd, in het bijzonder

de Algemeen Beschaafde Spreektaal, die men heeft verheven tot bron van de Algemeen Beschaafde Schrijftaal. In onze stilistische grammatica nemen wij een geheel ander standpunt in. Allereerst is het onze meening, dat een »algemeene« taal alleen »algemeen« kan zijn, wanneer zij is gebonden aan algemeen geldige reguleering der taalvormen en beperkende regelmaat in gebruik van woorden en wendingen, en dat die reguleering en die regelmaat alleen in een *geschreven* taalvorm kunnen worden gesteld en gevolgd. Wij nemen dus aan, dat er een algemeene verkeerstaal is, die wij schrijven en lezen; maar dat die *algemeenheid bestaat in normen*, dat wil zeggen abstracties uit de feitelijke taal, grootste-gemeene-deelers zoo men wil. Wil iemand *algemeen* begrepen worden bij spreken en schrijven, dan richt hij zijn uitspraak, spreek- en schrijftrant, woordenkeus, wendingen van den zinsbouw, naar de vormen en normen der *geschreven* verkeerstaal, zonder daarbij het *gesproken* Algemeen Beschaafd als tusschenstation te passeeren. Iedere Nederlander schrijft die algemeen geldige verkeerstaal in een door zijn *persoonlijke* taal bepaalde *verhouding tot die norm*. Indien wij »stijl« onder anderen mogen definieeren als »persoonlijke verhouding« tot gegeven (dat is: geabstraheerde of onderstelde) »normen« en »maatstaven«, dan zal een grammatica, zelfs die zich beperkt tot de analyse en karakteristiek van de »algemeene schrijftaal«, noodzakelijk »stilistisch« moeten zijn. In de grammatica zal n.l. de veranderlijkheid, de mate van vrijheid ten opzichte van de norm, moeten worden aangeduid. Maar van veel meer belang is, dat aan de verschijnselen van den *taalvorm* en den *taalinhoud* wordt uiteengezet, wat het karakter is van de *natuurlijke gesproken taal* der individuen, die hun persoonlijke verhouding tot de normtaal bepaalt, en welke geschreven taalgenres en stijltalen op grond van traditie en cultuur in Nederland gangbaar zijn. Een grammatica die op deze onderscheiding is gericht en gegrondvest, is evenzeer »stilistisch«: »stijl« immers onderstelt traditie en cultuur, onderstelt ook harmonie tusschen vorm en inhoud.

Wanneer liefhebbers van »onze Moedertaal« zich bezorgd maken over de »verwording« en »verwildering« bij het *spreken*, richten zij hun aandacht vooral op de »platte uitspraak«, minder op gebrekkige beheersching van de eigenlijke kern der »algemeene« taal, n.l. de woordenkeus, en allerminst op den zinsbouw. Zelfs wordt er den laatsten tijd van overheidswege een bijzondere waakzaamheid bij examens en op school bevolen, ten opzichte van een »zuivere uitspraak«. Dit is in overeenstemming met de opvatting van vele taalpaedagogen, dat de »klankleer«

een veel belangrijker onderdeel der grammatica is, dan de leer van woordgebruik en zinsbouw. Het is gewenscht even te wijzen op de gevaren van een primair-gestelde »standaard«-taal, want zoo luidt de met »Algemeen Beschaafd« synonieme term in het bijzonder wanneer men met »taal« de »klanken« bedoelt; en wel voor het eerst in het Leerboek der Phonetiek van Zwaardemaker en Eykman met den ondertitel: »in zonderheid met betrekking tot het Standaard-Nederlandsch«. Onder St. Ned. verstaan zij »den tongval van, zeggen wij, een millioen personen«. Het is duidelijk dat men deze »schatting« in geen deele »taalwetenschappelijk« kan verantwoorden, zij berust louter op de waarde die de heeren Zwaardemaker en Eykman hechten aan de begrippen »beschaafd« en »beschaafde kringen«. De klankvormen die in dit Leerboek worden gesteld als »standaard«, zijn nl. niet de feitelijke uitspraakvormen van »zeggen wij, een millioen Nederlanders«. Het zijn de *onderstelde* gemiddelden van die uitspraakvormen, en ze zijn »getoetst« aan de uitspraak van slechts een zeer beperkt aantal proefpersonen, wier uitspraak, willekeurig en subjectief, als »norm«, dat is als »standaard« is aangenomen. Er zijn geen twee Nederlanders die, sprekende in »beschaafden kring«, gelijk spreken. Toch trachten wij allen »beschaafd«, dat is: in wijden kring, dat is feitelijk in heel Nederland, verstaanbaar en zonder »aanstoot te geven« te spreken. Om dat te bereiken, richten wij onze uitspraak, evenals onze woordenkeus en onzen zinsbouw, naar *den geschreven taalvorm*. Dát is de »stándaard« van de »beschaafde spreektaal«, van de »algemeene gesproken taal«. En van het »schrift« zijn de heeren Zwaardemaker en Eykman bij de bepaling van hun standaarden, ondanks hun schemerende principes, voortdurend »uitgegaan«. Het behoeft geen betoog dat een dergelijke »phonetiek« nooit de grondslag kan worden van een »objectieve beschrijving« der dialecten. *Tenzij* degenen die deze »ideale« taak op zich nemen, *zich steeds bewust zijn van de »irrealiteit«, het niet-werkelijk-taalvorm-zijn, van deze standaarden*. Men zou nl. zeer wel den experimenteel gevonden volkstaalvorm kunnen determinceeren naar een fictieve norm, een stelsel van »gemiddelden«. Men kan dat »determineeren« zelfs moeilijk anders voor de belangstellenden »begrijpelijk« maken. Maar nogmaals: Standaard-Nederlandsch is geen gesproken realiteit, het is zelfs niet de exacte Grootste Gemeene Deeler van een millioen reële gesproken taalvormen.

Men zou zeer wel in een Standaardphonetiek den standaardvorm van bijv. de *ui* in de »algemeene« uitspraak kunnen bepalen. Men zou dan

de *ui* in een woord als *huis, huizen*, en een als *uit* (*voorz. en bijw.*), in een woord als *bui* en *buien*, in 6 zinnen gesproken experimentele moeten vaststellen naar gelang van de qualiteit en quantiteit. Men zou ze daarna door eenige tientallen van personen uit de meest verschillende gewesten in hun persoonlijk »beschaafd«-Nederlandsche uitspraak moeten laten spreken. En daarna de gemiddelden der getallen en curven van toonhoogte en quantiteit voor ieder woord moeten vaststellen. De uitspraak van dengene die dit *berekende* gemiddelde het dichtst benadert, zou, op een gramfoonplaat hoorbaar, als »standaard« en »norm« kunnen gelden voor de *ui* in *deze zes zinnen*.

We komen dan tot de vraag, of een Standaard-fictie of een op dezelfde wijze geponoerd Algemeen Beschaafd bij het leeren spreken gezag mag uitoefenen. Neen. Op school doet men dat dan ook niet. Voor zoover daar stelselmatig wordt gestreefd naar een Algemeene Uitspraak, richt men den leerling, *door lezen en voordragen*, naar de gedrukte teksten, den geschreven taalvorm: goed lezen leidt tot een goede uitspraak.

Men schijnt echter in Zuid-Nederland te meenen, dat er een Algemeen-Beschaafde uitspraak-norm in het Noorden vastgesteld is, die men slechts heeft »toe te passen« en na te volgen, om »beschaafd« te leeren spreken. Er is daar sedert 1913 een Vereeniging voor beschaafde Nederlandsche uitspraak. En Prof. E. Blancquaert heeft een Practische Uitspraakleer van de Nederlandsche Taal gepubliceerd¹, waar wij lezen: »Wil Vlaanderen een beschaafd land worden, dan moeten de Vlamingen een beschaafden levensvorm veroveren, en hierbij behoort beschaafd spreken«. »Beschaafd spreken is spreken zonder locaal accent en zonder vreemd accent. Wat wij hier beschaafde uitspraak noemen is trouwens niet zoo moeilijk aan te kweeken. Meestal heeft men alleen te zorgen voor de zuivere uitspraak — als hierna zal beschreven worden — van een dozijn of wat klinkers en tweeklanken, voor het aanblazen van de h, de correcte uitspraak van de ng en enkele speciale klemtoongevallen. Laten de West-Vlamingen bovendien leeren zorgen voor een behoorlijke uitspraak van g, h, sch, de Limburgers voor een normale verbinding van consonanten en de Oost-Vlamingen en Antwerpenaren wat minder vocalen vóór m of n door den neus spreken, dan geloof ik dat in een tijdspanne van enkele jaren het aantal Vlamingen die, naast hun dialect, ook vrijwel beschaafd Nederlandsch kunnen spreken, van het armzalige

¹ 1934, De Sikkels, Antwerpen.

één procent waarop ik het nu nog zou ramen, tot een verheugend hoog percentage kan stijgen«. Dit verlangde verheugend hoog percentage zal waarschijnlijk de verhouding van het miljoen Noord-Nederlanders op de ruim 7, dus $\pm 15\%$ niet te boven gaan? Maar gelooft Prof. B. in ernst dat in Noord-Nederland méér dan 1 % der bevolking gewend is, alle door hem genoemde beschaafde klanken (hij vindt het maar weinig, het is echter heel véél) ten gehoor te brengen? Dan geeft hij zich over aan een illusie, zij het een »lichte«, vergeleken bij die van Zwaardemaker en Eykman. Wat ons bekoren kan in zijn principes, dat is de opvatting dat de Vlamingen (en Brabanders) *beschaafd moeten spreken »náast hun dialect«*: in Noord-Nederland meent men veelal dat men beschaafd moet spreken in pláats van, en door uitroeiing van het dialect. Wij zijn van meening, dat taalrijkdom en taalbeheersching bestaat in bewuste »tweetaligheid«: die twee talen zijn de eigen aangeboren volkstaal, het dialect, en de aangeleerde, door onderwijs en studie verworven »cultuurtaal«. En wanneer men die *spreekt*, weerspiegelt de uitspraak de aangeboren en natuurlijke »articulatie« van het individu, »genormaliseerd« door de schriftbeelden der geschreven en gelezen cultuurtaal. Ook is het toe te juichen, dat den Vlaming wordt geleerd, te spreken zonder Fransch accent; omdat zij dat accent waarschijnlijk niet in hun dialect maar bij hun pogingen tot beschaafd-spreken hanteeren. Maar overigens zijn wij van meening, dat een *stelselmatige training* in een uitspraakleer als die van Prof. B. in den leerling de natuur van zijn spraak zou dooden. Wanneer de leerling nl. die leer omzette in practijk, dan zou hij 1°. niet meer in staat zijn, onbevangen zijn dialect, dat is zijn »levende volkstaalvorm« te spreken, 2°. in zijn beschaafd een *willekeurige* genormaliseerde kunstvorm laten hooren.

Niet een uniforme uitspraak, maar een uniforme, algemeene schrijftaal¹ voor »ambtelijk« verkeer, pers en wetenschap, is noodig voor een »beschaafden levensvorm« der Vlamingen.

Ik wijs er nogmaals op, dat mijn bezwaren niet alleen gelden voor Zuid-, maar gelijkelijk voor Noord-Nederland. Prof. B. wijst er trouwens terecht op, dat het »Algemeen Beschaafd« niet een »Hollandsche« taalvorm is, maar, al sedert 1585 en vroeger, ook sterken Zuid-Nederlandschen

¹ Voor alle zekerheid zeg ik, dat hieronder niet, althans niet allereerst, de »Spelling» moet worden verstaan. Wel bedoel ik met »uniform« in het bijzonder »gelijk wat betreft de uiterlijke taalvormen.«

inslag vertoont (zie ook § 9). Het is natuurlijk nog een vraagstuk van belang, of dit Zuid-Nederlandsche karakter van onze »verkeerstaal« evenzeer in de uitspraak als in de woordenkeus en den zinsbouw tot uiting komt, en of het er sterker tot uiting komt dan het »Hollandsch«. Wij zullen niet trachten de zeer uiteenlopende begrenzings van het door de taalkundigen ondersteld »Algemeen Beschaafd« te toetsen aan de werkelijkheid. Ook zonder die onzekerheid constateeren wij nl. in de werkelijkheid der taal, dat er geen feitelijk, geen werkelijk *Algemeen Beschaafd* »bestaat«; er is als taalrealiteit alleen een eindeloos verscheiden *Persoonlijk* Beschaafd; ook in dit opzicht is »taal« een orgaan in den *mensch*, niet iets wat »in abstracto« levend is.

Er bestaat een leerzame verhandeling over »de karakterverdeeling van den stijl« van Jacob Geel, die nog altijd nieuw is. Hij zegt:

»De voorschriften voor den vorm zijn menigvuldiger, en in het hogere gedeelte van het spraak- en taalonderwijs opgenomen. Zij worden ons, van de jeugd af aan, ingescherpt en blijven ons in verderen leeftijd vergezellen: waarvan dan ook het gevolg is, dat wij allen, met weinige uitzonderingen, één stijl schrijven. Deze regelmatige gelijkheid van stijl, als gevolg van een regelmatig onderwijs, zou ons kunnen verleiden om te denken aan eene regeering, die beval dat alle burgers een gelijke lichaamslenkte moesten hebben, en dat alle ongelijkheid naar een vaste maat, door uittrekking of inkorting hersteld moest worden.«

Taalstudie en onderwijs in stijl moet gericht zijn op de ontplooiing van de mogelijkheden der eigen taal, het taaleigen van het individu. Gelijk Geel zegt:

»Hier ziet gij, geachte toehoorders, een ruim veld van onderzoek geopend: de psychologie der menschelijke spraak, in de verschillende talen gewijzigd naar het verschillend karakter der natiën, en ieder dezer talen verschillend gewijzigd in stijl, naar het verschillend karakter der schrijvers of sprekers. *Het is een onafzienbaar veld, waarop ik slechts één schrede met u wagen zal.*«

Aldus Jacob Geel in 1837. Gedwongen eenvormigheid als die waar Geel hier op doelt, is ook gevolg van taalonderwijs, dat een »algemeene« taal, het »gesproken *Algemeen Beschaafd*« als norm niet alleen, maar ook als werkelijke, als »levende« taal poneert. In de plaats daarvan zeggen wij, in deze Grammatica, dat ieder mensch van nature een »eigen« schakeering van de Nederlandsche *volkstaal* spreekt (voor zoover die schakeering lokaal bepaald is noemen wij haar »dialect«); dat hij door scholing aan de normen die wij »algemeen« onderstellen, een *persoonlijk* »Beschaafd« leert schrijven en spreken *naast* de aangeboren eigen volks-

taal; dat hij in ambt, beroep of wetenschap het persoonlijk Beschaafd kan omzetten in groeptaalstijlen; dat hij gedreven door inspiratie, genie, en gericht door traditie van genre's uit zijn aangeboren taaleigen, litteraire taalstijlen kan ontwikkelen: »Eenheid van taal zoo ze het heeten, is *taalkundig, volks- en zielkundig* gesproken, een dwaasheid, en ware die dwaasheid uitvoerbaar, een groot ongeluk en besmettelijke kanker!» (Guido Gezelle).

§ 3 Wij hebben opgemerkt, dat »stijl« onder anderen kan worden gedefinieerd als »verhouding tot een norm«. Gesteld dat een grammaticus de »stijltalen« en »taalstijlen« die men schrijft, wil onderscheiden en kenmerken, dan kan hij ze vergelijken met onze normtaal, dat is de algemeene schrijftaal. Ook bij deze vergelijking echter zal hij zich moeten behoeden voor het misverstand, dat de »norm« de eerst-aanwezende werkelijkheid zou zijn, waaruit de verschillende taalstijlen, in het bijzonder (zooals wel wordt beweerd) de prozastijl van roman, novelle en essay, zouden zijn »voortgekomen«. Een dergelijke opvatting is geheel in strijd met de ontwikkelingsgeschiedenis: voortgekomen is elke taalstijl en stijltaal uit een langere of kortere traditie van het »genre« in de »stromingen« der »cultuur«, en uit het »taaleigen« dat is de »aangeboren« natuurlijke gesproken taal van den stilist, die den stijl van het genre hanteert. Het is duidelijk, dat wij hierbij niet enkel denken aan »stijlen«, »genres« en »auteurs« van de »Schoone Letteren«. Dat de taalstijl van romans, die immers meestal het denken en voelen van levende menschen in hun natuurlijk milieu of in het »volle leven« of in een »cultuurcrisis« stileeren, wordt »gevoed« door de taal van het volle leven, de taal waarin de mensch zijn natuur en zijn leven, zijn botsingen en zijn harmonie, zijn samenleven met de buitenwereld, de wereld van zijn ervaring, tot uitdrukking brengt, spreekt wel haast vanzelf: zie verder § 5 over de genres. De *volkstaal* is de taalbron. Zoo zou dan ook het onderwijs in de moedertaal moeten uitgaan van het »taaleigen« der leerlingen: door voortdurende vergelijking dáarmede, níet door negatie of uitdelging, zouden zij de algemeene taal moeten leeren lezen, schrijven, daarna spreken, als een tweede, een nieuwe taal. Met dit taaleigen der leerlingen bedoelen wij niet het beperkte »praattaaltje« van eenige leerlingen, van een klasse; we bedoelen daarmee de volle volkstaal van hun taalmilieu. Het onderwijs zou moeten leiden tot de bewuste vergelijking van de twee taalstelsels, door lezen en vertalen van dialect en algemeene taal, dus de eigen taal

en de taal der boeken.¹ Het doel van *voortgezet* taalonderwijs zou moeten zijn: begrip van de *algemeene* kenmerken der volkstaal, om te komen tot besef van de eigen en andere taalstijlen, tot taalvermogen en taalkracht, 1° onderscheidende beheersching van twee gesproken taalstelsels, 2° van een geschreven verkeerstaal, 3° het begrijpend onderscheiden van vele gestileerde talen. De wijze waarop de eisch der Friezen, hun volkstaal naast het Nederlandsch te onderwijzen tot beter begrip ook van het Nederlandsch, wordt bestreden, bewijst, hoezeer de primaire waarde der volkstaal wordt miskend. Ook bij het onderwijs: geen standaardtaal, geen algemeen-beschaafde taal als object, ook hier: volkstaal en geschreven taalstijlen.

In de *Mod. Nederl. Grammatica* werd opzettelijk, zij het ook in bescheiden mate, de »Hollandsche« volkstaal² gedemonstreerd naast de »algemeene taal«, de »ambtelijke« en de »litteraire«. Opzettelijk, omdat in het stilistisch stelsel de onderscheiding van »Beschaafd« en »onbeschaafd« principieel onbruikbaar is; bovendien omdat men met al te veel aandrang aan het Zuidhollandsche »Spraaagebruik« bij de regeling van de algemeen-»beschaafde schrijftaal« den voorrang toekende. Dáarom was het wenschelijk, op de *dialectische* bijzonderheid van het Hollandsch nadruk te leggen. Naast de »algemeene taal« is het »Hollandsch« de »volkstaal« bij uitstek; het eigenaardige nu is dat de Nederlandsche taalkunde zich om de grammatica van de Hollandsche volkstaal nauwelijks heeft bekommerd. Ten bate van een dieper doordringende bewerking is thans in de algemeene en de speciale hoofdstukken van deze grammatica de grammatica van een bijzonder conservatieve Zuidhollandsche *dorpstaal* die tevens gesloten *groeptaal* is, het dialect van Katwijk a/Zee, in hoofd-trekken geschetst. Wij gelooven, daardoor aan de ethnologisch-sociologische taalbeschouwing haar recht te hebben verzekerd³. Wanneer wij de *algemeene structuur* der volkstaal aan een Hollandsch dialect meenen te moeten toetsen, dan moet dat specimen noodzakelijk »primitief« zijn. Dit nu is het geval wanneer de dorpstaal is »geconserveerd« door en in

¹ Om concreet te zijn: de leerlingen van de lagere school, die immers voor »het leven« worden gewapend, moeten hun »taalgevoel« ontwikkelen tot het vermogen, de taalstijlen van een dagblad te onderscheiden; de leerlingen van Protestantisch-Christelijke scholen zouden den taalstijl des bijbels moeten leeren »begrijpen.«

² Uit Brusse's Landlooperij en particuliere bron.

³ Zie hierover verder § 6. De Katw. volkstaal is door mij beschreven in Jaargang III en vlg. van Onzen Taaltuin.

het van oudsher beoefende primitieve beroep, als de zeevisscherij in Katwijk. In het »volkskundig« geheel van taalverschijnselen van die beroepstaal zijn de kenmerken der Hollandsche volkstaal veilig voor ontwrichtenden invloed van buiten. Het Katwijksch is in vele opzichten vergeleken met het »Hollandsch« van het dorp Voorschoten, evenals dat in de Mod. Ned. Gramm. het geval was met de gegevens uit »Landlooperij«. Wanneer wij spreken van »Hollandsche volkstaal«, bedoelen wij daarmede deze drie »bronnen«, met uitsluiting van bijv. de Z.Holl. eilanden, Holland boven het IJ en de streek in Utrechtsche richting. Als Noord-Hollandsch is het dialect van het Gooi- en zeedorp Huizen nu en dan vergeleken. Evenwel, de Nederlandsche volkstaal is door de Hollandsche alleen niet kenbaar. Zoowel de *bijzondere* grammaticale mogelijkheden als de *algemeen*-primitieve kenmerken moeten aan heel andere componenten van het »Nederlandsch« worden onderzocht. Allereerst aan de »Saksische« en »Friesche« en de »Friesch-Saksische« dialecten. Zoo wordt hier dus een vrij omvangrijk materiaal van Groningsche, Drentsche en Geldersche grammaticale verschijnselen vergelijkend en typeerend beschreven. Van het Zuidelijk Nederlandsch, dat als het Hollandsch in belangrijke mate »Frankisch« is, kan ik geen zoo sprekend grammatisch beeld geven. Toch meen ik de treffendste trekken der syntaxis uit de »Gentsche Praot« van Jan Cleppe met aanvulling inzake de vormleer en contrôle van een Gentenaar met eenig recht als »Zuidelijk« naast de Noordelijke volkstaal te mogen stellen. Ook beschik ik over gegevens uit Zeeland en uit Maaseyck in Belgisch Limburg. Het komt mij voor dat men niet alleen voor de uitspraak- en klankleer, maar voor de geheele grammatica moet uitgaan van *eenige reële kernen* van het taalgebied. De *Noordnederlandsche*¹ grammatica dient te worden vergeleken met die van het Friesch, de *Oostelijke Noordnederlandsche* dialecten met bijv. het Drentsche kerngebied², de *Zuidoostelijke* met de kern van het zoo belangwekkende Limburgsch, de *Zuidwestelijke* met het West-Vlaamsch, het overige centrum en Westen met het Brabantsch (midden van Noord-Brabant) en het »Oudhollandsche« Katwijksch. Dan pas zou de Dietsche volkstaal in haar geheel kans hebben, in een vergelijkende en synthetische grammatica tot haar recht te komen . . . binnen afzienbaren

¹ Inclusief het »West-Friesch« boven het IJ.

² Ik betrek de gegevens uit Sleen en Elp. Noordwestelijk Drentsch uit Roden e.o., Zuidwestelijk uit Zuidwolde en Ruinen.

tijd. En we zouden dan voorloopig moeten afblijven van voorbarige problemen inzake de oorzaken van de dialectverschillen: het is duidelijk dat noch rasverschil, noch cultuurverschil, noch verschil in woonplaats of -streek, de eenige of de belangrijkste factor van taalverandering is. De uitvoeriger syntactische karakteristiek der volkstaal en de samenhang van syntactische structuur met klank, flexie en woordgebruik bepaalt vooral de vernieuwing van deze grammatica. Deze, maar ook andere, gegevens zijn overgenomen uit mijn publicaties in *Onze Taaltuin* (Jg. I—V); naar sommige artikelen van anderen wordt verwezen. Ook heb ik uit mijn *Stilistische Studiën* de belangrijkste verschijnselen der woordschikking overgenomen in het hoofdstuk dat den titel »Vorm van den mededeelenden zin« draagt. Verscheidene van de geheel of gedeeltelijk hier herhaalde beschouwingen zijn bedoeld als proeven van stilistisch *onderzoek*: niet misplaatst — dunkt mij — in een grammatica voor studeerenden, en voor belangstellenden die belust zijn op malscheren kost dan louter paragrafische gegevens.

„De tale is een vroedwif der zinnen, een tolck des herten ende een schilderij der ghedachten”.
D. V. Coornhert.

HET WEZEN DER TAAL.

- § 4 De uiting in taalvorm is een openbaring van 's menschen binnenwereld aan de buitenwereld: een inhoud krijgt vorm. Het is een ten deele *physiek*, ten deele *psychisch* gebeuren, dat de *sociale* functie heeft van het zich richten tot een hoorder (lezer) of een gehoor (lezerskring): »gangbaar« immers is de taalvorm, doordat de spreker (schrijver) zijn uitingsvorm richt naar de geaardheid van zijn gehoor of hoorder.

A. De physiologische kant der taal.

De mondelinge uiting geschiedt door middel van gebaar, gelaatsexpressie en »spraak«. Een vorm van uiting zonder »spraak« heet zelfs »gebarentaal«. De taalvorm is meestal een combinatie van gebaar (gelaat) en stem, van zichtbare en hoorbare »taal«. Een volledige beschrijving van onze taal door den physioloog, gesteund door den linguïst zou dus gericht moeten zijn op vraagstukken als: welke gebaren en welke mimiek steunen de »spraak« al naar den inhoud van de uiting? Hoe wisselen het aantal en de aard der begeleidende gebaren naar gelang van het »milieu« van het »gesprek«? Is er per se een sterkere inslag van gebaren bij een hooger en

graad van ontroering? Gebaar en gelaat bij het spreken hangen nauw samen met de »accenten« van het gesprokene.

Er zijn drie deelen van het accent in den zin: de nadruk, de toonhoogte, het tempo. In dit zinsaccent zit de »muziek«, zit ook de kern der »betekenis«. Deze muziek van den zin kan men waarnemen met een geoefend oor, met behulp van muziekinstrumenten en met natuurkundige registreerende instrumenten. Men kan daarna het verband bepalen tusschen de hoorbare en experimenteel-waarneembare *deelen* van den zin (de grammatische deelen) en de *functies* van den zin. Deze vorm van onderzoek behoort tot de taak van den linguïst, den syntacticus (zie § 22/3).

De zichtbare en hoorbare vormen der uiting zijn met de articulatie het geheel van fysieke en physiologische verschijnselen. De *articulatie* in het bijzonder betreft de stemvorming, de klankvorming in mond, neus en keel, den stand van tong en lippen: hier heeft de physioloog de leiding. Ten aanzien van de symmetrie van physiologischen en psychologischen taalvorm zie men § 61/3, de opmerkingen betreffende de woordsymboliek.

De psychologische kant der taal.

De taalvorm drukt gevoel en gedachte uit, is de uiting van werkingen van geest (νόος) of ziel (ψυχή), heeft dus *psychischen inhoud*. Bij de uiting kan de gevoelsbeweging overheerschen (de taal is dan *affectief*), ook kan het »denken« hoofdzakelijk zijn. Het denken kan meer of minder »logisch« zijn, zich richten of steunen op de »logica«. Deze mate van logica hangt vooral samen met het doel van den spreker of schrijver; de logica is bovendien bij het schrijven sterker dwang dan bij het spreken. De spreker immers beschikt over de middelen van gebaar en gelaat, en over de hoorbare »muziek« van de accenten; hij aanschouwt bovendien de uitwerking van zijn uiting op den hoorder (het gehoor); hij kan »hervatten«, »herstellen«, »samenvatten«, naar gelang van blijkbaar of dreigend »misverstand«. De spreker zal vóór de uiting maar een los en fragmentarisch »schema« behoeven te ontwerpen, om den volledigen vorm te kunnen uiten¹. De schrijver hanteert een stelsel van onvolledige teekens, staat niet in contact met den lezer, is ook gebonden aan den eenmaal geschreven aanhef van zijn zinnen. De lezer moet eerst de geschreven beelden hebben *overzien*, »begrepen«, vóór hij de »gedachte« in zich op kan nemen. Zoo moet ook de schrijver een vrij omvangrijken

¹ Zie het schematisch denken in taalvorm bij Van Looy, geciteerd blz. 26.

»vorm« volledig overzien, vóór hij kan gaan schrijven wat wij een »zin« noemen. Het psychisch proces bij de uiting in taal bestaat in het »zoeken naar woorden«, naar »wendingen«, »zinsvormen« en »zinsverbanden«, die »pakken« en worden »begrepen« zooals ze bedoeld zijn. Er is een *logische* waarde van het woord en zijn vormen, van de wending, van den zin en de woordverbinding; er is een veel moeilijker waarneembare »gevoelswaarde« van den klank, den toon, het woord, den zinsvorm: wij »associeeren« een bijzondere »strekking« met een bepaald klank-element of klankgeheel, een intonatie, een suggestief woord of een bijzondere woordschikking.

Het kiezen en ordenen van de beschikbare taalvormen van den zin, is de »syntactische« (d. i. ordenende) functie van den geest vóór het »uiten« van den taalvorm. Deze »innerlijke taalvorm« (innere Sprachform) van de opduikende gedachte (gevoel) is een *proces van ordening en keuze*, is de *taalvorm in wording*. Tijdens dit »proces« der subjectieve innerlijke syntaxis hanteert de spreker (schrijver), gebonden aan de perken der »gangbaarheid« en »begrijpelijkheid«, in taalscheppende, of liever taalknedende activiteit het gangbare taalmetaal van de taalgemeenschap, het Nederlandsche taalstelsel. Het resultaat van deze syntaxis, deze innerlijke taalvorming, is de hoorbare, leesbare zin in *feitelijken* taalvorm. Deze feitelijke, »uiterlijke«, nog beter: »geuite« taalvorm is het object en het aanknooppingspunt voor den taalkundige bij de taalkundige, dat is de *syntactische* analyse, beschrijving en verklaring. Het *proces* van de innerlijke taalvorming daarentegen is object van de experimenteele psychologie. De psycholoog kan dus daarbij de hulp van den linguïst niet ontberen. Immers de innerlijke psychische syntaxis houdt het midden tusschen 1° de beschikbare, nl. door de eischen van gangbaarheid en begrijpelijkheid begrensde taalvormen der taalgemeenschap, 2° den feitelijken taalvorm, die volgens de methode der taalwetenschap moet worden ontleed en in zijn aard en samenhang verklaard.

Wanneer de experimenteele *psychologie* een ontleding beproeft van het proces der »uiting« (spreken en schrijven), zal zij er misschien op den duur in slagen te onderscheiden 1° de conceptie van gedachte en gevoel, 2° den wil of drang tot uiting, 3° de ordening (syntaxis) der in het taalbewustzijn opdoemende taalvormen, 4° het spreken en het schrijven van den geordenden vorm. Misschien ook slaagt zij erin, uit te maken of er bij de ordening »woorden« en »woordgroepen«, dan wel een »zin«, zij het ook een schematische zin, primair in den geest voor het grijpen

liggen¹. De *linguïst* kan door waarneming van zijn eigen uiting, bij plotseling veranderen van zijn gewone uitingsvormen vooral, nu en dan eenig inzicht in deze problemen krijgen. Overigens heeft hij de taak, de *feitelijke* vormen van *allerlei* uiting te ontleden. Dat hij daarbij het product der psychische ordening (syntaxis) van de taalvormen, nl. den *zin* en het *zinsverband*, in hun syntactische structuur hoorbaar of leesbaar gegeven, als de *hém* primair gegeven eenheid aanvaardt en ontleedt, is dunkt mij, vanzelfsprekend. De noodzaak van een *syntactische* taalbeschouwing behoeft dan ook geen nader betoog, nog minder die van een *syntactische grammatica*. En aangezien de experimenteele psychologie pas aan het begin staat van de oplossing van het taal-psychologisch probleem bij uitstek, zal de grammaticus zich voorloopig ervan moeten onthouden, de gegeven taalvormen in hun ordening van »spraak« en »schrift«, te *verklaren op grond van de verschijnselen van den innerlijken, beter gezegd den psychischen taalvorm*.²

De Duitschers bedoelen met den term »innere Sprachform« zoowel het syntactisch-psychisch³ proces, als het »taalsysteem«⁴ in verband met den »volksgeest«. Deze laatste »innere Sprachform« zal in een *syntactische grammatica* van het Nederlandsch een goede kans hebben tot haar recht te komen, wanneer bovendien de syntactische structuur van de Nederlandsche *volkstaal* in het middelpunt der beschouwing komt. Dat ook de waarneming van het psychisch proces-vóór-de-uiting vooral aan de *volkstaal* zal moeten geschieden, moge even worden verduidelijkt door een voorbeeld. We handelen § 25 en vlg. over de zinsvormen van de volkstaal, in het bijzonder de voorkeur voor den lossen, den *analytischen* vorm, waarbij de *geleding* der gedachte nog in den taalvorm wordt weerspiegeld. Een Katwijksche visscher wilde met eenigen nadruk en spanning zeggen, dat men vanwege de zuinigheid op de oude bomschuiten (daarover ging het gesprek) »geen *heele* (zwavel-)stok *aansteken* mocht, om een pijp op te steken«. Natuurlijk was »'n *heele* zwavelstok« het primaire

¹ Zoo o. a. Bühler. Men zie thans ook het artikel van Van Ginneken, *Onze Taaltuin* V 193 vlg., speciaal blz. 199.

² Waaruit bij dat proces wordt geput.

³ Het psychisch proces zou beter *innere Sprachformung* kunnen hetten.

⁴ Over den strijd om den voorrang van de logica en psychologie in de taalkunde zie de dissertaties van Reichling »Het Woord« en Langeveld »Taal en Denken« en Faddegon, *N. Taalgids* XIX 130; ook aldaar 189 en vlg.

zinsdeel, en stond dus als »aanloop« in het »zinsschema« voorop. Maar zelfs van dit zinsdeel was alleen het (grammatisch, niet het psychologisch) »attribuut« *heele* het »psychologische *subject*« (d. i. hetgene waarvan hij »iets zeggen« wilde). Zoo sprak hij dit adjectief dus *gescheiden* van (zwavel-)stok, en zei: »**n** *Haele* *moch-je-n-iet* 'n stok *anviere, om je pijp op te steke*. — In dezen feitelijkten, geuiten taalvorm kunnen wij nog de »syntaxis« (thans verbaal bedoeld, als *het ordenen* der deelen van de gedachte en den zin) op heeterdaad betrappen. En wel door uit te gaan van de *taalkundig normale* (d. i. in het *taalstelsel* beschikbare) verbinding »n *haele* stok«. Zie bovendien § 25/6 en § 33.

Bij de psychische ordening van den zin-in-wording worden met gekozen taalvormen bepaalde deelen van de gedachte (het gevoel) geassocieerd. De taalvormen die men kiest, zijn in de herinnering door de taalervaring verbonden met min of meer vaste, »duidelijke«, elementen van gedachte en gevoel: de vastheid en zekerheid van dit verband hangt af van de mate van taaltraining van dengene die zich uit, de duidelijkheid hangt af van de taal»verwantschap« bij den spreker (schrijver) en den hoorder (lezer)¹. Zij gezamenlijk »kneden« den taalvorm. Ieder »gesprek« kan aanleiding zijn tot verandering, door eigen »keuze«, van den overgeleverden taalschat, het Nederlandsche taalstelsel. Een toevallige, individueele »vondst« kan in de gemeenschap worden nagevolgd: kan »usueel«, d. i. (algemeen) gangbaar worden. De »historische« taalwetenschap heeft getracht in deze usueele veranderingen in de taal wetmatigheid te ontdekken; onloochenbare eenzijdigheid heeft de taalhistorici er toe gebracht aan deze onderstelde *taalwetten* den naam van *klankwetten* te geven. In een niet-historische grammatica onderstellen wij op grond van wat de taalgeschiedenis ons leert, alleen, dat er in het bewustzijn van taalgebruikers *categorieën* van *taalvormen* voorhanden zijn, die zij met min of meer zekerheid associeeren aan categorieën van bepaalde *taalinhouden* (beteekenissen en functies). Deze gebonden categorieën vormen tezamen de kern van het grammaticale *systeem* van een taal. Wij nemen verder eveneens op grond der taalhistorie en onze ervaring aan, dat bij de psychische ordening in deze categorieën verandering kan komen, zóo dat óf een *nieuwe* vorm met een bepaalden inhoud wordt geassocieerd,

¹Over het proces van het »hooren« Van Ginneken, O. Taaltuin V blz. 97 en vlg. Hij beschouwt *daar* niet het syntactisch proces, maar de conceptie van het enkele *woord*: inzake het *woord* buiten syntactisch verband is inderdaad veel »misverstand« *bij den hoorder* mogelijk. Zie ook § 47 en vlg., blz. 22 over »context« en Leumann Idg. Forsch. 45: 105.

of een categorie van functioneel saamhoorige vormen wordt uitgebreid of ingeperkt door meerdere of mindere gelijkheid van vormen. Op het oogenblik van deze verandering staat de taalscheppende spreker (schrijver) onder den invloed van affect, van inspiratie, van remmende omstandigheden als »taboe«, traagheid, of tijdelijk verzwakt taalvermogen. Volgt hij den weg van den geringsten weerstand en verandert hij den taalvorm door nivelleering van wat geschakeerd was, dan geschiedt dit door »*analogie*« naar een in het taalstelsel gegeven regelmaat (kortweg: verandering »door« analogie). In dit geval vereenvoudigt men de vormen van een categorie, bijv. een flexie-categorie, tot grooter regelmaat. Men kan ook door analogie gedrongen, één bepaalde formatie als voorbeeld nemen en *nieuwe* »analoge« vormen trachten gangbaar te maken met »analoge« beteekenis of functie als de bestaande: dit proces is vooral van belang bij de woordvorming en in de syntaxis.

§ 5 De stilistische grammaticus tracht de individueele keuze van een bepaalden taalvorm uit vele *mogelijke* vormen te verklaren. Deze keuze van een bepaalden syntactischen vorm is afhankelijk van den *context*, zooals die is gedefinieerd door E. P. Morris in zijn »Principles and Methods in Latin Syntax«¹:

By context is meant ordinarily the words which precede or follow a particular word within a group. This is a sufficient definition from the *word* side of language. From the psychological side more must be included, and the word context is perhaps too narrow. It should include all the circumstances attending the speech, the occasion which called it forth, the relation of the speaker to the hearer, the emotional tone, the nature of the general topic of conversation.« »It is this selective force of circumstances which enables the hearer to understand a word in the particular sense in which the speaker meant it.«

Deze »context« kan slechts worden belicht in den feitelijken uitingsvorm van individuen: hieruit volgt dat de »stilistiek« is gegrond op de individueele-taalpsychologie. Stilistiek nu in den beperkten zin van »stijlkunde«, »leer van de stijlen«, zal moeten bestaan in de vergelijking van de taalstijlen van vele individuen, en de stijlen van ieder individu al naar gelang van het taal- en stijlgenre dat hij hanteert. Door deze vergelijking van de geschreven taalstijlen bereikt men het doel der taalkunde, der stijlkunde en der psychografie van typen². In tweede instantie zal het mogelijk zijn den *invloed* op tijdgenooten en nákomelingen vast te

¹ Yale Univ. Press. 1913.

² Zie hierover N. Taalgids XIX 195 en vlg.

stellen, die, in een bepaald taal- en stijlgenre, uitgaat van stilistische voorgangers en hervormers (Dr. Kuyper bijv., Potgieter, Multatuli). Daarbij moeten we onderscheiden: bijzondere typische wendingen, aanwijsbare »vondsten«, en ten tweede het geheele aspect van hun syntactischen stijl, dat langs statistischen weg wordt bepaald ten opzichte van normen, die weer de resultante zijn van vele vergeleken stijlen. De stilistische »spanning« van een auteur kan nl. leiden tot geforceerde afwijking, zoowel als tot een tot het uiterste doorgevoerde syntactische »regelmaat«. Het is duidelijk, dat er nog een lange weg te banen is, vóór wij zullen beschikken over een Nederlandsche Stilistiek. Het is allereerst noodig, den stijl van bovenbedoelde »voorgangers« vast te stellen. Hoe voorzichtig en hoe bescheiden men daarbij behoort te zijn, wat betreft den eisch van *normen*, is opgemerkt O. Taaltuin IV 183, waaruit ik citeer¹: »Wanneer wij overgaan naar den syntactischen stijl van »Een Novelle«, van Potgieter, en wij verstaan onder stijl »de verhouding tot een norm«, dan zou men kunnen vragen: waar is de norm die gij »aanlegt«? Is die norm gegeven in de syntaxis van het Nederlandsch in het midden der 19de eeuw? Moet die syntaxis dan niet eerst worden »beschreven«? Wij zouden dan willen antwoorden: eigenlijk wel. Maar »het Nederlandsch« van dien tijd kennen wij alleen uit wat in geschrifte is bewaard. Daartoe behoort ook Potgieters werk. En zelfs heeft Potgieter in het door hem beheerschte domein der *letteren* »normen« geschapen voor tijdgenooten en voor de generaties van litteratoren ná hem. Voor de vaststelling van de *litteraire* stijlnormen van zijn tijd is dus de beschrijving van Potgieters syntactischen stijl van groot belang. *Wie de litteratuur wil kennen, moet beginnen met de taal te kennen.*

Wij onthouden ons voorloopig van een beslissing over de vraag, of wat wij bij Potgieter in dit proza als frequent, als bijzonder, en in één dier beide opzichten als »typisch« voor zijn syntaxis constateeren, inderdaad speciale, individueele syntaxis van Potgieter is. Wij trachten alleen vast te stellen, welke algemeene en bijzondere syntactische taalvormen in *dit* stuk proza van *Potgieter*, hetzij door hun frequentie hetzij door hun bijzonderheid, opvallen als kenmerken, *hetzij van zijn individueele neigingen, hetzij als kenmerken van dit zeer bijzondere genre, de »novelle«.* »Norm« voor de bepaling van den specialen stijl van Potgieter kunnen alleen zijn de synt. vormen in *novellen van andere auteurs* van dien tijd.

¹ Men zie voorts Inl. op Ferguut blz. XI.

Wanneer wij voorloopige normen in het geding brengen, dan zijn het natuurlijk niet die van »het Nederlandsch« van dien tijd, maar die van »de Nederlandsche volkstaal-syntaxis« en enkele »hoogere« of bijzondere taalstijlen, waarvan wij mogen aannemen dat zij voor Potgieter, bij zijn vorming in het algemeen en zijn vorming als prozaïst in het bijzonder, normatief zijn geweest. Of zij, en in hoeverre zij dat zijn geweest, deze vragen worden door een overzicht als het hier volgende eerder gesteld dan beantwoord. Onze bedoeling moge voorts nog worden duidelijk gemaakt aan wat men wel eens zegt van een auteur uit dien tijd¹: »zijn voorliefde voor herhaling en antithese in den zinsvorm is kenmerkend voor het classicisme«. Ik zou daarbij opmerken: herhaling en antithese is evenzeer kenmerkend voor de gesproken volkstaal als voor iedere stilistische »strooming«. Kenmerkend, hetzij voor de volkstaal, hetzij voor den classicist, hetzij voor Potgieter is *de manier waarop, de functies waarvoor, de effecten waarmee de vele en velerlei typen van herhaling en antithesen* van en in den zin zijn gehanteerd. Ook voor deze gedetailleerde kenmerking is onze inleidende typeering van Potgieter als »novellist« onmisbaar.

Dat wij zelfs voor het proza van een auteur als Potgieter o. a. de *volkstaal-syntaxis* als »norm« aannamen, spreekt vanzelf. Iedere werkelijk levende taalstijl is gevoed uit de bronnen der natuurlijke volkstaal. De feiten der geschiedenis spreken. De grondlegger van onze nationale Renaissance, tevens de grootste der Nederlandsche wijsgeeren, Coornhert, heeft een natuurlijken prozastijl geschapen in »goeden Nederduytsch«, »klaarder ende verstandelijker dan de Overlandsche sprake«² en het »barbarische« vijftiende-eeuwsch (zie zijn »voorredenen« bij Boëthius' *Verstroostinghe*, Seneca's *Van de Weldaden*, en bij de *Twe-spraak vande Nederduytsche Letterkunst*). Vondel heeft zijn stijl bewust uit de volkstaal van zijn eigen natuurlijk milieu opgebouwd³; Bredero met vurigen ijver en harts-tocht voor »het leven«, zoowel als in bewondering voor wat hij noemt:

»goede boecken, waer inne onse Rijckdom ten vollen blijktt, als inde »Eeren ampteren van Cicero« en het stichtelyck boek van de »Wel-levenskunst«, mitsgaders in het troostlijck boecxken van Boëthius, bij *Dierrijck Volkaartsoon Kooren-hart saligher den ghemenen Duytschen* in klaar duytelijck Duytsch verduytscht.« »Ick en heb anders geen boeck geleert als het Boeck des gebruycks; so ick dan door onwetendheydt der uyt-heemscher spraken, wetenschappen, en konsten hebbe gedoolt, verschoont my onge-

¹ Ook wel van vroegere of latere auteurs. Men neemt het in hoofdstukjes over »den stijl« niet zoo nauw. ² Het Duitsch. Met »(Neder)duytsch« bedoelt hij Nederlandsch.

³ »zulcks dat de tong haer eigenschap niet en verlieze« (Aenleidinge).

leerde Leke-broeder, en geeft den Duytsche wat toe: want ick heb als een schilder, de schilder-achtige spreucke ghevolcht, die daer seyt: »Het zijn de beste schilders die 't leven naast komen.«

Een verrassend »modern« inzicht in de »innere Sprachform«, het »eigen volkstaalstelsel« had Constantijn Huygens, van wien wij uit de dissertatie van B. J. Buitenhof¹ aanhalen:

»Over de Latijnsche uitdrukkingen, die ons allen zonder onderscheid als in den mond bestorven liggen, denk ik precies eender: we laten ons, zonder op den inhoud te letten, die bij het meerendeel ontbreekt, meestal misleiden door het zoet vloeiende rythme der lettergrepen, terwijl we op een hoogst ergerlijke manier de voortreffelijkheid van onze eigen taal miskennen. . . . En hoewel ik een bijna bijgeloovig vereerder van de Antieken ben, kan ik niet ontkennen, dat wij tegenwoordig om onze taal luister bij te zetten, veel aan de Ouden ontleenen, dat we, als we den naam van de schrijvers niet wisten, heel alledaags gezegd en gedacht zouden vinden en dat iemand uit het volk dikwijls veel fijner zou uitgedrukt hebben.« »Men moet bekennen, als men de talen vergelijkt, dat de een boven de andere uitmunt door verschillende deugden. Maar de voortreffelijkheid is van een uiteenlopende soort. *Iedere taal heeft iets bijzonders, waardoor ze boven de andere uitsteekt.* Ik beweer dat er geen natie ter wereld is, waar het volk, de kinderen en de vrouwen woorden te kort komen.«

In de 18de eeuw zijn het de dames Wolff en Deken geweest, die in hun romans-in-brieven een rijken en lenigen prozastijl hebben geschapen, met het patriotisch-»economisch« doel, het volk te treffen en op te voeden. Hoezeer Betje Wolff de volkstaal beheerschte, is uit haar eigen brieven te leeren. Dat zij beiden een modern taal- en stijlkundig inzicht hadden blijkt uit de volgende opmerking in Brieven van Abraham Blankaart, III p. 329: »Ik moet U nog eens in overweeging geeven, of aan ons niet al veele uitdrukkingen hagels mal en bespottelijk voorkomen, alleen omdat zij ons zo bijster vreemd zijn; en ook, *of men daaraan geen goeden zin, die wat zeggen wil, geeven kan, zo men die uitdrukkingen naar de bedoeling van hun die zig daar van bedienen, opneemt? of wij ook, als wij den zin dien zij aan deeze woorden hechten, weeten, wel zeer eerlijk doen, wanneer wij daar aan een ergerlijken, bespottelijken, of gekken draai geeven?*

In de burgerlijke maatschappij is het, ten naasten bij, ook zo; men bedient zig, *hoewel de taal in zig zelve dezelfde is*, van verscheidene uitspraaken, en figuren; *daar vindt men een kindertaal, een straattaal, een fatsoenlijkmans taal; een taal waarvan Geleerden, en eene waar van de Dichters zig bedienen:* zij die als fijnen bij ons bekend staan, gebruiken de

¹ Bijdrage tot de kennis van Const. Huygens' letterkundige opvattingen, diss. Gron. 1923, blz. 17/9.

taal der kinderen, als best overeenstemmende met hunne veelal kruimelige kinderbegrippen, etc.« De lezer weet welk zeer bijzonder genus »als fijnen bekend stonden« in dien tijd.

In hare romans laten zij zelfs menschen uit Rotterdam, Schiedam en omstreken een andere volkstaal spreken dan Zuid-Hollanders uit de omgeving van den Haag. Van latere voorgangers, wier stijlen wortelden in hun volkstaal, noem ik Bilderdijk, Hildebrand, Multatuli, Van Looy. Van Looy's proza is als geschapen voor het experiment der stilistisch-psychologische analyse. Van Looy schrijft vanuit de »innere Sprachformung« der eenvoudigen van taal. Zijn eigen »litteraire« stijl is van dien oorsprong als doordrenkt. Maar zelfs is deze zuiverste van alle Tachtigers in staat, dien in de eerste phase opduikenden taalvorm weer te geven. Baas Broense ligt wakker en *denkt*:

»In het hoofd van baas Broense dreunden de machines . . . arbeid slecht betaald — die buitenlandsche arbeiders streken met veel hogere loonen weg — nieuwigheden — verstaan geen lor van 't werk — al die monden — een sjouw — renten gingen maar door, de hypotheek, aflossing — 't is je ook geen meevaller zoo'n eigen huis — werken, tot er je kop van tolde, om een eerlijk man te blijven en te zorgen dat alles behoorlijk voor den dag komt — Dirk ging nu Maandag weêr naar zijn nieuwe winkel — 't zegt je wat ze-ven-tien maanden je koning te moeten dienen — de koning dienen — had hij ook gedaan — goeie kerel — weinig losse haren — maar niet sterk — en Willem eindelijk één cent meer per uur — best werkman al — keurig de kamer behangen en geschilderd — toch zoo weinig liefhebberij — nooit eens een boek in handen — geen een — enz.«

Dit is de »schematische« taalvorm van den *volkstaalspreker*¹.

De vele »korte« taalvormen (zinnen zonder verbum, ook zonder Vf., substantief zonder lidwoord, geen voorzetsels en voegwoorden) zijn in ieder geval niet normaal in de *Hollandsche* volkstaal-syntaxis (we verwijzen naar § 330, waar blijkt dat vele taalvormen van den *denkenden* Broense wèl volledige spreektaalvorm van een Gróninger zouden zijn). Het is duidelijk, dat Van Looy's blijkbare beheersching van den meest innerlijken volkstaalvorm hem in staat stelde tot de schepping van het meest volmaakte »naturalistische« en meest Hollandsche proza van de litteratuur na 1880. Wij volstaan met deze aanduiding² van wat wij bedoelen met de stelling, dat de litteraire taalvorm moet wortelen in den volkstaalvorm: in het *eigen* taalstelsel (die innere Sprachform) maar ook in het natuurlijke psychische taalproces (die innere Sprachformung).

¹ Zie hiervóór blz. 18.

² Over het meesterlijke betoog van Rodenbach, ook ± 1880, zie Onze Taaltuin V afl. 280.

Alleen met deze strekking is te aanvaarden wat Carel Schar ten van Arthur van Schendel heeft gezegd¹:

»Hier is nu weer een schrijver, die, met enkele anderen, bezig is, onze literaire kunst in een betere richting te brengen; die schrijft, *zoals de groote schrijvers van alle letterkonden dat hebben gedaan: de taal van hun volk, opgevoerd, zonder die in het minst geweld aan te doen, tot een alleen zuiverder en rijker taal, die de taal is der kunst.*«

Deze »psychologische« opvatting van de kunsttaal als een »veredelde« volkstaal staat natuurlijk in verband ook met de *menging* van volkstaal in het proza van romans, als bij Coolen. Anne de Vries en Theun de Vries (in Stiefmoeder Aarde). Maar zelfs bij deze drie moet de aard der menging worden onderscheiden: Theun de Vries wenscht zijn personen natuurlijk te laten spreken in den dialoog en kiest daartoe terecht den vorm van een Friesch dialect dat niet te zeer van het Nederlandsch afwijkt. Ongeveer zoo gaat het ook Anne de Vries, alleen is zijn dialect minder »natuurlijk« van stijl. Coolen tracht een in woordgebruik en syntaxis Brabantschen verhalenden prozastijl op te bouwen: bij hem wortelt de verhalende en beschrijvende kunsttaal volkomen in zijn volkstaal, al mist zij teneinde den uitwendigen »dialectischen« vorm: dit gemis is van weinig belang voor wie in de »algemeene volkstaalvormen«² het leven volop wil genieten. »De Nederlandsche taal« leeft in de menschen die haar spreken en haar schrijven, ook in de »genres« der »litteratoren«. Zelfs zijn deze genres gegroeid uit bepaalde geesteshoudingen.

Sedert de Oudheid onderscheidt men in den *litterairen* taalvorm eenige verschillende »genres«, aanvankelijk en in hoofdzaak het *dramatische* en het *epische*. Een derde, het *lyrische*, is zelfs in den tijd der klassieke Renaissance nagenoeg vrij gebleven van regeling en wettelijke voorschriften, zoodat wij aan de lyriek van onze groote Zeventiende-eeuwers evenzeer als aan die van den modernen tijd het *persoonlijke* karakter van den litterairen taalvorm kunnen demonstreeren. Inderdaad is iedere vorm der subjectieve uiting van het eigen gevoel of de eigen affectieve gedachte ten opzichte van de ervaring: lyriek. *Litterair* is de lyrische uiting alleen door zekere gebondenheid in den *uitingsvorm*, in het bijzonder die van den »dichtvorm«: metrum, rythme (beter: metrisch rythme), strophe, rijm etc. De *innerlijke* taalvorm van de vrije, de ongebonden rede kan volop lyrisch zijn en gepaard gaan met vrije, ongebonden lyrische taal-

¹ De Krachten der Toekomst, p. 207.

² Zie het hoofdstuk over Algemeene taalvormen § 21 vlg.

vormen, die het merk dragen van de onmiddellijke reactie op de ervaring. de **emotie van het Ik**.

Het *dramatische* genre onderstelt »nabootsing« van de reactie der »personen« op de ervaring der werkelijkheid: niet alleen de nabootsing van het gebeuren door middel van »tooneel« en »handeling«, maar ook de nabootsing door mimiek, gebaar en expressie in taalvorm. Deze laatste expressievorm is niet onmisbaar: getuige pantomime en niet-sprekende film, waar de dramatische vorm dan ook niet *litterair* is. In het litteraire drama, in den dramatischen tekst, wordt door den uitingvorm der handelende personen de gedramatiseerde, d. i. nagebootste werkelijkheid in praegnante taalvormen gesuggereerd. De dramatische »dialog« staat het dichtst bij het natuurlijke gesprek met zijn steeds mogelijke lyrische affecten en spannende effecten. Het is dus duidelijk, dat ook de natuurlijke uiting, in den eigen taalvorm, bij een sterken inslag van mimiek en gebaar »dramatisch« kan zijn in de **zichtbare** (en hoorbare) „**voorstelling**“ van reacties op de werkelijkheid.

Het *epische* genre is het meest van de drie essentieel-litterair. Niet in dien zin, dat er buiten de litteratuur geen epiek zou zijn. Veeleer is het zoo: iedere spreker die den epischen vorm hanteert, is bij die uiting *kunstenaar*. De epische vorm van voorstelling ligt binnen het bereik van ieder, die in staat is *het gebeuren in de werkelijkheid* en **de reactie van anderen op dat gebeuren voor een toehoorder te objectiveren**.

Dit vermogen is een *kunst*, en brengt dan ook in het natuurlijke taal-milieu de eenvoudige epische genres te weeg: de vertelling, de anecdote, het sprookje, de fabel, de legende. De *kunst* bestaat in de **driedubbele verplaatsing** van het sprekend subject: zich verplaatsen in het innerlijk van de reagerende »anderen«, de »helden« of »figuren«, te midden van het gebeuren; zich verplaatsen in de voorstellingswijze van den hoorder; zich verplaatsen in een verleden tijd. Deze objectiverende verplaatsing is des te kunstiger, naarmate de epicus sterker wordt aangegrepen door de inwerking van het gebeuren op den held. Wanneer zijn verhaal als een aangrijpende synthese vanuit deze »lyrische« aandoening is gecon-cipieerd en in harmonischen vorm gecomponeerd, onderscheidt men het kunstwerk als »epos« bij uitstek. Het epos ademt een heldhaftigen geest, de held is een tragische figuur, de voorstellingswijze is lyrisch-dramatisch en in de objectivering »episch« in formeelen zin. Ook de roman kan innerlijk een epos zijn. Kleine epische genres met min of meer lyrischen en dramatischen inslag zijn de romance, de ballade en de novelle.

Een belangrijke algemeene innerlijke stijlform, feitelijk ook een genre, dat een der drie genoemde kan beheerschen of doorkruisen, is het komische. De *vis comica* is gegrond op (is de reflex van) een tegenstelling in de werkelijkheid. Gepaard aan een innerlijk eventueel tragisch conflict, leidt de *vis comica* tot den stijlform dien men sedert de 18de eeuw *humor* is gaan noemen. Het komische zoowel als het humoristische »genre« is algemeen-menschelijk en de bron van bijzondere taalvormen; beide brengen zij varianten van de voornaamste litteraire genres teweeg. De humor wortelt in den geest, in de ziel en het verstand, van een bespiegelenden wereld-wijze, een filosoof, die de contrasten in natuur en leven heeft leeren aanvaarden als harmonie.

Alle taalverschijnselen staan in verband met het genre of de genres, waarin de uiting geschiedt. Lyrische taalvormen bij uitstek zijn die der modaliteiten, epische bij uitstek die der aspecten.

Vormen en functies van klanken, woorden en zinnen kunnen naar de eigenlijke beteekenis alleen volledig worden begrepen door stilistische overweging van het *genre*. De *kunst*vormen en dus ook de taalstijlvormen der genres zijn mede bepaald door de traditie en velerlei cultureele factoren, al zijn de »genres« dan ook in wezen psychische houdingen ten opzichte van het leven in en buiten den mensch die zich uit in taal en gebaar.

De sociologische kant der taal: **volkstaal, dialect en cultuurtaal.**

§ 6 Taal is uiting in *gangbaren* vorm; de taalvorm is namelijk een middel van »verkeer« in een »gemeenschap«. Iedere gemeenschap heeft haar gangbare, dat wil zeggen: naar bepaalde regels of normen aanvaarde verkeerstaal. De enkele mensch is echter sociaal geordend in *vele en velerlei* groepen: het gezin, het dorp, de wijk, de stad; het gewest, de streek, de staat; de politieke en de kerkelijke gemeente; beroep, stand van cultuur en ontwikkeling. Al naar de groep of stand, waarin of waarvoor hij spreekt, of schrijft, waaruit hij is voortgekomen of *waartoe hij zich richt*, of waarin hij is doorgedrongen of wordt opgenomen, zal hij de taalvormen verschillend schakeeren rondom de normen der »gangbaarheid in het bijzondere milieu«. Een deel der taalvormende krachten zal op den enkeling zijn overgeërfd, een deel zal hem aanwaaien in het verkeer, een deel zal hij verwerven door ervaring, door groeiend taalbewustzijn en vooral door vormend taalonderwijs. Wie buiten zijn »eigen« kring treedt, spreekt een publieke verkeerstaal, waarin hij meer of minder

bijzonderheden van zijn taaleigen vermijdt, maar ook minder of meer van die bijzonderheden handhaaft, gezien de onuitwischbare bijzonderheid van het »eigene«.

De sociologische-ethnologische taalbeschouwing leidt tot onderzoek van 1° de invloed van verkeer en migratie, ook van cultuurstroomingen, op de taal van de dorpen en streken, 2° de conservatieve en eenzijdige bijzonderheid van de taal van gesloten groepen of geïsoleerde dorpen en steden. Dit onderzoek sub 1° is vooral gericht op den eigenen en ontleenden woordvoorraad en den *phonetischen vorm* der woorden. De ethnologisch-psychologische taalbeschouwing leidt bij het onderzoek sub 2° meer in het bijzonder tot waarneming van de articulatie en den zinsklank, de syntaxis en den primitieven woordenschat. Ethnologisch-physiologisch is o. a. het onderzoek naar mogelijke klanksymbolieke tendenties in de taalvorming en de uitdrukking.

Sedert de Nederlandsche taalwetenschap ook de sociologische methode of zienswijze heeft aanvaard, schijnt het wel alsof men meent door de *onderscheiding* van afzonderlijke »sociale groeptalen« genoeg eer aan die methode te bewijzen, evenals men de studie der volkstaal anderzijds vooral richt op de onderscheiding van geografisch uiteenliggende dialecten. Het komt mij voor dat onze taalverklaring alleen dán »sociologisch« zal zijn gericht, wanneer de verschijnselen van de verschillende sociale groeptalen *zoals ze weerspiegeld worden in de structuur of het systeem der volkstaal*, worden blootgelegd. Wanneer de bevolking van een dorp, stad of streek sociologisch sterk gericht is op een bepaald bedrijf, als bijv. den landbouw, de jacht of de visscherij, dan zullen de bijzondere kenmerken van de taal in dat bedrijf, dan zal met andere woorden het stempel van die »groeptaal« worden gedrukt op alle componenten van de taalstructuur der bevolking. Men mag dan ook niet volstaan met het noemen van bijzondere »woorden« en »woordbeteekenissen« van landbouwers, de jagers of visschers in casu. Deze »beroepstaal«-sprekers oefenen invloed en soms een overwegenden invloed, niet alleen op den »woordenschat« maar ook op den klankvorm in den ruimsten zin des woords, alsmede op de syntaxis, zoowel de grammaticale als de phonetische syntaxis. Een »volkskundig« stel van taalverschijnselen als het »taboe« van de jagerstaal bijv. heeft evengoed gevolgen voor de klank-, buigings- en zinsvormen als voor den »woordenschat«. En dat de taalvorm van een zeevisschersvolk de gevolgen ondergaat zoowel van de beeldende voorstellingswijze, als van de »zingende« en de »roepende«

spreekwijze op de »schuiten« tijdens de »teelt«, is zoo klaar als een klontje. Men behoeft om dat te beseffen, maar eens een rasechten »Kátteker« een »praai-gesprek« te hooren voordragen of een visscherij-avontuur te hooren vertellen, om ontvankelijk te worden voor de reflexen van de groepstaal in de volkstaal van het dorp (zie verder § 25).

Het vermogen tot onderscheiding van de »eigen«, de »persoonlijke« kern in de algemeene verkeerstaal die men spreekt of schrijft, vooral de volledige bewustwording van de benijdenswaardige tweekaligheid, nl. de taal van eigen hof en haard en die van de algemeene maatschappij, dit critisch taalvermogen en taalbewustzijn is een kostbaar deel, zoo niet het kostbaarste deel der volkskracht. Wie ooren heeft om te hooren, en verstand om te onderscheiden, wordt er rijker van, wanneer hij de macht leert beseffen van zijn eigen, zijn »primitieve« taal, waarin hij als kind de onmiddellijk affectieve, hevig motorische en vooral zintuiglijk concrete denkwijze uitte, en altijd uitte zal, wanneer de »natuur« het wint van de »cultuur«, het eigene van het aangeleerde. Aan de taalkunde wordt dan ook de eisch gesteld, dat zij ons de algemeene structuur van de volkstaal openbaart, en ons de verhouding leert beseffen van de Volkstaal tot de zeer verschillende geschreven taalsoorten en taalstijlen. *Niet* is het doel der taalkunde dat zij culmineert in het bepalen van de *verschillen* tusschen de »dialecten« der volkstaal, en de eigenaardigheid van die dialecten zoowel als van de stijltalen meet aan de norm van een ondersteld »Algemeen Beschaafd«.

Voor de karakteristiek van de grammatica der volkstaal in verschillende streken van het taalgebied is het noodig, een »enquête« in te stellen naar de wijze waarop men de syntactische vormen en constructies gebruikt. Verder is het gewenscht, een aantal korte verhalen en dialogen door sprekers van heel verschillend dialect te laten vertalen, natuurlijk in een »interview«. De dialectische »stijl« naar den aard der bevolking komt dan aan den dag, tevens telkens nieuwe syntactische criteria van de volkstaal in het algemeen. Ten derde dient men uit de conversatie der volkstaalsprekers zinnen, constructies en gesprek-vormen, »typen van mededeeling«, op te vangen. Ten slotte zijn er in elk dialect wel geschreven verhalen, schetsen en dialogen te vinden, waaruit wij de mögelijke varianten van bepaalde constructies kunnen opdiepen. Boven dit alles uit echter gaat het onderzoek van den linguïst, die er in slaagt een volkstaalspreker van zoo hooge intelligentie te treffen, dat hij met hem tezamen alle schuilhoeken van het taaleigen kan ontleden, langs

de richtlijnen van de volkskunde, de sociologie, de zielkunde en de grammatica.

Wanneer wij te werk gaan naar de methode der »mondellinge enquête«, kunnen we allerlei woordverbindingen en syntactische normen aan den spreker voorleggen en vaststellen of hij ze gebruikelijk vindt, dan wel of hij aan andere verbindingen en vormen de voorkeur zou geven. De grammaticale en logische structuur van zijn taal zal daarbij min of meer duidelijk en volledig worden geteekend. Moeilijker is het, langs dezen weg *van vraag en antwoord* een beeld te krijgen van zijn taal *bij allerlei graden van innerlijke beweging*. Wij kunnen hem niet en hij kan zich niet altijd dwingen, een bepaalde gedachte, een bepaalden gedachtengang, te spreken met het »affect« van een bijzondere »stemming«, »aandoening« of »ontroering«. En in den dagelijkschen omgang zijn wij, om allerlei practische redenen, maar zelden in de gelegenheid, ongestoord de ongedwongen taal van »bewogen« sprekers tegelijkertijd aan te hooren en te noteeren. Die notities zullen beperkt blijven tot losse zinnen die men zich achteraf herinnert.

Men zou zoo denken, dat de stortvloed van woorden die door den »louterspreker« over ons wordt uitgestort, een »mer à boire« moet zijn voor den op materiaal van gesproken Nederlandsch belusten waarnemer. Dat valt echter deerlijk tegen. De verschillende sprekers, omroepers, cursusleiders, causeurs, humoristen, politici, geleerden en ongeleerden, zij allen spreken min of meer van het papier met de voluit of ten deele genoteerde rede, tekst of »punten«. Allerlei mengingen van de individueele gesproken taal en de officieele, of de beschaafde, of de litteraire taal, zooals we die in geschreven vorm kennen, baren den observeerenden taalkundige teleurstelling en ontgoocheling. Hem rest niets anders dan den statigen redenaar zoowel als den hoorbaar met »het Algemeen Beschaafd« worstelenden spreker . . . af te draaien.

Totdat hem een schitterende kans wordt geopenbaard in de geestdriftige en spannende beschrijving van een internationalen voetbalwedstrijd in het Nederlandsche stadion. Daar wordt twee uren lang den luisteraar het natuurlijke gesproken Nederlandsch geleverd van een hevig en hoorbaar bewogen »spreker« in den »louteren« zin des woords. We onderscheiden de *beschouwende* mededeelingen bij den aanvang, in de pauze en na den wedstrijd, van het eigenlijke *verslag*, waarbij de spreker wat hij ziet en voelt in emotioneelen vorm uit. In de beschouwende mededeelingen spreekt hij als een min of meer logisch beheerscht

causeur, die niet geheel vrij is in zijn »woordenkeus«. Dan hooren we uitdrukkingen als: »Nu kan 't spel *dus dra een aanwag nemen*«, »Van der Meulen *wisselt een handdruk met den scheidsrechter*«. In een rustiger stemming zijn ook de beelden niet spontaan, veeleer bewust-humoristisch, d. i. geestig: »Intusschen begint *de wedstrijdnachtkaars* te branden« (= de wedstrijd zal wel zonder spannend slot eindigen). Ook de structuur van de zinnen en zinsverbanden steekt duidelijk af tegen die in het eigenlijke verslag. De gegevens van dit »*voetbalverslag*« zijn, met name aangeduid, in vele paragrafen van onze grammatica te pas gebracht. Hoe echter door een mondelinge enquête, waarbij men verschillende zinnen en uitingvormen ter vertaling aan den dialectspreker voorlegt, niet alleen de grammaticale eigenaardigheden van het dialect in casu, maar ook de algemeene psychische structuur en dus het eigen »taalstelsel« worden geopenbaard, moge voorshands worden verduidelijkt aan één voorbeeld, den Zuidhollandschen zin: »Wa^t souwje-d'r-van denke, as we hier 'ns ginge zitte?« (situatie: twee vrienden op de wandeling, komen langs een uitspanning). Een Groninger uit het Westerkwartier, gevraagd naar wat hij in zoo'n geval zou vragen, zei: »Zè-wè hier zítⁿ?« — En hij ontkende de mogelijkheid, hier zelfs maar een korte inleiding ter vertaling van »Wat zou je er van denken als . . .« aan toe te voegen. Deze vraagvorm zonder omslag is typeerend voor den eigen aard der bevolking. Bovendien is de vraagzin zelf nog korter dan wat een Hollander die mogelijk óók van dien omslag niet gediend zou zijn¹, zou vragen, nl.: »Zúlle we hier (əs) (*effə*) gaan zítte?« — Behalve de toegift van de geursiveerde woorden, heeft de Hollander een hulpwoord nodig: hij wenscht het »aspect«² der handeling te omschrijven; de Groninger duidde dat vagelijk, en daardoor feitelijk wèl zoo »intiëm«, slechts aan. Bovendien is er bij den Groninger maar nauwelijks een spoor van de bekende vragende *intonatie*, die in het Hollandsch vooral in een dalend-stijgenden toon van de lettergreep *-te* wordt gehoord. Een Groninger uit Fivelgo zei allereerst hetzelfde als die uit het Westerkwartier. Maar hij achtte het mogelijk, dat er aan voorafging: Nóu wa^t dóchst'³: (zè wè hier zítⁿ?). Tot synthese van deze twee zinnen door onderschikking van den tweeden, kon hij niet komen. De twee deelen van het analytisch verband zijn beide korter van gezegdevorm,

¹ Zoo o.a. een Noordhollander, geboortig uit Huizen.

² Zie § 15.

³ Wat dacht je.

dan bij den Hollander. We moeten er nog aan toevoegen, dat de Fivelgoër »Nou wa^t dochst« alleen maar zou zeggen, wanneer de twee vrienden al eerder het vraagstuk van »even rusten« hadden besproken. Bij de impulsieve en geheel vrije vraag, die in den Hollandschen zin en ook in »Zè we hier zittn« is gegeven, zou ook hij zich tot het eene korte maar suggestieve zinnetje bepalen. Het ging bij dit zinnetje gelijk Dr. W. de Vries het formuleerde, toen hij een Zuidhollandschen dialoog moest vertalen: »Zuidelijker taalvormen zijn in het oor van een Groninger te expressief: de Hollander geeft in zijn zinsvormen te veel bloot van den spreker en zijn gemoed, te weinig van de dingen. De Groninger »stugheid« verhindert hem, in uitbundige of zware zinsvormen uit te drukken wat in hem omgaat.« Zie ook § 8, de vertaling van een verhaal en § 330 over de zinnen zonder Vf. en passim in andere deelen van deze grammatica. Voor de algemeene karakteristiek der volkstaal is het van belang, dat ook een Zeeuw zich op de Hollandsche wijs zou uitdrukken: »Wa zou je d'r van dienke, az m'n ier is 'n bitje gienge zitte«. Geheel »eigen« is weer de vorm van den Limburger (die verk aarde dat niet het zitten maar het drinken hoofdzaak was): »Wat túnk tich? Es w'os èei ins *eine pákde?*« Twee vragende zinnen met typisch muzikaal zins- en woordaccent en een volledige pauze (»tunk« stijgend, »pakde« dalend accent).

Een ander middel om te komen aan gegevens van dialectische syntaxis, is de vergelijking van éézelfden text in de taal van geheel verschillende gewesten, eerst in Nederland en dan in het aangrenzende of ook taalverwante buitenland. We kunnen daartoe een text laten »vertalen«, maar met voorbehoud van verscheidene condities.

De vertaler moet door zijn aanleg en gedachtesfeer in staat zijn het genre van den gegeven text zuiver te *voelen*. De dialectonderzoeker moet hem persoonlijk hóoren vertalen, of wel de vertaler moet behalve dat hij dialectspreker is, over voldoende taal- en stijlkunde beschikken, om zichzelf te controleeren. Losse conversatiezinnen zijn natuurlijk belangrijke gegevens; maar een ietwat dramatisch stuk is beter, omdat daaruit de »context« en de *zinstoon*, die relatief is, blijken. Dubbele waarde heeft, mits met stilistische deskundigheid gehanteerd, het eenvoudige volksverhaal met dialoog erin.

Het is mij gelukt, een aantal verhalen uit de bundels van K. ter Laan en uit Fivelgoër Landleven van De Blécourt te doen omzetten in verschillende dialecten van het Westen, Oosten en Zuiden van ons land. Het is niet mogelijk hier in een kort bestek een kijkje te geven op de ver-

rasende gegevens aangaande de algemeene zoowel als de gewestelijk en »sociologisch« bijzondere stijlen van het volksverhaal. Hoezeer deze »oriëntering« vruchtbaar is voor de karakteristiek van de algemeene en de bijzondere volkstaalstructuur, zal uit de verschillende hoofdstukken van deze grammatica middellijk blijken, en zal aan een proeve van geringeren omvang worden getoond, nadat we eerst eenige opmerkingen hebben gemaakt over algemeene en bijzondere volkstaal, over volkstaal, dialecten en cultuurtaal.

- § 7 De term dialect is vanouds gebruikelijk in twee beteekenissen, nl. die van *omgangstaal*, en die van een bepaalde manier van spreken, een *tongval*. Misverstand aangaande den term dialect voor »omgangstaal« behoeft er niet te zijn, wanneer wij ons rekenschap geven van wat hier »omgang« beteekent nl. *mondeling verkeer in het natuurlijke milieu*. Dan staat »dialect« tegenover de *geschreven taal*, de taal die wij schrijven en vooral: *lezen*, *voorlezen*, *voordragen*, of met meer of minder gedwongenheid, al naar onze scholing en training, ook als »spreker« hanteeren. Deze kenmerking van het dialect als de omgangstaal in het natuurlijke milieu, als »natuurtaal« tegenover »cultuurtaal«, is een uitvloeisel van de sociologische taalwetenschap. De scherpe onderscheiding van den gesproken en den geschreven taalvorm, anders gezegd: van de natuurlijke gesproken taal en de op geschreven voorbeelden berustende aangeleerde gesproken taal, is een noodzakelijke consequentie van de psychologische taalbeschouwing. Toen men van deze twee »methoden« zijn taalbeschouwing nog niet had doordrungen, verstonden de leeken in het vak onder »dialect« de gewone, »platte« omgangstaal tegenover de »beschaafde« taal, en taalkundigen bedoelden ermee een »tongval« die in klanken, flexie en woordenschat afweek van het Algemeen Beschaafd, dat zij als een vaste, wetenschappelijk kenbare, norm a priori aanvaardden. Het misverstand bij den leek bestaat hierin, dat hij den meest natuurlijke uitingvorm naar een toevalligen en subjectieven maatstaf als minderwaardig veroordeelt. Nog erger is het, wanneer men daarbij de minderwaardigheid van den natuurlijke taalvorm vereenzelvigd met een minderwaardigheid van de sprekers. Men komt daartoe allicht, wanneer men geen inzicht heeft in de sociologische structuur van een gemeenschap, noch in de waarde van de »primitieve« cultuur en psyche. Bedenklijker zijn, gelijk reeds is uiteengezet, de gevolgen van de onderstelling van een reëel *Algemeen Beschaafd* in de taalkunde, waar tegenover wij een *Persoonlijk Beschaafd* stellen. Wat gebeurt er, wanneer wij

spreeken buiten ons natuurlijk taalmilieu, dus ons richten naar een »algemeene« taal van een anderen »kring«, of liever: een taal passend voor verschillende of vele kringen? Wij tasten in den blinde naar meer of minder geijkte taalvormen voor onze niet-natuurlijke, gebonden of geremde gedachtegangen. Steunpunten van het »algemeene« of »beschaafde« woordverband en zinsverband vinden wij in de herinneringsbeelden van woord- en zinsverbanden, gelezen in boeken en kranten, of opgevangen uit den mond van gezaghebbende sprekers-in-beschaafden-vorm.¹ De klankvormen, de *uitspraak*vormen, richten wij naar dezelfde voorbeelden (zie § 2). Het geschreven taalbeeld is bij de uitspraak te meer dwingend, wanneer wij in onze taalervaring geen vaste Hollandsch-beschaafde uitspraak kunnen onderscheiden: inderdaad is de uitspraak der »Hollanders« evenmin normatief of éénsoortig als bijvoorbeeld de »Groningsche« uitspraak van Stad en Lande éénsoortig is; noch ook is die Hollandsche uitspraak algemeen erkend-beschaafd. Bovendien blijven er, tengevolge van de ons aangeboren, natuurlijke, articulatie altijd meer of minder duidelijke sporen van de dialectische uitspraak hoorbaar, of wel: uit vrees hiervoor vervallen wij in een sterk aangedikte, geforceerde overdreven »Hollandsche« uitspraak. Een nog bezwaarlijker leemte in de hierboven bedoelde taalkundige opvatting van het dialect en het Algemeen Beschaafd is, dat wij bij onze pogingen tot niet-natuurlijk spreken onvermijdelijk een groot aantal uit ons natuurlijk-taalgevoel opwellende woorden, woordbetekenissen, wendingen, constructies en zinsvormen hanteeren, die ons »Beschaafd« blijven kenmerken als niet-algemeen, dus als »persoonlijk« of liever »locaal«-Beschaafd. Als voorbeeld noem ik een zin die door een Groninger werd uitgesproken tegenover eenige Hollanders van meer dan gewone »ontwikkeling«: »Hèt is bij mij raēr // dadde me(n)sn zich zoo belæzern laētn«. »Beschaafd« was hier de vermijding van de klinkers van Groningsch *bi, mi* (ev. *baai, maai*), *roar*, *beloazern, loatn*; een *sk* in *menskn* en het woord *zok* of *heur* voor *zich*. Overigens sprak hij geen »algemeen« gangbaar Nederlandsch, nog minder »beschaafd Hollandsch«:

1. hij handhaafde de uitspraak *n* van den uitgang -en; den nasalen klank van den klinker in *mens*; de zwakke-stemlooze articulatie van *dadde*; de volle uitspraak van *het*.

¹ Die dan zelve direct of indirect hun beschaafden vorm hebben gericht naar de schriftbeelden.

2. hij forceerde de *a* in belāezern en laetn en rāer; ook eenigszins de *ij* in *bèi mèi*.

3. hij handhaafde zijn eigen woordverbinding *bij mij* = volgens mij (in mijn oog); het woord *raar* in een ietwat afwijkende beteekenis; de typisch-Groningsche woordschikking *belaezern laetn*.

4. met die woordschikking ging gepaard een ingeboren *zinstoon*, in dit geval dalend naar het einde, met drie toppen: dadde ménsn zich zoo belāezern laetn. Ook legde hij een danige pauze tusschen den hoofd- en bijzin. Ik kan mij een Hollander voorstellen die in dit geval beschaafdelijk zou zeggen: »æt is na mijn idee vréemd dattø mense zich soo late bedótte« (c. q. »Ik *fantø* eigenáardig dat . . .), dus met een zwaar accent op het laatste woord van beide zinnen bij overigens gelijkmatigen toon, door scherpe explosieven tusschen korte klinkers »ratelend« van rythme: een synthetischer zinstoon zonder pauze en met sneller tempo. Tenslotte: ik onderstel dat in het beschaafd-Hollandsch het woord »belazeren« zou worden vermeden. De Groninger, hoewel een ontwikkeld en bereisd man, sprekend in een »beschaafd« milieu, voelde niet de »gevoelswaarde« van het woord, omdat hij op dat oogenblik werd beheerscht door den drang naar een krachtterm, pakkend in »mannelijk« gezelschap. Door dit laatste sprak hij voor zijn toehoorders niet alleen »niet-beschaafd«, maar hij drukte zich ook »fout« uit, dat wil zeggen: hij zei iets anders dan hij bedoelde, dacht en voelde. Maar dat daargelaten: er was een groot aantal van zeer verschillende elementen in zijn taalvorm die niet »algemeen« zijn, en er waren maar een paar uiterlijke kenmerken die als algemeen mogen gelden, en die hij, dat is dunkt mij duidelijk, vooral beheerschte door herinnering aan de geschreven beelden der taal. Het is waarschijnlijk dat wanneer deze Groninger op niet te hoogen leeftijd verhuisde naar Holland, hij door het hóoren spreken van Hollandsch-Beschaafd verscheidene van de hier genoemde eigen vormen zou afleeren. Maar tenzij hij vanaf zijn »kleuter«jaren in Holland woonde, Groningsch-Beschaafd blijft zijn algemeene taal, en zelfs zal dan zijn »Hollandsch« bijzonder afhankelijk zijn van het toevallige milieu waarin hij het leert.

Er is maar een heel kleine »grootste *gemeene* deeler« van taalvormen uit het *gesproken* Nederlandsch van alle Nederlanders op te diepen, er is geen ook maar in eenig opzicht volledige *gesproken algemeene* taal. Ook niet in Holland, zelfs niet in het »vasteland« van Zuid-Holland.

Een algemeene taal is vóór alles afhankelijk van een algemeene cultuur. En in onzen tijd bestaat de cultuur grootendeels in geschrifte. In het

schriftelijk verkeer (de »uitdrukking van gedachten«) van »ontwikkelden« is een naar het woordgebruik en de woordenkeus traditioneele of stereotype, naar de grammatica streng logische taalvorm voorhanden. Die taalvorm wordt echter niet alleen gevoed door de natuurlijke-gesproken taal der schrijvenden. Die taal is een *Nederlandsche* vorm van de algemeene West-Europeesche cultuur, gegroeid uit de Grieksch-Romeinsche, Christelijk-Middeleeuwsche, Humanistisch-Nationale, Rationalistische, Romantisch-Naturalistische, Intellectualistisch-Technische, Modern-Zakelijke »stroomingen«. Die taal te schrijven bereikt men alleen door ontwikkeling, beschaving, cultuur. Die taal te spreken, zal men alleen trachten en leeren, wanneer men zich geregeld uitdrukt in de sfeer en over onderwerpen die verband houden met de cultuur bovengenoemd. De vaardigheid in het gebruik van dien taalvorm is afhankelijk van cultureele opvoeding en scholing. Van daar dat zelfs bij het schrijven iedere schrijver nog een persoonlijke, een zijn »afkomst« èn ontwikkeling typeerende, keus doet uit de voorhanden mogelijkheden van de algemeene cultuurtaal. In nog sterkere mate is bij het spréken zijn taal *persoonlijk*-beschaafd (*locaal*-beschaafd). En de term »algemeen« opgevat in den zin van »voor alle (beschaafde) Nederlanders« is nog niet zoo bezwaarlijk als opgevat in den zin van »geschikt voor alle soorten van menschelijke uiting«. Wij herhalen: de taalvorming van den Nederlander moet gegrondvest zijn op de stelselmatige *vergelijking* van zijn *volkstaal* en de *stijlen* van de *cultuurtaal*. De negatie van deze twee als verschillende talen of soorten van taal, is struisvogelpolitiek, leidende tot verwarring en vervlakking. En het is de taak der wetenschap, vast te stellen waarin het eigene, het Nederlandsche karakter van de stijlen der cultuurtaal bestaat; ten tweede: wat in de verscheidenheid der dialecten hen tot Nederlandsche volkstaal verbindt.

§ 8 Een voorbeeld moge thans verduidelijken, waarin de eigenlijke »taalvergelijking« bestaat. Stellen wij het geval van de plotselinge verschijning van een schoorsteenveger in de huiskamer van een rustig etend gezin. We kunnen ons voorstellen dat zoo'n geval in den litterairen vorm van een impressionistisch-romantische schets van een auteur in den nabloei van Potgieter èn Tachtig aldus wordt beschreven:

In de rustige stilte van den vóor-avond, zaten ze rond de tafel. Man, vrouw, kinderen. Ze aten. In volle kalmte aten zij, na hard werken, sloven in huis, en eindeloos spel. Rinkinkinkelde de bel, van de voordeur, en binnenstooft, plots, een zwarte, groezelige

gedaante, zwart-bruine man, bossen twijg en touwen in lussen, als van een beul: een schoorsteenveger!

In een korten, synthetischen en betoogenden stijl, nuchter en zonder effect-bejag, bijv. in een bericht of verslag, met andere woorden: in een »algemeenen« voor een groot en verscheiden publiek onmiddellijk begrijpelijken vorm, als in de »krant«, zouden wij schrijven:

Terwijl het gezin, bestaande uit man, vrouw en drie kinderen, rustig aan den maaltijd zat, werd er hevig aan de voordeur gebeld, en kwam er een schoorsteenveger in vol ornaat naar binnen stuiven.

Verteld in Hollandsche volkstaal uit de streek tusschen de cultuurcentra Leiden en Den Haag, in een eenigszins lijjigen, gemoedelijken verteltrant die den »Raainlander« zoo goed afgaat:

Ze zatte te ete. Niks cheen idee van herrie hè? 't Heele huishauwe bij elkaar (mekaar), de man, z'n vrouw en de kindertjes, drie wazze d'r. Mit s'n vijfve rondom de tafel. En toe ineenze, toe wier d'r gebeld. *Belle datteze deejel! Dattie bel, die brak (al)temèt.* En toe kwam d'r 'n zwarte vent, dat was werachtig 'n schoorsteenveger, en *laat die nau op 'n draffie na binne komme*, zóo maar in die huiskamer meneer, mit s'n zwarte poo^{ute}. Die vent-tie was héelegaar zwart, zoo smérig wastie. *Oftie mensche daar ook schrókke van 'm! Kè-je begrije! (Ofte-ze!)*

Het Zuidhollandsche taalkarakter blijkt uit de bijzonder sterke neiging tot binding der woorden door -ə en (progressieve) assimilatie; analytische splitsing van gezegden, met veel hervattende adverbia en pronomina. Typeerende *zinsvormen* zijn de gecursiveerde volzinnen met emphase en affect.

In het dialect van het Noordhollandsche Huizen (oud-hollandsch) was er van deze zinstypen maar één in overeenstemming met den natuurlijken, ietwat »nuchteren« en »drogen« taalvorm¹. Ook is hier niet de -ə maar de uitgang -ən (zonder de nasaleering van het Saksisch) overheerschend:

Ze zattən te etən. Zə dochtən nergəz-an. 't Hæle huishouwən zat bij məkār. Vāder, moeder en dreei ketər. Mit s'n vijfən om de tāfel. En too-in te'nə wurdən d'r »volk!« (reupən (reupən zə »volk«)). Schreeuwən datti dee. Ze schrukkən d'r dōdət. N-tōo kwam d'r 'n zwarte kārəl in huis; 'n smerəgə schoersteveger, die kwam op 'n draffie in huis. Hij liep sóo mar de kāmər in mit s'n smerəgə pōdətən. Hij was- sóo swārt, 't was fər-schrikkələk. Ze schrukkən d'r dōdət, dat kaal-jə begrijpən.

Over de eigenaardige *eu* en *u* in werkwoordsvormen, zie § 144, over den vorm *keier* § 38; -en is regel; *āe*, *too*, en *dō*² als in het Katwijksch, dat nu volgt.

¹ Twee dialect-sprekers, waarvan één »emotioneel.«

² Ook de bilabiale *w*.

Hier volge nl. de *woordelijke* vertaling van het Zuidhollandsch in het »Oudhollandsche« Katwijksch. We constateeren hier de overeenkomst en het verschil in klanken en woorden met het eerste Zuidhollandsche stukje:

Ze zatte te etc. Niks chien *benul* van herrie hè? 't Haele huishauwe bij mekaar, de man, z'n vrouw in de kindertjes; drie wazze d'r. Mit s'n vijfje romdom de taefel. In toe eniens, toe wierder ebeld. Belle datte ze deejje! Dattie bel die brak temèt. In toe kwam d'r 'n zwarte vent (da^t was werächteg 'n skoorstienveger) in laettie nau op 'n drafje nae binnene komme; zòò maer in da^t binhuis m'nheertje, mit s'n zwarte pòòte! Die vent-tie was haele-gaer zwart, zoo sméreg was-ie. Ben die mense evetjes eskrokke van 'm: kè-je begriipe!

Het verschil in deze woordelijke vertaling is beperkt tot *klanken*¹ en *flexievormen* (van deze feitelijk alleen de *meervoudsvorm* van het verkleinwoord, ook het adverbiale verkleinwoord, het praefix (g)e- en het eigenaardig verzwaarde adv. binnene). Grootere verschillen kwamen aan den dag, toen de Katwijker zich »instelde op het eigen taalsysteem«, zich niet meer bond aan den grammaticalen en lexicologischen inhoud der zinnen, maar alleen aan het gegeven thema en de geleiding daarvan in zinsverbanden en zinnen. Toen kwam zijn »taaleigen« aan den dag. In de *woordelijke* vertaling bleek daarvan feitelijk maar één verschijnsel: de laatste emphatische zin heeft den hoofdzin² vorm VFS A en het constateerende perfectum (*Ben die mense evetjes eskrokke van 'm!*).

Ze zatte te etc. *Niks in de weech! Alles* bij mekaar *an de bak*, de man, de vrouw in de kindere, mit s'n vijfje rondom de taefel.

In daer iniens, man: daer wor'me toch ebéld, *ebeld fan je daege zòò-n-iet*. Belle datte ze deene! Dattie bel, die brak temèt *an stik*. In toe komt 'r 'n zwarte vent *nae voorene*. In laet-et *nou toch werachies* 'n skoorstienveger weze die op 'n drafje nae binnene kom^t *stiege*. 'n *Drijvens* in de mòdije kaemer mit s'n zwarte pòòte. Die vent-tie was sòò maer *as te aerde*, zoo zwart. *As róet man; of-ie zòò uit-te skoorstien kwam valle*. *Nou* die mense die hadde zòò maer de dóód elaan; *te minste die kindere dan*. Da-kè-je begriipe! In *die vaeder in moeder die waere-n-òòk verskote van de skrik*.

Het »eigene« blijkt uit: 1° krachtiger vormen van emphase en affect, duidelijker analytischen zinsvorm. 2° uitdrukkingsvormen uit de groep-taal der zeelui: *alles — an de bak, 'n drijvens* (waarschijnlijk een dubbel verzwaarde vorm van het partic. praes.), zwart *as te aerde*, *ze hadde de dood elaan* (ze hadden de dood als »lading«; de verbinding van *hadde* + partic. perf. is imperfectisch). 3° de oude syntactische functie van *hadde* + partic. perf. en van *waere* verskote (het partic. nog praedic. adj.). 4° de

¹ Behalve die van het Huizensch nog de *sk* en veel meer *ae*'s.

² Zie § 297.

primitieve voorstellingswijze door locale adv. bep., concrete vergelijkingen, hevig dramatisch-praesens histor. 5° hier breekt de eigen flexievorm (*deene*, zie § 143 en 140) door.

Thans volgen de bewerkingen van hetzelfde gegeven door 1. een Z.O.-Drenth, 2. een Gentenaar, 3. een N.O.-Groninger en 4. een Limburger (uit Maaseyk). Het is duidelijk dat deze verschillende bewerkingen van hetzelfde thema maar ten deele den eigenaardigen innerlijken taalvorm van het *dialect* weerspiegelen. Veel kenmerkends is te danken aan de *persoonlijke* »manier«, van »vertellen« en »dramatiseeren«. Wij duiden dan ook alleen de typeerende *taalvormen* aan. Daarbij laten we terzijde alles wat, bij diepgaand vergelijkend onderzoek, zou blijken te behooren tot den localen volkstaalstijl van deze vier ver uiteenwonende Nederlanders.

1. Wij *zaa*'n vredig *um* de taofel, achter de middag *hāer*, *oes* vaoder, *oes*¹ moeder en wij met *oes* drien'n. O man, 't *snuuk* zo lekker! Wij *weerd*'n *oes*, *kuj* 'dāen'k'n. *Prōt*'t *weur* d'r niet. Wij *hadd*'n 't *vuls* te drok met 't eet'n, *hè*? Doar *weur* mij, Godhelpmij, *anbeld*. *Beld*, dat 't zo *daverde*. En *mèt vleug* de deur *lōs*, en *wel kwam* er in? 'n *Schō*(r)-*stienveger*, zoo *oef* d'schō(r)*stien*, *ūnner* 't roet, zo *zwart* as 'n *tōrk*. *Hè*, *daor* *zuj*' jōa haost van an 't *schrikk*'n *komm*'n, die malle *kāerel*!

2. *Gil* de famielde »Klepkas« zat *te goare* thuis: de vaodere, de moedere en *ulder* drij kinders. Ze waore bezig mee *ulder voeten een beetse onder de toafele te steke*, zulle, en ze *smuldege* mijne goeie van buik sta bij.² Maor *al mee ne kir* wiert er zuu hart aan de belle getrokke en op de deure geklopt dad uuren en zien *verging*. De moedere ging sebiet de deure-n-ope doen en wa zag ze? Daar stond *al mee ne kir* ne kirele veur heure neuze, ne *smilap* van ne man die zuu *zwart* was *iez* ne muur. En *ge grōait* nie wa dat hij *dee*. Mee *iene* sprong *was tejij* in de keukene *gevolgene*. *Ge'n* moet nie vroage hoe *verbēwereerd dan* ze zote te kijke en *ge zie van hier wa-veur* 'n *antroasie dan die arme sikkelirs afgestoan* hèn als ze dienen *zwarten dūvele veur* *ulder zoage* staan. En wa was 't ni? *Was't mij maferdomsijn gine schēwevoagere* die 'n *nieuwjoar kwam wēnsche*!

3. *Nou*, zie *zatt*'n *din* aan toavel, *nūver*³ mit 'n *kander* te eet'n. Mit zien *vieven wazz*'n ze. *Olheer* zat in *kraokstoul* bov'n aan toavel in 't ol mins an *ander kaant*, *kinder* d'r *tuss*'n in. *Jan* in *Graaitje* bie 'n *kander*, *Geert* *allain*, *van dei kribde* nog *wel* es. *Zie wazz*'n *hoast* an 't *brei eetn* tou, *moar mozz*'n nog *wacht*'n op *Graaitje*, *dei* zat nog met *heur mous*. *Piezelde* d'r *mor* 'n *beetje in om*. *Gain* *dikke eter*! *Voader* *begon* aal *swaart* te *kiek*'n: *hèt nait veul geduld in hoed*. *Begon* *aal* op zien *snor* te *kaaw*'n en *din* is 't *end*' d'r *heer*! 't *Zol* net *wezen*, en *doar*, *mien laive stumper*, 'n *lewaai* *doar* in *gaang*!

¹ Voor dit typische *ons* (*oes*) zie § 133.

² Gespatieerd zijn stereotype uitdrukkingen en ontleende woorden.

³ Typeerende (korte) *zinsvormen* zijn gespatieerd; bijzondere woorden en klankvormen van woorden *gecuriveerd*. Men lette ook op de *verzwegen lidwoorden* (zie § 136).

Net of bel d'r oetrokk'n *wur*. En aal mor deur; k w a m gain end' aan. Moeke over end, 'n beetje oetstuur. Zie is wat *zenig*. Mor veur dat er mor ain bie deur koom'n kon wur dei oop'n gooid en — *heden noch tou!* — doar haar-je, veur je d'r an denk'n kon'n, 'n pikswaarte schöstainveger midd'n in koamer. *Róut* stoof áale kaant'n óet. Moeke dee gau deksel op breipot. In doar ston mie dei kerel nou: 'n voele pet schaf op kop, zoo'n *soeterg* geel *schöstaindingerais* aan, *boksem* mit 'n laank end touw om 't lief. Routsak mit *koegel* over scholler hang'n. Net as soo'n *onure* schöstainkerel d'r oetsain kin. *Wat 'n kiek!*

4. Nouw mot ich *tich* toch 'ns *get* vertelle Trui. Gisteren aovend zoete me-n-aan de taofel — mene *mins*¹ en ich en de driei *keinjer* — en ich auw *sjus* de pap *outgeschup*, doa *belt-et mich* toch in ins, belle me leef mins, det et iel *ouws* ter van daverde. Ich zek tich mer *det*,² *ich auw et neet iel steef*,³ want dizze-*weintjer* lup weer van alles rond. Ich zek tiege Sjang: *ganke tich* mer efkes oepedoan, mer dat aw ich *nog neet tegooi*² gezag, doa vluig *mich* in ins de duur van de kamer oepe, en roaj ins *wem* doa waas: ene sjouwvèger mins, ene lieleke zwarte sjouwvèger, — ich *hub mich* bekans doet *versjrik*, en-dei keinjer derek aan 't *buuke*,⁵ *waar*.⁶ Det waas *mich chet*.⁷

Behalve door de bijzondere klank en flexievormen is deze Limburgsche taal vooral gekenmerkt door een sterk muzikaal zins- en woordaccent (zie § 39). Van de syntactische vormen zijn opvallend: *det* nog niet als voegw. overgegaan naar den bijzin, de »ethische« naamvalsform *mich*, *dich*.

§ 9 Wij komen nu tot een korte toelichting van de dialecten als *tongvallen*, de schakeeringen der Nederlandsche volkstaal *naar de streken van het land*: de streektaalen. Tegen den term »Nederlandsche dialecten« is geen bezwaar, wanneer wij daaronder verstaan de tongvallen binnen het gebied van den Nederlandschen staat, dus in onderscheiding van bijv. de Duitsche dialecten binnen de grenzen van Duitschland. Hoewel dan een Fries bezwaar kan opperen tegen het woord dialect. Hij zal er op staan, dat zijn »tongval« als taal wordt erkend naast het Nederlandsch. En wel omdat er duidelijk eenige Friesche dialecten in de provincie Friesland kunnen worden onderscheiden en omdat er een op eeuwenoude traditie en doorlopende geschiedenis berustende cultuurtaal bestaat, waarin eenige litteraire genres tot op den huidigen dag bloeien. Ook zijn er Nederlandsche dialecten buiten de grenzen van het koninkrijk. De Belgische dialecten vallen in twee groepen, de Waalsche en Nederlandsche. De Waalsche gaan wat hun vormleer betreft, in hoofdzaak

¹ man. ² Zie § 385. ³ Ik had het niet heel stijf = ik was wel een beetje bang. ⁴ nog niet goed, nog maar nauwelijks (*tegoei*). ⁵ huilen. ⁶ (niet) waar? ⁷ wat.

terug op Oud-Noordfransch. De Nederlandsche op het Oud-Westnederfrankisch, de taal die in de vroege Middeleeuwen o. a. werd gesproken in Merovingischen en Karolingischen tijd¹. Hier was al in den Middelnederlandschen tijd (na de 11de eeuw) onderscheid tusschen het Vlaamsch, Brabantsch en Limburgsch. Zelfs is er tot in de 14de eeuw bijna uitsluitend Vlaamsch, Brabantsch en Limburgsch Middelnederlandsch *geschreven*. Dat neemt niet weg, dat er ook in Noord-Nederland al veel vroeger West-Nederfrankisch werd *gesproken*, dat echter van het Zuidnederlandsche Frankisch verschilde, in zooverre het den invloed onderging van het Friesch en andere Germaansche dialecten die in het Westen en midden van ons land in den oudsten tijd werden gesproken, voordat de Frankische heerschappij vanuit het Zuiden zich begon uit te breiden tot aan den IJsel en de Zuiderzee. Dit Noordelijk Middelnederlandsch in het Westen en Centrum, van *in hoofdzaak* Frankischen aard, was in den geschreven vorm van de 13de tot de 16de eeuw onderscheiden in Hollandsch, Zeeuwsch, Utrechtsch en Geldersch. In Gelderland, Overijsel en Drente werden vooral sedert de 14de eeuw eenige van het Frankisch verschillende dialecten geschreven, waarvan men wel aanneemt dat zij hun bijzonderheid ontleenden aan oude Saksische stammen en invloed van Duitsche dialecten (dit door immigratie) en schrijftalen. Nu heeft zich na de vrijmaking van de Bourgondisch-Spaansche heerschappij, na de Hervorming en de Vroege Renaissance, in Noord-Nederland een cultuurtaal vrij baan gemaakt, die haar klank- en flexievormen en haar woordenschat ten deele aan de dialecten en kanselarijstijlen der Hollandsche en Utrechtsche steden, ten deele aan de dialecten en cultuurtaal der naar het Noorden uitgeweken Zuidnederlanders en andere »vreemdelingen« ontleende. Zij werd met nationale geestdrift, soms ook wel met kunst en vliegwerk, »opgebouwd« door geleerden, litteratoren en ambtenaren: het bewustzijn van dien opbouw der »gemeene« tale is ons bekend uit de geschriften der 16de- en 17de-eeuwers zelve. Daarbij zij nogmaals opgemerkt, dat dit een geschreven cultuurtaal was; grooten invloed daarvan op de omgangstaal mogen we niet onderstellen. Wel berustte zij zelf op de *volkstaal*, voor zoover niet de invloed van Zuidnederlandsche cultuurtaal strekte en de taalvormen niet uit geschreven bronnen werden geput. In Zuidnederland is tijdens de Spaansche, Oostenrijksche, Fransche en zelfs de Noordnederlandsche heerschappij voor een dergelijken vol-

¹ Van een mogelijke Keltische onderlaag of van andere niet-Germaansche inslagen in het Oud-Nederlandsch behoeft in dit overzicht geen gewag te worden gemaakt.

ledigen opbouw geen gelegenheid gelaten. Er bleef van de Middeleeuwsche cultuurtaal alleen een tijdens de Contra-reformatie tot nieuwe, barokke renaissance gebrachte *litteraire* tak in stilte nabloeien. Deze is na 1830 weer tot krachtige ontwikkeling gekomen, in het bijzonder door de taalvormende energie van Gezelle en Rodenbach. Wat de dialecten betreft: in historischen zin zijn zowel de Zuid- als de Noordnederlandsche tongvallen tot aan den IJsel en de Zuiderzee dialecten van het Oud-Westnederfrankisch — dat wil zeggen: spruiten van dezen ouden taalstam — en géén dialecten van de 17de eeuwse Noordnederlandsche cultuurtaal, dat wil zeggen: uit die cultuurtaal afgeleid of »verbasterd«. In zóoverre staan zij dus in organiek verband, dat zij teruggaan op de taal der Franken in den Volksverhuizingstijd. Veel wat hen verbindt in de geschreven taalstijlen en in de verkeerstaal gaat op dien ouden tijd terug. En de Noordnederlandsche cultuurtaal heeft kenmerken te danken aan de oudere, d. i. de Middeleeuwsche en 16de-eeuwsche cultuurtaalen der Vlamingen en Brabanders¹. De Zuidnederlandsche cultuurtaal heeft invloed ondergaan van de 17de eeuwse litteraire taal en van de Noordnederlandsche cultuurtaal in 't algemeen van de 19de en 20ste eeuw.

Wat nu de verhouding der Noordnederlandsche dialecten tot onze cultuurtaal betreft is *het Hollandsch in een bijzondere positie*. Uit het grootendeels Frankische Hollandsch en uit de Frankische Zuidnederlandsche dialecten en cultuurtaal is de Noordnederlandsche cultuurtaal voortgekomen. Het is daarom begrijpelijk, dat de in oorsprong voornamelijk-Frankische cultuurtaal een gelijkmakenden invloed uitoefent op de klank- en buigingsvormen en den woordenschat van de eveneens Frankische, vooral de Hollandsche en Utrechtsche, *dialecten*. Het is ook begrijpelijk, dat voor een Hollander het belangrijkste verschil tusschen zijn dialect en de cultuurtaal gelegen is in het cultureele, »beschaafde« karakter van de cultuurtaal vergeleken bij den primitieven natuurstaat van zijn volkstaal. Voor den Hollander is, kortom, inderdaad de cultuurtaal, ook in den populaireren zin van het woord, »beschaafd«. En vormen van zijn dialect *bij het spréken in de cultuurtaal* zal hij, en zullen anderen, voelen als *afwijkingen* van de cultuurtaal, dus als *onbeschaafd*.

¹ De historische taalwetenschap staat hier voor problemen. Zoo is de *ij* uit oude *î* en de *ui* uit oude *û* volgens sommigen uit Brab. overgenomen, volgens anderen door de Noord-Nederlanders uit hun »Frankisch« klanksysteem evenzoo ontwikkeld, als dat bij de Brabanders is gegaan (in het laatste geval spreekt men van een autochthone klankontwikkeling).

§ 10 Voor een Hollander¹ is bij uitbreiding van dat taalgevoel vanzelfsprekend de Hollandsche gesproken vorm van de Noord-Nederlandsche cultuurtaal de ideale, de algemeen-beschaafde vorm. Hij kan veelal niet begrijpen, dat een Noordelijk, Oostelijk of Zuidelijk Nederlander er anders vóór staat. Voor de niet-Hollanders is het cultuur-Nederlandsch dat door school, letterkunde, kerk, stadhuis en de steeds groeiende pers, door handel en verkeer vooral sedert het begin dezer eeuw, tot hen doordringt, een betrekkelijk vreemde taal, wat betreft de klanken, de grammaticavormen en den woordenschat. Voor hèn is de eigen volkstaal niet een onbeschaafde weerga van die geschreven cultuurtaal, maar het onvervreemdbare of onuitroeibare merk van eigen aard, eigen familie, eigen huis en erf, eigen dorp en streek. Hun dialect is nòch in historischen, noch in cultureelen, noch in populairen zin een »dialect« van of een onbeschaafde vorm ten opzichte van het »Hollandsch«, oud of nieuw, beschaafd of plat. De invloed van de cultuurtaal op de volkstaal is vooral gericht op de uitspraak van klinkers en een voorzigtiger articulatie van de medeklinkers, de overneming van een »algemeene« en dus beperkte woordenschat voor de begrippen der »beschaving«. Bij intensieve beoefening van de cultuurtaal zal natuurlijk de dialectspreker een groot aantal woorden, en wanneer hij veel leest, ook constructies overnemen. Dat is een verrijking van zijn cultuur, ook van zijn taal, leidt echter niet tot verzaking van zijn eigen woordenschat, want de nieuwe woorden omschrijven begrippen en dingen, die hij in zijn »natuurstaat« niet kent. Wanneer hij *schrijft*, of in cultuurvorm spreekt, zal hij voor de *gewone* begrippen en gedachten sommige woorden en wendingen blijven putten uit zijn eigen taal: »dat de tong haer eigenschap niet en verlieze«. En in zijn eigen omgangstaal heeft hij aan de algemeen gangbare of de speciale cultuurwoorden maar zelden behoefte. Wanneer hij in eigen sfeer beschaafd spreekt, zal hij niet afleggen den zinsbouw en den zinstoon die hem van nature eigen zijn. En wanneer hij *in de vreemde sfeer* zijn *gevoel* laat spreken, zal hij de woorden en wendingen met affectieve waarde van zijn taaleigen gebruiken. De zinstoon, de zinsklank en de grammaticale zinsvorm zijn het méést eigene van de taal; zij vormen de kern en de eenheid van gevoel en gedachte, zij geven *zin* aan het woord: dit blijkt ook uit déze oriëntering in »het wezen der Noord-Nederlandsche taal«.

¹ Zelfs voor Hollandsche taalkundigen; dit bleek herhaaldelijk in de eerste »ronden« van den spelling- (en verbuigings-)strijd.

DE GRAMMATICALE FUNCTIES.

§ 11 Methodische noodzaak bij de taalkundige analyse en verklaring is de reeds te berde gebrachte onderscheiding van *taalvorm* en *taalfunctie*, van *syntactischen* vorm en *syntactische* functie in de eerste plaats. De dwingende noodzaak en de voordeelen van een stelsel gegrond op de consequente onderscheiding van vorm en functie, heb ik meer dan eens uiteengezet, uitvoerig in den N. Taalgids XIX en XX, voordat het de basis werd van mijn Moderne Nederl. Grammatica. Critiek en theorie over dergelijke »problemen« der *taalmethodiek* en -philosophie beschouw ik als voorbarig en tijdroovend, zoolang niet een grooter getal van vakgenooten de hand heeft geslagen aan de ploeg der Nederlandsche taalbeschrijving. Alleen op grond van eigen arbeid op dat veld der exacte wetenschap is men naar mijne meening gerechtigd tot critische filosofie en methodiek of systematiek der *taalwetenschap*¹. Bij mijn stilistisch systeem dan, ga ik uit van de gegeven taalvormen en bepaal *daarvan* de finesses der functie. Dit verplicht mij tot een zoo *volledig* mogelijk stelsel der *vormen*. Onvolledig is het stelsel dergenen die de opvatting huldigen, dat onder taalvormen alleen *flexie*-vormen moeten worden verstaan, een opvatting die waarschijnlijk te verklaren is uit de nawerking van de klassieke philologie en de historisch-vergelijkende taalwetenschap. Hun wetenschappelijk axioma dan luidt: *functioneele* categorieën bestaan in een taal alleen wanneer er adaequate morphologische categorieën bestaan, terwijl men in de meeste gevallen als »morphologie«, dat is »stelsel van taalvormen«, alleen *flexie*vormen erkent². Men zou er, dat is mijne meening, naar moeten streven, ook de andere *vormen* in categorieën te ordenen, door stelselmatige analyse van de complexen van vormen en functies die wij »zinnen« noemen. We komen anders tot de verbijsterende slotsom, dat in een zoo »flexie-arme« taal, als men het Nederlandsch noemt, nagenoeg geen taalinhouden meer kunnen worden uitgedrukt. Of wel de Nederlandsche taalkunde zou zich machteloos verklaren ten opzichte van haar taak: *de correlatie van taalvorm en taalinhoud* (gedachte en gevoel in 's menschen geest en gemoed) in hun eeuwig en eindeloos spel en leven te ontdekken. Een staaltje van deze dubbele negativiteit is onder vele anderen het artikel van Van Wijk in den Nieuwen Taalgids Jg. XXII, waarin hij de Neerlandici adviseert, niet te zoeken naar een

¹ Dit zal m. m. wel voor alle vakwetenschappen gelden en ook voor alle vak-philosofen.

² *Flexie* omvat dan ook prae- en suffixen, alsmede ablaut van den woordstam.

systeem van »aspecten« in onze taal, omdat daarvoor geen morphologische categorie bestaat. en omdat in den stijl van de Russische romanciers een uiterst ingewikkeld en geraffineerd gebruik van de Russische aspectvormen wordt gemaakt. Ik ben van meening dat wie de *systematische ordening* van de door mij onderscheiden taalvormen en de nasporing van de correlatie tusschen deze vormen en de functies verwaarloost, de realiteit van de »levende« taal te eenenmale miskent. Wanneer Kluiver zegt in den N. Taalgids Jg. V, dat een grammaticus het werkwoord *zullen* in een zin als: »Hij *zal* zich vergist hebben« of *kunnen* in »Ik *kan* mij vergissen« niet als modaal hulpwerkw. zou mogen beschouwen, dan heeft hij in deze zinnen niet de realiteit gegeven, *maar den abstracten geschreven vorm zonder meer, zonder die taalvormen die het geschreven werkwoord het modale leven inblazen*: den *toon* van den modalen zin. Het maakt al dadelijk een groot verschil of ik zeg: »Tjå, ik kan mij vergissen, *máar* . . .« of wel: »Inderdaad, *ik ben geen filosof*: ik *kán* mij vergissen.« En wanneer een grammaticus, als o. a. Van Wijk in zijn »Nederlandsche Taal«, modaliteiten als functies herkent aan den *toon* van den zin, dan zou hij 1°. die intonatievormen »categorisch« hebben moeten ordenen op grond van exacte waarneming, 2°. deze *en dergelijke*, d. i. niet-»morphologische« taalvormen óók voor functies als de aspecten hebben moeten aanvaarden. We naderen hier een »principe« der taalwetenschap van velerlei belang. Van taalfilosoofsche ¹ zijde is de stelling: »vorm en beteekenis van een woord zijn afhankelijk van, worden bepaald door den vorm en de functies (dat is de syntactische structuur) van den *zin*«, uitgelegd tot de slotsom »dat het *woord* geen door vorm en beteekenis op zich zelf bestaand taal-element, element van de uiting, zou zijn.« Het is duidelijk dat, wanneer ik het aldus bedoeld had, in mijn syntactisch-grammaticaal systeem niet voortdurend zou worden gesproken over de functies van *woorden* en *woordverbanden*. Evenmin zou ik dan *woordverbanden als taalvormen beschouwen*, ja zelfs de etymologische *woordbeteekenis* tot »taalvorm« proclameeren. ² Ik beweer alleen dat het complex van »begrippen« en »functies« waaruit de tot uitdrukking gebrachte gedachte, voorstelling of gevoelsbeweging bestaat, *in den zin taalvorm aanneemt*. Die *zinsvorm in zijn geheel* weerspiegelt het complex der begrippen en functies.

¹ Zoo Reichling en Langeveld. Een anti-critiek mijnerzijds op hetgeen in hunne dissertaties over mijne methode (door Langeveld over het schoolboek, de Mod. Ned. Gramm.) is gezegd, acht, ik bij de ontvouwing van theorie en practijk in deze grammatica, overbodig.

² Zie overigens het hoofdstuk over Het Woord § 41 vlg.

De zinsvorm is óók een complex, of zoo men wil, synthese: namelijk van den zinsklank (niet de »klanken«), den zinstoon (melodie), de zinsaccenten (rhythmiek), het zinstempo. De functioneele veranderlijkheid van den zin wordt »uitgedrukt« in de elementen van deze synthese, d.w.z. de taalvormen bovengenoemd, die, om aan den eisch van die »uitdrukking« te kunnen voldoen, d.w.z. om taalvorm te kunnen zijn, »veranderlijk« moeten zijn (ik stel mij voor dat er zelfs van filosofoofsche zijde geen bezwaar tegen zou gemaakt worden, dat een »vorm« in het algemeen alleen bestaat in en door zijn »veranderlijkheid« of »relativiteit«). Zinsklank, — toon, — rythme, — tempo ieder voor zich en gezamenlijk, zijn veranderlijk door de veranderlijkheid van de woordverbindingen (hun schikking in de verbinding, hun verbindingsmiddelen, hun relatief accent), de woordverbuiging, de wisselende klank en het wisselende accent van de woorden, de vrijheid in de keuze van synonieme (d.i. nagenoeg gelijk-beteekenende) woorden die een bepaalde schakeering in beteekenis in een gefixeerden woordvorm uitdrukken.

Uit deze beschouwing volgt, dat men verkeerd doet, bij een »syntactische« vaststelling van een functie, te onderstellen dat een functie door één woord in den zin wordt uitgedrukt. Ik bedoel nu dus niet alleen een flexievorm van een woord, maar ook een »syntactisch« woord als bijv. een bijwoord van modaliteit. Nemen we den zin: Zóu hij het wel begrijpen? — De modaliteit (ev. de »dubitatieve«) wordt hier uitgedrukt door de combinatie van 1. den vragenden zinsvorm, 2. het hulpwerkz. zou met relatief zwaar accent, 3. het bijwoord wel. Vooral van verba en partikels begrijpt men dikwijls de »functie« verkeerd. We moeten er altijd op verdacht blijven, dat in het geheel van den zin de verschillende functies van de gedachte, van den geconcipieerden »zin«, zijn uitgedrukt. Zoodat in den zin »Zóu hij het wel begrijpen?« het hulpz. zoowel als het bijwoord »van modaliteit« ieder voor zich meehelpen om de modale functie tot uitdrukking te brengen. Zoowel de eene als de andere grammatische vorm is daarvoor niet onmisbaar: de functie is evenzeer aanwezig in de zinsvormen »Zóu hij het begrijpen?« en »Begrijpt hij het wèl?«. Niet in »Begrijpt hij het?«, althans niet onmiskenbaar. Hier schiet nl. de uitdrukkingskracht van den, beslissenden, modalen zinsklankvorm te kort. Die zou wèl voldoende steun vinden in de grammaticale vormen: »Ja maar: begrijpt hij het?« en »Of hij het begrijpt . . . !?« — Over den zinsklankvorm in samenhang met den grammaticalen vorm: zie verder § 22/3.

Ook inzake de »leer van het woord« is er nog een consequentie. *Woordbeteekenis* zoowel als *-functie* worden uitgedrukt door een samenstel van formeele middelen, waarvan de *phonetische* vorm (klinkers en medeklinkers in lettergreep en woord) er één is; *accent*, *melodie*, *tempo*, *schikking* en *verbinding der woorden*, zijn er vijf andere. Men kan zeggen, dat het samenstel van al deze formeele middelen het hoorbaar verschijnsel is, waarin zich de menselijke gedachte en het menselijk gevoel openbaart. De Wetenschap kan dit samenstel van formeele middelen zonder bezwaar ontleden; zij kan ook de gedachten en gevoelens, den inhoud der vormen, ontleden en zal dan, als samenstellende *elementen*, kunnen onderscheiden, in de eerste plaats de woordbeteekenis en in de tweede plaats de functies, dat zijn schakeeringen van de woordbeteekenis door samenvoeging (syntaxis) der woorden alsmede door inwerking van het gevoel, welks wisseling weer van vele innerlijke en uiterlijke factoren afhankelijk is. De *etymologische* (of »eigen«) beteekenis van het woord is afhankelijk van het samenstel dier vormen, die men *klanken* en *woordaccent* noemt. De *feitelijke* beteekenis van het incidenteele woord wordt bepaald door de functie in het verband, en door de gevoelswaarde, wanneer de gevoelsmodaliteit van den zin in dat woord is geconcentreerd.

- § 12 Er is wel gezegd, dat de grammaticus zich bij het determineeren van de functies van andere taalvormen dan die der flexie nooit zal kunnen losmaken van de normen van zijn eigen taal, zijn eigen »taalgevoel«. Dit zou het gevaar zijn van een in hoofdzaak »psychologische«, een »stilistische« taalbeschouwing: De onderzoeker zou een te veel van zijn eigen psychische gesteldheid projecteeren op (hineininterpretieren in) de taal van een geheel anders ingesteld individu. Ik meen dat een contrôle van vorm en functie wederzijds, en een *volledige* systematiek der voorhanden taalvormen voldoende garantie geeft. Ook moet de onderzoeker zijn eigen »taalgevoel« *critisch* beheerschen: hij moet o. a. zijn eigen cultuurtaal en zijn eigen volkstaal kunnen onderscheiden, hij moet ook zijn »stijlgevoel« (voor den linguïst onmisbaar) *critisch* beschouwen. Maar ook dan kan hij tenslotte de functies niet anders dan met *zijn verstand* beoordeelen; hij kan niet volslagen »objectief« te werk gaan, hij oordeelt »with his background of experience«. ¹ Ten slotte immers verklaart de grammaticus de taal ten gerieve van even »critische«, maar ook even »subjectieve«,

¹ C. W. Mendell »Sentence connection in Tacitus,» Yale University Press 1911.

soortgenooten. De eisch dat de syntactische analyse »objectief« zou moeten zijn, is even ongerijmd als wanneer het een historische studie (ook van taal!) geldt.

Een bevredigende tactiek ten opzichte van de onzekerheid der functies is deze, dat men de gevallen met een »vage« of »dubieuze« functie juist als bijzonder belangwekkend »geval van overgang« speciaal onder de loupe neemt. Door deze »isoleering« slagen wij er in, de *aanleiding tot verandering van functie* van een vorm bij één individu op heeterdaad te betrappen. Ik heb eens voorbeelden genoemd uit mijn Inleiding op den Ferguut. We vinden daar verbindingen van twee (of meer) infinitieven als: *Ic sal varen te mire vrouwen Worden hare man.* — Uitgaande van ons nieuwnederl. taalgevoel zijn we geneigd »worden« als finale bepaling op te vatten (een asyndetische infin., dus zonder *om te*). Maar vergelijking van verbindingen in hetzelfde gedicht, waar de twee infin. zijn gecoördineerd òf naar de beteekenis in den context: »*Hi salne wél te gemáke døen Ghéven hem vissche*« —, òf door een voegwoord: »*Ic wil mi met hem aconiscieren Ende varen met hem*« — maakt het *waarschijnlijk*, dat de tweede infin. in het éérste voorbeeld niet finaal gesubordineerd is. Precies dezelfde verbindingswijzen komen thans nog voor in de Drentsche volkstaal. We zullen te zijner tijd constateeren (blz. 565), dat in het Drentsch *ondank*s de mogelijkheid van coördinatie door *ende*, de asyndetische vorm wél finaal is. Dat is daar waarschijnlijk te maken door de accentverhouding der twee infinitiefzinnen, een *vorm* die voor het Mnl. niet is vast te stellen. Een voorzichtig grammaticus zal *finale* functie voor den zin uit den Ferguut alleen aannemen, wanneer bijv. in een vertaling uit het Latijn of Fransch een finale bepaling door den infinitief was weergegeven. Een geval, waar vergelijking met de syntaxis der hedendaagsche volkstaal (nl. een *algemeenen* taalvorm der volkstaal: zie § 25) wél tot besliste waardeering leidt, is een zinsconstructie als deze: *Tierst dat hi Keyen horde nomen, dat heme die joste was ghegheven.* Wanneer wij hier afgaan op de »logische« grammatica van de Nederl. betoogende schrijftaal, zouden wij het woord »Keyen« als *prolepsis* beschouwen, en daarmede suggereeren, dat hier de schrijver vooruitloopt op een begrip »Keyen«, dat deel uitmaakt van het volgende gezegde. (Zie hierover § 33). Maar overweging van de algemeene analytische denkvormen van ook den hedendaagschen »primitief«, en vergelijking met een zin uit hetzelfde gedicht, nl.: »*Hi sach wel Keyen ende waer hi hilt (= zich bevond)*« — alsmede overweging van de mogelijkheid van asyndetische coördinatie

in den Ferguut, brengt ons tot het inzicht, dat hier de gedachte is *gevarieerd* door analyse (splitsing) in tweeën: van 't algemeene, vage (*Keyen* en al zijn omstandigheden die »hij« waarneemt) naar het bijzondere (nl. *Keyen* als object van het *joste gheven*). We zouden tháns ook kunnen zeggen: Ik heb Kláas gezien, (en) dat hij zijn scháatsen aanbond. —

§ 13 Uit deze voorbeelden moge blijken, dat in de practijk van taalkundig onderzoek de »functies« weliswaar als punt van uitgang, c. q. als norm worden gebruikt, maar dat de realiteit van het taalverschijnsel aan die norm alleen wordt gemeten en gepast: de gestelde functie te »constateeren« is niet het hoofddoel van het onderzoek. Het stelsel van functies dat wij als meetinstrument hanteeren, stellen wij vast op grond van onze taalkundige ervaring bij de analyse van taalverschijnselen, ten tweede op grond van ons »taalgevoel«, ten derde op grond van de gegevens der historisch-vergelijkende taalwetenschap. Dit laatste behoeft eenige toelichting. Waarom nemen wij aan dat er in het Nederlandsch een categorie van verbale functies der drie »tempora« bestaat, in de vormen ik *kom*, ik *kwam*, ik zal komen (dus twee *flexievormen* en één verbinding van *hulpww.* + *Infin.*). Omdat in de oude idg. talen een categorie van drie temporale functies »praesens«, »imperfectum«, »futurum« door een categorie van drie »buigingsvormen«, een »morphologische« categorie, werd weerspiegeld. De vergelijkend historische grammatica leert ons, dat die morphologische categorie in de oude talen werd ontwikkeld als een »nieuwigheid«, omdat of nadat in een nog vroegere periode de behoefte aan de categorie der drie functies bewust was geworden. Nu is in het oudste Germaansch het »futurum« in de morphologische categorie afwezig¹. Wij constateeren echter dat bij vertaling uit het Grieksch in het Gotisch het gri. futurum dikwijls door een »perfectief« praesens wordt weergegeven, ook wel eens door verbindingen van een bepaald *Vf.* en een verbaal nomen. We zien verder in het Middel-Germaansch gestadig opkomen bij vertaling (en constateeren bij analyse van oorspronkelijke teksten) een vaste verbinding van *zullen* + infinitief voor de temporale *functie* van het futurum. Op dit alles nu gronden wij onze onderstelling dat in het Germaansch en het Nederlandsch de categorie der drie tempora aanwezig is. En van de drie *vormen* zijn er maar twee tot een »flexie-categorie« te vereenigen (*kom* en *kwam*), de derde vorm is een »om-

¹ De vorm *ik kwam* is *historisch* een idg.-vorm voor de *perfectische* functie. In het Oudgerm. had de vorm buitendien de functie van het imperfectum en plusquamperfectum.

schreven« vorm: »omschreven« noemt men dezen vorm, wanneer men als »eigenlijke« vormen voor een functie alleen flexievormen beschouwt. Wie dat doet, zal den vorm »zal + infin.« niet bij de »morphologische« categorie mogen rekenen. Wie als taalvormen ook »woordverbindingen« beschouwt,¹ aanvaardt de groep van drie vormen als morphologische categorie. Wanneer men zou tegenwerpen, dat »zullen + inf.« toch ook heel veel andere »beteekenissen« en »functies« heeft dan de aanduiding van het toekomstig gebeuren, dan zouden wij antwoorden, dat ook *kom* en *kwam* worden gebruikt voor andere functies (nl. *kom* voor toekomst en verleden, *kwam* voor de »voltooide« en voor de »irreale« of »conditionale« functie, al naar het zinsverband). Dat alles doet niets af aan het feit, dat de drie vormen *tezamen* in het Nederl. taalsysteem een categorie vormen, corresponderende met een categorie van functies, die in de idg. en germ. taalgeschiedenis in historischen tijd steeds aanwezig is geweest. Men zou hiermede kunnen vergelijken de categorie van functies uitgeoefend door een Bestuur van een Club van Leidsche Peueraars, bestaande uit de functies van voorzitter, secretaris en penningmeester. De categorische saamhoorigheid wordt niet verbroken door de omstandigheid dat bijv. slechts twee van de drie functionarissen »geboren« Leidenaar blijken te zijn, of dat de een lakenfabrikant, de tweede schoorsteenveger en de derde brugwachter is, of dat de één tevens penningmeester is van een zeilvereeniging alsmede »spil« van de voetbalvereniging Ajax en »kostwinner« in een gezin van zes personen. Eén functie kan door verschillende »vormen« worden weergegeven, één vorm kan verschillende functies verrichten, uit verschillende »vormen« kan één categorie van functies bestaan: gebonden is een categorie alleen door de eenheid of de collectiviteit der functies. Hieruit volgt dat wij de categorieën der functies alleen *schematisch* vooropstellen, dat wij de categorieën der zeer verscheiden taalvormen alzijdig analyseeren (*algemeene* taalvormen, *bijzondere* taalvormen van flexie en woordverbinding), en dat wij tenslotte, *door de correlaties van de vele taalvormen met de op historische gronden onderstelde functies aan te wijzen*, het bestaan van die functies in de Nederl. taal bewijzen. Het *aanwijzen* van die correlaties is het doel van een grammatica, het genoemde *bewijs* is bijzaak: het is slechts van belang voor de theoretische systematiek van de taal en voor het bepalen van het Neder-

¹ De woordverbinding wordt natuurlijk ook nog gekenmerkt door de relativiteit van het accent, in casu het relatief zwakke accent van het Vf. (*hulpwerk*.).

landsche taalstelsel in abstracto. Ter wille van de practische taalontleding zal in het hier volgende overzicht nu en dan critiek worden geoeffend op de meest typeerende theorieën inzake de functiecategorieën.

§ 14 De oude functiecategorieën kunnen in een tijdvak der taalgeschiedenis of in een bepaalde taalsoort of stijlgenre »latent« zijn. Zij kunnen in een volgend tijdvak, in een gunstig »taalklimaat«, of in een gunstige »stilistische sfeer«, nieuwe vormen aannemen. Dit is een belangrijk principe van de wordingsgeschiedenis der taal; de »stilistische sfeer« als voorwaarde van formeelen bloei van een functie-categorie werd mij duidelijk bij de bewerking van mijn dissertatie: »De vormen van het aoristisch¹ praeteritum in de Mnl. Epische poëzie«. Indien ergens, dan zal het in de epische poëzie mogelijk *moeten* zijn, de verhouding en onderscheiding van het momentaan en het duratief gebeuren (de twee algemeen als idg. erkende »aspecten«²) in taalvormen uit te drukken. Inderdaad bleek dit mogelijk door het *praesens*- en het *perfectum-historicum*, door hulpwerkwoorden en door adverbia. Zoo bleek dus het bestaan van een Nederl. categorie der twee aspecten. Om het methodische en practische belang van dit resultaat der onderscheiding van *vorm* en *functie* met behulp van »stilistische« criteria, stel ik de categorie der aspectische functies niet alleen voorop, maar bespreek ik de theoretische argumenten vóór en tégen haar »bestaan«.

De Aspecten.

Streitberg heeft in zijn klassieke verhandeling over de Aktionsarten in het Gotisch, speciaal over de perfectieve werkwoorden met *ga-* den stoot gegeven tot het onderzoek der aspecten in het Germaansch. Van Swaay heeft in zijn dissertatie over »*ga- gi- ge-*« theorieën opgesteld over de verschillende soorten van aspecten der gepraefigeerde werkwoorden. Toen ik in de Mnl. epische poëzie zocht naar de sporen der gotische functies van *ga-*, bleek alras dat *ghe-* beperkt was tot maar enkele werkwoorden en in eenige stereotype zinsvormen voorkomt: 1. *Hine conste sine viande niet ghesien*. 2. *Hi ghesach sine viande alle*. 3. *Doe ghesach hi sine viande, hi wonderdem sere ende seide . . .* De »Aktionsart« in 1 en 2 is geheel verschillend van die in 3, de zin is verschillend. De

¹ Thans zou ik dat »momentaan« noemen.

² O.a. aanwezig in de categorie van het Fransche *imparfait* en *passé défini*.

functie wordt in 1 bepaald door de *negatie* van het *kunnen*; in 2 door het absolute begrip *alle*, eventueel door het verrassende moment van een temporale bepaling (Doe hi ghesach sine viande alle . . .); in 3 door *het verrassende moment* alléén. Het gebeuren in de eerste twee zinnen valt onder een »perfectief« aspect van »het bereiken van het eindpunt der handeling«. In 3 wordt de handeling voorgesteld *op een moment* in een reeks van momenten. Het praefix *ghe-* is in de Mnl. epische poëzie in bijzondere gezegdevormen, in bepaalde zinsverbanden en -typen, nog de verbale index van aspectische functie. Het blijkt in deze zinstypen te worden afgewisseld met het praefix *ver-*. De praefigeering was echter in deze zinstypen en bij deze zinsfunctie niet onmisbaar. Het ligt voor de hand te onderstellen, dat de in oorsprong adverbiale praefix-vorm in een stijl waaraan de »perfectieve« functie inhaerent is, kan worden vervangen en vernieuwd door *adverbia*: inderdaad blijken bijwoorden als *doe*, *daer*, *sciére*, *saen* nieuwe indices van de aspectische functie¹. En evenals dit in het Latijn het geval is, wordt in het Mnl. epos de functie van n°. 3 weer-
 spiegeld in een »perfectum historicum«. Ook het praesens historicum heeft in bijzonderen context deze functie. Zelfs kan van enkele hulpwerkwoorden (beginnen, gaan) worden geconstateerd, dat zij met verlies van de etymologische beteekenis, dienen tot uitdrukking van een aspectische functie. Syntactische constructies bepalen dus een functie, die in een vroeger taalstadium door praefigeering werd gekenmerkt: de »innerlijke« categorie van het duratief en het momentaan aspect gaat gepaard met een categorie van zeer verschillende »vormen«.

Dat Streitberg de perfectiveering door een praefix in het Gotisch ontdekte naar het voorbeeld van het Slavische systeem, heeft tengevolge gehad, dat men tot op den huidigen dag niet losraakt van het denkbeeld: de werkwoordsvorm (c.q.-stam) drukt de aspecten uit. Men onderscheidt dientengevolge bij voorkeur »perfectieve en niet-perfectieve *werkwoorden*«, daartoe waarschijnlijk geleid door Streitbergs definitie van »Aktionsart«: »Die Art und Weise, wie die *durch das Verbum* ausgedrückte Handlung vor sich geht« — een definitie die nader bepaald is² door Meillet: »La catégorie de l'aspect embrasse tout ce qui est relatif à la durée et au degré d'achèvement des procès indiqués *par les verbes*«. De indeeling der werkwoorden in twee klassen naar de twee idg. »Aktionsarten« wordt o. a.

¹ Het praefix *ghe-* in een type »Doe hi ghesprac sine woort« kan worden vernieuwd in: »Doe hi *vulseide* sine woort.« *Ghe-* van *ghesach* is thans (te zien) *krijgen*.

² »Vor sich geht« is te vaag voor »de wijze waarop het gebeuren verloopt.«

doorgevoerd door Behaghel D. Syntax II § 589. Hij is echter gedwongen eenige »Umschreibungen« te erkennen »an die Stelle der Wiedergabe der Aktionsarten durch einzelne (Zeit)wörter« (§ 611/12): *sein* + part. praes., *pflügen* + infinitief is een omschreven vorm van de imperfectieve functie, *beginnen* + infinitief (ook *werden* + inf. of part. praes.) is »perfectief-inchoatief«. Van belang is ook, dat Behaghel constateert, dat het »perfectieve werkw.« *finden* niet futurisch fungeert in het praesens, *als de zin negatief is*. In de Ugerm. Grammatik van Hirt (blz. 128 vlg.) staat »Im Germanischen und in vielen andern Sprachen ist die Aktionsart durchaus an den Verbalstamm gebunden«, ¹ Porzig (Idg. Forsch. 1927, blz. 152 vlg.) stelt nog voorop: »Obes in einer gegebenen Sprache den Aspekt gibt, ist nur zu erkennen durch die Morphologie, denn jede Bedeutungskategorie musz morphologisch faszbar sein«. Als »morphologischen Tatbestand« constateert hij dan de drie middelen, waardoor perfectief en imperfectief aspect worden onderscheiden: 1. verschillende wortels; 2. verschillende »Tempusstämme«; 3. »Verbalkomposition«.

Ten slotte daagt het in den Oosten, in de beschouwingen van H. Jacobsohn (Idg. Forsch. 1933, blz. 292 vlg., speciaal hst. II »zum Wesen der Aspekte«). Om te beginnen: »So steht fest, dasz überall, wo in den idg. Sprachen diese Anschauungskategorien der Verbalhandlung sich zu grammatischem Ausdruck neu durchsetzen, neue Mittel zur Bezeichnung dieser Funktion geschaffen sind«. »Wenn es im Nhd. auch an Verbalformen fehlt, die im deutlichen Gegensatz zueinander oder in deutlicher Bezogenheit aufeinander ² die Handlung als durativ oder perfektiv angeschaut karakteriseren, so werden diese Aspekte doch in einer ganzen Reihe von Fällen bei uns sprachlich mit andern Mitteln dargestellt«. Hij zegt dan op grond van Ernst A. Meyer »Ruhe und Richtung, Aktionsart und Satzform im Neuhochdeutschen«: een praepositie als »in« of »an« met *datief* drukt duratief, met *accusatief* perfectief aspect uit. En behandelt uitvoerig als nieuwen vorm der aspecten de verbindingen van het werkwoord met een *object*. Hier komt hij tot het »verlossende woord« (blz. 300): »Wenn noch in der neuesten Auflage der Russischen Grammatik von Berneker (Sammlung Göschen 116 f.) der Herausgeber »bauen« ein imperfektives Verb nennt, so ist das falsch. Ein Zeitwort wie »bauen« verhält sich zum Aspekt an sich neutral und wird erst durch die Art,

kol. nota in ma
p. 46.

¹ Zijn verbijsterende beschouwingen over de dood-geciteerde grieksche paradepaarden als ἐβασιλευσε τριάκοντα ἔτη laten we onbesproken.

² De syntactische categorie!

in der das abhängige Nomen zu ihm tritt, als perfektiv oder duratief be-
 stimmt«. Perfektief is bijv.: »Die Maurer bauten das Haus«, duratief:
 »Die Maurer bauten drie Monate an dem Haus«, »Eine in der Sprache,
 im Formensystem der Sprache nicht genügend berücksichtigte seelische
 Kategorie hätte sprachlich in der Konstruktion der transitiven Verba eine
 Bezeichnung gefunden. Denn keine Sprache bringt gleichmäszig alle
 Kategorien des Denkens, Vorstellens und Anschauens der Seele zur
 Darstellung«. »Die Ausdrucksweise urbem occupatam habeo musz ge-
 bildet sein, wo die besondere Aufmerksamkeit eben darauf gerichtet war,
 das Perfektische zu betonen«. Al had Jacobsohn nog eenige stappen verder
 kunnen gaan om zich geheel te bevrijden van het geloof aan de alleen-
 zaligmakende »morphologische« vormen, een principe van de syntactisch-
 stilistische taalbeschouwing is door hem erkend.

- § 15 Het stel der aspecten *duratief-momentaan* in de voorstelling van verleden
 gebeurtenissen komt hierop neer, dat het geheele gebeuren gezien
 wordt als »Ereignis«. Van Wijk N. T. XXII blz. 234 zegt: »de volheid
 van het gebeuren op een plotseling intredend moment«. Het momentaan
 gebeuren speelt zich af op den achtergrond van het duratieve.« *Momen-
 taan*« is dus eigenlijk de afkorting van den term *momentaan-perfectief*
 (= de »volheid«). We zouden het aspect van den zin *Hine conste sine
 viande niet ghesien* — kunnen kenmerken met den term *effectief- of resul-
 tatief-perfectief*, afgekort tot *effectief of resultatief*. De term *perfectief*
 voor dit aspect heeft een dubbel bezwaar: 1° de verwarring met den
 term *perfectisch*, 2° verwarring met het ook *perfectieve momentane* aspect.
Herhaling van een *momentaan* gebeuren kenmerken we als *iteratief*; de
duratieve synthese van een *intermittent* gebeuren als *frequentatief* aspect.
 Het *gewone*, steeds of regelmatig terugkeerende gebeuren, dat niet valt
 onder onze definitie van het *iteratief*, noemen we *consuetief*: *Wanneer we
 in de stad kwamen, plachten* we eerst een kopje koffie te gaan drinken. —
 De *gestadige* overgang in een anderen toestand of naar een *duratieve*
handeling is het *inc(h)ootieve*, de *beginnende* momentane handeling het
ingressieve aspect. *Inchoatief* is: *Ik begin honger te krijgen*. Hij *begint* oud
te worden. Hij *begon te zingen*. — De noodzaak van onderscheiding van
 de *ingressieve* functie naast de *momentane* kan worden betwijfeld.
 Het *intensieve* gebeuren is eerder als (psychologische) *modaliteit* dan als
aspect (c. q. Aktionsart) te beschouwen; het *causatieve* als *genus* (zie § 20).
 Algemeen en van oudsher Indogermaansch is het *perfectische* aspect: het

resultaat of de *nawerking* van een in het verleden begonnen, vóór of in het heden *voltooid* gebeuren. Evenals het iteratief en frequentatief als een combinatie van aspecten te beschouwen zijn, zijn ook andere combinaties mogelijk. Zoo kan in één zin bijv. worden uitgedrukt een *perfectisch + effectief* (perfectief) aspect: »Eindelijk heb ik hem te pakken gekregen!»¹— Natuurlijk kunnen verschillende modaliteiten met een of ander aspect samengaan. En het nauwe verband van aspecten en *tempora* ligt voor de hand (belangrijke combinaties zijn die van het perfectische aspect met de drie *tempora*). Het is trouwens van belang op te merken, dat niet alleen de *categorie* van momentaan en duratief in hoofdzaak beperkt is tot den »epischen« taalvorm maar ook, dat de verschillende aspecten min of meer varieeren zoowel in frequentie van gebruik als in hoedanigheid al naar de taalsoort of het taalgenre.

In het Engelsch is de verbinding van *to be + part. praes.* ontwikkeld tot een »duratief« verbaal stelsel. Sommer in § 64 van zijn *Vergl. Syntax der Schulsprachen* zegt hiervan: »Ihrer Herkunft nach auf alle Fälle mit dem Sinn behaftet, dasz das Subjekt aktuell in der Handlung steht, ist sie auch dazu geeignet durch diese anschauliche Darstellungsform den *Verbalinhalt* besonders *hervorzuheben*, und diese »intensive« Nuance² die sich im Ne. oft fühlbar macht (*now will he be mocking* »jetzt wird er schön Spotten!« (Sh. Troil. IV 2, 21) modern »*but I am forgetting* »aber ich vergesse ja ganz«), ist in der älteren Zeit sehr lebendig«. Het wil mij voorkomen dat deze »nuance« naar den vorm van *accent en intonatie* verschilt van het (in syntactisch verband met een perfectief-momentaan gezegde staande) *duratieve* aspect: alleen de grammaticale constructie is hier gelijk. Dit feit is een aanleiding te meer, om te onderstellen dat ook de *aspecten* behalve door syntactisch-grammaticale vormen door den eigenlijken zinsvorm, namelijk den *intonatie*vorm, het *rhythme* en het *tempo* zijn gekenmerkt. Het is in het bijzonder te verwachten, dat de tegenstelling van *duratieve* en *momentane* functie in verhalenden en epischen stijl reflexen in den *algemeenen zinsvorm* teweegbrengt. De momentane zin zou bijv. gepaard kunnen gaan met abrupte of bewogen woordschikking, korte of asyndetische zinsvormen, een »staccato«rhythme,

¹ Vgl. ook O. Taaltuin III, 88, den Katw. zin: »Wat hè-jij evange?» (= wat is het volledige resultaat van je heele reis?) Zie overigens § 164 en 178 over het perfectum en het praefix ge- van het partic. perf.

² Wij zouden dat thans liever een modaliteit noemen: zie § 17/8.

een versneld tempo.¹ De experimenteele analyse staat ook hier voor een belangrijke taak. Wij verwijzen hiervoor naar de analyse van een brokje epiek, blz. 59.

De tempora.

§ 16 *Aspecten* zijn de onderscheiden manieren waarop de gebeurtenissen en toestanden verlopen, elkander afwisselen, op elkaar volgen, elkaar onderbreken. Deze wijzen van voorstelling van het zijn of gebeuren zijn soms nauw verbonden met de onderscheiding van drie *tijdstrappen* of tempora: de tegenwoordige of gelijke tijd (van het spreken of schrijven): *praesens*; de verleden tijd die voorafgaat: *praeteritum* of *imperfectum*; de toekomstige tijd: *futurum*. In ieder der drie tempora kunnen de verschillende *aspecten* worden voorgesteld en uitgedrukt. Bijzonder belangrijk is, gelijk gezien, de categorie van *momentaan-* en *duratief* aspect in het *verleden*. Algemeen is de ontwikkeling van samengestelde werkwoordsvormen voor de combinatie van het *perfectisch* aspect met de drie tempora: de gecombineerde functie van den »voltooid tegenwoordigen tijd« (*perfectum*), den »voltooid verleden tijd« (*plusquamperfectum*), den »voltooid toekomstigen tijd« (*futurum exactum*). Het is begrijpelijk dat we van iets dat *in het verleden* voltooid werd, ons allicht voorstellen dat het in een *vroeger* verleden is begonnen, zoodat het Plqpf. dikwijls de vorm is voor een gebeuren in een *tweeden verleden tijdstrap*, wanneer we geen nadruk leggen op de voltooiing: *Gisteren* was ik gauw klaar; het meeste werk *had* ik al eerder *gemaakt*. — Bij deze wijze van voorstelling is het *plusquamperfectum* feitelijk geen *aspect + tijdstrap* meer, maar enkel »tijdstrap«. Ook de *perfectum*vorm kan overgaan tot de functie van een *verleden tijd*, wanneer wij niet den nadruk leggen op het *resultaat*, de *voltooiing*, maar op het feit dat de in het verleden begonnen handeling nu *voorbij* is (zie § 168).

Er is ook een combinatie van *twee tempora*; het gebeuren wordt voorgesteld als *zullende* geschieden in het *verleden*: *Gisteren zouden* we juist uitgaan, toen er onverwachts visite kwam (zie § 275). Dit is de *verleden toekomstige tijd*.

¹ Zie Jespersen, *Phil. of Grammar* p. 276: »This tense-distinction is really a tempo-distinction: the imperfect is *lento* and the aorist *allegro*, or perhaps we should say *ritardando* and *accelerando* respectively.« Alleen is, ook hier, niet zeker, of Jespersen deze kenmerking in abstracto dan wel in concreto bedoelt.

Binnen de verschillende tijdstrappen worden nadere *bepalingen van tijd* gegeven in allerlei »bijzondere« taalvormen; ze geven antwoord op de vraag *wanneer* etc.

We ontlede een brokje epiek van Vondel (Verovering van Grol vs. 441 en volg.), om de vormen der aspecten en tempora te belichten in het samenstel der verschillende elementen van den epischen stijl, die hier hevig dramatisch in de voorstelling is.

- A. Een éycken bósch, geméngt met pópulier en élsen
 Streckt légerwáert, waer in de Sátyrs, mèt omhélsen
 En snóepen bèsigh, sich verstéken vòr het lícht . . .
-
- B. Dit wóud was vàn den Gráef verkóren tòt een' láegh,
 Om dèn belégeràer, als mèt een stórremvlàegh,
 Van hier op 't ónverhòedst bij dóncker áen te rànne;
 En 't schéen alsòf de nácht was mèt hem áengespànnen,
 Op dàt hij hébben mòght in 't véchten bétre káns;
 Vermids de máen ging schúyl, en álle stárreglàn
 Gedóoft was in haer kléed, en 't wíndekèn de lóoverèn
 En bláden rúysschen dède, om bétér tè betóoverèn
 Het ópggestèken óor der schildwacht, òp de púnt
 Van 's légers hóorne, dàer 't de líst op heéft gemúnt.
- C. Met dóbble scháduw dàn bedéckt || daer áen komt ijlen
 De víjand || èn bekrúypt met schúppen spáen en bíjlen
 Den légerwál || en rúckt de pàlissáden ùyt.
- D. En wácker háckse om vèrr'; || mét slaet de wácht gelúyd,
 En schíet en wéckt alárm || . Een déel der slóffe knéchten,
 Dit pérreck tóevertróuw, noch óngeréed tot véchten,
 Van wáeck beschóten èn door 't wáecken áfgeslòoft,
 't Geváer komt wécken, èr het ýemand schier gelóoft:
 De wáckerste èn de flúcxte al vérr' sijn in getál mìn,
 En stàen soo háest niet schráp || : de Spánjaard heéft de wál in,
 En géeft van bóven víer op d' ónse bij de gís.
- E. Schíchtige vlám op vlám kliéft dícke dūysternis,
 Met íjsselyck gedréun van dréunendè muskétten,
 Verméngt met véldgeschrèy, gevólleght vàn trompétten
 En trómmeles || dàt selfs móed in blóode bórsten send.
 Soo jáeght éen óogenblick ál 't léger overénd.
- F. De Schóttèn in den óord van Errenst, júyst in 't trécken,
 Om òp d'allárrepláets hunn' wáecke tè volstrécken,
 Op 't princelyck bevé, vernémendè den nóod,
 Voòrt vliègen dérwaert áen, en tärten selfs de dóod.

taan aspect: gekenmerkt behalve door het praes. histor., door het adv. *voort*, dat het Vf. scheidt van het subject (S — — — A Vf. A) en daardoor een heffing krijgt, althans in verzwaarde daling staat:

() u u u u u / u u u () u u .

De prachtige epiek van Karel van de Woestijne in den bundel *Zon in den Rug*, »Het gelag bij Pholos«, straalt van sobere, maar schoone vormen der beide aspecten. In den inzet de schilderende herhalingsvorm van Hij daalde . . . Hij daalde . . ., die in het 11de deel (blz. 79) in zijn geheel herhaald, de architectuur van de geheele episode voltooit. In het 2de deel de nieuwe duratieve verbale herhaling¹:

Hij, *hij ging*.

Hij ging, Herakles, en zijn kopp'ge kolf,
Zijn vuur-geharde knods met knoestig hoofd
dreef, in de groll'ge duisternis des bergs

- 5 vol van het hol gebrom des zwijns, herhaald
bij véle, rássche gálmen, — dréef het díer
ten kólk toe, wàar zijn pólk was, èn geváng.
De múile ronkte. || Maar zijn knóop'ge knóds
Spérde ópen ze, en tot zwíjgen bráchtze. En *tóen*
10 heéft hij van bóom-schors rústig èene kóord
gevlóchten; èn, gebónden 't wrokkend díer
ter dúnne pólsen bóven schérpen hiel,
heéft hij 't getórst ten nékke, en dèzen lást
heéft hij gevóerd Mukéne tòe, en vórst
Eurústheus.

De wending die het duratief geschilderde gebeuren afbreekt, komt in den zin met »maar« in vs. 8, waarvan het perfectieve Vf. sterk accent krijgt in den afwijkenden trochae-vorm: de metriek van vs. 9 is geheel ontwricht, met als gevolg een versnelling van het tempo tusschen de ver uiteenliggende tweede en derde heffing. In den volgenden zin wordt het momentaan-perfectieve gebeuren gekenmerkt door het opstootend adverbium *toen* in het rijm van vs. 9 en het episch-beschrijvend momentane en perfectieve perfectum in vs. 10, 13 en 14. Het Vf. *heeft* in deze drie verzen is rhythmisch geheven door den afwijkenden trochae-vorm en de enjambementen, die bovendien de verzen spannen door onderbrekende pauzen (afscheidende pauzen ook door de absolute constructie van »gebonden 't wrokkend díer« en de splitsing van de coördinatie »Mukene en vorst Eurustheus«). Hevige schommeling in het tempo is hiervan het gevolg, en sterk reliëf in de zwaarte der heffingen.

¹ Zie § 29.

De modaliteiten.

§ 17 De syntactische qualiteit van de modale *functies*, de categorie der modaliteiten, onderscheiden en onafhankelijk van de verbale *vormen*, de *modi*, is bij ons te lande reeds vroeg ingezien. Reeds in Noord en Zuid (Jg. XII) wordt gehandeld over »de modaliteit der gedachte en de mid-delen waardoor zij wordt uitgedrukt«. Desondanks heeft zich o. a. de heer Stutterheim in N. Taalgids XXIV bezorgd gemaakt over de »begripszwakte« der grammatici, juist inzake deze materie. Dat hij zelf tot een nagenoeg nihilistische conclusie komt, pleit, althans wanneer hij een begripsphilosoof is, voor zijn bescheidenheid. Meillet, in zijn *Caractères du Verbe* (1920) verrast ons weliswaar door de stelling: »Il ne faut pas envisager le mot isolé: ce n'est qu'une abstraction vaine (N.B.); le mot ne se manifeste que dans la phrase . . . (N.B.)« — maar een stelsel der modaliteiten zoekt men bij hem te vergeefs. Veel belangrijker is het hoofdstuk in de *Philosophy of Grammar* van Jespersen, blz. 313 »Moods«. Gelijk bekend baseert Jespersen zijn categorisch systeem op het getal van drie, *form*, *function* en *notion*. Dikwijls is »notion« de resultante van schakeeringen in den *vorm* en in de *functie*. Zoo zijn bij hem in dit hoofdstuk de *modi* = *form* en de *modaliteiten* = *notion*. Hij heeft echter deze onderscheiding hier bij lange na niet zoo consequent doorgevoerd als in het aantrekkelijke hoofdstuk over *time* and *tense*¹. Het bestaat uit een bestrijding der »logical grammarians« en een gemakkelijke weerlegging (die reeds bij Ries »Was ist Syntax« te vinden is) van de dusgenaamde »Mischsyntax«: de vermenging van formeele en functioneele categorieën. In zijn inleiding voelt J. ervoor, te zeggen, dat »moods express certain attitudes of the mind of the speaker towards the contents of the sentence, though in some cases the choice of a mood is determined not by the attitude of the actual speaker, but by the character of the clause itself and its relation to the main nexus on which it is dependant. Thus in French »ma femme veut que je lui obéisse« or »ma femme ne croit pas qu'il vienne« the subjunctive evidently says nothing about the speakers frame of mind«. Deze redeneering is meer geestig dan houtsnijdend. Elke definitie geeft aanleiding tot het scheppen van dergelijke misverstanden, en de oplossing van de moeilijkheid wordt door Jespersen, als zoo vaak, den lezer onthouden. Ik zou zeggen, dat de modaliteit van den *hoofdzin*

¹ Natuurlijk is »time« hier gelijk aan het dagelijksch begrip »tijd«, en »tense« de categorie der tijdstrappen.

hier »indicatief« is (spreker constateert een feitelijkheid), van den *bijzin* »subjunctive«, en hier is *de vrouw* van den »speaker« dan de »speaker« van de *definitie*. Het is hier nl. een »uiting in de indirecte rede«. Opmerkelijk is de volgende zin van J.: »Further it is very important to remember that we speak of »mood« *only if this attitude of mind is shown in the form of the verb*: mood thus is a syntactic, not a notional category«. Hij laat hier niet uitkomen of »we« de Engelsche grammatici zijn, dan wel Jespersen zelve. En toch is deze verklaring van fundamenteel belang: zij is nl. volslagen onzin, filosofisch en linguïstisch in dit geval. Wij lezen verder dat de imperatief is een »request«, van dewelke hij p. 301/2 heeft verklaard dat zij »range from the strictest command to the humblest prayer«, een categorie van functies dus, door J. onderscheiden op grond van het verblijdende beginsel, dat »notion« en »form« »should be kept strictly apart in this as in other domains of grammatical theory«. ¹ En verder: »If, then, we attempt a purely notional classification of utterances, without regard to their grammatical form, it seems natural to divide them into *two* main classes, according as the speaker does *not* or *does* want to exert an influence on the will of the hearer directly through his utterance«. Bij de eerste rekent hij de mededeelende, de uitroepende en de wenshende, de tweede omvat de bevelen en vragen. »Requests comprise many utterances of different forms, imperatives, verbless expressions (»Another bottle!«), formal questions (»Will you pack at once!«) and formal statements (»You will pack at once!«) if the *situation* and the *tone* shows them to be(!) equivalent to commands.« Het is verwarrend, dat bij Jespersen zelf, hoewel hij toch een louter »notional« criterium aanlegde, ten slotte deze niet-formeele »requests« door den *toon* en den *context* de functie van »request« *blijken* te hebben. We leeren hieruit dat hij den *toon* en het zinsverband niet bij de *vormen* rekent, en niet aan een »purely notional classification« vasthoudt. Dit blijkt ook aan het eind van zijn betoog over de »questions«. »A question is a kind of request, a request *to tell* the original (!) speaker something, to give him a piece of information that he wants«. Dit is wel geestig woordenspel, maar geen »philosophy of language»: *to do a thing* is in taalkwesties wat anders dan

¹ Hier is zijn critiek (p. 301) weer verwarrend. Hij vraagt naar aanleiding van een duitse indeeling der zinstypen in *mededeelende, vragende, wenshende, uitroepende*: waarom is »God save the Queen« niet een uitroep? Het is vanzelf dat deze vraag van J. geen afdoende critiek op die indeeling kan zijn: deze zin is nl. een uitroepende en een wenshende zin, of wel: een in stereotyp gebruik tot »uitroep« verstarde »wensch.«

»spreken«. Zoo is dus volgens J. een vraag »Did he speak?« de uitdrukking van een wil van den »oorspronkelijken spreker« (d. i. den vrager)! In het betoog op blz. 313 en vlg. nu begrijpen wij, dat Jespersen de begrippen »modality« en »modus« in zijn term »moods« hopeloos verwart. De oorzaak van dit euvel is erin gelegen dat hij, in philosophicis, de Engelsche woorden »question«, »request« en »will« met hun in gewone taal gangbare logische en affectieve waarde, poneert als functioneele »categorie«. Men kan, althans in linguisticis, alleen veilig uitgaan van de vragende, bevelende en wenshende *zinsvormen*, dat zijn de intonatievormen van bepaalde grammaticaal-formeele zinstypen. Er zit een zekere komische tragiek in het slot van Jespersens hoofdstuk: hij levert ons een eigen legkaartsysteem van »notional moods« op grond van zijn »driedeeling«, in dit geval »*necessity, possibility and impossibility*«, waarbij men zich afvraagt of filosofisch de laatste twee wel »verschillend« zijn, maar J. construeert dit drietal op grond van zijn overwegingen bij het begrip *negatie*, nl. dat er in logica en taal altijd een drietal is van »paramount importance«: *all, nothing* and »*something*! Het komische nu is dat hij na de lange lijst van de uit deze drie afgeleide modale functies, verzucht: »There are many »moods« if once one leaves the *safe ground of verbal forms* actually found in a language!« Zoo zei ook Wackernagel: »Es wird der grössere oder geringere Grad der Wirklichkeit zum Ausdruck gebracht, woraus eigentlich folgt, dass unbestimmt viele Modi denkbar sind«.

Jespersen had moeten bedenken dat er in iedere taal, oud en nieuw, niet alleen »verbal forms« maar ook vele andere »vormen« voor die steeds veranderende selectie van modale functies opkomen en vergaan, en »concurreren« met elkander. Evenmin als de idg. talen thans een volledig flexie-systeem van modi bezitten, bezaten zij dat in de oudere en oudste historische stadia, of behoeven zij dat in den oertijd te hebben bezeten. Omgekeerd behoeft men uit de onvolledigheid der flexie-systemen niet te besluiten, dat het oeridg. geheel en al van modale flexie gespeend was. De eenige positieve vrucht van de praehistorische en historische taalstudie is, dat er in de idg. talenfamilie van ouds tot op heden de »notie« der modaliteiten aanwezig is geweest. Het is de taak der historisch-vergelijkende zoowel als van de analytisch-beschrijvende taalkunde, vast te stellen, *hoe* de formeele categorieën in correlatie met de functioneele en omgekeerd, zijn gevestigd en gewijzigd. Speculatie over de prae-historie als punt van uitgang of als einddoel heeft geen nut. Er is uit de

omvangrijke *historie* der modi veel te leeren ten bate van ons inzicht in de modaliteiten in het moderne Nederlandsch. In het oude Grieksch bijv. wordt reeds de *indicatief* vorm gebruikt voor de »irreaal-conditionale« functie, en wel de *verleden*-tjdvorm. Het zijn deze en dergelijke feiten die H. Hirt in zijn belangwekkend hoofdstuk over de oergermaansche modi hebben geleid tot het inzicht: »Es erhebt sich die Frage, was ist ein Modus, und man sucht sie mit Aufwand groszen Scharfsinns zu beantworten. M. E. gibt es keine Antwort auf die Frage, und man kann nur dadurch zu einem richtigen Verständnis kommen, dasz man die Frage geschichtlich betrachtet und aufhellt: wie die Formen entstanden sind«. Wij kunnen uit de geschiedenis der modi in het bijzonder nog veel leeren. O. a. dat de tempora, de aspecten, de genera en de modaliteiten »bijeendooreen«, omdat in bijna elken zin specimina van twee of drie van die categorieën tot uitdrukking worden gebracht en omdat in verschillende talen en stadia deze categorieën vooral (ook) door werkwoordsvormen worden uitgedrukt. In het Nederlandsch zijn de tempora het méést aan de werkwoordsvormen gebonden. Van de aspecten wordt het perfectische in hoofdzaak door het werkwoord uitgedrukt, het staat daarom het dichtst bij de tempora. Het *perfectief* aspect heeft met de modaliteiten gemeen, dat het »subjectieve voorstelling« geeft. Van de tempora is het futurum verwant aan de potentiale en dubitatieve modaliteiten. De genera zijn alleen te begrijpen in verband met de nominale categorieën der casus.

Studie der *syntactische vormen* der modaliteiten doet ons nog iets inzien: Flexievormen moeten wij »beluisteren« in het geheel van den zin en het zinsverband, dat wil zeggen in de phonologische, syntactische en psychologische eigenaardigheid en stilistische bijzonderheid van de taal in casu en den gesproken (geschreven) inhoud. Het is fout, a priori uit te gaan van het bestaan van een tot in details onderscheiden en geordende categorie van flexie-vormen en correlate functies. Het is eveneens fout, dat men een *verklaring* van flexievormen zou baseeren op globale waarneming van *standaardvormen* over een groot taalgebied. Voor de *verklaring* van de *wording* van taalvormen is intensieve beschrijving en analyse der tendenties in één beperkt taalgebied of één taalgenre allereerste noodzaak.

§ 18 Bij de syntactisch-grammaticale analyse nu hebben wij kunnen volstaan met het volgende eenvoudige schema der modale functies.

De persoonlijke voorstellingswijze is *de verhouding* waarin de spreker

tot *het besprokene* staat door zijn *gevoel*: zijn belangstelling, spanning, opwinding, verlangen, vriendelijkheid, vijandigheid, verbazing, verdriet, ergernis, ironie, sarcasme. Deze belangrijke kenmerken der voorstellingswijze noemen we *gevoelsmodaliteiten* (modaliteit = schakeering); ook wel *subjectieve* (d. i. persoonlijk gekleurde) modaliteiten, ook wel *psychologische* modaliteiten. Tot deze modaliteiten rekenen wij ook de *intensieve* functie, al staat deze functie tevens op de grens der categorie van de *aspecten*. Het *voorgestelde*, het *object* van den spreker, kunnen wij kenmerken, door het te vergelijken met de *eenvoudigste* voorstelling die denkbaar is, nl. *de mededeeling van een feit dat de spreker ziet gebeuren*, zonder nadere aanduiding:

»Er valt een jongen uit dien boom«. —

In deze »eenvoudigste voorstelling« stelt hij zich het gebeuren voor als *zeker*. Tusschen *zeker* en *niet-zeker* kan hij zich vele schakeeringen voorstellen. Deze *schakeeringen* van het voorgestelde noemen wij *objectieve* (d. i. zakelijke), *logische* (d. i. met het *verstand* overwogen) *modaliteiten*, ook wel *modaliteiten* zonder meer, ter onderscheiding van de psychologische. We kunnen de beide soorten van modaliteiten niet altijd van elkaar scheiden. De vraag of iets *werkelijk* gebeurt, is van groot belang voor het »gevoel« van den spreker ten opzichte van *het voorgestelde*; en de gevoelens die hem ten opzichte van het feit bezielen, zullen van grooten invloed zijn op zijn *voorstellingswijze* van de *werkelijkheid*. Vandaar dat we beide categorieën (d. i. *groepen* van *verwante verschijnselen*) samenvatten onder de groote categorie der *modaliteiten*.

De eenvoudigste *gevoelsmodaliteit* is de *nadrukkelijke overtuiging*; deze kan stijgen tot *verbazing*, *verwondering*, *schrik*:

Kijk, daar valt me waarachtig die jongen uit den boom! — En óf hij uit den boom valt! — En daar valt me die aap van 'n jongen toch uit den boom! Daar heb je 't al! —

Behalve door sterke *toonwisseling* en zware *accenten*, drukt hier de spreker de modaliteit uit door toevoeging van allerlei *woorden*: er bestaat niet een bepaalde *categorie* van *vormen* voor de uitdrukking van deze modaliteiten.

Enkele der *logische* modaliteiten worden uitgedrukt door *vervoegingsvormen* van het *werkwoord*. Die *vervoegingsvormen* heeten *modi* of *wijzen* (van het werkwoord)¹. De voornaamste modale functies die in *oude talen* door *modi* werden omschreven, dragen daarom de *oude namen*:

¹ Voor het gebruik dezer *modi*, zie § 145 slot.

1. De modaliteit van wat *mogelijk* of *waarschijnlijk* is, heet *potentialis* (*potentiaal*)¹:

Misschien valt er 'n jongen uit 'n boom! — Er kan wel 'n jongen uit den boom vallen! — Waarschijnlijk valt er 'n jongen u. d. b. — Er zal wel weer 'n jongen uit d. b. v. —

2. De modaliteit van wat de spreker *wenscht*, heet *optatief*:

Viel er maar een uit den boom! —

3. De *twijfel* aan de werkelijkheid, *dubitatief*:

Valt er daar een uit den boom? — Zou er daar werkelijk een uit den boom vallen? —

De eerste vraag is feitelijk louter *informeerend*: *interrogatief*. *de boom maakt twijfel de vraag dubitatief*

4. De modaliteit der *onderstelling* is de *conditionalis*; de werkelijkheid is afhankelijk van het onderstelde:

In dat geval valt hij uit den boom. — *In dat geval, als hij dat deed*, zou hij uit den boom vallen. —

De naam *conditionalis* wordt meestal beperkt tot de tweede schakeering, waar de vervulling der onderstelling onwaarschijnlijk of onmogelijk wordt geacht².

5. De spreker *onderstelt* een tegenwerkende factor; maar het is *van géén gewicht*; dit is de *toegevende* of *concessieve* modaliteit:

En al *valt* hij nu uit dien boom! — En al *viel* hij nu uit dien boom! —

6. De spreker *beweelt*; *imperatief* (*gebiedende wijs*): Laat je vallen! —

Opm. We zullen behalve deze voornaamste modaliteiten nu en dan nog verschillende andere schakeeringen moeten onderscheiden. Zoo kan de *taalvorm* verschillen, al naar gelang in den zin een *bevel*, een *aanmaning*, een *ernstige raad*, een *raad of advies*, een *verzoek*, een *smeekbede*, een *overreding*; een *verzoek of wensch dat iets niet moge gebeuren*³ etc. etc. wordt uitgedrukt.

Een bijzondere functie is de »ontkenning«. Ieder »gezegde« is positief of negatief. En men zou tot op zekere hoogte kunnen zeggen, dat tusschen deze twee »polen« zich de verschillende logische *modaliteiten* bewegen. Vandaar dat men de negatie ook wel als »modaliteit« kenmerkt. Dit heeft alleen zin, wanneer men er aan denkt, dat met deze »modaliteit« andere logische (en natuurlijk psychologische) modaliteiten in één zin gepaard kunnen gaan.

Praktischer is het, de »positieve« en »negatieve« gedachte als een categorie van functies afzonderlijk te onderscheiden, en wel als een categorie van *algemeene* functies, omdat de negatieve *vormen* dermate ingrijpen in den geheelen zinsvorm, dat zij onder de »algemeene taalvormen« zouden kunnen worden gerangschikt.

¹ Het tegengestelde van den *potentialis* is de *irrealis*: het gebeuren is *onmogelijk* of *onwaarschijnlijk*.

² Feitelijk dus de *irrealis* van den *conditionalis*.

³ Zie het »systeem« bij Jespersen, Phil. of Grammar p. 320.

De Negatie als algemeene functie.

Negatieve taalvormen zijn talrijk, en in vele schakeeringen van syntactische functie gebruikelijk¹. Het belangrijkste element der negatieve vormen is de *n*: het oude *ne* (*en*), in samenkoppeling *n-* (iemand – *niemand*, iet(s) – *niets*, ooit – *nooit*, ergens – *nergens*, immer – *nimmer*), in den negatieven uitroependen zin *Neen!* —; het praefix *on-*, het pronomen (c. q. telwoord) *geen* (ouder *neghene* – *enghene*), zelfs het negatieve voorzetsel *zonder*². Deze vormen met *n(e)* drukken in volkstaal een zekeren *weerstand*, een zeker *verzet* uit; en wel met sterken nadruk, c. q. met sterk affect. Dit laatste verklaart, dat er bij de »negatie« vele en velerlei *algemeene* taalvormen voorkomen, ten eerste vormen van *verzwaring*, ten tweede indirecte, *omschreven* taalvormen. Uit dit alles volgt, dat wij over negatieve vormen moeten handelen bij de bespreking van verbindingen der woordsoorten, woordvorming, omschrijving en verzwaring, zinsgeleding. Als voorbeelden van *omschrijving* der *functie* van *ontkenning* noemen we: *Ik begrijp er geen zier van. Ik ben een boon als ik het begrijp. Je zou wel willen dat je mee mocht. Dat mag de drommel weten.* — Het is evenwel duidelijk dat in *deze* zinnen niet een weerstand of een verzet als psychische functie wordt uitgedrukt, maar de *ontkenning* van een positieven zinsinhoud: een »logische functie«. Een *positieve* zinsinhoud kan ook in *negatieve* vorm worden *omschreven*: *Dat is niet anders dan billijk* (hier is ook *anders* negatief nl. »niet gelijk«, deze negatie wordt opgeheven door *niet*). Hij deed *niets dan* huilen (oorspronkelijk drieledig, nl. Hij deed niets; dán: huilen). In deze zinsvormen wordt de zinsinhoud *nadrukkelijk* geconstateerd. Een bijzondere »stijlfiguur« is de litotes, als: Hij is (lang) *niet dom* (zie § 51). Ook hier is een zekere nadruk uitgedrukt door de »ontkenning van het (onverwachte) tegendeel«, twee negatieve begrippen zijn samen positief (*dom* is een negatief begrip).

In formeel-negatieve »vragen« kan een positieve mededeeling worden uitgedrukt: *Is dát niet* een aardige verrassing?³ — Hoe dikwijls heb ik het hem *niet* gezegd! — Omgekeerd wordt een negatieve mededeeling in een positieven vraagvorm omschreven: *Is dát nou* een aardige verrassing? (= *Dat vind ik geen* aardige verrassing).

¹ Uitvoerig wordt in § 260 vlg. de *adverbiale* vorm besproken.

² Ook het afwijzend gebaar van een stuursch en nukkig kind gaat gepaard met een uitgestooten klank »N...!«

³ Ook met een *beperkend* adv. in Holl. volkstaal: *Is dát effe 'n boff!* — Zie over deze retorische vragen ook bij Woordschikking: § 297.

De verzwaarde (d. i. herhaalde of gevarieerde) ontkenkende vorm is aanvankelijk, en bij nadruk steeds opnieuw, een tweeledige vorm: Ik zal 't heusch *niet doen*, geen cént útgeven (= *nl.* geen cent uitgeven). Ik zal het *niet wéer* doen, nooit ofte nimmer. Ik zal het *niet wéer* doen, onder géén conditie. — Ik zal *geen* cént uitgeven, héusch niet. — Bij éénledigen zinsvorm komt er een »dubbele ontkenning« in den éenen zin, en die is »logisch« *positief*, maar in werkelijkheid negatief met nadruk. Ik zal het *nooit niet wéer* doen. Dezen zin kunnen wij in oorsprong¹ beschouwen als een hevige contractie van het varieerend verband: Ik zal het *niet wéer* doen, *nooit* (ofte nimmer). Nadrukkelijk varieerend negatief is ook: Hij zegt dat het *niet* wáar is; dàt hij het *niet* gedaán heeft. — Wanneer nu in de plaats hiervan met andere rhythmiek en intonatie wordt gezegd: Hij zègt dat het niet wáar is dàt hij het niet gedaán heeft — dan is de tweede dat-zin niet object bij »Hij zegt« maar subject bij »het niet wáar is«. De vorm *niet* in »dat hij het niet gedaán heeft« is dan een »onlogische ontkenning«. ² Hoe komt deze »tweede« ontkenning tot stand? Door verwarring met, of bijgedachte aan de nadrukkelijk varieerende *coördinatie* van den *objectszin* bij »Hij zegt«, die negatief *moet* zijn. Ook in dit geval is de behoefte aan nadruk bij de ontkenning aanleiding tot den »dubbelen«, den onlogischen tweeden ontkennenden vorm *niet*. Het is duidelijk, dat er een verandering komt in de geleiding van het verband, gepaard aan verandering in de rhythmiek, intonatie en pauzeering (door interpunctie en accenten aangeduid). De »fout« ontstaat bij geringe denkspanning. Een dergelijke verwarring ontstaat ook gemakkelijk in *geschreven* taalvorm, waar wij de beslissende rhythmiek en intonatie niet kunnen aangeven, in verbanden met een »negatief *werkwoord*« in den eersten zin: 1. »Ik *verbied* (het) je, dat je het niet doet!« 2. »Hij zei dat het uitgesloten was, dat het niet weer zou gebeuren«. Bij volkomen daling van den zinstoon en voldoende pauze en accent op *niet* kunnen deze verbanden nog nadrukkelijk-negatieve variatie zijn; en dus de tweede ontkenning »logisch«, dwz. herhaalde uitdrukking van de ontkenkende functie. Bij onvoldoende daling en pauze tusschen hoofd- en bijzin en accent op *weer* is de tweede ontkenning (*niet* in den bijzin) *onlogisch*,

¹ In algemeen taalgebruik is de verbinding der twee negatieve woorden een onmiddellijke reflex van den nadrukkelijken gedachtevorm.

² Natuurlijk is dit een »foute« zinsvorm. Maar gesproken, is hij heel niet ongewoon. Men denke trouwens maar eens aan het *niet-negatieve en* in bijzinnen in het Katwijksch en Hollandsch in 't algemeen (zie § 260 vlg.).

tenzij inderdaad bedoeld wordt, dat het »niet-gebeuren« wordt verboden of is uitgesloten. Er zijn verba die in oorsprong niet »negatief« van beteekenis zijn, maar, vooral in verbinding met een negatief object, negatieve beteekenis kunnen hebben. In verbindingen met dergelijke verba is het negatieve *niet*, al naar den *nadruk*, meer of minder noodzakelijk (dus logisch) als vorm der ontkenning: Ik wáarschuw je, dat je het (niet) wéer doet. — Mèt *niet* is dus de pauze lang en de toondaling na den eersten zin volkomen¹; zònder *niet* moet de ontkenning van het tweede gezegde door het Vf. van den eersten zin worden uitgedrukt, dus de *onderschikking* van den *dat*-zin door geringe pauze en niet volkomen daling van den toon van den eersten zin duidelijk kenbaar zijn. Heel gewoon nu is in dit geval de bijzin met (onlogisch) *niet* en desondanks de intonatie en rhythmiek van den *objectszin*. Over den beslissenden intonatievorm in gevallen als deze, zie § 23 en § 385 slot.

De naamvallen (casus).

§ 19 In de oudere idg. talen worden *de betrekkingen tusschen substantieven in den zin* of ook *de verhoudingen der substantieven ten opzichte van de zins-handeling* (uitgedrukt door het verbum), gereflecteerd door buigingsvormen van deze substantieven. Dit zijn de casusfuncties uitgedrukt door casus-flexievormen. Het getal der vormen in de oudste talen is acht: nominatief, genitief, datief, accusatief, ablatief, instrumentaal, locatief en vocatief. De vocatief *staat buiten* het verband van den zin, hij is een zin op zich zelf, of wel staat in betrekking tot de handeling van een *anderen* zin: deze casus wordt als *zinsvorm* besproken § 319 vlg.

Van de meeste der overige casusvormen was ook in oude talen niet één functie duidelijk kenbaar: de éene vorm had een vrij groot aantal, soms sterk gevarieerde, schakeeringen van functie. In de nieuwere idg. talen is het aantal der flexievormen steeds meer ingekrompen (door de klankontwikkeling van het wordeinde in verband met een vast woordaccent, door de nivelleerende werking der analogie naar vorm en functie, etc.). De functieschakeeringen der overgebleven casusvormen zijn dus talrijker geworden, voorzover niet de functies *door andere* (syntactische) *vormen dan de flexie* tot uitdrukking worden gebracht.

Méer dan bij andere categorieën van functies is bij die der casus de

¹ De hoofdzin heeft dan geen object, *waarschuwen* is een »absoluut» werkwoord; de bijzin is finaal.

(etymologische) *beteekenis* der substantieven van invloed op de scha-keering der functie. Het is bijv. duidelijk, dat de »betrekking« tusschen twee substantieven geheel verschillend is, al naar één der beide (of beide) »levend« dan wel »levenloos«, »persoonlijk« dan wel »zakelijk«, »concreet« dan wel »abstract« is. De *etymologische beteekenis* als *taalvorm* speelt dus een belangrijke rol bij den opzet van een casuscategorie.

Ook zijn er twee verschillende substantieve fléxicategorieën: die der nomina en die der pronomina (de persoonlijke voornaamwoorden). Dit is van groot belang voor de theorie der casus-categorie. Het feit dat de nomina en de pronomina als categorie van *substantieven* een eenheid vormen, geeft ons het recht om het functie-onderscheid van *Ik(hij) zie(t) hem(mij)* ook te aanvaarden bij substantieven zonder vormverschil als: *Vader ziet Piet* — en *Piet ziet vader*. Nog meer recht hebben we, om een functie-categorie te erkennen in de twee vormen *je* in zinnen als *Je ziet mij* — en *Ik zie je*. Méer recht, omdat in dit geval de categorie gesteund wordt door *mogelijke differentiatie van vorm* (in den tweeden zin kan *je* ook *jou* zijn, niet in den eersten).

Jespersen, in zijn *Philosophy of Grammar* (vooral blz. 173 en vlg.), pleit tegen de aanvaarding van het idg. casusfunctiesysteem voor een zoo sterk gedeflecteerde taal als het Engelsch is. Bij aandachtige overweging blijkt het, dat Jespersen niet is doorgedrongen tot de eigenlijke waarden der *syntactische* vormen. Substantieven zijn pas »vorm« in den zin, in het verband der woorden van een zin. Hij is ook hier bij lange niet »rationeel« in de strenge *onderscheiding* van formeele en functioneele categorieën. Deze twee gebreken worden vooral duidelijk in zijn betoog *tegen* de aanvaarding van *woordschikking* als een syntactisch criterium ter onderscheiding van casusfuncties. Hij laat hier de »casuïsten« den »regel« poneeren: »de datief staat vóór den accusatief«. Stel nu de zinnen: Geef je broer *dien* hoed maar (3. 4.). Geef *het* je broer maar (4. 3.). Geef *het* hem maar (4. 3.) — dan blijkt volgens J. die regel niet geldig voor *pronominale* vormen. Hij vergeet, dat de regel wél geldig blijft voor *nominale* vormen (Geef *dien* hoed *aan* je broer — is natuurlijk een heel ándere »syntactische« vorm) en dat de meer álgemeene regel blijkbaar wordt gekruist door een andere, een regel van zinsaccent (nl. dat een enclitisch object, of van twee pronominale objecten het zwakst geaccentueerde zich aansluit bij het eerste geaccentueerde woord in den zin). Hij zou bovendien hebben moeten opmerken dat de vorm »Geef *het* hem maar« weer door den *vorm* van een andere »functie« nl. de »onderscheidende (anti-

thetische) *emphase*« kan worden gekruist, zoodat de vorm wordt: »Geef *hém het* maar« (waar de regel van het enclitisch woord wél geldig blijft ¹; vgl. *Géef 'm dát* maar).

Niet alleen in een *grammatica*, maar zelfs in een »*philosophie der grammatica*«, moet men, wanneer men eenmaal tipt aan een categorie van vormen (in casu woordschikkingen), de consequenties van die categorie onder oogen zien. Er is dunkt mij in de *grammatica* van iedere taal een zeer belangwekkend hoofdstuk denkbaar over de »woordschikking der substantieven«. ²

Het betoog van Jespersen is in het bijzonder gericht tegen de onderscheiding van een »*accusatief*« en »*datief*« in het Engelsch, waarbij het natuurlijk niet gaat om die termen voor *vormen*, maar voor twee onderscheiden *objectsfuncties*. Het is bij Jespersens »*Philosophy*« heel niet vreemd, dat hij desondanks in zijn »*final word*« (p. 185), na de vernietiging van den Duitschen »*casuïst*« Sonnenschein, wél onderscheidt: *subject*, *object* (*direct* en *indirect*), *praedictative*, *connexion* (attrib. genitief), *instrument*. Maar, zegt hij: »*case is a purely grammatical (syntactic) category and not a notional one*«, waarbij hij steunt op H. Paul: »Die Kasus sind nur Ausdrucksmittel, die nicht zum notwendigen Bestande jeder Sprache gehören . . . und von denen man nie erwarten darf, dass sich ihre Funktionen mit konstanten ³ logischen oder psychologischen Verhältnissen decken«. En hij besluit: »*Case is the most irrational part of language*«: zoo zou dus *mirabile dictu* »*grammatical (syntactic)*« ongeveer hetzelfde zijn als »*irrational*«. Aangezien hij functies als »*object*«, »*subject*«, »*direct* en »*indirect object*« gelijkstelt met en ordent in een categorie van »*cases*«, wil hij dus feitelijk ook dñe categorie ⁴, hoewel hij haar ten einde raad opstelt, niet als zoodanig *aanvaarden*, tenzij dan als een kunstmatige (*grammatical*) niet als een natuurlijke (*notional*) category. En daarmee laat hij hen die dorsten naar taalphilosophie, over aan de knaging van hun geweten.

In een taal die, vergeleken met het Sanskrit, Latijn of Grieksch, maar een gering aantal *flexievormen* van de substantieven heeft bewaard, die dus in de behoefte aan steeds meer schakeeringen in de casusfuncties heeft voorzien door vele en velerlei oeroude zoowel als geheel nieuwe

¹ Nu is *hém* het eerste geaccentueerde woord.

² Zie blz. 497.

³ Dat is bij geen enkele functie-categorie in een »levende« taal het geval!

⁴ Vgl. ook blz. 64 hierboven, zijn slotsom inzake »*Moods*«.

syntactische vormen, kunnen wij nog minder dan in de oude talen een systeem van 7 (of 8) hoofdcasus a priori onderstellen. Wel kunnen wij trachten, de betrekkingen van substantieven en de verhoudingen van substantieven tot het »gezegde« te verklaren als, en dan ook te benoemen met de namen van de vele functieschakeeringen, die in oude en latere idg. talen door deze *flexie*categorie en *andere* vormencategorieën zijn uitgedrukt. Wij onderstellen dus bijv. geen »datiefunctie« maar wèl de functies van den *possessieven*, *ethischen*, *belanghebbenden* datief.

Gezien hetgeen wordt uiteengezet in § 23, in het bijzonder over de theorie van Sievers, is het overbodig te zeggen, dat wij in den zin de verschillende objecten (accusatief- en datiefobject bijv.), het subject en het praedicaatsnomen, en andere casusfuncties óók weerspiegeld zien in de verhoudingen van *accent* en *toon* in den zin; hiermede gaan trouwens de verschijnselen van woordschikking, hierboven genoemd, samen.

In de taaleenheid die wij »zin« noemen, onderscheiden wij een *onderwerp* (waarover iets wordt gezegd) en een *gezegde* (wat van het onderwerp gezegd wordt). Zij zijn gemakkelijk door »ontleding« van den zin te onderscheiden, welken vorm zij ook hebben, ja zelfs al wordt een der twee *in den zin* niet genoemd, wanneer wij slechts den geheelen »context«, het »gesprek« of den »gedachtengang«, de »situatie« van den zin overwegen. Stel dat men vraagt: »*Hoe lán*g heb je gezwommen?» — nadat de gevraagde heeft verteld, dat hij gezwommen heeft, dan is »*Hoe lán*g« het »gezegde« van den zin, en »Je hebt gezwommen« is het »onderwerp« (waarvan iets gezegd — in dit geval *gevraagd* — wordt). Antwoordt de gevraagde:

»Drie kwartier.« — of »Ik heb drie kwartier gezwommen.« — dan is in beide gevallen »Drie kwartier« het *gezegde*. We noemen dit onderwerp en dit gezegde *het eigenlijke onderwerp* en *het eigenlijke gezegde*. In de *grammatica* is het nl. ook gewoonte, den naam van *onderwerp* (subject) te geven aan *het woord* (of *de groep van woorden*) waarmee *de flexie van het verbogen werkwoord congruent is*. In boven geciteerde zinnen dus »je« en »ik«. *Gezegde* (praedicaat) noemt men dan den verderen inhoud van den zin of ook wel de *werkwoordsvormen*. In het laatste geval noemt men alle *andere* deelen *bepalingen* bij het gezegde, bij het »*grammaticale*« gezegde dus, (of bij de andere woorden waarmee zij verbonden zijn). Ontbreken in een zin het *werkwoord*, of het (grammaticale) *subject*(sword), of beide, dan is met deze onderscheidingen natuurlijk weinig te bereiken. In dat geval houden we ons aan de onderscheiding

van het *eigenlijke* onderwerp en het *eigenlijke* gezegde als voornaamste zinsdeelen. En ook in zinnen met een werkw. en een subjectswoord is de onderscheiding van het *eigenlijke* onderwerp en het *eigenlijke* gezegde soms noodig, om den *zin* of de functie van een *woord* in den zin te bepalen. We hebben als *grammaticaal subject* gedefinieerd »het woord waarvan de vervoeging v. h. werkwoord afhangt«, waarmee het Vf. »congruent« is. Deze congruentie van *vorm* wijst op een *casus*(vorm) van het subjectswoord (de *nominatief* in ouder taalstadium). Dezen casusvorm had ook het »naamwoordelijk deel van het gezegde« (praedicaatsnomen), nl. het nominale (substantieve) »gezegde« bij een verbinding van twee nomina door het »koppelwerkwoord« *zijn* of *worden* (ev. een modale of aspectische variant van deze verba, zie § 269): *Hij is de dader*. Het Vf. is hier louter »verbindingswoord« tusschen het »subject« en het »praedicaat«. Nu kan het subject worden »aangeduid« door het onbepaalde vnw. *het*: *Hij* is gezakt. Het is *de grootste luilak*, die ik ken. — *Zij* zijn gezakt. Het *zijn de drie grootste luilakken* die ik ken. — Dit »onbepaalde« of »onpersoonlijke« grammaticale subject is niet congruent met het Vf., het is (neutrum en) *enkelvoud*. In deze constructie is het Vf. congruent met het nominale gezegdewoord. We merken echter op, dat tenslotte toch *indirect* het subject »hij« en »zij«, dat in *het zinsverband* (den »context«) »bepaald« moet zijn geworden om het »hervattende« onbepaalde »het« mogelijk te maken, met het Vf. congruent is ¹.

Er zijn ook »onpersoonlijke« constructies, die *subjectloos* zijn: hier wordt geen »grammatisch« subject genoemd, wèl een *eigenlijk* subject in den vorm van een »verbogen casus«: *Mij* dorst.

Het grammatisch subject kan met een ander substantief verbonden zijn door een werkwoord dat de beteekenis heeft van een »handeling«: *De jager schoot* een haas. — De betrekkingen tusschen het subject en het andere subst. hangen af van den aard en de beteekenis van het subjectswoord, van het Vf., het andere subst., en vooral van de verdere uitbreidingen van het gezegde. Er kunnen o. a. bijwoorden of bijv. naamw. met het Vf. verbonden zijn: *De jager schoot een haas aan*. — *De jager schoot een haas dood*. — In »De jager schoot een haas« wordt gezegd, dat de haas *het product* is van des jagers *jacht*. In de twee andere zinnen wordt gezegd, wat de *verandering in den toestand* van den haas is, als gevolg van des jagers *shot*. In alle drie de zinnen echter is »de haas« *lijdend voorwerp* (passief object) ten opzichte van *de handeling* van *het*

¹ Over congruentie en over onpers. constr. § 220 en vlg.

subject. Maar nu de verbinding met *twee* substantieven en een adverbium: *De jager schoot den haas een poot af*. De verhouding tusschen het subject en het object (een haas) wordt hier nader bepaald door de verbinding met het *tweede subst.* en *het adv.*; de haas wordt getroffen als »bezitter« van een poot: in de possessieve verhouding komt een verandering (de aard der verandering wordt door het adv. uitgedrukt). Het tweede subst. is hier »lijdend voorwerp«; »den haas« is »belanghebbend« speciaal *possessief* voorwerp van de handeling van het subject. Een andere uitgebreide groep met twee substantieven is: *De jager zond zijn vader een haas*. De haas ondergaat een verandering van plaats, *ten bate* van den vader.

Substantieven die bij de verbinding van subject en Vf. onmisbaar zijn (daarmede een »groep« vormen) voor de uitdrukking van de handeling van het subject, noemen we objecten. De betrekkingen die in de groep van substantieven, bijwoorden en Vf. worden uitgedrukt zijn naamvalsfuncties: functies van de oude en de nog resteerende naamvalsvormen. Niet enkel het subst., ook zelfs niet enkel het *verbogen* subst., drukt in de besproken zinnen een bepaalde naamvalsfunctie uit: deze wordt uitgedrukt door de *woordverbindingen in den zin* (inclusief een bepaalde accentverhouding). We noemen het »lijdend voorwerp«, dat in oudere talen door den accusatiefvorm werd aangeduid, accusatiefobject; de verschillende objectfuncties die door den datiefvorm werden uitgedrukt, datiefobject.

Men kan de functie der objecten ook benaderen, door uit te gaan van bepalingen van de »richting« der handeling. Er zijn bepalingen van de *locale* richting (antwoord op de vraag »waarheen?«, »waarvandaan?«), *locale* (bijwoordelijke) *bepalingen*. Is er bij een *actief* levend *subject* een bewust *streven naar* een bepaalde *richting*, dan wordt het gezegde uitgebreid met een *finale* (bijw.) *bepaling*. En wanneer het gezegde niet volledig is zonder een bepaling van richting bij het werkwoord, dan onderscheiden wij deze onmisbare bepaling als object.

We onderscheiden verder als adverbiale functies de *nadere* bepalingen van *tijd*, *aspect*, *modaliteit*, *getal* en *graad*; van *plaats* (antwoord op de vraag »waar?«, de oude locatief); van *oorzaak* of *reden* (causale bepaling); van *middel* (oude instrumentalis); van *gevolg* (consecutieve bepaling). *Voor zoover deze bepalingen den vorm van een substantief of pronomem* (met of zonder verbindingswoord) *hebben*, kan men ze ook ordenen onder de categorie der naamvalsfuncties.

De genera.

§ 20 Wanneer het gebeuren uitgaat van het onderwerp, dan is in den zin het *actieve genus* (of de »bedrijvende vorm«) uitgedrukt. Gaat het uit van het onderwerp en is het tevens op het onderwerp gericht: het *reflexieve genus* (»wederkeerende vorm«). Gaat het uit van het onderwerp en is het in het belang van het onderwerp zelf: het *mediale genus* of *medium* (hij schafte zich een auto aan. hij onderwees zijn eigen kinderen). Ondergaat het subject het gebeuren, dat uitgaat van een punt *buiten* het onderwerp: *passief genus* (lijdende vorm). De genera worden niet meer door een *flexie*-categorie bepaald, maar louter in omschreven-gezegdevormen: niet alleen door de categorie hulpwerkvw. + verl. deelw. (»Het voorstel werd *aangenomen*«) maar ook door andere »omschrijvingen« (als, in dit geval: »Het voorstel *vond bijval*, vond instemming¹. Ook: »Het denkbeeld werd *gunstig beoordeeld*« en »Het denkbeeld *had een goede pers*¹).

De genusfunctie van den zin bestaat ten deele uit, is verwant met een casusfunctie. Wanneer een werkwoord in het actieve genus met een accusatiefobject verbonden kan worden (of wordt), waarbij dus een bijzondere »activiteit« ten opzichte van een »object« wordt uitgedrukt, heeft het gezegde het »transitieve« genus: het werkwoord wordt dan »transitief gebruikt« en er zijn werkwoorden die alleen transitief gebruikt worden, andere die in bepaalde verbindingen worden getransitiveerd. Het intransitieve genus omvat de passieve en de mediale constructie, alsmede de verbindingen van S. en Vf. zonder accusatiefobject. Het werkwoord *varen* is intransitief, maar kan in »korten taalvorm« transitief worden gebruikt, in een dialect als het Katwijkisch, waar gezegden met dit bij uitstek nautische werkwoord in de beroepstaal voor »verkorting« vatbaar zijn zonder dat aan de duidelijkheid tekort wordt gedaan: »*Vare* jollie die zautton dáer?» in de beteekenis: »*Is dát, bij het varen*, de plaats van de zoutton?» of »*Hebben* jullie *varende* die zoutton dáar staan?» Ook: »*Wij vare* gien drie-vierendaeleer« (Wij *hebben, varende*, geen ³/₄-matroos aan boord). Het werkwoord krijgt nu dezelfde beteekenis als het oude transitieve werkwoord (dat met *varen* in »Ablaut« stond) *voeren*. Dat heeft echter in dezen zin beperkt gebruik, wordt nl. alleen gebruikt met deelen van de tuigage als object. Deze beperking in de verbinding en de daarmede gepaard gaande »isoleering« van de betee-

¹ Deze omschrijvingen zijn verbindingen met het »interne« object: zie § 227 vlg.

kenis, is een interne aanleiding te meer tot de nieuwe constructie van *varen* (de verl. tijd van *varen* in deze beteekenis is wel eens *zwak*).

Van ouds kunnen intransitieve werkwoorden worden »getransitiveerd« via de samenkoppeling met *bijwoorden* van richting of plaats, dus via *praefigering*. Zoo het oude *bevaren*, het nieuwere *aanvaren*. Zie § 70, § 88¹. Deze overgang kan ook plaats vinden zonder praefigering, nl. in de verbindingen met het oorspronkelijk *perfectieve* verleden deelwoord (zie § 164). Het werkw. zeilen (Katw. *zāale*) wordt aldus geconstrueerd: Toe *hāat* 'n Skevelinger 'm *ezāald* (= toen heeft een Scheveningsch schip hem zoo *aangevaren* (aangezeild) *dat hij zonk*). Toe *issie ezāalt* deur 'n Skevelinger, idem. »De Skevelinger *zāalde-n-em*« is alleen theoretisch denkbaar, komt practisch niet voor; hetgeen pleit voor de perfectieve functie van het verl. deelwoord.

Het werkwoord *voeren* was oorspronkelijk een *causatief* van *varen* (in de beteekenis van »zich voortbewegen«). De causatieve verba waren *transitief* en in dit genus werd uitgedrukt, dat het subject van den zin het object de door het intransitieve (»immediatieve«) werkwoord genoemde handeling *deed* verrichten. Andere oude causatieven zijn bijv. *vellen* (bij vallen), *zetten* (bij zitten), *leggen* (bij liggen), *zoogen* (bij zuigen)². Wanneer nu de keuze der objecten beperkt is en het verband met het intransitieve werkw. niet goed gevoeld wordt, verzwakt het causatieve genus tot enkel transitief. Het werkw. wordt dan vager van beteekenis; *voeren* nadert nu en dan (zoo bijv. hierboven in het Katw.) de beteekenis van »beschikbaar *hebben*«, »bij zich hebben« e. d. (»bij zich hebben« zou men ook »mediaal« kunnen noemen): het causatief wordt *vervaagd* tot een beteekenis die synoniem is van die van »vaere« in het Katwijksch tengevolge van syntactische *verkorting*.³ Het causatieve genus wordt thans algemeen omschreven door hulpwerkwoorden als *doen* en *laten* met een infinitief⁴, zinsverbanden als: Dit alles *maakte* (veroorzaakte,

¹ Op Ameland zegt men »We konden met paard en wagen dat vrachtje niet *begaan* (= *be-reiken*, er bij komen).

² Er zijn ook niet-afgeleide werkw. die causatieve *beteekenis* hebben: *brengen* (doen gaan, van plaats doen veranderen), *halen* (doen komen), *smijten*, *duwen* e.a.

³ In het Katw. der visschers is *voeren* ook nog wel causatief, zij het ook met een ietwat bijzondere betekenisschakeering: nl. »met vereende kracht een zwaar voorwerp verschuiven (dus: van plaats *doen* veranderen): We zelle de mast nog een endje achteruit *voere*. — De boot over de reeling *voere*. — Bij dergelijke handelingen geldt de kreet, een momentane imperatief: Hééé: *vóerr!* (zie hierover § 290 vlg.).

⁴ Ook een werkw. als *helpen* kan met een infin. verbonden, naderen tot de functie van causatief hulpwerkwoord. Over een causatief *adj.* door metonymia zie § 50.

bracht te weeg, bewerkte) dat het kind wakker werd — of verbindingen met praedicatieve of adv. bepalingen als: Ik zal hem *wakker maken*. — Ik zal hem wel *wakker krijgen*. — Ze *bracht* het kind *in slaap*. — Hij werd door de revolutie *ten val gebracht*. — Er is dunkt mij geen aanleiding, het causatief bij de aspecten of de »Aktionsarten« onder te brengen.

Persoon, getal en comparatie.

- § 21 Het gebeuren betreft den spreker, den aangesproken persoon, of een ander dan deze twee. Dit zijn de *eerste*, *tweede* en *derde* persoon, die door bijzondere categorieën van taalvormen worden aangeduid. De *derde* persoon kan, door bijzondere middelen, nog nader worden onderscheiden, bijv.: *deze* hier en *die* dáar; *die* daar **bij jou**, *die* daar **bij hem**. Het gebeuren betreft *een*, *twee* of *meer* dingen of levende wezens. De onderscheiding van *twee* kan in het Nederlandsch niet meer door een bepaalden buigings-vorm worden uitgedrukt; wel door bijzondere middelen: *wij* met z' n tweeën, *zij* beiden, e. a. Maar door deze middelen kan ook een getal van *drie* of meer worden onderscheiden: *nadere bepaling* van *getal*. We kunnen van eigenschappen, graden en getallen *drie trappen* onderscheiden door een categorie van vormen; de *trappen van vergelijking* of *comparatie*. Het zijn de *stellende* trap (de *positief*), de *vergelijkende* trap (de *comparatief*), de *overtreffende* trap (*superlatief*). In deze trappen zijn allerlei *nadere bepalingen* van *maat* of *mate* mogelijk (*nadere bepalingen* van *graad*).

DE ALGEMEENE TAALVORMEN.

Zinsbouw en woordenkeus van de volkstaal zijn de onmiddellijke weerslag van de volkspysche. En de algemeene volkspysche wordt door de ethnopsychologen gekenmerkt als »primitief«. Primitiviteit is niet beperkt tot bepaalde tijden en volken, het is een geestelijke structuur die zich in meerdere of mindere mate openbaart bij ieder individu, al naar zijn cultuurstaat, zijn milieu, en den aanleg van zijn individueele psysche. De leden van een primitieve groep, van een natuurlvolk, zijn niet allen gelijk, zijn ook niet allen volkómen primitief, zelfs niet allen in gelijke mate. Maar ook zijn de leden van een *niet*-primitieve groep, een cultuurvolk, nooit geheel vrij van een psychologischen inslag der primitiviteit. Zoodra zich deze inslag in den gesproken taalvorm openbaart, is de primitieve volkstaal gegeven. En het is de taak der taalwetenschap, wil

zij metterdaad psychologisch te werk gaan, zich niet te beperken tot onderzoek van den »folkloristisch« belangwekkenden woordenschat, maar deze primitief-psychische structuur vooral in den syntactischen *algemeenen taalvorm* stelselmatig na te sporen. Veel van wat men als »typisch« Groningsche, Geldersche of Limburgsche »zegswijze« pleegt te citeeren, is heel niet »typisch«, het is algemeen-primitief, karakteristiek voor de volkstaal. We moeten het primitieve volkstaalkarakter trachten te benaderen door middel van de *algemeene* en de *bijzondere* taalvormen.

Wat zijn algemeene taalvormen? Het zijn de verschijnselen van *accent - toon - tempo* der zinnen als klankeenheden in alle graden van quantiteit en alle schakeeringen van qualiteit, verder de verschillende *grammaticale »stijlen«* der taal, die vooral berusten op de syntactische constructies (zinsverband, zinstype, woordverband). We onderscheiden als zoodanig de keuze van den *zwaarderen* dan wel van den *korteren* taalvorm, en de keuze van den *synthetischen* dan wel van den *analytischen* zinsvorm. De zwaardere taalvorm bestaat vooral in herhaling, variatie en omschrijving, de kortere in voorkeur voor o. a. zinnen zonder persoonsvorm, woordcompositie inplaats van een volzin, *ellips* en woordafkorting. In de *volkstaal* nu liggen, ten eerste, de maxima van verkorting en verzwaring veel verder uiteen dan in een »verkeerstaal« of een algemeene »cultuurtaal«: *de dynamiek van den primitieven taalvorm is heviger*. De primitieve denkwijze is, ten tweede, minder ingesteld op de onderschikking der gedachte-deelen, de taalvorm is dus minder »synthetisch« en in hoofdzaak *analytisch*, d. i. gericht op nevenschikking der deelen van de gesplitste gedachte. Zoo is een analytische primitieve zinsvorm: »Wat scheelt er aan?» »*Wat er aan scheelt? Aan mij? Wel, ginder, die klaplooper, die kwam bij me: om 'n gulden, te leen nog wel*«. (Synthetisch kort: »Tot mijn ergernis vroeg die klaplooper me 'n gulden te leen«). Zooals uit dit voorbeeld blijkt, is de primitieve psyche sterk *affectief-motorisch*; in den taalvorm leidt ook dit, ten derde, tot alle vormen der verzwaring en abrupte syntactische verkorting, zoowel als tot de analytische structuur van het geheel.

Analyse, verzwaring en omschrijving hangen in het syntactisch systeem van den taalvorm nauw samen. We lichten dit nog nader toe; bespreken echter eerst de ook uit de natuurlijke, affectief-motorische uiting voortvloeiende vormen van intonatie en tempo, en de verschijnselen van rythme en woordaccent, op wier groote beteekenis voor de *functies* reeds is gewezen.

Zinsklankvorm en Intonatie.

§ 22 Een zeer belangrijke, zoo niet dé belangrijkste, algemeene taalvorm is de *intonatie* of *zinsklankvorm*¹. Een reeks van klanken die gezamenlijk de functie hebben, gevoel en gedachte tot uitdrukking te brengen, vormen slechts een afgeronde eenheid, zijn pas »zin naar den vorm«, door de intonatie: het *toonverloop* (dat is het verloop van de *muzikale accenten*), de *rhythmische* beweging (dat is de golflijn der *dynamische* of *drukaccenten*), beide in verband met het *tempo* (dat is de graad van snelheid van deze bewegingen in het kader der doorsnijdende of omsluitende *pauzen*). De intonatie maakt één enkel woord, zelfs één enkelen klank tot »zin naar vorm en inhoud«; de intonatie staat in onmiddellijk verband met den grammatischen vorm; de intonatie bepaalt in principe het karakter van een zin als hoofd- of bijzin, als mededeeling, vraag, gebod, wensch; de fijne nuanceeringen van toon en accent zijn de middelen om de subtiële schakeeringen der logische en psychologische modaliteiten te onderscheiden. Door tegenstelling of herhaling van muzikale en dynamische accenten in vergelijking met voorafgaande en volgende zinnen, krijgt de zin als geheel zijn beteekenis in het grooter verband; maar ook de betrekkingen tusschen de deelen, waaruit de zin zelve is opgebouwd, en tusschen de deelen van een woord of een woordgroep of -verband, worden duidelijk door accent- en toonverhoudingen.

Hoe noodig is het daarom, bij *ieder onderdeel* van de syntaxis zich reenschap te geven van de functie en werking der klankvormen, en bij iedere beschouwing van vorm en functie den intonatievorm naast den grammatischen te onderscheiden. De beide kanten van den taalvorm, de grammaticale en de klankvorm, ze vullen elkaar aan, versterken elkanders uitdrukkingskracht, of maken door hun speling een leniger schakeering in de zinsfunctie mogelijk. Maar zij zijn steeds ten nauwste aan elkaar gebonden.

De tijd, dat de intonatie, als onderdeel van de phonetiek, bijna uitsluitend onderzocht werd door natuurkundigen, physiologen en medici, is voorbij. Aangezien de intonatie niet is los te maken van den grammaticalen vorm, en omgekeerd de beschrijving van de syntactische vormen nimmer volledig kan zijn zonder consequente bestudeering van den klankvorm, is dit onderzoek slechts veilig in handen van den syntacticus. Ook de klank- en flexie-leer krijgen pas hun volle beteekenis, wanneer zij een

¹ Waarover is gesproken in § 11.

plaats gevonden hebben in de syntaxis. Nog maar al te zeer meent men aan de »ontwikkeling« van losse klinkers, medeklinkers en buigingsvormen de ontwikkeling van *den taalvorm*, het taalstelsel, te kunnen demonstreeren, terwijl toch de realiteit, de feitelijkheid der klanken en buigingsvormen ons geopenbaard wordt in den hoorbaren zin. Hébben klinkers en medeklinkers en de flexievormen in den loop der tijden een ontwikkeling doorgemaakt, zijn ze thans nog »levend«, dat is *variabel*, dan is dat gebeurd en zijn zij dat in het volle raderwerk van den »zin naar den vorm«. Via den zinsklankvorm worden klank- en flexieeler ingelijfd in de syntaxis: de duur van vocalen en consonanten, de meer of minder scherpe articulatie van consonanten, de klankvorm van lettergreep, woord of woordgroep is begrepen in den zin naar den vorm, en is de weerslag van een syntactische functie; het karakter van den gesproken klank, de keuze van het woord om z n klank, de wisseling en de groepeerings der klanken, het hangt alles ten nauwste samen met de gevoelsmodaliteit, het aspect, ook met de levendigheid van uitbeelding, de »dramatiek« en plastiek, van den gesproken zin.

Uit het voorgaande blijkt hoe gecompliceerd de zinsklankvorm is als synthese van muzikaal en dynamisch accent, van duur en tempo, en van articulatie; en tevens hoe gecompliceerd naar zijn functie als uitdrukingsmiddel van het zinstype, van scheiding of samenbinding van zinnen en zinsdeelen, van verhouding tusschen zinnen en deelen, en van modaliteitschakeeringen. Het is de taak van den syntacticus, ook dit samenspel van vormen en functies te analyseeren en te beschrijven naast en tegenover de zoogenaamde grammaticale vormen. Hij heeft vast te stellen het verband tusschen die beide vormen, in hoeverre ze zelfstandig zijn, elkaar aanvullen, versterken of vervangen. Het gewone type van den mededeelenden zin bijv. is, wat de woordschikking betreft, S. Vf. A. Een zin als »*Diogenes kon Alexander* (subject) geen grooter genoegen doen dan hem zijn zonlicht te gunnen« — is, behalve door het verband, aan het slot van het verhaal als concludeerende zin met onderscheidende functies en sterk reliëf in het gezegde, slechts begrijpelijk en dus mogelijk door zijn toon- en accent-vorm. Afwijking van den vorm S. Vf. A gaat nl. steeds gepaard met een bijzondere intonatie. De zware-aanloopconstructie zónder dat nadrukkelijke reliëf der accenten, de loutere »inversie« (omgekeerde woordschikking), is niet de *eigenlijke* zinsvorm. De scheiding van S. en Vf. in den hoofdzin, afgezien van bizarre litteraire vormen, is slechts mogelijk als »onderbreking«, d. w. z. door bijzonderen

toonvorm en pauzeeringen. Een gebiedende of een vragende zin kan allerlei grammaticale vormen hebben, omdat de toon of accentvorm hier het beslissende middel is tot uitdrukking der modaliteit. Wel biedt de combinatie van een bepaalden grammaticalen vorm met de vereischte intonatie de mogelijkheid, allerlei fijnere nuances in de beteekenis van den zin uit te drukken.

Voor een volledige beschrijving is het om technische redenen dikwijls geboden, de genoemde elementen van den zinsvorm afzonderlijk te onderzoeken. Maar na de analyse moet weer de synthese volgen, omdat toch steeds de wisselende combinatie van deze elementen het eigenaardige karakter uitmaakt van een bepaalden intonatievorm. Evenzoo kan het noodig zijn bij de analyse tijdelijk de aandacht te richten op een bepaald onderdeel van den zin. De determinatie echter van den zin als syntactisch geheel en zijn totale beteekenis moet niet uitsluitend gezocht worden in begin óf einde of middenmoot, maar in het gansche klankverloop van begin tot einde, den geheelen muzikalen en rhythmischen gang, de dynamiek van het syntactisch geheel. Dit is uiteengezet in de artikelen in »Onze Taaltuin« (Jg. I, pg. 125 vgl.) bij de beschrijving van de intonatievormen van den vragenden zin »Komt Piet vandaag ook?«, gesproken met verschillende gevoelsmodaliteiten. Opzettelijk werd hier de grammaticale vorm niet gevarieerd, om gemakkelijker de schakeeringen in de intonatie te kunnen bepalen. Daarna moet ook de intonatie van gevarieerde grammaticale vormen vergeleken worden. Het gesproken-taalstelsel bestaat gedeeltelijk uit vaste zinswendingen en uitdrukkingen met een karakteristieken toon- of accentvorm. Deze vormen kunnen weer dienen als grondslag voor de vergelijking met de vrijer geschikte, bij spontane wendingen in de gedachte opduikende, maar toch gewoonlijk naar een vaststaand model gevormde zinnen.

De onderzoeker zal hier kunnen uitgaan van zijn eigen spreekvormen, die min of meer hun dialectische herkomst verraden, daarnaast misschien volkomen dialectisch zijn. Daarna zal hij zijn onderzoek uitbreiden tot de spreekvormen van anderen, om zodoende het karakteristieke van bepaalde kringen en dialecten aan te wijzen. Hij zal er zich voor hoeden a priori het bestaan van een standaard-intonatie, een »Algemeen-beschaafde« intonatie aan te nemen. Er is méér kans, dat er onderscheiden dialect-intonatiesystemen bestaan, en boven de talen in beperkten zin, voor de gevoelsmodaliteiten althans, algemeen-menschelijke intonatievormen.

Niet alleen het gecompliceerde karakter der intonatie, naar vorm en functie, maakt haar bestudeering moeilijk, doch tevens het feit dat in het bijzonder de muzikale vorm op het gehoor niet of nauwelijks is vast te stellen. Evenals men voor de fonetische waarneming gedwongen is van een instrument gebruik te maken, kan ook slechts de registratie van den klankvorm op kymograaf of film betrouwbare gegevens waarborgen. Deze methode sluit de auditieve niet uit: beide methoden dienen samen te gaan. Bij de beschrijving van de syntaxis, uitgaande van den grammaticalen vorm, is het noodig op het gehoor af voorloopig de toonvormen te benaderen met termen als »stijging«, »daling«, en »geleidelijke, snelle, plotselinge, sterk contrasteerende«, etc., en de rhytmiek der dynamische accenten weer te geven met drie teekens $\underline{\quad}$, $\underline{\quad}$, $\underline{\quad}$ voor zwakke, sterke, en zeer sterke heffing. Maar dergelijke vage, voorloopige omschrijvingen dienen door een betrouwbare registratie bevestigd, aangevuld of verbeterd te worden. Aan den anderen kant moet men de waarneming door het registratie-apparaat vergelijken met de auditieve, om te kunnen vaststellen, in hoeverre de gevonden nuanceeringen van toon, accent, tempo inderdaad beteekenis hebben.

Hiervoor is noodig, dat de gesproken tekst *tegelijk met de registratie* op kymograaf e. a. wordt opgenomen op een grammofonplaat. De waarnemer kan dan bij het »berekenen« en »verklaren« der »curven« voortdurend te rade gaan met den *eenmaal gegeven gehoorsindruk*.

De moderne techniek heeft den taalkundige wijdere perspectieven geopend. Nog slechts kort geleden was men aangewezen op het, vooral voor toon-registratie gebrekkige, apparaat, beschreven in het »Leerboek der Phonetiek« van Zwaardemaker en Eykman. Ook de proeven beschreven in O. Taaltuin Jg. I werden genomen met dit toestel. Veel beter is de opneming langs electrischen weg met behulp van een electro-dynamische schrijfinrichting en den oscillograaf. In beide gevallen spreekt men voor de microfoon. De electro-dynamische schrijver bestaat uit een miniatuur-luidspreker, op het membraan waarvan een hefboompje is gemonteerd. De trillingen van dit membraan, teweeg gebracht door de stemtrillingen vóór de microfoon, worden met een stalen puntje geschreven op een draaiende beroete strook papier, en met een oplossing van schellak gefixeerd. Voor de opneming van den grondtoon is deze methode voldoende. Fijnere waarnemingen, vooral ook van de boven-tonen, zijn mogelijk met behulp van den oscillograaf of kathodenlamp: een uiterst bewegelijke, niet aan massa gebonden, lichtende electronen-

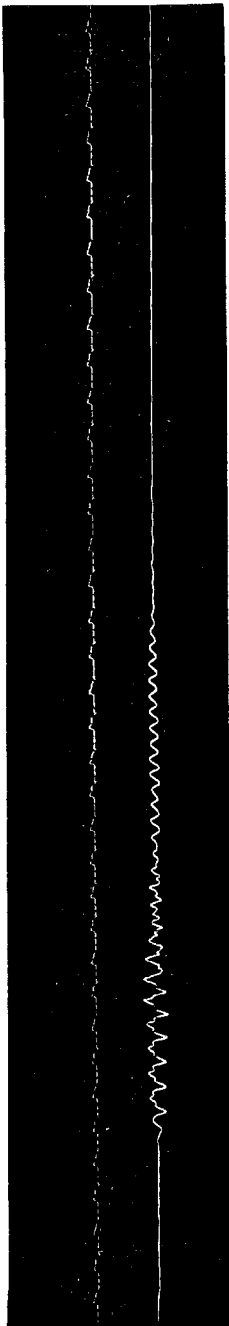
bundel, door lenzen versterkt, schrijft de stemtrillingen op een snel-loopenden filmband.

Met behulp van deze toestellen kan het muzikale accent worden bepaald. Boven de stemtrilling wordt nl. de tijd in $\frac{1}{50}$ of $\frac{1}{100}$ seconden genoteerd. Hoe grooter het aantal trillingen per tijdseenheid, hoe hooger de toon. Zoo wordt van iedere $\frac{1}{50}$ seconde het trillingsgetal of de toonhoogte berekend: vier trillingen per $\frac{1}{50}$ sec. leveren de toonhoogte 200 etc.

Van elk dezer methoden geven we een voorbeeld. De beide figuren van Bijlage I geven het trillingsbeeld van het laatste woord («*komt*») van den zin «*Vraag even oftie komt,*» tegelijkertijd opgenomen op de beroete papierstrook (fig. I) en op de film (fig. II). De bovenste lijn in fig. I is de regelmatig in $\frac{1}{100}$ seconden verdeelde tijdlijn; daaronder staat de intonatie-golflijn. De electro-dynamische schrijver heeft alleen het vocale gedeelte (*om*) geschreven: de frequenties van de explosieven (*k*, *t*) zijn hem te hoog. Onder de figuur is aangeduid, waar de *o* en de *m* beginnen, terwijl ook de plaats is aangegeven, waar volgens fig. II de explosie van de *t* zou moeten liggen. In het beeld van de *o* zijn duidelijk eenige boven-tonen waar te nemen.

Veel rijker aan gegevens echter is het beeld op de film. De vier onder elkaar geplaatste gedeelten moet men als doorlopend geheel beschouwen. De getallen onder de figuur (42, 43 etc.) tellen den tijd af per $\frac{1}{50}$ seconden. De explosie van de *k* is als onregelmatige, hooge trilling, hier duidelijk zichtbaar. Markant teekent zich daartegen het begin van het vocale gedeelte af. Wanneer men de figuur van *o* nauwkeurig bekijkt, ziet men dezelfde trillingsgroep in nagenoeg dezelfde formatie, met slechts geringe wisselingen in amplitudo (= verticale grootte van uitslag), acht maal terugkeeren: met kleine streepjes boven dezelfde trilling van iedere groep is dit aangegeven. Daarna vervlakt het karakter van de *o*, d. w. z. de boventonen gaan verloren: de *o* gaat in de *m* over, die zich gaandeweg als een regelmatige trilling manifesteert, en in 51 afzakt in de sluiting van de *t*. In 55 vindt de explosie van de *t* plaats, durend tot in 58. Karakteristiek is het verschil met de *k*-explosie in *amplitudo* (veel *geringer* dan van de *k*), in *duur* (veel *langer*), in *frequentie* (veel *hooger*). Wat den duur betreft, moet in aanmerking genomen worden, dat de *t* de *eindmedeklinker* is, zoowel van woord als van zin, zoodat hij zich ten volle kan uitvieren.

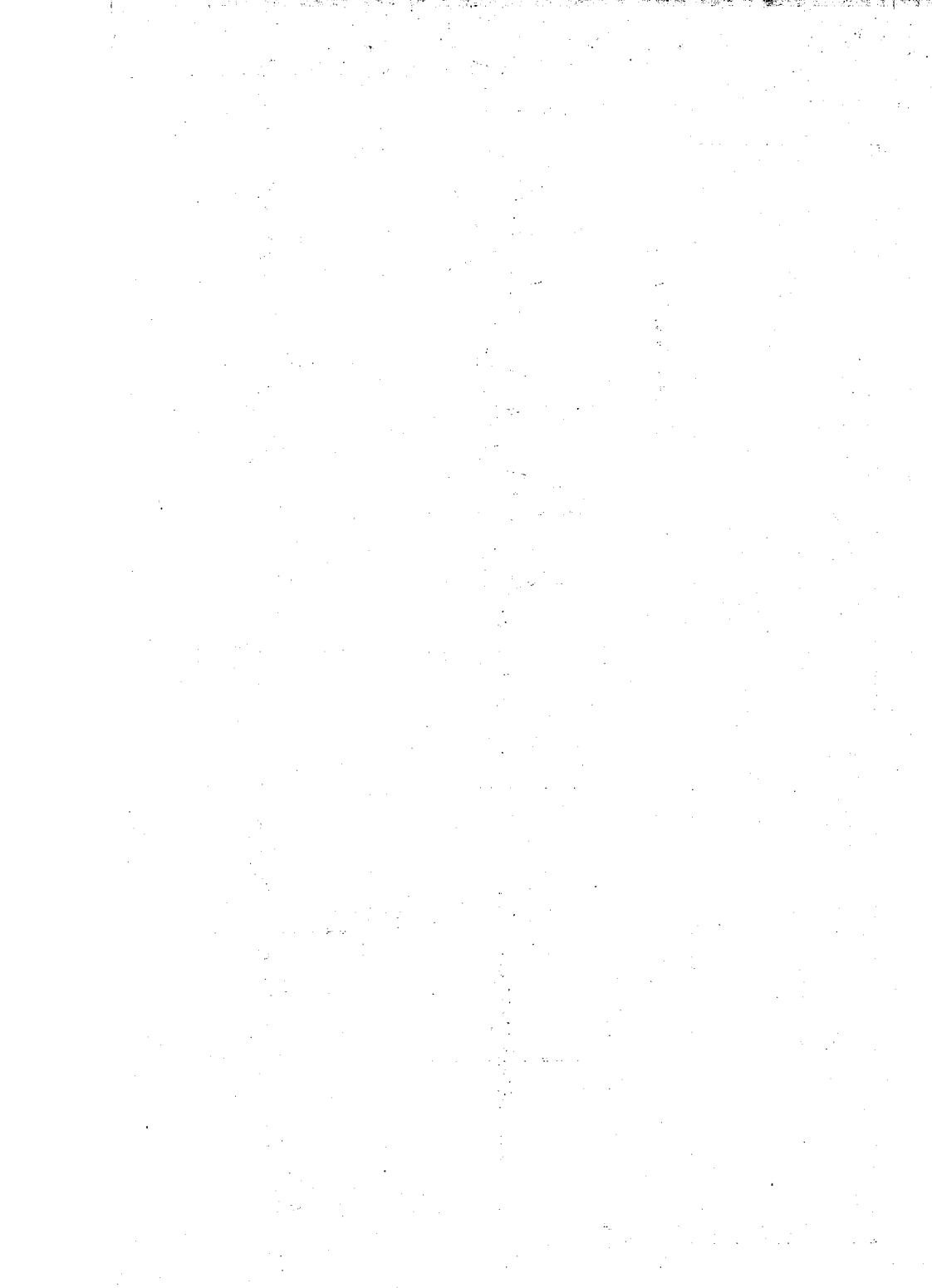
Zoo biedt dus de film-opname van de kathoden-straaltrillingen gelegenheid behalve de hoogte van den grondtoon, ook den phonetischen aard

explosie v. d. t
onzichtbaar

↑
m

↑
0

der klanken, vocalen én consonanten in hun klankgeheel, den zin, te bestudeeren. Toch bewijst fig. I, dat de electrodynamische schrijver een heel betrouwbaar en practisch bruikbaar beeld levert voor de berekening van het grondtoonverloop, een van de kenmerkende factoren der intonatie.

§ 23 De boven gemaakte principieele opmerkingen willen we nog verduidelijken met enkele experimenteel vastgestelde intonatievormen.

Als een van de opvallendste functies van de intonatie noemden we de onderscheiding der zinstypen. Naast en tegenover de »neutrale« intonatie van *mededeelende* zinnen, kunnen twee bijzondere »hoofdintonaties« worden onderscheiden, inhaerent aan twee logische »hoofdmodaliteiten«: de *vragende* en de *bevelende*. Minder karakteristiek is de intonatie van den *wenshenden* zin, die wel bijzondere grammaticale vormen kan hebben. De wenshende intonatie schijnt meer een mengvorm van de vragende en de gebiedende te zijn, terwijl zij bovendien weer dicht staat bij die van den uitroependen zin. Ons materiaal is nog niet zoo omvangrijk, dat we zouden durven beslissen, in welke opzichten deze zinssoort toch ook een eigen typischen toon en accentvorm heeft (zie echter § 295).

De *vragende* intonatie is niet voldoende omschreven door den gangbaren term »stijging aan het zinseinde«. Ook andere zinnen kunnen aan het einde stijgend zijn, zooals hoofdzinnen waarop een bijbehorende objectszin volgt, een bijzin vóór z'n hoofdzin, een uitroepende modale zin, e. a. De analyse van de geregistreeerde toonlijn leert ons echter den aard van die stijging nader kennen, ook in haar verhouding tot de rest van den zin. Zoo vonden we reeds bij onze proeven, beschreven in O. Taaltuin Jg. I, dat de vragende toon van de neutrale, dat is affectlooze, informeerende vraag een merkwaardig gesloten vorm vertoont, zóo dat het zinseinde ongeveer even hoog ligt als het zinsbegin, althans voor zinnen waar het dynamisch hoofdaccent in het midden ligt; en dat bovendien deze eindstijging zijn eigenaardigheid ontleent aan de tegenstelling met een voorafgaande daling. De verhouding tusschen zinsbegin, plaats van het hoofdaccent (muzikaal èn dynamisch), dal en eindstijging bepaalt het karakter van den vragenden toonvorm. Deze resultaten werden door latere proefnemingen meermalen bevestigd. De grootte van de intervallen, de snelheid waarmee de toontoppen worden bereikt, de duur van den vragenden »kom-vorm« aan het einde, kunnen individueel of dialectisch verschillen; tevens ligt in de variatie van deze verhoudingen het uitdrukkingsmiddel van verschillende gevoelsmodaliteiten.

Nog een ander kenmerk van de vragende stijging is, dat deze uit zichzelf

niet gepaard gaat met een expiratorisch of dynamisch accent, zooals bv. bij het hoofdaccent wel het geval is. In de vragende intonatie *overheerscht het muzikale accent*, in tegenstelling met de gebiedende intonatie, waar de dynamische accenten de zinsvormen typeeren.

Tegenover deze ietwat kunstmatige proef stellen we thans een aantal opnamen van grammaticaal en functioneel verschillende vragende zinnen, opgenomen in één samenhangend verband, van een dialoog, die hier volgt:

1 Ah! 2 meneer van Dám, 3 *hoe gaat het met u?* 4 In *lángé* niet gezien! 5 *Is u al weer héelemaal béter?*

6 O ja, 7 dank u, 8 dat gaat al weer *bést*.

9 Nou, u hebt het anders *áardig* te *pákken* gehad, 10 *is het niet?*

11 Ja *noǵal*, 12 maar voorbij is voorbij — 13 niet achterom kijken! 14 *Wat zou u er van zeggen, als we hier eens even gingen zitten?*

15 Dát is een goed idee.

16 *Wat zult u gebruiken?*

17 *Ik?* — 18 koffie *astublieft*.

19 Twee *kóffie* met *roóm*, *ober!*

20 Ze hebben me verteld, dat u gaat verhuizen. 21 *Is dat waar?*

22 Nou dat is wel wat voorbarig. 23 De plannen zijn er wel, 24 maar *zóó* ver is het nog niet.

25 *In welke richting gaan die plannen dan?* 26 *U gaat Groningen toch hoop ik, niet verlaten?*

27 Aha! 28 u weet al meer dan u weten wilt geloof ik. 29 Ja, we zoeken het in de richting van Haren. 30 *Maar wat zóú dat?*

31 Wél, 32 dat zou een verlies voor Gróningen zijn. 33 En dat niet alleen, 34 maar een verlies voor onze vriendenkring.

35 Kom meneer, 36 *zoover is Håren toch niet van Groningen?* 37 Maakt u zich niet ongerust. 38 Ook al woón ik in Håren, ik blijf Gróninger, 39 *óók* voor mijn vrienden.

40 Daar twijfel ik niet aan. 41 Maar, meneer van Dam, 42 *wat bekoort u nu eigenlijk zóó in Haren.* 43 *Vindt u het daar wérkelijk zóó ideaal?* 44 Alles trekt daarheen tegenwoordig.

45 *U woont hiér toch óók mooi?*

46 Ja wat zal ik u zeggen? 47 Laat ik uw vraag met een vraag beantwoorden. 48 *Hebt u bureu?*

49 *Buren?* 50 ja natuurlijk! 51 Ik ben niet alleen op de wereld!

52 Ja, maar hebt u bureu *bóven* u én bureu *benéden* u, zooals ik?

53 Nee dat niet, 54 *maar is dat nu zóó erg?* 55 Dat is gezellig zou ik zeggen.

56 Wat u gezellig noemt! 57 Die gezelligheid kunt u van mij gestolen krijgen. 58 Komt u maar es een weekje bij mij *logéeren!* 59 Dan zult u het *mérken*.

60 *Maar kunt u dan in de stad geen huis naar uw krijgen?*

61 Nee dat is het juist. 62 We hebben de heele stad afgegraasd. 63 Overal dezelfde ellende, 64 een of twee hoog. 65 *Benedenhuizen?* 66 geen aankomen aan. 67 *Bovendien zou het ú aanlokken, in zóo'n dooie nieuwe straat, in zóo'n laatje geschoven te zitten, in zóo'n vogelkooitje, net als tien of twintig van die hokkies boven en beneden, naast en over je?* 68 Nee,

wij hebben de knoop doorgehakt! 69 Laat ik het U nou maar verklappen. 70 We zijn van plan een eigen huisje te zetten, in Haren, vrij in een tuin, ruim uitzicht over de landen. 71 De teekening is al klaar. 72 *Komt u eens een keertje met uw vrouw?* 73 Dan zal ik 't u es laten zien.

74 Goed dat doe ik! 75 Laten we maar direct afspreken. 76 *Wanneer past het u?*
 77 Nou morgenavond wel! 78 Ja, even kijken of ik vrij ben. 79 Ja, goed. 80 *Zullen we u dan samen morgenavond wachten?*
 81 Heel graag. 82 Tot morgen dan!

Deze zinnen werden gesproken in het »beschaafd« Nederlandsch met een *Zuidhollandschen*¹ inslag in de intonatie. Vergelijken we de toongrafieken (zie Bijlage II, waarin alleen de vragende zinnen uit den dialoog werden opgenomen), dan blijkt dat de zinnen, wier functie het dichtst staat bij de informeerende vraag verschillende punten van overeenkomst vertoonen:

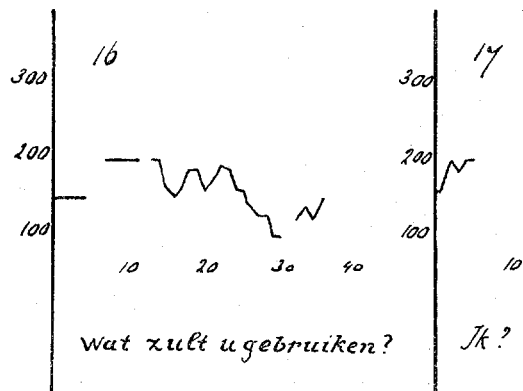
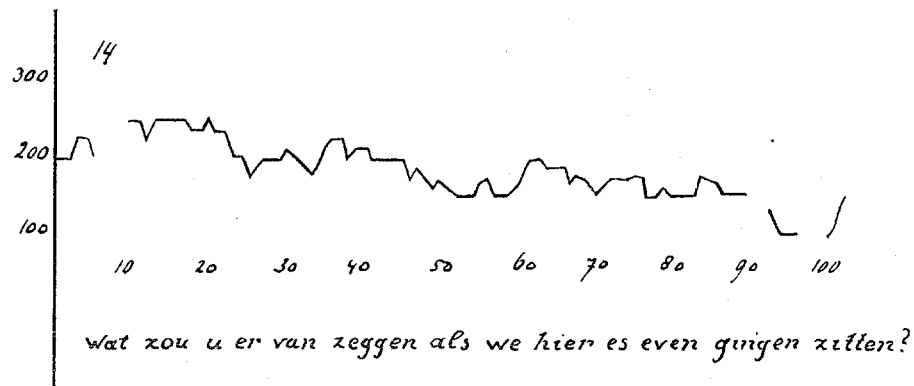
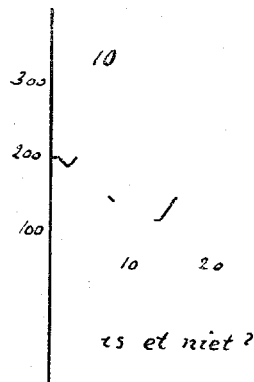
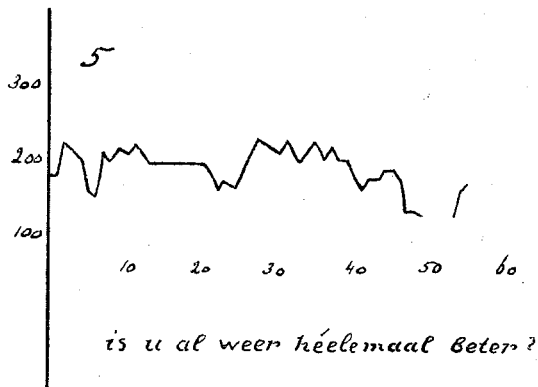
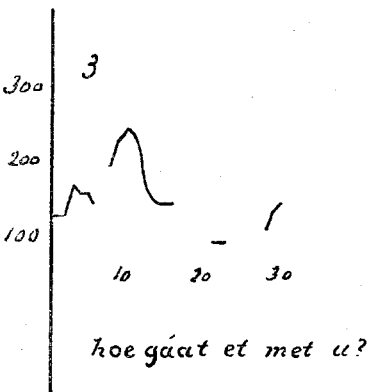
1. de eindhoogte is ± 150 : zin 3, 10, 14, 16, 21, 26, (30), 45, 48.
2. het voorafgaande dal ± 100 : zin 3, (10), 14, 16, 21, 26, 30, 45, 48.
3. de eind-interval dus ± 50 .
4. deze eindstijging wordt gewoonlijk bereikt in de laatste lettergreep, hetzij deze »toonloos« is of niet.
5. de eindhoogte blijft gewoonlijk ver beneden de vorige accenthoogte (plaats van dynamisch + muzikaal accent).
6. de beginhoogte is nagenoeg gelijk aan de eindhoogte: zin 3, 5, 16, 26, 30, 45, 48.

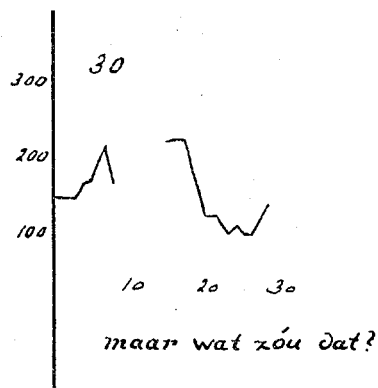
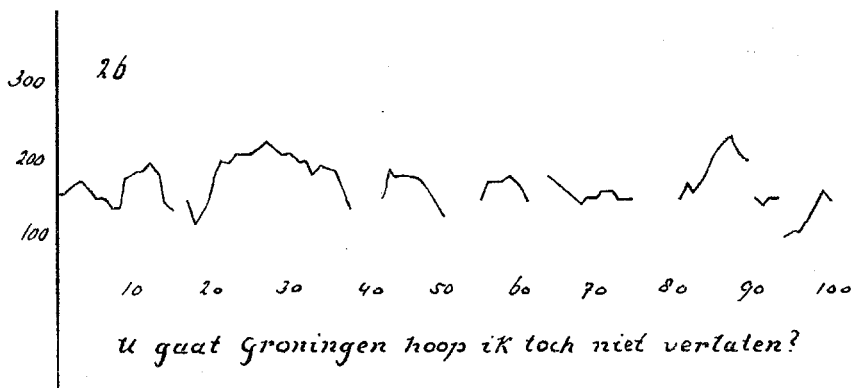
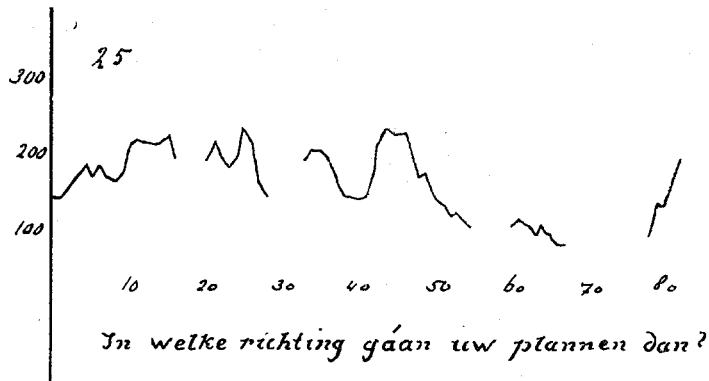
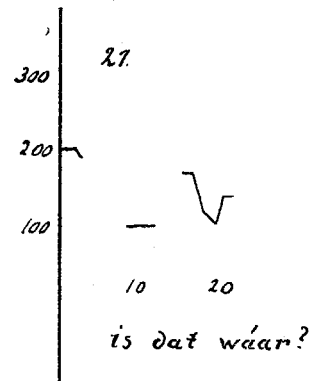
Duidelijk is dus wel, dat de toon met een zekere regelmatigheid varieert tusschen bepaalde grenzen.

Als »model« van dezen »normalen« vragenden intonatie-vorm (bij dezen spreker!) gelde nu zin 3 met vragend bijwoord, en zin 30 met Vf. voorop. Zin 3. »*Hoe gaat et met u?*« is een beleefdheidsvraag zonder bijzondere emotie, het hoofdaccent ligt in het midden op het Vf. (niet dus op het vragend bijwoord!). Het vrag. bijw. *hoe* is stijgend-dalend (135-175-150), het eind toch hooger dan het begin; het Vf. *gaat(et)* is ook stijgend-dalend, maar ligt hooger dan *hoe* (200-250-150), het eind lager dan het begin. De eindhoogte ligt ver beneden den accenttop (250-150), en zinsbegin en zinseinde zijn ongeveer even hoog. Het totale toonverloop is dus stijgend-dalend-stijgend, schematisch geteekend \sim , een vorm dien ook de zin »Komt Piet vandaag ook« vertoonde bij de vroegere theoretische proeven. Natuurlijk kan deze beleefdheidsvraag die naar iemands gezondheid informeert, »verzwakken« tot beleefdheidsfrase waarop men nauwelijks antwoord verwacht. Het wordt dan meer een begroetingsformule en de toon zal aan het einde eerder *dalen*. Maar dan is deze zin geen vraag

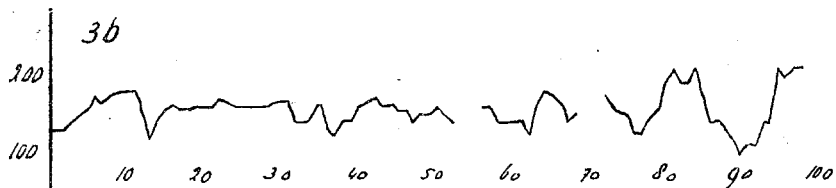
¹ De spreker leefde tot zijn zesde jaar in Noordnederl. omgeving, daarna in een Zuidhollandsch dorp. Hij sprak den geheelen dialoog, vraag en antwoord.

Bijlage II

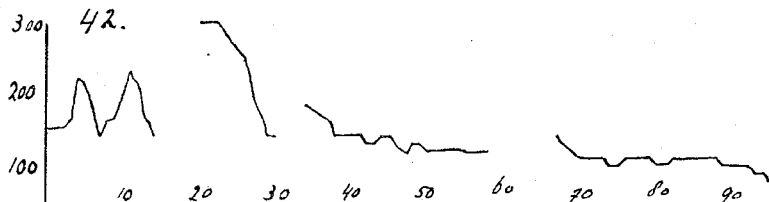

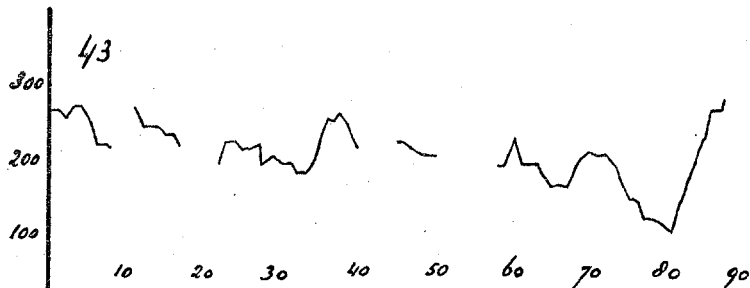
Bijlage II

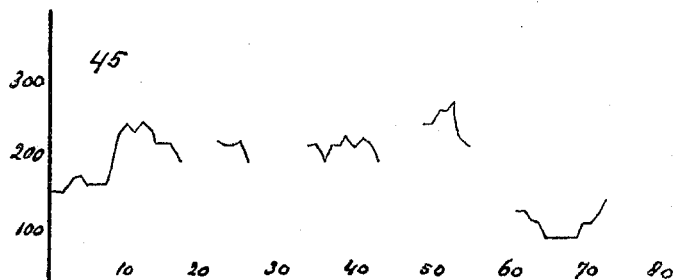
Zoover is Haren toch niet van Groningen?

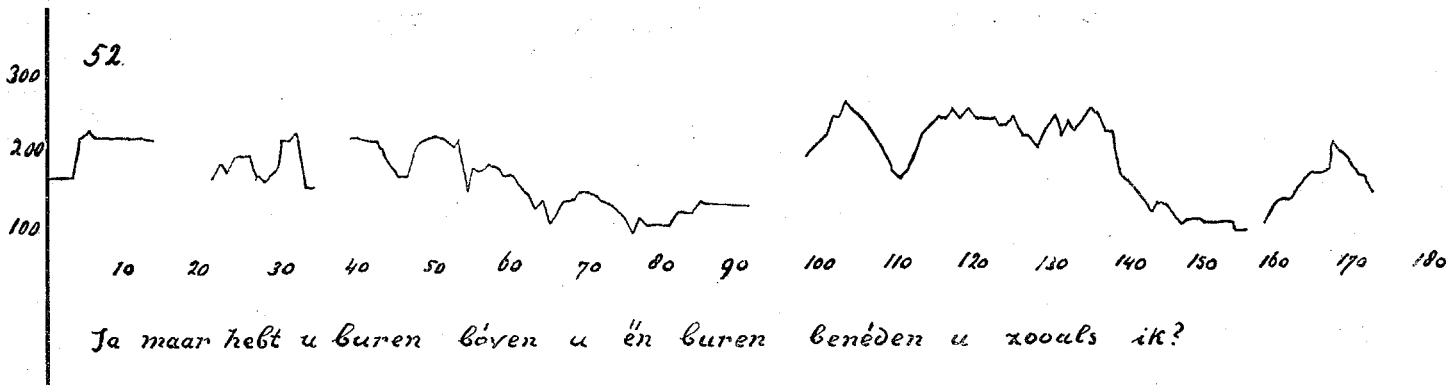
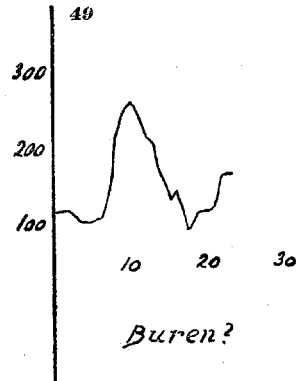
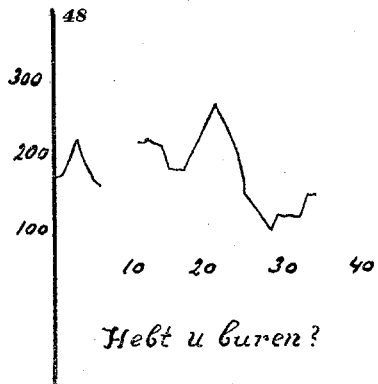
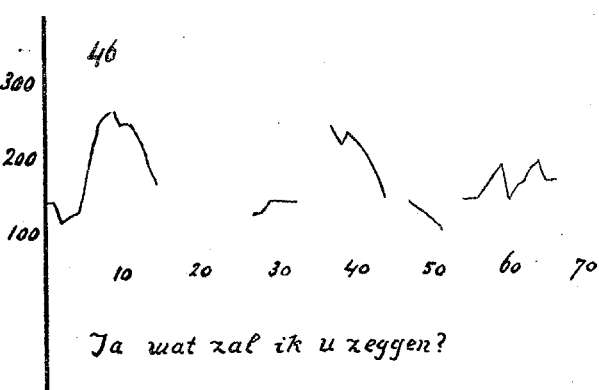
Wat behoort u nu eigenlijk zoo in Haren?

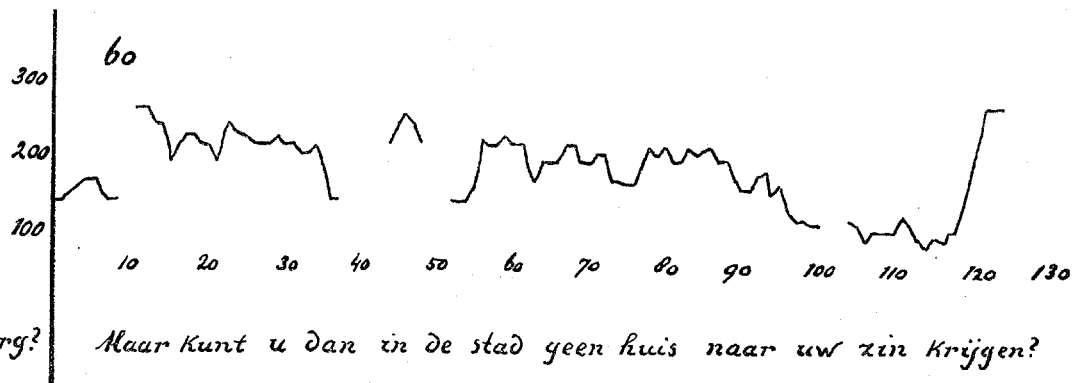
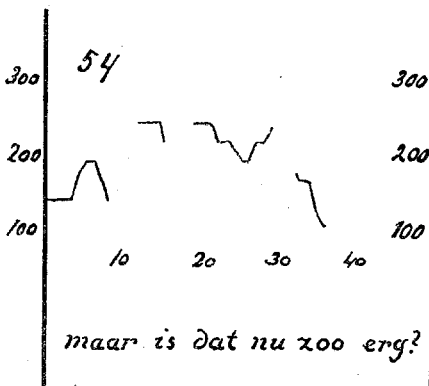
Vindt u het daar werkelijk zoo ideaal?

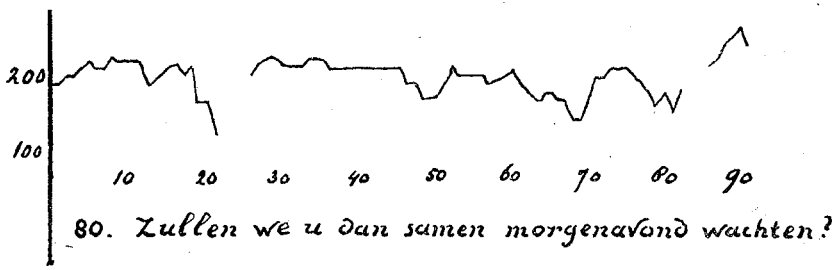
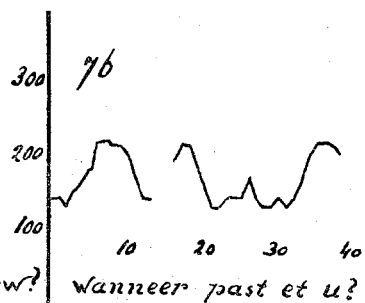
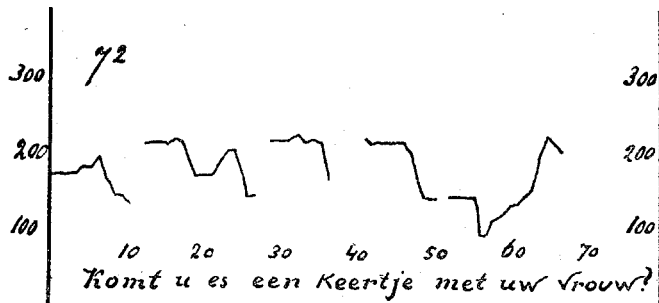
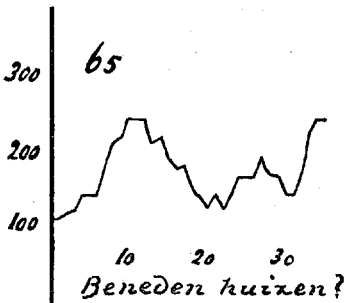
U woont hier toch ook mooi?

Bijlage II

Bijlage II

naar de functie meer. De wijze waarop de spreker hem hier gesproken heeft, verraaft een nog levende belangstelling.

Zin 30 »*Hebt u buren*?» heeft nagenoeg denzelfden toonvorm: het begin is alleen wat hooger (180). Het Vf. is stijgend-dalend (180-225-165), het subject ook stijgend-dalend, even hoog als »hebt»; »*buren*« dat het hoofdaccent draagt, stijgt eerst tot 270, daalt weer tot 100, om dan in de toonlooze lettergreep te stijgen tot 150. Ook hier dus de algemeene toonvorm: stijging-daling-stijging. Men vergelijkte als duidelijk voorbeeld voor dit vraag-type ook nog zin 16 »*Wat zult u gebruiken*?»

Daarnaast nu enkele opmerkingen over van dit grondtype afwijkende vormen, zonder poging tot volledigheid.

Zin 14. »*Wat zou u er van zeggen als we hier es even gingen zitten*?» een omslachtige *uitnodiging*, gesplitst in vragenden hoofdzin en bijzin met *als*, aangedikt door modale hulpwoorden (*zou, es even*). Een typisch Hollandische vorm. Een Groninger zou dat onmogelijk zoo kunnen doen, maar kortweg zeggen: »*Zè-wè hier zìtn*» (zie § 6). De intonatie is met dien omslachtigen gramm. vorm in overeenstemming: het begin is vrij hoog (200), en na een stijging tot 225, doorloopt de toon feitelijk *driemaal* de gerekte vragende »kom»; geleidelijk worden de toppen lager, tot de zin zijn einde vindt in den kenmerkenden draai (100-150).

Zin 42. »*Wat behoort u nu eigenlijk zoo in Haren*?»

Opmerkelijk is dat hier het zinseinde niet *den vragenden draai* vertoont. De toonbeweging zit in het begin en domineert in den sterken top van (*be*)*hoort*, voorafgegaan door de parallele toonvormen van »*wat be*«, als 't ware de aanloop tot den hevigen sprong (∪ ∪ ∪). Het topaccent is *niet stijgend*, maar is plotseling hoog en verder overheerschend *dalend*, naar het vlakke monotone tweede gedeelte, dat met het vorige in scherp contrast staat. De zin is niet meer een informeerende vraag, maar veeleer een affectieve uitroep, een bijna ongeduldige tegenwerping met »negatieve« verbazing en vormt als zoodanig een inleiding naar den volgenden, eveneens hevig modalen vragenden zin »*Vindt u het daar werkelijk zoo ideaal*?» De ongeloovige, afkeurende verbazing wordt hier uitgedrukt in een sterke toonbeweging: hoog begin (niet stijgend), daling en snelle stijging in »*werkelijk*«, hoewel de top niet uitkomt boven het zinsbegin; maar vooral door de dubbele buiging in »*zoo ideaal*«, waarvan de laatste uitmunt door een groot interval (175!) en een *snelle* stijging (in $\frac{7}{50}$ sec., per $\frac{1}{50}$ dus 25 tr.). Liggen zinsbegin en -einde ook in dezen zin even hoog, dan heeft dit hier toch een heel ander effect.

Die sterke verbazing uit zich ook in zin 60 in zoo'n hevige eindstijging en hoog zinsbegin (afgezien van *maar*).

Vergelijk met zin 42 nog zin 54 »*Maar is dat nu zoo erg?*« ook met *dalend* einde, een zin die niet vraagt, maar een instemmend antwoord suggereert (»nee, dat is immers niet erg«). —

Zin 10 »*Is het niet?*« is een modale toevoeging aan den vorigen zin, als blijk van meelevens; de spreker verwacht enkel een nadere bevestiging van een overigens bekend feit. Het is een *stereotype* vorm, zoowel grammaticaal als naar de intonatie. Het werkwoord *is*, zonder naamwoordelijk gezegde, heeft het domineerende accent, ook dynamisch; de toon is hoog maar *dalend*. Aan het einde is de stembuiging dan ook gering. — Anders is weer zin 21: »*Is dat waar?*« Bevatte de voorzin van vraag 10 een *feit*, hier omschrijft de vorige zin een *gerucht* en is de volgende vraag duidelijk *dubitatief*. De toonvorm is daarvan ook de weerspiegeling: het Vf. ligt hoog, *zonder* dynamisch accent (vgl. 10.); het naamwoordelijke deel »*waar*« draagt het hoofdaccent, zonder merkbaaren luchtdruk: de *toon* overheerscht en maakt dit éénlettergrepige woord *tweetoppig*. Overigens vertoont deze affectieve dubitatief, in het geheel beschouwd, een dubbelen vraagvorm: *dalend-stijgend-dalend-stijgend*. —

Een merkwaardigen toonvorm hebben ook de zinnen 26, 36, 45, zinnen met de mededeelende schikking; geen informeerende vragen, maar sterk modaal gekleurd.

Zin 26: »*U gaat Groningen hoop ik toch niet verlaten?*«

Er is hier overeenkomst met de informeerende vraag: begin en eind even hoog (160), eind-interval 60; het toonverloop in 't algemeen stijgend-dalend-stijgend, gevolgd door nogmaals daling-stijging. Maar de eigenaardige nuance wordt bewerkt door het lange, lage en monotone tusschen-gedeelte (de prohibatieve hulpwoorden: *hoop ik toch niet*), waardoor de »normale« vraagvorm uitgerekt wordt en waarmee het slot sterk contrasteert. Juist dat slotwoord »*verlaten*« heeft een opvallende toonbeweging met groote intervallen (235-110-160).

Zin 36: »*Zoover ligt Haren toch niet van Groningen?*«

Ook in dezen verbaasden, overredenden vraagzin met weer de afwerende modale bijwoorden »*toch niet*« is de aandacht geconcentreerd op het slotwoord »*Groningen*« met z'n markante toonbeweging en groote intervallen. De eindstijging is hier nog grooter dan in 26 en het evenwicht met het zinsbegin is dan ook verbroken. Het slot heeft een heel symmetrischen komvorm.

Een eigen vorm heeft weer zin 45: »*U woont hier toch ook mooi?*«

Na de groote beginstijging (interval 90) blijft de zin met een flauwe welving hoog, culmineerend in »ook«. Daarmee contrasteert nu plotseling het *lage* slotwoord. Dit éénlettergeregige woord is *diphthongisch*, door de vragende intonatie versterkt.

Het verdient wel even opmerking, dat het modale bijwoord *toch* in zulke zinnen geen markanten toon heeft, in tegenstelling b.v. met *toch* in concessief-tegenstellend verband.

Ongetwijfeld kan een uitvoeriger beschouwing meer details aan het licht brengen. Ter illustratie van onze vorige uiteenzetting zij dit genoeg. Alleen vestigen wij nog even afzonderlijk de opmerkzaamheid op het »phonetische« verschijnsel der diphthongering in zinnen eindigend op een éénlettergeregig woord (vgl. zin 21, 45 en ook de herhalingsvraag 17 »ik ?«) terwijl in woorden met »toonlooze« eindlettergreep de stembuiging verdeeld wordt over de laatste twee lettergrepen, en de »toonlooze« lettergreep stijgenden toon heeft. Ook het klankverschijnsel dat den naam van *svarabhakti-vocaal* draagt, blijkt bij dezen spreker afhankelijk van de vragende intonatie; in den zin: »Piet ? Ga je an je *wérrāk* ?« (zie § 39).

Een tweede proeve is de vergelijking van den bevelenden klankvorm met den *vragenden*, den *wenshenden* en *uitroependen*. Zie Bijlage III. We zijn daarbij uitgegaan van den normalen imperatieve grammaticalen zinsvorm: *Werkwoord voorop* + andere zinsdeelen. Ook deze zinnen zijn gesproken met dezelfde Zuidhollandsche intonatie. Het nadrukkelijke gebod of bevel blijkt gekenmerkt door een *stootaccent* dat de »melodie« overheerscht, met hevige dynamiek in de curve van dat zinsaccent.

De imperatieve zinnen hadden tot inhoud het bevel van een onderwijzer, gericht tot een onwilligen of dommen leerling, »dat hij naar het bord moet kijken«. Er is aan het spreken van den zin dus voorafgegaan: een uiting van onwil of een bewijs van onbevattelijkheid van den leerling. Vandaar de »categorische« imperatief. De zin is in vier variaties van den, steeds imperatieven, grammaticalen vorm gesproken; daardoor is interne vergelijking en dus vaststelling van het imperatieve accent-*type* mogelijk. We hebben hier te doen met zinnen die *imperatief* zijn naar de *functie*, den *grammaticalen vorm*, den *accentvorm*:

1. Kijk naar het bórd, jonge!
2. Kijk-tan toch!
3. Kijk naar het bórd, zèg ik je!
4. Kijk-tan tòch nàar dat bórd, jønge!

Hierbij de curven van den *grondtoon* der *stemhebbende klanken*. De hiaten

zijn stemlooze »partijen« in den zin, en mogelijke syntactische *pauzen* in zin 1, 3, 4 vóór den vocatief of »zeg ik je«:

Zin 1. Duidelijk twee »toppen« op »kijk« en »bord«. De vocatief heeft lagen toon, is een korte na-toon ter »ontlading«.

Zin 2. Accent op het werkwoord, deze top is iets langer dan »kijk« in zin 1: de stootkracht is op de »handeling« geconcentreerd en de vocaal daardoor iets gerekt.

Zin 3. In dezen geërgerden, ongeduldigen imperatief is door een langen, lagen »voorslag« een sterk hoogteverschil met den éenen, uitbarstenden top op »bord«. Het werkwoord heeft feitelijk geen »accent«; vandaar dat het stemlooze hiaat na het werkwoord kleiner is dan in de andere drie zinnen.

Zin 4. In dezen schamperen, dreigenden imperatief is elk woord, de functioneel onbelangrijke praepositie, het adv. *toch* en de vocatief min of meer geaccentueerd. De top van »Kijk« ligt hier minstens zoo hoog als in de andere zinnen; ook de andere woorden liggen, omdat zij »top« zijn, hooger dan in andere zinnen. De »hooge toon«, tot het einde volgehouden¹, is kenmerkend voor de gevoelswaarde van dezen zin. Ook hier echter blijkt het imperatieve karakter uit de korte stooten, in het bijzonder van »Kijk«.

De stootvorm van het accentwoord wijst erop, dat in den imperatieven zin het krachtaccent de zinsmelodie overheerscht.

Ter vergelijking volgen nu twee zinnen met den *vragenden grammaticalen* vorm (subject na het werkwoord), met de verzoekend-vragende modaliteit: een kind dat om waardeering van zijn eetlust vraagt. De zin heeft zooveel mogelijk denzelfden woordinhoud als de imperatieve, om de vergelijking zuiver te houden.

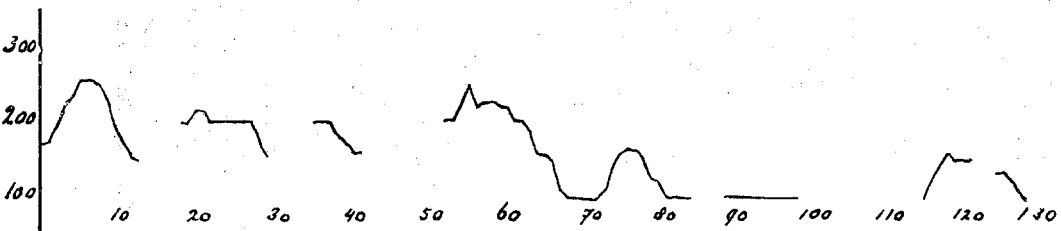
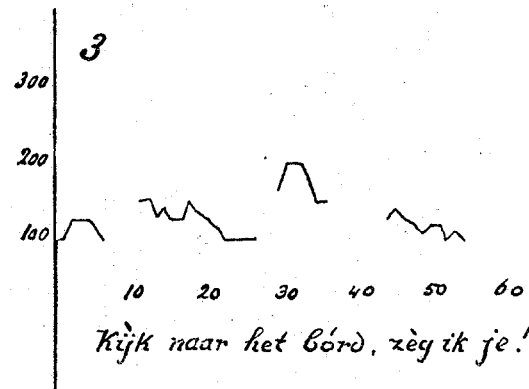
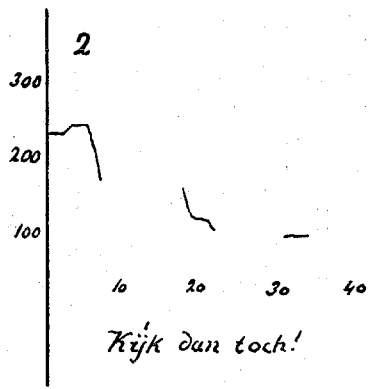
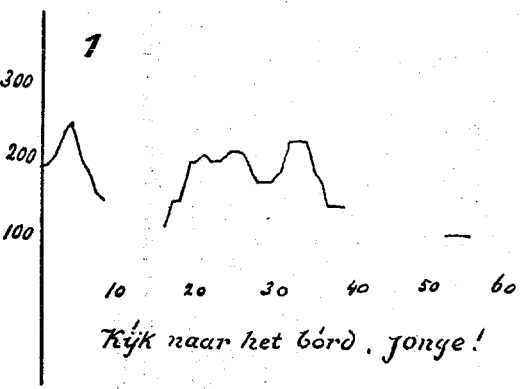
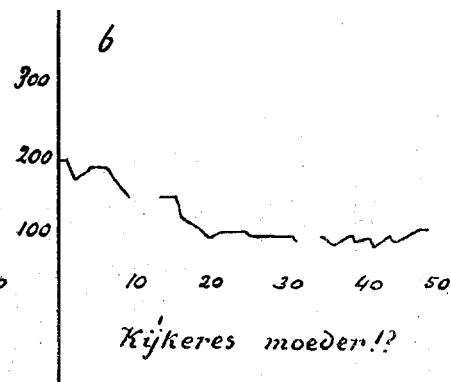
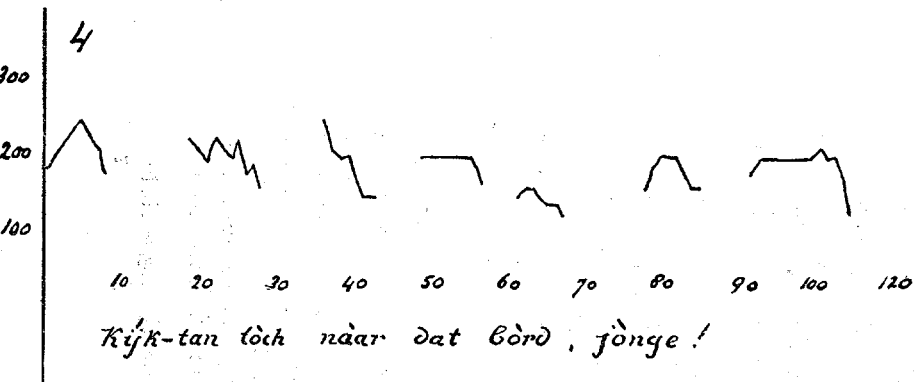
8. Kijk je eres naar m'n bórd, moeder?

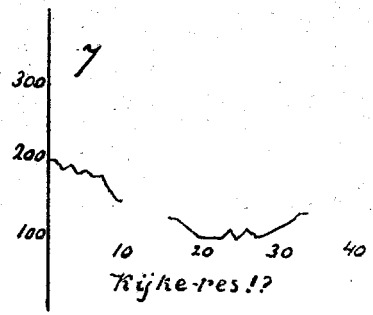
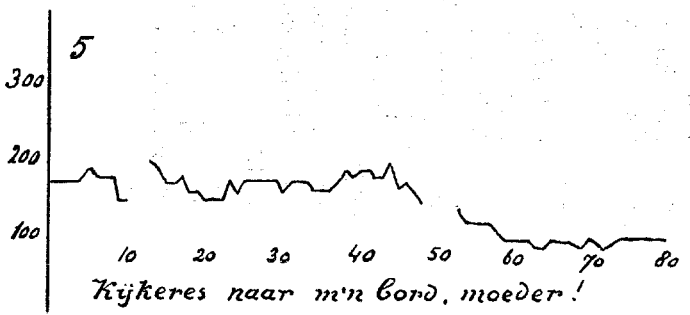
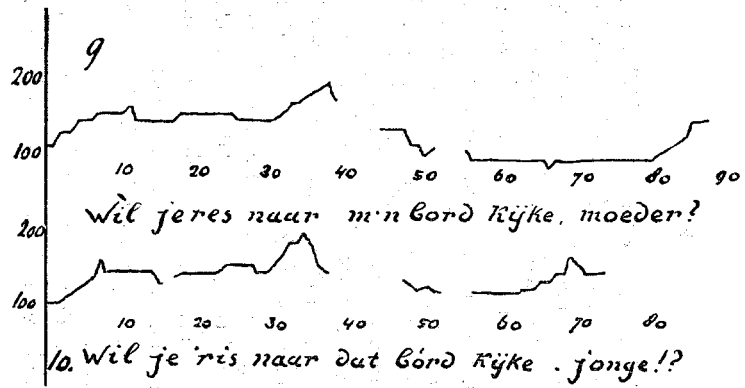
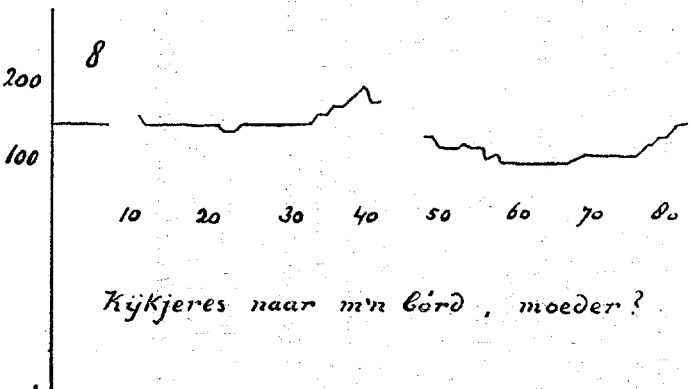
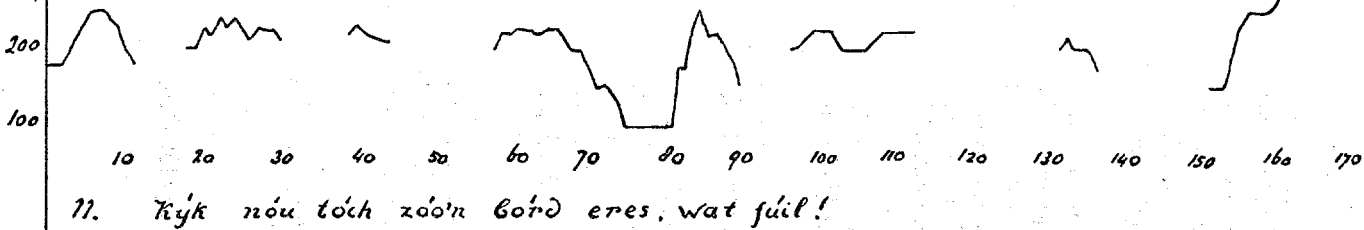
9. Wil je eres naar m'n bórd kijke, moeder?

Hier stijgt de toon van bord, maar gestadiger dan bij het imperatieve stootaccent; ook is de »top« niet aanwezig in den vorm van een scherpe daling. Het woord bord heeft hier reeds den aanleg van het vragende, stijgende zinseinde, duidelijk te constateeren in »moeder«. In den vragenden zin geen scherpe en lange hiaten van stemlooze deelen na accenten; de vragende toon, de melodie overheerscht het accent.

Interessant zijn nu de drie zinnen 5—7 met den imperatieven *grammaticalen* vorm (Vf. A.), maar met verzoekende functie: »Kijk øæs na m'n

¹ Let op het langdurig gelijke niveau. Zelfs de vocatief is in dezen zin hoog, niet in 1—3.

bórd, moeder!? — »Kijk ərəs, moeder!?« — »Kijk ərəs!?« — De zinnen zijn blijkens het oplopende slotwoord min of meer vragend; de hoogere inzet van het werkwoord is meer in overeenstemming met den toon van de imperatieve zinnen. Er zijn echter duidelijke verschillen met de imperatieve zinnen: geen opstootende toppen, geen groote stemlooze hiaten; zwakke accenten. Ook hier, als in de vragende zinnen, overheerscht de melodie. Men zou deze menging van imperatief en (verzoekenden) vraagvorm als wenshenden zinsvorm kunnen beschouwen. Een zoo karakteristieken zinsvorm als de vraag en het bevel heeft echter de wensch niet.

Zin 5. Kijkeres naar m'n bórd, moeder. De vocatief duurt $\frac{53}{100}$ seconde (in zin 1 maar $\frac{6}{100}$). Hier heeft de vocatief nog geen vragenden vorm: het niveau stijgt niet noemenswaard. Zonder vocatief is de zin van ongeveer gelijken duur als n°. 1 (het modale »eres« in rekening gebracht). De toonhoogte heeft weinig reliëf (varieert van 150–200; in n°. 1 van 100–250). Zin 6. Kijkeres, moeder!? Aan het einde een geringe stijging van toon: het is een begin van den vragenden zinsvorm. De toon van het werkwoord is bewogen (op en neer): *in deze intonatie is de klinker van »kijk« duidelijk diphthong.*

Zin 7. Kijkeres!? Hier is de vragende stijging aan het einde heel duidelijk. In dezen kortsten zinsvorm is dan ook *de diphthongering van »Kijk« het sterkst.*

Met deze zinnen wordt vergeleken zin 10 met den vragenden *grammaticalen* vorm van 9, maar met dreigende, imperatieve modaliteit. De vragende staart is aan het einde iets dalende, vormt dus een kleinen »top«. *Bord* heeft een imperatief accent, met duidelijken stoot-top; ook is het hiaat na *bord* langer dan in 9. Het imperatieve accent is onmiskenbaar, door den vragenden vorm heen.

10. Wil je 'ris naar dat bórd kijke, jonge!?

Ten slotte twee *uitroepende* zinnen met den imperatieven *grammaticalen* vorm. De functie van deze zinnen is een emphatische mededeeling met sterk affect, van verbazing en van ergernis. Deze zinnen onderscheiden zich door een aandacht-reflecteerende of aandacht-spannende vertraging van het tempo: vergelijk de lengte van den zin en den duur van bijv. *kijk* (vooral in 12), *eres* in 12 (vergeleken met dat woord in zin 5 e. a.), *zoo'n* in 12.

11. Kijk nóu tóch zóo'n bórd eres, wat fúil!

12. Kijk nou tòch zoo'n bórd eres: wát fúil.

Het geheel van 11 ligt hoog; *fuil* aan het einde stijgt te plotseling (150–300)

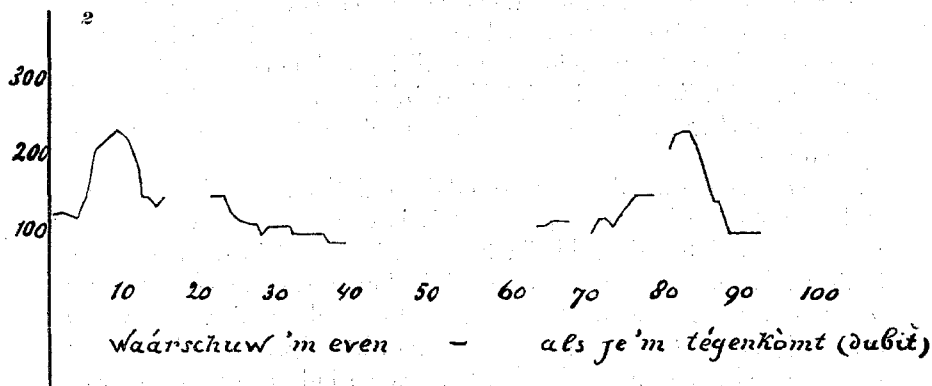
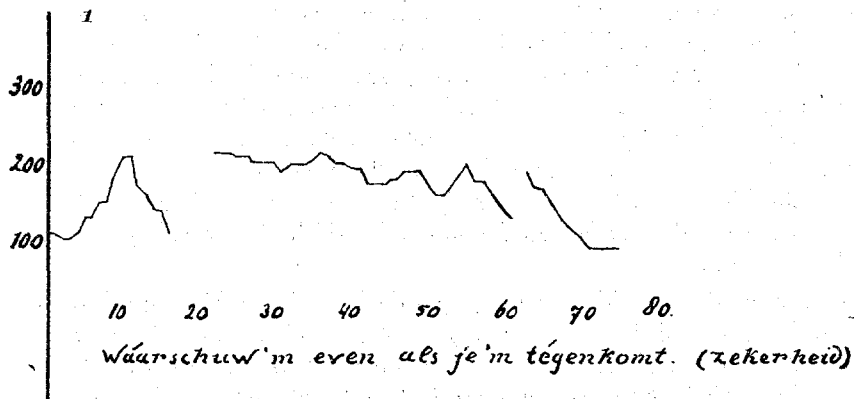
om vragenden vorm te hebben. De woorden zijn met *pauzen*¹ en met langere uithalen dan bij de imperatieve zinnen gesproken: opvallende korte stóotoppen zijn er niet. Meer reliëf van toonhoogte is er in zin 12; hier is vooral »wát fúil« veel korter, afgebetener, dan in 11, terwijl *wat* stijgt tot 150, *fúil* daalt tot 100. Ook de uitroepende zinsvorm is al naar de affecten variabel, in sterkere mate dan de mengvorm van den wensch. Hiermede zijn we den cirkel rondgegaan van alle combinaties met den imperatieven *grammaticalen* vorm, den vragenden vorm, den imperatieven intonatievorm. Het is gebleken, dat de imperatieve zin gekenmerkt wordt door overheerschend stootaccent en groote stemlooze hiaten: scherpen vorm. Dat de modale zinsvorm den *woordklank*vorm in sterke mate beheerscht, bleek uit het verloop der diphthongering in de zinnen 5—7. De overheerschende *melodie* van den *vragenden* zin heeft invloed op den aard der *vocalen*.

Hoe de intonatie het middel kan zijn om de juiste betrekking tusschen een hoofd- en een bijzin uit te drukken, laten de grafieken uit Bijlage IV zien. De bijzin met *als* kan verschillende functies hebben. In het eerste voorbeeld: »*Waárschuw hem even als je hem tegenkomt*«, is hij zuiver *tijdaanduidend*: »Het is zeker dat je hem tegenkomt; waárschuw hem dan even op dat oogenblik«. De toon stijgt in het begin sterk, omdat op »*waárschuw*« het hoofdaccent ligt. Na een daling achter dat dynamisch + muzikaal accent, is de toon weer hoog, daalt zeer geleidelijk in de rest van den hoofdzin en het begin van den bijzin, tot hij in het laatste woord sneller wegzakt. Er is tusschen hoofd- en bijzin *geen pauze*, ook *geen breuk in het toonverloop*: de bijzin is volkomen in den toon van het geheel opgenomen.

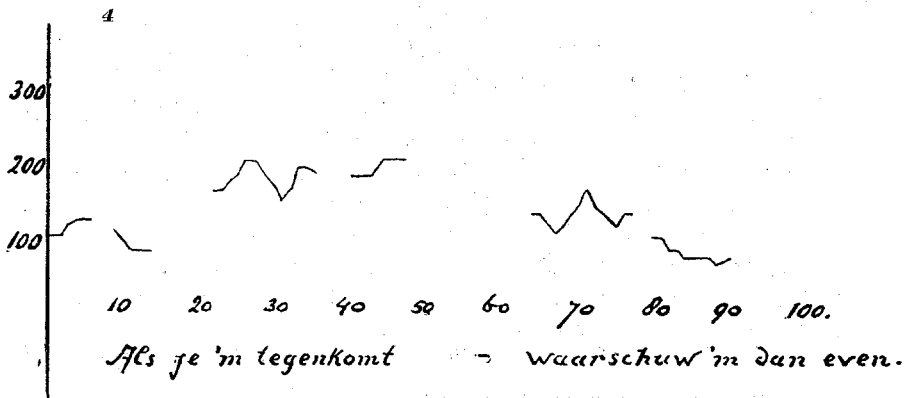
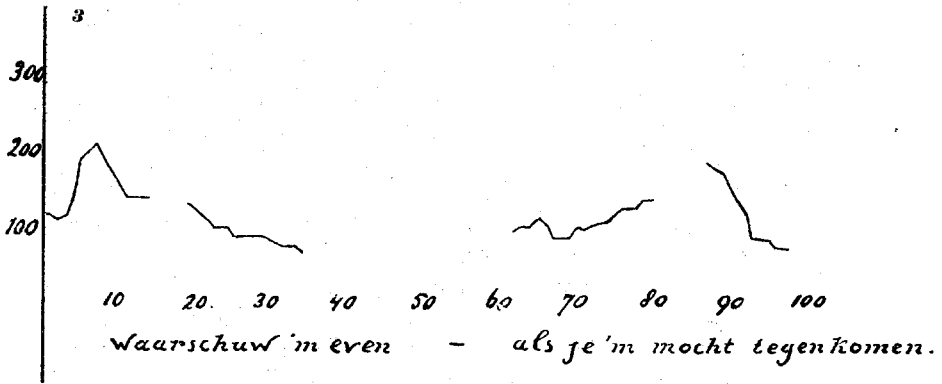
In het tweede voorbeeld is de als-zin *dubitatief*. Eerst geeft de spreker de opdracht, daarna beperkt hij haar: »als je hem tenminste tegenkomt«. Daarom is de intonatie duidelijk *tweeledig*. De hoofdzin heeft hetzelfde begin als de vorige, maar loopt dan definitief naar beneden. Na een pauze van een halve seconde volgt de bijzin met een zelfstandigen toonvorm: sterk stijgend in »*tegenkomt*«, daarna dalend. Met dezen vorm klopt zin 3 nagenoeg geheel. Hier werd enkel het modale hulpwerkwoord »*mocht*« toegevoegd aan den bijzin. Dat brengt in den toonvorm geen ingrijpende verandering, maar toch behoeft blijkbaar de »*hypothetische*« of »*dubitatieve*« top niet zoo hoog te zijn: het grammatische middel neemt die taak gedeeltelijk over.

¹ De afstanden tusschen de woorden zijn geen »stemlooze hiaten«; de spreker isoleert vooral in 11, de woorden door pauzen.

Bijlage IV

Bijlage IV

In zin 4 is de bijzin voorop gezet. De spreker voegt nu geen beperking toe, maar *gaat uit* van een *onderstelde mogelijkheid*: er is een nauwer contact tusschen hoofd- en bijzin. Het begin van den bijzin is laag, maar het tweede gedeelte blijft in de hoogte zweven: de op-en-neer-beweging van den toon duidt op het dubitatieve, bijna *vragende* karakter van den bijzin. De pauze is hier korter (een deel komt nl. nog op rekening van de stemlooze *t*) dan in vb. 2 en 3. De toon van den hoofdzin is lager dan die van den bijzin en daalt verder naar 't einde. Behalve dus de grammatische vorm (bijzin voorop) is de »gebroken« intonatie van het geheel en de bijzondere toonvorm van den bijzin, vergeleken bij zin 1, het middel om het verschil in functie uit te drukken. Wat hier is uiteengezet, is van groot belang voor het syntactisch systeem. Het zal nl. blijken dat allerlei voegwoordelijke en relatieve bijzinnen behalve in onderschikkende functie, ook als meer of minder zelfstandige zin voorkomen, in functies die ook wel door hoofdzinnen-naar den vorm worden uitgedrukt: zie hiervoor § 379 en volgende. We noemen als een van de meest sprekende gevallen den *progressieven* relatieven zin (§ 380): Er is geschoten op de rebellen. *Die* (echter) aan den dood ontsnapt zijn. — Men vergelijk hiermede den attributieven zin: Er is geschoten op de rebellen *die* aan den dood ontsnapt zijn (nl. welke rebellen?): § 380 en Bijlage X. Al deze gevallen komen hierop neer, dat de *functie* parallel gaat aan den *intonatievorm*, terwijl de *grammaticale* vorm (in het geval van »zelfstandigheid«) met de functie strijdig is. We citeeren¹ nog eenige gevallen van dergelijke bijzinsvormen in den korten stijl der »erlebte Rede« (zie § 35): Ze vermoedt samenhangen, maar de waarheid kent ze niet. Het leven is kort. De dood van Wychman heeft haar koud gegrepen. *Ofschoon* het leven minder drukkend werd. *Ofschoon* ze in vele dingen herademen kan. Maar steeds ook weer denkt ze eraan, hoe dicht de dood genaderd is en dat hij terug kan keeren. *Dat* haar hart moe is en pijn doet.¹ — Ook de dubbele mogelijkheid van de negatieve zinnen, besproken in § 18 slot, kan door intonatiecurven gemakkelijk worden verduidelijkt: zie Bijlage XI (blz. 387) en § 385.

Bij de vorige proeven werd ook het tempo in het geding gebracht, in zooverre dit van belang was voor de meerdere of mindere snelheid der dalingen en stijgingen. Men kan echter uit de grafieken ook het tempo als zelfstandigen factor aflezen, wanneer men het aantal lettergrepen per seconde berekent of den gemiddelden en wisselenden duur der letter-

¹ Theun De Vries, Stiefmoeder Aarde (blz. 70).

grepen. Het beste is daarvoor een samenhangend brok taal te nemen. Zoo is het tempo van een aantal zinnen uit den dialoog van proef I bepaald. In vele zinnen met een rustig gelijkmatig tempo is de duur van een lettergreep gemiddeld $\frac{6}{50}$ sec. Natuurlijk is dit gemiddelde niet de werkelijke duur van iedere lettergreep; ook niet die van iedere vocaal. Dit gemiddelde kan echter als uitgangspunt genomen worden, om wisselingen in één bepaalden zin of tusschen zinnen onderling aan te toonen. Korter dan dit gemiddelde is bv. zin 17 »ik?» met tempo $4\frac{1}{2}$, of zin 18 »Koffie astublieft« met tempo 3; of zin 10 »is het niet?» met tempo 5.

De afwijkingen liggen echter vaker bóven 6. Ten eerste vele korte uitroepende, meestal affectieve zinnestelsels als zin 1 »Ah!« met tempo $8\frac{1}{2}$; zin 6 »o ja!« duur per lettergreep 14; zin 11 »ja nog al« met tempo ± 12 ; zin 27 »aha!« tempo 9; zin 31 »wel« tempo 11; zin 46 »ja« tempo 14.

Opmerkelijk is het verschil tusschen den zin 10 »Is het niet?» en 21 »Is dat waar?«, die ook in hun toonvorm en functie verschilden (zie proef I). Dat verschil zit in de grootere stemlooze hiaten én in den gerekten duur van het *diphthongische* »waar«. De dringende dubitatieve modaliteit vertraagt het tempo.

Een *afwerende* zin als 22 »Nou dat is wel wat voorbarig« heeft tempo 9. Dan de nadrukkelijke betuiging van spijt, zin 32 »dat zou een verlies voor Groningen zijn«: ná het bedenkelijke »wel« met tempo 11, heeft deze heele zin tempo $10\frac{1}{2}$, terwijl de volgende daarbij aansluitende zinnen het tempo wat opvoeren (± 8).

Aardig is ook de vergelijking tusschen de zinnen 41—45: de inleidende vocatief »maar meneer van Dam« heeft tempo $8\frac{1}{2}$; de volgende negatief-verbaasde vragen tempo 8, de afkeurende zin »alles trekt daarheen tegenwoordig« is even versneld ($7\frac{1}{3}$) maar dan volgt de sterk vertraagde overredende vraag »u woont hier toch óók módi?« met tempo 12.

Vergelijk bv. nog zin 60 met tempo $9\frac{1}{2}$; of zin 62 en 63 met rustig tempo 7 in tegenstelling met de sterke vertraging in den affectieven zin 64, en zoo ook de tegenstelling tusschen zin 65 met tempo 7 en zin 66 het nadrukkelijke antwoord op de rhetorische vraag, met tempo 9.

Ter illustratie volge hier een staaltje van opmerkelijke vertraging in het tempo met »plastische« functie in soberen, litterairen, beschrijvendén, ingehouden stijl¹: Later komt Tjalling. Er wordt geen licht opgestoken. Ze vermijden het, elkaar aan te kijken. Ieder voor zich hebben zij hun ellende in afgezonderdheid uitgesnikt. Met stroeve gezichten gaan ze zitten aan het hoofdeinde van de houten stelling, waarop de moeder ligt.

¹ Theun de Vries, Stiefmoeder Aarde (blz. 76).

Het schijnsel van sneeuw valt naar binnen, doorzichtig blauw. De maan is achterover getuimeld als een uitgeleden mensch op donker ijs: dat voorspelt vorst. In de uileborden van de zathe klaagt hartstochtelijk de wind. *De klok tikt, overlangzaam; elke tik van het uurwerk valt als een floers over den spiegel; de burens hebben er aan gedacht. De zoons van de doode houden doodenwacht.* Voor hun vader hebben zij het niet gedaan. Die is door de arbeiders in zijn doodshemd gelegd, die heeft men snel onder de aarde gedolven, daar heeft niemand naar omgekeken. —

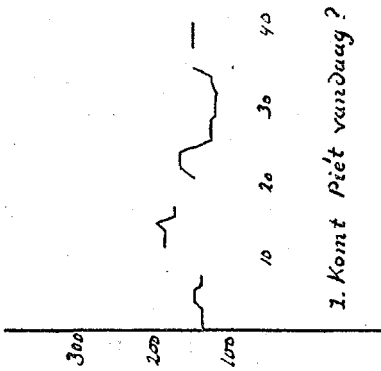
Tenslotte enkele voorbeelden van een typisch dialectischen toonvorm. In Bijlage V vindt men de toongrafieken van eenige vragende zinnen, gesproken door een Katwijker. De Katwijker zoekt het niet in de hoogte maar in de breedte. De dalingen en stijgingen, opzichzelf niet eens bijzonder hoog, vergeleken bij de voorbeelden uit Bijlage I, zijn gewoonlijk *traag*; de kom vóór de eindstijging is zeer gerekt. De laatste lettergreep is niet stijgend tot het einde (vgl. Bijl. I), maar blijft na de stijging even zweven, of zakt een weinig af. Die eindvocaal heeft dan ook een opmerkelijke neiging diphthongisch te worden, vooral wanneer de vraag een vriendelijke uitnoodigende modaliteit heeft, zooals in zin 2 en vooral in zin 3. In zin 6 »Wat scheel je?» verdiept de modaliteit der »deelneming« de toonbeweging.

Dat het tempo vooral ook in dezen »eindraai« zeer traag is, is in de grafieken goed te zien, wanneer men let op de getallen op de horizontale lijn onder de figuren. Deze geven nl. per $\frac{1}{50}$ seconde den duur aan. Zin 1 duurt in 't geheel $\frac{40}{50}$ sec., de vragende kom neemt daarvan de helft in beslag. Zin 2 duurt $\frac{42}{50}$ sec., »gauw« is even lang als de drie eerste lettergrepen samen. Ook in de intonatie is het Katwijksch »Hollandsch-bij-uitstek«.

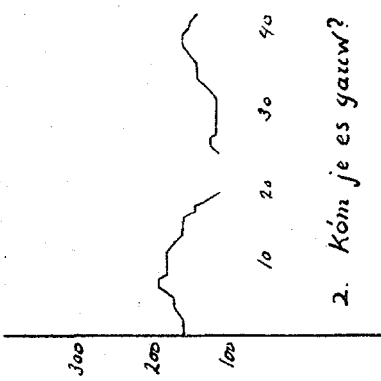
Ten slotte ook eenige grafieken van typische syntactische vormen in het Friesch. Bijlage VI. Het zijn eenige infinitiefconstructies met imperatieve functie¹ in verschillende schakeeringen der modaliteit, stereotype zinnen zonder Vf. De eerste, de vriendelijke waarschuwing »Net forjittel« vertoont in zijn intonatievorm frappante overeenkomst met den vragenden zin, waarin een vragend bijwoord vooropstaat, zooals die door dezen spreker werd gesproken. De eindstijging is wat sneller en sterker. Opmerkelijk is overigens, dat de geheele toonvorm bestaat uit twee parallelle en bijna even sterke stijgingen, gescheiden door een daling, die tot het beginniveau terugkeert.

De tweede zin is een vriendelijk uitnoodigende afscheidsformule: »Ek

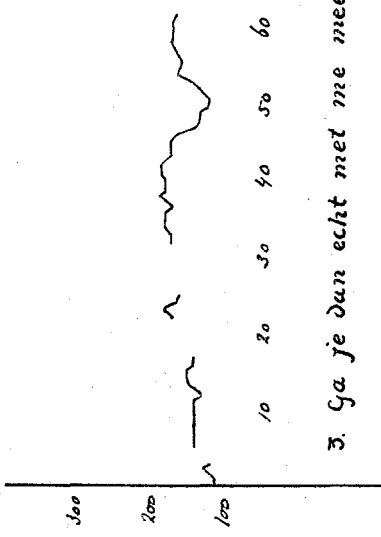
¹ Zie § 330.

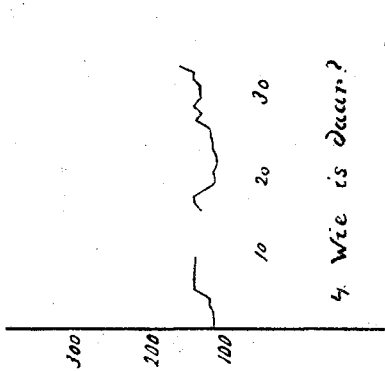
1. Komt Piët vandaag?

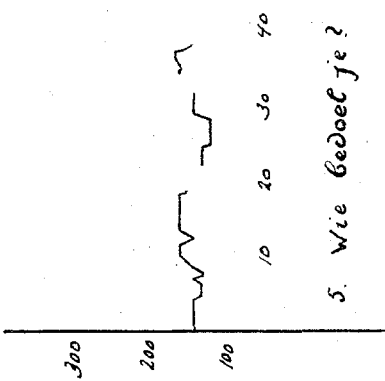
2. Kom je es gauw?

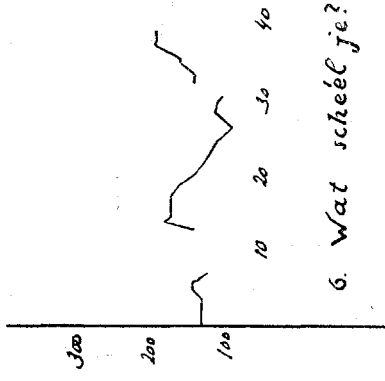
3. Ga je dan echt met me mee?

4. Wie is daar?

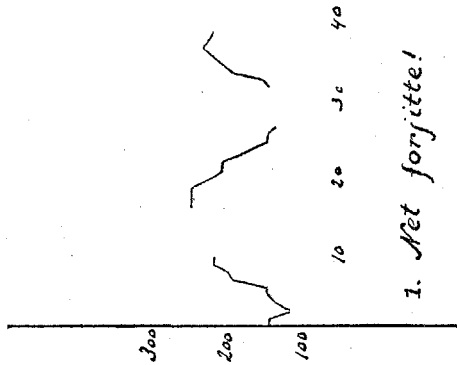

5. Wie bedoel je?

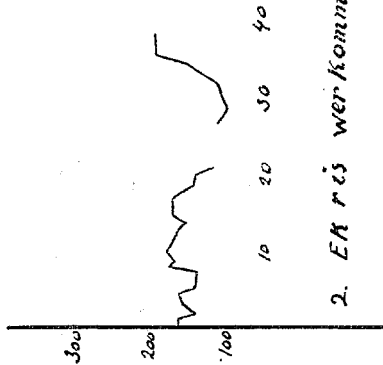

6. Wat scheel je?

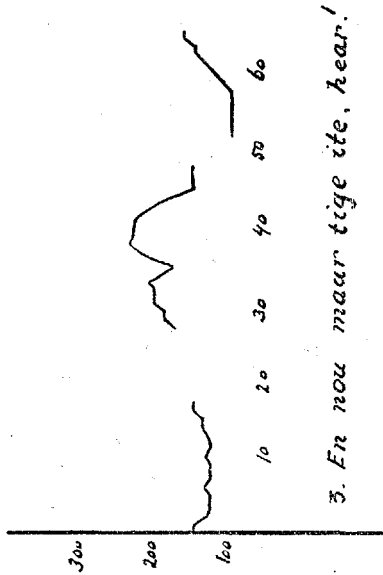
Bijlage VI

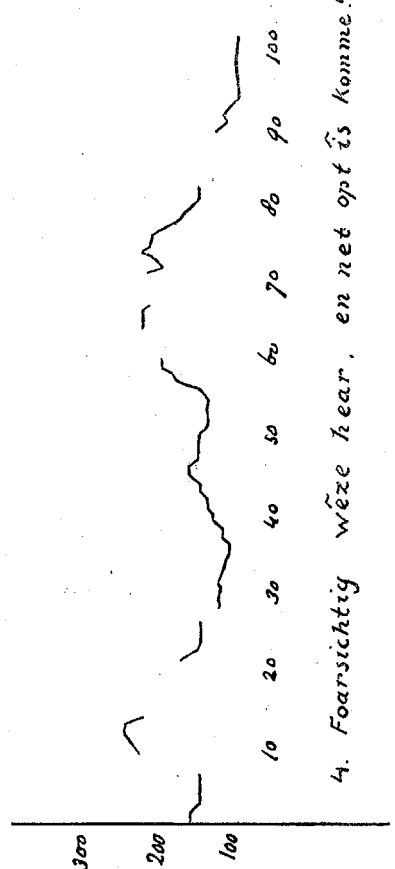
1. Net forjitte!

2. EK r'is werkomme!

3. En nou maar tige ite, hear!

4. Foarsichtig wêze hear, en net opt is komme!

»*aris wér komme!*« (Ook *ə*rəs wéer komen!), waarvan de modaliteit is uitgedrukt door een schommeling van den toon in het begin, met overheerschende neiging tot dalen, terwijl het einde meer de vriendelijke stijging vertoont.

In den derden zin: *En nou mar tige ite, hear!*

geeft de lage modale aanloop »en nou mar« te meer aansporende kracht aan het hoofdaccent op *tige*. Wij merken op, hoe het toegevoegde modale woord »hear« het stijgende slotstuk vormt: de infinitief zelf is daardoor dalend. Zoo blijft de vaste intonatievorm *stijging-daling-stijging*, afgezien van den lagen aanloop, gehandhaafd.

Interessant is ook de variant in zin 4, nevenschikking van twee imperatieve infinitieven: Foarsichtig wêze, en net op 't is komme. De eerste stijgt-daalt in den infinitief, en stijgt in »hear«; in den tweeden zin is de eindstijging overbodig geworden: de zin eindigt laag.

De functies die wij modaliteiten noemen, worden uitgedrukt met behulp van bepaalde constellaties van accent en toon, niet in een woord of zinsdeel, maar in den heelen zin. Het is waarschijnlijk mogelijk ook de *zinsklankvormen* van de genera, de aspecten etc. te bepalen, door uitgebreid vergelijkend experimenteel onderzoek. Misschien ook zal het mogelijk blijken, de syntactisch-phonetische vormen van secundaire syntactische functies vast te stellen. Iets dergelijks is beproefd door E. Sievers met behulp van zijn Schallanalyse. Maar Sievers vond zijn »Schallformen« niet door het registreerend experiment, door exacte analyse, veeleer door zijn persoonlijke »intuïtie«: hij was, om zoo te zeggen, »medium« voor de openbaring der »Schalltypen« en »Schallformen«. Voor wie dat ook is, zijn de gegevens van Sievers kostbare *bewijzen* inzake philologische en linguïstische vraagstukken, waardoor men andere bewijsvoeringen kan steunen. Maar opzichzelf zijn het geen bewezen en bewijzende feiten. Ook heeft Sievers de klank-analyse niet gecombineerd met de analyse van den syntactischen, grammaticalen zinsvorm. Een zeer opmerkelijk opstel is »Zur Kasusintonation« in Idg. Forschungen 1927, 119 en vlg. Sievers betoogt hier, dat men te onrechte alleen de naamvalsflexievormen als naamvalsvormen beschouwt. Wie dat doet, zegt hij, staart zich dood op het schriftteeken, en verwaarloost den *klankvorm* van de *levende* gesproken taal! En verder:

»Wer sich einmal ernstlich mit den psychisch-physiologischen Vorgängen beim Sprechen, Schreiben und Lesen beschäftigt hat, der weisz erstens, dasz die klanglichen Differenzierungen der primär gesprochenen Rede auch in deren Niederschrift nicht

spurlos verschwinden, sondern in Gestalt gewisser, sozusagen zwischen den Zeilen liegender, Reize fortwirken, die den Nachspreker dieser Schrifttexte, (natürlich wieder unterbewusst) geradezu dazu zwingen, in mindestens ähnlichem Sinne zu differenzieren, wie es der Autor des betreffenden Schrifttextes seinerzeit getan hat.« Sievers tracht dan met de stukken aan te toonen bij het »angeblich indeklinabele Singular des Wortes *Zahl* je nach seiner Kasusfunktion nicht weniger als acht verschiedene Klangformen, die durch Anwendung verschiedener Intonationsarten gegeneinander differenziert sind: ich unterscheide hier also (acht) Kasusintonationen.«

Zelfs betoogt hij daarna, dat *dezelfde* acht »Kasusintonationen« als in zijn Hoogduitsche uitspraak der 8 zinnen, worden aangetroffen in het Gotisch, het Homerische Grieksch en het Sanskrit. Het is gemakkelijk in te zien, waar het betoog van Sievers te kort schiet in de volgens ons eenig bruikbare »analyse«: de acht zinnen waarin het woord *Zahl* in de acht functies wordt gesproken, zijn geheel willekeurig geleed; er zijn geen tegenproeven genomen met verschillende casusfuncties in zinnen van nagenoeg gelijken vorm. Evenmin heeft hij vastgesteld of de subjects-casus zijn »einfachen geraden Steigton« in den zin »*Diese Zahl* ist bedenklich« ook behoudt, als hij wordt verplaatst bij inversie: »Bedenklich ist *diese Zahl!*« Ook is de *Vocatief* in »O *Zahl*, wie oft hast du mich betrogen!« als een »casus« in den zin beschouwd, terwijl de vocatief hier toch veeleer een zin-op-zichzelf is. Ik herhaal nu niet het principieele bezwaar, dat Sievers de verschillende »Klangtypen« niet door volslagen experimenteel onderzoek bevestigt. Ik zie ook af van de verschillende functioneele waarden die het woord »diese« kan hebben. Ik wensch alleen te constateeren, dat er in Sievers' theorie en practijk steun te vinden is voor de verwachting, dat wij er in zullen kunnen slagen, de intonatievormen van de logische functies die in het woordverband van den zin worden uitgedrukt, door een drievoudige analyse (zinsvorm, intonatie, functies) te bepalen. Voorloopig zullen wij goed doen, *te rekenen met mogelijke variaties in den klankvorm van het woord in den zin*, al naar de verbinding en de functie.

Behalve de curve van den *grondtoon* en de synthese van grondtoon en drukaccent, die door experiment zijn vast te stellen, is bij benadering auditief te constateeren het drukaccent bij nadruk, en nog duidelijker de variatie in den phonetischen vorm der woorden.

Rhythme en Woordaccent.

- § 24 Wanneer een zekere regelmaat in heffing en daling van het drukaccent wordt gevoeld, is de zinsvorm gekenmerkt door »rhythme«. In poëzie bestaat het rhythme in de spanning van den syntactischen vorm van het

vers ten opzichte van het metrum, het metrisch schema, dat bij de meeste dichters onderbewust aanwezig is: zie hierover Bekn. Ned. Versleer² § 13 en vlg. In gesproken taal en geschreven proza is een metrisch schema afwezig, omdat de taalvorm alleen syntactisch, niet ook in »verzen« is geleet. De zin in zijn geheel of een onderdeel van den zin (het zinsbegin en vooral het zinseinde) kan echter, evenals het Oudgermaansche, het Middelnederlandsche vers en het volkslied tot op den huidigen dag, regelmaat vertoonen in de *ordering der heffingen* (zie t. a. p. § 1—7): *rhythmische* schemata duiken op in den stroom van den zinsklankvorm. Daarbij onderscheiden wij de volgende mogelijkheden¹:

1. In één zin (of zinsverband) herhaling van een gelijk of gelijksoortig schema van heffingen: *En de stúgste knècht wéigerde niet, wat zij vrièndelijk vròeg* (— / — / — hier is het aantal der dalingslettergrepen ongelijk, van metrum geen spoor; de rhytmiek bestaat in de »dipodie« van telkens een stel van een zware en een lichte heffing). *Stóute grèep met bréeden kwást, téedre trèk met fijn pensèel* (— — — — — / — — — — —). De rhytmiek bestaat in de herhaling van vier dipodieën — — — — en de ordening van deze vier (door een pauze) in twee groepen van twee. De *metrische*, alterneerende vorm (trochae) is eer strijdig met, dan passend bij den prozavorm). *Voor de bank, onder een beuk geplaatst, wiens donker looverdak van vruchtknoppen glinstert, glóoit de géle wèg, schier zónder zweèm van krónkeling nèer* (— — — — / — — — —). In verband met den inhoud van den zin is er een zekere rhytmische harmonie in de drie »dalende« vormen van zware en lichte heffing. (De rhytmische regelmaat is hier minimaal, dat worde erkend). *Zij zag tegen de smalle strook lichts aan den gezichtseinder een stíp, die wègshèmerde in het stóf, die ál fláauwer wèrd* (de rhytmische vorm bestaat in de drie stellen van telkens twee, niet door een dalingslettergreep gescheiden, heffingen — — of — — in gezichtseinder, *wegshemerde, ál fláauwer*).
Uit Theun de Vries' Stiefmoeder aarde: Hij is oud geworden, ja, hij! Dat is iets, wat in hem neerslaat, zooals de grijze dámp *daarbúiten òver het gráslánd*, die het brúin en het flétse gróen témpert en verwildert en óplost *in éffen tréurnis*. —

¹ Citaten uit Potgieter »Een Novelle«, zie O. Taaltuin IV, 146/8. Het is ook hier de bedoeling, alleen de mogelijkheden van het rythme in de syntaxis schematisch aan te duiden. De »toepassing« volgt in de hoofdstukken over vormen en functies, en verder in de Bekn. Versleer., die als aanvulling ook van deze Grammatica worde beschouwd.

2. In een betoog¹ of rede wordt aan het einde van zin of zinsverband een rhythmisch schema herhaald (deze rhythmische zinseinden noemt men *clausulae*):

»Het Zuiderzeeplan is een twee-eenheid: het beoogt afdamming van de Zuiderzee door den dijk Noordholland-Wieringen en den dijk Wieringen-Friesland; het beoogt verder het maken van inpolderingen *bezúúden den áfslúútdijk*. En in dit zijn dubbel karakter schuilen *zijn gróte krácht en aantrekkelijkheid*. Het vereenigt de landaanwinning met de schepping van een zoetwatermeer, dat de aan- en achtergelegen landen, de nieuwe polders zoowel als het oude land, tegen dijkbreuk, tegen waterbezwaar en watergebrek en *tégen verzálting bevéiligen zál*.«

Hier is de *clausula* de bindende vorm van de driedelige *alinea*. Het komt ook voor, dat opeenvolgende *alinea's* worden besloten door één *clausula*, zoo in hetzelfde Gidsartikel: » . . . en wat er thans het belangrijkste is, *trók opvállend wéinig* Het is of Wieringen een *ónberéikbaar óord is*. — Redenaars kan men typeeren naar de meest gebruikelijke *clausulae*. Zoo uit het laatste gedeelte van een rede van Dr. A. Kuyper: . . . den band die *óns met hem sáamverbònd*. . . . waarin we ons zoo *gelúkkig gehúúsvest vóelen*. . . . er in dien zégen een *kráchtsverjonging van was úitgegáan*. . . . moge ook ons *partijleven stánd houden*. — Ook vertellers-in-volkstoon.

En het *moderne* litteraire proza. Zelfs bij een prozaïst als Theun de Vries, die zich heeft gedwongen tot een korten, zakelijken prozavorm, geheel vrij van alle poëtische woordplastiek, waarin hij als lyrisch dichter in de eerste phase van zijn groei het volmaakte schier had bereikt:

Maar Jarig had zijn moeder zien snikken en onmiddellijk een nieuw *gróf* laten graven, tusschen die van de mannen en vrouwen van Wiarda, die toch een eigen akker hebben betaald. *En daar sláapt nu het stóf van Wichman Wiárda*, / al húist ook zijn schím op de zátte². — De mannen smoren hun eerste verwensingen, *als hun ádem wít verstíft* / in de sníjdende zilveren míst op het érf³. — Buiten had de boer van de zathe het zachte ratelen gehoord van de faëton, die onderwijl door een knecht op de hard geworden deel gesleept werd; en in de stilte van de nog *núet door véé bevólkte hóeve* slóeg het metálen gebít van de vós aan de rúif.⁴

Deze rhythmiek is als een »thema« gegeven in den eersten zin van den lyrischen proloog van dit epos in romanvorm: *Een smálle stroók grónd tusschen hémel en áarde*.⁵

¹ Gids 1923.

² blz. 74, slot van *alinea*.

³ blz. 30 idem.

⁴ blz. 20 idem.

⁵ Zie blz. 70.

3. Bepaalde zinsdeelen hebben meer of minder vaste rhythmiek, bijv. de zware aanloop in hoofdzinnen. Bij Potgieter ontstaan daardoor typische rhythmien: *Ópen* vloog de deur! — *Wég* wás het kind! — *Ópen* schéurt het dikke papier! —

Woordverbanden ook, bijv. de verbinding van onderscheidend adjectief + substantief in den vorm $\underline{\text{— —}}$, soms met regelmaat in de daling $\underline{\text{— — —}}$, $\underline{\text{— — — —}}$. Met dit laatste hangt samen het isoleerende accent van composita (zie § 66/7).

Bij *afscheiding* uit den zin krijgt een woord of groep rhythmisch reliëf. De zin »Hij ging om z'n móeder na een jaar weer naar Indië terug« kan door afscheiding worden gevarieerd: Hij ging na een jaar weer terug, om z'n móeder, naar Indië. — Om z'n móeder ging hij, na een jaar, weer naar Indië terug. — etc. Over »afscheiding« wordt, behalve in een speciaal hoofdstuk, o. a. gehandeld bij »verzwaring«, omdat dit rhythmisch reliëf inderdaad een middel tot nadrukkelijke verzwaring is.

Van een *woord, buiten den zin*, kunnen we den klemtoon, den toon, het tempo minder beoordeelen. Alleen kunnen we eenige regelmaat vaststellen betreffende het *accent* in woorden van meer dan één lettergreep. In het Nederlandsch dragen de woorden in het algemeen het zwaarste accent op de eerste lettergreep. Afwijking hiervan vinden we, behalve bij veel *vreemde* woorden (enormiteit, fixéeren), bij sommige adjectieven met suffixen: *misdadig*, *goddelóos*; bij adjectieven die vroeger partic. waren: *uitstékend*; bij adj. met *on-*: *onlédig*, *onécht*.¹ In samenkoppelingen vinden we vaak het zwaarste accent op het tweede deel: *hoogschóol*.

Van meer gewicht is het *relatieve* accent der woorden *in den zin*. Er zijn woorden (vooral voornw., hulpwerkw., koppelwerkw., adverbia) die in den zin worden gesproken als onbetoonde lettergrepen bij een voorafgaand of volgend woord (vooral bij substantieven en werkwoorden). Deze woordjes zonder klemtoon in de »spreekmaat« heeten *proclitisch*, als ze voorafgaan aan, *enclitisch* als ze volgen op het zwaarder geaccentueerde: *Kómti?* — *We zien et.* — *Wáar 's Piét?* — *Zég 's!* —

Het zwaarste accent in den zin dragen *gewoonlijk* substantieven. *Substantieven* en zelfstandig gebruikte *werkwoorden* zijn *gewoonlijk* zwaarder van klemtoon dan *voornw.*, *voorzetsels*, *voegw.*, *hulp-* en *koppelwerkw.* *Adjectieven* en *bijwoorden* zijn *gewoonlijk* zwakker dan *substantieven*; *bijw.* zwakker dan *werkw.* (wanneer de *bijw.* althans geen *eigenschap*² noemen).

¹ Zie § 72, 185.

² Zie § 255.

Nemen we deze verhoudingen aan als *norm*, dan kunnen we *afwijkingen* daarvan constateeren. Die zijn in de eerste plaats het gevolg van het uitdrukken van een *tegenstelling* of *onderscheiding*:

De jongen wérkte niet, hij lúilakte. — Dat ben ik niet geweest; jij was 't. — Hij zat niet meer in den wagen, maar er bovenóp. —

Meestal is het *tegengestelde* niet in den zin uitgedrukt:

De jongen wérkte niet. — Dat ben ik niet geweest! — 't Is mijn geld; blijf er af! — Van jóu zou ik geen sinaasappel willen hebben. — Hij zei, dat het niet mócht verkocht worden. — Laat nou de haze d'r padje verlegge òm je strik heen! (Bru.). —

In onderscheid met het »gewone«, is het geaccentueerde het verrassende, het »nieuwe«, het »ongewone«. We vinden dit in Brusse's Landlooperij vaak uitgedrukt door de accentuatie van het Vf.: Nou, hij zéi niet veel, hè? — 't. Was geen nijdigheid als ie de jagers hoonde, dat ze d'r wel zátte, maar dat je ze most wete te schiete. — Ook door spatieering: En as je zoo'n dertig jaar met mekaar in de bajes het gezete, dan ruik je de dekkels. — In dezen laatsten zin wordt de *metaphora* in de beteekenis van het Vf. door de spatieering en dus door het bijzondere accent versterkt tot *hyperbool*, die de gevoelswaarde weergeeft. De gevoelsmodaliteit der *walging* wordt door bijzondere vertraging van het tempo en zware accentuatie van een adjectief omschreven in: Affijn! weet ik wat 'k allegaar uit heb gedacht, om an zoo'n a-k-e-l-i-g kossie te komme voor me wijf en de jonges. —

In al deze zinnen heeft het eene woord meer dan gewonen inhoud van beteekenis en functie. In het Drentsche verhaal van den Schoorsteenveger (blz. 41) staat: 'n Schorstienveger, zóo oet d'schorstien, únner 't roet! — Hier is de intensieve en superlatieve functie uitgedrukt door het zware accent van het als voorzetsel anders zwakbetoonde woord »onder«. Vergeleken bij de grammaticale vormen voor de twee genoemde functies (bijwoordelijke bepalingen) is dit een *korte syntactische vorm*. Terwijl het woord wordt *verzwaard*. De twee »algemeene« taalvormen: verkorting en verzwaaring zijn hier dus tot éénheid gekomen.

Het nadruksaccent heeft *onderscheidende* functie (verkeerd is meestal de term »tegenstellend«): Hij zat niet óp den stóel maar er náast. — »Zat hij er náast?« »Neen, hij zat wel degelijk óp zijn stoel«. — »Dát had ik niet van hem verwacht, wél een dwaasheid, maar zóo iets geks níet!« — Onderscheidend is feitelijk ook de bekende »emphase« der *negatie*: »Ik wil niets meer van je hóoren«. — »Ik heb er nóoit meer van vernómen«. — Ook die der *trappen van vergelijking*. Een onderscheidend, tegenstellend of bijzonder modaal *woordaccent* hadden in het voetbalverslag: In de

laatste wedstrijd hebben we *dít* voetbal niet gezien (= zoo goed). — 't Is in elk geval al *dóór* (= over) half drie. — 'n *Góóie* ingooi *óók*. — Lagendaal krijgt *tóch* de bal! —

In het verslag van den voetbalwedstrijd was ook accent met rekking van den werkwoordsvorm nu en dan de vorm van de functie van het »intensief«: Het is een lange knaap, en dan *zwááit*¹ hij het linkerbeen, *gewéldig!* — Iets dergelijks met andere woorden in: Wat verzet die kerel een *stápél wérk!* — Hij wordt *zwáár* op zij gezet door A. —

In de historische klankleer en etymologie blijkt rekking van de beklemtoonde stamlettergreep, verzwakking van de onbeklemtoonde een bijna wetmatig verschijnsel. Zie overigens de *woordverzwaring* in § 28 en de *klankverzwaring* en verscherping: § 40 en vlg.

Concentratie van het zinsaccent en tevens verzwijging van het indiscrete »ik« leidt tot stereotype vormen als: *Dank U*, *dank-je*; en ouder: *dankē* met den ouden vervoegingsvorm, hier misschien door de behoefte aan tweelettergrepig rhythmie gered. Zoo kan ook het voegwoord geworden *la(at) stáan* (Hij is geen deskundige, *laat staan* een autoriteit) zijn verkort uit »ik laat stáan«. (vgl. Duitsch geschweige). Stereotype »ambtelijke« verkortingen zijn: »*Zegge* f 300.—«, »*Vrage*:« —

Het woord kan een deel verliezen ook om de behoefte aan plastiek of klanksymboliek: En *plots* de wieken en de breedte revend, // Stórt hij, gelijk de dood op 't menschenkind (Perk). —

Verrassend werkt hier ook de vervanging van een algemeen-gangbare samen koppeling van adv. + werkwoord door het enkele werkwoord:

Zóo schemert, als de ziel op raadslēn peinst || En vóór de dúisternis dier raadslēn *déinst* || Ons de gedachte... (= terugdeinst voor). 't Is of die opgespalkte wolvekaken... || Den dood met vunzig-killen adem *bráken* (Perk) (= uitbraken).

Over het woordaccent bij samenstelling: zie § 67 in het bijzonder.

Analyse en synthese ; primitieve zinsvormen.

§ 25 Stellen wij, dat een *Hollander* een glas aan stukken laat vallen. Hij kan dit feit in strikt zakelijken vorm mededeelen: »Daar valt m'n glas stuk«. Hij kan er van schrikken, kan er over ontdaan zijn, boos of bedroefd: dit zal leiden tot uitdrukking van zijn *gevoel* ten opzichte van het meegedeelde gebeuren. Deze gevoelsuiting (affectieve uiting) leidt tot allerlei taalvormen:

¹ Zie voor de dynamische symboliek van dit woord § 63.

1°. In de plaats van de »beknopte eenheid« van gezegde en subject (*synthetischen* vorm), treedt de *ontlede*, de *analytische* vorm: »M'n glas! Stúk valt 't!« — »Daar valt 't, m'n glas, stuk!« — »Daar leit-i, stuk! — »Da's stúk, m'n glás!«

2°. Zoowel de synthetische als de analytische vorm kan worden *verzwaard*¹: »Boem! daar valt m'n glas stuk!« — »Boem! m'n glas! Stuk is 't!« — »Boem, daar valt m'n glás stuk: *pótdórie!*«

Het eigenlijke gezegde verzwaard: . . . in stúkken en brókken. . . . stúkkend. . . . *heelegáar* in stukken. . . . in grúis! . . . in gruzeleménte! . . . *ál den dónder* in stukken! . . . *kapóttepót!* . . . *Kapóeris!* Daar leit-i, kapot en gepoeierd!

3°. De strikt zakelijke vorm kan worden *verkort*, de spreker kan zich beperken tot één der deelen van den analytischen vorm: »Stuk!« — »Boem! m'n glas!«

4°. Hij kan het gebeuren *aanduiden* of *omschrijven*: »Dá's stúk!« — »Dát is er gewéest!« — »Ai, da's jammer! dat móoie ding!« — »Daar is m'n glas uit m'n handen gevallen.« — »*Al weer 'n glas minder. Leerdam krijgt weer werk.*« — »*Kapot dat glas, aan gruzelementen: Zóo hebben de stukken gezeten, maar nou lieg ik!*»

De laatste uitingsvorm bestaat in de *herhaling* van de eerste mededeeling in tweemaal *omschreven* vorm: de vorm der *variatie*. In de vormen van verzwaard gezegde sub 2° constateeren wij ook variaties. Louter *herhaling* is óók een der middelen tot verzwaring: »Da's stúk, stúk!« — Synthetische en analytische vorm betreffen den geheelen syntactischen vorm der uiting. Verzweaging, verkorting, omschrijving betreffen niet alleen den geheelen zinsvorm, maar ook het enkele zinsdeel, het enkele woord, zelfs één enkele syllabe of klank in het woord. De keuze van den synthetischen of den analytischen taalvorm, van een zwaardereren of korteren taalvorm, van een onmiddellijken of een omschreven taalvorm, staat den spreker (schrijver) vrij in alle taalsoorten en genres, en heeft invloed op zinnen, woorden en klank. Dat alles tezamen wil zeggen: het zijn *alge-meene taalvormen*.

De primitieve uiting wordt, ten vierde, bovendien »geremd«, o. a. door *taboe*: hieruit komen opmerkelijke »verkortingen« zoowel als »omschrijvingen« voort. Onder invloed van sterk affect zoowel als van de taboevoorstelling wordt natuurlijk de zinsintonatie sterk gevarieerd, terwijl

¹ Vergeleken bij den »strikt zakelijken« vorm.

bovendien de hoorbare taalvorm in hooge mate aanvulling vindt in gebaar en mimiek. Uit dit laatste ook kan dikwijls de »kortere« syntactische taalvorm worden verklaard.

Hier volgt een stukje¹ primitieve taal dat gekenmerkt is door het vermijden van een ding of een wezen, waarvan »magische potentie« uitgaat. De spreker zal de »potentie« van zich afweren, door toon en gebaar, en tevens door het taboe-ding *niet te noemen*, het slechts aan te duiden, of te omschrijven:

1. Men heurt en zugt 'n bult² bie nacht en ontieden op 't woater, moar ik bin d'r neit bang veur, ik geef nârms³ noa, nee eur, ikke neit! 2. Bin' schippers genog, dei duren neit naost aoll' Peit Pier mit heur schip liggen. Onmeugelk neit. 3. Vent ken slim angaon, benoam⁴ mit störmweer. Gain schipper komt den boven 't dek, gain ain heur, as hei an gang is. 4. Haut mit voesten goaten in lucht. Moar âlan vluiken en bandiezen.⁵ 5. Dèn zugt he kwoad. Niks ans. Hei ken kwaod zein. Is mit hêlm geboren, zêkuur! — 6. Hier het hom,⁶ in zien vèsjebuus,⁷ moar o wee as he hom verlust,⁸ dan is he *des doods*.«

7. »Ja, wat verlust?»

»Zekuur, hier het he hom!«

»Ja, wadde?»

»Oh, niks ans eur! Des doods!«

8. »Moar hê 'je dat nou wat in reken?»

9. »Jah! Ik heb ook ja wel es wat zein. Veurloopen! Nou past op! Dei aoll' koopman, dei altied mit hêlsters op mârten luip, dei is d'r neit meer; dat wis 'k ja âl lang veur tied, dat kerel dood gong.«⁹

De taboe-voorstelling neemt een aanvang aan 't einde van 5, bij de noeming van de eigenschap van den »ziener«. Het concrete symbool van deze eigenschap, van den »helm«, zoowel als de directe noeming van den dood, wordt door den spreker gemeden. De overgang in den taboe-toon van afweer en gewichtige geheimzinnigheid is door De Blécourt aangeduid in het streepje na 5. De aanduidende vermijding blijkt uit het syntactische verschijnsel der pronominale omschrijving (hom), de ontleening aan de Bijbeltaal van den praedicatieven genitief »des

¹ Uit Fivelgoër Landleven, door Mr. A. S. de Blécourt.

² Ziet heel véel (bovennatuurlijks).

³ = nergens.

⁴ Vooral.

⁵ al maar vloeken en razen.

⁶ hier heeft hij hem.

⁷ vestzak.

⁸ verliest.

⁹ Zou gaan.

doods« (De Blécourt cursiveert in zijn boek alle dergelijke niet-dialectische vormen), het vermijden van een antwoord op de vragen in 7 en 9, de plotselinge overgang naar een ander onderwerp in 9, door middel van den naar toon, klank en accent sterk verzwaarden en suggestieven uitroep »Jah«! – In den aanhef van het verhaal der »veurloopen« in 9 komt een andere omschrijving van »dood« voor: »dei is d'r neit meer«, terwijl een eindje verder in den tekst staat: »dou oall' moeke oet tied komen is« voor »toen onze moeder gestorven is«. Toen zat nl. er »hail nacht 'n óel te stennen, àl moar stennen, in dei aoll' boom doar bie ons. Ik zee tegen 't wief¹, »is nou niks meer an te verandern«. »Wat den?« zee ze. »Denkt d'r om, gain spier.²« – Weer de vermijdende vorm. Het blijkt verder, dat de spreker in het gedeelte van 5—9 een groote voorkeur heeft voor *korte* zinsvormen, zonder persoonsvorm van een werkwoord, althans van een werkwoord met sterk actieve beteekenis, terwijl de suggestieve sterke spanning van rythme en toon in vele uitroepsteekens is uitgedrukt. Het is mijn bedoeling, te doen uitkomen, dat de algemeene taboe-taalvormen niet enkel opduiken in de sfeer van de speciale taboe-verschijnselen die den »folklorist« interesseeren, als de »helm«, de dood, de veurloop. De in bovenstaand stukje opgemerkte pronominale aanduiding, om een voorbeeld te noemen, is als vorm van taboe in ruimeren zin, in de primitieve omgangstaal algemeen gebruikelijk bij de omschrijving van de aangesproken persoon in den derden persoonsvorm.³ Het kan gebeuren dat een huisvader eerbiedig maar toch met zekeren nadruk en drang aldus wordt toegesproken: »Wil Voaje wat rusten? Voaje mot moar zeggen. Wie loaten Voaje hailendal vrai.« We zien hier bovendien de »benadering« van den zwakken machtige uitgedrukt door den vragenden zinsvorm der als een bevel bedoelde mededeeling, terwijl de gecompliceerde gevoelsmodaliteit den spreker verplicht tot de analytische omschrijving in drie losse zinnen. Een kind zal men liefkoozend aldus begroeten: »Zoo, dag Jånje, hou gait 'er heer mit hom, was Jånje wat brommerig? Wie zeln hom lekker pankouk bakken; mit 'n bult sukker; is goud veur zien oall⁴ moag!« De afwerend-vragende zinsvorm in de derde persoon der constateerende mededeeling is hier bovendien afwerend door den verleden-tijdsvorm.

¹ mijn vrouw.

² niets.

³ Zie § 132.

⁴ ouwe (= dierbare).

We zouden te ver uitweiden, wanneer we als een verschijnsel van taal-taboe wezen op de omschrijvende functies van de vormen der negatie. In ons citaat is »dei is d'r neit meer« daarvan een voorbeeld. Ook de ironische omschrijving is, als noeming van het tegendeel der bedoeling, als taaltaboe te beschouwen, in het bijzonder de uit de »stijllee« en uit de »semantiek« bekende negatieve vorm der »litotes« (zie § 51).

We illustreeren den analytischen vorm (gepaard aan omschrijving en herhaling) aan constructies in de taal van een ouden Katwijker, die *vertelde* en gemoedelijk babbelde tegelijk. Aan het einde gekomen van een spannend verhaal, zei hij: »Hij hâad opte Engelsche wal nog 't ongemak ekrege, toe is ie ebleve, alles wech!« De synthetische vorm zou zijn: »Zijn schuit is op de Engelsche kust met man en muis vergaan«, een vorm die door den Katwijker als treffend slot (men lette ook op het perfectum) in drieën is gesplitst. De directe noeming van het ongeluk is hier natuurlijk in taboe-vorm vermeden ('t *ongemak krije* = vergaan, schipbreuk lijden; *ebleve* = verdronken; *alles wech* = de heele bemanning dood).

Een ander staaltje is: »Dan haai-je, net iender as nou, jonges; jonges die 20, 21 jaer waere, die vréene. Dan ginge ze 's aevens graeg nae de maaid«. Een louter constateerende, gedrongen vorm zou zijn: »'s Avonds gingen jongens van 20 of 21 jaar graag naar hun meisje«. De verteller begint met een »leeg« gezegde (dan *had je*, dan *waren er*) om het subject te isoleeren; hij bepaalt daarna de »eigenschap« van het subject en nadert zoo met aarzeling en spanning, »retardeerend«, hun dramatisch »avontuur«. Bekende zinsverbanden van analytischen vorm, met een isoleerend leeg gezegde voorop zijn: »Weet je watte we-n-ook *deene* (= deden): et sâal (zeil) drie mael op in neer gije«. Synthetisch zou zijn: »We plachten nl. ook wel het zeil driemaal te »gijen«. — »Dan *waere* dat altijt 's winters de zâelui, *die* ze loste«. Synthetisch: »'s Winters werden ze door de zêelui gelost«. Gelijk bekend, wordt deze zinsvorm te onrechte wel als gallicisme gebrandmerkt.

Een gecoördineerd subject staat gesplitst in: »*Jonges* sloege d'r (nl. bij 't kolfspel), *in getrauwde* (sloege d'r) **ook**«.

Een hoogere of hooge graad wordt in drieën trapsgewijze benaderd: »Dan mosse ze nog *vordē*: et *Witte hek*, *zoo vord* (= ver) was et!« Synthetisch: »Dan moesten ze nog heelemaal tot aan het W. H.«

Een vreemd, verouderd »vuurgat« wordt ontledend beschreven: »*Kachels* hâai-je noch iet, toe(n), omboort: je hâai van die *vuisters*. Da was-soo'n *romt vier*, zoo'n *romde pot*, in de *stiene*«.

Een onderschikkend geled compósitum wordt in een coördinatie der twee leden uitgedrukt: »Wij hebbe teuges (= tegen) *den aevent* gistere Piet fan Klemme-n-epraeit«.

Een bekende analytische constructie is: »Dan *keke* we *nae de Noortstar*, hoe of-tie Noordstar sting«. Synthetisch zou zijn: »Dan keken we, hoe de Noordstar stond«.

Evenals in dit verband, wordt in het volgende het subjectswoord herhaald; tevens een plaatsbepaling in het varieerende naderbepalende tweede lid en als derde lid fungeert een nadrukkelijke samenvatting: »Wij mit-tie skuite (oude bommen) lagge we somtijds wel 8 daege-n-in *Engelant* (1), welderis 8 daegen in *Grensbie* (2): dan stinge we daer an *dat strantje* (3).«

- § 26 Potgieter in zijn proza, levert ons het bewijs, dat ook de kunsttaal den »primitieven« analytischen zinsvorm, zij het ook *in bepaalde den auteur kenmerkende typen*, niet ontberen kan. Opvallend zijn in zijn levendigen verhaalstijl de *hervattingen* van in »aanloop« vooropgeplaatste en daarna uit den zin geïsoleerde »primaire begrippen«, de in de »psychische syntaxis« allereerst opduikende zinsdeelen. Men bedenke hierbij, dat Potgieter in zijn »vertelling« voortdurend met den lezer in contact blijft, en dat hij, subjectief als hij is, »van zich zelf uit« vertelt. Vandaar »rhetorische« zinsvormen die »echter« als »natuurlijke« syntaxis moeten worden gevoeld¹, zooals de útroep, waarin Potg. mèt den lezer wil bewonderen: Hoe fraai staan die schier zwarte staarten! — Hoe zij oog toont te hebben voor eene verscheidenheid, die verbaast tot verbijsterens toe!² — Ook de vraag: Wat antwoord kan Mathilde welkomeer zijn? — Zelfs met antwoord compleet, de gesplitste gedachte: Of zij naar het studeervertrek heeft omgezien? Stellig niet. — Wie sloeg den wulp met de vlakke hand in het gezigt, wie anders dan de jonker uit de *chais*? — Van denzelfden aard nu zijn de »afgescheiden« woordzinnen. Een uitroepvorm wordt door Potg. terecht als volkstaalvorm het oude Stijntje in den mond gelegd: *Die goede mevrouw!* wat heeft zij op buurman geknord! — En als vorm van affect den ontroerenden minnaar: *Wantrouwen!* ge mogt, ge moest het mij doen!³ — Maar *de wereld, de maatschappij, mijne moeder*, zij eischen honderd dingen . . . — Mathilde spreekt in den vraagvorm: »*Moede?* zegt M. »*moede?* ik ben het zoo min als Machteld het was«. —

¹ Ietwat Fransch doet deze vorm aan: *O! de grappige danslessen, wel ke Pauline haar gaf!*

² Potg. heeft ook voorkeur voor den infin. met -s als: tot kleingeestig *wordens* t o e.

³ Zie den afgescheiden infin. en het vervangend ww. *doen*.

Potgieter tot den lezer: *Blokken*? maar blokte zij dan waarlijk? — *En het meisje*? het heeft een heelen strijd te slechten, om . . . — En natuurlijk laat Potg. als een goed novellist zijn personages zoo denken: *Weigeren*? mogt ze dat?¹ — *Er naar zien*, dat deed ze¹; maar hij die achter haar ging, hoe kon hij het gewaar worden? — *De dominé*? doch van vechten was niet gerept, en *mooipraters*, hij had haar niet eens gezegd dat ze mooi was. — Er gaat zoo veel in haren geest om . . . Hoe gelukkig was ze geweest! Gelukkig? Zij voelt dat hare wangen gloeijen; is het van schaamte? Schaamte! maar wat misdeed ze dan? *Die wondere magt*; was zij haar te sterk? — Wat gaat haar aan? *Zenuwen*? die hebbe de hooggeboren vrouwe, maar zij? een dorpskind? — *En goede vrienden*, bij wie ze aanwippen kan, zij heeft die in de buurt niet. — Potgieter zelf redeneert zoo: *Reuk* — *en beemd* — *en honing* — *en parelgras*, bij dergelijke klanken liep ik gevaar; doch *muggepoot* en *vossenstaart*, zouden ze bij u genade vinden? — Maar *en chignon*, bezig dat eens in een staanden of slependen regel! — *Die witte panache of pompon*, hoe zou de een of de aêr in Hollandsche verzen zijn te vermelden? — Zoo verháalt hij ook: *Een kruisweg in den lommer*? die viel te vermijden. — *Gras*, gezien heeft zij het genoeg.² — *En de goedhartige schommel*, — wie zag ooit een dikke boosaardig? — zij had een heel verhaal. — *Die weinigen*, dachten zij wel ooit aan haar, de vroeg ontlokene, naar hoofd en harte haren leeftijd vooruit? — Maar *de zangmeester* der beide orgelkeeltjes, had hij ooit een altstem als die onzer lijster gehoord? — De vooropstaande inf. wordt afgescheiden, en dan als substantief hervat: *Doceren*, dat deed de goede man sinds tal van jaren ochtend aan ochtend zijn gymnasiasten. *Luisteren*, zij zou het levenslang willen doen. — Zoo ook de substantieve inf. als subject: *Haar zwijgen*, zoo waardig, hoe pijnlijk valt het hem! — *Groothouden*, onze weeze had het geleerd. — Zelfs een participium wordt afgescheiden: Er van *gehoord*, dat heeft zij. — De afgescheiden zin kan ook worden verzwaaard: *De wuivende hoed van de oudste*, uit Italiaansch stroo gevlochten en even breed van rand, het mocht aangaan, dien in een gedicht plaats te geven (Potgieter redeneert weer). De afscheiding in de nadrukkelijke variatie: *Meelijden* met het blauwe scheentje had zij niet, — *meelijden*, Wouters aanmatiging had het ver-

¹ Zie den afgescheiden infin.

² tevens inversie van samengesteld gezegde, bij Potg. even opmerkelijk als de zware aanloop.

beurd. — Zelfs een »classieke« periode met concessief verband¹ berust op deze primitieve analytische syntaxis: En *het jonge meisje*, dat die verscheidene gadesloeg, het mogt bij velerlei leeds weinig liefs met haar hebben gedeeld; het mogt die oude nooit hartstochtelijk hebben liefgehad, het schréide, toen het . . . —

Ook de inleidende bijzin kan worden »afgescheiden« en dus hervat, waardoor een hevig bewogen syntactisch verband ontstaat: maar *dat* die bùi hem al òver het hóofd was gedreven, hij had het éér gezièn dan zij. — Maar wàt ik u nog niet heb óvergebràcht, vrouw Wáanders had het al lánq ópgemèrkt. — Doch *wat* de dóminee had kùnnen zièn, als hij minder vlijtig had gestudeerd, dá t zal ik u mededèelen. —

Het is óók in overeenstemming met de populaire syntaxis, wanneer Potgieter het proleptisch zinsdeel met twee volgende zinnen »vervlecht«: *Iets zoo schoons* had zij niet gedacht dat aan hare voeten school.

Een heel ander type van »analytischen« denkvorm is die der »erlebte Rede«, zoo meesterlijk gehanteerd door Van Looy in »Feesten« I:

»Wâ blief?« »Niks, man.« »Ik dacht je zei wat.«

't Was dat weërgasche feest dat hem zoo dwars zat — zeker, hij zou ook dien gedenkwaardigen dag graag grootsch hebben gevierd — geen kleinigheid, vijf-en-twintig volle jaren — lief en leed te saam gedeeld — leed een massa — en diep in zijn borst hoorde hij 't woord zwaar, een massa — vijf-en-twintig jaren — mocht dat bootje varen — 't rijmpje kwam van zelve — verleden jaar gezongen op een andersmans zilveren feest — zelf gemaakt — een kwart eeuw — sakkerloot, als hij dat alles van te voren geweten had — maar wie weet dat — jong kent geen bezwaar — zijn vrouw — hij zou haar altijd de hand boven 't hoofd houden: hij zou het woord gestand doen, 't woord eenmaal gesproken voor God en de Wet — dat was plicht — een heer, een man met een rug had hij kunnen zijn — hij wou er niet aan denken, neen, — een sloof was ze geworden — een goeie moeder, zwak voor d'r kinderen, die hingen aan haar lijf, de oudste zoowel als de jongste, de jongste zoowel als de oudste — hij nooit thuis — van 's morgens zes tot 's avonds half elf — negen — vier dood . . . Concordia! hoe kwam ze er bij . . .

§ 27 We kunnen dus *in het algemeen den stijl* van het zinsverband onderscheiden naar de kenmerken der analyse en der synthese.

Zinsverbanden, geformeerd zonder spanning van het denken of het gevoel, bestaan uit een *kettingreeks* van *volledige* bijzinnen, ingeleid door *verbindingswoorden*. *Geleidelijk* wordt de mededeeling uitgesponnen, zonder onderbreking, afscheiding of samentrekking:

Ik weet niet meer het *hoeveelste* artikel het was, *maar* het is zeker, *dat* het op ons jongens nog al schrikwekkend werkte, *want* we wisten, *dat* de Baron een man was, *die* niet met zich liet spotten (Kievit). —

¹ Zie hierover § 362/4.

Eentonige herhaling van éenzelfde verbindingswoord in verschillende functie is in dezen niet-gestileerden trant onvermijdelijk:

Verzachtende omstandigheid is het feit, *dat* verdachte dagenlang heeft gemeend, *dat* zijn leven werd bedreigd (N. R. C.). — En sprak het Fransch zoo wel uit, *dat* ik duidelijk merkte, *dat* dit eenvoudig burgerdochtertje een zeer goede opvoeding had gehad (Cam. Obsc.). —

Tegengesteld hieraan is het verband dat ontstaat door *omkeering* van hoofdzin en bijzin, *onderbreking*, *afscheiding* en *samentrekking*.

*Justus van Effen*¹ spreekt ervan:

Vooreerst zal ik mij wagten voor lang uitgerekte *periodens*, waarin men gewoon is *naar de Latijnsche zwier*, 't Werkwoord, van 't welk de gansche zin afhangt, achteraan te brengen; zodat men, zo lang dit slot-woord niet te voorschijn komt, noch niets van hetgeen de schrijver zeggen wil, begripen kan. Ook zal ik klaarheidshalve, zorgvuldiglijk mijden, die lange parentheses of tusschenzinnen die bij sommige onzer schrijvers, als de *Nestendoosjes*, weer andere tusschenzinnen in zich sluiten, en noodzakelijk in de gedachten des Lezers eene verwerring maken en hem dwingen dezelfde zin verscheidene malen te herlezen. *Hoewel* ik trachten zal mijne uitdrukkingen naar de stoffe te buigen, zal ik mij *doorgaans* van de gemeenzame stijl zoeken te bedienen. —

Van Effen maakt hier een reserve: wanneer de »stoffe«, d. i. de gedachte, ingewikkeld, synthetisch of gespannen is, zijn ook de »Latijnsche periodens« en de »Nestendoosjens« de passende *vorm*. Onder de eerste verstaat hij waarschijnlijk de opeenvolging van bijzin en hoofdzin, onder de laatste zonder twijfel de veelvuldig onderbroken zinsverbanden. Het eerste type vinden we »gebogen naar de stoffe« zoowel in het *sluitend* betoog, als in de *schilderende* beschrijving, en de *hooggespannen* dichterlijke gevoelsuiting:

I. Juist *omdat* het hoofdbestuur der Maatschappij voornoemd in gebreke is, in haar advies aannemelijk te maken, dat het algemeen belang schade geleden had door den gewraakten gang van zaken, (het tegenovergestelde mag als vaststaande worden aangenomen!), *voelen* de mijnartsen zich gekrenkt (N. R. C.). — II. En *als* de nacht gekomen is met fluweelen streeling van maanlicht over heuvelen en plassen en de grandiose dennen in donkeren ernst afsteken tegen de sterrenlucht, die met haar tallooze lichtooogen de stille diepte der moerassen zoekt, en de teergeknopte twijgen der loofboomen langzaam wuiven in de kwijnende koelte, *dan ligt* daar over het landschap een vrede, die . . . (E. B. Koster). — III. *Wanneer* de Vorst des lichts slaet aen de gulden tóómen || Sijn handt, en beurt om hooch aensienlyck uuter see || Sijn uutgespreide pruick van levend goudt, waarmee || Hij naere anxtvallicheit, en vaeck, en creple dróómen || Van 's menschen lichaem strijckt. en berch, en bos, en bóómen ; || En steeden vollickrijck, en velden met het vee || In duisternis verdwaelt, ons levert op haer stee, || *Verhéught* hij, mét den dàch, het Aérdt-rijck èn de stróómen (Hoofst). — En *toen* daar door den morgendamp || De bol der zon

¹ Plan van den Spectator.

kwam rijzen || En lichte als een onfioerste lamp = Bloedrood door 't nevelgrijzen || *Tóen klonk*, o lang begeerd genot || Des Jagers eerste en doodlijk schot (Bastiaanse). — *Gelijk* een stilte ligt in 't legerkamp || Voor 't wagen van den wilden mannenmoord, || En alle krijgers rusten van hun taak || Van bloed en weenen — slechts een enkele wacht || Staat op een heuvel spiedend in het rond — || *Zoo lag* daar stilte op 't land (E. B. Koster).

De »Homerische vergelijking«, als in het laatste citaat, is zonder dezen gespannen aanloop, dubbel gespannen door de parentheses, zelfs niet denkbaar.

De »Nestendoosjens« daarentegen zijn, door hun haperend-hokkend rythme en steeds opnieuw gestoord verband, hoogstens geschikt voor den stijl van het betoog »met een slag om den arm«; er is *geen litterair* genre, waarin zij niet hinderen:

Ik had niet te veel gewaagd, toen ik, voor nu reeds meer dan dertig jaren, in deze bladen, bij het geheele Vaderland een zoo gunstig denkbeeld van u poogde in te boezemen, als mij, zonder al te zeer in uwen lof uit te weiden, maar eenigszins mogelijk was (Cam. Obscura). — En dat groote open te veroorzaken, hetwelk de beroemde Hondsbossche zee-wering, tot welker instandhouding zoo veel paalwerk en zoo veel maaltijden onvermijdelijk zijn, noodzakelijk *maakt* (idem). — Wie had kunnen denken, *dat diezelfde menschen*, waarmee wij eerst zoo raar kennis hadden gemaakt en die wij eerst voor van-die-schijn-heilige Engelschen hielden, en die juist zulke hevige voorstanders van de Boeren bleken te zijn, onze reisgenooten *zouden worden* (v. Looy). — 't Is, *dat ik mij*, toen me oog en lach bewogen, || *Als een*, die doet, hetgeen hij doen moet, *scheen* (Perk). — Toch geldt het welkom heeten, || Waarvan de dorpsjeugd zingt || Niet *wie*, zoo hoog gezeten, || *Ten schred*, met zorg gemeten || *Des kleppers steigren dwingt* (Potg.). — *Waarop de heer van Naaldwijk*, wien het pligt scheen, de grove dwaling, hoe die ook in den kranke te verschoonen mocht zijn, op te helderen, *den graaf inlichtte* (v. Lennep). —

De onderscheiding van analytischen en synthetischen taalvorm is ook gebruikelijk in de historische en vergelijkende taalwetenschap. Men noemt nl. een idg. *taalsysteem* synthetisch, wanneer de syntactische functies in grooten getale door flexie-categorieën worden uitgedrukt. Bij verval van het flexie-systeem worden deze functioneele categorieën opgevangen door woordverbindingen en zinsvormen. Een deflecteerend taalstelsel als van het Nederlandsch wordt dus een in stijgende mate analytisch systeem. In een historische grammatica zal men dan ook het verval der verbale flexie (in den ruimsten zin des woords) moeten zien in causaal en co-historisch verband met de ontwikkeling van samengestelde werk-woordsvormen (tempora, aspecten, modaliteiten en genera) en verbindingen met adverbiale bepalingen, het verval der modi o. a. in verband met de opkomst der zinsverbinding door voegwoorden, adverbia en pronomina; het verval der casusflexie in verband met de opkomst van

voorzetselffuncties etc. Evenals in een bepaalden taalstijl de *analytische* syntaxis dikwijls neerkomt op de keuze van een »zwaarder«*n*, of een »omschrijvend«*n* taalvorm, mogen we ook onderstellen, dat de snellere opkomst van een analytisch taalsysteem kan zijn bevorderd door de behoefte aan sterkere of duidelijker, c. q. indirecte expressievormen. Evenals de term »innere Sprachform«*n* wordt dus de term »analytische taalvorm«*n* terecht toegepast op het *geheele taalsysteem* en den *syntactischen vorm der uiting*. Zelfs is er verband te leggen tusschen den analytischen taalvorm en de »innere Sprachform«*n*. Immers de primitieve analytische denk- en taalvorm staat dichter bij het aanvankelijke syntactische schema (innere Sprachformung) dan de synthetische.

Tenslotte: behalve de zinsanalyse is er ook woordanalyse. Wanneer bijv. een compositum van ouds gangbaar is, kan het compositum als »synthetische«*n* vorm worden vervangen door een losse verbinding der samenstellende deelen: naast een ouder *de deurknop* is *de knop van de deur* een analytische, tevens een »zwaardere«*n* en in sommige gevallen een nadrukkelijker of duidelijker onderscheidende vorm.

De verzwaring van den taalvorm.

§ 28 De verzwaring van het woordaccent, den woordklankvorm, het zinsrhythme, de remming van het tempo, de opeenvolging van gelijke klanken, maken het mogelijk, in den zin met bijzonder effect of *nadrukkelijker* de gedachte of het gevoel tot uitdrukking te brengen. Talrijk zijn ook die middelen tot verzwaring van den zinsvorm, die *grammaticale* middelen zijn in den engeren zin des woords: verandering van den woordvorm door *flexie*, en *toevoeging* van woorden aan den zin.

Verandering in den woordvorm door *flexie* is alleen *verzwaring* van den vorm, wanneer de spreker of schrijver de *keus* heeft tusschen den ongefleeteerden en den gefleeteerden vorm. *Kiest* hij den gefleeteerden vorm, dan bereikt hij door dezen verzwaaerden vorm sterkeren »nadruk«*n*. Een voorbeeld:

Een schuchtre stoet in wit habijt || die zwiġgendè ter kërke schrijdt. || —

De flexie van het partic. praes. leidt hier zelfs tot vergrooting van het getal heffingen van het *woord* en tot de regelmatige afwisseling van zware en lichte heffing in het vers (*dipodisch* rhythme). Er valt hier *nadruk* op den statigen, plechtigen gang van den nonnenstoet. De flexievorm van het partic. praes. heeft geen grammaticale functie meer. Tenzij misschien, dat men den vorm met -e ietwat duidelijker als adverbiale dan als

attributieve bepaling voelt. Dat de grammaticale functie van een verbale flexievorm te eenenmale verdwijnt, kunnen we aantoonen voor de -t van den imperatief (en het praesens ind.) in het Katwijksch en ander Zuidhollandsch: de -t is hier een der elementen van den »scherpen« zinsklankvorm bij sterken nadruk (zie § 290). *Substantieve* flexie is óók in het Katwijksch op weg de uitdrukking te worden van sterk affect in den zin: de -e bij woorden voor groote maat en hoeveelheid (zie § 94). Wijd verbreid is voorts de »casus emphaticus« van lidwoorden, pronomen en adjectieven: zie § 132. In al deze en dergelijke gevallen zijn flexievormen bij verlies van hun *logische* functiemiddelen tot *zinsklankverzwaring* geworden. Hier *zijn dus niet de bestaande woordvormen verzward*. Dat een element van het woord syntactisch-phonetisch element is geworden, is ook voor de taalontwikkeling van principieel belang. Ook een oorspronkelijk grammaticaal fungeerend *partikel* kan deze ontwikkeling doormaken. Het is namelijk een feit, dat in het Katwijksch de vorm der negatie *en* niet meer als *negatief woord* fungeert, maar als *rhythmische evenwichtsklank* in bepaalde bijzinconstructies zonder negatieve functie (zie § 260). Dat dit woordje in den zin werd gehandhaafd, thans wordt ingevoegd uit louter rhythmische noodzaak, behoeft ons niet te verwonderen. Immers in den taalvorm waar de rhythmiek van den zin primair, de inhoud slechts secundair belang heeft: in het volkslied, is het louter rhythmisch-fungeerende woord »scherping en inslag«, zoo bijv. in den versregel: »*Al ín de plantáge daar stáát er een króeg || Al ónder de gróe - - - - ne bóómèn.* —

We bespreken hier drie *algemeene* verschijnselen, die bij de verschillende gevallen van verzwaring te onderscheiden zijn: de *herhaling*, de *variatie* en de *omschrijving* in *zwaarder*en vorm dan de gewone of de strikt noodige.

De Herhaling.

§ 29 De eenvoudige mededeeling kan tevens de uiting zijn van een hevige aandoening, opwinding, ontroering; deze functie van het affect gaat gepaard met herhaling in:

't Is 'n schande, 'n schande! zeg ik. — *Vaarwel, vaarwel*, gij zon! (Perk). — *Ik weet, ik wéet* niet, wie de waereld schiep (id.). —

Ironie, sarcasme uit zich door woordelijke herhaling van een gezegde in den dialoog, zooals kinderen elkaar »nabauwen«:

(Judas) Men stelt de misdaet voor. *Wat heeft dat kind misdaen?* — (Simon) *Wat heeft dat kind misdaen?* (Vondel). —

Het *werkwoord* wordt herhaald voor een nadrukkelijke, *hartstochtelijk* imperatieve modaliteit:

Eet, eet nou toch! — *Voer, voer mij d'afgrond door!* (Da Costa). —

Het werkwoord en ook bijw. bep. worden herhaald tot symbolieke uitdrukking van het *iteratieve* c. q. *frequentatieve*, *het duratieve* en het *intensieve aspect*¹:

Hij stak de priem in de buik van het paard, zoodat het *rende, rende* (v. Looy). — *Ze reden, reden*; de roode en blauwe uniformpjes krielden *nader en nader* (id.). — *Met eindeloosheid, eindeloosheid* tergt || in groot en klein, den onverzaaden weter || Wat meer dan menschelijk bevatten vergt (v. Eeden). — Ijsbergen, die *langzaam, langzaam* voortschoven over den dijk (Eigenhuis). — *Het dropt, het dropt, van spits tot spits* (Perk). — *Stugge pegels, Die weenen, weenen*, duizend eeuwen door || En tot aan 't eind van duizend eeuwen *weenen* (Perk). — In 't breede lommer van de lage boomen || *Glipt, glipt* het beekje langs de holle boorden (id.). —

Dergelijke herhalingen zijn kenmerkend voor den epischen stijl in Iskander van Couperus (O. Taaltuin I, 3):

Ariobarzanes, *met slechts* vijfduizend man voetvolk, *met slechts* veertig ruiters wringt zich dwars door de meer en meer het ravijn *opdoemende, opdoemende*, Macedonische horden die hen omsingelen, baan naar het *ijlere, ijlere* woud . . . — De steenen, waaronder groote, *vielen en vielen* in wreede verdelging rondom op de samenzweerders.

In de Katw. volkstaal fungeert de herhaling als aanduiding van den langen tijdsduur in: *Huig die haad er ook 'n tijd eweunt, 'n tijd!* — Van een hoogen graad: *Wullem was 'n rad ventje hoor, rad!* — Dramatische plastiek zit in de intensieve herhaling: *Ze sloege vierkant over de Waetering heen, eer ie (de kolfbal) opte grond kwam, zóo over de Waétering!* —

De herhaling kan ook voortkomen uit de *langzame denkwijze* van eenvoudige menschen, die op geen andere wijze nadruk weten te geven aan hun betoog:

In de kerke, zie je, als ze slaperig wordt; want daar heeft ze nogal last van. Van de slaperigheid bedoel ik; ze is erg slaaps; *Zondags, andere dagen niet* (A. Werum. Buning). —

Katwijksche voorbeelden van de varieerende herhaling als taalvorm der analytische denkwijze is bijv. dit geval van herhaalde ontkenning met gevarieerde toelichting: »Mag et jouw iet heuge dat er 'n tól was?» »*Neen, 'n tol? Neen, da' mag mijn iet heuge. Neen, dat 'k et ezien heb,*

¹ Zie § 14/6.

iet.« Gelijk van ouds (zie 260) staat hier het nadrukkelijk herhalende »iet« (= niet) geheel aan het einde van den zin! Een bevestigende herhaling is: »Bezuije de barak daer weunde-die; jae, daer weunde-die bezuije van«. Een verduidelijkende herhaling: »Daer was vaert in dat auwe Mallegat; onder 't breggetje deur *kon je vaere*.«

In de *litteraire* beschrijving vinden we de herhaling van een zinsdeel of woord (een werkwoord vooral) als een vorm van gestadige aaneenschakeling in den rustigen *epischen* verhaaltrant vooral:

En zij kijken of 't hun deerde Dikwijls *naar hun meester* om, Naar hun meester die te morgen Zijn beminde peerdenpaar onder 't kammen en 't bezorgen Zei de droeve nieuwe maer (G. Gezelle, Kerkhofblommen).

En echter, geen schoon der natuur, geene pracht der kunst vermag hem te boeyen die *voortbruist* over de verbreede bedding; *voortbruist*, beken en vloed in zich opnemende; *voortbruist* door de loofzaal der eiken... (Potg.). — Schepen... die *dragen* uit verre landen aan, *dragen* naar verre landen heen, wat de heerschers bevelen, die *dragen* kostelijk goed, en *dragen* menschen van alle goed vervallen, menschen van Java die misdreven hebben tegen de heerscherswet, *dragen* zij uit Java weg naar een vreemde verte (Aug. de Wit). — En hij lag uren op de helling van den berg in droefheid *luisterend* naar de zwendende stilte, *luisterend* in onnoozele verwondering, hoe hemel en aarde zielloos waren (v. Schendel). — De liefde doen zij uit den hemel *dalen* || En *dalen* in de ziel (Perk). —

Deze *aaneenschakelende* herhaling is vooral een *verzwaring* vergeleken met de *samentrekking*¹. Zij is een *analytische* vorm, de *samentrekking* de *synthetische*. Een geestig verteller weet door de *gestadige toevoeging* spanning te wekken:

Ik kom... daar *kijkt een poot* || Een *paardepoot*, met lange, zwarte haren || *Kijkt* uit het bed van onzen Gast (Staring). —

In den betoogenden stijl komt deze herhaling voor als *hervattende overgang*, vooral als *antecedent van een relatieven zin*². Zij wordt dan echter heel vaak overdreven van toon, *rhetorisch*:

En heel deze verbluffende veelzijdigheid bewijst welk een onvermoeid werker *Nijland* is, *Nijland*, die niet alleen datgene bestudeert waar zijn natuur het meest zich toe aangetrokken voelt, doch *alles, alles* wat in zijn bereik komt (N.R.C.). — Maar strijk ik *Uw hemd* dan niet; || *Hemd* wiens hert zoo stijf en glad || Wit als hagel ziet? (Pol de Mont). —

Voor deze zinsverbindende functie past beter de hervattende *variatic*³;

¹ Zie § 365.

² Zie § 379 enz.

³ Zie § 30.

de pure *herhaling* geeft te véel »affect«, is te hartstochtelijk. Zie verder de *appositie* § 30 en 335.

Opm. De *herhaling* kan worden opgeschroefd tot een *spel met woorden*: Zij is verdwenen, *ver* in de *verre verte* (Perk). — De *popel* streeft omhoog en 't herte *popelt* haar (id.). — Dit woordenspel is strijdig met *ernstige* stemming. Dichters in de 17de eeuw voelden dat anders dan wij; vgl. o.a. § 368.

De variatie.

§ 30 De variatie is een *herhaling in omschreven vorm*¹. De functies van deze verzwaring zijn dezelfde als van de herhaling. In litteraire beschrijving is het de *schilderende* toevoeging, door de variatie meestal *uitbreidend*:

Nu gaat de glimvlieg heen en weder schieten || *Gelijk een star*, gelijk een dansend vier (Perk). —

Zelfs een *climax* komt zoo tot uiting:

Wanneer de *booze* || Verwoede wind de worsteling begon (id.).² —

Het meest gangbaar is de speciale uitbreidende variatie van een *substantief*, die *appositie* heet. De eigenlijke aard der appositie blijkt uit:

De maaiers legden zich diep in het gras || *Witte en blauwe hemden* in het gras (Gorter).

Hier heeft de toevoeging door de combinatie met een voorzetselbepaling nog de waarde van een volledig »gezegde«. Zoo ook door de verbinding met een terugwijzend voornw.:

en te kijken naar den gang van *de twee* breede *buffels* die rustig den welbekenden weg aftreden, *de goede vrienden van den akkerman* zij, die hun kracht leenen aan zijn verstand (Aug. de Wit).

De gewone appositie is het enkele substantief (met zijn attributen) als *versierende* uitbreiding (*epitheton ornans*³):

... die aan 't eind van 't onverkikkend pad || *Jerusalem* zal zien, *de onsterfelijke stad* (Da Costa). —

Een versierende appositie van »klassieken« oorsprong is het *gesubstantiveerde adj.*:

De schoonheid zelf, *de blanke*, uit schuim *geborene* (Perk). —

Deze is uit het Grieksch vertaald; er volgt dan, in rijm en rhytme gelijk⁴:

Heil mij, den tot aanbidding uitverkorene. —

¹ voor de omschrijving zie § 31.

² De verzwaring door allitt.

³ Zie § 115.

⁴ De functie is hier die van een *causale* bepaling.

Andere voorbeelden uit Perk's gedichten:

't Noodlot brak *den kluister* || *Den zachten*. — Druk hechter aan *de twijgen U, de rossen*. —

Ook de *versierende* appositie dient tevens tot *aankondiging*¹ van een nieuwe mededeeling, in een relatieven zin:

Het schootsvel om de lenden, *de armen* bloot || *De forschgespiede*, die den arbeid kenden. —

Staaltjes van variatie en herhaling als domineerende stijlform bij Potg. zijn: A'neke mœi bestráfte, A'neke mœi vermáande . . . — Die vóortstóven, vóort, ùit haar gezicht! de hùt ùit, het hófje in. — etc.

In *betoogenden* stijl is de variatie *verklarend*; zij wordt veelal ingeleid door overgangen als *d.w.z., d.i., nl., etc.*, soms is de zinstoon voldoende:

En wij kwamen in 't *hol van den leeuw* te recht, dat wil zeggen *in de armen van den boozen veldwachter* (Kievit). — Dan krije ze *de bot: dikke levers!* (Bru.). —

In de *analytische* voorstellingswijze is een bijzondere vorm der uitbreidende *appositie* de opeenvolging van een *pers. vnv.* en een *substantiv. omschrijving*. Het zware subst. zou den zin te omvangrijk maken; het *volgt*, met *nadruk* of *affect* zelfs:

«'k Val dood as 'k 'm dan niet laat zwemme, *dat barrel*² (Bru). — Waar ze ook zitte bij dag, toch komme ze weer naar d'r vaste bestek terug, *al die vogels* (id.). —

Het *vnv.* heeft hier *niet* de functie van *voorloopig* of van *aankondigend* subj. of obj.³

Een in Gron. en Katw. (ook wel elders) gangbare gecoördineerde variatie met versterkende, intensieve functie is die door het leege werkw. *doen*: Die kaerel *scholt-en dée!* (= schold al maar hevig er oplos). — 't Is 'n *scharrelen-en* doen om d'r te komme. — Een dergelijke variatie is in Gron. het leege subst.: »'t Was 'n *drukte en* boudel, om er door te komen.« —

De varieerende *appositie* is algemeen syntactisch middel van *hervattenden* overgang naar nieuwe mededeelingen geworden; nog bij een *substantiv.* antecedent staat het in:

Zij ijvren, 't rif *des voorzaats* die verzonk || In 't zand voor duizend, duizend jaar, te schenden || *Des mans*, wiens levenskracht zwol in zijn lenden || Toen hij dees lucht met bolle longen dronk (Perk). —

Het antecedent is de inhoud van den heelen zin, die wordt samengevat:

Zij vond het onuitstaanbaar den heelen dag te moeten wachten op bericht, *een grief* die ik alleszins begrijpelijk vind. —

¹ Zie ook de *Bekn. Versleer*².

² 'n scheldnaam.

³ Zie § 349.

De varieerende *appositie* staat van den zin *gescheiden*¹. Heeft zij den omvang van slechts één enkel *subst.*, dan kan de *pauze* gemakkelijk vervallen; dit is 't geval bij *titel + naam*, of *naam + titel*: *Oom Jan*; *Piet de Smeerpoeets*. Hierover bij woordvorming § 76.

De variatie is verzwaring voor den *nadruk* bij de *negatie*:

Ik zal *niet* beweren, dat het boek hem uit de handen viel, want daar behoort veel meer toe; *neen!* maar hij wierp het neder (Cam. Obsc.). — Cobus had *niets geen* spijt (W. Moes). — Zij hebben op den duur *niet het minste of geringste* uitgewerkt (N.R.C.). —²

Opm. In 't voorlaatste voorbeeld ontstaat de *dubbele negatie*; vergelijk den *ouden* vorm: *en niet, en geen*. Hierover § 18 en § 260.

De Omschrijving.

§ 31 De herhaling en de variatie veroorzaken een verzwaring van den taalvorm door *toevoeging*. De omschrijving is een verzwaring door een *omvangrijker* vorm dan de *gewone*. De oorzaken, en dus de functies, van de verzwarende omschrijving zijn veelsoortig. In den regel is de omschrijving, door de *verrassende* uitwerking, *nadrukkelijker* dan de gewone vorm. Deze nadruk kan de weerslag zijn van hevige gemoedsbeweging van den spreker (schrijver); de omschrijving is dan de vorm voor het *affect*. In de omgangstaal zijn omvangrijke *scheldnamen* bijzonder »affectieve omschrijvingen«; zoo bijv. wanneer een *strandjutter* een »braven Hendrik« omschrijft met den term: Zoo'n *leelijke Chineesche trekletter!* (Br.). —

Deze omschrijving krijgt pas z'n volle waarde, wanneer we haar verklaren in de gedachtensfeer van den spreker. In litteraire taal is de omschrijving affectief in den dialoog en in de lyrische ontboezeming. Een geheel andere aanleiding tot omschrijving is de wensch *het gewone woord te vermijden*. Wordt men daarbij gedreven door eerbied, *vrees* of *gegêneerdheid* dan is de *gewone* vorm »*taboe*«:

Er is hem iets ernstigs overkomen. — Hij heeft 'n *beetje verhooging*. — Hij had weer wat *nattigheid in*. — Ik laat 'm *zwenne* (Bru.) = *verdrinken*. — Toen we nog in de *kazerne* waren = gewoon soldaat waren. — Je begrijpt dat ik 'n *beetje vreemd stond te kijken*. —³

Dichters hebben aanleiding de *gewone* benoeming van menschen en dingen te *vermijden*. Het *gewone* uit de omgangstaal is vaak *ordinair*,

¹ Zie § 335.

² Zie verder bij de *adv.* § 260.

³ vgl. ook de omschrijv. vormen van de 2de persoon *Uwe Majesteit, Uwe Edelheid*, etc. zie § 125.

vulgair, gemeen; of wel het *gewone* uit de litteraire taal is *leeg en versleten*, het is *rhetoriek* (een vorm zonder inhoud); het *gewone* in 't algemeen is niet *beeldend*, onmiddellijk sprekend tot de *zintuigen*, het is niet *plastisch*. De omschrijving ter vermindering van het »vulgaire« vinden we bij die litteratoren, wier kunst bestemd is voor de »ingewijden«. Wordt deze omschrijving al te gekunsteld, dan noemt men den stijl »Marinistisch«:

Snelgewiekte liederen der bosschen = vogels (Perk). — *De zilvren nachtzon sprenkelt droomen neder* = de maan schijnt, met droomerig licht (id.). — *Daar waar het blozen troont* (!), voel ik een gloeien = de wangen (id.). —

Humoristen gebruiken »rhetorische figuren« spottenderwijs:

De lezing gekruid door *China's teeder nat* (Penning). — Het was een boeiend schouwspel; wat men noemt *het penseel van een schilder waard* (v. Looy).¹ — Zij, wier grijze ervarenis hem 't heiligdom van wetenschap en wijsheid opensloot = de professoren (Staring). — Hij stak daarna op, *hetgeen hij met een kieschen term een »stinkstok« noemde* (Cam. Obsc.). —

De omschrijving is *plastisch*, wanneer een *concreter vorm* wordt gegeven: en de drie koningen komen aan *en houden hun voeten in* = aarzelen (Leopold). — *Een wrakke luifel is een droevig schut* || *Voor wie er wijlen* = het is een bouwvallig huis. — 't Is bijkans avond; *de zon proeft haast water* (»De oude Hannes« bij Bru). —

In het laatste voorbeeld wordt de concretiseering tot *personificatie*. Deze *personificatie* is vaak *mythologisch*:

Zij brengen mijn geest op de heide || *Waar Wildeman 't hemeldak raagt* = waar het hevig waait, waar de storm »veegt« langs 't hemelgewelf. — (De maan) Zij meet het blaau met elpe schreën (Poot). — Stil, wees stil: op zilvren voeten || Schrijdt de stilte door den nacht (Boutens). — Nog liepen nachtelijke uren voort || Door 't ruim op zilvren voeten (Bastiaanse). —

Hyperbolisch wordt de *personificatie* in:

De Alpen spogen vuur = Er was revolutie in Zwitserland (Da Costa). —

Deze hyperbool is tevens *metonymisch*. *Metaphorisch* is hij in:

Als Hannes 'n borrel op heeft || *Vreet ie de heele marine-vloot op* (Bru). —

Metaphorisch is ook de omschrijvende *vergelijking*, vooral de »Homerische« (het »Homerische« zit in den zinsvorm, den vorm van het zinsverband):

Zooals wanneer opeens de zonneschijn || Door 't zwart der breede wolken heen komt breken || En schittert in de tranen, die er leken || Van blad en bloem, als vloeiend kristalijn, || Zoo, dat het weenen lachen schijnt te zijn: || *Zoo* is, wat mij ontstemt, opeens geweken || Mathilde, ontsluit úw mond zich om te spreken || En doolt een glimlach om uw lippen (Perk). —

¹ Ironie op *Potgieter* klaarlijklijk.

Metaphorisch is ook de omschrijving, die berust op een verzwegen »gelijkenis« (parabel): We kwamen *in het hol van den leeuw terecht*. —, alsmede de omschrijving in »spreekwoorden«.

Verouderd is in litt. beschrijving de poging tot *concrete* omschrijving door het *tegendeel in ontkennenden vorm*:

Het Westenwindje strijkt zijn vleugels in de gaarde || Het beekje *murmelt niet* = het was er stil (Potg.). —

Deze *negatie van het tegendeel* is zeer gebruikelijk in *ambtelijken stijl*, als *omzichtige* vorm van *nadruk*. Dat deze vorm in oorsprong ironisch is, is hier niet meer kenbaar:

Dit *droeg er niet toe bij*, de verontwaardiging in de fabrieksartsenkringen te *vermindern* (N.R.C.) = dit *versterkte* de verontw. — Een oplossing die voor alle partijen *niet onaanvaardbaar* is (id.) = zeer wel te aanvaarden. —

Vergelijk: *Het is niet onmogelijk, dat hij . . .* — in de omgangstaal. — Talloos zijn de *omschreven vormen* van *superlativische* en *absolute* be-grippen, en van de *negatie*; voorbeelden van den superlatief (relatief en absoluut):

Als je 't nou hebt over 'n v^ángst, dan had ik er eentje van ochtend (Bru.). — *O, wat hadden we een hekel aan dien man* (Kievit). — Nu trof hij hem *maar al te goed!* — Hij was *nog geen twintig pas verder, of daar . . .* — Dat allerzoetste lied omhoog, *dat aarde en hemel ooit bewoog* (Bastiaanse). — Een afzichtelijk geheel, *zooals men maar zelden zal zien*. — De rijweg was *zoo slecht als het maar kon*. — Zoo dom, *als je maar denken kunt*.

Door *litotes*: Hij is *verre van dom*. Hij is *nog niet zoo dom!* Dát ziet er *niet al te mooi* uit met hem! — Euphemisme: Hij is *nogal aan de luie kant*. —

De *vergelijkende* omschrijving komt ook in zwaren litterairen vorm voor: *Gelijk* wanneer men de armen strekt en schrijdt || En ziet maar zonder zien, en denkt aan spoken || Die zijn, waar niets is, en wier schaduw glijdt || In 't niet, als iets wat licht geeft wordt ontstoken || *Zoo* is het nacht (Perk) = 't is *totaal* donker. — Die te smooeren, waar *meer* onmogelijk geweest, *dan* van Charybdis de waatren in hun drang te keeren (Da Costa). —

Algemeen is de omschrijving door »als«; ontelbare vergelijkingen in de volkstaal:

De zee was zoo glad *als een bord* (Bru.). — Hij sliep zoo vast *als een roover*. — Ze zaten zoo nauw *als haringen in een ton*. —

Ook ironisch: Zoo vlug als een vogel die koe heet.

Andere *vergelijkende* omschrijving:

Hij was *den koning* te rijk. — Hij redeneerde, *dat* je er geen vuist tusschen kon krijgen.

Door een *rhetorische vraag*:

Wie zaliger ontwaakt? (Potg.). — Wie heeft ooit zoo'n dwaasheid meegemaakt? —

Een sterk nadrukkelijke omschrijving van het absolute begrip is de opsomming (hier in polysyndetischen ¹ vorm):

Daar haalt de jutter mee weg, wat er *drijft en vliegt en zwemt* op en boven en in de zee (Bru.) = *alles*. —

Omschrijvingen van de *negatie* zijn:

Dat zal je *evenmin* lukken *als dat* je van een noteboom peren plukt. — Maar 'k *val dood* as 't waar is! (Bru.) — Dat *bestaat* niet! — Oogen, armen, rug, zijn als verstaand! *Ademt hij?* 't Is te betwijfelen. *Ademt een mummie?* (van Rees) = Hij ademt *niet*. — 't Had *geen haartje* gescheeld. —

Algemeen verbreid zijn omschrijvingen van een *werkwoord* of van een *naamwoordelijk gezegde*. Dit zijn algemeen verbreide analytische taalvormen: ²

hij *gaf 'n gil*. — *maakte 'n wandeling*. — *gaf geen kik*. — *deed 'n kirretje*. — As ik niet buiten kan zitten, *heb ik mijn positie* bij de kachel. — Hij vertelde dat ie z'n *kijkies* al had *genomen* (Bru.) — D'r *ken 'n barsting uit komme!* (Falkland) = hij kan wel eens *barsten!* —

Nu de heele regeling in *kannen en kruiken is* = klaar is. — *De mogelijkheid bestaat . . .* — Ik had 'n *suffig gevoel* = was wat suf. — Hij *hield zich in de bedaardheid* = bleef *bedaard*. —

Ook deze omschrijvingen zijn bijzonder geliefd in de *ambtelijke* en *journalistieke taal* en in *rhetorischen stijl*:

Moge het U gegeven zijn nog vele jaren in dezen stoel *te rusten* van den arbeid! = Moogt gij rusten. — *Zonder de schennende hand te slaan aan* een der bijzonderste stadswijken = te schenden. — Hij *gaf uiting aan* zijn verbazing = uitte. — Hij *gaf lucht aan* zijn grieven. — Ook hier werd de *bewering uitgesproken, werd de voorstelling gehuldigd*, dat . . . — Men *legde* een voorname minachting *aan den dag* voor . . . = toonde. — Welvarende dorpen *hebben hun ontstaan te danken aan . . .* = zijn ontstaan door. — Om dit streven *tot verwezenlijking te brengen* = te verwezenlijken. — *ten uitvoer brengen* = uitvoeren. — De bloeiende ontginningen *zijn* van deze energie *de getuigen* = getuigen van. — Dat bezwaar moest met den dag *in kracht afnemen* = verminderen. — Deze meening *zal* in de Tweede Kamer *niet zonder echo blijven* = weerklink vinden. — Het onderzoek *was in een zoo ver gevorderd stadium gekomen*, dat mededeelingen konden worden gedaan = was zoo ver gevorderd. —

Het *passief* wordt omschreven:

Vermelding verdient nog, dat . . . = *vermeld worde nog*. — Er had een *levendige discussie plaats* omtrent de vraag = er werd hevig *gediscussieerd*. — Deze punten *werden het voorwerp van uitvoerige bespreking* = *werden uitvoerig besproken*. —

¹ § 371.

² Vgl. object § 228, 5.

In primitieven taalvorm kan de heele »vorm der mededeeling« berusten op de aarzelende omschrijving van subjeet en praedicaat. Denkbaar is deze »omschrijving« van den zin »Sommige menschen sláan hun hond«: En dán heeft men nog (Dan komt het nog voor) dat er menschen zijn die zóo doen: die nemen een stók en die gaan te wérk en sláan hun hond . . . De merkwaardige vormen van omschrijving in de Katwijksche visschers- en dorps taal zijn te vinden in O. Taaltuin III 318 en vlg.

De korte taalvorm.

- § 32 Verkorting van den woordvorm kan optreden tengevolge van concentratie van het accent van den zin op een of twee syllaben, c. q. een of twee woorden. De verkortingen van dezen aard behooren tot de taalgeschiedenis, hetgeen niet wil zeggen dat er in eenig tijdperk bijv. het huidige, niet verkortingen van dien aard in staat van wording verkeerden. Een oude verkorting van dien aard is *maar* uit *neware*, *weg* uit *en weg*, *stuk* uit *in stuk*, een jongere *asje* uit *als 't je belieft*, *juf* uit den vocatief *juffrouw* (*juf* is dan óók als *subst.* gangbaar). Jonge abstracties uit *composita* zijn: *reuze!* *stapel* (hij is stapelgek), *riks* (rijksdaalder). Het tweede lid van *stapel* kan taboe zijn geweest, de *riks* het gevolg van de bedelstemming van iemand die leenen wil. Opmerkelijk is ook het gemoedelijke: Het is wel wáar, wat je *verleden* zei (= *verleden keer* bijv.). Een verkorting van den aard van *juf* kan *loots* (loods) zijn, uit *loodsman* = man met het lood. Ook andere namen die als vocatief kunnen zijn verkort: *baker* uit *bakermoer*, *best(je)* uit *bestemoer*. We moeten bedenken dat in deze gevallen de concentratie van het accent, of de zwakke syntactische accentuatie in den zin of het zinsverband, niet automatisch de verkorting »veroorzaakt«: het verdwenen deel is *bovendien* bij spreker en hoorder overbodig geweest. Hetgeen niet wil zeggen dat er een »taalwet« zou zijn: »woorddeelen die overbodig zijn of uit het bewustzijn verdwijnen, worden niet uitgesproken« (een dergelijke »wet« is in ietwat andere bewoordingen geponeerd door Horn, zie mijn bezwaar daartegen N. T. XX, 11 vlg.). Een alles-en-alleen beslissende taalwet geldt evenmin voor de min of meer »opzettelijke« verkortingen¹.

In plaats van het subst. »*professor*« spreekt men van een »*prof*« om den langen vorm te vermijden, maar ook, omdat de korte vorm in gedrukte

¹ Er tegen pleiten ook de gevallen van flexievormen die voor andere functies in den zin gehandhaafd blijven: § 28.

stukken pleegt voor te komen. In de studentensfeer klinkt bovendien »*prof*« gemoedelijker, en *taboe* kan meewerken. Dit is ook duidelijk bij: Hij is uit z'n *hum*(eur). De verkorting »*Nat his*« voor »*Natuurlijke Historie*« in de taal van schooljongens is op dezelfde wijze te verklaren; blijkens den vorm »*Natte his.*«, schemert tevens een toespeling op het tegengestelde adj. »*droog*« door. Bij »letterwoorden« als *Mulo*, *H. B. S.* en *Ambtenaar B. B.* is de *opzettelijke* vermijding van den langen vorm en het voorbeeld van den *geschreven* vorm de *eenige* verklaring.

Bij vormen als *wen* voor *wanneer*, *wijl* voor *terwijl*, *kort* voor *in 't kort*, *zwond* voor *verzwond* kan het voorbeeld van een vroegeren, een Vlaamschen, of een Duitschen vorm meewerken (zie echter § 398 *slot*).

In het Hollandsch is gangbaar de bastaardvloek »*Verdijd!*« »*Verdije!*«, ook adject. »*Die verdijde kerel!*«. Dit is een verkorting van *vermaledijd*. Het (door het praefix »hybridische«) Romaansche woord gaf door zijn eindaccent een *formeele* aanleiding tot de afkorting. De neiging tot vermijding van dit vloekwoord bij uitnemendheid, was een *interne*.

Geen *geschiedenis*, volop levend, zijn de louter *syntactische* verkortingen: *de keuze van den korteren syntactischen vorm*. De aanleiding tot die keuze kan verschillend zijn: nadruk, spanning, streven naar snel en duidelijk overzicht. Zoo is sterke concentratie van het zinsaccent en een zekere gehaastheid aanleiding tot het weglaten van een *eerste* woord, in het voetbalverslag: *Dóelschop* voor *Néderland!* — *Schéidsrechter* laat hem gaan! — *Bál* gaat over de zijlijn. — Zelfs ontstaat hierdoor de schijnbare inversie van den mededeelenden hoofdzin Vf. S. A.¹: *Gáat Lagendaal* er vándóor. — *Wérpt Andriesse* zich er tússchen. — *Héeft B.* z'n body er al weer tússchen gegoid. —

Er valt hierbij op te merken dat bij den Amsterdamschen verslaggever neiging tot inversie sterker is dan bij andere Nederlanders.

In de Groningsche volkstaal is verzwijging van het *lidwoord* »*de*«, als in de eerste dezer zinnen, algemeen en zelfs bijna regel. In dat dialect is men trouwens spaarzaam met woorden: zie hiervóór § 6 (vertaling van zinnen), en ook § 136. Verg. ook Gron. »*Komt 'n keerl aan*« zonder *d'r*.

In het bedoelde verslag waren méer van die verkortingen. Het verslag van de spannende deelen van den wedstrijd leidt tot bijzondere vormen van nevenschikkend zinsverband. Talloos zijn de samen-trekkingen van het subject in den tweeden zin: *W.* langs het líjntje; *zet* scherp door. — *A.* neemt hem op z'n hoofd. *Zal* hem wegwerpen . . . Maar

¹ Zie § 297.

aan de óverzij is *die bal*. *Wordt* daar overgenomen.¹ — Vooral het subject »de bal« wordt in deze verbindingen verzwegen. Zelfs wanneer het in den voorgaanden zin object is: De gladheid doet *de bal* doorschieten over de lijn. *Wordt* dan weer ingegooid. — Volkers pikt *de bal* mee. *Rolt* voor het doel. — Ook is soms het weggelaten subject *de bal* in den voorgaanden zin alleen maar aangeduid: Opnieuw een aanval van Ierland, eindigt in buitenspel. *Wordt* genomen door A. —

Deze samentrekking gaat gepaard met het gebruik van allerlei zinnen zonder de gewone werkwoordsvormen. Voorbeelden van deze reeksen zijn:

Pang, een hooge uittrap. Wordt door A. genomen. Goed samenspel. Een schop; een schitterende schop; schitterend geschopt door B. — Daar gaat de kleine W. 'n Goete voorzet. Mól!!! op z'n hoofd. Naar Lagendaal. Drie Ieren d'r tusschen. Nog een vierde Ier. — Weer is die bal voor het doel. Van de voet van Andriessen. Terug die bal. Een vrije schop voor »hands«, ten gunste van de Ieren. —

Enkele of losse zinnen van dezen aard zijn: *Aanvangssignaal*, en de Ieren trappen af. — Terug gaat die bal. *Prachtig positie spel van die Ieren, zoo rustig*. — *A. in duel met B.* — Toe Webertje, ingrijpen. Jà, *nog net op het nippertje*. — etc. Een vorm van spanning is ook de verbinding van een interjectie en een meer of min volledigen zin: *Pang*,² weg gaat die bal, wordt door A. genomen. *Pang*, een hooge uittrap. *Pang*, een schot, precies over. *Boem*, van R. verspert hem de weg. *Hoepla*, daar is A., die daar teruggekomen is. *Hup*, de bal met een vaartje vooruit.³ —

Groot is het aantal der zinnen, waar de persoonsvorm ontbreekt, maar een *deelwoord* het gezegde vormt: De bal gaat over de lijn. *Meegenomen* door X. *Uitgetrapt*. De bal belandt bij Y. — Mooie aanval, *gestrand* door buitenspel. Hoekschop op het Nederl. doel. Door A. *genomen*. — Aardig zijn de verbindingen van drie zinnen, die bij minder scherpe scheiding door pauze en toondaling zouden gelijken op bekende zinsvormen in het nieuwere litteraire proza⁴: Volkers; even teruggekomen. Pikt de bal mee. — A. terug gekomen. Tikt de bal, en plaatst hem. — B.! weer terug gekomen. Probéert de bal. — Het tegenwoordig deelwoord is in deze verbindingen zeldzaam: A. gaat er mee van door. Handig *dribbelend*, langs de lijn. — Eenmaal stond er een deelwoord in een lossen zin: Hier

¹ Herstel van den volledigen zinsvorm: Weer gaat de bal over de zijlijn. *Wordt* nu opnieuw *wordt de bal* ingegooid. —

² Directe weerslag van het geluid.

³ Een aardig geval van ironie: *Toe Bas*, die man zal je niet bijten.

⁴ Vgl. § 311 en *Stilistische Studiën* II.

wordt hij weer opgevangen door A. Naar B., die naar C. ! D. staat buiten spel. *Gefloten voor buitenspel.* —

Een enkel voorbeeld is er ook van een beknopten progressieven zin in den vorm van een infinitief, gesproken in een oogenblik van groote opwindung: Via een van de Tsjechische beenen drijft de bal af, *om* in de buurt van A. *te belanden.* — Hierop volgde onmiddellijk de zin: 'n *Warreling* van spelers! — Hier vormt het verbale substantief het gezegde (= *De spelers warrelen* door elkaar).

Ook de imperatief wordt uitgedrukt in den korten vorm: Toe Webertje, *ingrijpen!* — Kom nou, S.; *niet zoo protesteeren!* — Daar gaat Moll. *Vooruit* Moll. Niet te kort *spelen*, heeren, een beetje open. De Ieren wat uit elkaar *halen.* —

Een bekende korte zinsvorm is ook de toegevoegde bepaling, die van den voorafgaanden zin gescheiden staat door een pauze. Deze zinnetjes dienen ter nadere aanvulling, verduidelijking, tot nadruk ook, en ook wel als variatie op het voorafgaande:

Het is een lange knaap, en dan *zwaait* hij het linkerbeen, *gewéldig!* — Dan gaat A. er van door, *langs de linker vleugel.* — Weer is die bal voor het doel; *van de voet van A.* — Het is aardig gedaan, *van die Groninger.*¹ — B. neemt die vrije schop, *goed ook.* Hij heeft de bal, *als aan een touwtje.* — Die daar een pracht van en partij speelt . . . *zoo kalm, zoo rustig, zoo zuiver.* — De bal rolt voor het doel, *tot*² *een uittrap voor ons.* En laat de bal rustig over de zijlijn rollen, *tot een doelschop voor de Tsjechen.*²

We zien hier, dat de analytische denkvorm ook tot *korte* syntaxis kan leiden. We kunnen typische verschijnselen van korte syntaxis demonstreeren aan de Katwijksche Volkstaal, of liever aan de conversatie van visscherslui, die onder elkaar »aan een half woord genoeg hebben.«

Een sterk staaltje van »lapidair« stijl is het slot van den zin: »In de brak weunde altijd auwe mense-n-in³; *aar^em!*« De discrete verteller scheert heen langs het begrip: »de armen van de gemeente, de bedeeden.« Een algemeen gebruikelijke korte syntactische constructie is: »*Iéne zeng* (= windvlaag)! *in* me waere-n-ommegeaen!« De uitroepvorm fungeert hier conditionaal (verplaatsing in het verleden: zie § 170 en 163).

In de besloten-groepstaal is de nominale aanstippelende zin voldoende

¹ Hier blijkt een bepaling met *van* het handelend subject van het passief te omschrijven. Mogelijk is echter, dat dit voorzetsel is gebruikt naar analogie van: *het is* aardig van die Gr.

² Opvallend gebruik van *tot*, niet algemeen Hollandsch.

³ Over dit herhaalde (bij)woord later uitvoeriger.

duidelijk: »Om vijf ure ginge we an 't skot («schoten« we de netten), in d'aore ochtent *twaelef groote traliede maon haering! De wint uitte wal.* — De slotzin is feitelijk een »absolute constructie«. Dergelijke groepstaalvormen kunnen ook in het verband van den zin worden opgenomen: *We zâalden 't land an brokke*, en toe ginge-we skiete (netten nl.). De bedoeling van deze interessante constructie is: We zeilden zeewaarts, zoo lang tot van de kustlijn aan den horizon alleen nog de hoogste *brokken* zichtbaar waren; *zoover tot het land aan brokken werd gezien*. Waarschijnlijk is hier »'t land an brokke« nog bijw. bepaling, en dus ook feitelijk een absolute constructie. Mogelijk is natuurlijk, dat »we zâalde« met het object »'t land« wordt getransitiveerd. Een geïncorporeerde korte absolute constructie is ook: *We benne anker op egaen* = *We zijn*, nadat *het anker* was opgehaald, weggegaan.

Kort door vermijdende uitdrukking van een gevoel is: *Ik heb* er van datti nau zoo heen egaen is (= *Ik heb er verdriet* van dat hij gestorven is). Want as j'em nou skiet (de kolfbal), in je ken em iet pakke, dan *hèj* j'er nog maer van (nl. *spijt*). — Talrijk zijn de verbindingen van *zijn* vooral, en een voorzetselbepaling zónder een elders gangbaar praedicaatsnomen of praedic. attriboot: *Ze waere mittie slooupe* (= waren met de sloepen *bezig*): *met* is hier sociatief. »*Ik was bij* Gijze toe (= ik voer toen *als matroos* bij schipper Gijs)«. »*We waere uitte* vaertuige (= we waren ver van de andere vaartuigen *verwijderd*)«. »*Et was in* de wind (= de koers was tegen de wind in)«. »*Ik voer van Haezenoote* (nl. als schipper)«. ¹ Een adv. van graad absorbeert een onbepaald telwoord en wordt gesubstantiveerd: »*Rijkelijk* deene dat in de túin (= rijkelijk *veel reeders* deden dat op hun erf).

Een verkorting door taboe is: »*Hij was er nog ov ekomme* (= was veilig of *levend van het zinkend schip* gered).« Een concrete zin als deze zou de oorsprong kunnen zijn van de uitdrukking: »*Er levend afkomen*«. — In de besloten-groeptaal is begrijpelijk de korte vorm: »*We ginge of*« of: »*We waere tien weke of*« (= *We voeren met de schuit van den wal*, van het duin. *We waren tien weken van den wal af*).

In zinnen als deze kan het subject verschuiven: »*As je* om hoog sting (= als *de schuit tegen duin* omhoog stond, als men aan wal was)«. *As je* opte rolle sting (= als *de schuit op rollen op het strand* lag). Algemeener is dit het geval in: »*D'r lag 'n slag, 'n rijslag* (= 'n rijpad), *dat ree* dan zóo om nae Klaes H. (daarlangs *reed men* om . . .). —

¹ van is hier: *van wege den reeder H.*

Speciaal Katwijksch is de verschuiving van subject in een verkorte verbinding: *Ik ben ewonnen-an-em* implaes van edaaiast (= Ik vind dat hij vooruitgegaan is, in plaats van achteruit. *Daaizen* = »dei(n)zen« is in Katw. zeer gebruikelijk).

In de besloten-groeptaal kunnen spontaan drie- of zelfs vierledige samenstellingen worden gevormd: »Toe kregē we-n-'n binne-zuije-wint-mit regen«. Een drieledige voorwerpsnaam aan boord is o. a. *Kasbak-luik*. Ook dit zijn »korte« taalvormen (§ 64).

De verschillende artikels in een dagblad plegen te worden »opgemaakt« door den »opmaker«, den belangwekkenden functionaris die in Amerika »headliner« heet. Dáar, en bij ons in stijgende mate, is zijn taak gericht op verwekking van de grootst mogelijke »sensatie«. Een rustig verslag van een tocht bij nacht door sloppen en stegen van Amsterdam wordt in Amerikaanschen stijl aldus »opgemaakt«:

Dood aan de Ratten.

Een sluipende waker.

Een kat bespringt haar prooi.

Nachtelijk duel.

Namen waarin geritsel weerklinkt. — Luguber
Amsterdamsch plekje. — Groene schittering in
het duister. —

Het doodgewone geval van een jacht van katten op ratten is in dit opschrift opgeblazen tot een griezelig-spannend drama. Sterk effect gaat er uit van de adjectieven »sluipend«, »nachtelijk«, »luguber« en »groene«, van »dood« en »duel«, van »geritsel« en »schittering« in het »duister«. *Maar ook grammaticale middelen doen hun dienst. In de eerste plaats de splitsing van het verhalend verband in korte, losse zinnen.* In de tweede plaats de suggestieve aanduiding door de *ellips* van den persoonsvorm van het werkwoord in het meerendeel der zinnen, *de suggestieve verkorting* ook van »straatnamen« in »namen«, *de ellips* van het subject bij »groene schittering«, etc. In de splitsing zoowel als in de »ellips« schuilt het verschijnsel van *den korten taalvorm*. In het »opmaken« van »krantenhoofdjes« uit den inhoud van het artikel kunnen wij de taalvormende »verkorting« op heeterdaad betrappen: de korte syntaxis in statu nascendi. Het natuurlijke doel van den opmaker is niet de »sensatie«, maar wekking, richting en leiding van des lezers aandacht, een belangrijk onderdeel der »service« van het dagblad. De splitsing wekt de aandacht door sterker nadruk op een verrassende tegenstelling in den inhoud der twee deelen:

»Studentenfeest! Den boel in brand gestoken«. — De splitsing bewerkt een climax: »Dynamietontploffing. Dertien dooden«. — Een omvangrijk subject wordt geïsoleerd »Hebreeuwsche hoogeschool te Londen. Uitbreiding beoogd«. — Een omvangrijk gezegde: »De Afscheiding. Een uiting van verdraagzaamheid«. —

De verkorte zinnen missen in den regel den persoonsvorm van het werkwoord. Voor ons inzicht in de ontwikkeling van niet-verbale constructies zijn zij van groot belang, ook al gaat Behaghel wat hard van stal, door te beweren: »Die Vorherrschaft der Substantivkonstruktion in den modernen Sprachen ist gewiss gefördert durch das Bedürfnis der Zeitungen an Ueberschriften und Schlagzeilen.«¹

Niet de zinsvormen van deze krantentitels dringen in »de taal« door, wèl bestaat die kans voor de typische wóorden, in het bijzonder de talloze en omvangrijke composita, samenstellingen en samenkoppelingen, die, gelijk gezegd, in principe als »korte taalvorm« bij uitnemendheid moeten worden beschouwd. Een staaltje van samenstelling als »Danswaanzinrecord« kan door een opmaker in zwang komen. Over de typen van samenstelling zie: woordvorming § 58 en vlg.; typen van korte zinnen laten we hier volgen, om den *verkorten taalvorm* te doen kennen.

1. De vragende zin. De grammaticale vormen van de vraag ontbreken: het vooropstaande werkwoord, het vooropstaande vragende bijwoord of voornaamwoord. Het vraagteken als aanduiding van den vragenden zinstoon moet »het dóen«. Onzekerheid en twijfel worden door dezen korten zinsvorm »medegedeeld«: Een Duitsche Exportpremie? — Geen nieuwe staatsgreep? — Te hevige verkorting leidt tot onduidelijkheid: Herstelgloren? (= Begint het economisch herstel te gloren?) — Beter is splitsing van een omvangrijken zin: Entente Cordiale! Tusschen hoevelen? — De splitsing in subject en vragend gezegde is een »verzwaring« die ironisch effect heeft in: Hitlers hotelrekening. Was die te hoog of lager? —

2. De verzwijging van het vervoegde werkwoord in den normalen korten titel heeft ten gevolge, dat de volledige zinsvorm mèt het werkwoord een bijzonder effect heeft. Het zijn óf sensationeele nieuwtjes, die »dramatisch« worden voorgesteld: Tram overrijdt een kind. — Koeien doen tram ontspreken. — Nood in Twente stijgt. — Óf wel, de opmaker legt de ironie

¹ Litteraturblatt f. Germ. Rom. Philol. 1932, 214.

er dik op: »Ouder-Amstel bezuinigt« (door het werkwoord wekt hij de tegenstelling op met Amsterdám). — Willy Sklarek berust in zijn veroordeeling (Eindelijk!). — »De Champagne bestaat 250 jaar!« — »Goed landzaat spreekt Nederlandsch« (Ironisch citaat van wat de Minister zei over een op naturalisatie belust vreemdeling die geen Nederlandsch kon leeren). —

3. Groot is het aantal zinnen met een deelwoord, dat tot »verbum finitum« wordt verheven: Geldleening goedgekeurd. — Crisisgevaar bezworen. — Een weldoener gehuldigd. — Ex-koning Manuel overleden. — Getracht zijn vrouw te wurgen. — Onderhandelingen aanstaande. —

4. De rijkste ontplooiing constateeren wij bij de voorzetselbepaling. Vooral gebruikelijk in de tweeledige constructie van een substantief + voorzetselbepaling. Ook de enkele bepaling echter fungeert als »korte zin«: Naar het einde der staking. — Tegen het Reformjodendom. — Naar de Dictatuur? — De dubbele: Met Ottawa in zicht? —

De verbinding van een substantief + voorzetselbepaling is de bijna stereotype vorm voor de verbinding van een subject en een »gezegde«: »Onze Ruiters naar Los Angelos«. — »Vermeylen over het Taalinstituut«. — »Zelfkazende boeren contra Varkenswet«. — Het subject is zelden een voorwerp: »Ijsauto in brand«. ¹ — Meestal is het zakelijke subject werkwoordelijk abstractum. De verhouding der twee deelen is omgekeerd; het substantief der voorzetselbepaling is het eigenlijke onderwerp van den zin, het vooropstaande substantief omschrijft het »gezegde«: »Wending in de politiek«. — »Rede van den Minister van Oorlog«. — Een passief gezegde: »Rijksweerdienst in bescherming«. — Het (lijdende) onderwerp is eerste deel van een samenstelling voorop; een bijvoeglijke bepaling fungeert als negatie bij het eigenlijke gezegde: »Geen filmimport meer in Chili.« — De voorzetselbepaling, zelfs de locale en die met »met« of »van« wordt in deze zinnen niet attributief: »Successen in Diekirch«. — »Postvluchten op Indië«. — »Luchtschipverkeer met Indië«. — »Uitzending van Kinderen«. — Dit is alleen het geval wanneer het vooropstaande substantief één bepaalde gebeurtenis noemt: »Botsing met gevolgen«. — Of wanneer het substantief grammaticaal »bepaald« is: »Het resultaat van Lausanne«. — Lang niet altijd is de omzetting van een verbinding der voorzetselbepaling met een werkwoord in een verbinding met een werkwoordelijk substantief mogelijk. Hierdoor ontstaan op-

¹ Humoristische tegenstelling. Een andere: Chauffeur »contra« winkelruit.

vallende fouten¹: »Het voorgevallene op de Gelderland«. »De deelnemers aan het congres«. »Voorbijrijders langs de file«. — In het artikel zelf stond: . . . die de file brutaalweg links voorbijrijden. —

De titelvorm wordt nl. meestal uit den gegeven tekst overgenomen, bijv. »Balk op het hoofd« uit: »Vanmorgen kreeg een technicus . . . een balk op het hoofd.« —

De condensatie in den titel is nog heviger, wanneer het vooropstaande substantief wordt *samengesteld*: »Ten behoeve van het bereiden van heet water met electriciteit« — werd in den titel: »Heetwaterbereiding door electriciteit«. — De zin: »Heden is de bioscoopsluiting in de gemeente Venray afgekondigd« werd ingekort tot: »Bioscoopsluiting te Venray«. — Zie hierover § 65.

Een type van korten *stijl*, gepaard aan een al te beknopten, gecompri-meerden zinsbouw, vinden we in het proza van Potgieter. We zullen dit door een stilistisch experiment toelichten: de korte vormen van »Een Novelle?«

Potgieter eischt den *snellen, verrassenden, »overspringenden«* vertelvorm op als een recht: »als gij het een verteller niet gunt, ter afwisseling nu eens deze dan weêr gene zijde van zijn onderwerp aan te grijpen; als het van stukje tot beetje moet gaan, dan doe ik een beroep op Uw geheugen«. Een treffend voorbeeld van *den korten, flitsenden* dialoogvorm met hevig dramatische effecten is het »psychologisch moment« in de novelle, waaruit ik alleen deze regels citeer:

»Barmhartige Samaritane!« roept *het harte* dier *oude getroffen*; — »wist ge dan wat het worden zou?« laat *het hoofd* er *vorschend* op volgen. »En was dat een reden om haar alleen te laten?« *beschaamt* Machteld de grijze. —

Een staaltje van zijn korten beschrijvenden trant is:

»En nu, *een hoek des wegs om, de boerderij langs*, wier bloeiende heesters de lucht in balsem verkeerren; *een duiventil voor de deur, een dreumis op den drempel*; die naar de vogels zou zien, als hij geen bijtje in de buurt hoorde; *daar is* het pad, 't welk naar het kasteel opslingert; *daar is* eene weide.«

In het eerste citaat treffen ons de korte vormen der praed. attributen, de antithetische asyndetische coördinatie door de omschrijvende subjecten »hoofd« en »hart«, de ellips van het Vf. dicendi bij de directe

¹ Logisch zou zijn: »Het op de Gelderland voorgevallene«. — De opmaker kiest echter klakkeloos den stereotypen zinsvorm. Omgekeerd kan echter ook een opvallende fout ontstaan door vooropplaatsing van de voorzetselbepaling: Hij is tégen de bij het gevolgd systeem verspilling van grond. (Alg. Hdbbl. 12/VII 32). — Zie overigens § 104.

rede. In het tweede de schetsende vorm der afgescheiden bepalingen en aan het eind de asyndetische herhalende zinsinleiding. Een voorbeeld van gedrongen, synthetischen zinsvorm is: »Heen en weer zwierende met iedere beweging der hand, heeft de *nog* dunne schoof, die *echter vast* aanwast, iets sierlijks dat haren smaak streelt«. Een gedrongen vorm constateeren we hier in het bijzonder in de ingevoegde modale adverbia, het verband van een participialen, causaal fungeerenden inleidenden zin, den onderbroken hoofdzin in het midden.

We noemden reeds den korten, snellen vorm der directe rede, niet door een Vf. dicendi begeleid. Over de »beknotheid« van deze zinnen is gehandeld door W. de Vries, N. Taalgids XIX 82—93 en door Van den Eerenbeemt, O. Taaltuin II 341. Wij merken daarom alleen op, dat Potgieter van dezen stijlform gaarne gebruik maakt: »Ge zoudt mij vertellen«, *breekt* de schalke jonkvrouw het oogeblik stilte *af*, »ge zoudt mij vertellen . . .« — »Als mijn zuster niet wist . . .« »Wie mijn veldbloem is,« *kust* haar Reinier het blozend gezicht.« (Hier staat de »snelle« zegswijze in de »ontknooping« van de novelle). — »Ondeugende!« *heft* Mathilde den *wijsvinger op*: »Wij . . .« Bij een passief gezegde staat het bijwoord »zoo«, dat kan worden opgevat in de beteekenis »met deze woorden«¹. Met een dergelijk adverbium, en zónder Vf. is een zéer korte vorm bereikt in den beslissenden dialoog der novelle: »Een dienstbare . . . het gaat niet«. *Anders hij*: »Die dienstbaarheid zal morgen úit hebben², als ge mij vertrouwt.«

Het omgekeerde gevolg van Potgieters neiging tot *beknotheid*, nl. omvangrijke zinsverbanden die aan de »rede« worden toegevoegd, volgepropt met verklarende bepalingen en zinnen, zijn het kenmerk van den óuderen romantischen stijl: »Beter,« *zegt* M. blijde, zonderling genoeg, niet enkel dewijl de herstelling van de javaansche haar inderdaad hartelijk verheugt, ook om het allengs wijken van wie weet welken schrik, die haar bij dit bezoek beving, die haar straks bij dat »*mésallieerde*« weer door de leden liep. — Het is bijna ondenkbaar, dat Potgieter hier den zwakken intonatievorm die het toegevoegde zinstype kenmerkt, tot het einde van het verband zou hebben willen volhouden. Dit wordt des te meer onwaarschijnlijk, wanneer we elders aan het slot van zoo'n verband een uitroepeteeken vinden: »Peine perdue!«, lacht

¹ »We zijn in het bosch,« *zoo* wordt de alleenspraak van het meisje eensklaps gestoord.

² Een bij Potg. geliefd »kort« werkwoord.

Louise, terwijl . . . etc.« en id. »Heerlijk,« roept Louise, nu . . . etc.« — Hetzelfde geldt voor den omvangrijken tusschenzin: »Zie, Louise!« *zegt* de blonde, *terwijl* de handschoen van de blanke vingers glijdt en fluks een mesje uit de schede wipt, in poëzy had het »een sikkeltje« geheeten¹; »zie« en in . . .« — De gewone intonatie is echter volkomen aangemelijk, wanneer de »rede« wordt gevolgd door den objectief-verhalenden hóofd-zinvorm met »en«: »Hoe lang is het geleden, dat zij ongesteld werd?« en die allengs toeschietelijker vrouw van jaren speelt de belangstelling zoo goed, dat Machteld het opkomen der koorts vertelt, voor drie weken, — het bedenkelijk gezigt des docters, de raad van dezen, Adrienne liever nog dienzelfden dag te vervoeren; »men kon nooit weten wat het worden zou«. Zie verder over dezen zinsvorm § 364 en vlg.

Beknopte zinsbouw ontstaat vooral door het streven naar éen »gezegde« zonder sterk gespannen rhythmten. Deze neiging kan in volkstaal den spreker »ingeboren« zijn, een uiting dus van de »volkspysche« zijn, kan óf aan het »ras« of den volksstam, óf aan het sociale milieu het beroep e. d. worden toegeschreven. Het kan ook kenmerkend zijn voor de primitieve mentaliteit ten opzichte van bepaalde »omstandigheden«. Er zijn menschen die spreken in »lapidair« stijl: zij vermijden de logisch-functioneële woorden als het Vf., voegwoorden, pronomina etc. Relatief is hun taalvorm »elliptisch«. Men bedenke echter dat ook door sterk affect gedreven, de primitief zijn uitingsvorm kan bekorten: gebaar en gelaatsuitdrukking zeggen dan meer, dan »logische« syntaxis. In het litteraire proza is de stijl der moderne »zakelijkheid« bron van korte syntaxis, ontdaan van litteraire »franje«, die in impressionisme en naturalisme welig tierde.

Wij citeeren een willekeurig brok uit Theun de Vries »Stiefmoeder Aarde«, het slot van een hoofdstuk en den daarop volgende aanhef van een nieuw. De korte, beknopte syntaxis verraadt, juist door haar schijnbare vormeloosheid, iedere dramatische trilling, zelfs in den zelden lánge zinsvorm²:

Eindelijk, eindelijk; hij is met zijn vader alleen. En zijn vader is door hem betrapt, met een meid, een boeredeern, die men voor vijftig guldens in een jaar huurt. Een gölf van genóegdoening gaat wárm en düivels door Jàrig heen,³ hoon en overwinning: — Dat jou je niet skame, op jouw jaren!

De vernedering! Dat is dan eindelijk de vernedering, die hij zijn vader aan kon doen, de wraak voor de onverschilligheid van twintig jaren. In het bijzijn van een bode, die

¹ Een »uitval« die den tusschenzin wéer onderbreekt.

² Als zin, syntactische eenheid, beschouwe men iedere woordgroep binnen twee pauzen.

³ Een relatief lange zin, met meer dan éen of twee rhythmische toppen.

nu achter de bedsteedeuren ligt te luisteren. Wychman antwoordt niet, hij kreunt iets, het komt diep uit zijn borstkas. De hand gaat langzaam omhoog. Maar de zwarte Jarig is sneller. Zijn vuist vliegt op, ze valt al, tusschen de óogen van Wychman komt ze nêr,¹ op het voorhoofd. En de boer van Wiarda-zathe trilt op zijn gespierde zwáre bëenen¹, hij valt achterover, in de volle lengte gestrekt, onder deze vuistslag van zijn jongste zoon. Nu moet het komen, het beslissende gevecht. Jarig houdt de adem in, en wacht. Maar er gebeurt niets. Wychman staat op, kijkt zijn zoon bevreemd aan, zijn mond begint te beven; hij gaat langs Jarig, door de gang, over de deel, naar buiten, hij loopt als een beschonken man.

In de opkamer, met de rug naar de hooge bleeke ramen, zit Wychman Wiarda, en op tafel voor hem staan drie stapels rijksdaalders en guldens². Dat zijn de loonen van Georg, Michel en Lars.

In het voorhuis wachten weer de blauwe valiezen, opgepropt met friesch brood en friesche nagelkaas². De vijgmatten en de zeis in zakkenstof gebonden liggen er naast.² De hanekemaaiers zijn klaar; het is de dag van de afreis.

Zij kunnen binnenkomen. Wychman hoort ze schuifelen beneden aan het trapje van de opkamer,² dan kraken de treden. De deur zwenkt glimmend open. De boer van de zathe zit daar, zonder zich te bewegen, een blauw litteken boven de oogen. Hij knikt met het hoofd. De mieren komen naderbij. Drie pezige gedaanten, in korte bevertin broeken, jekker en leeren vest, reisvaardig.

We zullen o. a. in het hoofdstuk over »het woord« op de mogelijke bezwaren van al te korte syntaxis kunnen wijzen. Bijv. bij de bespreking van de »syntactische metonymia«, als in; »*Het schip wenscht niet het Oceanarecord te breken*« — voor: De reederij wenscht niet dat het schip . . . e. d. Tevens waarschuwen we tegen de neiging der »taalzuiveraars« om, gesterkt door Charivarius' strijd tegen de *tautologie* (*pain-de-luxe-brood*) den medemensch te gebieden, zijn zinnen tot het strikt-noodige te beperken. Zoo werd als een »totaal overbodig invulsel« gebrandmerkt de bijw. bepaling »zonder meer«, een bepaling die dikwijls onmisbaar is in »diplomatieke« zegswijze, als bepaling der voorzichtige, aarzelende »modaliteit«. Omgekeerd worden wel nieuwe staaltjes van uiterst *kort* taalvorm gehegeld. Zoo bijv. »Italië als touristisch kunstland«, waarvoor de taalbewaker wilde schrijven: »een land van kunst, aantrekkelijk voor den toerist«; hij sprak hier van »aaneenlijmen«. Een andere criticus werd getroffen door het opvallend gebruik van »gewend« in den zin: »de puberteitsjongens die in geen weken 't vroeger *gewende* geld voor cigarettten hebben.« Inderdaad is het attributief gebruik van dit bijw. naamw. (inplaats van »geld *waaraan* zij vroeger gewend *waren*)

¹ Zie noot 3 vorige pag.

² langere zinseenheden.

voorloopig als fout te veroordeelen. Het is echter zeer wel mogelijk dat deze »metonymia« (*de jóngen* is (aan) geld gewend, niet *het gélld* is gewend) op den duur gangbaar wordt, in een gebruik als dat van het synonieme »gewone«.

Van taalkundig standpunt gezien, is het geval des te begrijpelijker, omdat de auteur van den zin door studie en reizen onder »Engelschen invloed« bleek te staan. In het Engelsch is de bedoelde overgang in constructie van dergelijke participiale woorden heel gewoon. Uit een stilistisch oogpunt is het van belang te constateeren, dat overgangen als deze zijn te beschouwen als verschijnselen van »taalverkorting«. Er zijn in het bedoelde zinsverband nog meer verschijnselen van dien aard, zoo in den geciteerden zin het (niet fraaie) compositum »puberteitsjongen«. Zelfs kunnen we de neiging tot verkorting in dit geval verklaren: deze zin stond mèt nog een andere als parenthesis onderbrekend in het verband. In een tusschenzin als deze duidt men iets aan met ingehouden toon, aanstippelend als het ware. De tweede helft van de opsommende parenthesis luidde: »een meisje van 13 met ernstige diabetes op een diët in eigenlijk-aldoor-even-honger, die om dit diët in een pleeggezin moet wonen . . .«. Ook hier weer een kort compositum »pleeggezin« en een aardig voorbeeld van »aanstippelende« koppeling-door-teekens, waarover in § 65 iets is opgemerkt.

Afwijkende Zinsverbanden.

- § 33 Het behoeft geen betoog (zie ook hiervóór reeds), dat de syntaxis, in het bijzonder die van de volkstaal, niet voldoet aan de begrenzingen van de »logica«. De neiging tot »analyse«, tot *splitsing*, de *omschrijving* en *aanduiding* in plaats van noeming, verhinderen den gespannen, praegnanten en strikten vorm, dien wij bij logisch denken benaderen. Overhaasting in het spreken leidt tot verkortingen in den taalvorm, die afwijkingen van de gangbare, duidelijke of in het taalgebruik geijkte constructies zijn: verschuivingen in de beteekenis of de logische functie der woorden, verwarring en vermenging van twee of meer synonieme constructies. Deze ontsporingen, afwijkingen en verschuivingen constateert men gewoonlijk, wanneer een spreker wordt verplicht zich uit te drukken in een hem vreemden cultuurtaalvorm. Vooral wanneer dit gepaard moet gaan met de bezwaarlijkheid van het *schrijven*. We hooren en lezen dan niet alleen: »Hij behoort *tot een der beste* spelers van ons land«. — Maar ook: »Ik herinner me den gecommiteerde nog al te goed,

die, toen een jongen blijk gaf een moeilijk sonnet te hebben begrepen en doorvoeld *en die* dat in 't Engelsch kon uitdrukken, *die* mijn plezier bedierf door te zeggen . . . « Uit een dissertatie: »Het spreekt van zelf — en niemand zou het tegendeel gelooven, ook al werd er die schijn aan gegeven — *dat een* die nog niets gepraeusteed heeft dan op tijd zijn examens af te leggen, *dat zoo'n beginner* niet al zijn wijsheid uit zich zelf heeft«. — »De bedoeling daarvan is slechts *den lezer* van het mnl. gedicht, indien hij mocht vragen wat staat er? — *om hem dan* dadelijk van antwoord te dienen«. — Bij den ongeschoolden schrijver-natuuronderzoeker Leeuwenhoeck heb ik (O. Taaltuin II 153, 247) als afwijkingen van de logische syntaxis geconstateerd: een bijzin die niet zijn afsluiting vindt in den verwachten hoofdzin (anakolouthon), een subject of object dat losraakt van het bijbehorende gezegde; demonstratieve, vooral terugwijzende voornaamwoorden en bijwoorden die geen logisch antecedent hebben; bijzinnen met »dat« die ten onrechte andere voegwoordelijke zinnen vervangen; constructies met den infinitief of een participium die voortkomen uit een blijkbaar verkeerd begrepen »stadhuistaal«. Deze »ontsporingen« en »afwijkingen« in »bijzondere« zinsvormen zijn er maar enkele uit de talloos mogelijke, bij spreken en schrijven. Er zijn er echter onder de genoemde eenige die in de volkstaal »normaal« zijn, dat wil zeggen: uit psychologische of andere »stilistische« oorzaken kunnen worden verklaard. Wij wijzen hier op eenige constructievormen uit spreek- en schrijftaal, die ten deele als »natuurlijke« syntaxis moeten worden gewaardeerd en niet door een eenzijdige »logica« verworpen. We doelen hierbij op twee »algemeene zinsvormen«: de coördinatie en de prolepsis.

Bij *coördinatie van twee bijzinnen*, vooral wanneer ze *voorafgaan* aan den hoofdzin, verliest *de spreker* gemakkelijk het overzicht, de tweede bijzin wordt dan in den *vorm* van een hoofdzin gecoördineerd:

Want as je 'm nou schiet, en je kan 'm niet pakke, dan heb je er maar wee van (Bru.). — En als *je goed aanpakt, en we mochten* toevallig een schip ontmoeten, dat weer naar Holland gaat, dan zullen we je daar op zien over te zetten. —

Wanneer Brusse zijn personen nabootst, eveneens:

Zoodra *we* aan *waren* in 't Nieuwediep, en *Toon had z'n zak* neergegoot in de »Blauwe knoop«, maakte hij een kuitenflicker (Bru.). — Totdat *ie* eindelijk klaar *was*, schouderde; en gort-droog *viel het schót* (id.). —

In het laatste voorbeeld is de vorm litterair-gestileerd, de volktoon is

verlaten. De onverwachte plaatsing en heffing van het Vf. hebben plastisch effect; zoo ook in:

Daar te liggen ... terwijl *alles* zoo spoedig *schijnt* te waren om je heen in 't maanlicht, en *angstig dreigende wolkegevaarten jagen* zwárte scháduwen op je af al over 't land ... (id.).¹

Vooraf ook in den verheven *epischen* beschrijvenden trant:

Zooals een graf ... dat ligt ... en 's avonds *rood* en 's morgens *rood schouwen* er over heen. (Gorter, *Mei*). De eilanders uit Ansaes hebben de groote zonnegele (paradijsvogels), van wie *Westerlingen* vroeger *geloofden* dat *zij* geen voeten *hadden* en *niemans* een nest, maar altijd *bleven zij* glanzig zweven op zónneschijn en wínd (Aug. de Wit).¹

In dit geval gaat de schrijfster met den hoofdzin-vorm over in de *onafhankelijke indirecte rede*.²

Een dergelijke overgang tot de *rustige* woordschikking is het negeeren der *inversie* in den tweeden hoofdzin bij coördinatie³: Daar *drinke me* 'n slokkie en *me ete* 'n stukkie (Bru.). — De spreker kan in den *enkeligen* *bijzin* den vorm S. A. Vf. laten varen, reeds ná het onderschikkende voegwoord. In opgewonden stemming *pauzeert* hij, vóordat hij overgaat naar den hoofdzin-vorm:

Want toen werd ik dan toch ineens zoo pieterselie-achtig nijdig, dat ... *ik nam* de theepot met al wat er in was en smet ...

Zonder pauze staat in dezelfde beschrijving⁴:

en ik was zoo crimineel nijdig, dat *ik liep* kwaad de deur uit en ik kwam den heelen avond niet terug (A. Werumeus Buning). —

Prolepsis is een verstoring van den *logischen* zinsbouw, door vooropplaatsing en isoleering van het »psychologisch subject«, beter gezegd »het *eigenlijke* subject«. Het *eigenlijke* subject is datgene waar we 't *eerst* aan denken bij het spreken; wát we er van denken, is het *eigenlijke gezegde*, »psychologisch praedicaat«. Dit *eigenlijke* subject is in een zin, die naar de natuurlijke gevoelsopwelling is geleed, het eerste *zwaar geaccentueerde* deel, niet dus elk willekeurig eerste zinsdeel. Meestal is het een heel ander zinsdeel dan het grammatische subject, d. i. het woord waarvan de flexie van het Vf. afhangt. In een zin als: Die broer van je, die *wensch ik hier niet meer te zien!* — is »die broer van je« het *eigenlijke* subject, *alles*

¹ N.B. de klankharmonie.

² Zie § 35.

³ Vgl. § 366, 2.

⁴ De constructie zonder pauze is in Holland niet algemeen gangbaar; Wer. Buning is een Groninger; zie over deze woordschikking verder blz. 495.

wat volgt is het *eigenlijke* »gezegde«, d. i. hetgeen ik van hem te zeggen heb. Zoo ook in: Piet van der Meulen, *ken je die?* — en natuurlijk ook in: Die broer van je, die *gaat me vervelen*. — waar het *eigenlijke* subject als *grammatisch* subject in pronom. vorm wordt *hervat*, evenals in de vorige zinnen als object.

Opm. Wat het »eigenlijke subject« van den zin is, kunnen we niet altijd zeggen, zonder den inhoud van den voorafgaanden zin te overwegen. Dikwijls hangt daarvan af, *waaróver* de spreker spreekt.

Door de *hervatting* slaagt de spreker (schrijver) er meestal in, den *logischen* zinsbouw *te herstellen* (te handhaven):

Goede vrienden, bij wie ze aanwippen kan, zij heeft die in de buurt niet (Potg.). — *Boer Naas*, die alle dagen vijf zes kruisgebeden bad, om lang te mogen leven, peist ¹ hoe hij in nesten zat! (Gezelle). —

Maar niet altijd wordt, bij het *spreken* vooral, het syntactisch »evenwicht« hersteld:

Want *elke haas*, zoo gauw 't geen zuigeling meer is, dat 't van z'n moer kan en uit z'n eige al vreet en zuipt, dan komt 't uit z'n leger vandaan (Bru.) —

blijkens het adv. »dan« heeft de spreker het overzicht over den gedachten-gang verloren door den langen tusschenzin. Zoo ook nu en dan in litt. taal: En *zij* (nominatief), die zullen zijn in later tijdsgewricht, || O God! die (accusatief) roept ge . . . (v. Haren). — en natuurlijk in den ouden ongeschoolden trant van bijv. de *Heemskinderen*:

Malegijs seide: *Dat gelt, daar die kop van gemaakt is*, 't is wel veertig jaer geleden, dat ik 't bat in de kerken. —

In de »psychologische« ontleding is hier »Dat gelt . . . is« *subject* en »'t is . . . kerken« *gezegde*. *Logisch* is de verbinding *fout*. Ook voorzetselbepalingen kunnen als subject voorop geïsoleerd staan:

In Mijntjes herberg, toen we er net goed aan 't scharrebier zaten, kwam toevallig de veldwachter binnengekuierd (Bru.). —

Door het hervattende »er« wordt de logische zinsbouw »gered«. Die-»redding« blijft uit in:

En zie . . . *op dien Zondag*, die ik nu op 't oog heb, dat was in den winter en toen zat ik weer te lezen in Bunjan, maar ik weet niet hoe dat kwam, maar het beviel me niet (A. Wer. Buning). —

¹ denk eens aan!

Een zin als deze, die niet »afloopt« naar de eischen der logica, noemt men wel »anakolouthon«. ¹ Merkwaardig is ook:

Tot aan de komst van Dieric Bouts, weet men haast niets omtrent de Hollandsche schilderkunst (N.R.C.). (Dieric Bouts is een schilder uit de 15e eeuw.) —

Hier is het attrib. bij »Holl. schilderkunst« proleptisch vooropgeplaatst; de verbreking van het logisch contact is onherstelbaar (logisch: Van de Holl. schilderk. *tot aan de komst van D. B.* weet men niets).

Anakolouthon ontstaat niet alleen bij prolepsis maar ook bij onderbreking van den gedachtegang. We volgen het proces der psychische syntaxis (zie blz. 18) op den voet in uitingvormen als: Dou d'r op Garrelswier bie 'n boer stólen was, is middelste knecht, *dei 't doan har, dei wisd'r gain road tou*, en is bang worren.

Ook in de onderlinge ordening der zinnen wordt de *logische* volgorde door *proleptische verplaatsing* verstoord. Ook de gewichtigste zin komt voorop. Het ondergeschikt zinsverband kan nl. *in trappen* worden uitgebreid. In het verband: *Het zou raar moeten loopen, als de zon, wanneer hij eenmaal onder is, niet weer opkwam.* — is de zin »als de zon niet weer opkwam« primair ondergeschikt aan den zin »Het — loopen«; de zin »wanneer hij eenmaal onder is« secundair ondergeschikt aan den primair ondergeschikten zin. Een dergelijke »getrapte« constructie gaat boven de kracht en het overzicht van den *spreker*. Hij vermijdt den »trap« door de *onderbreking* te doen vervallen, *plaatst den secundairen bijzin proleptisch voorop en hervat* diens inhoud in den primair ondergeschikten zin die achteraan komt ²: 't Zou raar motte loope, *as de zon onder is, dat ie d a n niet meer opkomt*« (Bru.). — De *gesproken* vorm is hier wederom een aaneengeschakelde kettingvorm in tegenstelling met de *weloverwogen*, geschreven *synthetische* zinsverbinding.

De zin: Hij denkt dat ze hem z'n hús af zullen nemen. — kan in opgewonden stemming worden omgezet, zóo dat het »psychol. subject« proleptisch voorop komt te staan: Z' n hús *denkt hij dat ze hem af zullen nemen.* — Zoo ook bijv. in »Sara Burgerhart«: *Dáar wil Tante niet hebben dat ik speel.* — Verder: *Anders waren ze bang dat we honger zouden lijden.* — *Dáarom denk ik dat het zoo duur is.* —

Wordt nu dit zinsverband afhankelijk van een derden zin, dan kan het »psychol. subj.« terwille van de geleidelijke aaneensluiting van den zins-

¹ vgl. ook den laatst geciteerden zin uit Bru.

² De *gesproken* vorm *zonder* prolepsis zou zijn: 't Zou raar m. l., *as de zon niet meer opkwam, as-i eenmaal onder is.*

keten¹ in den vorm van een (zwakker betoond) relatief verbindingswoord vooropstaan: *Weet je wat hij denkt dat ze hem af zullen nemen? — Weet je waar Tante niet hebben wil dat ik speel? In de eetkamer! — Zooals (in G. d. W.): (een zendeling) die ze zeiden dat door de inboorlingen vermoord was.* — Hierdoor ontstaat een *versmelting* van twee zinnen: »die door de inboorlingen vermoord was« en »ze zeiden dat«. Deze »versmelting« is ontstaan door de synt. techniek van den *opgewonden spreker* of den *snel-schrijver*. Zij heeft dezelfde waarde als de *logische constructie*: (een zendeling) waarvan ze zeiden, dat hij door de inboorlingen vermoord was. — gelijk (in een ander werk van Aug. de Wit): *zonnegele paradijsvogels*, van wie *Westerlingen vroeger geloofden*, dat zij geen voeten hadden. —

In den zin: *Ik hoop dien man niet weer te ontmoeten* — is de geheele groep van den *Inf. + te (dien — ontmoeten)* object bij »*Ik hoop*«. ² In nadrukkelijke mededeeling kan ook hier het »psychol. subj.« proleptisch voorop geplaatst worden: *Dien man hoop ik niet weer te ontmoeten.* — Ook deze zin kan afhankelijk worden van een andere: *Ik zei dat ik dien man niet weer hoopte te ontmoeten.* — Zoo ook: *Ik ben niet in staat dat te beloven.* — en: *Dat ben ik niet in staat te beloven.* — Men vergelijkte (G. d. W.): (het werk) *zooals ik het mij voorstel te doen in den geest van Prof. X.* — Zoo ook: (en zei), dat ik mij 't *schaekspel* vermeten had beter te kennen dan hij (Heemsk.). — Zwaar betoond of niet, het object staat hier proleptisch in vergelijking met de logische volgorde, die luidt: *dat ik niet hoopte, dien man weer te ontmoeten* (of: *dat ik hoopte, dien man niet weer te ontmoeten*) en: *zooals ik mij voorstel, het te doen.* — of: *dat ik mij vermeten had, het schaekspel beter te kennen dan hij,* — Bij de proleptische schikking ontstaat ook hier een *zinsverlechting*; het gevolg ervan is, dat het object van den infinitief komt te staan náast, en daardoor als object *gevoeld* kan worden bij het *Vf.*; ook al is dit inderdaad (logisch) *niet* het geval, zooals bij »*dien man hoop ik*«.

Bijzondere verbreiding vindt in het Nederlandsch de vervlechting van een *Inf. + te* met *relatieve zinnen*:

1° het pron. rel. is *lijd. voorw. zoowel bij het Vf. als den Inf.*:

(Schoone wonderen), als *welke* Henriëtte versmaad had verder te volmaken (Cam. Obsc.) — (De kennis) *die* de jonge ambtenaar omtrent rechtzaken toonde te bezitten (G. d. W.) — Het doel, *dat* men zich voorgesteld had te bereiken (N.R.C.). —

¹ *weet je* → wat; *wat* → hij denkt; *denkt* → dat.

² Zie § 202 en § 205, 1°.

2° het pron. rel. is *subject bij Vf. en Inf.*:

Stemmen, die mij toeschenen van jonge knapen te zijn (Cam. Obsc.). — De kade *welke* thans geacht wordt te smal te zijn (H. Polak). —

3° het pron. rel. is *object bij den Inf.*:

de enquête, die de staatscommissie verondersteld wordt te zullen houden (N.R.C.). —

4° het pron. rel. is *object van het Vf., subject van den Inf.* Een verbinding als deze zou, met een *niet-relatief object*, strijdig zijn met de normale syntaxis; zij is dan ook of van den Engelschen of van den Latijnschen zoogenaamden »*accus. + Inf.*«¹ een nabootsing:

Toen bemerkte Theobald een beschaduwde ruitertje, dat hij oogenblikkelijk herkende de schatmeester van den sultan te zijn (v. Looy, *Reizen*). — *Hetwelck* ick mijn daghen niet en sach, noch oyt alsulcx te wesen en hoorde (Coornhert). —

5° het pron. rel. is attrib. genitief; deze verbinding schijnt verouderd te zijn: Een eerzuil voor *welker* luister het ons past het hoofd neder te buigen (Potg.). —

Bijzondere voorkeur valt op te merken voor verbindingen met een *voorzetsel + rel. pron.*: *Vage leuzen aan welke zij zelf bekennen geen inhoud te kunnen geven* (N. R. C.). — Hier is een datief-object door een voorzetsel omschreven; het is een voortzetting van het gebruik in de hiervóór behandelde constructies. Maar talloos zijn de zinnen waar *voorzetsel + rel. pron.* een *bijw. bep.* bij den Inf. is: *Een bank, op welke hij meende te mogen zitten.* — Langs heel verschillende wegen kan zoo'n verbinding worden verbreid; men denke zich trapsgewijze: *Een bank op welke hij zat; . . . op welke hij bleek te zitten; . . . op welke hij verondersteld werd te zitten* — en daarnaast, als voorbeeld, de hiervóór besproken vervlochten zinnen met énkél rel. pron. Er komt bij, dat klakkelooze vertaling² van *Fransche* en *Engelsche* zinnen van dezen aard mee kan werken³. Ook kan toevallig de voorzetselbepaling behalve bij den Inf. ook bij het Vf. aansluiten; is men de verbinding eenmaal *begonnen*, dan zet men door: *Een voorwaarde over welke hij dacht te kunnen onderhandelen.* —

De verbinding met het zwaarwichtige *welke* wordt ook hier vanouds vervangen door een rel. pron. adv.⁴: *Glimlachend of hij ongerijmdheden zei, waarover het niet mogelijk was na te denken* (G. d. W.). — Zelfs *gesplitst*,

¹ Zie § 209.

² Specifiek *Fransch* klinkt soms de *Inf. + van te*; zie echter blz. 372.

³ In moderne talen, het Nederl. inclus, is bovendien de constructie uit het *Latijn* niet zonder invloed.

⁴ § 397.

bij *Hoof*: *En doe je niet branden, en blaecken en blaen* || Al *waer* 't u op *lust een lonckje te slaen*? — Nog sterker: Oostenrijk, in den strijd *waarmee hij z'n macht verworven had*. —

§ 34 In den snellen gang der gesproken taal kan de functie van één zinsdeel dubbelzijdig zijn, met negatie van de *logische* volgorde: *Hij zei dat hij dat geld had hij uitgeleend*. — Dit is de constructie »*apo koinou*« d. w. z.: het zinsdeel »*dat geld*« is naar twee zijden verbonden. In dezen zin is het *subj.* herhaald, omdat het contact was verbroken.

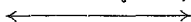
Deze verbreking van het logisch verband *kan* het gevolg zijn van zinsonderbreking: de *welcke, desen Craen* wel bereydt hebbende, aen den spete stack, ende die sorchvuldichlyck began te braden (Coornhert). — »*Desen Craen*«, object bij »*wel bereydt hebbende*«, wordt als zoodanig ook *gevoeld* bij »*aen den spete stack*«; het evenwicht wordt door het hervattende »*die*« hersteld.

De constructie »*apo koinou*« wordt pas volledig begrepen bij overweging van de *zinsintonatie*. Dit moge worden geïllustreerd door een voorbeeld uit de omgangstaal. A. en B. spraken over den tijd van den dag dat in een afgelegen gehucht, waar zij een buitenhuis bewoonden, de postbestelling kon worden verwacht. A. »*Wanneer komt de póst?*« B. »*Die komt pas om zes uur.*« A. »*Brengti 'm hier in huis!*« — A. bedoelde: dan komt de post niet in het hulpkantoortje aan (waar men hem kon afhalen), maar dan komt de postbode er mee aan huis. In de spanning van zijn vurig verlangen naar een brief koos hij een verkorten grammaticalen zinsvorm. Hij herhaalde niet het »*eigenlijke gezegde*« van B.'s antwoordenden zin (*om zes uur*); dit was nl. voor zijn tweeden zin »*eigenlijk onderwerp*« geworden. A. haastte nu naar een emphatische (hemzelf ontspannende, kalmeerende) mededeeling van zijn nieuwe gezegde (nl. de bezorging aan huis). De »*apo koinou*« vorm blijkt hier alleen mogelijk door de bijzondere accentuatie van den tweeden zin (zwaar accent op »*Brengt*« vooral) en de onmiddellijke aansluiting, op slag, aan den zin van B. Wel is er een »*samentrekking*« of »*ellips*« van den grammaticalen vorm *om zes uur*. Maar alleen dankzij een bijzondere dynamiek in den vorm van het zinsverband. Een ander voorbeeld, uit de Katwijkische volkstaal, uit een *spannend verhaal*, is de *apo koinou*-constructie tengevolge van de (spanning wekkende) parenthetische onderbreking: »*Toe komt in de*

nacht van Dinsdag op-te Weunsdag — 't was 's nachts twee uren — *kómt*

de wácht omláeg bij me kóoi in zaa^t: »Ouwé . . .« — Het Vf. wordt tengevolge van deze constructiewijziging herhaald, met zwaar accent. In § 297 merken wij op, dat hieruit o. a. kan voortvloeien de neiging tot inversie in mededeelenden zinsvorm. Er is verschil met de vorige constructie: hier wordt het Vf. van den aanvankelijken zin *herhaald*, en wel in verzwarenden vorm, met zwaar accent als in het eerste geval.

Ook het *anakolouthon* kan gepaard gaan met de »dubbele aansluiting« (apo koinou-constructie) van een zinsdeel. We citeeren nogmaals den zin uit De Blécourt (omgezet in Holl. vorm): Toen er in G. bij een boer gestolen was, is *de oudste knecht*, die 't gedaan had, die wist geen raad meer,

en is bang geworden. — Hier wordt het subject na onderbreking *hervat* (zie hierboven) en dit veroorzaakt den overgang naar een tweede gezegde bij het subject. Spanning, weerspiegeld in een nadruk-accent, is hier afwezig; de »syntaxis« is veeleer los en onbeheerscht. Deze vorm van »apo koinou« is in volkstaal schering en inslag.

Directe en Indirecte rede.

- § 35 Een categorie van algemeene taalvormen die vooral van belang is voor het epische genre, is die van de *directe* en *indirecte* rede, den directen of indirecten uitingsvorm. De epicus kan, afwisselend met zijn eigen verhalenden vorm in de derde persoon, de personen hun gedachten en gevoelens laten uitdrukken. Doen zij dit in denzelfden vorm als waarin zij in werkelijkheid zouden spreken, dan hanteert de verhaler de »directe vorm of rede«. Haalt hij hun uiting aan in verband met zijn verhalenden vorm, dan hanteert hij de »indirecte vorm of rede«. Wordt de indirecte uitingsvorm ingeleid door een verbum dicendi of sentiendi, dan is de *afhankelijke*, ontbreekt dit inleidende verbum dan is de *vrije of onafhankelijke* indirecte rede gegeven. In den epischen stijl wordt dikwijls de indirecte rede gebruikt als overgang naar de directe rede van monoloog of dialoog. De vrije of onafhankelijke indirecte rede wordt wel onderscheiden als »erlebte Rede«, wanneer de personen »hardop denkend« worden voorgesteld. Evenals trouwens de directe rede van monoloog en dialoog, wordt in den goeden epischen stijl deze »erlebte Rede« voorbereid door aanduidingen van de scène en het gebeuren, waaruit de stemming van de personen den lezer begrijpelijk wordt:

Toen we begonnen waren de lava te beklimmen, was het heele dorp uitgelopen. Op den eersten groenen heuvel ten Oosten van de dessa hadden de dorpelingen zich verzameld en bleven daar verbaasd en ontzet ons nastaren. *Wat zou er gebeuren? Zouden die twee Blanda's de vermetelheid hebben, den Batoer te bestijgen?*

(Nu grijpt de auteur in en gaat over tot zijn verhaalvorm:)

Zoo iets was nog nooit gebeurd en een *Baliër* zou het voorzeker ook nooit wagen, zich te begeven op het heiligdom van den machtigen god, die boven den vuurgloed troont (hier duikt nog even de erlebte Rede weer op). — Toen ze de zaal binnenkwamen, kwam de gastheer hen persoonlijk begroeten. Hij gaf zijn zuster een klinkenden zoen op beide wangen, keek daarna echter verbaasd naar zijn nichtje. *Was dat de kleine dreumes, die hij vijf jaar geleden op flikjes tracteerde? Maar dat was een echte dame geworden!* (overgang naar de gewone onafhankelijke indirecte rede:) En mocht hij haar nog familiär bij den naam noemen? —

Uit »Stiefmoeder Aarde« van Theun de Vries:

Swobk Jarigs Hoornstra belandt weer in haar domein: de keukenkamer. De meubels, roodgeel van was, staan te glimmen, en het koperbeslag van het oude pulpitrüm glimt. Een ketel stoomt met zacht geruisch. Vrede en middag. Najaar, de ingetogenheid van den winter. (Overgang naar den gedachte- en taalvorm van Swobk zelve:) *Al weer een winter.* Een jaar geleden is de kleine Berendien geboren; toen regende het. Ze heeft het kind nog maar twee keer gezien. Herbayum ligt zoo ver van hun dijk, *van de zee en de eenzaamheid* (vorm van den auteur). Niemand bijna komt hierheen. Ze zal de laatste reis met Wychman naar Tet niet weer vergeten. *Ze vermoedt samenhangen, maar de waarheid kent ze niet. Het leven is kort. De dood van Wychman heeft haar koud gegrepen...* (hier de vormen van den auteur).

DE KLANKEN.

§ 36 In het strottenhoofd bevinden zich de stembanden, die, door de uit de longen komende lucht in trilling gebracht, de *stem* te weeg brengen. Deze *stem* (stemtoon) wordt gewijzigd door den stand van de spreek- of spraakorganen in en rondom den mond. De mondrüimte is begrensd door de lippen, de tanden, den tandwortelboog (alvéoli), het harde verhemelte (palátum), het zachte verhemelte (velum) en de huid (úvula). In het zachte verhemelte is de uitgang naar de neusholte. Is deze bij het spreken open, dan ontstaan *neusklanken* (nasalen).

Wordt tijdens het voortbrengen van de *stem* de mondrüimte ergens vernauwd, zonder dat een hoorbaar *geruisch* ontstaat, dan wordt de stem gemoduleerd tot *klinkers* (vocalen). Ontstaat bij het voortbrengen van de *stem* of bij het uitstooten van den *adem* (zonder *stem*) een hoorbaar *geruisch*, dan draagt dit geruisch, al of niet met stem, den naam van *medeklinker* (consonant).

De klanken worden in den zin en het woord niet »op zich zelf« onderscheiden. We kunnen den zin in spreekmaten, de spreekmaat in woorden en het woord in »klankgrepen« of syllaben ontleden. Deze ontleding is alleen betrouwbaar langs experimenteelen weg. De syllabe is nl. begrensd

door kwaliteiten van ademdruk, accent en toon. In de syllabe bovendien zijn de klanken zelden volkomen te »isoleeren«, zonder de syllabe en de klanken geweld aan te doen. Door de kunstmatige isolering (onderbreking van de uitspraak) zijn wij echter in staat bij ons eigen spreken de articulatie, de plaats en de manier van articulatie der klanken bij benadering te onderscheiden. Op grond van deze criteria kunnen de klanken worden ingedeeld naar een schema van *normen* van een phonetisch-analytisch stelsel. In de werkelijkheid van woord en zin, en van »eigen« articulatie, hooren wij schier eindelooze varianten.

De medeklinkers.

§ 37 Bij voortdurend geruisch ontstaat een spirant, bij plotseling afbreken van geruisch een explosief. Een zeer lang aangehouden spirant noemt men geminaat. In Hollandsche dialecten is vooral de *s* (een der meest »sonore« klanken) aan het eind van een woord dikwijls lang. In Katw. zijn bij sterk affect of bij emphase zelfs de spiranten vóóran, voor een vocaal, geminaat: »SSít iet te ssúffe!« Zie ook § 41. Bij de explosieven volgt de explosie op de implosie, dat is de remming en afsluiting of stuiting van den uitstroomenden luchtstroom; de explosie is de ontsluiting van de mondruimte. Wanneer de sluiting, het *afgesloten-zijn* lang wordt aangehouden, is de explosie heviger; deze explosieven met lange implosie noemt men óók geminaten. Ze zijn in sommige dialecten duidelijk te onderscheiden van de eenvoudige explosieven. De spiranten en explosieven zijn stemloos of stemhebbend (»scherp« of »zacht«; stemlooze explosieven = *tenues*, stemhebbende expl. = *mediae*), al naar gelang bij de articulatie de *stemtoon* niet of wel wordt gehoord. Theoretisch, d. i. bij kunstmatige »isolering«, zijn de *v, z, g; b, d, g* stemhebbend. In de feitelijke uitspraak van syllabe en woord is evenwel de stemtoon niet altijd te onderscheiden. Zoo zijn spiranten vóóran een woord voor een vocaal veelal niet duidelijk stemhebbend, maar zwak stemloos. In het Friesch-Groningsch bestaat zelfs geen *volledige correlatie* van de stemlooze en stemhebbende consonanten. Daar is, in het bijzonder aan het woord-einde (in het Friesch vooral na lange vocalen), de correlatie er eene van *zwak* en *scherp gearticuleerde stemloozen*, *lenes* en *fortes*. Zoo is het ook eenigszins in het Katwijksch. Daar is, evenals in Friesch-Groningsche dialecten, in het woordverband, de slotconsonant vóór een klinker niet, gelijk regel is in het Nederlandsch (z. blz. 148), verscherpt: »Ik heb ehoord-astat-je ziek ben.« »Hoe vord-istat?« »Piet gaed-óok«. »Hij

word-al béter.« Deze *d* is zeer waarschijnlijk *lenis*. Bij een dergelijk stelsel is een *fortis*, vergeleken bij den stemloozen klank van het systeem »stemloos-stemhebbend«, allicht geminaat voor het gehoor.¹ Zoo zijn er in Groningen streektaalen, waar men twee onderscheiden slotconsonanten hoort in: Die muur is *wit* (adj.) en: Die muur is '*witt* (verl. deelw. van »witten«²). Dit wordt duidelijk in den bijzinovorm: Dat die muur *wit* is (voor den klinker wordt de *t* *zwakker* gearticuleerd) en: Dat die muur '*witt* is (scherper gearticuleerd, klinkt relatief als geminaat³). Op dezelfde wijze zullen de meeste Groningers onderscheiden spreken: (Kijk eens of er) *brân^d-is* (. . . brand is); en (Kijk eens of het òv-)brând-is. In het eerste geval een nauwelijks hoorbare zwakke explosieve lenis na de *n*; in het tweede een *duidelijke* (stemlooze) *d* of *t*. In het Katwijksch zijn geminaten in het woordverband te herkennen: Hij *zâttan* . . . (zeit dan). — Hij viel *vanddak* (van 't dak). — De meeste Nederlanders zullen ook in *litteeken* een geminaat spreken. De implosie en de explosie verschillen in plaats van articulatie in het Groningsch (en algemeen N. O.) bij: *zettⁿ*, *loopt^m*, *hakⁿ*. Hier is nl. de explosie in het achterste verhemelte bij het openen van den uitgang naar de neusholte. Alleen de implosie van de *p* (van *loopt^m*) is *labiaal*, van de *t* *dentaal*. De explosie in deze woorden, wanneer hoorbaar, is een zwakke »click« van het *zachte verhemelte* (velum). In *hakⁿ* ligt deze velare explosie verder naar achteren dan de velare implosie.⁴ Een *laryngale* explosie of »click«, de »glottis-slag« wordt in een deel van het Nederlandsche taalgebied gehoord vóór of ná een vocaal, vóór een vocaal wanneer er een »hiaat« is tusschen twee vocalen (na: *ɔ* apen), ná een vocaal bij korte nadrukkelijke uitspraak van bijv. »Jă!^l«. In sommige locale dialecten is hij opgekomen in plaats van andere explosieven in het midden van een woord, zoo bijv. in Roden (Dre.) in een verkleinwoord als *bɔ:^r ɔi* (= bordje)⁴, *pa ɔi* (= padje); in een deel van Zeeland in verkleinwoorden en ook in een woord als *wa ɔər* (= wakker)⁵. Naar de plaats der vernauwing van de mondruimte (lippen, tanden, tandwortelzoom, hard verhemelte, zacht verhemelte, huig) onderscheiden we de spiranten en explosieven in *labialen*, *dentalen*, *alveolaren*, *palatalen*, *velaren* en *uvularen*. Medeklinkers die ontstaan bij vernauwing door boven-tanden en onderlip, zijn labio-dentalen. De palatale articulatie der conso-

¹ In de gecit. zinnen spreekt de Katw. *t* in „*verscherpten zinsvorm*“ (§ 40).

² Waar dus etymologisch een *dentaal* méer aanwezig is.

³ In het Westerkwartier onderscheidenlijk een *fortis* en een gewone *fortis*-geminaat.

⁴ Zie O. T. III, 385. ⁵ Zie A. Verschuur, *Klankleer van het N. Bev.*, 5/6.

nanten is in het Nederlandsch secundair, aan omstandigheden gebonden: zij wordt wel ontleend aan vreemde talen (waaronder ook het Friesch) bij woordontleening, zij wordt ook wel teweeg gebracht door de verbinding met palatale *vocalen* (en de *j*) en bij botsing van *t* en *k*. Zoowel *dentalen* als *velaren* worden daarbij gepalataliseerd of gemouilleerd: de dentalen worden meest alveolaar, de velaren postpalataal. Maar ook volledige palatisering treedt op, vooral in Zuidnederlandsche dialecten, en bij bepaalde vormen als den verkleiningsvorm *-tje(n)* uit *-tken*. Men zie voorts van Ginneken, O. Taaltuin III 192 en vlg.

Het Nederlandsche alfabet maakt geen onderscheid tusschen de palatalen en de primaire consonanten (velaren en dentalen; de alveolaren zijn varianten van de dentalen, de uvulare *r* is in het Nederlandsch ook secundair). Voor de kenmerking der dialectische klankvormen is phonetische aanduiding der palatalen (alveolaren) en uvularen onmisbaar. We komen thans tot de volgende indeeling van het stelsel der Nederlandsche normklanken:

Stemlooze (c. q. scherp gearticuleerde) spiranten: *f* (labiodentaal), *s* (dentaal), *ch* (χ) (velaar, de *ch* in *lachen* en *dach*); *ʃ* (palataal of alveolaar, bij precieuse uitspraak in *chinees*, *sjoelbak*, *jasje*. Holl. ook wel tusschen *i*'s: »dat *ʃ*s*ʃ*i« (dat *ʃ*s*ʃ* ie). Katw. 't les*ʃ*ə = 't le(t)stje: het laatste restant; *ç* (palataal, in *gezich(t)je*).

De *sk* (nog in Friesch, Noord-Holl. en Katw.) is overigens algemeen dubbele spirant *sch*; Z.Ned. ook. De verbinding *schr* is, in Holl. vooral, wel verzwakt tot *sr*.

Stemhebbende (c. q. zwak gearticuleerde) spiranten: *v* (labiodentaal), *z* (dentaal), *g* (velaar, de gewone Nederlandsche *g*; in Oostelijk Nederlandsch ook wel postpalataal); *ʒ* (alveolaar of palataal, bij precieuse uitspraak in *geneer je niet*; algemeen in: *wat soes-je toch?*). De *j* is ook alveolare of palatale spirant; de tanden staan verder vaneen dan bij de *ʒ*. De *w* is een zéer zwak gearticuleerde *v*. In Katwijk a/Zee en Huizen (N. H.) is nog de krachtige bilabiale *w* gangbaar.

Stemlooze (c. q. zwak gearticuleerde) explosieven: *p* (labiaal), *t* (dentaal), *k* (velaar). De *k* wordt iets meer naar voren gesproken vóór palatale klinkers; een alveolare explosief hoort men wel in *hutje*, *handje* (= *c*). De *tj* (maar dan meest als *t + j*) komt, behalve in het Friesch, vóór aan een woord ook wel voor in het Katw.: *tjik* = driekantig reservezeil, ook hoofdijzer der vrouwen. Algemeen ook in klanknabootsingen en affectieve woorden als: *tjilpen*, *tjingelen*, *tjenken* (*tjanken*) = *jengelen* (*janken*) (zie ook blz. 193¹); in N. W. Drentsch is *sj*-symbolieke variant).

Algemeen is de gepalataliseerde *tj* uit *tk* in verkleinwoorden op *-tjə*. Stemhebbende (c. q. zwak gearticuleerde lenes, zie boven) explosieven zijn: b, d (g). De g wordt (buiten het Friesch) alleen gesproken (en dan als stemlooze *lenis*) bij *combinaties* als in *zakdoek*.

Andere medeklinkers dan spiranten en explosieven zijn:

De *l*, een alveolare éenzijdige, soms ook dubbelzijdige spirant die als zwak gearticuleerde explosief eindigt; meestal stemhebbend in den aanvang ook wel volslagen stemloos. De *r* is een reeks van òf *dentale* òf *wulvare* explosieven (de uvulare is de gebrouwde R). Vooraan in een woord is het aantal »slagen« van de *r* heel klein. Oost-Brabantsch¹ is een »suisende« *r*. De *nasale* medeklinkers: m (labiaal), n (dentaal), ŋ (velaar; in zingen, zinken); ɲ (palataal; in *oranje*, *handje*); zij zijn ook wel stemloos.

De *h* is het ademgeruisch zonder bijzondere vernauwing van de mondruimte; de mond heeft den stand van de volgende vocaal, zooals blijkt wanneer men de *h* aanhoudt in plaats van *h(ier)* en *h(oed)* te zeggen.

De medeklinkers worden in het Nederlandsch aan het einde van een woord (onverbonden met het volgende) stemloos gearticuleerd: zie blz. 145 over de scherpe of zwakke articulatie. Onverbonden met het volgende woord spreekt men de etymologische *d* dus als *t*. Zoo ook dikwijls bij assimilatie aan een volgenden stemloozen medeklinker (zie § 39).

De klinkers.

- § 38 De modulatie van een klinker wordt bepaald door de plaats waar tong en verhemelte elkaar naderen, den afstand tusschen tong en verhemelte op die plaats en den afstand der kaken, en de ronding van de lippen. Van deze drie is de afstand, in het bijzonder de afstand tusschen tong en verhemelte, het moeilijkst te bepalen. Wel is het waarschijnlijk, dat enkele klinkerparen als meer »open« en meer »gesloten« verschillen, terwijl ze wat betreft *plaats* van articulatie en al of niet-geronde uitspraak vrijwel gelijk zijn. Als »gesloten« en »open« staan zoo tegenover elkaar de *i* (van *lig*, phonetisch teeken *ɪ* of E) en de *e* (van *leg*, phonetisch teeken *ɛ*); hun langere genooten: de *E*: (van *peer*) en de *æ* in verschillende dialecten als het Drentsch en Katwijksch, phonetisch teeken *ɛ*:. De *ie* van *lieg* is nog geslotener dan de *i* van *dik* of de *ee* van *peer*; de *ee* van *leeg* is iets geslotener dan de *ee* van *peer* en neigt in Holland tot diphthonggeering door een slot-*j* (teeken *e*: of *e*:₁), vooral aan 't eind van een woord,

¹ Zie Van Ginneken, Handb. I, 176.

als in *zee*. In een (slinkend) deel van het Nederlandsche taalgebied staan als open en gesloten naast elkaar de *o* van *top* (phonetisch teeken ò of ɔ) en de *o* van *tong* en *dof* (phonetisch teeken ó of oⁿ). Een lange open ɔ: is in vele dialecten aanwezig; als representant van Oudgerm. *au*, Oudgerm. *â* en Mnl. gerekte *ā*. De *ε*: en ɔ: zijn wel degelijk Nederl. klanken. De klinkers van *lieg*, *lig*, *leeg*, *leg*; *lug*, *leug*, *luug* zijn meer of minder palataal. Die van *loeg*, *loog*, *log*, *laag*, *lag* zijn velaar. De klinkers van *leg*, *løg*, *lug*, *leug*, *luug* verschillen alleen door de palatale plaats van die van *lag*, *bg*, *lóg*, *loog*, *loeg*: historisch zijn zij dikwijls de *palatiseering* van de vocalen der tweede groep. De klinkers van *luug*, *leug*, *lug*, *luig* verschillen van die van *lieg*, *leeg*, *lig*, *leig* alleen of hoofdzakelijk door een ronding der lippen: historisch zijn zij dikwijls het resultaat van ronding door verbonden labiale consonanten (*wuiven* naast *weiven* – *weifelen*; Katw. *wullen* (willen), *wuppen* (wippen)). In dialecten is naast *o* en ɔ ook het *palatale* paar met en zonder ronding: *ø* en *æ* (of *ö* en *ȫ*) aanwezig; dan is meestal naast de *ø*: (van *leugen*¹) ook een lange *œ*: te constateeren, die overigens ook in het ontleende *freule* wordt gehoord. Het is duidelijk dat er eenige »stellen« van drie klinkers bestaan: de *uu* is ronding van *ie* en mouilleering van *oe* etc. (de *oe* is kort en monophthong; teeken *u*); de *eu* is ronding van *ee* en palataliseering van *oo*.² Deze dubbele kwaliteit van een vocaal als de *eu* (*ø*: en *ø̄*) kan leiden tot steeds ruimere analogische verbreiding in een flexie-systeem (zie § 144, het sterke werkw. in Huizen). De onderscheiding der klinkers naar de *quantiteit*, als *kort* en *lang* komt hierop neer, dat een lange vocaal *iets* langer wordt gesproken en meer rekbaar is dan de korte. Vele vocalen zijn vóór de *r* langer. Bij »woordvorming« kan de *quantiteit* veranderen: Drentsch *limtōch* (levendig) naast *leevmt* (levend); bij flexie: ik *zīē*, wei *ziet*, *zīw'* (zien we).

Van groot belang in de Nederlandsche taal is de »stomme *e*«, de neutrale vocaal, ongeveer een zwak gearticuleerde *ø* (phonetisch teeken *ə*).

Een *tweeklank* of *diphthong* bestaat uit twee klinkers, in één ademstoot, dus in één syllabe gesproken. In het Nederlandsch ligt de klemtoon op het *eerste* deel, het *tweede* deel is een zwakke *i* of *oe*, die ook wel klinken als *j* of *w*, en die door de phonetische teekens *ï* en *ÿ* worden aangeduid. Dit is de *dalende* diphthongvorm. In het dialect van Flakkee komen *stijgende* voor³, nl. de *ïE* en *ÿo* uit de Oudgerm. *dalende* *áj* (*éj*) en *áÿ* (*óÿ*) ontstaan door accentverspringing bij de verzwaarde vormen *éjE* en *óÿo*. *Stijgende* tweeklanken zijn overigens kenmerkend voor het Friesch.

¹ De *ø* van *lucht* is niet alleen korter maar ook *iets* meer *open* dan de *eu* van *leugen*, en iets minder *gerond*. ² Zoo ook *ø̄* van *ï* en *ȫ*. ³ Zie O. Taaltuin V 319.

De *u* kan ronding van den klinker bewerken, de *i* palatisering¹. De diphthong is als zoodanig het duidelijkst hoorbaar, wanneer de klinker lang is: *paaien*, *doeien*, *geeuwen*; of wanneer de *i* op een *oe*, de *u* op een *ie* volgt: *loeien*, *krieuwelen*. Zwak is het tweede element in *duw*, *luw*; *bijt* (ɛi); de *ui* is in gesloten lettergreep en midden in een woord ongeveer een *ö* + *y*, aan 't eind van een woord als *lui* ongeveer een *ö* + *i*. Deze tweeklanken zijn ook wel monophthong. Lang niet overal wordt duidelijk onderscheid gemaakt tusschen *ou* en *au*. Anderzijds zijn er dialecten waar de afstand tusschen deze twee door de ontwikkeling van *au* tot *ε*:*u* ver groot is.

Nasale klinkers komen, behalve ook bij correcte uitspraak van ontleende Fransche woorden, in dialecten voor. Vooral gedeeltelijke nasaleering door volgende nasale consonanten. In Hollandsche volkstaal bijv. »Och mensch!« = ɔχmẽ:ʃ! »Dat arme kind!« = dat arəm kɪ:nt! — Hier wordt de nasaal door den voorafgaanden (palatalen) klinker min of meer geabsorbeerd en dus gerekt; de nasaal wordt (in deze gevallen) »gemouilleerd«. In andere dialecten als het Huizensch (N. H.) wordt een woord als *kind* gesproken als *kẽi(n)d*: hier is de klinker bij volkomen nasaleering blijkbaar gerekt tot lange *î* en evenals oorspronkelijke lange *î* in dit dialect gediphthongeed tot *ɛi*. Het meervoud luidt zelfs *kɛjər*; bij volkomen absorbeering van de *n* is hier de *d* tusschen twee klinkers gesyncopeerd. In het Huizensch zegt men *weind* (= wind), *peint* (= pint); *beinden*, *veinden* etc. *Winden* (werkw.) is *weinden*; *wenden* is *waainen* (bijv. in de beteekenis *over stag gaan*) eveneens *venster* = *vaainster* (in de beteekenis *vensterluiken*). Mogelijk is ook in de verouderde uitdrukking »Je mottən gien *schaainnə* dingən maken« (= je moet de dingen niet kapot maken) — een participium van een zwak werkwoord *schenden* bewaard.² In Katwijk is o. a. het woord *mand* in de speciale beteekenis van een vischmand van bepaalde maat genasaleerd, gerond en gerekt tot *mo*:ⁿ. Nasaleering en de daaruit voortvloeiende vocaalrekking is vanouds kenmerkend in Saksische dialecten, als in het Drentsch van tegenwoordig. Het woord *mand* zou in het Katwijksch naar een anderen »regel« *mangd* moeten luiden. In dit dialect vinden we nl. (gelijk langs de zee kust in

¹ Zoo zijn in het Huizensch de woorden met lange *aai* gepalataliseerd tot E:*i* of *æi*.

² *Wenden* heeft de vormen *waainən*, *waaində*, *ewaaind*. Het is denkbaar dat in den praesensstam de *d* is verdwenen door de onderscheiding van de verleden-tijdsvormen. *Winden* heeft de vormen *weinden* (maar: ik *weijn*), *weun*, *eweunden*. In het geïsoleerde *schaainne* kan *nd* tot *nn* zijn geassimileerd. Zie ook § 39.

't algemeen, ook in Huizen en in sommige Zuidnederl. dialecten) de verbinding *-an-* en *-on-* voor *d*, *t* en *s* nog vaak gepalataliseerd tot *-aŋ-* en *-oŋ-*. Katwijksch: *bojs*, *gegojs*, *gajs*; ook *haŋd* in den bevelvorm »*Haŋd off!*«. In *skoermanjkel* (schoudermantel) is de *t* aan den nieuwen nasaal geassimileerd tot *k*. In Huizen wordt het werkw. *vinden* meestal vervoegd in de boven besproken vormen *veinden* (ik vein), *veun*, *veunden*, *øveunden*; maar daarnaast zijn mogelijk: ik *vong* (wij *vongden*), *øvongden*¹. Onder, zonder, kant: *ongør*, *zongør*, *kaŋgt*. Zie ook: Heeroma Holl. Dial. 62/4 over Huizensche klankvormen.

Tegengesteld aan de besproken rekking is de verkorting van *viend* tot *vrind*. Het is mogelijk dat hier een oude verkorting door *-nd* nawerkt.

Een belangrijk onderdeel der taalklankgeschiedenis is het hoofdstuk der *verkorting* of *verzwakking* van klanken, klinkers en medeklinkers. Klinkers kunnen worden verkort (of *niet* regelmatig *gerecht*) voor sommige consonantgroepen als bijv. *-tt*, *-kt*, *-nd* (*t*) (*litteeken*, *vrind*: dit waarsch. aanvankelijk als vocatief, die bijv. in de vriendelijke achterplaatsing (zie § 319) in »*Já vrind*«, »*Née vrind*«, een betrekkelijk zwak accent heeft). In volkstaalen omgangstaal zijn van deze verkortingen vele voorbeelden, min of meer gefixeerd of in wording, te vinden. In dialecten is bijv. in den kort en scherp gearticuleerden en geaccentueerden gebiedenden vorm *Uut doe* (uit jij, weg jij) een vorm *Uttoe*²! = vort! weg! (twee verkortingen die op dezelfde wijze begrepen kunnen worden) ontstaan (ook: (*hutt!*)).

Phonetische Overgangen.

§ 39 De verzwakte syllaben *ən*, *əm*; *əl*, *ər* kunnen »sonantisch« worden gesproken, dat wil zeggen: niet met een klinker *ə* maar met als klinker *n*, *m*, *l*, *r*³. Deze uitspraakvormen kunnen bij een bijzondere articulatiewijze *regel* worden. In het algemeen is de keuze van *ə*-vorm of sonans echter ook afhankelijk van het *zinsrhythme* en de *intonatie*, het variabele woordaccent. Zoo ook spreekt een Hollander in de zinnen: *Piet! gá an je wérk!* — En *Piet* gaat an *z'n wérk*. — het woord *werk* eenlettergrepig. Maar bij vragende intonatie tweelettergrepig, evenals hij de *ie* van *Piet* diphthongisch spreekt, in den zin: *Pié't?* ga je an je *wérrək?* — Ook deze

¹ Zie § 144. In Katw. een adj. *blonk* = vlekkelig (van zeewater), kan verscherpt zijn uit *blon(t)* = blond.

² *u* = ø, zoo o.a. in Ruinen in Drente.

³ Zuiver *-ən* hoort men vaak in Huizen (H.-N.), nu en dan zelfs *-in*.; ook elders in Holland (als de *-n* als overgangsklank is bewaard).

»svarabhakti«-klinkers ontstaan en vallen uit al naar den zinsklankvorm. Zij kunnen worden gerekend tot de »overgangsklanken«.

De neiging om bezwaarlijke overgangen in de articulatie, waarbij geheel verschillende posities van de monddeelen op elkaar volgen, te vermijden, leidt nl. tot overgangsklanken tusschen twee op elkaar volgende vocalen of consonanten, en tot assimilatie van consonanten.

Wanneer de uitgang $-r$ volgt op l, n, r, wordt in minder beschaafde taal¹ de overgangsklank $-d-$ gehoord; soms is deze algemeen geworden en in de spelling opgenomen: kaalder (kaler), daalder (daler), schoonder, naarder, vereerder. Na *m* voor *t* spreekt men wel de $-p-$: hij komt (c. q. komp). Deze *p* is gefixeerd in verkleinvormen als *boompje* (uit vroeger *boom-tje*). Na *ŋ* of *j* vóór *t* wordt wel $-k-$ gesproken: hij breŋkt (= brengt). Naast *gelegenheid* en *eigenlijk*, ook *geleghentheid* en *eigentlijk*². Ook de verbindings-*s* bij compositie is ten deele als overgangsklank te verklaren, evenals de $-n$ en de $-ə$ (vooral bij afleiding als liefelijk, verbintenis). In het Hollandsch wordt de $-n$ aan 't einde van een woord op $-en$ ($-ən$) niet uitgesproken. Maar wanneer er een woord op volgt dat met een klinker begint, kan de $-ən$ bewaard blijven; zelfs worden allerlei overigens verdwenen *n*-vormen in deze positie gehandhaafd of wordt een anorganische $-n-$ ingevoegd³. Invoeging van $-n$ is afhankelijk van het articulatiestelsel en van de syntactische constructie, vgl. *Holl.*: „Je mot *geve-n en neme*” en: „Je mot éerst *géve/en dán néme*.”

De uitspraak van den uitgang $-en$ van verschillende woordvormen is een belangrijk criterium voor de onderscheiden dialecten. Zonderen we de ingewikkelde »buigings-*n*« uit⁴, dan komen vooral in aanmerking de meervouds $-en$ van *substantieven* en van *werkwoorden*, de $-en$ van den *infinitief* en van het sterke *participium*. In het Friesch treedt de $-e$ alleen op in het *meerv.* van het *praesens* van het *werkw.*⁵ en in den *infin.* na hulpwerkw., niet na *te* (en andere voorzetsels), bij *subst.* gebruik, en bij verbinding van een *accus.* + *infin.* Zoo is het ook op Ameland, alleen is daar $-e$ ook regel in het praeteritum van het *werkw.* In Gron. en Drente blijft de $-n$ altijd, maar wordt de uitgang als *sonantische n* gesproken (in Drente en Westerwolde *meerv. praesens* op $-t$). In Huizen (N.H.) is de $-ən$, met *ə*, altijd mogelijk⁶. In het Gentsch $-en$ in het *meerv.* der *substantieven*, in de andere hier genoemde, *verbale*, vormen $-e$.

¹ In Stadsgronings fiendør (-ndr) in 't Westerkwartier fieng.² Zie over verscherping blz. 159.

³ Zie voor her Katw. O. Taaltuin III 209. ⁴ Zie hierover § 93 en vlg.

⁵ Praesens *meerv.* op $-e$ en praeteritum op $-n$ correspondeert dus met Drentsch $-t$ en $-ŋ$. Zie § 143. ⁶ $-n$ vooral bij het Vf. en den *infin.* afhankelijk van de woordverbinding.

Belangwekkend zijn vooral de gegevens over het Zeeuwsch, In Zeeland (incl. Goeree en Overflakkee) is op het platteland¹ de *-en* van den infinitief na *te* en in volkomen *substantief* gebruik regel. Op Goeree is na *te* zelfs nog de vorm op *-ene* in gebruik (te gō³nə, te lezənə). In verbinding met hulpwerkw. is (behalve in Zeeuwsch-Vlaanderen en deelen van Zuid-Beveland waar *-en* ook hier geldt) de *-e* regel². In afwijking van het Friesch is in de gebieden van *-en* na *te* en in subst. gebruik in Zeeland de *-en* niet gebruikelijk in de verbinding van een *accusatief* + *infinitief*. Het is voorts merkwaardig, dat in Oostelijk Zuid-Beveland, waar de *-en* ook in verbinding met de hulpww. staat³, de *-ə* is gesyncopeerd en dus als in Friesch-Saksische gebieden de uitgang *-n̥* wordt gesproken. Ook de uitgang *-en* in het *meervoud* der *substantieven* wordt in geheel Zeeland gehoord; evenals bij den infinitief is in de stad Middelburg de *-e* regel. De uitgang van het verleden deelw. en die van het meervoud der werkwoorden is *-e*, behoudens *-en* in de zelfde gebieden als bij den infin. na hulpwerkw. Mej. Dr. Ghijsen voegt er aan toe, dat men in Zeeland de *-n* bij de stoffelijke bijv. nw. alleen hoort in die gevallen waarin ook de andere adjectieven de *-n* vertoonen, nl. in den 1sten en 4den naamv. mann. enk. vóór *d* en *t* en meestal vóór *b*; evenzoo vóór klinkersen (stomme) *h*. Maar wij komen hiermede op het gebied van de buigings-*n*. Volledig vastgesteld is niet het uit Oude Tonge gemelde verschijnsel dat nl. het Protestantsche deel der bevolking de *-n* bij de werkwoorden niet, die bij de substantieven in het meervoud wél zou spreken; de Katholieken precies andersom. Dergelijke waarnemingen moeten door een diepgaande enquête bevestigd worden, willen ze van waarde zijn. Uit dit overzicht van den vorm *-en* als fonetisch verschijnsel blijkt, dat in het Zeeuwsch als in het Friesch de infinitief inderdaad twee flexievormen heeft, die met verscheidenheid van syntactische functie en constructie corresponderen. Terwijl deze varianten van den klankvorm ten deele aan etymologische formatie en syntactische functieschakeering het aanzijn danken, is anderzijds de aangeboren articulatie-gewoonte beslissend. Wat de verhouding daarbij van de twee klankelementen *-e(ə)* en *-n* betreft, constateerde een Groninger bij zich zelf, dat hij in een toestand van lichamelijke zwakte, liggende te bed, de Groningsche sonantische nasaal *-n̥* (*-m̥, -ŋ̥*) niet vermocht te articuleeren. Door sterkere

¹ In Middelburg is het *-e*. Voor Goeree zie echter ook N. Taalg. XVIII 248 vlg.

² Zelfs wordt dan *staan* tot *stae*, *doen* tot *doe*. Bij *-ə* kan ook hier de *-n* optreden als overgangklank. ³ Met name Wemeldinge en Ierseke.

dan zijn normale spanning van de spraakorganen en hogere intonatie behielp hij zich toen met een geforceerden vorm -ən. Deze ervaring klopt met den over het algemeen lageren, minder gespannen, zwakker aanzetten, trager verloopenden articulatievorm van den Groninger, vergeleken met dien van den Hollander. Het is volstrekt niet ongewoon dat de uitgang -en door Groningers zelfs consonantisch, dus als -n -m -ŋ, wordt gesproken.

Assimilatie van medeklinkers komt neer op *tempering* van de verandering in de positie der spraakorganen (gedeeltelijke of partieele assimilatie), of ook het *nalaten* van de verandering in de positie (geheele of totale assimilatie). De assimileerende invloed kan werken van de volgende op de voorgaande consonant (regressieve assimilatie) of omgekeerd (progressieve assimilatie). Een van de kenmerken van het Limburgsch is de regressieve assimilatie (gàbdə = gaapte): zie o. a. Van Ginneken, Handb. I blz. 174. Er is assimilatie van *plaats* (waar de consonant wordt gevormd), assimilatie van *stem* (stemloos en stemhebbend), assimilatie van de wijze van voortbrenging (explosief, spirant etc.). Wanneer de vorm *plaats* in het Hollandsch *plaass* klinkt, dan is hier een regressieve assimilatie van de t door de spirant s. De gewoonten der assimilatie zijn geheel en al eigen aan de dialecten. Zij worden ten deele opgeheven door den normatieve invloed van het geschreven voorbeeld. Minder ingrijpend is de dissimilatie, die veeleer occasioneel optreedt. Een voorbeeld is in Huizen (althans in vroegeren tijd) *sneutel* voor *sleutel*.

Bij een zekeren graad van spraakbewustzijn is de vrees, door een dialectische uitspraak op te vallen, aanleiding tot bijzondere klankverandering: er ontstaan »overdreven beschaafde« vormen. Zoo is *geschieden* ontstaan, in plaats van het oorspr. *geschien* (geschiejen); *preutsch* in plaats van *preus* (vgl. *plaass* = plaats hierboven); *paleis* in plaats van *palais*; en zoo komen er nu en dan veranderingen in de uitspraak van vreemde woorden: men zegt in Holland wel 'n *porje*, omdat men *porsi* (= portie) houdt voor een platte vorm als *koppi* (= kopje), *beursi* (= beursje), *korsi* (= korstje); maar het is ook mogelijk dat door de r en i de s is gepalataliseerd. Een Fries of Groninger die de z niet van de s door »stem« onderscheidt, zal een sabel als *zabel* (Gron. zo:bl) spreken; en leest een woord als *zéphier* van pure ongewoonte als *sévier*.

De zooeven genoemde »invloed van het geschreven woord en zinsbeeld« die leiden kan tot verwaarloozing der aangeboren assimilatievormen, wordt een gevaar voor de »natuurlijkheid« van de individueele »spraak«

zoowel als voor het »leven« der »algemeene taal«, wanneer bij het onderwijs in spreken, lezen, voordragen en zingen de schriftbeelden als de ware »phonetische« vormen en als schoon en welluidend den leerling worden ingestampt. Het is volslagen onnatuur, een voordrager of zanger met allerlei dwangmiddelen en kunstgrepen te hooren zeggen: Het maort(ə)-zonnətjə zet(ə)də boomən in(ə)gloed' — in plaats van Het maartsonnetje zet-te boomen ij-gloet. — Nog erger wordt het, wanneer het fanatisme van een in Berlijn geschoolden zang- of spraakpaedagoog den leerling verleidt tot »ideale« uitspraak van den vorm zon(netje) met Deutsche (open) *o* en spitse (Deutsche) *n* en *gloed* met een even praegnante *l* van de Deutsche »Bühnensprache«. Toch is deze ontarding der moedertaal bij haast iedere »verzenzegging« en zanguitvoering te beluisteren. En dit zal er niet beter op worden, wanneer bij het leesonderwijs *dergelijke* ideale »standaarden« worden gebruikt.

In verschillende streken, in Holland en Brabant vooral, bestaat de neiging een *d* tusschen vocalen te »verslappen« tot *j*, of zelfs volledig te syncopeeren. In geschreven taal blijft de *d* bestaan, maar *gesproken* klinken de vormen met *d* *deftig*. Na *a*, *oe*, *o* wordt de *d* eerder gehandhaafd dan na *e*, *i*, *ei*; zoo is in het Hollandsch *blāje* (= bladen), *bāje* (= baden), *hoeje* (= hoeden), *boje* (= boden) *platter* dan: *beneje* (= beneden), *bieje* (= bieden), *Leie* (= Leiden). De volledig gesyncopeerde vormen zijn vrij van »platte« gevoelswaarde, en ten deele *algemeen* gebruikelijk geworden: *sla* (= salade)¹, *la* (= lade), *teer* (= teeder), *weer* (= weder), *leeg* (= ledig), hij *dee* (= dede → deed), *boel* (= boedel). In het laatste geval heeft de vorm met *d* (*boedel*) een andere beteekenis. Vooral in *oudere* poëtische taal komen infinitieven en participia met syncope voor: *bien*, *treen*, *belaan*. Een nog verdere verkorting vertoont, in rijm:

(mee) Eerst voor d'ervaren Mensch ontbolstert zich 't *verlee* (Penning). —

Vergelijk hiermee, in den omgang: *benee*, en, algemeener, *teeree*.

Opmerkelijk is, dat in het Katwijksch² de volledige syncope nog zeer verbreid is: *besteen* (besteden); *blaan* (bladen); *broon* (brooden); *klaen* (kleeden), een *zeweklaer* is een zeildoek van zeven »kleeden« = banen; *verboon* (verboden), *eeben* (gebeden), *beleen* (beleden) etc. Hoe dit leidt tot nieuwe flexievormen: zie § 40 slot.

Analogische verbreiding van den vorm met *j* kan natuurlijk niet uitblijven: 'n Man die z'n eige *verraait*. — en: Die drijvers *verraaide* de jagers toch niet (Bru.). —

¹ Vgl. het platte »slai.« ² Ook in het Drentsch van Ruinen bijv.!

naast: *verraje*. In geschreven (litteraire) taal is de vorm met *-j-* de weerslag van een *gemoedelijke* stemming:

Even zagen de twee elkaar aan, in oolijke verstandhouding van *goeie* kameraden (Arm.). —

Deze *j* uit *d* is in zóoverre als een »overgangsklank« te beschouwen, dat de spreker, bij verslapping der articulatie van de *d*, door de *j* het *hiaat* dat *zou* ontstaan, vermijdt.

Na *ou* wordt de *d* gesyncopeerd; een *w* is dan onvermijdelijk: Ze *houwen* = ze houden. —

Ook de vorm met *-w-* is in *litteraire* taal »gemoedelijk«: Hij zag ze met lange, *ouwerwetsche* wisschers aan het zwaaien (v. Looy). —

Denzelfden indruk wekken de *algemeen* geworden woorden: *kouwelijk*, *ouwelijk*. Analogisch gevormd is: Ze *hieuwe* me nog tege! (Bru.). —

Uit de hier gegeven aanduidingen is al wel gebleken, dat de verbreiding der mogelijke klankvarianten over het Nederlandsche taalgebied niet kan worden opgenomen in het systeem der grammatica. Om methodische en principieele redenen niet, maar ook om practische. We zijn nl. zelfs nog niet bij benadering op de hoogte van de »geographie der klanken«, nog minder van de locale »klanksystemen«. Het locale klanksysteem hangt af van de articulatiegewoonten ter plaatse; maar de mate van causaliteit in dezen samenhang is nog grootendeels onbekend. Voor zoover de klankvormen worden beheerscht door den zinsinhoud en de functies van het woord in den zin, wordt in onze grammatica menig phonetisch verschijnsel „verklaard“. Hoe machteloos men zonder syntactische analyse staat tegenover de taak van een volledige phonetische beschrijving der Nederlandsche »levende« klankenstelsels, wordt duidelijk uit de overweging van de „regel“-looze verscheidenheid van klanken in een willekeurigen dialecttekst. Wilmen het klankenstelsel van een bepaald dialect (dorpstaal) vaststellen, dan doet men het gewoonlijk naar de normen van het Oudwestgermaansch of Oergermaansch, ook wel naar die van het »Algemeen Beschaafd«, de »Standaard-phonetiek«. Het komt ons voor, dat men meer reëele taalstelsels als norm moet nemen, vooral omdat wij noch op de Oudgermaansche noch op de »algemeene« *syntactische* klankverschijnselen en *articulatie*wijzen kunnen bouwen¹.

In verband hiermede nog een opmerking. De volslagen vrije schakeering van den vorm der klanken in de volkstaal maakt een vaste regeling der *schrijfwijze* noodig. Dit is geen inbreuk op de stelling, dat de cultuurtaal moet berusten op de volkstaal in al haar variëteiten: dat de volks-

¹ Zie over »kernen« van Nederl. taalvergelijking § 3 slot.

taal de bron moet zijn van een levende cultuurtaal, betreft in hoofdzaak de woordkeus, de woordenschat en de door ons onderscheiden algemeene en syntactische taalvormen. Niet de »morphologie«, de flexie inclus. Die wordt voor de practijk van het schrijven »geregeld« en aan algemeen geldige normen gebonden, die ten deele op traditie berusten.

Er is een bijzonder »muzikaal« *syllabenaccent* (mogelijk *woordaccent*) in de Limburgsche dialecten. Van Ginneken, O. Taaltuin III 188, noemt talrijke woordparen waar het verschil in beteekenis alleen door verschil in woordaccent wordt uitgedrukt. Ook zijn er in het Limburgsch veel meer eenlettergrepige substantiva die ook in het meervoud eenlettergrepig zijn; meestal wordt dan het getal uitgedrukt door Umlaut of muzikaal accent. Het accent wordt gekenmerkt als stijgend twee-toppig. In affectieve zinnen kan de Limburger zelfs de syllabe met drie toppen spreken. Ook dit woordaccent, of liever juist dit »muzikale« woordaccent, moet worden gedetermineerd op grond van de zinsintonatie. Dan zal het niet slechts een merkwaardig phenomeen zijn in het verband der Indogermaansche accentleer, maar ook een der grondslagen voor een stilistisch-grammaticale karakteristiek van het Zuidoostelijk Nederlandsch. Bij de proeven, beschreven § 22/3, bleek o. a. dat een Zuid-Limburger het nadrukkelijke bevel niet met scherpe stootende accenten kon spreken.

§ 40 Voor de stilistische grammatica zijn van belang, de gevallen van vrijheid in de keuze van één phonetischen vorm uit twee of meer mogelijkheden, de gevallen van weifeling en onzekerheid ten opzichte van wat »beschaafd« is; en vooral de gevallen waar een klank (of klankgroep) *variabel* is al naar gelang van de modaliteit of den nadruk in den zin of het gezegde, al of niet op één woord geconcentreerd. We hebben in het hoofdstuk »verzwaring« en ook bij »zinsklankvorm« reeds voorbeelden genoemd. In het algemeen zal men constateeren, dat bij affect of emphase klanken ontstaan, die in het schema der normklanken niet of zelden voorkomen, zoo bijv. de consonanten *tj*, *ts*, *tt*; *f*, *s*, *ch* in »Anlaut« voor klinkers; lange *ε*:, *ɔ*:, een diphthong als *ɔj* (bijv. wel in het Groningsch in een taboewoord als *doival* voor *duivel*). Het is ook te constateeren dat iemand die de uvulare R spreekt, bij sterk affect bij voorkeur woorden kiest, waarin deze expressieve klank één- of meermalen voorkomt¹. Het is

¹ Affectieve zinsvormen van een »brouwer« opgevangen zijn: »Wat 'n bederverij!« »'t Is bepaald roerend!« »Ik ben geroerd!« »'t Is treurig! Maar waar!« »Rakker!« »Wat 'n rumoer!« »Wat 'n redeneering!« »Dat hóef je niet te suggereeren!«

bekend, dat de in het Oudgermaansch zeldzame *p* in het Nederlandsch in belangrijke mate is aangevuld door de *ontleening* van *affectieve* woorden met een *p*⁻¹, en door *spontane creatie* of *verscherping* van *klanksymbolieke* woorden met dien klank (vooral als beginklank).

Woordvormen veranderen bij intensief gebruik in een beperkt milieu (verkorting!); ook en vooral door affect en emphase.

Dat bij hevig affect van den spreker de *klanken* worden versterkt of verscherpt, is in de omgangstaal duidelijk; stemhebbende consonanten worden stemloos: »*Fiés* dat het er was!« »*Fort*, naar huis!« — »Choeie chrutte!« »'t Is toch zoo'n *chóeie* jonge!« — (het is zelfs mogelijk dat de *f* van *frisch*, *fonkelen*, *feeks*, *fitten* naast *vitten* aldus moet worden verklaard²).

De *w* wordt bij ietwat platte uitspraak wel als *explosief* gesproken: »Bè ja!« »Bèl neen!« voor »Wel ja!« en »Wel neen!«³ Allerlei verscherping vinden we bij den uitroep »Jongen!«: »Tjonge«, »Sjonge«, »Tsjonge«.

In het radio-verslag van den voetbalwedstrijd leidde concentratie van het zinsaccent op het laatste woord tot hoorbare rekking van de »s« bij het affect van spijt of vrees: 't Gaat op die manier toch glad *mís!*⁴ — Men zou deze rekking nog kunnen schuiven op individueele spreekgewoonte van den verslaggever. Maar aangeboren perseveratie in den spirant aan het einde van een woord moge dan Amsterdamsch of Hollandsch zijn, in den »inlaut« en den »anlaut« van de volgende woorden is de rekking zeker een vorm van affect: *Kólos/saal*, wat 'n schot! — *Schittèrènd sstóppè* van Van der Meulen! — Zoo ook de rekking van de »r« in: Een *wár/rèling* van spélers! — En de rekking bij sonantische uitspraak in: *Pírcies!* Hij zít! — We constateeren in deze gevallen óok nog vertragende accentuatie door bij-accenten; in *Schittèrènd!* wordt bovendien (mede daardoor) de *t* geminaat.⁵

De klankvorm van het *woord* in verband met het *accent*, is variabel als weerslag op de functie en den daarmee corresponderenden vorm van den zin. Dit is, ook zonder proefondervindelijk bewijs, duidelijk, wanneer we *één woord* spreken *als zin*. Vele zijn de toon + accentvormen en daardoor de klankvormen van woorden als *ja* en *neen*, al naar de meening en het gevoel van den spreker. Behalve de verschillende vocaal-

¹ Zoo b.v. in het Mnl. in epische poëzie.

² In Groningsch is *fies* de gewone vorm, onafhankelijk van affect.

³ Vgl. ook b.v. in Maastrichtsche gewone *boe* = waar (adv.); Achterhoeksche *boe* = hoe (*woe)

⁴ Men spreekt hier ook wel den vocaal met slepend accent.

⁵ Vgl. ook den vorm »ontsáchèlk!« naast »ontzaglijk.«

quantiteiten constateeren we daarbij variaties in de qualiteit als bijv.: *Jáà!* *Jɔ!* (met geronde lippen) *Nø!* (idem, bij berusting of onverschilligheid). Toestemmen na aarzeling drukt men wel uit door *ń:jà!* (twee lettergrepen), de *ń* hooger syllabe-toon dan *jă*. In Gron. verbaasd »Wat ?« als »*W*-Wat ?«. — *Zóò!* was dát je bedoeling! *Dáág!* — We hebben gezien, dat de vorm *Kijk* al naar de modaliteit van den zin méer of minder diphthongisch is (zie § 23). En wanneer in volkstaal een woord als *vijf* in den zin wordt gesproken: »Heb je *vijf* sigaren voor me ?« en daarna als *zin*: »Hoeveel zei je ?« »*Vijf*« — dan verandert niet alleen accent en toon, maar er zijn dialecten waar men in het eerste geval *víf*, in het tweede *vijf* zegt, andere zelfs waar in het eerste geval *víf*, in het tweede met twee syllaben *víve* wordt gesproken ¹ (het spreekt vanzelf, dat in *dezen* vorm de *i* eerder zal diphthongeeren). Op Ameland zegt men *fɛif*, maar *fífti*² en *fíftəχ*.

Dat de *klank*vorm van een woord afhankelijk zou zijn van de syntactische functies die in het zinsgeheel tot uitdrukking komen, heeft misschien nader bewijs, althans nader betoog, van noode. Als voorbeeld uit het Katwijksch kan nog dienen een dubbelvorm van het woord *innelək* (= innelijk), in de beteekenis van »dicht onder den wal liggende« gangbaar: We *læge innelək*. In den superlatief verandert nl. de woordvorm: Hij *lag ət indələkst*. Vroeger heb ik aangeduid, dat de Katwijksche articulatie gemakkelijk tot *verscherping* van consonanten leidt. Hier wordt die verscherping veroorzaakt door toon en rhythmiek van den superlatief. Ook in dit geval is het, dunkt mij, niet afdoende, te verklaren dat de *-d* een product is van assimilatie aan de voorafgaande *-t* van *ət* en de volgende van *-st*. Assimilatie van dezen aard moet worden »verklaard« uit een »Triebkraft«, de »innerlijke gesteldheid« van het woord als »gezegde«, dat wil zeggen uit de syntactische functie. *Verscherping* van den vorm is daarvan het resultaat. (Assimilatie als »Triebkraft« en niet als »gevolg« begrepen, is veeleer een »neiging tot verzwákking der articulatie«). ²

De syntactische structuur kan ook *schijnbaar* den *klank*vorm van een woord veranderen. De Katwijker (en de Hollander in algemeeneren zin ook wel) zal zeggen »*Wélkə* hoed bedóel je ?«, maar »*Wélləkə* bedoel je ?« Hier zijn twee verschillende *flexievormen* gegeven: het substantief-gebruikte pronomen wordt met een duidelijken »uitgang« *-ə* »verbogen«,

¹ Vgl. ook »*Watte?*« »*Ikke!*« Natuurlijk is deze *-ə* in de verschillende woorden etymologisch niet identiek.

² In ieder dialect vindt men deze belangrijke varianten. Zoo bijv. in Sleen: Zoo'n *leevm* is chien stuver weert — maar: in 't *leevmt* holn. Zie ook blz. 146, 152.

deze »verbuiging« leidt tot een zeker accent op dien buigingsvorm en daaruit volgt een verandering in rhythmiek van het woord: $\underline{\text{U}} \cup \underline{\text{U}}$ in plaats van $\underline{\text{U}} (\cup)^1$. De rhythmiek van het *object* blijft in beide zinsvormen gelijk. Hetzelfde verschijnsel geldt voor het »nieuwe« pronomen »wat-voor«: »*Wáffər* hōed bedóel je?» »*Wáffərə* bedóel je?» »*Wáffərə* mōtje hēbbe, Noord of Zui?» Hier wordt de substantiveerende flexievorm *toegevoegd*. Zie overigens § 124 en vlg., over substantiveering van pronomina. De twee verschillende klankvormen van een in verschillende functie en beteekenis gebruikt woord kunnen worden gefixeerd tot twee verschillende »woorden«. Het romaansche woord »partie« is in het Katwijksch aanwezig als twee verschillende »onbepaalde telwoorden«: »Gunter zie 'k 'n *pártie* váertuige« (= eenige). »D'r waere 'n *hāel pārtij* vaertuige bij *məkàār!*« ('n groot gezelschap, 'n groot aantal). Het is duidelijk dat de *ie* van »partie« niet tot tweeklank *ij* is ontwikkeld omdat de klinker in het woord met die beteekenis niet het hoofdaccent droeg. In den grond der zaak kan natuurlijk de verplaatsing van het accent wèl een gevolg zijn geweest van de bijzondere syntactische constructie en beteekenis. De opeenvolging van twee accenten wordt vermeden.

In Katw. is het voorzetsel *teuge* (= tegen) in vele verbindingen gebruikelijk. Nu is er één uitdrukking bij, waar de met *s* verlengde vorm *teuges* mogelijk blijkt: *teugas tən aevēnt* (tegen den avond): »Wanneer komti?» »*Téuges tən áevēnt!*« In minder nadrukkelijke syntaxis is de gewone vorm »*teuge dən aevēnt*« gebruikelijk (hier natuurlijk óók geen verscherping van *d*). Deze »occasioneele« verzwaring door *s* doet denken aan het verschijnsel van de »adverbiale *s*«, een product der taalhistorie waar heel wat »achter zit«. Zie ook § 200 slot.

Er zijn in het Katw. talrijke woorden die *steevast* een verscherping van het wordeinde vertoonen, en wel de *-t*: *torent*, *lantarent*, *paarst*, *wegt*, *ómwēgt*, *gaerent* (= garen), *nieuwt*, *lestent*, *anstikkent* (= in stukken). Hoe een geheele zin bij sterke opwinding verscherpte woordvormen krijgt, blijkt uit: In *bedien* *stapt-te-kottebaaier* *nae binnene* (En *meteen* *stapt* de *koddebeier* naar binnen).

Ook de behoefte aan *duidelijkheid* kan leiden tot verlenging van het woord, althans van de flexievormen. Zoo is ook Katw. de verlenging met den *meervoudsuitgang* - *e* van den vorm der samengetrokken werkwoorden: we *verbiene* (oorspr. we *verbien*), we *verboone* (oorspr. we *verboon*), we *reene*

¹ Zoo ook in Gron. het suffix -lijk in *éerlèk* en *wónderlièk* (= wonderlijk) bij De Blec. in twee zinnen: »*éerlèk* als gold«, en »Ja, dat is *wónderlièk!*«

(oorspr. *rēen*). Zoo ook: *Hij trapteder op* — in plaats van *Hij traptē 'r op* om verwarring met het praesens *Hij trapt' er* te voorkomen. Zie verder bij Flexie, ook van pronomina.

Volgens mededeeling van den heer Sipma is in de Friesche volkstaal bij opwinding de *stotter*vorm frequent, bijv. de woedende imperatief »D-d-d-d-óch det, verdikke (= doe het!). De dreiging: »S-ṁ ṁ-ṁ-ṁ-moarch D-d-d-drint! Siste det w-w-w-w-eer dwaan!« — (Smerige »Drent« (een typische schimpnaam) zul je dat wéer doen?).

Het komt voor, dat de »sensatie« niet door den *zins*klankvorm of door de *occasioneele* klankvorm van een woord wordt uitgedrukt, maar dat de sensatie als het ware in den vorm van het enkele woord is vastgelegd: over de klanksymbolieke woorden zie § 60 en 61, over de klankensymboliek ook Bkn. Versleer § 24.

HET WOORD, ZIJN KENMERKEN, BETEEKENIS EN HERKOMST.

§ 41 Naast de grammatica is er een leer van den woordenschat, waarin 1° de woordenschat wordt ingedeeld, bijv. naar de etymologische historie of naar de alphabetische orde, 2° veranderingen in den woordenschat worden verklaard. De indeeling van den woordenschat valt nagenoeg geheel buiten de grammatica. De veranderingen in den woordenschat zijn ten deele (zoo bijv. de veranderingen, althans de variaties in »beteekeenis«) een gevolg van veranderingen in de grammaticale vormen en functies van het woord, ten deele ook is verandering in den woordenschat (zoo bijv. »woordvorming« en »woordontleening«) van invloed op, of zelfs onderdeel van het stelsel der grammaticale en syntactische vormen van de taal; in ieder geval is keuze van een bepaalde woordformatie mede beslissend voor den syntactischen vorm van de uiting; zoo is bijv. een samenstelling een relatief korte taalvorm. In de leer van den woordenschat zou dan ook herhaaldelijk moeten worden verwezen naar de grammatica. Omgekeerd moet ter inleiding van het systeem der grammatica worden uiteengezet het grammaticale belang van woordbeteekeenis, woordontleening, woordvorming, en van deze drie is de woordvorming tot op zekere hoogte organiek deel der syntactische grammatica. Voor het verband van woordvorming, woordbeteekeenis en naamgeving verwijs ik naar de artikelen van Jac. van Ginneken, O. Taaltuin II 170 en I 8.

Van louter theoretisch, methodisch of philosophisch, belang is de onderscheiding van de *woordsoorten* of *rededeelen*.

De Woordsoorten.

§ 42 Wanneer in een taal alleen *verbuigbare* woorden voorkwamen, zou men de woorden kunnen indeelen naar den aard van hun verbuigingsvormen. In het Nederlandsch komen minstens evenveel onverbuigbare als verbuigbare woorden voor; het getal *onverbogen* vormen overtreft in ieder geval dat der verbogen vormen. De onverbuigbare woorden zijn zoo talrijk, dat we er geen grammaticaal overzicht van kunnen geven, zonder ze in te deelen naar de verschillende *functies* in woordverbindingen en zinnen. En ook de verbuigbare woorden kunnen we niet in een overzichtelijk stelsel ordenen, zonder andere onderscheidingen dan die van hun verbuigingsvormen: hun verbindingwijze (syntactische habitus) is een belangrijk *formeel* kenmerk.

§ 43 Bij de verbuigbare woorden kunnen we, op grond van verschil in buiging, gemakkelijk onderscheiden werkwoorden en naamwoorden.

De verschillende *persoonsvormen* die van een werkwoord voorkomen (men noemt ze het *verbum finitum* = *Vf.*) zijn tezamen een heel ander stelsel dan de verschillende vormen van een naamwoord: dit blijkt in het hoofdstuk der »flexie«¹. De deelwoorden en de infinitief hebben dezelfde verbuiging als de naamwoorden, door den *stam* behooren zij bij het werkwoord: we noemen ze daarom *naamwoordelijke vormen* van het werkwoord (eig. van den werkw. stam). Bij de *naamwoorden* is verschil in verbuiging van de *zelfstandige* naamwoorden en de *bijvoegl.* naamw. (substantieven en adjectieven). Ook *de wijze, waarop zij deel uitmaken van woordverbindingen*, verschilt. Verder is er veelal verschil in verbuiging van de naamwoorden en de *voornaamwoorden*. Ten deele worden zij op dezelfde wijze in den zin gebruikt als de substantieven; dit zijn de substantivisch gebruikte voornaamwoorden (*zelfstandige* voornw.). Ze verschillen van de gewone subst. o. a. hierin, dat zij alleen bij uitzondering bijv. naamw. bij zich kunnen hebben: een hinderlijk *iets*; 'n knap *iemand*; die leelijke *jij!* (kindertaal). Ten deele worden zij op dezelfde wijze gebruikt als adjectieven; dit zijn de *bijvoegl.* voornw. Zij hebben o. a. geen *comparatie*, zie § 117. In het algemeen kunnen we zeggen, dat voornw. door *éenzelfden stamvorm allerlei* dingen of eigenschappen aanduiden; hun »beteekenis« is daardoor *vager* dan die van naamwoorden.

Zoodra een zelfstandig of bijvoegl. naamwoord of voornaamwoord een

¹ Zie § 93. »Flexie« is *verbuiging* der naamw. en *vervoeging* der werkw.

getal aanduidt, kunnen we het een *telwoord* noemen. Soms reket men ze bij de pronomina.

De woorden *de(n)*, *het* en *een* (zonder klemtoon) zijn *lidwoorden*.

§ 44 De onverbuigbare woorden¹ onderscheiden we in:

a. de *bijwoorden* fungeeren als *bijw. bepaling*, soms als praed. adjectief².

b. de *voorzetsels*. Deze staan *vóór* een substantief, een subst. woord, groep of zin; dat substantief heeft dan een verbogen *naamval*, gelijk blijkt, als we het door een persoonl. vnw. vervangen. Meestal zijn de voorzetsels zwaker van accent dan een *gelijkluidend* adverbium (zie bij c); de accentwaarde is echter afhankelijk van de syntactische verbinding.

c. de *voegwoorden*. Zoo noemen we *en*, *maar*, *of*, *want*, *noch*, *doch* en alle onverbuigbare woorden of woordkoppelingen, die aan het begin staan van een zin waarin scheiding van S. en Vf. *mogelijk* is (bijzinnen naar den vorm)³.

De onderscheiding van deze drie woordsoorten berust alleen op hun gebruik in den zin. Er zijn woorden die in alle drie functies voorkomen:

het rijtuig kwam *voor* (bijw.); het rijtuig kwam *voor* de deur (voorzetsel); het rijtuig kwam, *voor* ik er op verdacht was (voegw.). — *Sedert* heb ik hem niet meer gezien. — *Sedert* dien tijd zie ik hem niet meer. — *Sedert* hij student is, zie ik hem niet meer. —

Het is hier gemakkelijk te zien, dat de functies der drie woordsoorten niet sterk verschillen.

Ten slotte onderscheidt men nog wel eens *tusschenwerpsels*. Men kan ze beter *uitroepen* noemen en ze beschouwen als *zinnen* van korten vorm (zie § 326).

Wanneer wij de woorden naar de hier gegeven kenmerken indeelen, zijn er verschillende gevallen, waar onzekerheid heerscht. Er zijn nl. talrijke *overgangen* van het eene rededeel naar het andere. Deze overgangen worden door Engelsche grammatici onder den naam van »conversion« als bijzondere wijzen van *woordvorming* besproken. In het Engelsch is bijv. de overgang van een substantief of adjectief naar de gebruikswijze als verbum, of van een adjectief naar die van een substantief een verder gaande verandering dan in het Nederlandsch, waar de (denominatieve) infinitief nog wordt »afgeleid« van het nomen door den uitgang *-en*, en

¹ ook wel *partikels* genoemd.

² een negatieve definitie van bijwoorden is: andere partikels dan voorzetsels en voegwoorden.

³ Zie § 296.

het gesubstantiveerde adj. nog bepaalde buigingsvormen vertoont. En ook in het Engelsch zijn de gevallen van »conversie in wording« tevens syntactische verschijnselen: als zoodanig beschouwen wij ze in het Nederlandsch voorál, terwijl zij bij woordvorming ook ter sprake komen, en in dit oriënteerend hoofdstuk over »het Woord« op eenige kenmerken van den overgang wordt gewezen. Als louter syntactisch beschouwen wij den overgang van adjectieven naar adverbiale functies, van adverbia en praeposities naar voegwoordelijke. Als syntactische, echter meestal historische bijzonderheid beschouwen wij ook zinnen en woordgroepen die nomen, pronomina, adverbium of voegwoord worden: een *vergeet-mij-nietje*, een *ik-en-weet niet-wat-voor* gevoel bekwam me, *weliswaar, hetzij* e. a. Nu en dan is de keuze van een korten taalvorm aanleiding tot den overgang (syntactische verkorting). Een voorbeeld is uit de Katw. visschers-taal: Die man was *soo-nau-in-dan-'n kofferdijman* ('n occasioneele koopvaardijmatroos); (van een huisvrouw): 'n *stà-in-de-wégkast*. — Belangrijk zijn vooral twee gevallen: woorden die niet den gewonen vorm, maar wel de gewone functie hebben van een *substantief*; woorden die niet den gewonen vorm, maar wel de gewone functie hebben van een *adjectief*.

§ 45 Woorden die niet de *formeele* kenmerken van een substantief hebben, kunnen gebruikt worden in *functies*, die gewoonlijk door een woord van substantiv. vorm worden uitgedrukt. Ze kunnen dan worden begeleid door een lidw. of voornw., evenals een substantief. Deze woorden noemen wij *gesubstantiveerd*.

1° woorden die overigens adjectivischen vorm hebben:

a. *toevallig* gesubstantiveerd, in verbinding met andere subst.:

Ik heb dit boek uit. Geef mij nu 't *oude* maar weer. — Vrouwen die *fluiten* en koeien die *loeien* zijn niet de *goeien*. —

Ook *apposities*:

Karel, de *Stoute* nl.; Karel de *Stoute*. — Ik heb met Pietersen gesproken, den *oudere*. —

Daarna ook:

b. *vaste* substantiveering:

Ze had iets *aantrekkelijks*. — Ze aten op reis veel *lekkers*. —

Lekkers kun je daar niet krijgen. — *Nieuws* is er niet. — Het *wit* kwam onder het *bruin* te zien. — Zou zulk werk *kwaad* kunnen? — De macht van 't *kleine*. — De *geloovige*. De *wijze*. De *gek*. De *idiot*. —

Zoo ook *participia*: zie § 180 en § 190, en *voornw.*: zie § 127—§ 131.

De substantiveering der pronomina is in de volkstaal aanleiding tot allerlei flexie (zie § 131 slot), in de »beschaafde« taal is zij gebrekkig.

2° de infinitief: zie § 197.

3° andere woorden en uitdrukkingen:

Zij vermogen niet 't »waarom« te ontleden (Perk). — Zoo gaat het *morgen* in het *gister* schuil (id.). — Uw »ja« zij »ja«. — 't Vaak'rig »Schip oho!« der varens-gasten (Penning).

Door citeering, als in: *De oude gehechtheid aan »thuis!« was teruggekeerd* (Arm.). — ontstaat het subst.: *Er is een tehuis voor oude soldaten*. — Ook een vocatief wordt gewoon subst. (soortnaam):

We hadden nl. nog door niemand den deemoedigen *mijnheer*, die voor knecht fungeerde, hooren toespreken (v. Deyssel). — »Nee, fijne *meheer*, verbeeld je maar niet te veel.« —

4° door weglating:

Hij maakte z'n *achtduizend* in de maand. — Een lange, tengere jongen van *dertien*. — Over 14 dagen al de *acht- en twintigste*. — Te midden der Oostersche *millioenen* voelen zich de enkelen der Nederlandsche natie als leden van één gezin (G. d. W.). —

Zie verder *verhorting* van woorden: § 32 en elders.

§ 46 Adverbia en adverbiale uitdrukkingen kunnen op verschillende manieren bij een subst. in attributieve functie komen te staan: naar aanleiding van een zin als: *Hij nam die soort dingen licht op*. — ontstaat de constructie: *In zijn licht opnemen der dingen . . . was hij gewoon te zeggen*: (Arm.). — Het woord »licht« wordt hier gevoeld als attr. *adj.* bij den gesubst. infinitief.

Oorspronkelijke adv. die op 'n -e eindigen, kunnen als *adjectief* worden begrepen: De kluis, getuige van ons *noode* scheiden (Perk). —

Ook hier bij een gesubst. infin. Verder nog: de *ambtshalve* inschrijving, het *ongeveer* aantal, de *terechte* aanmerking.

De uitdrukking (*in*) *lichterlaaie* (*staan*) is als *adj.* gevoeld in: *lichterlaaie* vlam, en in: Alsof het heele wereldrond || In *lichterlaaie* blijheid stond (M. Boddaert). —

Naar analogie van de parallel: *De winter* is koud. — *De koude winter*. schrijft men naast: *De winter* is nabij — het adjectief: *En wachten roerloos den nabijen winter*. — Zoo ook: *Dat vlakbije, ondoordringbare wit* (W. Moes). — *Van voorbije dingen spreek ik niet*. — Als adjectief algemeen gangbaar zijn: *Na maandenlange voorbereiding*. — dwars, plotseling. —

Opn. In uitr. als: 't zijn heele (erge) *zoete jongens*. — blijft *heele* (erge) ondergeschikt aan »zoete«, dus adverbiaal van functie. De -e is een »verbindingsklank«. —

In de N. R. C. lezen we: maar de *al* of *niet* noodzakelijkheid om de verplichting toe te passen . . .

Hier is het adv. attributief gebruikt in *gedrongen* stijl, naar aanleiding van het adverbiale gebruik in: het is de vraag of de toepassing *al* of *niet* noodzakelijk zal zijn.

Zoo is in het Gron. uit: Die man die *domt* (= binnenkort) *je buurman* zal zijn — bij verkorting ontstaan: (De dochters van) *domt je buurman*. — Hier is de »conversie« duidelijk gevolg van »korten taalvorm«.

Adverbia kunnen *na* een subst. uit den zin worden geïsoleerd en bij het subst. attribueet worden: Die *zorg, altijd*, heeft hem oud gemaakt. —

Dat antwoord *alléén* al is voldoende om hem te negeeren. — De man *zelf*¹ kon gisteren niet komen. — De kamer *bóven* wordt vandaag gedaan. — Dat *húis daar* ligt er wel mooi. — Hij bedankte voor die groote toelage *jaarlijks* (Am.). — De kinderen *samen* zijn rustig.

Zie hierover § 311 en vergelijk de attrib. *voorzetselbep.* bij een substantief: § 247 enz.

Opm. Ook vooróp, in de volkstaal: Hier Piet *die had lol, dat begrijp-ie!* (Bru.)
— In het Noordfriesch schijnt men zelfs te construeeren: mijn *daare* zoon.

Deze attributieve adv. hebben weliswaar ten deele adjectief-verbuiging; zelden echter is comparatie mogelijk. Zoo is het ook met het nieuwe adj. uit subst. *mirakel*: Hij heeft een *mirakele* bibliotheek (korte taalvorm voor mirakel-groote bibl. bijv.) en het *praedicatieve* subst.-adj.: Hij is die techniek *meester*. Vgl. ook: Hij is *mans* genoeg (Ned. Wdb. IX 171).

Beteekenis van woorden.

- § 47 De woordbeteekenis en ook de historische ontwikkeling van de beteekenis is alleen volledig kenbaar, voorzover het woord wordt gebruikt in de taal van een beperkte groep (familie, beroep etc.) of het dialect van een dorp en de »groepen« in dat dorp. Een Katwijker zal met »*snoffele*« bedoelen: op verkenning uitgaan in een vreemde haven, en een »*blauwe haering*« is een haring die, tengevolge van ondervoeding, in gebakken staat geen kernig wit maar doorschijnend grauw vleesch vertoont. En wanneer een Katwijksche huismoeder een kopje aan scherven laat vallen, dan zegt zij »*Da's fijn*« en iedere Katwijker begrijpt dat als »*kapot*«. Een Drent zal het zeer bepaalde begrip »*zuurzoet*« alleen in een bepaald taalmilieu door »*tamper*« kunnen omschrijven. Wat nog belangrijker is: woorden die ook in andere deelen van het land, ja in de algemeene taal gangbaar zijn, zal ook hij dikwijls in een »*eigen*« beteekenis gebruiken.

¹ Zie bij de vnw. § 124 enz.

Zoo zal een Drentsche boer alleen in zijn eigen omgeving maar dan ook volkomen begrepen worden, wanneer hij, na zijn erf met prikkeldraad te hebben »afgeschut«, de voldane opmerking maakt: »Zoo ziet het er al wat »vrediger« uit.« Bij hem beteekent »vredig« dan zooveel als: het eigene *omheind tot afweer* van vreemden. De taalkundige zal zich in zijn gedachtengang en levensvorm moeten verplaatsen, om de »ontwikkeling« der beteekenis van het woord »vredig« te begrijpen. Voor een karakteristiek van het Drentsch, voor de geschiedenis der Nederlandsche dialecten in het algemeen, voor een Nederlandsche Woordenleer zijn deze en dergelijke dialectische woorden en beteekenissen van groot belang. Niet voor een grammatica; of het moest zijn dat een woord als »tamper« in de algemeene taal werd overgenomen tot uitdrukking van bijzondere gevoelsmodaliteiten, graadaanduiding etc.

Opvallend is ook in de beperkte omgeving van een volkstaal het groote aantal synoniemen, dikwijls voor schakeeringen in de beteekenissen die voortvloeien uit een bij den primitief sterk ontwikkelde onderscheiding als die der »locale« bepaaldheid. Zoo zegt een Achterhoeker tegen een buur die vraagt: »Buurman, kan 'k effen de schuppe leenen?«: »Joa, *nemp* um maor!« (als hij bij de hand staat) — maar »*Krieg* um maor!« als hij iets verder, bijv. in de schuur staat. Ook de gastvrouw tegen de gasten: »*Nemp* nog 'n sneetje!«, tegen kinderen: »*Wo*'j nog 'n appel? *Krieg* d'r moar eene uut de benne!« —

Wat hier gezegd is van de beteekenis der woorden in een beperkte groeps- of dorpstaal, geldt, cum grano salis, ook voor bijzondere, traditioneele of individueele-litteraire genretalen.

De beteekenis van een woord in *algemeen* gebruik, dus buiten de beperkte groep of het bijzondere genre, buiten de volkstaal vooral, is echter zelden »bepaald« of onmiddellijk kenbaar.

Een rechter wilde weten of een op-zichzelf-staande tent een »vertrek« is. De Drankwet zegt: localiteit = vertrek. Het kwam den rechter »eigenaardig voor, een kermistent *taalkundig* een localiteit = vertrek te noemen«. Bij het *taalkundig* oordeel over de bepaling der beteekenis van »vertrek« in de synoniemengroep van »localiteit enz.« moeten wij ons verlaten op ons »taalgevoel«, omdat we niet beschikken over een reeks van voorbeelden van het gebruik van het woord in de laatste drie eeuwen. En dan constateer ik, dat een tent als de bedoelde niet valt onder het begrip »vertrek«. Een *vertrek* is een permanent afgescheiden woon- (ev. werk-)ruimte. Deze opvatting wordt bevestigd, taalkundig, door de oudste, de etymo-

logische beteekenis van het woord. Het is nl. een afleiding van het werkw. »zich vertrekken«, dat de beteekenis had van »zich terugtrekken in een min of meer beschermende, c.q. afzonderende ruimte«. Het woord »vertrek« had dan ook wel de beteekenis van »wijkplaats«. Ik meen dat deze oude beteekenis nog doorschemert in de tegenwoordige van »afdoende, c.q. volledig of blijvend afgesloten ruimte« en maak hierbij de opmerking, dat wij niet de door mij »gevoelde« beteekenis in alle mogelijk gebruikswijzen herkennen. Ik sprak hier van de beteekenis van het woord in de synoniemengroep »localiteit enz.« Wanneer men spreekt van »vertrekken« in het meervoud, voor een aantal op-zichzelf-staande vakken van een woning, dan beteekent het woord »vertrek« niets anders dan »afgescheiden ruimte in een woning«, ja zelfs slechts »deelen van een woning«, hoewel wij dan allicht nog denken aan »bewoond«, »bewoonbaar« of »in geregeld gebruik«. In een dergelijk begripsverband, als het meervoudige woord, is ons de eigenschap van »permanente afsluiting« niet primair bewust. Nog meer speling komt er in »de« beteekenis bij verandering van het begripsverband, van het *syntactisch* verband tevens: Het *vertrek* van den extra-trein was bepaald op twee uur 's namiddags. Hoe de »beteekenis« van een *werkwoord* »niet in lexicologischen maar in syntactischen zin moet worden verstaan« is aan »zitten« getoond door Dr. J. Wils, O. Taaltuin I 333: »Zitten!« (= gaan zitten), »Hij ging zitten, op den ruimen stoel« (= »gewone« beteekenis), »Wie wil naast den chauffeur zitten« (= plaats nemen), »Waar zit de wond?« (= zich bevinden), Hij »zit« graag even, na tafel« (= rusten), (Modél-) zitten (= langdurig, steeds op nieuw, poseeren), »Dat zit!« (= vast zijn verbonden), »Zit me niet zoo te hinderen!« (hulpwerkw., de etym. beteekenis is geheel zoek) enz. Hetzelfde valt te constateeren aan werkwoorden als vallen, staan, doen. Men verbindt deze woorden met *verschillende* (bijv. *zakelijke*) subjecten, met *bijwoorden* van plaats of richting, met *infinitieven*, in »onpersoonlijke constructies« etc., en de talloze »syntactische« beteekenissen, ja de *louer syntactische functie*, als die van hulpwerkw. in »Zit me niet te hinderen«, »Er valt niet tegen te spreken!« zijn duidelijk. We hebben een *syntactische* enquête in onderzoek, naar de verbanden met het werkwoord *doen*, het in onze algemeene taal veelal »leeg« werkwoord voor het verrichten van een handeling (»werking«) zonder méer, het meest neutrale »werkwoord« buiten en behalve het »koppelwoord« *zijn*. Een deel van de gebruikswijzen in volkstaal is te vinden in O. Taaltuin II 302. In het Nw. Groninger Wdb. van K. ter Laan worden 33 beteekenissen en constructiewijzen van *doen* onderscheiden.

§ 48 Een woord krijgt in den zin zijn *feitelijke* beteekenis. Deze feitelijke beteekenis geldt alleen voor het gebruik van het woord in dien éenen zin, en is ten deele afhankelijk van het woord of de woorden waarmee het woord tot groep is verbonden, ten deele van de *zinsbeteekenis*, d. w. z. van de gedachte of het gevoel, die in dien zin in een bepaalde »sfeer« zijn uitgedrukt. Er zijn wel woorden, die in een vrij ruim taalgebruik een volkomen »vaste« beteekenis hebben. Het zijn *namen* van concrete dingen en wezens, en ook wel de woorden die door hun klankvorm een begrip of sensatie symboliseeren.¹ Overigens echter wordt van een woord (concreta in een algemeen taalgebruik; abstracta, adjectieven, werkwoorden, pronomina, partikels) inderdaad de beteekenis *syntactisch* bepaald. Sprekend en schrijvend buiten onze eigen gezins-, groeps- of volkstaal zijn wij dus in dubbel opzicht onzeker in het gebruik en de keuze van een woord in een, in onze gedachte bepaalde, beteekenis. De *grammaticus* kan dan ook van een woord een grooter of kleiner aantal »feitelijke«, d. i. syntactisch-bepaalde schakeeringen van beteekenis vaststellen. Wie een verklarend woordenboek schrijft, zal van deze grammaticale onderscheidingen gebruik maken. De *grammaticus* zal de verschillende beteekenissen van één woord in één zin bij verandering van de syntactische structuur moeten formuleeren. Hij kan dan het verschil in beteekenis ten deele vaststellen, door vergelijking met de *etymologische*, de *formeele* of *eigen* beteekenis van het woord. Deze beteekenis vindt hij door taalkundig overleg: 1° door de ontleding van het woord in zijn deelen, 2° door vergelijking met zijn verwanten naar den vorm, 3° door vergelijking met zijn oudere (c. q. oudste) beteekenissen. In vergelijking met deze etymologische beteekenis bepaalt de *grammaticus* de syntactische, de feitelijke: hij stelt de verhouding vast tusschen den *woordvorm* en zijn *beteekenis* in den zin.

§ 49 Nu is de *woordvorm* van tweeërlei aard. Er zijn veranderlijke deelen en er is een onveranderlijk deel in den vorm van het woord. De veranderlijke deelen zijn: 1° de flexie-vormen, 2° de accenten en de toon van het woord in den zin. Deze veranderlijke deelen zijn *middelen om de gedachte* (het gevoel) *in den vorm van een zin uit te drukken*. We zeggen hiervoor korter: het zijn *vormen die functies verrichten*. Maar ook de *keuze van het woord in verbinding met andere woorden* hangt af van de gedachte (het gevoel),

¹ Zie § 62.

die in den zin moet worden uitgedrukt. En de *syntactische beteekenis*, dat is: de beteekenis van het woord *in een woordverband in den zin*, is een *der middelen om de gedachte* (het gevoel) *in den vorm van een zin uit te drukken*, is een *functie*. In de *grammatica meten* we met behulp van de *beteekenis van den etymologischen vorm* (de *etymologische beteekenis*) de *syntactische beteekenis*. Daarbij is het doel, de *functie* van het onderhavige woordverband vast te stellen. Het meten van de synt. beteekenis van het woord is daar dus een *middel*. In een *beteekenisleer* (semantiek) en in een semantisch woordenboek wordt van elk woord vastgesteld, *welke* beteekenissen het in allerlei woordverbanden en zinnen kan hebben, vergeleken met de etymologische: daar is de meting der synt. beteekenissen het *einddoel*. Het is duidelijk, dat in een *beteekenisleer* de beteekenissen niet kunnen worden bepaald, wanneer men niet de *functies* in aanmerking neemt: daar is de bepaling der functies dus *middel* om te komen tot het doel (vaststelling van alle de mogelijke beteekenissen).

Het is noodig er op te wijzen, dat de *feitelijke* beteekenis van een woord de beteekenis is, die het woord in den zin heeft voor het verstand van den hoorder of lezer. Het is tevens de *juiste* beteekenis, wanneer de hoorder of lezer volkomen hetzelfde uit het woord in den zin begrijpt, als de spreker of schrijver met het woord in den zin bedoelt. Aan deze volkomen overeenstemming kan gemakkelijk een en ander ontbreken. Natuurlijk bij verschil van taal en denkwijze: wanneer een stedeling den Drentschen boer het prikkeldraadhek *vredig* hoorde noemen, zou hij het begrijpen als *ironie*, dus als »dreigend, onrustbarend«. Maar ook in één bepaalde taalomgeving van spreker en hoorder kan door dit »misverstand« een woord van beteekenis »veranderen«. Stel dat iemand in een kamer zit te eten en zegt tegen zijn vrouw: »Ik ben met (*het*) *eten* klaar, zet *het* maar weg«. Hij kan daarbij met *eten* den infinitief bedoelen (voor hem is in dezen zin het eten een handeling); zijn vrouw kan het opvatten als substantief (voor haar is het een »ding« dat zij klaar zet en wegzet). Dit voorbeeld bewijst, hoe belangrijk de syntactische gesteldheid is voor de beteekenisontwikkeling, de syntactische analyse voor de beteekenisleer. Het is duidelijk dat het »misverstand« bij de vrouw werd gewekt of bevorderd door het object *het* in den tweeden zin. Wanneer de man met **het** *eten* (met *eten* was dat vanzelsprekend) bedoelde *de handeling*, dan drukte hij zich in den tweeden zin in zeer »korten vorm« uit: hij kan in verband met den éersten zin met »het« alleen dán de spijzen en het gerei bedoelen, wanneer hij dit met een »aanwijzend« gebaar bepaalt.

Verandering in woordgebruik en woordbetekenis kan ook bij den spreker zélf optreden. Voor de uitdrukking van een hevige emotie, een sterke emphase of een geheel nieuwe gedachte kan de in zijn taalomgeving gangbare woordenschat ontoereikend zijn. De spreker of schrijver kan dan een gangbaar woord op goed geluk in de spanning van het oogenblik in een nieuwe betekenis gebruiken, of wel hij vindt voor het begrip in casu een nieuw woord, dat in een meer of minder gelijke betekenis gangbaar is. De hoorder (of lezer) begrijpt hem ook dan alleen volledig, door overweging van den syntactischen samenhang (de zinsbetekenis) en alle zinsvormen, in het bijzonder den zinsklank en -toon, en begeleidende gebaren.

§ 50 De linguïst constateert de taalvormen die uit het psychisch-syntactisch gebeuren voortvloeien bij spreken en schrijven. Door vergelijking en ontleding tracht hij den »inhoud« dier vormen te bepalen: de grammaticus ordent de »verschijnselen« van deze correlaties van vormen en inhoud. Hij ordent de *feitelijke* verschijnselen, niet de historisch-gefixeerde, tenzij hij een »historische« grammatica schrijft. Nu zijn er veranderingen in de betekenis van woorden na een langen »ontwikkelingsgang« historisch gefixeerd. Er zijn er echter ook die in onze taalperiode bezig zijn gefixeerd te worden, of beginnen op te duiken bij enkelingen of in bijzondere taalomgeving of in bijzondere syntactische constellaties. Historisch gefixeerd is bijv. de betekenis van het werkwoord »varen«, dat oorspronkelijk »zich voortbewegen« beteekende, maar in het Hollandsch en de algemeene taal »zich voortbewegen in een schip of boot«, in sommige streektaalen »in een wagen«. De feitelijke betekenis is thans nagenoeg beperkt tot één van de vele bijzondere schakeeringen van de oude betekenis: deze is in den loop der taalgeschiedenis beperkt, vernauwd, of **gespecialiseerd**. Wie de geschiedenis der woorden beschrijft en verklaart, kan onderstellen, dat deze specialisatie een natuurlijk gevolg was van de manier waarop eenerzijds een schippers- of visschersbevolking, anderzijds een boerenvolk zich pleegt voort te bewegen, wanneer te voet gaan is uitgesloten. Men kan zich voorstellen, dat dan »We varen weg« zónder de bepaling »met ons schip«, »met onzen wagen«, de gedachte van den spreker duidelijk maakte, door de tegenstelling met het woord voor »te voet gaan« (*loopen*, of oudtijds *gaan*) en door overwegingen van de situatie: »schip of wagen zijn gereed«. Het is echter alles hypothese. De grammaticus (in dit geval de *historische* grammaticus) ziet er ook een syntactisch verschijnsel in: de vanzelf-sprekende *bepaling van middel of*

omstandigheid is in »korten *zinsvorm*« verzwegen, door het werkwoord geabsorbeerd. Het werkwoord »gaan« heeft waarschijnlijk de etymologische beteekenis: zich *te voet* voortbewegen. Tegenwoordig wordt het gebruikt voor allerlei manieren van »zich verplaatsen« of »verplaatst worden« (dit laatste bij een zakelijk subject). De oude beteekenis is verruimd of **gegeneraliseerd**. Hetzelfde kan men opmerken bij het synonieme werkwoord »loopen«: een wagen, een wagenwiel, een machine loopt; een zeeman of zijn schip »loopt«, als hij snel voor den wind vaart, hij »loopt« ook een haven »in«. Natuurlijk zijn dergelijke veranderingen in het *subjectsverband* óók van »syntactischen« aard. Zelfs is er, wanneer de oudste beteekenis *inderdaad* »te voet gaan« is geweest, aanleiding te vragen of het gebruik van »gaan« en »loopen« niet is »gegeneraliseerd« door »overdracht bij vergelijking«, d. i. door metaphora (zie hierna). De gevallen van »varen« en »gaan« zijn echter alleen van belang voor de woord*geschiedenis*, en voor de verklaring van verschillen in de beteekenis van woorden in verschillende *dialecten*. Grammaticsch belang heeft een geval, waar een woord *thans* bij een bepaalde syntactische verbinding een andere beteekenis heeft dan de gewone, dat is de oudere en *thans* nog *geldende*. Het woord *werkzaam* heeft de gewone beteekenis van »zeer geneigd tot werken« (zijn broer is een *werkzaam* man). Een andere, in dit geval *ruimere*, beteekenis heeft het *in verbinding met een bepaling van plaats*: zijn broer is *werkzaam* op de fabriek van Van Houten (= werkende, werkt).

Nemen we een zin als: »Hij is weer *béter*«. De spreker constateert hier, dat »hij« »niet ziek« dus »gezond« is, »hersteld« na een ziekte. Deze »beteekenis« is gebonden aan de verbinding met »weer«¹, dat is een »syntactische« conditie. Ook is het adjectief in deze beteekenis alleen mogelijk in praedicatief verband en functie: dat is een tweede syntactische conditie. Er is ook een *verandering* in syntactische *functie*: want het adjectief heeft comparatieven vorm maar fungeert als positief. De twee eerste van deze drie syntactische omstandigheden »bepalen« de »gespeci-

¹ »Hij is *béter*« zou de dokter kunnen zeggen, wanneer hij bedoelt: minder ziek *dan gisteren*, maar ook wanneer hij bedoelt: hij is genezen. Vindt hij den patiënt van dag tot dag »beter«, dan kan hij zeggen: »Hij is (al) *wéer beter*«. Het sterk geaccentueerde *weer* heeft hier dan een andere »beteekenis« dan in den zin: »Hij is weer *béter*«, terwijl ook het verschil in beteekenis van *beter* (nl. in den tweeden zin: *genezen*) door den accentvorm *van den zin* wordt bepaald. Inderdaad is hier dus bij verschil van beteekenis verschil in *taalvorm*, al is de »geschreven vorm« identiek.

aliseerde« beteekenis van het woord *beter*. Eigenlijk is de term »specialiseering« hier dus maar een benaderende term. Hoe komt het, dat deze comparatief zijn functie verliest? Waarschijnlijk doordat de comparatieve vorm (naast *goed*) niet regelmatig, dus niet duidelijk comparatief is. Vgl. ook: *best!* (= *goed!*).

In de gedachte en den zin kan bij spreken of schrijven het verband der begrippen en de daarvoor gekozen woorden een „**verschuiving**” optreden, waarvoor men van ouds den term »metonymia« hanteert. Ook dit is een syntactisch verschijnsel: de verschuiving is een gevolg van de hierboven besproken »spanning« bij den spreker of schrijver, die hem tot een »korteren zinsvorm« of gedachtesprong, tot *weglating van of bijgedachte aan* een woord of zinsdeel dringt. Voorbeelden: Hij is een *wanhópige* zeurpiet (een *mij wanhópig makende*¹ zeurpiet). Ik zal de *noodzakelijke* modder wegvegen (. . . de modder die *noodzakelijk weg moet*). Opvallend is de verschuiving ten gevolge van verkorting in krantentitels (zie § 32): »Het *moeilijke* evenwicht« werd gevonden uit: »Hoe *moeilijk* het is, het evenwicht te vinden tusschen staatsinkomsten en uitgaven.« — »*Electrische* botsingen« dankten het aanzijn aan: »Botsingen tusschen Provincie en Gemeente aangaande een electrische centrale«. In dit geval verrast de »opmaker« den lezer door een piquante geestigheid. »Wanhópig« in »een wanhópige zeurpiet« e. d. is usueel geworden. Nu en dan kan men onderstellen, dat de opmaker van den krantentitel denkt aan een verwante usueele uitdrukking: »Gemengde persgevoelens« was opgeduikeld uit den zin: »De nieuwe overeenkomst van Lausanne vindt bij de Amerikaansche *pers* een *gemengde* ontvangst«, waarbij gedacht is aan: »met gemengde *gevoelens*«. Oude, voldongen verkortingen zijn de metonymia's: »Ze dronken een *glas*« en »De *Rechtbank* heeft hem veroordeeld (= het College van de rechtbank). Dit boek *onderstelt* een ontwikkeld lezer.

De metonymia is de belangrijkste syntactische verandering van woord-beteekenis. De gevallen zijn dikwijls ingewikkeld, en alleen langs syntactisch-stilistischen weg te verklaren. Een voorbeeld is het geval van »scheuren«, uitvoerig besproken in O. Taaltuin III 164.

§ 51 In de hier besproken syntactisch-semantiche verschijnselen is vooral de *logisch-syntactische* waarde der woorden en zinsdeelen in het spel. Een woord kan echter ook bij een bijzondere **gevoelswaarde** van den zin een bijzondere beteekenis krijgen. Wanneer de uiting gepaard gaat met, of een gevolg is van hevige aandoening of gemoedsbeweging (affect),

¹ De verschuiving leidt tot *causatief* genus van het adj.

wanneer dus in den zin een bijzondere *gevoelsmodaliteit* wordt uitgedrukt, kan deze op een der woorden van den zin worden »geconcentreerd« en men kiest dan bij voorkeur een in den samenhang verrassend woord: het woord heeft een bijzondere »gevoelswaarde« in dien zin. Lieve Janneman, je bent moeders flinke *kérel!* — Och, waarom huïlt m'n *kèreltje zóo?* — Een *echte draak* is ze, in haar huis en in gezelschap! — De modaliteit *van den zin* bepaalt hier de keuze van het *woord*, bepaalt ook de bijzondere intonatie en accenten. De keuze van *het woord met bijzondere gevoelswaarde* is meestal een »omschrijving« van het woordbegrip: een andere taalvorm; een ander woord dan het gewone. Er zijn eenige »figuren« van omschrijving door gevoelsmodaliteit, **affectieve omschrijving** van ouds in stijl leer en grammatica onderscheiden: de metaphora, het euphemisme, de ironie, de hyperbool, de litotes. Te onrechte echter scheert men ze over één kam. Het euphemisme verstaat men nl. in dubbelen zin. Het is ten eerste de *neiging* tot euphemisme of »verzachtende omschrijving«, dus een *gevoelshouding* van den spreker (schrijver) ten opzichte van het object der uiting, die men ethnopsychologisch met den term *taboeïsme* kenmerkt. En taboeïsme onderstelt niet alleen de neiging tot »omschrijving«, maar ook tot »verzwijging« of tot »aanduiding« in plaats van »noeming«. »Noemen is oproepen« heet het in de voorstelling van den primitieven mensch. H. W. Heuvel, Oud-Achterhoeksch Boerenleven: Een arbeider was ziek uit Duitschland gekomen. Hij had »de roode loop«. 't Waren angstige najaarsdagen. Alle menschen waren in gedrukte stemming. Het woord »roode-loop« werd maar zelden uitgesproken, men zei liever »de ziekte«. *Noemen is oproepen, dat is een oud bijgeloof.* — De taboeïstische gevoelshouding leidt tot verschillende taboeïstische zinsvormen en woorden. Euphemisme nu is een taboeïstische neiging tot *omschrijving* der begrippen. En deze neiging verwekt wendingen en woorden in de rede, die wij, als »grammatische figuren«, eveneens met den term »euphemisme(n)« bestempelen. Zoo is het ook met *de ironie*. Het is een gevoelshouding, een opzettelijk a verechtsche voorstelling der werkelijkheid, waarin de spreker zijn gevoel van minachting, kleineering, pessimisme etc. tot uiting brengt. De wendingen en woorden van den zin, gekenmerkt door en dragers van de gezochte a verechtsche beteekenis, zijn dan, als »grammatische figuren«, even zoovele »ironieën«.

Het **euphemisme** in: Hij heeft steeds door *verhóoging*. — Hij is bij Verdun *gevallen*. — Zacht en kalm is zij na een langdurig lijden *van ons heengegaan*. — bestaat in taboeïstische vermindering van de begrippen: koorts, dood,

gestorven. Deze begrippen worden vanuit een bijzondere gevoelshouding in den zin »omschreven«, en wel in verzachtenden vorm: het woord »verhooging«, »gevallen«, het verband »van ons heen gegaan« zijn »euphemismen«. Maar het woord verhooging heeft de attributieve bepaling »van lichaamstemperatuur« geabsorbeerd, uit semantisch oogpunt is het dus feitelijk in zijn »verandering« een »specialiseering«, syntactisch een »verkorting«. »Gevallen« is waarschijnlijk niet een verkorting van »dood gevallen«. De euphemistische beteekenis is bepaald door het syntactisch verband met »bij Verdun«: »gevallen« is een vaag »aanduidende« omschrijving. Evenzoo staat het met het derde voorbeeld.

De **ironie** kan zich in allerlei omschrijvingen voordoen. Behalve dat, ook in ironische zinsaccenten. De ironische vorm van de mededeeling »Ja, hij is rijk« kan enkel in een »tweetoppig« muzikaal accent van »Ja« en van »rijk« bestaan. Ook kan een dubbel »Ja, ja« als quasi-bevestiging ironischen zin hebben. Ironisch kan men aan den zin toevoegen: »... aan schulden!« of »... maar nou lieg ik!« In dit laatste geval bestaat de *ironische* vorm in de *ontkenning van het tegendeel*. Als »figuur« noemt men dat een **litotes**: »Hij is geen Croesus!« »Hij is ook geen held! — Hij is geen held! — Hij is óók een held! Zoo in het voetbalverslag: »Tjonges, het was daar niet lekker voor het Nederlandsche doel!« — »Toe Bas, die man zal je niet bijten!« — Een »figuur« is een (in dit geval ironische) omschrijving, waarvan of de vorm stereotyp is geworden, of de gevoelsmodaliteit of voorstellingswijze (in casu de ironie) in den loop der tijden is verzwakt. Vgl. bijv. de litotes »Dat is niet aardig van je!« In zekeren zin tegengesteld aan het euphemisme en de litotes is de **hyperbool**: de overdreven, vergrootende omschrijving. De hyperbool is niet het uitvloeisel van een bepaalde gevoelshouding. Deze vorm kan zijn oorsprong vinden in de taboehouding, zoowel als in een sterke ontroering, smart of ergernis, of in de behoefte aan emphase of pathos. De hyperbool is dus, als de litotes, louter *vorm*, d. w. z. in stereotypie een »figuur«. We beperken ons tot één voorbeeld: Het duurde *een eeuwigheid*, voordat hij kwam.

§ 52 Ten slotte de **metaphora**. Noemt men den »middenhalf«-speler van een voetbalelftal »de spil van het elftal«, dan is de omschrijving op het oogeblik dat het woord in die beteekenis voor het eerst, verrassend, werd gebruikt, het resultaat van een *vergelijking*. De spreker ziet op dat oogeblik *overeenkomst* tusschen »een spil in een raderwerk« en dien »speler in het elftal«. Deze vergelijkende *omschrijving* en het *semantisch gevolg*

ervan, noemt men metaphora. Op den duur verzwakt en verdwijnt ook hier het gevoel voor de oorspronkelijke vergelijking. Er ontstaan echter dagelijks vanuit allerlei gevoelsmodaliteiten, ten opzichte van de uiting, nieuwe metaphora's.¹ Iedere »gemoedsbeweging«, ook iedere taboehouding, kan bij het spreken (en schrijven) leiden tot een suggestieve of plastische, een vervagende of praegnante, vergelijkende omschrijving. De metaphora kan geborgen zijn in een vergelijkend syntactisch verband: (Van een hel licht strand in middagstilte) Zwarte scheepsrompen lagen er *als* rustende robben, andere lagen onder zeil *als* rustende zeevogels. — Of in het niet meer vergelijkend praedicatief attriboot (op een vulkaan): Daar onmiddellijk voor onze voeten, zinkt de rots, naar een ontzaglijke ketel toe, een *kegel met den top omlaag*, die in wijden omme-zwaai in rots bij rotsen staat opgebouwd. — De metaphora, d. i. de beteekenis van de woorden »rustende robben«, »een kegel met den top omlaag«, is in deze zinnen nog volslagen gebonden aan de »syntaxis«, de grammaticale functie der woorden in het verband der woorden, groepen en den zin. Dit syntactisch verband kan losser worden, bijv. in den vorm der *variatie*: *De asch valt dichter* en zwaarder. De *aschregen* wordt dichter, naarmate wij stijgen. — Hier is de vergelijkende omschrijving geconcentreerd in het compositum *aschregen* (eigenlijk: *asch* die valt als een *regen* zoo dicht). Wanneer nu de ontroerde tourist, voortgaande, zou zeggen: Die »regen« wordt benauwend!« dan zou het woord »regen« nog als resultaat der ontwikkeling een »metaphora« zijn; maar tevens een »specialiseering« van het oorspronkelijke ruimere begrip »regen«.

Het woord in den zin is naar zijn beteekenis maar zelden afdoende te kenmerken door middel van één der hier besproken termen, dat is wel duidelijk geworden. We analyseeren nog één geval ter bevestiging.

In Brusse's Landlooperij zegt een geestdriftig vader van zijn zoontjes: »Die kleine *knulle* van me zien d'r uit as wólke«. In dezen zin is de beteekenis »zoontjes«, vergeleken met de »gewone« in des sprekers taal (nl. »mannen«), een geval van *specialiseering*; vergeleken met de »gewone« in

¹ Over die van kinderen, zie v. Ginneken O. T. I, 133 (b.v. spiegelingen in water: waterschaduw. Het kind wordt door gebrek aan taalervaring tot overdrachtelijke omschrijving gedwongen). *Namen* en vooral *bijnamen* zijn metaphora, b.v. duidelijk bij H. W. Heuvel, Oud-Achterhoeksche Boerenleven: Stegeman was voor jaren een boer, die altijd achteraan was met zijn werk en sinds zei men, zelfs tot iemand, die wat lang bezig was met zijn eten: »Je wordt Stegeman.« — Daar woont de Heggentöet, zoo genoemd naar een aardig levendig vogeltje. De vader kreeg dien bijnaam omdat hij zoo druk babbelen kon met een fijn stemmetje. 't Is een laag huisje met kleine raampjes (N.B. ook dat past bij het vogeltje!).

een wijder milieu (nl. »domme, onhandige mannen«), een geval van *verruiming*. Gesteld dat de *etymol.* beteekenis is: *knoestig, plomp ding (knolraap, 'n knol van 'n horloge)*, dan is de beteekenis »domme, onhandige man« een *metaphora* door de vergelijking van een plompgebouwd man met een »knol«, en een *metonymia* door den overgang van *plompgebouwd* op *dom, onhandig*: een *causale metonymia*. De beteekenis »zoontjes«, zoowel als die van »mannen« is bovendien rijk aan »gevoelswaarde«, door »ironie« van eigen vaders trots. We constateeren dat in dezen zin de vergelijking van kinderen met »wolken« kan leiden tot de metaphorische constructie »wólken van kinderen«, een explicatieve (door »van« omschreven) genitief, zie § 96 en § 250.

De *specialiseering* van de beteekenis van een woord komt vaak neer op **isoleering** in beperkte functie. We bedoelen met *isoleering*, dat een woord alleen in verbinding met één woord of weinig woorden van één soort wordt verbonden. Het werkw. *bestieren* heeft dezelfde etymologische beteekenis als *besturen*, maar het wordt alleen verbonden met een subject = »goddelijke macht«. Het woord *onderdanen* wordt alleen gebruikt voor de ondergeschikten van een *vorst* (in de beteekenis »beenen« is het een speelsche metaphora). In *staande uitdrukkingen* is de isoleering compleet geworden; bijv. het werkw. »benarren« is in de uitdrukking »benarde omstandigheden«, althans wat de omgangstaal betreft, geïsoleerd.

Aan den anderen kant kunnen woorden in zóoveel syntactische beteekenissen gangbaar worden, dat zij »hun etymologische beteekenis verliezen«. Een voorbeeld is het voegw. *dat*.

Ten slotte: woorden met verwante beteekenis, die, met geringe variaties van hun etymologische beteekenis, in den zin op dezelfde wijze verbonden ongeveer gelijke beteekenis hebben, noemt men *synoniemen*. Om hun waarde te vergelijken stelt men hun grootsten gemeenen deeler vast, d. i. het deel hunner beteekenis dat gelijk is.

Woorden die géén elementen van beteekenis gemeen hebben, ondanks gelijken *vorm*, »homoniemen« genoemd, hebben voor de beteekenisleer, laat staan voor de grammatica, niet het minste belang. Homoniemen zijn wel vaak etymologisch identiek. Zoo is bijv. *vorst* (van een heerscher gezegd) en *vorst* (van een dak) etymologisch 't zelfde woord. En het bovengenoemde *vertrek* = het weggaan van, is feitelijk homoniem van *vertrek* kamer; doordat in het tweede begrip het verband met het werkw., nl. het oude »zich vertrekken« (naar een afzonderende ruimte) niet meer wordt gevoeld.

Ontleening van woorden.

Behalve de overneming van woorden en wendingen uit ándere taal-soorten, een andere taalsfeer, staan den spreker en schrijver nog vele middelen ten dienste, wanneer hij zoekt naar den *taalvorm* voor zijn *gedachte* (gevoel). Hij kan woorden en wendingen *ontleenen*, aan *vreemde* talen en aan *oudere* taalperiodes; hij kan ook *nieuwe woorden vormen*. We bespreken eerst de *ontleening*.

§ 53 In het Nederlandsch worden van oudsher *woorden* overgenomen uit vreemde talen; *zelden* syntactische constructies of verbindingswoorden (voegwoorden, voorzetsels). Het meerendeel der ontleende woorden zijn *substantieven*, dan volgen in aantal de *werkwoorden*; *bijv. naamw.* en *bijw.* zijn betrekkelijk zeldzaam. Het getal *Romaansche* woorden is groot; zoowel *Latijnsche* als *Fransche*; veel geringer in aantal zijn de Italiaansche en Spaansche. *Engelsche* woorden komen meer en meer in de mode; *Duitsche* zijn steeds minder schaarsch. De Nederlander neemt ook vrij veel woorden over van de Semietische talen en uit het Maleisch; nu en dan uit het Vlaamsch en het Zuid-Afrikaansch.

De overneming kan verschillende oorzaken hebben. We kunnen door een vreemd woord een schakeering in de beteekenis van een Nederlandsch woord uitdrukken, wanneer dit door verandering in den vorm van het Nederlandsche woord niet mogelijk is, of wanneer daarvoor een omslachtige samenstelling of afleiding of zelfs een volzin noodig zou zijn: *consequent*, *optimist*, *presteeren*, *emissie*, *audiëntie*. Tallooze werkwoorden op *-eeren* zijn »korte taalvorm«: *carteeren*, *balanceeren* enz., ook specialiseerend als *reguleeren* naast *regelen*, en het »hybridische« *kleineeren* naast *verkleinen* (zie ook § 66 over de gevoelswaarde). *Zelfstandige naamw.* worden vaak ontleend met het »ding« dat zij omschrijven: *kelder*, *lift*, *abrikoos*. Geleerden en vaklui zijn gedwongen, de termen voor nieuwe begrippen te omschrijven in vreemde woorden, bij voorkeur Latijnsche, Grieksche of Engelsche, omdat de Nederlandsche term *onduidelijk* zou zijn: wij hechten nl. aan een woord of woorddeel of een te vage of een te speciale beteekenis. We brengen het in verband met uitdrukkingen, waarin het algemeen gebruikelijk is (associatie). Als voorbeeld noemen we *grammatische termen*.

Tegenstanders van zelfs deze noodzakelijke ontleeningen noemt men *puristen* of *taalzuiveraars*. Woorden die met opzet in Nederlandschen vorm worden »gesmeed«, heeten purismen. Ze worden maar zelden *aanvaard*, omdat de purist optreedt, wanneer het vreemde reeds »eigen« is geworden. Een onbegonnen werk is het *bijv. manchet* te vervangen door *polsboord*.

Maar stel dat een purist het woord »dineeren« of »lunchen« wil vervangen door »middagmalen« of »noenmalen«, dan nog hindert ons de bijgedachte aan de gewone beteekenis van »malen« en »spijzen vermalen«. *Lastig* is echter vooral de *vervoeging* van deze werkw. ¹ En het woord »middagmaal« voor »diner« *past* niet bij den tijd waarop wij plegen te »dineeren«. »Avondmaal« heeft nu eenmaal in het Nederlandsch een verheven en plechtige gevoelswaarde gekregen en is dáarom ongeschikt, ook voor »souper«². Het vreemde woord stelt ons niet alleen in staat, de hinderlijke synt. beteekenis of de hinderlijke gevoelswaarde van den Nederlandschen term te vermijden, het heeft ook, door zijn vreemden, vaak door zijn welluidenden, vorm een zeker »cachet«. Dit »cachet« heeft het vreemde woord in bepaalde »standen«, »kringen«, families zelfs. Maar ook in de taal der *dichters* vinden we woorden, die door hun vreemden, of welluidenden of »sprekenden«, vorm, den ontwikkelde lezer een sterke en zeer bijzondere gevoelswaarde bijbrengen:

De lente wier onvruchtbaarheid || Het *langoureuze* jaar beschreit (G. Gossaert). — En Zijner bronzen armen tempelrots³ || Wijdt honderd *esmeralden* zode-altaren (Perk). — In de algemeene taal is *indrukwekkend* de klank van *ocean*, *kolossaal*⁴, *gigantesk*; treffend is ook de klank van *melancholisch*⁵.

Het is moeilijk te zeggen, of een woord als *vreemd* wordt *gevoeld*. Dat hangt af van z'n ouderdom en *van de kennis, die de spreker of hoorder, schrijver of lezer van vreemde talen bezit*. Hoe meer een woord wordt uitgesproken *afwijkend* van de eigenlijke uitspraak, hoe meer ook het de kenmerken van de Nederlandsche *flexie* en *woordvorming* aanneemt of bezit⁶, des te minder zal het nog als *vreemd* worden gevoeld. Vooral bij de *Romaansche* woorden zijn naar den vorm verschillende graden van ouderdom te onderscheiden; zij richten zich gemakkelijker naar de Nederlandsche flexie en woordvorming dan bijv. de Engelsche woorden.

De vormverandering van het vreemde woord onder invloed van menschen, die de vreemde taal *niet* kennen en die het woord trachten te doen gelijken op een Nederlandsch, zoo mogelijk van verwante beteekenis, noemt men *volksetymologie*: suikerlaat voor *chocolade*, appelekoos voor *abricoos*, pinijzertje voor *punaise* e. a. Het verschijnsel bestaat in woordvervorming, tot op zekere hoogte ook *contaminatie* (zie § 60). Er is ook volkssemantiek, bijv. bij het woord *gladakkker* = slimmerik, gevormd van

¹ Zie § 83. ² Al te »eenvoudig« klinkt *avondeten* etc. ³ vgl. de genitief-constractie § 96.

⁴ Zie adj. van graad § 113. ⁵ Zie ook symboliek van vreemde suffixen § 63 en 56.

⁶ Vooral Engelsche woorden *lijken* soms zoo »eigen« (lift, fitter).

Maleisch gladak = lastpaard. *Volkshumor* werkt in sladoot = soldaat¹. De overneming kan *overbodig* zijn. Dat is zij vooral, wanneer één vreemd woord een reeks van Nederlandsche synoniemen dreigt te vervangen; dit is bijv. het geval met »direct« als adv. en adj. Hetzelfde bezwaar bestaat echter ook tegen Nederlandsche mode- en stopwoorden.

Maar ook het gebruik van vreemde woorden *zonder eenige beperking*, waardoor Nederlandsche woorden van evenveel zeggingskracht of volkomen gelijke beteekenis als het vreemde worden verwaarloosd en verdwijnen, is een gevaar voor den rijkdom onzer taal. Nog erger wordt het, wanneer de vreemde woorden in verkeerden *vorm* of in foutieve *beteekenis* worden overgenomen.

§ 54 Een verschijnsel van heel anderen aard, gevaarlijker voor de handhaving van het eigen karakter der taal dan de ontleening, maar dan ook volslagen buiten de competentie van leeken in de taalkunde, is de *nabootsing van vreemde woorden en constructies in Nederlandschen vorm*. Al naar den oorsprong van het nagebootste onderscheiden we: Latinismen, Gallicismen, Germanismen, Anglicismen, Graecismen, Hebraïsmen etc. De Latinismen en Gallicismen zijn meestal van ouden datum, de Germanismen en Anglicismen van jongeren tijd. Al deze »barbarismen« komen vooral bij het *vertalen*, dus in de *geschreven* taal (zie § 57). De Germanismen zijn niet altijd gemakkelijk te herkennen: zij maken nu en dan dezelfde indruk als *archaïsmen* of Nederlandsche *volkstaalvormen*.

§ 55 *Archaïsmen* zijn de *nabootsing* van vormen en constructies uit een *oudere* taalperiode, die in de gesproken omgangstaal niet meer bestaan. Ze moeten niet worden verward met de *namen van dingen* en *personen* die buiten gebruik zijn geraakt, en die in de beschrijvingen van historische tafereelen o. a. noodzakelijk zijn. Soms grijpt de *purist* naar een *archaïsme*; bijv. wanneer hij een »lunch« door »noenmaal« tracht te vervangen. Een zeer bijzondere *functie* verricht echter het archaïsme in de *litteraire* taal. De schrijvers, die gewend zijn, hun taalvormend vermogen te sterken door gezette lectuur van oudere schrijvers, zullen in de *litteraire taal* steeds weer oude wendingen en woorden ingang geven en, bij navolging door anderen, gangbaar maken in bepaalden stijl. We moeten hierbij in aanmerking nemen, dat de *litteraire taal* op heel andere wijze *verandert* dan

¹ Nog duidelijker in het volkslied: En ... Japie is getrouwd, Nou zitti in de sèrre! (= in misère).

de gesproken omgangstaal; de taal is voor den litterairen schrijver een *technisch hulpmiddel*, een instrument, dat hij steeds *tracht te volmaken*, om er over te beschikken op de tijden der inspiratie van zijn stof. Van Potgieter zegt een zijner tijdgenooten:

Hij heeft een nieuwen weg ingeslagen, om de taal tot een geschikt voertuig zijner conceptiën te maken. Hij heeft onze oude Dichters en Schrijvers geraadpleegd: hij heeft zelfs met stoutheid verouderde vormen in het leven geroepen... hij heeft ons de behoefte doen gevoelen, die hij aan nieuwe vormen, aan een rijkeren woordenschat had, om het doel te bereiken...

Bij het lezen van *Vlaamsche* schrijvers moeten we voorzichtig zijn met het constateeren van »archaïsmen«; het Vlaamsch vertoont veel vormen der middeleeuwsche taal nog *levend*, die uit de Noord-Nederlandsche dialecten zijn verdwenen. En zoo is het ook met het constateeren van »germanismen« gelijk we hierboven opmerkten: in het Duitsch heeft vaak een woord de *oudere* Nederlandsche beteekenis, of wel is een woord, dat uit onze taal is verdwenen, bewaard. Wanneer we lezen: Gij Zon die ondergaat || In purpren vlammen-zee en gouden *verven!* (Perk) —

dan kunnen we het woord »*verven*« in de beteekenis van »*kleuren, tinten*« opvatten als germanisme, maar ook als archaïsme. Is het een »archaïsme«, dan is het een *bijzondere* soort van vernieuwing. Dan wordt hier niet een verdwenen *vorm* opnieuw gebruikt, maar een nog bestaand woord in een *beteekenis* die het vroeger heeft gehad. Dit constateeren we ook in: Rechts er tegenover rees ook het *nare* gebergte met zijn karteling als een zaag (v. Looy). — waar het adj. »*nare*« een gevoelswaarde heeft als in de 17de eeuw, nl. »benauwend«. Ook aan een nog bestaand afleidend suffix kan de schrijver *nieuw* leven inblazen: *Schepselen* van duizend *nare* droomen (Perk) —

hier beteekent »schepselen« wat in *droomen* door de phantasie geschapen wordt. In gevallen als deze kan de schrijver geleid worden door zijn *etymologiseerend* vernuft of door zijn *herinnering* aan het woordgebruik bij oudere schrijvers. Ook buiten de *litteraire* taal komen archaïeke vormen voor. In de eerste plaats onder invloed van den Staten-Bijbel: de *verzenen* tegen de prikkels slaan. In de tweede plaats blijven oude vormen en beteekenissen bewaard in den beperkten kring van vaklui zoowel als van dialectsprekers. Maar dat zijn geen »archaïsmen«, omdat hier geen *na-botsing* van oudere taal plaats heeft; de taal is in die beperkte kringen minder onderhevig geweest aan verandering, of wel onderhevig geweest aan andere verandering dan de beschaafde omgangstaal. We komen hier op een belangrijk kenmerk bij de beoordeeling van »barbarismen«:

wat is ten opzichte van de veranderingen in de *algemeene* woordenschat, de beteekenis van de *volkstaal*? Er zijn verder nog te overwegen: de »ontleening« ten opzichte van de woordvorming, en ten opzichte van de syntaxis. In een nadere beschouwing zullen we, om het belang van de taalpraktijk, treffende gevallen van ontleening nader kunnen toelichten.

§ 56 Invloed van de eene taal op de andere is niet naar één vaste maatstaf te bepalen, nog minder naar één »causaliteit« te verklaren. De *verhouding* van de eene taal tot de andere is nooit gelijk. In Zwitserland staan Fransch en Duitsch naast elkaar, maar geen der twee is »de cultuurtaal« door traditie. In België staan Fransch en »Dietsch« naast elkaar, maar tevens tegenover elkaar, in strijd: omdat het Fransch langen tijd de »cultuurtaal« bij uitstek is geweest. Er komt bij, dat in België een heel andere staatsvorm dan in Zwitserland heerscht. De invloed van het Fransch op het Noord-Nederlandsch is natuurlijk een heel andere dan die op het Zuid-Nederlandsch.

Een tweede oorzaak van verschil in opvatting en methode inzake den invloed van talen onderling, is het verschil in opvatting van wat een »taal« is of liever, wát het »levend« deel der taal is, dat voor »invloed« vatbaar is. Bedoelt men er mee de geschreven cultuurtaal, of ook de volkstaal; en indien ook de volkstaal, onderscheidt men dan den directen invloed door mondeling verkeer in de grensstreken van dien bij bemiddeling of door geschreven cultuurtaal, of door een lokaal, naar de vreemde taal gericht, cultuurcentrum? Ten onzent is nog maar zelden onderzocht, hóe in betrekkelijk afgelegen, conservatieve streektalen een romaansche woordinslag is te verklaren: men beperkt zich gemeenlijk bij de »historische« verklaring tot de veranderingen en ontleening in de »algemeene« taal¹. En daarbij richt men zijn aandacht bijna uitsluitend op de »woorden«: onder »ontleening« verstaat men dan ook »ontleening van woorden en uitdrukkingen« aan vreemde talen. Hoe en waarom ontleent men?² In technische groeptalen ontleent men automatisch namen van dingen en handgrepen. In de volkstaal en den omgang ontleent men bij

¹ Belangrijke opmerkingen zijn te vinden in »Het Oneigene« van Dr. W. de Vries. We wijzen ook op de »taalkundige« gegevens in het prachtboek van H. W. Heuvel, Oud-Achterhoesch Boerenleven, waar o.a. staat: »Gait-eum gebruikt nog telkens woorden uit den Franschen tijd: hij spreekt van *appetit*, *estimeeren* en *toujours* en hij zit vol wijsheid uit vader Cats.«

² Zie ook § 53.

het zoeken van nieuwe vormen van uitdrukking voor nieuwe voorstellingen, begrippen en ook onder invloed van psychischen drang, of van sociale omstandigheden. Het nieuwe vreemde woord laat de phantasie en het gevoel in alle richtingen vrij. Het vreemde woord is een symbolieke verklanking van allerlei door het inheemsche woord geremde sensaties, gevoelens, stemmingen. Het is *in den zin* suggestief.

Het is dikwijls moeilijk, de wijze van »ontleening« in de *volkstaal* na te gaan en historisch te reconstrueeren. Geschreven getuigenissen zijn maar zelden als wegwijzers aanwezig en niemand is zich van het feit der eerste ontleening bewust. Eenig licht ontleenen wij aan de toevallige gegevens van Katwijkers aangaande nieuwe »woorden« voor »dingen« in hun bedrijf. Ik ga daarbij uit van mijn eigen herinneringen aangaande het woord *fiets* waarvan men gewoonlijk onderstelt, dat het een in het Geldersche (in de buurt van Deventer¹ en »Burgers«) uit *fiesselepee* (= velocipède) verkort *fiesse* zou zijn, waar de *t* kan zijn ingevoegd »als duidelijke symboliek (door -ts-) van de magische snelheid van dit voor Oud-Apeldoorn sensationeele wonder der techniek«. Sensationeel was de oudste tweewieler, één hoog vóór- en één laag achterwiel, in dien ouden tijd; hij was het ook op een gedenkwaardigen Zondagmiddag in 1928 toen een Veluwsch boertje op dit erfstuk zijner vaderen triomfantelijk zetelende, den steilen Soerenschen weg afratelde en alle passanten, voetgangers en moderne-wielrijders, den berm deed opstuiven. Ik voor mij, heb in den lateren populairen naam »stoomfiets« voor motorrijwiel, altijd een weerslag van dezelfde »sensatie« gevoeld. *Wat opvallend is, krijgt bij eerste opwelling in het spraakmakend gemoed, den naam van iets dat op dat oogenblik in de taalsfeer vreemd of sensationeel naar de »beteekenis«, vreemd en »onbegrepen« naar den vorm is. Dit principe nu is niet zoozeer voor het vraagstuk van den klankvorm (inzake -ts-) ², als wel voor de verklaring van ontleening van vreemde woorden en voor de beteekenisleer van gewicht.* Ik herinner mij, dat in het begin van deze eeuw de oude bomschuit eerst met een stoomketel (om 'n spil te drijven) werd »toegetakeld«, daarna vervángen door den »stoomlogger«, en dat de Katwijkers eerst de toegetakelde schuit, daarna den stoomlogger betitelden met den naam van »fiets«³. Toentertijd was het rijwiel nog nieuw en, althans voor de

¹ Zie Franck van Wijk, Etym. Wdb. waar Apeldoorn wordt genoemd. Echter ook het Suppl. van Van Haeringen.

² Zie § 62.

³ De Katw. uitspraak, ook voor het rijwiel, is *fiəs* (met een palatale s).

visschers, nog vreemd: de nieuwe verschijning in het type visschersvaartuig was van-zelf-sprekend een »fiets voor op zee«.

Van deze wijze van »benaming« met een vreemd woord zijn in het Katwijksch nog nieuwere voorbeelden te vinden. Zoo heeft de reclamé voor allerlei voorwerpen, met gebruik en misbruik van den naam van den »Uiver«, ten gevolge gehad, dat in Katwijk de kleine scholletjes die niet worden gestript en alleen bij voldoende prijs worden verhandeld, tegenwoordig als »Uivertjies« worden betiteld. Kleine schelvisch die als »kleingoed« bij den verkoop hoopsgewijs wordt verhandeld is in een nabij verleden, toen het woord nog in de volkstaal bezig was in te burgeren, nog nieuw was, omgedoopt tot »raedio«. Wanneer de uivertjies en de raedio geen geld opbrengen, gaan ze bij het afval voor de vischmeel-fabriek. Een derde benaming van een kleine vischsoort, de wijting, is klaarblijkelijk ontleend aan een of ander opschrift, deze heet nl. »varia«. Het oudste van de benamingen voor »kleine« of »onbruikbare« visch, is »puf«. Hier is waarschijnlijk niet een bizarre vreemde woordvorm willekeurig overgebracht. Een deskundige heeft mij op grond van zijn herinnering als verklaring het volgende voorgesteld: Toen de »puf« als zoodanig begon verhandeld te worden, werd zij gelost in motorschuitjes. Deze »pufskuite« kunnen zoo genoemd zijn naar het toentertijd opvallende geluid van den motor¹. De interjectie »puf« heeft bovendien een minachtende »gevoelswaarde«². Ook waren de »pufskuite« verachtelijk, 1°. omdat zij veel kleiner waren dan de motorbooten die de haring en de vleet innamen, 2°. omdat zij door hun lading een viezen stank verbreidden. Toen de puf (kleine visch) begon vervoerd te worden, kwamen juist de motor(puf)skuite in de plaats van de oude zeilschuitjes, waarmee men vroeger de minderwaardige »vijfvoete« aan land vervoerde. De overgang van »vijfvoete« in »puf« ging dus samen met dien van zeilscheepjes in motorschuitjes. Reden te meer om het »kenmerk« van die schuitjes over te brengen op de lading. De naam »puf« zou dus uit het compositum »pufskuit« kunnen zijn geabstraheerd.

Een vreemd *suffix* is woordenvormend productief bij affectieve superlatieve en intensieve begrippen: *kleineeren*, *trotseeren*, *redeneeren* (als Brugman), (zich dood-) *prakkizeeren*, *afgodeeren*; 'n stommitieit; de *bibberatie*; ('n pak op je) *zielement* (ken je krije!). De uitgang *-eeren* is een uiterst belangrijke woordverzwaring, vargeleken met -ə, -n.

¹ Vgl. de *fiesso*.

² Ook het subst. *fiesso* lijkt verdacht veel op het adj. »vies«, in Katw. *fiess*.

§ 57 En nu de syntaxis. Het syntactisch systeem van de gesproken volkstaal is waarschijnlijk niet vatbaar voor eenigen vreemden invloed, zelfs van een cultuurtaal, behalve in de grensstreken, de tweetalige gebieden. Maar in de geschreven taal van ambtenaren en intellectueelen dringen »syntagmata« door, die niet oorspronkelijk Nederlandsch zijn. Men denke aan de uitbreiding van participiale constructies, van infinitiefconstructies, van conjunctieve praedicaatsvormen. Men is er echter niet mee af, te constateeren of een syntagma in Oud-Westgermaansch, Middelnederlandsch en Nieuwnederlandsch al dan niet voorkomt, in gelijken of verschillende vorm of functie; en als een naïeve aanwijzing zonder nut voor de »wetenschap« moet worden beschouwd het verwijzen naar »gelijke« verschijnselen in »het« Latijn, »het« Grieksch, »het« Fransch. De beslissende afdoende »historische verklaring« zal óók inzake syntaxis alleen bereikbaar zijn met behulp van de volledig toegepaste »moderne« taalwetenschap, d. w. z. de sociologische (maar dan alzijdige), de psychologische, en de stilistische analyse. Voorloopig zal daarbij als »werkhypothese« mogen gelden: invloed van een vreemde syntaxis op de onze is alleen mogelijk in zooverre, dat een in kiem aanwezige syntactische *mogelijkheid* door een krachtig en aantrekkelijk vreemd syntagma wordt aangewakkerd en ontplooid tot sterke frequentie en veelsoortige functie in een bijzonder »vatbare« taalsfeer. De aandacht der »taalzuiverende leeken« richt zich steeds meer op de syntaxis, de zinswendingen, den zinsinhoud. Het ongeluk is dat zij niet weten: 1° dat constructies die Nieuwhoogduitsch of Fransch lijken, dikwijls ouder Nederlandsch waren, of nog bestaan in taalsoorten die hun onbekend zijn. 2° dat in het bijzonder veel wat Hoogduitsch lijkt, Oostelijk-Nederlandsche volkstaal is. 3° dat een taal die zal *leven*, vrij moet blijven in de vorming door »analogie« 4° dat het evenzeer doodelijk is voor het leven der taal, wanneer de nieuwe »denkvormen« alleen mogen worden uitgedrukt in de taalvormen van het »algemeen Beschaafd« en in die der stricte »logica«.

Zoo heeft er een felle en langdurige strijd in de pers gewoed over de vraag of men »mag« schrijven: verliezen *aan*, verliezen *tegen* of verliezen *van*. In de voorkeur voor een dezer voorzetsels heeft men zelfs »syntactische ontleening« meenen te zien. Men wenscht te verbieden de uitdrukking *zonder meer*, als een germanisme. Afgezien nu van het feit dat de Duitscher »ohne Weiteres« zegt, zij hier opgemerkt, dat wij zeggen »Zoo zonder méer zou ik dat niet tóestaan«. De inleidende bepaling gaat boven het strikt logische minimum (of maximum) uit. Maar men vergeet, dat het de uit-

drukking is van een »modaliteit«: de mededeeling »onder voorbehoud«. Lange attributieve bepalingen vóór het substantief wil men weren, als aan het ambtelijke Duitsch ontleend. Maar in het voetbalverslag *sprak* de gespannen verslaggever »voor de vuist« dezen inderdaad gespannen »korten« taalvorm: *Op dit laatste ook voor hùn véélbeteeknende moment, kómt er géén bal meer . . .*«

Een »ontwikkeld« Nederlander zou *den weg moeten weten* in den taalschat van minstens drie eeuwen her, en in de taal van het volk waaruit hij is voortgekomen: de volkstaal van zijn geboortestreek. Hij zou hebben moeten leeren, die volkstaal te vergelijken met de normen en mogelijkheden van de oude cultuurtaal. W. de Vries »Het Oneigene« blz. 24, zegt: »Heel wat wordt ons voorgesteld ter vervanging van denkbeeldige Germanismen. Wanneer van eenigszins gezaghebbende zijde plaatsvervangers noodig geacht worden voor: *milderegen, postpapier* (reeds 1616), *overzetten* = vertalen, dan kan men volstaan met te verwijzen naar het Ned. Wdb. Wie voor *doormaken* voldoende vindt: beleven, doorleven, ondervinden — dus den negatieven gevoelston maar opoffert — en *boemeltrein* denkt te kunnen vervangen door sukkel- en treuzeltrein, zonder zich zelfs door het *practische* boemel te laten weerhouden — diens voorstellen getuigen meer van misogermanie dan van inzichten in de behoeften der taal.« — *Wereldberoemd* is als strijdig met het taalgebruik verworpen, omdat er geen *stadberoemd* en *wereldbekend* bestaat. Maar het type van samenstelling (een lokaal subst. met adj.) is in het Nederlandsch al heel oud¹. Evenzoo verwerpt men *Nederlandsch*, als men *grootburger* en *hoogwaardige* artikelen niet goed vindt. *Op éénmaal* naast *opeens* is niet alleen Duitsch, maar in een belangrijk deel van Nederland de gewone vorm. Zoo ook »hij wist *zich* geen raad«, dat niet eens Duitsch is, maar waarbij de Nederlander de belangrijke functie van het »medium« (naast activum en passivum) tot uitdrukking brengt.

Woordvorming.

- § 58 Woordvorming is de vorming van een woord door *samenvoeging* (compositie) van woorden of *woordstammen*, of door *afleiding* (derivatie) uit één bestaand woord. De woordvorming is van belang voor de grammatica: de samenvoeging is een middel der »syntaxis« bij de uiting, samenvoeging en afleiding beide of liever: de *keuze* van het samengevoegde of afgeleide

¹ Een aardig staaltje was in een advertentie: Te koop, een papegaai, *vingertam*. Zie § 70: 5.

woord is gelijk aan »keuze van een korten taalvorm«; afgeleide woorden concurreeren ook met andere: bijv. naamw. op -erig met tegenw. deelw., zelfs naamw. op -ing of stamwoorden als *verkoop* met infinitieven of met substantieve zinnen. Bijv.: Zijn veroordeeling tot gevangenisstraf heeft hem verpletterd. Veroordeeld *te worden* tot gev. . . . *Dat* hij veroordeeld *wordt* tot

De vraag *hoe* de woorden in vroeger tijd *zijn* gevormd is natuurlijk van geen belang voor een statische of beschrijvende grammatica. We moeten echter bij onze beschrijving van de wijze waarop thans woorden *worden* gevormd, wel van die oude »processen« *uitgaan*, omdat nergens zoozeer als bij het gebruik van samenvoegingen en afleidingen de *analogie* naar gegeven en historisch-gefixeerde vormen tot nieuwe woord- en zinsvormen leidt.

De productiviteit der analogie kan zelfs volslagen versteende woordvormingen (*verholen* woordvormingen) tot nieuw »leven« wekken: Hij had eeuwig *schoonfamilie* over den vloer (Arm.). — Tulpjes die Tante Emilia *krantvast* in haar voorjaarsmand heeft staan (van Looy). Dit »krantvast« is een spontane analogie naar het oude »steevast«.

Het is evenwel duidelijk, dat we bij het spreken en schrijven de samenvoegingen en afleidingen met een heel zwakke of zelfs zonder eenige bewustheid van hun »vorming« hanteeren: de *keukendeur* (staat open) is voor het taalbewustzijn van den spreker een kant-en-klare eenheid, en

dat is met: *de deur* $\left\{ \begin{array}{l} \text{naar} \\ \text{van} \end{array} \right.$ *de keuken* (staat open), ook al door de mogelijk-

heid van meer dan één »betrekking« tusschen de twee substantieven van de »verbinding«, van het woordverband of de woordgroep, niet het geval. Nu zou men op dezelfde wijze kunnen beredeneeren dat in den zin »Daar komti« de samenvoeging »komti« één (samengevoegd) *woord* is. Maar daartegenover staat, dat bij omkeering van den zin deze »samenvoeging« uiteenvalt: »*Hij komt* er aan«. »*Alsi* komt«. En bij de psychische »syntaxis« (ordening) van den zin, zal de spreker daarom van de tweeledigheid van *komti* meer bewustzijn hebben dan van die van »keukendeur«. ¹

De grammaticus mag en moet een samenvoeging of een afleiding als een »fait accompli«, als een *woordvorm*, d. i. als een *woord van een* bepaalden *vorm*, als een »woord« aanvaarden en beschouwen, en zich beperken tot de vraag *hoe*, *wanneer* en *waarom* déze woorden in zinnen en stijlen worden gebruikt.

¹ Zie o.a. Jespersen Language, blz. 422. Ook W. de Vries, Iets over Woordvorming.

§ 59 Een andere vraag die men wel stelt, zonder haar echter te beantwoorden, of althans: het antwoord in een »leer van het woord« *in de practijk te brengen*, is deze: is »ontleening« van een woord, en is de »conversie« van een woord (d. i. de overgang van het eene rededeel in het andere), is ook verandering van beteekenis van een woord, gelijk aan »vorming« van een (nieuw) woord? We zouden kunnen zeggen dat »ontleening«, »beteekenisverandering« en »conversie« wel leiden tot vermeerdering of verandering van den »woordvoorraad« waarover het individu of de taalgemeenschap beschikt, maar daarmede houdt de overeenkomst met »woordvorming« op. Geen dezer drie »processen« als zoodanig is n.l. *vorming* door *samenvoeging* of *afleiding*: daarom worden zij niet, in een grammatica, met de aldus geformuleerde »woordvorming« over één kam geschoren of onder één hoedje gevangen. We dienen er alleen op te wijzen, dat er aan vreemde talen bepaalde *manieren van woordvorming* kunnen worden *ontleend*. Déze ontleening is wel degelijk onderdeel der woordvorming. Er zijn onder de middelen van *afleiding* vele Romaansche en Duitsche. Er zijn ook gevallen van *woordsamenstelling* die Duitsch, en van *samenkoppeling* die Engelsch kunnen zijn. Deze dingen kunnen zoowel bij »ontleening« als bij »woordvorming« ter sprake komen. Zij ondervinden tegenwoordig vooral belangstelling van de zijde der »bewuste« taagebruikers, een belangstelling die aan het hoofdstuk »woordvorming« practische waarde geeft. De grenzen van woordformaties kunnen door groeiend taalbewustzijn veranderen. Dit »bewustzijn van de mogelijkheden der eigen taal« kan natuurlijk ten gevolge hebben, dat de spreker (schrijver) bij het gebruik van een gangbaar type van »woordvorming« niet meer zoo »onbewust« is van de »tweeledigheid« van het »gevormde woord«, als overigens bij de »woordenkeus« het geval pleegt te zijn. Er zijn nog andere oorzaken van een dergelijke versterking van het bewustzijn. Zoo door den *ironischen humor*. Als een humoristische, bewuste compositie, mag gelden de term *Bezuinigingsmillionair* voor »ambtenaar die de opdracht heeft in een dienstvak *een millioen te bezuinigen*«, ook *aetherpiraten* voor »uitzenders en luisteraars zonder vergunning«. Men kan bij het spreken de eenheid van een samenvoeging verbreken, door gelijk accent op de twee deelen (het sterker accent op een der deelen is het formeele kenmerk der eenheid, is eenheidsaccent); bij het schrijven, door een koppelteken tusschen de twee deelen opzettelijk in te voegen.

§ 60 De samenvoeging en afleiding zijn een *stelsel* van taalformatie, inhaerent aan onze taal, een stelsel dat wij moeten bepalen en beschrijven in zijn mogelijkheden.

Er zijn toevallige *veranderingen in den vorm* (woord-*ver*vorming, *-mis*-vorming) die te onrechte als »woordvorming« worden beschouwd. De *ontleening* van een vreemd woord (ook het archaiseerend gebruik van een verouderd of verouderend woord) kan leiden tot verandering van den oorspronkelijken vorm in de richting van inheemsche (gangbare) woorden. Deze verandering is een gevolg van de zoogenaamde volksetymologie bij de ontleening, is een bijzondere manier van *ontleening* (zie § 53). Wel kan deze ontleening leiden tot het ontstaan van nieuwe »woordvormingen«, in het bijzonder »samenvoegingen«: de volksetymologische ontleening is *aanleiding* tot de »samenvoeging«. Het Spaansch (Caraïbische) woord *hamaca* is (waarschijnlijk via Fransch *hamac*¹) ontleend en veranderd tot hangmak → hangmat. *Hangmat* is een compositum. Men kan ook een ingeburgerde ontleening, als *soldaat*, uit pure ironie veranderen in *sladoot*, naar analogie van andere composita van dien aard (sta-indeweg).

De oudere vorm *hangmak* was géén compositum, het is een contaminatie², evenals de volksetymologische ontleening *suikerlaat* voor chocola(at). De contaminatie is de »kruising« van twee woorden (c. q. uitdrukkingen) door combinatie van een »lid« van elk der twee, of van een der twee woorden en een »lid« van het andere. In *suikerlaat* is het laatstgenoemde gegeven. Zoo is het ook met *onmeedoogenloos* (van *onmeedoogend* een »lid«) en *verexcuseeren* (van *verontschuldigen*, *vergeven* etc. een »lid«). Bij de contaminatie »verexcuseeren« is evenals bij »suikerlaat« tevens volksetymologische ontleening in het spel; contaminatie door volksetym. archaïsme is bijv. *inborst* uit ouder *inbronste* (hartstocht) en *borst*³. Zelfs is in gevallen als *verexcuseeren*, *uitportretteeren* en *dóorforceeren* (van doordrijven, doorzetten en forceeren) de drang tot uitdrukking van de *perfectieve functie* als de »oorzaak« van de contaminatie te beschouwen (zie § 88). De contaminatie kan leiden tot woordvorming (in dit geval afleiding door een praefix), getuige *verexcuseeren*, maar dit is niet altijd het geval, het is dus een »woordverandering« van anderen aard (getuige *suikerlaat*). Woordvorming (compositie) door contaminatie is *uitgezicht* (uit: *vergezicht* en *uitzicht*). Geen »woordvorming« maar

¹ Zie Franck-Van Wijk, Etym. Wdb.

² Zie W. de Vries, Over woordvorming, blz. 27 vlg. en A. Verschuur, O.T. IV, 54.

³ Over »hybridische« afleidingen zie § 53 en 56.

syntactische contaminatie (kruising van woordverbanden of »uitdrukkingen«) is *met looden pootjes* (uit: *met hangende pootjes* en *met looden schreden*).

Contaminaties die niets met compositie of afleiding te maken hebben, noemt De Vries uit Groningsch dialect: *bluizm* (in plaats van *blōzm* = bloesem, door *bluin* = bloeien); *stoef* (adj.) waarschijnlijk uit *stief* en *stroef*, *toek* uit *toege* en *tak*. Gevallen als *stoef* komen dicht bij wat men wel »spontane« woordcreatie noemt (Urschöpfung) de vorming van een woord dat door zijn symbolieken vorm een sensatie of een gevoel »verklankt«. Het is echter bijna onvermijdelijk dat een zoo symboliek woord ontstaat door bijgedachte aan een reeds bestaand, zelfs wanneer het opduikt in een beperkte taalsfeer, een gezin, een club, een werkplaats (zie overigens over woordklanksymboliek § 62). Natuurlijk zijn contaminaties, symbolieke en andere, talrijk in litteraire taal: Als hij de hitte tusschen 't gras voelt *dwalmen* (Perk) = dwalen + walm(en). — Men beeldt U (nl. den Dood) gelijk een ramm'lend geraamte || Met een kakebek en een *snerpe* zeis (J. Isr. de Haan) = *snerpend* in de beteekenis »vlijmend«, »pijnlijk« en *vlijmscherp*. — Bij elken stotslag *schichtte* het dier de kletsnatte ooren *neer* (v. Looy) = neerslaan + schichtig.¹ — Maar zijn gezicht, knorrig eerst, *vriendelijkte* toch dadelijk *op* (Arm.) = opklaren + vriendelijk.¹ — Zij stierven stil en stemloos, andre *vullen* hun plaats *in* (H. Roland Holst) = innemen + vullen. —

Wanneer wij het nieuwe woord *dwalmen* vergelijken met *dwalen* en *walmen*, gaat het lijken op de § 40 besproken woordklankverzwaring. Te meer wanneer het bij *Van Deyssel* voorkomt zónder mogelijke gedachte aan *dwalen*: De *dwalende* en uitgaande lamp (Zie Ned. Wdb. i. v.). Of zou hier naast het *walmen* toch nog gedacht zijn aan het onzekerflikkeren (= dwalen)?

§ 61 Het is gewenscht den term »klanksymboliek« als taalvormenden factor te verduidelijken. We kunnen er nl. mee bedoelen klank*nabootsing*, ook wel onomatopöësis genoemd. Het is echter gewenscht met dézen term aan te duiden de nabootsing *van* klank (en geruisch) in de werkelijkheid, weergeving van geluid in taalvorm. In mijn Beknopte Versleer § 24 zijn de eigenaardigheden van deze klankreflexen in de taal der dichters

¹ Zie ook bij § 64; over den »korten« vorm van deze »impressionistische« denominatieven zie § 85. Gevallen als *dwalmen* en vooral *snerp* zijn veeleer expressionistische vormen. Zie hierna § 62.

beschreven. Ook wordt daar opgemerkt, dat het rythme van vers en zin »plastisch« kan zijn in de weergeving van *beweging* (zie hierover ook § 14 en vlg. van de Bekn. Versleer, en hiervoor § 24). Er is echter ook een nabootsing *in* klankvorm, van sensaties, stemmingen en gevoel door bepaalde begrippen gewekt: dan is de klankvorm niet een *gevolg* van een geluid of geruisch, de klankvorm is het *middel* tot uitdrukking van het onvatbare, is *symbool*. Van deze klanksymboliek in de poëzie zijn in bovengenoemde § 24 maar enkele staaltjes genoemd; het is duidelijk dat de poëzie, althans de lyrische, louter symboliek is. De uitdrukking van het onvatbare, de »essentie« of de »abstractie«, de »sensatie« boven en buiten het »gevoel«, de »waarneming« en het »bewustzijn«, is echter niet langs de wegen der verstandelijke en exacte analyse begrijpelijk te maken, de samenhang van vorm en inhoud is niet te bewijzen. Dit is ook de groote moeilijkheid voor den taalkundige, wanneer hij den term »klanksymboliek« hanteert in den eenigen juisten zin, nl. van »symboliek van sensatie, gevoel, stemming en instinctieve neiging of afkeer, *in klankvorm*«¹. Hij kan maar zelden het *bewijs* leveren dat een taalvorm, vooral niet dat een *woord* het product is van een bepaalde symboliek. Hij kan alleen, door de *correlaties* van bepaalde klankvormen met bepaalde *begrippen* aan te toonen, den samenhang tusschen het onvatbare, subjectieve element en den klankvorm, dat is: de symbolieke functie, *aannemelijk maken*. Het bewijs te leveren is de taak van de experimenteele physiologie en psychologie. Er is eenig recht te meenen, dat het zintuiglijk waarneembare (dat is het impressionistisch weergegevene) taalkundig aanwijsbaar is, niet echter het onderbewuste (expressionistisch weergegevene). Ik zou daarbij echter het voorbehoud willen maken, dat wij door de vaststelling van de onmiddellijke reactie van een volkstaalspreker zoowel als van een expressionistisch dichter op bepaalde taalvormen, zij het ook langs moeizamen weg, tot »wetenschappelijk« inzicht in deze correlaties zullen kunnen komen. Daartoe zal het noodig zijn onderscheid te maken tusschen *klanknabootsing* (van geluid in taalvorm), impressionistische *symboliek* van *andere* waarnemingen dan de auditieve (in het bijzonder de visuele waarneming van beweging², die echter allicht met een »sensatie« gepaard gaat) en ten derde *expressionistische symboliek* van het onderbewuste. En thans³ gaan wij over tot de bespreking van een groep

¹ *klankvorm* in den algemeenen zin, dien wij hebben beschreven in § 22/3.

² Men zou dit *klankanalogie* kunnen noemen (nogmaals: klank omvat dan ook rhythmiek).

³ In O. Taaltuin IV, 373; II, 374; het artikel volgt hierna in eenigszins gewijzigden vorm.

»symbolieke« taalvormen, vooral omdat daaruit blijkt, dat symbolieke woordoervorming tevens woordvorming door »afleiding« kan zijn. Een volledig onderzoek naar de mogelijk-symbolieke waarde van de verschillende elementen der »woordvorming« is een der vrome wenschen voor een toekomstige Nederlandsche »woordleer«.

§ 62 Het is bekend, dat in primitieve talen reeksen van synoniemen bestaan voor een begrip in zijn zintuiglijk-verschillende waarneming. De primitieve taal is hierdoor vooral »symboliek«.

Op een tocht door het Oosten van ons land werd mij door den heer G. J. Klokman bij de bespreking van taalvormen in den Achterhoek verteld, dat in zijn dialect, van Zelhem, talrijke werkwoorden voorkomen met de »beteekenis« van zich voortbewegen, maar verschillend van *vorm* naar gelang van de symbolische waarde. Ik noem er eenige van de meest opvallende: *Zobben*, van een dik persoon op een sukkeldraf; *Doksen*: van een zwaar persoon, stampend; *Pladdeken* (ook: plerken): met bloote voeten op de steenen; *Klabaatsen*: met klompen over den zolder; *Kleppen*: druk loopen, met klompen over steenen; *Drapsen*: heen en weer loopen, op klompen; *Foddeken*: vlug en met kleine pasjes, van kleine kinderen en van oude menschen.

Van eenigszins anderen aard is het werkwoord: *stieperen*, dat zooveel als »steigeren« beteekent, maar ook gezegd wordt van iemand die met opgerichte houding »erop af gaat«, om zich te laten gelden. In Twente (Borne) hoorde ik het »van een kind dat stijfkoppig zit te pruilen«. Hier waren nog gangbaar: *Fosgen*: druk loopen; *Gengelen*: flaneeren.

Al deze woorden weerspiegelen een gecompliceerde zintuiglijke waarneming: een waarneming van wat men *ziet* en wat men *hoort*; zij zijn tevens symboliek door de weergave van een *sensatie* of een *affect*.¹

Nu valt het op, dat er bij de genoemde werkwoorden drie zijn, die eindigen op *-sen*: doksen, drapsen, klabaatsen. Alle drie duiden zij de meer of minder onaangename sensatie aan van een luidruchtigen, plompen, zwaren gang, nl. »van een zwaar persoon, stampend«, »heen en weer

¹ Ik citeer hierbij uit H. Werner »Die Ursprünge der Lyrik« (een prachtig boek over de psychologie der primitieve taal): »Ähnlich ist im Thonga der schwere Gang des Löwen »kwanyi-kwanyi« oder das allgemein anstrengende Gehen »kwe-kwe« durch den schwierigen motorischen Ansatz des Lautes »k-w« ebenso sprechrhythmisch nachgebildet wie im gegensätzlichen Ausdruck des Leichtgehens: Tsere-tsere. In ähnlicher Weise ist die Lautgruppe »n-ñ« im Javanischen bereits lautlich-rhythmische Bezeichnung des Stolperigen: »Munñuk-munñuk« = gebücktes Stolperndes Gehen alter Leute.« —

loopen, op klompen«, »met klompen over den zolder«. Daartegenover staan twee werkwoorden met den uitgang -eken: pladdeken en foddeken, waardoor een *lichtere of snellere* gang wordt omschreven. Foddeken weerspiegelt ook een »prettiger« *sensatie*, het wordt gezegd van kleine kinderen en oude mensen, vlug en met kleine pasjes gaande.

We gaan op de bijzonderheid van den uitgang -sen in deze drie werkwoorden even in. Het woord eindigt nl. in alle drie gevallen op de combinatie van -sen met een voorafgaanden explosief: k, p, t. Het is waarschijnlijk dat zoowel de zintuiglijke beteekenis als de hiermee gepaarde of hieruit voortkomende gevoelswaarde door deze consonantische vormen -ks-, -ps-, -ts- wordt weergegeven. Ik zou hieraan nog willen toevoegen eenige andere voorbeelden uit de volkstaal. In het Friesch bestaat het werkwoord *kwitse*, in de beteekenis »persend uitdrijven« bijv. van verf uit een tube, èn met de gevoelswaarde van »broddelen (met verf)«. Ook *joepse* = springen over een sloot bijv. (hij joepste d'r oer henne); *mepse* = afranselen, naast *meppe*¹ = doodslaan (van een haas bijv.). In Huizen hoorde ik den verrassenden vorm *gipsen* in de beteekenis van hardrijden, ook pootaan spelen en vlug werken; vooral ook in den aanvurenden roep: »Gipsen, gipse jonges!«, ook concludeerend: »Dan mar gipsen!«

Het is mogelijk, dat de drie Achterhoeksche werkwoorden als symbolieke vormen moeten worden beschouwd. Er is natuurlijk ook een kans, dat het afleidingen zijn van andere stammen op de explosieven eindigende, afleidingen dus door het suffix -sen, waarover gesproken wordt in Schönfeld, Hist. Gramm. § 157c. Het is tenslotte ook mogelijk, dat een woord als *klabaatsen* (c.q. *klabatsen*, *klabotsen*) is afgeleid van een »tusschenwerpsel« of een »zelfstandig naamwoord« *klabaats* (*klabats*), *klabots*. Het getal werkwoorden afgeleid door het suffix -sen, door Schönfeld genoemd, is niet groot. Evenmin dat der woorden op -rsen dat er aan toegevoegd is in een artikel van Jacobs in *Donum natalicium* Schrijnen, blz. 566: eenige afleidingen van stammen op -r in het West-Vlaamsch. Waarschijnlijk beschouwt men als »afleidingen« op -sen die werkwoorden, waarnaast duidelijk een woord gelijk aan het werkwoord zonder -sen bestáat. Daar is natuurlijk wat voor te zeggen, indien men den term »afleiding« in zeer beperkten zin vat. Maar de verleiding is toch heel groot, aan den uitgang -sen een sterkere productiviteit toe te kennen,

¹ Zulke paren zijn er wel meer; vgl. o.a. *trutten* = *trutsen* (bij De Jager, *Frequentatieven*). Friesch nog: *jotse* (hobbelend rijden), *batse* (op klompen door drek gaan), *bûtse* (met de armen slaan), *klotse*, *flitse*, *ritse*. *Fluts* ('n straal water), *fits* (vinnig).

wanneer wij nagaan hoe enorm het getal werkwoorden is, in het Etymologisch Woordenboek van Franck-Van Wijk en in het oude Woordenboek der »Frequentatieven« van De Jager genoemd, die eindigen op *-sen*, *-zen*, *-selen*, *-zelen*, en verder als bijzondere groep van deze verba, de werkwoorden die eindigen op *-ksen*, *-psen*, en *-tsen*; *-kselen*, *-pselen*, *-tselen*. In het Etymologisch Woordenboek wordt van vele dezer verba meer of min aarzelend verklaard, dat zij »onomatopoëtische« formaties kunnen zijn¹. In het bijzonder wanneer zij een »klank« in den strikten zin »na bootsen« (b.v. klotsen), minder grif wanneer er een minder directe of niet-auditieve »symboliek« in wordt uitgedrukt. Zouden wij ook niet in een oudere periode dan het Nieuw- of Middel-Nederlandsch voor den uitgang *-sen* een »symbolieke« beteekenis mogen onderstellen? En wordt dit niet aannemelijk door de overstelpende massa van ook nieuwe, blijkbaar »spontane« formaties in de volkstaal? Is het niet een bezwaarlijke »voorzichtigheid«, wanneer in de historische-etymologie »symbolieke« waarde van een vorm alleen ondersteld wordt in geval van nood, en nooit als »oudste« beteekenis²?

Trouwens, in Schönfelds Grammatica wordt heelemaal geen »beteekenis« voor dit suffix aangenomen, daar hij de onderstelling oppert, dat deze werkwoorden »oorspronkelijk denominatieven bij s-stammen geweest (zullen) zijn, zooals men reeds in 't Gotisch vindt: hatizôn (: hatis) etc.« Blijkbaar wil dit zeggen, dat »later« naar »analogie« van die denominatieven andere werkwoorden werden gevormd van stammen zonder *-s*. Men zou zich dan echter wel eens het hoofd mogen breken over de vraag waaróm deze werkwoorden als »voorbeeld« zijn gebruikt. Zat er niet een »aantrekkelijke« beteekenis in dien vorm *-sen*? De verbreiding van den uitgang *-elen*³ bij »onomatopoeën« wordt wèl verklaard, nl. als een gevolg van de (als ouder beschouwde) »frequentatieve« beteekenis. Het is géén paradox, wanneer wij beweren, dat werkwoorden die denominatief zijn bij een s-stam, inderdaad geen werkwoorden op *-sen* zijn. Ik zou

¹ Over de gevoelswaarde van *-seln* spreekt W. de Vries, *Woordv.* 188 vlg.

² Als een der tallooze voorbeelden van de voorstelling der onomatop. als »jong«, noem ik uit het Etym. Wdb. »Flets« dat, in de beteekenis »flets = slag«, evenals »fletsen = slaan« (te Antwerpen, als naam van een knickerspel) mèt »fletsch = slap etc.« wordt afgedaan in de opm.: »Jonge onomatop. woorden, de bett. zijn deels aan associatie met andere woorden met fl- zooals flauw, fleur, toe te schrijven.« Hiermee is het werkwoord zéker niet verklaard. En zou bij het adj. eventueele »associatie« niet veeleer gericht zijn op een aan den Anlaut fl- inhaerente »beteekenis«?

³ Zie Hist. Gramm. blz. 230.

willen zeggen, dat wanneer men »analogische verbreiding« onderstelt, men verplicht is die analogie te verkláren.

Terwijl het dus inderdaad niet »voorzichtig« is, de mogelijkheid van een óude symbolieke beteekenis van een »suffix« a priori te verwerpen, is het dunkt mij minder onvoorzichtig te meenen, dat deze »meest-sonore klank«, de -s-, in de werkwoorden heeft gefungeerd van oudsher, en fungeert tot op den huidigen dag als een element dat, aan den »stam« toegevoegd, of mèt den stam geschapen, zelfs met het woord ontleend aan een vreemde taal, de »beteekenis« had van wat in het bovengenoemde Donum (blz. 57) door G. H. de Goeje wordt genoemd »S: kracht of beweging die wrijving ondervindt (stilte of érgernis) en overgaat in duur of uitgebreidheid die een samenhang is; inwendige spanning«. ¹ Of dus een werkwoord »ontstaan« is door afleiding van een substantief of ander woord op -s, dan wel of het is gevormd door het suffix -sen van een stam of een woord met een willekeurigen Auslaut, of dat het is ontleend aan een vreemde taal, in al deze processen van woordvorming werd het s-element overgenomen, toegevoegd of mee-ontleend om de wille van zijn zintuiglijke »beteekenis« of (en) zijn »gevoelswaarde«: om zijn symbolieke kracht. En evenzeer zou ik willen aannemen dat de talrijke werkwoorden op -ksen, -psen, -tsen (en -tselen etc.) in het Nederlandsch zijn gevormd, afgeleid door -ksen, -psen, -tsen, of ook ontleend, ómdat men in het aldus verkregen woord een door de combinaties -ks, -ps, -ts bepaalde zintuigelijke waarneming van plotselinge, onmiddellijke beweging, met een bijzonder heftige »gevoelswaarde«, tot uitdrukking kon of wilde brengen. Ik richt in het bijzonder de aandacht op den uitgang -tsen (-tselen) omdat men voor de combinatie »ts« in de historische-etymologie wel eens wat al te zeer geneigd is, ontleening van een woord op -tsen aan een vreemde, vooral de Duitsche taal te onderstellen. Gelijk bekend, wordt in de Nederlandsche Etymologie een consonantische vorm die maar lijkt op een der verschijnselen van de Hoogduitsche klankverschuiving, bij voorkeur verklaard als ontleening van het woord waarin die vorm voorkomt, aan het Mhd. of Nhd. Men schenkt dan maar zelden aandacht aan de toch wel zeer belangrijke vraag op welke wijze, langs welke »wegen«, die ontleening zou zijn geschied, maar ook verwerpt men wel eens te lichtvaardig de mogelijkheid van inheemschen oorsprong. Aan Romaanschen oorsprong denken wij bij »bootsen« en »toetsen«.

¹ Men kan dit ook korter »intensief« noemen.

Als aan het Hoogduitsch ontleend beschouwt men: beitsen, etsen; ook poetsen, en trotsen, zelfs spitsen. Van woorden als »bootsen« en »poetsen« staat misschien het feit der ontleening wel onomstootelijk vast, maar dan dient toch te worden opgemerkt, dat zij in beteekenis verwant zijn, en dat in »poetsen« tot in zijn tegenwoordige beteekenis de sterk sprekende »symbolieke« waarde van het consonantisme duidelijk maakt, waarom men dit woord ontleende. Met het substantief »poets« (iemand een poets bakken) zit het Etym. Wdb. feitelijk verlegen. Wat »trots(en)« betreft, het is mogelijk, dat het aan het Hgd. is ontleend, maar dan is daarbij toch waarschijnlijk, dat naast »tarten (terten, torten)« de behoefte aan een »intensieve« formatie op -tsen werd gevoeld. Een vorm »tortsen« zouden we dan ook zonder aarzeling als Nederlandsch beschouwen, maar hij is niet in de bronnen aanwezig.¹

Ik meen dat er aanleiding is het woordenstel rotsen-rutsen, (Mnl.) rutschen, als symboliek te beschouwen, en wel als oude vorming. Hetgeen neerkomt op de onderstelling van de door mij bedoelde beteekenis van -tsen: een heftige, snelle of schokkende beweging. Zooals, behalve in de genoemde Achterhoeksche werkwoorden, met de noodige variaties die o.a. samenhangen met verschillende Anlaut, ook het geval is met: hotsen, hotstotsen (!), hutsen, gutsen, botsen, patsen (dial. uit elkaar slaan), plotsen; ook kaatsen, kitsen enz. Ik wijs ook op schaats, met het meervoud en het werkwoord schaatsen (ontleend of niet, het doet niet ter zake) en het meest nationale modérne voertuig, de fiets, waarop wij »fietsen«. Dit »rijwiel« moet oorspronkelijk, als thans nog in en om zijn onderstelde bakermat Apeldoorn, »fiesse« hebben geheeten, resteerende uit »fiesselepee (vélocipède)«. De toevoeging van de -t- is niet zoozeer »hypercorrectie« als wel duidelijke uitdrukking van de magische snelheid van dit eertijds sensationeele wonder der techniek (zie ook § 56).

Grooter bezwaar heb ik tegen de beoordeeling van »hitsen«. Hierover zegt het Etym. Wdb.: »Mnl. (vooral laat-mnl.) hissen, hessen, hissccen »opjagen, ophitsen, jagen.« Evenals mnd. hissen, hitzen, hessen < (de. hidse, zw. hetsa) van mhd. (nhd.) »hetzen«, waarnaast »hessen«. Zie verder »haat«. 't Mnl. synoniem »hussen« (hussccen, ook hûsen), dat meer dan hissen enz. in oudere teksten voorkomt, is bezwaarlijk 't zelfde

¹ »Schorsen« (Mnl. scorsen, scortsen) wordt door Franck-Van Wijk als ontleend aan ofra. escorchier beschouwd, door Verdam in het Mnl. Wdb. als een »afleiding op -sen van schorten«, dat er in het Mnl. in beteekenis onmiddellijk naast staat.

woord; 't kan onomatop. zijn: N.B. ook in »hitsen, hissen« voelt men onomatopoeën«. — Klaarblijkelijk wordt dit »gevoel« van »men« door Franck-Van Wijk verworpen. Maar het teeken »N.B.« moet toch dienen, om met een beroep op dat gevoel de onderstelde »onomat.« oorsprong van »hussen« aannemelijker te maken. Ik zie niet in, waarom het werkwoord »hitsen« niet òf een Nederlandsch »onomatopoëtisch« woord kan zijn met het sprekende en suggestieve »formans« -ts, òf een verzwaarde, versterkte nieuwere vorm van het onomat. Nederlandsche werkwoord »hissen«. Aldus thans ook Van Haeringen in het Supplement. Ik zou verder willen gaan, en het werkwoord »opstutsen« dat bij Hooft voorkomt in de overdrachtelijke beteekenis »ophitsen, opstoken«, niet beschouwen als ontleend aan het Hoogduitsche¹ aufstützen (dat de beteekenis van het Nederl. woord nooit of nauwelijks heeft, of gehad heeft), maar als een »afleiding«, door de symbolieke »s«, van den stam van stutten, stooten, onder invloed van ophitsen (om dezelfde beteekenis en zijn ts-vorm). Het simplex »stutsen« is in onze taal niet bekend. Daarom is het van belang op te merken, dat de vorm opstutsen tweemaal de onderhavige consonantverbinding van explosief + s vertoont², hetgeen de vorming van het compositum nog nader verklaart.

§ 63 Er zijn talrijke werkwoorden op -tsen, die niet volgens de regelen der historische etymologie kunnen worden verklaard. Er zijn woorden die etymologisch-regelmatig op -ssen, of op -ten zouden moeten eindigen, en die den »verscherpten« vorm -tsen vertoonen, zonder dat de onderstelling dat ze aan het Fransch of Duitsch zijn ontleend, is waar te maken of ons bevredigt. We moeten aannemen, dat in zulk een woord »een hard geluid«, »een snelle of plotselinge beweging«, of een *sensatie* van iets hevigs, ontstellends, in den taalreflex -ts- wordt, en van oudsher is uitgedrukt. Een werkwoord als »botsen« zou eigenlijk, etymologisch beschouwd, »botten« moeten zijn. Gaan wij nu na, wat in een bepaalde volkstaal de gebruikwijze van *botsen* is, dan zien we dat de eigenlijke beteekenis van het werkwoord pas duidelijk blijkt bij vergelijking met een tweede werkwoord: *batsen*. In het Noord-Oosten van ons land bijv. *botst* iemand tegen iets of iemand op: het »conflict« van twee tegengestelde bewegingen. Maar men *batst* iets op den grond, tegen iets aan, men *batst* zelf op den

¹ Ned. Wdb. XVI 398.

² Vgl. ook -ps(t) in „opstoken“ en -ps in „opzweepen“.

grond¹ etc. Het sterkere effect hiervan kan ook door *patsen* worden uitgedrukt. Er is bij *batsen* sprake van één beweging of kracht tegen een vlak of ding in rúst. *Batsen* en *botsen* zijn dus twee verschillende woorden (met gefixeerd verschil van beteekenis), zijn echter als symbolieke reflex synoniem, door den consonantischen vorm *b + ts*. *Patsen* en *batsen* zijn niet aldus verschillend; *patsen* is een *intensieve* variant van het woord *batsen*: de intensieve functie wordt door de verandering van zachte in scherpe explosieve consonant uitgedrukt. De zinsfunctie beheerscht den woordklankvorm. Gaan we nu verder, dan constateeren we in het Drentsch van Sleen² paren van woorden, waar een verschil in »intensiteit« wordt gereflecteerd door de wisseling van de *klinkers*, *ä* en *ö*: het intensieve geluid van *knappen* wordt aangeduid door *knoppen*; de intensieve beweging van *snappen*³ wordt aangeduid door *snoppen*. Bijvoorbeeld: 't Touw is *knapt*. De beschúut *knàpt* je tusschen de tánden. Hie méeide dwars deur 't hóarspit hen, dat 't **zoo knópte!** — De spíeker snàpte mij oet d'hándn. Dat touwgien is verdikkie te kórt: het *snópt* mij tussch'n dõem en vinger òet! — Hier is *knoppen* een (intensieve) variant van het woord *knappen*, *snoppen* eveneens van *snappen*: de zinsfunctie beheerscht den klankvorm. We wijzen er nog op, dat de twee vormen met *o* ook nog door een lange en scherp gearticuleerde *n* worden onderscheiden van die met *a*. Waarschijnlijk is dus de intensieve functie allereerst door die scherpe articulatie van de *n* gekenmerkt, mogelijk is de *o*-klank dáárvan een »gevolg«. Het is denkbaar, dat in dit dialect de twee verschillende klankvormen op den duur als twee woorden met verschillende beteekenis worden gedifferentieerd.

De grens te trekken tusschen *woorden* en »syntactische woordvarianten« is, hoe kan het anders, moeilijk en dus ongewenscht. Het is verrassend, in een etymologisch woordenboek als dat van Franck-Van Wijk, te zoeken naar de bewijzen, dat ook in de primitieve *oudste* taalperioden woordvormen zijn ontstaan door symbolieke reflexen, als we hier in een primitieve volkstaal van heden opmerken. We houden ons nu niet op met de bekende »anlautvarianten«: woordparen als nijpen, knijpen; gnorren, knorren; en vele andere, die een uitvoeriger beschouwing verdienen dan er in onze historische klankleer en etymologie aan gewijd pleegt te worden. Lezen we liever wat er staat over een werkwoord als *zwaaien*:

¹ Men *batst* ook met klompen aan door plassen.

² De heer Naarding verschafte mij deze gegevens.

³ Vgl. ontsnappen, in de beteekenis van ontglippen.

»mogelijk is dit jonge (alleen nederl., friesch en nederduitsch) woord bij andere woordgroepen met *zw-* (als zweep, zwengel e. a.) onder invloed van »het rijmwoord« *waaien* ontstaan. Indien *zwaaien* een óud woord is, komt het van een indogerm. basis *sewe* »snel draaien« waarvan in vele talen afleidingen bestaan: zie bij *zwier(en)* en de daar vermelde woorden.« Wanneer wij nu de *symbolieke* waarde »(snel)draaien« aan den vorm *s(e)w(e)-* toekennen, zijn wij niet verwonderd over de beteekenis en de »moeilijke« etymologie van woorden als: zwabberen, zwachtel, zwad (bij 't maaien), zwadder, zwalken, zwaluw, zwang, zwavel(-damp), zweemen, zweep, zwenken, zwermen, zwerven, zweven, zwieren, zwijmen. Aardig is de verklaring bij *zweep*, als »een afleiding van een werkwoord **swēpan*, **swīpan*, met de beteekenis slingeren, »Anlautvariant« van een germaanschen stam *wip-* (idg. *wib-*), waarbij *wippen*, uitdrukkinge een »schokkende« beweging«. *Zw + p* is draaien + schokken, hetgeen wel ongeveer op »*zwiepen*« met de »*zweep*« neerkomt. Maar we zullen goeddoen niet te gelooven, dat *zwaaien* zijn staart *-aaien* zou danken aan zijn »rijmwoord« *waaien*. Veeleer is *-aaien* in beide woorden een symbolieke reflex van een »kromme beweging«. En dan niet alleen in deze twee woorden, maar in alle werkwoorden die in het Nederlandsch van ouds den vorm *-aaien* vertoonen. Het werkwoord *aaien* kan etymologisch niet worden thuisgebracht: het zal wel een afleiding zijn van den liefkoozenden roep »*Aai(poes)!*«¹, een klankvorm die duidelijker dan iets anders klank-symbool is van de *aaïende* »beweging«. Let nu verder op de »bewegingen« van: *draaien*, *maaien*, *naaien* (den draad insteken en doorhalen), *zaaien*; van *waaien*; van (weg)*kaaien* = gappen. »Jong werkwoord, wellicht onder invloed van *kapen* ontstaan«, en *kaaien* = »van richting doen veranderen« waarvan de etymologie »onzeker« is; van het synoniem van »*kaaien*« (gappen) nl. (weg)*graaien*; ook *snaaien*. Bij de twee aan het Romaansch ontleende woorden *paaien* (trachten »over te halen«) en *praaien* (een beweging vanuit de rechte lijn naar zich toe laten maken) is de »beweging« met een zekere »gevoelswaarde« gemengd; louter »kromme beweging« is *paaien* in het Katwijksch voor een »tros uitwerpen«.

Ten slotte is er nog het »*kraaien*« van den haan. Is niet de *geluidsvorm* hier te vergelijken met de tegen het eind afbuigende beweging, of is soms de beweging van Canteclaers kop en hals in dit woord »verklankt«? De hier gestelde vraag brengt ons er toe, te overwegen of de symbolieke

¹ Aldus ook Van Wijk in de toevoeging op het Et. Wdb. en v. Haeringen in Suppl.

taalvorm niet ook zijn weerga vindt in een expressieve beweging als *gebaar*. Inderdaad kan dit worden geconstateerd. Iemand wilde, zonder iets te »zeggen«, aanduiden dat er gelden waren verduisterd bij een administratief lichaam. Op de vraag »Waar is dat geld dan gebleven?« antwoordde hij met een gebaar: de *naar binnen toegebogen* hand zwaaide hij *inbuigend naar zich toe*. Op een verwonderde navraag herhaalde hij deze beweging met de gebogen hand en zei: »*Gekáaid*, meneer!«

Er moet ook een »symbolieke« waarde schuilen in verbale suffixen als -eren en -elen van de »frequentatieven«. Als een treffend staaltje daarvan heb ik gewezen op Katw. *buttere* voor »het werpen van ronde platte steentjes over de oppervlakte van het water, zoodat ze een gestadig korterspringende beweging maken«, een typisch-»frequentatieve« beweging (een beweging in »phasen«). *Buttere* is frequentatieve afleiding van *botten*, het werkwoord voor »stooten« (tégen en óp), dat »intensief« den vorm *botsen* vertoont en in Zuid-Nederl. ook wel voor »keilen« of Katw. »*buttere*« wordt gebruikt. Andere frequentatieve vormen voor dit spel zijn: Friesch *skudele*, *sjutele*, *skuldere*; Groningsch *sliesteren*, *siesteren*; Drentsch o. a. *snisteren*; Utrecht o. a. *glistere*; Nijmeegsch *schufele*. Natuurlijk kan de bewegingssymboliek ook leiden tot herhalende en varieerende werkwoordsvormen: Friesch *skulebule*, *skutelbutse*; Zned. *kis(se)kassen* e. a. Een zeer omslachtige herhalingsvorm is in het Groningsch ontstaan door misverstand van den vorm »*botter*« (als naam van het steentje, homonym van »*boter*«). De frequentatieve beweging is nl. uitgedrukt door: »*botter*, *brood* en *kees* gooien«, zoodat men daar vraagt: »Wel kan 't wiedste *botter*, *brood* en *kees* gooien?« »Zeln wie 's 'n beetje *botter*, *brood* en *kees* gooien? —

Ook affectieve woordverzwaringen, als besproken in § 40, 56 en 60, kunnen tot de »klanksymboliek« worden gerekend. Eveneens de »*Streckformen*« als *rinkinken*, *krawijten* (krijten), *slabakken* (slakken), *hinkepinken*. Een treffend voorbeeld is in het Katwijksch het affectieve verachtelijke *kléváneze* voor *klauwe* (handen) in een zin als: »Die vent kon geniéns 'n riem in z'n *klévaeneze* hauwe, lae-staen 'n paer slaege roeije«. —

§ 64 Is het stelsel der »woordvorming«, compositie en afleiding in *de volkstaal* belangrijk? De primitieve voorstelling is *concreet*, *locaal*: geeft geen aanleiding tot compositie, behalve van localiseerend bepalende substantieven en afleidingen, om verwantschap en oorsprong van levende wezens

aan te duiden, tevens nomina agentis. Afleiding van abstracta is niet kenmerkend primitief. Eigenschappen van een ding of wezen worden niet geanalyseerd. Het *enkelvoudige* woord geeft dus veelal een »complex« van begrippen aan. De taboeïstische spreekwijze van den primitief leidt tot aanduiding en omschrijving, niet tot nauwkeurige noeming en beschrijving na ontleding.

Een vorm van compositie die in de volkstaal wèl verwacht kan worden is die der *herhaling* van het woord, de *verzwaarde woordvorm* bij affect. Ook afleidingsvormen tot uitdrukking der aspecten.

In het algemeen vinden we dus in volkstaal meer afleidings- dan compositievormen. Meer »toevallige« of »symbolieke« klank- en woordverzwarende, dan ontwikkeling der typen van stelselmatige »woordvorming«.

Een staaltje hiervan is de reeks van benamingen en vocatieven, waarmee een moeder haar onverzadigbaren jongen zoon placht te betitelen:

Schrók! schrókkebrók! — vráat! vráat, vráat! — *begéerige vráat!* — Begèerigèè . . .!
Begéerige *ih-ih-ih!* *Ján begéer!* — *Gúlzigáard!* — *Vréetzakkie!* —

Een andere »ouder« luchtte een ouderlijke ergernis over zijn »kind« in de volgende termen:

Lamme-, vervelende-, akelige-, nare-, beroerde-, *péstilénté-jongen!* *Driedubbeldoor-*
gedraaide idioot! — *Naarderd!* — *Lammeling, naarting!* — *Être!* *Treiter!* —

W. de Vries wijst op de affectieve kracht van een *compositie* als *wraakzucht*, vergeleken bij »zucht naar wraak«. De affectieve »lading« schijnt mij dan echter te explodeeren niet in den korten vorm, maar in den *accentvorm* van de compositie *u u*. Een *affectieve* vorm van dit begrip zou veeleer zijn: *Wráak, wrák* en nog eres *wráak*, daar zat-i vol van (c. q. daar werd-i gék van).

Compositie is in volkstaal denkbaar in de beperkte groep van gezin, werkplaats, club, waar men vertrouwd is met de »dingen« en met de spreekgewoonten van vertrouwden. Dan is aanduiding in den vorm van nominale compositie een middel tot »spaarzaamheid« in taalvorm of wel een uitlaat voor den luien spreker. Ik noem een woord als *zelfportret* van den vakman, waarmee bedoeld is: een *portret* door X *zelf* geschilderd. Het wordt door taalzuiveraars wel als germanisme vervolgd. Maar het kan, in de beperkte groeptaal, *verkort* zijn uit een niet tot uitdrukking gekomen *zelfgeschilderd portret*. *Zelf* absorbeert het participium *geschilderd*, omdat het »actieve« door *zelf* voldoende wordt aangeduid.

Verder herinner ik aan de vak-composita van den voetballer: kopbal¹ (voetbal was een voorbeeld), boogschop, doelmond, windnadeel, rugduwtje, positie spel. Van den Katwijker talrijke drieledige vaktermen. Talrijk zijn in dergelijke »groeptalen«, en in de concreet-localiseerende volkstaal in het algemeen, de samenstellingen met *adverbia*, werkwoorden van het type (*boven*)*uitkijken*, en afleidingen daarvan: (*boven*)*uitkijk*. Bij verrassende plastic zijn het vooral *vergelijkende* samenstellingen: Die grabbelt daar even met 'n *tijgersprong* die bal uit die hoek weg.² Maar ook hier is het suggestief-vergelijkende simplex gewoner: Weer 'n *kogel* over de lat! — of de herhalende *bepaling*: Snel, *als 'n sneltrein*, langs de lijn.

§ 65 In geschreven, betoogende taal is de kans op nominale compositie en abstracte afleiding groot, door de neiging tot den synthetischen vorm van gedachte en begrip (synthese na logische analyse). Deze compositievormen zijn een verschijnsel van de »verkorting van den taalvorm«: keuze van de korte syntaxis. In de vaktaal zoowel van den man van wetenschap, als van den fungeerenden ambtenaar-redacteur, koopman-correspondent, journalist van de rubriek Binnenland, zijn alle abstracties van het denken gerubriceerd en daardoor geijkt in beknopten vorm. Als een doeltreffende demonstratie van de compositie als *verkorting* op heeter daad betrapt, volgt hier een overzicht van de samenvoegingen die opduiken in de titels van krantenberichten en artikels.

Wanneer hij den inhoud van een artikel *samenperst tot een titel*, vindt de »opmaker« een korten vorm door samenstelling. »Het door The Economist berekende *indexcijfer* der *groothandelprijzen* in Engeland . . .« als aanhef van een bericht, loopt uit op den titel: »*Groothandelsindex* van The Economist«. Uit den tekst: »tot lid van de commissie voor advies voor de opleiding tot bestuurder van verkeersvliegtuigen aan de kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam« (negen voorzetsels welgeteld! maar dat doet nu niet ter zake) resulteert het compositum in den titel: »Opleiding van *verkeersvliegers*«. Een correspondent begint: »Te Leiden is over *den bouw van het raadhuis* . . .«; de opmaker kondigt aan: »*Raadhuisbouw* te Leiden«. »Wegens *botsing* van twee *personentreinen* . . .« leidt tot »*treinbotsing*«. Op dezelfde wijze wordt »*tramontsporing*« geboren.

¹ In het radioverslag was het vergoelijkend deminutief: hooftballetje.

² De demonstrativa *die, daar!* het plastische »grabbelen«; de locale adverbia *uit + weg* bij het werkw. in compositie.

Het is onvermijdelijk, dat de samensteller door zijn »keuze« de grenzen van de gangbare betrekkingen tusschen de twee deelen der samenstellingen nu en dan te buiten gaat; met andere woorden: de beteekenis van den verkorten taalvorm wordt onduidelijk. We noemen: *Vacantie-opruiming* = *opruiming* van onderwerpen in den Raad vóór de *vacantie*. — *Legerbezuiniging* = *bezuinigingen* op de *legerbegrooting*. — *Textielorders* = *orders* voor de *textielnijverheid*. — Zelfs lezen we in dezen barren tijd van een *Aardappelconflict* = het dreigend conflict in den aardappelhandel (aldus in den text¹). Bepaald fout is »*Residentie-bioscopen*«, wanneer men bedoelt: »*bioscopen* in de *Residentie*«. Dergelijke samenstellingen met een naam als eerste lid zijn te beschouwen als navolging van het Engelsche type: *Henley-wedstrijden*, dat regelrecht vertaald is. Engelsch of Duitsch is de vorm *Rembrandt-etsen*. Alleen wanneer men den naam als adjectief gaat voelen, doet de samenstelling niet meer vreemd aan: *Montessori-school*, zelfs *Montessori-U.L.O.school*.

Bij deze samenstellingen is het koppelteken het verbindend element. Opmerkelijk is, in de krant, de voorkeur voor dit teeken in combinaties die de verbindings-*s* missen, vooral wanneer een der twee leden een vreemd woord is: *spoorweg-employés*, *vacantie-opruiming*. Natuurlijk staat het koppelteken er ook wel eens ter wille van de fonetische duidelijkheid, zooals in *onderwijs-zorgen*, en ook in *basis-jaren*. Deze oriënteerende merkteekens zijn vooral in den korten taalvorm van de door ons beschouwde titels noodzakelijk.

Ik kom nu tot bespreking der omvangrijker samenstellingen, die in de genoemde titels gebruikelijk zijn; een aantal belangwekkende exemplaren uit andere deelen van de krant zijn er aan toegevoegd. Omvangrijke samenstellingen vooral worden door puristen met schele oogen aangezien. En zéker zijn er op-zich-zelf staande gevallen van klakkelooze navolging van Duitsche woorden. Dit neemt niet weg, dat de schrijvende Nederlander die noodgedwongen of spontaan een korten taalvorm kiest, de vrijheid moet hebben, de mogelijkheden van samenstelling ook in zijn taal tot het uiterste te spannen. Hem die vrijheid te ontzeggen, is géén bewijs van »liefde voor de Moedertaal«. Integendeel: het is de vernietiging van een belangwekkende kracht van ontwikkeling der levende², geschreven, taal. Ik spreek dan ook over de

¹ De voorzetselbepaling »in den aardappelhandel« behoort bij »dreigend« en niet bij »handel«.

² Ook »geschreven« taal is »levend«, zoolang er ontwikkelingskrachten op inwerken.

hier volgende formaties geen goed- of afkeurend oordeel uit, maar volsta met de belangrijkste typen te onderscheiden.

Het eerste lid is zelf een compositum: werkverschaffings/loonen, het slachtfondsen/conflict, naaimachine/zwendel, rolprent/nieuws (in plaats van *filmnieuws*), stembus/opgeblazenheid (= opgeblazenheid met het oog op den naderenden stembusstrijd), driekleuren/druk op kunstdruk/-papier, heetwater/reservoir, binnenkamer/leven.

Het tweede lid is zelf een compositum: crisis/pachtzaken, regeerings/-persdienst, studenten/lustrumfeest.

Het is onzeker welke twee substantieven één lid vormen: volks/crediet/-wezen, hoofd/verkeers/ader, rijwiel/belasting/merken, werkloozen/-steun/regeling. Opmerkelijk is vooral de titel van den Regeerings/zuivel/-commissaris, die eigenlijk *regeeringscommissaris* is voor de uitvoering van de (crisis)zuivel(wet); het drieledige woord is het product van ellips en kruising van twee composita. Een bijzondere schepping van den »opmaker« is: Nederland-Frankrijk/Jeugdwedstrijd. Nog is de vooropstaande koppeling van twee namen het bepalend lid; de samenstelling is echter niet alleen orthografisch maar ook naar het »samenstel« der leden uit den band gesprongen. De titel had moeten omslaan in de omgekeerde volgorde: Jeugdwedstrijd/Nederland-Frankrijk.

Vier deelen bevat het woord « *gezinspersoons/kaarten/stelsel* ».

Het onmiddellijk begrijpen van de omvangrijke samenstellingen wordt ook hier dikwijls gemakkelijk gemaakt door 't »koppel« teeken als aanduiding der »scheiding«: politiehond-verordening, kleuter-zelfkennis (in den tekst: van zelfkennis bij kleuters mag men spreken . . .), beurs-indexcijfer, arbeiders-muziekverenigingen. Het koppelteeken staat na een eigenaam: Philips-natriumlamp; ook na een vreemd bijwoord of praefix: non-agressiepact, anti-oorlogscongres (in den tekst: wereldstrijdcongres tegen den oorlog; in het Fransch: Congrès mondial de lutte contre la guerre impérialiste), semi-overheidsdienst. Naar een oud voorschrift der spelling is geschreven: tweede-klasserenner. Ironische humor verleidde den opmaker tot den titel: *Volvette Goudsche-perikelen*, terwijl hij in den tekst las van: moeilijkheden met de bereiding van volvette Goudsche kaas.

Tot nu toe hebben wij uiteengezet, wat de uiterste mogelijkheden zijn van de samenstelling waarvan het eerste lid bijvoeglijke bepaling is bij het tweede, het type: *tuindeur*. De vorm: Nederland-Frankrijk/-Jeugd-wedstrijd ging de gestelde perken te buiten, en stond te onrechte voor

den modernen omgekeerden vorm, waarbij het bepalend deel achteraan staat: Jeugdwedstrijd/Nederland-Frankrijk. Deze vorm van samenvoeging is het resultaat van verkorting in ambtelijken en in journalistieken stijl¹, en het is onnoodige bezorgdheid, daarin navolging van het Fransche type »l'affaire Dreyfus« te zien. De opmaker leest: »Het ontwapeningsvoorstel van Hoover . . .« en hij schrijft in den korten titel: Ontwapeningsvoorstel-Hoover. Hij leest: »De heden gehouden bespreking van Von Papen met Mac Donald . . .« en hij verkort: Onderhandelingen Von Papen-Macdonald. »Het dreigend conflict in den aardappelhandel« wordt bij bemiddeling: Bemiddeling Aardappelconflict. We lezen van: Opheffing Septemberscholen, Bevordering Werkverruiming, Bouw Montessori-school. Meestal is het eerste lid, zooals in deze voorbeelden, een afleiding van een werkwoord, waarbij het tweede lid als object (subject) fungeert: Opening Stadszaal, Korting Presentiegeld, Instelling Deskundigencommissie, Bezuiniging Nijverheidsonderwijs, Botsing Motorfiets en Auto, Ontslag Stationschef, Wedstrijd »Kinderen en Dieren«, Conferentie Geschiedenisonderwijs².

Betrekkelijk zelden is het eerste lid géén werkwoordelijke afleiding: Grenzen/Visscherij-inspectie, Ridderdag Johanniterorde, Crisis-zuivelwet/1932. Wanneer we een geval als »Botsing/Motorfiets en Auto« vergelijken met de gewone samenstelling »Treinbotsing«, dan mogen we het eerste, het omgekeerde, type dankbaar begroeten als een bruikbaar middel tot vermindering van »monsterachtige samenstellingen«. Want dat zou »Een Motorfiets-en-Auto-Botsing« zijn; een vorm die, ten deele op het voorbeeld van Engelsche formaties als »a matter-of-fact resolution«,³ in Nederlandschen krantenstijl nu en dan opduikt, getuige het volgende bericht: »»Het Dalton-stelsel lost het »op-de-plaats-rust-« en »met-de-looppas-vooruit-probleem« voor een deel op««. Hier is een zachte wenk van de taalpolitie niet ongepast: »»het probleem (van) »met-de-looppas-vooruit«« ware wel zoo fraai. Hetzelfde geldt ook voor den samengestelden, tegenwoordig geliefden, zelfst. gebr. infinitief als in: »dat de zure wei en *het in-één-stuk-maken* het ontstaan van afwijkingen in de hand werken«. En wanneer wij lezen: » . . . waartoe *dit maarspringen-laten* leidt« zijn we eenigszins verwonderd over het feit, dat deze »korte vorm« is gevloeid uit de pen van een geestdriftig voorstander-van-

¹ Zie § 32.

² »Waterleiding Overflakkee« is een titel, die tevens »naam« is.

³ Zie een voorb. uit de Katw. volkstaal, bij »Woordsorten«, § 44 slot.

zuiver-Nederlandsch. Hij had kunnen schrijven: »»Waartoe dit »Laat-maar-springen!« leidt.«» Maar misschien wilde hij het *maar-waaien-laten*-systeem door een ironisch voorbeeld hekelen.

Dit alles neemt niet weg, dat wij het koppelteken als zichtbaar teeken van »isoleering« en praegnante samenvoeging niet mogen verwerpen. Het doet, ook zonder eenigen invloed van buitenaf, zijn dienst in Nederlandsche constructies: H. Colijn, *man-van-de-daad* bij uitnemendheid. Hier kon de schrijver bezwaarlijk gaan *samenstellen* tot »dadenman«! Niet alleen de verbinding met een voorzetselbepaling, ook de coördinatie in koppelvorm kan een aardige variatie opleveren: De kunstgeleerde die er stof tot *studie-en-vergelijking* vindt . . . — Reeds Jacques Perk schreef: De waaksche wolf likt speelsch de *staf-en-handen* van den herder. — We kunnen ook, van vreemde smetten vrij, een bijwoord »isoleeren« tot de functie van attribuut bij het voorafgaand woord: »Bij plaatsing van »waar«-*alléén* aan het begin van een zin . . .« — En al oud is de samenvoeging van adjectieven als in: »die *acrobatisch-elegante* spelers«. Maar we hebben hier het terrein van de korte taalvormen verlaten.

§ 66 Woorden die *in den zin* steeds naast elkaar worden gesproken of geschreven, en waartusschen een onveranderlijk syntactisch verband bestaat, worden op den duur tot een nieuw woord samengevoegd, *in den zin geïsoleerd*; deze samenvoeging noemen we *samenkoppeling*. Wanneer we twee woorden samenvoegen, die in den zin *niet* naast elkaar plegen te staan, maar die door den spreker (schrijver) in zijn *gedachte* worden samengevoegd, dan heet het nieuwe woord *samenstelling*, zoodra het in gesproken (geschreven) vorm voorkomt.

Het zal blijken, dat de grens tusschen deze twee soorten van samenvoegingen niet scherp is te trekken. De deelen eener »samenstelling« kunnen, zonder *naast elkaar* te staan als bij de samenkoppeling, in den gesproken of geschreven zin tòch wel geregeld in een *groep* bijeen verbonden zijn. De samenstelling is dan niet enkel in de gedachte geformeerd, maar vindt steun in den gesproken (geschreven) zin. Als voorbeeld noemen we een woord als *kurkdroog*; dit woord is *samengesteld* door bijgedachte aan de algemeen gangbare verbinding: zoo *dróog* als *kùrk*, als *kùrk* zoo *dròog* (bij nadruk). Natuurlijk is het moeilijk, uit te maken, in hoeverre de samenstelling door steevaste groepeerings is voorbereid, ook, in hoeverre de *analogie naar een voorbeeld* meewerkt. Ten slotte: bij de samenstelling worden lang niet *alle* deelen der voorstelling, alle kenmerken van het begrip, in woorddeelen omgezet; alleen de voornaamste kenmerken.

Ook samenkoppelingen *ontstaan* niet altijd door de *onmiddellijke* koppeling van in den zin bijeenstaande woorden. Een samenkoppeling is dikwijls de laatste trap in de syntactische isoleering. Om een historisch voorbeeld te noemen: *elkander* is een oude samenkoppeling van *elk* + *ander*. Maar in ouden tijd stonden deze twee *correlatieve* voornaamw. niet in alle zinsvormen bijeen. Wèl in den bijzin: . . . terwijl *elk ander* sloeg — en bij splitsing van het gezegde in den hoofdzin: *Ze slóegen met de zwaarden, elk ánder*. — maar niet in den gewonen hoofdzin: *Elk sloeg ander*. De twee woorden werden door beteekenis en functie (de correlatie) bijeengetrokken. In den hoofdzin gescheiden, vormden zij een »compositum op afstand«. De correlatie èn het bijeenstaan in andere zinnen leidden tot het compositum, de samenkoppeling. *Elkander* is nu een compositum. Maar we mogen een dusgenaamd compositum-op-afstand niet bij de »samenkoppelingen« rekenen. Zoolang de deelen nog gescheiden staan, is er niet een formeele eenheid gevormd, die wij kunnen vangen onder zelfs de ruimste definitie van »een woord« of een »samenkoppeling«. Zoo is in den zin: *De een sloeg den ander* dood — weliswaar een zekere »correlatie« tusschen de twee geursiveerde zinsdeelen, maar van compositie is er geen spoor. Waar zouden we met het hoofdstuk »Woordvorming« verzeilen, als we alle syntactische correlaties en verbanden tot de composities, zij het ook »op afstand« rekenden. De verbinding van twee correlatieve pronomina wordt »behandeld« bij correlatieve »pronomina« en eventueel bij objectsverbindingen. De onderscheiding van compositie-op-afstand zou tengevolge hebben, dat een groot deel der *syntaxis* onder »woordvorming« viel. W. de Vries (blz. 63) bespreekt de vraag, of in den zin *Waar is hij heen* gegaan — de verbinding *waar* + *heen* als een »distantiecompositum« moet worden beschouwd, of wel *heen gegaan* als een compositum, of wel: is er heel geen compositum? Hier blijkt wel zonneklaar, dat we met verschijnselen van louter syntactischen aard te doen hebben. Het verband van *waar* + *heen* bij »verbindingen van werkw. en adverbia« (en bij »voegwoordelijke bijzinnen« i. c. die met *waar*). En *heen* + *gegaan* zou ik hóogstens als samenkoppeling kunnen beschouwen, wanneer deze vragende zin vólgde op de mededeeling dat »hij is weggegaan«; en dan in een zinsaccent: »Waar is hij heengegàan?» zoo dat »waar« het »psychologisch« praedicaat is, »heengegaan« het réeds gezegde, het psychologisch subject (zie § 19). Men noemt ook: Hij *voert* de wet *uit* — een distantiecompositum. Er is eenige aanleiding toe, omdat in den bijzin *uitvoert*, en bij een infinitief *uitvoeren*, composita zijn. Maar dit kan

alleen ten gevolge hebben, dat wij bij de woordvorming constateeren, dat de formeele verbinding van bijwoord + werkwoord afhangt van den zinsvorm, en de gescheiden verbinding is dús een »*verbinding* van Vf. en bijwoord«, geen »koppeling« van die twee.

§ 67 De *samenkoppeling* bestaat niet alleen in het feit dat de woorden aaneengeschreven staan. Men schrijft ze aaneen, omdat zij, door hun accentuatie, als één woord worden gesproken, en omdat de twee woorden door hun samenhangende beteekenis *in den zin* worden gevoeld als één woord. Het begin van deze éénheid blijkt wel eens uit een koppelteken:

Op-sstraat was het uitnemend plezierig (v. Deyssel). — Hij was de *held-van-'t feest*. — Maar omgekeerd worden ook wel de deelen van een reeds lang bestaande eenheid gescheiden, om de oorspronkelijke eigen beteekenis der deelen, de »etymologische« beteekenis der *samenkoppeling* te doen gevoelen:

We bogen onze hoofden *vóor-óver* en bezagen onze gestalten (v. Deyssel). — En het programma *vást-stéllend*, stonden wij . . . (id.). —

We zien, dat bij deze opzettelijke splitsing de twee leden een gelijk accent krijgen, terwijl vooróver (of vórover) en váststellen, en ook *op-sstraat* en de *held-van-'t feest* door een »eenheidsaccent« zijn »samengevoegd«.

De samenvoeging is gekenmerkt door »isoleering«, een term die ook hier toelichting vereischt.¹ De isoleering is nl. *formeel* en *semantisch* (wat betreft de beteekenis). *Formeel geïsoleerd* wordt het compositum door de *ongewone* volgorde der deelen (bij samenstelling), de *vaste* ordening der deelen (bij *samenkoppeling*); door verbindingsklanken (s, en, e, er) tusschen de deelen en door het isoleerende éénheidsaccent. De *semantische* isoleering bestaat hierin, dat het compositum een andere beteekenis heeft, dan de twee (of meer) deelen tezamen: zelfs in een betrekkelijk losse samenvoeging als »hoogehoed« wordt een hoed van zeer bijzonder model en bijzondere kleur bedoeld. Terwijl we van iedere soort van hoed kunnen constateeren, dat »het is een (betrekkelijk) *hóoge hóed*«. Deze syntactische verbinding is niet een eenheid: het adj. is nog duidelijk »onderscheidend« als attrib. bepaling, ook zou ik in een bepaald geval kunnen zeggen dat het »is een bijzonder *hooge strooehoed*«. Ook zal men, ter *onderscheiding* van een ánderen hoed, den »hoogehóed« kunnen aanduiden, zonder compositie, als »de *hóoge hoed*«. Het compositum is dus ook »geïsoleerd« in zooverre dat de deelen ervan niet meer vrij

¹ Zie bij *Woordbeteekenis*, § 47 en vlg.

syntactisch »fungeeren«: compositie is »bevrozing« der samengevoegde woorden naar beteekenis en functie. Vandaar de mogelijkheid van woordspeling met *samenstellingen*, bij »ontdooing«: »De Nederlandsche wetgever komt achteraan. Nadat alle lokken waren »gepermanent«, komt men met een »Kaperbod«; toen ieder »cleanshaven« was, met een »snorverbod«; toen de zomerhitte voorbij was met een »pufverbod«.

Over het »eenheidsaccent« en het »woordaccent« in het algemeen, is veel geschreven. Het resultaat is nog niet een volledig inzicht in de »wetten«. Men zal het woordaccent, en in het bijzonder het eenheidsaccent bij de samenvoeging, moeten zien als een bijzonder uitvloeisel van het zinsaccent¹, en dus ook in verband met de gewoonten der zinsaccentuatie in de verschillende streektalen². Voorloopig staat vast, dat als eenheidsaccent vooral optreedt het eindaccent, dus de vorm $\rightarrow \leftarrow$; dat echter bij *samenstelling* beginaccent, dus de vorm $\leftarrow \rightarrow$, frequenter is dan bij *samenkoppeling*. Wanneer een *samenstelling* oorspronkelijk den vorm $\leftarrow \rightarrow$ krijgt (in plaats van $\leftarrow \leftarrow$) is dit het »isoleerende« accent. Verandert die vorm in $\rightarrow \leftarrow$, dan zou men dit eindaccent het *volslagen* eenheidsaccent moeten noemen.

§ 68 Onze opvatting van het »gebied« der *samenkoppeling* en der syntaxis levert geen moeilijkheden op, wat betreft de compositie-op-afstand. Wel is er een bezwaarlijke onzekerheid ten opzichte van de »coördinerende *samenkoppelingen*« en wat daarmee in verband wordt gebracht, een onzekerheid die echter ten deele verdwijnt, wanneer wij ons houden aan de besproken vormen van *isoleering*, het eenheidsaccent in het bijzonder. *Coördinerende* *samenkoppelingen* voldoen in ieder geval aan den eisch van onze »woordvormende *samenvoeging*«, dat de leden bij elkaar staan, op elkaar volgen. *Coördinerend* wil echter ook wel zeggen dat de twee leden door een voegwoord zijn nevensgeschikt. We moeten er op verdacht zijn, dat evenals twee zinnen, zoo ook twee woorden »asyndetisch«, zonder voegwoord kunnen zijn gecoördineerd. *Coördinerend* wil tenslotte ook zeggen: functioneel nevensgeschikt, dwz. de twee leden hebben dezelfde syntactische functie in den zin. Wanneer nu in een

¹ Zie hierover § 24. Wat ik hier »zinsaccent« noem, is te begrijpen als: 1°. het accent van den zin waarin het compositum optreedt; 2°. het zinsaccent (naar zinstypen) in streektalen; 3°. het accent van het compositum al naar zijn plaats en functie in den zin.

² Het is denkbaar, dat in sommige streektalen het eenheidsaccent niet louter drukaccent, maar veeleer muzikaal accent is.

verband twee (of meer) formeel en functioneel gecoördineerde woorden door het eenheidsaccent zijn geïsoleerd, vormen zij een samenkoppeling. Zij vormen óók een samenkoppeling, wanneer de twee leden gelijken vorm hebben (bij woord*herhaling* dus) maar, door de verzwarende functie der herhaling, een gelijk accent. Tenslotte: twee asyndetisch gecoördineerde woorden die zonder pauze gesproken worden, zijn ook zonder duidelijk eenheidsaccent als »samenkoppeling« te beschouwen. Drie gevallen dus: We hebben er *láng en bréed* over gesproken. Ik kén hem *dóor en dóor*. Hij was *secretáris-pénningmeester* van de club. Maar géén samenkoppeling is: De rivier was *láng en bréed* (een praedicaatsnomen in coördinatievorm, een geval van samentrekking van het subj. + Vf. etc.). Moeilijk is het geval van het dusgenaamde *hendiadys*: Regen gudst langs *róts en rúigte*. Hier is »ruigte« naar den inhoud attribueert bij rots. Maar de *verbonden* woorden van verschillenden vorm hebben géén eenheidsaccent. Indien echter in de »verbeelding« van den kunstenaar een eenheid is »gezién«, dan zou deze verbinding een samenkoppeling zijn, al geven wij toe, dat de grens moeilijk te trekken is. Zoo is in het gegeven voorbeeld »ruigte«, behalve als abstractum, ook mogelijk bedoeld als concretum: struikgewas. Dan is het geen samenkoppeling, maar ook . . . geen hendiadys!

§ 69 De meeste *praefixen* en *suffixen* in afleidingen hebben vroeger de betekenis van zelfstandige woorden gehad. We rekenen daartoe ook de bijwoorden die, met een werkwoord samengevoegd, hun accent verliezen (zie § 88). We kunnen de afleiding eveneens vergelijken met syntactische verbindingen, woordgroepen, omdat ook het praefix of suffix een *functie* omschrijft: vergelijk bijv. de betekenis van *Haagsch* en *Leidsch* met die van *Den Haag* en *Leiden*; *gaan* met *begaan* etc.

Wanneer een suffix of praefix nog in volle werking is, wordt het in de leer der woordvorming als »productief« gekenmerkt. Er zijn steeds nieuwe suffixen in staat van wording. Dit bezorgt aan grammatici die zich binden aan »definities« a priori, wel eens hoofdbreken. Volslagen overbodig: men betrapt in zulke twijfelgevallen »het leven der taal« op heeterdaad. Een voorbeeld hiervan is het wordende suffix *vol* in *beleidvol*, *zinvol* e. d., formaties die tevens in den reuk van »barbarisme« staan. Over de afleiding van woorden door een »symboliek« klankelement (in het bijzonder de *s* en verbindingen van *s* en een explosief) is gesproken in § 62. Klanksymbolieke woordvorming zien, of liever hooren we ook in de composities van twee (of meer) woorden met afwisselenden klinker,

in het bijzonder i-a. In Ruinen: hij zat op de *wup-wap* (= de wip; bewegingssymboliek); hij zat te *ziege-zagen* op den stoel (= heen en weer draaien). In vroeger tijd werden verschillende woorden van één »wortel« *afgeleid* door afwisseling van den stamklinker. We vinden nog tallooze groepen van woorden met verwante beteekenis, die van elkaar verschillen op dezelfde wijze als de stamtijden van het sterke werkwoord. De afwisseling van vocalen in die stamtijden en in dergelijke groepen noemt men »Ablaut«. In de woordvorming en ook in het sterke werkwoord is de »Ablaut« nog verder gevarieerd door inwerking van den »Umlaut«, dat is: de *palatalisering* van klinkers door invloed van een volgende i, j, g of r; de i en j zijn allang verdwenen. De »Umlaut« komt neer op een overgang van a tot e, o tot u (ø), o tot eu, ɔ tot ö, oe (u) tot u (y), en enkele andere. Vergelijk de groepen: breken, brak, braak, brok, breuk — spreken, spraak, sprook(je), spreuk, gesprek — schieten, schot, schoot, scheut, schut — bieden, bod, bode — binden, band, bende, bond, bund(el) — springen, sprank, sprong, sprenk(elen) — vliegen, vloog, vleug(el), vleug, vlucht — liegen, leug(en) — buigen, beug(el), boch(t), boog — kiezen, keuze, keur.

De afleiding door dezen Ablaut is niet meer productief. Maar in de volkstaal ontstaan nog wel door toevallige syntactisch-phonetische omstandigheden »doubletten« van één woord, onderscheiden door verschil in stamklinker (vgl. botsen en batsen, knoppen en knappen, § 62. *Ablaut* geeft het aanzijn aan de (symbolieke) doubletten *krielen*, *krielen*, *kriewelen*, zie Franck-v. Wijk). En verder ook de bovenbedoelde *composita* van woorden met den *ouden* Ablaut.

Een vervanger van oude afleidingen door Ablaut is de zeer productieve afleiding van substantieven gelijk aan den werkwoordsstam: zie § 79.

Door suffixen komen nu en dan afleidingen tot stand van twee woorden, die wèl in den zin in *verband* of *groep* plegen voor te komen, maar niet in *compositie*. Op grond van de verbindingen *holle oogen*, vliegmaschine met *twee dekken*, *stampen* met de *voeten*, hij blijft met zijn argumentatie *laag bij den grond*, en door bijgedachte aan de tallooze gewone afleidingen met suffixen (analogie), ontstaan »afleidende samen koppelingen« of »afleidende samenstellingen«: *holloogig*, *tweedekker*, *stampvoeten*, *laag-bijdegronds*, waarbij het merkwaardige verschijnsel zich voordoet, dat (van het eerste voorbeeld) een samen koppeling *holloog* of een afleiding *oogig* niet bestaan (we nemen aan, hetgeen natuurlijk bij deze theoretische formulering van het type geen bezwaar is, dat er vroeger of thans

in de volkstaal niet een scheldwoord »leelijke *holoog*« heeft bestaan of bestaat: zie § 74).

Gezien de bezwaren van een afdoende onderscheiding-bij-voorbaat van samenvoeging en afleiding, van samenstelling en samenkoppeling in het bijzonder, deelen we ons overzicht der woordvorming niet in de eerste plaats naar deze typen, maar liever naar de woordsoorten in. Er blijft dan speling tusschen de typen. Ook worden de samenvoegingen formeel onderscheiden naar de soorten van woorden, waaruit het nieuwe woord (adj. subst. etc.) is samengevoegd. Er is ook tegen dit »systeem« eenig bezwaar in te brengen. Zoo zullen bijv. de coördineerende samenkoppelingen bij verschillende »woordsoorten« worden ondergebracht. En de *adverbia* als woordvormende leden van samenkoppelingen worden geheel »uiteengeslagen«. Het is dunkt mij duidelijk geworden, dat de *adverbia* maar zelden méer belang hebben voor het systeem der woordvorming dan voor dat der syntaxis. Aan het einde van het hoofdstuk van de woordvorming kan op de rol die de *adverbia* (en voorzetsels) er in spelen, worden gewezen. Nog minder aanleiding tot bespreking buiten de syntactische leer der vormen en functies is er voor de *pronomina*; voor »de telwoorden en hun ontstaan« zij verwezen naar het artikel van Jac. van Ginneken in O. Taaltuin I blz. 257—286.

VORMING VAN ADJECTIEVEN.

A. door *samenvoeging*.

§ 70 1. Verschillende adj., bij een subst. staande, worden samengekoppeld door buiging alleen van het laatste: *de rood-wit-blauwe vlag*. — *de Fransch-Duitsche oorlog*. —

Voor al in litteraire taal; (ook al blijft de buigings-*e* weg, het laatste adj. is verbuigbaar):

aan 't *éindloos-ffen* zwerk (Perk). — die *klágend-teéder-blijde* vogelklanken (id.). — 'n *táai-stérke* vent (Bru.). —

Adjectivisch-adverbiaal (praed. attr.):

ongelóovig-nieuwsgierig keek zij hem aan (G. d. W.). —

zoo ook *adverbiaal*.

Deze adj. zijn, ook blijkens het evenwichtig accent, *gecoördineerd*. In *andere* verbindingen staat het éerste adj. *gesubordineerd* bij het tweede; het drukt een schakeering uit: *hél-ròode tinten*. — *dónker-blauwe kousen*. — *Beide* verhoudingen zijn mogelijk in de verbindingen: *wít-*

zijden *kousen*. — massief-kóperen *staven*. — *of*: wít-zijden *kousen*. — massief-kóperen *staven*. —¹

2. Het tweede adj. heeft den vorm van een participium:

het *zwaar-gebaard* gelaat. — de *volgetroste* tak (Perk). — *witgedaste* heeren. —

Hier *denken* we aan: *zware baard* — *volle trossen* — *witte dassen* —, *niet* aan een partic. *gebaard* etc. We zeggen: *de kléin-behúisde familie*, — door bijgedachte aan: *zij zijn kléin* behúisd. —

Deze verbindingen zijn in de omgangstaal ongewoon, zwaarwichtig.

3. Een partic. samengekoppeld met een *adv.*, dat niet tevens *adj.* is:

de *pás-verschénen* ochtendbladen (= die *pás verschénen* waren). — Twee maaiers, zij gingen als schimmen, *náuwgegist* || Door 't grauwen van den morgenmist (Bastiaanse). — *Onhóorbaar-sluipendé* gedaanten (v. Looy). —

4. Over een partic. met een obj. en andere zinsdeelen: zie § 188.

5. Een adj. wordt *bepaald door* en samengesteld met een voorafgaand subst.:

a. de onkruid-ruige bouwvaltuin = van onkruid ruig (Perk). — het *dauwnatte* gras (Bru).
b. Zoo staat zij || Als droevigste figuur *dag-duid'lijk* voor mijn oog (Penning) = duidelijk als de dag. — *kurkdroog* = (zoo) droog als kurk. — c. Gierend beukt hij en breekt, met vuisten *reuze-sterk* = als van een reus (Perk). — Maar de machinekamer bleef wel vriendelijk *avond-licht* om in te kijken = (schemer-)licht als in den avond (Bru.). — Het water, dat nu met de eb *zoo been-droog* valt, dat je er op je kousen wel over kan loopen² (ru). — *dood-ziek* = tot op den dood. —

Opm. Uit deze subst. komen nieuwe praefixen voort, als *reuze*-(mooi), *dood*-(gewoon) etc.

Opm. 2. Adjectieven met een ouden genitief samengekoppeld zijn: *betreurenswaardig*, *levenslustig*, *levensgevaarlijk*, *levenslang*, *levensgroot*, *doodsbenauwd* (óok praefix geworden). — *Vliegenschlug* waarschijnlijk van *vliegend* + *adv. -s*. *Doopsgezind* van *Doopsch*. —

6. Een adj. bepaald door en samengesteld met een werkwoordstam:

Zwerfrage maat! (= zeevaarder). — De dag bleef *aarzelstil* (v. Eyck). —

Een werkwoordstam óf een *verhórt* adj. (glibberig) in:

glibber-gladde lichamen (Bru). —

7. Adj. die partic. zijn (geweest): § 178 enz., 185 enz.

¹ Het éerste geval ontstaat door bijgedachte aan: witte en zijden *kousen*; *het tweede* aan: *kousen van* witte zijde. —

² De *verklaring* van deze spontane vorming staat in den bijzin.

B. door *afleiding*.

§ 71 Adjectieven met suffixen:

1. Het gebruikelijkste suffix is *-ig* (*-erig*, *-elig*). *Oude* afleidingen zijn: ernstig, rustig, geduldig, gelukkig, luchtig, verdrietig, nietig, sappig, beenig, schichtig. —

Nieuwere, in litteraire taal:

De klok ging zijn *tonigen* gang (v. Looy). — *Mossig*¹ riet (Perk). — *Flossig* haar (Top Naeff, Hopman).

Er is echter een woord *vlossig* = vlokkig, los, in dialect.

Met *vernieuwde* beteekenis:

Vest uwe sterkte niet op 't *driftig* zand || Van zinnepracht of menschenmin (v. Eeden). —

Van andere *adjectieven* afgeleid zijn: gelig, blauwig; ook 't is *bestig*. Ze duiden een geringeren graad der eigenschap aan dan *geel*, *blauw*, en hebben nu en dan de gevoelswaarde van een *onaangename* sensatie²: Ze baadden in het *groenige* water der stadsgracht (G. d. W.). —

De beteekenis nadert die van het oorspronkelijke adj. in: *bestig*. We denken bij sommige adj. evenzeer aan een *werkwoord* als aan een *subst.*:

het wit onder het *glanzige* bruin. — 'n *grazige* inham (v. Looy). —

Alleen aan een *werkw.* denken we bij: *zeurig*. — 'n *stuwige* motregen (v. Looy).

Woorden op *-elig*, *-erig* staan vooral in verband met een *werkwoord*: *beverig*. — *schrijnerige* oogjes, — hij scharrelde *trantelig* 't trapje op (Bru.). —

Het laatste is, evenals *duizelig*, *huidverig*, een afleiding van werkw. op *-elen*, *-eren*, door *-ig*.³ Deze *verbale* afleidingen concurreeren met de in de omgangstaal minder gebruikelijke partic. praesentis⁴. Het verschil in beteekenis blijkt uit: Weer luisteren we *dom'lig*, *dom'lend* schier (Penning). —

Bijzonder geformeerd, door samenvoeging en afleiding *tegelijk*, zijn de adj. op *-ig* (*-erig*), voorafgegaan door een ander (niet verbogen) adj., waarmee het is samengekoppeld als de adj. bij § 70: 1. Het adj. op *-ig*, *-erig* bestaat op zichzelf *niet*, of in een heel andere beteekenis. Het vooraf-

¹ riet, met mos begroeid?

² Vgl. ook *-erig*, *-elig* hieronder.

³ *Schemerig* van *schemeren* of *schemer*. — *Stoppelig* van *stoppel*. — *Tranerig* van *traan*. De gevoelswaarde der onaangename sensatie blijkt uit: *huilerig* (van huilen), *lacherig*, *petiterig*, *peuterig*.

⁴ Zie § 185.

gaande adj. is attrib. bep. bij het *subst.*, waarvan het adj. op *-ig* (*-erig*) is gevormd. De adj. zijn vooral in litterairen stijl gebruikelijk:

Schepen, die *blánk-zéilig* gleden (Bastiaanse) = *met blanke zeilen*. — de teekening van *grootbláderige* planten — *róod-óogigé* demónen (v. Eeden). —

Algemeener zijn: *loslippig, blauwoogig, openhartig*.¹ —

Opm. 1. Van heel *oude* woorden als *zwaarmoedig* is niet te zeggen, *hoe* ze gevormd zijn.

Opm. 2. Andere formaties op *-ig*: *plantaardig, volksaardig, eenkennig, toenmalig, onderhavig*.

Een oud suffix, vroeger met *-ig* verlengd, is *-achtig*. Niet meer productief is de afleiding met klemtoon op het suffix als in: *deeláchtig, waaráchtig*; zeer gebruikelijk is de vorming met klemtoon op den *stam*, met de beteekenis van *-ig* ongeveer, vgl. *geelachtig* en *gelig*. Van een *subst.* afgeleid: *Hárs-achtige* stoffen. — »Ik weet niet of Gerrit wel erg Hateling-achtig is« (Cam. Obsc.). — Van een *samenkoppeling* is afgeleid: *grooté-ménsch-achtig*. —

2. Het suffix *-loos* concurreert hevig met de attrib. bepaling van den vorm zonder + *subst.*: *draadlooze telegrafie*. — *wimperlooze oogleden*. — *Ouder* is de vorm op *-loos*²: *belangeloos, argeloos, hopeloos, werkeloos, voorbeeldeloos*. —

Het voorbeeld van *hopeloos, werkeloos* e. a. (van *hopen* of *hoop, werken* of *werk*) verklaart afleiding van *werkwoorden*: *reddeloos — temmeloos*.³

3. Het suffix *-baar* omschrijft een attrib. bep. in den *lijdenden vorm*:

het onontwarbare telegram. — een herkenbaar beeld. — beschikbare gegevens. — 'n berijdbaar paard. —

Ook met den *Inf.* + *te*⁴ concurreert deze afleiding; zoo ook met het partic. perf. in metonymische beteekenis⁵: hun *prikkelbare* stemming, hun *geprikkelde* stemming. —

4. *Herkomst* wordt omschreven door *-(i)sch* en *-en*:

Zoetemelksche kaas, *duffelsche* jas, *helsche* geesten, *Nederlandsche* boter; *Russische* Pruisische, *Saksische*, *Perzische*, *Servische*, *Slavische*. — gouden, zilveren.

Achter eigennamen is *-sch* in het Nederlandsch alleen soortaanduidend, niet persoonsaanduiding (als in het Duitsch): »De *Kollewijnische* spelling«

¹ *Wijsneuzig* is waarschijnlijk een aff. van *wijsneus*.

² de *-e* overgangsklank, of wel uitgang van het *subst.*

³ Merkwaardig is: *Als diep in zand mijn hoorloos oor vergaat* (v. Eeden). = dat *niet meer hooren kan!* — waar bijgedachte aan *roerloos, beweegloos* kan hebben gewerkt.

⁴ Zie § 210.

⁵ Zie § 179f.

is alleen »Nederlandsch« wanneer daarbij wordt gedacht aan een soort van spellingsysteem, niet aan de spelling van Dr. Kollewijn.

Het suffix *-en* wordt in poëtischen stijl uitgebreid over andere dan de gewone, »stoffelijke«, bnw.:

met *sneeuwen* handen (als sneeuw). — Het water vloeide || Mat-zilver als een *schubben* rug. — de *wazen* verte. — het *dauwen* dek. — de *melken* morgenschijn (Boutens). —

Opm. 1. De adj. op *-en* concurreeren met attrib. *subst.* als: asbest-*plaat* (asbesten *plaat*). Zie § 76.

Opm. 2. Het suffix- *isch* dringt, onder Duitschen invloed, steeds meer door bij vreemde woorden: *grammatisch* — naast *grammaticaal*. *electricisch* — naast vroeger algemeen *electric*. —

Geheel of nagenoeg improductief zijn de suffixen:

—*zaam*: *volgzaam*, *buigzaam*, *waakzaam*, *werkzaam*. —*lijk*: *werkelijk*, *bewerkelijk*, *moelijk*, *dragelijk*, *meesterlijk*. —*ling*: *mondeling*. —

Opm. Over praedic. deminutief als: ze is *netjes* in haar werk. Hij was wat *stilletjes*, zie § 92.

Adjectieven met *praefixen*.

§ 72 Het belangrijkste praefix is *on-*, dat een *tegengestelde* of een *negatieve* eigenschap aanduidt: *ongeduldig*. — *ongelukkig*. — *onzeker*. — *onduidelijk*. — Minder algemeen:

Centen die *ongeurig* rieken (Penning). — Gewoner zou zijn: *niet* geurig. —

Participia worden met *on-*gepraefigeerd, wanneer ze adjectivische en geen verbale functie hebben. Over het accent vgl. § 24: 3.

Er zijn allerlei *versterkende* praefixen: *doodeenvoudig*¹, *reuzefijn*, *piepjong* (vgl. *piepkuiken*), *foeileelijk* (*zoodat* je »foei« zegt), *inleuk*, *oergezellig*, *aartsvervelend*, *bárleuk* e. a.² Ook *on-* drukt in volkstaal nog wel eens een *hoogen graad* uit. In die beteekenis kon in het woord *onguur* zonder bezwaar het praefix *on-* verdwijnen; dat is nl. de oorsprong van *guur*.

VORMING VAN SUBSTANTIEVEN.

A. door *samenvoeging*.

§ 73 Bijzonder productief is de samenvoeging van een substantief en zijn attributieve (kenmerkende of nadere) bepaling. De samenvoeging is een feit, wanneer het accent op het attributieve deel is geconcentreerd.

¹ Zie § 70.

² Zie § 256.

Samenvoegingen met verbindingswoord zijn bijv.: Hij studeert voor *inspecteur van politie*. Hij is lid van den *Raad van Státe*. Hij is 'n *man van de daád*. 't Is 'n *zaak van gewicht*. *Buurman van hiernáást* is aan de deur. Deze samenvoegingen zijn »analytisch«, vergeleken bij: staátsraad, politie-inspecteur, etc. Een bijw. attriboot is samengevoegd in: Die *mán daar* verveelt me — maar *daar* is hier ook nog verbonden met *die* en dus niet geheel geïsoleerd. Het syntactisch verband in deze groepen die samenvoeging wórdén, wordt aangeduid door het verbindingswoord, door de vaste woordschikking der deelen, door het accent (en den toon). Twee samenvoegingen van attriboot + substantief zonder verbindingswoord zijn al van oudsher gangbaar en zelfs te zijner tijd door aaneenschrijving bevestigd: nl. attrib. *adjectief* + subst. en *attrib. genitief* + subst.

§ 74 Het aaneenschrijven van een adj. + subst. is niet het eenige en doorslaande bewijs, dat sprekers en schrijvers de verbinding als »één woord« beschouwen. In uitdrukkingen als:

Hij liet die aanmerking langs z'n *kouwe kléeren* afloopen. — Je *gezond verstand* moet je toch zeggen, dat . . . — 't *Hooge wórd* was eruit. — Eén bui *rouw wéer* en we zijn voor de haaien. — De Raden van Indië droegen 'n *hooge hóed*. — Z'n broer studeert *Indisch Récht*, en geen Medicijnen, zoals jij dacht. —

heeft het adj. zijn *onderscheidende* functie verloren, gelijk o.a. blijkt uit het zwakke accent van de meeste dezer koppelingen. Dat we deze verbindingen niet *aaneenschrijven*, is een gevolg van onze overleggende, taalkundige *schrijfwijze*. Aaneengeschreven worden ze in *titels* of *namen*: *de hoogeschool*, *hoogepriester*. — als hun vorm verandert of versteent: *kwajóngen*¹, *zoethóut*. — als ze, gelijk de samenstellingen van een *attrib. subst. + subst.*, accent krijgen op het *éerste* deel: *blindeman*, *édelman*, *wíjsneus*, *díkzak*, *laágland*, *hóogmoed*. —

Maar hoe dan ook geaccentueerd, aaneengeschreven of niet, de verbinding van een *attrib. adj. + subst.* is ook *zonder samenvoeging* een gemakkelijke en eenvoudige vorm voor het samengestelde begrip. Deze samenvoeging (*samenkoppeling*) geeft geen *winst* door een *korteren* vorm van uitdrukking.

Dit is wel het geval met de scheldende en liefkoozende composita van dezen vorm, de zoogenaamde »possessieve« of »bahuvrihi«-woorden. Het sterk *affect* van schelden of liefkoozing leidt tot een benaming in een

¹ Syncope van: kwaje jongen.

verkorten vorm: men noemt iemand naar een kenmerkend lichaamsdeel, dus bijv.: Leelijke stompneus! krompoot! — Er zijn ook andere combinaties bij deze (oorspr.) vocatieven als bijv.: kraaloog, wipneus, druiloor, samenvoeging met een subst. of een werkwoordsstam.

§ 75 Korte vorm is ook de samenvoeging van *genitief* + *substantief*. De genitief op *-s* is in het Nederlandsch ten deele afgestorven. In het oudere Mnl. was de plaatsing van een attrib. genitief tusschen *lidw.* (prón.) en *subst.* nog mogelijk: deze *coninx crone* = deze kroon van een (den) koning.

De verbinding der twee woorden was een *samenkoppeling*. In onzen tijd moeten we »*koningskroon*« een *samenstelling* noemen, omdat de opeenvolging van de 3 woorden *deze, konings, kroon* niet meer mogelijk is. Het opmerkelijke is nu, dat de *vorm* der vroegere samenkoppeling door analogie steeds opnieuw wordt verbreid, ook over woorden, die vroeger geen genitief op *-s* bezaten, terwijl de *functie* van het eerste deel t. o. v. het tweede gelijk is aan die van den vroegeren attrib. genitief. Die functie is thans echter niet gebonden aan den vorm *-s*, maar aan de vooropplaatsing van het attrib. substantief (zie § 77). De formatie dezer *samenstellingen* met *-s* is vooral productief in taalsoorten, waar men deze korte, *synthetische*, vormen verkiest boven de verbinding van een *subst.* + *attrib. voorzetselbepaling* (de kroon van den (een) koning, de kroon voor een koning etc.). In de omgangstaal zal een Hóllander liever dan: 't *burgemeestersambt*¹ zeggen: 't *ambt van burgemeester*. — Liever dan: *de fabrieksarts* zégt men in omschrijving: *de dokter van (voor) de fabriek*. — Een Groningsche gemeente besteedde den aanleg van éen weg aan als: *wegsaanleg en rioleering*. Hier kan of de daar frequente genitief *-s*, of de noodzaak onderscheid te maken met den meervoudsvorm wegeaanleg, de aanleiding zijn tot het verbindingssteeken *-s*.

Bij nieuwe composita, uit groeptalen algemeen geworden, is de *s* dikwijls meervoudsteeken: 't *Is* eigenlijk een *jóngensklas*. Een *arbeidersorganisatie*. Het is ook blijkbaar dat de *s* de *geleding* van een compositie verduidelijkt, wanneer het eerste lid lang is (bijv. zelf een compositie): De strijd is in de twaalfvoetsjollenklasse het hevigst. Eveneens duikt de *s* verduidelijkend op, wanneer de samenstelling het gevolg is van al te krasse verkorting:

¹ Wel kan men in het N. O. hooren, zonder lidw.: »Burgemeesters huis *wordt geverfd*«. — maar daar is »burgemeester« een *naam*: zie bij den genitief § 96.

De Europeesche »kampioenstwee-zonder stuurman« is uitgesloten van den eindstrijd. — »Twee« is hier de benaming (in de groep taal) van de bemanning + boot voor twee (meerv. tweeën: de strijd der stuurmanlooze tweeën). Het compositum is weer een verkorting van kampioens*chap*stwee. Andere samenstellingen, als kampioenstitel, kunnen de verbinding door s in de hand hebben gewerkt.

Een aardig geval van bewuste taalvorming was de vraag gesteld door een hoogleeraar, of de »verdietsching« van »geneticus« moet luiden »erfelijkheidkundige«, dan wel »erfelijkheidskundige«. De vertaling heeft praktisch belang, omdat de latijnsche term voor het vák gelijkkluidend is met dien voor een vrouwelijk beoefenaar. De vorm zonder -s- werd ondersteld met een beroep op »oudheidkundige«. De verbindingsklank -s- nu pleegt op te duiken in nieuwe, opvallende, uitheemsche, evenals in de genoemde omvangrijke, weinig »overzichtelijke« samenstellingen. Honderd jaar geleden schreef en sprak men evenzeer »oudheidskunde« als »oudheidkunde«. Nu het woord algemeen gangbaar is geworden, is dit teeken van scheiding der samenstellende deelen niet meer noodig. Bij het tasten naar den nieuwen vorm zal men dan ook de voorkeur geven aan »erfelijkheidskunde« en »-kundige«, terwijl mettertijd deze -s- wel zal verdwijnen.

Bij een vólgende s- is de -s van het eerste lid niet meer te hooren: oorlog(s)schip. Men mag hier voor de »spelling« geen -s aannemen door vergelijking met *oorlogsvloot*, dat immers door 't voorbeeld van *oorlog-schip* kan zijn gevórm. Wanneer men een meervouds-s bij het schrijven wil doen uitkomen, wordt het compositum wel gescheiden door koppelteeken: de Russische arbeiders-staat. De toevoeging van de -s- zal ook afhangen van de al of niet vlotte articulatie der twee op elkaar volgende medeklinkers in de samenvoeging.

Voorbeelden van verbindingen door -s uit »ambtelijke« taal:

ambtenaarsexamen¹, griffierswerkzaamheden, senaatsdebatten, begroetingsrede, staatsdienst, middenstandsbank, nationaliteitsverschillen, begroetingswijziging, electriciteitsvoorziening, stadswijken, rijksmodellen, eenheidsworst, stadsreinigingsdienst, werkloosheidsbestrijdingsnoodwet. —

*Verdachtheidsaanvoeling*² en andere »monstrueuse« woorden zijn niet algemeen begrijpelijk.

¹ Meervoud is mogelijk.

² 't gevoel van verdacht te worden!

Oude of in den omgang gebruikelijke zijn:

doodsangst, hongersnood, broekspijp, koekoeksbloem, dat fabrieksgoedje, handelsreiziger, handelsman, domineeszoonje.¹ —

De verschillende betrekkingen tusschen de twee deelen worden duidelijk door vergelijking met gelijkwaardige voorzetselbep. en de beteekenissen van den ouden genitief.

De verbinding door *-en* is in de *hollandsche volkstaal* in enkele woorden onmiskenbaar: 'n oögemblikki = een oogenblikje. — Dit is ook het geval in *Saksische* dialecten in veel meer woorden, door de *nasale* uitspraak van *-en*. De *-en* komt voort uit den stam, uit het meervoud, den genitief, of is overgangsklank. Maar in de *hollandsche* uitspraak is maar zelden verschil tusschen een mogelijke *-en* en een *-e* (ə), die in oorsprong óók stamdeel is (*zielestrijd*) of overgangsklank. Er is geen reden de *-n* te *schrijven*, waar men er geen *hoort*; tenzij men door de *-en* duidelijk de gedachte aan een *meervoud* wil weergeven². Ook de meervoudsvorm *-er* is »verbindingsklank« in *kinderleed* etc.

Vergeleken met de verbinding zónder *-e* of *en*, is die met *-e(n)* betrekkelijk zeldzaam. We komen nu tot de coördineerende samenvoegingen, die bij de verklaring eenige moeilijkheden veroorzaken (zie § 68).

§ 76 Woorden die door een voegwoord worden gecoördineerd, vormen in den zin een nauw verbonden groep, ook al worden ze niet aaneen *geschreven*. Ze kunnen op den duur, wanneer het bewustzijn van de coördinatie en de beteekenis der leden afzonderlijk verzwakt, door ongelijk accent en den toon worden verbonden, in den zin min of meer geïsoleerd. Deze isoleering is bijv. nog niet aanwezig in:

Hij dreef een hándel in áuto's en mótorrijwielen. Ménsch en díer versmachtte bij die hitte. Mán, vróuw en kínderen, het heele gezin trok er op uit. Het terrein was láng en bréed genoeg. Hij kent geen onderscheid tusschen het míjn en het díjn. 't Is nu eróp of erónder.

Wél in gevallen als deze:

Hij bewoog *hémel* en *áarde* om vrij te komen. Toen waren de wetsvoorstellen eindelijk in *kánnen* en *kruúken*. Op marktdagen réed hij met *paard* en *wágen* naar stad. Ze hadden op de heele wereld *kínd* noch *kraai*. Ik wil er *háring* of *kúit* van hebben. Al die *ditten* en *dátten*! 'n *Stúk* of *wát* kan ik wel gebruiken. Hij stáat er *mín* of *meer* áarzelend tegenóver.

¹ vgl. burgemeestershuis, blz. 218¹; het compositum kan nl. een algemeene en een bijzondere beteekenis hebben, gekenmerkt door accent.

² Litt. schrijvers scheiden gaarne een nieuwe samenstelling door *koppelteeken*: Ziele-voosheid. — Zonne-dalen (*Perk*). —

Tot een volslagen samenvoeging, verder gaande dan het eenheidsaccent, komt het in het Nederlandsch niet vaak: tot duidelijke versmeltingen dus als »*óppentóp* een gentleman«, waar *op* ende *op* is samengesmeed door verzwakking van het voegwoord en bijgedachte aan »van *top* tot teen«. We hebben hier een coördinatie ter omschrijving (in verzaarden vorm) van een superlatief of absoluut begrip. Er is in de hierboven geciteerde voorbeelden nog een andere soort, nl. van coördinaties door *analyse* van een »synthese« of een »abstract« of »onbepaald« begrip, als bijv. *paard en wágen*, 'n *stúk of wát*, in *kánnen en krúiken*. W. de Vries heeft de aandacht gevestigd op de enorme ontwikkeling van deze samen koppelingen in het Groningsch¹. Hier wordt inderdaad het voegwoord verzwakt, het accent isoleert: kool n stóof, kerk n tóren, napmsláim (slaif: pollepel), melk n bák (melk met beschuit), peer n wípkoar (paard en wipkar), potn pánn. Van sommige dezer nieuwe »woorden« worden zelfs afleidingen gevormd: *napmsláifkr* is »venter van nappen en pollepels«, evenals de *potnpánjr*. In *voajémóeke* (voaje en moeke) is, onder invloed van de *m*, het voegwoord zelfs geheel verdwenen. Dit laatste woord is nu een volkomen »dvandva«-formatie geworden: een volslagen *coördinatie* of *additie* zonder verbindingswoord of pauze. Aldus gedefinieerd zijn de »dvandva-woorden« in het Nederlandsch zeldzaam. Volslagen *additief* zijn de deelen verbonden in den titel *secretaris-penningmeester*, inderdaad een korte vorm voor *secretaris en* (tevens) *penningmeester*. Maar de algemeeneren woorden *meesterknecht*, *meid-huishoudster*, *koningin-regentés* zijn in den regel niet zuiver *additief*: het lid *regentes* bepaalt het begrip »koningin«, het lid *meester* bepaalt den »knecht«, en meestal zal *huishoudster* ook de bijzonderheid van het type »meid« bepalen (al is hier nog vrijheid voor de bedoeling 'n *meid* die *tevens* huishoudster is). Wanneer een der leden nadere bepaling is geworden, zijn deze samenvoegingen gelijk aan het eindpunt in den groei van »apposities«: *Jan Jánsen, Neef Piet*. Het is mogelijk dat een door »koppelteeken« gebonden schrijfvorm als *secretaris-penningmeester* naar Engelsch model is gevormd (misschien ook werken mee de alleen *formeel* overeenkomstige woorden als luitenant-generaal, kapitein-kwartiermeester). Engelsch zijn de samenstellingen (het eerste lid is nadere bepaling van het tweede): *Aero-club* = luchtvaartclub. *Debating-club*. *Kalahari-woestijn*. Het koppelteeken is voorts »leesteeken« bij samenstelling met vreemde woorden, om onduidelijkheid te voorkomen: ras-

¹ Zie »Over Woordvorming« blz. 49, en zijn dissertatie, § 78. Over nominale compositie zie men voorts de dissertatie van Mej. J. H. van Lessen.

antipathieën, gedistilleerd-accijns = accijns op gedistilleerd (naar het voorbeeld van suiker-accijns bijv.). Bij samenstelling met een lid dat zelf samenstelling is: lastdier-houding (Scharten-Antink). In den onkruidruigen bouwval-tuin (Perk). Ook: die tot Gods licht-troon steeg (van Eeden). De samenstelling zonder eenig hoorbaar of geschreven verbindingsmiddel (koppelteeken), de samenstelling waarbij het eerste deel attribueert is, het *kenmerkende*, waaraan als zoodanig het isoleerend accent bij voorkeur gegeven wordt, is vooral gangbaar bij een eerste lid van den vorm $_ \cup$: tiggermuil, ákkerrand, mérgelrots, áppelboom, háringnet. Of bij »gemakkelijke« consonantverbindingen: gasbuis, strafport; en één consonant: kinaboom. Maar *stokpaard* is blijkbaar geen bezwaar; echter is dit misschien in oorsprong een »coördinatie«.

Dit gewone type van substantiv. samenstelling wordt uitgebreid tot verbindingen met een naam als eerste lid: Rembrandtplein, Loolaan, Bandalaan (in deze locale namen verplaatst zich het accent dikwijls naar het tweede lid. Dat kan een gevolg zijn van een zekere onderscheiding als Emmapléin en Emmabrúg; het kan ook aan de accentgewoonten van de streektaal liggen). In een bepaald vak, als de kunstgeschiedenis, is als normaal te beschouwen een uitbreiding van dit type tot vormen als Rémbbrandt(-)etsen, Rémbbrandtteekeningen. Wanneer men echter vraagt, of dan Van Dijkschilderij, Halsportretten geen »barbarisme« zijn, antwoorden wij, dat in deze twee voorbeelden de gemakkelijke vorm $_ \cup$ van het eerste lid ontbreekt, en dat bij het tweede het eerste lid tot misverstand aanleiding geeft. Beperkt tot de groep- of vaktaal, is een dergelijke analogie niet bedenkelijk. Het wordt tijd, dat de frequentie van de verschillende typen van substantieve samenstelling in één bepaalde Nederlandsche volkstaal vergelijkend wordt vastgesteld.

Geheel bijzonder van aard zijn in *ambtelijke* (journalistieke) taal de samenstellingen door *verkorting* d. i. weglating van voorzetsels en lidwoorden. Men leest bijv. eenige malen in de krant, als verkort *opschrift*: *Opvijzeling Willemsbrug*. — Neemt dit werk eenige maanden in beslag, dan heet het *met koppelteeken*: *Opvijzeling-Willemsbrug*. — Er is nu een *samenstelling* ontstaan uit: **De opvijzeling van de Willemsbrug**, in het *opschrift* aanvankelijk in »telegramstijl« gedrukt. In dit moderne type van samenstelling staat, tegen den regel, het bepalende attributive, deel niet *voorop* maar *achteraan*. De *gewone* samenstelling, in ambtelijken stijl¹,

¹ Zie § 75.

zou luiden: De Willemsbrugs-opvijzeling. — In het Parlement *schrijft* de griffie en *spreken* de leden van: (de) *Interpellatie-De Zeeuw*. — (het) *Voorstel-Nieuwenhuizen* c. s. — (het) *Ontwerp-Haringwet*. — De gewone samenstelling van 't laatste zou zijn: *Haringwet(s)ontwerp*. — ter vermijding van misverstand (bij verkeerde accentuatie) geschreven als¹: *Haringwet-ontwerp*. —

§ 77 In ambtelijke en ook wel in litteraire taal beperkt men zich niet tot de »synthese« van twee substantieven. In de taal van Hooft en Vondel waren drieledige samenstellingen niet zeldzaam en Bilderdijk zoowel als Tachtigers waren er lang niet afkeerig van. Aan het samengestelde woord kan een *ander* subst. attriboot voorafgaan: *Rijkscontrôlemerk*. — Dit kan zijn: *merk voor de contrôle* || van het Rijk. — of merk van || *de contrôle door het Rijk*. — Maar wat het ook is, de drie deelen volgen elkaar op in een volgorde, omgekeerd aan die van de omschrijving in analytischen vorm. Zoolang het woord nog nieuw is, hanteert de bureaucraat koppelteekens: *uitvoercontrôle-bureau voor groenten*². — terwijl: *botercontrôle-station*. — reeds geijkt is en door den staatsburger aanvaard.

Een koppelteeken tusschen de eerste twee leden duidt aan, dat het eerste lid attriboot is bij 't tweede lid alléén: *Steenkolen-handelsvereniging* —³ hetgeen eigenlijk een »domme« vorm is. Logischer is de scheiding in: *Juliana-kinderziekenhuis*. — Zie verder de samenstellingen in de krant: § 65.

Een aardig voorbeeld van ironischen humor door nabootsing van Duitschen of Engelschen compositievorm uit de taal der geëerbiedigde techniek is de volgende zinssnede uit een journalistiek verslag van een bezoek aan een nieuw schip:

Metalen trapjes brengen ons van *platform* tot *platform* steeds lager in den buik van het schip en terwijl onze leidsman, *rood-brullend* ons verklaringen toegalmt van dezen *compressorloozen-dubbelwerkenden-twee-tact-Stork-Hesselman-Scheepsdieselmotor*, dalen we af in spelonken van staal, kruipen tusschen zuigerstangen en cylinders, aanschouwen giganteske *olie-reservoirs*, geweldige *pomp-apparaten*, tanks voor *water-ballast* enz. enz.

In de hierboven bedoelde ambtelijke sfeer is deze wijze van samen-

¹ vgl. lastdier-houding.

² »groentenuitvoer-contrôlebureau« kan óók, als men de perken der samenstelling te buiten wil gaan.

³ ook met een adj.: *grootte-stadsmenschen*. —

stelling vooral productief met een *laatste* lid van vage of algemeene strekking, dat langzamerhand »suffix« kan worden. Bijv.:

De *spoorwegartsen* kwestie zal men zich herinneren. — Van de beteekenis van het *fabrieksartsen* wез en voor de ongevallenverzorging is de lezer overtuigd. — *compost*-bedrijf. —

en naar Engelsch model:

Een verdwaalde (!) *vakverenigings* man. —

In de omgangstaal slaat men bij de overneming van dergelijke samenstellingen wel eens leden over (*verkorte* vormen)¹:

spoorwegmaatschappij = spoorweg*exploitatie*maatschappij (Mij tot expl. van Spoorw.) — Tuberculosevereniging = vereniging tot *bestrijding* van t. b. c. — haringsloep = sloep voor de haring*vangst*. — aardappelvacantie = vacantie voor het rooien van aardappelen.

De betrekking der deelen is *vaag*, in deze korte vormen. Van het mogelijk misverstand werd men zich in een dorp bewust, toen er naast een »Geitenvereniging« en een »Pluimveeclub« ook een Christelijke dito werd opgericht.

Bij *ontleding* van samenstellingen blijkt de veelsoortigheid der beteekenis en in vele gevallen de omslachtigheid van verbindingen², waarmede de eenvoudige samenstelling van twee leden concurreert:

Uit de omgangstaal:

puntbaard, haarvlecht, theetafel, ooglid, gaspijp, mouwgat, notitieboekje, zakschaartje, muziekdoos, tafellaken, broodmand, broodmes, baalzak, jampotje, zomertijd, regentijd, aardappelland, grasveld, grasmachine, duinzand, duinpan, motorfiets, jachttopziener, bierbrouwerij, zeerob, nachtboot, zeeslag, bootwerker, diës-bal, schoolmeisje, familieportret, winkellicht, haargroei. —

De twee leden worden niet meer gevoeld:

bordpapier, zakdoek, potlood, kantonrechter. —

Uit de litteraire taal (origineele vorming):

stemgeroes, morgenmist, nachtwolken, vogelklanken, oeverberm, zilverloovers, etc. —

Een aardig voorbeeld van *spontane* woordvorming (»vinding«) is:

Zeker fraai gesneden || Rooskleurig steentje, een week of wat te voren mij || De domme handen uit —, den *kerkmuil* ingegleden = kerkezakje, gezien door den kleinen Benjamin (Penning). —

§ 78 Samenstellingen van een *bijwoord* + *substantief* hangen meestal samen met een *bijwoord* + *werkwoord*: *terugkeer*, *terugreis*, *aanloop*, *welzijn*, *uitgang*. —

¹ Zie § 32 enz.

² Voorzetselbep., infinitieven, bijzinnen met relatieve verbinding etc.

Hier is het tweede lid werkwoordstam en substantief.

Alleen werkwoordstam is het in: *uitvoer, invoer, afvoer*. Katw. *wechchooi* (visch die men weggooit).

Geen verband met een *werkwoord*:

omweg, buitendeur, bovenkaak, voorhoofd, buitenlicht, voordeur, overschoen, voormiddag, bijkeuken. —

Die met een *werkwoord* samenhangen, zijn meestal *abstracte* subst. (*uitgang* bijv. is óók concreet) en vooral gebruikelijk in gedrongen d. i. synthetischen en korten stijl. In het voetbalverslag fungeerden deze woorden (vaktermen) als kort gezegde: Pang! een hooge *uittrap* (de bal wordt hoog uitgetrapt). Zoo, hier (ging) de *uittrap*. Weggewerkt wordt de bal, harde *terugtrap* naar het middelveld. Verder *ingooi, voorzet, uitbraak* (*doorbraak!*). Die *niet* met een werkw. samenhangen, concurreeren met verbindingen met praedicatief adv.¹: de ómweg = de weg die óm is (die *weg* is *óm*) etc. —

Opm. De samenhang der twee deelen is *vergeten: voorbeeld, voorkeur, inham*. — Klakkerlooze vertaling zijn: *bijwoord, voornaamwoord*. — Van geleerden oorsprong en wijdverbreid is: *anti-*. — *Productief* zijn ook: *mísgewas, misverstand, misrekening*. — *médemensch, méde-directeur, méde-wethouder, méde-stander* (naar *tégenstander*).² — *Modern* en misschien Engelsch, is: Op de boekenplank van menig *oud-* en *niet-scholier*,

De omgekeerde samenvoeging, subst. + adv. is een samenkoppeling. En gelijk van samenkoppelingen met een adv. in het algemeen is gezegd (§ 66): ook deze gevallen zijn bijzonderheden van syntactische constructie. Over *die man-daar* bijv. zie § 128 en § 65 en vlg. In het Katw. zegt men: We ginge *gunter om* de Noort — waar *gunter + om* een eenheid zijn; echter ook: We ginge om de *Nóort gúnter*, waar het adv. het substantief »bepaalt«. Talrijk zijn de samenstellingen van een *werkwoordstam + substantief*. Algemeen gangbare oudere en nieuwere woorden:

leeftijd, rijtuig, stortregen, speeldoos, draagstoel, sukkeldraf, brandglas, bouwstoffen, bouwmaterialen, flodderbroek, batik-raam, huiskamer,³ eet-, zit-, slaap-, speelkamer. — Van sommige is de oorspr. beteekenis der deelen vergeten. — Ook met *samengest.* werkw.: uitvoerpremie, invoerrecht, doorslagsteek, inleggeld; maar hier is samenstelling van twee *substantieven* waarschijnlijk. De *productiviteit* blijkt uit: vliegtuig, vlieg-manie, glijvlucht, remtoestel, reminrichting, zwembassin, etc. —

¹ Zie § 266 (*zijn + adv.*).

² naar 't voorbeeld van *tégenwind* zegt men wel *mée-wind*.

³ het gevoel voor de beteekenis van het werkw. *huizen* is verloren.

Ook in *litteraire* taal leeft deze wijze van samenstelling: gezichten die men zag in de *tintelschaduw* (G. d. W.). — 't Water dat zijn *wemelbeeld* wierp op boeg en masten (Penning).¹ —

Bij deze samenstellingen concurreert het *werkwoordelijke* deel met *partic. praes.* Een algemeen gangbare is: *stortregen*.

Maar bij de meeste is het subst. niet tevens subj. bij 't werkw.: leeftijd: de tijd *dat men leeft*; speelkamer: de kamer *waar men speelt*; vlieg-manie: de manie *om te vliegen*. —

In § 74 is gewezen op »bahu-vrihi« woorden, bestaande uit een werkwoordstam + subst.: *wipneus*, *schimpneus*, *druiloor*.

In verband hiermede kan hier even worden herinnerd aan andere korte en teekenachtige benamingen, bestaande uit een werkwoordstam en een substantivisch woord: *bedilal*, een voorzetselbepaling: een *kijk-in de pot*, *sta-in de weg*, een adverbium: een *flapuit*.

B. door *afleiding*.

Praefixen

§ 79 **Ge-** + de stam van een *werkwoord* (*gewoel*, *geschenk*, *gepraat*, *gesprek*) heeft zeer geschakeerde beteekenissen. Productief is deze afleiding nog voor de functie van een *herhaalde* handeling (ook een *voortdurende*):

het *gekraai* van een haan monterde hem weer op (Bru.). — hun luchtige kleuren waar een *geflikker* van sieraden uit te voorschijn kwam (G. d. W.). — De koddebeiers hoorden dat *gepraat* en *gefluit* (Bru.). — En zoo spontaan bij affectief spreken.

Afwisselend met een gelijkwaardigen *infinities*:

die den weg deden galmen van *roepen* en *gelach* (G. d. W.). —

Vooral productief is deze afleiding om de *sensatie* van *ergernis* (over »die nooit eindigende« handeling) uit te drukken:

Er is een verscherping van het *gestook* der Kantonnesche regeering te verwachten (N. R. C.). — Dat *gezeur* moet maar uit zijn. —

Opm. Ge- + subst. + *-te* = verzamelnaam: *geboefte*, *gebladerte*, *gedierte*. —

On- + subst. = het *tegenstelde* van het subst.: —

onwil, ontevredenheid, ondeugd. —

Ook: *wanorde*. **Aarts-**, **reuze-** e. a. zijn *versterkend* als bij het *adj.*: zie § 72.

¹ Bij *Potg. twijfelgloor* = schemering; waarschijnlijk te verklaren als *gloor* (= glans, licht) waaraan men *twijfelt*.

§ 80 Talrijk zijn substantiv. afleidingen *vàn* en *gelijk aan* den werkwoordstam: hoop, koop, gang; geeuw, gaap, schreeuw, frons, lach. De eerste drie zijn oud, de laatste vijf zijn nieuwer. Het is opmerkelijk dat de nieuwere afleidingen van dezen vorm (die de volkomen »doode« afleiding door Ablaut vervangen: zie § 69) in hoofdzaak gebruikelijk zijn als »intern object« (dus in een analytisch gezegde) en in bijzondere voorzetsel-verbindingen ter omschrijving van aspecten: ik heb *gaap*, hij gaf *een gil*, hij deed *een stap*; hij is aan *den wandel*, op *den loop*, op *gang*; ging aan *den haal*; het water is aan *den kook* (van *den kook* ook overdrachtelijk). In de volkstaal is over het algemeen grootere keuze in *verba* met intern object (en praeposities): hij neemt z'n zwaai, 't gaf 'n smak (van je welste), ik geef 'n duw, 'n tik; hij doet geen steek, — gelijk de voorkeur in volkstaal voor »omschreven« gezegdevormen kan doen verwachten. De verbinding van deze substantieven met »leege« *verba* is een aanwijzing, dat in het Nederlandsch (in sterkere mate dan in het Duitsch) de interne verbale beteekenis van deze woorden is verzwakt. Dat blijkt o. a. ook uit de mogelijkheid van *deminutieve* formatie, bijv. in de »kindertaal«. Ook deze deminutieve gezegdevorm kan dienen tot uitdrukking van aspecten: hij geeft mij (al maar) duwtjes; hoor! de schat doet 'n kirretje!; dan heb ik (nog eres) 'n verzetje; hij heeft (altijd van die) smoesjes; ze had even 'n fronsje en 'n lachje om haar geestige oogen.

Minder geïsoleerd wat betreft de syntaxis zijn de afleidingen met praefix, althans in een taalsfeer, waar de productiviteit der taalvormen wordt gesteund door gespannen activiteit van den door »animo« bewogen geest. Zoo zal in de sfeer van voetbal- en verwante wedstrijden, naast algemeene woorden als aanval, inval, voorval, afval, bijval, — een woord als *uitval* in vrijheid van syntactisch verband en met levend gevoel voor de (locale) beteekenis van *uit-* en de verbale beteekenis van *val* opnieuw in zwang komen; evenzoo *vóorzet* naast opzet, aanzetje, inzet, uitzet; verder *ingooi*, *opgooi*, *uittrap*, *mistrap*, ('n keurige) *omhaal* (van zijn voet): in dit woord *omhaal* is de vernieuwing van de verbale beteekenis wel heel duidelijk. Verrassend is nu en dan de duidelijke korthed, als in dit opschrift van een bord aan een landweg: »In toestand van *opdooi*«. Al te beperkt is nu en dan het aantal der gangbare afleidingen: zoo ontbreekt naast (z'n) intrek (nemen), optrek(je) (dit is louter substantief, zaaknaam, geworden), (na) aftrek (van), ten eerste de *lenige* syntactische gebruikswijze van de syntactisch »geïsoleerde« woorden *intrek* en *aftrek*,

ten tweede afleidingen als *uittrek* (het uittrekken bijv. van den troep), *bijtrek*, *doortrek*. Ten deele wordt dit vervangen door *-tocht*.

Een onderzoek naar de verbreiding der afleidingen van verschillende al of niet gepraefigeerde werkw. in de volkstaal zou even belangwekkend zijn als een historisch overzicht van opkomst en ondergang ervan in de verschillende taalsoorten en genres.

§ 81 Suffixen.

Een *adjectief* + **-heid** noemt een *eigenschap*:

Bitterheid en nijd, *eenzaamheid*, *rijpheid*. — In het lamplicht, dat hun *bleekheid* zacht vergulde. —

Vooraf van adj. op *-ig*:

Eentonigheid, eigenaardigheid, aardigheid, (over)gevoeligheid, bezigheid, gewilligheid, gezelligheid, zuinigheid. —

Zeer productief is de afleiding van subst. door 't suffix *-igheid* waarin men het gevoel van een zekere *kleineering* uit ¹:

't Moet maar uit zijn met die *fraaiigheid*. — Die *lievigheid* van 'm bevalt me juist niet. — Voor de *mooiigheid*. —

In de volkstaal zijn woorden als: (Ik neem de) *vrijigheid* . . . — zonder deze gevoelswaarde gangbaar. Ook komt de verder *verlengde* vorm op *-erigheid* voor: *zeurderigheid*, *mooierigheid*. ² —

Van *deelwoorden* gevormd zijn:

gesteldheid, *verdeeldheid*, *verknochtheid*, *genegenheid*, *beleefdheid*, *geneigdheid*, *vermoeidheid*, *bewogenheid*, *wellevendheid*. —

In *ambtelijke* taal vooral vindt men afleidingen op *-heid* van adj. op *-lijk* met *passieve* beteekenis, alsmede op *-baar*:

Hoewel sedert jaar en dag overwegingen van practischen aard de *toepasselijkheid* van beide beginselen hebben beperkt, toch . . . (N. R. C.). — Uitgangspunt is daarbij niet de *toelaatbaarheid* der tegenwoordige practijken, maar . . . (id.). —

Omschrijving van deze subst. zou een langen volzin eischen. ³

Door een *werkwoordstam* + **-ing** ⁴ wordt in 't algemeen een *handeling*, een

¹ Vgl. de gevoelswaarde van de adj. op *-ig* § 71: 1; *-igheid* bevordert het rythme — — —.

² *Zeurderigheid* is een directe afleiding van *zeurderig*. *Mooierigheid* is minder gewoon, sterker minachtend, en is een afleiding van *mooi* naar 't voorbeeld van woorden als *zeurderigheid*.

³ Dan pas zou duidelijk zijn wat bedoeld wordt: *of* ze toelaatbaar zijn, *dat* ze toelaatbaar zijn, in *hoeverre* ze toelaatbaar zijn. Zie § 228: 5°.

⁴ Hoe verbreid het suffix is, zien we aan een vorm »kussings« voor »kussens« (door gutturale uitspraak van de *-n* veroorzaakt): Luie *kussings* en gloeilampiesschijnse (Bru.). —

*gebeuren*¹, omschreven, met allerlei schakeeringen naar gelang van het zinsverband. De afleiding komt voor bij nagenoeg elk werkw., waarvan geen *andere* afleidingsvormen van deze beteekenis bestaan. Niet alleen van enkelvoudige werkw. en werkw. met onbetoond praefix (*telling*, *bestelling*), maar ook van werkw. die, door *samenkoppeling* met andere woorden tot een groep vereenigd, voorkomen. Naast: *uitdrukken*, *afleiden*, *teleurstellen* etc. vinden we de afleidingen:

uitdrukking, *afleiding*, *teleurstelling*, *belangstelling*, *overeenstemming*, *kennismaking*, *ge waarwording*, *goedkeuring*, *drooglegging* etc. —

Ook van splinternieuwe werkwoorden: *torpedeering*. —
en in litteraire taal nieuwe formaties als:

tot achter hen de rotswand als een *muring* sloot (v. Looy). —

Opm. In een kritiek over een artist lezen we: Deze plastische *vormgeving* en *vorm-uitdrukking* is karakteristiek voor van Os. — Het eerste woord kan een *afleiding* zijn van een *samenkoppeling*. Het tweede is veeleer een samenstelling van *vorm* en het algemeen gebruikelijke »*uitdrukking*«; het is te vergelijken met vormingen als: *afgodendienst*, *vrouwenvereering*. —

In de omgangstaal komen afleidingen op *-ing*, behalve in de functie van *subject* of *object* in 't algemeen, vooral in *onverbrekelijk* verband met werkw. voor, die hun etym. beteekenis geheel of nagenoeg hebben verloren:

Hij maakte 'n *buiging*, 'n *opmerking*. — Hij had z'n eigen *meening* over die zaak, groote *bewondering* voor 't geval, de *overtuiging* dat ... — Hij legde de *verklaring* af. — Hij deed de *ontdekking* dat ... — Hij krijgt zoo'n *verbeelding*. — En ik kreeg al zoo'n *inwendige verkneuteling* van de lach (Bru.). — Er is nog al *golving*. —

Soms ook krijgt de afleiding *concrete* beteekenis:

de *leiding* (gas-, water-, etc.) wordt gerepareerd. — 'n *glooiing* effenen. —

Maar wanneer de huisvrouw, verrukt over het nieuwe, zegt: »*Waterleiding* is toch maar makkelijk« — dan wordt het concretum weer geabstraheerd, gelijk in »*Zon* is goed voor je«.

In *ambtelijke* taal is vooral productief de afleiding op *-ing*, gevolgd door een *attrib.* bepaling, waarvan het *subst.* tot het *werkw.* der afleiding staat in objectsverhouding²:

De interpellatie over de *gunning* van de aanbesteding is uitgegroeid tot een *bespreking* over de bevordering van de *werkgelegenheid* = De interp. over de vraag, aan wie men de aanbest. zou gunnen, is uitgegroeid tot een *bespreking*, hoe men

¹ *nomen actionis*.

² Zie den *Inf.* § 198.

de werkgelegenheid zou kunnen bevorderen. — De grootere kosten worden overal veroorzaakt door *stijging van loonen, invoering van den 8-urigen werkdag, de verhooging van de materialen.* —

Deze voorkeur voor de gedrongen constructies betreft ook *andere »nomina actionis«* dan die op *-ing*:

Nu de *benoeming* van de staatscommissie inzake de *beteekenis* van het fabrieksartsenwezen¹ voor de ongevallenverzekering en de *wenschelijkheid*, de *verplichting* tot *ongevalsaangifte* te beperken, in kannen en kruiken is,¹ vernemen we nadere bijzonderheden over de *opdracht* van deze commissie. —

Vergelijk ook de *omschrijving* van werkwoorden: § 31.

Andere suffixen, waardoor *abstracte* substantieven worden afgeleid, zijn: *blijdschap*, *boodschap*, *weddenschap*; *regentschap*, *voorzitterschap*, *kampioenschap*. — *hoogte*, *ruigte*, *diepte*, *steilte*. — *rijkdom*, *proletendom*. — *bedenksel*, *uitvindsel*. — *dreigement*. — *lekkage*, *slijtage*. — *bedelarij*, *vliegerij*. — *flauwiteit*, *stommitieit*, *rareiteit*. — *dracht*, *komst*, *dienst*, *gunst*. — *droefenis*, *lafenis*, *geschiedenis*, *ontsteltenis*. —

Algemeen komen ook andere *woorden* als suffix voor:

kletsboel, *janboel*. — »Komt U 'ns kijke naar onze *kippe* beweging?» — Om dat te kenne, mot je de heele *stroopers* bedoeling doorkrope hebbe (Bru.). —

De suffixen van dezen aard hebben, evenals o. a. *-sel*, *-ment*, *-iteit*, *-erij*, veelal de gevoelswaarde van een zekere *minachting* of *kleineering*: zie ook over de ontleende suffixen § 56 en § 63. In die beteekenis zijn zij nog 't meest productief, vooral in de omgangstaal.²

Opm. Ook voor de *afleiding* van *verzamelnamen* komen *nieuwe suffixen* op: *boevetuig*. — *berg* die *schrijffrommel* maar op. — *doe* dat *theegedoe* maar weg. —

Op *-er* worden namen van *mannen* (dieren) gevormd; *vooral* van werkwoordsstammen³:

drijver, *schrijver*, *strooper*, *zwetser*, *kletser*, *jager*, *kikker*; *kooper*; *schipper*. —

Ook van werkw. die met een *adv.* samengekoppeld voorkomen: *oppasser*, *aanvoerder*, *mededinger*. —

of met *andere* woorden in groepverband staan:

straatveger, *schaakspeler*, *landbezitter*, *pakjesdrager*, *glazenwasscher*, *telaatkomer*. —

¹ Vormen die »en vogue« zijn.

² De *kleineerende* beteekenis kan menigeen er moeilijk van scheiden. Vandaar dat een aanhanger van de »padvinders-beweging« niet moest spreken van de »padvinderij«, en een eigenaar van een »theehuis« niet van zijn »theeschenkerij«. — *Oude* afleidingen als *boerderij*, *kosterij*, *drogisterij*, *tapperij*, *loterij*, hebben die gevoelswaarde niet.

³ *nomen agentis* = de naam van iemand die iets doet.

Soms in *verkorten* vorm: verlofganger. —
 Ook van letternamen: O.W.-er, A.F.C.-er. —

Opm. Verwante suffixen zijn: molenaar, dienaar, toovenaar, kunstenaar, — tuinier, hovenier, kruidenier. —

Metonymisch worden deze afleidingen gebruikt om *het ding* aan te duiden, *waarmee* men de handeling verricht:

poter = aardappel die men *poot*. — *achterlader*, *trapper*, *veger*. —

Een overgang vormen de namen van dingen die zelf als *actief* worden voorgesteld:

kruiser, *stuiter*, *stofzuiger*. —

Met een *vlieger* kan men *vliegeren*, niet *vliegen*.

Een ander suffix, maar dat een verwante *beteekenis* heeft, is *-erd*. Achter werkwoordstammen: *schreeuwerd*, *vreterd*. — d. i. iemand die *te hard*, *te hevig* schreeuwt etc. Vooral achter *bijv. nw.*; het suffix duidt zoowel *anti-* als *sympathie* aan: *engerd!* *lieverd!* *goierd!* —

Andere suffixen voor *persoonsaanduiding*:

machinist, *fluitist*; *lieveling*, *inboorling*, *tweeling*, *lammeling*, *duisterling*, *beroer(de)ling* *stedeling*, *leerling*. — J. H. Gunning spreekt in een zijner opstellen van een *opvoedeling* en *schoolmislukking*. *Mislukking* is een veel gebruikt woord.

Vrouwelijke persoonsnamen:

prinses, *zangeres*, *bedelares*, *zondares*; *erfgename*; *huishoudster*, *pionierster*. —

en als *secundaire* afleiding:

typiste, *harpiste*.

Opm. Suffix worden ook: *groenteman*, *groenteboer*, *telefoonjuffrouw*, *buffetjuffrouw* e.a.

§ 82 Een bij uitstek levende en productieve afleiding in de Nederlandsche taal is die der verkleinwoorden (deminutieven). Zij vereischen een uitvoeriger bespreking.

Het suffix voor vorming van verkleinwoorden is *-tje*, met eenige varianten al naar den voorafgaanden consonant: *stangetje*, *kannetje*, *kommetje*, *boompje*, *vlierinkje*. In het Hollandsch bovendien *-ie*: *hekkie*, *lappie*, *reisje*, *boompie*. Het Katwijksch heeft de *-ie* niet in het enkelvoud, wèl in het meervoud en dan naar gelang van den voorafgaanden consonant ook *-jies* en *-tjies*: *trekje*, *lapje*, *reisje*, *boompje*, *kannetje* etc.; *hekkies*, *lappies*, *reissies*, *boompies*, *slootjies*, *roetjies*, *pootjies*, *brootjies*, *montjies*, *droppeltjies*, *kannetjies*, *kommetjies*, *ringetjies*. Deze vorm met *-ie* is wèl gebruikelijk in het enkelvoud bij *eigennamen* van deminutieven vorm

in de »verbogen naamvallen«¹ en wel in den -s vorm van den genitief: »Isset mit Jantjies iet goed?« »Nee, Jantje is ziek«. We mogen aannemen, dat in al deze -ies (-jies, -tjies)vormen de *ie* is bewaard door een in dit dialect mogelijke nasaleering van de -n van den ouden uitgang -(k)in vóór -s. De verscheidenheid in het Katwijksch is een staaltje van de vele mogelijkheden in de vorming van verkleinwoorden in de volkstaal². Deze zijn een gevolg, in de eerste plaats, van de vele suffixen die van oudsher, al of niet gecombineerd tot samengestelde, in het Nederlandsch voorkwamen. De drie belangrijkste waren: -în, -(e)l, -(ə)k; daarbij misschien nog een suffix -s, en een -t. Van de drie bestonden van oudsher combinaties: -kîn, -lîn, -əlkîn, -inklîn. Voor de -k van -kîn was na velaren de s overgangsklank, waaruit thans nog het suffix -ske(n). De *k* is, in den beginne misschien na explosieve dentalen, gepalataliseerd tot -tj (-tsj), waarvan dus de »officieele« vorm -tje het resultaat is. De *k* van -kîn heeft na explosieven (-p, -t, -k) velerlei phonetische veranderingen ondergaan en bewerkt, te veel om hier te noemen. We mogen aannemen dat de combinatie — əlkîn tévens³ de phonetische bezwaren van de -k na bepaalde consonanten ondervindt. Afwijkend is de meervoudsvorm *kindertjes*, *kleertjes*, naast enkelvoud *kindje*, klee^dje (voorzoover dit enkelv. gebruikelijk is in die beteekenis); echter volkomen begrijpelijk naast de meervouden *kinderen*, *kleeren* (van *kind* en *klee^d*). Zoo is ook naast *dag* het verkl. *dagje*, maar naast *dagen* het meer v. *daagjes* te begrijpen; het enkelvoud *daagje* (»Kom 'ns een daagje over«) is dan uit het meervoud *daagjes afgeleid*. Om het rythme: *véstjeszàk* inplaats van *véstzàkje*. W. de Vries constateerde het omgekeerde geval in Gron. boerndochter*ke* = dochter van een boer*ke* (keuterboertje). Gelijk reeds is opgemerkt, is de keuze van een verkleinvorm óók afhankelijk van de »gevoelswaarde« die het woord in een bepaalde sfeer heeft,

¹ Zie § 93/4.

² De vorm -ies, -tjies is ook Huizensch (N.-H.), -tjies, evenals Katw. ook in adv. als *effetjies*. Het enkelv. suffix is hier -(t)jen.

³ Combinatie van twee of meer suffixen is overigens te beschouwen als een *verzwaaring* van uitdrukkingsvorm van het «deminutieve». In het Mnl. blijken de verschillende «combinaties» zeer beperkt tot bijzondere namen, als die van sommige vogels, van vrouwen en kinderen, in het bijzonder het kindeke Jezus (thans nog een bijzondere vorm), lichaamsdeelen van kinderen e.d. De gevoelswaarde is hier beslissend voor den vorm. Hoe »symboliek« is niet de Mnl. vorm *kindektin*. Zie overigens thans het beschrijvende werk over de verkleinvormen van Dr. W. Péé, *Dialectgeographie der Nederl. Diminutiva*.

of bij een bepaalde gebruikswijze. Zoo is bijv. in volkstaal dikwijls de vocatief, vooral de vleinaam en de loknaam (van huisdieren bijv.), anders geformeerd dan het gewone verkleinwoord. Die vocatiefvorm kan ook in andere functies als substantief gebruikelijk worden. Een voorbeeld hiervan is het Hollandsche »jochie« (verkort tot *joch*); hiernaast in Gron. volgens De Vries het vleinaampje »jonjə«, terwijl het gewone deminutief is *jonkje*; evenzoo »'t lânjə« naast *lamke*. In het Hollandsch zijn de vormen op -ie (dus na p, k, en spiranten), ook al door den hoogen toon van de -ie, bijzonder liefkoozend, fleemend: poessie! jochie! liefie! pappie! moessie! 'n kléin stúkkie? —

Oudere suffixen worden litterair archaïseerend gebruikt voor iets heel kleins: In 't wereldhuis, als kloosterlingen wonen || Wij menschen, elk in 't eigen *kamerkijn* (v. Eeden). Het is met de »beteekenis« der verkleinwoorden niet minder ingewikkeld dan met de vormen. De volgende mogelijkheden zijn er: 1. het suffix onderscheidt niet *het kleine*, omdat het grondwoord dit al noemt: *kind(je)*. 2. het suffix duidt *het kleine* aan, is louter deminutief. 3. de verkleinvorm stelt een ding dat in werkelijkheid niet klein is, als zoodanig vóór. Dit is de »gevoelswaarde« van het deminutief bij liefkoozing, waardeering, ironie, beschimping etc. Evenals er »leven« komt in de gebruikswijzen van Mnl. woorden als mondekijn, handekijn, ogelijn etc., wanneer wij ze beschouwen naar dit schema van »beteekenissen«, zal dit het geval zijn bij studie van het verkleinwoord in volkstaal en litteratuur.¹ Zelfs in het ambtelijke, getuige een krantenbericht onder den titel »De overvollige biggen«:

Zullen de 100,000 *speenwarkentjes* voor werkloozen ter consumptie worden beschikbaar gesteld? Zoo niet, dan zijn *de beestjes* ter destructie bedoeld. De Varkenscentrale zal de *dieren* in bussen doen verwerken. —

Men overwege de »waardeering« van *kneu* en *kneutje*, z'n *dochter* en z'n *dochtertje*; en »Hij wil de *Javaantjes* gelukkig gaan maken.« —

In het radioverslag van den voetbalwedstrijd waren verkleinwoorden nu en dan uitingen van affect, zoo bijv. in den vocatief: »Toe *Webertje*, ingrijpen!«, een zin die feitelijk beteekent: »Als nu Weber, met z'n stoere body (óok een omschrijving in dit verslag), maar eens ingreep: hij valt me eigenlijk tegen!« Ook in het zeer waardeerende: »Handige *spelertjes*, die leren!« (= ze spelen nogal aardig handig!) — Meer deminutief van functie zijn:

¹ Vgl. ook Neophilologus XXI, 35, een artikel van Swaen.

Geen *duwtje* wordt gegeven! Vrije schop wegens een *rugduwtje* (ook kalmeerend, vergoelijkend). Dan krijgen we in het midden even een aardig spelletje (= van *weinig* belang). Maar hij speelt met een *hoofdballetje* terug op zijn safe doel (opmerkelijk is dit deminutief hoofdballetje naast het heviger grondwoord *kopbal*.)

Geaffecteerd is het deminutief in dit krantenverslag:

De geweldige stijging¹ waarmede hij het preludium van de solo-sonate ten einde voerde,¹ zullen we niet licht vergeten. Het *kleine publicke* bracht den kunstenaar na afloop een ware ovatie.¹

Vrouwelijk is het deminutief in: *Jongens* en *meisjes*. — Zal het een *prins* of een *prinsesje* worden? — Verder:

Ik zal 28 Dec. mijn *logé'tje* nog wel hebben. — Nu ze weer tegenover hem zat met haar bewegelijk *gezichtje* (Arm.) In zijn mager verbruind *gezicht* zagen de blauwe scherpe jongensoogen snel van den een naar den ander (ook in Arm.). —

In litterairen stijl is het deminutief vooral de aanduiding van het *teere*, *precieuse*:

Een wit *figuurtje* liep in het dellende zwijgen, stuurde zijn ploegijzer zoetjes (v. Looy). — Met z'n kleinen, geestigen kop... z'n licht bewegelijk gebaar... z'n zuiver besneden mond, was hij het type van Fransch *markiesje* uit de vorige eeuw (Arm.). — Een schets van typische *wijfjes* uit het oude-vrouwenhuis, een paar *kereltjes*, buiten op een bank... in enkele stippels aangeduid... — Donkere figuren wandelden, met broze *stapjes*. —

Van een boek over »Het verkleinwoord in onze literatuur« zou de Nederlandsche taalwetenschap zonder twijfel meer plezier beleven dan van het eindelooze spiegelgevecht over de *geschiedenis* der verbreiding van de *suffixen* in de dialecten. Kenmerkend voor Vondels »heldentragedie« Lucifer bijv. is, dat daarin geen deminutief substantief voorkomt. Dit feit zou tot volle waarde komen, wanneer werd nagegaan of Vondel in andere drama's wèl die vormen hanteert, zoo ja: ten opzichte van welke figuren en situaties; en in zijn lyriek evenzoo. Hoe staat het met andere klassieke en barokke 16de- en 17de-eeuwsche auteurs? Natuurlijk vloeiën de deminutieve vormen over in de pastorale en arcadische genres, en ze hebben daarin via Rococo en sentimentalisme tot in de 19de eeuw een lang en bloeiend bestaan gehad: zoowel in de huiselijke als in de erotische poëzie is dan het deminutief schering en inslag. Ook in het proza is van arcadisch-pastorale natuurvisie, en pastoraal-sentimenteel »feminisme« het verkleinwoord een der symbolen. Zelfs bij Potgieter in »Lief en Leed in het Gooi« vinden we het in kwistig gebruik:

Vrouwelijk: het allerliefste wijfje, het vreempje, dochtertje, Jodinetje, weeuwte, Mooi Maaike, de tred harer kleine, lieve, fijne voetjes.

¹ Deze »zware« woorden zijn hier eveneens overdreven.

Mannelijk: (vocatief) papaatje, (romantische figuur) molenaartje, (vocatief) mijn deftig hospesje, waar schuil je?

Dierlijk: colibrietjes in een kooitje, 'n vorschje hippelt door het veld-gewas, 't beestje laat zich niet als een lammetje grijpen; hier wassen juweeltjes van distelen: waar zou mijn balkertje het beter hebben?

Plantaardig: bloempjes, blaadjes, ruikertjes.

Natuur en landschap: zij voelt 'n tochtje; geen windje ruischt er, een wolkje uit de schouw opwemelende, scheepjes op de golfjes zien dansen, een visschersdorpje, beekje, eilandje, elzenboschje, gotisch torentje, effect van een stadsgezichtje.

Zaken en poëzie: tafeltje, stoeltje, pasteitje, 'n rok is een ideaaltje! 'n kusje, 'n complimentje, een versje, liedje, dichterlijk stukje. —

Het opmerkelijke is, dat in Perk's Mathilde een zelfde gebruik van het verkleinwoord nog valt te constateeren.

Ten slotte: stilistisch-vergelijkend onderzoek naar de verkleinwoorden zou gepaard moeten gaan met overweging van het gebruik van »vergroo-woorden« (ik noem, uit Reinaert, een woord als *museel* naast »mond« en *muulkijn*).

Er zijn verkleinwoorden van gesubstantiveerde adjectieven: het oudje, de oudjes; het kleintje, de kleintjes; (vocatief) léelakièl, (bij verkorting) grootje, bestje; liefje, 'n koolwitje, 'n bontje. Van kleurnamen, in het Hollandsch althans, tallooze: 'n witje, 'n blauwtje, 'n geeltje van dieren en dingen (kleedingstukken bijv.). — 'n Nieuwtje. 'n Kleintje (koffie). 't Zijn van die kleintjes, van die witjes (in Gron. zonder *van die*). 'n Kwartje, dubbeltje. Van telwoorden: 'n tientje, 'n twintigje. Zet er maar 'n drietje neer naast die 5. 't Kind zat met z'n vingertje als-maar »achies« te maken in 't zand. Op 'n droogje, op 'n zuinigje (Potg.). Zie hierover verder § 92, over de adverbiale deminutieve afleiding.

VORMING VAN WERKWOORDEN.

A. door samenvoeging.

§ 83 Door samen*koppeling* ontstaan in den zin nieuwe werkwoorden; minder of meer één geheel zijn:

aan de beurt komen, naar buiten gaan, naar binnen slaan, teleurstellen, gezelschaphouden, opfleuren, opmonteren, opklaren, afschieten, bijdraaien, bijstaan etc. —

Zij worden als één woord gevoeld. Vooral met een *subst.* of *adv.* worden werkw. verbonden; minder met een *adj.* (*hoogachten, goedkeuren; Katw.*

de zeilen *blankzetten* (ontplooiën), het zeil zou *blindslaan* (belet worden, wind te vangen); vgl. § 237.

De samenkoppeling komt aanvankelijk tot stand bij den infinitief in den hoofdzin; bij het Vf. en den inf. in den bijzin; bovendien bij het part. praes., dat in bijzondere taal gebruikelijk is¹. »Vorming« van deze »woorden«, is dus nog wat anders dan *volledig* gebruik. Bij sommige werkw. wordt het gebruik uitgebreid tot andere dan *deze* posities, waar de koppeling aanvankelijk *tot stand komt*. Dit blijkt vooral bij de koppelingen van *subst.* + werkw. We vinden een *infin.* en *part. praes.* van:

hoofdschudden(d), schoolgaan(d), broodbakken, handenwringen(d), buikspreken, schaatsenrijden, stuiptrekken(d), schouderophalen(d), argwanen(d), vlaggezwaaien(d). —

maar we vinden, als *persoonsvorm*:

hij schudde z'n hoofd, het kind gaat op school, hij rijdt op schaatsen (of hij is aan 't schaatsenrijden). Deze verbinding met het *subst.* werkw. is de uitweg uit de moeilijkheid. Hij zwaaide met 'n vlag, etc. — Niemand zal zeggen: hij *sprak buik*; wèl kan men in Holland hooren: hij *ree(d) schaasse*; en natuurlijk hij heeft *schaasse gereje*.

De samenkoppeling is *onkenbaar*, wanneer we vormen vinden als:

hij stuiptrekte, hij argwaande.² —

De wijze waarop men zich met deze halfbakken samenkoppelingen redt, wordt duidelijk, door wat twee jongens in den loop van een gesprek over zwempraestaties zeiden: *Rugzwemmen* (*subst.*) is moeilijk. *Op je rug te zwemmen* is moeilijk. Ik kan *rugzwemmen*, kun jij *op je rug zwemmen*? Ik doe examen in *rugzwemmen*. Ik *zwem* niet *op m'n rug*. Oorspronkelijk een vakterm, een naam, wordt het langzaam aan een vervoegbaar werkwoord. In nood nog omschrijving met den infinitief: »Ik doe 't ook«. »Wat, jij? *rugzwemmen*? — *Rugzwemmen* dat doe ik allang. — Waarom zou jij niet *rugzwemmen* (werkw. infinitief bij gewoon hulpww.). 'Als je *rùgzwemt*, denk er dan om (finite vorm). — Tot een zin: »Hij *rùgzwemt*« zijn ze echter niet gevorderd. — Het is mogelijk, dat bij volledige vervoeging het werkw. in het verleden deelw. en den verleden tijd zwak zou zijn geworden zooals in Katw. o. a. *spilloopen* zwak is: het wordt een nieuw werkwoord².

Voor al in litteraire taal komen *neologismen* op, die afwijken door de ver-

¹ Zie § 185 enz.

² De *zwakke* vervoeging doet vermoeden, dat de spreker denkt aan een *subst. stuiptrekking* (en *argwaan*).

binding van het subst. met het Vf. in den hoofdzin, een verbinding die naar aanleiding van den Inf. en het part. praes. ontstaan kan zijn:

Hij *knieënknikt*, hij *teenentikt* (Gezelle). — »Pf, Pf,« *rookhapte* de meester achter groote dampwolken (Eigenhuis). — *Litterair* zou ook zijn een werkw. als: Hij *vlaggezwaaide* aan het hek. —

Opm. Van bijzonderen oorsprong is o.a. *beeldhouwen*, dat waarschijnlijk gevormd is naar 't oudere *beeldhouwer*.

Een geheel andere formatie is de verbinding van een *werkwoordstam* met een *substantief*:

schuddebollen, trekkebekken, kwispelstaarten, klappertanden, knarsetanden, schuimbekken, kortwieken, stampvoeten, reikhalzen, heupwiegen(d). —

Ten deele kan men er *afleidingen* in zien van oudere *scheldnamen*:

»Daar zit die ouwe *schuddebol*.« — »Wat zit ie weer te schuddebollen.« —

Vergelijk: »Wat loop je toch te *ijsberen*.« — Het subst. *schuddebol* is of een »bahu-vrihi« of een geval als *kijk-in de pot*.

Zoo niet, dan zijn de twee deelen *uit den zin* opgevangen en samengevoegd in *kort*en vorm¹; dus naar 't voorbeeld van: hij schudde met z'n (wijze) bol. —

Opm. Een samenstelling in *kort*en vorm is: *inschepen*, *inkwartieren*.

Samenstelling van twee werkwoordstammen vinden we in constructies der *litteraire* taal, als:

de *kakelschreeuwende* kippen (G. d. W.). — De cellist zit ... een verkwijpend lied te spelen met een langgerekt refrein dat langzaam komt *sidderwaren* van de snaren (v. d. Waals). —

Twee begrippen in één »visie«, in *kort*en vorm². Zoo kunnen ook *spelewaren* en *harrewarren* verklaard worden. Maar *schaterlachen* en *glim-(grim-)lachen* zijn afleidingen van *schaterlach* en *glimlach*.

B. door *afleiding*.

§ 84 *Schaterlachen* van *schaterlach*, *schuddebollen* van *schuddebol*, *witten* van *wit*, zijn *denominatieven*, d. w. z. afleidingen van een naamwoord. Die afleidingswijze is de rijkste bron van werkw., die spontaan worden gevormd, niet

¹ vgl. de *subst.*

² nl. vergeleken met de coördinatie of met een Inf. + part. praes.

alleen in litteraire taal, maar ook in de omgangstaal bij opwinding en ergernis, in den zinsvorm van een gevoelsspanning als deze:

Wat zit je weer te »schuddebollen«! — Ik zal je leeren »asjeblieven«! — Jij met je »tennisclubben«. —

Zoo kan een denominatief van nagenoeg *alle* nomina en zelfs van *woordgroepen* ontstaan.

Allerlei verhoudingen tusschen het *subject* van het werkw. en het *subst.*, waarvan het werkw. is afgeleid, zijn mogelijk:

hij stond te *visssen*; de ezel liep lekker te *lippen* naar de distels langs den weg; de gedachte *flitste* door z'n hoofd; een gezicht waarin de blijdschap *gloorde*; de boot *stoomde* naar Cairo; de ketel *stoomde*; ze *dweilde* de gang; de stoet die zich een weg *baande*; het licht *brandt* al; de familie die tegen hem *wrokte*; hij *antwoordde*; Kees *voert* de kanarie; de lucht waar de zon in *vuurde* (als een vuur gloeide); het peloton *vuurde*; de beiden achter de kachel *schouderen* dicht bij elkaar; en zuchten *luwt* de zefier uit het woud. —

Een geval als «De gedachte *flitste* door zijn hoofd» — maakt duidelijk, hoe vooral in de taal der impressionisten deze denominatieven een *korte* vorm zijn voor de directe reflex op de impressie: De gedachte ging *als een flits* (flitsend) door zijn hoofd (tenzij *flitsen* als in Friesch, als werkwoord primair aanwezig is). Toen *ruischte* ze op = stond ze op *met geruisch* (ruischend). Over het bijzondere gebruik bij directe rede zie § 364. Bij afleiding van het werkw. van een *samengesteld subst.* doet ons soms de schijnbare overeenkomst met een samenstelling van *subst.* + denominatief *werkw.* vreemd aan:

't Vratig graf dat *Judaskust* (Perk). — Ik *rijstafel* altijd op de fabriek (G. d. W.). —

Hinderlijk is de bijgedachte (aan 't werkw. »malen«) *noenmalen*.

Afleiding van een *adj.* is zeldzaam; intransitief zijn ze inchoatief:

de gang *witten*. — het haar begint te *grijzen*. — Het korenveld begint te *gelen* (Perk). — Ik zie van ver den vroegen morgen *rooden* (Bastiaanse). —

§ 85 Veel werkw. worden afgeleid van *geluiden*. Het is moeilijk te zeggen, of het *werkw.*, dan wel de verklanking van het *geluid* eerst ontstaan is. Veel geluidverklankingen komen ook met substantiv. beteekenis voor; het werkw. kan in dat geval denominatief zijn. Hoe de verhouding ook is, het werkw. is een *klanknabootsing* (onomatopoëtische vorming):

»Plof« zei de kurk (Penning); de kurk *plofte*. — Het driewerf »flap« waarmee het portieren-tal werd dicht geslagen (id); de portieren *flapten* dicht. — bonzen, piepen, miauwen, koekoeken, kleppen, klokken; *bommen, flappen, klappen, kloppen, kletsen, zwetsen, sussen*. —

De geursiveerde werkw. hebben ook *andere beteekenissen* gekregen.

Dubbelvormen met »Ablaut« zijn:

tiktakken, piepaffen, klikklakken. — Hij valt op beide kniën . . . en *gigaecht* schor (Vondel).

Met *rijm*, in dichtertaal geliefd, is het werkw. *rinkinken* (ook een »Streckform»: § 63).

Terwijl de kroezen op den disch *rinkinken* (Perk). — En toen de ruiten *rinkinkten* van het feestgedruisch (Penning). — De muntjes, de sleuteltjes, de hulzen van patronen, *rinkinkten* tot elkander (v. Looy). — *Rinkinkt* en danst (met tamboerijn) (Poot). —

Het woord sluit aan bij *rinkelen*; maar we vinden ook *hier* de verklanking van het *geluid*: Daar peep de klink || der kleene deur al: *rink, kink, kink* (Potg.). — In litteraire taal komt het méer voor, dat het klanknabootsend ww. verwant is met bestaande woorden: De bladers *ruchten* nauwelijks (v. Eyck). —

Vergelijk ook de verzwaring van een bestaand werkw. in:

Gekreun zooals het *bulken* || Runderebulken hoorde ze in hem (Gorter). —

Ook werkw. voor een *snelle beweging* kunnen, door bijgedachte aan *bestaande* woorden van verwante beteekenis, in »geruisch-nabootsenden« vorm opduiken:

Ik *gris* ze weróm, neem d'r vierkant op, en draag d'r aan wal (Bru.) = *grijpen, graaien*.¹ — Schaduwen *schichtten* voorbij (v. Looy); vgl. *schichtig* en *schicht*.² —

Opm. Naar analogie van de verleden deelw. van *denominatieve werkw.* als: *gekroonde*^e hoofden, *gekleede* heeren etc. — vormt men, vooral in litteraire taal, *adjectieven* di^e op een verleden deelw. *lijken*: Snuifjes bieden aan slecht *geneusde* lieden (Penning). — Een *gebochelde* gestalte. — Zie § 70: 2.

§ 86 Werkwoorden worden door *suffixen* afgeleid zoowel van *naamwoorden* als van andere *werkwoorden* (deverbatieven).

Niet meer productief zijn de suffixen **-ken**, en **-eken** met *intensieve* functie, zooals in *snorken* (naast *snorren*), of met frequentatieve, zooals in *grinneken* (naast een ouder werkw. grijnen, grienen). Zie verder § 62.

Naar het voorbeeld van *denominatieven* als heiligen, zondigen (waarbij tevens *subst.* bestaan: *heil, zonde*) vormt men van *subst.* werkwoorden, als *pijnigen*; vooral met *be-*, *ver-*: begiftigen, verzadigen.

Honderden werkwoorden zijn ontleend, of van Nederl. stam afgeleid op **-eeren**. Behalve dat deze werkw. *korte* taalvorm zijn voor omslachtige verbindingen, *speciale* beteekenis suggereeren, ook *affectieve* of *symbolieke* waarde hebben, is de *zware* vorm blijkbaar gewenscht naast de verzwakte vervoeging, in het bijzonder van den infinitief op *-ə* of *ŋ* (zie § 39) en van *on-rhythmische* vormen van één lettergreep (van louter den stam).

Het meest productieve suffix is **-elen**, **-eren**, waardoor meestal (of oorspronkelijk) *frequentatieve* functie³ wordt uitgedrukt. Er zijn afleidingen

¹ Zie § 63. Voor de klanksymboliek van *grissen* vgl. een adj. *skiss* = *vlug* in Katw.

² *Schichten* is een *neologisme*. ³ Zie § 14/5.

van naamwoorden op *-el*, *-er*, maar ook afleidingen van of naast bestaande *werkw.* op *-en*, en ten slotte geheel *nieuwe* vormen op *-elen*:

druppel, droppen, *druppelen*. — prikkel, prikken, *prikkelen*. — duiken, *duikelen*. — trippen *trippelen* (ze tripte de stoep af als een schoolmeisje (Arm.) — snuiven, snuffen, *snuffelen*. — wiegen, *wiegelen*. — tikken, *tikkelen* (terwijl de regen eentonig tikkelde op het zeil). — *bidden* (gebeden) bedelen. — *bobbel*, bobbelen. — *bengel*, bengelen. — *tintelen*, *babbelen*, *kittelen*, *kietelen*, *dommelen*, *pruttelen*, *kakelen*. — glimmen, *glimmeren*. — knippen, *knipperen*. — flappen, *flapperen*. — schitteren, stotteren, huiveren, ploeteren, glinsteren. —

Steeds worden neologismen gevormd:

De rookwolkjes te zien *kringelen* en *dwarrelen* en *verzwindelen*. — Dat het *deggelt* en *tingelt* of er glasscherven door elkaar worden gesmeten. —

Het is begrijpelijk, dat er door den frequentatieven vorm iets *teers* en *kleins* wordt gesuggereerd (vgl. de *subst.* op *-el*: drup, druppel).

Opm. Verdwenen is de afleiding van *causatieven* door »Ablaut« en »Umlaut«: drinken → *drinken*. Voor de omschrijving: zie § 202 (*laten*, *doen*) en zie § 20.

§ 87 Adverbia die met *werkw.* zijn samengekoppeld, kunnen daarvan worden gescheiden door *ge-* in het partic. perf. (*scheidbare werkw.*). Bij *deze werkw.* draagt het adv. zwaar accent. De meeste dezer adv. zijn echter ook wel *onscheidbaar* verbonden; zij dragen dan *zwak* accent en we noemen ze dan *praefix* en het *werkw.* een *afleiding* van het *werkw.* *zonder praefix*. Deze formatie is nl. gelijk aan die met *oudere praefixen*, die niet als zelfst. woord voorkomen, nl. *be-*, *ge-*, *er-*, *her-*, *ver-*, *ont-*. Voorbeelden:

aanschouwen, aanvaarden; doorloopen, doorkrúpen; omgéven, omlijsten, omslúiten, omhéinen; onderschéiden, ondervragen, onderwijzen, onderzóeken; overwégen, overstélpel, overtuigen; volbréngen, voltóoien; voorspéllen, voorzíen; weerklínken, weerkáatsen, weerspiegelen. —

In litteraire taal vooral worden naar analogie van bestaande steeds nieuwe afleidingen gevormd:

De stilte die je eigen woorden naar jezelf *weertúdde* (v. Looy). — De pas *volklónken* midernacht (Foot). — Dan zag je hem plots uit 't bakboordvuur bloedrood *overplást* (Bru.).

De *praefigering* met *er-* en *ge-*¹ is niet productief meer; die met *her-* is betrekkelijk zeldzaam in de volkstaal in Noord-Nederland²:

herhálén, *herróepen*, *herkénnen*, *herkáuwen*.³ —

¹ Zich laten *gezeggen*, laat hem geworden. In Zeeland is een infin. met *ge-* gangbaar, die als *verzwakt gae(n)* gevoeld wordt: Hij zou mi Meie getrouwe. Noe zulle me 's afgereë (schoonmaken).

² Zie het belangrijke artikel van Van Ginneken, Neophil. 13, 161 vlg.

³ Ook overdrachtelijk, als variant op *herhalen*.

Het beteekent hier zoowel *opnieuw* als *terug*; door deze adv. wordt dezelfde functie omschreven. We zeggen: *Hij wordt opnieuw gekeurd*. — liever dan »herkéurd«, hoewel we, op het voorbeeld van de ambtelijke taal wèl zeggen: *Hij heeft hérkeuring aangevraagd*. — Andere *subst.* met zwaar accent op het praefix: *hérverzekering, hérdruk, hérexamen*. — Naar aanleiding van *déze* spreekt men van: *hérverzekereren, hérexamineeren*. — In ambtelijken stijl is het zwaar-geaccentueerde praefix zeer productief; in litterairen stijl het zwak-geaccentueerde.

Het praefix **ont-** is niet meer productief in beteekenissen als die van: ontmoeten, ontvangen, onthouden, onthalen, ontroeren. —

Wèl in de functie van een *scheiding, verlossing, losmaking*:

ontschieten, ontwijken, ontslaan, ontzinken, ontfutselen, ontrukken, ontdoen. —

Voor al ook ter vorming van denominatieven met *privatieve* beteekenis: *onthoofden, ontholsteren*. (water) *ontijzeren*, (boerenschuren) *ontmuggen*. —

In deze functie is *ont-* vrijwel tegengesteld aan *be-*. Deze formatie is in volkstaal weinig productief meer.

Het praefix **be-** is het belangrijkste. In 't algemeen heeft het *perfectiveerende* functie; gelijk blijkt bij vergelijking van werkw. *mét* en *zonder be-*: dekken — bedekken; cijferen — becijferen; pruttelen — bepruttelen; wapenen — bewapenen; zien — bezien (Mij is het, alsof ik ze nooit gezien, beter, of ik ze nooit *bé-zien* had (Streuvels). — Bezien = met aandacht en lang zien.

Een zeer belangrijke functie van *be-* is de *transitiveering*¹:

De zon *scheen* op de lekkere koopwaar. — De zon *bescheen* de lekkere koopwaar. — Met Barnum was hij door de wereld gereisd. — Met Barnum had hij de wereld *bereisd*. — Het dier dat ik *berijd*. — De zin die hij *bepeinsde*. — *Bekijken, berekenen, beschrijven, beladen, bewaken, betrappen*. —

De verhouding tusschen het transitieve en intransitieve werkw. is *onkenbaar* geworden in *beleven*².

Opm. *Beleven* heeft dezelfde beteekenisontwikkeling als 't oudere *ervaren*. Ook de adj. *beleefd* en *ervaren* zijn verwant van beteekenis. Met *begrijpen* vergelijkte men *verstaan*.

Naar analogie van werkw. als *beschijnen, bedeelen, bedekken*, waarnaast behalve een enkelv. werkw. *schijnen, deelen, dekken*, ook een *subst.* *schijn*,

¹ Vergelijk § 229.

² Van verscheidene werkw. met *be-* bestaat het grondwoord niet (meer): *begeren, bedillen, beperken, bewaren* e. a.

deel, dek, bestaat, worden van *substantieven* denominatieven met *be-* gevormd:

de bloemige, *bezonde* aarde (v. Looy). — Het blauwe bloeisel dat den woesten grond *betapijtte* (id). — Men verzocht de A. N. W. B., de rijwielpaden te *bewegwijzeren* (vgl. beplanten, beboschen). —

Meestal hebben deze werkw. *ornatieve* beteekenis. *Deze* afleiding vooral is productief als *korte* taalvorm.

Opm. Ook de andere voorvoegsels worden transitiveerend gebruikt: *Ze ontloopen, ontsnappen* je nog. — Hij *verdiende* veel geld. — Hij *verzorgde* z'n moeder. — Hij *ontdook* den aanval. — Het leger *weerstand* den aanval. — De berg die het landschap *overheerscht*. — En ze dienen óók tot het afleiden van transitieve denominatieven: De wingert die het raam *omkráns*t. — *Ze* willen de verschillen *overbrúggen*. — *Deze* opmerking *veroorzaakte* groote beweging. —

Het praefix *ver-* duidt vooral *verandering* aan:

Bij een *werkwoord*:

*Ze vermaakte*¹ haar hoedje. — Een beeld *vervormen*. — 'n *verschoten* oranje-vest. —

Ook verandering van *plaats*: *verjagen, verspreiden, vervoeren*. —

Nieuw is: Hij keek naar het *verzuerven* van de vogels (v. Looy). —

Bij een *adjectief*:

Het licht *verdofte* (G. d. W.). — Hij zag haar mondje *verdestigen* (v. Looy). — Zij *vervromen* de ziel (Perk). — 'n *Verbruind* gezicht. — *Verfijnde* genoegens. — *Verbreede* straten. —

Met een suffix *-igen* zie § 86.

Met een *comparatief*: *verwildereren, verbeteren*². — Bij een *substantief*: *Verlakken*. — *verweeren*. —

De verandering is er vaak een *ten kwade* (peioratief):

verdwalen, verrotten, verspelen, verliezen, verdierlijken, verboeren, verdrinken, verzuipen, verboemelen. —

Vooraf ook bij *reflexieve* werkw. blijkt deze peioratieve beteekenis:

Zich vergissen, zich verspreken, zich vertellen, zich verrekenen, zich vergooien, zich vergapen aan. —

Van sommige werkw. ontbreekt het *niet-gepraefigeerde*: *vergeten, verliezen, vervaard*. — Sommige werkw. met *ver-* zijn »stadhuiswoorden«: *verblijven*,

¹ Vergelijk de overdrachtelijke beteekenis: *Hij vermaakte het heele gezelschap*. — *Zich vermaken*. —

² Een *germanisme* noemt men wel *verslechteren*; maar verbeteren, verminderen, verergeren zijn het voorbeeld geweest, en men wil uitdrukken: *meer slecht* maken dan het was.

*verschuldigd*¹. — Vandaar waarschijnlijk het misbruik in *contaminaties* als: *verexcuseeren*. — ²

Twee praefixen, twee adv., en ook een praefix en een adv. kunnen voor het werkw. staan; maar *voorbijgaan*, *vooruitloopen*, *vooraanstaan* zijn samengekoppeld uit het *werkw.* + *voorbij*, *vooruit*, *vooraan*.

§ 88 Hiervoor bleek reeds³ dat adv. in bepaalde zinsvormen aan werkwoorden kunnen worden gepraefigeerd. Deze praefixen kunnen hun adv. beteekenis verliezen, hun accent verzwakt; in volkstaal vooral worden ze dan vervangen door nieuwe adverbialia. In het Katw. was vroeger⁴ het werkw. *bevallen* gebruikelijk voor »droog komen te liggen op het strand, als het water zakt (valt)«. In den tijd der bomschuiten zei men later: Toe benne me daer *droog* evalle (korte vorm voor: droog gekomen door 't vallen van het water). In het oudere Katw. was *verzāā*¹le nog: naar een andere (visch)-plaats zeilen; tegenw. ook *wegzaale*. In het Gron. o. a. zegt men *weg*-stoppen voor *verstoppen*; *méthelpen* voor *helpen*, *bijstaan*; in verschillende streken: *over* vergaren en *oversparen* voor *besparen*, *vergaren*. Zoo is ook *Stilzitten!* gelijk aan het Mnl. *gesitten* = blijven zitten.

Evenals vroeger *ge-*, *be-*, *ver-*, drukken dergelijke nieuwe adverbialia praefixen nu en dan behalve hun oude locale beteekenis ook de *perfectieve* functie uit, en daardoor kunnen zelfs intransitieve werkwoorden transitief worden. We noemen eenige voorbeelden uit het Katwijksch, korte taalvormen met merkwaardige overgangen in de woordfunctie. Wanneer men uit den koers geslagen wordt, zoodat men niet meer op het vuurtorenlicht afvaart: »We gaen (*zāā*¹le) *de láait* iet meer *án*⁵! (= we »bezeilen« de laait niet meer). Zoo ook *perfectief* in: We konne IJmuie *nét anzāāle* (net nog zeilende bereiken, zonder over stag te gaan). — We hebbe-n't *úitgereeje* (afgereeje) (nl. den storm al »rijdende« op het anker doorstaan). — Hij *vischte* d'r de klamp bij ons off! (terwijl hij *vischte*, voer hij zoo rakelings langs onze schuit heen, dat hij er *de klamp* afstootte) De duine benne (door den stormvloed) *o-v-ekalvd* (in hevige mate, geheel en al afgeslagen). — 't Vat laa't goed *o-v-ekegd* (met keggen vastgeslagen, zoodat het niet kan gaan rollen). — De visch of *parte* (verdeelen

¹ Is feitelijk geen werkw. meer.

² Als derde oorzaak werkt de verwarring van »vra'kskuus« en »vrøkskuus«. Nog een factor: § 60.

³ § 20 bij de *genera*, § 15 bij aspecten.

⁴ 18de eeuw.

⁵ In gewone constr.: *op* het licht *aan*: zie over *aan* § 89.

in hoopjes, voor ieder één). — Een oud werkw. voor »alle zeilen bijzetten« is *ánbère*. — Een transitief werkw. dat door een adv. is versterkt is nog *opnoemen* in den zin: Ik heb de Brittenburg wel deres *op* hoore *noeme* (= vermelden, noemen). Het treffendste voorbeeld van een *perfectief* gepraefigeerd nieuw denominatief werkw. is: Je ken 'm iet maer *án/oòge* (= met je oogen bereiken)¹.

Uit de algemeene taal noemen we nog: Aan 't eind van het jaar werd de rekening *afgesloten*. *Afgetobd*, *afgewerkt*, *afgeleefd*. *Uitrekenen*, *uitbetalen*, *uitreiken*, *uithuilen*. *Volvoeren*, *voltóoien*, *volzéggen* (Mnl.). De drang tot uitdrukking van de perfectieve functie is zelfs aanleiding tot de »contaminaties« als *uitportretteeren*, iets *dóorforceeren* en *verexcuseeren*. Het feit dat deze *adverbiale praefixen* opduiken in een perfectief gezegde (»das locale Adverb setzt der Verbalhandlung ein Ziel«), geeft ons aanleiding tot de conclusie, dat er ook *aspectische bijwoorden* en *voorzetselbepalingen* in den zin moeten voorkomen (zie § 240 slot).

§ 89 Er behoeft niet opnieuw op te worden gewezen, dat in de hierboven geciteerde zinnen het *praefix* of zelfs het *gepraefigeerde werkwoord* niet enkel en alleen de uitdrukkingsvorm van de perfectieve functie is. Hierbij werkt mee de *zinsvorm*: 1° de grammaticale vorm, als bijv. een gezegde *niet kunnen*, *nog maar net kunnen*, 2° de emphatische, dynamische, gespannen toon; verder de gezegde- of werkwoordsvorm: het participium in de perfectische functie is eerder (tevens) *perfectief-effectief* dan bijv. het imperfectum.

De praefigeering is een belangrijk hoofdstuk uit de taalgeschiedenis, maar ook uit het tegenwoordige »leven« der taal. Het is, omdat men het niet ter dege van den syntactischen kant beschouwt, bovendien stiefmoederlijk bedeed in de taalkunde. Het is toch eigenlijk te kras, dat men nu en dan de praefixen beschouwt als bijzondere gebruikswijze der *voorzetsels*. In het Ned. Wdb.² staat o. a. »Het voorzetsel *aan* verandert in een bijwoord, wanneer het niet vergezeld wordt van een zelfst. nw. hetwelk het tweede lid der betrekking aanduidt: het vuur is *áan* (nl. het branden). Terwijl toch gemakkelijk is aan te toonen, dat in het Mnl. zelfs het werkw. *zijn* met het bijwoord *aan* verbonden werd (o. a. Wdb. I 73). Curieus is het ook te lezen in Koenens Wdb., hoe het

¹ Mnl. Ghine cont hem niet meer ghesien (c.q. veroghen). § 15.

² I 48.

voorzetsel *aan* in talrijke adverbiale functies wordt gebruikt (hij wil er niet *aan*, bijv.). Bestudeering van verba met *aan* in het Mnl. Wdb. en Ned. Wdb. leert ons bovendien, dat bij *dit* praefix al heel vroeg en zeer frequent optrad de »onscheidbare« samenkoppeling (p. pf. zonder *ge-*: *aanschóuwd*, verl. tijd *aanschóuwde*). Het is waarschijnlijk, dat dit samenhangt met de *vage beteekeenis* van dit adv. (in de richting van, met betrekking tot); de onscheidbare vorm nl. gaat gepaard met zwak accent van het »praefix« en dus zwakke »adverbiale beteekeenis«. Feitelijk heeft het praefix in dezen vorm alleen nog perfectieve (c. q. transitiverende) functie. Er komt bij, dat in het Mnl. Wdb. als onscheidbare vormen vooral talrijke *imperatieven* worden geciteerd: Aenmérkt de lelien des velds. Anehóre . . . etc. Nu is zonder twijfel het (relatief) zware accent van het Vf. van nature noodig op den *imperatieven* vorm: het verbale element wint het hier van het concreet-locale (dit laatste is bovendien bij *ane* betrekkelijk vaag, vergeleken met duidelijker adv. van plaats en richting als *in* en *ute*). Zelfs moet de »richting« dikwijls door een volgende praepositie *te* worden aangeduid: *Anesich ten werke* van mijnen handen. De verbale (perfectieve imperatieve) functie blijkt duidelijk, wanneer wij er naast stellen de scheidbare constructie: *Sich mi áne* also ic di sie! — *Anesten* is dikwijls de vertaling van *respicere*, *aanbéden* van *adorare*, *aanháden* staat vermeld in coordinatie met het latijnsche: so *adheréerden* ende *aenháelden* si seere vrouwe Katheline. — We leggen hier den nadruk op het »stilistische« beginsel; bij de verklaring van een taalverschijnsel is het noodig te onderscheiden: 1. de verschillende woorden (hier één bepaald praefix, niet alle tezamen onder één hoedje). 2. de verschillende woorden waarmee het woord verbonden wordt (hier de werkwoorden, naar hun beteekeenis). 3. de zinsvorm (hier de imperatief en ándere verbale constructies). 4. de stijlgenres (hier vooral de taal der mystiek). 5. de concurrente vormen (a. de oude perfectieve praefixen, *ver-*, *ghe-*, *be-*; b. de latijnsche composita).

Al deze stilistische omstandigheden blijken nog belangrijker voor de ontwikkeling van een adverbiaal praefix met een zeer duidelijke, concreet-locale beteekeenis, die voor allerlei speciale »localiteiten« gebruikelijk is, als bijv. *in*. Zoo zijn zeer belangrijke »localiteiten«: 1. de mystieke ziel. 2. de polder. 3. het huis. 4. de stad of het rechtsgebied of gilde. 5. het lichaam. Uit het mystieke *in* + adjectief ontwikkelt zich het nog steeds toenemend gebruik van superlatief *in* + adj. (men vergelijk eens de adj. met *in-* in de oudste en de nieuwste uitgave van Van Dale's Wdb., en

het Ned. Wdb.)¹. De opkomst van de drie praefixen (*in-*, *inne-*, *binnen-*) en de gebruikswijze van *in-* en *binnen-* kan men ook alleen begrijpen door bestudeering van telkens één werkwoord, als bijv. *ingaan* (met het subst. *ingang*) in vroegeren en tegenwoordigen tijd.

Als derde typeerend praefix noemen wij er een, dat tot op den huidige dag wordt vernieuwd in adverbialen vorm, nl. *be-* met daarnaast *bij-*.

VORMING VAN BIJWOORDEN.

§ 90 De adv. die met een werkw. van beweging verbonden raken (en dan in bijzondere positie werden samengekoppeld als »praefix«), kunnen gemakkelijk worden gecombineerd met andere. Het adv. *van* is niet meer als zoodanig gangbaar (zie van Ginneken O. Taaltuin IV 210); maar wij zeggen: (er) vandoor gaan, (er) vandaan gaan, (er) vandaan komen, terwijl thans *af* als praefix geldig is. In Katw. kan men »*binne-waer^ts vandaen* komen (van uit het binnenland naar Katw.), *innewerd-an gaen*, *opperd'an* (= opwaarts aan) gaen, we zette de kop *opperdan* op (we voeren met de kop recht op de wal *aan*), hij ging *dworsoff* (= in de richting *dwars van* het schip).

§ 91 De meeste adj. worden ook in bijwoordelijke functie gebruikt; de vorming van adj. is besproken § 70 enz. Veel *bijw.* komen ook voor als voorzetsel: zie § 240; als voegw.: zie § 44 en bij Zinsverband.

Door *samenkoppeling* ontstaan adv. als:

allesbehalve; *metterdaad*; *inderdaad*; *altijd*; *ruimschoots*; *asjeblijft*; *dientengevolge*, *desniettegenstaande*; *oppentop*, *ommedom*, *uitentuit*; *daarin*, *waarin*. —

Vergelijk:

Ende bewijzen *met der daedt, dat . .* (Marnix). — *Zoo als* ik later vernam, *dien ten gevolge* (Camera Obsc. 156). — Of hij hem een bout *daer af* wilde geven (Coornhert). — *Opstraat* was het uitnemend plezierig (van Deyssel). — Gron. (stad): *verdeure* (= voor de deur). —

Er zijn *oude* suffixen: *plotseling*, *mondeling*, *onderling*, *beurtelings*. —

In 't laatste voorbeeld verlenging door de »adverbiale« *-s*; zoo ook: *daags*, *steeds*, *straks*, *slechts*; ook in voorzetsels: *tijdens*, *namens*, *volgens*, *ondanks*, *langs*, *jegens*, *wegens*, e. a. Vgl. het geval van *teuges* in Katw.: § 40.

Het suffix *e-*:

Ach, om hun vrijheyt, die zoo *naecte* || Een yeder van naturen ingheschreven is (Vondel). En voelt zich of hij *lange* sliep (Keuls). — Nog *lange* niet, nog *lange* niet! —

¹ Ook bij deze formatie is invloed van zoowel *interne*, *intieme*, *inhaerente* als *intense* romaansche begrippen en vormen waarschijnlijk.

Het suffix *-lijk*:

Die Macht doet mij *wijstlijk* U verlaten (Perk). — Een ding, *ganschelijk* ontheven aan ban van ruimte of tijd (v. Eeden). — Hij heeft *wijzelijk* van die poging afgezien (N.R.C.). — Hij had teruggevorderd een bedrag van fl. 3000, als *beweerdelijk* door hem te veel betaalde huur (id.). —

Vergelijk ook nieuwere »suffixen«: *Stuksgewijs*, *paarsgewijs* etc. en: Hij beweerde *treiterig-weg* dat ze 't niet konden bewijzen (Bru.). —

§ 92 Productief is in het Nederlandsch het suffix *-jes(-ies)* vooral in gemeedelijken, overredenden, knussen trant:

Jij loopt maar zoet *jes* an deur tot die bocht; dan kom je weer 'n stukkie weróm en dan kuier je maar zoo lenegies voort langs dat hekkie (Br.). — nou kalmpjes an! (id.) — nou zachies zitte gaan (id.). — Kom eris *evefjes* (id.). — Nou ganewe hier stiekempies legge, hoor maat! (id.). — En de Mottige babbelde maar al *goedigjes* door (id.). — Hij lachte *fijntjes*, *witjes*, *stilletjes*. — *Zachtkens* ging hij heen. —

In het Hollandsch zijn deze adv. veel gebruikelijker dan bijv. in het Groningsch (De Vries noemt als Groningsch het woord *neiskes* = *van neis* (nieuws), dus: zoo pas, zoo even); het *Friesch* spant echter in voorkeur voor alle deminutieve vormen de kroon boven het Hollandsch. Ook ironisch komen ze voor: 't is *welletjes*. Maar hier is het woord *praedicatief* gebruikt, evenals in: 't Is *stilletjes*, *slapjes* (in zaken); *minnetjes*, *dunnetjes* (van hem). Algemeen is: 't is (niet) *netjes* (van hem). Men zou kunnen onderstellen dat dit praedicatieve gebruik is afgeleid uit het *adverbiale*, dus »'t Is *stilletjes*« met het »leege« verbum »'t is« als antwoord op »Hoe *gaat* het?» en »'t Is *minnetjes* van hem« uit ouder: »'t Is *minnetjes* van (= door) hem gedaan«. Maar dan zouden deze verbindingen en verbanden in ouderen tijd moeten kunnen worden aangetoond. Bovendien is *netjes* al in de 17de eeuw praedicatief bij een *persoonlijk* subject: Wacker nimphje die zoo *klaartjes* (adv. of *praed.* attrib.) Met Uw ooghjes op de blaertjes || Flickert . . . Zegh mij meisje, die zoo *netjes* || Poezelachtig zijt en *vetjes* (Vondel). Uit dit citaat blijkt, dat via het *praed.* attrib. gebruik deze vorm zoowel van adj. tot adv. als omgekeerd kan worden ontwikkeld. We moeten aannemen, dat de deminutieve vorm dank zij de vele »*gevoelswaarden*« die het substantieve verkleinwoord van oudsher had, ook »spontaan« kon worden geënt op adverbia zoowel als adjectieven (*adv.* zie *welletjes*, *flusjes* – *fussies*, Holl. Dat is *eensies* en nooit weer!).

Bij een beschouwing van de gebruikelijkste Mnl. adverbia (*cleinkine*, *scoonkine*, *sachtkine*, *lisekine*, *stillekine*) blijkt de mogelijkheid van ontstaan uit een »adverbialen accusatief«. Er komt nl. een bijw.

cleine (vgl. weinig) voor, naast een adv. bepaling *een cleine* (vgl. 'n beetje, 'n tikje). Evenzoo komt een adv. bepaling *een cleinkine* (vgl. 'n weinigje) voor; in één tekst is naast: Si lispelde *een luttelkijn* — in een ander handschrift de variant *al cleinkijn* overgeleverd. Het bijw. *cleinkine* zou uit *een cleinkine* kunnen zijn voortgekomen, naar analogie van het paar: *cleine* (adv.) en *een cleine*. Bijwoorden als *cleinkine*, *lisekine*, *stillekine*, werden »gesteund« door de rhythmisch (en wat den klinker i betreft) overeenkomende adv. van dezelfde beteekenis *cleinlike*, *liselike*, *stillike*. Van al deze bijwoorden was *stillekine* het meest gebruikelijk (ook stillekijs, stilkyns) in de beteekenissen: rustig, zachtjes, voorzichtig, zonder lawaai, zonder spreken, ongemerkt, stiekem. Bij een begrip als dit kunnen we denken aan de boven bedoelde »spontane« verkleining van den woordvorm.

Aan navolging van substantieve vormen kan ook worden gedacht bij »wat poovertjes«, »wat bleekjes«, nl. naar *wat poovers*, *wat moois* etc. Tenzij ook hier »hij zag er wat poovertjes uit« is ontstaan uit »wat poover« door spontane »verkleining« van dit deminutieve gevoelswoord.

Men heeft gewezen op de mogelijkheid van analogie naar praepositievormen als: *bij stukjes*, *aan brokjes*. We zouden er bij willen noemen: *op 'n droogje*, *op 'n zuinigje* die gelijk te stellen zijn aan het mnl. *een cleinkine* boven genoemd. Ook een manier van zwemmen: *op z'n hondjes*. De onderstelling van een spontane verkleining door *-kine*, *-tjes*, bij adjectieven en adv. kan worden gesteund door vergelijking met andere talen¹. Voor het Hollandsch wijzen we nog op de in § 82 genoemde verkleinde »knusse« telwoorden: *wij drietjes*, *wij beitjes*; adv.: *wij met z'n drietjes* etc. Ook op de mogelijkheid van spontane verkleining van een adv. *voorop* in den zin. In het voetbalverslag werd met: *Handige spelertjes*, die Ieren! — bedoeld, dat ze *nogal* (aardig) handig speelden, dus een adverbiaal begrip verkleind in den substantieven vorm. »Spontaan« had hij kunnen zeggen: *Handigjes* spelen toch die Ieren! Deze voorbarige verkleinvorm zou niet vreemder zijn dan het op blz. 232 genoemde *vestjeszak* voor *vestzakje*. In dit verband worde herinnerd aan deminutieve *werkw.* in het Friesch en Groningsch: Fri. *drafkje* (*op 'n draffe* loopen) naast *draven* (Zie ook W. de Vries, *Woordv.* 187).

¹ O.a. in het Schotsch; talrijke, deels zeer oude, deminutieve adj. en enkele adv. in het Latijn. Voor de sterke verbreiding in het *Hollandsch* is het van belang, dat de frequentie in het *Friesch* hier nog boven uitgaat. In het *Friesch* zijn zelfs deminutieve interjecties als *Noukes*, *noukes* gebruikelijk.

SYNTACTISCH-STILISTISCHE GRAMMATICA

I. DE FLEXIEVORMEN EN HUN FUNCTIES

DE FLEXIE VAN HET SUBSTANTIEF.

§ 93 De flexie-vormen van substantieven drukken of het getal (het meervoud) uit, of de betrekkingen tusschen substantieven in den zin (naamvals-functies). De vormen voor het meervoud zijn volop levend in vele varianten: -s, -e(n), -ens (bijv. in Drentsch *dak*, *doakens*), -er (het in Noorden en Oosten), -ere(n). Stilistisch-grammatisch belang hebben deze vormen nagenoeg niet.¹ Soms wordt het meervoud gekenmerkt door een »Umlaut«, geen »uitgang«; soms is het geheel onverbogen, in Oostelijke dialecten wel onzijdige woorden als *collectief*²: *de bosch* naast *het bosch*, *de biest* (het jongvee) naast *het biest*, maar ook algemeen woorden voor maat of prijs als *vier pond*, *vier meter*, *vier cent*, *vier gulden*; maar *vier dubbeltjes*, *vier rijksdaalders*. Gelijk ook uit deze laatste vormen blijkt, is de -s vooral uitgebreid bij woorden met een onbetoonde of zwakbetoonde uitgang (-er, -el, -em, -en; -tje) en in dialecten waar de uitgang -en als -e wordt gesproken, zoodat het meervoud van woorden op -e niet meer kenbaar is. Voorbeelden hiervan in het Katwijksch: *kegge* - *kegges*, *krebbe* - *krebbes*, *vlagge* - *vlagges*, *kozze* - *kozzes*, *puzze* - *puzzes*, *fazze* - *fazzes* etc. Uitbreiding van de -s valt (ook in de schrijftaal) te constateeren bij woorden op -te: de *lengtes* etc. In Katw. ook nog een opvallend meervoud: *dings*, bijv. »Van die aardige (= eigenaardige) *dings* (= trekjes) haatse over d'r.³ In Ruinen (Dr.) lid - *lēen*, rad - *rāen*; schoo - *schoone* (schoenen). Het is waarschijnlijk, dat in dialecten waar -e(s), -s de overhand begint

¹ Over de verbreiding van -en, -e, -n zie § 39. We moeten nl. dezen flexievorm allereerst zien als *klank*vorm.

² In Drentsch meerv. *doak* voor de gezamenlijke daken van een boerderij, *doaken*(s) het algemeene meervoud. In Katwijk *de duin* collectief, 'n paar *duine* etc.

³ Ook het subst. *dinges* kan uit het meervoud verklaard worden (beter dan uit den genitief: zie Ned. Wdb. i. v.).

te krijgen, de oude *-e(n)* als »deftiger« of »plechtiger« wordt gevoeld dan de nieuwe *-s*; er zijn echter ook streken waar het omgekeerde geldt. Ook bij vreemde woorden is een nieuwe vorm op *-s* vanzelf minder beschaafd of ook gewoner dan de oude vreemde, bijv. museums, laboratoriums, collega's, naast musea, laboratoria, collegae. Ook zal men den ouden vocatief »dominee« in substantief gebruik in het enkelvoud niet zoo grif verfijnen tot »predikant«, als het meervoud »dominee's« tot »predikanten«. Bij woorden op *-er, -el, -en* is het meervoud op *-en* uitdrukking van een zekere verhevenheid, ten deele door de verzwaring van den woordvorm (verzwaard in vergelijking met den gewonen lichtereren vorm op *-s*):

Maar 'k hoor Uw *zangren* 't lied des lijdens zingen (Perk). — Zoo stond hij — en weldadig leek || de nacht over de gansche streek || Vanaf zijn *schouderen* te dalen (J. Prins). — En antwoordt brieschend op den donder der trompetten || Waar bij de *vándelèn* zich in bewéging zètten (Da Costa). —

Daar tegenover zijn de vormen met *-s* wel eens de verrassende vorm voor het teere, wazige, in stemmingspoëzie:

De *bladers* ruchten nauwelijks (ook *ruchten* kort, bij gerucht vergeleken, en *nauwelijks* gesyncopeerd). — De *schaduw*s vloen(!) samen in den tuin (van Eyck). —

Opm. Bij sommige, vooral vreemde, woorden gaat verschil in meervoudsvorm samen met verschil in beteekenis (blijvende »differentiatie«): portiers, portieren; studies, studiën; letters, letteren.

Substantieven zijn van oudsher onderscheiden naar het zoogenaamde »grammaticaal geslacht«. Ten deele valt die indeeling samen met die van het »natuurlijk geslacht«. Er zijn *woordvormende suffixen* voor de aanduiding van het natuurlijke, en er waren er ook eenige voor die van het grammaticale geslacht. Door *flexie*-vormen der nominale substantieven wordt echter geen van beide genera in formeele »klassen« onderscheiden. Er zijn alleen geslachtsvormen van *voornaamwoorden* en *lidwoorden*: zie aldaar § 132.

Vroeger waren er in het enkelvoud der subst. veel vormen op *-e*. Woorden van de »zwakke« verbuigingsklasse¹, ook vrouwelijke woorden van andere klassen, hadden in den »onverbogen« vorm een *-e* van den »stam«. In vele dialecten (o. a. in Drentsch) zijn deze uitgangen nog aanwezig (de isoglossen van de »apokope« van *-ə* zijn voor de dialectgeografie belangrijk). Ook was er een oude naamvalsuitgang *-e*, nl. de datief, die alleen nog in staande uitdrukkingen voorkomt (ten deele, in gemoede,

¹ Een rest van de zwakke verbuiging is: de Heere, des Heeren. De vorm *Heere* is in kanselstijl vooral om rhythmische redenen, echter ook om principiele, gangbaar.

ter zake, in gebreke). De *stam -e* is in poëzie een element van plechtig affect, zoowel door den ouden vorm van het woord als door de vertraging van het rythme of de aanvulling van het metrum:

Zoals de zon den dauwdrup, als de *roze* || De bij, en 't wijde vak der zee de beken || Duldt aan het warme hart (Perk). — 't Is d'ûre dès gebèds (G. Gossaert). — Waartoe die voorsmaak, Dood, die bitterwreed in iedere *lêvensteuge* wrangt? (Boutens). —

Rhythmiek van den zin beslist ook in volkstaal ten deele over de *-e*.

§ 94 De naamvals vormen van het substantief, behalve die van den genitief, zijn nagenoeg verdwenen; bij de substantieve *voornaamwoorden* zijn zij in belangrijker mate aanwezig. De naamvalsfuncties van de substantieven worden dan ook door andere vormen uitgedrukt; nl. door verbindende woorden (voorzetsels, werkwoorden: ten opzichte van de substantieven in naamvalsbetrekking kunnen we alle werkw. in een zin als verbindingswoord beschouwen), de woordschikking en het zinsaccent, de etymologische beteekenis der substantieven, de flexievormen van begeleidende voornw., bijv. naamw. en lidwoorden, de flexie van persoonl. voornw. waardoor we de subst. kunnen vervángen, etc.:

*Hij slaapt in huis*¹. — *Hij ging in huis*. — *De dief kwam in huis met een sleutel*. — *Mijn vader gaf me een boek voor de studie*. — *Mijn vader zond me naar de stad*. — *Denk je over je zonden?* — *Denk je aan die thema voor morgen?* — *Hij is m'n voogd*. —

Dikwijls is de taalkundige, om een naamvalsfunctie te begrijpen, aangewezen op den geheelen inhoud van den zin: *Natuur en Menschheid* vond ik mij verbonden (Perk). — In gesproken vorm helpt ons accent en toon van den zin: zie *den algemeenen taalvorm* § 22/3. Ook de regels der woordschikking helpen mee: zie § 304.

Algemeen gebruikelijk is nog de *s*-genitief in »partitieve« functie bij woorden als *iets, wat, veel*, en de *s*-genitief van namen (en titels): zie § 96. Een opvallende verbuiging hebben de namen in de Katwijkseche volkstaal ontwikkeld:

Hier weunt *Krijn*. Dat is *Krijne* huis. Geef at *Krijne* maer. Ik heb *Krijnø-n-øzien*. 't Is van *Krijne*. Hij liep mit *Krijne*. — Ook bij samengestelde namen het laatste lid: Hier weunt *Krijn Hazenoot*. Dit is *Krijn Hazenootø-n-øzien* etc.

Sprekende van de vrouw van iemand wiens bijnaam *Jan de maomaeker*² is, zegt men: »De vrouw die mit *Janne-n-øtrauwt* is, mit *Jan de mao-*

¹ Hier zijn de *verbindende* woorden gespatieerd; de substantieven in naamvalsbetrekking gecursiveerd.

² de vischmandmaker.

maekere.« — Het is mogelijk dat in den overgangsklank *-n* in »Krijnə-*n*-əzien« etc. de *-n* van de »zwakke« verbuigingsklasse bewaard is. De *genitief -e* heeft in dezelfde verbinding het Friesch (zie over den *genitief* overigens § 96). Ook namen op een klinker flecteeren, met *-n*: »Ze weunt bij de *vurrəwər*, bij *Van Schien* (de subjectsvorm is »Van Schie«). Wanneer in het Katw. een naam den verkleinvorm op *-tjə* heeft (of op *-ie* eindigt), eindigt hij in alle casus op den onmiskenaar-genitieven vorm *-tjies (-ies)*: *Jantje* is ziek. *Hè-jə Jantjies* iet əzien? Issət mit *Jantjies* goed? *Arie* is ziek. *Hè-je Aries*¹ iet əzien? etc. Deze *-tjies* vorm is gelijk aan dien van het meervoud der verkleinwoorden in het algemeen². Hoe komt nu de naamvorm aan zijn *-tjies (-ies)* vorm voor datief- en accusatieffuncties? Waarschijnlijk doordat de *genitief -e(n)* bij andere namen tevens datief- en accusatieffuitgang was.³ Misschien heeft de bijzondere *-tjies* vorm van het meervoud der verkleinwoorden nog »geholpen«. Er kan ook een *psychische* tendentie achter zitten: de primitieve neiging, een levend wezen niet direct te »noemen«, maar te »omschrijven« in een *genitief* met een (oorspronkelijk) bijgedacht substantief, dat de persoon omschrijft (evenals in Uwe *Edelheid*). Ook is in een dialect als het Katw. de *genitief* vorm van verkleinnamen frequent als »moedersnaam« bij de eigennamen der kinderen: zie verder § 96.

We moeten ook overwegen, of deze verbuiging van namen niet een verschijnsel is van emphatische of affectieve *verzuaring*, te vergelijken met verbogen vormen van lidwoord of pronomen in dialecten, waar overigens de verbuiging onvast of verdwenen is⁴. Hiertegen pleit, dat de verbogen naamvorm uiterst zelden optreedt als subject. Een dergelijk emphatisch of affectief gebruik van den verbogen substantiefvorm is wél te constateeren bij de namen van *maten*.

De verbuiging op *-e* (niet die op *-ies* der verkleinwoorden en van *wie* en *die*) komt nl. voor bij namen van »inhoudsmaten«. Ook die worden verbogen, in de functie van den ouden datief en accusatief. Het woord *kist* in de beteekenis van een houten voorwerp is onverbuigbaar: Moeder haat 'n auwe *kist* ekoft. — Maar wanneer het een inhoudsmaat aanduidt,

¹Is ook een Hollandsche familienaam: zie o. a. Gironaamlijst van 's Gravenhage. In het Hollandsch fungeert ook de vorm *Moeder s* als nominatief.

²Zie § 82.

³Ook de pronomina *wie* en *die* (subst.) hebben den *genitief* vorm *wies*, *dies* in datief en accusatief.

⁴Zie § 132. Men denke overigens ook aan verbogen uitroepen: *Jou ezell* en Mnl. *Ay mi!*

dus in de verbinding »'n Kist turf«, krijgt het als object in den zin de buigings-*e*: 'n Kist tørrøf is chaauw óp. — We hadde-*n-ən* kiste tørrøf staen. — Zoo ook: Die *nemmer* waeter kost vijf cente. — Hael effe-*n-ən* *nemmarø* waeter. — We zette-*n-ən* *pottø* brokken op ('t vuur). — Het is natuurlijk mogelijk, dat hier in deze vormen een oude partitieve génitief is bewaard, de *-ə* kan ook de algeméene »zwakke« buigingsvorm zijn. De zaak wordt echter bijzonder interessant, wanneer het al of niet optreden van den verbogen vorm afhankelijk is van iets heel anders dan de beteekenis (inhoudsmaat) en naamval (object) en wel van den graad van nadruk of affect, waarmede de spreker het »verrassende«, het »erge«, het »intensieve« en »superlatieve« van de »grootte hoeveelheid« tot uitdrukking brengt. De »buigingsvorm« wordt nl. in bepaalde gevallen louter »index van den zinstoon«: hij krijgt een »functie« gelijkende op die van de *-t* bij den imperatief, de negatie *en* (zie § 260) en den »casus emphaticus« op *-n* (zie § 132). Het voor de dialectstudie en voor de historische taalwetenschap belangrijke principe, dat de *klank-* en *woordvormen afhankelijk zijn van den »zinsklank«, de zinsintonatie en het zinsrhythme*, brengt ons nog vele verrassingen.

Substantieven die secundair een maat aanduiden (althans een groote hoeveelheid, niet lengtematen) hebben eveneens een »verbogen« vorm, op *-e*. Het woord *skuit* is in zijn gewone beteekenis onverbuigbaar. Maar het wordt ook gebruikt voor »een schuit vol (haring)« bij de vangst, bijv. Da^t's *ən* béste skuit haering! — Als object verbogen: Toe vinge we daer in 'n week tijd 'n *skuite* háering, nóu! — Zoo ook het woord *berg* voor een groote hoeveelheid: Die vent die ving 'n *berge* háering!!

De hoeveelheid visch die men vangt in de punt van een trawl-net heet *boks* (de punt heet *kuul*¹). Als object, in het bijzonder met ophef over de veelheid, ook hier de *-e*: We zette-*n-ən* *bokse* visch skeep², van *râek*³!! Een sterke vlaag wind bij storm is 'n *bos* wind. Het woord *bos* komt ook voor in de beteekenis van »verward kluwen van netten«, maar is dan onverbuigbaar. Wel daarentegen: We hadde-*n-ən* *bøsse* wind! — En in dit geval wordt zelfs de verbogen vorm in den nominatief gesproken: Daer viel toch 'n *bøsse* wínd in! — Uit dit geval vooral kan worden besloten, dat de *-e* een verzwaring van den woordvorm is geworden, tot uitdrukking van den superlatief met affect. Dit blijkt ook bij navraag naar de noodzaak van de *-e*. Deze verzwaaarde vorm is nl. alleen bij

¹ Zie O. Taaltuin V 17.

² te skeep = in 't schip.

³ van geweld.

sterk affect of bij sterken nadruk gebruikelijk, en gaat gepaard met een zeer bewogen »toon«, zooals door accenten in de gegeven voorbeelden is aangeduid. Men kan in neutraal-mededeelenden vorm zeggen: »We hebbe daer 'n *spók* haering ehâad« en dan kan men »spok« niet »verbuigen«. Bij groote opwinding of nadruk echter kan men niet anders dan den volleren vorm kiezen in dezen zinsvorm: We hêbbe daer **tôch** 'n *spók* haering ehâad **mán**!! — Zoo zal men in negen van de tien gevallen, als men vertelt dat er een golf over het schip ging, zeggen: **Toe** krêge we 'n *hóop* wáeter, **en toe** riep de skipper . . . Maar bij de dramatische voorstelling ontstaat de zinsvorm: Toe krêge we-n-om 'n úur of drie toch 'n *hóope* wáeter, man! — Er is dan ook alle aanleiding te vragen, of niet deze –ə in den grond der zaak als oude »stamvorm« is bewaard, eventueel van stamvormen op –e naar deze substantieven is uitgebreid, *tengevolge van het affect of den nadruk*. De tweelettergrepige vorm zou een natuurlijk »aanzetje« zijn naar het sterke en hooge accent van het volgende substantief. Wederom constateeren we dan hier een »woordvorm« die van louter syntactisch-psychologische krachten afhankelijk is. In het binnenlandsche Hollandsch kàn men in dezelfde omstandigheden hooren: D'r **kwamme** me toch 'n *hóope* ménsche binne, nou! — Maar dat is een *meervoudsvorm* »hoope«¹. En die vorm moge hier rhythmischen dienst doen, als de –e in het Katwijksch, grammatisch is er verschil: immers het meervoud staat of valt met het meervoudige werkwoord (kwamme). Er is nog een verschil: in het Katwijksch is de vorm op –ə alleen mogelijk als het maat-aanduidend woord verbonden is met een volgenden soortnaam (visch, water, haering etc.)². We mogen in die beperking van de mogelijkheid een aanwijzing te meer zien, dat de –ə het zinsrhythme (tevens gevoelsrhythme) weerspiegelt. Behalve om de rhythmische functie, zijn deze flexievormen in het algemeen des te belangrijker, omdat hun ontwikkeling lijnrecht tegengesteld is aan de overigens sterke neiging tot »deflexie« van het substantief in onze taal: zie ook over de genitief–e § 96.

Het is niet mogelijk, de functies van het substantief te bespreken op grond van de onvolledige restanten van flexie. Een uitzondering maken we voor de functies van den genitief, omdat deze verbogen vorm duidelijk herkenbaar is; de functies der andere vormen worden besproken bij de *verbindingen der woorden in den zin* (zie § 220; ook bij »functies« § 19).

¹ Gelijk men ook zou zeggen: *Wat 'n hoope* menschen ware d'r. — *Wat 'n mensche* ware d'r.

² In het Hollandsch kan men natuurlijk ook zeggen, met meervoud: D'r kwamme d'r *hóope* binne.

De Functies van den Genitief.

§ 95 Ook deze naamvalsform wijkt terug voor andere vormen. De *attributieve* genitief is echter nog in volkstaal en geschreven taalgenres levend. In *andere* functies komt de vorm alleen nog in staande uitdrukkingen en bijzondere verbindingen voor. **Bijwoordelijke** genitieven zijn: 1. bepalingen van *tijd* als: 'smorgens, 's middags, 's avonds, 's nachts; (des) daags, 's jaars, 's weeks; 's Maandags, 's Maandagsavonds, Donderdags, Dinsdags, Vrijdags. 's *Maandags, Donderdags* etc. duidt in het tegenwoordige *geregeld alle Maandagen* etc. aan. In het verleden ook wel een bepaalden Maandag etc. Meestal echter: *die* Maandag. De 's is geassimileerd aan *d* (dentaal) en spiranten (Dinsdags, Zondags). 2. van *plaats* als: zijns weegs gaan; allerwegen. 3. goedsmoeds, eensdeels; hij liep blootshoofds. Soms werkt nog de analogie, zooals bij De Meester: ... en gluurde, *gebogenshoofds*, wat Zeus deed. — Verbindingen met **adjectieven**, vooral in poëtischen stijl als archaïeke of verheven vorm:

Dat gij mij *Uwer eenzame geboden* || *Waardig erkent* (v. Eyck). — Van 't leven || Is één ding heilig, één volmachtig vrij || *Aller beperking*, ganschelijk ontheven || aan ban van ruimte of tijd (v. Eeden). — Zij waren vol *zoeten wijns*. Gij zijt *des doods* schuldig.

— **Praedicatief**: (mogelijk verkort uit laatstgenoemde verbinding) gij zijt *des doods*. Geef den keizer wat *des keizers* is. Hij was *des duivels*. Ook hier is verkorting uit, of bijgedachte aan (des duivels) *bezeten*, (des duivels) *prooi*, niet uitgesloten.¹ Wanneer men in sommige dialecten zegt: *Die* (hoed) is *vaders*, *dát* is *vaders*², is eveneens attributieve verbinding in wezen of in oorsprong aannemelijk. Zie verder constructies met voornaamw. § 127, Noordelijke vormen als: die hoed is *vaoder-zienn*(t).

§ 96 De **attributieve** genitief met lidwoord of voornaamwoord stond vroeger vóór het bepaalde substantief; in litterairen stijl leeft deze schikking nog voort met plechtig effect:

Van den disch verdween *der jonkheid* blij geschaarde krans (Perk). — *Der wáereldèn* tallóos getal (idem). — Ik kan *der vuren* huiverende wacht niet langer hoeden (Marsman). — Daar lag nog *zijns grootvaders* dorp (De Meester). — En *zijner bronzen armen* tempeltrots (Perk).

In betoogenden stijl klinkt een genitiefvorm wel eens ietwat ironisch: Het coquetteeren met 's *heeren Stenhuis'* stokpaardjes (N. R. Ct.).

¹ Hij was *duivels!* kan verkorting zijn uit verbinding met adj. als *boos*, dus adv. van graad zijn. Anders is het een praed. adj.

² Bij nadruk treedt dan allicht *van* op: *Díe* is *van váder*.

In juridische taal is gangbaar de genitief 's *Hofs*: 's *Hofs* uitspraak inzake Groenland geeft ons aanleiding Ietwat ironisch is het vrij algemeene: 's *Mans* uiterlijk wekte wantrouwen. —

De schikking voorop is in de bijzondere verbindingswijzen van namen en titels in den genitief (zonder lidwoord of voornw.) in de volkstaal nog vrij gebruikelijk. Het is de bekende genitief op *-s*: Piets *vrindjes*, Burgemeesters *tuin*. Moeders *jurk*. Alida's *vertrek*¹. — Het valt bij onderzoek echter op, dat, althans in Zuid-Holland, deze genitief betrekkelijk zeldzaam is, vergeleken met den, in het geheele taalgebied, concurreerenden vorm: Piet *z'n* vrindjes. Moeder *d'r* (haar) jurk, een vorm die geïsoleerd is uit de constructie van den »belanghebbenden« of den »possessieven« datief (zie § 226). In Z.O. Drente is de *-s* beperkt tot verwantschapsnamen en titels (vaders, meesters) en eigennamen op klinker (Anna's). Overigens »zien« (= zijn), ook bij vrouwennamen². Compositie is annex aan verbindingen als: 't dokters huus, Dokters huus. In dat dialect wordt de omschrijving met *van* zelden gehoord. In Friesch en Groningsch is deze genitiefverbinding ook van zaaknamen soms mogelijk, als: Die tafels *poot* is stuk. In het Friesch ook komt van namen in deze verbinding een genitief op *-e* voor: Ruerde hûs = Ruerd *syn* hûs. Heite klean = Heit (vader) *syn* klean. — Zoo is het ook in het Katwijksch, waar de verbogen vorm, en dus ook de genitief, van eigennamen *-e* is: Janne boouk (Jan *z'n* boek). Piete skoe (Piet *z'n* schoen). Aerende pet. — Verkleinnamen hebben den verbogen vorm op *-ies*³: Jantjies boouk (Jantje *z'n* boek). — Het is voorts in dit dialect van *een bevolking met weinig familienamen* nog noodzakelijk, de kinderen naar hun ouders en grootouders in verbindingen van genitieven der voornamen te benoemen: zoo heet Leen, de zoon van Teun: *Leen Teune* (bij meer pertinente noeming ook: Leen van Teune); Leens zoon Wullem heet: Wullem van Leen Teune. In deze verbindingen staat de genitief achteraan. Niet aldus, wanneer de *possessieve* verbinding met een samengestelden naam gegeven is, een bewijs van de »spankracht« van dezen flexievorm: Jan-de-maomaeckere huis. Die spankracht blijkt ook bij samentrekking van het door

¹ In het Alg. Hdbl. ontstond onder invloed van de *verkorting* in den titel boven een nieuwsbericht (zie § 32) de allesbehalve »Hollandsche« genitiefvorm: »Koningins schilderingen naar Groningen«. Misschien was het bericht wel van »Groningens« correspondent afkomstig!

² Ook § 127 slot.

³ Enkelv. op *-tje*, zie § 82.

den genitief bepaalde substantief: »Wies pet hebbæk nou op? Aerende?«
 »Wies hoed is dat?« »Wel, Jaepe!« (hier dus: »Wel, *die van Jaep*«).

De attrib. genitief staat in schrijftaal ook voorop, wanneer hij den vorm heeft van een relatief of demonstratief voornaamwoord: De jongen, over *wiens* verlies Uw hart nooit opgehouden heeft te bloeden. — Hij praatte met Grootpapa mee in *diens* moeilijkheden. — De splitsing der groep van *subst.* + *attrib. genitief* door een ander woord is, evenals bij andere gelegenheden¹, uitdrukkingvorm van een zekere spanning of nadruk, in poëtischen stijl:

Nog golft de weerschijs, op het meer, *der zwanen* (Perk). — Ga 'k zeekren dag op d'af val weer te gast || *Der stem*, die . . . (Penning). — Toen de geuren mij wekten *der linde*, toen de kelken knikten *der winde* (Van Eeden).

§ 97 Een algemeen gebruikelijke attributieve functie van den genitief is de aanduiding van *een deel* van een grooter geheel (partitieve genitief). In de volkstaal bij onbepaalde voornaamw. en telwoorden. De genitief volgt hier: Toen zagen we wat *aardigs*, wat *goeds*, iets *aardigs*, niets *aardigs*; hij had te veel *praats*; 'n eind *weegs* vergezelde ik hem². — Vooral gebruikelijk bij adj. als *mooi*: 't Is wat *moois*. — en *nieuw*: 't Is wat *nieuws*! — Ook wel bij kleurnamen: *wat geels*, *wat wits* zie ik daar achter. — *Nieuws* en *moois* zijn zelfs gesubstantiveerd: *Nieuws* heb ik niet. Heb je ook *nieuws*. *Moois* zie je hier niet. *Dat moois* hou je maar vóór je. — Vaste verbinding is *wat anders*; ook: »Is 't *ánders niet!*« waar *niet* nog ietwat substantief aandoet. In bepaalde groeptaal komen speciale partitieve genitieven voor; 'n ma^o *hoops* is in Katw. visscherstaal: een mand (kleine, bijzondere, bij *hoopjes* geveilde) visch. In verheven stijl duiken soms bijzondere vormen op:

Een greintje *geurs* || Der heiligheid van 't graf (Penning). — Wat *onzer* een zegt, is voor allen waar (Perk). — Wat hadt ge al *groots en goeds* (gescheiden verband). — Men vindt in litteraire of betoogende taal wel eens genitieven die onder invloed van Duitsche *onzijdige* subst. adj. kúnnen zijn opgekomen. Een filosoof *zei*: Wanneer daar *geestelijks* mee bedoeld wordt. Een symbool van *geestelijks*³. — Litterair, als *appositie*: Daar was ook meelij in,

¹ § 372 o. a.

² Het laatste voorbeeld is een versteende vorm. We zeggen overigens: 'n eind *touw*. In oorsprong partitief is de *s* van *niets* en *iets* (Vgl. ook »'t Is *niets!*«).

³ Een correspondent van het Alg. Hdbl. in Berlijn schreef waarschijnlijk onder invloed van den Duitschen onzijdigen *-es*-vorm en in coördinatie met een normalen Nederlandschen partitieven genitief: »Ik heb bij verkiezingen al heel wat *gemeens, perfides* zien gebeuren«.

edelmoedigs (Joh. de Meester). — Maar de gebruikswijze van *moois* (zie hierboven) wijst ons voor dit geval in de richting van Nederlandschen oorsprong. Joh. de Meester schrijft in hetzelfde werk ook: *Dat trage eentonigs* van 't deftige dorp. En nu hij recht toestapte op *dat beminds*. (Vgl. ook substantiveering van vormen met *van*: § 245).

Voor de verbindingen van twee substantieven *zonder* den genitiefvorm: zie § 219.

§ 98 Oude schakeeringen in de functie van den attributieven genitief zijn:

a. de *possessieve* genitief, waarbij wordt uitgedrukt, dat de twee zelfstandigheden *bijeen behooren*:

toen de geuren mij wekten *der linde*, toen de kelken knikten *der winde*. — als de riem al plaste || *Der trager straks naar boord teruggeroeide sloep* (Penning). —

b. de *subjectieve* genitief; het subst. in den genitief staat tot het andere (verbale) subst. in de verhouding van een *subj.* tot een *Vf.*:

Aldus de zang, dien bij het spelevaren || Zoo knaap als jonkvrouw luid weertrillen doet || en aan het toongetoover huwt *der snaren* (Couperus). — En op *der gondels* donzig glijden || Glijde af ik naar de aloude tijden (E. Brom). — Het paard voelde het overwicht *des berijders*. —

c. de *objectieve* genitief; het subst. in den gen. staat tot het andere (verbale) subst. in de verhouding van een *obj.* tot een *Vf.*:

dien jongen, over wiens *verlies* Uw hart nooit opgehouden heeft te bloeden (Cam. Obsc.). — Ik kan *der vuren* hui verende wacht niet langer hoeden. — De enorme vermeerdering *dier grondstoffen* brengt 't mee. —

d. de *explicatieve* genitief: dit is van ouds een dichterlijke figuur. De beide substantieven omschrijven hetzelfde begrip:

Het woud, geworteld in de dorre blaren || Spreidt lommer met zijn loovers over 't mos || En *zijner bronzen armen* tempel trots || Wijdt honderd esmeralden zode-altaren (Perk). = de trotsche tempel bestaande uit zijn bronzen armen; zijn bronzen armen die gelijk aan een trotschen tempel zijn. —

Deze explic. genitief is een middel tot *plastische* schildering;

En toen daar door den morgendamp = De bol *der zon* kwam rijzen (Bastiaanse) de *vorm* van de zon (z'n bolvormigheid) wordt hier eerst als tastbaar ding gezien; ook hier de *gelijkheid* der beide zelfstandigheden. Zoo ook Met den voet druk ik loodzwaar den schemel *mijner aard'* (= mijn aarde die als een schemel voor me is). —

Ook in impressionistisch proza, waar het visueele beeld primair is:

Van uit het purperen kokertje *der poort* zag hij een wit paard naderen (v. Looy). —

e. de *superlativische genitief*:

de Koning *der Koningen*. het boek der boeken.

Deze genitief wordt te onrechte wel als louter Hebreuwsch beschouwd. Hij komt ook in andere oude talen voor, en kan zich zelfs uit een partitieven genitief hebben ontwikkeld, bijv. uit: Hij was *één koning der kóningen* of uit een objectieven: *Hij was kóning* der koningen.

Opm. Bijzonder is de verhouding in: *Zerk aan zerk* || *Die zeteldraagster werd der zonen* || *Meldt mijner vaadren naam en werk* = *draagster* der zetels van de zonen. — De genitief staat in betrekking tot het eerste deel der samenstelling.

Vergelijk verder deze genitief-functies met die van het voorzetsel *van*, § 245.

DE FLEXIE VAN HET ADJECTIEF.

§ 99 Bijvoeglijke naamwoorden komen voor: *onverbogen* of in den *verbogen* vorm op *-e(n)*.

Wanneer zij *praedicatief* worden gebruikt¹, zijn zij *onverbogen*. Wanneer zij *attributief* worden gebruikt, zijn *onverbogen*: de *stoffelijke* bnw. op *-en* en *bijna* altijd de *niet-stoffelijke* bnw. op *-en*². Het attrib. bnw. is *onverbogen* vóór *onzijdige substantieven* in het *enkelv.*: a. wanneer geen lidw. (vnw. of telw.) voorafgaat (*versch* vleesch), b. wanneer het lidw.-telw. *een* of een *onbep. telw.* (geen, veel, etc.) voorafgaat (een *oud* huis, geen *versch* vleesch), c. wanneer *zoo'n*, *hoe'n* (of *als*³) voorafgaat (*zoo'n oud* huis, *hoe'n groot* mes, als *klein* kind).

§ 100 *Steeds* verbogen worden alleen de *gesubstantiv.* adj. die in appositie staan: (Karel *de Groot*e). *Bijna* steeds verbogen is het adj. bij *meervoudige* substantieven. Een uitzondering hierop maken: a. de *niet-stoffelijke* bnw. op *-en*: (de) *tevreden* menschen, (de) *verbogen* staven⁴, b. in *geschreven* taal nu en dan de *comparatief*, vooral die van meerlettergrepige adj. en in het bijzonder vóór *subst.*, die met een zwak beklemde lettergreep beginnen (*uitvóeriger* berichten worden afgewacht). In het Gron. nooit *-ere*.

¹ Zie § 102.

² Deelwoorden als: *verbogen*, *gesloten*; andere woorden als *open*, *tevreden*. In dialect komt de vorm op *-ene* wel voor.

³ Zie a.

⁴ voor de *stoffelijke* zie bij § 99.

§ 101 Bij *enkelvoudige* subst. is het adj. in andere dan de (in § 99) besproken verbindingen vaker onverbogen dan bij meervoudige, en bij onzijdige vaker dan bij *niet-onzijdige*.

Wat de adj. bij *onzijdige woorden* betreft:

Na *het* (*dat, dit, 't*) en na *het bezitt. vnw.* is de *verbogen* vorm in de (Hollandsche¹) *omgangstaal* regel:

dat *ongelukkige* boeltje, 't *schunnige* hotelletje, 't *algemeene* amusement, dat *donkere* water, dat *groenige* water, 't *zware* gewicht, 't *zwaardere* gewicht, 't *hevige* onweer, 't *eigenlijke* gesprek, ons *ongelukkige* schepie, die briggedier met z'n *sloome* gezicht (Bru.). —

Deze verbogen vormen zijn na *het* (*dat, dit, 't*) van oudsher gangbaar. Het kan voorkomen, dat in de omgangstaal een *lange* comparatief de *-e* verliest. In ambtelijke, maar vooral in litteraire taal, en dan bijzonder in poëtischen stijl, bestaat de neiging, de onverbogen vormen te gebruiken, vooral na *possessieve* pronomina: daar is, in litteraire taal, de verbogen vorm zelfs betrekkelijk zeldzaam. De *kortere* vorm is, ook al door een licht hiaat, *verrassend* en heeft daardoor vaak *plastisch* effect:

Maar hij had, in de bewegingen van zijn *lang, lenig*, lichaam, in het *loom* gebaar van zijn magere hand, iets van groote vermoeidheid (Arm.). — En in dat *klaar* water en in hunne klare oogen Ziet ge niet die helle kleuren . . . Nog nat van regen glinsterde zijn *ruig* haar. (v. Eyck). — De zenuwachtige die zijn *klam* voorhoofd afdroogde (G. d. W.). — Zijt ge daar met Uw *bleek* gelaat || En weenende oogen? (v. Eeden). —

Deze voorkeur voor onverbogen vormen van het adj. in de litteraire taal is één der vele verschijnselen van verkorting der vormen, een verschijnsel dat lijnrecht staat tegenover de *verzwaring*, o. a. door archaïstische flexievormen; vergelijk de verschillende gevallen in:

En *wijl* ik *zangrig* liedje hoor || gaat *menig* klank voor mij te loor || bij 't *angstig* luistren (J. v. Nijlen). —

in plaats van: **terwijl, het zangerige, menige, angstige** (tenzij adv.). —

Wat de *niet-onzijdige* woorden betreft: *zonder* voorafgaand *lidw., vnw., telw.* blijven *lange* comparatieven onverbogen: Handiger zet had je niet kunnen doen. — »*Handøgerø*« zou al te erg zijn.

Na *een, geen, ieder* etc. en na *als* in vergelijkende bepaling komen *sommige* *bnw.* bij *sommige* subst. (*man, heer*) in het Hollandsch wel eens onverbogen voor (niet algemeen in volkstaal): Je bent 'n verstandig **man!** — maar *niet*: Je bent 'n verstandig **jongen!** — Wel: 'n braaf **man**, maar *niet*: 'n braaf **vent, kerel.** — Groningsch: 'n *vremd* man.

¹ In het Groningech is ook hier de onverbogen vorm nagenoeg regel.

Ook voor het subst. *mensch* is het adj. vooral in de beteekenis »vrouw« wel *onverbogen*.¹ In de geschreven taal, en dan niet bij voorkeur de literaire zooals bij de *onzijdige* subst., komen deze onverbogen vormen veel meer voor. In het bijzonder bij subst., die *nomen agentis* zijn: 'n *knap* teekenaar, 'n *goed* spreker, 'n *sluw* diplomaat. — In de omgangstaal worden ze *verbogen*. Het is mogelijk, dat de onverbogen vormen worden gesteund door bijgedachte aan het adverbiale gebruik: de man die zoo *knap* teekent etc. Bij *vrouwelijke* subst. komen de onverbogen vormen nagenoeg niet voor.

Opm. De adj. hadden vroeger een zeer omvangrijke verbuiging, in *staande uitdrukkingen* zijn daarvan nog restanten aanwezig: goedsmoeds, ouder *gewoonte*, op heeter *daad*, in levenden *lijve*, te goeder trouw.

Opm. 2. Geheel verstaend is de onverbogen vorm in *oud-zéekapitein* (= *ex-zéekapitein*).

In het Friesch, waar de buigings-*n* van het adj. overigens nooit wordt gesproken, is de vorm van het adj. op *-en* gangbaar in constructies als: *Dêr ging in swieden rop fen. 't Is 'n greaten dogenneat!* — Dit is een blijkbaar *emphatische* vorm, *-en* is hier niet een verzwakt *een*². Zulke *en*-vormen zijn ook in Ned. dialecten te hooren. Natuurlijk ook in oorspr. Friesche, als het Amelandsch, en in het Groningsch zijn *verbogen* »*intensive*« adj. frequent (Zie Gron. Wdb. op *n*, 1ste art.). In Drentsch: 't Is 'n *gierigen* hond! — Zeeuwsch: »'t Is 'n *kwaejen* duvel«. Zie verder § 132.

De attributieve functie van het adjectief.

§ 102 De adjectieven komen in den zin op verschillende manieren verbonden voor. Staat het adj. bij een substantief als nadere bepaling, dan noemen we het *attributief* adj. In alle andere verbindingen heet het *praedicatief* adj. Twee verbindingswijzen kunnen daarbij onderscheiden worden: 1° het adj. is, behalve bij een subst., tevens bepaling bij het werkwoord; 2° het adj. is door het werkw. *zijn* (of andere koppelwerkw.) met *het onderw.* verbonden. In het eerste geval is het attributief-adverbiaal gebruikt; men noemt het dan, als zinsdeel, praedicatief attribuut. In het tweede geval is het naamw. deel van het gezegde: praedicaatsnomen.

¹ In de volkstaal bij *Brusse* echter toch: 'k *Ben* 'n ordentelijke *mensch*. — Een ironische korte vorm is: 't *Is* 'n fijn *heer!* — Men zegt dan ook: dat heer *is niet te vertrouwen!*

² Wel misschien in den substantieven vorm: 't *Is* 'n greaten *ien!* ('t *Is* 'n grootel) en 't *Is* 'n greaten. Sipma (Phonology p. 62) noemt de (facultatieve!) *-n* in *It is in dregen baes* ('n dikke kerel) een »emphatic form«.

Alleen *attributief* komen voor:

1. de *stoffelijke* bijv. naamw.: een *steen* huis.
Maar toch schrijft een *dichter*: De diepe nacht wordt *zilveren* en *zwart*.
Het adj. duidt hier echter de *tint* (als van zilver) aan.
2. bijv. naamw. die een *plaats* en die een *tijd* aanduiden: de *onderste* laag, de *hedendaagsche* politiek. Wel zegt men: hij is *middeleeuwsch* in z'n opvattingen. Maar het bnw. beteekent in dit verband: *verouderd*, *achterlijk*.
3. Sommige woorden, die wel in enkele opzichten adjectief zijn geworden, maar nog niet in alle functies van een adj. gebruikelijk zijn; vooral participia: een *zittend* leven, een *gezeten* burger.¹

Alleen *praedicatief* (of als praedic. attrib. of als praedicaatsnomen, of als beide) komen voor:

1. woorden die of nog niet in alle opzichten adj. zijn, of die alleen in één bijzondere verbinding gebruikelijk zijn: ik ben *benieuwd*, hoe dat afloopt. — hij is *wars* van vleierij. — ik ben m'n geld *kwijt*. — etc.
2. Sommige woorden, die wèl in een *andere* beteekenis attributief voorkomen: ben je *gereed*. — hij had geen *gereed* geld bij zich. — hij vond hierin een *gereede* aanleiding tot oppositie. —

We bespreken hier het gebruik van het *attributieve* adjectief. Het praedicatief gebruik komt aan de orde bij »Verbindingen met het werkwoord«, de participia etc., o. a. 263 d.

§ 103 Een attributief *adjectief* staat als nadere bepaling bij een substantief; in deze verbinding heeft het den *verbuigbaren vorm*. Vroeger stond het zoowel vóór als achter het substantief. Tegenwoordig is de plaats *voorop* regel; plaatsing nà het substantief is archaïek en komt dus alleen voor in ambtelijke taal (de *afgevaardigde* *voornoemd*, *Zaterdag* *laatstleden*, de *Woensdag* *daarop* *volgende*), of in poëtischen stijl. En dan nog zijn we geneigd, het adj. *door een pauze te scheiden van het subst.*, bijv.:

En 't dreef nog even; het water | *zwárt* || Vónkte van diamant (Gorter).²

Soms is de achterplaatsing, zonder pauze, ook in poëzie bewust archaïsme, bijv. in Boutens' *Beatrijs*: En buiten . . . || Kwam door den morgen haar temoet || Een stem die met den leeuwrik zong || Een ridder *goed*. — Die hooge moed, die oogen *strak* || Hadden hun heimlijke innigheên. —

¹ Zie § 178, 194.

² Met deze lichte pauze is het feitelijk gelijk aan: »dat zwart was.« — De functie wordt dan min of meer praedicatief.

Zoodra het adj. nader bepaald wordt door andere woorden, kan het inderdaad, als *afgescheiden zin*,¹ achter het substantief staan:

En met uw oogen, *blauw* gelijk de wanden... (Perk). — O zomer, met uw lokken, glanzend *gouden* (id.). — Tegen 'n redeneering zóó *logisch*, was ik niet opgewassen (Kievit). — Denk je, dat 'k 'n dief, zoo brutaal als jij, hier houden kan? —

Opm. 1. Uit de verbinding 'n *glas vol water* ontstaat de samenkoppeling 'n *glasvol* (water). Geheel vast geworden is de vorm 'n *handvol*; 't was maar 'n *handjevol* (menschen bijv.).

Opm. 2. Het voor-geplaatste adj. is van het subst. niet te scheiden, behalve in de verheven verbinding: *Ze wist hoe groot een feest dit was* (Arm.). — In volkstaal: hoe 'n *groot feest*. In N.O. dialect ook: hoe 'n *grooten* (subst.) — vgl. *zoo'n* en zie ook: de *adjectivische onbep. vnv.* (§ 117).

Opm. 3. Een *contaminatie* is: Een stok *van* twintig voet *lang*. In de Katw. volkstaal echter zou men eerder zeggen: (Neem) een stok, 20 voet lang, of: van 20 voet *lengte*, of: van 20 voet.

Van de oude achter-plaatsing zijn, gelijk natuurlijk is, nog restanten aanwezig als *samenkoppeling: Moederlief*.

§ 104 Het voor-geplaatste adj. kan worden verzwaard door nadere bepalingen; vooral in »zwaren« stijl en voornamelijk als het adj. participialen vorm heeft², omdat het partic. tevens werkw. is:

De riem *der* trager straks naar boord terug *geroemde sloep* (Penning). — Handen, die het zwaard des krijgs zullen zwaaien *met* tijdgenoot en nakomeling *verbazende kracht* (Potg.). —

Opzettelijk³, *humoristisch* is de »zware« vorm gebruikt in:

En ik ging *op* voor een stadgenoot waarschijnlijk *zeer heldere*, maar voor een vreemdeling *zeer ingewikkelde*³ *aanduidingen* van den heer Kegge af. (Camera). —

Een eigenaardige, onlogische verbinding die steeds meer veld wint, is die met de adv. bepaling achter het substantief, terwijl zij toch het adj. bepaalt: een *geteekende* kaart naar aanleiding van deze photo. een *werklooze* kellner door rheumatiek. — Aanleiding tot deze verbindingen zijn gevallen waar de adv. bepaling zoowel bij het adj. als bij het subst. + adj. begrepen kan worden: *verboden* toegang voor onbevoegden, een *gunstige* bepaling voor vrijgezellen. Vgl. vooral de verbinding met koppelwerkw.: Dat is een *gunstige* bepaling voor vrijgezellen. Zie overigens blz. 131.

¹ Zie § 336.

² Zie § 179.

³ De vorm *van den zin* is ook *ingewikkeld*; dat is het geestige van deze passage.

§ 105 Wanneer een *adj.* + subst. naamw. deel van een gezegde is, heeft het *attributieve* *adj.* dezelfde functie als het *praedatieve*. Er is weinig verschil tusschen: *Die jòngen* is *lúí.* (praedic.) en 't *Is 'n lúíe jòngen.* (attrib.) als antwoord op de vraag: *Hoe kòm 't toch, dat hij gezakt is?* — Het »eigenlijke gezegde« is hier »*lúíe*«. ¹ Deze functie heeft, bij zware accentuatie, het attr. *adj.* vooral in de omgangstaal, niet alleen als deel van een »naamw. gezegde«, maar ook bij een lijdend voorwerp: Je hebt daar 'n *gevaarlijke* stréek uitgehaald. —

En lang niet altijd is de zware accentuatie voldoende verzwaring van den vorm; in gevallen als deze vooral grijpen we naar *adv. van graad, superlativische praefixen*, en de *superlativische verbuigingsvormen*:

't *Is 'n verschríkkelijk lúíe jòngen.* — Je hebt daar 'n *bár gevaarlijke* stréek uitgehaald. — 't *Is 'n áartslúíe jòngen.* — Je hebt daar een *állegevaarlijkste* stréek uitgehaald. —

§ 106 De eigenlijke functie van een *adj.* is de onderscheiding van een *eigenschap*. De spreker kan zich daarbij verlaten op z'n zintuigen, op z'n verstandelijk oordeel, maar hij zal bovendien in hooge mate z'n *gevoel* laten meespreken, een sensatie uiten, waardeering uitspreken. Dat is in de hier geciteerde gevallen duidelijk: de zware accentuatie en andere verzwarende vormen zijn van de *gevoelswaarde* de weerslag. Behalve van het gevoel, dat den spreker (schrijver) bezielt, is de beteekenis afhankelijk van die *van het verbonden substantief*, en ten slotte van de etymologische beteekenis van het adjectief zelf. De etymolog. beteekenis van 't *adj.* »goed« bijv. is waarschijnlijk »passend«, »geschikt (voor)«, zooals nu nog in:

»Dat werk is een *goede* voorbereiding voor je latere beroep.« — »Een *goede* rechtspraak draagt bij tot het welzijn van een volk« (G. d. W.). —

Maar het beteekent *groot* in: Hij nam een *goeie* portie. — *voordeelig* in: Hij hoopte een *goeie* koop te doen op de vendutie. — *goedaardig* in: Wat is hij toch een *goeie* man! —

§ 107 Op enkel *zintuiglijke* waarneming berust de functie van *adj.*, die een *kleur* omschrijven:

Witte muren. — de *gele* strepen op z'n broekspijpen schitterden in de zon. — *rood* fluweel. — *groene* luiken. — *purperen* kwasten. —

¹ Vgl. verder de verbinding van »'t *Is*« met praedicaatsnomen: § 268.

Op *verstandelijke* overweging vooral berust de functie van »stoffelijke« adj., en adj. die den *oorsprong* omschrijven:

Een *vilten* hoed. — een *ijzeren* wandelstok. — de *marmeren* waschtafel. — z'n *houten* pijpje. — *Japansch* verlakt. — een *Schotsche* dichter. — de *Hollandsche* mail. —

§ 108 Verreweg de meeste adj., die een indruk van *het gezicht, het gehoor, den smaak, de tastorganen* omschrijven, wekken tevens het besef van het *tegengestelde* op: *donker*—licht, *zwaar*—licht, *ruig*—glad, *ruw*—glad, *open*—dicht, *hoog*—laag (geluid), *schor*—helder, *dik*—mager, *dik*—dun, *lang*—kort, *vol*—leeg, *scherp*—stomp, *scherp*—bot, *zwaar*—licht, *zwaar*—tenger, *nat*—droog, etc.

De saamhoorigheid van een stel tegengestelde adj. wordt soms weer-
spiegeld door coördinatie: groot en klein, hoog en laag. Dat dit kan in-
werken op den klankvorm, zou kunnen blijken uit het Friesche *heech*—
leech (*hoog* en *laag*) waar een compromis-vocaal *ee* tot rijm heeft geleid.
Sommige adj. zelfs zijn *negatief*, d. i. zij duiden aan, dat iets ontbreekt:
kaal, naakt, traag; donker, mat, schor, leeg; z'n sjofele jas, z'n sloome
gezicht, 'n stijf been.

§ 109 Verschillende dezer adj., als *schor, traag, kaal, sjofel, sloom* omschrijven
vaak géén zintuiglijke waarneming meer, maar enkel een *sensatie* van
den spreker (schrijver). Bij andere adj. is dit *altijd* het geval: *plomp*.
Ook *kleurnamen* hebben een zeer bepaalde gevoelswaarde; bij litteraire
schrijvers is dit vooral duidelijk te constateeren, ook bij primitieven en
kinderen (zie hiervoor Jac. van Ginneken, O. T. I 133).

Opmerkelijk is bij Potg. een zekere klankharmonie van een beschrijvend
adj. en het substantief (klinkerrijm, allitteratie, assonance van syllaben
of consonanten), terwijl tevens een zekere rhythmiek aan de verbinding
reliëf geeft: het bléeke gèel; in deftig dicht; en golvend goud; de scherpe
speer; de slanke spriet; dien breeden bos; mijn dorstig dier; de zwaar
beladen wagen; de schamele schoof; het knorrig kribbige kind; die
vlossige vlokjes; etc.

§ 110 In hartstochtelijke uiting en in litterairen stijl wordt door *tegenstelling* van
adjectieven *sterk affect* uitgedrukt of *plastische schildering* bereikt:

Zoo'n *gróote* vent . . . en dan zoo'n *klein* kind plagen! — Toen eindelijk een *schaduwig*
stadsbeeld verscheen onder een schaar van *helle* wolkjes (v. Looy). — Het wilde zwijn
naderende, stak zij het koude *glinsterende* staal in de *borstelige* huid (Steenhoff-Smu^lders).
— En met haar *warne* vingers het *kulle* voorhoofd aanraakte (Potg.). — En 'k zoek Uw
volken-colle rijk, || O vorst, en in mijn *naakte* handen || Draag ik noch kroon noch
kroon gelijk. (Verwey). —

§ 111 In dichterlijke omschrijving wordt het effect versterkt door verbinding van verschillende substantieven, ieder met een *adj.* van *verwante* beteekenis: En in dit *klaar* water . . . Ziet ge niet die *helle* kleuren van de oogen. —

Voor al »negatieve« adjectieven:

't Was stil over de wereld . . . En zacht, zooals een hand zich zacht beweegt, || Ging daar een venster open, en een jongman staarde in den *grijzen* ochtendschijn, || en op het *grauwe* water dat verschoof (Gorter). — In *donkere* diepten zie 'k de *trage* schepen varen (de Cneudt). — »Dag Papa« — sprak haar *matte* stem in de *schemerende* kamer, waar alleen het vuur in den haard en een hoeklamp een *onzeker* licht verspreidden (Arm.). —

Herhaling van het *zelfde* *adj.* versterkt den indruk ¹:

In de *zwarte* nacht is een mensch aangetreden || de *zwarte* nachtwolken vlogen || de *zwarte* loofstammen bogen || de wind ging zwaar in de *zwarte* rouwkleeren (Gorter). —

Coördinatie van *synonieme* *adj.* (zie *variatie* § 30) voor één subst. eveneens: Maaigre figuren rillend in het *graauwe* || *Schaamle* gewaad van bitterheid en nijd (v. Eeden). — Al die *bleeke*, *gele* en *vale* Indischgastgezichten (G. d. W.). — Op het *kleine*, *stille* kerkhof van zijn geboortedorp werd heden het stoffelijk hulsel van den grooten staatsman ter ruste gelegd. — Een *schraal* en *spichtig* daghitje. —

Subordinatie van een *adverbium* eveneens:

doorzichtig *blauwe* nevelen. — Gaat langzaam nu — in plechtig *tragen* gang (v. Eeden). —

Samengekoppeld: *dofblonde* krulletjes. — *grijsblauwe* oogen. —

Ook andere versterkende voorverbinding ² is mogelijk:

Zooals twee rozen . . . || *rozeroode* rozen ³ tusschen groene blaau (Gorter). — O *Zonneblonde* April (H. Swarth). —

§ 112 Talrijk zijn de adjectieven bij namen van *personen* en *dieren*, die een *algemeenen indruk* omschrijven: *dood*—levend, *oud*—jong, *arm*—rijk, *wild*—tam (mak, rustig), *gezond*—ziek, *knop*—dom (leelijk), *mooi*—leelijk, *kras*, *fatsoenlijk*, *suf*, *stil*.

Bijna altijd drukken deze *adj.* een sterke gevoelswaarde uit, *behalve* hun eigenlijke beteekenis.

Er zijn er, die *enkel* een *sensatie* weergeven:

Wat 'n *lamme* kerels zijn jullie! — Die *drommelsche* jongen! — Dat *stomme* dier! —, vooral bij *vocatieven*: zie § 323d.

Adjectieven bij namen van *dingen*, die een *algemeenen indruk* omschrijven, zijn: *oud*—nieuw, *vroeg*—laat, *officieus*—officieel, *gewoon*, *druk*.

¹ Zie § 29.

² *vergelijkende* functie.

³ woordherhaling.

Bijna onvermijdelijk echter wordt 'n *waardering* uitgedrukt: *zuiver* zand, *fijn* goud, *sterke* pennen, *leuke* meubels, *deftige* kamers, *geestige* oogen, *mooie* wagens, 'n *ruim* gevoel, 'n *prachtige* plaat, 'n *zoele* wind, *frissche* regen. — 'n *Somber* gezicht, 'n *raar* geluid, *wilde* manieren, *stijve* gebaren, 'n *stugge* houding, 'n *domme* opmerking, *zwoele* luchten, *gemeen* fabrieks-goed, 'n *schoreme* nachtboot, 'n *schunnig* pakje, 'n *domme* opmerking. *Medelijden* uit zich in: *bros* (broos), *teer*.

Opm. Diepe *verachting* blijkt uit den *nadrukkelijken* toon van het adj. in: *Affijn, weet ik nog wat ik allegaar uit heb gedacht om an zoo'n a-k-e-l-i-g kossie te komme, voor me wijf en de jonges* (Bru.). Accent en toon als uitdrukking van affect: zie § 22/4.

§ 113 Talrijk zijn ook de adjectieven die een *maat* of de *mate* van 't substantivisch begrip omschrijven. Het *gewone* adj. is hiervoor *groot—klein*: een groot (klein) *huis*. —; bij aanduiding van de *mate* van 't subst. begrip is de tegenstelling: *groot—gering*: groote (geringe) *vermoeidheid*. — Andere tegengestelde adj. zijn: *lang—kort*, *breed—smal*, *zwaar—licht*. Andere adj. voor de *grote* maat (of *mate*): *geweldig*, *hevig*, *diep*, *hoog*, *flink*, *danig*, *eeuwig*, *wijd*. Vooral klankrijke vreemde woorden: kolossaal, piramidéal, inténs, imósánt. Sommige adj. zijn in deze betekenis beperkt tot *weinige* subst.: een *harde* regen, 'n *stijve* bries. De meeste zijn *overal* bruikbaar; vooral ook zwaarwichtige afleidingen als: *ontzétkend*, *reusáchtig*, *omwángrijk*, *langdúrig*, *wónderlijk*, *wonderbáarlijk*, e. d. die zich onderscheiden door hun accentvorm; het accent is, als in de genoemde vréemde woorden, naar achteren stijgend. De maat-aanduidende adj. worden veelal versterkt door een *adv. van graad*: *bijzonder*, *zeldzaam*, *eindeloos* (lang bijv.), *bar*, *slim*, *buitengewoon*; *heel*, *erg*; soms door praefixen: *reuze—* (*ruize—*). *Heel* en *erg* worden in volkstaal gerekend tot *heele erge*. Zie verder § 122. De middelmaat kan óók door *adv.* worden uitgedrukt: *vrij* goed, *aardig* koud; achtergeplaatst: het is mij *kléin* genòeg (feitelijk *te klein*). Het *adv. hoe vóór* *praed. adj.* is niet beperkt tot rhetorische taal. In Katw. zegt men: *Hoe* groen staet de locht! (Wat 'n storm is dit!).

Andere adj. voor de *kleine* maat (of *mate*) zijn: *gering*, *matig*, *miniem*, *petiterig*.

Over adj. in den vorm van *comparatief* en *superlatief*: zie § 118.

§ 114 In de *plastische* beschrijving worden *verrassende*, *onverwachte* adjectieven gebruikt. Zij verrassen den lezer door hun *ongewoonheid*, en zijn *plastisch*, omdat door den verrassenden indruk een zintuiglijk-waarneembaar beeld

wordt gewekt. Vooral voor *visueel*-waarneembare eigenschappen worden adj. aldus *overdrachtelijk* gebruikt:

Daarin schrijft nu geen vogelvlugt || Heur *schaterende* wemelspooren (Poot) = zich scherp afteekend. — In de *vale* stilte || Kromp mijn hart samen (H. Roland Holst) = eentonig, onverbroken. — 'k Sloop zachtjes door de *bronzen* wei (A. v. Scheltema) = bronskleurig. — Het breed gewelf, door rossen gloed beschenen Is ruig van *stugge* pegels (Perk) = *hard en spits*. —

Door deze overdracht wordt de beteekenis van 't adj. uitgebreid.¹

Dit is ook het geval bij de *hyperbolische* metaphora:

Jim Maloney was (bij 't boksen) zeer snel en accepteerde alles op zijn *ijzeren* kaak (N. R. C.)

Het kan ook gebeuren dat een adj., dat *geïsoleerd* is bij *weinige* subst., plotseling wordt verbonden met een subst. van andere beteekenis:

Jantjes . . . met lange sigaren in *opzienbarende* meerschuijmen pijpen (Bru.) = reusachtig (gewoonlijk: opzienbarende *mededeelingen*, etc.) — En toen daar door den morgendamp || De bol der zon kwam rijzen || En lichtte als een *omfloerste* lamp || Bloedrood door 't nevelgrijzen (Bastiaanse) (gewoonlijk: omfloerste *oogen*, *trommen* maar ook *bij rouw* de lampen). —

In de laatste twee voorbeelden wordt de *etymologische* beteekenis der adj. meer of minder vernieuwd.

Ook archaïeke adj. hebben, in litteraire beschrijving, vaak plastische uitwerking:

Want 't schip ging vòr hen út in 't dónkerè *verhólen* (Bru.). — Het duister dekt met *fulpen* nacht het schel azuur (Perk)². —

§ 115 Het attr. adj. is voornamelijk »onderscheidend«, zooals bijv. in:

Zij vischten (niet verder dan) in de *hun eiland* omspoelende zee (= in de nabije zee). —

Deze functie kan in het verband van den zin *verborgen* zijn:

Tessel, een grasgroen eiland, laag en plat op de *omspoelende* zee (Bru.). —

Hier krijgt het adj. z'n functie van aanduiding van een *eigenschap* der zee (nl. steeds en *alom* dreigende »hooge« zee) door de interne, niet uitgedrukte vergelijking met de eigenschappen *laag* en *plat* van het land. Door die vergelijking *voegt* het adj. nog wel iets *toe* aan de mededeeling, waardoor de beschrijving *duidelijker* wordt, maar *onmisbaar* is het niet meer. Het geeft »effect« aan de schildering door de tegenstelling. Deze versierende functie hebben adjectieven vooral in *epischen* stijl:

Er was een ruimte om het schip, wijder dan alle verten der *kimmen-bespoelende* zee (Aug. de Wit). —

¹ 't Is niet altijd *zeker*. *Stugge haren* bijv. zijn ook »hard en spits«. Daaraan kan Perk gedacht hebben.

² Het adj. *fulpen* staat door *klank* en *beteekenis* tegenover *schel*.

Hier heeft het nog een *zweem* van onderscheidende beteekenis of functie, omdat het zinsverband er nog aanleiding toe geeft. In dien epischen stijl nu kan het adj. de laatste rest van onderscheidende functie verliezen. Wordt bijv. het adj. *kimmenbespoelend*, of *landbespoelend*, steevast verbonden aan het subst. *zee*, onverschillig wat de beteekenis is van den *geheelen zin*, dan is het versierend adj. »leeg« geworden (*epitheton ornans*¹). De versierende adj. zijn heel anders gebruikt dan de *pleonastische*, zooals bijv.:

Wij gronden onzen twijfel aan de *objectieve* juistheid van dit gegeven op de statistiek van het Ministerie (N. R. C.). —

In *betoogenden* (logischen) stijl zijn pleonastische woorden als dit adj. *overbodige* woorden; men wil te duidelijk zijn.

§ 116 In den zin kan het adj. *metonymisch* gebruikt worden, d. w. z. het staat bij een *substantief*, dat met het *subst.* waar het *eigenlijk* bij behoort, pleegt te worden verbonden:

Het was een eigenaardigheid van hen allen: hun *prikkelbare* toon (Arm.) = de *toon van prikkelbare menschen*. —

Metonymisch kan het adj. ook worden gebruikt bij *verkorting* van den zin (vgl. § 50):

Ged. Staten zijn het met B. en W. van Middelburg eens geworden over de *veroorloofde winst* (N. R. C.) = over de vraag, *welke winst veroorloofd is*. —

§ 117 Er zijn een groot aantal adjectieven, die attributief worden verbonden, maar geen *eigenschap* van het substantief omschrijven; zij hebben den vorm en de plaats van een attrib. adj., maar niet de functie. Een hunner kenmerken is, dat zij niet in vergrootenden en overtreffenden trap worden gebruikt; dat is echter ook met sommige andere adjectieven het geval.²

¹ *onbepaalde telwoorden* (adjectivisch verbogen woorden, maar met *tellende* functie).

a. *bij een meervoud*, zonder lidw.: geen, sommige, ettelijke, verscheidene, verschillende, alle.

¹ Dezen naam geeft men ook wel aan de adj., die nog een *zweem* der onderscheidende of vergelijkende functie hebben bewaard, zooals in de geciteerde zinnen. Dit is eigenlijk evenmin gewenscht, als dat men den term gebruikt voor adj. in anderen dan epischen stijl. Over het versierend adj. in 18de-eeuwsch proza, als stilistisch criterium, zie O. Taaltuin II 273.

² Zie de adj. § 123.

b. *bij een meervoud*, met en zonder lidw.: eenige, veel (vele), weinig(e), enkele, ontelbare.

c. *bij een enkelvoud*, zonder lidw.: elk, ieder.

2° *rangtelwoorden*: de eerste, de tweede etc.

3° *onbepaalde voornaamwoorden*, die aanduiden, of het subst, al dan niet *in z'n geheel* wordt bedoeld (als zij een *maat* of *mate* aanduiden, is het geen *maat* (*mate*) die met die van een *ander* subst. wordt vergeleken¹): gansch, heel, half, dubbel. — in het *enkelvoud*: al(le), veel, weinig, geen.²

4° *andere onbepaalde voornw.*: (de) een of ander, zeker(e), eenig (in onverbogen vorm).

5° *nadrukkelijk voornw.*: de *éigenlijke* moeilijkheden kómen nog.

6° *terug- of vooruitwijzende voornw.*: zulke, dezelfde, andere, dergelijke, zoodanige, dusdanige.³

Over de meeste van deze woorden, zie bij Pronomina.

De comparatie (vergelijking in drie trappen).

§ 118 Het adjectief kan door de uitgangen *-er*, *-st*, naast zijn gewonen vorm, drie trappen onderscheiden. Dezelfde onderscheiding kunnen we in het Nederlandsch óók uitdrukken door *omschrijving*. Men noemt deze vergelijking in drie trappen *comparatie*.

In de hier volgende paragrafen bespreken we de comparatie van het adj. in al zijn functies, en de comparatie zoowel door de uitgangen *-er*, *-st* als door *omschrijving* (omdat die met de flexievormen concurreert).

De comparatief.

§ 119 De comparatieve uitgang *-er* dient, om de graden van een eigenschap te vergelijken:

Je bróer is *dom*; maar jij bent ('n) nog *dommer* (ventje). —⁴

Het adj. »dom« in den eersten zin is de »positief«; de »comparatief« duidt den *hoogeren* graad aan. Maar de comparatief kan ook een vergelijking met het tegendeel omschrijven:

Je broer is *dóm*; maar jij bent ('n) *verstandiger* (ventje). —

¹ Zie § 113.

² Ook *gescheiden*: gansch het land, al de suiker.

³ Zie ook § 128; 349; 345.

⁴ Over de waarde van attr. en praedic. adj. zie § 105.

In dit geval is toevoeging van het versterkende adv. »nog« niet mogelijk. In beide functies kan het comparatieve adj. worden versterkt door adv. bep. van graad als: *veel, wat; 'n beetje, 'n boel; tien procent; 'n halve meter, 'n half pond* etc., al naar gelang van de beteekenis van het adj. De toevoeging dezer bepalingen is echter voornamelijk beperkt tot het *praedicatieve* adj.:

Maak hem 'n kopje *kleiner*. — De oplossing was 10 % *sterker*. —

Vooraf de bepalingen van substantiv. vorm worden bij het *attributieve* adj. vermeden, om de opstopping van lidwoorden:

de een half pond zwaardere kaas. — een een half pond zwaardere kaas. — Wel zeggen we: 't Is 'n veel *warmere kamer*. —

Een versteende bepaling van graad is *des te*, vooral gebruikelijk in correlatie met *hoe*: *Hoe zieker hij is, des te gemakkelijker patiënt*. —

Ook wel *hoe — hoe*¹. In Katw.: *Hoe zieker iew, zooveel te makkelijker ie is*.

Een »groeps«comparatief is bij *Bilderlijk*: 't Zij wat *vroeg of spader*.

Het gebruik van den comparatieven uitgang geldt ook voor *adverbia*: *Wat rijdt hij toch langzaam; wij doen 't veel vlugger*. —

Vooraf bij de *adverbia* komen »onregelmatige« comparatieven voor: *graag—liever, weinig—minder (min), veel—meer, dikwijls—vaker*² *Adjectivisch: goed—beter*.

Opm. Soms vinden we, in het bijzonder bij de onregelmatige comparatieven, dubbele vormen van *praed. adj.* of *adv.*: *beterder* (in dialect), *meerder* = 1° grooter, 2° talrijker (in de beteekenis *verscheidene* is het een germanisme). In *Achterhoeksch* ook: 't is vól *warmerder*.

De *comparatieve vorm* kan, in ambtelijke taal vooral, de *functie* van een *positief aannemen*. Men vergelijkt dan oorspronkelijk met een *gemiddelde*, een *norm*: *Hij verkeert graag in hoogere kringen*. — Dit is nog vergelijkend nl. met: *dan z'n eigen kring*. — Maar in: *Die serviezen vindt men alleen in de hoogere standen*. — is de *comparatieve functie* dood. Vgl. verder:

De burgerlijke wetgeving in *engeren of ruimeren zin*. — Uitgaven in *omvangrijker* vorm werken altijd ietwat enerveerend op de Kamer. —³

Opm. Een versteende comparatief in de Holl. volkstaal, met positieve functie, is: *Op die lage gronden, daar steek je ze zadder* (Bru.). — Ik heb 'r *zadder*. —⁴

¹ vgl. § 357. Steeds meer dringt de foutieve correlatie *deste-deste* op.

² »*Vaak*« is in *Holland* ten Z. van het Y ongewoon, maar om zijn comparatie is het een practisch woord.

³ *Rechter* en *linker* zijn geen comparatieven.

⁴ *Zat* heeft oorspr. een *d*.

De comparatief wordt uitgebreid door een vergelijkende bepaling, die ingeleid wordt door *dan* of *als*¹:

Hij is *sterker* dan jij (bent). — 'k Heb wel gevochten met *sterkere* jongens dan jij (bent). — In kindertaal vaak: Hij is sterker as mij.

Ook voor vergelijking van twee eigenschappen van één subst.:

Hij is *beter* voetballer dan leerling. —

Een eigenaardige *inversie* is de gewrongen vorm in lyrisch proza van Kloos: het hart, een offerhande op het altaar der Mousa, dan welke de Mousa geen *lievere* weet.

§ 120 De comparatief kan worden *omschreven* door het adv. *meer*. Deze omschrijving concurreert met den comparatieven vorm op *-er*. Deze adv. bep. is aanvankelijk adv. bep. bij *het gezegde*, niet bij het adj. (adv.) in 't bijzonder. Dat is nóg het geval in de verbinding:

Ik vind z'n optreden meer dóm dan brutaal. (In de Holl. volkstaal is hier *eer(der)* gebruikelijk).

waar »meer« dezelfde functie heeft als »veeleer«, »eerder«. In *attrib.* verbinding komt deze *vergelijking* zelden voor ('n *meer dom* dan brutaal optreden n.l.).

Het kan zijn, dat in verbindingen, waar *meer* nog bepaling bij het heele gezegde is, langzaam aan deze bepaling bij het praedic. *adj.* ging behooren, en dat naar het voorbeeld van deze praedicatieve verbindingen de omschrijving door *meer* ook gangbaar is geworden bij attributieve:

Deze kwestie is *meer* algemeen (dan bijzónder). — Een kwestie van *meer algemeenen* aard werd nog aangeroerd . . . (N. R. C.). —

Bovendien kan bij vertaling uit het Fransch of Engelsch de neiging tot omschrijving worden aangewakkerd, vooral wanneer men ook het adj. zelf in z'n vreemden vorm overneemt. De comparativische uitgang *-er* is natuurlijk in veel gevallen een te zwakke formeele aanduiding van de vergelijking. De omschrijving door *meer* zal echter niet kunnen concurreeren met de verzwaarde vormen: *nog* grooter, *veel* grooter, *nog veel* grooter.

Opm. Woorden die niet van *oudsher* in comparatieven vorm *mogelijk* zijn, zullen, wanneer ze *adj.* worden, gemakkelijk de omschrijving door *meer* aannemen: de *participia*. Zie § 191.

¹ *Als* is in vele dialecten gangbaar. Volgt een bepaling met *als*, dan is het *dan*: Je bent beter af als knecht, *dan* als baas. Toch in Drente bijv.: (beter als knecht) *az az* baos. — In het Gentsch is *of* naast *aos* (*of* schijnt iets »netter« te zijn) gebruikelijk: Moar ik was rapper *of* zezij. Hij doe nie anders *of* drijnke. — In West-Gron. bij den positief: Zoo groot *of* Jaan. Dizze is net zo mooi *of* die. — Zie § 393.

De omschrijving door *minder* voorziet in een behoefte; voor de aanduiding van een *geringeren* graad (de verkleinende trap) bestaat geen andere vorm dan de omschrijving:

Minder gewenschte praktijken bij het aanwerven van verzekerden. —

Andere omschrijvingen zijn vooral de *litotes* en negatieve vergelijkingen met *als*.

De superlatief.

§ 121 De superlativische vorm op *-st* dient om den *hoogsten graad* van eigenschappen of van een eigenschap te bepalen.

1. De *attributieve* superlatief wordt meestal gebruikt *zonder nadere aanduiding van de vergeleken* eenheid of veelheid: Het was z'n *jongste* zoon. —

2. De *gesubstantiveerde* superlatief (en deze vooral in *praedicatief* gebruik) wordt meestal nader bepaald door de noeming van de vergeleken eenheid of veelheid:

Met den *jongste* van z'n zoons kon hij niet opschieten. — 't Was de *jongste* van z'n zoons. —¹

Ook hier is de *genitief*-vorm beperkt tot ongewone taal²:

de *laatste* der Mohicanen. —

3. Als *praedicaatsnomen* wordt de superlatief voorafgegaan door *de* of 't: *Hij is* de domste. — *Hij is* 't domst(e). —

Worden verschillende graden van de eigenschap van *één* subst. vergeleken, niet door *de*:

Hij is 't domst(e) *als hij op school is*.³ — *Hij is op z'n best* als hij op school is. —

Tot den poëtischen stijl beperkt is de *praedicatieve* superlatief zonder *de* of 't:

Kiest gij den toestand die hun *schilderigst* wil schijnen (Penning). — Maar zang dien *zoetst* ik prijze || Vloeit niet dan voor den vree. —

4. Adjectivische superlatieven worden niet alleen van adjectieven, maar ook van adverbia gevormd: *de bovenste*, *de onderste*, *de buitenste*, *de binnenste*. Ook: 't *naaste* oogenblik. Positieve functie hebben: de *mid-delste* en: op z'n *achters* te pooten. Hier is de positief alleen als lid van een samenstelling gebruikelijk. Een algemeen gebruikelijke vergelijking in drie trappen wordt gevormd door: de *eerste*, de *volgende* (ook: de *ander*), de *laatste* (*leste*). Het is een stel rangtelwoorden geworden.

Opm. De *eerste* is een afleiding van het bijw. *eer*.

¹ Zie attr. bep. § 250.

² Zie § 96 enz.

³ vgl. ook: Holland *op z'n smalst*.

5. Adverbiale superlatieven hebben verschillende vormen; vooral: 't vlugst, op z'n vlugst. Ongewoon is: *ten* spoedigste. —

Opm. Zonder 't komt voor: *liefst*, vooral midden in den zin: *Zóo ver zou ik liefst niet gaan.* — Dit bijw. heeft echter geen andere beteekenis meer dan liever.

6. De superlatief die niet door *vergeleken* subst. wordt bepaald (zie 1) is vaak *niet* vergelijkend; hij duidt dan een zéer hoogen graad aan (evenals in het Latijn) en heet *absolute superlatief* of *elatief*:

Laat me blijven in dit *allerheerlijkst* klimaat, dat me zoo goed doet! (v. Looy). — 't Is een *beste*¹ kerel. — We zijn U *ten zeerste* dankbaar. —

De begeleidende vnw. en lidw.² wijzen ook op de absolute functie.

7. Versterkte vormen van den superlatief zijn: het praefix *aller*-³: 'n *allerdwaaste* redeneering; het adverbium *verreweg* en de *herhaling* of *variatie*. Ze hebben op den duur niet *het minste* of *geringste*⁴ uitgewerkt (N. R. C.).

Een algemeen gangbare nadere bepaling is de *relatieve zin*:

De *beste rozijnen* die er in den winkel te krijgen zijn. —

Opm. Een niet zeer fraaie versterking is: In den *kortst mogelijken* tijd. — Ook *omschreven*: In *zoo kort mogelijken* tijd. — De logische vormen zijn: In *den kortsten tijd die mogelijk is.* — In *een tijd zoo kort als mogelijk (is).* —

§ 122 De superlatief kan worden *omschreven* door *meest*:

Hij werd ontslagen op de *meest eervolle* wijze. — De *meest eendrachtige* samenwerking. — 't *Meest bekend* is Mm^o Pompadour (N. R. C.). — De miskennis van een der *meest reële* waarden van zijn levenswerk (id.). — Haar ridder was de *dapperste* en de *meest gevierde*. —

Gelijk uit de voorbeelden blijkt, komt de omschrijving vooral in ambtelijken stijl voor (maar toch ook in Katw. »'t *Máest bekend* is z'n broer eworde«) en bovendien bij woorden, waarvan eigenlijk geen superlatief mogelijk is: absolute begrippen, participia (zie § 123).

De *absolute* (elatieve) superlatief (waar de zeer hooge graad niet wordt *vergeleken*) wordt omschreven door tallooze adverbia van graad, zie § 256. Voor andere omschrijvingen, vergelijkingen en zinsverbanden, litotes en hyperbool, zie § 31 en § 51.

¹ Deze superlatief heeft de gevoelswaarde van een hartelijke waardeering.

² gespatieerd.

³ Dit praefix is door samenkoppeling uit een ouden genitief voortgekomen.

§ 123 Er zijn adjectivische woorden, die een eigenschap omschrijven, waarvan comparatief en superlatief *niet* of *zelden* voorkomen:

1° absolute (maximale) begrippen: zorgeloos, gaar, leeg, klaar, eeuwig.

2° negatieve begrippen: onecht, blind, naakt, etc.

3° vergelijkende adj.: kinderlijk, honigzoet, kletsnat.

4° superlativische adj.: aartsdom, doornat, door en doornat.

5° gevoelswaarden: duivelsch, bliksemsch.

6° participia, zolang ze nog verbale functie hebben.

7° stoffelijke bijv. nw., of die den oorsprong omschrijven.

Dit verhindert niet, dat, in het bijzonder in ambtelijke taal, de *superlatief* van dergelijke adj. voorkomt. Dit is een verschijnsel, tegengesteld maar toch ook verwant aan de, in denzelfden stijl opkomende, *omschrijving* door adverbia:

Hij was een der dapperste en *beleidvolste* aanvoerders van den Atjeh-oorlog (N. R. C.). — Het *volledigst* gebruik van deze stoffen werd bereikt, toen men er in slaagde . . . (id.). — Ze waagden het, de schennende hand te slaan aan een der *bijzonderste* A'damsche stadswijken (id.). — Aralof staat bekend als een der *onvervaardste* Sowjetrussische diplomaten (id.). — In volkstaalvorm: op den *eigensten* dag (= precies denzelfden); z'n *eenigste* zoon is daarbij omgekomen.

De *absolute* superlatief is natuurlijk heel gewoon. Bovendien: zoodra deze adj. in een *vergelijkenden* superlatief voorkomen, heeft de *positief* zijn maximale of absolute beteekenis verspeeld.

DE FLEXIE VAN DE VOORNAAMWOORDEN.

Het is niet mogelijk, de flexie en de varianten der pronomina in de dialecten te noemen, laat staan te vergelijken. Tenzij een ander dialect met name wordt genoemd, bedoelen we in dit overzicht met *volkstaalvormen* die van Voorschoten (Z.H.). De vormen der pers. voornw. kunnen niet afdoende worden beschreven los van de werkwoorden waarmede zij verbonden zijn, en de zinstypen waarin zij gebruikt worden. Zie § 126. Het is gewenscht, behalve de *gewone* en de *clitische* vormen ook de *verzwaarde* vormen en naast de bijvoeglijke pronomina ook de *substantiveering* te beschouwen.

1° de persoonlijke voornaamwoorden:

§ 124 **Ik.** In de gesproken taal is de korte vorm bij clisis vooral *ə̀k* ('k) regel; het vnw. staat pro- of enclitisch. Bij nadruk, vooral in *tegenstellend* verband, zegt men *ik*, ook *ik̄k̄ə*, of *ikh*. Deze zware vorm is ook gebruikelijk, als het vnw. alléén een zin vormt, en *in* den zin als het volgt op een -k:

»Dat *merk ik* dan wel.« In de volkstaal is »ikke« de vorm van het subject, dat erg met zichzelf begaan is:

Ja, as *ikke* m'n Riekie niet had . . . nou, dan was Toon¹ allang na de kiele², gloof mijn! In Zuidned. en ook wel in Zeeuwsch³ is de *herhalingsvorm* van ik ('k) gebruikelijk. Niet willekeurig of algemeen, maar bij nadruk op het subject, of op het geheele gezegde. In Gent spreekt men naast den neutralen vorm »'k Ei-'m zelve gezien«, wanneer de toegesprokene zijn twijfel uitspreekt, den volleren vorm: »'k Ei-'k-ik 'm zelve gezien!« Met het vooropgeplaatste enclitisch object 't: »'k Ei-'t-ək-ik hem zelve gezèet!« Ook: »Gisteren hē-'k-ik 'm nog gezien!« — Natuurlijk bij de van nature nadrukkelijke negatie: »Dād-ən-wétə-'k-ik niet!« —

Een andere *verzwaarde* vorm is: *ik* zelf; *zelf* is ook nog los van het vnw. gebruikelijk: *Ik* heb het *zelf* gezien. — *Ikzelf* heb het gezien⁴. —

In gescheiden positie is *zelf* praed. attrib. en kan zoo adverbium worden. Ook metonymisch gebruik werkt dit in de hand, zoo bijv. bij omzetting in het passief: De prijs is f 6.— voor het groene pak, waar op het veenigingsteeken *zelf* moet worden aangebracht (= door de leden zelf, de leden moeten zelf . . .).

In de volkstaal: *ik zelve*s, m'n *eige zelve*s (*zellevers*).

De *verbogen* vorm is, als datief of accusatief, *mij* (bij nadruk), *korte* vorm *mə*. De nadrukkelijke vorm is in dialect soms tot *mijn* verzwaard: Mot jə *mijn* zien! —

De *genitief*: *Mijner zijt gij niet meer waardig*. — is verouderd en verheven. Het is mogelijk dat *mijn* een kortere, oude, genitief is in: Wat hand of hart bevat is niet meer *mijn* (Perk). —

De meervoudsvorm: **wij**, *wə*. Uit de versmelting van het enclit. vnw. en den werkwoordsuitgang ontstaan de vorm *mə*: *Gaan we, gamə, mə ganə*. — Waarschijnlijk is aanvankelijk *me* (*gane*) ontstaan door parallellisme van BZ. en HZ.: *As me gane, dan gáneme*. Vooral bij toen: *Toeme gonge, gongeme* hard⁵. Vgl. in N.O. *-ste*, óók bij voegw. en relativa.

Een verzwaarde vorm voor den nadruk is: *wijlie, wijlui*; bijv.:

Anders verjaagde *wijlie* 't wild vóór zullie d'r wazze (Bru.). —

De datief-accusatief is *ons*. De oude verheven genitief: *onzer*.

¹ Voor den nominalen vorm, vgl. § 344. ² naar de haaien.

³ Ook wel Noordelijker, als in Nijmegen; zie ook *-me* in noot⁵.

⁴ Samenkoppeling. De gescheiden staande vorm vooral, is ook *zelve*.

⁵ In Zeeuwsch- en Oost-Vla. komt zelfs de dubbelvorm voor, in 1 pl. tegenover 3 pl., dus: *wè* zaggene.

§ 125 **Jij**. Ook hier is de pro- en enclitische vorm *jə*, soms *-i* (hebbi, kommi?) De datief-accus. is *jou*, korte vorm *jə*. De *samenkoppeling* met *zelf* is bij *je* ongewoon: *Je* hebt het *zelf* gezegd. — *Jij zelf* hebt het gezegd. — De zware vormen *jij* en *jou* klinken, door de functie van den tweeden persoon, nadrukkelijker, en vaak aggressiever, dan bij andere pers. vnw. *Je* heeft die gevoelswaarde niet. Op Flakkee o. a. *joe* (mv. *juuliej*) en *je*.

Opm. 1. In den *vocatief* naast *jij deugniet!* ook *jou deugniet*; vooral voor (oorspr.) Friezen is *jou* gebruikelijker en vriendelijker dan *jij*.

Opm. 2. Het oude *du* is in Holland o. a. verdwenen. — De versmelting van het encl. *gi* (*gij*), *gə* met den werkwoordsuitgang tot *di* (*dij*), *də* werd in de 19de eeuw door sommige schrijvers misbruikt als archaïeke vorm, ook vóór het Vf.¹ In het Brabantsch is *də* aangevuld door *gij*: *Bliede gei* nou veur 't gänske staon. —

Gij (*gə*) is een verheven of oudere vorm, enkelv. en meerv. *Het wordt ten Z. van de groote rivieren* ook *gesproken*. *Gə* is vooral enclitisch:

Zoo fleemdet *ge* en *gij* zaagt mij smeekend aan (Perk). — Wel Willem, wel jongen! *Je* ziet er toch smal uit. Zeker hebt *ge* met de maartsche buyen hier buiten al vrij wat kou opgedaan. Als *je* hier aan 't sukkelen raakte! (v. Koetsveld). —

Beleefde aanspraak is *u*. *U* is pronomen van de 2de of de 3de persoon. In Hollandsch Beschaafd zal men bijv. bij één persoon deze verschillende vormen hooren: *U zal zeggen . . . Nu zult U zeggen . . . U zult U* dat wel herinneren. Dat *zult U zich* wel herinneren (dissimilatie). De beleefde imperatief heeft *U*: Gaat *U* maar zitten.

U is onverbogen genitief in: *U aller gezondheid* (de vorm *uw* is hier door bijgedachte aan het bezitt. vnw. of door overgangsklank *-w* opgekomen). Praedicatief wel eens een plechtige genitief *Uwer* (is de macht). Het gebruik van *U* wordt ook kinderen tegenover ouders (en ouderen) *geleerd*. Maar ze ontloopen het graag, door omschrijving van den zin, zóo, dat het vnw. wordt vermeden; het wordt ook wel vervangen door een *titel* of *eigennaam*: zie § 132.

Meervoudsvorm: *jullie*; *beleefde aanspraak u*. *Jullie* is niet aggressief als vaak *jij*, *jou*, vooral met zwaren klinker.

§ 126 **Hij, zij, het**. Korte vormen (bij *hij* alleen enclitisch): *i*, *zə*, *ət* ('*t*). *Verbogen* vormen: *hem*, *haar*, *het*²; *korte* vormen: *əm*, 'm; *ər*, *dər*; *zə*; '*t*. De enclit. vorm *-i* wordt met den werkwoordsuitgang *-də* samengetrokken

¹ vgl. *mə* = *wij* § 124.

² Voorbeeld van den datief: *Het paard deed een zijsprong, toen de inlander het in de teugels viel* (G. d. W.). —

tot *-di*; deze nieuwe vorm komt ook voor achter sterke werkw.: *toe kwamdi* — en zelfs *achter* den uitgang *-dø*: *Dat ontkendædi*. — Zonder twijfel wordt hierbij ook gedacht aan het aanw. vnw. *die* (na stemloozen uitgang *-tie*), terugwijzend gebruikt¹; vgl.:

Stel dat de »kattebeier« m hoort kloppen op z'n paaltje. Dan komt *die* er op af, en dan zegt *ie* ... (Bru.). — Van morge zag *tie* ineens (id.). — En *astie* dronken is, *slaatie*. — Na een vocalischen uitgang (evenals bij *proclitische* verbinding) is *-i* ongebruikelijk; het *hiaat* wordt verholpen door een overgangs-*n*: Maar omdat *ie* zoo'n lef had, telde-*n*-*ie* mee op den steiger (Bru.). — Verheven en verouderde genitieven: *zijner*, *harer*. De flexie van de 2de en 3de persoon enkelv. in het Zuidhollandsch (volkstaal, en ten deele ook in »beschaafd«) lijkt mij, vooral ook omdat de vormen der twee personen nu en dan dooreenloopen, belangrijk genoeg, om hier een overzicht van het gebruik in Voorschoten (tusschen Leiden en Den Haag) te laten volgen.

Bij de opeenvolging van het werkwoord en het voornaamwoord van de tweede-persoon enkelvoud spreekt men, of althans spraken wij in het uiteinde van de 19de eeuw, het voornaamwoord »je« alleen na klinkers, na *-t-* of *-d-*, na tweeklanken op *-i*, na klinkers of tweeklanken ontstaan door verzwakking van de *-d-* tusschen klinkers, na de »stomme e« van den zwakken verleden tijd en na de *-n-*. In het laatste geval werd de *-n-* met den voorafgaanden stamklinker en met de *-j-* van »je« genasaleerd en gemouilleerd. Na een *-r-*, *-l-*, een *-s-* en een *-z-*, en na de tweeklanken op *-u*, weifelde men, al naar de accentverhoudingen vóór en ná het voornaamwoord en in den geheelen zin, tusschen »je« en »i« (waarbij dient te worden opgemerkt, dat de »i« een voorafgaande *-s-* of *-z-* meer of minder palataal deed klinken). Na alle andere medeklinkers had het voornaamwoord den vorm »i«. Ik noem als voorbeelden:

ga-je, wietje (= wíed-je), zee-je (zei je), zie-je, gooi-je, bieje (bíd-je), la(at)je, weetje, zoomdeje, melkteje; zóe(n)je (= zoen je), doeje of dóe(n)je, sta je of staanje, hoor je of hori, rolje of rolli, zelje of zelli (zulje), missi of misje (c.q. mīšenet = misje het), leezeje of leezi (c.q. leezji die krant), kauweje of kauwi, hou je of houwi (= houd-je), hebbi, lachi (= lach je), treffi, zeggi en laggi (= lag je), koki (= kook je), zoomi, zongi, happi (= hap je), gevi (= geef je), gavvi (= gaf je), hoevi (hoef je).

Het is begrijpelijk, dat tusschen »je« en een volgenden klinker een overgangs *-n*, na »i« een zwakke overgangs *-j* werd gehoord: gáje-*n*-et ségge, hébbi-*j*-et-gezégt.

¹ Zie § 343 enz.

Wanneer we onderstellen, dat de keuze van »je« of »i« uitsluitend werd bepaald door fonetische omstandigheden (de aard van voorafgaande medeklinkers en eventueel accentverhoudingen), zullen we waarschijnlijk mistasten. Het is nl. een feit, dat de vorm »je« na medeklinkers optreedt dáár, waar bij den vorm »i« geen duidelijk verschil zou zijn met den vorm van de derde persoon. Deze is in het praesens -t + i; in onderscheiding hiermee heeft de 2de pers. na -t den vorm »je«. De vorm »i« van de 3de pers. gaat door de oude aspiratie *hi* gepaard met verscherping van den slotmedeklinker van verschillende verleden-tijdsvormen van *sterke* werkwoorden. Na den verleden-tijdsvorm van *zwakke* werkwoorden spreekt men een overgangsklank -n- of -d-. Deze -d- vorm kan ook in oorsprong de vorm van het aanwijzend voornw. »die« zijn. Hij is doorgedrongen óók na nasalen, w, l en r: hier vormt de -d- het onderscheid met den mógelijken 2de-persoonsvorm op -i-. Na scherpe of verscherpte medeklinkers vinden we, naast »i«, natuurlijk den uit »di« verscherpten vorm »ti«. Zelfs kan bij nadrukkelijk gezegde een vorm -ti optreden *naast een op -i* (vgl. § 290). Hier werkt natuurlijk de drang naar duidelijkheid (onderscheid van 2de en 3de persoon) mee, als het verband der zinnen niet duidelijk spreekt. We komen dus tot de volgende voorbeelden:

gaat-i, strafti, zechti, laati, houti (= houdt hij), zeiti (= zegt hij), hetti (= heeft hij), lachi (= lag hij) of lachti¹, lassi of lasti, gaffi of gaffi; liepi of liepti; zoomdeni of zoomdedi (ook: zoomdi), melkteni of melktedi; zeedi (zei hij), leidi of leedi (lag hij, legde hij); hieuwi of hieuwdi (ook voor »hield hij«), vieli of vieldi, zeldi of zelli (zal hij), voerdi of voeri, kwämi of kwamdi, wondi (won hij), stondi of stingdi (naast hij ston(t) of sting), gongdi of gingdi naast gongi of gingi, zongdi of zongi, zonki of zonkti.

Het meervoud heeft den vorm **zij**, *ze*. Datief-accus. *hen, hun, ze*². Verzwaaarde vormen in de volkstaal: (*haarlui, heurlui*), *halie, hullie, zullie*. De deftige genitief is *hunner* (*harer* óók, voor het vrouwelijk). De *enclitische* genitief is nog, verstard, bewaard als »*r*« (dər) in:

Ik heb er vier gevonden. — Honderde hebbe me *der* opgeraapt (Bru.). —

In Leeuwarden is *zij* tot onderscheiding van vr. enk. *zij*, maar vooral ook bij *emphatische*, onderscheidende *verzwaring*: *zijñ* (kwamen).

Het *reflexieve* (wederkeerende) vnw. is **zich**. In de volkstaal zijn zware vormen: *z'n eige, d'r eige; z'n eige zelvrs*. Vroeger, en dialectisch nóg

¹ De 3de persoon zou bij slappe articulatie ook wel »laggi«, dus gelijk aan de 2de persoon kunnen luiden. Deze »verzachting« wordt echter gedwarsboemd door de noodzaak van het onderscheid der twee grammatische personen. Nog »duidelijker« of liever: nadrukkelijker en scherper is »lächti«.

² Ook van den *datief*: datte me ze dit hebbe afgesnoept (= *wij hun*) (Bru.). —

algemeen: *hem, d'r heur*. Nadrukkelijke vorm is ook hier: *zich zelf*. Het *reciproque* (wederkeerig) vnw. is, als toevoeging bij het pers. vnw.: *elkander, elkaar, malkander, məkander, məkaar, menaar*. — Verouderd, of onder Duitschen invloed: *zich*.

2° de *bezittelijke* voornaamw. (possessieve pronomina): **Mijn** (mən),¹ § 127 jou(w) (jə), zijn (zən), haar (d'r), onz(ə), jullie, uw, hun (d'r, d'r lui, hullie). Een *verzwaring* heeft plaats door toevoeging van *eigen* (*mijn eigen*, etc.), met nadrukkelijke of uitsluitende beteekenis; zelfs met superlativischen vorm: Ze griende om d'r eigeste leve (Bru.). —

In bijzonderen stijl vinden we nog *flexie*-uitgangen als: die telken tijde² rust op hare trekken (Perk). —

De vriend in mij verzet zich tegen 't zwijgen || Van *uwe* stem, al eindigde ook *uw* baan (Penning). —

Het *metrum* doet hier veel aan af; in ongebonden taal het rythme.

Archaïstisch, behalve natuurlijk in de dialecten, waar dit oude pronomen nog gangbaar is, is *dijn*: Zōnne³ op wie ik sta^{re}³ || *Dijn'* daden zijn de mijne. —

Het vrouw. bezitt. vnw. *heur* is in litterairen stijl ietwat plechtstatig: Eerbiedig denk ik aan het jong verleden. || Ik hoor *heur* stem, ik hoor *heur* zachte schreden || Op bloemengeuren stijgt haar⁴ naam omhoog (Perk). —

In deze regels is *heur* zonder twijfel *zachter*. Ook dialectisch *heur*.

Evenals andere adjectieven worden bezitt. vnw. gesubstantiveerd: de mijne, de jouwe, de zijne, de hare, de onze, de uwe, de hunne. Het is begrijpelijk, dat men in de volkstaal met de vormen van de weifelende 2de persoon last heeft: »die van jullie« is onvermijdelijk. Maar ook met de andere vormen concurreeren: die van mij, die van jou, (die van Piet) etc. Een andere concurrent is nog wel de oude praedic. genitief van het pers. voornw.: Die is *mijn, zijn*. Het is mogelijk, dat hierin tevens gevoeld wordt een bezitt. vnw. met »ellips« van het substantief. In Katw. antwoordt men op de vraag »Wies hoed is dat« met: »Da's mijn«. »Da's sijn«. »Da's jouw«. »Da's heur«. »Da's ons«. »Da's jollie«. »Da's heulie«. »Da's me Vaeder's«. Zie ook § 125 over *u, uwer*.

In Noordoostelijke dialecten zijn vormen zonder lidw. en met een nasalen

¹ Nóg korter *mə*: Voor *mə wijf en de jonges* (Bru.). — zoo ook *zə* voor *zijn*.

² Vergelijk ook de flexie van dit subst.

³ Vergelijk deze archaïstische vormen tevens.

⁴ Het blijkt hier, dat *haar* niet om de ceptonigheid van de a-klanken wordt vermeden; in het befaamde »*heur haar kamde zij*« vermijdt men de *volslagen* herhaling.

uitgang substantief: Geef mienn (mienn_o) maar hier! Dat is dienn_o(t) zienn_o(t), onzn_o(t), Jan zienn_o(t). Hieraan kan in Hollandsch worden gelijkgesteld een vorm als: Dat is *Piet de zijne*. — te begrijpen uit zinnen als Ze hebben *Piet de zijne* weggenomen (Piet datief-object). Vergel. hiermee: Piet z'n jas etc., zie § 96. In Drentsch dialect heeft het *neutrum* den bijzonderen vorm: 't mienn_ode. Zie hierna ook andere subst. pron. op n(t) en § 131 slot.

§ 128 ^{3o} de *aanwijzende* voornaamw. (demonstratieve pronomina). **Deze** (dit), **die** (dat); in dialecten gewoon is *gene*, *gindsch(e)*. In Katw. bijv. is *geune* even gebruikelijk als *deuze*. De rangschikking naar plaats of tijd ten opzichte van den spreker, die deze woorden »aanwijzen«, wordt in de omgangstaal bij voorkeur uitgedrukt door *verzwaarde* vormen: *déze*—hièr, *díe*—dàar¹; of door een nadrukkelijk geaccentueerden zwaren substantieven vorm *dátte*, *dítte*:

En op *dát* kóolland *dà*ar, daar² motte ze zitte (Bru.). — Hoe drommel komt — *dátte*? »Geef maar!« »Dítte?« —

Een eigenaardige verzwaring is in Katw. (en Holland overigens ook) de verzwaring: Ik ga *geune* kant *dùt* (= dit) op; en: *deuze* kant *dùt* op. Het zwakker geaccentueerde enkele *die* (dat), *deze* (dit) wijst terug op het reeds genoemde³; het vnw. *die* (dat) heeft ook *kleineerende* beteekenis:

Hier, wil jij 'm hebben? *Die* pennehouder bevált me niet meer. — 't Is hier altijd 'n herrie! *Die* jóngens ook! —

Oude flexie-vormen zijn versteend in uitdrukkingen als:

In *dier* voege; te *dezer* plaatse. —

Terugwijzend⁴ op een genoemde hoedanigheid is de functie van de aanw. vnw.: *zulk(e)*, *dergelijk(e)*; *zoodanig(e)*, *dusdanig(e)*. In de omgangstaal vooral *zoo'n* (vaak met *kleineerende* gevoelswaarde):

We hebbe niks an *zoo'n* ouwe voorlaaier (Bru.). —

Tegenstellend is **ander(e)**; *ùitsluitend* (exclusief) òf *tegenstellend* is »**zelf**«, dat vooral in het meervoud ook verbogen voorkomt⁵:

We zien de coalitie der kerkelijke partijen en die partijen *zelve* in hun voegen kraken (N. R. C.). — Er gaat niets voor den man *zèlf*. —

¹ zie § 46 en 73.

² hervattend adv. zie § 299.

³ Zie § 343.

⁴ Zie § 345. Af te keuren is: Op een *dergelijke* wijze *dat*, ...

⁵ Verouderd of poëtisch is *eigen* (in *d'eigen* stond' = op 't zelfde oogenblik). Maar het is ook in Hollandsche volkstaal nog gangbaar, evenals de (ook oudere) *superlatief*.

Uitsluitend is ook *dezelfde* (een zelfde); in verbinding met *als* wijst het vooruit: *Dezelfde* stof als die van z'n jas. —

Opm. Vroeger ook in superlativischen vorm: ¹ *Eenighe daaghen daernae hervatteⁿ sij 't selfste werck* (Hooft). — Over *zelf*, overgang naar adv. functie, zie § 124.

Aanw. voornw. komen ook zelfstandig gebruikt voor; in oudere taal vooral in de verbogen vormen *diens*, *dien*. Het Katw. heeft regelmatig den vorm *dies*! De genitief »*dezes*« is verstard in: *schrijver dezes*. De genitief *des* van het hervattende *dat* is een (zeldzaam) archaïsme:

Des wete die ze sloeg, mèt die ze U kloeg alléén = *daarvan* wete (G. Gossaert). —

Een oude datief van *dat* is de staande uitdr. *in dezen* = *in dit geval*. — *Deze* en *gene* zijn nevensgeschikt tot onbepaald voornaamw. *Die* in eenzelfden zin met een andere »derde persoon« duidt een tweede »derde persoon« aan: Hij sprak er over met z'n vader en *die* zei. Zoo is ook de genitief *diens* gebruikelijk in plaats van verwarrend ² »zijn«: Mr. A. Pruis trad, daar de raadsman van verdachte ziek was geworden, als *diens* plaatsvervanger op (N. R. C.). In de volkstaal geldt als genitief *die z'n*, *die d'r*: »Hij was opgepikt door mijnheer L., de dochter van *die z'n* koetsier ligt op sterven« (Joh. de Meester).

In Drentsch dialect komt voor als substantief demonstratief *denn'n*: Die is van jou = *Denn'n* is van dij, of (met twee subst. pronomina!): *Denn'n* is *dien'n*. Hier is het neutrum (*Dat* is het jouwe): *Dat* is 't *dien'nde*. Nog een mooie vorm: de breur van *denn'n* zien vaoder.

In het Gentsch is de »genitief« (datief eigenlijk): »'t En es den *diene* zijnen hoed nie, zulle«. »'t En es *de dieje* haar schuld nie«. »'t En es *de dieje* hulder schuld nie«. De nominatief is: *den diene* (van vader es 't), te vergelijken met den subst.-adj. nominatief, zie § 131 slot.

De vragende voornaamw. (interrogatieve pronomina).

§ 129 Bijvoeglijk: **welk(e)**, vraagt naar één (meerv. een zeker aantal) uit vele, ook wel naar een *eigenschap*; maar hiervoor dient in vele dialecten »Wat voor«: *Wat voor 'n* knecht hebben jullie? — oorspronkelijk: *Wat* hebben jullie *voor 'n* knecht. Ook zonder 'n: *Wat voor* knecht —, verkort tot *Waffør*³. In volkstaal vrij algemeen is ook: *Hoe zoo'n* hoed had hij op?

¹ Vgl. vorige voetnoot.

² Onduidelijk is bijv. het bezitt. vnw. in: 't Vaarwel van 't hart, dat sprakeloos bij 't puin Waarin zijn aardsch verlangen ligt besloten || *Z'n* glimlach kent, heb ik haar nagezonden (S. Anema). ³ In Katw. en Flakkee is *Waffer* = *welk(e)*, *wa'-foor* = *wat voor* ('n).

In N.W.-Drente de vorm *Hukk'ŋ* naast *how zuk'nd* substantief; Groningen: *houk(e)* naast subst. *hou(k)nt*.

In N.O. dialecten ook *Wat* = »wat voor een«: »Wat keukenmeid heb^om ie? Dit is oorspronkelijk een verbinding van *wat* + partit. genitief. Anglicisme is in »Reizen« van J. van Looy: »Wat kat?« Hoewel de verbinding in ouder Nederlandsch verder verbreid was dan thans.

Zelfstandig: **wie, wat; welk(e)**. In N.O. dialecten **wel** = wie; in Gron. ook **welker**¹ = welke? De verbogen vormen *wiens* en *wien* zijn in Holl. volkstaal niet meer gangbaar. Maar in Gent: *Wiens* dochter es dà? — *Wienze* zeune es dà? — *Wien zan* hoed ès da? — De vorm *wienze* kan verlengd zijn voor spirant z, *wienzan* voor h(oe); ook onderscheidt de Gentenaar het geslacht in *welken* hoed. *Wien z'n* is minder aannemelijk, omdat hij zegt den diejen *zijn* hoed. In Katw. is de genitief *wies* (naast demonstratief *dies*) gangbaar. Het N.O. *wel* heeft *wels*. In deftigen, verheven stijl: *Wiens* houwen zwicht ge eens? *Wien*, eik, zult g'op de waterbanen schoren . . .? (Perk). Vrij algemeen is in volkstaal de vorm *Wie z'n*? *Wie d'r* (haar)? *Wie d'r* (heur = hun). In N.O. ook *wel zien* naast *wèls* etc. Ook deze possessieve genitief kan weer gesubstantiveerd worden tot *Wie* (of *wèl*) *zienn(t)* is dat? — Zoo wordt ook het Hollandsche *Wie* van hun *z'n* hoed is dat? in Drentsch gesubstantiveerd: *Wie* van heur *zienn(t)* (*Wel* van heur *zienn(t)*). *Wat voor* . . . (*waffər*) is in Holland gesubstantiveerd: *Wát voor een*, *wáffərèen*²; ook in N.O.: wat feur iene, soms ook *wat veur n'*? Hiernaast, bijv. in Roden alléén: *How zunn'n(d)*? *How zukk'n(d)*? *How zuks'n(d)*? *How'nd*? — De behoefte aan zulke pronomina is heel sterk; buiten de volkstaal zit men wel eens krap in de »algemeen« gangbare vormen.

Opm. Oorspronkelijk vragend zal *wel* zijn het uitroepend-onbepaalde *wat*, als in Gron. bijv.: *Wat ézel* is dat! — Algemeener (ook Gron.): *Wat 'n ézel* is dat! Deze subst. vorm ook bijvoegl. bij een meervoud: *Wat 'n ezels* zijn dat! —

De onbepaalde voornaamwoorden (indefinita).

§ 130 Deze vnv. in het bijzonder zijn niet te scheiden van de *telwoorden*³.

Bijvoeglijk. Van *eenig* teeken van berouw geen sprake. Van *een of*

¹ Zie Ter Laan Wdb. 1178 *welker* (wekker) wordt daar verklaard als het Mnl. *welc hare, welcoor* (welke van hen). ² Over Katw. *waffere* zie blz. 160.

³ De flexievormen der *bepaalde* telwoorden laten wij onbesproken, dus vormen als: 't Is bij *vijven*, — het in éénzelfde dialect voorkomend *vief* + subst., *vieve* alleenstaand en *vijf* in »Geef mij de vijf«, — met *z'n* drieën, met *n* *drienn* — wij drieën, zij twaalfven (Bijbel).

anderen koopman in vodden. Van *zekere* zijde vernemen wij. *Eene* Jansen. Op 'n *goeie* dag . . . — *Elk* mensch, *ieder* mensch; *alle* menschen, *al 't geld*; *al* die aardigheden; *allerlei*, *allerhande* wilde dieren; *enkele*, *sommige*, *verscheidene*; 'n *enkel* woordje; 'n *cent of wat*; *wat* geld, *wat* centen; *heel wat* moeite, *aardig wat* menschen; *menig* dubbeltje werd versnoept; 'n *boel*, 'n *hoop*, 'n *bende*, 'n *berg* als onbepaald graadaanduidend attribuut. Deze laatste woorden vooral zijn zeer verscheiden naar de streek en het beroep of de cultuur der sprekers en schrijvers. Zoo (oorspr. door een visscher): hij kocht 'n *zōō(i)* zakken (*zootje* visch om te zieden = koken), Een boer zegt: die koe geeft 'n *plump* melk (klanksymboliek, bij 't melken). Door toevoeging van *ook* is *welk* (wat voor) onbepaald: Van rijkshulp, in *welken* vorm (dan) ook, was geen sprake.

Zelfstandig: **men**, **(n)iemand**, **(n)iets**, **alles**. In Gron. en O. Drente ook *wēl* (= iemand, in zinnen als *Is ter wēl?* = is daar iemand? *Bin ie nog wēl verwacht?* Ter Laan Wdb. 1177). In grooten getale gesubstantiveerd: *de een of ander*, *'t een of ander*, *deze of gene*, *het eerste het beste*. Andere, niet algemeen gebruikelijk, *menigeen*, (*ieder(en)een*, *elkeen*, *elk end'ien* (Katw.), *elk en een*, *geen een*; *van alles* kwam d'r; *van allegerhand* kwam d'r, kooplui en visschers; ze waren er *allemaal*. In N.O. dialecten is substantief *elk* ook *elks*: Geef mij van *elks* drie. Ze loopen *elks* apart. In N.O. zoowel als in het Westen (Katw.) is *partie* = sommigen, eenigen (ook bijvoeglijk). Door *al-* en toegevoegd *ook* worden *wie* en *wat* onbepaald: al wie, al wat; wie – ook, wat – ook: Wat baat het, in 't geniep *wiens* lot *ook* te verzuren (Pennink).

Een merkwaardig onbep. subst. is Gron. en W. Drente *gounnt* = sommigen (uit *goudn(t)* = goeden¹): *Benn gounnt wèst* = (Hollandsch *zonder pronomen*²: Er zijn er geweest, die . . .). Vgl. hierboven bij voegl.: Op 'n *goeden* dag. Een *zin* is tot voornaamwoord geworden: Ik heb hem aan 't gareel van 't paard zien voelen en 'k *weet niet wat* er aan veranderen (C. Buysse). Op dergelijke wijze: Op *onverschillig wat voor* manier . . .

De betrekkelijke voornaamwoorden.

§ 131 Het algemeen gangbare **die** (dat) wordt in deftigen stijl wel vervangen door **welk(e)** en **hetgeen**.

Van *die* komt een genitief *wiens* (wienze, wienzen³) voor in de volkstaal o. a. van Gent, voor alle geslachten; in Katw. *wies* na mann. en onzijdig

¹ Op Ameland (als in Friesch) zegt men hiervoor: *goed*: (Er waren) *goed* (die zeiden).

² Eén er zal wel genit. plur. zijn: zie het onbep. er § 224.

³ Zie vragend *wie* § 129.

antecedent: de man *wies* hoed in de gang hing, 't kind *wies* petje . . . *Wies* brood je eet, *wies* woord je spreekt. Of: *Dies* brood je eet, *dies* woord je spreekt. Na vrouwelijk antecedent *wies* of *wieër*: De vrouw *wies* hoed in de gang hing, . . . *wieër* hoed in de gang hing. Dit *wieër* is een verbinding van *wie* en het enclitische pronomen possessivum *er*. Zoo is in Holland algemeen: *die* z'n, *die* d'r (ook na onzijdig woord *die*), evenzoo in Groningsch: *dei* zien, *dei* heur. In Oostelijk Drente het substantieve demonstrativum¹: De man *denn'ŋ* zien hoed . . . Hier ook na vrouwelijk antecedent *denn'ŋ* zien. Daarnaast echter de omschrijving: *van wel* de hoed in de gang hing. Zóo ook in Roden *van wel*, en in Ruinen *van wie*, onverbogen.² Gewoonlijk is in volkstaal in den datief de *die* vorm (niet *wie(n)*) gangbaar; als accusatief na voorzetsels ook daarnaast *wie*. —

Hetgeen is oorspronkelijke bepaling-aank. voornw. met volgend *dat*; thans is *dat* niet onmisbaar.

Naar aanleiding van de hierboven genoemde vormen *hullie*, *z'n* *eigzelvers*, *wie-er*, *die d'r*, *die z'n*, *denn'ŋ* zien; Gron. *elks* voor *elk* en *welker* voor *welk*; de substantieve vormen als *mienn'd*, *den'ŋ*; Holl. *den dieø* (= die daar), *den dieø* z'n hoed; Gentsch *den diene* en *den dienen* zijnen hoed; *waffər-een* en *how zukk'nt*, merken wij op, dat hier steeds nieuwe *substantieve* vormen ontstaan uit versterkende flexievormen vooral van adjectieve pronomina en uit constructies van twee pronomina. In beginsel is dit verschijnsel te vergelijken met de ontwikkeling der Katwijksche flexievormen tot emphatische functie, ook met vormen als het Friesche 'n *greaten ien*, ten slotte zelfs met den emphatischen -n vorm. We wijzen er nog op, dat bijv. in het Zeeuwsch³ het gesubstantiveerde adj. -n heeft: Da's den *ouwsten* van Sanne. Da' kan *den blauwen* nie trekke. De adjectieve naamgeving is uiteraard emphatisch-affectief. Het zijn vooral scherp gearticuleerde nasalen, ook de -ə en de -s die aan het wordeinde kracht uitoefenen. In Gron. en Dre. is de substantieve -n waarschijnlijk oorspronkelijk *meervoud* of verzwakt *een*.

Bijzondere functies van voornaamwoorden.

1° *de persoonl. vnv.*

§ 132 *Vergelijkend* en *onderstellend* zegt men:

(Als ik in je plaats was) zou ik het niet doen. —

Overredend stelt men zich in de plaats van den aangesprokene en zegt, met

¹ Zie § 128. ² De genitief wordt natuurlijk, evenals de verbinding met voorzetsel, ook omschreven door *waar + van*. ³ Ook elders bijv. in Z. O. Drente steevast.

zwak geaccentueerd vnw.: »*k* Zou 't niet doen« —, waar '*k*' de functie verricht van de tweede persoon.

Het meervoud (**wij, we**) omvat meestal den spreker en den aangesprokene: Ik heb er niet aan gedacht, maar *we* loopen op verboden grond. —

Het kan ook zijn de spreker en anderen dan de aangesprokene, ook de spreker, de aangesprokene en anderen.

Omvat het den spreker, den aangesprokene en het verder aanwezige gezelschap, dan wekt deze uitbreiding een gevoel van intimiteit:

»*We* gaan thee zetten, vader!« riep Lot — »niet meer pruttelen — nu hebt u immers ineens twee dochters bij U?« —

In de volgende zinnen duidt de spreker door »*we*« zijn *gezin* of *zichzelf* en z'n *personeel* aan:

Cezellig dat je komt. *We* zaten zoo alleen. — »Luister,« zei de kapitein, »*we* zullen je hier aan boord een werkje verschaffen, tot *we* toevallig een schip ontmoeten.« —

Dit meervoud kan een *verzachte vorm* zijn voor het enkelv., dat »te intiem« klinkt of ook te bruusk. Door hooggeplaatsten gebezigd, heet het *pluralis majestatis*. In litterairen of oratorischen stijl vat de schrijver (spreker) door het meervoud zich en zijn lezers (hoorders) samen; in het historisch verhaal z'n *volk*.

De spreker kan den toehoorder als *actief betrokken* bij een gebeurtenis *voorstellen*, hoewel hij slechts *belangstellend* is. Het vnw. **je** (zwak geaccentueerd) heeft dan de functie van onbepaald pers. vnw.; het concurreert met »*men*« vooral in Hollandsch: Zoo'n zwaan is sterk. Als *je* daar een slag van krijgt, nou! — *Je* ziet ze ook wel wit met zwart.. =

In de journalistieke beschrijving:

Zoo klommen *we* al moeilijker over de hekken — doodsbenauwd als de gluiperige punten van 't prikkeldraad *je* vastgegrepen hielden in *je* kleeren, die *je* dan losscheurde met wanhopige rukken (Bru.). —

Gelijk § 125 is opgemerkt, zijn er moeilijkheden in het gebruik der »aanspreekvormen«: in het Nederlandsch is men zeer onzeker in het gebruik van »beleefdheidsvormen«. In de historische en dialectologische grammatica is dan ook heel veel werk besteed aan deze pronomina. Men is echter maar zelden tot afdoende resultaten gekomen. En wel omdat de aandacht te uitsluitend is gericht op de *vormen* der *pronomina*, de keuze van *doe* of *je*, *gi* of *ie*, etc. Van de vormen zouden ook de in verschillende dialecten en taalkringen gangbare varianten, de verbindingswijzen met werkwoordsvormen, de overgang van het pronomina in den werkwoordsuitgang (–st), in het kort de *syntactische* constructie van de voornaam-

woorden, moeten worden onderzocht¹. En nog belangrijker is de vraag naar de gebruiks- en gevoelswaarde van verschillende vormen in het locale en sociale taalmilieu: taalvormen als deze moeten wij »beluisteren« in het geheel van den zin en het zinsverband, in de phonologische, syntactische en psychologische eigenaardigheid en bijzonderheid van de taal in casu en den gesproken inhoud. In het Katwijksch was, en is in den kring der visschersbevolking, geen afzonderlijk »beleefdheidspronomena« gebruikelijk. Enkelv. dus *je, jij, jouw*, waarbij in tegenstelling met andere Hollandsche gewoonte, *je* nooit *-i* wordt. Meerv. *jollie* (in den vocatief *jelüt*). Aanspraak in de derde persoon, die in Holland minder gebruikelijk is dan bijv. in Friesland en het Noord-Oosten, is in Katw. niet uitgesloten. Een kind tot zijn vader kan zeggen: »Gae me *Vaeder* ook mee?» en omgekeerd is het vrij algemeen, dat de vader zegt: »Gaet *de vent* ook mee?» of »Gaet *Jantje* ook mee?» Zelfs zal men tegen kinderen (en dieren als de hond) het *voornw.* bezigen²: »Gaet *hij* (gaeti) ook mee?» Het is denkbaar dat een zeeman aan den wal zijn reeder (de baes) iets zal vragen met omschrijvende *naam*: »Wul *Taet* effe komme kijke?» Ook zal men vragen: »Wul *de Burgemaester* effe komme kijke?»

Het is gewenscht in een volkstaalomgeving niet een »beleefdheidspronomena« te willen onderscheiden. Wanneer men nl. in een dorpsdialect *twee* pronomina 2de pers. enk. hanteert (als tweede de oorspr. *meervoudsvorm*), dient soms de *meervoudsvorm*, om een vreemdeling uit te sluiten uit de eigen, de intieme groep. In het gebruik der aanspreekvormen werkt dus hier en daar een soort taaltaboe³. Beleefd is veeleer het oude enkelv. *doe*, omdat men de(n) vreemde daarmede opneemt in den eigen kring. Daarentegen zal de man zijn vrouw bij ruwe en krenkende aanspraak met den *meervoudsvorm* *ie* ten zeerste beleedigen. Wanneer zijn zoon volwassen man wordt (bijv. een vrouw zoekt) zal de vader hem als »gelijke« waardeeren, door hem »uit de kinderkamer te bannen« met de nieuwe aanspraak *ie* inplaats van *doe*. De vader geeft hiermee te kennen dat de zoon recht heeft op een zelfstandig bestaan en buiten de sfeer van des vaders gezin begint te staan. *ie* schept een scheiding. In een taalsfeer als deze zal een strekking van »beleefdheid« zich veeleer voordoen in de vormen van de *derde* persoon, de omschrijving van

¹ Zie § 126. ² Dit gebruik is speciaal in het *Friesch* te constateeren. Zelfs in den imperatief: Gaet *hij* maar vooruit. Zoo ook in West-Gron.: »Koom *hij* mor hier.«

³ Op mijn verzoek heeft de heer J. Naarding litt. cand. de psychologisch-sociale waarden van de aanspreekvormen in zijn eigen Z.O. Drentsch dialect beschreven in O. Taal-tuin IV 301. Aan dit artikel ontleenen wij deze gegevens, die het op blz. 106 gezegde bevestigen, en alleen door een »inboorling« te determineeren zijn.

de aangesproken persoon, als »burgemeester«, »meester« of de eigennaam zooals hierboven voor het Katw. is aangeduid. Een treffend staaltje uit de Drentsche dorpsfeer is het volgende: »De huisslachter is bezig het geslachte varken te ontleden en is daarbij de »voorganger« van de vergadering der bureu, die zijn komen »vetpriez'n«. Een der jongere boeren vraagt hem dan: »Hoe lang hef *d'aol* man dat waark dan ok al daon?« Hier is, zou men zoo zeggen, geen sprake van uitsluiting uit den kring, veeleer een eerbiedig opzien tot een hooggeplaatste, ja zelfs een »magische Potentie«. We naderen hier dus de formule: »Uwe Majesteit«, »Uwe Edelheid«. Deze opvatting wordt bevestigd door het feit, dat voor het Drentsch gevoel de aanspraak hier, evenals bij het gebruik van den eigennaam, via het gezelschap plaats vindt, dus indirect is. De spreker waagt het als 't ware niet, den aangesprokene te naderen, zoodat in den grond van de zaak toch uitsluiting plaats vindt, maar nu uitsluiting van den spreker zelve uit de sfeer van den »machtige«. Uit déze uitsluiting kan zich de »beleefdheidsvorm« gemakkelijk ontwikkelen.

De tegenstelling van **hij** (hem) en **zij** (haar) gaat niet altijd samen met die van de *natuurlijke geslachten*. Wanneer er *dieren* door worden aangeduid, staat *hij* (hem) in het Hollandsch wel voor beide geslachten: Die koe . . . *hij* is hoogstens goed voor de slachtbank (v. d. Bosch, Leesboek I: 113). — In Z.O. Drente is zelfs voor *vrouwen* *hij* (hem) zonder bijzondere gevoelswaarde gangbaar.

Ook het onzijdige **het** voor *kinderen* gaat licht over in *hij* of *zij*; *het* klinkt in dit geval ietwat *kleineerend*. In Drente is *het* met zwaar accent als deminutief voor vrouwen gebruikelijk, met bepaald minachtende gevoelswaarde, met zwak accent 't en waardeerende tendentie. Een aardigen overgang van »het« op »hij« door het bezitt. vnw. »zijn« vinden we in: Wat ben ik ¹ lang een kind geweest. || Minnaar van sprookje en wonder, menig feest || Heeft *het* gevierd in 't kleine Peel-gehucht; || Als in den herfst laat-avonds hof-gerucht || Klonk langs zijn venster, meende *hij* te hooren || Ridders te paard (J. Reddingius). — »*Het* ('t)« is ook *onbepaald* (of *onpers.*) vnw. Het kan aanvankelijk een *geheimzinnig* wezen hebben aangeduid, als in:

Daar ritslen dorre blären || O angst! daar schuifelt i e t s: twee vonken staren || *Het* sist . . een adder slingert zich om 't been (Perk). — Dat gesprek dat komt nader; en daar is 't ineens: »Manne, geef je over!« — ²

¹ Tevens overgang van de eerste op de meer epische derde persoon.

² *Het* kan in staande uitdrukkingen *vroeger* een concreet substantief-pronomen zijn geweest. We zouden bijv. de uitdrukking »Ze zetten *het* op een loopen« kunnen vergelijken met de zeemansuitdrukking: »Ze zetten *het* (schip) naar het Noorden« (en *loopen* is: snel (voor den wind) varen).

In volkstaal komt het ook uit taboe voort: 't Kind heeft 't op de borst. — Toen is *het* hem op de zenuwen geslagen. —

Verder: Daar zit 't 'm juist! — Ik geloof, dat jij 't geweest bent, die nacht. — 't Is vijf uur. — 't Regent. —

Het onbepaalde *het* kan ook vaag »anaphorisch«, d. i. terugwijzend of hervattend fungeren. Zoo bij Potg., nadat er sprake is geweest van een gezelschap van eenige meisjes, niet als »gezelschap« genoemd, en toch daarna: De doos, den roman, wat niet al onder den arm, *gaat het* de tuinkamer in, waar . . . Vgl. een ouden heroïeken generaal: die den aanval leidt. »*Dat* gaat U voor, mannen!« — en het volksliedje »*Dat* gaat naar den Bosch toe, zoete lieve Gerretje . . .« — Voor het hervattende, syntactische gebruik van deze pronomina, zie § 343 en vlg.

Het meerv. *ze* (*niet*-geaccentueerde vorm) is in de volkstaal óók *onbepaald* vnv., aanduiding van »de menschen«, »de wereld«; het concurreert met »men«, »je« (§ 132) en met den *lijdenden vorm*.¹ Een werklooze zegt: *Ze* luste me niet. *Ze* motte niks van me hebbe. —

Ook in dit geval² begint het gebruik, wanneer de spreker wil *vermijden* »het kind bij den naam« te noemen, ofwel daartoe niet in staat is:

En daar is 't ineens: »Manne geef je over!« Teunis glijdt onderuit en *ze* nemen 'm te graze (Bru.) = de veldwachters. — *Ze* zeggen 't (Ik heb het alleen van hooren zeggen!)

De pronominale aanduiding der grammaticale geslachten, verbonden met het gebruik van de buigings-*n*, inzonderheid wat betreft de *zaaknamen*, is een der neteligste objecten der taalkunde en der taalpolitiek geworden en heeft daardoor een plaats ingenomen in de vaklectuur der Nederlandsche taalwetenschap, die de perken van het taalkundig belang verre overschrijdt. De moeilijkheid is van drieërlei aard: 1° wordt door de buigingsvormen van adjectivische pronomina en lidwoorden niet alleen het grammaticale geslacht maar ook de casusfunctie van het substantief aangeduid. 2° de voornaamwoordelijke (incl. lidwoordelijke) vormen zijn in de verschillende deelen van het taalgebied bij lange niet vast, noch gelijk: ten Zuiden van een lijn die Zeeland met Drente verbindt (nauwkeurig is dat niet bekend) is een stelsel van drie genera geldig: hij, zij, het (*ət*), *den*, de, het (*ət*). Hier gelden³ *hij* en *den* in het bijzonder voor substantieven beginnende met een klinker, h, en dentale explosieven,

¹ Zie ook § 281. ² Vgl. *er* § 257. ³ Zie Van Ginnekens exposé O. Taaltuin III 33. Voor hetgeen hier verder volgt dat van W. Jansen O. Taaltuin III 372. Belangrijk voor de diepe achtergronden van het stelsel *de-den* in volkstaal is het art. van Bezoen O. Taaltuin V 257.

waarbij waarschijnlijk de keuze van den vorm met of zonder *-n* ook nog afhankelijk is van de gevoelswaarde en de emphase van het woord in den zin. In Zuid-Holland, Utrecht en de oorspronkelijk of nog Friesche gebieden geldt een stelsel van twee genera: hij, het (et) (*zij* alleen of in hoofdzaak voor vrouwelijke *personen*) — de, het (et)¹ (*den* wel als emphatische vorm, ook in den nominatief). In de middenstrook van Noord-Nederland weifelt men tusschen 3 en 2 genera. Zoo komt het, dat men het *schrijven* van de buigingsvormen en de keuze der omschrijvende pronomina bezwaarlijk kan richten naar de norm van een dusgenaamd *Algemeen* Beschaafd, gesteld al dat er buiten de *schrijftaal*-traditie een dusdanige voor allen gemeene taalnorm bestond.

3° In het Zuidelijk, Oostelijk en Hollandsche taalgebied is de buigingsvorm op *-n* niet, gelijk in de schrijftaaltraditie bij de mannelijke en in het gebied der drie genera bij de *den*-woorden regel is, tot de *objectscasus* beperkt, maar geldt ook voor de *subjectsfunctie* bij affect of emphase. Zelfs op den Oostrand der Veluwe en ook wel nog meer Noordoostelijk² en ver naar het Westen komt deze »casus emphaticus« deze »verzwaarde woordvorm« voor. Zoo zei een boer in Heerde, toen een vechtersbaas, die zijn kansen ten kwade zag keeren, plotseling zoete broodjes bakte: »Den dönder wil vrée!« Zie ook de formatie van substantieve pronomina (als *den die(n)* = *die* etc. § 131 o.a.). Deze vorm, geen »logische« maar een »psychologische casus«, is een verschijnsel van het belangrijke taalvormende principe: emphase of affect van gedachte en gevoel leidt tot handhaving der zwaarst mogelijke woordvormen, of tot verzwaring van den woordvorm (zie § 40). Maar het bestaan van deze *subjects-n* maakt het des te moeilijker, de schrijfwijze der pronomina en lidwoorden bevredigend te regelen, hetzij door radicale afschaffing van de *-n*, hetzij door erkenning alléén van de *objects-n*. De moeilijkheid zit in de geografisch zeer onvaste begrenzing der *den*-woorden, de louter psychologisch-bewogen gebruikswijze van de *subjects-n*, den niet absoluut vasten *-n*-vorm in de *objectscasus*, ook al zijn er drie genera. Het is duidelijk, dat de moeilijkheden voor de regeling van *hij* en *zij* niet zóo groot zijn, ook al nemen we aan dat als »casus emphaticus« moet worden verklaard een vorm *hem (zijn)* in volkstaal, als bijv. in Zuidhollandsch:

¹ Hoe volkomen in deze gebieden de buigings-*n* verdwenen is, blijkt bijv. in het Katwijksch, waar allerlei oude *-n*'s, maar zelden of nooit een buigings-*n* (behalve een »emphatische«) als phonetische overgangsklank optreden.

² Zie § 101 slot en § 131. Voor het Goereesch een overzicht bij Den Eerzamen, N. Taalgids XVIII 289.

»Hém heb-ət gedaan! Ikke niet!« (»Zijn heb-ət gedaan!«)¹. De schier eidelooze *strijd* over de buigings-*n* en de pronominale omschrijving komt er in den grond der zaak op neer, of men een »Hollandsch«-Beschaafd als *Algemeen* Beschaafd poneert, dan alleen een traditioneelen *geschreven* cultuurtaalvorm als dwingende norm voor het geheele Nederlandsche taalgebied (ev. voor het Noordnederlandsche) erkent. Doet men dit laatste — en dat is inderdaad »wetenschappelijk« — dan is er aanleiding om te streven naar volkomen »vrijheid« in het gebruik van de pronominale omschrijvingen *hij* en *zij* en de buigings-*n*, een vrijheid die door het voorschrift van Minister Marchant (nl. zich te richten naar het Algemeen Beschaafd) minstens evenzeer wordt belemmerd als door een te dezer zake imperatieve kracht van een officieele geslachtslijst als die van De Vries en Te Winkel. Afgezien van alle taalpolitieke en schoolsche complicaties, zou men vanuit een »stilistisch« taalwetenschappelijk (en dat is het *moderne* wetenschappelijke) standpunt moeten streven naar een volkomen overeenstemming van »schrift« en »spraak« wat betreft niet alleen de pronominale omschrijving maar ook wat betreft de buigings-*n*.² De door »vereenvoudigers« dikwijls op fatale wijze misbruikte imperatief »schrijf *zooals* gij spreekt« heeft namelijk alleen recht van bestaan, indien hij wordt begrepen en toegepast in volledig *stilistisch* besef van de wijze waarop men *op het oogenblik van schrijven dezelfde, op dezelfde wijze* »gerichte« en gevoelde gedachte zou spreken in zijn **eigen**, dat is in zijn natuurlijke gesproken volkstaal. Deze ideale vrijheid op grond van een categorischen imperatief, die natuurlijk voor de eigenlijke *spelling* of orthografie te eenenmale onbestaanbaar is, zou in het neteligste deel van onze schrijfwijze, nl. de buigingsvormen en de pronominale omschrijving, alleen mogelijk zijn, wanneer de leerlingen op de scholen niet meer werden gespeend van de eenige in hen levende taalbron, wanneer — met andere woorden — het genivelleerde »Algemeen Beschaafd« als norm en object werd onttroond. Men vergeet (om deze opmerking betreffende het onderwijs duidelijk te doen zijn, is het noodig hierop te wijzen), dat althans op scholen voor voortgezet onderwijs, de leerlingen niet, althans niet alleen of vooral, worden bekwaamd in het »zuiver schrijven«. Zij moeten vooral worden voorbereid tot »begrijpend

¹ Zie ook § 94 over de Katw. casusvormen.

² Die vrijheid zou o. a. inhouden, dat de Hollanders de casus -*n* afschaffen; dat anderen bij een bepaalde groep van woorden de objects-*n*, en buitendien alleen de emphatische -*n* schrijven al naar het volkstaalgevoel.

lezen« (en zij krijgen velerlei geschriften te lezen met andere buigingsvormen en omschrijvende pronomina dan zij op school hebben leeren *schrijven*); ten tweede tot het vermogen om (gelijk ook bij de regeling van 1934 is ondersteld) in bijzonderen taalstijl de traditioneele vormen te *schrijven*; ten derde tot inzicht in de vraag volgens welke ratio in de verschillende deelen van het taalgebied en in verschillende taalstijlen bijzondere taalvormen (als die der buiging) worden gebruikt. *Voorschrift* van hoe zij moeten schrijven is nog wat anders dan *onderwijs* in de theorie en de praktijk van de schrijfwijze in de maatschappij en de taalstijlen. Wat zou voorts, behalve het genoemde onderscheid van »persoonlijk of lokaal Beschaafd« inzake de buigingsvormen de praktijk zijn van »stilistisch« taalinzicht? Als voorbeeld noemen wij daarvan het geschil aangaande *den (de) tik om de ooren*, waarover een »stilistische« beschouwing is te lezen in O. Taaltuin III 42. Die beschouwing komt hierop neer, dat een abstractum als »tik« met *den* of met *de* moet kunnen worden »verbogen« al naar gelang van den zinsinhoud (in het bijzonder *het gevoel* ten opzichte van de handeling) dien de schrijver in den geschreven vorm tot uitdrukking wil brengen. Een dérgelijke »vrijheid« is in overeenstemming met wat de moderne stilistische taalwetenschap constateert in de »levende« taal. Tegenover een dérgelijke wetenschappelijk gegronde opvatting staat die van die vereenvoudigers, die nog altijd meenen dat een *woord* in de feitelijkheid van de taaluiting een *vaste* waarde zou hebben en die niet begripen, dat men bij het schrijven in een bepaalden »stijl«, ook niet-litterairen stijl,¹ een verschil in waarde van het woord tot uitdrukking moet brengen door alle middelen van *natuurlijke spraak* en *schrijftaaltraditie*, door toon en accent die het lees- en schriftbeeld kunnen doen naderen tot den veel sterker genuanceerden *gehoorden* en *gesproken zins* vorm (zie verder § 136).

Bezittelijke voornaamwoorden.

§ 133 **Ons** (*onze*) omschrijft natuurlijk dezelfde groepen van personen als »bezitters« (van »bezit« is maar zelden sprake. Deze vnw. duiden een zeker verband, een zekere saamhoorigheid aan tusschen twee zelfstandigheden) als die door *wij (we)* kunnen worden aangeduid. In intieme volkstaal zal men met *ons* het eigen gezin, de eigen familie aanduiden: *Onze Dirk* is soldaat geworden. *Onze moeder* is naar *onze Willemoom*

¹ Men beperkt de concessies aan »stilisten« veelal te onrechte tot de litteratoren.

op bezoek. — In litteraire beschrijving is, bij oudere auteurs, een ietwat ironisch »ons« gebruikelijk, in de beteekenis van »de door ons genoemde«: Daar danste *onze* logge Don als een bruinvisch op en neer. — Maar we hadden niet veel vertrouwen in het voorkomen van *onzen* maat (ironische omschrijving van »vijand«). — Als beurteling || Zijn weg dan Oost, dan West, door 't jagtveld ging, || Draafde *onze* Nimrod voort (Staring). — Met zwaar accent kan **je** de beteekenis hebben van »de ware« of »bij uitstek«: Dat is **je** kwaliteit! — Met het accent op een volgend superlatief adjectief: Dat is *je réinste* onzin. —

Onbepaalde voornaamwoorden.

§ 134 Voornaamwoorden die feitelijk telwoorden zijn, kunnen als praedicatief attribuut verbonden zijn: Ze kregen *allen* een gulden. Ze gingen *allemaal* weg. — Deze verbinding is niet tot het *onbep.* vmv. telwoord beperkt: Ze gingen *alle drie* heen. Ze kosten 60 cent *het dozijn*. —

Het oorspronkelijk onbepaalde »**men**« komt *omschrijvend* voor als *bepaald* pers. vnv. voor *mij, jij, hij, zij*, vooral in Friesch en Saksische dialecten. In verbitterde stemming *vermijdt*, kleineerend, de echtgenoot haren echtgenoot *aan te spreken* in: Hoe krijgt *men* den inval! (S. Falkland) — terwijl ze zeggen wil: »Hoe kom *jij* op dat dwaze idee!« —

Aanwijzende voornaamwoorden.

§ 135 **Die** (en **dat**), bijvoeglijk gebruikt, hebben meestal terugwijzende functie (zie § 345). De *onderscheidende*, de echte *aanwijzende*, functie krijgt het vnv. eigenlijk door toevoeging van adv. *daar* of door zwaar accent (zie § 128): »Geef me *die* ketel *daar* eens aan, ja *díe!*« »Hij reikte mij den bezem, maar *díe* had ik niet noodig.« Zwak accent heeft, daarbij vergeleken, het terugwijzende: »Hij reikte mij den bezem, maar ik *hàd die* niet *nóodig*.« — Goed, *die* briggedier komt mij tegemoet en ik zeg: (Bru.). — Maar de kattenbeiers hadde *dat* páffe gehoord (id.). — Zie ook O. Taaltuin I, 110.

In geschreven taalvorm zal men de voorkeur geven aan *pers.* of *bezitt.* vnv. (zie § 343 enz.) of aan *lidwoorden*. In volkstaal is de overmatige »aanwijzing« een weerslag van nadruk en van medeleven met gebeurtenissen in het verleden: »Zoo veule als *díe* vrouwe uut estoane hef, dat wet *die* groote God!« — Brusse neemt nu en dan dezen volkstaalvorm over: Z'n jongenssnoet koolzwart, dat *die* tanden zoo blonken. — Want hij was schrapperig heesch en schrikkelijk jachtig van *die* nachtlucht over *dat*

dompige water . . . er steeg dan ineens zoo'n gloed uit *dat* poortje, etc. (de gespatieerde aanwijzende *adverbia* zijn van dezelfde soort; zie ook § 137). Uit dit gebruik van *die* komt het *lidwoord* »die« in ouderen en nieuweren tijd voort.

HET LIDWOORD.

§ 136 Uit het aanwijzend-voornaamw. met zwak geaccentueerden vorm is het *bepalend lidwoord* voortgekomen. Het heeft in de volkstaal de vormen *də*, *ət* (*het*) in het gebied der *twee* genera¹, in dat der drie genera de vormen *də*, *dən* en *ət* (*het*). De komt voort uit *die* (di), *et* uit *dat*. De vorm *het* wordt *geschreven* in navolging van het persoonlijk-voornaamwoord, dat óók in den zwakken vorm *ət* voorkwam; in N. O. volkstaal wordt het lidw. ook wel als *het* gespróken². We moeten hierbij in aanmerking nemen, dat in dit Friesch-Groningsche gebied naast *ət* (*het*) alleen *də* staat. Dat het onzijdige lidwoord krachtigen weerstand heeft, blijkt ook uit een geringere neiging het weg te laten, zooals dikwijls met *de* gebeurt: *in schure*, *in kaste*, *op beune* (= in de schuur etc.) maar: *in 't swienhok*, *op 't land* (Zie Schuringa, diss. § 178). Ook in het Noorden van Groningen: *lamp* wil nait brandn; *keer!* het *bok* verkoft, etc.; *kou* was tou 't land oet, moar 't *kalf* nait! — Woorden die in andere streken aarzelen tusschen *də* en *ət*, krijgen in Gron. steeds *ət*(*het*), zie Schuringa diss. § 151: 't boezeroen, 't grint, 't linjoal, 't mud(de), 't schilderai etc.

Een Hollander zegt: Je hebt nog een uur *de(n)* tijd. De Groninger laat hier het lidwoord weg. Opmerkelijk is: Dit middel is goed *bij ziekte* — daarentegen: voor *de* gezondheid. Waarschijnlijk wordt het lidw. weggelaten bij woorden en begrippen waarvan meervoud mogelijk is.

Het lidw. wordt weggelaten: in de conversatie van en met kinderen (waar substantieven tot *namen* worden), in telegrammen, opschriften in kranten, spreekwoorden, bij opsomming of globale aanduiding. Het is overbodig bij *namen*, voorzover ze niet als soortnaam gebruikt worden. Soortnamen als *vocatief* ontberen het lidwoord. Het lidw. is van oudsher weggebleven bij substantieven in een traditioneele verbinding:

Hij bewoog hemel en aarde. Bruid en bruidegom. Van huis tot huis. Bij dag en bij dauw. Onder dak brengen. In huis, naar huis, t(e) huis. Op prijs houden. In voorraad hebben. Aan tafel zitten. Buiten gevecht stellen.

¹ Zie § 132.

² Daarnaast in Gron. niet *ət* maar 't (conson.).

In litterairen stijl ontbreekt het lidwoord wel bij personificatie en ook bij voorzetselbepalingen:

En *sluimer* daalt op vlinderwieken neer (Perk). — *Nacht* woont in 't woud (id.). — 't Hoofd, dat (accus.) *stille Dood* wenkte uit het leven (id.). — En 't ziet, in schemerschijn der nachtzon, zweven Het schimmenheir (id.). — In die kille omhuivering van nacht over 't water (Bru.). — Vgl. ook de »ijle« vormen in § 101.

Het bepalend-lidwoord duidt aan dat het ding *bekend* of naar zijn *hoedanigheid bepaald* is; het onbepaald-lidwoord noemt één ding uit méer van dezelfde soort. Het onbepaald-lidw. staat alleen bij enkelv. woorden. Het meervoud zonder lidwoord omvat een onbepaald getal. Er is wél een meervoudig onbepaald »lidwoord«, nl. het *negatieve* »geen«.

Het bepalend-lidwoord duidt het ding aan *in een bepaald geval* of wel het ding *in het algemeen*: *de* hond van m'n buurman; *de* hond is verwant met eenige wilde zoogdieren uit praehistorischen tijd.

Over den verbogen vorm *den* hebben we gehandeld in verband met de pronominale omschrijving: § 132. Het is duidelijk, dat voor de streken waar drie genera worden onderscheiden, de *den*-vorm naast *de* met klem wordt opgeëischt, omdat de *-n* niet alleen een genus- en casusteeken is, maar ook een bindend en versterkend klankelement. Ook hier zou »vrijheid« op grond van het »taalgevoel« en het »inwendig oor« even aannemelijk zijn als welke »regeling« dan ook. Dit is echter niet zoo met den verbogen vorm *der* (genitief en datief enkelv., genitief meerv.). De zaak is deze, dat *der* in de volkstaal niet meer leeft en het »taalgevoel« dus niet kan beslissen. Wie dan ook dezen *verouderden* vorm om rhythmische of stilistische redenen wil schrijven, inplaats van *van de*, die houde zich aan de *oude* genera. Het »uitstervend« *der* kan niet worden »opgedrongen« aan woorden die niet mannelijk waren.

De *datief* »*der*« is in gewonen stijl niet meer gangbaar. Plechtig klinkt ons in poëzie in de ooren: En zendt *der ziele* vrēē (Perk). — En wat verblijft *der ziel*, als die alleen staat? (van Eeden).

§ 137 De verbogen vormen *der* en *des* zijn niet alleen in de volkstaal maar ook in het »beschaafde« *spraakgebruik* in onbruik. Wie ze wil schrijven, kan zich dus noch naar dat *spraakgebruik* noch naar zijn eigen volkstaal »richten«.

In geschreven taal zijn deze vormen gebruikelijk om stilistische redenen: rhythmische effecten, klankvorm, afwisseling met de voorzetselverbinding

van de(n) (ook in bijwoord. functie), en een of anderen bijzonderen taalstijl.

a. Bijzondere rhythmische geledingen kunnen over de van-verbinding of den genitief-vorm beslissen:

... en de stem klonk als schuifelen van het riet in den avondwind of het ruischen van den régen op de bláden in het bósch. — Windekind wiegde vergenoegd op den rand van de boot (v. Eeden). — Het lichtvöetig vólkje der nímfen zwéeft aan. — De winden komen er aangebruist, túmelend en dúikend òm de schélp der zéilendè godín (Aug. de Wit). —

b. Vermijding van hiaat na *de* leidt tot *der*:

Hij nam ze ter hand om uit de geleidelijke wording *der* omtrekken zich duidelijker zijne idee bewust te worden. — ... van de loutere glories *der* Adriatische zee. — ... de weinige forsche lijnen ineens neergezet, die de wezentrekken zijn *der* idee. (id.). —

Ook is de genitief door de stootende rhythmische geleding sterker van plastiek in:

't rommelend vatengerol en het geknárs *der* kántelènde kísten. —

c. *Afwisseling* van praepositie-vorm en genitief:

Langzaam maakte Johannes het touw *der* boot *van de* beukenwortels los (Tegenover: Toen sprong Windekind luchtig op de zijde van de boot). — Niet tevergeefs waren zij getogen te midden *van de* loutere glories *der* Adriatische zee. — De afvoer *van de* afvalstoffen *der* steden. —

d. De vormen *des* en *eener* (*eens*) treft men vooral aan in bijzonderen taalstijl met *sterke gevoelswaarden*:

Er lag iets over het geheel, tegelijk bevallig en stout, dat denken deed aan de flikkeringen *eener* Damascener kling. — ... met de getrouwe teederheid *eener* vrouw. — Forsch, uit recht neerregenend goudgestraal, wrongen de takken omhoog, een wolk van fantastisch loover dragend, dat weelderde in onverwelkelijke frisheid. En daartusschen, als *des* wonderbooms wondere vrucht, straalde het nameloze gelaat, met den milden mond en de stilgeloken oogen (Aug. de Wit). —

e. De *der*-vorm wordt veel meer gebruikt dan de *des*-vorm; de *des*-vorm van onzijdige woorden is zeldzaam:

Het waait en schittert langs hen heen, het luchtige volk *der* zee, makkers *der* golven, wolkendochters, zonen *van den* storm en den zonneschijn, wier vluchtige glansgestalten hij verstoffelijkt heeft, met gloed van verwen en email ze aanademend tegen doorluchtig glas. — De vingers *van den* ouden kunstenaar begonnen zachtjes te beven, als ... streken zij langs de gladde kronkelingen *der* drakenlijven ... Maar in dezelfde beschrijving: Zijn edel ros vertrappt de kronkelingen *van het* verslagen drakenlijf. —

Het *onbepaalde* lidw. komt zelfs in geschreven taal zelden meer in de verbogen vormen *eene(n)* voor; het is oorspronkelijk het telwoord *een*. In Hollandsche volkstaal concurreert met het onb. lidw. het onbep. vnw. *zoo'n*¹:

Nou heb ik *zoo'n* stukkie aardappelland en daar breng ik *zoo'n* beetje mest op, en ... (Bru.). —

Archaïstisch en zeldzaam is het gebruik van *een* als *bepalend* lidw.:

Voer mij d'afgrond door en hoogste hemeltinnen || Waar d'aadlaar van het zwerk de wieden druipt, en geef || *Een* Zanger vleugelen, waarop hij zeker zweeft (Bild.). —

DE VERVOEGING DER WERKWOORDEN.

§ 138 We noemen de werkw. naar den *Infinitief*. Laten we van den *infinitief* den uitgang *-en* (soms *-n*)² weg, dan blijft de *stam* over, waarvan het *praesens* (ook het *partic. praes.*) is gevormd (*praesens*-stam). Bij de meeste werkw. is deze stam de eenige onveranderlijke. Er zijn er, wier *stamklinker* verandert in den *verleden* tijd en het *part. perf.*; deze verandering van stamklinker heet »Ablaut«.³

Werkwoorden met »Ablaut« en wier part. perf. op *-en* uitgaat, noemen we *sterk*.

Werkwoorden, wier onv. verl. tijd op *-de* of *-te* en wier verl. deelw. (part. perf.) op *-d* of *-t* uitgaat, noemen we *zwak*. Er zijn zwakke werkw., die óók hun stamklinker veranderen (zie II C.).

De *sterke werkw.* verdeelen we in *klassen* naar gelang van den *klinker* dien ze in den *verleden* tijd vertoonen; de variaties in den *praesens*-stam en het *partic. perf.* maken een onderverdeeling mogelijk:

1. grijpen, **greep**, **grepen**, gegrepen.
- 2a. bieden, **bood**, **boden**, geboden.
 - b. sluiten, **sloot**, **sloten**, gesloten.
 - c. wegen, **woog**, **wogen**, gewogen.
- 3a. binden, **bond**, **bonden**, gebonden.
 - b. schenken, **schonk**, **schonken**, geschonken.
- 4a. geven, **gaf**, **gaven**, gegeven.
 - b. zitten, **zat**, **zaten**, gezeten.
 - c. spreken, **sprak**, **spraken**, gesproken.

¹ Zie § 135 (die).

² Over de vormen van den infinitief, zie § 195 en §

³ Zie § 69.

5. worden, werd, werden, geworden.¹
 6a. graven, groef, groeven, gegraven.
 b. zweren, zwoer, zwoeren, gezworen.
 7a. slapen, sliep, sliepen, geslapen.
 b. loopen, liep, liepen, geloopt.
 c. roepen, riep, riepen, geroepen.
 d. houden, hield, hielden, gehouden.
 e. bederven, bedierf, bedierven, bedorven.
 f. heffen, hief, hieven, geheven.
 g. scheppen, schiep, schiepen, geschapen.
 8. hangen, hing, hingen, gehangen.

§ 139 De zwakke werkwoorden verdeelen we, naar gelang zij vormen vertoonen met *-d(e)* of *-t(e)*, in twee groepen:

1° foppen, fopte, gefopt.

2° schrobben, schrobde, geschrobd.

Tot de eerste groep behooren de werkw. wier *stam* eindigt op een *stemloozen* medeklinker; tot de tweede de andere werkw.

De *uitspraak* is hier beslissend; maar de spelling van het part. perf. wordt geregeld naar de uitspraak in den verleden tijd of in de verbogen vormen van het partic.: *geblaft, geleefd, gereisd, gekruist*.

Wanneer de *stam* eindigt op *-d* of *-t* heeft het part. perf. geen »uitgang«. In sommige dialecten zijn nog de *volle* vormen *-ede*, *-ed*, bewaard, bijv. in Katw. *zette*, *ezette*. In den Achterhoek (ook Veluwerand, bijv. Heerde) hebben alle personen in enkel- en meervoud *-en*, bijv. *maaken* = *maakte(n)*. Deze *-en* assimileert niet, als in den infin. *maakn*; daarom zou het een verzwakt *-ede(n)* kunnen zijn. Ook is het mogelijk, dat de *meervoudsuitgang* *-en* (in »Saksische« dialecten in het praeteritum regel) via den 2den persoonsvorm (de meervoudsvorm als »beleefdheidsvorm naast *doe*) in het enkelvoud is doorgedrongen. In Huizen, waar de 2de persoon enk. steeds *-en* heeft, is in den verl. tijd van *worden*, die daar zwak is², in alle personen de *-en* doorgedrongen: ik wurdēn, jij wurdēn, hij wurdēn.

¹ Verouderd is *wierd*; dialectisch is *wier* een gewone verleden vorm.

² Aangezien in dit dialect de vocaal van den verleden tijd volgens een opmerkelijken »regel« gelijk aan de *ū* van het praesens werd, moest de verleden tijd wel als »zwak« worden gedifferentieerd.

§ 140 Er zijn afwijkingen van de hier gegeven *regelmatige* vormen.

1° een *zwakke* verl. tijd en een *sterk* part. perf. hebben: *bakken, braden, brouwen, heeten, lachen, laden, malen, scheiden, spannen, (ver)bannen, vouwen, wasschen, wreken, zouten*. — Meestal ook: *kerven*¹, *barsten, stooten (zich ver)schuiln*. — Soms *melken, raden, schrikken*. Dikwijls *worden*. In Huizen *wurren, wurden* (enk.), *wurden, ewurren*. — In oudere of in archaïseerende taal zijn soms *geheel en al sterk*: *lachen (loech), wasschen (wiesch), stooten* (stiet, van den troon bijv.).

2° nu en dan worden *zwakke* werkw., naar analogie van een *sterke* klasse met gelijke stamvokaal, *sterk*:

Hij kon zien dat er naar hem *gewoven* werd (A. Roland Holst). — Wijl er tusschen || Deze ure en de arbeidsure een feestdag *wonk* (Penning). — Dës wete die ze sloeg, met die ze U *kloeg* alleen (Gossaert). — Soms komen ook vormen voor als *wonk*.

Algemeen gangbaar zijn de *sterke* vormen van o. a. *prijzen*² en *wijzen*; en in de Holl. volkstaal komen voor: *georve, gebreeë, gevreeë*. *Gefoven* is een »jolie« vorm.

3° een *sterke* verl. tijd en een *zwak* part. perf. komt voor bij: *vragen, vroeg, gevraagd*. Ook bij: *(wèg)jagen, joeg, gejaagd*, en soms bij: *waaien*.

4° overgang van 7e naar 3b vinden we (een oude vorm wordt hier hersteld) in:

Waar wij door dorrend loover *zworven* (A. v. d. Leeuw). —

Voor de verzwakking van het praefix *ge-* in het verl. deelwoord is het gewenscht, dat wij de détails in één dialect nagaan, daarbij de phonetische en syntactische functies onderscheidend. In Ruinen in Z. W. Drenthe bijv. is de *ge-*vorm in den regel *ə-*. Maar na een woord eindigende op een klinker (in het bijzonder *-ə*³), verdwijnt de *e-*: *hölpə kregen, achternoa zeten*; in de kop *əslagen, terecht əkomen, an de man əkomen*. De *ə-* valt ook weg, al gaat een consonant vooraf, als het verl. deelw. het accent draagt op de tweede syllabe: an de kiender *spandéerd*. Ook schijnt een liquida (en misschien ook een spirant) de *ə-* overbodig te maken: an de ketten *roamd*. Eigenaardig is dat verl. deelw. op *klinker + n* verlengd worden met *-e*: *ezeene* (gezien), *eroane* (geraden), *esneene* (gesneden), *ebeune* (geboden)⁴, *egoane, estoane, edoane* (natuurlijk: op de stikke

¹ Vergelijk: *verkorven*. In Huizen (N.H.) zoowel *kurrəf* als *kervdə, əkurrəvən* als *əkervd, verkurrəvən* altijd sterk. De *zwakke* vormen worden gevoeld als denominatief.

² behalve in de beteekenis »van een prijsaanduiding voorzien«.

³ ook de sonantische *n*.

⁴ in deze en andere vormen deumlaut. Voor de *-ə* zie § 143 (Katw.).

doane, kolde leene). Het attrib. verleden deelw. van *doen* is: *doan* waark (gedaan werk).

Er bestaat nog een *derde* vorm van »doen«, nl. in praed.-attrib. gebruik: Heei kan māer van de dieren *gedaon* kriegen. — Zoo ook praed. attrib.: Meei lust (= mij lust, ik lust) de aerappels leever *gesopt* als heel. Ie vertelt alles altied *hālfgebákken*.¹ — Ook praedicatief: Aans was 'r neet veule an 'm *gelaegen*. 't Is zóo *gelaegen* dat . . . Ienwendig is 'e *gekneusd*. Enkele menschen bint 'r op *gelooid* um 'n aander uut te heuren. — Ook in gefixeed attributieve verbinding vinden we *ge-*: *gebuuld* roggenmael, zeei bint tweei *gezweuren* kaerels; 'k bin *ongedaan*; mien *angetrouwde* naeve, 't is net 'n *ongescheuren* schoap, 't is net 'n *ofgezeugde* motte. — Deze »adjectieve« *ge-*vorm met praefix ook *adverbiaal* (in compositie): Wat kónt zokke beeste òf *gedreej' dweld* loopen; òf *gemieterd* hard waarken.

§ 141 Onregelmatigheid in den *consonantischen* vorm van de stammen vinden we bij: *verliezen, verloor, verloren; vriezen, vvoor, gevrozen*. In poëtischen stijl ook: *bevrozen, verkorren*². In Katw. *tije - tooch - etoge* (= trekken). Afwijkend is: *komen, kwam*. — *zien, zag, gezien*. — *houden, hield*: in de volkstaal komt de vervoeging *houwen, hieuw, gehouwen* voor, een »regelmatige« vorm. — *staan, stond, gestaan* en *gaan, ging, gegaan* (in de volkstaal door analogie over en weer: *daar stinge me, toe gonge me*) — *slaan, sloeg, geslagen* (ook *geslegen*). — *doen, dee(d), gedaan*. —

§ 142 Bij de *zwakke* werkwoorden zijn opvallend: *brenge, zoeken, koope*, met de verl. tijden: *bracht, zocht, kocht*, en de verl. deelw.: *gebracht, gezocht, gekocht*. *Denken* en *dunke* hebben *dacht* en *docht* (*gedacht, gedocht*) en in de gesproken taal ook omgekeerd; *docht* is dan niet beschaafd. Naar 't voorbeeld van deze vormen en onder invloed van de *t* van den volgende Inf. + *te* is in de plaats van *plegen, plach* gekomen *plegen, placht*³. In 't Vla. zoowel als in Bijbelschen stijl is van *werken* het partic. *gewrocht* en de verl. tijd *wrocht* gangbaar. In de omgangstaal komt thans de infin. *wrochten* meer en meer in zwang in de beteekenis van *hard werken*. *Zeggen* heeft den verl. tijd *zei* en, in de volkstaal, het part. perf. *gezeid*. De vorm *zegde* in: *hij zegde den spreker dank* en ook: *zij zegde verzen van*

¹ Maar de oude vorm: *halfbakken* waark. In gewoon verbaal gebruik is *bakken* zwak: *ebakt*, zoo ook *elacht, berouwd, ehoud* (geslagen), *begund, ezumd* (gezwommen).

² De oude vorm van *kiezen* ook in: *uitverkoren*. ³ In Ze. Westdorpe hebben alle sterke praes. 3 sg. een *-t*: è geengt, logt, zonkt etc. zie ook § 124.

Boutens (in precieusen stijl) ¹. Van *leggen* is *lei* meer en meer gebruikelijk. Zeer onregelmatig zijn de werkw.: *zullen, kunnen, mogen, moeten, willen; durven; weten; hebben, zijn*; het *praes.* dikwijls eenvormig, bijv. Flakkeesch: 1 sg. en 1, 2, 3 pl. *hè*, 2 en 3 sg. *heit*; 1, 2 sg. en 1, 2, 3 pl. *bin*, 3 sg. *is*.

§ 143 Sterke schakeering en zelfs onzekerheid heerscht bij de vervoeging van de werkw. door »persoonsuitgangen«, in het bijzonder bij die van de *tweede* persoon. Bij *je* in het *praes.* is de *-t* regelmatig; maar *niet* bij *inversie*: *je gaat, komt, verzamelt*. — *ga, kom, verzamel je*. Over de *inversievormen* in het Hollandsch, zie § 126. — In den *verleden* tijd *geen uitgang*. Bij enkele werkw. óók in het *praes.* niet: *je mag dat niet doen*. — Bij *jullie*: *gaat, komt, verzamelt*. — maar ook: *gaan, komen, verzamelen*. — Bij *inversie*: *ga of gaan, kom of komen, verzamel of verzamelen jullie*. — In den *verleden* tijd: *jullie gingen, kwamen, verzamelden*. — Bij *inversie*: *ging(-en), kwam(-en), verzamelde(-n) jullie*. — Bij het *deftige* *gij* wordt (in officieele en litteraire taal ²) in den regel met een *-t* vervoegd, ook bij *inversie* en óók in den *verleden* tijd. Vergelijk o. a.:

Gij *waart* dat uur, een teeder beeld || Van wat mijn ziel niet worden mocht || Gij *droegt* . . . Gij *zat* ³ . . . Gij *zaagt* . . . (v. Eyck). — En toen *gij* zwiwend *nederlaagt* (id.). — 'k *Zag*, waar *gij* *traadt*, een bloem ontluiken (Perk). — Gij, die 't graf *ontreest* (Gezelle). — 't *Geen* *gij* eerst *begont* (Staring). — Ge *aanzaagt*, ge *aanbadt* ³ (Perk). — Uw lied zegt, wat ge *woudt* (Perk). — Gij *dierft* de welkomstgroete (Potg.). — Toen *kost* ⁴ *gij* Uw lust niet meer betoomen (Perk). —

Maar bij *zwakke* *verleden-tijdsvormen* vermijdt men nu en dan de *-t* om de hinderlijke (»harde«) oopenhooping van *dentalen* ⁵:

Gij *reikte* mij Uw linkerhand (A. v. d. Leeuw). — Toen kost *gij* uw lust niet meer betoomen || Maar *waadde* ⁶ door de golfjes (Perk). — Gij *juichte*, o zomer! (idem). —

Meer en meer komt ook de vorm zonder *-t* voor in den *konjunctief*: *Moge* *gij* nog vele jaren . . . —

In den 1sten pers. *praes.* komt (in archaïseerenden stijl) nu en dan de *-e* voor:

De zool die zinkt en zuigt, baart, waar *ik* *glijde* ⁷ || Een doffen smak, en angstig, klam van zweet = Is daar een koude wand, dien 'k tastend *mijde* (Perk). —

¹ Het héele gebruik van »zeggen« = »opzeggen« is »precieus«, waarschijnlijk een gallicisme.

² Zie § 125.

³ Merkwaardig is hier de *korte* vocaal.

⁴ Tevens een archaïeke (ook dialectische) flexievorm.

⁵ Ook bij Vondel zonder *-t*.

⁶ N.B. de apostrophe!

⁷ *Glijde* kan ook *konjunctief* zijn.

Deze volle vorm is in sommige dialecten nog regel.

Opm. Archaïstisch zijn ook: Ook »Zegge«; »Verblijve«; »Verzoeke«; »Vrage«; »Danke!« en dgl., waar 't *subj.* ontbreekt.

In de Hollandsche omgangstaal is, bij de vervoeging *jullie kome(n)*, *kwame(n)*, één enkele *meervoudsvorm* overgebleven. Bij *inversie* is zelfs in de 2de pers. totale *deflexie*: *kom je*, *kom jullie* (zie bij de pronomina § 126/7). — Bij de zwak geaccentueerde hulpww. worden ook in de 1ste en 3de pers. meerv. de uitg. wel weggelaten; door enclisis en proclisis verdwijnen trouwens ook de *dentalen*, zelfs die van den stam.

Door *analogie* ontstaan vormen als:

we benne, *ze zatte*, *ze wazze*, *we kwamme*, *ze komme*. —

Eveneens vormen als:

Me gane, *ze ziene je niet*. — *ze doene net*, *as of . . .* —

Een eigenaardige consequentie voor de vervoegingsvorm heeft de sterke neiging tot syncope van de *d* tusschen twee klinkers in Katw. Ik zei = *ik zâai*, meerv. *we zâai*; ik rijd = *ik rij*, meerv. *we rijə*. Maar ik reed = *ik ree* en meerv. *we reenə*. Zoo ook bij het oorspronkelijk zwakke werkw. *vrijen* in den verl. tijd: *hij vree* meerv. *ze vreenə*. Eveneens bij *laden* in den teg. tijd: *wij laenə* (den verleden tijd zal men hier ontwijken door òf het perfectum, òf het praesens historicum, met het hww. *gaen* bijv.). Ook bij den teg. tijd van *verbieden* = Katw. *verbien*: *Ze verbiene* dat niet; en den verleden tijd: *Ze verboonen-em datti . . .* « Zie ook het *verleden deelw.* in Drentsch, § 140.

Mogelijk is in al deze vormen de uitgang *-ə* als meerv. teeken toegevoegd aan de organieke vormen *rēen*, *lāen* etc., toen de meervouds *-n* was afgevallen in 't algemeen, en *-e* het meervoudsteeken werd. (Vgl. elders *we doene*, *we gaene*). Uit het laatste voorbeeld (*Ze verboone-n-em*) blijkt door de »overgangs« *-n*, dat het gevoel voor de functie van de *-n* van *verboon* geheel en al dood is.

Moeilijk te verklaren is de *-n* in het enkely. In Brusse's »Landlooperij« komen als gesproken vormen voor:

En nou *doen 'k 'n* mooi pad op. — *Wat doen jij hier?* — En daar *doen je 'n* boel voor. — En dan *gaan je*. — Dan *gaan ik*. — Waar je sta at, daar *staan je*. — En hoe *zien ik* dat nou? — 't Eerste wat *ik doen*, is mossele koopje. — Dat *ik* er geen woord van *verstaan!* —

Bij *inversie*, tenminste bij »ik« is de *-n* misschien »overgangsklank«. Maar het laatste voorbeeld moet wel een weerslag zijn van den ouden uitgang *-n* (de *-mi* vorm) in de eerste pers. enk. van het praesens bij

staan en *doen*. Dit laatste klemt te meer in het Groningsch *staan-ik* (*stoan'k*), *goan-ik*; omdat in dit dialect overigens de *-n* nooit als overgangsklank gehoord wordt (*heurde-ik*, *heurd' ik*).

Er is in de Noordoostelijke dialecten één categorie van vervoegingsvormen, die wij, althans op grond van de flexie in het Oudsaksisch, als criterium van het »Saksisch« kunnen beschouwen. Het is de gelijkheid van de drie personen van het meervoud van den tegenw. tijd door den uitgang *-t*. (In den verleden tijd hebben die drie personen *-en*). Deze flexievorm komt voor in Drente (niet in het N.W.) in Z.O. Groningen (althans ten deele), in het Oosten van Overijssel en ten Oosten van den IJssel in Gelderland, terwijl bovendien op den Oostelijken Veluwerand deze Saksische *-t* heerschte op het »Saksische bruggehoofd«, dat is den rand ten Noorden van Beekbergen (in Hoenderloo bleek mij indertijd *-en*). Wij vinden in Z.O. Drente (en mutatis mutandis in het genoemde gebied) tegenw. tijden als volgt:

I.	1. blieve	2. blifs ¹	3. blif	1, 2, 3 pl. blijft.
	1. snie	2. snïds	3. snïd	1, 2, 3 pl. snied't. ²
	1. smiet	2. smïts	3. smit	1, 2, 3 pl. smiet't. ²
II.	1. giet	2. göts	3. göt	1, 2, 3 pl. giet't. ²
	1. kruup	2. krüps	3. krüp	1, 2, 3 pl. kruupt.
	1. schoeve	2. schüfs	3. schüf	1, 2, 3 pl. schoeft.
III.	1. klim	2. klims	3. klimp	1, 2, 3 pl. klimt.
	1. krimp	2. krimps	3. krimpt	1, 2, 3 pl. krimpt.
IV.	1. breek	2. breks	3. brek	1, 2, 3 pl. breekt.
V.	1. geeve	2. gëfs	3. gëf	1, 2, 3 pl. { geeft gift.
	1. eet	2. ëts	3. ët	1, 2, 3 pl. { eet't ² it't. ²

etc. etc. Ook bij de zwakke werkwoorden de *-t*.

De andere bijzonderheid van deze praesentia, nl. de verkorting en ev. Umlaut³ van de 2de en 3de pers. enkelv., is natuurlijk niet tot de genoemde streek beperkt; bijv. in heel Groningen en ook in N.W. en Z.W. Drente komt dit voor en ook wel elders. (Wanneer de 3de enk.

¹ Over *-s(t)* in Gron. zie Klatter O. Taaltuin II 78.

² geminatie hoorbaar.

³ In klasse II; een vorm *hij züt* = ziet is veeleer *gerond* (In Ruinen *hij zët*; in Gron. *zucht* uit *zicht* door analogie naar *lugt* (liegt), daar *zien* en *liegen* e.d. in praes. overigens *ai* hebben.

geen vocaalverandering vertoont als in klasse III, eindigt hij op -t, als het meerv. dus ¹), omdat daardoor de 1ste en 3de enk. dan worden onderscheiden). Wat het meerv. betreft valt op te merken, dat bij inversie de -t in de 1ste en 2de pers. gewoonlijk onhoorbaar wordt:

1. snie ik 2. snīds do 3. snīd-ə. 1 pl. snīē wij, snīēw'
2 pl. snie ij, snīēj'
3 pl. snied't ze.

1. Zie ik 2. zōds do 3. zōddə.

De 1 pl. heeft soms een -ə (uit het oude -id) in andere dialecten van het boven genoemde gebied, bijv. in het *Z.W.* van Drente: *neme* weei, *neem* ie, neemt zeei. In *Heerde*: ik zwemme, iej zwemp, hie zwemp ², wie zwemp, ieluu zwemp, zie zwemp. Inversie: zwem ik, zwem iej, zwemp hie. *zwemme* wie, zwem ieluu, zwemp zie. Hier trouwens ook in den *verleden* tijd de zelfde inclinatie-vorm van de 1 plur.; dan is echter de 3 pl., ook bij inversie, -en: Zwum ik, zwum iej, zwum hie. *zwumme* wie, zwum ieluu, *zwmummen* zie.

We zien hier een van de talrijke umlautvormen van het praeteritum in de Oostelijke dialecten: Ik zwumme, iej zwummen, hie zwump. Wie zwummen, ieluu zwummen, zie zwummen.

§ 144 Deze »Saksische« neiging tot Umlaut in de werkwoordsvervoeging worde door de vormen van het praet. en part. perf. van het sterke werkwoord in het Drentsch toegelicht. In het Z. Oosten en centrum (het oude dorp Elp) vinden wij (meestal in tegenstelling met het Westen der provincie): geut - 'geutŋ, scheuf - 'scheuvŋ, wun - 'wunŋ, dwung - 'dwungŋ, stōrv - 'stōrvŋ, mölk - 'mōlkŋ, steul - 'steulŋ, breuk - 'breukŋ, greuf ³ - 'graufŋ, sleug - 'slaagŋ (ook smaken: smeuk, maken: meuk! verl. deelw. zwak), stun ⁴ - 'stoan, bleus - 'bloazŋ, leut - 'loatŋ, leup - 'loopŋ, vung - 'vanŋ, gung - 'goan ⁵. De eigenaardigheid bestaat in het doordringen van den klinker ū - eu (ook open ö). Er is reden om aan te nemen dat de aanleiding tot Umlaut ligt in participia met het oude

¹ Maar bij *klimmen* is de *t* aan de *m* geassimileerd tot *p*.

² De *p* is ook hier een aan de *m* geassimileerde *t*. In de 2 sg. is *hier* de vorm van 2 pl. gekomen. De pronominale meervoudsvorm *ie* is daarom in het meerv. verzwaaard tot *ieluu*.

³ In plaats van deze eu-vormen ook wel uu.

⁴ ik stoad - do *sties*.

⁵ de ' heeft in deze voorbeelden geen phonet. waarde.

suffix *-in*, vooral bij werkwoordsstammen op *-g* en *-r*¹. De open klank *ö* (bij *störv* bijv.) en de *uu* (in plaats van *ie*) kunnen ook wijzen op »ronding« van *ε* en *ie*. Een nog opvallender eenvormigheid in de stamvormen der sterke werkwoorden is in het dialect van Huizen (N. H.) bereikt: van de acht klassen is alleen I geheel vrij gebleven van deze uniforme vocaal.

II.	biejen	beuj	beujen	ebeujen
	vliegen	vleug	vleugen	evleugen etc.
	sluiten	sleut	sleuten	esleuten etc.
	(wegen	weug	weugen	eweugen)
III.	beinden	beun	beunden	ebeunden
		(bong	bongden	ebongden)
	drinken	drunk	drunken	edrunken
	winnen	wun	wunnen	ewunnen
	zwemmen	zwum	zwummen	ezwummen
	sterven	sturrəf	sturrəvən	estur(rə)vən
	schelden	schull	schulden	eschulden
	melken	mullək	mulken	emulken
IV.	geven	gaf	gavven	egeven
	nemen	nam	nammen	eneumen
	stelen	steul ²	steulen	esteulen
	steken	steuk	steuken	esteuken
		(stak)	(stakken)	
	leggen	laai	laaien	elegen (= liggen en leggen)
V.	wurren	wurden ³	wurden	ewurren
VI.	varen	veur	veuren	eveuren
	dragen	dreug	dreugen	edreugen
	zweren	zweur	zweuren	ezweuren
	slEEən	sleug	sleugen	esleugen
	vragen	vreug	vreugen	evreugen
	stEEən	stong	stongen	estEEən

¹ Dat de vocaal bij de verba door analogie in de categorie is verbreid, blijkt ook uit de afwezigheid van Umlaut in de substantieven van denzelfden stam: het subst. *sprong* naast den verl. tijd *sprung*, *dronk* naast *dunk*, *smolt* (= smout) naast *smöltə* (zwak geworden door praes. en praet. *smölt*); het adv. *drong* (= dicht opeen) naast *drung*; *boog* naast *beug*.

² Ook Gron. *stool* (vgl. Ned. wegen woog wogen bij II).

³ -en niet alleen voor 2 sg., maar ook voor 3 sg.

VII.	slāepen	sliēp	sliēpen	eslāēpen
	loopen	leup (liēp)	leupen	eleupen
	roopen	reup	reupen	ereupen
	houwen	hiēd	hiēden	ehouwen
(III)	bederven	bedurrēf	bedurven	bedurven
	helpen	hullēp	hulpen	ehulpen
VIII.	hangen	hung (hong)	hungen	ehungen
	vangen	vung (vong)	vungen	evungen

Hierbij valt op te merken, dat *nam* naast *eneumen* des te sterker stond doordat *neum* het praesens is van *noemen*; eveneens *sliēp* naast *leup* (behalve door het ontbreken van een *o* in alle stammen) doordat *sleup* het praeteritum is van *sluipen*. De praesensstam van *beind(en)* moet een tijdlang *bīn(den)* zijn geweest; analogie naar de *eu* van klasse II is daarbij denkbaar. In het Huizensch zijn nog meer »Umlaut«-vocalen: de verbreiding van *āē*, de *EE_i* in *drEE_iən* en *tEE_i*, de *EE^o* in *gEE^on*, *stEE^on*; *grEE^oχ*; de *EE* in *pEErt*, *klEEr*; de *eu* in *meulen*, *zeun*; de *eu* in *groen*, *boender*, *zoeken*, *noemen* e. a.

§ 145 Het partic. praesentis heeft den uitgang *-(e)nde* of *-(e)nd* al naar de rhythmische gesteldheid van den zin. De *-e* is in het Katw., waar het partic. nog vrij frequent is (overigens in volkstaal meestal minder), altijd aanwezig; in litteraire taal is het vaak een overgangsklank, een steunpunt bij talrijke dalingslettergrepen: *Verblēekēnd zēi hij toēn . . . — Verblēekēndē begōn hij toēn.* — Zie ook bij Vormverzwaring § 28, en bij de functies van het partic. blz. 346¹.

Het partic. perf. en de infin. worden met hulpwerkw. verbonden tot *omschreven werkwoordsvormen*. Het partic. perf. in 't algemeen¹ voor de »voltooide« handeling (*perfectum*) en den »lijdenden vorm« (het *passief*); de infin. voor den »toekomenden« tijd (*futurum*) en de »voorwaardelijke« wijs (*conditionalis*). Deze vormen kunnen worden *gecombineerd* en bovendien wordt bij allen nog de »gelijktijdige«² (*praesens*) handeling van de

¹ Eén *vorm* kan verschillende *functies* hebben en omgekeerd kunnen voor één *functie* verschillende *vormen* dienen: zie § 164 enz.; § 146 enz.

² Zie § 146.

»verleden« handeling (*praeteritum*) onderscheiden. De combinatie van *voltooid* en *verleden* heet *plusquamperf.* (plqpf.).

De belangrijkste combinaties zijn:

volt. tegengew. tijd van den *lijd. vorm* = *perf. praes. passief.*

volt. verl. tijd van den *lijd. vorm* = *plqpf. passief.*

volt. toek. tijd = *perf. fut.* (futurum exactum).

volt. voorw. wijs = *perf. condit.*

volt. toek. tijd van den *lijd. vorm* = *perf. fut. passief.*

volt. voorw. wijs van den *lijd. vorm* = *perf. condit. passief.*

Het hulpwerkw. voor de vormen v. h. *perfectum* is òf *hebben* òf *zijn*; dit hangt af van de beteekenis. Voor het *passief* dienen *zijn* en *worden*: Zie § 280 en vgl.

Door combinatie van deze samengestelde vormen met andere hulpww. en met andere verbindingen van *infin.* of *part. perf.* komen uitgebreide *reeksen* van *infinitiesen* voor:

hij zal je willen zien. — *hij zal je willen zien zwemmen* etc.¹

Het voorbeeld van deze zeer gebruikelijke combinaties heeft er (mede²) toe geleid, dat bij verbinding van een omschreven *perfectum* en een *infinities* het *partic.* in den vorm van een *infinities* overgaat:

hij heeft je willen zien. — *hij heeft je willen zien zwemmen.* — *hij zal je hebben willen zien zwemmen.* —

Vergelijk:

Vier dage heb ik plat op 'n stoel thuis *motte zitte* (Bru.). — 't Het nie *magge beure* (id.). — Ik heb me al den heelen middag dood *zitten*³ kniezen (Arm.). — Was dan in de tjalk *gaan* slapen! — We hebben *durven* gaan tot Fez (v. Looy). — 'k Heb me *late* monstere (Bru.). — Een kruiser die zijn kruit was *komen* lossen (v. Looy). — Waar hij hem had *kunnen* zien liggen (id.). — Dat *moest* hij *begrepen hebben*: dat *had* hij *moeten begrijpen*. —

N.O. dialecten: Dat had hij (zal hij) *doen moeten*. Friesch ook: Hy sei dat hy d'r wol es by *weze wolle scoe*.

Een bekende aardigheid is de opmerking van een dame, die in een deftige vergadering op een stoel was gesprongen bij 't zien van een muis:

»Ik zou jou wel eens *hebben willen zien blijven zitten luisteren*«. — In het Gron. zou men zeggen: 'k Har di wel *es/stoan blivm/zain* wilt. In bijzin: dat 'k di wel *es stoan blivm zain* wilt *har*.

Bij enkele werkw. + *te* is onzekerheid:

Hij is dadelijk *beginnen* (*begonnen*) te werken. —⁴

¹ Bij lange reeksen komt *verwarring* voor: *Toen kon je Jaap wel eens naar Oostwald* willen zien gaan = *Toen kon je Jaap zien willen gaan*. —

² De opvatting echter dat het oorspr. sterke part. pf. zijn van praeterito-praesentia, wordt bevestigd door den Frieschen vorm op *-en* (*inf.* zou hier *-e* hebben).

³ *zitten, staan, liggen*, hebben in 't perf. geen *te*.

⁴ Zie bij *Inf.* + *te*.

Weifeling t. o. v. het hulpww. *hebben* of *zijn* heerscht in Holl. dialect¹ bij: 'k Ben daar net weze kijke (Bru.). — Ik heb er al 'n tachtig weze hale (id.). — In Katw.: Hij *hâat* hier iet eweest (zie § 182). In Drente Gron. en Fri. *hebben*.

Onzekerheid in den *vorm* van den *infinitief*:

Had ik alles vooruit *konne* wete (Bru.). —

Van opmerkelijke schikkingen der leden van samengestelde tijden in het Katw. noem ik: Hij *hâat* mæ ^uwullə opsoo^oke (of: ... op^uwulləzoo^oke). Ik denk dati mæ op *hâat* ^uwulle zoo^oke. Hij *hâat* jə ^uwulle zien zwemmə (ook: ... zien ^uwullə zwemmə). Da^t ssauidi hebbə mottə doen (of: ... ədaen mottə hebbə). Hij zel ^uwel əmacht hebbe (of: ... hebbə-n-əmacht; zelden: ... əmaggə hebbə). Hij zâu-^uw-ət nog ədaen hebbə (of: hij zâuwət nog zellə doen hebbə). As ək jou ^uwas, *hâai* ək iet əgaen (in voorwaardelijke zinnen, vgl. het boek over werkw. met *hebben* en *zijn* van Kern). In den irrealis is bij deze verba *hebben*, althans in Holland regel: Ik *had* niet gegaan, als ik jou was! — Omgekeerd begint in geschreven taal *zijn* op te komen in omvangrijke constructies als: Wij *zijn* uitvoeriger *moeten worden* over deze zaak. Seneca *is* niet meer onder Vondels aandacht *kunnen vallen* (Vondelkroniek). Het *is* niet *kunnen verwijderd worden* (N. R. C.). Zie ook § 283. Wegens te geringe belangstelling *was* een en ander niet *kunnen doorgaan* (Hdbl.). —

Over andere *vormen* van werkw.: zie bij de bespreking der *functies*, o. a. den *Imperatief* § 290 enz., den *Konjunktief* § 173 enz.; § 222 (Woordsch.).

DE FUNCTIES VAN DE WERKWOORDSVORMEN.

We bespreken achtereenvolgens de functies van: het *praesens*, het *imperfectum*, het *perfectum* en het *plusquamperfectum*. De twee laatstgenoemde tijden zijn *samengesteld*, maar de samenstellende persoonsvormen zijn nagenoeg geheel beperkt tot de functie van hulpwerkw. van tijd. Het

¹ Eigenaardig is in het Friesch: hij *hat* fallen = hij heeft een val gedaan, is gevallen. Men kan echter niet zeggen, met een bepaling: hij *hat* slim fallen. Evenzoo zegt men: hij *hat* groeid = hij is grooter geworden (niet: hij *hat* tige (= zeer) groeid). Friesch is ook het nu en dan elders voorkomende verschil van *dat is my forgotten* (ik weet het niet meer) en ik *haw* it forgotten (ik heb het vergeten te doen). *Niet* de »persoonlijke« constructie: Ik *ben* het vergeten (ik weet het niet meer) die, als zoovele andere, jonger is dan de »onpersoonlijke« (zie § 222). Friesch is ook: *dat is my ontmirken* (= onbemerkt ontgaan).

samengestelde *futurum* kunnen we beter bespreken bij de verbindingen van een *hulpww.* + *infinitief* in 't algemeen.

Dan volgt de *konjunktief* en zijn functies.

Ten slotte de functies van de *deelwoorden* en den *infinitief*.

Het praesens.

§ 146 In de grammatica onderscheiden we drie *tijdstrappen*: verleden, heden en toekomst. In de werkelijkheid zijn er maar twee: verleden en toekomst; het heden is de grens tusschen deze twee, als een *wand tusschen twee kamers*, een *snede in de ruimte*. De grammatica evenwel beschrijft de functies der taalvormen; en bij onze *voorstelling* der gebeurtenissen in *taalvorm* onderstellen wij een zekere lengte van het heden. In een gesprek bijv. is het de *tijdsduur van het gesprek* of ook de *sfeer der gedachten van spreker en hoorder*. Dat laatste kan een minuut, een uur, een jaar, een eeuw zijn, al naar gelang van het »onderwerp« van gesprek, den samenhang der gebeurtenissen, en de voorstelling die de spreker of schrijver ervan geeft. De *functie* die wij praesens (teg. tijd) noemen, is dus *chronologisch* zeer geschakeerd en vaag. Zoo ergens, dan kunnen we hier alleen door den heelen zin en het verband der zinnen, en niet door het enkele (werk-)woord de *functie* (den *tijdstrap*) omschrijven.

Ook zijn de *werkwoordsvormen* die we praesens noemen, van oudsher gebruikelijk voor allerlei functies, niet in het bijzonder voor de aanduiding van *één* bepaalden *tijdstrap*. De naam *praesens* (= aanwezig, tegenwoordig *bij iets*) bedoelt feitelijk een functie van: gelijktijdig met *andere gebeurtenissen*, die in het zinsverband worden genoemd, of wel door andere deelen van den zin (vooral adverbialia) naar den tijd worden bepaald. Ontbreekt deze nadere aanduiding in het zinsverband of in den zin, dan is de praesensvorm ten opzichte van den *tijdstrap* *neutraal*. Hij duidt dan *algemeen geldige waarheden* aan, of *onderstelde* gebeurtenissen. Vergeten we, wat dit laatste betreft, niet, dat in het Nederlandsch ook de functies van den vroegeren *konjunktief* overgegaan zijn op den *indikatief-vorm*.

§ 147 De functie van den *praesens-vorm* is afhankelijk van de wijze van voorstelling, van den »stijl«. We onderscheiden dus het praesens in den *dialogo* en in de *verhalende beschrijving*. Bovendien moeten we verschil maken tusschen het praesens in *hoofd-* en *bijzin*.

I. het praesens in den dialoog.

1° het duidt, in het verband, ¹ de *werkelijkheid* in een »tegenwoordig« tijdvak aan, een *durende* handeling:

Ik zit maar zoo'n beetje te *kijke* naar dat licht daar over die brugge (Bru.). — Sta je me hier voor 't lapje te *houden*? — Van jou heele gezicht, zooals je daar zit, *zien* ik niks as 'n waas (Bru.). — Grootpa, ik *ben* zoo warm, krijg ik ook thee? (Arm.). — »Kijk eens vader, de gent *drijft* daar dood op het water (Kievit). —

Ook een *momentaan* gebeuren:

»Gerrit *krijgt* het op z'n zemelen« zei Padde. — Lang staarde hij het raam uit tot hij plotseling riep »Kijk, daar *komt* hij den hoek om!« — Mijnheer Terlaat stak het gas op. »Hier *is* licht«, zei hij vroolijk (Arm.). — »Niet meer pruttelen; nu *hebt* u er ineens twee (Arm.). —

§ 148 2° een handeling die in het verleden begonnen is en *doorgaat* tot aan het »heden«, of *nawerkt tot in* het »heden« (volt. teg. tijd; perfectum, vgl. § 14a, 164 enz.):

»Want dag aan dag *loop* ik al om werk, 'k *ben* de heele stad door geweest (Bru.). — 'k *Lig* al weer vijf weke thuis (id.). — Ik *bedenk* daar net, dat buurman je wel naar den trein kan brengen. — *Is* dát loopen! Ik *kòn* je niet inhalen (Arm.). —

§ 149 3° de *werkelijkheid* is begrensd tot de gedachtensfeer van spreker en hoorder, de *tijd* is overigens niet nauwkeurig bepaald; vooral *gewoonten* van spreker of hoorder, of hun blijvende *eigenschappen*, *overtuiging*, *principes*:

Jij *vindt* ons nu eenmaal onmuzikaal, dat weet ik (Arm.). — Paul, kom je eens gauw? Je *komt* 's avonds nooit meer eens aan (id.). — Ik *duld* tegen 'n man in de uitvoering van z'n ambt geen verzet (Bru.). — »Zeg Dirk, wees nou's mensch!« »Ik *ben* toch geen beest?« zeg ik (id.). — *Lust* je vogeltjeszaad? — M'n moeder *slaat* me nooit. — Ja, 't *is* toch wat, op mijn jaren! — Ik *ben* anders niet sikkeneurig, dat *weet* u ook wel! — Zoo'n vrij leven, dat *is* toch maar alles! — De angst voor je gezin, die *laat* 'n mensch geen duur en van alles *pak* je dan an (Bru.). —

In den laatsten zin van 't laatste voorbeeld wordt de *werkelijkheid* *ondersteld*: »van alles pak je **dan** an!« — Zoo ook in voorwaardelijk zinsverband:

En als er één spijker door die plank is gegaan, dan *heb* je er niet veel meer aan. —

Deze uitbreiding der »gedachtensfeer« buiten de *werkelijkheid* komt duidelijk uit in:

Want 'n veldwachter *zien* 'k op 'n afstand van hier wel na Tessel; daar *bijt* ik ommers dadelijk al 'n merk op. As 'r een nieuwe aangesteld *is*, dan *gaan* ik bij 'm op vesite, dan *kijk* ik scherp toe, hoe die loopt, etc. En dan *ken* ik 'm weer, al is ie nog tweeduizend pas weg; en 'k *poes* de plaat (Bru.). —

¹ de deelen van het *verband*, die den tijdstrap bepalen, staan gespatieerd; het praes. *cursief*.

Een eigenaardig geval van *praesens* inplaats van *perfectum* ten gevolge van »taboe« doet zich voor in een praaigesprek van twee Katw. schippers, die informeerden naar hun wederzijdsche vischvangst, maar de directe noeming van de vangst vermijden. Een der sprekers zegt niet: »Wat heb je gisteren *gevangen*?« maar: »Wat *vang* je gistere?« Men zou den zin kunnen opvatten als: »Wat *is* je *vangst van* gisteren«. De vorm »heb je *gevangen*« zou hier beteekenen: Wat is je vangst *in haar geheel*, dus een *perfectieve* functie (zie § 164). Het is die functie, die door het vage *praesens* wordt vermeden.

§ 150 ⁴⁰ de spreker is *verzekerd* van het gebeuren in de naaste *toekomst*. Bij *sommige* werkw. is nadere aanduiding van de toekomst (door bijw.) overbodig:

Daar *krijgt* het volk een goeie portie van en die *wordt* onder ons zeventien verdeeld. — Je *komt* nog thuis met 'n bom duiten, dat je moeder je wel in 't goud kan beslaan. — »Die *wordt* goed!« — Dat beest is oud; ik *breng* 'm terug bij den koopman, dat is zeker. —

Ook »gaan«, bijv. in de beteekenis van »'n bezoek brengen«:

Gaat *U* dan mee naar dat concert, Papa! Peter *gaat* ook (Arm.). — Dat laat ik er niet bij zitten. Je *gaat* mee naar de politie. — Vóór 't water gaat vallen, *gaan* we eerst naar de herberg. —

Met adverbiale aanduiding:

Dus je gaat mee: 'k Loop gauw effe na Rickie, om 't te zegge. En om zeven uur *ben* ik werom voor de nachtboot (Bru.). — Van de eerste have uit *stuur* ik je cente (id.). — Met 'n half uur *is* 't vare (id.). — Nou Grootpa, ik *kom* wel es gauw terug (Arm.). — Zeg Paul, Kitty *zingt* morgen avond in Odeon (id.). —

Ook deze futurische functie kan een *onderstelling* *tevens* zijn:

De ouwe neemt hem op sleeptouw, en dan *verkoopen* we hem in de vaderlandsche haven. — Eén bui rouw weer en we *benne* voor de haai! — Help maar 'n handje, dan *gaat* het gauwer. — Als jij me helpt *zijn* we in een uurtje klaar. — De oude stad gaat verloren, althans het oude Amsterdam *wordt* met verderf bedreigd, in dien het voorstel tot demping werkelijkheid wordt (H. Polak). —

De spreker overreedt den hoorder, door de voorstelling van de *onderstelde* werkelijkheid ¹:

As je nou soms 'n kattebeier opdoet . . . dan *werk* je het duin in. Dan *vrage* die veldwachters: »Wat doe jij hier?« En dan *zeg* je pertaal: »Wat doen jij hier?« . . . Je *maakt* maar 'n smoessie (Bru.). — »Maar we hebben 'n logée.« »Och die? Nu, dan *neem* ¹ je haar méel!« (Arm.). —

De spreker uit zijn *vrees* of *twijfel* over het toekomstig gebeuren:

»Jan, pas op! Ze *ontkomen* ons nog!« — »Roei voort! hij *vliegt* zoodadelijk in de boot!«

¹ vgl. bij den Imperatief § 291.

(Kievit). — Wie weet, die trein *is* misschien al in Groot Mokum, als wij hier nog wachten op de nachtboot (Bru.). — »Mogelijk zie ik je morgen wel op school«. —

Deze *dubitatieve* modaliteit vinden we vooral in *vragen*:

Maar ik *ga* toch in de bierbrouwerij van m'n oom? ¹ — Wat *doen* we nu *verder*? — Maar *ga* je dan heusch met me *mee*? — *Krijg* ik ook *thée*? — *Ga* je er niet *heen*? — Paul, kom je eens *gauw*? — Wat *doen* we *nou*? — Maar zeg, hoe *kom* ik nu met droge voeten *over*? —

- § 151 5° in den *bijzin* kan de tijdsvorm worden geassimileerd aan den hoofdzin; anderzijds is vaak het vage, tijdelooze, praesens in den bijzin voldoende aanduiding der functie, wanneer deze in *duidelijken vorm* als *verleden* of *toekomstig* in den hoofdzin is omschreven:

Ik zal wel *zien*, hoe dat *afloopt*. —

Dit is te vergelijken met: *Ik* weet *niet*, hoe dat *zal* afloopen. —

In beide *zinnen* is de toekomstige gebeurtenis uitgedrukt, maar in *verschillenden vorm*.

- § 152 De *onzekerheid* in de *tijdsaanduiding* van het praesens is oorzaak, dat het vooral in afhankelijke zinnen wordt gebruikt voor de modaliteit der *niet-werkelijkheid*. De *vervulbare voorwaarde* in zinnen met »als« is besproken § 150. In *andere* zinssoorten drukt het vooral de twijfel of onzekerheid (dubitatief) of de mogelijkheid (potentialis) uit ²:

Nu zullen we eens zien, wie hier de baas *is*. — Je denkt natuurlijk, dat het een jonge kraai *is*. — Ze zien er uit of ze alle dag paardevleesch *krijge* (Bru.). — Maar in ieder geval, hoe dat nou *uitloopt* . . . 't is je laatste reissie geweest (id.). — Voor het geval dat hij *komt* . . . — Maak dat je weg *komt*. — »Ja, maar of ze 't kampioenschap *houen* . . . ?« »Dat zou jammer zijn« (Arm.). —

Minder gewoon is de aanduiding van de *werkelijkheid* in verschillende *tijden* in den *bijzin*; het *futurum*:

Ik ben zeker, dat hij morgen *komt*. —

het »*echte*« *praesens*:

Trek maar geen gezicht, alsof je niet weet, dat ik de bottelier *zoek* (bezig ben te zoeken). — Zeg me maar, waarom je daar in die boom *zit*. — Van jou heele gezicht, zooals je daar *zit*, zien 'k niks as zoo'n waas. —

de *volt. teg. tijd*:

En nu mag je wel heel blij zijn, dat je er zoo *afkomt*. —

het *praes. der gewoonte* etc. ³:

Nou weet jij, dat Toon niet gauw bang *is*. — Wou je inbreken, dat je hier 's avonds zoo *rondsluipt*? — Het is 'n feit, dat ie bij zoo'n mist een trein niet *ziet* aankomen. —

¹ √ is het teeken voor *vragenden toon*: Zie § 285.

² In tegenstelling met het *praeteritum* in den bijzin § 156: 5°.

³ Zie § 149.

de *algemeen geldige* waarheid:
Geloof maar, dat je plichten *voorgaan*. —

Opm. Uit de *directe rede* in den volgenden zin dringt het praes. in de *indirecte rede* door: Geen wonder dat er uit de vergadering werd aangedrongen op speed, als men niet de beste klanten verliezen *wil* (N. R. C.). —

II. het praesens in *het verhaal*.

§ 153 In het mondelinge en het geschreven verhaal of verslag van *gebeurtenissen* die in *het verleden* hebben plaats gehad, is het *praesens historicum* gebruikelijk.

Ook deze functie is voortgekomen uit de oorspronkelijke *tijdeloosheid* van het praesens: in een verband van zinnen met duidelijke *verleden* tijden kan dit *neutrale* werkwoord zeer wel begrepen worden als omschrijving van één der verleden feiten in de reeks. Dit neemt niet weg, dat we te zeer aan »echte« praesentische functie, nl. de aanduiding van het heden van den spreker (schrijver) gewend zijn, om niet te voelen, dat hij door een praesensvorm te midden van *verleden* tijdsvormen de gebeurtenis(sen) voorstelt, *alsof hij er bij was*. Of de spreker (schrijver) met zijn hoorders (lezers) zich verplaatst in het verleden, dan wel of hij het verleden »tovert op den wand van het heden« zijner hoorders (lezers), is moeilijk in het algemeen uit te maken. De *verandering van werkwoordsvorm* brengt een *verrassende wending* in de voorstelling. De voorkeur voor het P. H. is afhankelijk van de *levendigheid* der schildering. Het was gebruikelijker in den verhaaltrant vóór 1880, dan in het nieuwere proza. De »romantische (d. i. grillige) verbeelding« der oudere schrijvers bracht mee, dat zij den lezer voortdurend bij z'n ooren meesleepten naar vèr uiteenliggende »tooneelen« of wel hem »meevoerden op de vleugelen der phantasie« naar een vèr verleden. Denk aan wendingen als deze:

Laat ons de groep op den achtersteven van het schip gadeslaan. Die jongeling in den bloei zijner jaren is luitenant Heinsz . . . — of: Rembrandt van Rijn! Op, van achter uw kanne peuzelaar, wat mart ge ons dien blik te vereeuwigen? Het is te laat: de gloed *verflawt* reeds, Vondel *buigt* zich voor het besluit van Burgemeesteren . . .

of: En willekeurig strekte hij de handen naar hen uit . . . Zie, daar *wuiven* de wingerranken . . . Maar wat *schort* er aan . . . »Stil, Floor, stil!« voegde hem een spitsbroeder toe, »Prince Mouring is dood!« —

In den modernen verhalenden stijl komt het P. H. vooral aan het *einde* voor. De schrijver suggereert den lezer, dat de geschilderde gebeurtenissen zich afspelen in een verleden dat nog nawerkt tot in het heden, zoo dat de held van het verhaal deel uitmaakt van »de sfeer«, waarin de schrijver

en lezer denken en leven: hier is dus verplaatsing naar het heden. Men denke aan slotzinnen als:

En sedert dien avond vol verschrikkingen *gaat* Mijnheer van Dichteren niet meer wandelen zonder Kees, zijn waakschen hond! —

Een voortdurende wisseling van verleden en tegenwoordige tijdvormen vinden we *hinderlijk*. Een *enkel* praesens dat de reeks der verleden vormen onderbreekt op het »kritieke« punt of afbreekt aan het einde, heeft verrassend effect.

§ 154 Bijzonder geliefd is het P. H. in de vertelling, het *mondelling* verslag, vooral van *eigen* avonturen. Ook hier is de verhaler in voortdurend *contact met den hoorder*, die zijn sprongen in de voorstelling kan *volgen*:

Verleje jaar winter nog, toe zou we ze met z'n viere 'n nachie gaan jage; ... En daar krije me ¹ de veldwachters die nacht de manne te pakke. Teunis lie p met zes haze op ze nek. 't Was ijs in de sloote en 'r lag een weinige sneeuw ... Daar kw a m m e de jagers hier zoowat heen en wer k t e 't duin in; allemaal verkleed in 't wit ... Maar de kattebeiers hadde dat paffe gehoord ... begrijp ie? ² ... en die gonge d'ruit ... Verdekt *legge* ze opgeschole achter 't damhek! Die *hoore* dat gepraat en gefluit; dat was 's 'n pippie opsteke en zoo ³ ... en ze ⁴ *denke*: dat gesprek dat *komt* nader; en daar is 't inéens: »Manne, geef je over!« Teunis *glijdt* onderuit en ze *nemen* 'm te graze; Hannes vliegt op 't duin, maar die *stoot* ze poot tegen 'n pikketpaal kappot, en *kan* niet meer loope. Dus: de drijvers gevat; maar Piet, me maat, rikketikketik ⁵ 'r van deur met Nekkje, de andere jager ... en wat *denke* nou die kattebeiers? Da's stroope ... Maar nou *kom* i k k e ⁶ om zeven uur me bed uit gekrope, onschuldig as 'n lammetje met de Paasch, en ik *kijk* 's na buite, wat 't windje *wil* doen, en nou *heb* ⁷ ik daar achter me erfie van die hooirookies staan bij de boet van Andries z'n koeie ... en wie *zien* ik daar *legge*? ⁸ de veldwachter met Teun en zes haze ... etc. —

In dezen volkstaalstijl is het P. H. regel geworden; het praeteritum duidt alleen nu en dan *bijomstandigheden* aan. Zoowel de *duratieve* als de *momentane* verleden handeling wordt door het praesens omschreven.

Ook in *bijzinnen*:

Toe wier 'k zoo driftig da'k tege die andere jachtopziener zeg: ...

Zelfs na »*toen*« ⁹:

Maar toen ons ongelukkige schepie al 'n end uit de wal is ... hoor 'k 'n skreeuw ... —

¹ ethische datief.

² contact met den *hoorder*.

³ overgang naar de sfeer der *jagers*; eigenlijk een tusschenzin.

⁴ de *kattebeiers* nl.

⁵ Zie § 325.

⁶ Zie § 124a.

⁷ terugkeer in eigen sfeer.

⁸ N.B. de rhetorische vraag, hier nog tot den *hoorder* gericht, vgl. § 288.

⁹ Zie § 389.

Het Imperfectum.

§ 155 Deze vorm van het werkw. had vroeger geheel verschillende functies: de gebeurtenissen in het verleden (onv. verl. tijd), de gebeurtenissen die in het verleden reeds voltooid waren, of uit een vroeger verleden nog naverkten tot in het verleden (volt. verl. tijd), de gebeurtenissen die in het verleden begonnen zijn en voortduren tot of naverken in het heden (volt. teg. tijd).

De voornaamste functie van dezen vorm is thans de eerstgenoemde. De beide andere komen onder bepaalde syntactische of stilistische omstandigheden nog voor. De eenvoudige vorm concurreert dan met de samengestelde (*hebben* en *zijn* + part. perf.¹).

Ook hier heeft de *indikatief-vorm* functies van den nagenoeg verdwenen *konjunktief-vorm* overgenomen; in hoofdzaak modaliteiten der voorstelling.

I. in den *dialog*.

§ 156 1° een gebeuren, dat valt in een van het heden gescheiden *verleden*. In tegenstelling met den samengest. vorm (volt. teg. tijd) is de eenvoudige vorm *beschrijvend*; de samengestelde vorm, door zijn voornaamste functie, constateert *belangrijke feiten, resultaten voor het heden*:

Vroeger *was* hij zoo'n magere jongen; maar hij is aardig bijgekomen. —

Duratief en momentaan aspect wisselen elkaar af:

De kapitein *kwam* an boord, *viel* over z'n eige beene, zoo dronken *was* ie (Bru.). —

Het valt op dat volkstaalsprekers, althans in Holland (Katwijk en Huizen, ook Voorschoten), bij navraag naar de *vormen* van den verleden tijd bijna altijd den omschreven perfectumvorm noemen. Ook wanneer men dit verschijnsel bespreekt, blijkt, dat in volkstaal de verleden tijdvorm van werkwoorden die een *handeling* noemen, zeldzaam is. Voor momentane functie gebruikt men het perfectum, voor duratieve den omschreven vorm als: hij *was aan het opladen* (= hij *laadde* op). Zie verder § 168.

2° *zelden* heeft in den dialog de *eenvoudige* vorm de functie van den volt. verl. tijd; in het volgende citaat *bijna*:

»t Is een fazantenhen« riep ik; ik *herkende* het dier dadelijk, moet je weten (Kievit). —

3° het verleden *sluit aan bij* het heden:

Dag kind . . . *hoorde* ik Lot daar ook in de gang? Aardig dat jullie komen (Arm.). — Zeg, ik *zag* daar Jansen voorbij gaan; is die weer beter? —

¹ Zie § 164 enz.

Deze functie maakt den vorm bruikbaar voor de aanduiding van de *verandering in des sprekers idee*:

Als hij morgen nog niet vreet, breng ik hem terug. Ik *had* anders al een naam voor hem. Ik *wou* hem Joppie noemen. —

en vooral het werkw. »ik *dacht*«, wanneer men uit beleefdheid de verandering van situatie aanvaardt of uit voorzichtigheid deze onderstelt: Zoo jongen, zei hij, blij om dit onverwacht verschijnen, ik *dacht* niet dat jij nog komen zou (Arm.). — Ik *dacht* dat jij naar den Haag was! — En ik *dacht* dat je ziek was! —

Overredend is de 2de pers.:

We zullen 't maar doen, *dacht* je ook niet? — *Dacht* je nou werkelijk, dat ik je in den steek laat? —

Deze voorzichtige, overredende functie heeft de verleden vorm vooral tegen *kinderen, dieren, zwakke wezens*:

Was jij zoo'n zoete poezeloerie? — *Was* Puppie moeders lieve schatje? — *Had* je zoo'n honger, kleine happerd . . .? — Ook in mededeelenden zinsvorm.

Deze *ontwijking van het bruuske, directe* praesens verklaart ook het gebruik in¹:

Hé, mof! me gane an boord van 't arremelui's jacht . . . Maar je het bij geval geen bóm in je zak, zèg? . . . wij met z'n drieë *ware* toch vriende? (Bru.). — Nee, kijk nou vóór je . . . Ik kóm niet om cente. 'k *Had* 'n plán (id.). — Ziezoo, daer *was* ik! (Katw.). —

De hier beschreven functie van den verleden-tijdvorm maakt ons duidelijk, hoe men dezen vorm is gaan gebruiken ter omschrijving der *niet-werkelijkheid*.

4° de *niet-werkelijkheid* wordt vooral in wenschende zinnen en in voorwaardelijk zinsverband uitgedrukt²:

»Wat heb je?« »*Had* ik maar wat!« »D a n *was* ik al zóo uit de maling« (Bru.). — »Ja, as ikke m'n Riekie niet *had* . . . nou, dan *was* Toon allàng na de kiele« (id.). —

5° gelijk in den laatsten voorw. bijzin, is het impf. in *bijzinnen* vooral gebruikelijk als omschrijving der *niet-werkelijkheid*. Het gebruik van den verleden vorm wordt echter ook bevorderd door *assimilatie aan den verleden tijd van den hoofdzin* (»consecutio temporum«); in de aanhaling van iemands woorden³:

Ga je naar Tivoli? En je zei onlangs, dat je een concert een *corvée* *vond*. —

ook in de »voorzichtige« functie:

'k *Wou* nog 's weer in De Helder gaan kijke . . . begrijp ic . . . of daar niks bij de visscherij *viel* te linke (Bru.). — Ik wist niet, dat je zoo dom *was*. —

¹ Ook § 276.

² Vergelijk, in tegenstelling hiermee, het praesens § 152.

³ Zie § 152 Opm. en § 177.

Overigens komt in het *verslag* natuurlijk ook het *gewone impf.* der werkelijkheid in bijzinnen voor:

Ze werd doodsbang, toen ik vertelde dat . . . — Het was er zoo donker, dat ik m'n hoofd stootte tegen de kast. —

II. in *verhaal* en *beschrijving*.

§ 157 In het *rustige, objectieve* verhaal is de eenv. verleden tijd de gepaste vorm; voor alle *aspecten*, in den bijzin ook voor alle modaliteiten; voor de *beschrijving* der gebeurtenissen zoowel als voor de weergeving der *gedachten* van de handelende personen:

In Amsterdam *viel* de regen den ganschen dag. Snel, met kleine pasjes, . . . *stak* Ammy de drukke Hartenstraat door, die nat te glimmen *lag* in de pas aangestoken winkellichten. In haar haastigen loop *botste* telkens haar druipende paraplu tegen andere, zoodat de druppels koud *spatten* in haar gezicht. *Ze merkte* het nauwelijks, *liep* even geacht door, in zichzelf gekeerd te denken: »Laat al. Toch nog maar even bij Papa aangaan. Misschien was Lot er . . . en ze *wou* vandaag niet vroeg thuis komen . . . « »Amme!« *Ze keek* om . . . — Lot *moest* lachen. Die B e r r y, die rakker *deed* gewoon of er geen verschil in leeftijd was. — Bij de voordeur *stond* de oude man te wuiven. Hij *ging* pas naar binnen, toen ze den hoek om *waren*. —

Over de mededinging van het plqpf. zie § 171/2; van het perf. zie § 165 en 168; van het praes. hist. zie § 153. We hebben opgemerkt, dat in het levendige, *subjectieve* verhaal het *impf.* wordt afgewisseld, ja zelfs na genoeg vervangen door het *praes. hist.*; zoo ook door het perf.

III. *Bijzondere* gebruikswijzen van het imperfectum.

§ 158 In verheven, dichterlijken stijl, zoowel als in den ambtelijken (journalistieken) stijl vinden we vooral *bewaard* of (onder invloed van vreemde talen) *opnieuw ontwikkeld* de functies van de in het *verleden*, in het *heden* of in de *toekomst* voltooide (beëindigde) handeling, het *perfectisch* aspect in de drie tijdstrappen (zie § 15, 145).

1° de verleden handeling die eindigt of nawerkt in het *heden*:

§ 159 In *poëzie*: hier zal het gebruik wel de voortzetting zijn van de oude functie¹ van den vorm:

Dus, wen een stoute groep van zeeliën . . . het lang begeerde land || In 't oog *kreeg* in het eind, dan heft van op het dek een stormend vreugdgejuich zich opwaart (Da Costa). — Gij . . . die het graf *ontreest* (Gezelle). — En door de lage neevlen drong || Het niet te stillen fluiten || Dat allerzoetste lied omhoog || Dat aarde en hemel ooit *bewoog* (Bastiaanse). — En de echo die hun ijl gebeier wekt || Doorzingt mijn ziel als 't vredig-zacht refrein || Der melodie die nauw ter stilte *neeg* (v. Eyck). — Al wat men éens *genoot*, gaat nooit voorbij (Verwey). — Wanneer hij zachtheid, liefde, schoonheid vindt || Zooals die nooit het jong

¹ *Oud* is ook de gewone formule: Heden *overleed* . . .

gemoed nog *streedde* (Perk). — En 't kromt zich over warrelrotsen henen || Waar elke traan, die *viel*, een traan *verloor* || Om tot albast te worden (id.). — Waar zooveel eens-gezinden *samenkwamen* || Daar sterft de haat! (id.). —

Vooral in verbinding met het *praes. hist.* verlevendigt het perfectum in den eenvoudigen vorm de schildering; de »verbeelding« is dubbel verscherpt door de praesentische verschuiving en door het aspect der gebeurtenis die *voorbij* is »voor men 't weet«:¹

En twintig menschen rijzen bij die klanken || Het avondmaal heeft uit: Van disch en banken || *Verdween* der jonkheid blijeschaarde krans (= *Kijk, ze zijn verdwenen!*) (Perk).

In Potgieters verhalend proza, waar het omschreven perfectum op levendige wijze wordt gebruikt, vindt men de perfectische enkelv. vormen wel in bijzinnen, als korten taalvorm: Gewond te worden door het wapen, dat men zelf partij in handen *gaf*, het valt hard! —

§ 160 In ambtelijken en vooral in journalistieken stijl staat het gebruik waarschijnlijk onder Romaanschen of Engelschen invloed:

Wat nu de nummers betreft, die de opponent ter sprake brengt, deze *zagen* wij nooit (N. R. C.). — Dit is althans het geval met Dieric Bouts van Haarlem, die lang in Leuven *verbleef* (id.). — Het moeilijkst is de positie van den vertegenwoordiger der Mij., die zich te ontjide *bond* aan een onvoldoende voorbereid advies, waar men niet op terug kan komen (id.). — Krachtigen steun kregen B. en W. van den heer Posthumus Meyes, des te krachtiger, omdat hier naast het raadslid ook de architect met ervaring inzake ziekenhuisbouw het woord *voerde*. De heer Meyes *bouwde* het groote Diaconessenhuis en *rekende* uit, dat het afwijkende voorstel heel duur komt (*voerde* en *rekende* in *devergadering*, *bouwde* = *heeft indertijd gebouwd*. De coördinatie van twee w.w. met verschillende functie is hier fout).

§ 161 2° de handeling wordt voltooid, en de gebeurtenis eindigt, in de *toekomst* (perfectisch futurum; toekomstige *tijd*, perfectisch *aspect*):

Zoo schijnt de heide, waar wie honig lazen (= hebben gelezen) || Met de avond-last langs bloem en purper razen || Om niet te keeren, vóór de nacht *ontvlood* (= zal zijn geëindigd) (Perk). — En 't geen gij eerst *begont* || Dat hou niet op, voor de avondstond (Staring). —

§ 162 3° de functie van het plusquamperfectum (verleden *tijd*, perfectisch *aspect*):

Hier ontvouwde hij || 't Gestempeld blad, dat hem, een wijl geleen || Zijn dienaar *bragt* (Staring). — De grijze die zijn dorpje nooit *verliet* || Had daar gezwoegd (Perk). — Dan zette hij de vingers aan de lippen || Op 't smalle fluitje, dat hij zelf in 't riet || Met vlugge hand zich sneed, zoo (gelijk) Pan *verzon* (Kloos). —²

¹ vgl. bij het plqpf.: § 172.

² Na een rede: ... Hij *sprak*. Toen nam een ander 't woord en *zei*: ... Dit is óf een archaïsme óf »klassicisme«.

§ 163 ⁴⁰ op een bijzondere *voorstelling*, of wel op navolging van den Latijnschen stijl, berust het gebruik van het impf. indik. in de functie van een plqpf. konj.:

En de vendrigh *was* veegh, hadd' hij niet méer veiligheits in schuilhoecken, dan in den voorstandt des Landtvooghts gevonden (Hooft). —

In den verheven *epischen* stijl van Aug. de Wit, in »Een Javaan«, vinden we gecoördineerd aan den Plqpf. konj. een Impf. konj., waardoor het *nog voortduren* van een ijselijk tooneel in een denkbeeldig verleden wordt gesuggereerd:

En als niet de mannen met de reddingsboot waren uitgegaan en hem gegrepen hadden, dan ware hij verdronken en de haaien *verscheurden* zijn lijk . . . —

Het Perfectum.

§ 164 Deze samengestelde tijdvorm (ik *heb*, ik *ben* + partic. perf.) concurreert sedert Middeleeuwschen tijd met het eenvoudige imperfectum. De verbinding van ik *heb* + *lijd. voorw.* + *part. perf.* heeft oorspronkelijk de functie van een gewonen *onv. teg. tijd*, nl. van het *zelfstandige* werkw. *hebben*; het part. perf. is daarbij dan praed. attrib. (vgl. § 170, 179, 183). We vinden deze beteekenis nog nu en dan:

Hij *heeft 't* op jou *gemunt, verzien*. — De hooge brug af met den hoogen wagen || *Heeft* Bennetje op den bok nieuwsgierig 't oog *geslagen* || Naar wat daar oprijst langs de klinkerstraat (Penning). (= hij *houdt* het oog gericht op . . .). — Hoe spreekt zijn zielzucht in die zielsgebeden || Hoe *heeft* hij vrouw en kind zijn hart *gewijd!* (Perk). —

In het laatste voorbeeld is *hebben* reeds *hulpww.* bij het enkel nog praedicatieve, werkwoordelijke partic.; de samengest. vorm van het perfectum ¹ is ontstaan. Deze overgang is mogelijk door de oorspronkelijk perfectieve functie van *ge-*. In dien zin van Perk is deze functie nog naschemerende: *gewijd* = *geheel en al, volslagen toegewijd* (zie § 178). Het is duidelijk, dat bij overdreven nadruk op deze schakeering der functie, de verbinding van *hebben* + *ge-* kon overgaan tot de perfectische, het constateeren van een *resultaat*, ev. van een in het heden geëindigde verleden handeling.

Bij deze ontwikkeling is niet alleen de perfectieve beteekenis van *ge-* en de praedic. attrib. functie van het adjectieve participium van belang, maar ook de beteekenis en het gebruik van *hebben*. Dit werkwoord kan nl. behalve »(in bezit) *hebben*«, ook beteekenen »(in bezit) *krijgen*«, dus

¹ Ook *ik ben* + part. perf. heeft een dergelijken overgang meegemaakt. Het Vf. was aanvankelijk *koppelwerkw.*, het partic. *adjectiv. praedicaatsnomen*. Zie § 181.

de *perfectieve* functie uitdrukken. Ik wijs daartoe op eenige gevallen uit het Katw.: »'t Is nou maer per gelok in se *hebbe* nou zoo'n auwerwesse stien d'r is« (»Stel dat ze nu bij toeval zoo'n oude steen *in hun netten krijgen*«). — »*Heb* je (de) grond?» (»Bereik je met het schietlood den bodem?» Hier *kan* ook »hebben« in gewone beteekenis bedoeld zijn). — »*Hebbie* nog wat *châat* van ochend?» (»*Heb* je nog wat *gevangen* van ochend?»). In de tweede plaats zijn er in het Katwijksch vele verbindingen van *hebben* + lijd. voorw. en een derde lid als praedicatief attribuut, waarvan die met het participium er maar één is: We *hebbe-n-et in* (uit) = de netten binnen- of buiten boord hebben. — Piet haad 9000 *an de wal* = P. heeft voor f 9000. — *besomd*. — In verband hiermede is het mogelijk dat in een zin »Piet haad 9000 *besomd*« of »Hij haad 't boeltje van de Katwijk XL *geladen*« het p. perf. óók nog praed. attr. is. Zóo is het bijv. in den zin: De skuite *hadde* soms mit slecht weer de kaele raep ervoor *epaaid* (= *lagen* met de reep zonder netten »uitgepaaid« nl. buitenboord) — terwijl de verbinding »*vischt hebben*« de beteekenis heeft van »*oppikken* wat rondrijft in zee«. Zie verder vooral § 228, 4°.

§ 165 I. In de omgangstaal is in 't algemeen de *verhouding* tusschen het eenvoudige impf. en het samengestelde perf. deze: het eerste beschrijft of somt op de *verleden* gebeurtenissen, of wel noemt de *bijomstandigheden*, het tweede constateert het belang of het resultaat van de verleden gebeurtenis *voor het heden van den spreker*, of wel er wordt door aangeduid, dat de verleden gebeurtenis *voortduurt tot in het heden*:

Ik *heb* me al den heelen middag dood *zitten* kniezen in m'n eentje . . . ik *was* te verkouden om naar de club te gaan (Arm.). — De bottelier is vast op 't schip: ik *heb* hem voor twee reizen nog *gezien*; toen *was* hij zoo gezond als een visch. — Kijk, de gent drijft dood op 't water; de kwajongens *hebben* hem zeker *dood geslagen*. — *Heeft* U al *gelezen* in het Handelsblad? Quick *heeft* *gewonnen* (Arm.). —

Voor al *samenwattend* gebruikt men het perfectum:

Hadden we nu maar wat te eten . . . Maar Berry *heeft* hier alle trommels *leeggeeten*. — Ik *ben* de heele stad al door *geweest*. — *We hebben* zóo veel schik door je *beleefd*. . . . —

Ook dan voor een gebeurtenis, die duurt tot in het heden:

Ik *heb* nu al in geen drie dagen *geeten*. —

De *herinnering* leeft nog bij den spreker:

Dan moet je m'n moeder *hebbe* . . . Die *is* laatst met 'n broodmes in d'r hand midden in de nacht *opgestaan*, om dieven achterna te *zitten*! — Ik *ben* anders niet sikkeneurig: maar tóen *heb* ik toch tegen mezelf *gezeid* . . . (Bru.). —

Uit deze gebruikswijzen o. a. komt in den *vertellenden* en *verhalenden* stijl het *historische* perfectum voort: zie § 168.

In den *bijzin* komt het perf. óók voor in de functie van *volt. toek.* tijd:¹ Jij betaalt mijn reiskosten, tot ik m'n eigen kostje *heb gevonden* (Bru.). — »Ga je dan heusch met me mee?« »Ja, als ik eerst in de fok ook nog wat *geklaard* heb.« — Zo o d r a ik genoeg geld *heb verdiend*, kom ik thuis. —

Het *verhalende* perfectum (en in verband daarmee het historische praesens) is in het Katwijksch als in elke volkstaal in de bekende fijne schakeeringen der functie vanzelfsprekend; ik volsta met een voorbeeld: Bij Piet Haezenootə, kijk toe was ək selləf skippər, toe voerə we-n-of mit en kepotte stag. Toe *hebbe* we-n-en boug-tauw *enome*, in d'r ən stag van əmaekt. Toe waere we 'n poosje-n-of, in toe vloog er 'n zwaerd-of. Maer 'n zwaert, jae . . . 'n zwaert, da^t-konnə-wə-n-iet maekə, maer wə *hebbə*-n-ət iet noodəg əhāat. Wə *hebbə*-n-ət swaerd-əvərəhangə, in toe *bennəwə* op ət Sand əkonnə, mittə zuijələkə wint. Toe zāad-ər nog ən mətros: »Mottə wə-n-iet nae əmujjə toe?« 'k Seg: »neen azzə-wə gaen, dan gaenə-wə nae Engolant«. Toe *bennə-wə gaen vissə*, in in drie nachtə haddə-w' ən skuittə haering. Toe kregə-wə-n-ən oostələkə wint. Toe *hə-wə* ət swaerd an stierboord əhangə, in zoo mit ien zwaert gingə wə wech. Wə *hebbə*-n-ət maer ienə kaer ovər əhangə, in toe *hebbə-wə* 't iet mæer ovər əhangə, in toe kwammə-wə-n-an, etc.

§ 166 II. Buiten de »praattaal« zijn verschillende gebruikswijzen van het perf. tot bijzondere ontwikkeling gekomen.

I. het heeft de functie van *volt. toek. tijd* ook in den *hoofdzin* bij de profetische ontboezeming:

O zachte koren-bloesem! Straks *heeft* wellicht ook U een zicht *geveld!* (Perk). —

§ 167 2. Afwisseling van den eenv. en samengest. vorm kàn samengaan met fijn verschil in functie:

De nacht *week* uit het woud, en bij haar vluchten || *Heeft* ze op struweel en bloem een dauwkristal || *Geweend* (Perk). —

Maar anderzijds is de afwisseling ook wel zuiver *formeel*, terwille van een *dissimilatie* in den taalvorm (vermijding van de eentonige omschreven vormen):

Zoo *zong* ik, wat mij *verblijdde* of heeft *gesmart* (id.). — Tot we, voelende wat we eens geweest zijn, en wat we *werden*, ons aangordden . . . (Potg.). — Deze schilder, die dit veestuk omstreeks 1810 geschilderd heeft, *maakte*, nog vóór 1795, een kopie van Potters stier (N. R. C.). —

¹ met overgang naar de voorw. modaliteit, zie § 386 o.a.

§ 168 3. Belangrijk is de ontwikkeling van het *historische perfectum*. Het komt voort uit twee functies van het constateerende praesentische perfectum: a. We kunnen door een *praesens* histor. beschouwend terugzien op toestanden van het verleden¹. In verbinding met dergelijke praesens-vormen kan ook het praesens van *hebben* (of *zijn*) + part. perf. een *in het verleden voltooide* handeling beschrijven:

»Die buit bringe me eerst na de Helder« — *zeit*² me maat, — en me *komme*² weerom en daar hebbe me die blauwe Tesselaars alles van 't strand weggehaald (Bru.). —

Zetten we het histor. praesens hier om in een *impf.*, dan wordt het perf. een *plpf.* Wanneer nu de beschrijving *niet* de *eigen* ervaringen betreft, dan verzwakt ons gevoel voor den *volt. teg.* tijd, dien het perf. in het gegeven voorbeeld omschrijft. Het duidt dan alleen nog een *verrassende*, plotselinge gebeurtenis in het verleden aan en is dan *historisch perfectum* (verleden tijdstrap, *momentaan aspect*³):

En als de Dans weer kwam en zwoond || Doorvliegt, met diefschen haast || De wacht, die 't sprak, de smalle ruimte' — || En *heeft* den Pronk *genaast* (Staring). —

b. De voornaamste bron van dit verhalende perfectum is echter het gewone perf. dat gebeurtenissen beschrijft die nawerken tot in het heden en ook: die voortleven in de *herinnering* van den verteller (verhaler) als bijzonder belangrijk⁴. We zullen dit verhalende perf. vooral aantreffen in de vertelling in *dagboekvorm*, het verslag, en in verhalen waar de auteur actief deelneemt. Niet alleen de *auteur*, ook de populaire *verteller*:

de trossesnijer vindt een vat boter en sjouwt het naar den strandvonder . . . En *daar het* toen die kostelijke smeer in de boet *magge* legge, tot 't van 't bederf na de mistbelt moest! (Bru.). —

De geschiedenis is al *oud*, de boter was niet meer ter beschikking van den verontwaardigden verteller, het perf. is dus *verleden tijd*. Ook een andere verhaler stileert zijn geschiedenis op deze *epische* wijze:

De koddebeiers waren een potje bier gaan drinke . . . Maar Hannes die is zoo gehaaid as 'n roppie⁵, en *wat het toen die snaak* geda an⁶? Die het met 'n paal de voordeur verspal kt, en z'n maats die *maakten* de klink van de achterdeur vast an 't hek (en toen zaten de koddebeiers gevangen!). —

De *heroïsche* daad bij de *voordeur* staat in het perf., de bijzaak, door de

¹ Zie § 153.

² histor. praes.

³ vgl. het *plpf.* § 171.

⁴ Zie § 165.

⁵ vgl. de omschreven superl.

⁶ N.B. de spanning der *rhetorische* vraag.

»maats« opgeknappt, in het eenv. impf. Ook Brusse zelf is »in stijl«: na een ontroerende ontmoeting met twee kinderen op een boerderijtje, zegt hij: Toen ik wegging, langs 't witte muurtje, waar hun speelgoed aan hing, *heb* ik er 'n nieuw viooltje en 'n harp bij *gehangen* . . . En meteen *ben* ik den weg *opgedraafd*. —

In poëzie:

Dien dag was heel mijn ziel één afscheidslied || Des avonds *heb* ik mij in slaap geweest || En van mijn weenen *ben* ik weer *ontwaakt* (Perk). — Thuis, dát was 't waar ik aan dacht . . . En toen maar stevig *heb* ik Mijntjes arm *genomen* (Penning).

Niet alleen het *eigen* beleven, ook in objectieve schildering:

't Was bladstil . . . Zwaar zeeg de avondstilt' . . . Toen *is* het zwijgend zwerk *uiteen-geborsten* (Perk). —

In episch proza:

Toen hief zij het hoofd en zag om naar de woeste honger van het vuur. Naargeestig en zwart gaapten de resten van muren daarin. En zij zag wolken van donkeren rook. Laag en langzaam trokken die weg in de richting waar Ermain Macha nog stond. Toen ¹, door dien avond, langs de brandende Burcht, overal de stille lichamen der verslagenen achter zich latend, *is* zij met lange schreden *heengegaan* (A. Roland Holst).

Met voorliefde leggen litteraire schrijvers in den dialoog een nadruk op de beslissende feiten door het gebruik van een perfectum (»Vreemde Heerschers«, blz. 232):

»Om half negen brengt Lucia de twee paar kousen beneden en gaat weer naar binnen. Ik zat te wachten op de bank onder den mispel. En toen de boot van kwart voor negen goed en wel langs den Leonardo was geschoven, *heb* ik stilletjes de mand op mijn rug *gheschen* en ik *ben* er van door *gegaan* — —. Toen ik 't tuinhok dichttrok, riepen ze me uit het raam nog na, Lucia het hardst, en met een kwaadaardigheid! Ik dacht: niet omkijken — — doorloopen — — en ik *ben* recht naar boven *gestapt* — —.«

»En nu ben ik hier,« beteekent dit en daardoor heeft dan ook dit perfectum de beteekenis van »een resultaat voor het heden«.

Het is begrijpelijk, dat in den modernen roman in brief- of dagboekvorm de »eerste persoon«, die in dit geval een »hoofdpersoon« van het verhaal is, zich uit in mededeelende of verhalende perfectata. Voor een deel hebben deze perfectata dezelfde waarde als het zoeven genoemde in den dialoog (onmiddellijke aansluiting bij het oogenblik van schrijven of spreken), in andere gevallen omschrijven zij (evenals in het citaat van »Lucie de Guérardie«) een bijkomstig feit, dat als iets heel bijzonders voortleeft in de herinnering van den auteur.

Door de bijvoeging van »gisteren«, »eergisteren«, zijn we overtuigd van onmiddellijke aansluiting bij het heden van den schrijver:

¹ Zie § 307.

»Ik was vermoeid, en sprak onwillekeurig van een kort verblijf aan zee. Mijn goede moeder greep er naar als naar een reddingsanker! »Gij zult morgen vertrekken,« gebood zij. En gisteren, dicht bij den avond, *ben ik aangekomen*« (Gids '17 II 236).

Veeleer bepaald tot de *herinnering* van den schrijver, zijn de handelingen, begeleid door »op dien dag« e. d.:

»Ik had een koud souper op mijne kamer laten opdienen: ik eet 's avonds dikwijls alleen, daar mijne moeder vroeg naar bed gaat. Paul at als een wolf bij de eerste beten, werd echter weldra lusteloos. Hij vertrok vroeg. Dien nacht *heb ik niet goed geslapen*... (Gids '17 I 267).

»Wij keerden terug, zonder spreken, zooals wij gegaan waren, gedrenkt als het ware met droesemigen mistroost. Waarom had Paul dit gewild? — — Ik *heb* dien avond geheel alleen *gezeten* aan de groote familietafel — —.« (Gids '17 III 228).

»Ook voor ik klaarheid had in het bedrijf der kinderen, was ik dagelijks een zeebad gaan nemen, weze het op ander uur dan zij: het had de weldadige invloed dien ik verwachtte, zelfs op mijne muizenissen. De jacht is open: ik hou van jagen. Ik *heb*, Paul en Germaine tot hun groote vreugd aan hen zelf overlatend, de jagers *gevolgd* in de duinen en langs het naakte bouwland. Ik *heb* de grauwe wilde konijntjes omhoog *zien* springen, drierwef zien buitelen in de lucht, dood neêr zien vallen. Ik zelf heb in de voren — —. Het *heeft* mij rustiger *gemaakt*. En sedert twee dagen, *is* het beter *geworden* (Gids '17 II 250).

De twee laatste perfecta omschrijven, concludeerend, samenvattend, den toestand van den auteur op het oogenblik van schrijven. De voorafgaande perfecta, die het jagen beschrijven, zijn erop berekend, ons het verborgen belang dier bijkomstige handeling, ons pakkend door overdrijving in de voorstelling, te suggereeren. Zij zijn een middel tot effect, deel van den litterairen stijl. Zoo ook in de volgende aanhalingen:

»Stel U dan voor mijn waarde, wat brieven als uwe laatste daaraan zullen uitwerken! Ik ben gisteren, mijn hart kloppend, bij bisschop Marcus meêgegaan. De wezelige Fele *heeft* mij bij hem *geleid* in zijn groot werkvertrek. (Beschrijving van het vertrek). Ik trad binnen en Marcus lachte mij tegen.« (Gids '17: 6).

»Een Vlaming met bolle bierwangen en wierookig kerksche oogen *is* ons *voorgegaan* naar het museumzaaltje als een regentenkamer midden in de stilte van 't gesticht (Van Looy, Proza 249).

Het is begrijpelijk, dat de uitwerking dezer bijzondere perfecta staat of valt met de zeldzaamheid. Teekening en relief geven zij vooral aan de afsluitende beschrijving, zooals uit het volgende blijkt. Een zuiver litterair perfectum aan het einde van een verhaal in dagboekvorm, de beschrijving van een aangrijpend afscheid:

»Cornelie had hare moeder verlaten. Zij toonde ons haar gezicht bleek en hare oogen rood gehuild. Zij verzocht ons, haar op het perron niet te volgen; het was beter, vond zij, het afscheid kort te maken. Zij omhelsde ons, hartstochtelijk ditmaal. Ik voelde op mijn wang den fellen gloed harer lippen. Nadat Rudolf de hand der dames had gekust, zagen

wij ze beiden in de wachtzaal verdwijnen — voor hoe lang? en wanneer zouden wij ons Cornelietje terugzien?

Toen, Herman, zijn Marcus, Benedictus en ik te voet en zonder spreken naar huis *gekeerd* door den koelen avond.« (Gids '17 II 49).

»Toen ik weer tot bezinning kwam (o ja, we moeten zijn opgestaan, toen de oude suppoost kwam aansloffen) stonden wij, arm in arm, voor een glaskast met versteende wervels van een holendier op karton genaaid, als waren het knoopen op een staalkaart. Maar om een hoek, bij den reuzenluisaard, wiens massieve ruggezuil bijna tot den zolder *reikt*, dien hij *schijnt* te schoren, *daar hebben wij gekust!* (Hopman Proeftijd 158).

Top Naeff, aan het slot van »Vriendin« (Gids '16 I 37):

»Toen moeder mij dien avond belde voor de thee, *ben ik* met minder daverenden tred dan gewoonlijk, en inderdaad met zondige beklemming om mijn hart, de trappen *afgedaald* En in mijn maagdelijk bed *heb ik* dien nacht *wakker gelegen*, medeplichtig, gewonnen . . .«

Van Looij (De Dood van mijn Poes):

»Toen *heb* ik haar *opgenomen*, getild naar mij óp en op mijn knieën *heb* ik haar *gezet*. Ze woog bijna niet meer — —. Zacht voelde ik mijn hand gaan over het vel van mijn beestje en *toen is stil een groot leed komen opzwellen* naar mijn oogen.«

Wanneer ik nu op de gevallen in de eerste persoon die in de derde laat volgen, dan wil ik daarmee niet beweren, dat hierin twee trappen der »ontwikkeling« van dit moderne perfectum moeten worden waargenomen. Ik wil alleen laten uitkomen, dat in de nu volgende gevallen de uitwerking der verspringing van het aspect grooter is, omdat de feitelijke afstand tusschen de beschreven gebeurtenissen en den auteur grooter is dan in de tot nu toe besprokene.

Aan het einde van J. de Meester's roman »Carmen« (Gids '15 260), wanneer de intrigue het hoogtepunt voorbij is, citeert de auteur uit het dagboek van den hoofdpersoon:

»Toen *heeft* Hendrik Lampe *geschreven*: Dagboek, ik heb je nu opgeslagen, als een mensch, die gedoomd is zijn dood te schrijven.

Het slot der geschiedenis van Célestin en Jozette in Scharten-Antink »Een huis vol Menschen«, blz. 457 vg.:

»Op den hoek van een straat was een café met vele ramen. Célestin had op eenmaal het sterke gevoel, dat Jozette hier zijn zou . . . Maar toen hij de Rue Blanche omhoogklom, begon hem opnieuw de vraag te kwellen . . . hij moest haar vinden, hij moest haar zien, . . . In den Moulin Rouge *heeft* Célestin de gruwzaamste oogenblikken van dien avond *doorleefd*; de gedachte besprong er hem, dat Jozette, zich verbergen willend, in den reuzenolifant omhoog kon zijn gegaan . . . hij was daar nog nooit geweest . . . het nauwe wenteltrapje door den poot van papier-maché *heeft* hij *bestegen* en in het benauwde theaterhokje boven *heeft* hij den mensch-uitspuwenden »danse du ventre« *aanschouwd* . . .

Misselijk, of hij zijn hart zou uitbraken, *is* hij het trapje weer *afgestrompeld* En toen *heeft* hij beneden op den dansvloer, iets *gezien*, dat nog helscher was,

Te lang om te citeeren, *is* het zeer opmerkelijk slot van De Meester's »Geertje«, waarin de tempora, en het verhalend perfectum in het bijzonder, een afzonderlijke beschouwing zouden verdienen.

§ 169 4. Een merkwaardige vlucht neemt het gebruik van het perf. in krantenverslagen. In het verslag van een vergadering, bespreking of uitvoering, in de krant, zal bij den lezer enkel het resultaat, het succes, de conclusie, de samenvatting, belangstelling wekken. De verschillende étapes in het gebeuren zijn voor den lezer *bijzaak, omstandigheden*. Alleen het *samen-vattend* perfectum is hier op z'n plaats:

Als voortreffelijk verzorgde openbare les, vrucht van maandenlange ingespannen voorbereiding, *hebben* leerlingen van het Stedelijk Gymnasium alhier hedenavond een boeiende vertooning *gegeven* van Sophocles' Oidipoes Tyrannos. De voorstelling *werd* bijgewoond door . . . etc. —

Misbruikt is het perf. voor de »bij-omstandigheden«:

Het departement dezer Mij *heeft* gistermiddag een voorstelling *gegeven* voor kinderen van leden (= samentrekkend, dus perfectisch). Mevrouw van Vladeracken *heeft* voor de kinders liedjes *gezongen*. Jan Poortenaar *heeft* voor hen *geteekend*. Zij hebben dapper *meegezongen* en na de pauze hebben zij hun vreugde *beleefd* aan een schimmenspel (N. R. C.). —

Even misplaatst om hun quasi-gewichtig »air« zijn de perfectata:

Lang *heeft* het publiek *geklapt*¹ . . . Mevrouw X. *heeft* toen nog bloemen van de Maatschappij *gekregen*. — De lezer krijgt zelfs den indruk, dat deze mededeeling ironisch bedoeld is: »toen heeft ze ook nog bloemen *gekregen!*«

Het is inderdaad moeielijk voor een verslaggever, door een meer of minder op het effect berekend perfectum vat te krijgen op den krantenlezer. Bereikt wordt dit effect zonder twijfel in de volgende geestdriftig gestelde passage uit een »Worstelkroniek« (N. C. 2/XI '14):

Uit de geschiedenis der moderne worstelkunst. In 1845 kwam een trio reusachtige worstelaars naar Parijs, dat gerust als de bakermat van het moderne Grieksch-Romeinsch worstelen mag worden beschouwd. Ze hadden een reusachtig succes, die Meissonnier, uit Avignon, de kolossus Quiquaine en Mazard, uit Uzès (N. B. *de uitwerking dezer bewonderende appositie, versterkt door het aanwijzende »die«*) — — Het succes dezer drie leidde tot de stichting van de Salle Montesquieu, waarin achtereenvolgens optraden: Pujol, bijgenaamd de brugpijler, Richaud, bijgenaamd de karabinier van Bugey, Rivoire, bijgenaamd het ijzeren lichaam, Louis Vignéron, het menschelijk kanon . . . En het worstelen was zoo populair als het nooit is geweest. Avond aan avond zat de Salle Montesquieu tjokvol. *Daar is ook gekampt* de partij tusschen den *fameusen* Arpin, bijgenaamd de verschrikkelijke

¹ Een »purisme«.

Savoyaard, en Marseille, den molenaar van Lalapud. De bewuste *giganten*-partij werd in 1852 gekampt

Zelfs voor den overtuigden tegenstander van de worstelsport maakt deze geestdriftige verslaggever door zijn bewonderenden toon het historisch belang der »gigantenpartij« duidelijk, in dien merkwaardigen zwaar-aanloopenden zinsvorm met het perfectum. Voor hèm leeft het feit voort als een »moment« en hij maakt dat de lezer »er in kómen kan«.

Het is een bekend en begrijpelijk feit, dat in het verslag van eigen ervaringen de schrijver eerder een handeling als gewichtig voor het heden voorstelt, dan wanneer hij verhalen doet van den derden persoon. Zoo komt het, dat we zelfs in het krantenverslag een perfectum voor een overigens bijkomstige gebeurtenis als een gewichtigheidje gaarne aanvaardden, wanneer de verslaggeefster niet achter de schermen blijft, maar als »Lucie de Guérardie« haar ervaringen over »Mode« boekt:

»Al wat ik vinden kan,« zeide hij, moedeloos. »En dan dit!« Uit de groote, helgroene paardedeken, die prachtige schaduwstrepen had, waar de zon eens haar uitgebeten had, haalde hij een stapel kleedjes. *Toen ben ik geschrokken.* »Ja, ziet u, dat maken ze nou« (N. R. C. 29/VII '17).

Het Plusquamperfectum.

§ 170 De verbinding van *hebben* in den *verleden* tijd met een lijd. voorwerp en een bijbehorend praedic.-attr. partic. perf. heeft dezelfde ontwikkeling van functies doorgemaakt als die van *hebben* in den *tegenw.* tijd. In 't oude verhaal der *Heemskinderen* beteekent: *Reinout sat op Beyaert, daer hij hem seer wel op betroude, want hij 't seer bedwongen had: »omdat hij het in zijn macht had«.* Een verbinding als: *Hij hield* hangsloten door zijn vleesch geregen (v. Looy). — of: *Hij droeg* een speer in zijn vuist **geklemd**. — kon vroeger door het werkw. *had* + part. perf. worden omschreven. Ook het werkw. *was* + part. perf. is evenals *is* + part. perf. oorspronkelijk een *koppelwerkw.*

Wanneer *hebben* (*zijn*) *hulpww.* zijn geworden, is de functie der verbinding aanvankelijk die van het »voltooid verleden«: een resultaat in het verleden van een vóór dat verleden aangevangen gebeuren. Deze functie is in de omgangstaal vrijwel de eenige gebleven: in verhouding tot een gebeuren in het eenv. imperfectum omschrijft de *samengest.* vorm een gebeuren dat daaraan *voorafgaat*, maar bij het eerste verleden *aansluit*:

Toen ik bij jullie langs kwam, *had* ik m'n vader van den trein *gehaald*. —

Een nieuwere functie is de omschrijving van een gebeuren, dat voorafgaat aan het *heden* van den spreker:

Blij dat je er *bent* (gekomen bent). Ik had al eens tegen vader gezegd: »Waar blijft Anneke toch!«

Hier wordt nadruk gelegd op de *voldoening* van den spreker over het feit, dat die tijd van spanning *voorbij* is.

Voorzichtig, bescheiden, beleefd is het plqpf. in:

We hadden zoo gedacht, je op je verjaardag een nieuwe mantel te geven. —

met de bijgedachte: »maar als je er iets op tegen hebt . . .« Het is mogelijk dat *déze* vorm in *dézen* zin in oorsprong een *konjunktief* is. De *niet-werkelijkheid* wordt nl. in de omgangstaal door het plqpf. veel vaker omschreven dan de werkelijkheid; vooral de *voorwaardelijke* wijs, en ook in dit geval voor gebeurtenissen, die de spreker ziet van het *heden* uit:

Denk je nu heusch dat ik je dat vertellen zou, als ik mijn plicht niet *had* gedaan? — Ik ben verbaasd: ik *had* het zelf niet beter *kunnen* doen. —

en voor gebeurtenissen die hij ziet van het *verleden* uit:

Als we toen niet *opgepast hadden*, waren we met man en muis naar den kelder gegaan. —

In het Katwijksch komt het bekende »dubbele plusquamperfectum« voor in twee opmerkelijke functies. De bemanning van een bomschuit was na 't zinken van de schuit te water geraakt en dreef en zwom in de zee — »in toeⁿ *hadde* ze 'n slooup *ewischt ehaad* in kwamme ze an de wal«. Dit is een perfectieve »verleden tijd«: »toen *kregen* ze 'n (drijvende) sloep *te pakken*«, terwijl er tevens mee wordt bedoeld (dat is plusquam-»perfectisch«): »ze hadden die sloep vroeger opgepikt!«

Een ander geval is het volgende: tijdens een storm breekt het steunende »mikje« waarop in rustpositie de mast ligt. Dat mikje moet worden vervangen, anders kan men de mast niet ophijschen: »*We hadde* 'n mikje vast-*ebonne-n-ehaad*, in-toe hè-we dat in-ezetted«. Men zou kunnen »vertalen«: »*We hadden* nog ergens 'n reserve-mikje *vastgesjord zitten*, (en toen we dat *hadden losgemaakt*) hebben we dat (in de plaats van 't gebrokene) in-gezet«. We constateeren ook hier weer de buitengemeen »korte« taalvorm van den verteller, die weet: »sapiënti sat«.

§ 171 In den *verhalenden* stijl is de omschrijving der *niet-werkelijkheid* zeldzaam. Opmerkelijk is hierbij in den *bijzin* het gebruik van een plqpf. naast *een impf. van de werkelijkheid in den hoofdzin*:

Hij g r e e p de leuning van den wipstoel, of het een handvat *ware geweest*¹ van een zware

¹ de konj. van »zijn« is lang bewaard, zie § 173.

spade (G. d. W.). — De schildwachten presenteerden het geweer, krek of ze een *princes was geweest* (v. Lennepe). —

Het plqpf. voor de *werkelijkheid* komt vooral in den modernen roman tot ontwikkeling. Die ontwikkeling is bevorderd door de neiging der auteurs, het verleden te beschrijven door analyse *van de gedachten der handelende personen*¹, in de zoogenaamde »erlebte Rede«. Handelingen der personen, die vóór het beschreven verleden waren begonnen en *nawerken* tot in het verleden, zoowel als gebeurtenissen die voor de *personen* reeds (tweede) *verleden* zijn, drukt de auteur uit door een plqpf. De eerste soort heeft de oorspr. functie van het plqpf., de tweede is een jongere functie waarbij een *tweede verleden* tijdstrap wordt onderscheiden. De *eerste* soort zou de handelende persoon zelf in directe rede uitdrukken door een *perfectum*, de *tweede* soort door een *imperfectum* (casu quo impf. òf perf.). De *eerste* soort:

Zij liep ingespannen te denken . . . Juf zou wel met Jopie spelen tot het eten. Eigenlijk dom, dat ze niet *afgesproken had* bij Lot te gaan eten. (Zij denken: »ik heb niet *afgesproken*«) (Arm.). — Ongeduldig geägitteerd tastte² ze in den schemer, waar ze haar mantel *gelaten had* (id.). — Hier Piet die had lol, dat begrijp ie, maar die durfde zooveel niet te zeggen, want die *was 't geweest*³, hè? (Bru.). —

De tweede soort:

In zijn jonge jaren *had* Peter een eenzaam leven *gehad*. Na zijn vestiging *was* het anders *geworden*. Hij leefde nu als gezeten burger in een grooten kring (Arm.). — Eens op 'n dag *waren* ze hem *tegengekomen* en toen *was* hij erg beleefd *geweest* . . . (v. Eckeren) (zij denken: »Eens op 'n dag *kwamen* we hem tegen en toen *was* hij erg beleefd . . .«) —

§ 172 Wanneer de auteur zóó de aandacht van den lezer richt op *den gedachten-gang* van de handelende personen, dan zien de lezers de gebeurtenissen »van het standpunt« der personen: het plqpf. wordt dan een vorm der »erlebte Rede«. *Evenals* de personen zien zij bij een snel en plotseling verloop der gebeurtenissen de éene gebeurtenis als *juist voltooid*, wanneer de *andere begint*. Zoo ontstaat een *plqpf.*, dat *onmiddellijk op elkander volgende* verleden handelingen beschrijft, en dat de waarde heeft van een *verleden tijd* met *momentaan* aspect:

Toen bleef haar muidier in de modder steken. Het gebeurde zoo snel: de drijvers die om haar angstigheid het pakzadel steunden, *hadden* haar *opgevangen* en *droegen* haar aan wal (v. Looy). — Den man vóór op den wagen, dien ze voorbij reden, gaf ze een knikje en spotglimpjes speelden nog na om haar geknepen lippen . . . Mevrouw *had* haar even op

¹ Zie § 157.

² = Zocht ze.

³ »Ik ben 't geweest« dacht Piet.

de wang *getikt*, als bestraffend. »Je bent een ondeugd«, *lachte* ze (v. Eckeren). — Maar tot toorn werd de schamperheid van zijn kracht. Dat zou niet zijn! Zijn gelaat, zijn stem zou dien droom breken! En hij *was opgestaan*, en *had* een toorts *genomen*. Dwars door de zaal schreed hij (A. Roland Holst). —

Zelfs kan dit suggestieve plqpf. *volgen* op het impf. aan 't eind van een spannend tooneel:

»Niets,« zei ze onhoorbaar. Daarop *glimlachte* ze en *was gestorven* (Top Naeff). — De dokter bracht de dagen en zijn halve nachten door in een als de wind langs velden en wegen stuiwenden reiswagen. Hij verbond, dokterde, sprong weer in zijn wagen en *was* in een stofwolk *weggewerveld* (nl.: vóór dat je 't wíst) (G. d. W.). — *Potgieter* hanteert het op een wijze die modern aandoet, in het kritieke deel der novelle, handelende over het wonder der idyllische liefde: die dwaasheid hield haar bezig, *die droom* was zoet (= das Erlebte). Acht dagen geleden gebeurde het . . . De vrouw was bij den baas . . . voor het venster zag zij den schimmel staan . . . de avondzon scheen door het digte lindenloover, het was of zij dreven in gouden glans. »Is hier dan niemand om mijn dorstig dier wat water te geven?« *had* hij *gevraagd*, en zij *geantwoord* . . . etc. — Volgt het schuchter gedroomde tafereel in een reeks van plusquamperfecta. Zelfs het verhalende plqpf. der »erlebte Rede«, waarmee latere auteurs zoo gaarne snelle opeenvolging der gebeurtenissen suggereeren, komt voor, bij de beschrijving van een kritiek moment op de wandeling der gelieven: . . . daar had haar van verre, op het veld, wat gebloemde verrast (!); er naar zien, dat deed ze; maar hij die achter haar ging, hoe kon hij het zijn gewaar geworden? Onmogelijk, — had hij het gegist? Hij *was* ter zij *gesprongen*, hij *had* »de nagebleven korenbloem« *geplukt*. —

De Konjunktief.

§ 173 De werkwoordsvormen die we *konjunktief* noemen, zijn in de gesproken taal al sedert lang uitgestorven met uitzondering van enkele verstarringen in staande uitdrukkingen. In litteraire en ambtelijke taal komen zij nog vrij veel voor. Zij zijn echter alleen *herkenbaar* in de 1ste en 3de persoon enkely.; wat den *verleden* tijd betreft zelfs in die personen niet meer bij zwakke werkwoorden. Een taai leven hebben de vormen »zij« en »ware«. Voor de *functies* van den konjunktief *in 't algemeen* verwijzen we naar § 18.

Het gebruik dezer *verouderde* of *verdwenen* vormen is een der kenmerken van den archaiseerenden stijl; de uitwerking is een gevoel van verheven plechtigheid. De dichters na 1880 zijn er uiterst spaarzaam mee, in tegen-

stelling met de vroegere generatie, als *Potgieter* (dichter en prozaïst) en *Da Costa*, alsmede *Jacques Perk*.

Opm. Bij *Geerten Gossaert*¹ en dan vooral in een gedicht in Bijbelschen stijl als »De Verloren Zoon«, is weliswaar een rijke oogst van conjunctieven in te halen; maar het is een afwijking van alle andere dichters in een bundel lyriek van 150 blz. — Bij Potg. c.s. is zowel bijbelsche als classieke taal in het stelsel der conjunctie ven nagevolgd.

I. In den hoofdzin:

A. Praesensvormen: het *mogelijke* uitdrukkende. De zeldzame gevallen § 174 van een 1ste pers. enk. *konj.* kunnen ook herlevingen zijn van de oude 1ste pers. enk. *indic.* op —e. De *functie* is die van den *twijfel* (dubitatief): Hoe *durve* ik ooit weerstaan || Der burens schampren spot? *Trotseere* ik zulken smaad? (G. Gossaert). —

De 3de pers. enk. *konj.* heeft twee functies; de *wensch*:

Zoo *zij* het; *leve* de Koning! (formules). — Het *zij* mij vergund er op te wijzen (id.). —

De *aanmaning* of *toelating* door een spreker die autoriteit uitoefent: Niemand *ete* eenige vrucht meer van U in der eeuwigheid (Marc. 11: 14). — Bekennen? Neen! Dit *blijv'* 't geheimenis mijns levens (G. Gossaert). —

Met *inversie*, in archaïeken *zinsvorm*:

Ontken' mijn strak gelaat de wroeging mijner pijn! (G. Gossaert). —

In de courant zijn eenige staande wendingen gangbaar:

Men *herinnere* zich in dit verband de vroegere discussie. — Men *zie* ook de strakke, zeer heldere lucht, de prachtige teekening, . . . en *oordeele* . . . — De Eerste Kamer *zie* vooral *toe*, dat omtrent beide vergaderingen volledige opening van zaken geschiede (N. R. C.). —

Bij Potgieter dit staaltje van classiek modusgebruik; de rhetorische adhortatief in de onafhankelijke indirecte rede: »Wat gaat haar aan? Zenuwen? Die *hebbe* de hooggeboren vrouwe in de calèche, maar zij, een dorpskind?» —

De zin met *toelatende* modaliteit kan worden *ondergeschikt* aan een anderen zin en is dan bijw. bijz. van *toegeving* (hoofdzin naar *den vorm*)²: *Snijde* een zwaard ons door de ziel || Wij weten op wiens wenk het viel! (Penning).

Opm. Met den *wenschenden* *konj.* concurreert het hww. *mogen*, met den *aanmanenden* het hww. *laten*.³

¹ Citaten zonder aanduiding van auteur zijn uit zijn »Experimenten«.

² § 363.

³ § 290.

- B. *Verleden*-tijdsvormen. In het algemeen drukken zij den *irrealis* uit.¹
 § 175 De vormen *ware* en *hadde* komen nog wel eens voor; vooral in *voorwaardelijk* verband (een *conjunctief* in voorw. verband heet *conditionalis*):

Hadde in mijn hart Uw ros den hoof geplant || Zoo 't U kon redden, *waar*' mij 't sterven zoet (Perk). — Vermolmde lijst aan lijst! Dwaas *ware*, die U *bande*. || Hier *hadde*, in gave nieuwerwetsche randen, || Ets, olievertafreel noch schaduwbeeld bekoord (Penning)². —

Opm. Hier concurreert het hww. *zou* en *mocht*; vergelijk § 275 en vgl.

Een *verleden conjunctief* is *onherkenbaar* geworden in de functie van de *voorzichtige*, aarzelande mededeeling:

»Wat geef je hem als fooi?» »Ik *dacht* zoo, een gulden«. — Ik *wenschte*, ik ware een dikke reus (De Genestet). — idem: ik *wou* . . .³

II. In den bijzin.

A. Praesensvormen:

- § 176 Na een zin waarin een wil of wensch wordt uitgedrukt, volgt een lijdend-voorwerpszin met »*dat*« en een *konj.* die het object van den wil of wensch omschrijft:

Ik zal Haar bidden dat Zij U *behoede* (Perk). — En 'k hoop dat Uw gemoed nog vroomheid *voede* (id.). —

We kunnen ons nog voorstellen, hoe deze bijzin voortgekomen is uit onder-schikking van een wenshenden hoofdzin aan een zin met aankondigend demonstr. »*dat*«⁴. Ook zonder den inleidenden zin komt de wenshende bijzin voor:

En o, dat hij nu nimmermeer *vergete* || De makkerschap (Bloem). —

De zin met den wenshenden *conjunctief* kan de plaats innemen van een *voorzetselvoorwerp*:

Vielt gij, wacht dat ik u *drage* (Verwey). — Op de regeering rust de plicht te zorgen, *dat* de bezoldiging van deze koelies voldoende zij (N. R. C.). —

Wanneer het werkw. van den hoofdzin geen *object* verlangt⁵, krijgt de zin met »*dat*« *finale* beteekenis:

Ik roep Uw schim op, dat zij mij *omzweve!* (Penning). —

¹ Zie § 18.

² De »voorwaarde« is hier uitgedrukt in de gespatieerde deelen.

³ Zie § 156.

⁴ Zie § 295 en *dat*.

⁵ geen aanvulling noodig heeft: zie § 19 en 230.

Hier concurreert het voegw. »opdat«:

En 'k wensch úw vreugde, opdat die mij *verklare*¹ (Perk). — Hij heeft de ministers verzocht hun invloed bij de directie aan te wenden, opdat aan de journalisten medewerking *worde* verleend (N. R. C.). —

Tegengesteld aan den wenschenden conjunctief is de *prohibitieve*, de afwerende of verhinderende:

Wie let, dat ik, vertreden, || Een wreker hunner wraak, dien spot met spot *betaal*'? —

De concessieve conj. staat in:

Het wambuis, dat verheelt, schoon 't *schrijne*. —

Deze is in den bijzin met voegw. geheel gelijk aan den conj. in:

Het wambuis *schrijne*, het verheelt. —²

Het *verlangen* naar de verwerkelijking van de handeling, dus de wenschende modaliteit, is ook nog merkbaar in:

En ik kan als mensch niet sterven || Eer ik naar U, o eeuwge Schoonheid || *Lessche* mijn onleschbren dorst. —

Zie over de finale en de hieruit voortgekomen voorwaardelijke functie: § 385, 3° (voetnoot) en 385, 9°.

Ook nog in den relatieven zin:

en geef || Een Zanger vleugelen waar op hij zeker *zweef*' (Bilderlijk). —

In den zin met ondergeschikt *onbepaald* vnw.³ heeft de conj. toegevende functie:

Wie met de kracht des vleesches *lach*' || Iets olifantisch' baart ontzag (de Genestet). —

B. *Verleden-tijdsvormen*.

§ 177 Zij duiden een gebeuren aan dat *niet werkelijk* is, of een onderstelling die niet kan worden verwezenlijkt (Irrealis). Wanneer het gebeuren betrekking heeft op het *heden* van den spreker, staat de conj. in den onv. verleden tijd, die dus in dit geval geen *temporeele* functie meer aanduidt. In een bijw. bijz. van vergelijking:

Hij kijkt alsof hij meer dan wij allen *waar*'! —

Zonder den hoofdzin heeft deze bijzin de functie van een nadrukkelijke ironische ontkenning:

Alsof die dwaas meer dan wij allen *waar*'! (Perk). —

Met een verleden tijd in den hoofdzin schuift het tempus in den bijzin op⁴: en keek of er niets *waar gebeurd* (v. Looy). —

¹ gelukkig make.

² Vgl. § 174, waar de toegevende functie wordt begrepen uit de *toelating*. Het feit bestaat; maar het verhindert niet het feit in den hoofdzin (concessieve modaliteit).

³ Zie § 384: 5°.

⁴ Zie het Plqp. § 145 en 171.

In een voorw. bijzin:

Indien het plan uitvoerbaar *ware*, zouden twee omstandigheden het aantrekkelijk maken (N. R. C.). —

Opm. 1. Opschuiving van het werkw. in den bijzin is te onrechte *verwaarloosd* in: Schudel en ik hebben getracht hem als redacteur te krijgen. Hoe dit *ware*, zeker is, dat hij ons (den titel aan de hand deed) (Den Gulden Winckel, Jan. '27). — De schrijver bedoelt: »hoe dit *geweest zij*« (concessieve modaliteit in den verleden tijdstrap).

Opm. 2. Vroeger werd soms bij coördinatie van twee bijzinnen in den eerste een Indik. en in den tweede een Konj. gebruikt, ondanks de gelijkheid der verhouding waarin deze bijzinnen tot den hoofdzin staan. De conjunctief is dan uitdrukking van de sterkere syntactische *spanning* t. o. v. den verder liggenden hoofdzin: Ja, eer ik *kom* t'ontsluiten || En nog in 't nare duister zij, || Zoo staat en wacht gij al naar mij || Voor toegesloten luiken (J. Luyken). Hier is bovendien »eer« foutief samengetrokken.

In den bijzin kan het impf. van den konj. voorkomen door werktuigelijke assimilatie aan het impf. van den hoofdzin:

Op grond hiervan werd het wenschelijk geacht, dat voor zulk een zeeschip met de geleidevaartuigen samen een afzonderlijk mistsein *werde* voorgeschreven (N. R. C.). —

In den *praesens*vorm is, in dezen ambtelijken stijl, de konj. heel gewoon (*optatief*, na »wenschelijk«). Bij omzetting van den hoofdzin in den verleden tijd, is de bijzin het voorbeeld gevolgd.

Het Voltooid Deelwoord (participium perfecti).

§ 178 Het verleden deelw., thans op -d(-t), is oorspronkelijk een verbaal adjectief, waardoor werd uitgedrukt dat de verbale *beteekenis* van den stam *eigen is aan* het substantief (waarmee het adj. was verbonden). Oorspronkelijk was het dus niet bepaald ten opzichte van tempus, genus, aspect; niet verbonden met objecten, adv. bepalingen etc. Door het voorvoegsel *ge-* is deze participiale vorm meer verbaal van *functie* geworden. Deze vorm drukte nl. in een oudere periode de *perfectiveerende* functie uit: het bereiken van het moment der voltooiing. De verbinding van het partic. met *hebben* en *zijn* vooral heeft geleid tot den overgang naar de *perfectische* functie: het voltooid zijn of het resultaat van een verleden gebeuren. En zelfs is in het Nederlandsch nu en dan nog de *oudste* beteekenis van het praefix *ge-*, nl. het »samengaan met«, het »eigen zijn aan« van een »eigenschap«¹, aanwezig: (de) *gegoed*(e middenstand) *bijv.* is van ouds een adjectief, afgeleid van *goed* (substantief). Zoo is het Mnl. *gebeeld* een adj. met de beteekenis »met figuren« (bijv. een

¹ Het praefix beteekende dus ongeveer hetzelfde als het suffix -d(-t) oorspronkelijk. Het verschil is, dat *ge-* een eigenschap van een substantivischen »stam« noemde, niet van een verbaalen.

doek), en het adj. *gehaard* had dezelfde beteekenis als *gehaar*, nl. *met haar, vol haren*¹. En wanneer in den Rijmbijbel staat, na de schepping, »God sprac: »Nu is Adam *ghemaect* Als een wijs man« — dan is daar het aspect *perfectief*, niet *perfectisch*: nu is dan (eindelijk) Adam »kant en klaar«. Over deze perfectieve functie, zie ook § 164.

Het is thans niet altijd duidelijk, of het participium van een *verbalen* stam een verbale functie (speciaal het perfectisch aspect) uitdrukt, dan wel *adjectief* is.² Dit hangt af van den aard der verbinding, de zinsconstellatie. Nemen wij bijv. het geval van een *attributief* verbonden *passief* woord.

Wanneer in den zin het handelende subject wordt genoemd, of wanneer de handeling, die tot den nieuwen toestand leidt, nader is bepaald, voelen we de *werkwoordelijke* beteekenis duidelijker, dan wanneer het handelende subject in den zin ontbreekt en er geen duidelijke bijwoordelijke bepalingen zijn:

De arbeiders lieten het *pas* gegoten brons bekoelen. — Inlanders, glimmend als *pas gegoten* brons stonden er op een rij (Aug. de Wit). — Bruin en glimmend als *gegóten bróns*. —

In het laatste voorbeeld is »gegoten« even weinig »werkwoordelijk« van beteekenis als een gewoon adjectief. Het duidt een eigenschap aan, in dit geval een schakeering in den uiterlijken vorm. We denken niet aan de handeling van het gieten van brons door een arbeider of den overgang in den toestand van vloeibaar tot gestold metaal. Participia zonder nadere bepaling en verbonden alléén met het lijdend subject zijn meer adjectivisch dan werkwoordelijk van functie.

Geheel en al adjectivisch zijn de participia, waarvan het *werkwoord* niet bestaat: een bescheiden *man*. beduusd³. Een ander voorbeeld van de *adj.* beteekenis van het p. pf. wordt besproken § 283, in vergelijking met een *passieve* constructie van verwanten vorm, waar echter het p. pf. *verbaal* fungeert.

In hoofdzaak *werkwoordelijk* zijn de partic. van intransitieve werkwoorden (of reflexief gebruikte transitieve), waar het verbonden substantief tevens handelend subject is:

gezwollen oogleden, een *pas aangekomen* verlofganger, gewekt door het alarm sprong hij uit z'n bed en kwam *gekleed* beneden.

¹ Ook bemiddeld is een adjectivisch woord, als *gegoed*.

² eventueel: *is geworden*. Participia zweven tusschen twee naturen, de verbale en de nominale.

³ Uiterlijke bewijzen van adjectiv. functie zijn *comparatie*, afleiding met *on-*, afleiding van substantieven: *vermoedheid*, *ongerijmdheid*.

§ 179 Het participium komt, als adjectivisch verbuigbaar woord¹, in drie functies voor: als (verbogen) attributieve bepaling bij een substantief, als praedicaatsnomen bij een koppelwerkwoord, als bijv. bijw. bepaling (praed. attrib.) in den 1sten of 4den naamval. Bovendien vormt het, met hulpww. verbonden, omschreven werkwoordstijden, terwijl tenslotte het verbogen attributieve partic. kan worden *gesubstantiveerd*.

1° als *attributieve* bepaling:

a. van een transitief werkw. gevormd, meer of minder *werkwoordelijk*:

Uit het kantoor klonk stemgeroes door de *gesloten* deur (Arm.). — De Hartenstraat die nat te glimmen lag in de pas *aangestoken* winkellichten (id.). — Een kar die was weggezakt in het *vertrapte* grasperk (G. d. W.). — Al die in wijdmondig lachen *vertrokken* gezichten (id.). — Nou, dat liep toe nog met 'n *verstuikte* schoer af (Bru.). — Door de ruitjes van het ouderwetsche, in lood *gevatte* raam (G. d. W.). — De belangstelling, die van een sedert lang *gespannen* verwachting komt (id.). — die de ballen klikklakkend over het sterk *belichte* laken deed loopen (id.). — Als een *omgekeerd* bloemmandje was haar hoedje vastgestrikt (v. Looy). — Heel niet werkwoordelijk meer: het gevoel, of je uit de *beschaafde* wereld bent geraakt (id.). —

Voor al in *ambtelijken stijl* vinden we de omvangrijk uitgedijde bepaling; het partic. wordt bepaald door de *aanduiding van het handelend subject*: de overeenkomst, die kan leiden tot het door de commissie *aanbevolen* stelsel (N.R.C.) — Onder fabrieksartsen worden in het bijzonder door de ondernemers *aangestelde* en *betaalde* geneesheeren verstaan (id.). — Een daarna ter plaatse door een verzekeringsraad *ingestelde* enquête bewees, dat . . . (id.). —

Ook andere bijw. bepalingen kunnen een *gebeuren* suggereeren:

Wij gronden onzen twijfel op de in ons ochtendblad *besproken* statistiek van de secretarie-afdeeling (id.). — een onderzoek in verband met aan dat college ter oore *gekomen* geruchten (id.). —

Het subject kon ook in verderliggend verband zijn genoemd:

De verschillende methoden waren door een lid der commissie deugdelijk bestudeerd en het *verkrege*n resultaat was neergelegd in een rapport (id.). —

b. een partic. van een overigens niet bestaand werkw.:

om het *verschuldigde* geld te betalen. — wiens portret de *platgeleufde* neus bizonder duidelijk toonde. — alle van *verscheiden* kleur. — *gesjochten* jongens. —

Opm. Niet van een *werkw.* zijn litteraire *adj.* met den vorm van een partic. als: *goudgekazuifelde* heiligen: zie § 40. Deze woorden staan dicht bij de hierboven in § 178 genoemde oude Mnl. formaties.

c. een partic. van een reflexief werkwoord:

waar half *ontkleede* menschen baadden in zee (G. d. W.). — Kan zijn naar het voorbeeld van *half* naakt.

¹ vgl. § 102.

d. een partic. van een intransitief werkwoord (perf. met *zijn* vervoegd): Een *teruggekeerd* verlofganger (G. d. W.)¹ — die een *verschoten* oranjevest droeg. — Het paard heeft een *matgewolgen* meeuw doodgetrapt. — Dit zijn *verkorte* constructies.

e. een partic. met *on-* (bewijs van *adj. functie*):

hun laarzen waaraan het wringen van den *ongewenden* voet te zien was (G. d. W.). — een *onberedeneerde* angst. —

f. Het partic. is bepaling bij een subst., dat niet als subject bij het partic. staat. Het is metonymisch gebruikt²; vooral bij *uiterlijke kenmerken* van de persoon die lijdend subject is:

De *geïrriteerde* uitdrukking van haar gezicht ontspande zich (Arm.). —

g. Metonymisch door de overdracht der gebeurtenis naar *een anderen tijds-trap* is het partic. bij Vondel in:

Zoo sprak Karel (de Tweede van Engeland), trots gezeten op den troon, daer onlangs prat zijn *onthalsde* vader zat (= zijn *thans* onthalsde vader). —

§ 180 2° het gesubstantiveerde participium:

a. omschrijft het resultaat van een *bepaalde* gebeurtenis, *in het verband genoemd*; het is *werkwoordelijk*, omschrijving van het passief (lijd. vorm): Wat *het* in de tweede plaats ten laste *gelegde* betreft, kan verdachte zijn alibi bewijzen (N. R. C.). — Toen nu de tolk al *het gezegde* vertaalde . . . (id.). — Aan *het* gisteren *geschrevene* heb ik niets toe te voegen. — Zij stond op met *het getilde* en raakte het glas met het hare (v. Looy). — *De* door U *bedoelde* kan het niet geweest zijn. —

b. omschrijft een *eigenschap*:³

de drijvers tierden als *bezetenen*; grijsaards, jongelieden, *volwassenen*; hij koos den *begaafdsten*⁴ onder zijn leerlingen uit. —

Van deze bestaat het *werkwoord* overigens niet. Dit is wèl het geval met: bewaakt door *gewapenden*. — Hij had iets *gedecideerds* over zich. —

§ 181 3° het participium vormt met een koppelwerk. een naamwoordelijk gezegde; het is dan *adjectivisch*:

Hij was *gewond*, kon niet vechten. —

Het verbum is als adjectief verstard:

Dat is *bekend*. — Ze waren *opgeruimd* en vroolijk. — Het was *beroerd*. —

Zoo ook met *worden*.

Verkorte vorm is: Zij bleek wel wat voorbarig *geweest* (Potg.). — Hier is het p. pf. verbaal.

Opm. »Hij was *verhouden*« is uit *verhoud* ontstaan. (Vgl. *verhoudheid*).

¹ Iets verderop: een *terugkeerend* verlofganger. Zie verder § 183 slot.

² Zie § 183, 189.

³ Vgl. *adj.* § 106.

⁴ Superl. § 121.

§ 182 4° Verbindingen als de voorgaande zijn in vroeger tijd overgegaan naar de functie van

a. *omschreven lijdenden vorm*¹:

alle bloemen *waren gestolen*. — het heele grasperk *was vertrapt*. —

Zoo ook met *worden*.

b. de functie van het *omschreven perfectum* van intransitieve werkwoorden; in 't algemeen van die werkw., die een *verandering van plaats of toestand* omschrijven:

Hij is *ziek geworden*. — Hij is *hier geweest* (Katw. »heeft«; zie § 145). — Ik ben de heele stad *déur geweest* (Bru.). — Hoe is dat kind *opgegroeid*? — Wat is ze *veranderd*. — Hij was in het slop *terechtgekomen*. — Hij is *er alleen heengegaan*. — Ik *was in slaap gevallen*. — Hij was bewusteloos *tegen de steenen geslagen*. — Toen allen opnieuw *gezetten waren* (oorspr. perfectum van (ge)zitten = gaan zitten) —

Dit perfectum staat soms tegenover dat met *hebben*, dat de durende handeling of den blijvenden toestand omschrijft (vgl. ook § 145 slot):

Hij is *over den muur gesprongen*. — De jongens *hadden den heelen middag* gedanst en *gesprongen*. —

Onderscheiden worden ze door De Génestet in:

'k *Ben* de monsters *nagevolgen*² Dorst naar 't witte bloed in d'oogen, 'k *Heb* ze op stoelen *nagewipt*.³ —

§ 183 5° het partic. is *praedicatief attriboot, bijv. bijw. bep.*:

Indië dat onder donkerte en starrenflonkering *verborgen lag*. — Een rif dat met zijn knefels en kooten *låg verspréid* (v. Looy). — *Verdekt legge ze opgeschole* achter 'n damhek (Bru.). — Naar de schrijftafel gaande, waarvan de stoel *stond weggeschoven* (G. d. W.). — En toen zij daar allen *stonden saamgehuverd* (v. Looy). — Een deur, waarvoor twee Inlandsche bedienden *gehurkt* zaten (G. d. W.). — Nou kom ik om zeven uur m'n bed *uitgekrope*. (Bru.). — Toen hij daar kwam *aangedraafd*. —

In N. O. volkstaal is een verbinding als *het lag daar verstoppt* — in Groningsch met den vorm *bestopt* — heel gewoon. De verbinding van komen met het partic. (uitgekrope) blijkt nòch in Katw. nòch in Gron. en Dre. gebruikelijk; wel die met den infinitief.

Met andere verba dan van *beweging of rust*:

Bewogen dankte hij. — Verkort is: Slechts diende dat kleedje *uitgelegd* (Potg.).

Vooral participia van ontleende werkwoorden:

Geïrriteerd keek hij ons aan. — *Geagiteerd* tastte ze in 't donker. — Toen vroeg hij *geïnteresseerd*; —

Een verbinding als »Hij keek *verwonderd* in 't rond« blijkt in volkstaal

¹ Zie § 280 en vgl.

² De verandering van plaats.

³ De jacht.

gangbaar. Niet echter de schikking van het partic. als aanloop voorop. Maar ook hier¹ wordt het participium los van z'n subject *metonymisch* gebruikt, of als laatste restant van een verdwenen of ongebruikelijk werkwoord; het is dan feitelijk enkel *bijwoordelijke* bepaling:

Ik zal *geregeld* naar de bibliotheek blijven gaan (G. d. W.). — Omdat de zedels *verkeerd* waren gelegd (v. Looy). — Hij ging *bescheiden* terzij zitten. — Het schip was *beschaamd* weer afgedropen. — *Vervaard* kwam hij aanloopen. — Nu blijven we *bedaard* hier zitten. —

Opm. Uiterlijke kenteekenen van de *adverbiale*² functie zijn de -s, als in: *Onverwachts kwam hij bij ons.* — en het suffix -weg, als in: *Terwijl ik gemoedereerd-weg onder 't kwassie zit te suffice*³... (Bru.). — In Dre. is naast *onverwachts* = plotseling nog het *deelwoord*, *onverwacht* = zonder aankondiging, gebruikelijk.

Betrekkelijk zeldzaam en min of meer verheven is het partic. als praedic. attr. bij een object:

Dan zag je 'm uit 't bakboordvuur plots bloedrood overplast (Bru.). — In den stoel die *zijn geweldig lichaam* beklemd hield (G. d. W.). — Reeds raad ik 't *avondmaal* genoten (Gossaert). — Meent gij *het bouquet* daarom voltooid? (Potg.). —

Gewoner is het bij *vinden*:

Ik vond *hem* sterk achteruitgegaan. — (In Dre. en Gron. niet mogelijk). —

In Katw., Holl. en Gron. »*Dat wil ik van jou niet gezegd hebben*«. Hier is bedoeld: Dat wil ik niet hebben, als door jou gezegd. Zie § 164. Algemeen gangbaar bij een reflexief object⁴:

Hij zag *zich* genoodzaakt. — Hij voelde *zich* verplicht. —

Het praed. attr., door verdere bepalingen uitgebreid, kan afgescheiden van den zin *zinswaarde* krijgen⁵. Ook als zoodanig komen partic. van *intransitiieve* werkw. voor, die een verandering van plaats of toestand omschrijven: Plof, zei een kurk; en met verruklijk plassen || Zijn kerker *uitgedanst*, hoe Bacchus intocht hiel'! (Penning). — Bloedbroeders *geworden*, stonden ze op (A. v. Oordt). — En *aan het keuwelen geraakt*, werd Theobald wat loslippiger (v. Looy). —

§ 184 Het afgescheiden partic. kan zuiver *bijvoeglijke* functie krijgen:

De kosten, aan dit stelsel *verbonden*, bleken hooger. —

Pauze en komma vervallen dan veelal. Dit is ook het geval met partic. na een voorzetselbepaling, in het bijzonder »*met* + subst.«:

Hij vocht met een mes, *gebonden* aan een bezemsteel. —

¹ § 179 f, g; 189.

² vgl. § 91.

³ = geschoren werd.

⁴ Zie § 239.

⁵ Zie § 338.

Bij verval der pauze of verschuiving der pauze naar de plaats vóór het voorzetsel wordt de *geleding* verschoven, de voorzetselbep. wordt uitgebreid met de participiale groep:

Hij was aan 't vechten, met *een mes gebonden* aan een bezemsteel. — ¹

Over het part. pf. als *imperatief* zie § 330.

Het Tegenwoordig Deelwoord (partic. praesentis).

§ 185 Het *partic. praesentis* omschrijft een handeling of toestand die voortduurt, ook een bij-omstandigheid. Het komt voor als *attributieve* bepaling, *praedicatief* verbonden met een koppelwerkwoord, en *praedicatief-attributief* (als zoodanig ook afgescheiden, in een eigen groep of zin: zie § 307, 331, 337, 340).

1° het *attributieve* participium.

Hier zijn van belang *a.* het adjectivisch gebruik en het verbale gebruik, *b.* de verbinding met verbale bepalingen (en de overgang naar afscheiding van de participiale groep), *c.* de verhouding van het *subject* en het *p. praes.* (metonymisch gebruik).

Adjectivisch en verbaal gebruik.

Overheersching van de adjectieve waarde blijkt o. a. uit concentratie van het accent bij samenstelling: uitmùntende wijn (die wijn mùnt út, dat die wijn út mùnt); uit isoleering gepaard aan accentconcentratie (isoleering in zooverre, dat bij het subject de finite vorm van het werkw. niet voorkomt): uitstékende wijn (niet: die wijn *steèkt út*); uit isoleering in zóoverre, dat de *compositie* alleen als *partic. praesentis* bestaat: een hùiveringwékkende misdaad, een óogverblindend licht, een duizelingwékkende hoogte (van beurskoersen bijv. In werkelijken zin, bij bergbestijging bijv., zal het veeleer zijn: We stegen tot een *dúuzeling verwékkende* hoogte). Het voorvoegsel *on-* is niet altijd een onmiskenbare aanduiding van de adjectivische waarde. Het is nl. niet altijd in lateren tijd toegevoegd; zoo is bijv. *ondeugend* een heel oud *adjectief*, niet een »adjectieveering« van een verbaal participium; ook *onwetend*, dat al in het Mnl. metonymisch gebruikt wordt.

Het *attributieve* gebruik is in *volkstaal* zeldzaam.

Behalve de genoemde oude negatieve woorden, zijn, vooral in de Hollandsche, ook in algemeene omgangstaal, affectieve bijvoeglijke participia gangbaar, als: hij is 'n *vervelende* zeurpiet, die *vervelende* kletspraatjes!

¹ Zie verder § 246, 5; 341.

Maar superlatieve woorden als: een *verbazend* plezier, een *ontzettende* honger, een *oorverdoovend* lawaai, etc. zijn, op de keper beschouwd, niet bijzonder eigen aan de volkstaal. Wel nu en dan een metonymisch woord als: een *razende* honger (zie § 189). De Groninger bijv. heeft een afkeer van dergelijke »overdreven« bepalingen, in plaats van »ontzettende honger« spreekt hij liever van »nog al«, »wèl wát«. En »oorverdoovend« omschrijft hij als: 't was 'n lawaai, *je zoudn d'r doof van wordn*. De Katwijker zegt in plaats van: »Wat heeft hij een verbazende eetlust«: »Wat eet-ie toch voor 'n paerd, ook¹! — Affectieve adjectieven in de volkstaal, die de voorkeur hebben boven partic. als *vervelend* zijn in verschillende dialecten woorden op *-elig* en *-erig* (zeurderig, gloeierig, zie § 71). In het Hollandsch is gangbaar: *aanstaande* Zaterdag, *komende* week, de *volgende* week, *komende* jaar, *komende* maand. In het Katwijksch echter *concurrert* met deze vormen o. a. *d'aore* week (= de andere, volgende) en *ən*² *Zundach* (de volgende Zondag, die nu volgt). Eveneens vinden wij in Gron., Dre. en Acht. niet-participiale vormen naast de participiale (als *ánkomm*, *ánkm* Zundach): (d')*aanr* week (Dre. Acht.), *neije* week (Gron.); an(d)er maand (Gron.).

Een staande vorm is: »de gaande en komende man; ook: in de *brándende* zòn (een affectieve vorm).

§ 186 Het attributieve part. praes. in meer *verbale* beteekenis en functie heeft in verschillende genres en tijdperken van de litteraire taal een opmerkelijke ontwikkeling gehad: in het mystieke proza, in de barokke poëzie, in het naturalistisch-impressionistisch proza en expressionistische poëzie etc. Het participium, door zijn verbalen stam en door het suffix (vooral het verbogene *-nde*) geeft uitdrukking aan een »beweging«, een »actueel gebeuren« in tegenstelling met de gangbare adjectieven; het weerspiegelt de »dynamiek« van stemming en affect. Dit *verbale* participium staat verbonden met een *bepaald* substantief. En deze verbinding is in de omgangstaal zeldzaam; in volkstaal is een dramatische of epische voorstellingswijze vereischt voor het spontaan gebruik van het actueele, bepaalde participium, zoo bijv. in: 't Kind kwam al te dicht bij de *brándende kachel*³ (*het feit dat de kachel op dat oogenblik brandt, wordt hier bedoeld*).

¹ Ook is hier een toegevoegd adv., zoowel versterkend als modaal.

² Kan een voorzetsel zijn oorspronkelijk.

³ En toch verklaarde een Drentsche volkstaalspreker, dat hij in dit geval nog liever het adjectief *gluundag* zou gebruiken.

Niet actueel of dramatiserend is het participium in: Glans van staand en stroomend water¹; een verlangen naar afwisselende verschieten; een jongeling met een opstaand boordje; als een blatend schaaap liep 't kind z'n moeder na. In de omgangstaal worden verbindingen als deze gemakkelijk composita: Dat stroomend wáter geeft veel gemak. Dat staand bóordje vind ik ridicuul. Daar heb je »'t blatend-scháap« weer². — Zelfs met bepalend lidw. of voorw. is de vorm niet meer verbogen. Daarentegen wel in de dramatiserende voorstelling: Hij staarde in verrukking op het *stróomende wáter ónder de brúg*.

Voorbeelden van participia bij een »bepaald« substantief:

Dan zong zij een koloratuurtje voor het *gapende* volk (v. Looy). — Hij wierp de beentjes voor de *snuffelende* honden. — De eenige gezelligheid bleef nog de *brandende* kachel. — En wond zich met opgeheven handen het *loshangende* haar tot een glanzend bruine wrong (Couperus). — En liet de lucht langs zijn *kloppende* slapen spelen (G. d. W.). —

Vooral in de impressionistische beschrijving vinden we deze beeldende participia, die een *gebeuren* omschrijven:

Midden in den olie-gelen, *stuwend* stroom keek hij om (het *stuwen* van den stroom *verhindert niet*, dat hij *omkijkt*). (Het p. pr. is een ingesloten concessieve bijzin, een praegnante, korte zin, die uit het verband kan uitbarsten in den vorm van een participiale groep: Midden in den stroom, *stuwend* met oerkracht tegen hem aan, keek hij om). — Een neger, die schuin als een stuk wild over het *blinkend* duin rende (id. v. Looy). — Een *schallend* oranje-licht schoof onder een wolkrand door. — Die *schampende* slagen bleven ranselen op de schonkige buffels. — Het koranlezen der *wiebelende* knaapjes deunde uit het schooltje. — Toen kwam uit de duisternis de neger met het *gloeiende* lantarentje aandraven (de tegenstelling verbindt). — Voor de eerste maal herkenden zij het eigenaardige, *deinende* loopen als van een schip dat hobbelt. —

Zelfs kan de werkwoordelijke functie van een tot adjectief versleten partic. worden vernieuwd:

Dragende een *verbazende* bamboestengel (die de toeschouwers *in verbazing zet*). — Waren ze vervolgens van den hellen dag geraakt in *verbijsterend* half donker (waar men den weg *bijster werd*). — Terwijl er een purperen wolk achter hen rees als een fortmuur, met een *schitterenden* vuurrand (die *schitterde*). —

In de beschrijving van snel op elkaar volgende gebeurtenissen kan het partic. een *momentaan* gebeuren dat *voorbij* is, omschrijven:

Zoo zijn arm haar niet gegrepen had, zou zij zijn nedergezegen. Verschrikt droeg hij de *bezuimende* maagd ijlings binnen (Potg.). —

§ 187 De voorkeur voor het schilderende part. praes. blijkt bij de moderne schrijvers ook hieruit, dat de participia als *denominatieve* werkw. ge-

¹ Gron. *lopend* water (van beek of kanaal). ² als 'n *lopend* vuurtje.

vormd worden van een bnw. of znw. zonder dat *andere* vormen van die werkwoorden gebruikelijk zijn¹. Voorbeelden uit Van Looy's »Reizen« : Ze zaten onder de *blauwende* wierook. — Een flossig, *groenend* schimmeren van maan. — Zij reden te midden van *paarsende* gronden als door een polder. — de oranjebasten tot de buiken in het *roodende* bloemblauw. —

Meer algemeen zijn:

het *blauwend* berg-verschiet. — door zijn *grijzend* slaap-haar. —

Met den uitgang *-elen*²:

lagen er gevuld met de *goudelende* korrels (als goud *schitterend* is de verbale beteekenis). — hij had zooveel te stellen met zijn *roodelende* handen³. —

Van substantiv. stam:

de *geulende* paadjes. — een hoog-op *horizonnende* vlakte gelijk een bangmakende hal⁴. — een *kolkende* plek. — keurend door het *wademende* duister. —

Ook met den uitgang *-elen*:

Waterplekken loensden uit den grond, uit *stekelende* ruigten gelijk⁴ riet langs slooten (*stekelend* van *stekel*; *goudelend* van goud). — en keek naar de *kartelende* krans van wolkenbuien (*kartelig* zou niet de »beweging«, de wording van de krans, weergeven maar de eigenschap zonder meer). — Onder de *sprankelende* schemeringen van vijgeen granaatboomen walmden de geuren van oranjes. —

Oude iterativa afgeleid van een werkwoordelijken stam:

Het *klingelend* geluidje. — de *flakkerende* wind. — het *bibberende* blaten klaagde uit het schimmige groen der struiken. —

§ 188 Het gesubstantiveerde participium omschrijft:

a. een persoon die een *bepaalde handeling* verricht:

Hij zag *den* voor hem *buigende* met onderzoekenden blik aan (G. d. W.). —

b. iemand of iets met een bijzondere *eigenschap*:

Alle *komenden* en *gaanden* begroetten den chef. — Zij, de *voortvarende*, heeft het aldus beslist (met verplaatst accent). — Met iets hoogmoedigs en bijna *uittartends* in den blik. — Er is iets *vernederends* in.

Opm. Het is versterkt tot substantief door ellips: Haar *aanstaande* haalde haar af.

§ 189 Het attrib. partic. wordt *bepaald* door:

a. *adjectief* of *adverbium*:

Een vlucht van *scherp-wit* scherende vogels. — de donkere, *buig* neerzevende lucht. — *vlinderbloemig*-bloeiende slingerplanten. — Teer-roode vaaswerken en *koel*-gloeiende

¹ of althans: terwijl deze veel minder gebruikelijk zijn. Zie verder § 83.

² Zie § 86.

³ die op *allerlei* plekken rood werden.

⁴ de bepaling *gelijk* etc. behoort feitelijk bij het (verbale) participium.

glazuren. — het *oud*-glimmende, neergeklapte luik. — Slopen er *schichtig*-opblikkende gedaanten langs. — *metalliek*-glanzende hommels. — Een *bang*makende hal was er achter. — *hoog*drijvende wolken. — *huiswaarts*-tiggende ooievaars. —

Een adj. als naamw. deel van een gezegde:

Met de *langer* lijkende avondslag¹ klepten de ooievaars door de lichtende schijn. —

b. een *accusatief*:

Over het *tred*-smorende veld stapte de zware gedaante. — Zijn *vonkjes*-sproeiend sigaretje

c. een substantief als bijw. bepaling:

In het wisselen der *als water* vervloeiende schaduwen. — en groetten drie blijde, *bivak*-gloedende moorentronies. —

d. een voorzetselbepaling:

Zijn prachtige, *in den avond* blikkerende tanden — en begon dan barsch aan den *uit zijn lodder* opschrikkenden jongen het verzoek te doen. —

Zware bepalingen van het partic. als deze laatste zijn in de litteraire beschrijving zeldzaam; zij worden meestal als *praedicatief*-attributieve groep *afgescheiden*²: Als een stilistische *gril* is dan ook te beschouwen:

Bij de, *terwijl ik al zat, nog* dienstdoende raamdeur, kon, in den hoek, net het tafeltje staan. —³

Zelfs Potg. was er spaarzaam mee. Wel vindt men bij hem een *kort*en vorm, met een attrib. partic. in *momentane* functie: en haar verraste, *eensklaps* alles *doorziende* vriendin, ze wordt het trouwe dier gewaar. Vgl. het citaat § 186 slot.

Zware bepalingen zijn bijzonder kenmerkend voor den synthetischen stijl der geleerden⁴ en in ambtelijke taal:

Deze op het eerste gezicht en voor modern wetenschappelijk onderzoek vanzelfsprekend schijnende *stelling*. — *De plaatsghad hebbende vergadering*. —

Metonymisch is het partic. vooral bij een subst, dat de handeling of toestand omschrijft, die het eigenlijke subject van het partic. verricht of waarin hij verkeert; de metonymia verzwakt de verbale beteekenis: Zij hoorden het *grazend* tandrukken van de beesten. — En hij werd wrevelig en zeide. in een *boudeerende* stilte, geen woord (Couperus). — Wonden vervulden hem met *walgende*,

¹ nl. van de vleugels.

² Zie § 337.

³ Van J. de Meester. De bizarre onderbroken zinsvorm kan trouwens nog dienen als weerspiegeling van de *benauwenis* in dat hoekje.

⁴ waarbij men niet direct aan »Duitschen invloed« behoef te denken. Dit volgt al uit het voorkomen ook in litterairen stijl. Vreemd is echter, dat Behaghel, Deutsche Syntax § 759, beweert van het *attrib.* p. pr. met bepalingen: »Diese Weise ist die dem Geist der deutschen Sprache am meisten widersprechende«. Het is natuurlijk verkeerd, wanneer Behaghel deze constructie aan Latijn (of Fransch) zou willen toeschrijven.

ontzetting (G. d. W.). — Hij stond op, met zijn tot *onnadenkende* gewoonte geworden zuinigheid de lamp uitdraaiend (G. d. W.). — Dan voelde hij die *razende* angst. — Ondanks *knarsetandend* verzet was hij tenslotte overmand. —

In iedere taal zijn dergelijke metonymia's verstand:

Hij lag in *ijlende* koorts. — Ze kwamen tot de *stiltwijgende* overeenkomst. — Hij leidde een *zittend* leven. — Ze leed aan *vallende* ziekte. — De vallende ziekte wordt thans met goed gevolg bestreden. —

De litteraire metonymia is het resultaat van *beeldende* taal. *Bedoeling* en *stemming* van het subject kunnen worden beschreven aan zijn *gebaar*, *stem*, *oogen*:

hij maakte een *afwerend* gebaar, *arzelende* gebaren, sprak met *schreeuwende* stem, zag haar aan met *smeekende* oogen; zij keerde haar *bewonderend* profielte naar de akkers. —

Hier is nog *gebaar*, *stem*, *oogen* subject bij het *participium*. Maar in: hij gaf een weigerend *antwoord*, mompelde een klagende *verontschuldiging*, ledigde zijn glas in zwijgenden *toast*, —

ja zelfs in: Zij keek hem aan met smeekenden *blik*¹. —

voelen we de *overdracht* der handeling, door 't partic. uitgedrukt, naar het subject van den zin. Het verbonden subst. is niet *actief* betrokken bij, maar is *product* van de handeling.

2° het praedicatieve participium:

§ 191 In de omgangstaal zijn verbindingen van een *partic.* + *zijn* of andere koppelwerkw., vooral *worden*, gebruikelijk, die zich niet van verbindingen met gewone adjectieven in beteekenis onderscheiden. Voornamelijk zijn zij gebruikelijk in verbinding met een *onpers. subj.*:

Het is *stuitend*, *verbazend*, *ontzettend*, *vervelend*, *vermoeiend*, *vleiend* (voor je); hij was *woedend*, *vervelend*, *vermoeiend* (op den duur). —

Het adjectivisch karakter blijkt ook hier uit verplaatsing van het accent bij samenstelling:

Het is *uitstékend*; *indrukwekkend*; *opvallend*; *afdoende*²; *voldoende*; — Hij is niet erg *wel-sprekend*; *meegaand*; *voortvarend*; *oplettend*; de regelmaat is *overbluffend*; zijn zwijgen is *veelzeggend*; het geld is *toerikend*; het programma was *afwisselend*. —

In de meeste gevallen staat de *beteekenis* van het *partic.* verre van die van het werkwoord; sommige werkwoorden bestaan alléén in den vorm van het *participium*³.

¹ Vergeleken met »smeekende oogen«.

² attributief altijd *afdoend(e)*. Gron. ook praedicatief; vlg. Ned. Wdb. (vroeger?) ook elders.

³ vgl. § 83. Andere kenmerken van *adject. functie* zijn: *comparatie* en *voorvoeging* van *on-* (onbevredigend). En afleiding van subst.: *meegaandheid*.

In de volkstaal zijn deze adj. constructies lang niet altijd gangbaar. In Katw. bijv. niet: hij was *woedend*, maar: *dol*; niet: hij werd *vervelend*, maar: *je wier 'm zat*; niet: dat is *afdoende*, maar: *dat sel 't 'm wel doen*; niet: hij is niet *voortvarend*, maar: *hij geeft iet feul stuidie*.

De verbinding van *zijn* + *part. praes.* is in het *Engelsch* ontwikkeld tot een bepaalde samengestelde »werkwoordstijd«, nl. het *duratieve aspect* (ook de intensieve modaliteit). In het Nederl. zijn daarvan slechts enkele voorbeelden *gangbaar* (zie Stoett § 257):

Hij is *stervende*. — Hij is al lang *lijdende*. — We zijn *zoekende*. — We zijn bericht *wachtende*. — Ik ben er mee ¹ *doende*. In mystieke geschriften echter zeer frequent in intensieve functie.

In Katw.: Hij is allang *sleepende* (chronisch ziek).

Natuurlijk kan onder invloed van Engelsche conversatie het gebruik worden uitgebreid ², zooals in Van Looy's »Reizen«: »De nacht is *komend*, Sir« zei Hasj. — »Ik was aan je *schrijvend*«. —

Maar deze *foutieve* wendingen in den lossen stijl van gesprek en brief zijn niet te vergelijken met de verbindingen in den gedragen, *plechtigen* verhaaltijl in hetzelfde boek, waar de schrijver door den verzwaarden werkwoordsvorm nadruk legt op de eindeloosheid ³, de hevigheid ³, de plechtigheid ⁴ der handeling; het zijn taalvormen, passend bij de sfeer der woestijnreis:

In de ver-uiteengezette tenten *waren* de kaarsen *brandende*. — De zee was stil en eindeloos *vergljend* in den nevel om Europa's kust. — En waarlijk, nu zij in het opene waren, merkten zij eerst recht hoe schel de dag *was brandend*. — Vrouwen *waren gaande* op het pad. — En over een duinig stuk grond, dennig-donker door olijvengroen bekroond, *was* onverwachts een rúiterbende te gemóet hen *rijdend* in het wáter-klàre licht. — *dewijl hij rouwende was* om zijn vader. —

Soms zijn het zinnen in Bijbelschen stijl ⁴, Graecismen. —

In het Gron. bestaat een eigenaardige versterkende toevoeging van *weezn* na een *infin.*: Ik zel di *wachtg weezn* = Ik zal je wachten. Dat wil

¹ Merkwaardig is in het dialect van Huizen (N. H.) de vorm op *-nder*: Azwe opte meet (hooiland) *doe^ender bing*. »Wat^t bènnezə doe^ender?» — Daarentegen de normale vorm in: »Wat ister *gee^enda?*« — Men zou er een genitiefvorm als in *zienderoogen* in kunnen zien, of een verzwaakt *daar*: zie § 192 slot. De Limb. praed. attr. vorm op *-ntezere* is Ts. XLII 79 uit een genitiefconstructie verklaard.

² vgl. ook in »Reizen« den vorm als: »Wat kat?» in plaats van »Wat voor een kat« — Zie § 129.

³ vgl. de gespatieerde zinsdeelen en denk aan de *duratieve* en de *intensieve* functie van 't partic.

⁴ vgl.: Johannes was *doopende* in de woestijn en *predikende* den doop der bekeering — En als zij uit het schip gegaan waren, *werden* zij terstond hem *kennende* —

ik di nait *beloovn weezn*. Dat kan ik doch nait van heur *verlangn weezn*? (Ter Laan Wdb. 1174). Het is mogelijk dat dit in oorsprong een verbinding is van *weezn* met een part. praes. in duratieve of intensieve functie. Daarop zou kunnen wijzen de eveneens Gron. verbinding: Ik bin niks van di *begeern*. Bin ie nog wat *verwacht*? (In Westerkw. echter inf. + te: *te verwachten* in de verbinding *gasten te verwachten wezen* zie Wdb. t. a. p.).

§ 192 4° het participium is *praed.-attributief*:

Als praed. *accusatief* is ook dit partic. (zie § 183) betrekkelijk zeldzaam. Meestal komt het voor in staande uitdrukkingen als:

Ik vind hem *vervelend*. — Dat maakt hem *woedend*. — Hij vond het *uitstekend*. — waar het partic. *adjectief*¹ is geworden (gebleven); of in *geijkte* verbindingen als:

Hij hield het gesprek *gaande*. — Hij maakte de nieuwsgierigheid *gaande*. — Ik hield hem *staande*. —

Bij werkw. van *waarneming* concurreert de infinitief²; een verbinding als: *Ze zag zich reeds* piknickend. — doet »Engelsch« aan.

Praedicatief bij het *subject* staat het partic. zelden alléén met een enkel Vf. Dit is wel het geval bij werkw. van *rust* of *beweging*, in litterairen stijl. Zoo vinden we bij *Staring*:

De weêuw staat *peinzend*, op dit woord = bleef peinzend staan. —

en aan het einde van de schildering van een berglandschap eindigt Aug. de Wit in vervoering:

En hun hemelhooge herder, de Tjerimai, staat *blinkend* (met de »verbale« flexie). — Meestal staat het praed. attr. enkelvoudige partic. praes. aan het begin van, of midden in den zin:

Omziende bespeurde zij Johan (Couperus). — *Bewonderend* zag zij er op neer (id.). — *Zwijgend* lepelde Henk zijn soep (id.). — *Lâchend* stribbelde zij tegen (id.). — *Lâaiende* onstak de zon den brand in het land (v. Looy). — *Sis-sjirpend* zongen de cikaden (id.). — Hij hield nu *dwingend* zijn hand op (id.). — Eline huppelde *neuriënd* weg. —

Deze constructies zijn ook in volkstaal algemeen, vooral met de expressieve plaatsing van het p. pr. voorop; zoowel in Katw. als Gro. en Dre. blijken heel natuurlijk zinnen als: *Schreeuwend* van de pijn heb ik hem gevonden. *Dansend* kwam hij er aan. *Spelend* komen ze bij elkaar (Jong verloofd raken). Vgl. ook de losse vorm: »Hoe ben je hier gekomen?« »*Loopende!*« (In het Gron. ook met adv. s: *loopms*).

¹ Zie § 185. ² Zie § 202.

Aan het einde in *nakomende* opsomming staat het enkelvoudige partic. wel afgescheiden, nadrukkelijk, door de pauze die »activeert«:

De wolken dromden zwaar, *dreigend*, voelbaar zwaarder. —

Verzwaard wordt het, ter aanduiding van den *langen* duur, door »al«: Hij verwonderde zich, al *kluivende*, hoe zij steeds kleine porties nam. In het Friesch met een adv. achtervoegsel: *Al* rinnende *wei* ha wy dat bipraet (= al loopende). In het Katwijksch is er een verzwaarde vorm met het bijw. *an*: Zoo half *lachende-n-an* keek ze nae d'r broer. Dat (nl. het kolfspel) ching dan ook soo rech-deur nae Kattæk-binnø, *skiet-lootende-n-an* (of: skietlootend 'an heen). Waarschijnlijk is de participiale vorm verkort in: Toe ginge we zoo *loope-n-an heen* nae Skimmelekoog. *Rolle-n-an heen* ging 't langs de strant. Da^t ching maer zoo *loopen* (= toen liepen we maar verder). De handeling wordt in deze zinnen voorgesteld als duratief en met een »gemoedelijke« modaliteit. Een *intensief* praefix *ge-* (zie echter *ge-* uit *gae(n)* bij inf. §) op Walcheren: Gaed-is *gevliegende* nè d'n dokter! Maek je nie zenuwachtig: dè komt 'n a' *geloopende* (hard-aanloopen)! Kiek ze dae is *geziengende* e *gespriengende* ankommen! Er zijn ook vormen met een »adverbiale«-s: Da^t ching er allemael *staendes* nae toe (= direct). We ginge *drijvens* voor de wind. De skipper holde *vliegens*, an z'n onderbrooukje, nae boven. Die Keesje Leene! die was (bij 't kolfspel nl.) de felste klapper. Die sloouch 'm in iene klap *drijvens* in de Waetering, hier bij de wurref van daen *drijvens* in de Waetering. Deze vorm kan afslijten: Da^t ching allemael *vervolges* nae 't overloope (= de een na den ander). Gae je *loopes*? — Evenwel, déze vorm op *-es* kan ook infinitief zijn: Dat tauw staet *op-brekes-of*. 't Staet *op-springes-of* (Zie § 200 slot, § 194).

§ 193 Het is begrijpelijk, dat het enkelvoudige partic. gemakkelijk zijn attributieve functie verliest en, gelijk de *-s* vormen in het Katw., *adverbiale bepaling* wordt. In de omgangstaal:

Wat eet hij toch *verbuzend*! — Het is mij *uitstèkend* befallen. — De waarde van een zwem-vest werd *treffend* bewezen. — Zij achterhaalden *zoodóende* het gezelschap. — Hij bereide *uitsluitend* de boerenstreken. — Ik kon hem *voldóende* verstaan. — Zij schertste *voort-dúrend* tegen hem. —¹

De overgang naar deze enkel adverbiale functie kan worden bevorderd door geregelde verbinding met een *zakelijk*, niet-persoonlijk, subject:

¹ N.B. de accentverschuiving; deze is soms afhankelijk van de accenten die voorafgaan: *Zóodoende kwám er niet van.* — *En zoodóende kwám er niet van.* —

die gehuurde kamers, waar een enkel kostbaar voorwerp van hemzelf *vloekend* afstak tegen de versleten burgerlijkheid van het ameublement (Couperus). —

of bij een *reflexief* werkwoord:

Zij had zich *glijdend* laten meevoeren op de maat van den dans. —

waar het zoowel met het subject als met »zich« in verband kan staan; of bij een lijdenden vorm:

De beteekenis van deze toezegging werd ietwat *geringschattend* teruggebracht tot de waarde van een vage belofte (N. R. C.). —

waar het *metonymisch* is gebruikt.

§ 194 Verward tot de functie van een bijw. bep. van *graad* zijn de partic. met sterke »gevoelswaarde«¹, de omschrijving van maximale begrippen², als: Het is *verbazend* leuk. — Zij vond het *ontzettend* interessant. — Hij heeft er *razend* veel zin in. — Wat kan hij *gloeiend* vrelend zijn. — Zijn voorhoofd, zoo *doorschijnend* bleek. — Lantaarns, die zich *vervelend* regelmatig herhaalden. — Zoo *bijtend* onverschillig. — Hij deed *afwerend* stug. — Fez is *huiveringwekkend* mooi. — 't Is *schreeuwënd* duur. —

Een rijke bron van *adverbia* is daardoor aangeboord, niet alleen in geaffecteerde omgangstaal, maar ook in de ruige volkstaal (Hij werd toch wel zoo *glóeiend(e)* nijdig . . . Die vent is *stinkende* lui. In Friesch-Groningsch is vooral gebruikelijk *gloepend(e)*. — Vaak in den zwaren *-e* vorm. Sommige van deze superlatieve participia zijn uit het praedicatieve verband geïsoleerd in korte zinnen: *Ontzettend!* wat een muggen op den dijk! —

Een eigenaardige *afgebroken* zin is het Gron. »*En zóodòunde . . !*« (= En zoo zat dat geval). De *adverbia* (en *praeposities*) krijgen *-s*: *doorgaans*, *vervolgens*, *volgens* (zie ook § 192).

De Infinitief.

§ 195 De infinitief is een afleiding van den *praesens*-stam van het werkwoord³. Evenmin als het *praesens* is de infinitief de aanduiding van een bepaalden tijdstap⁴. Evenmin wordt door *flexie-uitgangen* van den infinitief aangeduid: *persoon*, *getal*, *tijdstap*, *aspect*, *modaliteit* of *genus*. De eenige algemeen gangbare buigingsuitgang van den infinitief, de *-s*, duidt *dezelfde functies* aan als de *-s* bij de zelfst. naamw.: de functies van den genitief⁵.

¹ § 31 o. a. ² § 113 en 256. ³ Zie § 138. ⁴ Zie § 146. ⁵ Het Friesch onderscheidt een infin. op *-e* en een op *-en*. Die op *-en* 1° na *te*, 2° bij substantief gebruik, 3° bij *komen* en *gaan* in den gewonen *accusatief* + infinitief (Ik zie hem komen). Hiervan is nog een en ander restant aanwezig, o. a. in het dialect van West-Voorne behalve de vorm op *-en* de oude verbogen vorm op *-ene* (*-enne*). Op een eiland als Ameland is de ingeboren Friesche taalvorm nog herkenbaar aan den vorm *-en* in de genoemde drie constructies. Zie over *-en* § 39.

De infinitief is dan ook oorspronkelijk een substantief, maar een substantief van een werkwoordsstam afgeleid, en door die afleiding heeft hij, evenals alle verbale substantieven, een tweezijdige beteekenis, een substantivische en een werkwoordelijke zooals andere werkwoordelijke abstracta als *band, bond, binding*. Welke van deze twee overheerscht, hangt af van de wijze, waarop hij *in den zin*, of in het zinsverband, *met andere woorden is verbonden*.

Zijn substantivische beteekenis wordt sterker dan zijn verbale, wanneer hij den vorm van genitief heeft, of wanneer hij vergezeld wordt van een lidw., of een aanw. of bezittelijk vnw. Bij veelvuldig substantivisch gebruik kan een infinitief de verbale beteekenis *verliezen*, en volslagen substantief worden, bijv. *het leven* als tegenstelling tot *de dood*, niet als tegenstelling tot *het sterven*; *het eten = spijs*, etc.

Beide beteekenissen voelen we even sterk, wanneer wel een voorzetsel, maar niet tevens een lidwoord of bezitt. vnw. voorafgaat. Alleen *verbale* beteekenis krijgt hij, wanneer hij, zonder lidw. of bezitt. vnw., met persoonsvormen van werkwoorden wordt verbonden.

§ 196 De in den aanhef genoemde »onbepaaldheid« van het »verbum infinitum« (onbepaald werkwoord)¹ blijkt alleen nog, wanneer *nóch* lidw. of aanw. of bezitt. vnw., *nóch* persoonsvormen van werkwoorden met den infinitief (die uitroepend wordt geïsoleerd, of wel in een verbinding met *zijn* onderwerp of praedicaatsnomen is) nauw verbonden zijn, *nóch* door den buigingsuitgang een betrekking in den zin wordt aangeduid:

*Lengstik ete*²! dat was zoo gauw as te vleet an boord was (Katwijksch). — Met een half uur is 't vare (Bru.). — 't Was oppassen! Is dát loopen?! — *Doen zullen* is nog geen doen (Gron.). Dat is niet mooi van je doen (id.). — Elk oogenblik als het *opschieten* is (Katw.). — 't Is *húilen*! — 't Is bij jou altijd maar *luilakken* en *niets-doen*. — *Strieken en wetten* is *tiedverletten* (Drentsch spreekwoord. In volkstaal zijn spreekwoorden als dit talrijk; bijv. in het Friesch).

»*Wrijven* is vermoeiend!« zegt de jichtlijder tegen zijn masseur. En hij kan bedoelen: »'t wrijven« door den masseur, zoowel als het »gewreven worden« van hemzelf, »wrijven« van verleden, heden, toekomst, van *alle* tijden, van en door hen *beiden*. Onbepaald blijft deze infinitief, al is hij, dank zij zijn verbale beteekenis, verbonden met een object of adverbiale bepaling:

Het Leven is: Een krijgsbanier || Door goede en kwade dagen || Gescheurd, gevlekt,

¹ De Inf. is niet een *wijs*, een *modus*, en als *zoodanig* »onbepaald«. Hij is onbepaald in *alle* opzichten waarin een persoonsvorm »bepaald« kan zijn: zoo is de term te begrijpen.

² het maal van brood en melk, als het *lengen* van de netten voor de uitvaart klaar was.

gevallen schier || Kloekmoedig voorwaarts *dragen* (G. Gezelle). — Altied proatn *zeln* en nooit ant proatn *hoomm*, is nait best! (Groningsche spreekwijze). —

In een zin als: »U *dichten* was *genieten*« (Perk) — is de infinitief niet volslagen »onbepaald« meer, in het *verband* van den zin.

Ook de *infinitief* + *te* komt volslagen onbepaald voor:

Voor des noodlots nederlaag Een welbeminde *vrij te waren*, uit des allerhoogsten geest der zorgen angst *Te bannen*, wat kan grooter weelde biēn Aan 't godd'lijk hart? (Emants). — Al werkende in een landschap uit *te kijken* || En d'avondrust *te groeten* op een bank, . . . O droom! naar wiens vervulling ik nog smacht! (Penning). — »*Te jage* bij nacht met geweer, zei hij fier, »dat is 't effectieve vak van stroope« (Bru.) — (Hier wordt de inf. reeds subject.)

In volkstaal ook de louter *affectieve* uitroepende zin: (Je krijgt een pak slag): Mij ezuu affronten *aandoen!* (Gent). — Zie over »losse« zinnen met een Inf. § 328—330.

Opm. Zoodra een persoonsvorm is *samengetrokken* of kan worden *bijgedacht*, is natuurlijk de infinitief daarmee verbonden, en daardoor »bepaald«: Ja, maar wat moet men met de overgenomen gasfabriek doen? Zelf *exploiteeren*, geven Ged. Staten te kennen. (N. R. C.). — (*Lot liep te denken*) »Laat al. Toch nog maar even bij Papa *aangaan*« (Arm.).

Ingevolge zijn oorsprong ontwikkelt de infinitief zich als substantief en als werkwoord: een eeuwig spel van opdoemende en verdwijnende constructies.

I. De »*zelfstandig gebruikte*« *infinitief*.

1° Met een lidwoord of voornw.

§ 197 Vooral in de *litteraire beschrijving* doet deze infinitief dienst, die de betekenis heeft van andere »nomina actionis« en op deze voorheeft, dat hij van *alle* werkw. kan worden gevormd. Ook mist hij bijkomstige beteekenissen, die aan »nomina actionis« door een *voor-* of *achtervoegsel* eigen plegen te zijn.¹ Verschillende werkwoordelijke substantieven zijn met subst. infinitieven geëördineerd in:

Een *sprong*, een korte *worsteling*, een *steigeren*, wild uit elkander *vliegen* der toeschouwers, en de majoor was verdwenen (W. Jaeger). —

Lang was er niets dan het *gemaal*² der pooten en 't ziftend *dreinen* van den somberen regen; het leek een *gaan* van schimmen, waar af en toe een *zucht* uit opleefde, of het *knorren* van Theobald's muil, gelijkend ook het *steenen* van een mensch (v. Looy). —

De vaagheid, het suggestieve, van den zelfst. gebruikten inf. in *verge-*

¹ Vergelijk bijv. de gevoelswaarde van woorden, bestaande uit *ge-* + *werkwoordstam*: § 79.

² Vergelijk de vorige voetnoot.

lijking met een persoonsvorm, blijkt in het tweede citaat duidelijk en treffend, wanneer we den tweeden inf. omzetten in: »het leek alsof er *schimmen gingen*«. De eenvoudige vorm van *lidw.* + *inf.* zonder afhankelijke bepaling komt ook buiten den litt. stijl voor:

Het wordt een *wikken en wegen*, een *passen en meten*. —

Ook met *geen*; Hollandsch: Dat is *geen doen!* (= een te zware taak, ook: »geen manier van doen«). Groningsch: Dat is *geen doen* gelijk (de inf. een oude datief). Zelfs met een *adj.*: Dat's *gain* mooi *doun* van heur! — 't *Zeggen* is, dat . . . 'k Heb soabels zain mit goaten veur 't *bloud ofloopen* (= voor het (laten) afloopen van het bloed). — *Dat doeknekt* (met gebogen nek) *stoan* mit kop an pannen (= boven in de schuur) ik heb 't wel ais doan . . .

Allicht echter wordt de uitdrukking cliché, met een »onpersoonlijk« object¹ De iongens zetten het op een *loopen*. —

ofwel de infinitief begint volslagen substantief te worden:

Het *streven* van² deze commissie valt toe te juichen (N. R. C.). —

In poëtischen stijl blijkt de levende kracht van den substantieven inf. uit de verzwaring met *adjectieven* (ingevolge zijn *subst.* functie) en zelfs met *objecten* (ingevolge zijn *verbale* beteekenis):

Dra slinkt weer 't *hoog verrukkingsvlammen* tot || Sintels (v. Eeden). — . . . Doemt 't *blauwe timen*² || op van 't Vaticaan (v. Looy). — Loot en overlast, die 't water zoeken met een hoop vol *trachten* (Perk). — . . . En laat me een pooze || *Verzinken* in 't U *zien* (id.). —

Ook de verbinding met bezitt. vnw. is in de litteraire taal vrijer dan bijv. in de volkstaal:

Duld, 's werelds hoon ten trots, mijn *zéér hoogmoedig*-zijn (G. Gossaert). — . . . Op wie ik stare || Met oogen onverzaadlijk door U w *schijnen* (Perk). — (hij was op 't balcon gegaan) En van zijn plotselinge hoog daar *staan*, keek hij in Gibraltar's straat (v. Looy). — Het vers van Bredero »Mijn blijven was niet lang« is nog een *Friesche* uitdrukking, ook: »Hij had hier heel veel *zijn kómen*«. Staande vorm is: iemand *uit z'n lijden* helpen. In Gron. is een zegswijze als: »Zijn vertellen verveelt gauw« heel gewoon. Ook: »Dat gebukt staan vermoeit op den duur«. — Ook Potg. in zijn beknoptheid construeert: Of hij bij *zijn* later *omdolen* in de buurt van de Roskam door Bert was ontmoet . . . —

¹ *het zetten* + bep. van richting was in de 17e E. vooral bij de zeevaart gebruikelijk = *koers zetten* (c.q. *het schip zetten*?).

² Een nieuwe infin. gevormd naar het meerv. subst.

§ 198 Algemeen gebruikelijk is de verbinding van den subst. gebr. inf. met een door »van« ingeleide attrib. bepaling; het substantief dezer bepaling is subject of object bij den infinitief. In het bijzonder in beknopten stijl¹: Blijde om het allengs wijken van wie weet welken schrik (Potg.). —

... zei hij, blij om dit onverwachte *verschijnen* van zijn kleinzoon (Arm.). — Ook na het *intreden* van gunstige economische omstandigheden (N. R. C.). — Om het *hebben* van filialen te verbieden (id.). — Ondanks het *zwoegen* van den links-buiten. — En 't *wéergalmt*: »Wel gekozen!« Bij 't *gloeijen* van de rozen || Op 't *aanschijn* van de bruid. — In *zijn* licht *opnemen* van die soort kwesties ... dacht hij (Arm.). — ... verdiept in het *lezen* van de voorrede (Cam. Obsc.). — Onder het *uiten* van een eigenaardig geluid (Kievit). — ... de betekenis van het congres lag in het *ventileeren* (!) van een zwak gefundeerd verlangen (N. R. C.). — ... er bestaat derhalve gereede² aanleiding voor het *stellen* van deze vraag (id.). — ... een grondslag voor het *opmaken* van een concept-overeenkomst (id.). — Hij heeft zich berucht gemaakt door het *laten*³ *terechtstellen* van den eersten minister (id.). — ... het *openzetten* van de deur voor particuliere woningbouw (id.). — ... wie tegen het *verleenen* van deze bijdrage bezwaar heeft (id.). — Zij bezit een bijzondere gave voor het *aankleeden* van een tentoonstelling (id.). — *Dat ploegen* van Jan is niet veel (Gron.). — Bij 't *binnenkomen* van het huis keek hij raar op (Katw.). —

Deze gangbare constructie concurreert met bepaalde verbindingen van den *inf.* + *te*⁴ en van den *dat*-zin⁵. Andere voorzetsels zijn minder gebruikelijk dan »van«⁶:

Bij het *ploegen* in den vlietpolder ... (N. R. C.). — Onder 't *zingen* in de kerk is hij flauwgevallen. — ... de vrees voor het *niet-slagen* der P. Z. E. M. in de electricatie van Z.-Beveland is ongegrond (id.). — God heeft ons het *heerschen* over U beschoren (Perk). —⁷ *Wasschen* met zeep helpt wel eens. —

Deze laatste zin is van een Groninger. Een Hollander zou veeleer zeggen: »Wásschen met zéep, dát hélp't wel d'r əs,« in een korten gescheiden *zinsvorm*, waarover gesproken is in § 25/7 o.a.

¹ Dat de voorkeur voor deze omvangrijke infinitiefconstructie ook wel voorkomt uit een gebrek aan training in het syntactisch gebruik van abstracte substantiva, blijkt o. a. uit vertalingen (van leerlingen) als deze: Le régime de l'*indivision* du sol: het stelsel van het *niet verdeeld zijn* van den grond. — A complete *mastery* of language: een volkomen *meester zijn* van de taal, e. a.

² Ook ambtelijke stijl.

³ = toelaten.

⁴ Vgl. § 205 etc.

⁵ Vgl. § 385.

⁶ Vgl. § 245, 252.

⁷ Ongewoon en onduidelijk is de *Inf.* + *van* in: En 't voelt zich vrij in 't *slaaf-zijn* van een wet (Perk). — De voorzetselbep. is attrib. bij 't eerste deel der samenstelling, nl. slaaf; vgl. § 98 Opm.

§ 199 Een merkwaardige ontwikkeling vertoont de substantieve infinitief + *aan*.

Naar het voorbeeld van zinnen als »Hij *raakte* aan den drank, aan een betrekking«, »Hij *was* aan het werk«, »aan het station«, en vooral: »Hij *was* . . ., hij *ging* aan de wandel, hij *ging* aan het werk«, is algemeen gangbaar geworden: »Hij *raakte* aan het keuvelen« als omschrijving van de *inchoatieve*, en »Hij *was* aan het keuvelen« van de *duratieve* handeling; »Hij *ging* aan het maaïen« van de »ingressieve« handeling (in Katw. ook: Hij *tijt* an 't opspeule — evenals: Hij *tijt* an 't werk). In de krant soms wonderlijke toepassingen: Pistolen die heel wat onheil in de wereld *aan het stichten zijn*. — Dat er met de ring van Saturnus iets buitengewoons *aan het gebeuren is*. — In volkstaal: Ze is (met) *de straat aan 't schrobben*. —

Ook praed. attrib. kan deze voorzetselbepaling zijn: Hij zag ze reeds met ouwerwetsche wisschers *aan het zwaaien* (van Looy). —

Dit is te vergelijken met: Ik *vond* hem aan het werk. —

Uit beide verbindingen is het attrib. gebruik te begrijpen:

Hij trapte bijna op de teenen van een schooiertje, aandachtig *aan het zoeken* in zijn jasje (v. Looy). —

Dit gebruik is enkel litterair:

De aarde was een warme zee *aan 't deïnen* (Gorter). — Dat scheurt Uw oor . . . als een griffel op een lei *aan 't krassen* (Penning). — Droom'rig staarde ik naar dien vlieger, hoog *aan 't glimmen* (id.). —

Deze inf. concurreert met het *part. praes. Bijgedachte* aan een werkw. als »raakte« of »ging«, kan aanleiding geven tot een absolute constructie: En toe viel-die; dat *hij an 't opspeule!* (Katwijksch). — Ik zag al hoe laat het was hè, dat *ik aan 't loopen!* — De jager verbeïdde de eerste morgengloor || Dan, 't barstte los, de koekoek zong || *De hievit aan het tuiten* (Bastiaanse). —

In deze zinnen *heeft de inf. de waarde van een persoonsvorm, de verbinding de waarde van een hoofdzin*; het is een »historische« momentane Infinitief.

De verbinding met *aan* is natuurlijk in den grond der zaak »locatief«, zooals ook dat *staat op springen*; *hij ligt op sterven* (zie § 201 en 213), en ook hij *zette het op een loopen* — dat feitelijk gelijk is aan: *hij aan 't loopen*. *We zijn aan het verven* — beteekende oorspronkelijk ongeveer hetzelfde als: We zitten (midden) *in het verven* (de ververij; vgl. We zijn aan de schoonmaak, — in de schoonmaak). In het Friesch-Groningsch kan men met »We zijn aan het verven« bedoelen: 1. de ververs zijn bij ons bezig. 2. we zijn er druk mee bezig. 3. het duratief aspect van de handeling.

De speciale en gevarieerde ontwikkeling van dezen vorm wijst heel duidelijk op de behoefte aan syntactische *vormen* voor de immanente functie-categorie der aspecten (duratief en momentaan).

Het is gewenscht, er op te wijzen, dat de verbinding *aan + subst. inf.* reeds in de 17e E. volop leeft, vooral in den »absoluten« vorm, met de momentane functie; dikwijls zonder grammatisch subjectswoord: Maer beurt hem dat hij lieght: *aen 't daghen*, *aen 't gheweer*, *Aen 't schreuwen*, *aen de moord!* (hier gecoördineerd met gewone voorzetselvormen). Nou lustich *an 't tellen*, maer mekaer te verclicken niet (hier is de *modaliteit* imperatief). De regementen op die leus gemoedicht, te gelijk *aen 't steigeren*. Attributief: De zon *aen 't rijzen*, zal den lusthof verf en luister bijzetten (Vondel). De Leeuw en blaauwe Draeck *aen 't woeden* || Vliegen van zijn hant (id.). — Het 17de eeuwsch gebruik kan zeer wel wijzen op spontaan »absoluut« gebruik, in losse, korte zinsvormen. Zooals thans bijv. in het Gron. vrij wel los van het subject dat in een anderen korten zin staat: En hei 'n kop as 'n bol, *en an 't stuttern!*

Hebben en *zijn* met een *subst. inf.* zijn verbonden met een *adverbium*: Katw.: *Dáer is gien prácte téuge*. *Daer is gien wachte nae*. *Mittie fent, daer is gien praete mit*. *D'r is gien denke-n-over*. *Hij haai d'r drie ure loope-n-an*. *Daer heb 'k gien klaege-n-over*. — Verkort: *Geen dénken aan!* —

Deze verbindingen zijn niet algemeen-Hollandsch. In het Gron. zijn er vrij veel.

Een andere vaste syntactische constructie is de verbinding van *doen* met den *substantieven infinitief* in het Groningsch. In het bijzonder voor de omschrijving van het uitoefenen van een beroep of functie. Zoo vooral met samengestelde infinitieven als bijv. *oetmienen* (»mijnen« bij veilingen), *voormantjen* (vrachtrijden). In andere volkstaal zal men daarvoor omschrijven met »zijn«: Gron. *Hij dut 't oetmienen* = Hij is »uitmijnder«, hij is vrachtrijder. Wat de practische noodzaak van dezen omschreven vorm is, blijkt in een vragenden zin als: »Doun ie 't *oetmienen* al lang?« Zonder de omschrijving zou het werkwoord gescheiden moeten worden »*Mijn* je al lang *uit*?«, hetgeen vooral in een vragenden zin bij Vf. voorop tot onduidelijkheid zou leiden.

§ 200 De *genitief* van den *subst. gebr. inf.* is voornamelijk in gebruik in *partitieve functie*:

Na een tijdlang *roeiens*, na een uur *varens* . . En schoon ik buk voor U, en smeeek om veel *vergevens* (G. Gossaert). —

In de omgangstaal is hij vervangen door den onverbogen vorm¹. Genitieven bij een ander substantief: Hoe *leeggaans* last geweest? (Staring). — en bij een adjectief: Dat was geen avontuur || Zijns *moeijens* waard (id.). — zijn geheel verouderd, of versteend tot samenkoppeling²: *prijzenswaardig*, *peinzensmoede*. —

Eigenaardig is de vorm *tot barstens toe*, *tot vervelens toe*. Deze vorm is pas sedert de 17de eeuw bekend. Heinsius (Tijdschr. 48:237) verklaart deze *-s* uit analogie naar *tot 's avonds toe*. Het is echter dan de vraag, of in de 17de eeuw die constructie gangbaar was. Het schijnt natuurlijker, de *-s* als *verzwarenden* overgangsklank in dezen *nadrukkelijken*, *superlatieven* vorm te beschouwen. Men zie daarover § 40 (o. a. Katw. teuge(n)s ten aevend, ook Holl. veuls te veul). In een 15de-eeuwsch incunabel van de *Gesta Romanorum* staat *tot sadicheyts toe*: hier is de *s* ook niet »organiek« (als genitiefteeken), een blijkbare overgangsklank tusschen de twee *t's*. Bij den Inf. zou dit het geval zijn tusschen *n* en *t(oe)*.

Opm. Bij *Hooft* vinden we een genitief van den *Inf.* + *te*: Zij zijn ook gebonden met || Hier *te verschijnens* noot. — De constructie is een *latinisme*, naar het lat. *gerundium* gevormd.

Opm. 2. Zie bij part. praes. § 192 slot ook mogelijke inf. op *-s* en Gron. het subst. *onder speulns* (het speelkwartier).

2° Zonder lidw. of vnw., mét een *voorzetsel*.

§ 201 Overwegend subst. functie heeft de inf. in dit geval alleen, wanneer een *attrib. genitief* van hem afhangt:

De popel streeft omhoog met trotsch *verachten* der aarde (Perk). —

of wanneer hijzelf *attrib. bep.* is:

Dat's zoo zijn manier *van binnenkomen* (Arm.). —

Zonder dergelijke kenmerken komt de *inf.* + *voorz.* allicht in nader verband met een persoonsvorm, waarbij zijn verbale beteekenis hoofdzaak wordt. Vooral gebruikelijk zijn deze infinitieven als *voorzetselvoorwerp*: hij houdt niet *van rooken*, zij hield op *met zingen*, hij komt niet *tot werken*, etc. (zie § 199). De verbale beteekenis komt nog meer naar voren door verbinding met een object: hij *houdt* niet van grapjes maken; de substantivische beteekenis wordt versterkt door een begeleidend adjectief, vooral in poëtischen stijl:

De denker zit in roerloos *zwijgen* (Perk). —

¹ vgl. *Na een poosje zwijgen*.

² Zie § 70 *Opm. 2.*

De infinitief wordt hoofdzaak, de persoonsvorm begint te verbleeken tot de functie van hulpwerk. in:

M'n jonges staan haast op trouwe = ze zullen weldra gaan trouwen (Bru.). —

Een versteende uitdrukking is: van hooren zeggen weet ik nog wel, dat . . .

Verder verwijzen we naar den inf. met *te* en *om te*.

II. *Verbinding van een Verbum fin. + Accusatief + Infinitief.*

§ 202 Deze verbinding is in het Nederlandsch alleen mogelijk, wanneer de accusatief ook van het Verb. fin. alléén kan afhangen¹; in het Latijn bestaat deze beperking niet (acc. c. inf.); zie § 209 over den Accus. + *te* Inf. uitvoeriger. De Inf. kan oorspronkelijk praed. attrib. bij den accusatief zijn geweest: vgl. § 21, ook echter wel *object* of inf. van *richting* (zie § 204). De verbinding is vooral gangbaar bij werk. van *gebaarwording*, bij *doen* en *laten* en bij enkele andere in beperkter gebruik.

We deelen de constructies in naar de functie van den accus. en naar de finite verba.

1° Het *Object* van het *Vf.* is *subj.* bij den intransitief gebruikten *Inf.* Vooral bij het *Vf.* *zien*, met daarbij als *Inf.* een werkwoord van *rust* of *beweging*:

En wie zien 'k daar *legge?* (Bru.). — Ik wil ze weg zien *gaan*. — En daar zien 'k toch die *briggedier* wéér bij me huis vandaan *komme!* (id.). — As je zoo'n *maantje* op ziet *gaan* (id.). — Toen hij *hem* zag *staan* bij 't venster (G. d. W.). — Die *de volle schepen* ziet *aan stevenen* op de haven (id.). — Den sterkere, in wien hij *zijn wenschen* daden ziet *worden* (id.). —

Ik *heb hem* eens *hooren zeggen*, dat . . . (Arm.). — Hij lei zijn hand over de dunne vingers, *die* hij door het laken *voelde branden* op zijn arm (G. d. W.). —²

Uitbreiding over andere werk. dan zien (hooren, voelen):

We vonden *hem* in bed *liggen*. — Katw.: *Die* weet ik wel *weune*³. — Toen bemerkte hij een *Europeaan* geleund *staan* met de hand op den zadel (v. Looy). — Aanschouwt van einde torden, één zee *heel 't Westen worde* (Gezelle). —

De beide laatste voorbeelden zijn niet algemeen gangbaar. De verbinding

¹ *Laten* had vroeger de beteekenis: overlaten, toelaten, etc. De verbinding met *doen* wijkt van de hier genoemde beperking af. Vgl. ook § 209 Opm. 2.

² Het obj. is *reflexief* bij het subj. van het *Vf.*: Maar toe *voelde* ik *m'n eige* toch *verschiete* (Bru.).

³ Zeer verscheiden verbindingen met *weten* zijn reeds Mnl. (zie Mnl. Wdb. IX 2389), waarmede geen rekening is gehouden in het Ned. Wdb. »te« kol. 1095.

met vinden wordt in het Holl uitgebreid: Ik vind die jurk je leelijk staan (dit is een moderne »latijnachtige« acc + inf.).

Opm. »Kijk die zwanen eens kwaad zijn!« kan ontstaan zijn uit een verbinding van den zin: »Die zwanen zijn kwaad!« met den *uitroep*: »Kijk!« Het subst. staat in het Hollandsch meestal in den nominatief: Kijk hij eens kwaad zijn! In Gron. *hem*. In Drentsch óók: *Ziet hem* 'ns kwaad wezen. — Hier wordt het toch wel waarschijnlijk, dat de verbinding een oude, »echte« accus. + infin. is. Zie § 209.

Opm. 2. Uitgebreid met een *datief* bij het Vf. + Inf. is: *Den oude* ziet men de vreugd' uit lachende oogen blinken (Perk).

Leeren.

Ik zal *hem* wel leeren *praten!* (Gron. om te, of 't *praten* leeren).

Hebben. Vooral met een *Inf.*, die een *rust* omschrijft (Hier is de inf. duidelijk praed. attr.).

Nou heb ik daar achter me erfie van die *hooirookjes staan* (Bru.). — ... die een *oranje-vest* open voor de borst had *hangen* (v. Looy). — ... het paard, *dat* hij op stal had *staan*. —

Heeten.

Gron. Ie moutn zoo lank bleivn tot ze *joe* goan ha it n.

Laten.

Als ik *hem* z'n gang laat gaan. — Ze liet *het paard eten* uit haar hand. — *Die opmerking* liet de Inlander langs zijn kouwe kleeren *afloopen*. — Als een slecht jaar maar *weinige dunne halmen* heeft laten *opgroeien* op het veld (G. d. W.). — ¹ Zie den imperatief § 290 en hieronder sub 2°.

Doen.

Een slag op de knie, die *hem* deed *opschokken* (G. d. W.). — Een stoot, die *de ballen* klikklakkend over het groene laken deed *loopen* (id.). — ... die *den weg* deden *weergalmen* van gelach (id.). — Een jas, die *hem* *het zweet* deed *uitbreken*, als hij er maar naar keek (id.). — Een ruim gevoel deed *hem* een oogenblik in zichzelf *staan lachen* (v. Looy). —

Opm. Een onbepaald object is weggelaten: Wiens grof gezicht *denken* deed aan een van die plompe beelden (G. d. W.). —

Opm. 2. *Doen* en *laten* omschrijven den ouden *causatief*. *Doen* is in volkstaal weinig gebruikelijk in die functie. Een algemeene, onpers. constr. is: *Dat doet me denken* aan ..

2° Het object is *subject* bij een *transitief* gebruikten *Infinitief*:

Ik zie *Uw beeld* mij *wenken* (Perk). (Vf. + Obj. + Inf. + Obj.) — Ik hoorde *hem* verdachte *geluiden* *maken*. Ik zag *hem* het *paard aanspannen*. Ik heb *het hem* zien *doen*. — En (het bosch) voelt *de koele sneeuw zijn kruin bevrachten*. — *Wat wondren* ² zaagt ge al niet, Woestijnvorstin van 't Oosten! || Een *grond* *vereeuwigen*, dien 's hemels vuren roosten || Tot één onoverzienbre, waterlooze zee (Da Costa). — Wat rusten kan, voelt *zich de rust doordringen* (Perk). — In de krant deze (Hollandsche?) constructie met *vinden*: De dames vonden *New York* geen zindelijken indruk *maken*.

¹ Een *staande* uitdr. is: Hij liet er zich weinig aan gelegen liggen. — *Zich* is hier *datief*.

² Zie noot 1 volgende pag.

Laten.

Maar, laat zij die *kodebeiers effe mosterdpap proeve?* (Bru.). — Laat, grijze, dit me Uw grijze lippen leeren (Perk) (me = datief). —

Heeten.

Dat¹ heet ik je *liegen!* — Gron. Dat *durven ze je liegen heeten!* —

Helpen.

Ik help 't je *wenschen!* — Hij heeft 't mij helpen *wegbrengen* (Gron. *om te*).

3°. Het Object bij het *Vf.* is ook object bij den *Inf.*; het subject van den *Inf.* wordt als persoonlijk object bij het *Vf.* *bijgedacht*.

Heeten.

Dat heet ik *liegen!* (niet in omgangstaal meer).

Vf. van waarneming.

Dat varken heb ik zien *slachten*. — Heb je hem ooit hooren *noemen?* (Gron. Dre.: Heb je hem ooit *noemen 'hoord?*)

Met reflexief object:

De aarde voelt zich met vrede als *overgieten* (Perk). —

Laten.

Hij liet z'n tanden *zien*. — Toen z' op heur hand de scheidenskus liet *drukken* (Perk). —² Ik laat er mijn naam op *drukken*. —

Doen.

Helder oordeel, scherpe zinnen, . . . Doen niet altijd *U beminnen*. Maar wilt ge ieders harte winnen, wees dan goed (Heije). —

§ 203 Men noemt den *Inf.* bij 3° wel eens *passief*. Inderdaad worden ze in het Latijn door den passieven *Inf.* weergegeven. Maar de *Inf.* in de Nederl. verbinding is in den grond *actief*; de constructie met het *bijgedachte* subj.-obj. is een *bijzondere* schakeering van de bij 1° en 2° behandelde. Alleen wanneer het actieve subject van den *Inf.* in den vorm van een *bijw. bep.* wordt genoemd, staat het *passieve genus* van den *Inf.* vast (is het *passief geworden*):

Hij liet zich tegen beter weten in meeslepen door *lichtzinnige vrienden*. — Hij liet zijn kies door een *Amerikaanschen tandarts* trekken. —

De verbinding met het *Vf.* *laten* is veelal versmolten tot een andere ge-

¹ Door de vooropplaatsing v. h. obj. v. d. *Inf.* is het nauwer als obj. verbonden met het *Vf.*; zie § 209. Ook deze schikking wijst op hoogen ouderdom. Het werkw. *heeten* heeft hier nl. een oude beteekenis van *plechtig verklaren*; die beteekenis was ook Mnl. alleen in deze uitdrukking aanwezig. We mogen aannemen dat hier een oudgerm. acc. cum inf. uit de rechtstaal bewaard is. Het compositum *logenstraffen* is ook uit een dergelijke oude verbinding te begrijpen.

² Ook is weglating van het object mogelijk: Zal ik maar *laten dekken?* —

leding. In den zin: *Hij liet je z'n tanden zien* — voelt men »laten zien« als »toon« met een datief »je«. —

Opm. Het *subj.* van het *Vf.* is ook *subj.* van den *Inf.*: *Hij leert loopen.* In: *Ik leer Fransch spreken* — is *Fransch* obj. bij *Vf.* en *Inf.*

III. De *Infinitief* + *te*.

§ 204 In oorsprong stond deze *Inf.* in *subst.* gebruik door het *voorzetsel* »te« in betrekking tot een werkw. of naamw. Het *voorzetsel* »te« duidde vroeger een richting aan, zoowel *locaal* als *finaal*. (Mnl. *Hi ghinc te sinen vader* — naar z'n vader toe). Het is mogelijk, dat de *infinitief* vorm *oorspronkelijk* de functie van *richting* had, waaruit de *finale* functie al vroeg werd gespecialiseerd. De toevoeging van *praeposities* van *te* en *om* is een gewoon verschijnsel van analytische taalontwikkeling. Heel duidelijk is de *finale* functie uit »richting« bij verbindingen met *heen* (+ *te*) als in het *Drentsch*: zie verder § 213. Den ouden doelaanwijzenden *inf.* + *te* kunnen we vergelijken met een *subst. gebruikten inf.* met het *voorzetsel* tot als in deze verbinding van een *Vf.* van »richting« en tot:

Hoor jongens, als ik steek van wal || tot *zeilen* of tot *roeien* (Heije). —

Hij komt in de *finale* functie nu en dan nog voor, eveneens bij *Vf.* van *richting*:

Toen nam m'n broer me mee langs de boere . . . *te bedele* (Bru.). — In Gron. is gewoon: Hij nam me mee *te schooien*. — Hij komt hier *te glazenmaken*. —

In poëtischen stijl:

Wij zijn tezamen door den dauwen morgen || Naar zijn akkers en zijn gaarden gegaan || *Te zien*, hoe nu, na regen, zon en morgen || Al de gewassen op het winnen staan (J. I. de Haan). — Dre. en (Stad) Gron.: Hij is (gaat) heen *te zwemmen*. —

Overigens is thans voor deze *finale* functie de verbinding met *om te* noodig, dat het enkele *te* als zoodanig heeft verdrongen. Maar aan den anderen kant is de *Inf.* + *te* ingedrongen op de plaats van den *Inf.* *zonder voorzetsel*, vooral waar deze object was bij den *persoonsvorm*. Ook in dit geval wordt, evenals in verbindingen met *substantieven*, de eenvoudige naamvalsform (accusatief vooral) vervangen door de »analytische« *voorzetsel* verbindingen.

Opm. In den tijd van overgang doet zich het verschijnsel voor, dat bij coördinatie van 2 *infin.* de *tweede* door *te* wordt verbonden; de verre afstand maakt de syntact. spanning grooter en doet de behoefte aan een *verbindingswoord* gevoelen: *Twelck heel verteeren scheen en t'zamen te verbranden* (Vondel). — Die dit gebouw hiet *sleepen* en op den burgh *te zetten* (id.). — Soms ook in lateren tijd: *En leer mij mijn dadels groot maken* en het volk *te leeren* die te *koopen* (Multatuli). — Uit de krant: . . . de *bezuiniging* had achterwege moeten *zijn* gelaten, of tenminste zeer *te zijn* getemperd. —

Opn. 2. Zelfs de infinitief zónder (om) *te* is in volkstaal bij bijzondere syntactische constellatie nog *welfinaal*: zie hierover bij *coördinatie* blz. 565. Het zijn verbanden als: *We gaan naar den tuin, zien hoe 't weer is.* — De finale functie van den infin. is (als hier) vooral aannemelijk in verbinding met werkw. als *gaan* en *komen* (reeds in oude idg. talen): *Kom je eten?* (Gron. en Dre. *te eten*). Deze werkw. worden hulpww.: zie § 277. Ook bij *zijn*: *Zij zijn visschen (gegaan).*

De *Inf. + te* heeft door de beteekenis van *te* een sterker *werkwoordelijk* karakter dan de *enkele inf.*; ook blijkt de ontwikkeling van een *futurischen en perfectischen* infinitief:

Hij zei dit werkter hand *te* zullen *nemen*. — Hij meende die opmerking reeds *te* hebben *gemaakt*.

In de spreektaal zijn deze constructies zeldzaam, maar hulpwerkw. van modaliteit, als *kunnen*, *mogen*, *moeten* komen in ambtelijke en betoogende taal steeds meer in zwang, als: *Ik meende de opmerking te moeten maken (te mogen)*; zie § 205 slot.

A. Het *subject* van den *persoonsvorm* is ook *subject* van den *Infinitief*.

§ 205 1° de *inf. + te* is *lijdend voorwerp*:

Ze had afgesproken, bij Lot *te gaan eten*, (*te zullen gaan eten*). — ... Ik hoop, ik beloof, ik vergat, ik besloot, ... het boek *mee te brengen*. Hij verklaarde, zeyde, ontkende, ... er veel van *te weten*. — Hij verklaarde, etc. bevreesd *te zijn geweest*, ... niet bevreesd *te zullen zijn*. — Hij meende een der eersten *te zijn*.

Hij waagde *het*, te beweren, dat ... Hij durfde (te) beweren. Hij vermeed het, mij aan te zien. — Theobald ontweek *te kijken* naar het dicht bij zijn voeten liggend beestje (v. Looy). —

Hij trachtte, probeerde, beoogde ... mij te helpen. — We zullen zien je *te helpen*. Met proleptisch pronom. object: We zullen je zien te helpen. Ik moet ze kwijt zien te worden. Hier begint *zien* hulpwerkw. te worden; ook in: Zie je er uit *te redden!* — Hij wist *te ontsnappen*. — Als ik maar wist, hoe daar *te komen*. —

Verschillende van de werkw. beginnen te verbleeken tot de functie van modaal hulpwerkw., vooral in verbinding met een *inf. + te* zonder daarvan afhankelijke bepalingen. Geheel en al *hulpwerkw.* is »hebben« in: Hij heeft *te gehoorzamen*. *Beginnen te* is *inchoatief* hulpwerkw. of ook *momentaan* (c.q. *ingressief*), al naar den zin, het gezegde en de voorstelling (het »aspect«). *Inchoatief*: »Het *begon te schemeren*« (begin van de duratieve of frequentatieve schemering). Toen ik me *begon te vervelen*, heb ik de radio aangezet. *Momentaan*: »En wat zaid' ie toen?« »Nou, hij *begon óp te spelen* en joeg me de kamer uit!« In Mnl. epiek was de momentane functie frequenter dan thans, zelfs in volkstaal.

Sommige werkw. zijn *beperkt* in gebruik, zoo bijv. »we zullen *zien* ... Je moet maar *zien* ...« Ook deze »isoleering« in den vorm, evenals de bovengenoemde prolepsis, wijst op hulpwerkw. functie. »Behoeven« is

alleen in ontkenningen zin met *inf. + te* gebruikelijk: Je *behoeft*¹ niet weer *te komen*. Evenals bij het zelfstandige werkw. (Je *hoeft* niet) is feitelijk *hoeven* de »levende« vorm. Wijd verbreid is plegen + te = gewoon zijn. Een opvallende voorkeur bestaat in ambtelijken stijl voor het hww. *meenen*, in het bijzonder in verbinding met een dubbelen infinitief:

De commissie *meende* haar onderzoek *te moeten beperken* tot . . . Het O. M. *meende* den verdachte de mishandeling niet al te zwaar *aan te moeten rekenen*. — Spreker *meende* niet *te mogen nalaten*, etc.

Het is een omslachtige *omschrijving*, omdat men de rechtstreeksche mededeeling van een feit uit voorzichtigheid of bescheidenheid wil vermijden (*euphemisme*² in de syntaxis).

§ 206 2° de *inf. + te* is voorzetselvoorwerp:

Van oudsher staat hij in verbinding met praedicatieve bnw.:

Hij *was bang*, er last mee *te krijgen*. — Hij *was* gewoon, al zijn kinderen om zich heen *te hebben*. —

In verbindingen als deze (evenals in vele van § 205) is in gesproken taal *om te* gebruikelijk, of de *dat*-zin.

Aankondiging van het object is heel gebruikelijk:

Zorg *ervoor*, je werk af *te hebben*. — Ze kon er niet tegen zich *te moeten haasten*. — De inspectie zal er goed *aan* doen, haar moreelen invloed *aan te wenden* (N. R. C.). —

§ 207 3° de *inf. + te* is praedicaatsnomen na een koppelwerkwoord: De toestand blijkt onhoudbaar *te zijn*. —

De verbinding is echter vrijwel overgegaan in die van een *modaal hulpwerkw. + inf.*: Hij *schijnt*, blijkt, heet zijn boeken verloren *te hebben*. —

Hij *schijnt* den móed *te verliezen*. —

In litt. stijl: Zoo stond hij — en weldadig leek de nacht over de gansche streek vanaf zijn schouderen *te dalen* (J. Prins). —

In N. O. dialect na *zijn*: Hij is hier *te glazenmaken* (finaal, zie § 204). (Vgl. ook *zijn + Inf. te*, o. a. § 210).

§ 208 4° de *inf. + te* staat als een *praed. attrib.* bij werkw., die een *rust* of een *beweging* omschrijven, althans wanneer het werkw. nog die *eigen* beteekenis duidelijk bewaard heeft. Veelal heeft het de functie van hulpwerkw., dat het *aspect* van de handeling omschrijft, bij werkw. van *rust* het *duratieve*: Ik zit maar zoo'n beetje *te kijken* na al dat licht (Bru.). — Zit nou maar niet meer *te suffice* (id.). —

Nog duidelijk is de *eigen* beteekenis van »zitten« (ook de oorspronkelijke finale van den *inf.*) in: De kip zit *te broeden*. —

¹ Hier Zuidnederl. *moeten*.

² Zie § 51.

Verder vergelijkte men de functies in deze zinnen:

Ze volgde Lot, die *te wachten* stond in de gang. — Bij de voordeur stond de oude man vroolijk *te wuiven*. — Sta je me hier voor 't lapje *te houden*? — Hij lag *te steunen* en te *kreunen* in z'n bed. — Zij stak de Hartenstraat over, die nat *te glimmen* lag in de pas aangestoken winkellichten (Arm.). —¹

In den eenen zin meer, in den ander minder, voelen we de »eigen« beteeckenis van het verbogen werkw. In de omgangstaal zijn deze werkw. ook verbleekt tot hulpwerkwoorden ter omschrijving van *de verbiedende wijs* (prohibitief): Zit toch *niet te suffen*. — Sta toch *niet te droomen*. — Lig toch *niet te zaniken*. —

Werkw. van *beweging* duiden aan zoowel de *duratieve* handeling: Hij liep naar het dubbeltje *te zoeken*. — Het karretje, waarvoor de hit liep *te draven* (G. d. W.) als de *momentane*:

Het kind kwam *te vallen*. — Eindelijk kwam ik toch de waarheid *te weten*. —

Opm. In Holl. volkstaal ook gaan met *te* en een finalen inf.: En dan gaan me *te stroope* en zeerobbe *schiete*, *jage* op die ruige plate van Onrust (Bru.). — »Jage« is hier een asyndetisch gecoördineerde Infin. Zie overigens *komen* met *te* finaal, in Gron., § 204.

Praed. attribueert is de *Inf. + te* ook in verbinding met *hebben* en een *object* bij beide werkwoorden:

Hadden we nu maar wat *lekkers te eten*. — As je wat te *kakele* heb... (Bru.). — Wat had hij daar te gooiën! (o. a. Gron.). — Ook *krijgen* in de (Joodsche?) volkstaal: ... die trossesnijer, die een *blik boter* krijgt *te vinde* (Bru.). — In Katw. *zien*: Ik kan *het* niet zien *te lezen* (o. a. Gron. zonder *het*). —

Van anderen aard is een verbinding als: Van morgen af heeft hij zijn houding *te veranderen*. — Hier is *heeft* hulpwerkw. van modaliteit (vgl. bij 1°) en het subst. alleen object bij den *infinitief*. Praedicatief attribueert is de *infinitief* ook in de zinnen: Dat wordt beschouwd als onder dien regel *te vallen*. —

B. Het *object* bij den *persoonsvorm* is subject bij den *Infinitief*:

De ander belette hem, aan dat bevel gevolg *te geven*. — Ik ried *hem* aan, beval hem, verzocht hem, smeekte hem... bij mij te komen. — Plaatsgebrek noodzaakt ons, de boeken op *te ruïnen*. — Hij tartte de *aanwezigen*, een betere methode *te bezitten* dan hij. — In omgangstaal is ook *om te* hier gebruikelijk.

Ook de *Inf. + te* staat hier tot het Vf. in objectsverhouding; dit is vooral duidelijk bij pauze tusschen de twee zinnen.

Opm. Het subj. van het Vf. is met het obj. *samen* subject bij den *Inf. + te*: Ik stel U voor, de bespreking *uit te stellen*.

¹De verbinding wordt in litt. stijl tot andere werkw. uitgebreid: Tusschen het blad *hingen* de zware trossen zich *te geven*, wazig in de zon (v. Eckeren). —

De *geleding* dezer verbinding is in oorsprong veelsoortig. Wanneer wij zeggen: De koning beval de knechten, het paard vast te houden — dan is de *Inf.* + *te* lijd. voorw. bij het *Vf.*; de *knechten* meewerkend voorw. bij het *Vf.*; *het paard* lijd. voorw. bij den *Infin.* Maar wanneer we in de Heemskinderen lezen: »De coninc beveelt dit ros den knechten te houden«, dan is *dit ros* lijd. voorw. bij *bevelen* (in de oude beteekenis van *overlaten*, *aanbevelen*), *den knechten* meew. voorw. bij *bevelen*, *te houden* praed. attrib. (*attributief* bij *dit ros* nl.). —

De verbinding van een werkwoord als *zien*, *hooren*, *meenen*, met een lijdend voorwerp en een daarop volgenden infinitief waarbij dat lijdend voorwerp als onderwerp fungeert, is in het Nederlandsch, zoo staat in § 202, alleen mogelijk, wanneer het lijdend voorwerp ook zonder den infinitief met het vooropstaande werkwoord een »gezegde« kan vormen¹. Nederlandsch is dus: »ik zie hem komen«, omdat »ik zie hem« óók een volledig gezegde is. De infinitief is daarbij een »bepaling van gesteldheid«. De verbinding »ik zie hem« is echter alleen »gezegde«, wanneer »zie« omschrijft de zintuiglijke waarneming. Wanneer »zien« de beteekenis heeft van »concludeeren«, zooals in »ik zie *dat* je goede voornemens ernst zijn«, dan zou »ik zie je goede voornemens« niet een compleet gezegde zijn. Die zin kan alleen beteekenen: »ik constateer (al of niet met m'n oogen) je goede voornemens«. Het is dan ook niet Nederlandsch, te zeggen: »Ik zie je goede voornemens ernst (*te*) zijn« in de beteekenis: »Ik concludeer dat je goede voornemens ernst zijn«. In het Latijn zou een dergelijke gedachte wèl in de verbinding met den infinitief, in den beknopten zinsvorm dus, worden uitgedrukt. Kwam nu ooit deze verbinding in het Nederlandsch voor, dan zou men klaar staan met de bewering, dat hier een syntactische vorm aan het Latijn is ontleend. Zoo is het gesteld met het spreekwoord »Ieder meent zijn uil een valk te zijn«. »Meenen« beteekent hier »denken, onderstellen«. Bij die beteekenis is »Ieder meent zijn uil« geen gangbaar en volledig gezegde, de verbinding met den volgenden infinitief is dus niet »Nederlandsch«. We merken op dat de beperking in de mogelijkheid *berust op de beteekenis van het werkwoord* voorop. Evenals wij kunnen zeggen »ik zie hem« en »ik zie je goede voornemens«, kunnen we ook zeggen: »ik meen je broer« (althans hier in het Noorden) in de beteekenis: »ik bedoel je broer«. Dat ver-

¹Deze beschouwing van den *accus.* + *infin.* is ook te vinden in Zeventiend'eeuwsche Syntaxis.

andert echter niets aan de ónmogelijkheid van de constructie bij de beteekenis van meenen = denken, onderstellen.

De mogelijkheid van de verbinding met den »accusatief + infinitief« is dus niet beperkt tot bepaalde werkwoorden, maar tot bepaalde werkwoorden *in een bepaalde beteekenis*. Dit belangrijke kenmerk wordt bij de beoordeeling van het karakter der verbinding in oudere taalperioden wel eens uit het oog verloren. Wanneer in de Middelnederlandsche Syntaxis van Stoett (§ 202) als een »latinisme« worden beschouwd¹, dus als een niet-Nederlandsche constructie, zinnen als deze: »Nu hebben die Gallen vernomen Caesar inden lande comen«, dan wordt daarbij ondersteld, dat »vernemen« daar, als thans, beteekent: »door melding of informatie te weten komen«. Waarschijnlijk te onrechte. Het zou mij verwonderen, wanneer in den tekst waaruit dit citaat stamt, niet de »zintuiglijke«, en wel de visueele, beteekenis gold die het woord »vernemen« in het Middelnederlandsch had, zoodat de zin kan beteekenen: »Toen zagen de Galliers Caesar (en zijn leger) Gallie binnendringen«. Aangezien in dat geval de zin »toen zagen de Galliers Caesar« een volledig gezegde vormt, is deze zin met den infinitief uit een syntactisch oogpunt zoo Nederlandsch als wat dan ook. En zelfs wanneer mocht blijken, dat in het verband van den tekst² »vernemen« niet »visueel« is gedacht, maar »intellectueel«, dan nog constateeren wij aan dit voorbeeld, hoe gemakkelijk bij zoo onmerkbare overgangen in beteekenis een quasi-Latijnsche constructie geleidelijk kan ontstaan langs »natuurlijke« wegen, nl. door de uitbreiding van de verbinding met infinitief bij een lichte verandering in het »gezichtspunt«, de denkwijze of de voorstellingswijze, een verandering in de »beteekenis van het werkwoord« van een bestaande, van ouds Nederlandsche, verbinding.

In dezelfde § wordt als »latinisme« geciteerd: »Dat siet men wit ende reine wesen«. Hier is het werkwoord, »siet«, onmiskenbaar »visueel«. Desondanks geeft Stoett er de beteekenis »concludeeren« aan, anders zou het geen »latijnsche« verbinding zijn. Dat wij in het modérne Nederlandsch met dezen zin niet de visueele beteekenis, de zintuiglijke waarneming zouden bedoelen, is geen reden om aan te nemen dat het in de Middeleeuwen precies zoo was gesteld. Trouwens, ik kan mij in het

¹ Zoo ook Ned. Wdb. XVI 1094/5. Van Helten »Vondels Taal« levert een pleidooi voor en tegen. Het betoog in het Ned. Wdb. is alles behalve onberispelijk.

² Hier blijkt dat in een syntaxis bij de voorbeelden »man en paard« moeten worden genoemd en . . . overwogen.

tegenwoordige Nederlandsch ook bij verbinding met den infinitief »zijn« een geval denken als »Ik zie je al ziek zijn in zoo'n vreemd land en dan zonder eenige hulp«, waar »zie« = »zie in mijn verbeelding«, zoo iets als »zien in een visioen.«

Ik kom hier op een andere bijzonderheid in den vorm van het geciteerde spreekwoord: de infinitief »(te) zijn«. Het is nl. opmerkelijk hoe groot het aantal zinnen is met dien specialen infinitief, wanneer wij de voorbeelden van den »latijnschen« infinitief in het Middelnederlandsch en het 16de en 17de-eeuwsch Nederlandsch controleeren¹. Deze infinitief voegt niets toe aan de mededeeling zónder den infinitief: »Ieder meent zijn uil een valk«. Het is dus denkbaar dat, door verschillende oorzaken deze »leege« infinitief aan den korteren zin is vastgehaakt, evenals het teg. deelw. »zijnde« aan zinnen als »Ik als vader zijnde . . .« en zooveel andere constructies², vooral uit de kanselarij-taal. De Mnl. zin »Dat siet men wit ende reine wesen« zou dus de verlenging kunnen zijn van »Dat siet men wit ende reine«, een zin als thans: »Ik zie hem wit« in antwoord op de vraag: »Hóe zie je hem«. De Mnl. constructie verschilt syntactisch niet al te zeer van een zin als »Ik zag hem geel worden«.

In het Nederlandsch Woordenboek IX kol. 383 staat in zake »meenen«: »wordt soms verbonden met een acc. c. infin., of een daarmee gelijkstaande constructie«. Van de vier voorbeelden zijn er twee met den inf. te zijn, en één zonder infinitief (blijkbaar de »daarmede gelijkstaande constructie«): »Zoo is het grootste nut geleegen, In 't geen de mensch verwarring meent!« (Van Haren, Geuzen 12). In het Wdb. wordt, terecht, niet ondersteld, dat deze kortere constructie zou zijn ontstaan uit de verbinding met den infinitief (te zijn). Het voorbeeld toont veeleer aan, dat een verbinding als »Ieder meent zijn uil een valk te zijn« kan zijn ontstaan door verzwaring, deftige verlenging of nadrukkelijke verzwaring, van »Ieder meent zijn uil een valk«. We behoeven daarbij niet elk spoor van latijnschen »invloed« te ontkennen. Stel echter dat in dit geval een »latinist« het spreekwoord heeft gevormd, dan heeft hij hoogstens op de basis van een Nederlandsche constructie den leegen infinitief toegevoegd; dat is wat anders dan dat de geheele constructie aan het Latijn zou zijn »ontleend«.

¹ De voorbeelden in het Nederl. Wdb. XVI 1095 bevatten nagenoeg alle het werkw. te zijn (wezen).

² Vgl. de zoogenaamde »latijnsche« absolute constructie: »Deze winkel gesloten zijnde, vervoege men zich hier naast«.

Niet alleen de beteekenis van het vooropstaande werkwoord en de mogelijke overgangen in die beteekenis, en in de tweede plaats de aard van het werkwoord dat er als infinitief bij staat, ook het derde lid van het trio, de dusgenaamde accusatief (die subject is bij den infinitief en »object« bij den persoonsvorm van het »regeerende« werkwoord) moet op de keper worden beschouwd, wanneer men de ontwikkeling van een drieledige constructie wil »verklaren«. Het blijkt nl. dat het subject-object in het grootste deel der gewaarmerkte, of als latinisme gewraakte, zinnen in het Zeventiende-eeuwsch voorop in den zin staat, als in den zin: »Hetgeen ik beweerde een leugen te zijn«; of: »Dat beweerde ik een leugen te zijn«¹. *Hetgeen* en *dat* staan hier proleptisch voorop (zie § 33/4). Dat is een gevolg van neiging tot *korten* zinsvorm, evenals de keuze van den beknopten infinitief-zin.

Ik bespreek hier alleen de infinitieven voorafgegaan door *te*. En merk daarbij op, dat men de ontwikkeling zoowel als de verbreiding van den latijnachtigen infinitief niet los van de ontwikkeling van den infinitief met *dit voorzetsel* mag beschouwen. Ik wijs er nog op, dat de accusatief + infinitief zónder *te* in Oudgermaanschen tijd gangbaar was, zonder invloed van het Latijn en dat tot op den huidigen dag nog een oude verbinding wordt gesproken en geschreven, nl. »Dat heet ik je liegen«, waar »heeten« de beteekenis heeft van »verklaren, zeggen« (zie § 202). Ook zijn tot op den huidigen dag nieuwe gevallen mogelijk; als zoodanig beschouw ik: »Ik vind die japon haar heelemaal niet mooi staan«. Het Latijn is hier toch zeker wel niet de bron. Wanneer wij wisten, in hoeverre deze zin in het Nederlandsche taalgebied mogelijk is, in hoeverre de constructie beperkt is tot »vinden« en »staan«², in hoeverre ook kortere zinnen als »Ik vind die japon mooi staan« gangbaar zijn, dan zouden we, na vergelijking met het materiaal uit ouderen tijd, het ontstaan »uit eigen middelen« kunnen bewijzen.

Een eigenaardige nieuwe *Inf.* + *te* die zeker niet latijn is: Ik *wensch* je wel *te ruste(n)*. — Hier zijn vele mogelijkheden van het »ontstaan«.

¹ De bovengenoemde vier voorbeelden van »meenen+ infin.« in Ned. Wdb. IX 383 vertoonen prolepsis, drie ervan met een relatief pronomen. Bij de voorbeelden XVI 1095 is het verschijnsel even frequent.

² Van Helten, Vondels Taal II 53¹: »Zoo heb ik in Gelderland door lui, die 't waarachtig niet uit het Latijn geleerd zullen hebben »ik weet dat goed te zijn« en dergelijke hooren zeggen«!

C. Het *subject* bij den *persoonsvorm* is *Object* bij den *Infinitief*:

§ 210 Het Vf. is koppelwerkwoord, de Inf. is *feitelijk* praedicaatsnomen.

Bij zoo'n anarchie is er geen oog op den dienst *te houden* (N. R. C.). — Het is niet te loochenen, dat Bouts langen tijd in Brussel heeft gewoond (N. R. C.): »het« is aankondigend subj. — Alles, wat er op dit gebied *te krijgen* (*te vinden, te zien*) was . . . (id.). — Onder landbehandeling is het gebruik van compost *te verstaan* (id.). — Al deze moeilijkheden zijn als evenzoo vele oorzaken van de mislukking *te beschouwen* (id.). — Dat is *te doen, te probeeren* (id.). —

Versteend is de verbinding:

Wat is er toch *te dóen*? — Er is veel *te doen*. —

Andere koppelwerkwoorden:

Geen der leden *bleek te vinden* voor de contributie-verhooging (N. R. C.). — *Valt* er wat *te verdienen*? — *Valt* er wat *te jutte*? (Bru.). —

Bij ellips van het onbep. subj.-obj. (wat) ontstaat de onpers. constructie: *Valt* er *te jutte*? *Valt* er *te reclameeren*? Er valt niet *te sputteren*! —

Uit dit gebruik als praedicaatsnomen kan voortkomen de functie van *praed. attrib.*:

Door 't tentgat heen *te zien* || kruiden de buien (v. Looy) = *zichtbaar*.

Van bijzonder belang is de overgang naar de functie van attrib. *bep.*, zoowel achtergeplaatst, gescheiden door pauze:

Deze voorstelling komt overeen met de feiten, *vast te stellen* door historische documenten. — Gevoelens, zoo *te schrijven*, dat ze terugwerken (v. Looy). —

als ook vóorgeplaatst: Strooachtige met de hand *te bereiken* daken (v. Looy). —

Voor al in den ambtelijken stijl vindt men deze:

de *te nemen maatregelen*, het nader onderzoek der *in te stellen commissie*; met bekwamen (!) spoed in het leven *te roepen* (!!) organen (!!!). — Wij hebben eenige opmerkingen gemaakt in verband met de stellingen der prae-adviseurs voor het op den 6^{den} van die maand in de hoofdstad *te houden* woningcongres (N. R. C.).

Opm. Een nieuwe verbogen vorm is: De aan te gane geldleening (N. R. C.).

D. De *Inf.* + *te* is *subject* bij den *persoonsvorm*.

§ 211 De functioneele formuleering »Subject bij Vf.« komt neer op het belangrijke verschijnsel dat de Infinitief niet meer door een gemeenschappelijk subject of object met den finiten zin is verbonden. Hij is nagenoeg »los«, een zin op-zich-zelf. In volkstaal is die zelfstandigheid nog duidelijker door afwezigheid van het Vf. en sterk toonrelief.

Ook dit komt namelijk vooral bij een naamwoordelijk gezegde voor, met aankondiging van het subject door »het«:

(*t Is*) *nét* wat voor jóu, . . . dát te vergèten! — Mooie bóel *dat te vergeten!* Het was *beter*, voor goed verloren te hebben, door den dood, dan een levende kwelling steeds met zich om te dragen (Arm.) — Minder affectief: *t Is béter* om te kómen.

Het is aannemelijk, dat de affectieve vorm van de volkstaal (bijv. 'n Schande! jou zoo te behandelen! — 'n Mooie boel, dat te vergeten!) niet is ontstaan door weglating van 't *Is*, maar uit de combinatie van twee uitroepende zinsvormen, 'n Schande! — en den zelfstandigen affectieven Infinitief: zie § 330.

Een zin met *het is* en den *Inf.* + *te* vinden we vooral in ambtelijken stijl: Het *is* mij aangenaam, U te kunnen melden, . . .; het *is* mij een aangename taak, etc.; het *is* interessant, op te merken; in hoeverre het mogelijk zal blijken, de werklozenkassen te hervormen; het *was* niet mijn bedoeling, U te grieven. —

Het is des dichters roeping te vermaken (Perk). —

Ook andere gezegden:

Het lag niet op den weg der Commissie, al deze stelsels te bestudeeren (N. R. C.) etc.

Opm. Dezelfde constructie, maar met samentrekking van een gewoon *Subj.* en den *Inf.* + *te*: Het Christenkruis en viel Uw rugh || Soo swaer niet, als weleer te draegen || Den last van Cesars legerbrugh (Vondel). —

Opm. 2. Uit een vroeger onpers. werkw. (Mnl. Den mensche (datief) en behoret niet allene te sine = het past voor den mensch niet, . . .) is, bij vooropplaatsing van het *Obj.*, ontstaan: De mensch behoort niet alléén te zijn. — Vgl. nu nog: Het hindert mij, het past mij niet, het grieft mij, het spijt mij, dit te ervaren, etc.

E. De *Inf.* + *te* is, als *voorzetsel*verbinding, van oudsher afhankelijk van § 212 een substantief, volgende op den zin. Hij kan afhankelijk zijn van een gezegde, waarvan *het subst. het voornaamste deel is*; hij kan ook, den zin onderbrekende vooral, volslagen *attributief* zijn. Het *subj.* van den *Inf.* + *te* kan subject of object zijn *in den zin*, het kan ook in den zin ongenoemd zijn.

Hij heeft het recht, je voor den rechter te brengen. — Het recht, je voor den rechter te brengen, komt hem niet toe. — Je loopt de kans, proces-verbaal te krijgen. — De kans, proces-verbaal te krijgen, is hier niet groot. — Ik vind hierin een reden, (een aanleiding), hem niet meer te groeten. — Er is voor mij geen reden, hem te groeten. — Nu heb je gelegenheid, bij den Commissaris in audiëntie te gaan. — De gelegenheid, om in audiëntie te gaan, komt niet spoedig meer voor. — Hij gaf den wensch te kennen, naar Veenhuizen te worden gezonden, etc. — De moeilijkheid, de mogelijkheid, een betrekking te vinden, bracht hem in groote spanning. —

Ook in deze verbindingen is in de spreektaal *om te* regel.

Opm. De verbinding leidt in zinnen als deze tot *synthese* (beknopte vorm voor omvangrijke of veelledige *gedachte*: vgl. § 25). Gewrongen is de nog beknoptere vorm: De te ramen kosten.

Ten slotte kan de infinitief geheel op zich zelf staan op de wijze van een finiten zin: En dan te derven vrágen! — Zie hierover § 330.

IV. *De Inf. + om te.*

§ 213 Deze *Inf.* met dubbele praepositie heeft den *Inf. + te* verdrongen uit verschillende functies, in het bijzonder uit die van *bijw. bep. van doel* (de *finale* functie). Ten onrechte stelt men het daarom wel voor¹, alsof de finale functie de eigenlijke (oorspronkelijke) beteekenis van *om te* zou zijn. We kunnen wel eenige functies uit de finale verklaren, maar er zijn er nog verscheidene andere. En dit is begrijpelijk, omdat het voorzetsel *om* in den tijd, dat de *Inf. + om te* begon op te komen, heel veel verschillende verhoudingen uitdrukte. *Om* (*omme*, nog in *omweg*, etc.) heeft de etym. beteekenis van *rondom*, d. w. z. bij de verbinding van een werkwoord en substantief door *om* wordt aanvankelijk en feitelijk uitgedrukt, dat de handeling op de zelfstandigheid is *gericht* van meer dan één kant tegelijk. Het *richten* is dan heviger dan bij de verbinding door *te*, dat een richten van één punt uit omschrijft; het object, door *om* verbonden, was het *middelpunt* van het *handelen*, *denken* en *voelen* van het subject². Nu is het duidelijk, dat al naar gelang het Vf. één van deze drie hoofdbeteekenissen had, de manier van »richting« verschilde. In den tijd van ontstaan der verbinding *Inf. + om te* drukte het voorzetsel, behalve de *locale*³ (temporale) beteekenis, uit: de *beweegreden*, de *oorzaak* der handeling; anderzijds het najagen van een *doel*, het behartigen van een *belang*, door het subject van het Vf. Vergelijk thans nog schakeeringen als⁴: ik doe het om jou; ik laat hem om jou; hij zond om den dokter; ik straf hem om zijn ongehoorzaamheid; ze gilte om hulp; denk je om het recept?

Om deze schakeeringen te begrijpen, moeten we niet uitgaan van de finale, maar van de »etymologische«: het *richten der handeling* op een »object«, terwijl we de eigenlijke functie van de voorzetselverbinding pas begrijpen door overweging van den aard der handeling van het Vf., d. w. z. den inhoud van den *zin* die voorafgaat.

De plaatsing van *om* voor een *Inf.* (met of zonder⁵ *te*) kunnen we vergelijken met twee nog gangbare verbindingen. Ten eerste kan de *enkele* substantivische *Inf.* met *om* met een Vf. worden verbonden:

Denk om 't *voeten vegen*. — Ze deden deze kunstbewerking om het *gemakkelijk ademen*

¹ Zie Mnl. Wdb. V 98, Ned. Wdb. X 146.

² Zie § 218 en § 243.

³ Een aardig voorbeeld van *om + Inf.*, waar *om* nog zeer dicht bij de *locale* beteekenis staat, is: Si saten bi tafel *om eten* (Malegijs). — Vgl. ook § 216.

⁴ vgl. § 243.

⁵ *Om + Inf.* is nog Zuid-Ned. (o. a. na praedic. adj.).

bij het klimmen (v. Looy). — Hij strafte den jongen om *het naschreeuwen* van vreemdelingen. —

en ten tweede kan van oudsher en kan tot op den huidigen dag bij ongeveer gelijke functies het voorz. *voor* geplaatst worden voor een *Inf.* + *te*, ingevolge de subst. beteekenis van dezen Infinitief. In *Brusse's* »Landlooperij« vinden we uit de volkstaal:

Klaar voor *te reve*? — Geef jij me vijf cente voor *te schere* (= om me te laten scheren).

Ook met een *transitieven* Infinitief: dat je 't veld in ging voor 'n zoetwatersloot *te zoeker* (als je dorst had).

In het Katwijksch vinden we zoowel den subst. inf. door *voor* verbonden: Dan ging er 'n beet waeter overheen, voor 't *goed blijve*¹. — als de verbinding *voor te*: Dat geld was *foor* booskoppe *te betaele*. Dat beleze is *foor* kwaele *te geneze*. — Dit gebruik van *voor* (*te*) toont dat ook *om* (*te*) een *verbindend* voorzetsel was (met zijn verschillende beteekenissen), en dat, wanneer in den loop der geschiedenis de *finale* infin. met *om te* den ouderen met *te* heeft vervangen, hierin niet een verzwaring als bij de toevoeging van *te* mag worden gezien. Wel is een van de oorsprongen van *om te* te zoeken in de verzwarende toevoeging van *te* aan een ouderen infin. met *om* alleen. Vgl. bijv. Bredero: dat ick *wensch om* sterven. Ook kan een reeds bestaande groep van *te* + *Inf.* zijn »verbonden« door het voorzetsel *om*. Een betrekkelijk jong voorbeeld daarvan is: Wat mankeert je *om* mij wakker te maken? (*om te* + inf. noemt de aanleiding tot de vraag). *Om* is hier zinsverbindend. Vergelijk de constructie met den ouderen affectieven, gescheiden vorm: Wat mankéert je? *Mij wákker te maken!* Er is nog een andere mogelijkheid die wordt weerspiegeld in het Katw. zinsverband: Dan ging je *om waeter*. Vijf, zös vaete water *slaen*.² — en ook: Dan ginge we mit twee kruywaeges *om talhoute*. Talhoute *haele*. — In deze asyndetische »naderverklarende« coordinaties zien we den beknopten zin: *om waeter* — (*te*) *slaen*, — *om talhoute* — (*te*) *haele* — als finalen bijzin groeien. Zoo kan men nog »ontleden« in ouderen analytischen vorm, den zin: Dat geld is *voor* booskoppe *te betaele* — in: Dat geld is voor *booskoppe*; (booskoppe) *te betaele* (namelijk). Een dergelijke ontwikkeling zien we in Drentsch en Groningsch *heen (te)*, waar

¹ Het Groningsch is heel sterk in deze constructie: 'k Heb (in de Gevangenpoort) soabels zain mit goaten op 't èn(de) *veur 't bloud ofloopen*, en vuurpotten *veur brandiezers glèn* (= gloeiend) moaken (De Blécourt).

² naar 't schip brengen.

waar een finale infin. met *te* (of een subst. inf. zonder *te*) is samengegroeid met het *bijwoord* van richting heen (*hèn*)¹.

De dubbele praepositie *om te* (*voor te*) is niet de eenige, die voor den infinitief opgang maakt. In Hollandsche volkstaal vinden we o. a.: Toch had je meer kans met *te visschen* (Bru.). Want met *te visschen* was 't ook niks gedaan (id.). Praat nou niet van *te jage* (id.). — Deze verbindingen zijn in de volkstaal lang niet algemeen. Nog minder is dat het geval met: Hij ontdook het antwoord *door te zeggen* . . . Voor hen die woningen bouwen *zonder risico te loopen*. — In zwaarwichtigen stijl vinden we: De Koningin vertrok niet, *alvorens* haar dank betuigd *te hebben* . . . vertrok, na bij herhaling haar ingenomenheid *te hebben* geuit. — Alles grijpt hij aan, *teneinde* het vak onder de knie *te krijgen*. — *Combinaties* met *van te* zijn algemeener gangbaar: *In plaats van te* antwoorden . . . *Op hoop van een koopje te* doen (uitbreiding van *op hoop van een koopje* . . .).

Van te komt voor als *object*: De Professoren leven *van* jonge lieden in huis *te hebben* (Bilderdijk) en *attributief*: De mogelijkheid *van* het in de toekomst beter *te hebben* is nu geschapen (Alg. Hdbl.). — Het voorzetsel *van te* mag niet in hoofdzaak aan »Franschen invloed« worden toegeschreven. Het is niet alleen in volkstaal (in Noord-Nederland), maar ook in de bewust-vaderlandsche taal van Wolff en Deken, ook reeds in het Mnl.² en Zeventiende-eeuwsch gebruikelijk. Franschen invloed zal men misschien willen aannemen bij het zeer frequent en veelsoortig gebruik in de Gentsche volkstaal. Maar toch is ook daar voorzichtigheid in deze »faciele« methode van »taalverklaring« geboden. Men overwege, of in de volgende zinnen het woord *van* onnederlandsch is, ja zelfs of het wel altijd Fransch *de* kan vervangen:

Ge moet achterlaote van ezuu te vloeke. Omdat g'u inhewt van te vloeke. Ze hao plezier van hem te zien luistere. Zij vaoder haod hem gezeid van harlozemaaker te worde. Hij sprak van dad aan de komesaores ne kier te gaon tuuge. Hij besloot van hem ne kier te schrijve. Hij mient van mij 't mesken op de kele te zette. Zijde wel geforseerd van valsch goed te kuupe. Aos ge te lange wacht van iets te doen.

2. Meer of minder attributief:²

Hij heet altijd 't 't ir (= aanmatigende gewoonte) van 't boerke te tritte (= treiteren). Hij heet 't recht nie van da wig te smijte. Hij hee de gewente van daor zelve ne kier mee te gaon wandele.

3. In adverbiale functies:

Ze zwietege van te peinze, wa da z'hem allemaol zoe vertelle. Ge zoed mij gruuat plezier doen van ne kier op mijn bieste te passe.

¹ In het Drentsch is *hèn* het gewone voorzetsel = *naar* geworden. *Hij is* (gaat, wil) *hèn* (te) *zwenmen*. Drentsch ook: *Loop hèn* (te) *fluiten!* (= loop naar de pomp! den drommel!).

² Zie Mnl. Wdb. VIII 1228 een geval te onrechte weggeredeneerd; zie ook elders, in Ned. Wdb. bij *te*.

4. Als passief »subject«:

Wete gij niet da 't aan de getuige verboën es van tege malekaore te klappe?

Eenigszins overhellend naar absoluut, affectief gebruik is:

Maor hoe es 't meugelijk veur ne meinsch gelijke gij, van u toch nie en beetse beter te wasche!

De taalvorm heeft kans van onder Franschen »invloed« te zijn aangewakkerd door »vertaling« van het Fransch als in: »geforceerd van valsch goed te kuupe«. We merken echter op, dat de vele verbindingswijzen van het voorzetsel *van* ook in het Gentsch op heel natuurlijke wijze kunnen zijn uitgebreid tot den infinitief. *Van te* wordt nu en dan gebruikt in gevallen, waar de Hollander *om te* zou zeggen. De vorm *om te* + infinitief is in het Gentsch betrekkelijk zeldzaam. In finale functie geldt de infinitief met *veur te*: Nu begost hij de kinders t'ondervraoge, *veur te zien* wie dat er goed opgelet hao. —

Bij Potg. is opvallend de vooropplaatsing: Machteld grijpt de haar toegestoken hand, maar *van die te kussen* was geen sprake. — Hier is in een uiterst beknopten vorm de nadrukkelijke *aanloop*vorm gered. Potg. is ook in staat, een inf. zin met *door te* te onderbreken; nog wel in de eigen directe rede:

Wat meent men, dat het aan mij had gestaan de zwarigheid te ontwijken, *door*, ondanks den helderen zonneshijn, *van het hoofddeksel niet te reppen*, of het slechts even *aan te stippen*?

De *Inf.* + *om te* als bijw. bep. van doel (*finale* functie).

§ 214 Het streven naar de bereiking van een doel kan alleen uitgaan van een *levend* subject. De finale bepaling vinden we dus aanvankelijk in de verbindingen, waar een *levend* subject van het Vf. tevens subject van den *Inf.* is:

Ze is midden in den nacht opgestaan, om dieven en boeven achterna *te zitten*. — De rechercheur kwam bij hem, om hem *uit te hooren*. — We gaan eerst's na Mijntje, om 'n neutje (= borrel) *te nemen* (Bru.). — Ga jij met Toon op de bollefooi mee, om in de visscherij een bestaantje *te zoeke*? (Bru.). — Zij ploetert maar door, om dat boeltje netjes *te houden* (Bru.). — Hij wendde al zijn invloed aan bij de regeering, om hierin verbetering *te krijgen*. — Ook voorop: Om den veldwachter *te ontgaan*, namen we een anderen weg. —

Het Vf. is hier meestal een werkw. dat een *inspanning* of een *verandering van plaats* van het subject omschrijft. Het komt voor, dat na zoo'n werkwoord, zonder nadere bepaling staande, de *Inf.* noodzakelijke aanvulling, d. i. voorzetselvoorwerp, wordt. In streng logische taal ontbreekt dan *om*: Hij haastte zich *op den brief te antwoorden*.

Daarentegen wanneer er bij het ww. een object staat: Hij haastte zich met zijn werk, om op tijd klaar te komen — is »met zijn werk« voorzetselvoorwerp; de *Inf.* + *om te* staat door een pauze gescheiden en is geen noodzakelijke aanvulling, maar een finale, beknopte zin. Ook zonder het voorz. voorw. »met zijn werk« kan de *Inf.* + *om te* een finale zin zijn en door een pauze gescheiden; maar dan draagt »haastte« een zwaar accent: Hij *háastte* zich, om kláar te komen.

Een analoge uitbreiding van deze verbinding met »om te« is die, waar een »lijdend onderwerp« van het Vf. tevens subject is van den *Infinitief*:

Hij werd geroepen, om in de zaal te komen (N. R. C.). — Die beenen van den veldwachter schenen geschapen om je achter na te zitten en in te halen (Kievit). —

Het »doel« wordt hier nagestreefd door een verzwegen actief subject (»agens«). — Dit is ook het geval met de verbinding, waar een niet-levend »lijdend onderwerp« bij het Vf. staat:

Alle pogingen, die aangewend worden, om het streven te verwezenlijken . . . Om het wegwaaien van lichte bestanddeelen te voorkomen, wordt de grond aangeplempt (N. R. C.)

Hier is een verzwegen actief subject tevens *subj.* van den *Inf.*

§ 215 De feitelijke functie van den *Inf.* + *om te* is in hooge mate afhankelijk van de voorstelling, die de spreker geeft van het gebeuren:

Te jage bij nacht met geweer . . . om dat te kenne, mo t je de heele stroopersbedoeling hebbe doorkrope (Bru.).

De handeling van het »doorkruipen« is hier irreeel« (gewenscht, noodzakelijk); ook het »doel« wordt daardoor »irreeel«, nl. *voorwaardelijk gesteld*: *om te* + *Inf.* is dus »bijw. bep. van voorwaarde«. In den zin: »Hij doorkroop de heele stroopersbedoeling, om dat vak te kennen« — is »om te« zuiver *final*.¹ Weér een andere »voorstelling« is:

Maar 't is werachtig, of 'k zoo over zée ben gekomme, om nou met hutje en mutje an wal na de kelder te gaan (Bru.).

In z'n bittere stemming stelt de spreker *ironisch* een doel, *tegengesteld* aan het werkelijke. De irrealiteit van de voorstelling blijkt uit den inleidenden *hoofdzin*, die hier dus de *modaliteit* omschrijft. *Ironische* voorstelling van het *tegendeel* van het eigenlijke doel vinden we ook in:

Affijn, — weet ik wat ik allegaar uit heb gedacht, om an zoo'n a-k-e-l-i-g kossie te komme (Bru.). —

Het adjectief »akelig« (door Brusse gespatieerd, om den minachtenden toon uit te drukken, den *nadruk* van toon)² is de aanduiding van het

¹ Dit ter vergelijking.

² Zie blz. 102, 112 Opm.

tegendeel van het eigenlijke doel; de voorstelling in den regeerenden zin met Vf. blijft in dit geval intact; wel wordt in den inf. de handeling, ironisch, als resultatief of consecutief voorgesteld. — De toespeling op het *tegendeel* komt niet alleen voort uit *ironie* van zoo'n *sarcastisch* gehalte; een *zachte* ironie straalt door in de voorstelling van een met angst en beven voorspeld gevolg, of van de onverwachte teleurstelling, zooals in:

De stroom zwelt aan, en bruist, en schuurt ontrust || Den boord die valt, om straks het hoofd *te baden* || In 't vochtig vratig graf (Perk). — Ik zag haar weer, maar om *te ontdekken*.
|| Dat weerzien zien is, wat ik altijd zie (Perk).

En vandaar de heel gewone verbinding, zonder eenig spoor van de ironie: De man ging 's avonds vroolijk en gezond naar bed, om nooit meer op *te staan*¹.

Een dergelijke *Inf.* + *om te* heeft de beteekenis van een *hoofdzin*, die een *nieuw feit* bevat; hij is tegenstellend aaneenschakelend verbonden (*beknopte progressieve hoofdzin*). — Ook buiten alle ironische voorstelling kunnen we hun verdere ontwikkeling volgen. Ze komen althans veel voor in beschrijvingen van snel op elkaar volgende handelingen. Oorspronkelijk werd door den vorm *om te* de *verrassende* wending in de situatie gesuggereerd: er is dan in de twee gebeurtenissen nog altijd een tegenstelling. Ook behoeft het subject hier niet levend meer te zijn, nu de *doelstelling* is verbleekt²:

Noordwaarts vlagde een lichtstraal als uit de bulten van het aardrijk brandend, om pijlend *op te gaan* voor den verzwarten hemel (v. Looy) = en gingen daarna . . . — Schoorl ligt aan den voet der duinen ter plaatse waar die het allerbreedst zijn, om bij Camp plotseling geheel af te breken (Cam. Obsc.). — Werktuigelijk bewegen zich hare handen, *om eensklaps* werkeloos neer *te hangen* (Potg.). — In een verschiet als van dit vensterke, het gemoed door zijn ernst eerst onwillekeurig vreeze aanjagend, om het later door zijne verhevenheid vleugelen *te verleen*n (id.). —

§ 216 De inf. kan *praedicaatsnomen*³ zijn. Bij een onpers. gezegde: 't *Is* om te lachen, 't *Is* om je 'n bult te schrikken! — In het Gentsch ook met een persoonlijk gezegde: *Ik ben* om te berste! (= *op het punt* van barsten). Hier is blijkbaar *om* nog *locaal* (temporaal). Ook in ouder Nederlandsch was dit bij *om te* wel het geval. Van Mander zegt: Hij lag drie weken *om te sterven* (= op het randje van den dood)⁴.

¹ Men denke zich een *pauze* vóór den *Inf.* + *om te* en een *uitroep* als: »denk eens aan!»

² Soms duidt een adv. het momentane aspect aan; vgl. § 259 f.

³ Vgl. § 210.

⁴ Zie blz. 370°.

§ 217 *Adjectieven*, gevolgd door een *Inf.* + *om te*.

a. Het subj. van het *Vf.* + *bijv. nw.* is obj. van den *Inf.*; het actief subj. is verzwegen:

Zoo zat ze klagelijk (= deerniswekkend) om *aan te zien* (v. Looy). — Het was aardig om *te zien* hoe die twee elkaars vertrouwden waren (Arm.).

Ook bij een *attributief* adj.: 't Is 'n aardig ding om *naar te kijken*. —

b. Het praed. adj. is een absolute superlatief: Hij was te oppervlakkig van gevoel, om de bezwaren *te zien*. — Z'n moeder was te blij met z'n terugkeer, om nog aan slaan *te denken*.

Ook hier kan het subj. van den *Inf.* in den zin verzwegen zijn: De sloot was te smal, om *er in te (kunnen) varen*.

Het subj. van het *Vf.* is obj. bij den *Inf.*: 't Konijn is te jong om ('m) *te slachten*. De *geschiktheid* wordt bepaald door een *inf.*, ook de voldoende graad: Het stuk is groot genoeg, om er een jas van *te maken*. Het voorzetsel »om« werd vroeger gebruikt in dezelfde beteekenis als »voor« in: Ik *heb (het is) niet* genoeg voor ons beiden«. »Je bent te oud voor *dat spelletje*«. — Dit maakt dezen *Inf.* begrijpelijker.

§ 218 *Substantieven* gevolgd door een *Inf.* + *om te*.

a. De *Inf.* + *om te* is *bijv.* bepaling bij een *substantief*, afgeleid van een *werkw.*, dat als *Vf.* met een *Inf.* + (*om*) *te* wordt verbonden:

Men kan op verschillende pogingen wijzen om door technische verbeteringen de hooge kosten *te verlagen* (N. R. C.). — Dit contract legt der Regeering de verplichting op, om desnoods met dwang *te zorgen*, dat (id.). — Het streven om de afvalstoffen weer in den economischen kringloop op *te nemen* (id.). — Het verlangen van Engeland, om ook dit afzetgebied *te veroveren* (id.). — Hij ging zijn revolver halen, niet met het opzet om *te dooden* (id.). — Het voorstel van den Minister, om rentelooze voorschotten *te verleen*en (id.). —

We vinden deze constructie vooral in ambtelijken stijl; *om* zou bij vele der *werkwoorden* niet staan: blijkbaar is *verzwaring* van *verbindingswoord* noodig, wanneer het regeerende woord minder werkwoordelijk is. Het gebruik van *om* is hier niet *algemeen*.

b. Bij *andere* substantieven vinden we eveneens facultatief »om«:

Zeer zeker is het denkbbeeld om de provincie Drente *te helpen*, sympathiek (id.). — De welhaast bovenmenselijke taak om een oplossing *te vinden*, die voor alle partijen niet onaanvaardbaar (!) is (id.). —

c. De *Inf.* + *om te* omschrijft de exceptioneele hoedanigheid van het antecedent:

Het was een congres om *van te smullen* (N. R. C.). — Kijk zoo'n trein nou toch op die brug . . . gloeilampschijnsel om *gêk van te worde* (Bru.). — Het is geen feit om *te laten passeeren!* — Gron.: Dat is 'n ding om *nog eens over te praten*.

Deze attributieve *Inf.* is klaarblijkelijk geheel en al uit het zinsverband geïsoleerd, als aanhangsel van het substantief; hier is *om* onmisbaar. De verbinding concurreert met zinnen als: *een congres* waarvan *men* zou kunnen *smullen*. —

De *Inf.* + *om te* omschrijft de *aanleiding* tot het *oordeel*, in den hoofdzin uitgesproken (vgl. zinnen met *dat*, § 385, 5°): Aardig van hem, om even hier *te komen*. Hij moet wèl erg achterdochtig zijn, om hier aan opzet *te durven denken*. —

Aanleiding tot de *vraag*: Wat mankeert j^o, om mij midden in den nacht wakker *te maken*? —

Zie hierover § 213.

II. DE WOORDVERBINDINGEN

Woordverbanden en hunne functies zijn bij de functies der flexievormen reeds herhaaldelijk, zij het ook terloops, aan de orde geweest. Verschillende woordverbanden zullen wij ook als »zin naar den vorm« bij de leer van de zinnen bespreken. Wij komen thans aan de beschrijving van woordverbanden, die, zónder of mét inwerking van flexievormen, in den volzin bepaalde syntactische betrekkingen uitdrukken. Het leeuwen-aandeel komt toe aan den verbalen persoonsvorm (het Vf.) en zijn verbindingen, in het bijzonder de functies die wij samenvatten onder de categorieën van bepalingen en objecten. Verbindingen buiten het Vf., verbindingen van *nomina*, zijn 1° verbindingen van een substantief met een attrib. adjectief (besproken onder »functies van het adjectief« § 102), 2° verbindingen van twee substantieven. Deze laatste soort is ten deele reeds aangeroerd (o. a. bij de woordvorming) komt ten deele nog aan het licht (bij de verbindingen van het Vf. en een *voorzetsel*bepaling, bij de coördinatie door voegwoorden); maar moet hier principieel worden onderscheiden.

§ 219 Substantieven in attributief verband zonder verschil in naamvalsfunctie staan in appositie of bijstelling; het attributief fungeerende substantief *is* een appositie of bijstelling. De twee substantieven kunnen door een pauze gescheiden zijn, de appositie is dan een »afgescheiden zin« met in hoofdzaak varieerende, ook wel hervattende functie: § 335 en volg. Zij kunnen ook *in* den zin zonder pauze bijeenstaan als gesloten woordgroep: *Het woord* »fiets« biedt ons eenige moeilijkheden. — *Smit Bósmá* is beter voor hoefbeslag dan voor kachelreparaties. — *Neef Jácob* was er ook. — Gezien het »eenheidsaccent« is het verschil met *compositie* niet groot.

Een bijzondere moeilijkheid voor de systematiek der woordverbanden zit in de verbanden die in vroegeren tijd plachten te worden gekenmerkt

door den genitiefvorm met »partitieve functie«: 'n eind touw, een glas water, een ruiker bloemen, twee uur fietsen (subst. infinitief), een gevolg elfen (van Eeden). — Zij voldoen aan de hierboven gegeven »definitie« (waaronder wij veeleer een begrips*benadering* dan een begrips*determinatie* verstaan) van de bijstelling. Zij zijn echter niet gekenmerkt door *varieerende attributieve* functie van het *tweede* lid, tenzij misschien in het laatstgenoemde voorbeeld (»Wát voor gevolg?» »Een van elfen«). »Water« is varieerend attribuut (nader bepalend) in 'n glas water«, wanneer we onderscheidend zeggen: »Ik drink geen wijn, dank U; geef mij liever *een glas wáter*«. — Wanneer de gastheer na de thee vraagt: »Drinken de heeren soms *een glas wijn*?» dan is de groep feitelijk een »samenvoeging« (het accent op *wijn* is ook hier »eenheidsaccent«, zie § 67). Hier wordt de qualiteit van »het glas« niet onderscheiden (van ándere dranken is naar de zede der visite geen sprake; het is alleen de vraag of de gasten nog een tweede phase wenschen door te maken), noch de »quantiteit« (het kunnen ook wel eenige »glazen« worden). Maar wanneer in een recept wordt gezegd: men losse het poeder op in een gewóon *glas wáter* (of: in *een kóffielepel mélk*), dan is het eerste lid weliswaar een attributieve bepaling, maar een van »maat«. En de »functie« wordt allicht gelijk aan die van een »onbepaald telwoord«. Men zie ook de verbinding met »vol«: § 103.

DE VERBINDINGEN MET EN DOOR DEN PERSOONSVORM (VF.).

De verbinding van het Grammaticisch Subject en den Persoonsvorm.

§ 220 Een substantief¹ kan met een Vf. verbonden zijn, zóo dat de flexie-vorm van het Vf. afhangt van het getal en de persoon, die door het subst. worden uitgedrukt: het Vf. en het subj. *stemmen overeen* in persoon en getal, ze zijn *congruent*. Deze *functie* van het subst. in verbinding met een Vf. hebben we grammatisch subj. genoemd (zie § 19). Er zijn bij deze verbinding eenige bijzonderheden aangaande de *congruentie* die we moeten bespreken. De hiervóór besproken »apposities uit genitief« komen weer aan de orde.

De overeenstemming in *getal* bestaat schijnbaar niet in een zin als deze: *Een menigte* gestalten *wierpen* zich in den vloed (v. Looy). *Menigte* is nl. een collectief subst.², en wordt als zoodanig met een Vf. in het enkelvoud

¹ We bedoelen met subst. alle substantivische woorden.

² verzamelnaam.

verbonden: *De menigte wierp* zich (als één man) op de knieën. — In de verbinding »*een menigte gestalten*« echter is *een menigte* niet meer een »verzamelnaam« maar *onbepaald telwoord*, bijvoegl. bepaling bij *gestalten*. De *meervoudsvorm* van het Vf. is opgekomen door de onmiddellijke verbinding met het meerv.¹ *gestalten*. Men kan het meervoud telkens weer bij nieuwe verbindingen lezen of hooren²: Een eigenaardig *mengsel* van belangen en psychologische factoren *vertroebelen* vooral in de mijnstreek de situatie in hooge mate (N. R. C.). — Dit is een toevallige *afwijking* van de *logische* verbinding. De schrijver is door den meervoudsvorm *factoren* het contact met het grammatische subject *een mengsel* kwijtgeraakt. Maar toen hij den zin *begon*, dacht hij aan een enkelvoudig subject. Anders staat het met den besproken zin: *Een menigte gestalten wierpen zich in den vloed*. — Hier dacht de schrijver reeds bij het begin van den zin aan een meervoud *gestalten*; *een menigte* was de vage aanduiding van het getal: onbepaald telwoord, bijvoeglijk gebruikt. We mogen dit onderstellen, omdat in het Nederlandsch *een menigte*, en evenzoo *een massa*, *een aantal*, *een groot aantal*, 'n *beetje*, 'n *paar*, 'n *hoop*, 'n *boel*, 'n *héele hoop*, 'n *héelebòel*, 'n *zootje* e. a. **zonder** het begeleidende meervoudige subst. verbonden zijn met een Vf. in het meervoud, evenals *vele(n)*, *enkele(n)*, *sommige(n)* etc. De *tellende* functie van deze woorden is daardoor onmiskenbaar. Voorbeelden:

'n *Massa* zijn d'r gesneuveld. — Wat zijn d'r 'n *boel* bedorven! — 'n *Groot aantal* hebben zich voor den tweeden dag laten inschrijven. —

Het verschil met de *collectieve* beteekenis blijkt bijv. bij »'n *massa*« en »'n *heel zootje*«, in tegenstelling met »*de massa*« en »'t *heele zootje*«.

Dat de onmiddellijke verbinding van het meerv. subst. en het Vf. niet onmisbare voorwaarde is voor den meervoudsvorm en de telwoordfunctie, blijkt uit: Toen ging een schooldeur open en daaruit *kwamen* || Een stoet van *kinderen* (Gorter). —

Een schijnbare afwijking van de congruentie is ook het *enkelv. Vf.* na een coördinatie van twee of meer subjectwoorden: 't *Gemeentebestuur en de raad kwam* er bij te pas. Meervoud is hier *logisch* en is dan ook bij spreken en schrijven *regel*. Het *enkelvoud* is hier afwijkend gebruikt door de opvatting van »de overheid« of door te nauwe aansluiting aan het *tweede* subst. alleen: het is een toevallige afwijking, door verlies van contact. Wanneer men zegt: *Vier kwartjes* is duur — vat men het subject op als

¹ dat vroeger een partitieve genitief was (vgl. § 97).

² Zie ook § 368.

»het bedrag van vier kwartjes«, of wel, bij een pauze voor *is*, als een zin, nl.: »Dat het vier kwartjes kost«. Zoo is het ook gesteld met den zin uit De Blécourt »Nog al wat vreterei (= ongedierte) in 't land had, *gewassen* (= de gewassen als zoodanig) *har* (= had) ook beter kend« (= gekund). — In beide zinnen is dan ook isoleering van het subject door pauze, en hervatting door »dat« heel gewoon.

Het *meervoud* in den zin: *Piet met z'n vrouw* komen vandaag. — ontstaat onder invloed van de gewone coördinatie: *Piet en z'n vrouw* komen vandaag. —

Regelmatig is de incongruentie bij de verbinding met het koppelwerk. en een subject *dat* (het): *Dat* zijn vlijtige menschen (zie § 268, 346). Hier richt zich het Vf. naar het praedic. nomen. Dit is ook het geval in den volgenden zin uit Drentsch dialect: *Die* daar in dat nieuwe huis zijn komen wonen, *is* vlijtig volk. — De subjectszin wordt als collectief subst. (verzwegen, en dus asyndetisch) verbonden.

§ 221 De congruentie in *persoon* kan alleen verstoord worden bij een subj. van twee *verschillende* grammatische personen; drie mogelijkheden zijn er dan: Mij'n broer of ik || *is* aan de beurt. — Mij'n broer || of ik ben aan de beurt. — M'n broer of ik zijn aan de beurt. —

In § 380 staan vermeld de verbindingen van een relatieven bijzin met een vocatief als antecedent; o. a. uit Gentsche Proat (bij sterke emphase een analytisch verband met driemaal de tweede persoon): *Gij die* nu 'n beetse kender zijt, *g'* het er nu bijgestaon, wa^t peisder *gij* nu af? — Hier is de congruentie van subj. (*die*) en Vf. (*zijt*) niet verstoord, omdat de persoonsfunctie van den vocatief door het betr. vnw. is geabsorbeerd (een verschijnsel van »contractie«). Dit is zelfs het geval, wanneer de vocatief substantieven vorm heeft: *Onze Vader die* in de Hemelen zijt. —

Opm. Over het gebruik van substantivische omschrijvingen van de 1ste en de 2de persoon, zie § 124/5.

§ 222 Er zijn drie verschillende *grammatische* »personen«, die door de verbinding van een *subject* en het Vf. worden uitgedrukt: de *spreker* (= de eerste persoon), de *aangesprokene* (= de tweede persoon), en als *derde* persoon alle anderen. De 1ste en de 2de persoon zijn altijd een »redelijk wezen« of worden als zoodanig door den spreker *voorgesteld*; anders zouden ze niet kunnen »spreken« of »aangesproken worden«. In *die gevallen* is dus de *grammatische* persoon tevens »persoon« in de *gewone* beteekenis, en in verband daarmee noemt men dan ook deze categorie van grammatische

functies »personen«. Maar de 3de persoon is lang niet altijd een »redelijk wezen«: *Mijn vader rookt.* — *De kachel rookt.* — *Het rookt hier.* — Wilde men nu onder *grammatische* persoon hetzelfde verstaan als onder *natuurlijke* persoon, dan zou men de verbinding in de laatste twee zinnen *onpersoonlijk* moeten noemen. Dit is niet de gewoonte. Men noemt alleen *de verbinding* »het rookt hier« *onpersoonlijk*: *het verband* van een werkw. met de derde persoon in den vorm van het *onbepaalde* vnw. »het«. *Werkwoorden* noemt men »onpersoonlijk«, wanneer zij *alléén in de derde persoon* worden gebruikt. *Andere* werkw. die met *drie pers.* voorkomen, noemt men »*onpersoonlijk*« gebruikt, wanneer zij met het *onbepaalde* vnw. »het« worden verbonden, zooals in den zin »het rookt hier«. *Onpersoonlijke werkwoorden* zijn: 1° het *sneeuwt*, het *dondert*, het *wéerlicht* etc. 2° het *avondt*, het *morgent*, het *daghet* in den Oosten, het *lichtet* overal. 3° het *spijt* me (gevoelens en gedachten).

Dit laatste werkw. noemen we »onpersoonlijk«, omdat het alléén in de *derde* persoon voorkomt. Het verschilt van de andere geciteerde onpers. werkw., doordat »het« niet *onbepaald* is: *het* duidt in »het *spijt* me« bijna altijd iets aan, dat in het zinsverband voorafgaat of volgt: »Ik kan niet komen«. »Het *spijt* me«. — »Het *spijt* me, dat je niet komen kunt«. — Bovendien is de verbinding *niet volledig* zonder den datief *me*, die dus *object* is. *Andere* verbindingen van een *onpersoonlijk* werkw. met een *ander* subj. dan het *onbepaalde* »het« en noodzakelijk aangevuld door een *derde deel* zijn bijv.: *Het kregelde* in hem. — *het resonneert* hier. — Het onderw. is een *ander* pronomen dan *het*; de verbinding wordt aangevuld door een *derde deel* in: *Wat* mij betreft . . . *Wat* gebeurt er? *Werkwoorden* zijn *onpersoonlijk* gebruikt, evenals »het rookt hier«, in: *het giet!* — *het stórt.* — *het fietst hier gemakkelĳk.* — *het zit hier lekker.* — *het sloeg vier uur.* — *Hoe gaat het je.* — *Dát is't 'm.* — *Daar zit't 'm juist.* — Zoolang bij dergelijke werkw., die met alle drie de »personen« gebruikt kunnen worden, het subj. »het« nog *aanwijzende* functie heeft, kunnen we ze, volgens de hierboven gegeven definitie, niet als *onpersoonlijk* gebruikt beschouwen: 't *Gaat* mij niet aan (of je betaalt). — 't *Doet* me onaangenaam aan. — *Hoe staat het je aan?* — Een verbinding als »'t *Kan* hem niet *schelen!*« wordt »onpersoonlijk«, wanneer het subj. »onbepaald« wordt, dus wanneer het van iemand gezegd wordt, *die voor álles in de wereld onverschillig is.*

Het is duidelijk, dat we beter doen, te spreken van onpersoonlijke *constructies*, of onpersoonlijke *gezegden*, of onpersoonlijke *zinnen*, dan van

onpers. *werkwoorden* en onpers. gebruikte werkw. Ook in dit geval is de syntactische functie niet aan een woord(soort) gebonden, maar inhaerent aan het woordverband, den zin, den geheelen context: den denkvorm. Ook is het eigenlijke kenmerk van de »onpersoonlijke« constructie gelegen in de »onbepaaldheid« van het grammaticale *subject*. Er zijn, behalve de constructies met onpersoonlijke werkwoorden en *het* als subject (zie de drie oude typen hierboven genoemd), tallooze onpersoonlijke gezegden met *het* als onbepaald (of nagenoeg onbepaald) grammaticaal subject, het Vf. *is*, en andere »koppelwerkw.« en een bepaald, *persoonlijk* psychologisch of *eigenlijk* (zie § 19) subject als *grammaticaal object*: het wordt *mij* te b^ár, etc. Hierover bij de verbindingen met *object* en de verbindingen met *zijn*. Zinsvormen als deze zijn *omschrijvingsvormen* van *handelingen* (geestelijke functies, ervaringen etc.), bestaande in een *nominale* syntaxis; vooral frequent bij primitieve denk- en spreekwijze¹.

§ 223 Voorts komen in oudere, in archaïseerende, en in primitieve taal onpersoonlijke constructies voor *zonder* grammaticaal subject: *Mij huivert* (Perk). — *Mij deert des mans* (id.). — *Mij dorst*. — Oud is: *mij vreest*, *mij gruwt*, *mij griezelt*. — Algemeen is nog: *Mij dunkt*, . . . je moest . . . *Mij dunkt* zoo. — In Drentsch dialect² zegt men: »Lust oe (= object) wel wrongel?» »Nee, die gestremde melk *smak* meeï neet«. — Hier is *Lust oe* nog een subjectsloos praedicaat, *wrongel* wordt nog niet als grammaticaal *subject* gevoeld. Wel »die gestremde melk« vóroop in den tweeden zin, op de gewone plaats (N.B. het belang van de woordschikking voor de »functie«) van het grammaticale subject. In het Nederl. is overigens *lusten* overgegaan in een »persoonlijke« constructie »Ik *lust* geen wrongel« waarin *wrongel* »object« is gebleven. De wrongel *smaakt* mij niet — is een constructie met *zakelijk* subject (vroeger object) en persoonlijk object als van ouds. Uit het zelfde dialect citeer ik nog eenige constructies met onbepaald (*het*): 't Kan *oe* *tóogriezelen* (als je er aan denkt). Zeundags zit 'e ien 't hokkien veur de praekstoul, mar iende weeke is 't zoo'n nóod need *mit* 'm (komt z'n vroomheid niet zoo aan den dag). 't *Was* de lummel um 'n ofzet (overmatige schadevergoeding) *begund* (vgl. 't was hem te doen om . . .). 't *Geet* er vak doanig *um weg* ien de Road! — 't *Worde* meeï waarm (ik werd boos). In dezen zin is de »taboeïstische«, »ver-

¹ De *onbepaaldheid* van het subject is op verschillende wijzen te verklaren ¹⁰ verzwakking van de demonstratieve, terug- of vooruitwijzende functie ²⁰ oorspronkelijke, taboeïstische, aanduidende in plaats van noemende functie van het *neutrum* van het overigens »noemende« pers. vnw. ³ Ook Groningsch, zie Ter Laan over de werkw. i. c.

mijdende«, dus omschrijvende natuur van deze constructies duidelijk: men kan nl. ook zeggen: »'t Hoar worde meei waarm«. Tevens een onbepaald 'm in: Dat is 'm 't jùust! — Doar kníp(t) 'm 't jùust! —

Vroeger was het onbepaalde *het* ook als »dekking van het Vf. in den mededeelenden zin« gebruikelijk, zooals thans het onbepaalde *er* in: *Er* kwam een man aan. *Er* was eens een koning. In het *Gentsch* is 't nog gebruikelijk voor de negatie *en*: 't *En* go at heur gien beetsen (stukje) af. 't *En* ligt daor zuust niets te vinde. En verder de combinatie 't *er*:

't *Er* zijn soms van die simpele meinsche . . . 't *Er* ligt mij iets op mij moage. 't *Er* gebeuren al ongelukke genoeg. (Met *en*—*maar*): 't *En* est *er* toch *maor* iene die gelijk kan hèn (hebben). —

Er zijn ook *passieve* constructies zonder grammaticaal subject, met *er*: *Er* wordt gedanst. — Ook met andere *bepalingen* van plaats: *Hier* wordt niet gedanst. *Aan boord* wordt niet gevochten (zie verder § 280 en vlg.).

§ 224 Ten slotte wijzen we op bijzinnen met *gelijk*, *als* en *zooals*, zonder subject: . . . *zooals* U wel bekend *is* en op de *korte* zinsvormen zonder subject en Vf. — Een Mnl.: Vele sloegher daer den bal — is een niet geheel »persoonlijke« constructie. Immers het *eigenlijke* subject is *meervoud*, terwijl hier *vele* (onz. enk.) *grammatisch* subject is; *er* is genit. meerv. bij *vele*. Het pronominale karakter van *er* is gewaarborgd door het volgende locale adv. *daer*. Van al den heren sone dorster één niet varen: hier is het *eigenlijke* subject inderdaad enkelv., de constructie is dus »persoonlijk« voluit. Maar *er* is feitelijk overbodige variatie van »*van* al den heren«. Bovendien is hier geen locaal adv. *daer* aanwezig om den overgang naar de functie van »onbepaald adverbium« te verhinderen. Doe wasser daer twintech. Dit is een »onpersoonlijke constructie«. *Er* is geen congruentie tusschen het eventueele (meerv. ¹) *subject* »twintig« en het Vf. En wanneer »twintech« niet grammaticaal subject (maar bep. van mate of getal) is, dan is er héel geen subject. *Er* is ook hier nog pronomèn in den 2den nv., door de verbinding met het getal *twintech* en de aanwezigheid van het locale adverbium.

Wat de *passieve* constructie met *er* in het Mnl. betreft, wijzen we op het interessante geval van *Datter es geropen vele ende datter luttel sijn vercoren*. Verdam in Mnl. Wdb. twijfelt, of dit de pronominale genitief *er* is. Er is geen twijfel aan. Het is een mooi voorbeeld, hoe door de woordschikking (zie hierboven bij »lusten«) het enkelv. neutrum subject (*vele*) overgaat

¹De verbinding kan zijn voortgekomen uit de opvatting van »twintig« als »twintigtal«. Maar het begon met het enkelv. Vf. *was* (*er*).

in *meervoudig*, dus volkomen congrueerend, subject (het oorspr. ook onz. enkelv. *luttel*), zoodra het subject met het Vf. verbonden staat. Door dien overgang wordt *er* allicht »onbepaald« adverbium. Het onbepaalde *er* in passieve zinnen *zonder* subject is voortgekomen uit een oorspronkelijk bepaald lokaal adverbium (ev. *daer*). —

Verbinding met een datief- (en een accusatief-) object.¹

§ 225 De functie van het datief-object wordt vooral duidelijk in tegenstelling met die van een *accusatief*-object in dezelfde verbinding; in het algemeen noemt het subst. in de datief-functie *dengene in wiens richting* door een levend subject *de handeling met het subst. in den accusatief* wordt verricht:

Heeft hij jou *dat geld* gegeven? — Morgen stuur ik den ontvanger *het geld*. — We zullen je broer *een werkje* verschaffen. — De strooper zal ons *de schat* betalen. — De stad bewees den overwinnaar *alle eer*. — *Wat* heb je me te zeggen. — Waarom zou ik *het m'n vader* vertellen? — Hij wil je *wat* vragen. — *Dat* verzeker ik je. — Ik zweer 't je. — Wil je me *de gekochte bloemen* even wijzen? — 'k Doe je ommers *niks*? — Hij laat geen mensch *rust*. — Hij gunt niemand *rust*. — Ik spaar je *de details*. —

Sommige dezer werkw. kunnen ook overdrachtelijk met een *niet-levend* subject worden verbonden:

Dat laat je geen rust of duur. — *Die mededeeling spaart* me een loopje. — 't *Gaf* 'm rust.

De hier geciteerde verbindingen zijn *in de omgangstaal* algemeen gangbaar.

We kunnen de als »richting« aangeduide *functie* in twee opzichten preciseeren: de datief duidt of den *belanghebbende* aan of een *reactief* persoon. Deze twee *gewone* datieven heeten: *belanghebbend* en *meewerkend*² voorwerp. Het meest kenmerkend is de functie van het »reactieve« object. Het object »in den accusatief« noemen we in tegenstelling hiermee het »passieve« (*lijdend* voorwerp).

Het datief object is *zonder* begeleidend *accusatief*-object gebruikelijk bij werkw. met het praefix *ont-*: Hij is me *ontsnapt*. — Het datief-object is hier reactief.³

Opm. Bij een werkw. met *ont-* met *datief* en *accusatief* is het datief-object *belanghebbend*: Ze hebben mijn vader *twee overjassen* ontstolen.

¹ Zie § 19.

² *Beter* zou zijn: *reactief* voorwerp.

³ Zie verder § 227.

§ 226 Bijzondere of niet-algemeen gangbare datief-functies zijn:

1. De *ethische* datief. Deze is in hoofdzaak beperkt tot den vorm van een pers. vnw., vooral *me*¹. De persoon, door den datief aangeduid, heeft geen belang, hij stelt alleen belang in het gebeuren, dat bij hem opwinding, schrik, verbazing over het gebeuren verwekt: in den *ethischen* datief wordt de *gemoeds*beweging aangeduid. We zouden hem dus den *affectieven* kunnen noemen, en dan niet *datief* maar *casus*.

De spreker heeft »belang«, als hij zegt:

»Daar stuurt die goeie Piet me 'n postwissel op m'n verjaardag!« —

Hij is alleen *geïnteresseerd*, hij uit zijn *opwinding*, als hij zegt:

»Daar stuurt me die goeie Piet toch 'n postwissel aan 'n man, die hij nauwelijks kent! —

In den volgenden zin in Gentsch dialect is de eerste volslagen meewerkend voorwerp, de tweede begint, in deze coördinatie, affectief te worden: Geeft er *mij* ne kilo en struup ze *mij* ne kier. —

Voorbeelden van den louter affectieven casus:

En daar heit me zoo'n kerel zoo'n buitenkansje (Bru.). — Aanschouwt mij hier en daar die bende Casselkoeien (Gezelle). — Hoor me dat vinkje fluiten (Penning). —

2. De *possessieve* datief. Het object in den datief »heeft« vooral »belang« bij verandering in zijn »bezit«, in alles wat 'z'n eigen« is. We noemen een belanghebbend voorwerp *possessieve datief* wanneer de verbinding kan worden omschreven door een *bezitt. voornw.* In poëtischen stijl komt een verbinding voor, waar een *lichaamsdeel* (het »bezit«) van dengene die in den datief is aangeduid, als subject of object van den zin fungeert: 't *Harte* popelt ha ar (Perk). — Sinds der lente lust mij 't *argloos hart* beving (Gossaert). —

Soms is het »eigene« iets anders dan een lichaamsdeel:

Hier zit de zwerfer stil — hem is de droom verdwenen (Haanstra). —

In de omgangstaal zijn deze verbindingen op verschillende wijzen gangbaar²; vrij algemeen komt een *possessieve datief* voor, waarbij het »bezit« *deel van een voorzetselbepaling* is: 't *Gleed* me uit de hand. Toch is in Holland gebruikelijker: 't *Gleed* me uit m'n hand. — met een dubbele aanduiding van den »bezitter«. In overdrachtelijken zin is nog de oorspr. vorm gefixeerd: *Hij valt* me uit de hand = ik heb geen invloed meer op hem. — De dubbele aanduiding van het bezit wordt met de enkele

¹ Soms *je*. Waarschijnlijk 'm in: Dat heb je 'm mooi gelapt. In het Gentsch: 't Ziet er hem lief uit mee U! —

² In oostelijk dialect en beschaafd: »De handen werden me stijf van 't wrijven«, en algemeen is de staande uitdrukking: Ik wil hem even de hand drukken. — Oostelijk beschaafd is ook: Ik kocht hem een boek.

gevarieerd in: Hem stijft (= verstijft) *niet zijn arm* (subj.) en hem traagt (= wordt trager) *niet het bloed* (Volker). —

3. *Algemeen gangbaar* is de possessieve datief in *uitgebreide* verbinding; nl. van een *Vf.* + *datief* + *accus.* + *voorzetselbepaling*; ook hier dringt de *dubbele* aanduiding van den bezitter door:

Stop hem maar *een zakdoek in den mond*. — Hij gaf het dier *een klap op z'n dij*. — Hij rukte mij *de zweep uit de handen*¹. — Ook hier zegt men in Hollandsch bij voorkeur het bezitt. vnw., in het N.O. het lidw. In Drente zal men zeggen: Hij trapt mij op de teenen. Maar: — op *mijn* zeere *teen*.

Deze verbinding is ook mogelijk bij *overigens intransitieve* werkw.: *Hij had haar tranen in de oogen geredeneerd*. —

4. *Algemeen gangbaar* is de verbinding met een *adverbium*; de datief is dan »belanghebbend voorw.«. Zoo bijv. dikwijls bij *af*:

Als we den zeeschoumer *z'n prijs* eens afkaapten? — Ze namen hem *de muziekdoos af*. — Ze sneden hem *den pas af*. —

Andere adv.:

Wat heb je me *mee* gebracht? — *Dien rang* hadden ze hem toegekend. — *Dat* mag jij Riekie niet meer *andoen* (Bru.). — Ze boden haar *een bouquetje aan*. — Ik heb 't hem genoeg *voorgehouden*. —

Ook adv., die wel *adj.* zijn²: *Ik heb 'm z'n nek stuk geslagen*. — Nu en dan bij een *overigens intransitief* werkwoord: Ze hadden hem *dat boek aangepraat*. —

Opm. *Bijgedacht* is (aanvankelijk) het accusatief-object (»de deur«) in: Vader zelf deed 'm *open*³. —

Opm. Een afwijkend gebruik is de *datief van vergelijking* (comparatieve datief): Ik heb mijn vroegre kracht voelen *beschamen* || Door U, daar *kracht'ger* gij mij zijt geweest (Verwey). — Bij een superlatief is de datief meer gewoon: Beide de zee en den dwingeland te sterk (*sterker dan*).

§ 227 Minder scherp is de functie van datief-object te onderscheiden in verbindingen zonder accusatief-object er bij. Is het object een levend wezen, dat op de een of andere wijze actief betrokken is bij de handeling, die het onderwerp richt op het object, dan kan dit object nog als datief-object worden opgevat:

Ik lichtte *hem* bij. — Ik stond *hem* trouw ter zijde. — Hij riep *me* na. — We keken *hem* na. — Ze lachte *ons* toe. — Hij schreeuwde *den knecht* toe. — We haalden hem in en liepen *hem* snel voorbij. — Oudere stijl: 't Is of Middeleeuwsche gloor | In weidschen optocht nadert: | Van heinde en ver vergaderd | Rijdt 's adels bloem *dien* voor. —

¹ Deze verbinding in volkstaal in plaats van het »deftige«: Hij *ontrukte* mij de zweep (zie § 225). De voorstelling is *concreter*, door de voorzetselbepaling.

² Zie § 255.

³ Zie § 229.

In vele van deze verbindingen staat een werkwoord, dat zonder adverbium intransitief is (loopen, staan, kijken enz.). Voor het taalgevoel gaat het object allicht over tot de functie van lijdend voorwerp, zooals blijkt uit de omzetting in den lijdenden vorm: Hij werd door ons allen bijgestaan. — We werden nageschreeuwd door de lieve jeugd. — Het (samengekoppelde) werkwoord is dan overgankelijk (getransitiveerd, zie § 229 en 20).

Verbinding met een accusatief-object of -bepaling.

§ 228 Wanneer wij de overblijvende verbindingen van een Vf. met een substantief in soorten indeelen, al naar de schakeeringen in de functie die door de verbinding wordt uitgedrukt, zijn de meeste totaal verschillend van de datief-functie: het substantief is *niet* reactief tijdens de handeling. En dat is het kenmerk van het *accusatief-object* (*lijdend* voorwerp).

Alleen wanneer het subj. op het object *richt* zijn *stem*, *gebaar*, *zorg*, *contrôle*, *liefskoozing*, *bestrafving*, *beweging*, kan het voorkomen dat het object, dat meestal een *levend wezen* is, *reactief* is. Wanneer we iemand *volgen*, kan hij *ons ontloopen*; wanneer we iemand *vleien*, *roepen*, kan hij »reageeren«; en onze verhouding ten opzichte van het object kan door die actie of reactie worden beïnvloed. *Wordt dit in den groepvorm uitgedrukt*, dan is de functie der verbinding zonder twijfel die van een *datief-object*; in de oudere taal (en in het Duitsch bijv.) wordt in dergelijke gevallen dan ook de *datief-vorm* gebruikt.

De voornaamste werkw. die we onder de bovengenoemde »richting« van *stem*, *gebaar* etc. kunnen samenvatten, zijn: *roepen*, *spreken*, *bidden*, *prijzen*, *groeten*, *waarschuwen*, *houden*, *wiegen*, *helpen*, *voederen*, *monstereen*, *inspecteeren*, *gispfen*, *slaan*, *naderen*, *volgen*, *ontmoeten*. De gespatieerde werkw. zijn met een *volslagen passief* (*lijdend*) voorwerp verbonden. Bij sommige dier werkw. kan een *nomen actionis* object zijn (*prijzen*, *gispfen*, *volgen*). In dat geval is natuurlijk van *activiteit* geen sprake; de »beteekenis van het werkw.« verandert zelfs geheel, bijv. in: Ik *volg* die onderneming met belangstelling. — Hier is duidelijk dat de *woordbeteekenis* eenerzijds de schakeering der *functie* bepaalt, anderzijds van die functie afhankelijk is. Men vergelijkte nog: De ouderling *sprak* het afscheidswoord. Heb je den directeur gesproken? — Wat de *casusfunctie* betreft, herhalen wij: niet het *woord*, maar het *woordverband* beslist.

In de nu volgende verbindingen is er geen »activiteit« van het object:

1° Het subj. *maakt* het object (een ding dat tastbaar is):

Hij *maakt* een kippenhok. — Hij *schrijft* een brief. — *Ze groeven* een gracht en daar binnen *metselfden* ze een muur. —

2° Het subj. *verandert* het object van *uiterlijk*, *aard* of *plaats*:

het zilver *polijsten*, de messen *poetsen*, de tafel *dekken*, het zeil *klaren*, het eten *koken*, de straat *asphalteren*, de deur *verven*; ik zal het vrachtje wel *dragen*; *stuur* je dát kleine kind? —

3° Het subject *verneemt* het object:

Zie je dat schip? — *Hoor* je dat geknars? — *Voel* je die tocht? — Hij *merkt* het niet. —

Opm. *Zien* (en de andere verba sentiendi ook) heeft verschillende overdrachtelijke »beteekenissen«, al naar den aard van het object: Hij was te optimistisch om de bezwaren te *zien*. — Heeft U *gezien*, dat de vréde is geteekend? — Dan *zag* hij weer die feestdagen, van vijftig jaar geleden. — Ik *zie* je nooit meer op school. —

4° Het subj. *heeft*, *krijgt*, *verlangt*, *verliest* het object; de verhouding tusschen subj. en obj. is er een van bezit, gezag, beschikking (over). Uitgedrukt door de werkw.: *hebben*, *houden*, *dragen*, *nemen*, *krijgen*, *vangen*, *koopen*, *huren*, *lenen*, *plukken*, *grijpen*, *kiezen*, *winnen*, *vinden*, *vergeten*, *missen*, *verliezen*, *zoeken*, *wenschen* e. a. Hoezeer deze »beteekenis« van het werkw. afhankelijk is van het geheele zinsverband, kunnen we opmerken bij het werkw. *hebben*. Het nadert de beteekenis van »krijgen« in: Voor 'n daalder *heb* je al 'n mooi aquarium. — Je zult 'n cadeautje van me *hebben*, hoor! — Met sommige subst. *verbonden*, drukt het een *eigenschap* uit: *Ze heeft aardige karaktertrekjes*. — Hij heeft nog *tets jongensachtigs*. — Géén Terlaet *had gehóór*. — Kom 'ns hier, als je *lef hebt!* — of een toestand: We hebben *logé's*; 't reisje moet dus maar overgaan. — Hij *heeft 't* er zwaar mee. — of een *daad* of *stemming*: Morgen *hebben* we *examen*. — Hij *heeft* geen *zin*. —

In volkstaal: 't Kind *heeft het* op de borst, in de maag, in de keel etc.

Deze laatste verhouding is gelijk aan die van verbindingen in de volgende rubriek.¹

5° Het object (een *niet-tastbaar* ding) is de *inhoud*, het *resultaat* van de handeling (»inneres Object«). De verbinding kan bijna altijd door een intransitief of reflexief werkw. worden omschreven. Vooral de werkw. *maken* en *doen*² worden op deze wijze verbonden:

Wat *maak* je toch 'n *herrie*. — *Ze maakten 'n omweg* (= liepen óm). — Affijn, hij *maakt z'n smoes*, en zegt . . . (maakte zich ervan af). — Zij *maakte een verontschuldiging*. — *Ze maakten 'n marsch* van vier dagen (= marcheerden). — *Carrière maken*. — *Geld maken*. — Hij *deed*

¹ Zie § 164 *hebben* bij perfectum. ² Zie bij *omschrijving* blz. 122.

examen. — Hij deed 'n ontdekking. — Boodschappen doen. — Dienst doen. — Z'n best doen. — Goocheltoeren doen¹. — Kan die nog dienst doen? — Wasch jij de ramen, ik doe de rest wel. —

Vooral met een *pronominaal* object: *Dat heb ik gedaan*. Dikwijls is het obj. dan hervattend in *vage* aanduiding: Dus je doet 't, hè? — Ook met *wat*: »Wat heeft die snaak toen gedaan? Die heeft de deur gesloten met een balk«. — Hier is »doen« reeds *omschrijvend* werkwoord². Als zoodanig fungeert het vooral in een zinsverband als:

Ik zal geregeld naar de bibliotheek gaan; dat deed ik ook voor Papa altijd. — Bij Potg.: Doceeren, dat deed de goede man sinds tal van jaren. — Zij boeien haar meer, dan de schitterendste bloemen het deden. —

Andere werkw. in de verbindingswijze van het obj. van den *inhoud* zijn: Hij trok 'n raar gezicht. — Hij waagde de reis. — Hij sloeg 'n raar figuur. — Wat denk je wel? — Wat zeg je. — Hij praat maar wat. — Hij zegt wat. — Elk praat z'n schoonst (Gron., Dre.). — Je mag 't zeggen. — Wat roepen ze daar? — Zweer 't eens, als je durft. Ze herhaalden de vraag. — Bevel geven. — Ze gaf een gil. — Hij doceerde Indisch Recht. — 't Dier leed pijn. — Hij schudde »neen«. — Hij zingt 'n solo. — Hij nam 'n aanloop. — Je krijgt 'n rilling. — Zullen we 'n wedren houden? — Ze hebben om beurten de wacht, gehouden. — Nu en dan is hier samenkoppeling van obj. + werkw.

Hulpww. als *kunnen* worden met een *vervangend object* verbonden:

Met »leven« bedoel ik geen pretmaken, zooals de eerste de beste het ook wel kan. — Dát is stroope . . . maar om dát te kenne³, mot je de heele stroopersbedoeling hebbe doorkrope (Bru.). —

Een bijzondere schakeering van deze verbinding is een *werkw.* met een *obj. van verwanten stam*: Ga je gang maar! — Eigenlijk is deze verbinding een *verzwaarde, omschrijvende* vorm van het werkwoord, oorspronkelijk in *nadrukkelijken* stijl:

Toen wist de oppasser, *welken laatsten gang* zijn meester nog wilde gaan (G. d. W.). — Zij droomde een droom van geluk. — Hij stierf z'n natuurlijken dood. —

In een zin als de voorlaatste is oorspronkelijk het obj. een *afgescheiden hervatting* van het werkwoordelijke gezegde, zooals nog in:

Ze glimlachte, een moe lachje, terwijl ze even bij hem stielhield, alsof ze iets wou zeggen (Arm.)= en het was 'n moe lachje . . . —

6° De verbinding van het *werkw.* met een *accusatief* is soms niet volledig zonder het *bijgedachte* »belanghebbend voorwerp«⁴; het subj. stelt het obj. ter beschikking van een ander:

De gids toont al 't merkwaardige. — Ik wil vergoeding geven. — Stuur maar 'n monster. —

¹ In kindertaal omschrijvingen als: Hij deed 'n kirretje= kirde even. —

² Zie § 279.

³ = kunnen.

⁴ § 225.

§ 229 De verbinding van een *Vf.* met een *lijdend voorwerp* noemt men een *transitieve*¹ verbinding. Men gaat daarbij uit van de gedachte, dat de handeling van het *subject* overgaat op het object. Uit onze bespreking van de verbinding van een *Vf.* + *subst.* in 't algemeen (zie § 19) is duidelijk geworden, dat de *functie* van de verbinding niet afhangt van één der woorden die de verbinding vormen, maar van alle woorden te zamen. Evenmin als het *subst.* de *functie van accusatief* uitdrukt, is het *Vf.* alleenbeslissend voor den aard der verbinding. Een werkw. kan weliswaar *meestal transitief gebruikt* worden, maar het is daarom nog geen »transitief« *werkwoord*. Spreken we korthedshalve van een »transitief werkwoord«, dan bedoelen we: een werkwoord dat meestal in een *transitieve verbinding gebruikt* wordt.

Een plotselinge afwijking van het transitieve of intransitieve gebruik van een werkwoord is altijd mogelijk. Wordt een werkwoord plotseling of toevallig transitief gebruikt, in afwijking van de *gewoonte*, dan wordt het »getransitiveerd«. Het is begrijpelijk, dat werkw. die gewoonlijk met een *meewerkend* (belanghebbend) *voorwerp* (datief-object) of met een *voorzetselvoorwerp*² worden verbonden, plotseling of toevallig worden »getransitiveerd«, omdat immers de functies van deze drie »voorwerpen« niet sterk uiteenloopen. Een voorbeeld: *dat wij* den voetstap schromen in het dorre bladerbed (Penning). Gewoonlijk is het: *schromen voor*; maar door bijgedachte aan *schuwen, mijden* + *accusatief-object* komt men gemakkelijk tot transitiveering. Met weglating van den *accusatief* »de deur« zegt de Hollander: *Wie heeft hem opengedaan?* — Bijgedachte aan: *Wie heeft hem* ontvangen, binnengelaten? — maakt, dat hij den »datief« als »accusatief« voelt en zelfs in den *lijdenden vorm* zegt: *Door wie* werd hij opengedaan? De *woordschikking* werkt ook hier aan de functie mee: *Mevrouw* werd opengedaan — kan als *datief* en als *subject* zijn gevoeld. Volslagen »getransitiveerd« (en samengekoppeld) is opendoen pas, wanneer een duidelijk *subject* als *hij* in het passief wordt gebruikt. — In den zin: *Ik houd je* gezelschap. — is misschien »je« nog *datief*³; maar in: *Ik zal je* gezelschap houden. — *accusatief*, daar we in Holland ook hooren: *We zijn erg plezierig* gezelschap gehouden door Pietje. Ook hier werkt de *samenkoppeling* mee aan de transitiveering. Bovendien

¹ *overgankelijk* is de vertaling.

² Zie § 242:5.

³ Het hangt er maar van af, of wij in deze groep het *accusatief-object* nog als zoodanig voelen.

wordt de overgang gesteund door *bezighouden*. — Werkw. met *be-* en *ver-* zijn heel vaak *getransitiveerd*.¹ Vgl. bijv. De heeren worden verzocht, niet te rooken. —

In *poëtische* taal vinden we herhaaldelijk onverwacht *transitief* gebruik van gewoonlijk *intransitieve* werkw., vooral in *causatieve* functie:

De nazaat wiens voet de kiezels onzer groeven *knerpt* (Perk). — *Bloosde* de avondzon heur bleeke koon? (id.). — *Zoo toeft* me Uw beeld aan vaderlandsche zoomen (id.). —

Het gebruik is hier te verklaren uit neiging tot *korte vormen*².

Ten slot'e zijn er verschillende *uitbreidingen* van de verbinding van een *werkw.* + *accusatief* mogelijk, waarbij (gewoonlijk) *intransitieve* werkw. in *transitieve* functie worden gebruikt: zie § 226:3.

Omgekeerd kunnen werkw. die gewoonlijk *met een lijd. voorw.* voorkomen, plotseling of toevallig zonder die aanvulling in korten zinsvorm worden gebruikt: *Ten wist* hij. — *Begrijp je?* — Plaatsgebrek *noodzaakt* tot beperking. — Een korte vorm voor de snelle dramatische schets is bij Potg.: *Zich omkeerend van het venster, wordt zij eerst nu gewaar, dat het hagelwitte linnen van de knie op den grond gleeed, dat de schaar haar vingers ontsnapt — in een omzien vouwt ze samen, bergt zij weg en is beneden.*

§ 230 In § 19 hebben we opgemerkt, dat een subst. met een Vf. kan zijn verbonden, zonder dat dit subst. noodig is, om een volslagen *gezegde* te vormen. Men noemt het subst. dan niet »object« maar »adverbiale bepaling«. Door het *subst.* voegt de spreker iets *bijkomstigs* aan het »gezegde« toe. Zoo zijn er substantieven (oorspr. in den vorm van een *accusatief*) bij een Vf., die *den duur* van het gebeuren aanduiden: In Amsterdam *viel de regen* den ganschen dag (Arm.). — Soms ook, vooral in litterairen stijl, den tijd *waarop* het gebeuren plaats heeft:

Dien ochtend, bij het ontwaken, leek het huis een ruïne. — Gij waart, *dat uur*, een teeder beeld || Van wat mijn ziel niet worden mocht. —

Gewoner is de voorzetselbepaling: *op dien ochtend, op dat uur*. Maar toch ook: *Wat voor dag* past het je? *Welke dag* kom je? *Het volgend jaar* gaat hij studeeren.

De »adverbiale *accusatief*« duidt ook een *graad* aan: *Hij rustte* een beetje. — *Hij liep* 'n eindje. — Hij wordt, als het subst. verzwakt,

¹ Zie § 20, 87.

² Zie § 20.

»adverbium«; vooral vormen als: *Hij lachte* wat. — *Hij suft véél* (te veel). —

Zoo is ook in zinnen als: *Welke weg* ga je? — de onderscheiding van een objects-accusatief¹ en een adverbialen accusatief ietwat *willekeurig*.

§ 231 De verbinding van een Vf. met één of twee substantieven kan op verschillende manieren worden *uitgebreid*.

Bijzonder talrijk zijn de verbindingen van een Vf. + subst. + *adverbium*.

1°. Het werkw. kan ook op *andere* manieren met een obj. worden verbonden, *transitief* worden gebruikt. Het *adverbium* voegt allerlei verduidelijkingen aan de handeling toe; vooral de richting (*locale* bepaling), ook wel de aanduiding der *voltooiing* (perfectief aspect); soms is er geen verwantschap in de beteekenis van de verbinding met en die zonder het adv. Dit alles is gemakkelijk te constateeren bij de voorbeelden: *mee-, weg-, opnemen; aan-, mee-, op-, samen-, terug-, uitrekken; af-, neer-, op-, uitleggen; aan-, op-, uit-, neer-, wegzetten; aan-, door-, mee-, onder-, op-, uit-, overterug-, wegbrengen; aan-, in-, op-, over-, terug-, uit-, weghalen; aan-, in-, op-, tegen terug-, weghouden; aan-, in-, terugzien; opmerken, aanvoelen, aan-, uithooren; aanbevelen, -duiden, -geven, -dragen, -kleeden; achterlaten; afdrogen, -dweilen, -kloppen; doorschrappen; inwrijven, -zuigen; meesleuren; omgooien; opbiechten, -roepen, -schorten, -schrijven, -steken, -stoken, -wrijven; samenvouwen; terugdringen; uitdenken, -hooren, -noodigen, -schelden, -spreken; enz.*

Van iets anderen aard zijn de verbindingen met adv. die óók adjectief kunnen zijn²: *leegeten, loslaten, scheef trekken, vasthouden*. —

In plastische taal wordt een adverbium wel weggelaten.

Over de vorming van samenkoppelingen: zie § 83.

2°. Met werkw. die overigens *intransitief* gebruikt worden, kan een *accusatief* worden verbonden als obj., wanneer tevens een *adv.* aan de groep wordt toegevoegd. Het subst. is een *niet-levend* ding: *hij liep* de trap *af*. — *zij gingen* den hoek *om*. — Is het subst. een levend wezen, dan voelen we het als *datief*: (zie § 226: 5). Hierover nog § 240.

§ 232 Transitieve werkw. kunnen met een *voorzetselbepaling* nader verbonden zijn. Bijzonder duidelijk blijkt de *noodzakelijkheid van de aanvulling door een voorzetselbepaling*, wanneer een *verandering* van *plaats* moet worden omschreven. Hiervoor is een *werkw. + voorwerp* zonder méer maar zelden voldoende³. De meest gebruikelijke werkw. zijn *brengen* en *halen*:

¹ Vooral van den accusatief van § 228: 5°.

² Zie § 237, 255.

³ Zie § 228: 2°.

Ik bracht het kind dien dag zelf naar de school. — Riek bracht me na boord (Bru.). — Ze halen de vruchten van de boomen. — Water halen ze uit de rivier. — Hij haalde onophoudelijk z'n vingers door z'n baard. —

Andere werkw. zijn: *sturen, zenden* (deftiger); *trekken, duwen*; ze *wrong haar schoenen van de voeten* (Hier is een groot verschil in beteekenis bijv. vergeleken met zij *wrong haar handen*). — Dezelfde werkw. en voorzetselbep. komen ook overdrachtelijk, d. w. z. met zeer bijzondere beteekenis, voor:¹

De reis van Hedin bracht de wetenschappelijke wereld in ongekende spanning. — Tot een spelletje kon ik hem niet brengen. — Wie heeft je uit de misère gehaald? —

De bepaling van plaats of *richting* komt natuurlijk ook voor bij een werkw. + voorw. die zonder de voorzetselbep. al een volledig gezegde vormen: *Help me eens | op dat paard, Kees.* — Hij leegde het heele jampotje | op z'n bord. —

Zoo ook de bepalingen van de plaats *waar het obj. zich bevindt*:

In Hongarije bezat hij nog 'n kasteeltje. — Hij bezat 'n kasteeltje *in Hongarije*. — Ze zag haar zuster plotseling *naast de brug*. — Zie je dat huis *op den hoek*? — De negers droegen 'n gestreepte schorteldoek *om de beenen*. — Het ivoor vervoeren ze *op hun ruggen*. — Ze vervoeren het ivoor *uit den Soedan*. — Hij hield het leitje *in de hand*. — Hij had het contract *in z'n zak*. — Hij had 'n mes *in den zak*. —

Van den nadruk op de handeling, de plaats, of het object, van de volgorde der drie deelen etc. hangt af, of deze voorzetselbep. enkel *bijwoordelijk*, dan wel *bijwoordelijk-bijvoeglijk*, of zelfs *bijvoeglijk* is (zie § 247 en volg.).

§ 233 Vooral bij werkwoorden die met het accusatief-object een onverbrekkelijk geheel vormen², staat de *voorzetselbep.* in de verhouding van een *object*, een noodzakelijke aanvulling:

Heb je soms *drukte* met je koffers, waarschuw me dan. — Hij *had zin* in het roomtaartje. — *Wat heb* je aan zoo'n lui lak. — *Heb* je 'n *goed oogje* op dat buurmeisje? — Ik heb *geen last* van hem. — Hij *heeft recht* op de heele som. — Hij *hield zoo veel* van z'n oude huis. — *Hooveel* heb je *gegeven* voor die fiets? — *Wat zal ik zeggen* tegen den Burgemeester? — *Wat* zullen wij tot deze dingen *zeggen*? — Ik zal 't aan den meester *zeggen*. — *Vraag 't* maar aan de jongens. — *Wat* zou je van zoo'n huisje *denken*? — Hij *maakte gebruik* van de gelegenheid. — *Wat* moet ik *doen* met zoo'n verloopengeweer? — Hij *koos partij* voor z'n zuster. — *We beleven plezier* aan je. — Dat heb ik niet aan je verdiend. —

Dit zijn *voorzetselvoorwerpen*: zie § 242: 5.

§ 234 Verschillende verbindingen van het *werkw.* + *voorzetselbep.* zijn tot staande uitdrukkingen, eigenlijk nieuwe (samengekoppelde) werkw. verstand:

¹ Zie § 242: 2.

² Zie § 228: 5° (het object van *inhoud*).

Zou hij geld bij zich hebben? — Hij zal weer wat op z'n geweten hebben. — Ik weet, dat hij heel wat op z'n kerfstok heeft. — We kunnen ze toch niet in 't leven houden. — Zou hij me voor den gek houden? — Ze schrokken, toen ze den agent in 't oog kregen. — Hoe krijgt hij 't in z'n hoofd! — Al heel gauw hadden ze 'n duitje bij elkaar gekregen. — Je moet de tafels tot 20 van buiten kennen. — . . . op je duimpje kennen. — De kapitein zal 'm wel op sleeptouw nemen. — Zulke leerlingen mogen we niet op sleeptouw nemen. — Ze mag je wel in 't goud beslaan, haar kostwinner! — Dat paard brengt z'n meester ten val, en al de zijnen. —

Opm. Een ondeelbare verbinding van Vf. + obj. + voorzetselbep. is: Hij krijgt 't op z'n zenuwen. — Hij heeft het aan 't hart (z'n hart). — 't is hier »onbepaald«. Een onderzoek naar de verbreiding van het onbepaalde 't in andere dan subjectsfunctie in een primitieve volkstaal brengt talrijke verrassingen. Ik noem uit het Drentsche dialect van Ruinen o. a.: De kaerel gonk 't an, of 'e neet wies was. Weei zölt zeker waer wiend kriegn: de kiender go at 't a n! Ze bint allemaole eeven balsturig.

Ook vaste verbindingen met een *adverbium*: Ik heb het werk af. Heb je het boek uit? Heb je hem dóor? —

§ 235 De verbinding van het transitieve werkw. met een voorzetselbep. kan ook¹ worden aangevuld door een adv. van richting; vooral in de omgangstaal als *verzwaring* van den vorm²:

Ze duwen hem plat tegen den muur a a n. — Ze schoof de stoel tegen die van haar buurman a a n. — Riekie sjouwde m'n kist en zak weer van boord af (Bru.). — Hij was gewoon, dan al zijn kinderen om zich heen te hebben. — De kap haalde hij over z'n tulband heen. — Hij trok de zweep met geweld naar zich toe. — Daar hadde me die Tesselaars de heele buit van 't strand weggehaald. — Als een eeuwige kwelling droeg ze 't besef van die schuld met zich mee (Arm.). —

Opm. Ook deze werkw. kunnen met het adv. een steevaste samen koppeling gaan vormen.

Bijzonderheden in de verbinding met accusatief.

§ 236 Een werkwoord met twee accusatieven.

Deze verbinding is betrekkelijk zeldzaam. De eene accusatief is *object*, de andere *praedicatief-attribuut*:

Ik vind een concert een corvee. — Ze vinden hem een flauwe jongen. — We noemen hem Jopie. —

In poëtischen stijl ook bij andere werkw.³: Omdat ge mij een dweper

¹ Zie § 240.

² Als zoodanig zijn te beschouwen de verbindingen, waar het adv. *ontbreken* kan.

³ Archaïstisch of ook gallicistisch, vgl. bijv. *Marnix*: Want wie hem selven schaep maect, die wordt van den wolf gegeten. — In de omgangstaal is de verbinding gebruikelijk als het praed. attr. een *ambt* of *waardigheid* omschrijft. Ze maken hem nog *burgemeester*! —

maakt (Perk). — Maar in hetzelfde gedicht: Tot een dweeper maakt ge mij. — Vergelijk ook: Dat gij *mij* weet || Schelp van uw zee. — In brieven lezen we de staande uitdrukking: Geloof *mij* steeds de Uwe.

- § 237 Een werkwoord met een accusatief en een bijv. naamw. als praed. attrib. Met *vinden*: Je vindt *ons allemaal* onmuzikaal (Arm.). — Papa zal 't wel goed vinden. — In zinnen als de laatste ontstaat gemakkelijk de *samenkoppeling*¹. Met *maken*: Ze had *haar woning* gezellig gemaakt. — iets weer goedmaken; iemand boosmaken; iets goedkeuren. — Met *doen*: Ze deed *haar oogen* dicht. — Andere verbindingen zijn: een boom kaal vreten, z'n *schoenen* scheef loopen. — *de zaak* blauw blauw laten. — Meestal ontstaat *samenkoppeling*: liefhebben, grootbrengen, doodslaan. — Uitgebreid met een *datief*: Iemand *den voet* dwarszetten. — In litterairen stijl vinden we bijzondere verbindingen als:

Toen de afglans van den zonsopgang *hem wakker schein*² (G. d. W.). — Zie *Moeder* mét hem blijde (Penning). — 't Noodlot *dat* gij wijs gelooft (Penning). —

Opm. Een uitdr. als: *ik heb liever 'n ei* (en daarna: *ik eet liever 'n ei*) waar *liever* thans adv. is, is oorspr. gelijk aan de hier besproken verbindingen (*ik heb 'n ei liever* — is nog Katwijksch, ook Gron.). *Lief-hebben* is compositum geworden.

Een werkw. met accusatief en deelwoord.

Het teg. deelw. zie § 185. Het verl. deelw. zie § 178.

Een bijzondere ontwikkeling leidt tot het *omschreven perfectum* van transitieve werkw.: zie § 164.

Opm. Bij een *datief* komt geen praed. attr. voor. Opmerkelijk is daarom 'n geval bij *Vondel*: Die tabbert dien Deeglijkheyd *hem* ging so *onbesproken* breyen = *hem, den »onbesprokene«, als een »onbesprokene«, »onbesprokene« die hij was.*

- § 238 Een werkw. met accusatief en een vorm met als.

Aanvankelijk is de bepaling enkel *bijwoordelijk vergelijkend*: *Hij schortte z'n wijde broek op* als 'n rok. — Maar zij heeft tevens betrekking op den *accusatief* in: *Hij beschouwde het leeren* als z'n plicht. — *Ik ken hem* als een plichtsgetrouw ambtenaar. —

- § 239 Verschillende der hier behandelde verbindingen van een Vf. met één of meer substantieven zijn ook *reflexief* gebruikelijk: een subst. heeft dan den vorm van een reflexief voornaamwoord³:

¹ Vgl. ook het subst.: met *goedvinden* van — met uw *wenemen*.

² transitiveering.

³ Zie § 126, d.

1. a. het werkwoord komt *zonder dit* object niet voor: *hij schaamde zich.* — *hij vergiste zich.* — Ze heeten *echt* wederkeerend.

b. het werkwoord komt *zonder dit* object niet in *gelijksoortige* beteekenis voor: *hij begaf zich* naar het stadhuis. —

c. het werkwoord komt ook met andere objecten dan het reflexieve in gelijke beteekenis voor: *Ze wachte haar kinderen en daarna zichzelf.* — *Hij heesch zich met moeite in het rijtuig.* — Ze heeten *toevallig* wederkeerend.

2. Het reflexieve object kan ook *datief* zijn¹:

Maak je geen zorgen voor den tijd. — Hij *sloeg* zich voor z'n kalen knikker (v. Looy). — De stroopers *grinnikten* zich *tranen* (Bru.). —

3. Het reflexieve object is met andere woorden tot een groep verbonden:
a. een bijwoord: Hij *drong* zich *óp.* — *Geef* je *óver.* — Hij *sloot* zich niet *aan* (bij de club). —

b. een adjectief: *Maak* je niet *dik.* — Hij *maakte* zich *boos.* — Hij *werkte* zich *dood.* — *Hou* je *kalm.* — Ze *voelde* zich *slap.* —

c. het reflex. object is subj. of obj. bij een verbonden infinitief: Hij *voelde* zich *wegzinken.* — Tegen beter weten liet hij *zich meesleepen.* — Zelfs kan het refl. obj. ook hier *datief* zijn: Hij *liet* zich *die waar* aanpraten. — Hij *voelde* zich *zijn kracht* ontzinken (Gossaert). — Vergeelijk hierover de verbindingen van den Infinitief: § 202 en volg.

Verbinding van voorzetselbepalingen met den Persoonsvorm (+ subj.).

§ 240 Door de verbinding van *Vf.* + *subst.* + *adverbium* kan worden aangeduid het richten van *de stem*, *de aandacht* (gezicht, gehoor, gebaar), *de beweging* op het substantief:

Hij *schreeuwde* den knecht *toe*; ik *keek* hem *na*, ze *hoorden* me *aan*, hij *lachte* ons *toe*, ik *knikte* haar *toe*; hij *liep* het poortje *in*, hij *holde* de trap *op*, de *bal* vloog het raam *in*, hij *ging* een anderen kant *uit*, hij *liep* de trap *af*, ze *gingen* den hoek *om.* — Katw.: 'n Zandweg *liep* daar de Noord *in.* —

Overdrachtelijke uitbreiding over andere werkw. komt voor:

En 't nachtelijk koeltje *suis* door de espe-twijgen || De kluis *in* (Perk). — Katw.: 't Eten stonk de pot *uit.* —

Het adverbium wordt in den *bijzin* met het *Vf.* en in *hoofd-* en *bijzin met den Infinitief samengekoppeld*: *Terwijl ik hem nakeek*; *de bal zal het raam invliegen.* —²

Opm. 1. Ook uitgebreider adverbia: Ze kwamen me *tegenoet.* — Ze reden de anderen *achterna.* —

¹ Zie § 20. *Medium* heet deze verbinding.

² Zie § 83.

Opm. 2. Verbindingen als deze komen ook voor bij *transitieve* ww. met een *object.*: Hij *nam* de lei *op*; ze *las* den brief *door*; hij *stak* me *de hand toe*; de bediende *hield* hem *het leetje voor*; toen ze hem *de hand toestak*. —¹

Ook hier is het obj., als het een persoon is, meestal dativisch, als het een zaak (plaats) is, accusativisch². —

Van oudsher kunnen adverbia, die *thans nog na* den objectscasus voorkomen, worden gefixeerd op de plaats vóór het substantief. Zij hebben dan een accent, dat relatief zwakker is dan dat van het *substantief*³. Men noemt ze *voorzetsels* (praeposities). Ze *verduidelijken* de betrekking die wordt uitgedrukt door het Vf. en dus *de verhouding van het volgende subst. en het subject* (eventueel een *tweede verbogen subst.*: hij *stak* het geld in *z'n zak*). Naast elkaar bestaan de verbindingen: Ze *trokken de rivier over* — en: Ze *trokken over de rivier*. Het *adv.* kan om verschillende redenen allengs vóór het subst. zijn gefixeerd, o. a. wanneer men zoowel op *over* als op *de rivier* nadruk wilde leggen: Ze *trokken óver*: (nl. *over*) de rivier. Het *voorzetsel* is vaak niet voldoende, om de betrekking te omschrijven. In plastische litteraire taal kan daarom de oude functie van het *adv.*, met zwaar accent achteraan, weer opduiken; zonder twijfel uit de volkstaal van den auteur: Met een sloomen slag *dolt* hij zijn vrouw *de steenen tegen* (v. Looy). —

Gewoner is *de versterking der voorzetselbepaling door een adverbium*, dat volgt op het verbogen subst.⁴ (is het *niet onmisbaar*, dan is het een *verzwaring*): Er is een weg geprojecteerd *achter* het vestingstadje *om*. — Hij *liep op* den heuvel *aan*. — Een kuifleeuwerik *trippelde voor* de hoeven *weg*. — Ik *laat* alles *aan* m'n personeel *over*. — De regen *joeg tusschen* de pijlers *door*. — Daken die *boven* de cactushaag *uit* staken. — Dit is alles berekend *buiten* de werkelijkheid *om*. — Het geweer *leunde tegen* de deurpost *aan*. — Het venster *zag op* de haven *uit*. — Hij *reed naar* zijn hotel *terug*. — Ze *lei* de papieren *voor* hem *neer*. — Hij *redeneert tegen* alle gezond verstand *in*. — Onderzoekend *keek* Lot *naar* Ammy *op*. — Het topje dat *uit* zijn tulband *op* *stak*. — Katwijk'sch: We *legge teuge* de wal *an* (= dichtbij). Hij *weunde teuge* de skillep-hoopen-*an* (in de buurt van). Dan *ginge-we* weer *an* *zæ* hoor, *om* de Noord *gunter* (daarginds om de Noord). *Nae* Kattak-Binne *die kant* *weunde-di* (oorspr. naar K. B., nl. die *kant* uit). —

Het *adv. heen* is als uitbreiding voor de aanduiding van *richting* heel gebruikelijk:

Ze *deden de* kappen *over* hun hoofden *heen* (Bru.). — Al zijn kinderen had hij *om* zich

¹ Zie § 231.

² een *datief* (zie § 226, 4); een *accusatief* (zie § 231).

³ d. w. z. van *nominalen* vorm; het is *zwaarder* betoond dan een substantivisch voorw.: hij *liet* alle deelnemers *achter* zich: zie § 24 en *Versleer*.

⁴ Zie § 235.

heen. — Het antwoord gaat *langs* hem *heen*. — We gaen *boven* 'm *heen* (= *an* de windert ¹ kant *elangs*; we hebben het voordeel van den wind *boven* den ander). 't Ging *op* 't loodje *heen* (op het dieplood vertrouwende). We gingen *op* zeuve of acht vaem *heen*. — Een dergelijk frequent adv. is in Holl. en Katw. *of* (= *af*): 't Is (staet) *op* springes *of*, op brekes *of* (over den inf. met -s, ook in *tot* berstens *toe*, zie § 200). Ze benne *op* 't leve *of* in 't Nieuwediep in eeloop (hier tevens herhaald *in!*).² De verbinding met *of* beteekent: *op* het kantje *van* . . . Nog een, in N.O. volkstaal verbreed adv. na voorzetselbepaling is *weg*, als in: Hij komt uit de buurt van Zuidhorn *weg*. — Maar nog vager: Hij zei dat *bij* al 't volk *weg* (in tegenwoordigheid van al het volk). Goldroosies bleuit al *achter* menaar *weg* (Ruinen: goudroosjes bloeien *achter* elkaar *aan*). Voorzetsel en bijwoord zijn *verwant* in: Wou je *met* je vader *mee*? Bewegelijk was ze, *tot* overgevoelig(heid) *toe*. *Tot* deur de boveste raempjes *toe* skittert dat licht (Katw.)³. In het Groningsch kent men niet de »overdaad« van *met* - *mee*: Wolt *mit* vóaje? (Wou je *met* vader *mée*?) Gaist *mit* (Ga je *met* me *mee*?). — Zwaardere adverbia: Het mes kwam *uit* z'n zak *te voorschijn*. — En daar zie ik hem *bij* m'n huis *vandaan* komme (Bru.). — Ze gingen *bij* me *vandaan* om twaalf uur. — Naast: *Van* het raam *uit* had hij 't volle uitzicht — De franje hing *van* zijn schouders *af* — zijn ook gangbaar: *vanuit* het raam — en *vanaf*, niet alleen in volkstaal, maar ook: Weldadig leek de nacht over de gansche streek || *Vanaf* zijn schouderen te dalen (J. Prins). *Van* schiet te kort als aanduiding van *richting* (zie § 245). De bovengenoemde verbinding: Hij komt *bij* Zuidhorn *weg* — wordt geflankeerd door Holl. (Katw.): *bij* Wullemses *vandaan* (*van* het huis van Willem *af*). Deze toegevoegde adverbia drukken dikwijls mede de functie der *perfectiviteit* uit: Ze haalden alles *van* den zolder *af*. Ze haalden alles *uit* het huis *weg*. — Dit wordt vooral duidelijk wanneer het adv. praefix is: Dat zij alles van den zolder *afhaalden*. We zullen alles uit het huis *weghalen*. Ze laege-n-*achter* die muur *wég-eskole* (Katw. voor »verscholen«). Zie hierover verder § 88.

¹= *windwaert* een bijw. dat in compositie subst. of adj. wordt. Vgl. *zæwert* = zeereis.

² Zie ook § 259 adv. na partic. praes. in het Katw.

³ Zoowel *te* als *toe* zijn reeds oeridg. praepositie en adv. Een schema verduidelijkt de steeds verzwarende constructie: 1. Hi quam *te* mi. 2. Hi quam *to* *te* mi. Hi quam *te* mi *to*. 3. Hi quam *tóte* mi. 4. Hi quam *tóte* mi *tó*. 4. Hij kwam *tot* *aan* mijn huis *toe*. Dat is *tot* *daar* *aan* *toe*. *Tóte di* kan zijn gesyncopeerd en voor *td* → *tt* de *ô* verkort, dus *tótti*; zóo o. a. ontstond, vooral bij gebruik als praepositie door zwak accent, de vorm *tot*.

Het verduidelijkende of verzwarende adverbium gaat ook *vooraf* aan het voorzetsel:

Er zit iemand *boven op* den muur. Vlak *bij* de deur. Drentsch en Gron.: Stoef *bi* deur. Een tocht maakte hij *dwaars door* Borneo. Ver van de stad stond zijn huisje. Kort *na* je vertrek (Een uur *na* je vertrek). Steevaste verbinding geworden is *rondom*: *Rondom* die nagemaakte sociëteitszaal (Aug. de Wit). — Zelfs wordt deze nieuwe praepositie weer versterkt door een adverbium: *Rondom* den Tjerimai heen verdrongen zich de heuvelen (Aug. de Wit). Drentsch: *Rondom* 't hoes toe. — *Rondom* kan trouwens ook als *adv.* volgen: Het speit, den steen *rondom* (G. Gezelle). *Rond* kan ook volgen: Daar walmen geuren *om* mij *rond* (Perk).

Een geïsoleerde *groep* zien wij in: Ze gingen *hand aan hand*. Ze vechten *man tegen man* (een gevecht van *man tegen man*). *Eén voor één*; *de een na den ander*; *slag op slag*; *dag aan dag*; *stuk voor stuk*.

§ 241 De voorzetsels komen voor alle »zelfstandigheden« voor:

1. Voor zelfstandige *pronomina*: Kom je *bij* ons? Kom je *bij* óns? — Ze hadden een langen weg *achter* zich. — Ze liepen *achter* elkander. — We merken op, dat het pers. vnw. zonder tegenstellenden nadruk *enclitisch* bij het voorzetsel staat; het voorzetsel heeft dan, hetgeen bijzonder is, sterker accent dan het substantief.

In volkstaal, o. a. Gentsch, staat bij nadruk ook voorzetsel + *wat*: *Noar wá* zoeke? *Op wá* hê 'k hier geslege? —

2. Voor een *infinitief*: Ze hield *van* koken. — Zie verder § 199, 201.

3. Voor een *zin*: Hij riep op tot den strijd *tegen* wat hij zelf noemde: het overwicht der monarchie (N. R. Ct.). — *Tegen* dat ik over trouwen ga denken . . . —

4. Voor subst. met allerlei *uitbreidingen*, bijv. met *als*: Hij zag uit *over* de *rondom* aanbeukende golven als kerken (Bru.). — Dat je rilde *van* zoo'n zwart monster vlak langs je heen (id.). — Een eigenaardige uitbreiding die evenwel een *korte* zinsvorm is, in het Katw.: Dáer 'n gat voor de raep *erin* (= *om* de reep er in *te doen*). —

5. Voor *bijwoorden*: *Naar* binnen, *naar* boven, *van* buiten, *tot* nu, *van* toen, *sedert* gisteren. Een fiets *van* vroeger. *Van* dáar heb je een mooi uitzicht.¹ Dergelijke bijwoorden van *plaats* en *tijd* kunnen inderdaad een zelfstandigheid aanduiden: In 't verleden ligt *het* heden, in *het* nu wat worden zal. — »Boven is klaar!« zei de meid bij de *schoonmaak*. — »Buiten is óók niet alles!« zei de stadsdame. —

¹ samenkoppelingen *vandaar*, *vanwaar* e. a.

6. Voor een *voorzetselbepaling*:

We kochten wat brood *voor* op zee. — Augustus *van* voor drie jaar. — *Van* achter het gordijn zeefde het late licht. — *Tot* door de bovenste ramen schittert het. — *Tot* aan den zoom der duinen. —

De plaats, waar — kan óók *substantivisch* worden begrepen (zie § 394). Vgl. ook dubbele praepositie voor den Infinitief: § 213, ook constructies als: *Hij liep* met van die ringetjes *in z'n ooren* (vgl. § 245: 6). Zie § 251.

7. Zelfs voor adj. komen voorzetsels voor, zonder dat het subst. zijn (als in: van *kwaad* tot *erger*): Men liet hem *voor* dood liggen. Dat is verre *van* gemakkelijk. *Van* groen is dat blad geel geworden. Die kleur komt dicht *bij* geel. *Voor* zwart als git vertoont zich 't arme schepsel wit (Staring).

§ 242 We komen nu aan de *gewone* verbinding door een voorzetsel: Bij de verbinding van een *Subj.* + *Vf.* met een *voorz.* + *subst.* wordt door het voorzetsel de verhouding *verduidelijkt* tusschen het *subj.* en het *subst.* tijdens of door het gebeuren. Die verhouding wordt er door »verduidelijkt«, niet »uitgedrukt«, omdat, behalve de etym. beteekenis van het voorzetsel ook de aard en de beteekenis van het *subj.* en het *subst.* van invloed zijn. We zullen in alphabetische orde de gewone voorzetsels beschrijven in hun voornaamste functies, en daarbij zooveel mogelijk letten op de beteekenis van het *subj.*, het *subst.*, en het *Vf.*

1. Bij *concreet subj.* en *subst.* is de verhouding meestal *locaal*; daarbij kan de verhouding tijdens of door het gebeuren *bestaan* of *ontstaan*.
2. Bij werkw. van *rust* of *beweging* kan de voorzetselverbinding *overdrachtelijke* beteekenis hebben.
3. In het bijzonder worden *temporale* en *causale*, ook conditioneele, concessieve, finale, consecutieve en instrumentale verhoudingen omschreven.
4. De handeling kan gericht zijn op *personen* die *belang hebben* of *reactief medewerken* (omschreven datief-object). Meestal *aan* of *voor*. In volkstaal ook wel andere voorzetsels: Bij die droogte is er geen grás *onder de kóeien*.
5. Een *actief subj.* richt z'n handeling op een *niet*-belanghebbend of -mee-werkend »voorwerp«: *voorzetselvoorwerp*. Deze voorzetselbep. zijn »noodzakelijke aanvulling bij het *Vf.*«; bij elk werkw. is altijd één en hetzelfde voorzetsel gebruikelijk om de objectsverhouding te verduidelijken: vandaar de benaming.¹
6. Elk voorzetsel komt in verstarde, *bijzondere* verbindingen voor. Deze

¹Vergelijk § 232.

hebben voor de grammatica minder belang dan voor een woordenboek of een beteekenisleer. Er zijn ook *oude* voorzetsels, louter van historisch belang; bijv. in Katw. en elders bij de noeming van een bepaalden dag: 'n Donderdag komt hij thuis. Kommende week *en* Donderdag. —

Bij elk voorzetsel zijn deze 6 gebruikswijzen door dezelfde cijfers aangeduid. De voorzetsels »met« en »van« bespreken we afzonderlijk. *Uitgebrede* verbindingen met voorz. zijn besproken § 226, 3; 232 enz.

Aan.

- § 243 1. De jas hing *aan* den zolder. — *Aan* hoord was geen werk voor me. — Ze stapten *aan* land. — Hij hing de klok *aan* een haak. — *Aan* in de oude beteekenis van »de richting waarheen«, in het Katw. hij gaet *an zae* = zeewaarts (van een schip), hij laa't *an zee* ('t schip ligt met z'n kop naar de zee). Hij waai'de-*n-an* d'r (wui'de tegen haar). — 2. Ze gingen *aan* de haal. — Het ligt *aan* een kleinigheid. — Ze raakten druk *aan* het praten. — Allen hingen *aan* z'n lippen. — Wat zijn ze *aan* elkaar gehécht. — 4. Wat heb je *aan* vader beloofd? — Ik zal 't *aan* den schipper vertellen. — Vraag 't maar *aan* de maats. — Groote sommen werden *aan* zoo'n bode toevertrouwd. — 5. Hij dacht *aan* Ammy's oogen, zooals die hem hadden aangezien. — Hij begon *aan* 't groote werk in z'n vacantie. — We beleven plezier *aan* dat huis. — 6. Het staat *aan* U! — Het is *aan* flarden. — De zaak is *aan* 't verloopen¹. — *Aan* één stuk . . . — Dag *aan* dag . . . —

Achter.

1. De muis zat *achter* 't behang te knagen. — Hij hurkte neer *achter* de tent. — Verdekt lage ze opgeschole *achter* 't damhek. — Ze verdwenen *achter* lies en bamboe. — 2. Hij kwam nu *achter* het geheim. — 6. Hij heeft ze *achter* de mouw. —

Bij.

1. Hij zat gehurkt *bij* de voorpooten van z'n muil'dier. — *Bij* de deur waarschuwde ik hem nog. — Terwijl hij *bij* z'n dochter stilhield. — Kom zitten *bij* 't vuur! — Het werd *bij* elkaar gesjord. — 2. Hij kwam weer *bij* kennis. — 3. *Bij* haar moeders leven werd de zaal zelden gebruikt. — *Bij* de minste klacht werd hij gestraft. — *Bij* avond . . . *Bij* nacht en ontij . . . (niet zoozeer temporaal als »omstandigheid«). —

Binnen, boven, buiten.

1. Hij wandelde, hij ging, *binnen* (*buiten*) het hek. — De boom die zijn loovers breidde *boven* hun hoofden. — 2. 't Gaat *boven* m'n verstand. — 3. *Binnen* 'n uur ben je thuis. — 6. *Buiten* en behalve z'n broer . . . — Ze kunnen niet *buiten* 'm. —

Door.

1. Ze trokken *door* 't binnenland van Africa. — Hij haalde z'n vingers *door* z'n ongekamde baard. — Hij wou roepen *door* de kier. — De zon prikte als *door* brandglas. — 2. Steeds ging hem die zin *door* 't hoofd. — Ik breng je *door* de bezwaren heen. — 3. Wat hebben we een schik *door* jou beleefd. — Ze kwamen vrij *door* mijn hulp. — Hij antwoordde *door* een enkelen blik. — 6. Hij was *door* inboorlingen vermoord. —

In.

1. Hij was (ging) *in* huis. — Hij hield 't *in* z'n hand. — Ze zocht zijn gedachten *in* z'n oogen

¹ Zie § 199.

— *In* Indië, *in* Leiden. — 2. Hij zit nu *in* de vierde klasse. — *In* zoo'n voorstel kan ik niet treden. — Dat ligt *in* den aard der zaak. — 3. *In* vroeger eeuwen. — *In* dat geval kom ik. — 5. Ik zie *in* hem mijn meerdere. — Onderwijzen ze je daar niet *in* wellevendheid? — 6. Hij kreeg ze *in* 't oog; had ze *in* de gaten; kreeg 't *in* z'n hoofd; viel *in* slaap; zakte *in* elkaar. — *In* is een zeer gebruikelijk voorzetsel; het duidt dikwijls een *omstandigheid*, zonder meer, aan. Deze vage beteekenis stempelt het tot »*passé-partout*«. ¹ *In locale* beteekenis kan het zijn verbonden met een adv.: *Hij was* binnen *in de kamer*. *Binnen* is ook nadrukkelijk voorzetsel.

In volkstaal is bij de aanduiding van *de plaats waar* het voorzetsel *wisselvallig*. In een Drentsch dorpsdialect: De koeien loopen *in* het land. De hazen loopen *in* het veld (= de heide). De kippen loopen *in* den tuin. Hij woont *in* de Westerstraat, *in* Den Hoek, *in* De Hutte, *in* 't Réegien; De schapen loopen *op* den akker, *op* den hof, *op* den dijk. Hij woont *op* de Hondbrink, *op* de Polle, *op* 't Oudehaer, *op* De Weide, *op* Fluitenberg, *op* Stuiyzand, *op* 't Echtensche Broer. Hij woont *aan* de Brink, *aan* de Achterdijk, *aan* 't Tolhek; *achter* de Ronde Weide, *voor* de Vledders (vlier) etc. —

Een taalkundig »probleem« heeft men gemaakt van de vraag, wat men »moet« zeggen (schrijven): *op* of *in* de eerste plaats. Zie: N. Taalg. XXVIII, 111; XXIX 22; Tijdschrift XLIV 236.

Langs.

1. Zij venten de groenten *langs* den weg. — Menschen die lagen te sterven *langs* den weg (N. B. den weg dien *anderen* gingen!). — Vogels die scheerden *langs* de rots. — 2. Het verwijt liet hij *langs* zijn koude kleeren afloopen. —

Na.

3. *Na* het eten. — *Na* een poosje. —

Naar. ²

1. Langzaam liep hij terug *naar* de zaal. — We brachten hem *naar* de stad. — Wil hij *naar* Indië? — 4. Wie weet wat moois ze roepen *naar* elkaar (v. Looy). — 5. Hij keek *naar* den ploegenden boer. —

Naast.

1. Zoo zat ze *naast* haar zuster. — Ze schoof den stoel *naast* dien van Papa. — 2. Hij duldt geen meening *naast* de zijne. —

Om.

1. Ze droeg een gestrepte doek *om* het hoofd. — 3. *Om* dien tijd kwam een heraut het midaguur verkonden. — Ik kom niet *om* centen (Bru.). — *Om* bedriegelijke handelingen werd hij uit 's lands dienst ontslagen (G. d. W.). — 4. Hij bekommert zich niet *om* ons. — 5. Ze

¹ evenals »van«; zie § 245 opm.

² In de Hollandsche volkstaal regelmatig *na*, behalve voor vocalen.

vroeg *om* vergiffenis. — 6. Ze wedden *om* een gulden. — *Om* een mooi ding wou ik toch wel eens weten . . . —

Omtrent.

3. *Omtrent* Kerstmis of iets later. — 5. Hij verbaasde zich over de kennis die je B.B.ambtenaar *omtrent* rechtzaken toonde te hebben (G. d. W.). —

Onder.

1. De haarvlecht bengelde *onder* de vilten hoed. — Het bandje *onder* haar kin vastgestrikt. — De kelder stond *onder* water. — 2. Hij staat *onder* bevel van den controleur. — 6. Te midden van het stadsbeeld verscheen een ster *onder* een schaar van witte wolkjes. — Het relletje liep af *onder* gejoel. — Hij viel niet op *onder* z'n broertjes of zusjes. — ¹

Op.

1. Betrekkelijk zelden heeft het de beteekenis *boven* op:
Daar zat hij *op* z'n hooge zadel. — De regen tikkelde *op* het zeil. — Zal ik maar gewoon *op* het nest springen? — Hij leegde het jampotje *op* z'n bord. — Meestal aan de *bovenkant*: De doode zwaan dreef *op* het water. — *of de plaats waar*: *Op* het portaal staat m'n koffer. — *Op* een mailboot kun je tennissen. — *Op* de markt kocht hij veel boeken. — Ze kwamen *op* de stille Keizersgracht. — *Op* de fabriek werkt ie negen uren daags. — Ze logeerden *op* 't buitengoed van Baron X. — *Steunen op*: Hij zweefde *op* z'n breede vlerken. — 2. Wat heeft hij nu weer *op* z'n kerfstok? — *op* z'n geweten. — 3. *Op* de wandeling klaagde ze over pijn. — *Op* 'n goeien dag nam hij 't (het) weg. — 5. Speculeer je *op* z'n gunst? — Ik zal *op* de schuit letten. — Hij ranselde *op* de ezels. — *Ze schoten, scholden, loerden*, op hem. — 6. Hij lijkt *op* Napoleon. — Hij krijgt het *op* z'n zenuwen. — *Op* sleeptouw nemen. — Wil je *op* je ziel hebben? — Hij kende het verhaal *op* z'n duimpje. — Zweer dat *op* je vurige nagels. — *Op* tachtig gulden name ze me an. — *Op* twintig pas zag hij de hazen niet. — Katw.: We hadden 'n skuite haering *op* te week (in één week). —

Over.

1. Hij hing *over* het luik. — 't Dier rende *over* het blinkend duin. — Hij reisde *over* zee. — Er viel een stugge onbewogenheid *over* z'n gezicht. — 2. Hij viel *over* 'n enkel schrijffoutje. — Hij viel *over* z'n eigen woorden. — 3. *Over* veertien dagen is 't vakantie. — 4. Erbarm U *over* mij. — 5. Ze babbelden *over* bals en picnics. —

Sedert, sinds.

3. *Sedert* eenige dagen klaagt hij over pijn. — *Sinds* dien tijd klaagt hij niet meer. —

Tegen.

1. Hij botste *tegen* 'n oude auto. — De spits stak af *tegen* de zwarte wolk. — Ze leunde *tegen* den muur. — 3. *Tegen* drieën kom ik. — 4. Allen wrokten *tegen* den ouden vader. — Ik zeg zoo *tegen* m'n vrouw: . . . Waarom vaart hij zoo uit *tegen* dat schaap? — 5. Ik mag *tegen* die bepaling geen bezwaar hebben. —

Tot.

1. Hij wandelde dagelijks *tot* de brug en niet verder. — 2. Ze steeg *tot* een extase, waar hij haar niet volgen kon. — Toen kwam hij *tot* het besef . . . — 3. Blijf nu *tot* vier uur. — 4. Hij richtte zich nu *tot* H. M. met een rede van welkom. — 5. Zoo rangschikte ze de bloemen *tot* een sierlijke ruiker. — 6. *Tot* genoeg! —

¹ *onder* in 6 is gelijk aan Lat. *inter*. Fra, *entre*.

Tusschen.

1. Ze zaten *tusschen* de boomen. — De bal verdween *tusschen* de boomen. — 2. *Tusschen* ons bestaat niet de minste gemeenschap van belang. —

Uit.

1. Ze lagen *uit* het raam. — Ze trekken *uit* de stad. — Kom *uit* je hol. — Hij stak z'n hoofd *uit* het raam. — 't Dier at *uit* m'n hand. — Ze keken naar 'm *uit* het rijtuig. — Haal water *uit* de rivier. — 2. Ik stoot je *zoo uit* je brood. — Dat bracht hem *uit* z'n humeur. — 3. Dat dateert *uit* de 13de eeuw. — Hij kwam alleen *uit* nieuwsgierigheid bij je. — 5. We zullen 'n botteliersmaat *uit* je maken. — *Uit* het antwoord maak ik op, dat je niet wilt. — Een eigenaardige *korte* vorm is de verbinding in Katw.: we leefden toen *uit* de duinen (= van wat we uit de duinen aan voedsel haalden).

Voor.

1. 's Avonds zaten ze *voor* het huis. — *Voor* z'n oogen hing een zwartig masker. — De steen viel *voor* z'n voeten. — Hij sloeg zich *voor* z'n kalen knikker. — 2. Was toch *voor* den dag gekomen! — Ik breng de zaak *voor* een jury. — 3. *Voor* het begin van de zitting zag ik 'm. — Geen zorgen *voor* den tijd! — Ze hield het woord nog bijtijds in, *voor* haar zuster. — Hij werd herhaaldelijk geprezen *voor* z'n hulpvaardigheid. — 4. Ze kozen allen partij *voor* Ammy. — Ik zal *voor* je blijven copieeren. — Ze huurden *voor* de dames een auto. — Ik zal zien wat ik *voor* je doen kan. — 5. Zorg jij nu *voor* 't kind en *voor* 't reissgeld. — Hij stemde *voor* het amendement. — 6. Eén *voor* één. —

Zonder.

Ze waagden het *zonder* escorte. — *Zonder* belangstelling zat ze te luisteren. —

§ 244 Behalve de voorzetsels uit absolute participia¹, zijn er ook enkele andere van nominalen oorsprong: *namens, behalve, trots, ondanks*; zie verder § 90/2. In de algemeene taal is *te* buiten omloop geraakt: thans is het alleen nog bij plaatsnamen in vrije functie gebruikelijk. In het Katwijksch echter zijn nog vele levenskrachtige verbindingen (Zie O. Taaltuin III 26). In een Drentsch dorpsdialect was het veel zeldzamer: een vaste vorm als *te voet*, en Doar *komp* niks bij *te vlucht* (van terecht). — In verheven en in ambtelijken stijl zijn nog tallooze staande uitdrukkingen met *te*, en vooral met de gesyncopeerde vormen *ter* en *ten*, gebruikelijk:

Te elken keer (Perk), *ten* allen tijde (Perk), *te* allen tijde; om t o t albast te worden en *ten* schoor aan nieuwe smart (Perk). — Hij ziet *ter* vlucht omlaag (id.). — *Ten* voorbeeld nemen; *ter* andere zijde; *ter* beschikking gesteld; *ten* val gebracht; *terzijde* stellen. — Een portret *te(n)* halven lijve, *te(n)* voeten uit. — Ook in het Katw. is *ter* nog gangbaar bijv. *ter plaetse*; 't ging alles *ter schep* (alles moest met de schop worden weggeruimd); we liepen *ter doel* in de haven (vlot, zonder verdere complicaties); *ter haww* komme (voor anker komen; goed terecht komen).

¹ Zie § 340.

§ 245 *Van*.

De *richting*, gerekend *van* een plaats, oorsprong, tijdstip, oorzaak (*ablatieve functie*):

1. Wanneer ben je van je *boerderij* gegaan? — Van den *Westertoren* sloeg het vier uur. — Zij wong de overschoenen van haar *voeten*. — 2. Ze keken hem aan met die kritische belangstelling die van een *sedert lang gespannen verwachting* komt (G. d. W.). — 3. Van dat *oogenblik* is hij ziek. — Ze kijken scheel van de *honger*. — Van *armoed* heb ik me toch weer late monstere (Bru.). — Katw. Toe voer ik van *Klaes Haesnoot* (= *vanwege* den reeder). Zie verder het *passief* § 281.

De *oorsprong* die »van« oorspronkelijk aanduidt is ietwat vervaagd bij *steevaste* verbinding van sommige werkw.:

'k Hoor van 'n *kaneraad*, dat hij ziek is. — Van de *enkele gáte* maakt zij nog 'n jurk. —

5. In sommige *steevaste* verbindingen is het gezegde zonder de voorzetselbep. niet volledig; de bepaling is dus *voorzetselvoorwerp* geworden: Wat denk je *van me*. — Hij hield veel *van z'n kinderen*. — Ze spraken *van wéggaan*. —

6. De verbinding drukt uit, dat de handeling is gericht op een *deel* van het subst.¹:

Al wie van *Tanger's water* heeft gedronken, wordt een beetje gek (v. Looy). — Wie heeft van die *taart* gegeten? — Overal kocht hij van die *oude munten*. — Waar kan ik van *zulke munten* krijgen? — Katw. Vier stiks van *kooie* (Vier stuks *kooien*). —

Naar analogie van zinnen als deze ontstaan uitdrukkingen als:

Van die *oude munten* zijn² niet meer te koop. — Er zijn van die *oude munten*, die . . . — Er staan in m'n tuin van die *hooibergjes* . . . — Van *alles* pak je dan an. —

Verder zelfs: Ze speelden met *van die* ronde dingen. Een man met *van die* vieze kleeren aan. —

Van + *subst.* is hier tot »substantief« versteend, geïsoleerd uit het verband; vergelijk bijv.:

Menschen die wij eerst voor *van-die-schijnheilige-Engelschen* hielden (v. Looy). —

Van is in oorsprong een combinatie van *af* - *aan*: de richting »waarvandaan« en »waarheen«. Hierover een artikel van Van Ginneken O. Taaltuin IV 193. Deze combinatie is gelijk aan de algemeene, besproken § 240. Het voorzetsel is nu zoozeer gebruikelijk in allerlei vage functies, dat de locale richting veelal wordt uitgedrukt in op nieuw versterkte vormen: Het floers is weg *van* d'eeuwigheid geschoven (Perk). — Ze hadden de buit *van* 't strand weggehaald (Bru.)³. — *Van* de eerste haven uit stuur ik je cente (id.). — Vooral de herhaling van het oude *af*: Hij schoof

¹ Zie den partitieven genetief: § 97.

² Vroeger *enkelv.* bij het substantivische subj. *niet*.

³ Zie bovendien § 88 over de versterkende *praefixen*.

de stoel *van* de tafel af. — Om m'n zak *van* boord af te sjouwen (Bru.). — De combinatie *vanaf* is zelfs algemeen als nieuw voorzetsel, dat door taalvoogden te onrechte wordt verboden. Een combinatie *van + aan* is zeldzaam: Katw. Hij ging an¹ *zāe van* de Straet (= verder de zee in dan de Straet ligt; de Straet is een plaats bij Texel waar veel steenen op de bodem liggen). Daarentegen is in volkstaal vrij algemeen: *Van* dien dag af aan etc.

§ 246 *Met.*

Met komt, vooral in volkstaal, soms in speciale verbinding met het Vf. »is« voor: De lucht *is* met nevels. De kat *is* met jong(en). Hij *is* met vakantie, met verlof.² —

3. Het *hulpmiddel* (instrumentalis):

Een kruisgevest, dat zij met *de palm* polijsten . . . Hij dreef de beesten met *zijn stem*. — Met *een paal* heeft hij de voordeur verspalkt. — Met *z'n teenen* plukte hij de bloemen. Deze beteekenis staat dicht bij die der *omstandigheid*:

De andere morge ben 'k weer met *me stijve beene* an boord geëntert. — Hoe kom ik met *droge voeten* over die sloot? —

Hulpmiddel omschrijft het bijv. in: *Ze zag hem aan* met haar *grootte grijsblauwe oogen*. —

Omstandigheid in: *Ze zag hem aan* met *een langen onderzoekenden blik*. — En dat is de gewone functie:

Met 'n *zenuwachtig gebaar* haalde hij z'n zakdoek voor den dag. — Met 'n *buiging* nam hij 't boekje aan. — Kun je niet met *twee woorden* spreken? — Met *uitgestrekte ledematen* lag hij in het gras. — Hij kwam thuis met *een sinaasappeltak*. — Met *het diploma* kwam hij thuis. —

De bepaling wordt in deze functie *afgescheiden*: zie § 334, 341.

Het *gezelschap* (sociatieve functie) wordt aangeduid in: *Toen liep hij* met haar *de gang in*. —

Opm. Bijzondere ontwikkeling heeft het voorzetsel: Met *z'n tweeën*. Met *ons drieën*. — Met *d'r lui drieë* kwame ze (Bru.). — Een nieuw en algemeen *sociatief* telwoord.

5. De voorzetselbepaling is de steevaste en tevens noodzakelijke aanvulling van het werkwoord (voorzetselvoorw.) in:

Hij *begon* met *de eerste regel*. — Ze *speelden* met *lucifers*. — Toen *hield* ze op met zingen. — Ik heb 't druk met *m'n koffers*. — Men *belastte* hem met *griffierswerkzaamheden*. — Zal ik met *U afrekenen*? —

¹ In Katw. is an = de richting waarheen nog levend, zie § 243.

² zie § 249 en volg.

Met + subst. in z'n gewone functie van vage aanduiding van de *omstandigheid* kan worden *uitgebreid*:

a. door een tweede voorzetselbepaling:

Ze is met 'n *broodmes in haar hand* naar beneden gegaan. — Die zit daar met z'n *rug naar de deur*. — Zij wachtten met *plechtige blikken naar de deur* (v. Oordt). — Aan het eind van den zin allicht *afgescheiden*¹: Zoo reden we op dezen weg, met *de Vecht naast ons* (N. R. C.) — Toen er twee voetgangers naderden, met *het licht op hun lijven* (v. Looy). —

b. door *als + subst.*: *Ik hoop dat ik vóór kom*², met *jou as getuige* (Bru.) —

c. door een *adv.*: *Hij liep daar met z'n jas en vest los*. — 'n *Veerboot met 'n hekkie d'r omheen*. —

§ 247 Een *voorzetselbepaling* kan verbonden zijn met het Vf. en tegelijk bepaling bij een subst. schijnen of zijn, wanneer het subst. onmiddellijk voorafgaat: *Hij gaf het muildier een klap op den rug*. — »Op den rug« kan bepal. zijn bij: »*gaf een klap*«; maar ook bij »*klap*«. Door de bijzondere plaatsing in den zin is de *attrib.* functie alléén aannemelijk in: *Een klap op den rug deed het muildier opschrikken*. — *Beide* functies zijn mogelijk in *geschreven taal*, bij:

Hij werd naar het rustoord *in de bergen* gebracht. — Ze zaten te wachten onder den grooten waringin *vóór de Regentswoning*. — Z'n ontdekking heeft de mannen der wetenschap *over de heele wereld* in spanning gebracht. — Zelf ging ze 't papier halen uit den tasch *bij de bagage*. — Een kamer waar alleen het vuur *in den haard* zichtbaar was. — Hij was de jongste firmant *in de zaak*. —

Wanneer wij deze zinnen *spreken*, is er een verschil in *accent* en *toon*, dat beslist over de functie: er is dus vormverschil. Is de bepaling *adverbiaal*, dan leggen we een lichte pauze er *vóór*³, en de toon van het voorafgaand substantief daalt ietwat. Het *attributieve* karakter blijkt uit aaneensluiting van de klankenreeks en den gelijkmatigen toon. De *attributieve* verbinding ontstaat door steevaste opeenvolging van een subst. en een voorzetselbepaling:

Er kwam (was) nieuws *uit Europa*. — Er was maar één begaafde *onder* zijn leerlingen. — X. was de meest begaafde *onder* zijn leerlingen. —

Het attribuut komt ook voort uit een steevaste verbinding van een Vf. en voorzetselbepaling: *Het jongetje* was gekleed in *een geel jasje*. — *De trap* leidde naar *den zolder*. —

Uit deze twee vaste verbindingswijzen komen voort: *het nieuws uit*

¹ Zie § 341.

² *voor 't gerecht* nl.

³ Kan overgaan in *afscheiding*: zie § 298 o. a.

Europa; de begaafde onder zijn leerlingen; het jongetje in 't gele jasje; de trap naar den zolder. —

Er is nog een andere weg: we kunnen, naar analogie van de verbinding van een *Vf.* + *voorzetselbep.*, een *substantief*, dat verwant is met het *Vf.*, met dezelfde voorzetselbepaling verbinden:

Hij is *verbaasd* over je komst → *z'n verbazing* over je komst. — Waarom *antwoordde* je niet op die vraag → *je antwoord* op die vraag. — Hij *reisde* naar Tetuaan → *zijn reis* naar Tetuaan. —

§ 248 Wanneer nu *met* + *subst.*¹ een *blijvende omstandigheid* uitdrukt, kan het *attributief* worden gebruikt, als omschrijving van een *eigenschap*:

We stonden op zoo'n veerboot met 'n *hekkie* (d'r om). — Z'n dochter, met *haar beweegelijk gezichtje*, zat zoo bedroefd vóór hem. — Weiden met *koeien*, heuvels met *oude ruïnes* passeerden ze in wilde vaart. — Ze zien d'r uit of ze alle dag paardevleesch met *eiersaus* krijgje (Bru.). — Ze was zoo onschuldig als een lammetje met *de Paasch* (staande uitdr.²). —

Zelfs bij een pers. vnw.: *Schreeuw maar niet zoo, jullie met je boterbekkie's!* (Heyermans).

Ook het *uitbreidende* deel van *met* + *subst.* (zie § 246: 5) kan gemakkelijk attribuut worden: Hij ontving ons met een uitroep *van vreugde over onze komst.* —

§ 249 I. *Van* + *subst.* kan *attribuut* worden bij een *subst.*, vooral wanneer het *volgt op* dat substantief. Die opeenvolging is op zichzelf niet voldoende, om *van* + *subst.* attributief te doen worden: dat hangt af van de betekenis der beide subst. zoowel als van die van het *Vf.*, en natuurlijk van het heele verband. »Ik kom *de meubels van den zolder* halen« — zegt een vrachtrijder. Hier is »*van den zolder*« *attr.*, wanneer hij antwoordt op de vraag: (»*Wat* kom je halen?« — of:) »*Welke meubels* kom je halen?« — Het is *adverbiaal* bij het *Vf.*, als hij antwoordt op de vraag: »*Wat* kom je hier *dóen*?«³ — In den zin: »*Ik hoop dat je een boek van onze reis zult schrijven*« (v. Looy). — kan *van* + *subst.* zoowel *attrib.* zijn (bij zwaardere accentuatie op »reis«) als *adverb.* bep. (bij zwaarder accent op »boek«). — Een dubbele functie is ook mogelijk in: »*Ze late je wachte, tot al dat goed van de kaai eerst na dek is gelaje*« (Bru.). — Maar over 't algemeen wordt bij deze opeenvolging de voorzetselbep. gevoeld als attribuut. *Zelden* voelen we de attrib. functie van een *vooropstaande* voorzetselbep.; alleen in verheven stijl:

¹ Zie § 246: 3.

² *adv.* zou 't nog zijn in: zoo onschuldig als een lammetje *met de Paasch* is = op Paschen.

³ In 't eerste geval zwaar accent op »zolder«, in 't tweede op »meubels«.

Rood gelipte schelpen, van *het strand* || *De bloemen* (Gorter). — Wolken, die van *verschiden kleur hun randen* lieten zien (v. Looy). —

Ook wanneer de *volgende* voorzetselbep. van het subst. is *gescheiden*, is de verbinding met een *subst.* zelden *volkomen*. Vooral wanneer het Vf. scheidend tusschen de beide subst. staat (hetgeen in bijzinnen voorkomt) en het voorafgaande subst. object is bij het Vf., blijft de adv. functie van *van* + *subst.* meer of minder duidelijk: *Omdat hij* het trekken *voelde* van zijn muildier (v. Looy). — Wanneer we hier een *pauze* lezen na het Vf., wordt de attrib. verbinding met »*het trekken*« zwakker. Wanneer die pauze inderdaad bestaat, wordt dat nog duidelijker:

Een wade wevend || *Van zilver* (Perk). — En tegen kleuren die verdorden, kwam duidelijk *de havenlamp* ons, van 't *oeverdorp*, in 't zicht (J. Prins). —

We denken hier evenzeer aan de *adverbiale* verbinding »we ven *van zilver*, in zicht komen *van* (uit) 't *oeverdorp*«, als aan de *attributieve* met »*Een wade*« en »*de havenlamp*«. De beteekenis van het Vf. en de beide subst. kan echter ook zóo zijn, dat ondanks de scheiding de voorzetselbep. duidelijk *attributief* is; dit is een litteraire vorm:

Dan schiet hij de *zwarte wolken* in van 't zwerk (Perk). — Terwijl hij *de ruggen* bezag van al die mannen (G. d. W.). —

§ 250 Heel verschillende betrekkingen tusschen de twee verbonden substantieven worden door *van* aangeduid ¹.

1. Door verbinding van *concrete* subst. wordt aangeduid: *verwantschap* van personen, *ambtelijke* verhouding, *lichaamsdeelen*, onderdeelen, *bezit* en eigendom, *herkomst* en oorsprong:

Het kindje *van* onzen buurman, een vriend *van* de Boeren, de burgemeester *van* Amsterdam, de heeren *van* 't kantoor, de oogen *van* het ventje glommen, de nek *van* het paard, de lange gang *van* het huis, bij 't begin *van* de brug, de kap *van* z'n mantel, de gouden knop *van* z'n wandelstok, de vlam *van* z'n lantaren, de zijden *van* den driehoek, de heggen *van* den tuin, de boomen *van* de laan, de plooiën *van* z'n jas, het rood *van* de verlakte vaasjes, de villa *van* de familie Boon, het kantoor *van* de firma, de kopjes *van* Chineesch porselein, de ruïne *van* het kasteel Brederode. —

2. *Beweging, uiting, stemming, gebaar*, uitgaande van een *subject*:

het gekwispel *van* z'n staart, het binnenkomen *van* papa, het knorren *van* de varkens, de knorrigheid *van* de keukenmeid, de blik *van* z'n oogen, het flikkeren *van* de sterren, de rinkelring *van* glas. —

Door de verbinding van een dergelijk *abstract* subst. met een *concreet*, wordt vaak een zin met Vf. vermeden; vgl. § 252 en 253.

¹ Verschillende van deze functies zijn gelijk aan die van den genitief: § 98. Belangrijk zijn de opm. slot § 95 en § 96 (Katw.) over de vervanging van den genitief door *van*, bij nadruk.

3. De *handeling* gericht op een *object*:¹

Het copieeren *van* dat handschrift, het gemis *van* een goede vulpen, in de uitvoering *van* z'n plicht, het vergeten *van* boeken, het gebruik *van* mest. —

4. Het vooropstaande *subst.* noemt een *deel van een geheel*:

Een handvol *van* die kersen, twee *van* de soldaten. —

5. De *voorzetselbepaling* noemt de *samenstellende deelen* van een groep:

Er lag een wereld *van* heuvels onder de zon. — Groepen *van* marktbezoekers. —

6. De *voorzetselbep.* noemt een *kenmerkende eigenschap* van het *subst.*:

Een stemming *van* joligheid, een jongen *van* grooten aanleg. —

7. Het vooropstaande *subst.* noemt een *kenmerkende eigenschap* van het tweede *subst.*:

Het tartende *van* zijn houding is . . . —

8. In *plastische* beeldspraak wordt in het vooropstaande *subst.* een *vergelijking* uitgedrukt, een *typeerend kenmerk* genoemd²:

Toen verzezen in de verte || De bleeke kegels *van* de tenten³. — Zij grepen het mes en zwaaiden boven hun hoofd kranen en kruisen en vlin d e r s *van* weerlichten (weerlichten *als vlinders*). — Ik dank U, omdat gij, met 's levens lust en lijden || De steenrots *van* mijn hart⁴ ten akker woudt bereiden (G. Gossaert). —

Van soortgelijken aard zijn oorspronkelijk de *vergelijkende* verbanden die *algemeen gangbaar* zijn en die thans een onverbreekelijke eenheid vormen: Een boom *van* 'n kerel. — Een snoes *van* 'n kind. — Boeken waarvoor je 'n razenden Roeland *van* 'n schrijver zou moeten hebben (v. Looy). — Drentsch: 'n Peert *van* 'n vrommes (vrouwmensch).

9. De *voorzetselbep.* noemt den *oorsprong*, de *oorzaak*:

De opwinding *van* de jacht. —

10. De verhouding der twee *subst.* is moeilijker te bepalen:

Hij was het model *van* een legioensoldaat, een type *van* een Fries; het gewicht *van* het machinedeel dat zij torsten (bij 1?); de volgorde *van* de bewoordingen (bij 2?); een zweem *van* nethed (bij 4?). —

Opm. Bij een *superl.* zie § 121.

§ 251 Het vooropst. *subst.* kan worden *aangeduid* door een hervattend pronomen: Als je m'n koffer niet kunt vinden, geef dan maar die *van* papa. — De medelijdende stemming sloeg om in een *van* joligheid. — Ik heb er een *van* jou. —

¹ In ambtelijken stijl: zie § 253. Reeds vroeg kwamen zij voor onder invloed van het Latijn: D'een noemt ze een krachtige waan *van* den gelde, d'ander een begeerte *van* anderluyder have, anderen anders (Coornhert). —

² Vergelijk den gemittief § 98, d.

³ De *voorstelling* is anders dan de *werkelijkheid*: bleeke kegels verzezen, welke tenten waren.

⁴ De steenrots, welke was: mijn hart.

De voorzetselbep. is bepaling bij het eerste deel van een samenstelling in: En 't voelt zich vrij in 't slaaf-zijn van een wet (Perk).¹ — Zoo ongeveer ook in Drentsche volkstaal: Dat slave weezn moeten van d'he'schup² iz niet alles!

Behalve substantieven kunnen op het voorzetsel volgen: een telwoord: een tengere jongen van *dertien*. — een bijwoord: het oude dorp van *weleer*. — een voorzetselbep.: de dagen van *voor hun huwelijk*: zie verder § 241. — In de omgangstaal is de voorzetselverbinding met een pers. vnw. gebruikelijk ter aanduiding van een bezit; vooral in verbinding met het kleineerende *die*:

*Die*³ kippen van *jullie!* — Je kunt ze toch niets maken, met die mooie⁴ wetten van *jullie* (G. d. W.). — Dat strafwerk van 'm! —

§ 252 Van de boven onderscheiden soorten van verbindingen met attrib. van zijn in ambtelijken stijl vooral n°. 2, 3 en 6 geliefd; door n°. 2 en 3 vermijdt men zinnen met een volledig praedicaat, door n°. 6 omschrijft men, omslachtig, een adjectivisch attribuut. Enkele voorbeelden:

N° 3: Door afbraak van krotwoningen, demping van de oude grachten, onbewoonbaar verklaren van heele wijken is »het stadsbeeld« gemoderniseerd. — Grootere kosten door verhooging van de loonen, invoering van den acht-urigen werkdag, verzwareing van de bedrijfsbelasting. — De vorming van nieuwe, de instandhouding van bestaande gronden. — N° 6. Overwegingen van practischen aard (= *practische overwegingen*). —

De eentonige opeenvolging van meer dan een *dezer* vormen wordt verbroken door afwisseling met een genetivischen buigingsvorm:

En zoo was hij verdiept geweest in het lezen van de voorrede van Victor Hugo's *Ruy Blas*. — Zich een oordeel te vormen over het peil van beschaving der inboorlingen van *Africa*. —

§ 253 Vooral in *ambtelijke* taal is het gebruik van attributieve voorzetselbepalingen, in 't bijzonder bij *abstracte substantiva*, *mode geworden*. Heele reeksen van bepalingen volgen *trapsgewijs* op elkaar. *Ingewikkelde* gedachtengang door verbinding van *samengestelde begrippen* wordt in deze verbindingen tot uiting gebracht, *op papier*:

De betekenis van de beginseltoezegging door 16 gemeenten op de Bevelanden werd verkleind . . . (N. R. C.). — De commissie vormde zich een oordeel over het peil der geneeskundige behandeling door den fabrieksarts. — Nu de benoeming van de Staatscommissie *inzake* de betekenis van het fabrieksartsenwezen voor de ongevallenverzekering in kannen en kruiken is. — Hij beriep zich op uitlatingen van debaters op het woningcongres. — De statistiek van de secretarie te Rotterdam omtrent het aantal huishoudens te *dezer* stede. — Het openzetten van de deur voor woningbouw door gemeenten ten behoeve van valide

¹ vgl. § 98, e; Opm.

² = landheer.

³ Zie § 128.

⁴ Ironisch gebruikt adj.

arbeiders. — Bij de aanneming voor kennisgeving van de mededeeling van Ged. Staten over de electriciteitsvoorziening. — De noodzakelijkheid van een spoedige oplossing voor den Haag. — Een debat omtrent het wenschelijke van huursteun aan arbeiders. — De uitgestrektheden dalgrond langs de kanalen in den zuidoosthoek van Groningen met haar¹ welvarende dorpen. — De neiging tot eigen hulp in het ongeduldig geworden Goes. — Geruchten omtrent ongewenschte handelingen van agenten bij het aanwerven van verzekerden bij de vrijwillige verzekering door den Staat. — Een officier in dieproode uniformjas met hoogen zwarten kraag. — Bij de algemeene beschouwingen over de staatsbegroting voor 1870 liet hij volgen, na een beroep op uitingen van den Thorbecke van 1844, een pleidooi voor schrapping van het verbod van vereeniging voor den werkman. — Bij het debat over het adres van antwoord op de troonrede ter opening van de zitting der St. Gen. onder het ministerie van Bosse, verdedigde minister van Houten de noodzakelijkheid van een verlaging van den census. —

Opm. Een *subst.* + *attrib. bep.* kan als samenkoppeling verstarren; in den laatsten zin: adres van antwoord, opening van de zitting der St. Gen. Zoo ook: goederen in de doode hand, een gesprek onder vier oogen; als titel: schout-bij-nacht; als naam: de slag bij Heiligerlee, Bergen-op-Zoom: Zie § 67.

Opm. 2. Vgl. § 103 over: 'n Stok van 30 voet lang, als contaminatie van: 'n stok, lang 30 voet en: 'n stok van 30 voet.

Twee voorzetselbepalingen achter elkaar omschrijven nauwkeurig den aard van het gebeuren: *Ze liep met kleine pasjes over het gladde asphalt (Arm.).* — Vooral de richting wordt bepaald: *En toen sloeg ik zóo deur 't luik in de ruime van 't schip (Bru.).* — Zeer gebruikelijk is van — naar:

De wolven die dreven van de zee naar het land. — *Hij keek van den brief naar den brenger.* — *Ik loop van de scheerder zoo lenigies na Piet (Bru.).* —

Van denzelfden vorm zijn de combinaties van een voorzetselbepaling + met of van: *Hij regelde de zaak in overeenstemming met zijn opdracht.* — *Ik meld je dit op aandrang van m'n vrouw.* — Wanneer nu het vooropstaande voorz. ongebruikelijk wordt, krijgt de combinatie van de adverbiale voorzetselbep. + het volgende voorz. de functie van een enkel voorzetsel van omslachtigen vorm; vooral in ambtelijken stijl is behoefte aan deze omslachtige en toch tevens vage betrekkingwoorden:

ten aanzien van ... — ten opzichte van ... — ter wille van ... — ten tijde van ... — ten behoeve van ... — ter zake van ... — ten gevolge van ... — ter gelegenheid van ... —

Ook bij andere inleidende voorz. dan te begint de verstarung:

uit naam van ... — uit hoofde van ... — in opdracht van ... — op aandrang van ... — naar gelang van ... — in verband met. — met het oog op. — in aansluiting aan, e. a. —

Algemeen gebruikelijk is een vorm als *in plaats van*; ook met een volgend praedic. adjectief: Hij wordt minder *inplaats van beter.* —

¹ Dit terugwijzende vnv. is foutief gebruikt, bij locale namen tegenwoordig frequent.

Verbindingen van adjectieven met het Werkwoord.

§ 254 In § 237 is besproken de verbinding van een adj. als praedicatief attribuut met een Vf. + object. In § 255 komt o. a. ter sprake die met een Vf. + subject, en de overgang van een adjectief naar de bijwoordelijke functie bij het Vf. Praedicatief zonder méer is het adj. in verbinding met een subj. + het Vf. »zijn« (zie § 262). Nu en dan komt het adj. voor in een verband louter met het Vf.; in het Groningsch zegt men: Ik *begéer* niet *dikkêr* = Ik verlang (van deze dingen geen exemplaar dat) dikker (is). Het is dunkt mij duidelijk dat dit een »korte« constructie is. Zelfs de gewone verbinding: Ik *begeer* ze niet dikker. — of: Ik *begeer* er geen *dikkere* — omvat één lid meer. De verbinding is in het Groningsch niet beperkt tot de woorden van den genoemden zin; men zegt ook: Ik wil *dikkêr* hebben (zoowel voor 'n *dikkere* als voor *dikkeren*). Wel is de verbinding beperkt tot den comparatieven vorm.

Verbinding van bijwoorden met het werkwoord.

§ 255 Woorden die als *adjectief* gebruikelijk zijn, kunnen den dienst doen van *bijw. bep. van hoedanigheid*. Zij duiden dan de wijze aan, waarop het gebeuren plaats vindt, geven antwoord op de vraag »hoe?« Deze woorden kunnen dan *tevens* nog *bijv. bep.* zijn bij het subj. of een object. In dat geval zijn het *bijvoegl.-bijw.* bepalingen (praedic. attributen). In de omgangstaal hebben we echter voor de *bijvoegl.* functie weinig gevoel. De *bijv.* functie blijft *naast* de *bijw.* feitelijk alleen gelden bij een lichte pauzeering rondom het woord; deze »afscheiding« van het woord uit den zin is echter een verschijnsel van den litterairen en den deftigeren stijl; zie hierover § 331 enz. en let *bijv.* op een woord als »peilloozer« in: . . . en scheen te droomen, naar den open driehoek, waar *peilloozer* blâuwde de kikkerdoorkwaakte nacht (v. Looy). —

In dezen *gespannen* beschrijvenden stijl¹ zijn we geneigd tot scherpe omlijning van het woord, door een lichte pauzeering rondom en (tengevolge daarvan) een sterkere heffing van het werkwoord. Zoo ook: Dan zagen zijn oogen, *schichtig*, van den een naar den ander. — Het adj.-adv. heeft hier de beteekenis van: »Schichtig als zij *waren*« en tevens: »op 'n schichtige manier«. Lezen we den zin zonder éenige vertraging: *Dan zagen z'n oogen schichtig van den een naar den ander.* — dan is het

¹ Spanning die hier o. a. blijkt uit de plaatsing van het adj.-adv. in den *aanloop* van den bijzin (zie § 313).

een *adverbium* zonder méer. Als *adverbium* moeten we dan ook beschouwen de *adjectiv.* woorden in:

Z'n oogen zagen *snel* van den een naar den ander (Arm.). — »Heelemaal niet« antwoordde *rap* z'n hooge jongensstem (id.). — Ammy volgde *langzaam* (id.). — *Onwillekeurig* keerde zij zich om. — »Ken je niet *fatsoenlijk* met twee woorden spreke?« — »Biecht maar *eerlijk* op«. — Het zadel was *verkeerd* gelegd. —

In verbinding met een *object* blijft de *dubbele* functie beter bewaard: *We hebben hem dood gevonden.* — Maar hier ontstaat gemakkelijk *samenkoppeling* met het werkw.: *doodslaan, doodrijden*; zie § 237. Ook bij een *subj.* kan dat gemakkelijk gebeuren: *Hij kon niet stilstaan.* — *Zou dat wel zoo vaststaan?*¹ — In litterairen stijl vinden we in dit geval een nieuwen, zwaarwichtigen beeldenden vorm, met *gelijke* accentuatie van het *adj.-adv.* en het *werkw.*:

Om langs den dikken Chinees te dringen, die *onwrikbaar* stónd op zijn met verlakte schoenen over grove witte kousen bekleede voeten (G. d. W.). —

Vergelijk ook: *in den regen die d'icht begon te vallen* (id.). — met: *de deur die d'icht beg'òn te vallen.* —

De verzwakking van het accent van het werkw. kan ook samengaan met volkomen verbleeking van de *etym. beteekenis* van het werkw.; dit wordt dan *koppelwerkw.*, d. w. z. verbindingswoord, het *adjectief* is dan het *praedicat* (-snomen)²: *Zit die boel wel stévig?* — *Vàlt het werk wat zwáar?* — Het *adj.-adv.* wordt in de omgangstaal in de functie van *bijw. bep. v. hoedanigheid* verzwaard door een *adv.* van graad (als *adverbium* wel eens gekenmerkt door een *adverbiaal suffix*), of *omschreven* door een *voorzetsel-bepaling*:

Hij d'ee zo o *ràar!* — Je hebt me vandaag zo o *schráal* bed'eld! — Ik loop van den scheerder zo o *lénigjes*³ *d'eur* naar P'tet (Bru.). — Hij liep maar zo o *kálm(-pjes)wèg* de slóot in. — Ze doet alles *óp* zo o'n *ràre manier.* —

Over de *participia* als bron van *adverbia* zie § 183, 194.

Ook bij *afscheiding* van een *adj.* als *beknopte zin* is de overgang naar *adv.* functie mogelijk. Iemand schreef: »Hoewel *overbodig*, zend ik U nog even deze nadere verklaring«. Hier was *overbodig* bedoeld als *praed. attr.* bij het *object* *verklaring*. De lange afstand en ook de neiging om een dergelijken *beknopten zin* te verbinden met *subject* + *Vf.*, doen het gevoel voor de *attrib. functie* verzwakken. Zoodat *overbodig* hier (en dat is dan tevens een »metonymia« der beteekenis) kàn worden begrepen als *adverbium*.

¹ ook *losgaan.* ² Zie § 269. ³ *lenigjes* = zie § 92.

§ 256 Een bijzondere schakeering van de bijw. bep. van hoedanigheid is de bep. van *graad*. Steeds *hoogere* graden volgen op elkaar in de hier volgende zinnen:

Hij lachte maar *wat*¹, ('n beetje), *lichtelijk*. — Hij leek *eenigszins* op Socrates. — Hij was *nogal* gesteld op goed eten. — Hij lijkt *erg* op z'n vader. — Ze hebben hem *zeer* teleurgesteld. — Hij houdt *bijzonder* van lekker eten. — Hij had *hevig* 't land. — »Blijf hier tot je *heelemaal* gekalmeerd bent (*deftig*; *geheel*; in *volkstaal*: *heelendal*, *heelegaar*². — Wanneer hij *te erg* soest . . . 't Gevoel dat Theobald *maar al te zeer* beprangde. — *Al te erg* wil ik hem ook niet prijzen. —

De adv. van *graad* kunnen worden *gesubordineerd* aan een *adj.*, een *adv.* en een *adj.-adv.* (praed. attr.); ook aan een voorzetselbepaling. Voorbeelden: Hij is *zoo*³ verschrikkelijk *eigenwijs*. — 't Was er *zoo* troosteloos *vaal*⁴ en naargeestig (Bru.). — Men behoort iemand als Huet thans *hopeloos ouderwetsch* te vinden (N. R. C.). — Hij lachte *erg hard*. — Weer glimlacht Mussolini, ditmaal ietwat *ondoordringelijk*⁵ (N. R. C.). — Hij keek *mooi zuinig* (nogal). —

In ambtelijke taal komen vormen van *overdreven* *graadonderscheiding* voor:

De Minister verklaarde zich bereid te bevorderen⁶, dat, zéér *binnenkort*, aan de vier groote gemeenten een schrijven zal⁶ worden gezonden (N. R. C.). —

§ 257 Talrijk zijn de adv. van *plaats*, *richting* en *tijd*. *Demonstratieve*: hier, hierheen, daar, nu, toen, dan; gisteren. — *Vragende*: waar; wanneer; waarheen, waarvandaan. — *Onbepaalde*: overal, ergens, hier en daar, her en der; soms, altijd, nu en dan, dikwijls, ereis (eres). —

De demonstratieve zijn als zinsverbindend bijw. vooral gebruikelijk⁷; de demonstratieve en vragende meestal óók als *voegwoord*⁸. De adv. van *plaats* vormen nauwe verbindingen met werkwoorden⁹. De adv. van *plaats* en *tijd* bepalen dikwijls een *graad* van den *afstand*: ver, dichtbij; gauw, vroeg, laat. Deze adv. kunnen dan ook in den *comparatief* en den *superlatief* voorkomen¹⁰ en ze kunnen door *adv. van graad* (heel, erg, zeer; al, nog) nader worden bepaald.

¹ Zie § 230.

² Zie verder, vreemde woorden § 113.

³ In de omgangstaal soms met zwaar accent, óók in de beteekenis van »erg»: »Die is fijn«, zeg ik, want ik werd toch *zoo* valsch! (Bru.). —

⁴ vgl. § 194.

⁵ Bevreemdend is hier de *graad* van een *negatief* begrip.

⁶ Een »slag om den arm«. Zie § 84 (ook § 282).

⁷ Zie § 350.

⁸ Zie § 389.

⁹ Zie § 231.

¹⁰ § 119, 121.

Het adv. *daar* komt vooral voor in den verzwakten vorm *d'r*, *er*, *'r*. Deze verzwakte vorm kan de demonstratieve functie van *daar* verliezen. Nemen we het geval, dat *daar* vooruitwijst op¹ een duidelijker bepaling van plaats die *volgt in den zin*: *Daar* zaten zeven kikkertjes al in een boerensloot. — Deze voorloopig aanduidende functie verliest het adv., wanneer het den verzwakten vorm heeft: *D'r* zaten zeven kikkertjes etc. — *Er* viel een stugge onbewogenheid over zijn gezicht. — Zoo ook in: *er staat*, *hangt*, *zit*, *bevindt* zich iets in de kast. — In deze zinnen is het adv. niet meer demonstratief, het is *onbepaald*². Het adv. staat (onbepaald) vooral voorop, wanneer het volgende subject of de volgende plaatsbepaling *onbepaald* is: zie de voorbeelden, en vgl. nog: *Er* is 'n *huis* te koop. *Er* zijn *er* zeven. Zelfs is de vooropplaatsing van een onbepaald subject als in: *Kinderen* liëpen in verwárring rónnd — een stilistische bijzonderheid. Het onbepaalde subject voorop is hier even suggestief van uitwerking, als een *object* in de positie van *aanloop* zou zijn. Feitelijk blijft *er* voorop ook staan, omdat het nog een grammátischen dienst doet: het *dekt* het Vf. dat in een mededeelenden zin niet voorop mag staan. Vooral gebruikelijk is de vage zinsinleiding: *er* is.³ Het onbep. adv. *er* ('*r*) is óók voortgekomen uit een ouden pronominalen genitief: ik heb *er* één, twee, géén. — Beide staan ze in: *Er* zijn *er* twee **op school**, die kunnen niet mee. — *Er* begint subjectsfunctie te vertoonen als we vragen: »Wáren *er* (nog)?» Zie hierover het slot van § 222.

Opm. De verkorte vorm van 'n *reis*, *ereis*, *ərəs*, *rəs*, *əs*, *s* is in de omgangstaal een even gebruikelijke »vulling« als »er«: *D'r* is 'r nou (*ər*)əs eentje geweest, die werkelijk meelij had. — Over eigenaardige vormen 't *er* in Gentsch zie § 222 slot.

§ 258 De adv. *daar*, *hier*, *er*, *waar* worden verbonden met andere adverbia tot *pronominale adverbia*: *daar-om*, *hier-in*, *er-bij*, *waar-uit*; ook naast elkander en dan aaneengekoppeld: *daarom*, *hierin*, *erbij*, *waaruit* etc. — In oudere taal zien we nog de dubbele adv. functie: Ferg. 5291 *Hi* bleef al moeder eene *daer uut* (= *daar* buiten). In de omgangstaal zijn ook verbindingen met *onbepaalde* adv. van plaats gangbaar: *overálmèe*, *nérgensòm*, *érgensheèn*, *er* onder *door*.

Opm. De naam *pronom. adv.* dragen deze *samenkoppelingen*, omdat ze dezelfde functie verrichten als een *voorzetsel* + *pronomen*, terwijl ze den vorm hebben van een *adv.*: zoo is *bijv. waarmee* = *met wat*; *met wie* (zie § 241 : 1).

¹ Zie over de vooruit- en terugw. functie § 354.

² vgl. *het*. Zie over het onbep. *er* W. de Vries, N. Taalgids XVI 195.

³ Zie § 266.

Over het gebruik als *voegw.* van *waar* + *adv.*: zie § 397. De *pron. adv.* met *daar* (*er*) en *hier* zijn meestal *zinsverbindend*, (zie § 354), door de demonstratieve functie van *daar* (*er*) en *hier*. — De korte vorm *er* heeft ook in *pron. adv.* dikwijls *vage, onbepaalde beteekenis*:

Zet *er* maar 'n borrel op! — Wat doet het *er* toe? — Je ziet *er* uit als 'n geplukte vink. — Ze zijn *d'r* bij, die dieven! — Wat scheelt *er* aan? — Dat hangt *er* van af! — Me zitte *d'r* onder, tot hier. —

Oorspronkelijk duidt »*er*« in deze zinnen iets aan, dat *te bekend* is om genoemd te worden, òf iets, dat men *liever niet* noemt. In het Katw. blijkt *er* een belangrijk vulsel in den zin, ook in deze verbindingen.

§ 259 De *adv.* die als *bijw. bep.* van hoedanigheid, tijd, graad of mate voorkomen, kunnen *tevens*, maar ook *uitsluitend*, in een bepaald syntactisch verband aspectische functie¹ verrichten. Natuurlijk *helpen* vaak andere deelen van de woordengroep *mee*, in het bijzonder hulpwerkwoorden en een of meer andere bijwoorden:

a. duratief:

Hij lag maar *aldoor* te slapen. — Zoo mummelde de oude praatvaar *voort*. — Hij zit *eeuwig* te studeeren. — En de Mottige babbelde *maar al goedigjes* door (Bru.). — Zoo'n schroef maalt *stug door*. — Hij hield den zwaan *maar al* in 't oog (Kievit). — Dat lacht *maar*, dat danst *maar*². — In het Katw. zijn in deze functie eenige vaste vormen ontwikkeld: Dat ging zoo skietende-*n-an* (zie bij partic. praes. § 192) en vooral *heen*: Toe ginge we zoo lakkefje *heen* = toen zeilden we met het volgeladen schip ongemerkt en gestadig met 'n aardig gangetje vooruit (De verhaler verklaarde zelfs het aspect: »Dan zie je zoo'n zwaargeladen schip *zoo gestadig an doorzeulen*«.) Dit *heen* ook toegevoegd aan het bovengenoemde *an* bij p. praes.: »Skietend' *an heen*«.

b. iteratief:

Ze persten hem *altijd* maar *weer* geld af. Dat heb ik al zoo *vaak* gehoord. — Hij komt *weer* op visite. — *Telkens* ging de deur van den dokter open voor een nieuwen patient, *telkens* *weer* glipte er een vertrekkende uit. —

c. frequentatief:

De zee klopt *er al* maar de lange slierten wier naar de kust . . . (Bru.). — Hij zit *alsmaar* te tikken tegen de wand! —

d. inchoatief:

Hij begon *langzaam aan* (langzamerhand) in te zien, dat . . . —

e. perfectief:

Dat knakte hem *volledig, voorgoed, heelemaal, heelegaar, ten volle*.

f. momentaan:

Toen zag hij *in eens* den tijger staan. — Affijn, hij maakt z'n smoes, en toe zeit ie *ineens* »Zeg Dirk . . .« (Bru.). — En daar is 't *ineens*: »Manne, geef je over!» (id.). — Een deur

¹ Zie § 14/5.

² Hier tevens de *modaliteit* der ergernis.

die *opeens* klemde. — Daar zag je hem *plots* bloedrood overplast (Bru.). — Allen sli e p e n zij, zelfs de gestraften sli e p e n naast hun bewaker die sli e p. Maar *plotseling* waren overal slapers wakker en verschrikte stemmen vroegen . . . (Aug. de Wit). — Toch was hun reeds de jager voor || Verbeidend de eerste morgengloor || Met toomeloos verlangen . . . *Dan*, 't barstte los, de koekoek zong || De Kievit aan het tuiten (Bastiaanse)¹. —

§ 260 De belangrijkste functies, door *adverbia* uitgedrukt, zijn die der *modaaliteiten*. We verdeelen de adv. voor een geördend overzicht in *negatieve*, *beperkende* en *positieve of additieve*: dit zijn de drie hoofdschakeeringen van hun etymologische beteekenis. De verschillende *modale* functies die we onderscheiden, zijn besproken in § 18.

Ook déze *adv.* hebben dikwijls *zinsverbindende functie*, die elders wordt besproken². In hoofdzaak beperken we ons tot voorbeelden van de *adv.* in mededeel. hoofdzinnen; bij de Vragende en Bevelende Zinnen, alsmede sommige bijzinnen, wordt op de modaliteit, door *adv.* uitgedrukt, gewezen (§ 285 enz., 290 enz.).

1° *negatieve adverbia*.

Drie negatieve *adv.* zijn vooral gebruikelijk: **niet, nooit, nergens**. *Niet* is de negatie zonder meer, *nooit* de negatie van tijd, *nergens* de negatie van plaats. De *functie* der negatie is er een, die veelal in *verzwaarde vormen* wordt uitgedrukt³. Behalve door *zware*, nadrukkelijke *accentuatie* der drie adverbia, is een eenvoudige verzwaring déze, dat voor de functie der *negatie zonder meer* de vormen der *negatie van tijd* (ook met z'n variatie *nimmer*) wordt gebruikt: *Hij zal 't je n ó o i t (ofte n í m m e r) zeggen*. — Bovendien bestaan er talrijke combinaties met een *ander adverbium*, zoowel beperkende als additieve. Natuurlijk brengen deze *adv.* een zekere schakeering in de modaliteit teweeg; maar de combinatie *versterkt* tevens den nadruk der ontkenning:

Die man was ó o k *niet* vast in de leer! (v. Lennep) = negatie + *ironie*. — Als hij morgen nóg niet vreet, breng ik hem terug = negatie + *ongeduld*. — Dat mag je vooral niet vergeten = negatie + *waarschuwend nadruk*. — Hij keek *niet é e n s* om = negatie + *verwondering*. — Hij hoorde me *niet é e n s!* = totale negatie. — We kunnen hem t ó c h *niet* in 't leven houden = negatie + *berusting*. — We kunnen hem z ó o t o c h *niet* laten stérven? = overreding + negatie. — Hij zal er h é e l (h e e l e m á a l, h e e l e g á a r) *niet* aan gedacht hebben = totale negatie. — Ze waren h é e l *niet b á n g!* = negatie + *verrassing*. — Hij kan me n e t n i e t r a k e n! = negatie + *voldoening*.

¹ Zie § 307 voor de *afgescheiden* bepaling. Verdere voorb. zie bij § 380c, e. a.

² § 352 enz.

³ Zie § 29 en vlg.

Verzwakking der ontkenning in:

Die sloot zal wel *niet* zóó diep zijn = *waarschijnlijkheid* + negatie. — Nee, ik ga liever *niet* mee = *aarzeling, wensch* + negatie.

De negatie kan het »gezegde« betreffen, bijv. in: 1. Je mag dat *niet* doen. 2. *Niet*, dat hij dom was! — Kan echter ook een déel van het gezegde betreffen: 3. Je mag gaan, maar je mag ook *niet-gaan* (natuurlijk kan deze negatie logisch weer ontkend worden: Je mag *niet niet-gaan* — dus: je moet gaan). De geleding is in deze twee zinnen 1 en 3 verschillend; in 3 is *niet-gaan* een nauw verbonden groep of compositie. Het adv. kan ook attribueert zijn bij een substantief: Hij is een *niet-voetballer*, hij mag hier niet staan. In volkstaal komt dit niet voor: Hij is *geen* voetballer. In volkstaal staat hier *geen* in plaats van de adv. negatie bij een *nominaal gezegde*; zoo ook in: Ik wordt thuis *geen* Koos genoemd. Hier is *geen* niet meer de ontkenning of tegenstelling van *een* (lidw.). Eveneens zegt men: *geen één* (telw.) voor niet *een*: Ik heb er geen één. Ook vóór een *adj. + subst.*: Hij is *geen* openhartig mensch.¹ — in plaats van: Hij is *niet* 'n openhartig mensch — of: hij is 'n *niet*-openhartig mensch, of: 'n *weinig*-openhartig mensch, of: 'n *onopenhartig*² mensch. Het gemak van *geen* is, dat het in enkele der besproken verbindingen niet alleen bij enkelvoudig, maar ook bij meervoudig substantief kan staan: Het zijn *geen* voetballers. Ik heb *geen* centen. Een geval als de hiervóór genoemde (met subst. en adj.) waar *geen* een verbinding met *niet* vervangt, is nog: *Eieren* (die) heb ik (er) *geen* gevonden, in het N. O. de kórtte zinsvorm, ook wel met den substantieven vorm *geennt* (zie § 130). Hier leidt de prolepsis van het object er toe, dat *geen* niet dat object maar het *gezegde* bepaalt. Ook hier is het dus feitelijk adverbiaal (c. q. adverbiaal-attributief). In den Groningschen *substantieven* vorm (men zegt ook: 'k Heb *geennt*) constateeren wij een soortgelijke primitieve substantieveering als in het Katwijksche 'n *haele* . . ., besproken blz. 20. Behalve in de twee hier genoemde constructies zijn er nog andere overgangen van *niet* op *geen*. Wanneer een moeder nadrukkelijk zegt tegen haar begerig kind: »Elken dag(.) krijg je *geen* appels«, dan bedoelt zij: »*Niet* elken dag krijg je appels«; terwijl de grammatische zinsvorm »logisch« óók zou kunnen beteekenen: Iederen dag krijg je *nul* appels. Natuurlijk is er op die beteekenis meer kans bij zwak accent op *krijg* en sterk accent op *geen*:

¹ Het is opmerkelijk dat in volkstaal de *negatie* van eigenschappen betrekkelijk zelden door *on-* wordt uitgedrukt; in Katw. bijv. niet *ongeduldig*, maar *driftig, kort, zeurderig*.

² Verzuward: *niks geen* openhartig mensch (in plaats van *heel geen* openhartig mensch).

de klankvorm van den zin beslist ook hier over de beteekenis. De zin: »Als je *nérgens* een fiets kunt huren« — kan beteekenen: »Als je overal bot vangt«, dus: ontkenning van de mogelijkheid van het huren. Maar het kan ook bedoeld zijn als: Wanneer je *geen enkele* fiets kunt huren —, de verzwaarde vorm dus van *geen* fiets, *niet* een fiets, *niet één* fiets. Het verschil in rhythmiek is dan minder groot dan in het geval der appels; we kunnen alleen zeggen, dat in den zin van de ontkenning der mógelijkheid een lichte scheiding tusschen *nérgens* en *een fiets* (kunt huren) wordt gehoord, die bij de beteekenis van *geen enkele* fiets onmogelijk is. *Geen* is in oorsprong een koppeling van een ontkenkend partikel (*nech-*) en *een*, als *nergens* of *niet-een*; zoo is het ook met *niets*, *niet*, *niemand*, *nergens* (hier is het partikel *ne* nog herkenbaar). Men vergelijk hiervoor nog: »Als ze *nergens* je fiets kunnen repareren« waar ze en *nergens* min of meer als groep geïsoleerd kunnen zijn; natuurlijk is dat duidelijker bij *niet één*, *niet éens*. Nu is in het Hollandsch daarvoor gangbaar: *geen één* en *geen éens*. Hier is door de *overbodigheid* van het pronominaal buigbare *-een* in de »verholen« compositie *geen*, het woord *geen* adverbium geworden:¹ Ik heb er *geen één*. Hij dúrft *geen éens* (ook wel gesproken als *gōnéen*, *gōnéens*, waarbij dus de oudere vorm *negéen*, *engéen* (met dubbele *n*!) nagenoeg wordt hersteld). De zin met *geen* heeft hier de beteekenis van *een* met *niet*. In Hilversum noteerde ik nog heel andere zinnen, met volslagen adverbiaal *geen*: »Optie wech daar kong-je *géen vélder*«. »Wéet U dat *cheen méer*?«² Dergelijke en andere gevallen ook in Huizen. Een van de meest opvallende vormen in het Katwijksch is de ontkenning »*iet*« voor »niet«: »De heks kon 'm daer *iet* krije, doch^t ie«. Deze vorm blijkt bij nader onderzoek de normale, in allerlei zinsconstructies: »Hij haatet *iet* beleên« (hij heeft het niet bekend). »Plug die was *iet* bang van 'm«. »Al vangde den ien wa meer, da-chaf *iet*« (dat was onverschillig) »Ik fóer toe nog *iet*« (ik ging toen nog niet op zee). »Choe, da begrijpek-*iet!*« (Choe, met lange *ch*, is een uitroep van hevige verbazing). »We houve *iet* langer te praete, we worde 't toch-*iet* iens«. »De paerde wazze *iet* meer te hauwe«. »Die dinge wiere toe zoo dier *iet*«. »We kregé *ien* kommetje mit suiker, de aore kommetjes *iet*.« — Ook in zeer nadrukkelijke

¹ Ook de oude negatie *nech-* (*neg-*) is »verholen«, het negatieve element *n* zelfs verdwenen. Maar de *n* van *-een* in *geen* is de vervanger (zie blz. 68).

² Deze verbinding zou kunnen zijn ontstaan naar analogie van: Ik heb er *geen meer*. Daarna zou verbinding met andere *comparatieven* dan *meer* (zooals hier in den eersten zin *verder*) kunnen zijn opgekomen. Een volgende stap zou *vrij* gebruik zijn.

zinnen, met een of meer andere ontkennende woorden in hetzelfde verband, een gewoon verschijnsel der negatie in allerlei talen: »Neen, gehòort hebbik-et-iet!« »Neen blikkieskindere, »zoo zel dat *iet* gaan!« »»Ken 't jou noch heuge, datter 'n tol was?« »Neen, 'n tol? Neen, da mach mijn *iet* heuge. Neen, dat ik et ezien heb, *iet!*«« Zelfs de bekende nadrukkelijke verklaring »'t Is *nietes!*« luidt in Katwijk: »'t Is *ietes*«. Hierbij dient te worden opgemerkt, dat het woord »iets« in het dialect niet bestaat; daarvoor geldt »wa(t)«, of een omschrijving als »'n beetje«, »'n waanigje«, »'n snippertje«. Een laatste spoor van de verbinding van het oorspronkelijk substantieve »(n)iet« constateeren we nog in: »Aárs haajewe *iet* amboort« (Iets anders hadden we niet aan boord).

De vorm »niet« is niet geheel en al onbekend. Hij fungeert als interjectie: »*Niet!* Wè jonge! Dat haai-ik nòdit kenne denke!« — Ook vragend als korte zin: »*Niet?*« — Ten tweede in den stereotypen korten vorm: »Ik heb welderes op dat huis elét, maer *niet* dattek daer 'n tolluis ezien heb«. Maar van dit »niet dat...« zijn de verschillende sprekers niet geheel zeker. Slechts schijnbaar is »niet« hoorbaar na het voornw. »mij, me«, dat in den verlengden vorm »mijn, men« den hiatus overbrugt¹: »Dat mag mijn *iet* heuge«. »Kèije me-n-*iet?*« »Ik vroug 'm offie me-n-*iet* an 'n paer sente kon hellepe.«

Bij andere negaties doet zich het verschijnsel van den »positieven« vorm niet voor: »Je kender ommers *niks* fan.« »Neen, ik hép *niks*.« »Je ken me *nurregens* mit hellepe.« »Ik heb nòdit ferdwaeld 'eweest.« Hier staat de vorm zonder n- als positief tegenóver de negatie: »As je òdit *urregens* in de naerighait sit...«, evenals in de algemeene taal.

Het is van belang, dit Katwijksche »iet« te vergelijken met de verschillende vormen der ontkenning in de oudere taal. In het Middelnederlandsch gedicht »Ferguut« wordt de functie der ontkenning in 80 % der ontkennende zinnen uitgedrukt door twee of zelfs door drie negatieve woorden: »Sine hoorden van Fergute *niet*«. »*Nieman en kande vreeseliker wijf negheene*«. We mogen aannemen, dat de oudere regelmatige vorm was het enkele »en« of »ne«. Dit werd in geval van nadruk, of affect, verzaard door een tweede (in den tweeden zin zelfs een derde) ontkenning,² vooral »niet« aan 't einde van den zin. Gelijk gezegd, is dit

¹ Volgens een der Katwijkers zou in een zin »Kei je me-*iet*« verwarring met »Ken je 'm *iet*« ontstaan; de -n zou volgens hem dienen om die verwarring te voorkomen (taalverandering door streven naar »duidelijkheid«).

² Zie den zin: »Maer hij haat nòdit chien tòðverdeheks meer uiteskolde«. Op z'n Hollandsch zegt ook de Katwijker: »Ik heb *niks* chien zin«: zie verder blz. 68.

in den Ferguut nagenoeg regel geworden. De derde phase is het verdwijnen van »en« »ne«, zoodat de ontkenning werd uitgedrukt door het oorspronkelijk verzwarende »niet« »niemand« »geen« etc.

Nu is, behalve de vorm »en + niet« nog een andere nadrukkelijke negatie denkbaar: »en + iet«. Het woord »iet« beteekent in het Mnl. 1° iets, 2° op een of andere manier, hoe dan ook, 3° ooit. Zoolang het woordje »en« (»ne«) nog negatieve kracht heeft, kan de inhoud van den zin »Sine hoorden van Fergute *niet*« even nadrukkelijk worden uitgedrukt door »Sine hoorden van Fergute *iet*«, gezien de drie genoemde beteekenissen van »iet« in het Middelnederlandsch. De derde phase, wegvallen van »en« (»ne«), is echter alleen denkbaar, wanneer »iet« zijn oorspronkelijke¹ positieve beteekenissen verloren heeft. We hebben gezien dat in het Katwijksch zelfs het woord »iets« niet meer bestaat.

Volgens deze redeneering is »iet« in het Katwijksch dus geen verkorting of concurrent van een ouder »niet«; het is steeds »iet« geweest. Voorbeelden van oorspr. positieve woorden die met verlies of wijziging van hun oorspr. beteekenis, als bijwoord van ontkenning kunnen fungeren, zijn er, hoewel zeer schaarsch, in het Mnl. (»bore« = zeer, »twint« = een oogwenk, en »meer« = voortaan, nog) en ook in andere talen (bijv. het Fransche »point« en zelfs »pas«)². Het is van groot belang, dat we in het Katwijksch, althans van oudere sprekers, nog voorbeelden van de onderstelde tweede phase aantreffen; zij het ook in bepaalde bijzinnen. In een hoofdzin als: »Ik doe het niet«, die ik in een naburig Zuidhollandsch dorp wèl eens als »Ik *en* doe 't *niet*« heb hooren spreken, zal géén Katwijker »en« (»ne«) invoegen, zoo dat het »Ik *en* doe het *iet*« zou luiden. Wel daarentegen in sommige bijzinnen. Eén geval is er, waar de oude, thans »zware« vorm blijkbaar is gehandhaafd om *nadrukkelijk* de negatieve functie uit te drukken: »Wou je soms segge da-je-mijn-iet meer *en* kén?« Dan zijn er gevallen, waar de nadrukkelijke negatie alléén gevoeld wordt bij overweging van de oorspronkelijk negatieve, de *verhinderende* of *afwerende functie* van den hoofdzin³: »Ik skow je waer, dat je-*et-iet* meer *en* doet!« De opmerkelijke splitsing van »waarschuwen«, bekend ook uit andere streken van Holland, wijst op de bedoelde negatieve beteekenis.

¹ Ik zie hier af van de mogelijkheid dat in het primitieve Katwijksch »iet« ambivalent was, d.i. positief en negatief tegelijk.

² Zie hierover echter hierna.

³ Zie hierover Onzen Taaltuin I, blz. 255 en § 18.

Nadrukkelijke negatie schuilt ook in: »Pas op dat je *iet en valt!*«¹ Het is bekend dat in oudere en in de tegenwoordige taal in zinsverbanden als deze de bijzin ontkennend pleegt voor te komen.²

Minder »sprekend« is »en« in een dubitatieven bijzin. Mijn Katwijksche zegsman was dan ook aarzelend, ten opzichte van: »We zelle deris kijke offie *iet mée en wil.*« Evenwel *verzwaring* van het negatieve »iet« is hier evenzeer aannemelijk als nadruk op de dubitatieve modaliteit door »niet« in: »We zullen zien of hij niet mee wil« naast het gewone dubitatieve: »We zullen zien of hij mee wil.«³

We herhalen: het is denkbaar dat »en« oorspronkelijk is gehandhaafd terwille van den nadruk, dus in »verzwarende« functie. Het is duidelijk, dat het van uit die functie kan worden overgebracht naar zinnen, die geen spoor van negatieve functie vertoonen. Het woordje of liever de klank »en« wordt dan *een algemeene vorm van zekeren nadruk*, eventueel *een »overgangsklank« die de uitspraak of het rythme vergemakkelijkt*. Men neme daarbij in aanmerking dat »en« in het Mnl. zijn vaste plaats had vóór den persoonsvorm van het werkwoord; op die plaats staat ook het »leege« woordje in de enkele zinnen van het oudere Katwijksch die ik heb kunnen opvangen: »Die kost, dat was 'n guldetje of acht, da kwam er (op) an hoe zuinige kók of je 'n hädde«. » . . . datti achterover vande wáege óv-en-viel.« »Toe ze bij de póort *en* kwämme« (daarentegen: »Azje de poort van de stat *inkwam*). Deze zeer opmerkelijke uitbreiding van het gebruik van »en« als aanvullende klank is ook denkbaar in andere dialecten dan het Katwijksch, waar niet »iet« maar »niet« de vorm der negatie is: zie blz. 426.

In de beschouwingen over Intonatie is gebleken, dat de phonetische zinsvorm, de klank van den geheelen zin, een belangrijk kenmiddel moet zijn voor de onderscheiding van de logische en psychologische functies. We hebben bovendien het vermoeden uitgesproken, dat een dialect zal kunnen worden herkend aan een complex van kenmerkende zinsklankvormen. Er is nog een andere vrucht voor de methodiek van de taalkunde te plukken, en dan meer in het bijzonder voor de »phonologie«: de klankelementen van den zin die men »klinkers«, »mede-

¹ Daarentegen: »Ze haatem verboon datti er òdít over praete zou«. Bij »ooit« kon ik geen »en« te hooren krijgen.

² Zie noot 3 op vorige pag.

³ Typen met zinnen met interrogatieve of dubitatieve modaliteit zijn in het Katwijksch: »Kèije die vent soms ?« »Is dat soms 'n neef van je ?« »'k Sel vraege offie soms òók mee wul« Haaij 'm iet ezien, Jan ?« »'k Ben toch je neef ? Kèije me soms iet meer ?«

klinkers«, »lettergrepen« en »woorden« pleegt te noemen, en die in de gangbare historische of beschrijvende »klankleer« a priori worden aangenomen, ontleenen hun »inhoud«, hun beteekenis aan den zin en zijn synthese, en zij duiken op, verdwijnen of veranderen van vorm tengevolge van de veranderingen in den inhoud en den vorm van den zin. Dit belangrijke beginsel der taalkundige methodiek wordt maar zelden op bevredigende wijze weerspiegeld in de beschouwing van de verschijnselen die in de phonetiek met »sandhi« en »overgangsklanken« worden aangeduid. Om het principieele belang der zaak wil ik hier nader ingaan op den opmerkelijken uitlooper van het negatieve »en« in den zin: »Toe ze bij de póort en kwamme . . .«¹ We zien hier nl. een »overgangsklank«, eigenlijk een »syllabe« of zelfs een »woord«, dat in den bijzinsvorm is blijven hangen na volkomen ondergang van zijn oorspronkelijke beteekenis en functie. Voor de historische klankleer is zooiets van groot belang: de ontwikkeling van een nieuw »klank«element uit de syntactische constellatie. Maar voor de niet altijd besepte relativiteit van een »klank«verschijnsel is het geval niet minder leerzaam. Mijn Katwijksche zegsman nl. stelde vast, dat in plaats van »kwamme« ook de oude vorm »kwàème« bestaat. Bij herhaalde constructie van den zin bleek echter, dat bij »kwàème« de toevoeging van »en« niet mogelijk was. De zinsvorm was dan: »Toe ze bij de póort kwàème . . .« Het accent van het werkwoord was bijna even »sterk« en »hoog« als van »poort« en ook »quantitatief« was het even »lang« als dat van 't voorgaande woord. Er was dus keuze tusschen de twee rhythmische vormen: ˘ ˘ ˘ ˘ en ˘ ˘ ˘ ˘; de klank »en« handhaaft het evenwicht van den syntactischen klankvorm, d. i. accent + toonhoogte + quantiteit. Dat blijkt o. a. hieruit, dat bij plaatsing van een werkwoord als »kwamme« in dezen bijzin aan het éinde van het zinsverband, dus na den hoofdzin, de noodzaak om »en« mee-te spreken nog dringender wordt. Bij die plaatsing van den bijzin is dan ook accent en toon van het werkwoord zwakker en lager. Ook blijkt »en« overbodig, wanneer op het werkwoord nog een woord met zwaar accent volgt, bij het schema ˘ ˘ ˘ ˘ ˘; náast elkaar hooren we: »Toeze almaer weer bij de póort kwamme zéure . . .«, en »Toeze almaer weer bij de póort en kwamme . . .« Zoo ook: »Toeze nae húts en ginge, regende-n-et« en, nog noodzakelijker met »en«: »Et regende toeze nae húts en ginge«. Daarnaast,

¹ Het woordje »en« is in dezen zinsvorm zeer gebruikelijk; als een echte overgangsklank natuurlijk niet absoluut onvermijdelijk.

bij hulpw. + infinitief: »Toe ze nae *húis ginge éte* . . .«. Daarentegen weer: »Toe ze nae *húis en ginge*, om te *éte*«. In de derde plaats blijkt »en« weg te blijven, niet alleen bij een zwaren, hoogen en langen werkwoordsvorm als »kwàème«, maar ook bij een éénlettergrepig en vorm »kwam«: »Toe ik bij de *póort kwám*, gaf ik 'n gil.« »Ik gaf 'n gil toe ik bij de *póort kwám*.« Hetzelfde principe bepaalt de keuze van het ontkennende »iet« mèt of zónder »en«: »Toeze iet *óp en kwámme*¹ . . .«, en »Toeze iet *óp wúlde kómme*«. Variaties als de hier besproken zinnen komen natuurlijk in aanmerking voor fonografische opneming en de dan mogelijke analyse van den zinsklankvorm.

Opm. We hebben opgemerkt, dat het negatieve *en* zijn vaste plaats heeft vóór het Vf. Dit wil niet zeggen dat *en* niet in zinnen kan zijn voorgekomen zónder Vf. Weliswaar zijn daarvan weinig sporen. Maar er is een versregel, door Dr. G. Kapsenberg geciteerd² als »gemaakt door een mij onbekenden dichter«, waar in een zin zonder Vf. *en* staat: »Niet dáar *en* met de Wetenschap Waar 't hoofd heur kreits ontsluit; Ze moet door hart en ziele heen En in het leven uit«. Dan is er een versterkte negatieve vorm in het Katwijksch, waar althans de *mogelijkheid* van dit *en* moet worden overwogen, in verbinding nl. met het (etymologisch nog altijd dubieuse) *gansch*, een uitdrukking dus gelijk aan »heel(emaal) niet!«, die aldus luidt: »Piet, hè-je me mes ècht *iet* zien?« »Neen Jaep, in *gangs iet*!« — »Daar benne w' *in-gangs-iet* eweest man! Praet je van 'n jonge-n-zien, lae staen op s'n nek egeve!« — »Neen Wullempje, je mo-d-iet (moet niet) denke datte we je dwors zitte wulle, *in-gangs-iet* man! — Weliswaar staat in den tweeden zin een Vf. Maar de vorm *in-gangs-iet* is klaarblijkelijk compositie geworden. Ook is hier niet *en* maar *in* gegeven; maar deze vorm kan secundair zijn bij niet-meer-begrijpen van *en*, naar het voorbeeld van óf het voegwoord *en* → *in* óf een uitdrukking als *in 't geheel niet*. We nemen hierbij in aanmerking, dat het woord *gangs* (= *gansch*) in zijn etymologischen oorsprong nog altijd niet verklaard is (te onrechte acht men ontleening aan het Hoogduitsch wel »bewezen«), en dus mogelijk in deze uitdrukking een substantief is geweest. We vermelden dit geval daarom onder voorbehoud. Er zijn ook gevallen, waar een »overgangs«-n inderdaad het oude *en* of *ne* in een zin zonder Vf. kan zijn: »(Er werd gebeld) æbeld fan je daege zoo-n-iet!« En tenslotte is er een rhythmische functie van *en* in den zin: »Laet-æk mæn-iet kwaed æn maeke«, vóór den infinitief.

We constateeren verder, dat het rhythmische *en* van het Katwijksch ook wel in het overige Zuid-Holland bij vlot en snel spreken kan worden gehoord, bijv. in den zin: »Hij was niet tevreede, voordat-ie dat ding gekocht *en* had.« — Ook in het Friesch is zoo'n tot *nt* verzwakte vorm van het adv. *net* (= niet) gangbaar in bijzinnen na een negatieven hoofdzin en zonder logisch-negatieve functie: Hij is net earder tofreden,

¹ In de beteekenis: Toen de soldaten niet op (= in dienst) kwamen.

² Inaugureele rede, uitg. J. B. Wolters 1936.

as er dat *nt* diën hat. — Ik hoech net hirder as ik *nt* wol! (Ik hoef niet harder dan ik wil.) —

Het gebruik in het Katwijksch, zonder ontkenkende functie, is aanleiding naar iets dergelijks te zoeken in het Zuid-Nederlandsch, waar het woordje »en« en de vormen der ontkenning in het algemeen, in sommige dialecten nog tieren als in het Middelnederlandsch.

Voor een dergelijk onderzoek is het gewenscht, de verschillende mogelijkheden der syntactische constructie voorloopig te constateeren in een kant-en-klare tekst in de volkstaal, en daarna deze mogelijkheden te controleeren en aan te vullen door mondelinge navraag. Een bijzonder »volksaardige« tekst is het bundeltje »Gensche Prâot«, Anecdoten in de Gentsche volkstaal door Jan Cleppe, met een woord vooraf door Prof. J. Vercoullie.¹ De syntactische normen en bijzonderheden uit die 75 korte »dialogen« kon ik controleeren en aanvullen door uitvoerige bespreking met een Gentenaar.

De combinatie van »en«² en een tweede ontkenkend woord (niet, geen etc.) is in het Gentsch nog regel. In mededeelende zinnen van allerlei vorm: 'k En hao i nie gezien. Dat *en* es toch mij schuld nie! 't *En* zal nie blije duure. 't *En* kwam gienen tuun uit. Bert *en* zie nie girre³ bieste. Dat *en* es nieks veur ulder. Aos ge nieks an i lijf mier *en* het da deugd . . . In g'hiel Europa *en* es 't er giene meinsch te vinde, die . . . Aos ne meinsch ezuu en irfdiel krijgt van zijn ewers, *en* heet hij 't recht nie van da wig te smijte. —

Ook in den niet-geïnverteerden vragenden zin: Ge weunt al vijftien jaor in Gent, in g'*en* ken nog d'Universiteit nie? — In den geïnverteerden vragenden zin alleen bij nadrukkelijke ontkenning: »Durvde gij dadde?« »Nien ek«. »*En* durfde gij da niede?« — »*En* haet e nóg nie geschreve?« »*En* wete gij da niet?« — Wanneer het woord »nie« in vragende zinnen een vragende modaliteit uitdrukt, zonder logische ontkenning, verdwijnt »en«, of liever: wordt de typisch vragende zinsvorm van vooropstaand werkwoord niet door de toevoeging van »en« verstoord: Ziede nie waor dache luypt? Hedde gien schoentses gekocht veur de kleine? Wete gij soms nie hoe laote dat es? Zoede mij aos 't u blieft nie keune zegge hoe loate dat al es? — Een aanvankelijk verzwegen inleidend »en« kan worden vervangen door een later »nie«: Hedde nog nuut (= nooit) da

¹ »De Sikkel«, Antwerpen 1933.

² Jan Cleppe schrijft in de verbinding met een blijkbaar lange spirant *g* niet »en«, maar: *g'hen* het gij daor niet van gesproke? Ook verloopt de vorm »en« bij het spreken dikwijls in een nasalen klinker .

³ = gaarne.

gruut batiment *nie* gezien in de Plateaustraote? — In den ontkennden gebiedenden zin ontbreekt »en« nooit: *En* róept ezuu *nie!* *En* vált er *nie* mee, mijn ingelke. Toe, toe, *en* peist er *nie* mier op. —

Van dezen regel, dat twee woorden, *en* + *nie* (etc.), de functie der ontkenning uitdrukken, zijn enkele schijnbare afwijkingen te constateeren. Een bijkomstige emphatische of affectieve functie wordt uitgedrukt door een derde ontkenkend woord: 'k *En* zette van mij leve *gien* púut in u *kót nie mier*. — In dezen zin is de toevoeging aan het einde, van den nadrukkelijken en bewogen varieerenden negatieven vorm nog zichtbaar in de woordschikking; niet hóorbaar, want voor »*nie mier*« valt geen pauze. In den zin opgenomen is *nie mier*: iederien heet ondervonde, aos ge te lange wacht van iets te doen, dat 't *nie* goe *nie mier en* gaot. — De vorm *nie mier* vooral speelt de affectieve rol, getuige het volgend brokje »gesprek«: »Aos ge *nieks* an i lijf *mier en* het da deugd, zijde wel geforseerd van valsch goed te kuupe!« Op deze schimpende ironie reageert in duidelijk affectieven vorm de toegesprokene met den verzwaarden vorm *nie mier* voor *mier*: »Wade!« riep Meere, in ze begost te danse van kolire! »Wade! *Nieks nie mier* da deugt!« Ook hier blijkt duidelijk de noodzaak van een vervangende negatie, wanneer, mèt het werkwoord waarvan het onmiddellijk vooraf pleegt te gaan, »en« ontbreekt. Een andere combinatie van drieën is: Ne ketter, die *nie* anders en doet dan vloeken en *nuut* naor de kirke *nie en* goat; 't zal schuune zijn!

Een tweede afwijking is bij afwezigheid van het werkwoord, de negatieve pronominale vorm, ook wel eens »vervoegd neen« genoemd:¹ »Gaod' het *nie* vergete?« »*Nien ek*, zulde Mevrewé.« Ook hier treedt echter herhaling der ontkenning reddend op: »Hed uwe peper vergéte?« »*Nie, nien ek, moeder*,« zei Mietse. —

Nu en dan ontbreekt »en« in onzen tekst vóór het werkwoord: Ge meugt op mij *nie* kwaod zijn. Ge meughet *nie* kwaolijk neme. — Volgens mijn zegsman kan hier echter zeer wel »en« worden ingevoegd. Klaarblijkelijk is hier, gelijk ook in het Middelnederlandsch, de negatie phonetisch geassimileerd aan de *m-* van het werkwoord. In onzen tekst blijkt dat uit een verzwakten vorm in den tweeden van de volgende zinnen (p. 68): »G'en het weere den tirmometer *nie* gebezegd veur te zien ofda 't waoter *nie* te waorem of te kewd *en* was.« »'k He u gezeid dat 't *nie* t'hiet of te kewd *e* mag zijn.«

¹J. van Ginneken, Handboek I, blz. 127.

Een andere afwijking van den geconstateerden regel is het voorkomen van »en« in een niet-ontkennenden zin, het verschijnsel waarop, naar aanleiding van het Katwijksch, onze aandacht was gericht. Een schijnbare afwijking van dezen aard is het steevaste gebruik van »en« bij het bijwoord »maor«: Ge *en* zijt ons *maor* en halve getuige. 't *En* zijn *maor* de vuile meinsche, dien hulder moete wasche. In fritte z'hulder en ijdizeste, z'*en* moent *maor* wete. — Deze afwijking is inderdaad slechts schijnbaar. De Gentenaar voelt deze *zinnen* klaarblijkelijk als ontkenning¹; de spreker geeft uiting aan een ontkennende meening (nl. »Ik behoef mij niet te wasschen«, »Ik ben er niet verantwoordelijk voor«). Verrassend blijkt dit uit den verzwaarden negatieven dubbelvorm van: Loewietse was zonder wirk gevale, in achter twie maonden *en* mochte ze *maor* iene kier daogs *niemier* etc. —

Blijven ten slotte als resultaat van ons zoeken naar zinnen met »en« zónder ontkennende functie de volgende:

1. Hij es veel slimmer *of dat* er hij uit *en* ziet. 2. De meinsch zie z'n aege ghie anders *of datte* 'n ander *en* ziet. 3. De leugenaere sprikt anders *dan* hij *en* denkt. 4. 't En es nog zoo laote niet *as* da ge wel *en* mient. — 5. *Tenzij* da ge 't hem *en* zegt. 6. *Tenwaore* dat 't waor *en* waore. — 6. Ge moe *nie* kome *veur da* 'k e geschreven *en* he(p). 7. *Ier* dat hij et *en* zach, wast al te laote. —

In deze zinstypen spreekt de Gentenaar bij voorkeur, voor zoover ik heb kunnen nagaan, den vorm met »en«, in een bijzin, die geen ontkennende functie heeft. Evenals bij »maor«, kan hier in het zinsverband als geheel een ontkennende mededeeling zijn »bijgedacht«. Niet in alle typen, maar althans in die, waar de hoofdzin ontkennend of beperkend is. Ten deele is de ontkennende vorm ook in het Mnl. aanwezig (zie o.a. § 234 van Stoett's Syntaxis), ten deele is de ontkennende vorm door louter formeele analogie in den zin gedrongen, zoo in n°. 1 en 2. Het feit dat de negatie gebonden is aan bijzondere zinstypen en in die zinstypen steevast is, dus zooals nt in het Friesch na negatieven hoofdzin, doet het verschijnsel verschillen van het Katwijksche »Toe ze bij de poort en kwamme«, waar »en« gesproken wordt met een zekere willekeur, d. i. om redenen van louter rhythmischen aard. Toch is in deze Gentsche zinnen de ontkennende functie thans nagenoeg of geheel verdwenen: de weg voor het gebruik als rhythmisch-phonetisch element is gebaand.

¹ Gelijk bekend, is *maar* voortgekomen uit een ontkennenden beperkenden zin *ne ware*. Dit is echter alleen van etymologisch belang. De door den Gentenaar gevoelde ontkenning betreft het geheele »gezegde«. Zie hierover o.a. Stoett, Mnl. Synt. § 227, en hierna § 260.

2° *beperkende* adverbia.

Bepering van de werkelijkheid wordt uitgedrukt door:

bijna, bijkans, haast, omtrent; ergens, soms, eens, even, pas, eres, slechts, alleen, eventueel, maar, misschien, eindelijk, nauwelijks, toevallig, waarschijnlijk, eigenlijk (in het Holl. dikwijls met *eindelijk* verward), mogelijk. —

In *vragende* zinnen en in *voorwaardelijke* bijzinnen zijn de meeste van deze adv. middelen tot uitdrukking van de modaliteiten: twijfel, mogelijkheid, waarschijnlijkheid: Heb je *soms* een mes voor me? ¹ — In *bevelende* zinnen zijn een deel dezer bijw. gebruikelijk als aanduiding van het *verzachte* bevel ². Bijzonder gebruikelijk in deze modaliteiten is het beperkende adv. **maar** ³. Het »beperkende« **maar** komt voort uit een negatief verband. In ouder Ned.: Ik *en* hebbe, *neware* één léven = Ik bezit niet, behalve (ware het niet) één leven. Verval van de negatie *en* en daarbij onder invloed van de volgende zware accent ook van de pauze, leidt tot de constructie: Ik heb *maar* één léven. — Niet alleen bij telwoorden, ook bij eigenschapswoorden: Hij is (nog) *maar* een kind! — Uit een oorspronkelijk negatief verband is ook te begrijpen het gebruik in duratieve functie (tevens of vooral de modaliteit van ergernis of verbazing): Hij zat *maar* (ál) in huis. Hij kreeg *maar* cadeautjes! — Dat was me *maar* eventjes een meevaller. — In het oude volkslied komt dit *maar* nagenoeg »expletief« voor: Si pluct *maer* al de roosjens, die si in haer wegghen vint. — *Maar* drukt een ietwat optatieve modaliteit (mede) uit: Kwam hij nu *maar*! — Als er *maar* genoeg is. — Kom *maar* hier. — *Maar* drukt de bevestigende nadruk uit: Hij bóft *maar*!

Twee »beperkende« adverbia bepalen de modaliteit in: *Kóm maar even*! — Je moet *maar even* uitblazen! — Wil je *misschien even* wáchten? — In deze zinnen kan nog als derde »eens« worden toegevoegd. Vgl. ook: En toen kwam d'r me (*maar*) *effetjes* 'n dónderslag! Hooren en zien verging je! —

Ook de *demonstratieve* adv. *dan, nu, zoo* zijn door hun aanwijzing van een bepaald tijdstip, een bepaalde manier, *beperkend* en worden in de genoemde zinsoorten voor de verschillende modaliteiten gebruikt: Hij is daar *zoo* niet van op de hoogte. Dat heeft *zoo* zijn bezwaren. *Zoo* zachtjes aan wordt het laat. — *Zoo* en *nu* (nou) omschrijven in den *hoofdzin* nu en dan ook *verrassing, verbazing, ergernis*:

't Lozies sting al *zoo* onder water (Bru.). — Daar slaat ie me toch *zoo* door 't luik in 't

¹ Zie § 285, § 386. ² Zie § 292. ³ Zie § 326. Den syntactischen oorsprong hiervan zien we aan den zin uit W. Leevend I 43: »Zijn braave verstandige Vader is hem *maar te vroeg* ontvallen«. Hier is nog parenthesis van den zin *maar te vroeg* denkbaar.

scheepsruim! — En die vent die sprak *nou* net zooveel van zich af, as die stomme haze hier op mijn rug (Bru.). —

30 *additieve* adverbia zijn »uitermate« talrijk. Allerlei *uitroepen*¹, *adjectieven*, *participia*, adv. van *graad*, van *hoedanigheid* etc. krijgen de *modale* functie van omschrijving van de *nadrukkelijke* meening, de *verbazing*, *ergernis*, *angst* van den spreker:

Het was *waréntig* de rooverkapitein! (v. Lennep). — Hij is *waarachtig* niet goed wijs! — Ik doe 't *lékker* niet! — 't Was 'n prachtig gezicht hoor! — Het is *werkelijk* geen familie van me! — Het is *heus*ch, *vast en zeker*, *beslist*, *natuurlijk*, geen familie van me (*bepaald* laat nog eenigen twijfel toe. Het heeft ook in dat geval geen sterk accent). — Ik zal *graag* komen eten. — Hij deed *gewóon* of er geen verschil in leeftijd was (Arm.). — Dat is *júist* goed voor je! — Maar daar zit 't 'm *juist*. — Nou doe ik 't *nét* niet! — »'k Wor *wél* bezocht«, jammerde Opie (Eigenhuis). — We hebben *alwéer* 'n logé! — Ja, ja! we hebben *weer* 'n logé! — Dat heb ik *al genóch* ehoord (Katw.). —

Het steevaste adv. van *modaliteit*, met *additieve* beteekenis, is: **al**, waardoor *verrassing over het nog niet verwachte* wordt uitgedrukt: *Daar komt ie al!* Buiten de omgangstaal **reeds**: *Reeds is het avondmaal genoten.* — **Wel**, met zwaar accent, is de *bevestiging* tegenover de ontkenning: *Je hebt 't wél gedaan!* In Gron. en Drentsch² *ál* (ook echter *wál*). — Zonder zwaar accent drukt de spreker zijn *geruste overtuiging* uit:

Dat weet je *wel* beter. — Daar zullen we *wel* achter komen. — 'k Dacht het *wel!* — Mildheid is *wel* 't geen we bij hem 't meest missen (N. R. C.). —

Het kan dan met een maatsubst. tot groep verbonden worden: We moeten *wel een uur* wachten, *wel twintig sommen maken*. — Een eigenaardige ontwikkeling heeft *al* even *wel* gehad. Het is *uitroepvorm* geworden, met een louter psychologisch-modale uitwerking ten opzichte van het gezegde. Katw.: Hoe hiet-i *elével?* (= toch). Maar verdraeit *elével*, daer slaet de klók al! —

In de *vraag* drukt *wel* de *sterke twijfel* uit: *Zou hij 't wel doen?* — In *toegevende* functie is het *zinsverbindend* (zie § 355). **Ook** is dikwijls *zinsverbindend* (zie § 352). De spreker uit z'n verbazing of ergernis (zwaar accent): *Dat 's óók wat!* — *Dat 's óók toevallig!* — Het is aanduiding van de *verzachte*, vriendelijk-informeerende, *vraag*: *Wéet U ook . . .* — (zie § 285 enz.). — **Nog** omschrijft de *overmaat*: *Ik dacht niet dat jij nog komen zou* (Arm.). — Vooral met zwaar accent: 'k Zou *nóg kenne griene*, *as 'k er an denk!* (Bru.). — Vandaar de functie van uitdrukking der *verwondering* over het gebeuren in de *vraag*: *Ben jij daar nog?* — De *vrager* doet door *nog* een beroep op de herinnering van den hoorder:

¹ Zie § 324. ² Ook in W. Friesl. en elders: Ned. Wdb. II 68.

Wéét je nog, hoe . . . ? — Wéét je nog ? — Nog is *prohibitief*¹ in: *Jan, pas op! Ze ontkómen ons nog* (Kievit). — Zinsverbindend is het in *concessieve* functie: zie § 355.

Opm. In ambtelijke taal is *alsnog* een versterkte vorm.

Toch voegt het *tegenstelde* toe aan de voorgaande bewering. Als zoodanig is het zinsverbindend (*concessief*) zie § 355. In de *dubitatieve* vraag heeft het *overredende* functie: *Je doet toch mee?* — *Verbazing, verwondering* in den *uitroep*: *'t Is toch wat!* — *Maar jongen* (dan) *toch!* — *Die jongens toch!* —

De modale adverbia kunnen op allerlei wijzen worden *gecombineerd* in groepen. Adverbia in *gelijke* functie zullen die functie *sterker* uitdrukken; adverbia in *verschillende* functie zullen de modaliteit *samengesteld* maken. »Maar« is het meest gebruikelijke in *beperkende*, »nog« in *augmentatieve* functie; »nog« is zelfs vaak *ondergeschikt* aan een ander woord: *vandaag nòg, óók nòg, nú nòg, nog áltijd*, etc.

Verbinding van het werkwoord en een bepaling met »als«.

§ 261 Het woord *als* heeft de etymologische beteekenis van een *aanwijzend* adv.: *op deze (of die) wijze*. Het is van den oorspronkelijken vorm *also* verzwakt tot *als* en is als zoodanig een zeer *belangrijk* *voegwoord*, dat bijzinnen inleidt: zie § 386. Gevolgd door een *subst.* doet het diensten, die gelijken op die der *voorzetsels*. Er is weinig verschil tusschen: *Hij werd als voorzitter gekozen*. — en: *Hij werd tot voorzitter gekozen*. — tusschen: *We gebruiken 't voor kippenren*. — en: *We gebruiken 't als kippenren*.² — Ook de *schikking* in den zin van een *bepaling met als* lijkt op die van een *voorzetselbepaling*. En al volgt op *als* de *nominatief* in: *Hij is even groot als ik*. — *kinderen* zeggen vaak: *Hij is even groot als mij*. —

De bepaling met »als« is bijw. bep. van *vergelijking* in:

Bloemen die *als lampjes* blónken. — Een purperen wolk rées achter hen *als een fortmuur*. — Hij zorgt voor de stakkers *als een vader*. —

De *vergelijking* is *graadaanduiding* geworden in:

Hij is niet z o o intelligent *als z'n broer*. — Hij sliep *als 'n Turk*. — Rond *als 'n ton* (nog ten deele *vergelijking* van hoedanigheid).

¹ *Afwerende* modaliteit.

² Ook: en maakte den indruk van een reusachtige bibliotheek, waarin *voor* boekenkasten de huizen stonden (G. d. W.). — Hier zou ook *als* kunnen staan, al is 't niet *gelijk*.

Praedicatief attriboot is de bepaling in:

Ik heb hier *als kind* gewoond. Hij is *als koloniaal* in 't land gekomen. — Ze gebruikten de sofa *als bed*. — Ze vonden hem *als bankdirecteur* terug. — In quasi deftige volkstaal gecombineerd met *zijnde*: *Als vader zijnde* moet ik dat verbieden.

Zoowel de vergelijking van hoedanigheid als die van graad is als *omschrijvende taalvorm* in volkstaal zeer verbreid.

Over de corralaties *zoo* (even) — *als zoowel* — *als* zie § 391/3; ook § 263e.

Verbindingen door het werkw. »zijn«.

§ 262 Het werkw. »zijn« vormt zelden zonder onmisbare aanvulling een gezegde: (De eenzame eik) Hij *is*: zijn armen zeggen stilte en duister (Perk). — Ook in Drentsche volkstaal: D'r zint enkeln die zekt, dat er niks *is* (geen God bestaat; hier feitelijk het *onbep.* werkw. *er zijn*).

Door de zware accentuatie heeft het hier de beteekenis van: bestaan, in leven *zijn*. Maar overigens is het werkw. niets méer dan een *verbindingsmiddel* tusschen het onderw. (waarvan zijn flexie afhangt) en een *gezegde van niet-verbale vorm*: Slecht is hij, onbehouden en van zinnen (Perk). —

1° *Zijn*¹ + *substantief*.

a. het subst. omschrijft een *eigenschap* van het subject:

Z'n vader was *postbode*. — Hij is 'n *zwetser*. — Ben ik niet *je meerdere*? — Wees nou 's *ménsch!* (Bru.). — Wij ware toch *vrinde*? (Bru.). — Die twee waren *gezworen kameraden*. — Dat hokje is 'n *garage zeker*. — Ledigheid is *des duivels oorkussen*. — Die gekke kleeding van 'm is *livrei*. — 't Voetballen is een *aardig tijdverdrijf*. —

Met ontkenning: *Ik ben toch geen beest*? (Bru.). —

b. het subst. noemt een bepaalden persoon, een bepaald ding:

Ik ben *de bottelier* (die je zoekt). — Dat hokje is *de garage zeker!* —

c. De verbinding kan worden *uitgebreid*, vooral door voorzetselbep.²: Hij was *de lieveling* van Papa. — Hij was *het type* van een Frans markiesje. — Ben ik *de oorzaak* van zijn faillissement? — 't Is *de eenige garage* in ons dorp. — Het leven was een *feest* voor hem. —

Deze voorzetselbep. zijn nu eens *attriboot* bij het subst., dan weer *adv. bep.* bij het gezegde (Vf. + subst.): zie § 247. Zie ook verder § 267.

§ 263 2° *Zijn* + *adjectief*. Het adj. omschrijft een eigenschap van het subject: Je moet *slim* zijn. — Ben je *ziek*? — Z'n broek is *nieuw*. — Hier is de rivier *doorwaadbaar*. — Ook participiale vormen hebben deze functie:

Ik was *razend*. — Ze is *gekalméerd*. —

Opm. Over de ontwikkeling van *samengest.* tijden, zie § 182.

¹ en z'n subject. ² Zie § 240 enz.

Verschillende *graden* worden aangeduid:

a. door flexie-vormen:

Mijn grieven zijn *belangrijker* (dan die van jou). — 't Verlangen van Baby was 't *hevigst*. — Piet was 't *grootst*. — Mijn grieven zijn 't *belangrijkst*. —

Opn. De superl. is ook *substantivisch*: Piet was *de grootste*. —

b. door bijwoorden van graad:

Ze is heel *rijk*. — Ik ben zoo ¹ *warm*! — Je hebt zeker wat op je geweten, dat je zoo *bang* bent, hè? — Die sloot is niet zoo *diep*. — Ik ben anders ni ks *sikkeneurig* (Bru.). — Hij is nog al *tjverig*. — 't Binnenwerk was nog vrij *gaaf*. — 't Mes was bijna *scherp*. — Hij was heel niet *bang*. — Hoe *groot* is ie? —

Sommige zijn nog bepaling bij het *heele gezegde*.

Het gezegde wordt *uitgebreid*; veel meer dan bij de verbinding met *subst.*

a. door een datief:

Je bezoek zal hem en zijn vrouw bijzonder *aangenaam* zijn. —

b. door een voorzetselbep.:

Wees nu eens *vriendelijk* voor (tegen) hem. — Ben je *verantwoordelijk* voor dat geld? — Ik ben nooit *intiem* met hem geweest. — Het veld was *blauw* van de bloemen. — Het schilderij was bijna *impressionistisch* van opvatting. — Hij is me van aanzien *bekend*. — Ze zijn zoo *sterk* in hun vleugels. —

De eerste drie zijn »voorzetselvoorwerpen« (vgl. § 242: 5). Uit deze verbindingen vloeit het *praedic. attrib.* en het *attributieve* gebruik voort: Hij was *bekend om z'n snuggerheid*. — *Bekend om z'n snuggerheid*, stelde hij ons nu teleur. — De *om z'n snuggerheid bekende* . . . — Zie ook § 254 slot.

c. door een voorzetselvoorw. en een reflexief object:

Dan is zich 't hart *bewust* van vrede en strijd (Perk). —

d. door een substantief:

Hij is drie voet *lang*. — Het huis is *vol* menschen. — Je piano is dat geld niet *waard*. — Ze waren 't spoor *bijster*. — Hij is z'n geld *kwijt*. — Ik ben geen auto *rijk*. —

Opn. *Vol menschen* kan attribueet zijn: 'n Huis *vol* menschen. Vgl. § 103. *Vol* begint praepositie te worden.

e. door een vergelijkende bepaling:

Dat is even *lang* als breed. De sloot is meer *breed* dan *diep* (zie bij comparatie).

f. door een bijzín:

Hij was *bang*, dat hij te laat zou komen. —

g. door een infinitief:

Hij was *bang* (om) te laat te komen; een vergelijkende infinitief: Ik was te *verhouden* om naar de club te gaan. —

¹ vgl. § 256.

Er zijn adjectieven, die als *gezegde* (dus *praedicatief*) en *niet attributief* (als bijv. bepaling) voorkomen; althans niet in dezelfde beteekenis:

We zijn *gereed*. — We zijn in 'n uurtje *klaar*. — Dat ben ik zoo *gewend*. — Hij is 't Spaansch *machtig*. — Hij is *was* van alle vleierij. — 'k Ben heelegaar *blut*. — Wil je *koest* zijn? — Hij is ommers z'n leve niet *waard*. — Zoo ook andere adj. + subst. sub *d* genoemd.

In *precieusen* stijl¹ is *attributief* gebruikelijk het adj. *blij*, dat overigens vooral *praedic.* fungeert:

Je mag nog *blij* zijn dat je er zoo afkomt. —

§ 264 *Substantieven* en *adjectieven*, die door het werkw. *zijn* met een *subject* verbonden zijn, en dienst doen als het eigenlijke »gezegde«, noemt men wel *naamwoordelijk deel van het gezegde* (*praedicaatsnomen*, *P. N.*); de verbinding van *zijn* met zoo'n naamwoord heet dan *naamwoordelijk gezegde*, het werkwoord *koppelwerkwoord* (*copula*).

De *verbindende* functie van *zijn* is echter niet beperkt tot *naamwoorden* (*nomina*) alleen. Allerlei woorden en woordgroepen zijn het *eigenlijke gezegde* bij het *subj.*, dat de flexie van »*zijn*« beheerscht. We noemen deze gezegdes *natuurlijk* niet »naamwoordelijk«².

§ 265 3° *Zijn* + *voorzetselbepaling*.

a. bepaling van plaats, tijd, doel:

Toen ze *in hun tent* waren, was Emilia heel beduusd. — Hij is *naar Mekka* geweest. — Is hij *op de soos*? — Hij is *bij de Betonmaatschappij*. — Bè jij vannacht *in 't veld* geweest? (Bru.). — Ons schepie was al 'n eind *uit de wal* (id.). — De teleurstelling was nog *in zijn stem*. — De verkoop is *vóór 1 Juli*. — Dat handopleggen is *voor geneezing* van kwalen. — De zaak is *van groot belang*. —

b. een omstandigheid:

Zoodra ze *met meer dan twee* waren, werd hun toon prikkelbaar. —³

c. een bezit en een bestemming:

Die stok is *van mij*. —⁴ Die stok is *voor mij*. —

d. in allerlei *staande uitdrukkingen*, die moeilijk te ontleden zijn:

Ze *zijn te koop*. — Hij is *in de kost* bij . . . — Kan ik je *van dienst zijn*? — De fuif was *ten einde*. — Hij is *niet voor de poes*. — Wat is hij *in de weer*. — We *zijn op de hoogte*, hoor. — 't Scheepje was *voor de haaien* geweest. — Hij is *onderdak*. — Dàn was ik *uit de maling* (Bru.). —

Opm. *Zijn* + *voorz.* + *infinitief* is *actief*: Ze *waren* aan het malen. — en *passief*: Ze *zijn* niet meer te redden. — Zie § 199 en 210. Zij *zijn uit rijden* (= ze zijn

¹ De *blijje* Lent' komt aangesnel . . . — *Algemeen* is: *blijje gezichten*, 'n *blijde tijding*. —

² Omdat we dan weer verplicht zouden zijn de »naamw. gezegdes« te onderscheiden in:

1° gez. met een »echt« naamw. deel 2° met een »onecht« naamw. deel.

³ vgl. *met z'n tweeën* als telwoord.

⁴ ook attrib.: *die stok van mij* (zie § 250).

gaan rijden in een wagen. Eigenlijk: ze zijn *uit*, nl. *rijden(d) ?*). In dialecten komt voor: Ze zijn *visschen* (= *gaan*, of *aan het visschen*).

Opm. 2. Een bijzondere verbinding van *zijn* + *voorzetselbepaling* is de omschrijving van een praedicatief adj. door een *bepaling met van een*: Vooral naar het Westen is het Zandpad van een innige Hollandsche schoonheid. — De constructie kan een Gallicisme zijn, beperkt tot den précieux stijl; de voorzetselbep. is echter van het *attrib.* naar het *praedic.* gebruik overgebracht. Zoo ook naar de praedicatief-attributieve functie: En in zijn licht opnemen van die soort kwesties, te oppervlakkig en van een totale onmacht om ooit iets tot zijn kern te doordringen, dacht hij (Arm.). —

4° *Zijn + bepaling met als*: Hij was als z'n vader. — Vgl. verder (ook voor de verbinding met »dan«) de comparatie: § 119.

§ 266 5° *Zijn + bijwoord.*

a. De week was *om*. — Hij is *weerom*. — De zon is *op*, *onder*. — 't Werk is *af*. — Ze zijn *terug*. — Hij is *weg*. — De kachel is *uit*. — De deur is *toe*. — De laatste keer dat we *samen zijn*. — De mijne is *anders*. — Hij is *achter*, *voor*, *binnen*. — Wat ben je *vroeg*. —

Uitgebreid met een *subst.* tot een bepaling van plaats¹: Ze zijn den hoek om. — 'k Ben de heele stad deur *geweest*. —

b. een bep. van plaats: Waar is hij? — Hier (daar) is hij. — Het bijw. *daar* kan z'n accent verliezen; op *zijn* valt dan sterker nadruk: Daar is ie. — *Bén* je daar *nog*? — Ook andere zinsdeelen krijgen zwaren toon: *Guns! is u daar nou òg?* *Is ú daar òg?* — De plaatsaanwijzende functie van *daar* gaat hier te loor; het krijgt de pro- of enclitische vorm van *d'r*, *er*, 'r en *onbepaalde* beteekenis². De verbinding van *zijn* + *d'r*, *er*, 'r is niet meer te *ontleden*: Ze riepen dat de trein *er wás*. — Lot is *er óók!* — De tenten *zijn er* nog niet. — Een jongen was lang ziek geweest en klaagt over al z'n narigheid. »Laten we blij zijn«, zegt z'n moeder »Je *bént er!*« — en dit beteekent: je *leeft*, je *bestaat*, evenals soms het enkele werkw. *zijn*: zie § 262. Deze *onbepaalde* groep van *er is*, *er wás*, *er zijn*, *er wáren* heeft deze functie in allerlei uitgebreide verbindingen:

Er is 'n mán bij de deur. — *Er is bedróg* in 't spel. — *Er is* iets niet in orde. — *Er is* niets in orde. — 'k Hoor, dat *er sjáns³ was* (Bru.). — *Er waren* dikwijls scénes. — *Er was 'ns 'n man*. — *Lang was er* niets dan het gemaal der pooten (v. Looy). —

Zie ook: het *passief* § 281 en *onpers. ww.* § 222.

Opm. 1. De vorm *er is* etc. kan worden *verzwaard* door het (oorspr.) voornw. *er (d'r)*, een oude 2de nv. mv.: zie § 257.

Opm. 2. Evenals alle voorzetselbep. kan ook hier de voorzetselbep. worden vervangen door een *voornaamw. bijw.* *er uit*, *er in*, etc. Soms in verbindingen, die niet meer te ontleden zijn, omdat *er onbepaald* is: 't Hooge woord *was eruit* — *je bent erbij*. — Hij is *ervandóor*. —

¹ vgl. § 240. ² Zie § 257. ³ kans op werk.

§ 267 6° *Zijn + een voornaamwoord.*

»Je bent 't toch zéker geweest!« zei de veldwachter. — Hier duidt 't omschrijvend een eigenschap aan, die de spreker liever niet noemt¹. Het pers. vnw. staat in den objectsvorm (het is moeilijk te zeggen, welke psychol. functie daarachter zit): Dat deed ik, als ik *hem* was. Een niet te ontleden verbinding is: Jij bent 'm! — Alleen in poëtischen en verheven stijl vinden we den datief² en genitief³ van 't pers. voornw.: *Hún is 't geloof* (Perk). — *Hunner is het koninkrijk*. — Algemeen gebruikelijk is de verbinding met *aanw.*, *vragende*, en *betr. vnw.*: Eerlijk, ja, *dát*⁴ is hij. — *Wie* is hij? — Slimmerd *die*⁴ hij was. — Ezels *die* ze zijn. — Deze verbinding is gelijk aan die met een substantief (zie 1°). —

§ 268 Tot bijzondere ontwikkeling is, vooral in de omgangstaal, gekomen de verbinding van *zijn* met de hierboven besproken woorden, bij het *subj. dat*, 't (*het* geschreven). Evenals *daar* verliest ook *dat* geheel of gedeeltelijk zijn aanwijzende functie. Dikwijls heeft het nog vooruit- of terugwijzende functie in het verband met hetgeen volgt of vooraf gaat. Soms is ook deze functie verdwenen en »'t« onbepaald geworden.

We noemen de gebruikelijke zinnnetjes met 't *is* ('t *was*) als inleiding. Het gedeeltelijke of totale verlies van eigen beteekenis der twee woorden is oorzaak, dat ze uit den zin gemist kunnen worden, zonder dat het »gezegde« er onder lijdt; men ként het »onderwerp« al.

1° *Zijn + subst.:*

('t *Is*) een schande! — 't (*Is*) zoo'n lange kerel! — ('t *Is*) jou beurt! — ('t *Is*) 'n moeilijk geval. — ('t *Is*) komedie. — ('t *Is*) vijf uur. — ('t *Is*) geen praatje, hoor! — ('t *Is*) tijd. — ('t *Is*) narigheid. —

2° *Zijn + adj.:*

't *Is* noodig. — ('t *Is*) goed. — 't *Is* beter. — ('t *Is*) klaar. — 't *Is* puur, man! — ('t *Is*) óók toevallig. — 't *Is* waar. — 't *Is* naar. — 't *Is* erg — ('t *Is*) mooi, hoor. — ('t *Is*) mogelijk. —

Opm. Deze zinnnetjes vooral kondigen een onderwerpszin aan: 't *Is* noodig *dat hij komt*. — ('t *Is*) aardig, *om te zien*. — 't *Is* waar: *hij is dóm*. —

Uitbreidingen der verbinding zijn: 't *Is hier* ook zoo donker. — 't *Is daar* vochtig. — 't *Is de moeite niet* waard. —

Opm. Het adj. is bijgedacht uit den comparatief in: Maak het niet er g e r *dan het al is*. —

¹ Vergelijk over het onbepaalde *het*: § 132.

² Waarschijnlijk een *Latinisme*.

³ Een *Graecisme* in *Bijbelsche taal*.

⁴ Zie § 346.

3° *Zijn + een infinitief:*

Is dat *loopen!* — Da 's *stroompe!* — Met 'n half uur is 't *vare.* — Dat was 's 'n *pijpie opsteke* en zoo ... (Bru.). —

4° *Zijn + voorzetselbep.:*

't Is *voor 't laatst.* — 't Is *voor je kindere,* wat je gaat doen. — 't Was *in Leiden.* —

5° *Zijn + bepaling met »als« (alleen in lit. stijl):*

Het was *als een vlucht* soms uit haar eigen huis. —

6° *Zijn + adverbium:*

('t Is) *voorbij.* — ('t Is) *uit!* — ('t Is) *op!* — 't Is *over!* — 't Is *zoo.* —

7° *Zijn + een voornw.:*

't Is toch *wat,* op mijn jaren! — *Wat is 't?* —

Opm. Omdat het vnw. *dat ('t)* kan *terugwijzen op een meervoudig antecedent,* staat bij »'t« soms een Vf. in het meervoud: 't *Waren* de knechts van den bakker. — Nu doe je alsof *het* daar allemaal *zwetsers zijn* (G. d. W.). — Zie § 346.

§ 269 Ook andere werkwoorden dan *zijn* dienen tot verbinding van *een subject met een gezegde.* Vergeliken met het verbindende »zijn«, duiden zij vaak een modaliteit of aspect aan. Het belangrijkste verbindende werkw. is **worden**. Dit werkw. heeft, wanneer het *zonder ander gezegdewoord zwaar geaccentueerd* bij het subject staat (en dat is even zelden het geval als met »zijn«) de beteekenis van *ontstaan, beginnen te leven:*

Een wilde begeerte *wordt* in hem, met hevigheid groeiend van seconde tot seconde (v. Nouhuys). —

Verbonden met »gezegdewoorden« en zwak geaccentueerd, omschrijft het den overgang in een anderen toestand (*inchoatief aspect*):

1° *worden + subst.* In de omgangstaal: *hij wordt dokter* etc. In poëtischen stijl: *Nieuwe smart die kegels wordt en steenen = die in steenen kegels overgaat* (Perk). —

Opm. Ook bij 't subj. *het: het wordt tijd!* —

2° *worden + adj.* In de omgangstaal heel gebruikelijk: *Toen werd ik driftig.* — *Om gék van te worden!* — *Hij wordt wakker.* — *Is hij ineens zoo muzikaal geworden?* — *Hij wordt beter.* —

Opm. 't *Wordt* te bar. — *Die wordt goed!* —

3° *worden + bijw.:* *Zouden we zelf ook zoo worden?* —

Andere verbindingen zijn er niet veel: *Ze wordt net* als haar moeder. — *Dat wordt wat.* —

Ook de verbinding met **blijven** duidt een *aspect* aan; de *voortdurende* toestand: *Je blijft onze leverancier.* — De verbindingen met *lijken,*

schijnen, blijken, heeten (= *zijn* »naar men beweert«), *dunken*¹, *voorkomen*¹ duiden modaliteiten aan (waarschijnlijkheid, twijfel, voorzichtige mededeeling).

Al *déze verbindende werkw.* noemt men »koppelwerkwoorden«. Er zijn allerlei werkw., die bij verzwakking van hun etym. beteekenis soortgelijke functie verrichten (het zijn de belangrijke »leege« werkwoorden):

Het *valt* me zwaar. — De verwerking van deze stoffen *beteekende* een bron van inkomsten voor de gemeente. — Zij *ziet er aardig uit*. — Wij samen *vormen* de commissie. — De jas *zat* vol pluisjes. — De emmer *liep* leeg. — Hij *gaat* dood — . . kapot. — Hij *ziet* wat bleek. Zie verder § 255.

Verbinding van Hulpwerkw. en Infinitief.

§ 270 Er zijn werkwoorden die, verbonden met een Inf., hun etymologische beteekenis meer of minder verliezen. De Inf. is dan niet meer een object of bepaling bij het Vf.; integendeel, *het Vf. is een bepaling van tijd, aspect of modaliteit bij den Inf., het Vf. heeft de functie van hulpwerkw.* Deze verandering in de geleding van het gezegde gaat samen met verzwakking van het accent van het Vf.; vergeleken met dat van den Inf. Zie o. a. § 204. De belangrijkste hulpww. met een Inf. zijn: *zullen, willen, moeten, mogen, kunnen*. Een andere groep van verwante hulpww. zijn de werkw. van *beweging* en *rust*: *komen, gaan, loopen, zitten, liggen, staan, blijven*.

I. *Zullen, willen, moeten, mogen, kunnen*.

§ 271 De moeilijkheid is, ten eerste, dat deze werkw. maar zelden hun etym. beteekenis *geheel* en *al* verliezen en ten tweede, dat zij dikwijls zoowel een modaliteit als een tijdstrap omschrijven, in het bijzonder een menging van *waarschijnlijkheid* of *mogelijkheid* en *futurum*. Behalve de gewone grammatische modaliteiten drukken zij ook nu en dan nog een schakeering van *subjectieve* modaliteit uit, een gevoelsuiting van den spreker. Dit alles maakt het begrijpelijk, dat we de vele schakeeringen in de functie van deze werkw. alleen kunnen onderkennen, door onderscheid te maken naar het *tempus*, de *drie personen*, en den aard van den *zin*.²

A. de *praesens*vormen.

1° de 1ste persoon:

§ 272 Deze is nagenoeg beperkt tot de omgangstaal; althans vinden we daarbuiten geen bijzondere schakeeringen in de beteekenis.

¹ Dat *dunkt* me verstandig. — Wat *waar en schoon docht*, hebt ge in 't lied gegoten (Perk). — Dat *komt* me wat *gewaagd* voor. —

² Zie ook den *Konjunctief*, § 173 enz. en de modaliteiten § 17/8.

a. *ik zal*. — *Dreiging + futurum*: »Ik zal aan den schipper *vertellen*, wat een lamme kerels jullie zijn«. — *Bereidverklaring + futurum*: »Ik zal je den bottelier *wijzen*, hoor, heb maar geduld«. — Aangedikt door »*wel*«: »En ik zal hem *wel léeren* praten!« — »Ik zal er *wel* voor *zorgen*, hoor«. — *Waar-schijnlijkheid + futurum*: »Ik zal 28 Dec. mijn logé'tje nog *wel hebben*« (Arm.). — Het meerv.: *we* zullen is òf de *spreker + aangesprokene(n)* (adhortatief) òf de *spreker als machtige* (pluralis majestatis). In den zin: »Die zullen we *eens netjes grootbrengen, jongens!*« — een *adhort.* + *futurum*. De schipper spreekt tot een jongmaatje: »We zullen *eens even* naar een geschikte bezigheid voor je *zoeken*«. — dit is een gemoedelijke *plur. maj., bereidverklaring + futurum*. De beleedigde dreigt: »Hoe heet je?« »Ik zeg het je niet.« — »Daar zullen *we* dan *wel* achter *zien* te komen!« (Kievit) —: *dreiging + futurum* (»echte« plur. maj.). —

In den *vragenden* vorm is nog een *spoor* der *etym. beteek.* bewaard: een *machtige* zit erachter. Weliswaar *verbleekt*: »Zal ik ook bij je *komen*?« — Hier is de aangesprokene de »*machtige*«. »Waar zal ik dan ooit ruste *vinden*?« — Hier is een *hoogere macht* den spreker de baas. Ook in de vraag van den wanhopende: »Wat zal ik nog blonde bloemen plukken?« (Perk). —

b. *ik wil*. De *etymol. beteek. in*: »*Laat me door! Ik wil den schipper spreken!*« — Door *adverbia* verzacht tot *wensch*: »Dat is goed. Ik wil haar *wel eens* hooren *zingen*«. — of *bereidverklaring*: »Wees maar gerust, ik wil *wel* vergoeding *geven*«. — Enkel nog maar *voornemen*: (Iemand neemt afscheid vóór een gevaarlijke tocht) »Voor ik te pletter slaan, wil ik je *groe*te« (Bru.). — Louter *omschrijvend* hulpww., zelfs leidende tot verzwakking van de beteekenis van den infin., in: »Dat willen we *hopen*«. — In dit laatste geval wordt de tijdstrap van het *praesens* aangeduid; in de andere, voorzoover »*willen*« hulpww. is geworden, valt de handeling, door den Infinitief uitgedrukt, in de *toekomst*.

In den *vragenden* zin, waar het werkw. geheel *tegengesteld aan z'n etym. beteek.* fungeert, wordt de modaliteit van het *aanbod* omschreven: »Wil ik zoolang de schuit *vasthouden*?« vroeg ik gedienschtig (Bru.). — In het meerv. de *adhortatief*: »Willen we een paar van die kuikens *vangen*?« vroeg Arie. —

c. *ik moet*. De oude beteekenis »gelegenheid hebben« schemert nog door in de potentiale modaliteit in Z. Nederl.: Dan (als) z'i *moeste* vraoge veur hoeveel ezels dat er stalyng en es, ge zoed het misschien wel wette! — De *noodzaak*: »Wat? al vijf uur?! dan moet ik *vliegen!*« (Arm.). —

De *plicht*: »Names de heer Officier van Justitie motte we je geweer af *komme* neme« (Bru.). — De nadrukk. *wensch*: »Zoo eentje moet ik er ook *hebben*«. — De nadruk. *mededeeling* zonder meer: »Je neemt het nog al kalm op, dat moet ik *zeggen*«. —

In den vragenden zin het *dreigend* aanbod: »Wil je koest zijn? Mot ik je moeder *roepen*?« In de *pronom.* vraag de *twijfel*: »*Wat* moet ik nu *beginnen*?« De handeling door den Inf. uitgedrukt, ligt in het futurum, of is onzeker.

d. ik *mag*. In oude beteekenis nog in Katw.: Jae, dat *mag* ik je-n-iet segge (= kan). — Als omschrijving van het *verlof* is het werkw. nog vrijwel zelfstandig¹: »Fijn, ik mag *schaatsenrijden!*« — *Ironisch* geschakeerd: »Ja zeker! en ik mag de kruimeltjes *opeten!*« — *Noodzaak*: »Ik mag me *wel haasten!*« —

e. ik *kan*. In *staat zijn*: »Ik kan geen aanloop *nemen*«. *Verlof* vooral in vragenden zin: »Kan ik *gaan*, Mevrouw?« —

§ 273 2° de *tweede* persoon; ook nagenoeg beperkt tot de omgangstaal.

a. je *zult* (zul je, zal je). Wanneer men iemand *dreigt*, is er nog ten deele de etym. betek.: »Dat zal je me *betalen!*« In Katw. o. a. nog de oude verwensching: »Je *zel* in de hel brande!« — Aanmoediging + futurum: »Goed zoo! Je *zult* het gauw *leeren!*« — »Loop maar door, dan *zul* je hem wel *vinden*«. — Dreigend bevel, *praesens*: »Zal je je mond *houden*?« —

b. je *wilt* (wil je). De etym. beteek. in: »Als je *wilt*, *kinderen*, ga je maar naar huis«. — *Opdracht* of *verzoek*, met *adv.* of in vragenden zin: »Je *wilt* me *wel* 't antwoord van je vader *brengen*«. »Wil je me 't antwoord mee terug *brengen*?« — In vragenden zin ook omschrijving van *dreigend bevel*: »Wil je koest zijn?« —

c. je *moet*. *Noodzakelijkheid*: »Je moet slim *zijn*« raadde Harmen, »Kietel hem eens!« — *Plicht*: »'t Is toch wat as je voor een vrouw en vier kinderen de kost op mot *hale!*« (Bru.). — *Bevel*: »Thuiskomen! *Thuiskomen* moeten jullie!« — Met een *adv.* omschrijving van een gestelde *voorwaarde*: »*Dan* mot je bootwerker *weze* en dan op zoo'n schip . . . dan kun je je plezier op!« (Bru.). — Een *wensch* van het subj.: »As je mij mot *hebbe*, kom je maar bij me« (Bru.). —

d. je *mag* (moogt). »Dat mag jij Riekie niet meer *aandoen!*« (Bru.). — Omschrijving van een raad of *bevel*: »Snap jij 't, dan mag je 't *zegge*« (Bru.). —

¹ Hier kan men dan ook het werkw. *zonder* Inf. vinden: *Mág* je? — *Ja, ik mág!* — Vgl. § 276 Opm.

e. je **kan** (kunt). *Etym. beteek.*: »Wat kun jij fel *kijken!*« — Met *adv.* omschrijving van een *verlof*: »Je kunt, wat mij aangaat nu **wel** weer in je boot *stappen*« (Kievit). — *Mogelijkheid*: »Ja, 'n brutaal antwoord kun je *krijgen*, als je alleen maar vraagt hoe laat ze varen!« (ironische toon). — In *vragenden* zin een *verzoek*: »Kun je me *soms* ook *helpen* aan een dubbeltje?« Zie voor de *beperkende* functie van *soms*: § 260. — Met *negatie* is het de *omschrijving* van een *bevel*: »Kun je *niet* fatsoenlijk met twee woorden *spreken*?« —

§ 274 ^{3o} de *derde* persoon. Deze komt ook buiten de omgangstaal in *bijzondere functies* voor. Vooral hier blijkt op de beteekenis van het werkw. de aard van het subject van invloed te zijn. Daarentegen wijkt het gebruik in *vragende* zinnen niet af van dat in mededeelende.

a. *hij, zij (het) zal (zij zullen)*. De *etym. beteek.* schemert nog door in *archaïeke staande uitdrukkingen*: »Lang zal ie *leve!*« — »Lang zal ie *brande!*« (Bru.). — Het is een omschreven imperatief of wensch. Vooral gebruikelijk is het hww. voor omschrijving van de *waarschijnlijkheid* in het *praesens* of *futurum*; met en zonder *adv. (wel)*: »De sloot zal wel niet zoo diep *zijn* daar«. — »'t Zal de post *zijn*; ga maar 'ns *kijke!*«. — »Wat zullen je ouders blij *zijn*, dat je er door bent!« — Men zal zich *herinneren*, dat de minister . . . (N. R. C.) — Zonder voorbehoud zal deze vraag bevestigend *mogen worden* beantwoord, tenzij . . . (N. R. C.). — »Ze zullen 't **wel** goedvinden, dat je blijft eten«. — »Morgen zal hij **wel** anders praten«. ¹ — Stellige *verzekerdheid* + *futurum*: »Je ouders zullen geen plezier aan je *beleven!*« (ook *ironisch* zonder *negatie!*) — »Dat geld zal **wel** betaald worden«. — De *etym. beteekenis* bij zwaar accent op »zal«²: »Dat geld zál betaald worden!« (zonder *adv.*) —

In de omgangstaal wordt het hww. voor de *waarschijnlijkheid* in het *futurum* vermeden in den *bijzin*, wanneer uit den hoofdzin het futurisch karakter blijkt; in ambtelijken stijl vinden we een *overdadig* hulpww.: De toestand, die daardoor zal *ontstaan*, zal *blijken* niet houdbaar te wezen (H. Polak). — Hier kan de vooropplaatsing van den *bijzin* de omschrijving nog verklaren; niet in:

Vermoedelijk zal aan de groote gemeenten een schrijven worden gezonden, waarin de wijze van tewerkstelling zal worden uiteengezet (N. R. C.). —

Opm. Dit hww. in den *bijzin* kan worden bevorderd door invloed van Latijn en Fransch, reeds in vroeger tijd.

¹ ook bij 't *perf.* voor de *verleden waarschijnlijkheid*: Wat zal hij raar opgekeken hebben! — vgl. § 177 *Opm.* 1.

² § 276 *Opm.*

b. *hij wil* etc. *Etym. beteek.*: »Pa, hij wil me niet *helpen!*« — Bij nietlevend subject omschrijving van 't *futurum*: »Ik ga 'ns kijken, wat 't weër wil *doen*«. — Bij »onpersoonl. werkwoorden« is »*willen*« enkel *omschrijvend hulpww.*: »'t Wil maar niet *lukken*« (= 't Lukt maar niet. —) — Mij wil geen and're Aprils-lucht *heugen* || Zóo rein . . . (Penning). (= mij heugt). —

c. *hij moet* etc. *Noodzaak, plicht en dwang*: »Dat werk moet eerst gedaan worden«. — »Een kunstenaar moet altijd en overal zingen!« — »Hij móet en hij zál gehoorzamen«. — De *onzekerheid* van het *gerucht*: »Het mòet daar een vréemde³ tóestand zijn!« —

d. *hij mag* etc. Behalve een *verlof* omschrijft het hww. vaak een toegevende modaliteit¹: »Dat mag *nou* allemaal zijn, zooals je zegt, ik laat hem niet weer in m'n huis!« — Het moge waar zijn: *toch* kan ik niet toegeven dat . . . — Met een passieven Inf. drukt 't hww. het in staat zijn uit, in ambtelijken stijl: Met voldoening mag *worden gememoreerd*, dat . . . — In vragenden vorm *dubitatieve modaliteit*: Wat of dat klotsen *toch beduiden* mag? (Perk). — Louter omschrijvend is het hww. geworden in: 't *Mag* mij nog *heugen* dat . . . —

e. *hij kan* etc. De gewone beteekenis is »in staat zijn«, vooral met *negatie*: »Zonder jou kunnen we het werk niet *af krijgen*«. — Verder de *mogelijkheid*, of de omschrijving van wat *gewoonlijk* het geval is: »Daar op die platen daar kanne *wat 'n roppies*² en vogeltjes *zitte*, wàt Hannes?« (Bru.) — de *waarschijnlijkheid*: »Als je hem niet kunt opwinden, kan hij wel stuk *zijn*«. — Een staande vorm voor omschrijving der *noodzakelijkheid* is: »We kunnen *niet anders dan onderstellen* dat Bouts later zich gevestigd heeft in Haarlem« (N. R. C.). —

B. De *verleden* vormen.

§ 275 1° Zij duiden gebeurtenissen in het *verleden* aan. De besproken functies van de praesens-vormen zijn ook eigen aan de verleden vormen, wanneer de spreker of schrijver *verleden gebeurtenissen* bedoelt. Het verschil in *tijdvorm* brengt dan niets méer teweeg dan het verschil in *tijdstrap*, dat door verleden vormen van gewone werkwoorden wordt aangeduid: »Moest je vanmorgen boodschappen *doen*?« »Nee, ik wou met dat weer niet *uitgaan*«. — Ook in het *verhaal*: Berry kon geen kwaad *doen* in Papa's oog; hij was z'n lieveling. — Ze hield even stil alsof ze iets wou *zeggen*. —

¹Ook in 1ste en 2de pers.: Je moogt *praten* wat je wilt . . . ik . . .

²= robben.

Vooral bij de weergeving van *gedachten* natuurlijk: Ze liep gejaacht te denken: »Laat al . . . Misschien was Lot er en ze wou vandaag niet vroeg thuiskomen.« — en in de *indirekte rede*: Een verdere mededeeling was, dat die woningen niet als maatstaf konden worden beschouwd bij de berekening i. c. op het congres. — In 't bijzonder is zou gebruikelijk bij de weergave van *gedachten* en *mededeelingen* van anderen uit het verleden, waarbij de functie van *zou* verschilt, al naar de functie van het *gedachte* of *gesproken* praesens, dat er door vervangen wordt:

't Zou voor zijn zwager ook geen pretje *zijn*, d a c h t Paul . . . die hield niet van familie-sleepen (Arm.)¹ — Ik d a c h t niet dat jij nog *komen* zou. — Maar Toon en ik re p t e n ons weg. Want met 'n half uur voer de Alkmaar Pakket, die ons tegen den avond in den Helder *zou brengen* (Bru.). —

In het laatste voorbeeld beschrijft de auteur een *futurum* van het verleden: »verl. toek. tijd«. In *historischen stijl* vooral in profetische beschouwingen die vooruitloopen op den gang der gebeurtenissen:

Voorjaar van 1815 . . . Napoleon terug in Frankrijk . . . lui hoop en vuur . . . Maar hij *zou* te Waterloo niet gelukkiger *zijn* dan te Leipzig. —

In de *omgangstaal*: We zouden juist *gaan* eten, toen er gebeld werd . . .

§ 276²⁰ Zij duiden gebeurtenissen in het *heden* aan.

Evenals het impf. van gewone werkw. dient ter omschrijving van de niet-werkelijkheid in den tegenw. tijd, zoo ook dat der »hulpwerkw.«: vgl. § 156: 3°. Vooral bij 't gebruik van hulpww. (aangevuld door bijw.) voelen we duidelijk de *voorzichtige, aarzelende benadering* van de werkelijkheid door de *voorstelling* in het verleden:

»Nee« zeit die kattebeier, zoo zoet as 'n klabbes², »maar om de aardigheid wou 'k *nou toch wel* 's wete, of 'k jou die nacht *niet* gezien heb in 't veld« (Bru.). — »*Eigenlijk* moest ik jullie allebei je beenen *stukslaan*« (Kievit). — »Als je goed aanpakt en we mochten *toevallig* een schip ontmoeten, dat weer naar Holland gaat, dan zullen we je daar op zien over te zetten.« —

Vooral ook in *twijfelende vragen*: »Wou je soms liever hier in 't hoekje *zitten*?« —³ Het is duidelijk, dat in vroegeren tijd in het Impf. van den *Konjunktief* in dubbele mate de voorstelling der niet-werkelijkheid werd gegeven.

Belangrijk is de verbreiding van het hww. **zou**, dat, met volkomen verlies van zijn etym. beteek., allerlei schakeeringen der niet-werkelijkheid

¹ vgl. *zal*= waarschijnlijkheid + praes.

² -bès, (klapbes).

³ Zie § 286c.

omschrijft. In den dialoog en ook in anderen stijl hebben de 1ste en 2de persoon vooral de *voorzichtige* en de *onderstellende* functie:

Ik zou je *raden* er niet heen te gaan. — Die appeltjes zien d'r uit . . . je zou d'r zoo in *bijten*. — Wij zouden *meenen*, dat de minister met de soepele toepassing van dat recht niet te ver behoefte te gaan (N. R. C.). — Is er dan reden tot ongerustheid? — Ja, zouden wij willen zeggen, als men . . . (N. R. C.). —

De *onderstelling* is uitgedrukt in een *adv.* of *voornaamw.* in:

Daardoor zou je alles weer *bederven!* — *Dat* zou jammer zijn! — Het is een wilde; een *tamme* zou z'n nest niet zoo ver van huis *maken* (Kievit). — We moeten verder onderstellen dat Bouts na z'n huwelijk naar Holland is uitgeweken. *Dit* zou ons het zwiĳgen *verklaren* van de documenten uit dien tijd in België (N. R. C.). —

Wanneer *zou* + inf. in een voorwaardelijk (of ook: concessief) *zinsverband* staat, noemen we z'n modaliteit *voorwaardelijke wijs* (conditionalis): Ook al wist ik het, dan zou ik het je nog niet vertellen. Het concurrerende simplex » . . . dan vertelde ik 't je nog niet« is vinniger. — Als je niet zoo stout was geweest, zou je nu mee *mogen*. —

Bijzonder gebruikelijk is het *voorzichtige*, *aarzelende*, *dubitatieve* of *onderstellende* (*hypothetische*) *zou* in vragende zinnen:

Zou ik een loopje *nemen* en over de sloot springen? — Zou je nou heusch niet even terug *willen* zeilen? — Zou het een wilde zwaan zijn? — Hoe zou je dat *aanstaan*? — Bezwaar vond die regeling niet. Waarom zou u¹ zij ook? (N. R. C.). —

Buiten de omgangstaal is als bijzondere functie van *zou* ontwikkeld de omschrijving van een gerucht, een onzeker bericht: Naar het gerucht wil, zou hij naar Amerika *zijn gevlucht*. — Te vergelijken met den praesentischen vorm in de directe mededeeling: *Hij zal (wel) naar Amerika zijn gevlucht*. — Verder:

Van zekere zijde (!) worden de fabrieksartsen als arbeiders in loondienst der groot-industrieelen gedoodverfd, die het woord zouden *spreken* van degenen, wier brood zij eten (N. R. C.). — De Chinees zou, volgens het getuigenis van den hofmeester, een groot vleeschmes dreigend ter hand *hebben genomen* (N. R. C.). — Volgens de voorloopige uitkomsten der volkstelling zou het aantal woningbehoevenden te Amsterdam 181.000 *bedragen* (id.). —

In *ambtelijken stijl* houdt men gaarne »een slag om den arm« door de omschrijving van het gezegde in den *bijzin* d. m. v. *zou* (het *voorzichtige* of het *dubitatieve*: twiĳfel aan de werkelijkheid of aan de waarheid van mededeelingen van derden):

De klacht betreft de bewering, dat in de toekomst restitutie van premiën zou *worden verkreĳen* bij voor-overlijden van verzekerden, zoodat verwachtingen zou den *zijn opgewekt*, die niet vervuld zou den *kunnen worden* (N. R. C.). — De vraag, op welke wijze de uitbetaling zou *kunnen worden geregeld* . . . (!). —

¹ vervangend hww. § 279a.

In *soberen* stijl vermijdt men *zou* in den bijzin liever, daar immers de modaliteit uit het verband met den hoofdzin, uit andere hulpww., en den aard van het voegw. meestal duidelijk blijkt. *Sober* is dan ook de ambtelijke schrijver niet, die in den bijzin de omschrijving met *zou* doorvoert in blijkbare assimilatie aan »*zou*« van den hoofdzin¹:

Het *zou* ons verheugen, indien na onze opmerkingen de stijl minder slecht *zou zijn geworden* (N. R. C.). — Het *zou* wenschelijk *zijn* indien de regeering spoedig *zou kunnen aankondigen*, dat en op welk peil de waarde van den franc *zou worden vastgesteld* (id.). —

Opm. Hun etym. beteek. en de functie van zelfst. werkw. hebben de hier besproken werkw. ook bewaard, wanneer ze *zonder* Inf. (en met zwaar accent) voorkomen: *Je móet en je zúlt!* — *Ja, je mág.* — *Jan, ik mág!* — *Ja, dat kán.* — *Ik kán niet, zegt de trage.* — *En als hij nu niet wil!* — De beteekenis is *gewijzigd* bij zwak accent: *Als we er maar geen kwáad mee kunnen!* (Kievit). —

Vervangend staat zullen in: »*Gade mee den trein direct?*« »*k En zoe nie girre (graag)*« (Gentsch). — Vergelijk *doen* § 279.

II. De werkw. van *beweging* en *rust* als *hww.*

§ 277 A. met een *Inf.* zonder *te.*

Hoe gewoner² de verbinding is, des te zwakker is de oorspr. *finale* beteekenis van den Inf. (vgl. ook § 204), des te duidelijker is de functie van *hulpww.* van het Vf. *Loopen, gaan* en *komen* omschrijven dan het *begin* der handeling; het zijn *hulpww.* van *aspect.*

Loopen is nog ongewoon:

Dadelijk liep het dier *grazen* (v. Looy). — Het werd zoo donker dat hij *haastig* met Emilia in de tent liep *schuilen* (id.). —

Het algemeen gangbare *gaan* duidt in praes. vorm behalve het begin der handeling ook het futurum aan (*aspect + tijd*):

Want as strakkies voor Tessel het water gaat *valle*, dan steek je ze zadder³ en dan ga ne me morg *plompe* (het *tweede* is méer futurisch) (Bru.). — Dan, 't barstte los . . . De kievit aan het tuiten⁴ . . . En *deinzen* ging nu ster na ster (Bastiaanse). — En de stroopers gingen *loopen*. —

Het futurische *gaan* is vooral in Z.Ned. gangbaar; vgl. Gentsch: Aosge thuis komt, *gaode* en ranselijnge krije. 't *Goa* hulde alles mee 'nə kier geve. We *gaon* ons fier op ons respect moete hewe. — In het Groningsch is de min of meer futurische functie niet gebruikelijk. Wel zegt men in de stad: »*Ze gaon trouwn*«, maar in het Westerkw. bijv.: »*Ze zeln*»

¹ vgl. *zal* § 274.

² dat wil zeggen: uitgebreid tot een *ander subject* dan een levend wezen.

³ = zooveel je wilt.

⁴ vgl. § 199.

trouwn_o: Men zegt ook niet: »Wi gaon kegel_o«, maar: »Wi goan hèn te kegel_o«. In Drentsch: »Wij goat hen kegel_o«, zelfs: »Zi goat binnkōft hen trow_o«.

Opm. Vroeger in analytische coördinatie met den Inf.: So wil ick terstond *gaen en berijden* 't op de vaert (Heemsk.). Evenzoo in volkstaal, bijv. Gron.: Toen zijn we *heen gegaan en hebben* 't anders aangepakt. Drentsch: Ij moett hengoan en haaln iz wat lienmeel, en brooijn dóar de bloetfin iz mit. Uit een opstel: Toen ging de agent heen en trok zijn jas uit en sprong in 't water. Dit »heengaan« is ook Friesch.

Komen staat vooral in den *verleden tijd*: Hij *kwam* zeggen, dat . . . Nu kwam hij bij ons in dat schijnsel op de vuurplaat *staan* zwijgen (Bru.). Het werkw. *kwam* + Inf. concurreert met een Vf. + part. perf.¹: In Mijntjes herberg *kwam* toevallig de veldwachter binnen *gekuierd* (Bru.). In Gron. zal men liever zeggen: »Hij kwam *om* ons te zeggen . . .« dan »Hij kwam zeggen . . .« In Drentsch is *kwam* + *inf.* heel gewoon. *Blijven* omschrijft het momentaan + duratief aspect, òf ook wel het duratieve alléen: Blijf nog wat *praten!* — Ik blijf *weigeren.* —

B. *Inf.* + *te.*

§ 278 *Liggen, zitten, staan, loopen* met een *Inf.* + *te* omschrijven de *duratieve* handeling. De etym. beteekenis blijft echter bijna altijd bestaan: *Die veldwachters* lagen op mij te loeren. — *Hij* zat te suffen in de bank. — In den *imperatief* verbleekt deze beteekenis soms geheel. In de omgangstaal ook wel in *andere* zinnen: *Hij* zit me maar aan m'n hoofd te zaniken om een motorfiets. — Deze ontwikkeling van een duratieven vorm vergelijkte men met die van § 199.

Opm. 1. Verouderd is de concurr. verbinding in coördinatie: Hij zat en rookte. — *Opm. 2.* Merkwaardig is, dat deze werkw. als *Inf.*, door een ander ww. begeleid, verbonden worden met een Inf. zonder *te*: Nu kwam hij bij ons in dat schijnsel *staan* zwijgen (Bru.). — Roosevelt die hem pas had zien loopen *schrijven* (v. Looy). — Ik heb hem zien *zitten* (te) *schrijven*. — Deze *Inf.* aan 't einde vervangt waarschijnlijk een *part. praes.*, praed. attr. gebruikt (vgl. nog bij *Staring*: De Weeuw staat *peinzend* op dit woord). —

III. Andere hulpwerkwoorden.

§ 279 *doen.*

a. Omschrijvend of vervangend hulpww.

Het *omschrijft* het eigenlijke werkwoord: *Daer na soo doet* verlangen mijn Vorstelijck gemoedt. — Thans nog, wanneer de infinitief voorop

¹ vgl. § 183.

staat met zwaar accent van nadruk op de handeling; de verbinding heeft de zelfde waarde als vroeger de woordschikking Vf. S. A. (zie § 297). Voorbeelden zijn: Zingen? *Schréeuwe* dòet ie! — Hij kreeg tranen in de oogen, maar *zéggen* deed hij niets. — *Liegen* dat hij doet! (oorspronkelijk is hier *dat* hervatting van den infin.). — In sommige streektaalen in den imperatief: *Doe* er denken om (zie § 292). In Twente is *doen* gebruikelijk in de beteekenis van *plegen te*: Dan doen ze dat op 'n boom *laten loopen* (= dan plegen ze dat op de boom in de weverij te laten loopen). Ze deden hem altijd *plagen*. Daar doen ze kelders van *maken*. — Een kind kan daar zeggen: Wie doet mee *spelen*? — Dit kan oorspr. een afgescheiden inf. zijn geweest: Wie doet mee? Spelen? —

Bij verzwijging van het hulpwerk. staat de zwaar beklemde Infin. alleen: 't Ventje is toch zoo ondeugend. *Liege* . . .! *Vervangend* is het hulpww. op twee manieren. In Zuidnederlandsch en Zeeuwsch in bevestigende en ontkennende zinnetjes en bij nadrukkelijke reactie:

»t Es alle maondage 't zelfde liedse«. »t En *doet!*« zei den brigadier (Gent). — Dat is een dingen dat ge gij niet weet, wat dat het is«. »Ik *doe!*« zei 't ouder meiske boos (Gezelle). — In Zuidhollandsch: »Toen zijn de Franschen hier in 't land gekomen hè? *Doet* et niet?« — In het Gentsch is de zinsvorm 't *Doet!* (= wel wis en drie!) uitgebreid tot een herhalingsvorm: (»Ben je wel zeker, dat hij thuis is?«). »Toètoetóet! 'k è-k-ik 'm zélve gezien!« — Zelfs in dezen geestigen vorm: »Tòetoetóet-tatòet-er-ièttóe!« (Wel dégelijk doet het er iets toe!).

Algemeen is de vervangende functie in zinnen als deze:

Sláan, *dóe* ik hem niet. Dat zou ik mijn eigen kind zeker niet *doen!* — Zoo had men, tien jaren te voren, op Java de verlossing van Batavia *gevierd* en zou, veertig jaren daarna, het er de inneming van Kediri *doen* (B. Huet). —

Verzwarend is het omschrijvende gecöördineerde *doen* in (Gron. o. a.):

»t Is hier altijd zoo'n dringen en *dóen* (= hevig gedrang). —

b. doen als hulpww. van den causatief:

De gedachte . . . die den Minister *deed* besluiten tot dit voorstel . . . — Veur te beginne *dee* zijnen baos hem ezuu en beetse 't grof werk *doen!* (Gentsch). —

In ambtelijken stijl vooral in omschrijvende constructies als: Oorzaken . . . die verschillende stelsels *naar voren deden komen* (N. R. Ct.).

Over *laten* als hulpww.: § 202 e. a.

Over *schijnen, blijken, heeten*: § 207.

Opn. Zie § 199 over *doen* + subst. infinitief, een constructie die met omschrijvend *doen* verwant is.

Het Passief (de Lijdende Vorm).

§ 280 Over de *genera*: zie § 20. Over het partic. passivi § 181 en vlg.

Een subject verbonden met een *gezegde in passieven vorm* ondergaat de gevolgen van een gebeuren, waarbij een ander subject actief is. Het passief subject (lijdend onderwerp) is niet alleen het grammatische maar meestal ook het *psychologische* (eigenlijke) onderwerp van den zin, nl. de zelfstandigheid waarmee iets gebeurt en waarover iets gezegd wordt. Het actieve subject staat bij het gebeuren op den achtergrond en blijft meestal in den zin *ongenoemd*. Het is of te bekend om nogmaals aangeduid te worden, of te onbepaald om genoemd te kunnen worden (= iedereen, men) of wel het is »taboe«: de spreker (schrijver) vermijdt de aanduiding of noeming.

Meestal, en wel vooral in de omgangstaal, is dit verzwegen subject (*agens*): *dienstponeel, ambtenaren, de overheid, klanten, huisgenooten, leveranciers* etc.:

Die spil moet nog *geolied worden*. — Zeker Mevrouw, het *wordt thuis bezorgd*. — Hij vertelde dat groote geldsommen aan zoo'n bode *worden toevertrouwd*. — Hij sliep zoo vast dat hij *gewekt* moest worden. — Ingeval van diefstal *werd* het heele dorp *gestraft*. — Voor de vierde maal *werd* het huis *geveild*. — Fooien *werden* niet *gegeven*. — De zaal *werd* alleen *gebruikt* bij feestelijke gelegenheden. — Als er een nieuwe veldwachter *aangesteld is*, ga ik bij 'm op visite. — Z'n nieuwe broek *was* heelemaal *verknipt*. — Hij is *voorgedragen* voor een decoratie. — Een ploeg die plomp uit een boomtak *was gehakt*. — De zadels *waren* verkeerd *gelegd*. —

Vaag of *geheimzinnig* is het actieve subject, vooral in litteraire beschrijving:

Toen *was* het, of hij *weggeduwd werd*. — Binnen slofte een stap langzaam aan. De deur *werd* omzichtig *geopend* (Arm.).¹ —

Ook de verzwijging van het *bekende*, vanzelf-sprekende subject kan in litt. beschrijving *effect* hebben. Zoo wordt op het griezelige der situatie nadruk gelegd door de voorop-plaatsing van het »psychologisch subject« in het slot van 't *Lied van Halewijn*: Daer wert gehouden een banket || Het hóofd *wert* op de táfel *gesèt*. — en op den snellen vlotten gang van zaken bij een landing van vletterlui: 't Vlétje *werd* tegen 't dijkje *gelègd* en aan 't *ánkertje vástgemeerd* tusschen de stéenen. Toen klommen we op Tessel (Bru.). — Op suggestieve wijze laat Potg. het agens »in het duister« aan het slot van »Een Novelle?«: »En de jonker is er ook, die vertrouwen vroeg en verwierf en verdiende!«, *wordt er gefluisterd* van onder de wiegeling des strooien hoeds. —

¹ Vgl. ook: »Het *wordt bewéerd!*« in de omgangstaal.

§ 281 Ook het *lijdend* onderwerp kan wegblijven, vooral wanneer men het niet nader *behoeft* aan te duiden: Wordt er *dan nooit* gestólen? — In de zaal wordt niet *gerookt*. — Deze constructie is uitgebreid over *intransitieve* werkw.: Er *wordt gebeld*. — Voorts *werd* er niet onverdienstelijk *gedanst* (N. R. C.).¹ —

Het actief subject wordt in het Nnl. aangeduid door een bijw. bep. met het voorz. *door*. In volkstaal, o. a. in het Katw., komt nog dikwijls *van* voor: Die skuit is *van* Piete-n-eteerd eworde. Holl.: Hij wou *van* niemand geholpen wezen als *van* z'n moeder. Dat wil ik *van* jou niet gezegd hebben (wezen). In de algemeene taal is gangbaar: Vergezeld *van* . . . In Katw. óók in staande uitdrukkingen als »'t Lijkt wel *van* de rotten ekauwd« (als de netten geheel aan flarden zijn). *Van* als ablatief verbindingswoord: zie § 245. In verband met de hierboven gegeven uiteenzetting van het gebruik der passieve vormen is het begrijpelijk, dat de toevoeging van deze bepaling, gelijkstaande met het noemen van het actief subject, dikwijls overbodig was en feitelijk strijdig met de eigenlijke functie van het passief. Inderdaad vinden we in de oudere taal de bepaling met *door* zelden; zoo ook in de volkstaal: in de genoemde voorbeelden staat dan ook een dubbel hulpwerkwoord (zie § 283). Er kunnen bijzondere *stilistische* redenen zijn voor de aanduiding van het actief subject, bijv. in die gevallen, waar de lijdende vorm is gekozen om de *duidelijkheid* of *den vlotten zinsvorm*. Dit is het geval in *relatieve* zinnen, waar het *lijdende onderw.* bij *actieven vorm* van het gezegde als pron. rel. in den 4den naamv. zou staan: een zinsvorm dien men als *stijf* en *onduidelijk* vermijdt. Men vergelijkte: *De verdachte, die door gewapenden wordt bewaakt*. — met: .. dien *gewapenden bewaken*. — of: de *binnengalerij, die versperd werd door een dikken Chinees in flodderbroek en zwart jasje* (G. d. W.). — met: die *een dikke Chinees versperde*. —

In de omgangstaal concurreert met het passief vooral de omschrijving met het *actieve* subject »ze«²: *Mij nemen ze an, meteen maar as bootsman* (Bru.). — en niet: *Ik werd aangenomen*. — In de litteraire beschrijving heeft men een eleganten vorm voor *passieve* gezegden, nl. de *afgescheiden groep* van het *part. perf.*,³ alsmede verbindingsen als het concreet-schilderende: *Wagens, die weggeduwd stonden*.⁴ Zie § 84, slot; 183 e. a. In het *algemeen* is het passief in de omgangstaal niet bijzonder frequent. Dit hangt echter zeer af van persoonlijke denkvormen en houding ten

¹ zie § 223, § 266. ² § 132. Vgl. ook sommige verbindingsen met den Inf. + *te* § 210.
³ § 338. ⁴ § 183.

opzichte van bijv. de aangesproken persoon: men kan door het passief de noeming van de tweede persoon vermijden. Ook is in bepaalde streek-talen, vooral in primitieve milieus, de neiging tot passieven zinsvorm waarschijnlijk sterker. —

Een eigenaardige half-*passieve* half *transitieve* constructie is denkbaar als uitbreiding van een hier bedoeld taboeïstisch streven naar den passieven denkvorm van het type: »*Wordt er geantwoord?*« (= zul je er ook op antwoorden?). Stel dat men in dien vorm vraagt: »*Wordt er prijsgesteld* op een antwoord?» dan is *prijs* hier samengekoppeld aan het participium en dus *object* bij het passieve verbum, niet *subject* (zie ook bij onpers. constructies § 223). Zoo zijn te begrijpen schrijfvormen als: Zoo werd bij dat opwindende ruwe spel voortdurend met de handen *den bal aangeraakt*. —

§ 282 In tegenstelling met het spaarzame gebruik in de omgangstaal en de litt. beschrijving bestaat een sterke voorkeur voor passieve vormen in den ambtelijken stijl. En een voortdurende herhaling van »worden« plegen »puristen« aan de kaak te stellen. Maar zoolang de »ambtelijke« schrijver het actieve subject niet kan of niet wil noemen, kunnen we hem niet verwijten, dat hij *te onrechte* of *tegen den regel* den lijdenden vorm gebruikt. We kunnen hoogstens zeggen, dat zijn zinnen *leelijk klinken*; maar hij zal antwoorden dat hij meer waarde hecht aan de juiste¹ weergeving van zijn gedachtengang (en die kan *voorzichtig*, *diplomatiek*, *opzettelijk generaliseerend* zijn) dan aan *schoonen klank*. Er is geen stijl zóo zeer gebonden aan »taboe«, als die van den ambtenaar, politicus, schrijver van hoofd-artikelen e. d.²

De opzettelijk *vage* aanduiding van het actief subject vinden we uitgedrukt in:

In het rapport van de finantieele raadscommissie *werd bewcerd*, dat ook de spoorweg-directie plannen voor eigen electrificatie heeft. Geen wonder, dat er uit de Provinciale Staten *werd aangedrongen* op spoed (N. R. C.). —

De noeming van het actief subject is onmogelijk³ in:

Het stelsel waarbij uit de stoffen de meerwaardige bestanddeelen *worden gesorteerd* en de rest *wordt* fijn gemalen en naar den landbouw *wordt* afgevoerd, . . . Het vuil *werd* dan ook niet in een bepaalde laag *opgebracht*, doch de grond *werd* er mee *geëgaliseerd*. —

¹ Zie § 31 en 51.

² Dat in het *ambtelijke* Hoogduitsch de passieve vorm nog weliger tiert, is heel geen reden, om den Nederlandschen stilist te verdenken van »germanismen«.

³ Een subject *men* is natuurlijk geen »verbetering«.

Minder onmisbaar is de omslachtige passieve vorm, wanneer het actief subject als bepaling er bij staat:

Er is door Ged. Staten op *geantwoord*, dat de rijkssteun wordt gegeven om de aparte ligging van Zeeuwsch-Vlaanderen. — (in hetzelfde stuk): Er is door een der Staten-leden, den heer W., dan ook *verwondering* over dien plotselingen rijkssteun *uitgesproken*. In beide gevallen kan hetzelfde met gelijken nadruk in actieven vorm worden uitgedrukt; slechts zou de actieve vorm hier wat »direct«, wat al te zeer dramatiserend zijn. Al te gewichtig doet de statige conjunctivische passieve constructie in: Daartegenover *worde* echter ook op belangrijke vóordeelen *gewezen*. —

§ 283 Het *passief* komt voornamelijk voor in den vorm van *praesens* en *imperfectum*: *wordt*, *werd* en *is*, *was* + part. pf. Het *futurum* wordt zelden uitgedrukt door *zal worden*, omdat *worden* gemakkelijk futurische functie uitdrukt. Hulpww. van *modaliteit* worden op velerlei wijze verbonden: Men meende dat *zou kunnen worden opgemerkt* — of: dat *opgemerkt zou kunnen worden* — of: dat *zou kunnen opgemerkt worden*. —

Het perf. en plqpf. wordt in den regel door *is*, of *was* omschreven; zelden aangevuld door *geworden*: *hij is aangetrokken* geworden door dat *kunstcentrum* (N. R. C.). — Wanneer de handeling in het verleden *is afgesloten*, maar nog nawerkt, ook: *hij is langen tijd aangetrokken* geweest door dat *kunstcentrum*. —

Deze verbindingen komen ook in volkstaal voor, bijv. Katw.: Die skuit is fan Piete-n-eteerd *eworde* (het karweitje is inderdaad opgeknapt). 't Huis *haad* verkoft *eweest* an A. (Vroeger is dat huis verkocht aan A.) Het partic. met *geweest* verbonden, is overigens nog min of meer adjectief, de constructie dus niet volslagen passief; vgl. Die doos is altijd gesloten *geweest* — en: is altijd dicht *geweest*.

Merkwaardig is de vorm van een *perf.* van een *passief* + *hulpww.*, met den vorm »worden«:

Dank zij de heldhaftige toewijding van deze vrouw *is* hij daar tot Oct. 1918 verborgen *gehouden* kunnen *worden*. — Daarom *is* het tijdstip der aanvaarding van zijn werkkring herhaaldelijk moeten *worden verschoven*. — Gevolg hiervan is geweest, dat de groote verliezen uitsluitend in Scheveningen *gedragen zijn* moeten *worden*. — Zie § 145.

Ook bij de omschrijving door het perf. van »zijn« (*geweest*): Welke laatste uitsluitend voor den middenstand *bestemd* *geweest* zullen *zijn*. —

Ook deze constructies in volkstaal, Katw.: 't Haai *veranderd* *eworde motte*, maer 't is over egaen. In Drentsch: 't Is *veranderd* 'worden *moeten*. — In Gron.: 't Had *veranderd* *worden most*. Ook: Dat zal wel niet zoo *bedoeld* 'weest *hebben*. — In het Katw. is opmerkelijk een korte vorm voor

emphatisch constateeren, met het passief ezaāt (= gezegd): Over 'n hallef uurtje-n-is et faerə-n-əzāāt (over een half uurtje vertrekt *pertinent* de boot). As je 200 kantjies fangt, dan isset warkə-n-əzaat (dan is het werken, *dat zij gezegd*). Ook *geblazen* kan zoo worden toegevoegd; waarschijnlijk beteekent dus »əzāāt« oorspronkelijk: (officieel of imperatief) afgekondigd. De constructie kan een contractie zijn, dus eigenlijk geen passief. Het hulpww. van den lijdenden vorm wordt door sommige schrijvers in verbindingen met een hulpww. van modaliteit uitgespaard: En als te kerksch *moest* wel uw dienaar *uitgestooten*. — Het gebruik is trouwens in de omgangstaal niet ongewoon.

Opm. Soms wordt een oorspr. *datief* subject bij den lijdenden vorm: Men deed *mij* (de deur) open. — Gron. Dər *worde mi* oopmdoan (onpers. passief). — *Ik* werd ópen-gedaan door meneer zelf (passief). — *Ik* werd door je neefje gezelschap gehouden. — *Ik* werd in die stad erg nageschreeuwd. — Zie § 226 : 4 Opm.; § 229.

III. ZINNEN EN ZINSVERBINDINGEN.

§ 284 Een zin is een klankgeheel (de zinsvorm), waarin gevoel of gedachte wordt uitgedrukt (de zinsinhoud, de »zin« van den taalvorm). Het is gebleken dat het Vf. niet altijd het belangrijkste deel van de groep is, zelfs kunnen we van een »onderwerp« iets »zeggen« (in het »gezegde«) zónder Vf.

Een *zin-naar-den vorm* is een door pauzen omgeven *klankgeheel*, zooals we het in de geschreven taal op grond der interpunctie, in de gesproken taal op grond van de intonatie (accent, toon en rythme) kunnen onderscheiden. Het »geheel« van den (zins)»klank«(vorm), schematisch kenbaar in de intonatie-curve, weerspiegelt het geheel van den zinsinhoud. De zin kan den *vorm* hebben van een *zinsverband*: Toen we aankwamen (1), werden we door de heele familie afgehaald (2): de ouwe lui en de kinderen (3). Het geheel van 1, 2 en 3 is door pauzen afgescheiden van den overigen »context« (het verhaal, het gesprek, etc.), het is tevens tot geheel gebonden door den zinsklankvorm, in het bijzonder door den van 1 naar 2 en van 2 naar 3 leidenden *toon*. Hier is echter niet één »gedachte«, althans niet een »enkelvoudige gedachte« uitgedrukt; een omvangrijk gedachte-complex is hier in drie zinnen gesplitst. Niet in drie zinnen-naar-den-inhoud, maar in drie zinnen-naar-den vorm, die zoowel door de scheidende pauzeering als door hun eigen klankbindende intonatie ieder een

geheel vormen: deze drie zijn echter door den overloopenen zinsklankvorm tot een »samengestelden« zin-naar-den vorm »verbonden«. Er zijn ook *grammaticale* verbindende vormen, hier bijv. het voegwoord *toen*, en de *inversie* van S. en Vf. in 2. De kern der »gedachte« wordt uitgedrukt in 2, in 1 een nadere bepaling van tijd, in 3 een nadere bepaling van het »passief subject« (het agens) van 2; tusschen 3 en 2 zijn geen grammaticale verbindingsvormen.

We onderscheiden de zinnen op grond van het principe der moderne taalwetenschap: de relatie van vorm en functie. Op dit principe is het hier volgende *stelsel* van indeeling der zinstypen gegrond.

Wanneer de zin louter »mededeelend« is, constateeren wij den neutralen klankvorm (zie § 22/3). De *mededeelende* zinnen worden dus in hoofdzaak en allereerst onderscheiden op grond van den *grammaticalen* vorm, d. i. de woordschikking, den aard der verbindingswoorden en ev. de woordverbanden op bepaalde plaatsen in den zin.

We onderscheiden »hoofdzinnen naar den vorm« en »bijzinnen naar den vorm«, waarbij de *grammaticale* vormen zijn bedoeld: de woordschikking van scheidbaar of onscheidbaar S.Vf. Zinnen met onscheidbaar complex van subject en persoonsvorm zijn »hoofdzin naar den vorm«, de anderen zijn »bijzin naar den vorm«. De bijzinnen i.c. vallen in twee groepen: ingeleid door een voegwoord en ingeleid door een pronomen. We herkennen de functie van de bijzinnen-naar den gramm. vorm *bovendien* aan de intonatie.

Daarna komen in aanmerking de zinnen die primair niet door de grammaticale vormen *der woordschikking en inleidende verbindingswoorden*, maar door den *niet-mededeelenden* vorm van de synthese van accent, toon en tempo, den syntactisch-phonetischen klankvorm, en in tweede instantie door andere grammaticale vormen dan de verbindingswoorden worden gekenmerkt. Hierbij valt op te merken, dat bij de zinnen gekenmerkt door de scheidbaarheid van S. en Vf. de aanwezigheid van het Vf. onmisbaar kenmiddel is; zinnen zonder Vf. worden dus terzijde gelaten. Daarentegen is de al- of niet aanwezigheid van het Vf. géén criterium van belang bij de zinnen die primair door den *niet-grammaticalen* vorm zijn gekenmerkt: zinnen zonder Vf. worden hier dus niet afgezonderd.¹ De zinnen primair gekenmerkt door den synt.-phonetischen klankvorm nu kunnen óók worden verdeeld in hoofd- en bijzinnen.

¹ Wel volgt er op de zinnen, primair gekenmerkt door den synt.-phonetischen vorm, een bespreking van de zinnen zonder Vf. van primair-*grammaticalen* vorm (als de vocatief).

De »hoofdzinnen« naar dézen vorm zijn evenals de »bijzinnen« in drie soorten te onderscheiden.

De hoofdzinnen: 1. de imperatieve zinnen, 2. de optatieve zinnen, 3. de interrogatieve zinnen. De imperatieve zin draagt het kenmerk van den imperatieven *modus*-vorm en de daarmee gepaard gaande accentuatie en intonatie. De normale schikkingsvorm is Vf. (A.) De optatieve zinsvorm heeft behalve de eigenaardige en gecompliceerde optatieve accentuatie en intonatie een optatief *modus*-vorm¹ (meer of minder »duidelijk«) en den schikkingsvorm Vf.S.(A.) Er is géén »interrogatieve« *modus*-vorm. Daarentegen is de vragende *intonatie* een duidelijker zinsvorm dan de optatieve. We komen dan tot het volgende schematisch overzicht der »interrogatieve« zinsvormen:

A. 1. Zinnen van den vorm Vf.S.(A). Zonder den optatief of imperatief *modus*-vorm. Met verschillende intonatievormen.

2. Zinnen aanvangende met een *interrogatief pronomén of adverbium*.

B. Zinnen van anderen grammaticalen vorm, maar met klaarblijkelijke interrogatieve *intonatie*:

1. Zinnen van den vorm S.Vf.(A), met een ander subject dan de interrogatieve pronomina.

2. Bijzinnen naar den grammaticalen vorm.

3. Zinnen *zonder Vf.* met den vragenden synt.-phonetischen vorm.

Dit zijn *formeel*-interrogatieve zinnen met »afwijkenden« of »bijzonderen« grammaticalen vorm.

C. Om de functies dezer zinnen in alle schakeeringen te benaderen, moet ook het grammaticale zinsverband worden onderscheiden: de verbinding met een anderen vragenden zin, inleidend of toegevoegd; de verbinding in coördinatie en de verbinding met bijzinnen; de verbinding met een antwoord of een andere reactie op de vraag.

Wat nu de »functies« der interrogatieve zinnen betreft. Een vragende functie kan bestaan in het richten van een vraag tot een ander of het stellen van een vraag. In het eerste geval verwacht of rekent men met een antwoord; in het tweede geval geeft men uiting aan een onzekerheid, een verlangen, een gevoel of een meening zelfs, die men vóorstelt als een vraag waardoor men informeert. Deze niet-gerichte vragen kan men rhetorisch noemen. Zij kunnen den volledigen grammaticalen en tonalen vragenden vorm hebben, hoewel zij niet de vragende functie hebben.

¹ Een *modus* (mv. modi) is een vervoegingsvorm van het werkwoord waardoor een modale functie wordt (werd) uitgedrukt.

Ze kunnen den tonalen vorm verliezen en met een grammaticaleⁿ interrogatieve vorm de intonatie van den uitroep of de emphatische, ook de affectische mededeeling verbinden.

De *vragende* zinsvorm kan zelfs bij een zeer bijzondere gevoelsmodaliteit een »mededeelende« functie hebben. In Brusse's Landlooperij zegt een visscher in zalige herdenking, met bewonderenden nadruk: »Zat daar effe paling?» — Hier gaat, in een typische Hollandsche intonatie, in het woord *daar* lage toon samen met *zwaar* accent; in *paling* hooge toon met *zwak* accent. Het is mogelijk, dat uit dezen »rhetorischen« zinsvorm in de volkstaal voortkomt een nadrukkelijk verhalende hoofdzinvorm van het schema Vf.S.A.: zie § 297.

De drie soorten van »*bijzinnen* naar den syntactisch-phonetischen vorm« zijn de parenthetische, de toegevoegde en de meestal voorop in het verband staande *bijzinnen* van den vorm Vf.S.A. Men kan onderscheiden: parenthetische interrogatieve, imperatieve en optatieve zinnen; parenthetische mededeelende zinnen van de vormen S.Vf.A (c.q. A.Vf.S.), Vf.S.(A). Toegevoegde zinnen van den vorm Vf.S.(A.), S.A.Vf., S.Vi.A. De *bijzinnen* van den vorm Vf.S.A. kan men onderscheiden naar het praesens of praeteritum van het Vf. en ten slotte naar de al- of niet toegevoegde »verzwarende« vorm van het inleidende »al«. Het feit, dat dit verzwarend woord een »voegwoord« is, verhindert de benoeming van deze drie zinssoorten als »asyndetische *bijzinnen* (naar den synt.-phonet. vorm).« Een »*bijzin*« van den vorm Vf.S.A. is natuurlijk niet »vragend« meer van functie, en dus ook niet van intonatie: zie hiervoor § 23.

Het is misschien gewenscht hieraan toe te voegen, dat deze indeeling der zinnen geen doel is, maar een middel, om te komen tot de beschrijving der functies van de zinsvormen. Zonder dat doel is, voor de taalwetenschap, een dergelijke ordening overbodige speculatie; zonder dat middel zal men het gestelde doel niet op bevredigende wijze bereiken.

En verder: onderscheiding van »zinsvormen« en »zinsfuncties«, en en »uitgaan« van de »zinsvormen«, wil niet zeggen, dat de onderzoeker een zinsvorm herkent of aanneemt zonder overweging van de inhaerente functie. Wanneer wij taalvormen waarnemen en »vaststellen«, dan stellen wij vast welken vorm wij hooren (of lezen) voor een bepaalden inhoud. Feitelijk is van de eenheid van vorm-en-inhoud de inhoud bij den analyseerenden linguist primair aanwezig; en toch is het geen paradox wanneer wij desondanks zeggen, dat we in een grammatica willen »uitgaan« van den vorm. Wij herhalen: »vorm« wil zeggen *alle vormen*.

VRAGENDE ZINNEN.

§ 285 Zinnen waarin men iets vraagt, zijn, wat den *vorm* betreft, gekenmerkt door den »vragenden toon«: zie § 22/3.

Wat den *grammatischen* vorm betreft (volgorde der zinsdeelen, aard der zinsinleidende woorden), onderscheiden we: zinnen ingeleid door het Vf.; zinnen ingeleid door een vragend voornaamwoord of bijwoord; beide zinsvormen (behalve natuurlijk die met een vragend voornw. als subject) vertoonen *inversie*¹. Er komen nu en dan zinnen voor, met de volgorde S.Vf.², die *vragend* zijn door *inhoud* en *toon*. De vragende toon, is echter in *een zin met de volgorde S.Vf.* moeilijk tot uiting te brengen. In volkstaal vinden we het kenmerk van den vragenden toon dikwijls in een volgend »staartje«: *Jij heet Padde, hě?* — Zonder dit vragende »hě?» klinkt de zin meer als een *uitroep*. En in zinnen met de 1ste of 3de persoon wordt de zin zelfs door deze toevoeging in vragenden toon niet volslagen vragend; de spreker doet een beroep op de *aandacht* van den hoorder³: Maar ik hield me gedekt, hě? (Bru.). — Piet die durfde zooveel niet te zeggen, want die was 't geweest, hě? (id.). — Ook bij sommige typen van zinnen-met-aanloop kan de vragende functie alleen door bijzonder accent worden uitgedrukt: En dus: *dáarom* ga je niet mee? — En d'íe heb je dus meegenomen? — Hier is de eigenaardigheid van den informeerenden toon duidelijk. Over het vragende staartje, zie ook § 329.

§ 286 In de gewone zinnen, nl. van den vorm Vf. S. (A.) en zinnen ingeleid door vragende bijw. en vnw., is deze vragende *toon* een onafscheidelijk kenmerk van den vragenden *inhoud*. Verzwakt die toon, dan verandert de inhoud, dat is: de functie, van den zin. In de zinnen van den vorm Vf. S. (A.) komen alle drie de grammatische personen voor als subject, het meest echter de *tweede*. In dat geval is de persoon, tot wie de vraag gericht is, tevens subject; het is de meest *directe* vraag.

We onderscheiden thans eenige der meer of minder vragende functies, waarbij wij de persoon van het subject in aanmerking nemen:

a. Is het subj. *derde* persoon, dan is de vraag meestal een *verzoek om inlichting* (informatie):

Komt je bróer óók? — Is 't heúsch? — Is dat je zóon? — Is hij ineens muzikaal gewórdén? — Kómt íe? — Wil hij níet? —

¹ Het Vf. staat vóór het subj.; volgorde Vf. S. Zie § 296.

² zinnen, waar S. geen vragend voornw. is.

³ De vragende vorm is hier *een middel van den »redenaar«, om de spanning te versterken;* 't Is dus een *rhetorische* vraag: zie § 288.

Dubitatief is de zin met »zou«:

Zou 't wel 'n échte zwaan zijn? — Zóu¹ hij dat wel lústén? —

Meer *rhetorisch uitroepend* dan vragend, vooral bij stootend eind-accent, is:

Is¹ die mán nou heëlemáal . . .! — Is die mán nou heelemáal . . .? — Wat hóor ik dáar?! —

b. Met de *eerste* persoon is de vraag verzoekend (rogatief) in: *Krijg ik ook thée?* — Dubitatief is: *Hóor ik daar wát?* — Meestal worden deze vragen door een hulpww. ingeleid: *Zóu ik dat kúnnen?* — Een dreiging wordt uitgedrukt in: (*Wil je koest zijn, Hendrik?*) *Mòet ik je móeder roèpén?* — Met stootend eindaccent is de zin nadrukkelijk mededeelend: En ik poetste de plaat; *heb ik toch de last niet van hém?* (Bru.). — Verwijtend: *Moet ik je dát nog vertellen?* — *Heb ik je dáarvoor les gegeven?* —

c. In de vragen met de *tweede* persoon kunnen we verschillende schakeeringen der modaliteit waarnemen, die voortvloeien uit verschil van tijdstrap, toevoeging van bijwoorden en hulpwerkwoorden:

De gewone vraag in het *praesens*:

Ben je ziek? — Weet jij dat? — Hou je van bananen? — Kun je klimmen? — Kén je hem allang? —

In den *verleden tijd*:

Waarom ben je zoo laat: *moest* je boodschappen doen? —

De *verleden-tijdsvorm* heeft *modale* beteekenis² in:

Moest je zoo hijgen, arm schaaap, toe ga maar 'ns zitten! — *Wou* je zoo graag eens proeven? — Maat je ben mis; maar *dacht* jij nou waarachtig dat ik 't jóu zou vertelle, als 'k wèl in 't veld was geweest? (Bru.). —

Met *modale adverbia*:

Heb je *soms* zin in een pak slaag? — Heb je *soms* een gulden voor me? — Gaat u *dan* met ons mee? Kom je *eens* gauw? — Ga je dan *heusch* met me mee? — Komt hij *tóch*? —

De gewone ontkenning door »niet«: *Ga je er niet heen?* — De ontkenning »niet« drukt den dubitatief uit in:

Ben je *niet* érg vroeg uit school, Berry? — Is 't heusch? Hou je me *niet* voor den gek? —

Dreiging: Kun je *niet* fatsoenlijk met twee woorden spreken? — *Hulpwerkwoorden* omschrijven behalve hun gewone logische functie, een dreiging of ergernis:

*Sta*³ je me voor den gek *te* houden? — *Zit* je me voor den gek *te* houden?³ — *Wil* je koest zijn? — *Zal* je je mónd houden? —

Omslachtig is de omschrijving der modaliteit van het nederig verzoek

¹ Het accent is hier vooral muzikaal (hoog).

² Zie § 156.

³ Zie § 208, 278. De etym. beteekenis is hier niet geheel verdwenen.

(precatief); inderdaad drukt de omhaal van woorden een psychologische functie uit:

Zou uwe me ook assiblief niet kunne vertelle, (waar hier dat schip ligt?) (Bru.). — Zou je nou heusch niet even terug willen zeilen? —

Opm. Uit de vragende zinnen ontstaan, bij verzwakking van den vragenden toon en bij zwak accent, formules die dienen als nadruk bij den zin of als overgang in de omvangrijke rede: Maar, *zie je*, dat is 't 'm juist. — Dat laat je geen duur! (Bru.). — *Zie je*, en toen dacht ik zoo, als ik 'n beetje geld had . . . (id.). — Ik wou nog 's weer in Den Helder gaan kijke . . . begrijp ie . . . (id.). — En je houdt je mond! versta je! — De algemeen gangbare formule voor de uitdrukking van verbazing: »(Wel) heb ik van mijn leven! — is een afgebroken vraag, zooals blijkt uit een zin bij Coornhert: *Hebbe ick dan van mijn leven gheen Craen meer ghesien dan désen?* —

§ 287 Van de inleidende vragende vnw. en bijw. zijn in de omgangstaal vooral gebruikelijk *wie, wat, hoe*:

Wie is dat? — *Wie* heb je gesproken? — *Wie* bedoel je? — *Wie* z'n hoed is dat? — *Wat* scheelt je? — *Wat* is dat? — *Wat* doe je daar? — *Hoe* heet je? — *Hoe* kan dat? — *Hoe* oud ben je? —

Deze soort van zinnen verliezen gemakkelijk hun vragenden toon, en worden dan *uitroepen* van *verbazing* of *ergernis*:

Wat heb ik je gezégd! — *Wat* heb je d'r án! — *Wat* zánik je toch altijd! — *Wat* hád je er toen nog twee schote an te vermorse! (Bru.). — *Wat* hád hij 'n práats! — *Hoe* kan ik dat nou weten? — *Hoe* zit dat nou eigenlijk: Sta je me voor 't lapje te houden? —

Het vnw. *wat* verandert bij volkomen verlies van de vragende beteekenis van den zin in een *bijwoord* (vgl. bijv. *Wat* zánikt hij toch altijd!).

Opm. In verheven stijl is in plaats van *wat* het bijw. *hoe* de inleiding van den rhetorischen uitroep: *Hoe* smelt het bruine licht in 't lichte bruin! (Perk.). — *Hoe* gloeit de bezie langs het holle pad! (id.). — *Hoe* rust het hangend loof der luisterende boomen (Poot). — *Hoe* zwaar de stilte hier is! (v. Looy). —

Andere vragende bijw. zijn: *Waar? Wanneer? Waarom?* — *Waar . . . mee Waar . . . vandaan?* —

Behalve door de voegw. *en, maar, of*, (soms met zwaar accent en door een pauze gescheiden: *Enne . . .*) kan het inleidend woord worden voorafgegaan door een *voorzetsel*:

Me t *welken* trein ga je? *In welk* huis woont hij? *Voor hoe* lang blijf je daar? *Me* t z'n *hoe*velen zitten jullie in de klas? — *T* egen *de hoe*veelste is de afspraak? —

§ 288 Wanneer de spreker op zijn vraag geen antwoord van de aangesproken persoon verwacht, is de vraag *rhetorisch*. Door den vragenden vorm brengt de spreker den toehoorder in sterke spanning over hetgeen hijzelf, als »antwoord«¹, laat volgen in het levendige *verhaal*. Het eigenaardige van

¹ hij herhaalt feitelijk wat er in hemzelf omging, toen hij het gebeurde waarnam.

de rhetorische vraag is, dat hier de gewone vragende toon een vragende functie simuleert of suggereert:

Maar Hannes, die is zoo gehaaid as 'n roppie ¹ en *wat het die snaak toen gedaan?* — Die het met 'n paal de voordeur verspalkt (Bru.). — En nou heb ik daar achter m'n erf van die hooirookies staan bij de boet van Andries z'n koeie . . . en *wie zien 'k daar legge?* De veldwachter met Teun! (id.). — En wat denke nou die kattebeiers? Da 's stroope, dus Piet en Dirk die benne d'r bij (id.). —

Dezelfde *beantwoorde rhetorische vraag* komt in het geschreven *betoo*, als overgang, voor:

Parijs is bekend om zijn slechte telefoon . . . Waaraan dat ligt? Hoogstwaarschijnlijk in de eerste plaats hieraan, dat . . . (N. R. C.). —

De schrijver betreft *den lezer* als *belangstellende* in zijn betoo, alsof de lezer gevraagd had: »*Waaraan ligt dat?*« — In het litteraire proza zijn de rhetorische vragen in onbruik geraakt; in een vroegere periode waren ze algemeen gangbaar: de schrijver was daar in voortdurend contact met den lezer ². In poëzie komen zij nog voor, als omschrijving der *dubitatieve* of *potentiale* modaliteit:

Onder hooge boomen ging hij . . . *stond* hij daar te zien, te spieglen || *Zag* het blauw in blauwen vijver? (Verwey). — *Wat* ³ *zal ik* nu nog blonde bloemen plukken? (Perk.). — *Wat* of dat klotsen toch beduiden mag? (id.). — *Of* dan die menschen nimmer rusten zullen? (id.). —

Uit ouderen tijd, met proleptische afscheiding van het »eigenlijke subject« ⁴:

O, de luite van Hooft, wie bespeelt haar weer? (Potg.). — De rancke Hind', waerom zoo hart || En snel vlugt sy voor 's jagers koppels? . . . D'asure visschen waerom duycken || Sy voor 't doorluchtich net soo ras . . . 't *Is om de vrijheydt* . . .! (Vondel). —

In het laatste voorbeeld volgt, evenals in de voorbeelden uit de volkstaal, het antwoord. Hier wordt door den vorm der vraag een *sterke nadruk* gelegd op een *mededeeling*. Dit is ook het geval met de rhetor. vraag uit de N. R. C.:

Een ongeluk komt nooit alleen. *Kwam* daar niet de communist met een motie, waarin erop werd aangedrongen de Europeesche militairen uit Indië terug te trekken? —

§ 289 Een vraag wordt in de omgangstaal zelden uitgedrukt in een lang zinsverband met logisch geordende bijzinnen. Er zijn alleen enkele steevaste formules voor de informeerende vraag:

Dacht jij werkelijk, dat . . . — *Weet* je wat je vooral niet vergeten mag . . . — *Wat* zou je ervan denken, als we . . . — *Kunt* U mij ook zeggen, waar . . . *Zou* 't waar zijn, wat hij daar zegt, dat die jongen gestolen heeft? —

¹ = (zee)rob.

² Zie § 154 (praes. hist.).

³ *Wat* is hier = *waartoe?* vgl. § 287.

⁴ Zie § 33/4; 297, 299. Ook in omgangstaal: »*Je werk*, is dat (heb je dat) al af?« —

Bij weglating van den inleidenden hoofdzin (Wou je weten . . . ? — Je vraagt . . . ? —) ontstaan vragende bijzinvormen:

»Waar hij woont? Wel, in de Kloksteeg«. — »Of hij ziek is? ¹ Nou!« — »Hoe zit dat dan? Hoe dat zit?« —

Over de zinnen zonder Vf. zie § 329.

De vragende hoofdzin staat in den regel voorop; de volgende bijzinnen zijn dan door den vragenden toon gekenmerkt. Bij *omgekeerde* volgorde wordt de inhoud van den bijzin in den hoofdzin *hervat*:

Maar als je niets mankeert, waarom sta je *dan* te grienen? — Wat je gisteren gezegd hebt hou je *dat* nog vol? —

Bij *onderbreking* van den vragenden zin bestaat de kans, dat de zinsinleiding wordt geïsoleerd:

»Waarom dan, als je zoo muzikaal bent, *ga je* zelf niet? (Arm.). — Heb jij, toen je gisteravond thuiskwam, *heb je* toen de lamp laten branden? —

Omvangrijke vragen worden *gesplitst in deelen*:

»Twintig gulden?« »Ja, wat dacht jij dan wel? Twintig centen misschien?« (in plaats van: Dacht jij misschien dat ze twintig centen zouden kosten)? —

Daarbij vinden we de opeenvolging van het algemeene en het bijzondere; vergelijk:

»Wat wil jullie? Thee?« — Hei, wat is dat? »Wat moet dat beest?« — »Wat?« zeg ik, »met dat stumperige sloepie de reis over zee?« (Bru.). —

Alleen in den betoogenden stijl vinden we *lange*, synthetische, zinsverbanden als rhetorische vraag. Zij zijn een typeerend staaltje van de onnatuurlijkheid der »papieren« taal. De *lange* zin is *in den vragenden toon* niet vol te houden; en de vragende toon is hier de eenige *vorm* tot uitdrukking van de dubitatieve *modaliteit*:

Of de leden van de Prov. Staten bij de aanneming voor kennisgeving van de mededeelingen van Ged. Staten over de electriciteitsvoorziening, allen het werkelijk blijmoedig optimisme hebben gedeeld, waarmee de woordvoerder van Ged. Staten volhield, dat het met een voorziening van de Bevelanden door de P. Z. E. M. nog best los zal loopen? (N. R. C.). —

Een medisch adviseur krijgt voortdurend *vragen* van »ambtelijke zijde« ter beantwoording. Hij vindt deze vragen maar zelden duidelijk, meestal verwarrend, en soms bepaald fout. Taalkundig beschouwd zijn deze ambtelijke vragen inderdaad bezwaarlijk, omdat zij zijn gesteld zónder besef van de eigenaardige syntactische kwaliteit der *vragende-zinsvormen*. De vragende functie wordt nl. tot uitdrukking gebracht door de omgekeerde woordschikking (werkwoord voorop) en de vragende intonatie. Volgt er op de inleidende verbinding van werkwoord + onderwerp een omvangrijke zinsstaart, dan verzwakt, en verdwijnt tenslotte, het besef

¹ Zie § 286 Opm.

der vragende functie zoowel als de gezegde-inhoud, die door die twee woorden wordt uitgedrukt. Bovendien is het niet mogelijk de eigenaardige vragende intonatie eindeloos te »rekken«. Zoo komt het, dat de gekwelde »lezer« wordt verplicht, den syntactischen lintworm te »ontleden«, om »kop« (en staart) op te speuren. Wij gaven dan ook zonder twijfel terecht als ons taalkundig »oordeel« te kennen dat het hier volgende staal van vragende syntaxis alléén al om de lengte als »fout« moet worden gebrandmerkt, nog meer om de voortdurende onderbreking van den rhythmischen vorm: »*Is de deskundige op grond van zijn bevindingen van oordeel, dat meerbedoelde zwelling niet het gevolg is van, noch in verband staat met het aan klager op 4 Jan. 1932 overkomen ongeval en is klager, als gevolg van bedoeld ongeval, sinds 19 Augs. 1933, (den dag na dien, waarop hij uit de Heelkundige Kliniek waarin hij voor onderzoek was opgenomen, is ontslagen) niet meer ongeschikt tot het verrichten van arbeid, als bedoeld in artikel 39 der Land- en Tuinbouwongevallen wet-1922, te achten en of het rapport van 1 Oct. 1932 van X. te Y., hem al dan niet aanleiding geeft tot nadere opmerkingen en zoo ja, tot welke, en voorts naast en in verband met de vragen, gesteld in het schrijven van 30 Oct. 1932, alsnog te geven, indien hij, deskundige, van oordeel mocht zijn, dat klager als gevolg van het bedoelde ongeval sinds 21 Augs. 1932 wel ongeschikt mocht zijn tot arbeid als bedoeld in artikel 39 der Land- en Tuinbouwongevallenwet-1922, in welke mate deze dan toen ongeschikt was in dien zin?*«

Dat de »steller dezes« in het midden overgaat van den directen in den indirecten vragenden vorm (den bijzin-vorm: *of het rapport . . .*) is een doorslaand bewijs van onze inleidende opmerking: de kracht der omgekeerde woordschikking als index van de »vraag« wordt allicht overspannen, en verdwijnt uit het bewustzijn.

DE IMPERATIEVE ZIN.

§ 290 Over den klankvorm van den gebiedenden zin is gesproken in § 22/3. De overheersching van het krachtige drukaccent brengt mee, dat de grammaticale vorm, in het bijzonder die van het Vf., dat in den imperatieve zin voorop staat, kan worden verscherpt. Wel te verstaan: wij spreken hier over den zin met de gebiedende, bevelende functie. Er zijn nl. talrijke schakeeringen als de waarschuwende, opdragende, voorschrijvende, aandringende, adviseerende modaliteit, die in den zelfden

grammaticalen vorm Vf. (S) A. kunnen worden geuit, zonder den accentvorm van het gebod of bevel, en dus ook zonder de hier bedoelde kans op »verscherping«. In de grammatica's vindt men gewoonlijk voor het Algemeen Beschaafd als regelmatig voor het Imper. Vf. gegeven: enkelvoud gelijk den *stam* van het werkwoord, meervoud met den uitgang *-t*. Deze regelmatige categorie van twee imperatieve vormen is echter bij lange niet »algemeen« geldig, althans niet in gesproken taal. Ook in dit opzicht mogen we niet een *Algemeen* beschaafd Nederlandsch onderstellen, laat staan er van uitgaan als van een norm.

Onderzoek naar de in den aanhef bedoelde syntactische structuur van den imperatief bracht mij er toe (O. T. IV 239), ook de flexievormen onder oogen te zien, een beschouwing die ik hier in het kort zal weergeven.

Een belangrijke bijdrage is te vinden in de rede van J. H. Kern, *Idealen en Grenzen* (1924) blz. 10, waar hij zeide: »'t Behoud van sommige singularisvormen van de imperatief in de beschaafde spreektaal, b.v. *ga*, *haal*, is mogelijk een gevolg van de geschrevene, ten minste in die gedeelten van Zuid-Holland waar de volkstaal *gaat* en *haalt* bezigt, zooals hier in Leiden, in tegenstelling met andere, b.v. de Zuidhollandsche eilanden, waar werkelijk alleen *ga* en *haal* in zwang schijnen te zijn. In Gelderland en Limburg bestaat er nog altijd onderscheid tusschen enkel- en meervoud, evenals in de geschreven taal, maar in 't beschaafde spreken in Zuid-Holland kent men zoo'n onderscheid niet meer, evenmin als in de dialekten van deze provincie, waarin óf de oude pluralis de eenige vorm is, óf de oude singularis. Beide ontwikkelingen zijn begrijpelijk. In de indikatief maakt geen Zuidhollandsche tongval meer verschil tusschen de aanspreekvormen in enkel- en meervoud (althans in zoover er niet *jullie* bijstaat): *je gaat*, *je haalt* is meestal de eenige vorm. De natuurlijke evenwijdige ontwikkeling leidt bij de imperatief tot *gaat*, *haalt* in beide getallen, maar een deel van de dialekten heeft 't *ga*, *haal* van de singularis van de imperatief bewaard en het toen ook op de pluralis overgebracht. Dit is alles eenvoudiger voorgesteld dan het in werkelijkheid is. Men ziet er echter in alle geval uit dat de invloed van de geschreven taal soms meer schijn is dan wezen.«

Op Kern steunt klaarblijkelijk Schönfeld in den derden druk van zijn *Grammatica*, wanneer hij zegt, dat in de M. E. de meervoudsvorm over het enkelvoud werd uitgebreid, en dat thans in de Zuidhollandsche volkstaal alleen *gaat*, *haalt* voorkomt, op de eilanden alleen *ga*, *haal*; en dat in Gelderland en Limburg het onderscheid is bewaard als in de

Algemeene geschreven taal. Zou er hiaat ontstaan, dan bezigt men in Alg. Besch. uitsluitend de pluralisvormen als »*gaat U* maar zitten« onder invloed van de praesensvormen. — Het is duidelijk dat dit voorbeeld mank gaat. Het is nl. geen eigenlijke imperatief, maar òf oorspronkelijk een vragende indicatief¹, òf een imperatief met toegevoegd U, en dan nòg een van die reeds in de M. E. meervoudige »beleefdheidsvormen«. Van meer belang is echter dat bij Schönfeld niets meer blijkt van Kerns bedoeling, nl. de beide vormen *gaat*, *haalt* als bijzondere gevallen te citeeren en niet als bewijs, dat bij alle werkwoorden in Zuid-Holland de vorm met -t geldt. Wat overigens de voorstelling van den gang van zaken in het artikel van Kern betreft, deze staat te zeer onder den druk van het vraagstuk of de geschreven taalvormen in de gesproken volkstaal naverwerken, alsmede onder invloed van de noodzaak, in zijn rede een beknopt, een »eenvoudig« exposé te geven².

Kollewijn in zijn Opstellen over Spelling en Verbuiging (1916) p. 179/80 deelt mede, dat Huydecoper in zijn Proeve voor het meervoud den vorm met -t, voor het enkelvorm den stamvorm verlangt, op het voorbeeld der »Ouden«, en dat Van Lelyveld in aansluiting hierbij constateert, dat men den vorm met -t voor enkel- en meervoud moet gebruiken, omdat immers ook de indicatief voor enkel- en meervoud heeft: *gij geeft*, en het oude enkelvoudige vnw. *du* is »verworpen«. Het ging hier over een citaat uit Vondel:

O vader, en o moeder, slaet uwe oogen
Toch neder, en beschenk uw' zoon,

waar de beide 18de-eeuwers dus *beschenkt* verlangden.

Over het gebruik bij Vondel nu is Van Helten, Vondels Taal § 191 zeer ad rem. Hij constateert eerst dat in de 16de eeuw de oude vorm voor den singularis van de 2de pers. vrij zeldzaam begint te worden, maar »in den imperatief bleef de strijd nog voortduren: naast den pluralisvorm op -t, dien men *bij consequentie* als den uitsluitend gebruikelijken zou verwachten, verschijnt ook de oorspronkelijke singularisvorm, zonder -t, of *is* veel liever *de meest gewone*«. Deze telkens opduikende onderstelde »consequentie« in de »historische« ontwikkeling staat bij Lubach in § 80 van zijn dissertatie over de flexie in de 16de eeuw zoo vast, dat hij aan

¹ Zie W. de Vries, N. Taalgids XX 243. Zie verder hierna.

² We merken nog op, dat Kern Tijdschr. XLVIII, 100 sprak van »dialecten waar -t heerscht, d.w.z. de meeste Zuidhollandsche«.

de talrijke vormen zonder *t* geen aandacht geeft.¹ Van Helten constateert althans de feiten en maakt zelfs de belangrijke opmerking dat bij Vondel, alsook bij oudere »Dietsche« auteurs, de vorm met *-t* voor het enkelvoud opmerkelijk frequent is o.a. in de *syntactisch bijzondere* constructies van twee of meer gecoördineerde imperatieven: dan staat de tweede of derde bij voorkeur met *-t*, als bijv. *Bedwing uw wesen wat; wilt uw gebaer betoemen.* — Gaep aerdrijck en al heel *Verswelgtse*². — Daarenboven constateert hij dat de *-t* dikwijls staat bij de werkwoorden *zijt, weest*. Ook komt de loutere stamvorm bij Vondel voor bij 't aanspreken van een *meervoud*. Weliswaar vraagt Van H., of we daar met drukfouten te doen hebben. En minder exact is hij ook, wanneer hij beweert dat in den Statenbijbel nooit anders dan de pluralisvorm wordt gebezigd. Hier staat het volgens Heinsius, diss. § 107, aldus: »Met het oog op 't geen Lubach, § 80 aangaande de vervoeging der 16de eeuw zegt, zullen we wel mogen aannemen, dat ook in den imperatief de vorm van de 2de persoon plur. in den regel dien van de 2 sing. had verdrongen«. Blijkbaar bedoelt H. dat dit in de »gesproken taal« zoo was, ingevolge de »consequentie« bovenbedoeld. Hij vervolgt dan, dat in den Statenbijbel de meervoudsvorm regel is³. Maar, voor een enkelvoud eindigde daar »ter onderscheiding« de 2de enkelv. op *-t*, de 2 meerv. dikwijls op *-et*. Toch hebben ook hier de vormen op *-t* de overhand.

»Ter onderscheiding« zal wel zóo bedoeld zijn, dat de bijbelvertalers dit onderscheid van *-et* en *-t* »kunstmatig« hebben ingevoerd? Toch zou daarbij dunkt mij, van belang kunnen zijn, dat in den Statenbijbel de vorm *-et* óók wel gevonden wordt voor het enkelvoud, nl. na dentaal of dubbele consonant. We mogen rekenen met de mogelijkheid dat *-et* in de 17de eeuw, in Holland bijv., een volkstaalvorm was⁴. En zelfs is het niet uitgesloten, dat de »volle« vorm in en buiten de bijbeltaal de weerslag was van affect of emphase. »Stilistische« overwegingen als deze worden te onrechte genegeerd. In een aantal Mnl. teksten, stelsel-

¹ Vorderhake (p. 222) zegt dat hij den imperatief niet heeft onderzocht, omdat de schrijvers niet »consequent« bleken.

² Dat deze zwerving in gecoördineerde zinsvormen ook vroeger mogelijk was, blijkt bijv. uit het Volksb. der Heemsk.: »*Ganc haestelec tot geen vier heeren ende bringe hem dese vier hoebanden: den besten gevēt minen neve Roelant ende segt hem . . . ende brengt se in die sale*«. In den Renout staan hier louter onverbogen vormen.

³ In den Statenbijbel komt de vorm *com* voor, en *neme*.

⁴ Ik wijs o.a. op dergelijke volle vormen in het oude Katwijkisch.

matig onderzocht ⁵, blijkt de vorm op *-t* regel te zijn en die op *-et* uitzondering, behoudens bij enclisis als van een genitief *-s* (Lijets, gelovets). In den Rijmbijbel nu is de volle vorm o.a. bewaard in de plechtige formule: *Wasset* ende werdt menichfout.

Het is mijn bedoeling uit de hier geciteerde vakliteratuur te besluiten, dat men te onrechte als eenvoudig historisch verloop zou voorstellen: in de M. E. is het meervoud op *-t* doorgedrongen in het enkelvoud als een »hoofsche« vorm, dit is nadien geleidelijk verder gegaan tot in de volkstaal, althans in sommige streken, en hetzij uit de Hollandsche volkstaal hetzij uit de litteraire of uit de kanselarijtaal ook in het »Algemeen Beschaafd«, waaruit het óók in de volkstaal kan zijn verbreid door cultureele »expansie« of iets diergelijks, enz. enz.

We zullen, óók om een betere »historische« verklaring te vinden, moeten beginnen met meer exacte waarneming van het grillige spel der vormen van den imperatief in één dialect, en daarin eenige regelmaat trachten te ontdekken. Ik richt mij daarbij wederom op het Katwijksch, die onwaardeerlijke oud-hollandsche volkstaal, getoetst aan mijn eigen hollandsch taalgevoel van Voorschoten ± 1900 ².

Het groote aantal imperatieven, opgevangen uit den mond van visschers en oude Katwijkers, vertoont meestal den vorm *zonder -t*. Het gebruik van de *t* is, dat blijkt bij navraag, aan verschillende bijzondere omstandigheden van phonetischen, phonologischen, syntactischen en psychologischen aard toe te schrijven. Het is noodig dat we gedachtig zijn aan de op blz. 209/10 O. T. Jg. III beschreven neiging, om door perseveratie van de *-n* als »overgangsklank« of als rhythmischen »steun« den zinsvorm te consolideeren. Op de neiging om door een dikwijls niet-organieke *-t* duidelijk te zijn, of wel nadruk, c.q. affect uit te drukken (blz. 211). De neiging om een oude *-d* voor volgenden klinker te handhaven, maar te verscherpen tot *-t* voor volgende *h* + klinker, alsmede voor een volgende *d*- (blz. 241). Aan dit verschijnsel voegde ik toe: »De oude *d* van vervoegde vormen kan als overgangsklank worden toegevoegd. Men zegt: »*Stae* stil,« maar vóór een klinker krijgt het enkelvoud den uitgang van het meervoud: »*Staed iet* soo te bevê!« In het Zuidhollandsch is in diergelijke verbanden een *-t* gebruikelijk. In het Katwijksch ook wel: »*Doe -t -əm ən* zaddoek in z'n mond!« Ook »*Dauwt -əm ən* zaddoek in

¹ Zie O. Taaltuin IV blz. 165.

² Zie hierover een stukje in O. Taaltuin Jg. III 161. Voor het Katwijksch als Oudhollandsch zie dien Jg. blz. 201 en later. Zie ook Verdenius, Tijdschrift XLIII, 1 en vlg. over *-d*.

z'n mond!« — We zullen deze bij de »phonetiek« ter loops gegeven, onvolledige karakteristiek van den imperatief nader onder oogen moeten zien. Vooraf wijs ik nog op de (blz. 242) genoteerde toevoeging van *d* voor *-er* = haar, ook van *d* voor *er* = er of daar, of van *d* na *l* en *n*. Van belang is ook de op blz. 242/4 beschreven neiging tot verscherping van explosieven en vooral ook spiranten, bij assimilatie en in het bijzonder bij sterken nadruk of affect.

Er is in het Katwijksch geen verschil in *getal* door de onderscheiding van de vormen met en zonder *-t*. Ik geloof trouwens (maar dit kan moeilijk meer dan een vermoeden zijn), dat men in een volkstaal als deze bij de »aanspraak« of in *modaliteiten* als den imperatief zelden een aantal individuen onderscheidt, men voelt zich veeleer tegenóver een veelheid of in de vertrouwde »groep«, de bemanning aan boord. Wel kan men in een toegevoegden vocatief die »veelheid« of »eigen groep« uitdrukken door substantieven als »Jonges« of het oude scheepswoord »Manne«, of door den opmerkelijken¹ pronominalen vocatief »jelúí«. Zoo is »Gae wéché!« enkel- en meervoud, bij sterk affect »Chae wéché«. Nadrukkelijk meervoud of liever »veelheid« is »Gaewéché *jeluí!*« Eveneens: »Jonges, gae nae húíss!« of »Jonges, gae nae huis, *jeluí!*« Men zal zeggen »Gaeter nae toe!« tot één persoon of een groep. Van een *sterkere* neiging tot de *-t* bij *meervoud*, is in het Katwijksch geen spoor of sprake. Het gebruik van dezen vorm moet uit andere oorzaken worden verklaard. Het komt voor in de volgende tien zinnen van mijn omvangrijk materiaal: 1. Toe komt-er maer uit! 2. Denkt-er om watje doet! 3. Maekt-em vèràl iet^t kwaed! 4. Maekt-em 'n vaempje klàànder. 5. Dóet-et (dan)! 6. Gaet-er off! 7. Doettat now eris, gerust! 8. Jo, chaet chauw om de vles en de kouk! 9. Jo, gae^t ffan die plank of, fort! 10. Staed-iet soo te beve!

In verband met de boven-geciteerde »neigingen« van den Katwijker is het van belang, dat in deze zinnen de *t* (of de volgende verscherping) blijkt voor te komen voor *-er* (daar), *-em* (hem), en na een werkwoordstam op een klinker eindigende. In n°. 10 is de oude vorm *-d* gehandhaafd (gelijk ook t.a.p. in andere gevallen) voor *iet*.

In géén van deze zinnen nu bleek bij navraag de *t* (*d*) onmisbaar. Zelfs werd bij opzettelijke vertaling bijna steeds, door verschillende proefpersonen, de korte stamvorm gesproken. Hierbij kwam al gauw aan den dag, dat sterke nadruk, een werkelijk »gebiedende« modaliteit, een belang-

¹ Opmerkelijk omdat deze aan »lui« nog herinnerende vorm alleen vocatief is; het gewone pers. vnv. is *jollie*.

rijke voorwaarde voor de verzwarende met *-t* is. Nadere bijzonderheden mogen thans nog volgen:

N°. 8. Jo, chaet chauw om de vles en de kouk! — Deze vorm was het bevel van een schipper tot den »jongen«. Gericht tot een gelijke of oudere, zou deze zin vanzelf zijn »scherpte verliezen«. ¹ Hij zou dan luiden: »Dirræk gae gauw effe om de vles en de kouk« of »Gae effe . . .« of »Gae dæris . . .« of »Gae strakkies eve . . .« Ook, als men zich zou richten tot twee collega's. De vorm »Gae dæris . . .« zou bij den nadruk van het bevel tot den jóngen, worden verscherpt tot »Gaetæris . . .«

10. »Stæed iet sòd (iessòd) te béve!« is een geërgerd verbod. Hier is geen verscherping tot *staet* mogelijk, dat is gelijk gezien een fonetische onmogelijkheid. Bij verzachting tot een kalmeerend advies is de vorm »Stæed iet^t sòd te béve Aai«, met de verzachtende plaatsing van een vocatief achteraan ², mogelijk, maar ook zonder *-d*: *Stæe* iet^t sòd te béve Aai«.

7. »Doettat now æris, gerust!« is een scherp-ironische tartende opmerking. Bij verzachting van dien inhoud tot een gemoedelijke raad als »Doe dat now maer dæris, gerust!« kan de *t* wegvallen. Dat deze verscherpt is uit »dat« wordt aannemelijk, wanneer wij zien, dat in een zin »Maek ta-jæ van die plank of ben ³!« de *t* niet gemist kan worden: klaarblijkelijk aan de *h* geassimileerd uit *d*.

3. »Maekt-əm vørål iet^t kwaet!« Zeer dringende waarschuwing. Bij kalmer betoog kan de *t* wegblijven. Idem bij n°. 9; maar bij 6 »gaedær of!« bij verzachting, in tegenstelling met het verscherpte en verzwaarde: »Chaetær off, fferúit!«

Bij werkwoordstammen eindigende op *l*, *r*, *m*, *n*, treedt bij nadrukkelijk bevel de *t* op vóór (of liever in plaats van) de *d* van (*d*)ær, *de* of *dat* (die): *Háeltæ háemer effe!* — *Sár-ta^t-kind iet^tsòd!* — *Verwénta^t kind iet^t sòd!* — *Gijs, swémær effe óver!* — Hier kàn wel een *d* worden gesproken, maar het gaat moeilijk »van nature«.

Maar, óók bij sterken nadruk, zal men voor een klinker deze stammen niet met een *-t* spreken; dus zóo zijn de vormen: »Gijs! *háel effe* de háemer! — *Gijs! wár⁴ effe* die haering! — *Gijs! zwém effe óver!* — *Gijs! rén effe* om záuwt, 'n halløf pont *sauwt!* —

¹ Zoo drukte mijn zegsman zich uit.

² Zie hierover § 319/20.

³ *ben* beteekent hier — komt, gaat! Een expressief gebruik van *zijn*, dat ook bij Potgieter werd opgemerkt.

⁴ Inzouten.

Ook déze zinnen krijgen niet een *-t* wanneer men zich richt tot een »veelheid«. Men zegt dan, behalve »*Jonges! zwem effe over!*« of »*Zwem effe over jalui!*« ook: »*Zwem jollie*¹ effe over!« of »*Zwemme jollie effe over!*« Deze laatste zinsvorm moet, gezien den niet-vocatieven vorm van het voornw., in oorsprong een (vragende) indicatief zijn (hoewel het formeel niet uitgesloten zou zijn dat hier »*zwemme*« een »overgangs-*ə*« vertoonde bij een oorspr. imperatief »*zwem*«). De verklaring uit een indicatief vindt buitendien steun in zinnen als: *Jonges, gaene jollie d'r off!* — en wat het vragend karakter betreft vooral ook in het dreigend: *Gae je 'r off!* — Men vergelijkte ze met den boven genoemden dreigenden *imperatief*: *Gaet ər óff, fforúit!* —

In den laatsten zin is de *t* van *d* van *d'r* gehandhaafd, ondanks een eventueel zwak accent op het werkwoord. Er zijn, vooral aan boord, talrijke bevelvormen met de rhythmiek $\cup \cup$ of $\cup \cup$. Men spreekt daar zelden een *-t*, ook al zijn ze meestal gericht tot de »Manne«.

De vraag kan worden gesteld: Is in het Katwijksch nu de *t* enkel en alleen uit phonologische en psychologische neigingen en modaliteiten van den zin te verklaren? Niet enkel en alleen! Er is wel degelijk »invloed« van de oude meervoudsvormen op *t*: die zijn *aanleiding* tot de *keuze* van de *t* als verzwaring of verscherping of als overgangsklank. Dat blijkt uit den ouden vorm op *-d* in *Staed iet*. We moeten echter die occasioneele uitbreiding van een »meervouds«-vorm over het enkelvoud toeschrijven aan een zeer *zwak* gevoel voor de functioneele categorie van het »getal«. Die uitbreiding van de meervoudsvormen wordt dan ook verre overtroffen door de omgekeerde voorkeur voor vormen zónder *-t* voor de véelheid. Het spreekt verder wel vanzelve, dat die »invloed« van den meervoudsvorm niet komt uit een hoogere cultuur als de »hoofsche«, of uit »het Algemeen Beschaafd«. *Wanneer* er behalve de spontane nadruk en het voorbeeld van den *indikatief*-meervoud nog een invloed van buiten zou hebben gewerkt en werkt, dan is het in het Katwijksch allicht de zeer bijzondere taalvorm van den Statenbijbel, met zijn sterke voorkeur voor *-t* (en *-et*) in den *imperatief*.

Een opmerking van algemeenen aard met het oog op een eventuele poging tot »historische verklaring« van den *imperatief*. Een feit is, dat de vorm zonder *-t* (of *-d*) de eenige oude *imperatief* was in de oudste tijden van onze taalgeschiedenis. *Wanneer* dus thans in een bepaalde volkstaal de enkelv. *imperatief*vorm alléén gebruikelijk is, voor beide

¹ Zie blz. 467¹.

getallen, en het meervoud wordt uitgedrukt door indikatiefvormen met pronomina, dan is er door de eeuwen heen in die volkstaal niets veranderd van belang voor het systeem van deze modaliteit en dezen modus!

Het komt mij voor, dat de gebruikswijze van de Katwijkers, nl. de stamvorm voor enkel- en meervoud, de vorm op *-t* (*d*) bij *bijzondere* aanleiding voor enkel- en meervoud, zal blijken in het Zuid-Hollandsch over het algemeen te gelden, met meer of minder voorkeur voor die bijzondere *-t* vormen naar gelang van de vatbaarheid voor affect en emphase en de sandhi-gewoonten. In Voorschotensch dialect zou ik aanmoedigend vriendelijk zeggen: »Ga d'r héen, jò!« maar bij klem en nadruk: »Gáat er dàn toch héen!«, voor enkel- en meervoud. Zoo ook welwillend aanduidend: »Jà, lég-əm maar néer«. In geïrriteerden vorm: »Lécht-əm néer, zèg ik je!« en zelfs: »Lécht-əm néer! Of ik sèl jə krìjgə!«

In § 126 is gewezen op de verschillende vormen van het Vf. + enclitisch subject in Hollandsche volkstaal. Men kan bijv. in het Voorschotensch deze drie »graden« voor »gaf hij« onderscheiden: *Gavvi* altijd zoo'n kleine fooi?« »*Gaffi* al wéer zoo'n kleine fooi?« »*Gafti*-me nou niet 'n dubbeltje voor zoo'n reuzekarwei?«

Natuurlijk blijven we als aanleiding tot de *t* van *gafti* beschouwen den vorm van het aanwijzend voornaamwoord *die* en den schijnbaren uitgang *-ti* van werkwoorden met een stam op *-t* (als bijv. *lieti* = liet hij).

Hoe ook zónder een dergelijke van-zelf-sprekende of door den linguïst misschien willekeurig aangewezen »aanleiding tot analogie« een verzwaring van den buigingsvorm kan optreden, moge blijken uit een imperatief met geïrriteerde »gevoelswaarde«, dien ik bij een ouden Voorschoter eens constateerde (bij hém was die vorm »usueel«) toen hij zei: »Dóeket-tán!«, in de beteekenis »Doe het dan toch!« met een scherpen explosief, echter niet de *-t* maar de *-k*. Misschien zal men deze *-k* onmiddellijk »verklaren« als »dissimilatieproduct?« Dan stelt men echter a priori een vorm »dóetet-tán!« en loopt gevaar, het eigenlijke »verschijnsel«, nl. *verzwaring door een explosief*, te verdonkeremanen.

Tenslotte doet de vraag zich voor: is de imperatieve vorm op *-t* ook in andere streektalen dan het Hollandsch een middel tot uitdrukking van nadruk en affect geworden? In Friesland, Groningen en Drente is over het algemeen¹ de vorm op *-t*, ook voor het meervoud, onbekend. In Drente echter blijkt de noodige speling. Zoo is iemand uit Zuidwolde (in het Zuidwesten van de provincie) pertinent in zijn verklaring, dat hij *altijd*

¹ Volgens Ter Laan wèl *dout* en *ducht* bij *doen*. Ook wel *Goat zitj!*

de -t spreekt, bij enkel- en meervoud. In Ruinen, iets Noordelijker gelegen, is daarentegen de enkele stamvorm regel. Maar, hetgeen ons verrast, het blijkt dat in dat dialect, als in het Hollandsch, de vorm met -t opduikt, zoodra de zin met sterken nadruk, met ergernis of andere gevoelsmodaliteiten wordt gesproken. Een staande uitdrukking is daar: *Lóop hen músken flúiten!* (Loop naar de maan!). Maar de »scherpe« t-vorm dook op in den verontwaardigden vorm: »Wat daenk ie wel! Meen ie, de 'k álles mar g'leuve! *Lóopt feur mien párt* hen músken flúiten!« Andere voorbeelden spreken eveneens voor zichzelf: »*Holt* de bolle toch good vaste, Jan! As' e oe uut de haande komp, gebeurt 'r ongelokken!« »*Loopt* ien Godsname 'n beetien harder: altied koo' j'n endtien achter an sjokken!« —

De imperatief is tot de aangesproken persoon gericht in »den tegenwoordigen tijd«. Een zin van imperatieveven vorm kàn ook betrekking hebben op den *verleden tijd*: zijn functie is dan echter niet een bevel, maar een *verwijt* over een verzuim, gericht tot de aangesproken persoon: *Hád* me dan ook eens gewaarschuwd! — *Wás* dan toch voor den dag gekomen. — *Had 't* gezégd! —

Tot de derde persoon kan de spreker alleen *indirect* een gebod of verbod richten, dwz. door bemiddeling van de aangesproken persoon (aangesproken in den imperatief *laat*): *Laat* hem *oppassen!* — Dit is de *oude* vorm van de voluntatieve functie in het Nederlandsch. Door kruising met den conjunctief: *hij* *passe op!* — of den samengestellten vorm: *hij* moet *oppassen!* — ontstaat nl. de *nieuwe* vorm *Laat* hij *oppassen!* — De overgang kan begonnen zijn bij *nominaal* subject-object: *Laat je broer* toch *oppassen!* — Hier is nl. de vorm der beide naamvallen gelijk. De overgang naar *hij* wordt bevorderd door het feit, dat het oude *hem* *subjects*functie heeft bij den *infinitief*. Zie overigens v. Ginneken, O. Taaltuin III 31. In den *ironischen* zin: *Laat* hém maar schúiven! (nl. h́j redt zich zelf wel; hij is een listeling; hij is een rare!) blijft de *accusatief* gehandhaafd.

Voor al voor de toelichting der verbindingen met *laten*, maar ook van de omschrijving van imperatieveven door andere hulpwerkwo. en andere vormen dan hulpww., volge een overzicht van wat het Katwijksch biedt: Met den imperatief van het hulpwerkwoord *laten* zijn er veel *commando's* met den stijgenden vorm¹: *Lae^t* cháen 'ət røer! *Lae^t* lóope de stáffok! — Een prachtig staaltje van een gezongen rhythmischen zin is: *Lae^t* ssákke de zàale in 't hóll . . . néér! — Andere korte vormen: *Lae^t* wárre maer!

¹ Over de accentuatie van imperatieveve zinnen is uitvoerig behandeld: O. Taaltuin V 225 vlg.

(= laat de mast maar achterover loopen). *Lae*^t *cháen*! Voor dit laatste is ook een Engelsche vorm zeer gebruikelijk, bijv. bij het uitzetten van de trawl: *Lekkó!* *Lèkko vóor!* — Gemoedelijker is weer: *Láe*^t *maer kómme!* Met de derde persoon van het voornaamwoord is de accusatief regel in de beteekenis van »laten« = vrijlaten, toelaten: *Laet əm* maer *gáen!* hij *retsən aagə wel!* — Bij onderscheidenden nadruk: *Lae*^t *ssijn* dat iet doen! — Daarentegen bij het uitspreken van wensch of waarschuwing (wanneer dus het pronomen vooral als *subject* bij den infinitief wordt gevoeld): *Laet ie* óppasse! De eerste persoon enkelv. staat in een bereidverklaring in den nominatief; zooals men iemand die zwaar werk heeft, aflost met: *Laed-ik* eris *əffe!*¹ *Laed-ik* maer! — Ook in de negatieve dreiging of resignatie: *Laet-ək* m'n iet *kwáed* en *màeke!* — Ook in de 1ste pers. meerv.: *Laete we* 't *æst* in zien te *krijge* (de vleet nl.) *Lae-wə* dát doen. — Er is een stereotype overgang in het gesprek, met zwaar accent op *Laet*: *Lae-we* ris *kijke . . .* *da*^t was in de winter van *tnegentəch.* *Lae wə* ris *sien*, *da*^t was 'n broer van *mə Lee-snaertje.*

De nominatief staat ook in: *Kijk ie* holle! *Hoor ie* skraeuwe! Met nadruk op het subject: *Kijk sijn* eris *nijdəch* weze! en *Kijk hij* eris *nijdəch* weze! In het Katwijksch zijn ook zeer gebruikelijk de hulpwerkwoorden van het duratief aspect, in de modale bijfunctie van de ergernis: *Blijf* nau maer *iet séure!* *Stáed* iet soo te *béve!* *Zit* nou maer *tet* te *knijpe!* *Lég* iet te *líege*, *kaerel!* *Léch* toch al mar iet te *slaen!* Deze laatste zin was een der »vertalingen« van: »Niet meer slaen«. Andere echt-Katwijksche vormen voor dezen prohibitief zijn: *Hou óp!* — *Hou óp* mittat *slaen!* *Skai* út mit *slaen!* *Hou óp* mittat *chəsláe!* — Andere gewone hulpwerkwoorden in indicatieve zinsvormen met verbiedende, gebiedende en adviseerende functie zijn: *Wo'je* stíl weze? (= Wil je . . .) *Wo'jə* 't *láete?* *Da*^t *mòjje* *láete*, of ik skouw je *wáer!* Zoo gauw asje de *laait* (vuurtorenlicht) *ziet*, *mòjje* me *waerskouwe.* Ook in figuurlijken zin: Je *mot* alléén de mast mar op *sien* te *haele!* (Red je zelf! Zie je er maar uit te *redden*). Het oude hulpwerkw. der verwensching is bewaard in: Je *zəl* in d'*hél* *brande!* — Algemeen is ook: Je *moch* je wel *skáeme!* Je *mòs* je *skaeme!*

Omschrijvende zinsverbanden van het bevel zijn: *Mach* *da*^t je van die plank of ben. (Ga van die plank af). *Kijk uit* *da*^t je 't iet *laet* *falle!* *Wees wijzer* in *gae* d'r iet *nae* toe! *Neem jij* de *kist* in *brenge* *əm* *nae* *bovene.* — Omschrijving van een *waarschuwing* is: *Denkterom* wat je doet! In bijzin-vorm: *Az* je *dát* toch doet! Zoo is een oud *signaal*: *Az* je *hòvetje* *lää*^t!

¹ »Zachte« vorm met de lenis *d*, verzacht voor het sterke accent op *ik*.

bestemd voor den »kok in 't ruim« als hij de netten inhaalt (óverhaalt, nl. over de rol), en bezig is met het »hoofd« van een net op te stuwen. Dit signaal zegt hem, dat hij, onmiddellijk als dat hoofd »ligt«, *dóor moet trekken*, omdat er bóven »loos ligt«, d.w.z. voorraad netten klaar ligt. Deze zin is dus niet conditionaal meer, want de man boven wéet dat het hoofd al ligt. Hij geeft feitelijk de aanwijzing: *Trek maar door!* Zoo is er ook het signaal: *Az je saazing laa't!* De imperatief kan worden versterkt door voorafgaande of volgende interjecties: 'n Beetje hárdere, *toe!* Skáem je, *toe!* Jonges, gaene jollie d'r off, *toe!* (Dit *toe!* kan het bijwoord, maar ook wel een ouder *dat dóe!* zijn). Een eigenaardige uitroep vóór een bevel is: *Jowâêi*, kom eris hier! Een gemoedelijk en liefderijk advies aan een kind of een oudje wordt beëindigd met het gerekt en stijgend gesproken *hòdòór!*

Een analytische vorm van »Kom hier heen!« is »*Hier, kom dùt¹ op!*

Ten slotte: Behalve de optatief »*Haai-je-n-ət* 'm maer iet ezaad! — komt in het Katwijksch de bekende imperatieve vorm van het plusquamperfectum voor: *Háai me* dan ook waer eskouwd! Wel, *háai ət* maer edaen! *Wás-tan* toch foor den *dág* ekomme!

Een bijzondere constructie, vooral in Hollandsche volkstaal gangbaar, is de verbinding met *laten* met den subjectsvorm van de derde persoon in een affectieve, dramatiserende wijze van voorstelling: (Katw.) En *laet-ie ət* nau tóch ədaen hebbe! — Maar toe ze d'r kwamme, *l'at-ie* nou dat cheweer an brokke geslege hebbe! en *l'ate-ze nou* (lane-ze nou) met de kous op-te-kop na huis kenne gaan! —

Het is niet onmogelijk, dat deze episch-dramatische imperatief met de functie van den verleden tijd (mèt zeer bijzondere modaliteiten) is ontstaan uit den dramatischen *ironischen* imperatief, waarover is gehandeld in mijn Zeventiende-eeuwsche Syntaxis § 185.²

§ 291 Van de plaatsing van het Vf. in den aanhef wordt alleen afgeweken in poëzie:

Verzoen ze, o Muzel in 't eind *geef* mij weer zangen! (Penning). — En den lijdenden volk'ren, in jammren geknecht || *Smeed* eenmaal een zwaard in den dienst van het recht! (Volker). — Maar eerzaam *laat* ze leven in || mij, eerzaam in || mij sterven (Gezelle). —

¹ Ook *dát op* (= daarheen).

² N. Taalgids XXVI 127 wordt dit verhalende *laat* vergeleken met soortgelijke imperatiieven in het Russisch.

Deze woordschikking, die reeds in de 17de eeuw een archaïsme was, veroorzaakt sterken nadruk op de hoofdzaak:

Op gouwde lelyen, en straelen || *Laat* trotsen Fransch en Spaansche kroon ||
Om daer een perrel af te halen || En *streeft* zoo niet, door duysend doon (Hoofd). —

Opn. In de omgangstaal komen *adverbia voorop* o.a. in *schijnbaar* gebiedende zinnen voor: Nu *ga je* naar huis, en dan *zeg je* tegen je moeder . . . Over de wijze van voorstelling in deze zinnen zie § 150 en § 294. In: *Dus ga je* naar hem toe en (je) zegt . . . is het oorspr. losse zinnetje »Dus« in den zin opgenomen.

§ 292 Het loutere gebod (verbod) komt zelden voor; het klinkt te positief: *Kom mée!* — *Laat los!* — *Bezondig je niet!* — *Kom!* — *Ga!* — Het wordt tot allerlei modaliteiten geschakeerd door *begeleidende* zinnen, vocatieven en uitroepen¹; en door modale *bijwoorden* in den zin, nu en dan door den *ethischen datief*²: *Ga nou na huis, en maak me geen heibel* (Bru.). — *Verzacht*, als in dezen zin, wordt de imperatief ook door een ietwat vragenden toon³: *Kom kerel, zet 'r óók maar 'n bòrrel óp* (Bru.). —

Bijwoorden, die hun etymologische beteekenis van *aanduiding van een beperkten duur* der handeling hebben verloren⁴, geven aan den imperatief de modaliteit van een *aandrag, uitnoodiging, verzoek* zelfs:

Leg het even neer. — *Kom 'ns bij ons.* — *Kom eres (es) bij me.* — *Ga nou na huis.* — *Kóm dàn.* — *Dóe dat nou eres.* —

Voor al door het beperkende bijw. *maar*⁵:

Loop maar dóor. — *Kom maar (mee), ventje.* — *Eet maar raak.* — *Maak maar géén haast.* — *Kom maar eens hieer.* — *Biecht nou maar 'ns óp.* — *Zucht nou maar 'ns.*

Sterker is de *aandrag* in:

Kóm toch hieer! — *Kóm dan toch!* — *Zanik nou toch niet zoo.* —

Door *ironische* voorstelling kan de modaliteit veranderen, bijv. bij *tarting*: *Breng jij mij nou 'ris na de kantonrechter toe (as je lef hebt!).* — *Goed, maak jij je sommen voortaan maar alléén.* — Over de toevoeging van het subj., zie § 294.

Opn. Sommige adv. zijn in den zin ingedrongen, die vroeger afgescheiden stonden; een voorbeeld is: *Zorg er asjeblijf voor!* — Zoo staan ook *gewone* adv., nadrukkelijk geaccentueerd, nog afgescheiden van den zin⁶: *Ga nou mee, dadelijk!* — *Doe je jas uit, direct!* —

Hulpwerkw. komen bij den imperatief weinig voor. Het *causatieve*: *Laat dat maar zitten.* — Het *duratieve*: *Blijf nou niet zeuren.* — *Sta niet zoo*

¹ Zie § 309 enz.

² Zie § 226.

³ hogere toon ondanks zwakker accent, aan 't einde.

⁴ ook het accent is verzwakt.

⁵ Zie § 260.

⁶ vgl. § 298.

te beven. — Zit nou maar niet te kniezen. — In dialecten waar het omschrijvende en vervangende hulpww. *doen* ontwikkeld is, vindt men ook den nadrukkelijken imp.: *Doe* er denken om! — Bij De Blécourt. nog met subj. verzaard: *Dout ie d'r ais denken om!* —

Opm. Over *kijk* + inf. zie § 202 *Opm.* Over *laat* in bijzondere functie § 290. Over *Hoor* die 'ns schreeuwen! *Zie* dat gedaan te krijgen — § 205.

In *brieven* vinden we het *omschrijvende* hulpww. *willen*¹: *Wil* mij het *úur* van *Uw* aankomst nog *melden*. — In »populaire« briefvorm is dit: *Meld* mij **s. v. p.** *nog het uur*. —

§ 293 Talrijk zijn de imperativische zinnen, die als begeleidente zinnetjes zijn verzwakt tot formules van »nadruk«, »overgang« of »opwekking der aandacht«:

Pas op, ze vliegen nog weg! — *Wacht*, ik zal *Uw* parapluie nemen. — *Kom* kind, huil maar niet meer. — *Geloof mijn*, één stijve bries, en dat schepie was na de haai geweest (Bru.). — In Gron.: *Reken maor driest* . . . — In Drentsch: *Reken mor gerust*. — *Zeg*, wat denk je ervan? — *Zeg* Paul, Kitty zingt morgen in Tivoli. — Leg het even neer, *zeg*. — Ik zal je de weg wel wijzen, *hoor!* — *Kijk*, hij zit te broeden! — etc.

In verwenschingen als »*Stik!*« — »*Loop nou!*« — is de etymologische betekenis ook verzwakt of verdwenen.

§ 294 Bijzonder nadrukkelijke bevelen worden verzaard door toevoeging van het subject in den zwaren vorm »jij«:

Vertel jij eens kort en duidelijk . . . — »*Sta* jij eens op« zei Bontekoe op een toon die weinig goeds voorspelde. — Toe wier 'k zoo driftig . . . ik zeg: »Hè je me gezien? *Zweer* jij dat nou 'ris op je vurige nagels, met Piet te getuige«. —

Ook bij bijzonder aandringende vriendelijkheid: *Kom . . . kom* jij maar *mee*, kereltje. — Ook door *herhaling* wordt *nadruk* gelegd²: *Laat me er door!* *Ik wil de schipper spreken. Laat me er door*, zeg ik je! — Eveneens door

variatie van synonieme zinnen³: *Maak* het niet erger *dan het al is!*

Bezondig je niet! — In *oudere* lyrische poëzie (ook in 17de-eeuwsche dramatiek, bijv. van Hooft) komen typische herhalingen voor met tusschenliggenden vocatief: *Brul, leeuw van Juda, brul!* (Da Costa). —

Uit zijn *functie* volgt, dat de gebiedende zin meestal *niet* in ingewikkeld zinsverband staat. Toch zijn er verbindingsen met bijzinnen gebruikelijk, vooral na een imperatief van *spreken*, *denken*, *zorgen*:

Vraag maar aan de maats, of ze je den bottelier willen wijzen. — *Biecht* maar eerlijk op,

¹ Ook in *gebed* en wat daartoe nadert.

² Zie § 29.

³ Zie § 30.

hoe de vork in de steel zit. — *Zorg* er asjeblijft voor, dat ze onze ooren niet te pakken krijgen. — *Denk* toch 's an, wat 'n brok avetuur om over te schrijve! (Bru.). —

Andere verbindingen:

Maak het niet erger, dan het al is! — *Smijt* je verbeelding maar zóo in de Maas, man, as je de gedalleste jonge wil spele (Bru.). —

Bijzonder gebruikelijk is de verbinding met een hoofdzin, waarbij de gebiedende zin voorwaardelijke functie krijgt¹: *Help maar 'n handje, dan gaat het gauwer*. — Ouder is de vorm: *Zoek*, en gij zult vinden. —

Een ingewikkelde opdracht wordt *gesplitst*, door analytische coördinatie der deelen²:

Jan, *neem* jij die dooie zwaan en *bren*g hem naar stad, *naar den commissaris van politie* (Kievit). —

Opm. Over bevelende zinnen *zonder Vf.*: zie § 330.

WENSCHENDE ZINNEN.

§ 295 In den wenshenden zin geeft de spreker niet zijn *wil* weer, en oefent hij geen dwang uit op den aangesprokene, zelfs niet om hem tot een *antwoord* te dwingen, zooals bij de *vraag*.

De *vorm* van den wensch is *in 't algemeen* gekenmerkt door concentratie van het accent op één woord, vooral op het *Vf.*, en door den zinstoon, die minder dáalt naar het zinseinde dan in den mededeelenden zin, en den vragenden »staart« mist.

Vroeger was de grammatische vorm gekenmerkt door de plaatsing van den *wenshenden konjunktief* (optatief) *voorop*. Thans nog in enkele staande uitdrukkingen, in rhetorischen of in archaiseerenden stijl:

Lewe de koning! — *Moge* het U gegeven zijn. — *Kome* uw heerschappij! (Perk). — O, Dichtkunst, wees mij ziel! *Gevoele* ik slechts door U (Bilderdijk). —

De konjunktief is thans vervangen door den gewonen verleden tijd:

Kwám hij maar! — *Wás* ik er maar bij geweest. — *Was* ik er maar bij geweest! — *Dée* je maar 's wat! — *Hadden* we maar wat lékkers te eten ook (Arm.). —

In de omgangstaal ook door den bijzinvorm:

Als hij nu maar *kwám*! — As me *dát* nou 's glad zat (Bru.). —

Ouder Ned. is de vooral bij Potg. gebruikelijke wenschvorm met *Och of . . .* en bijzinvorm. Men zie hiervoor Zevent. Synt. § 94. In sommige streken van Gron. zegt men: »*Ov* har (= had) ik moar 'n pen! (Als ik maar een pen had). Het is niet uitgesloten dat het wenshende *of* nog het oude dubitatieve woord is. Groningsch zijn ook wenshende zinnen met *dat*,

¹ Zie § 362.

² vgl. § 289.

als: *Dat* we niet te laat komen! *Dat* ze niet zoo (zonder) verdere bespreking bijv.) weggaan! —

Omschreven wordt de wensch in *zinsverbanden* als: *Ik* hoop maar dat *je* goed weer treft. —

De intonatie¹ van den optatief is op het eerste »gezicht« misschien minder expressief dan de vragende of bevelende vorm en daardoor moeilijker te definiëeren. In 't algemeen domineert één accent op een deel van het praedicaat. Fig. I, VI en VII zijn dan de voorbeelden van den meest »normalen« optatief, zonder opzettelijke bij-modaliteiten, gesproken door denzelfden Zuidhollandschen spreker als van de vragende en bevelende zinnen (zie § 22/3). Zin I »*Was ik er maar bij geweest*« heeft betrekking op het verleden en neigt dus tot den *irrealis*; in zin VI »*Als tie nou maar kwám!*« en »*Kwám ie nou maar!*« is een nog vervulbare wensch uitgedrukt. In I en VI ligt het hoofdaccent, *dynamisch én muzikaal* achter aan in den zin, in VI zelfs op het laatste woord, het *Vf*. Daardoor is het accent in dit woord (*kwam*) het duidelijkst meetbaar. Er zijn nu, dunkt me, voornamelijk twee punten, die voor deze intonatie in aanmerking komen: *de toonvorm van het hoofdaccent*, en *de verhouding tot de rest van den zin*. Wat het eerste betreft, valt óp het *stijgend-dalend* muzikaal accent, met de interval van ± 50 , dat tevens dynamisch is. Wat het andere punt betreft, vormt deze hooge top (± 200) een duidelijk contrast met het lange voorgedeelte in zin I en VI: de interval in I 70, in VI zelfs 100. Dit voorgedeelte is vrij vlak en traag van toonbeweging: na een geringe beginstijging (20 à 30) daalt de toon heel geleidelijk tot of beneden de beginhoogte. Tegenover dit donkere begin staat dan de snelle, hevige stijging in het topaccent. Vergelijk voor de snelheid der stijging in fig. I »*was*« en »*bij*«: in *was* interval ± 30 doorloopen in $\frac{7}{50}$ sec., per $\frac{1}{50}$ sec. dus $4\frac{1}{2}$; in »*bij*« interval 70 in $\frac{8}{50}$ sec.; per $\frac{1}{50}$ sec. dus 9, dwz. tweemaal zoo snel als in »*was*«. Ook in »*kwam*« (fig. VI) vinden we zoo de snelheid ± 10 (interval 90 in $\frac{9}{50}$ sec.). — Als *derde* element merken we nog op het *dalend zinseinde*. In fig. I daalt het einde pertinent, na de lichte toonheffing in »*geweest*«, tot de beginhoogte. In fig. VI blijft de toon op het niveau 150, boven het zinsbegin *zweven*. Dat gebeurt blijkbaar alleen, wanneer het domineerend accent aan het zinseinde ligt: vgl. de andere figuren (niet de vragende natuurlijk); daling tot of beneden beginhoogte. In fig. VII, de optatief met vooropgesteld *Vf.*: »*Kwám hij nu maar!*« stijgt de toon in den aanvang van 150 tot 200, dus dezelfde top en interval

¹ Zie Bijlage VII.

I

300
200
100

10 20 30 40 50 60

Was ik er maar bij geweest.

II

300
200
100

10 20 30 40 50

Ben je er ook bij geweest?

III

300
200
100

10 20 30 40 50 60

Was ik er maar bij geweest.

III

300
200
100

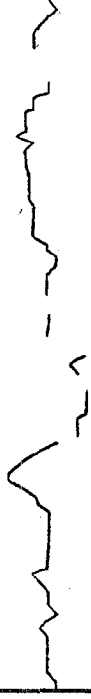

10 20 30 40 50 60

(Jk wou dat ik er bij geweest was!

I

300
200
100

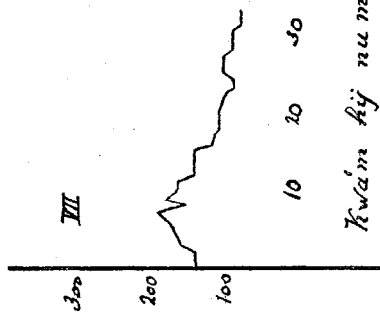
10 20 30 40 50 60 70 80 90

II

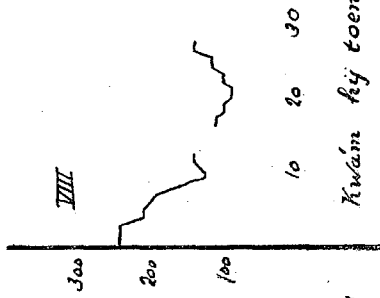
300
200
100

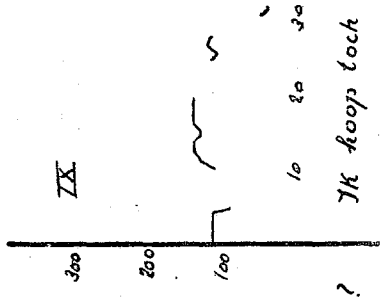
10 20 30 40 50

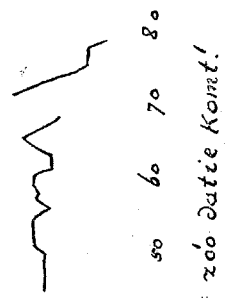
Kwam hij nu maar!

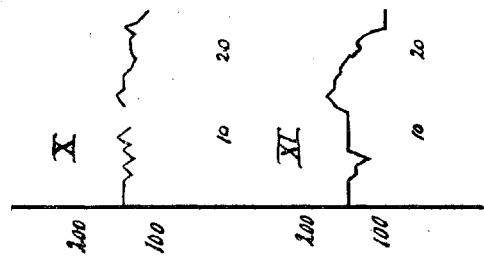
Kwam hij toen niet?

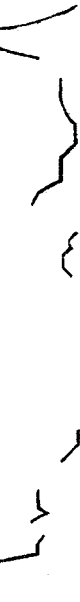
Ik loop toch

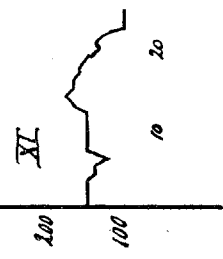
zoo datie komt!

X

*Als ik nu maar spijkers had!
Dan kon ik beginnen!*

XI

*Als ik nu maar spijkers had,
dan kon ik beginnen.*

als in VI, daarna daling, die zich geleidelijk voortzet naar het zinseinde. De interval tusschen top en einde bedraagt ± 100 . Fig. VI en VII zijn in zekeren zin elkaars spiegelbeeld. In het eerste geval steekt de accenttop af tegen het vlakke voorgedeelte, in het tweede geval tegen het einde.

Met deze vormen vergelijk men nu allereerst de *vragende* zinnen. Op fig. VII volgt nl. de vragende zin met dezelfde grammatische constructie: *Kwám hij toen niet?* (fig. VIII). Hier een niet stijgend, maar van stonden aan zeer hoog »verwonderd« begin (250), daarna een *snelle, diepe* daling (interval 110 in $\frac{6}{50}$ sec.), en in de laatste bijwoorden »toen niet« de vragende einddraai (100—150).

Zoo staat naast fig. I, de vragende zin met overeenkomende grammatische bouw »Ben je er ook bij geweest?» (fig. II.)

Het niveau van het voorgedeelte is hier hooger dan in den wenshenden zin; na een snellere beginstijging in het Vf. (interval 40, snelheid per $\frac{1}{50}$ sec. 10) blijft het bereikte niveau (± 175) gehandhaafd, waardoor de stijging in »bij« veel geringer beteekenis krijgt, al wordt ook een opzichzelf hoogere top (210) bereikt dan in fig. I; interval ook hier 40 en stijgsnelheid eveneens 10. Daarna volgt een sterke en diepe daling (interval 120 in $\frac{10}{50}$ sec., of eigenlijk in twee trappen, waardoor de snelheid van beide deelen nog grooter is: 15 à 20 per $\frac{1}{50}$ sec.). Tenslotte ook hier de vragende komvorm, doch met geringe eindstijging (120) interval 30.

De andere figuren geven den toonvorm van bijzondere modaliteitvarianten. In zin III »*Wás ik er maar bij geweest*« ligt een sterk accent op het vooropstaande Vf., het *hulpwerkwoord*. Daardoor wordt sterker het karakter van den irrealis uitgedrukt (vgl. zin I) en de spreker betreurt de *onmogelijkheid* van zijn wensch. Het Vf. heeft groote omvang en sterk reliëf, door een *lange duur* en door een *snelle en sterke* toonstijging (interval 120, doorloopen in $\frac{12}{50}$ sec.) gevolgd door een daling tot de halve hoogte (160). Daarna bereikt de zin wederom het hooge niveau (± 220), waarop de toon met geringe inzinkingen (invloed van de consonanten) blijft zweven tot en met »bij«; in het slotwoord loopt de toon definitief af naar de beginhoogte (± 100). — Hier dus geen overheerschend, contrasteerend, plaatselijk muzikaal accent, maar één gespannen hooge toonvorm, die den heelen zin omvat. Bovendien een hooger accentniveau (220 tegenover 190 in fig. I), en dus grooter interval (120 tegenover 70 à 80 in I).

De zinnen IV, V en IX hebben een anderen grammatischen vorm. De

modaliteit wordt hier ten deele *omschreven* door den schijnbaren hoofdzin. Zin IV »*k* *Wou dat ik er bij geweest was*« en V »*Ik wou wél dat ik er bij geweest was*« hebben weer betrekking op het verleden en geven dus een schakeering van den irrealis. Fig. IV lijkt het meest op fi. I. In het voorgedeelte ook hier weinig beweging (interval 30); na een lichte daling begint de toon zich echter al vóór »*bij*« omhoog te heffen en ook is de stijging naar den top geleidelijker (interval 70 in $\frac{14}{50}$ sec., snelh. dus 5): er is minder sprekend contrast, de toon is vloeiender, soepeler. Het heele niveau is ook ongeveer 50 hooger.

Nog *vlakker* is de toon in zin V. Het modale bijwoord »*wel*« beheerscht hier het voorgedeelte, het heeft den eigenaardig stijgend-dalenden vorm, dien we elders als optatiefaccent vaststelden.

Na de inzinking in »*dat ik*« beweegt de toon in »*er bij geweest was*« zich weer op hooger niveau (150) met een zeer langzame stijging tot ± 175 ; het einde is wel dalend, maar blijft toch eenigszins *zwevend*. Opvallend is vooral ook het zeer *vertraagde tempo*: vgl. IV, dáar de duur van den heelen zin 62, hier 90. In zin IV is de optatief nog geconcentreerd in den grammatischen bijzin, op »*bij*«; hier drukt de omschrijvende hoofdzin met het bijwoord »*wel*« het verlangen uit.

Tegenover den driftig-gespannen vorm van den irrealis in zin III is deze gerekte vorm een gemoedelijke, typisch Zuidhollandsche intonatie. Een Noorderling zou eerder met sneller tempo en accent op het Vf. *wou*, zeggen: »*k wou wel dat ik er bij weest was*«, of nog liever het heele bijwoord »*wel*« slijten en dus den vorm van fig. IV verkiezen.

Fig. IX laat dan nog den omschreven optatief zien, die wel vervulbaar is. De spreker heeft in dezen zin een sterk verlangen, een hevig begeerde verwachting weergegeven. Dit wordt bereikt door een ongewoon sterke daling in den inleidenden hoofdzin, vóór het accent op »*zóo*«. Deze tegenstelling wordt nog versterkt door de lange spannende pauze. De toon stijgt dan niet, maar ligt na die pauze plotseling op het hooge niveau, en daarop blijft hij met lichte stijging zweven in het langgerekte *zoo*. Vooral in dit woord spreekt die gespannen verwachting. De toppen van »*ie*« en »*komt*« liggen dan nog gaandeweg hooger, maar beide vocalen zijn over het geheel dalend; vooral het snelle afloopen van den toon in »*komt*« is opvallend (interval 120 in $\frac{7}{50}$ sec., per $\frac{1}{50}$ dus 17).

Fig. X en XI geven nog even onder elkaar het beeld van den *als-zin* als ondergeschikte hypothetische zin en als »vrije« optatief. In fig. X, de optatief met het lage, vlakke begin tegenover het plotseling hooge en

dalende topaccent: »Als ik nu maar spijkers had!« De daling is definitief voor de pauze. De optativische toon herhaalt zich in den volgenden toegevoegd-verklarenden zin »*dan kón ik begínnen.*«

In fig. XI vormt de toonvorm van hoofd en bijzin één geheel. Er is in den bijzin meer een *stembuiging*: daling in »nu maar« en stijgend accent in de eerste lettergreep van »spijkers«. Aan het einde van den bijzin blijft de toon zweven (hoewel de vocalen opzichzelf dalend zijn), het begin van den volgenden hoofdzin blijft zeer vlak op deze hoogte (200), en loopt ten slotte definitief af.

DE VORM VAN DEN MEDEDEELENDE ZIN (Woordschikking).

De woordschikking in het algemeen en in de volkstaal.

§ 296 We bespreken hier den vorm van den normalen mededeelenden zin, dwz. den zin met subject en persoonsvorm van het werkwoord. De regelen in de ordening dezer twee en der andere deelen van den zin kunnen in een taal als de Nieuw-Nederlandsche worden vastgesteld. *Niet* in een taal, zóo oud, dat bij het Vf. niet per se een subjectswoord noodig was. In het bijzonder de opkomst van pronominaal subjectswoorden heeft geleid tot de beheersching van den zinsvorm door de schikking en de verbinding van S. en Vf. Het is bijv. duidelijk dat de plaats-vooróp van een pronominaal subject als *Hij* (kóopt een wágen) niet dezelfde uitwerking en functie heeft, als de plaats-voorop van een uit zijn aard sterker geaccentueerd substantivisch subject. Het is zonder een zeer uitgebreid en gecompliceerd onderzoek niet mogelijk, ook maar bij benadering »regelmaten«, laat staan »regels« vast te stellen in de schikking van het subject en het Vf., al naar den lichtereren of zwaarderen vorm van het subjectswoord en het werkwoord. Veel détail-onderzoek, vooral in verband met de syntactische rhytmiek, is daartoe nog noodig; niet alleen in de litteraire en in het bijzonder de poëtische taal, maar ook in de gesproken volkstaal.

Een algemeene »regel«, die voor de oudste idg. talen is vastgesteld, schijnt nog tot op den huidigen dag in de gesproken volkstaal te gelden: de enclitische woorden staan bij voorkeur na het eerste sterk geaccentueerde woord, dus niet bij het woord waaraan zij (bijv. als object) ondergeschikt zijn, of niet nà de overigens vaste *verbinding* van Vf. en S. Zoo vinden we bijv. in een Groningsche legende Vf. en S. gescheiden door een pronominaal object in een zin als: Tóen slóg *hem* de méid het hóofd af.

Deze »oude« schikking blijkt in populaire epiek vrij algemeen gangbaar te zijn, in plaats van de vaste »logische«: Toen sloeg de meid *hem het hoofd* af. Een nawerking van den ouden regel zou men ook kunnen zien in de schikking van het datief- en het accusatief-object; men stelt wel eens den »regel«, dat het datief-object voorop staat: De vader gaf *zijn zoon* een gulden. Maar wanneer het accusatief object »enclitisch« is, staat het voorop: De vader gaf 'm zijn zoon. Ik zeg 't je vader nog wel. — Ten derde vinden wij in volkstaal den ouden regel bevestigd in den bijzin: »Waarom? Omdát 'm het més uit de hánnden schòot«. Is de conjunctie relatief zwak van accent, dan steunt 'm er niet tegen: »Hij stond máchteloos, omdat het més 'm uit de hánnden schoòt.« Zoo ook *er*: Omdàt *er* geen ándere réizigers wàren. — en *əs* (= *əreis*): Nadát *əm əs* 'n mán met een gewéer had gedreigd. In de Gentsche volkstaal vinden we verregaande consequenties van dezen rhythmischen regel: Verståode 't gij? (*Oorspronkelijk* waar-schijnlijk Verstadi 't, gij? — met een enclitisch subj.-i en een vocatief van nadruk *gij*), daarentegen: Verstaode gij *da* nie? — Zoedet gij rieskierē? — Zijn kwaofeur die *hem* zuust bezeg was mee schirre. Een Gentenaar constateerde zelfs de volgende tegenstelling in vorm: Hij was *hem* bezeg mee *kliēn* (= kleeden), bij *reflexief* »hem«, daarentegen: Hij was bezeg *hem* te *kliēn* — bij niet-reflexief dus transitief object. Ook *er* schikt zich op de voorste plaats; in hoofdzin: Wa peisd 'er gij nu af? — In bijzin: Hij is veel slimmer of dat *er* hij uit en ziet. — Ook in Katwijksch deze regel: Láait (ligt) *er* dat noch? Dan *mót-ət* 't folk doen. —

Wij bespreken de onderscheiding der hoofdtypen van den mededeelenden zin op grond van de onderlinge schikking van *Subject*, *Verbum finitum* en de *andere* deelen.

De grammatische vorm van den mededeelenden zin heeft een negatief kenmerk: het Vf. (de persoonsvorm v. h. werkw.) staat *niet* voorop¹, in tegenstelling met de schikking in de meeste bevelende en vragende zinnen². Voorop staat of het subject of een ander deel dan subj. en Vf. Door samenvoeging van het *subject* (S.), de *persoonsvorm* (Vf.) en *andere* zinsdeelen (A.) zijn zes schikkingen mogelijk: S. Vf. A., S. A. Vf.; A. Vf. S., A. S. Vf.; Vf. S. A., Vf. A. S. Deze zes schikkingen onderscheiden we, al naar het deel dat vooropstaat, in *drie soorten*. Een deel A. voorop noemen we *aanloop*. Al naar de schikking van S. en Vf. onderscheiden

¹ uitzonderingen zie § 297 en 314.

² Hier bedoelen we het grammaticale subject, het subjectswoord; niet het »eigenlijket« subject (zie § 19). —

we bij »de zinnen met aanloop« de volgorde (A) Vf. S. (= *inversie*¹) en de volgorde (A) S. Vf. (geen *inversie*).

Wanneer het subj. vooropstaat, is in zinnen zonder voegwoord en zinnen met de voegw. *en, maar, want, of*, de volgorde S. Vf. A. normaal; de volgorde S. A. Vf. is daar een abnormale afwijking, alleen mogelijk in litterairen stijl. In de zinnen die door *andere dan de genoemde* voegw. worden ingeleid, hangt de keuze van de volgorde af van den aard van het deel A.; de *scheiding* van S. en Vf., dus de volgorde S. A. Vf., is in deze zinnen echter altijd *mogelijk*: Hij zei, dat *hij kwam* met de bús. — . . . dat *hij* met de bús *kam*. —

De zinnen van de tweede soort, waar scheiding van S. en Vf. door A. *mogelijk* is, noemen we *bijzinnen naar den vorm*, alle andere zinnen *hoofdzinnen naar den vorm*; ook wel kortweg *bijzinnen* en *hoofdzinnen*. Door deze benaming zonder *meer spreken we dus geen oordeel uit over de functie van den zin*, d. i. zijn verhouding tot andere zinnen, waarmee hij verbonden is.²

In de *bijzinnen* (n. d. v.) volgt op het voegw. meestal het subject; betrekkelijk zeldzaam is de schikking van een deel A als aanloop voorop; bijv.: omdat in die dagen *telefonische aansluiting* nog niet bestond. In dezen zin is het subject niet »actief«; het »domineert« dus minder in de voorstelling dan de bepaling van tijd. En de domineerende begrippen (zinsdeelen) staan, in lenigen taalvorm, voorop. Deze »psychologische regel« beheerscht, in het algemeen, de keuze der drie hoofdtypen: subject, persoonsvorm of aanloop voorop. In de *hoofdzinnen* (n. d. v.) is de plaatsing van een (domineerenden) *aanloop voorop* heel gewoon, zij het dan ook minder gebruikelijk dan de gewone schikking S. Vf. A. Staat echter een aanloop voorop, dan is *inversie regel*: A. Vf. S.: Morgen *komt Papa*. —

De hier genoemde hoofdvormen van den zin kunnen worden gevarieerd: 1. door splitsing van het deel A. kunnen, behalve het genoemde type S. A. Vf. of A. Vf. S., nog voorkomen S. A. Vf. A. en A. Vf. (A.) S. (A.): Toen hij gisteren wandelde bij het station. — Dan gaat (in ieder geval) jou broer (naar huis). —

2. bij samengesteld gezegde, d. i. een persoonsvorm (Vf.) met een naamwoordelijk deel (V.)³ zijn talloze schakeeringen mogelijk, zoowel door

¹ = omkeering.

² vgl. § 284.

³ een *deelw.* of een *onbep. wijs.*

de volgorde van Vf. en V. als door de plaatsing van Vf. en V. ten opzichte van S. en A.¹

3. Elk zinsdeel vooraan, middenin, achteraan den zin kan door *pauzen* worden gescheiden van z'n omgeving. Door één pauze, die volgt of voorafgaat, wordt een zinsdeel *vóor-* of *achteraan afgescheiden*; door twee pauzen rondom een zinsdeel *wordt de zin onderbroken*.

De woordschikking van *den hoofdzin* (naar den vorm).

§ 297 De vorm Vf. S. A. of Vf. A. S. komt in den hoofdzin in onbewogen uiting niet voor, tenzij een bijzin voorafgaat: Toen het zes uur werd, *wachtte ik* niet langer. — Wanneer we in een dialoog zinnen hooren of lezen als: *Moet je met me méekijken, moeder!* (Arm.). — *Kijk zoo'n trein toch . . . Zitte zúkke wages* stuk voor stuk leeg (Bru.). — dan is daar een inleidend adv. als »nou« of »daar« min of meer volledig »ingeslikt«. Het gaat daarmee als met de *weglating* van *onmisbare* zinsdeelen, als een *object* (»dat«), in: Maar hij wou niet meedoen; *moet hij zélf* weten. — of een *subject*, in: *Gaat je geen spaan aan!*² — In Groningsche dialecten zijn deze verkortingen heel gewoon.

De vraag kan worden gesteld, of in zinnen van den vorm Vf. S. A. met een mededeelende (niet-vragende of -wenschende) functie de inversie van den normalen vorm S. Vf. A. »spontaan«, »vrij« is ingetreden, als een onmiddellijke reflex op een bijzondere schakeering van de zinsfunctie, bijv. die van een plotseling, momentaan gebeuren of van een hevige gemoedsbeweging. In O. Taaltuin V is door Van Ginneken de voorkeur voor deze inversie evenals die voor de aanloopconstructie verklaard uit bepaalde ethnopsychische tendenties, die in het Nederlandsch zouden opduiken of hand over hand toenemen in kracht. In verband met die opvatting ook is de vraag naar het al dan niet »spontane« karakter van de inversie van belang.

In mijn Stil. Stud. II heb ik opgemerkt, dat zinnen met het werkwoord voorop met verhalenden inhoud, in den Oudgermaanschen epischen stijl veel voorkwamen: het werkwoord, dat een (meestal momentaan) verrassend of spannend gebeuren uitdrukte, had dan, in de allitteratiepoëzie, zwaar accent. In de Middelnederlandsche poëzie echter vinden wij, evenals trouwens in andere Middelgermaansche epiek van dien tijd, van deze constructie uiterst schaarsche sporen. In den Ferguut in vs. 48

¹ Zie § 298, 300, 304.

² Deze zin is heel niet geïnverteerd.

den zin: *Sprac der Gawein*: . . . als inleiding van een directe rede. Deze zinsvorm is waarschijnlijk voortgekomen uit de gewoonte, een directe rede door een dergelijk zinnetje *te onderbreken*¹. Het is natuurlijk mogelijk, dat deze inversie van den mededeelenden zin in verhalenden stijl in de *litteratuur* is uitgestorven, maar in de volkstaal in dienzelfden stijl is blijven voortleven van oudsher tot op den huidigen dag. Weliswaar vinden wij daarvan geen bewijzen in de vertellende deelen van den dialoog van het zeventiende-eeuwsche blijspel, maar uit een 16de eeuwschen *brief* over den moord op Willem van Oranje heb ik (zie Zeventiende-eeuwsche Syntaxis blz. 9) toch een sprekend voorbeeld kunnen citeeren: »Alwaer desen Balthasar . . . schoot, door zijn mantel . . . hem gerakende onder zijn herte . . . *Séech den Prince* terstont een Joffrou, die after hem ginck opt lijf, en *stórte de Joffrouwe* met tsamen den Prince ter neder. *Ende waren dít* Syne leste woorden . . .« In dit zinsverband is natuurlijk de derde zin (ende *waren dít* . . .) van anderen aard dan de eerste en de tweede, door de beteekenis en functie van het gezegde en het daarmee samenhangende accent², alsmede door de inleiding met het voegwoord *ende*. De werkwoorden »*Séech*« en »*Stórte*« echter voldoen geheel aan de bovengenoemde qualiteiten van het verhalende, epische schema Vf. S. A. (werkw.-onderwerp-andere zinsdeelen) in het Oudgermaansch. Ik ben van meening dat wij ook voor dit grammatisch verschijnsel niet op den (geschreven) *grammatischen vorm* van den zin mogen afgaan, maar den zin moeten determineeren op grond van de *syntactisch-stilistische functie* en de daarmee corresponderende intonatie en rhythmiek. Vandaar dat we *niet* als een voortzetting van het Oudgermaansche type mogen beschouwen een zin met weliswaar verhalende en zelfs momentane functie, maar met een heffing van het subject³ en niet van het werkwoord in het boek van De Blécourt »Fivelgoër Landleven«: »k Har hier zoo'n bakbaist van 'n klomkachel stoan, niks weerd! *Komt netóares hièr*: »Wat nou Jan, schoamst die neit? 'n Klomkachel!« »Mörgen is 't ding vot,« zee ik. — Hier is evenmin sprake van »spontane inversie« van het »bewegingswoord« als in een anderen zin, waar *zonder twijfel*

¹ Zie Inl. Ferg. XVI. Over de beperking tot zinnen met het werkw. *spreken* of *zeggen*, zie Fr. Maurer »Zur Anfangsstellung des Verbs«, in Behaghels Festschrift '24. Een overzicht o.a. bij H. Paul, Deutsche Grammatik III § 62.

² Aankondigende functie door het demonstratieve subject *dít*, dat als zoodanig het accent draagt.

³ Men spreekt hier nl. in den zin wél den werkwoordsvorm met een iets hoogerem *toon*, van drukaccent echter geen spoor.

een *object* is »ingeslikt«: »*Har 'k áltied wel dacht*« (= *dat* heb ik altijd wel gedacht) en ook »*Was gain ménsk* dei hom meer kón, zóo zat he in 't winterhoar« (*er* was geen mensch . . .). Zúlke zinnen bedoelde ik in § 297 van de Mod. Ned. Gramm. en in Stil. Stud. II blz. 31 met het voorbeeld uit »Armoede« van Ina Bakker (»Moet hij weten!« en »Moet je met me méekijken, moeder!« voor »*Dat* moet hij weten« en »*Nu* moet je . . .). Van denzelfden aard zijn regels uit Duitsche volksliederen als: »*Kommt ein Vógel geflógén . . .*« in het Nederlandsch »*Da(ar)* komt een vógel gevlogén . . .« Een Groninger zou hier zelfs het rudiment »*da*« niet spreken, maar in zijn taalbesef is het aanwezig: in de geciteerde Groningsche zinnen is voor het taalgevoel ook van een *jong* dialectspreker (den heer Klatter) de kop van den zin afgekort. In mijn dissertatie (blz. 49) staat als voorbeeld van het gebruik van *adverbia* tot kenmerking van het momentane gebeuren uit Brusse's Landlooperij: »Commesaris die komt en zeit zonder bloze: »Jij Dirkse, jij ben de dief«. »J'ouwe moer, zeg 'k, en kwak de deur voor z'n neus dicht. En *metéen neem 'k* die kuipe een voor een op. Staat die pelísie nog buite te slaan en te trappe. *Toe laat ik* ze binne . . .« »Names de heer officier van Justitie motte we je geweer af komme neme, Dirk Dekkers.« En *mèt stappeze* met 'r pertale poote in Piet ze pertaaltje.« — Inderdaad is hier het zwaar geaccentueerde *adverbium* voorop, evenals in het Germaansch het zwaar geaccentueerde *werkwoord*, de index van de momentane, verrassende en spannende functie. Het spreekt vanzelf dat in dít type van zin van den verhalenden stijl het *adverbium* nooit zal verdwijnen! Het citaat is van belang ook om den zin »*Staat die pelísie* nog buite te slaan en te trappe.« Hier is weliswaar de grammaticale vorm Vf. S. A. in verhalenden stijl gegeven. Maar *niet* de momentane functie en niet het accent voorop op het werkwoord. Hier is waarschijnlijk (als in het Groningsch) een *zwakbetoond* *adverbium* met »terugwijzende« functie (als »*da*« uit »*daar*«) verdwenen of van oudsher, als vanzelfsprekend, verzwegen¹. Bij Schiepek, Egerländer Satzbau § 543, wordt gewezen op de verkorte zinnen in rekeningen, waar het weglaten van een anaphorisch of concludeerend woordje de *aanduiding* is van het *zinsverband*, precies wat ik hier bedoel. Hij citeert uit een 16de-eeuwsch kanselarijstuk: »Den 22 Oktober hat er die Straf' erlegt, *hat man ihm* 10 fl. wieder geben (= *wovon* man ihm . . . wiedergab) En uit het hedendaagsch dialect: »Er hat durchaus Geld gewollt, nun! — *haben sie* es ihm gegeben (= *so* haben sie es ihm denn gegeben, oder:

¹ Ook het inleidende subject »Commesáris« mist het lidw. of *die* ervóor.

weshalb sie es ihm gegeben haben). Verder noemt hij nog als voorbeeld van deze korte constructie de formule aan het eind van een gesprek: »Werden wir halt sehen!« (= We zullen wel eres zien). Ik heb op blz. 30 van Stil. Stud. II gewezen op de mogelijkheid, dat het bijwoord in een nevenschikten hoofdzin kan zijn *samengetrokken*; in litterairen asyndetischen vorm; (Joh. de Meester, Geertje) Dan *lag* ze moe, alsof geslagen. *Krómpze* onder de dekens, om slaap. — Hier is in het gespannen asyndeton het werkwoord zwaar geaccentueerd. Maar de syntactische constructie is niet die van een »vrijen« hoofdzin, er is geen »spontane« in versie: de in versie is gebonden aan het adverbium *dan* als *samengetrokken* »aanloop«. Weer een andere »gebondenheid« is de »apo koinou«-constructie¹ in dit zinsverband bij De Blécourt bovengenoemd: »Dat was wat bóetengewóons!« »Wást ook!« (Hollandsch: »*Dat wás-et ook!*«). In het Gron. is hier »wat boetengewoons« tevens naamw. gezegde bij »wást ook«. Van den zinsvorm bij De Meester echter zeide ik, dat hij in de gesproken volkstaal niet voorkomt. En verder: »nog minder waarschijnlijk lijkt mij een geheel losse zin »Stuurt zij . . .« »Kom ik . . .«, »Haalt zij . . .« in het verhaal bij Brusse (»Onder de menschen«): Dan nog's een keer een dame in een open rijtuig, Zondagmorgen, houdt stil voor mijn deur. Búigt over 't portier: »Dienstman, morgen ochtend om acht uur bij mij thuis«. *Stuurt zij* die dienstmeid om een boodschap na d'r familie. *Kom ik, hàalt ze* d'r héele chiffonière uit met ál d'r ondergoed! — De zin »*Kom ik . . .*« is gelijk aan de in eersten aanleg hierboven besproken zinnen van De Blécourt. Het is voorts waarschijnlijk, dat de zin »Stuurt zij . . .« niet als »Stúurt ze . . .« moet worden gelezen, maar als »Stùurt zij die dienstmeid . . .« waarbij »stúurt« en »zij« (of »zìj«) veeleer door een *lagen toon* dan door een relatief *zwaak accent* zijn gekenmerkt. Dit is nog duidelijker voor den zin »*Háalt ze d'r héele chiffonière uit met ál d'r óndergoed!*« Dit is zéker niet meer een »mededeelende«, maar een »uitroepende« zinsvorm. Het is duidelijk, dat bij dezen intonatie- en accentvorm (lage en zwakke aanhef met sterke dynamiek naar latere toppen van toon en accent) met volle recht het verzwijgen of inslikken van een adverbium mocht worden ondersteld. Op blz. 31 nam ik de mogelijkheid aan, dat de vorm Vf. S. A. een »Hebraïsme« is. We zouden kunnen zeggen, dat dan bij Nederlandsche Joden die verkorting van den Nederlandschen zinsvorm wat sneller en vollediger in z'n werk gaat dan bij anderen². Ik zou

¹ Zie § 34.

² Zie § 32 bij verkorting, over inversie-zinnen in het voetbalverslag.

er thans echter nog iets aan willen toevoegen. Door Schiepek wordt als een bijzonder type van den vorm Vf. S. A. in de volkstaal nog genoemd een aantal zinnen, waarvan men mag aannemen dat zij, hoewel »mededeelend« of liever »uitroepend«, oorspronkelijk »vragend« zijn geweest: »Schaust dú aus!« — »Ist dás eine Hítze!« — De »vragende« oorsprong is bij deze zinnen, dunkt mij, duidelijk. Schiepek noemt dan nog als zoodanig (uitroepend, oorspr. vragend): »Geht der Kerl dahín und verklágt mich!« — Deze zin is vrijwel gelijk aan: »Haalt ze d'r héele chifonière uit . . .!« en eventueel: »Stuurt ze d'r díenstmeid . . .!« Ik acht het mogelijk, dat in de Nederlandsche volkstaal hier inderdaad oorspronkelijk-vragende (rhetorisch-vragende) zinnen moeten worden ondersteld. Dit staat buiten allen twijfel bij het bekende *ironisch-negatieve* zinstype: »Stuurt ze *me nou niet* d'r díenstmeid d'r op af!« »Haalt ze *me niet* d'r héele chifonière leeg!« — Zelfs in het Groningsch bij De Blécourt: »Moar de centen wazzen d'r neit. *Hèt kèrel* mie neit 'n bósschop stuurt noa óphoaler van 't fondsgeld, dat hij was in doodfonds, en om reden, dat hei doch dood gong, wol he geern wat geld in 't veuren hebben!« Vgl. ook uit het lied van Piet Hein: »Sprak daar niet Piet Hein een alwarig woord«.

Wanneer ook de *niet-negatieve* uitroepende »dramatiseerende« zinnen in oorsprong vragend zijn, komen wij tot het besluit, dat zij dan evenmin »spontane« inversie in den mededeelenden verhalenden zin vertoonen. Dat deze rhetorische oorsprong speciaal Joodsch zou zijn, kan ik moeilijk gelooven. Niet alleen in het plattelandsch-Groningsch blijkt (althans de negatieve) vorm mogelijk, maar in het Katwijksch is de *positieve* vorm zóozeer gangbaar dat een Katwijker den Zuidhollandschen zin »Of die menschen daar ook schrökken van hem!« prompt vertaalde in: »*Ben die mensche evetjes eskrókke van 'm: kè-je* begrijpe!« — Hier zien we zelfs nog de rhetorische »vraag« mèt het eigen »antwoord« er na. De zin vindt zijn evenbeeld in dezen zin uit Brusse's Landlooperij van een Hollander: »Zat dáar effe páling!«.

We hebben dus verscheidene oorsprongen van den geïnverteerden mededeelenden hoofdzin zonder aanloop, genoemd: de rhetorisch vragende zin, de ellips van den zwakken aanloop, het asyndeton met samen-trekking of apo koinou, mogelijke nawerking van een oerouden of van een *stilistisch-beperkten* kanselarijvorm¹ of stereotype inleiding van

¹ Hieronder vallen o.a. *Volgt een overzicht*. — Komt vóór: de verdachte X. — Deze zinnen kunnen in dezen vorm vertaling uit het Latijn zijn.

de directe rede. Voor den epischen en impressionistischen stijl na Tachtig is er nog een andere, nl. de variatie en de verbale plastiek: zie daarover O. Taaltuin Jg. I »Inversie in Couperus' Iskander«¹. En deze verscheidenheid van oorsprong, stijl en functie, gaat gepaard met verscheidenheid in den meest eigenlijken taalvorm: toon en accent.

Den allereenvoudigsten zinsvorm S. Vf. vinden we zelden: »Ik kom!« — Wel voor een bijzin, waar de bijzin de plaats van een deel A. inneemt: *Ik hoor dat hij ziek is.* — In de *omgangstaal* is het deel A. over 't algemeen niet omvangrijk. Ook het subject is bij voorkeur pronominaal. *Onderbreking* van den zin tusschen S. en Vf., die hoofdzakelijk na een *nominaal* subj. voorkomt², is dus in de omgangstaal zeldzaam. Alleen onderbrekende *relatieve zinnen* komen voor, waarbij de eerste pauze meestal uiterst licht is³: »'n man die z'n eige verraaft, is ommers z'n leve niet waard« (Bru.). — Feitelijk wordt hier *subj. + relat. zin* afgescheiden. Dit verschijnsel doet zich in nog sterkere mate voor bij een »eigenlijk« subject⁴, dat in pronom. vorm wordt hervat: »Zoo'n vrij leve, da's toch maar alles!«

§ 298 Ook den eenvoudigsten vorm met *samengest.* gezegde, S.Vf.V., vinden we zelden: *Ik zal gaan.* — De meest voorkomende vorm is S. Vf. A. V.: *Hij zal morgen bij je komen.* — ook S. Vf. A. V. V.: *Ik heb het hem hooren zeggen.* — *Hij zal morgen komen kijken.* — Dit is de *gesloten* zinsvorm, in tegenstelling met den *open* vorm, waar een deel A. *aan het einde* staat: S. Vf. V. A. of S. Vf. A. V. A.: *Quick heeft gewonnen tegen Ajax.* — »*Ik heb me suf gedacht in m'n eentje.*« —; ook S. Vf. V. V. A. en S. Vf. A. V. V. A.: *Hij is weze stroope vannacht* (Bru.). — *Ik heb me al den heelen middag dood zitten kniezen in m'n eentje* (Arm.). — Het deel A. in deze *open* zinsvormen aan 't einde is meestal een voorzetselbepaling, soms ook een adv. of een bepaling met »dan« of »als«, nooit een object: *Ik kon niet op je naam komen daarstraks.* — *Die moeten nog langer dienst doen dan vandaag.* — De *open* zinsvormen zijn in de omgangstaal gebruikelijk bij aarzelend spreken, bij een *aanvullende* spreekwijze; ook wel om nadruk te leggen op het deel A.

Onderbreking van den zin tusschen S. en V. Vf. komt in de omgangstaal zelden voor, hoogstens bij een »beperkende« onderbreking: *Boeren, ten*

¹ Een humoristisch-litterair effect heeft de inversie in den zin van S. Falkland, geciteerd § 314, waar ook de inversie bij Couperus wordt besproken.

² Zie § 311.

³ Zie § 379.

⁴ Zie § 299; 25 en vlg.

minste die ik ken, *geven* daar niet om. Wel verderop, nà Vf.: *Je kunt*, wat mij betreft, *nu wel weer in je boot stappen* (Kievit). —¹ Wel wordt het slotstuk A. in den open zinsvorm door een pauze afgescheiden:

't Is toch wat, *op mijn jonge jare!* (Bru.). — Kitty zingt morgenavond in Odeon, *een solo in een koortje* (Arm.). — Maar ik dorst niet naar buiten te komen, *met al die kanonnen*. — Door toevoeging van een woord van nadruk, kan de zelfstandigheid van het deel A. worden vergroot; het wordt een *zin*:

Daar krijgt het volk een portie van en die wordt onder ons drieën verdeeld, *altijd naar rang en diensttijd*, hoor. —

Door den open zinsvorm vermijdt de *spreker* een omvangrijke, weinig overzichtelijke, zinsconstructie en *rijgt* zijn gedachten, stukje voor stukje, *aaneen*.²

In het voetbalverslag kwamen vele zinnen met »toegevoegde bepaling« voor, waar de toevoeging het voorafgaande aanvulde, verduidelijkte, varieerde, of er nadruk aan gaf:

Het is een lange knaap, en dan zwáait hij het linkerbeen, *gewéldig!* — Dan gaat A. er van door, *langs de linkerleugel!* — Weer is die bal voor het doel; *van de voet van A.* — Het is aardig gedaán, van die Groninger. — B. neemt die vrije schop, *góed óók*. Hij héeft die bal, *als aan een touwtje!* — Die daar een pracht van een partij speelt . . . *zoo kálm, zoo rústig, zoo zúúter*. — De bal rolt voor het doel, *tot een uittrap voor ons*. — En laat de bal rustig over de zijlijn rollen, *tot een doelschop voor de Tsjechen*. —

Door deze toevoeging stond nu en dan een *logisch* bijeenbehorende groep schijnbaar gesplitst:

Daar staat D. weer, en zijn nooit falende hoofd. — Dan krijgen we een duel tusschen van R, die er ook bijgekomen is, en K. — De vrije schop wordt keurig op *het hoofd* gevangen van de lange S. — Maar *de beide backs* hebben zich prachtig opgesteld, *van de Tsjechen*. — Op *de rechterleugel* is de bal, *van ons*. — Door sterken nadruk op een bepaling van graad in den aanloop van den zin ontstond een opvallende splitsing in: *Een meter of vter* verdween de bal, *naast het Iersche doel*. —

Ook bij samengesteld gezegde met twee infinitieven zal een Hollander, zonder afscheiding, aan een open constructie de voorkeur geven: Ik zag hem *staan léunen* tegen het hék. Daartegenover een Groninger: 'k Zag hem tegen het hék *lèunen stáan*. Over dit verschil: zie § 304 (over den bijzinvorm).

§ 299 Bijna $\frac{1}{3}$ van de zinnen in de Hollandsche omgangstaal hebben een *aanloop* A., met de inversie Vf. S. die daarmede samengaat. Deze aanloop

¹ De volgende *hevig* onderbroken lange zin van »Droomkoninkje« zal wel niet door hem *gesproken* zijn: Die is laatst, met 'n broodmes in d'r hand, midden in de nacht, toen m'n vader op de fabriek moest blijven, opgestaan, om dieven te vangen«. — De zin is voor de normale spreekvaardigheid te omvangrijk.

² Zie ook § 302.

bestaat echter in 80 van de 100 gevallen uit slechts een éénlettergrepig woord, het hervattende vnw. *dat, die (n), of adv. als dan, toen, daar, nu*, die eveneens meestal terugwijzen op den inhoud van een voorafgaanden zin¹. De betrekkelijk zeldzame *zware* aanloop, meerlettergrepige adv. (*morgen, telkens, vandaag, eigenlijk* etc.) en substantivische vormen (bij voorkeur voorzetselbepalingen) is meestal van andere uitwerking; er wordt sterke nadruk gelegd op den *bepalenden* inhoud van het zinsdeel zelf, dat door die bepalende functie in de voorstelling domineert:

Ga nou maar naar huis . . . *Van de eerste haven uit* stuur ik je cénte (Bru.). — *Mórgen* zal hij wel anders praten. — *Om zéven uur* bèn ik weróm voor de náchtboot (Bru.). —

Evenals het subj. bij de volgende S. V. A.² kan ook deze *zware* aanloop met óverzwaar accent worden afgescheiden, en hervat in pronom. of adv. vorm:

»Kunt U me ook zeggen waar de Condor ligt?» — *De Condor*, daar staan je toch óp?» (Bru.). — *Zoo'n vrij leven* is toch maar alles . . . *Met zoo'n vletje op de groote plomp* . . . maat . . . dan ben je toch maar de kéizer! (Bru.).³ — *Op dat voorstel*/daar heb ik niet op tegen (Gron.). —

Deze afgescheiden *aanloopen* zijn het »eigenlijke« subject.⁴ —

Er zijn *adv.*, oorspr. als *rhetorische* overgangswoordjes door een pauze gevolgd, die, bij verval der pauze, tegen den algemeenen regel in, door het S. worden gevolgd: *Dùssè . . . je dóet 't.* — *Dus je dóet 't* (Bru.). — Andere adv. staan nog afgescheiden als korte zin: *Toen opéens . . . die vént . . . die komt op me áf.* —

Vóor een zin kan nl. een woord of een groep door een pauze gescheiden staan en dus zinswaarde hebben; vooral het psychol. »subject«. Ik citeer weer uit het voetbalverslag: *Lagendaal*, drie, vier man zitten op zijn huid. — *Tempo voor het doel*, dat missen ze nog. — Een goeie voorzet. *Móll*; op z'n hoofd!⁵ Dergelijke nominale zinnen worden nu en dan door een relatieven zin gevolgd, waardoor een vorm van nadruk ontstaat: *Al weer de Tsjechische middel-linie*, die zich in het bezit stelt. *Nu van J.*, die de bal net op tijd bemachtigt. —

Bijwoordelijke bepalingen nu staan voorop in den hoofdzin, als *zware*

¹ Zie § 343 enz.

² Zie § 297; ook § 288.

³ Zelfs raakt, in opgewonden rede de *zware* aanloop los van den zin, blijkens het uitblijven der *inversie*: Maar in *ieder gevál*, hoe dat nou loopt . . . 't is je alderlaatste reis geweest (Bru.). —

⁴ Zie § 19.

⁵ De bedoeling is: (Daar krijgt) Moll (den bal) op z'n hoofd, d.w.z. hij kopt hem.

vorm van *aanloop*, nu en dan bij sterken nadruk door een lichte pauze van den zin gescheiden:

Over de lijn is de bal weer! — *Nógmaals daarvoor* gaat de bal! — *Over de lijn!* is die bal na het wegwerken van A. gegaan. — *In het middenveld* is nu die bal. — En *achter het doel* verdwijnt de bal. — *Naar de réchterleugel* gaat de bal. — *Aan de óverzij* is de bal, wordt door A. genomen. — *Van een Iersche voet* gaat de bal over de lijn. — *Via het been van B.* is de bal over de lijn. — *Na de uittrap is de bal bij V.* gekomen. — *In het bezit van W.* is die bal. — *Op het nippertje* gooit van R. zich voor die schietende Ier. —

Weg gaat die bal. *Weg* is die bal. *Terug* gaat die bal. *Weg* tippelt hij met die bal. *Opnieuw* is M. aan het werk. *Vóorloopig* is die bal weg. *Weer* gaat die bal over de zijlijn. *Net* zal B. d'r van door gaan. — *Afgeslagen* is die aanval! —

Het aantal van deze geïnverteerde zinnen met zeer zwaar geaccentueerden aanloop was heel groot, vooral in de oogeblikken van hoopvolle of angstige spanning van den verslaggever. Vergeleken met dezen vorm en de hierboven besproken korte zinnen was de gewone mededeelende zin van den vorm S.Vf.A.¹ betrekkelijk zeldzaam.

Een opvallende adverbiale aanloop staat in een dramatiserend-verhalenden zin in Maastrichtsche volkstaal: »Kom in, meester, et trèk!« reep eene en binne *sjuivde* e soort hierke in ene greune versjote jas. — Deze constructie is o. a. in Engelschen verhaaltijl gangbaar, voor het verrassend momentaan gebeuren.

Behalve den korten zinsvorm A. Vf. S. («Daar gaat hij.» —) vinden we bij eenvoudig gezegde meestal den vorm A. Vf. S. A. *Dat* weet U ook wel. — *Dan* stoot ik je zoo uit je brood. — *Afscheiding* van het deel A. aan 't zinseinde is ook hier mogelijk: Mijn neme ze an, *meteen maar as bootsman, op tãchetig gulde* (Bru.). —

§ 300 Bij samengesteld gezegde zijn de gebruikelijkste zinsvormen A. Vf. S. V.: *Dat moet ik zeggen.* — en A. Vf. S. A. V.: *Dat mag je ons niet meer aandoen.* — Ook met *dubbel nominaal* deel: A. Vf. S. A. V. (A.) V.: Hier *kun je geschoren worden.* — *Dat heb ik wel zien aankomen.* — Ook hier is de voorkeur voor sluiting van den zin door het deel V. overwégend; een deel A. aan 't eind heeft bijzonder sterken nadruk: *Dan laat ik je hangen op slàg, jou leelijke branie* (Bru.). —

§ 301 Wanneer een bijzin aan den hoofdzin voorafgaat, neigt men over naar den vorm A. Vf. S., waarbij A. een hervattend adv. of vnw. is: *Als je de maan ziet opgaan, dan zou je denken . . .* (Bru.). — En toen ze thuis kwamen toen was *hij* ziek. — *Snap* jij 't, dan *mag je* 't zeggen (Bru.)². — *Wat* hij eigenlijk wil dat *begrijp ik* niet. —

¹ Dus bijv.: De bal/gaat/over de lijn.

² In dezen zin is het adv. onmisbaar.

De vorm met inversie maar *zonder* hervattend woord is ook gangbaar, vooral in *snellere, meer gespannen, mededeeling*:

Vóór ik te pletter sla, *wil ik* jullie groeten (Bru.). — *Toen* ons schepie al 'n eind uit de wal is, *hoor 'k* 'n schreeuw (id.). —

De volgorde *zonder* inversie (S. Vf. A.) komt vooral voor na bijz. bijz. van toegeving; na den bijzin zet de hoofdzin in met lagen toon:

Hoe dat nou uitloopt, *'t is* je laatste reis geweest (Bru.). —

Zie verder § 363.

Na *andere* bijzinnen klinkt deze volgorde ietwat rhetorisch:

Indien ik op dit oogenblik gelegenheid had om denzelfden vorm te gebruiken, *ik* zou meenen tot iets belangrijkers verplicht te zijn (Cam. Obsc.). —

Maar Potgieter, in zijn puntigen, nadrukkelijken stijl met sterk reliëf van accent en toon, maakt door het gebruik in »spreektaal« aannemelijk, dat deze zinsvorm geheel »natuurlijk« is: Als een vógel zóng, *ik* zou u laten luisteren, ik zou . . .«. »Maar als ik je niet op hánd had beloofd dat ik schrijven zou, dit káttebèlletje ging in de vóddenmànd! — Zoo ook na een subjectszin in het verhaal: Al wat zij wénscht, het is den blik der vriendin naar dien heuvel te richten. — Een andere zeer nadrukkelijke vorm is nog: En *wie* langer sulde, Mächteld sulde níet meer! — De volgorde S. Vf. A. is o. a. in het Westvlaamsch heel gewoon, gelijk door Baur wordt medegedeeld naar aanleiding van een vers van G. Gezelle: Want eer hij ons te weiden kwam, *hij wist* een kind. (Zelfs zou na adv. *aanloop* inversie kunnen uitblijven: Zoo *ze kwamen* 'n stok tegen. — Dit lijkt vreemd).

De *woordschikking* van den *bijzin* (n. d. vorm).

- § 302 In de omgangstaal vinden we maar zelden een bijzin, waar subj. en Vf. *niet* gescheiden staan: de scheiding is daar niet alleen *mogelijk* maar *regel*. Zelfs vinden we bijna altijd het Vf. aan het *einde* van den zin, bij enkelv. gezegde dus den zinsvorm S. A. Vf.; bij samengesteld gezegde is plaatsing achteraan alleen bij de volgorde V. Vf. mogelijk (bij Vf. V. natuurlijk niet). Maar ook daar is de plaatsing van een niet-verbaal deel aan het einde van den zin hooge uitzondering; regelmatig zijn de vormen S. A. Vf. (A.)V. en S. A. V. (A.) Vf.: Als *hij* zich zelf niet *kan* *redden*. — Als *hij* zichzelf niet *redden kan*. —

Deze regelmaat verhindert niet, dat bij sterker nadruk, een niet-werkwoordelijk deel A. aan het einde *kan* staan. Ook in dit geval weer bij voorkeur een voorzetselbep., bepalingen met »als« en »dan«, enkele bijwoorden in de tweede helft van een gesplitste coördinatie:

En al dat volk, dat er zoo lekkertjes *passaziert* langs de wínkels (Bru.). — Of je nou

een kast *hoopt* of een flesch zuurtjes (Aug. de Wit). — ... dat ik liever in een wágen *zit* dan in een áuto. —

Het is begrijpelijk, dat ook deze zinsdeelen bij *aaneenrijgenden* gedachten-gang kunnen worden *afgescheiden* door een pauze, dan is echter niet de volslagen »open« zinsvorm gegeven:

'k Hoor van 'n kameraad, dat er *sjans* (kans op werk) *was*, op dubbele gazie (Bru.). — Dát hoop ik, dat *ik* nog eens vóór *kom*, met *jou* as getuige (id.). — As je zoo'n maantje *ziet opgaan*, en al die toplichies over dat water ... (id.). —

§ 303 In den bijzin zijn het *voegwoord* en het *subject* zelden gescheiden door een »aanloop«. Feitelijk alleen door enclitische woorden die volgens den in § 296 besproken ouden regel onmiddellijk aansluiten bij het eerste geaccentueerde woord in den zin. In volkstaal: Toen 'm de barbier geschoren had, zei die . . . — Zoo ook door het enclitische »er« (of »da(ar)«) en woorden die *daarbij aansluiten*: Of *er* wat te verdienen is (Bru.). — Toen *er* licht kwam. — Ik denk, dat *er* in die kast *nog wel* enkele staan. — Deze zin zou, zonder *er*, ook normaal zijn, in Gron. bijv.¹

Scheiding door onderbreking (met twee pauzen rondom het scheidende deel) komt in het nadrukkelijk betoog wel voor; maar dat is een heel ander verschijnsel dan de gewone scheiding van S. en Vf.: Ik verzéker je, *dat*, in mijn tegenwóordigheid, *zulke praatjes* niet worden gedúld! —

Een bijzondere bijzinvorm, een zelfstandige uitroepende zin, is: Gék as die man was, toen hij zijn kínderen zag! — Ráar dat ie deed! — Deze zinsvorm is nog heviger »geïnterveerd« dan die met »zwaren aanloop« (hoofdzin). Zie ook § 307.

§ 304 Bij *samengesteld* gezegde vinden we, in de Hollandsche volkstaal, in nauwelijks $\frac{1}{4}$ der bijzinnen de volgorde V. Vf. Zonder twijfel heeft de Hollander een geringere voorliefde voor deze volgorde dan Noordoostelijke Nederlanders en Friezen (De Katwijker wijkt ook ietwat van den gewonen Hollander af: zie O. Taaltuin III 287/8). Ook zal men de volgorde V. Vf. bij een Hollander (beneden 't IJ) eerder vinden als V. een *deelwoord* is, dan bij een Infinitief. Bovendien zijn er enkele hulpww. die hij *nooit* achter den Infinitief zal plaatsen: laten, gaan, komen, zien, leeren, durven. In andere gevallen is vooral de rhythmische constellatie beslissend. Men vergelijkte, ook voor bovengenoemde regelmaten, wat in § 36 van de Zeventiende-Eeuwsche Syntaxis is uiteengezet. Dr. W. de Vries stelde eens vast, dat de Groninger door een onweersaanbaren drang wordt gedreven, den persoonsvorm van het werkwoord, eigenlijk

¹ Zie verder § 313.

het geheele werkwoordelijke gezegde, naar het zinseinde te verschuiven, zoodat hij zeggen zal: »Hai zee *dat (h)e* zien buurman al 'n háile zet laank op 'n stóul ien 'e houk van heerd *zitten 'zain har* — waarvoor in het Hollandsch taaleigen allicht een vorm zou gelden als *déze*: »Hij zee datti al 'n héele tijd z'n buurman had *zien zítte*, in de hóek bij de káchel, op 'n stóel-mòtje wète. — Het is duidelijk, dat bij den Hollander behalve een bepaalde scherper geaccentueerde rhythmiek de voorkeur voor een »analytischen« vorm een rol speelt. Zelfs de »behoefte aan duidelijkheid« kan beslissend zijn. Natuurlijk in de eerste plaats omdat tijdige noeming van het »gezegde« de duidelijkheid kan bevorderen. Maar ook zijn er toevallige misverstanden te vermijden. Zoo koos ik sprekende eens, bewust, den vorm: Wanneer een compositum *ánders behandeld was*« — en niet den bij mij gewonen vorm: »... *anders was behandeld*«, omdat ik wilde voorkomen, dat *was* als *koppelwerkwoord* met *anders* werd verbonden. Bij het *schrijven* is zoo iets nog veel meer dwingend.

Bij een *dubbel* deel V. staat bij voorkeur het hulpwerkwoord geheel voorop (S. A. Vf. V. V.):

Kruiken *die* állemaal moeten *worden gespoeld*. — Ertsbakken *die je* niet aan kunt *zien komen*. — ... dat *ik* het zelf niet beter had *kunnen doen*. —

In den eersten zin kan het deelwoord ook voorop staan: Kruiken, *die* állemaal *gespóeld* moeten *worden* — vooral wanneer sterkere nadruk valt op het begrip »spoelen« dan bijv. op »állemaal«. In het Groningsch¹ is de vorm: ... *'spould worden mouten* — de eenige mogelijkheid. In het Westvlaamsch (zie Baur, G. Gezelle's Werken II³, 263) wordt de schikking met Vf. voorop nog meer »open« door de plaatsing van bepalingen erna: Taalrijksdommen *die ... zullen worden* esthetisch *verbruikt* (in plaats van Hollandsch: *die esthetisch zullen worden verbruikt*).

In het Groningsch is ondanks de sterke neiging tot den bijzinvoorm S. A. Vf. de »open constructie« niet uitgesloten. Behalve bij *toevoeging* (En dou 't kloar was *alle vair* = toen ze alle vier klaar waren) en *splitsing* door *emphase* ('k Mag starvm, as dei kerel neit lópt as 'n péerd deur 't veld *binnen* tied van 'n úur: »loopt« is hier »lopend wordt« »in staat tot loopen«) ook bij een omvangrijk deel A (Zoo as 'k 't es záin heb/in *Amsterdam op 't rrammenóor*: nl. 't abbatoir) en wanneer het Vf. in een

¹ Ook in Z.O. Drente; daar bijv. ook: Hi vertelde, dad 'em zólf *loomp loatn hadde*.

»gróep« staat met hetgeen voorafgaat (Dártien 'leuf'k, da'k zein heb, dou ik bie Gábbrand wèst heb, in 'n Hoag).

Gezien de sterke neiging tot plaatsing van het Vf. achter aan den bijzin, is in het Groningsch opvallend de zinsvorm S. Vf. A. in *dat*-zinnen¹.

En wel in drie typen:

1° na een verbum dicendi of sentiendi: Nou wil senóde, *dat dei zoln húlpen worden*. — Nou het doomnei nog zegd, *dat ik har lu ópstèukeld* (dat ik de menschen zou hebben opgestookt). — De zin met *dat* is door een emphatischen toon en door de woordschikking een *formeele* hoofdzin; de mededeeling staat hier niet volkomen in de indirecte, maar nagenoeg in de directe rede. De twee zinnen vormen nog een eenheid, doordat de stem aan het einde van den eersten niet daalt. Ook is de indirecte rede nog kenbaar aan den verleden tijd (*har*). Dit is niet het geval bij: Ik leuf, van Pruussen, *dat péerden dei bin neit preferent*, moar bóeren. — Na deze verba is de schikking S. Vf. A. alleen mogelijk, wanneer het gezegde van den hoofdzin positief en indikativisch is.

2° En dou is kerel hélleg worren, *dat hei is d'r oetsprongen* en dat was van dei gevolgen, *dat hei har 't wonnen*. — Mien aoll mensk stuurde mie alle week mit Damstersnik leverworsten en bloudworsten, *dat ik kreeg kwallen vet onder ooggen*, van al dat gevreet. — In deze zinnen wordt een conclusie, een samenvatting uitgedrukt. Er is een duidelijke scheiding tusschen de beide zinnen van het verband. Ook is de intonatie van de zinnen met *dat* meestal opmerkelijk stijgend naar het zinseinde.

3° Zeer na verwant aan deze concludeerendezinnen zijn de talrijke gevallen, waar de zin met *dat* S. Vf. A. wordt aangekondigd door het bijwoord *zoo*: Dat worde den zóo, *dat ik bin mit vós noa márt tou jagd*. — Moar dat legde hei joe zóo dudelk oet, *dat zoo'n Vraisch wief k'rèeg 't op de zéenen*. — Ook hier is de inhoud positief en feitelijk; bij een *finalen* *dat*-zin bijv. is deze schikking onmogelijk. Men neemt in de histor. syntaxis meestal aan dat de *dat*-zin in drie trappen is ontwikkeld, met name de objectszin:

1. Nou wil senode *dát*: *dei zeln* hulpen worden.
2. Nou wil senode *dat* *dei zeln* hulpen worden.
3. Nou wil senode *dat* *dei* hulpen worden *zeln*.

In de Groningsche zinnen van den vorm S. Vf. A. zou dan het tweede stadium bewaard zijn. We beschouwen ze dus beter *niet* als »bijzinnen die den grammaticalen vorm van den hoofdzin hebben aangenomen«.

¹ Zie O. Taaltuin I 46.

maar als zinnen die alleen door de *rhythmiek en den inhoud ondergeschiedt zijn aan het inleidende gezegde*. Nu zijn er gevallen waar een sterker geaccentueerd *dat* van den volgenden zin gescheiden staat. Men zou kunnen aannemen, dat in dien zinsvorm het *eerste* stadium nog formeel wordt aangetroffen:

Moar nou komt den oet, ken 'k joe zeggen, *dát*, om kört te goan, het is 'n zwien van 'n peerd! —

Ook heb ik den volgenden zin uit een sterk *emphatische mededeeling* opgevangen: »Dat duurde *zóó láng dát*, d'háile plek worde weer smeug«. — Deze zin verschilde nauwelijks van een andere zonder *dat*: »Dei zeip was *zóó brándrig*, d'háile árm was ópen!« —

In geen van deze zinnen is de *objectsfunctie* aanwezig, waarbij men de *traditioneele drie trappen der historische ontwikkeling* pleegt te demonstreeren. Uit den *éersten* zin blijkt, dat het *voegw.* is geïsoleerd door de *onderbreking* van de *gedachte*, door een anderen zin. »Historisch« is dus hier de vorm *dat* S. Vf. A. *primaire*, de *afscheiding* van *dat* *secundaire*. Uit den *derden* zin blijkt tenslotte nog, dat niet het *voegwoord dat*, maar de *syntactisch-phonetische vorm uitdrukking* is van de *consecutieve functie*. Geïsoleerde *voegwoorden*, als *dat* in deze zinnen, komen in het *Groningsch* wel meer voor. Maar deze *isoleering* is geen kenmerk van de *Groningsche syntaxis*; zij is algemeen *Nederlandsch*.

De *verschijnselen* van *woordschikking* als *dat* S. Vf. A. zijn niet, of althans in veel mindere mate eigen aan de *Zuidelijker* dialecten van *Oost-Nederland* (de zoogenaamde *Saksische*). Daarentegen vinden wij den vorm *dat* S. Vf. A. in zinnen der drie onderscheiden *Groningsche typen* wel terug in het *Friesch*. Eigenaardig is, dat in het *Katwijksch* in de zinnen na een *werkw.* als *zeggen*, of bij *nadruk* op een *hoogen graad*, de *Friesch-Groningsche schikking* (niet enkel dus de ook in *Holland* mogelijke *isoleering* van het *voegw. dat*) heel normaal zijn: 't Was *sóó káut datte rúite waere dík* van de *káuw bevróre*. — Hij *zaât-tat Arie Plás is in Vlárdinge bínnen ekomme*. — Je weet wel dat ik je al op *enomt* (= *verteld*) heb, *dattie slóoupe kwámme* bij de *wál*, mit 't *íjss* (= bij *ijsgang*). — Het is tenslotte van belang, dat in (*Belgisch*) *Limburgsch* de *oudste der historische drie trappen* bij *levendige, emphatische mededeeling* nog opduikt: Ich zek tich mee *dét*, ich auw et neet iel *steeif*. Bij *neutrale* zeggings heeft *det* geen accent, de *pauze* vervalt en alleen de *bijzin* vorm S. A. Vf. is mogelijk. Bij zinnen met *zoo* e.d. alleen S. A. Vf.

Schikking van substantieven.

Van zinsdeelen buiten S. en Vf. is de onderlinge schikking ook van belang; zoo die van het datief- en accusatief-object. In het boek van De Blécourt tellen wij 43 zinnen met een dubbel object, nl. een datief- en een accusatiefobject. In 7 zinnen staat het substantieve pronomens *dei* (= die) voorop als *aanloop*, hetzij het datief object: *Déi* heb ik 't *lóater* eerst verteld — hetzij (vaker) het accusatief-object: *Dát* har mien *vóader* joe *ròaden*. — Blijven 36 zinnen waar de schikking der twee objecten in den zin vrij is. Hier blijkt *de regel*, dat de datief vóór den accusatief gaat, nl. in 32 van 35 gevallen:

1° beide objecten nominale vorm: *Dei* gaf *mien vóader* twee diktons. . . . dat ze *al dei lu* 't leven loaten. *Hei hâr âl 'n poar kastelains* worsten ofhoald (8 zinnen).

2° de datief pronominaal, de accusatief nominaal: Ik wenschte *hom* veul zegen. *Dout mie* eerst even 'n dubbeld moatje. — . . . *dei hom* 'n hoak in pokkel slagt. Ze harren *hom* v'leden joar zien voolmeer ofkeurd (15 zinnen).

3° beide objecten pronominaal: *Déi* het *mie* 't lézen loaten. As kwaojóng kon *hei mie* 't láng neit hoallen. En ik ken *die* 't óók bewiezen. *Déi* zel *die* 't wel áns vertellen. — Loat ik *joe* dít nog vertellen. Ik ken *joe* hom wel es zéin loaten. — Ze verzwégen *joe* níks. Dat hélpjt *joe* níks (9 zinnen). De afwijkingen zijn uit bijzondere omstandigheden te verklaren:

1° beide objecten nominaal. Het lijdend voorwerp is sterk geaccentueerd en door de superlatieve beteekenis naar voren gedrongen. De zin is bovendien niet uit den dialoog, maar van den auteur, waaruit de voor de spreektaal ongewone onderbreking¹ vóór den infinitief verklaard wordt: *Jan mos den ál dat góud gróotknecht*, *dei* tegen balk an op ledder ston, ánlangen. —

2° de datief pronominaal. De zin is er een met *dat* en de woordschikking S. Vf. A. bij consecutieve functie, een zinsvorm die zich onderscheidt door sterke emphase en emotie van den spreker (zie blz. 495). Het omvangrijke lijd. voorwerp heeft door zijn beteekenis en accent zooveel effect, dat de regelmatige plaatsing van het pronominaal object als encliticum na het Vf. geen kans heeft: Dat wör van *dei* gevolgen, dat wie júigen *dat slóap-goud mit dei lévendige (h)óal/hòm* in pókkel (= hem in zijn lichaam; de possessieve datief vormt mèt de »possessie« *pokkel* een sterk verbonden groep).

¹ door een continuatieven relatieven zin.

3° twee pronominale objecten. De accusatief 't staat als encliticum voorop, met het Vf. verbonden: Hei miuk 't heur neit noa 't zin. — We constateren dat hier het Vf., niet als in de normale gevallen boven sub 3° een hulpwerkz. is. Althans in deze Groningsche zinnen heeft blijkbaar het hulpwz. te weinig accent om 't over den datief heen naar zich toe te trekken. Dat is alleen mogelijk, als de datief onderscheidend sterk accent krijgt: Ik heb 't ja *ain* anroaden. —

De typen van woordschikking in litterairen stijl.

§ 305 De litteraire schrijver beschikt over een rijkdom van zinsvormen. Er zijn schrijvers, bij wie in $\frac{3}{4}$ der zinnen met een *aanloop* dat zinsdeel een *zwaren* vorm heeft. Bij hoofdzinnen van den vorm A. Vf. S. A., bij samengest. gezegde en in den bijzin is de litteraire schrijver vrij in de plaatsing van niet-werkwoordelijke deelen A. aan het zinseinde. Afscheiding van den zinsaanloop en het zinseinde door pauzen, onderbreking van den zin tusschen S. en Vf. is algemeen gebruikelijk en geeft aan den stijl *relief*. Dit zijn *vrijheden binnen de grenzen der regelmatige* woordschikking. Wanneer de taal van een auteur meer door rhythmische dan door grammaticale regelmaat wordt beheerscht, treffen we in zijn woordschikking zelfs *afwijkingen* van de regelmaat aan: géen inversie na den aanloop, scheiding van S. en Vf. in den hoofdzin, etc.

Deze *vrijheden* zijn geen geforceerde kunstjes van de auteurs. Integendeel, zij kunnen daarbij steunen op, grijpen naar, de levende vormen van de zinnen in de volkstaal evenzeer als naar die van oudere voorgangers in het litteraire genre dat aan de orde is. De inversie van den zin door zwaren aanloop voorop, afscheiding van dien aanloop, onderbreking van de vaste verbinding als die van S. en Vf. of van voegw. en subject in den bijzin, al deze »regelmatige« woordschikkingstypen zijn aan de volkstaal eigen. Geen wonder dat wij ze zien opdringen in elke periode van *stijlrenaissance*: in de vroege 16de-eeuwsche Renaissance, in de barokpoëzie, in het naturalistisch-impressionisme en het expressionisme. De bovengenoemde *afwijkingen* tenslotte kunnen wij meestal verklaren uit de individueele consequenties ten opzichte van de natuurlijke »vrije« vormen van woordschikking en syntaxis, die den individueelen stilist eigen zijn ¹.

¹ Hierover mijn *Stilistische Studiën*, artikelen over Woordschikking en Zinsrhythme, en over het Participium praesentis.

§ 306 *Zware vormen van den aanloop*¹ (de regelmatige vorm met inversie):

Met haastige schreden stapten ze voort. — *Dicht sloeg de deur* (Ina B. B.). — En van de *hooibewoners in de kuiperij* || *Muziek aan tafel* kreeg het huisgezin (Penning). — *Vaal* worden de gezichten (Aug. de Wit). —

Bij Potg. de snelle »schets« van het plotseling gebeuren:

Open scheurt het dikke papier. — »Dat hij verliefd is, baas!« en *op de tafel* ligt de brief en *aan de deur* is Machteld. — Ze weert zich, ze schreeuwt, en *op den grond* ligt de krullebol. —

De woordschikking is hier, als het praes. histor., dramatiserend, plastisch. *Spanning* drukt Potg. er door uit in: *Wég* meent zij te glippen . . . —

Nog zwaarder is de aanloop door bijzinnen:

En met het wolkje, dat er over vaart, || *Vloeit heen het scheemrend diep in lange banen* (Perk). — Maar *dan met zijne huid*, al eer na weinige uren, || 't *Delirium der dorst hem zijn verstand verdwaaft* || *Verhúlt hij zijn gelaat* (Gossaert). —

De zware aanloop kan worden afgescheiden: *Vol ontzag*, loók ik mijn oogen (Perk). — Duidelijk is hier de *zinswaarde* van den aanloop, door de pauze; ook krijgt het volgende Vf. een zwaar accent nà de pauze.

Feitelijk is de *afscheiding* een verzwaaring van den zinsvorm², omdat in *twee* »gezegden« dezelfde inhoud wordt uitgedrukt, als anders in één. Dat de *pauzen* evenveel *nadruk* geven als de vormverzwarende *herhaling*³ blijkt uit een omschrijving der »eindeloze eeuwigheid« in een zin als deze: *Met èindeloosheid, èindeloosheid, térgt* || In groot en klein den onversaagden weder, || Wat meer dan menschelijk bevatten vergt (van Eeden). —

Opmerkelijk is ook de afscheiding van eenlettergrepige adverbia (maar dan met zwaren klemtoon), gevolgd door een bijzin of bepaling, vóór den hoofdzin:

Dán, woester woede nog de toomen vierend || Schiet hij de zwarte wolken in (Perk). — *Toen, haar tranen terugdringend*, wendde zij zich om, glimlachte tegen Peter (Ina B. B.). — *Toen*, in trots, had zij de gedachte van zich willen verwerpen (id.). —

Opn. De zware afgescheiden aanloop kan (in poëtische vergelijking) worden hervat:

Een zee van golvend purper in verbazen || En ademloos verstijfd (als waar' zij dood) ||

Bij 't zien van 't eindloos vlamvend avondrood || *Zoo* schijnt de heide (Perk). Hier heeft *zoo* (in de vergelijking) zijn *aanwijzende* beteekenis nog niet verloren. Wel in: *Op U soo wil ick bouwen* (Wilhelmus).

Bijzonder fraai van rythme kan de gescheiden vorm A. Vf. A. S. (A. Vf. A. S. A.) zijn; door de scheiding van Vf. S. wordt de noeming van het subject »geretardeerd«; dit *spant* den zin en geeft nadruk aan

¹ Hierover in Stil. Studiën II op blz. 22 en vlg.

² Zie § 331.

³ Zie § 29.

't subject (heel iets anders is de »overzichtelijke« vertraging, in § 318 besproken):

Doch verlossen || Van donkre nacht *beloofd* en *kalmt* mijn vreezen || van verre al: 't venster (Hel. Swarth). — Hoe dikwijls *zóng* zijn zómerlied || De wind door vlóed van kóorn (Boutens). — Dáárom *zijn* zoo bóos en báng || de óogen die door trálievensters glúren (Aug. de Wit). —

§ 307 Zinnen met zwaren aanloop *zonder inversie* (onregelmatige vorm):

Want *hoog in de handen den hamer* hij heft (Volker). — 't Geboomte maakt geruisch || En *in de beek* het water ruischt en zucht (J. W. Wer. Buning). — *Vanaf een groenen eik*, een eekhoorn stak bedeesd || Zijn spitse kop vooruit (id.). —

Tevens *scheiding van S. en Vf.*:

Winden omlaag rooven aan d'arde rust || En *wolkenresten* ze aan de heemlen rooven (Henr. Roland Holst). — De dichters kunnen hier zijn geleid door directe of indirecte herinnering aan zeer oude zinsvormen in litteraire stijlen. Betrekkelijk *normaal* is alleen de zinsvorm A. S. Vf. in den *uitroependen* vorm (ook van Volker): Hoe tóornig hij tilt en hoe zéker hij trèft!¹ — Het is echter mogelijk, dat een prozaïst tot dezen bizarren vorm A. S. Vf. komt ten gevolge van een bijzondere voorkeur voor bepaalde typen van zware-aanloopconstructies. We maken dit duidelijk aan het proza van Jac. van Looy².

§ 308 We worden nl. in »Feesten« getroffen door een overmaat van aanloopconstructies en sterke neiging tot afscheiding van den aanloop.

Het praedicatief attriboot staat ook als aanloop afgescheiden, als een beknopte bijzin: Tot zoover *gekomen*, wendde hij zijn hoofd naar zijn tante. — Mèt een praed. attr. partic. staan wel andere vormen in coördinatie méde afgescheiden: Bijna *zonder gebaren*, soms even *steunend* op den rug van *zijn* stoel, zag Juffr. W. . . . — Een alleenstaand adverbium: **Toen**, den uit zijn tuit rookenden ketel *tillend* boven den baas, schoof ze weer . . . — Dergelijke adv. ook vóór andere bepalingen: *Weer*, door al haar ellende *heen*, voelde zij het *neer*drukkende. — *Telkens*, met een stem als een *schel*, vroeg tante . . . — Bij Van Looy, van wie deze zinsvormen zijn, kan door zware accentuatie van het adverbium de afscheiding van de volgende groep worden opgeheven, zoodat die, blijkens de interpunctie in den finiten zin schijnt opgenomen: Dá'n, over den rand van de *deken* klonk de básstem. — De isoleering van het door pauze afgescheiden

¹ Algemeen in volkstaal is in uitroepende zinnen de vorm met *dat*: En rare *bakkebaarden* dat hij had! — Dit is een uitlooper van een heel ouden zinsvorm; zie ook § 303.

² naar de gegevens in Stil. Studiën II.

adverbium nu, kan leiden tot verval der inversie, herstel van de normale woordschikking S. Vf. in den volgenden zin, alsof er geen »aanloop« bestond: Toen, en het leek haar een wonder, *het was* opeens muisstil. — En toen ja, hij die dacht dat ze sliep, *zag* hoe ze wat wegstopte. — In het eerste geval is de scheidende pauze versterkt door een parenthesis, in het tweede door een »tusschenwerpsel«. Door verval der inversie krijgt deze moderne verbinding van *adv.* + finite zin denzelfden vorm als de van oudsher gangbare constructies in den trant van: Evenwel, *zij staken* beiden geen vinger uit. — Bij Van Looy vinden wij gevallen waar deze van ouds gangbare adverbiale zinnetsjes in den finiten zin zijn opgenomen: En *inderdaad* baas Bróense stónd voor zijn stóel. — Dit is niet vreemder dan een geval dat in de omgangstaal heel gewoon is: Waaráchtig hij krijgt de póes op z'n gezicht. — En zoo kan dan ook bij dezen auteur, die zware en lichte, afgescheiden en verbonden, aanloopconstructies met groote virtuositeit hanteert, de adverbiale aanloop in den finiten zin worden opgenomen¹: »Thuis kommen en naar bed«, mopperde zelfs Nico en télkens Bértus zèi: »Ik wil gaan varen«. Dit is een zin met aanloop zonder inversie die er wel heel antiek uitziet, maar het heel niet is. Bij deze niet-geïnverteerde schikking valt de nadruk op het subject en daalt het accent naar het zinseinde; hiervoor beschikt Van Looy nog over een andere constructie (zie bij den subst. infinitief § 199): Náast hem de píjper onder een witten mántel priesterlijk aan 't stáan. — Dan áchter de kár zijn kínderen aan 't hùppelen. — Een sterk staaltje van *plastiek* door de niet-geïnverteerde schikking na een adverbialen aanloop is (uit »Gekken« 82): Lángzaam òp, lángzaam àan, *het stóetje klòm*, spróng voor spróng . . . Het tempo en het rythme weerspiegelen de hortende beweging.

§ 309 De plaatsing van een deel A. aan het *einde* van den zin is vooral gebruikelijk als het een *voorzetselbepaling* is. Begrijpelijk is deze schikking, wanneer op de voorzetselbep. een bijv. bijzin volgt: Ik heb gezegd *tot de vrouw*, die mijn zorgen deelt (Multatuli). — of wanneer de voorzetselbep. zèlf door zijn omvang den zin te zeer zou overladen en er nadruk op wordt gelegd:

Ik weet, dat er leden zijn die uitsteken *in kennis en in braafheid van hart* (id.). — Voor de open deur stond een meid de stoep te schrobben *met opgeschorten rok en mouwen omhooggeschort om haar roode armen.* (Aug. de Wit). —

¹ Over de verbinding van een *adv.* met de volgende afgescheiden groep, zie § 339 en Tijdschrift XXXVI: 150, bijv. *Dan ferm*, met de borst vooruit, begon hij staande te zingen.

Voornamelijk echter is de schikking aantrekkelijk door den dalenden en rijzenden rhythmischen vorm en om de overzichtelijkheid van den open zinsvorm, waar eindeloos bepalingen kunnen worden *aangehecht* in de *beschrijving*:

En dan zullen er wezen *in dit lánd*, die hem gróeten *met liefde*, en die de hánd zullen léggen *óp zijn hóofd* (Mult.). — En waarom hoor ik den gamlang niet, die blijdschap sprèekt *met kóperen mónd* (id.). — En weet niet wát mij lóodzwaar *víel op d' óogen* (Perk.). — En bijtende élzen diè het aanzijn stróoken || *Met rásþ en tánd* (id.). — Zoo dommelde hij voort, droomend van zijn eigen Meer en van hooge ijsbergen, die langzaam, langzaam voortschoven *over den dijk, over het kerkhof, door de kerk heen, tegen de school, door de school heen . . .* (Eigenhuis). —

Andere zinsdeelen dan voorzetselbepalingen aan het einde in:

Toen hij Lot leerde sneeuw, had hij verwonderd gezien *die onrustig-zoekende natuur* (Arm.). — 't Vlietend sneeuw, dat vóortschiet *snél* (Perk.). — In 't rimplend zonlicht dat daar flikkert *fél* (id.). —

§ 310 Onderbreking van den hoofdzin tusschen S. en Vf. heeft plaats door allerlei zinnen en (afgescheiden) zinsdeelen:

Een oom van Losbol den Jurist, || Die 't luchtig neefjen wegens 't blaffen || Op drukke studie wou bestraffen || Lei, zonder dat de knaap het wist . . . In 't Corpus Iuris een ducaat (Staring). — *Tante Suus*, hitserig op haar stoel, blé v d e gewéldig (v. Looy). — *Lót*, uit haar gepeins, s c h r í k t e ó p (Arm.). — Een *nachtvlinder*, oranje ondervleugels wapperend over een karmozijn-rood lijf, aangevlogen als een brandje, van waar!? . . . had zich gezet (v. Looy). —

Met *hervatting* van het subject:

Twee maaiers, langs de donkre plas || Waar 't dichtst de dampen drijven || De zeis op schouder, traag van pas || Met werk-gebogen lijven || Zij ginge' als schimmen, nauw gegist (Bastiaanse). —

Van oudsher zijn er gevallen, waar S. en Vf., behalve door een onderbreking ook door een *niet afgescheiden* volgend deel zijn gescheiden. Het is alsof de vaste band van S. en Vf. door de aanvankelijke storing is verbroken:

De heirbijl in zijn vuyst, aen d'een en d'andere zijde, || Den tóescheut stúit, en slóopt (Vondel). — *De krijgers*, die gebukt den balk hielden voor den stoot met rossig rooien schijn op turf-lederen ruggestukken, Verwónderd h i e v e n ó p de kóppen (A. Prins). — Het is duidelijk dat in deze gevallen de afwijkende woordschikking vol-doet aan een rhythmische, bij Ary Prins zelfs aan een metrische, behoefte.

Zie ook in:

Wit schuimend wéken || de zeeën en 't *stil Huis* verheerlijkt *stáát* (v. Eeden). — *Elck* van my áf sich *drejt* || Gluurt over dwers, en swyght (Hooft). — *De heeren* hunne rossen 't staal || Nu stooten in de lenden (Gezelle). — De vóorste póoten in de lúcht naar vástheid sloègen úit (A. Prins). — Bij Gezelle en Prins ligt het voor de hand, herinnering aan Mnl. zinsvormen als aanleiding mede te onderstellen.

Deze scheidende zinsdeelen zijn van heel anderen aard dan de attributieve bep. bij het subject: *De man* met de lantaren hernam de leiding. — Lezen we echter met *pauzen* rondom het attribuut, dan wordt de zin tusschen S. en Vf. *onderbroken*: *Die jongen*, met al z'n grapjes, *gaat me vervelen*. — De bepaling is hier tevens *adverbiaal* bij 't gezegde (zie met § 248). Een attrib. bepaling kan worden vastgeknoopt aan een volgende *adverbiale*: *Het zweet op hun voorhoofd* in perels blonk (Antheunis). — Deze S. en Vf. scheidende adv. bepaling stempelt den zinsvorm tot een archaïsme.

Opm. Het subj. is door een pauze geïsoleerd en wordt, evenals de onderbrekende bepaling, hervat: Zijns vaders wandelstok || *In 't riet daar bleef hij hangen*. —

§ 311 In Stil. Stud. II p. 9 e. v. is aangetoond dat de afwijkende woordschikking S. A. Vf. bij een auteur, die de onderbreking tot het uiterste opvoert, bij verwaarloozing der pauzes kan opduiken (zie bovendien de aldaar p. 2 genoemde kritiek van Scharren op Van Looy's bizarre zinsvormen en de verwantschap der constructie met die van de attrib. bepaling, p. 11/13). Van nog meer belang is voor het ontstaan van den zinsvorm S. A. Vf. bij een auteur als Van Looy zijn neiging tot verregaande samentrekkende, asyndetische coördinatie van bijzinnen: Tot eindelijk ten laatste *de hoefslagen ketsten*, *ratelden* en *bauwden* tegen de dooie schimwanden als mergelrotsen en *zij halthielden* op een plein. *Een gong* er *bombde*. Blijkens de interpunctie vóór den laatsten zin, ligt er een afsluitende pauze. Toch is het verband der coördinatie van deze *bijzinnen* waarschijnlijk nog niet geheel ontspannen, blijkens de gescheiden schikking van S. en V.¹ Wordt nu de door zware pauze geïsoleerde zin weer verlengd door een nieuwe coördinatie van een hoofdzin, dan blijkt tenslotte het subordineerend karakter te loor gegaan te zijn, althans voor zoover dit uit de woordschikking kan blijken: Een verbijsterende woestheid overweldigde hen aan den anderen kant der kloof, een davering van blokken, bulten, bergen, waar iedere weg *leek* zoek. Een ordelijk rif eindelijk *verrees*, met overeindstaande gleuven, léek zich uit de chaos te bootsen spikkelig als een vógelnest. — Omdat hier een blijkbare hoofdzin² volgt, mogen we den voorafgaanden zin beschouwen als een daarmee op *asyndetische* wijze verbonden hoofdzin van den vorm S. A. Vf. A. In dit geval vloeit die woordschikking voort uit de aanvankelijke coördinatie van bijzinnen.

¹ Wel is het scheidende deel er hier mogelijk tusschengevoegd naar analogie van de accentregel van enclitische woorden (zie blz. 481). De zin kan zelfstandig zijn, met plastisch accent en rythme.

² *leek* — *bootsen*. Staat eigenlijk ἀπὸ κοινῶν.

We kunnen ons nu, verder gaande, voorstellen, dat de auteur een gecoördineerden zin als bijzin *voelt*, door zijn beteekenis van bijzin van omstandigheid of gevolg, en door dat gevoel gedreven, de gescheiden schikking van subj. en verbum kiest, vooral wanneer daardoor het belangrijkste zinsdeel met *zwaar accent* onmiddellijk op het subject komt te volgen:

»Mucho camino« plaagde Evangeline Zaïlaschi; maar Zaïlaschi ijverde norsch, was mild met zijn stok, peutte en porde zijn beesten en *zijn* nog altijd opstándig *gemóed* de héul van het pijpje *vergát*. — Alle schoten lukten meesterlijk en *Théobald* álle de stúkken kende, die welke het diepste galmde etc. — (Zie meer voorbeelden t. a. p. blz. 16).

Ook kunnen toevallige associaties meewerken; bijv. in dezen zin:

Voor al van morgen toen Roosevelt om vijf uur hen zelf was komen wekken, zag je eerst recht hoe tooverachtig dat het worden zou; toen *scheen* de zon zoo vroolijk onder de tent door, tot op je bloote voeten en *aardige wilde bloempjes* er stílletjes *bloèiden*, waar het karpet niet reikte. —

De klank van het adverbium *toen* (*toen* scheen . . .) verleidt misschien den auteur tot assimilatie van den slotzin aan den inleidenden bijzin (*toen* Roosevelt . . .). De hoofdfactoren (functie van den zin en rhythmiek) zijn natuurlijk van nog meer gewicht, ook in dit geval. Andere bijzondere factoren zijn o. a.: Wij weten ook den weg weer naar het schijnt, *de baas* ons *wénkte* — waar de zin »naar het schijnt« ἀπὸ κοινού kan worden begrepen en »de baas ons wenkte« als daaraan gesubordineerden objectszin. Zie ook hiervóór: Een gong *er* bomde. — Hier kan *er*, evenals *ons* in »de baas *ons* wenkte« volgens den regel der enclitica zijn geplaatst in een *hoofdzin*.

De scheiding van S. en Vf. kan tenslotte logisch worden verantwoord door de omzetting van een enkelvoudigen zin in een nadrukkelijk relatief verband: »Mooie boel! *Geen ménsch* die me *afhaalt!*« (Vgl. den uitroependen bijzin § 303 slot).

- § 312 De *onderbreking* van S. en Vf. verwekt sterke spanning en heeft meestal sterken klemtoon op het, uitgestelde, Vf. ten gevolge. Zij komt daarom minder voor in poëzie dan in proza. Ook in den *bijzin* wordt, over 't algemeen, hevige onderbreking door *zinnen of lange* bepalingen of bepalingen *in grooten getale*, in poëzie gemeden. De verstoring van den rhythmischen gang werkt verwarrend of leidt tot een al te »dynamisch« rythme: Nooit is er, wie . . . || Een liefde, minder hoog, in 't hart kon wekken || Dat, in dien gloed gelouterd van zijn vlekken || Vereend met schoonheid, werd tot poëzie (Perk). —

Een enkele, lichte, onderbreking geeft echter sterk reliëf:

En waar, *voor eeuwen*, ridderzangen klonken (id.). — Waar, *al te argloos kind*, ik 't eerst

heb liefgehad (Gossaert). — De aarde die donker en koel is tegen de handen der vrouwen, als, *zorgzaam*, zij de slappe plantjes overpooten (Aug. de Wit). —

Hevige onderbreking vooral van den bijzin, is eigen aan den *betoogenden* stijl (zie bij zinsverbinding: § 27). Verder wordt over de onderbreking gehandeld bij Afscheiding, § 331, ook 310.

§ 313 In den bijzin komen *aanloopen* voor, die we in de gesproken taal niet vinden, behalve in verbinding met »er«, en, in het betoog, bij afscheiding.

In proza zijn het ¹, behalve vormen met *er*, voornamelijk voorzetselbep.. . . tot *achter hèn* de rôtswand als een muring slóot (v. Looy). — Als *zánd op óns* de spáde wérpt (Perk). — In den herfst, als *kóel en hóog* de hemel spande over de uiterwaarden (Ina B. Bakker). — Daarbinnen leek het eens zoo wijd || Van nevelige vergezichten || Waarbinnen *hier* en *daar een boom* (accus.) || Gerezen uit den waterzoom || De lage stralen (subj.) nog verlichtten || Der nu bijkans gezonken zon (J. Prins). —

Een bijzondere *afwijking* is hier de constructie met *inversie*:

Waar *péilloozer* bláuwde de kikker-doorkwáakte nácht (v. Looy). —

Ook als de *aanloop* ontbreekt komt, bij een dichter, deze *inversie* wel voor: Waar een albasten trans || Zoo rijst, als *zínkt het diep* der waterlagen (Perk). —

In de laatste gevallen krijgt, door de *inversie*, het Vf. zwaar accent. Dit is óók het gevolg van plaatsing voorop in een *samengetrokken* bijzin:

Toen in zijn woede || de geest des afgronds haar tot offer kóos || En *nédersmákte* 't blók, meedóogenloós (Perk). — Wat stuit de golf, die langs de bérgen klútst, en *béukt* door 't wóud (id.). (Dit tweede voorbeeld geldt ook voor expressieve volkstaal).

Hetzelfde geldt voor den *Inf.* bij samentr. van het Vf. in hoofdzinnen met samengesteld gezegde:

De liefde doen zij uit den hémel dālen || *En dālen* in de zfel, die zij vervrómen (Perk). —

Opm. Deze volgorde komt ook in dialecten voor, bijv.: Ik zal m'n laatste half uurtje zoo goed mogelijk *besteden*, en *lezen* een kapittel uit de Schrift. — Zie overigens bij Samentrekking: § 365 en vlg.

§ 314 In litterair proza komt nu en dan een hoofdzin voor met het Vf. voorop al is het een afwijking. Wanneer we bij Potg., nog wel in den dialoog lezen: »Men zal gelooven, dat wij verdwaald zijn«. »Op eigen erf«. »Alsof dat niet gebeuren kon in de dubbele beteekenis! *Aárzele ik* toch, welken weg te kiezen!« dan geeft niet alleen de archaieke flexie van het Vf. ons het recht te denken aan navolging van het Duitsch (Zögere ich doch . . . = Immers ik aarzel . . .) of wel van vermeende Zeventiende-eeuwsche syntaxis. Bij S. Falkland is in: Mijntje . . . schudde d'r bleek sproetenhoofdje . . . *Klónken* aldus drie geluiden in het kāmertje — de zware klemtoon op het Vf. plastische aanduiding van het geluid; deze plastiek

¹ Zie Stil. Studiën II 32 en vlg.

is, juist door de excentrieke woordschikking, klaarblijkelijk ironie ten opzichte van de in dien tijd vereerde Tachtiger woordkunst. Bij hèn is nl. een schikking van het Vf. als hier een suggestieve vorm van het impressionisme. Hoewel een auteur als Ary Prins dan nog liever den infiniten vorm als reflex van louter het momentane gebeuren zal kiezen. Toch is het mogelijk dat de vrijheid in het gebruik van den geïnverteerden vorm van invloed is geweest op een opvallende voorkeur bij Couperus in diens om den bijzonderen stijl merkwaardigen psychologisch-historischen roman Iskander. We constateeren daar, hoe de geïnverteerde mededeelende-zinsvorm kan ontstaan door *samentrekking van den aanloop* van den eersten zin in den volgenden, waarvan we reeds een voorbeeld hebben geciteerd¹ uit een roman van J. de Meester: **Dan lag ze** moe, alsof geslagen. *Krómp ze* onder de dekens, om slaap. — Deze coördinatie nu wordt bij Couperus tot het uiterste doorgevoerd:

Daarom *strekte hij* de jonge breede sterke handen uit, waaraan het haar trof, dat geen ring blonk. En *zeide hij* . . . — «Hevig *betreurde ik* Nemons lot», antwoordde Barsina; en *vloekte ik*, goddeloos, de beschikkende godheden». —

De coördinatie is lossier bij verschillend subject:

Toen *duldden Perdikkas en de Vrienden*, dat het purperen kleed gelicht werd. En *zag Sisygambis*, dóód wien zij méér dan haar éigen zónen bemind had. —

Vooraf wanneer de verhouding der gezegden van beide hoofdzinnen tot den voorafgaanden bijzin (= den »aanloop«) verschilt:

En *omdat* heel het kamp nu in oproer scheen . . . *haastten zij* zich in hare tenten, niet hopende meer, en besloten samen te sterven. En *vielen de zwáre voorhàngen*/voor déuren en rámen. —

Deze slotzin maakt niet meer den indruk van een sterk gespannen of overspannen samentrekking, maar van een op zich zelf staanden zin met geheel nieuw gezegde (niet causaal bepaald door den zin met *omdat*), verzwaard door een bij inversie sterk geheven verbum, een additief voegwoord *en* van hoog muzikaal accent en een door pauze gebroken rythme. Dit karakter van verzwaarden zinsvorm komt nog duidelijker uit, wanneer in een reeks van drie of meer gecoördineerde hoofdzinnen het (gelijke) subject is samengetrokken behalve in den laatste, waar dan de vorm der inversie ons dubbel treft; ten tweede door de feitelijke verbreking van het verband met den aanloop:

Toen *breidde zij* de armen en omhelsde hem dicht tegen zich aan. En *hield* hem zoo inniglijk, terwijl hare tranen vloeiden. En *kúste zij* zijn voorhoofd en oogleden telkens. — *Geheel los* is o. a.: Zwaar geharnast, gehelmkapt in ijzer hielden alle

¹ in § 297.

vuistklompen roerloos de speren ter hoogte der oogen gericht. En *sidderde* dan niet *één pünt*. — Geen geluid van de stad drong hier door; alleen uit de aquaducten, aangelegd ter besproeiing, murmelden de regelmatige fonteinstralen; zacht klaterend vielen de watervallen terzijde der terrastrappen af. En *blóeiden de blóemen óverál*, de gróote, de ónbekende, de vréemde, géurige. —

Het is duidelijk dat zinsvormen als deze, beschouwd in vergelijking met de werkelijk samengetrokkene, als gevallen van »foutieve« inversie zouden worden gebrandmerkt. In den epischen stijl van Couperus is echter het verschijnsel der logisch-grammaticale samentrekking geen primaire maatstaf. Deze zinsvormen zijn als geïnverteerde hoofdzinnen aannemelijk in den stijl, omdat de kenmerken van verzwaring harmonieeren met het verband en den inhoud.

Een anderen stilistischen oorsprong heeft de bij Couperus lang niet zeldzame vorm Vf. S. A.; zonder het voegwoord *en*. Deze is uit het verschijnsel der *herhaling* en *variatie* te verklaren; herhaling van *verba* is in Iskander frequent bij additieve, frequentatieve, iteratieve, intensieve en duratieve functie:

(De intocht in Babylon) Maar het best *zagen*, bevoorrecht, de Aanzienlijken . . . Beneden zich, als zij zich hielden, *zagen* zij Mazaios te paard . . . Zijn jonge zonen te paard om hem . . . *Zagen* zij, eindelijk! met het klateren der bazuinen . . . de Macedonische troepen naderen . . . Tusschen Parmenion en de Vrienden te paard, was Alexandros . . . achter hem *volgden* de toegedijnde harmamaxen . . . En drong achteraan geheel een tros . . . *Volgde* daarna geheel het Macedonische leger . . . Mazaios reed met de zijnen Alexandros te moet . . . En *stroomden* onder de gretige blikken der juichende Babyloniërs — mannen en vrouwen — *de overwinnende Macedoniërs* binnen de stad. —¹

Afwijkingen der woordschikking in niet-litteraire schrijftaal.

§ 315 De opening van den zin met een aanloop leidt in de niet-litteraire taal tot eenige moeilijkheden. Men schijnt in 't algemeen het noemen van een persoonlijk subject in den *aanhef* van een beschouwing te vermijden (gelijk in brieven ook het subject *Ik*). Tot »dekking« van het subject plaatst men dan een bepaling of object als aanloop voorop, zonder dat deze zinsdeelen het *gewichtigste* zinsdeel zijn en dus den zwaren klemtoon van den zwaren aanloop zouden kunnen dragen. De volgende zin is de eerste van een krantenverslag: *Een bijzondere gave* bezit de echtgenoot van L. S. voor het aankleeden van een tentoonstelling (N. R. Ct.). — Men zou bij het lezen van dezen aanhef van een verslag verwachten, dat

¹ Zie verder O. Taaltuin I 6/8.

vooraf òf over de minder bijzondere gaven van de echtgenootte i. c. was gesproken, òf over de *gewone* gaven van *een ander*. Vreemd is ook als *aanhef*:

Een uitgebreide tentoonstelling houdt N. N. bij Van Hasselt (id.). — Nòch over een andere tentoonstelling nòch over een tentoonstelling van of bij een ander is hier vooraf gesproken. De antithetische, nadrukkelijk-tegenstellende uitwerking van den zwaren aanloop is zelden in den *aanhef* van een beschouwing (betoog, bericht) op haar plaats.

§ 316 Bij samentrekking van een aanloop in twee gecoördineerde zinnen kan het gevoel voor het verband, dat bestaat tusschen den tweeden zin en den aanloop, *verzwakken* (niet *verdwijnen*; zie hierover ook reeds § 314).

a. De eerste hoofdzin wordt gevolgd door een bijzin:

Bij deze werkwijze duurt het geruimen tijd, voordat de laag op hoogte is gebracht, en heeft deze dus gelegenheid tot inklinken gehad (N. R. C.). — *Na dit verzoek van den Minister* werd overleg gepleegd met de »Centrale« — onder voorzitterschap staand van den Commissaris der Koningin — en verklaarde deze *vereeninging* zich bereid etc. (id.).

b. Een *lichte* aanloop (»*dan*«) heeft te weinig draagkracht voor den tweeden zin; vooral een *hervattend adv.* na een bijzin:

Beperkt men zich echter tot een zeer dünne laag, *dan* zal meer van bemesting moeten worden gesproken, en *komt men* terug op het oude bedrijf (id.). —

c. De tweede zin kan *consecutief* afhankelijk zijn van den inhoud van den geheelen eersten zin, en dus niet van den aanloop alleen; een *nieuwe* woordschikking, *S. Vf.*, zou duidelijker den *nieuwen* inhoud kenmerken:¹ *Na deze mededeeling* begon ons gesprek te kwijnen, en *wist ik* niet beters te doen dan haar af te vragen . . . (Cam. Obsc.). —

d. Herhaling van een adv. aanloop in *synoniemen* vorm in den tweeden zin maakt, dat het verband met den aanloop wordt verbroken²:

Zoo werd de afzet steeds moeilijker en werden de kosten voor den afvoer *op deze wijze*³ steeds hooger (id.). —

De gevallen in a—c genoemd, zijn »bevreemdend«; de inversie in dezen laatsten zin is *fout*. Uit *alle* vier gevallen kan de gewoonte van foutieve inversie voortkomen, door analogische verbreiding⁴.

¹ Omdat de twee samengetrokken zinnen niet meer zuiver *nevengeschikt* naar den inhoud zijn verbonden.

² Ook een subj. in synoniemen vorm herhaald: *De contributie* bedraagt f 20.— en zal *deze* in twee termijnen geïnd worden. —

³ Synoniem van *zoo*.

⁴ In poëzie zelfs komt foutieve inversie voor: Onze oogen proeven iets groots en *daarvan* gaat er || Een trek van grootheid door ons geestes-trachten || En *zijn wij* thuis in grenzeloze sferen (Henr. Rol. Holst). — Dit is een constructie »ad sensum«; de auteur *voelde* den aanloop (»*daarvan*«) als: »*daarom, daardoor*«.

Het is bekend, dat in sommige kringen (ouderwetsche dameskostscholen, de handelswereld) de inversie na »en«, ook na zinnen *zonder* aanloop, in den brievenstijl *regel* is: met het *gesproken* Nederlandsch en het litteraire geschreven Nederlandsch is deze inversie *in strijd*; zij is foutief.

§ 317 In den bijzin met aanloop wordt bij verzaamd samengest. gezegde het Vf. bij voorkeur *voorop* geplaatst:

als gevolg waarvan in ons land geleidelijk eenige inrichtingen zijn in werking gesteld (N. R. C.). — Ook omdat daardoor de belangen der provincie zou den kunnen bevorderd worden (id.). —

In deze zinnen staat voor het subj. een *aanloop*. Nog typeerder voor den betoogenden stijl zijn de bijzondere soort van bijzinnen met een aanloop *vóór* het *voegw.*:

Eenling *als* hij altijd min of meer is geweest, mag dit tijdperk in sommige opzichten door hem zijn beheerscht . . . (N. R. C.). —

§ 318 De gewoonte, aan 't eind van een zin omvangrijke of veelsoortige »gegevens« op te sommen in officieele »staten«, verklaart de »duidelijke« plaatsing van een subj. of obj. aan het einde van allerlei zinssoorten:

4000 kunnen hiervan afgetrokken worden, waardoor men *overhoudt* 127000 woning-behoevende huishoudens (S. Vf. A.). — Dat in dit jaar te A. gereed gekomen waren 4000 door particulieren gebouwde woningen (A. V. Vf. S., *inversie* in bijzin). — Hieronder moeten worden verstaan alle waren van plantaardigen oorsprong. —

Ook in het betoog van *juristen* komt deze schikking voor: Toch wil ik nog iets nader beschouwen *die verhouding* van een exacte in een abstracte richting. —

ZINNEN ZONDER PERSOONSVORM (Vf.).

DE VOCATIEF.

§ 319 De vocatief had in oudere talen een eigen casus-vorm; in het Nederlandsch heeft hij den »onverbogen« vorm van den nominatief, gelijk o. a. blijkt uit den *pronominalen* vorm: »Jij¹ *rakker!*« — Hij is geen zinsdeel, maar staat als »zin« op zich zelf, of naast een anderen zin. De spreker richt zich door dezen zinsvorm tot de tweede persoon²; in bijzondere

¹ Zie ook § 125 Opm. 1 en § 323b.

² De persoon van den vocatief is *bepaald*. *Strijdig* hiermee is de functie van *onbepaalden* persoon in: Ik bemin u, vele *volken!* (Verwey) (tenzij hier bedoeld is »veelheid van volken«; dan is de vocatief kwalitatief) — en de *negatieve*: Geen *eunjers* uit den hoop! (Hooft) = Jullie die geen toeverkollen bent! —

opwinding kan hij zijn *ergernis* erin uiten, gericht tot een afwezige of zichzelf: »Stommert«! — In litterairen, beschrijvenden, stijl komt de vocatief bij oudere schrijvers voor als aanroeping van den *lezer*:

Begeven wij ons thans, *geduldige lezer*, op de vleugelen der phantasie, naar het stulpjen, waarvan ik sprak . . . —

In de *epische* poëzie is aanroeping der *Muze* van oudsher gangbaar; in *lyrische* die van allerlei »personificaties«¹:

Wien, *eik!* zult ge op de waterbanen schoren? (Perk). — Vaarwel, mijn *wandelstaf!* En, *gordel*, wees ontbonden! (Gossaert). —

Dergelijke vocatieven zijn dikwijls »aangedikt« door een versierend adjectief²: Klinkt helder óp, *gebéeldhouwdè sonnétten* (Perk). — of wel zij zijn in verzaarden vorm omschreven: *Gij lieblingsloof der minne in vast vergeten eeuw* (Potg.). —

Wanneer wij zeggen dat de vocatief geen »zinsdeel« is, dan bedoelen wij meer in het bijzonder: hij heeft geen *casusfunctie* in den zin. Er wordt dus geen »betrekking tusschen twee substantieven in den zin« door uitgedrukt. Wel drukt de vocatief een betrekking tusschen twee personen uit, nl. tusschen den spreker en den aangesprokene! Wel kan de vocatief een functie uitdrukken bij een zin, waarmee hij verbonden staat, nl. een gevoels-*modaliteit*. Er is nog één mogelijkheid, dat de vocatief een zekere *casusfunctie* verricht: wanneer hij als *aanroep* van het in den volgenden zin genoemde of bedoelde subject voorop staat: Jan, geef me de vijf. De vocatief is hier psychologisch subject (in zinsvorm, analytisch afgescheiden zin = een woord) bij den imperatief. Maar zelfs bij deze opvatting is de vocatief nog geen (logische) *casus in den zin*.

Wanneer men zegt, dat de vocatief »den vorm heeft van den nominatief« neemt men alleen grammaticale flexievormen in aanmerking. De vocatief is echter *formeel* gekenmerkt door intonatie en accent.³ Hij heeft zelfs drie verschillende schakeeringen naar *accent* (en *toon*): de *mededeelende*, de *vragende* die twee accenttoppen heeft, met stijging van den toon naar het einde, de *nadrukkelijke* met één versterkten, accentstoot. Omdat de spreker door den vocatief meestal »de aandacht van den aangesprokene vraagt«, is de *vragende* accentuatie het meest gebruikelijk, vooral in de gemoedelijke omgangstaal der *Hollanders* (In het Gron. bijv.

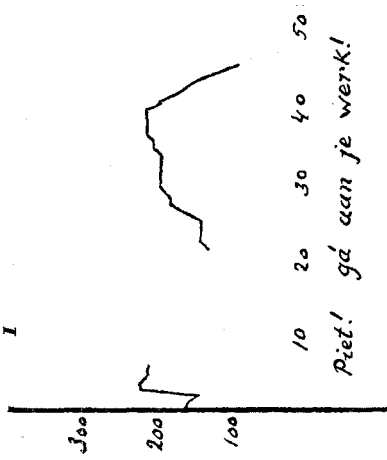
¹ Zie § 31.

² Zie § 115.

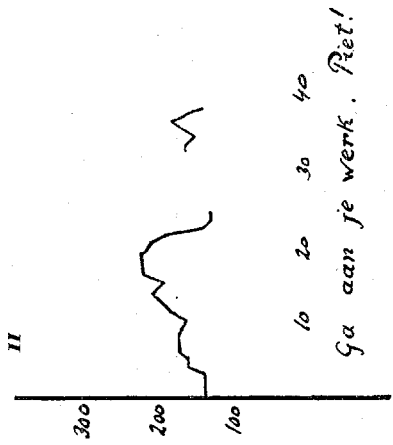
³ Ook in oude talen verschilde een vocatief van een flexivisch gelijken nominatief door het accent.

Bijlage VIII

I

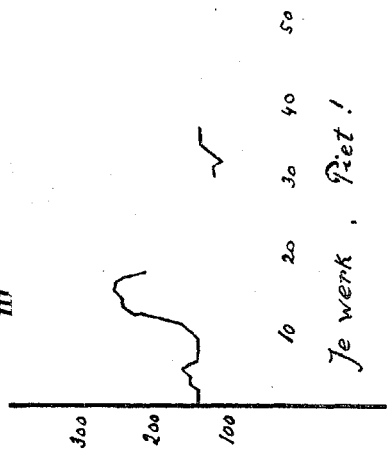

Piet! gá aan je werk!

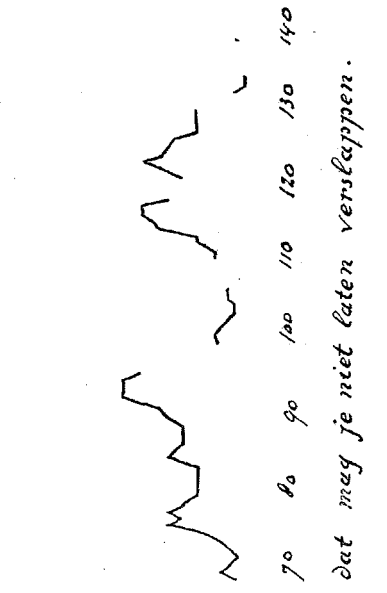

Ga aan je werk. Piet!

III

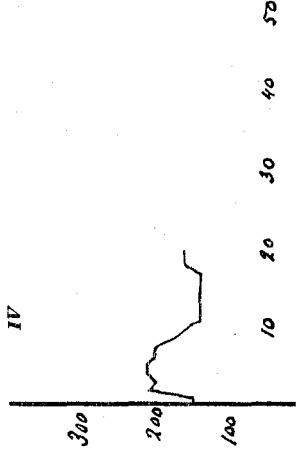

Je werk, Piet!

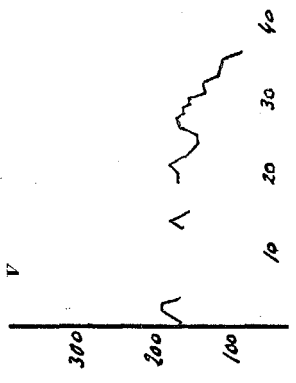

dat mag je niet laten verslappen.

IV

V

is deze intonatie nauwelijks te onderscheiden). Ook in deze zinssoort wordt dus een *modaliteit* uitgedrukt: vraag en gebod, en bovendien de *stemming* van den spreker. Een der gewichtigste functies van den vocatief is, modale schakeering aan te brengen in den zin, waar hij *bij* staat; vergelijk de eenvoudige mededeeling, de vriendelijke aandrang en het nadrukkelijke gebod:

»Je mòet je wérk nog màken«. — »*Piet*,¹ je mòet je wérk nog màken, hooër!« — »*Piet!* — Je mòet je wérk nog màken!« — Vgl. hiervoor de intonatiecurven van den imperatief § 20.

Intonatie.

Een voorbeeld van verschillende intonatie-vormen van den vocatief in verband met verschillen in zijn functie levert Bijlage VIII.

In fig. I heeft de vocatief den *bevelenden* roep vorm: *Piet! gá aan je werk!*; hij staat *voorop*, met eerst sterk-*stijgend*, daarna *hoog-blijvend* accent; de toon raakt nog net even boven de hoogste top van den volgenden imperatief uit.

De *achtergeplaatste* vocatief uit fig. II is gemoedelijker: *Ga aan je werk, Piet!* — De interval in de vocaal is veel geringer, het eind is dalend. De toon ligt beneden het imperatieve accent, beweegt zich tusschen 150—190 en daalt dus niet af naar »normale rust-hoogte« (± 100 bij dezen spreker, vgl. slot van fig. I, V).

Als *onderbreking* van den ernstig-waarschuwenden zin in fig. III: *Je werk, Piet, dat mag je niet laten versloffen!* — vormt de vocatief door zijn diepe ligging een eigenaardig contrast met de hoge topaccenten en groote intervallen van de waarschuwing. Hij is stijgend van toon en handhaaft zijn eindtoon, maar heeft geringe interval en ligt beneden het zinsbegin. Fig. IV toont den vocatief met vragende toonbeweging: *Piet? ga je aan je werrek?* — De vocaal is 2 à 3 maal zoo lang als bij de vorige vocatieven, de toon is stijgend-dalend-stijgend, zoodat de vocaal twee toppen heeft, waarvan de eerste veel hooger en omvangrijker is dan de tweede, gescheiden door een gerekt dal.

Om de vocativische accenten nog duidelijker te laten spreken, is in fig. V de grafiek gegeven van den mededeelend-constateerenden zin: *Piet gaat aan zijn werk*, waarin »*Piet*« als subject den »normalen« symmetrisch stijgend-dalenden toonvorm heeft. Men lette ook op den duur: hier $\frac{4}{50}$ sec., in fig. I—III 6 à 7, in fig. IV $\frac{20}{50}$ sec.

¹ Dit teeken geeft het tweetoppige accent weer.

§ 320 Behalve de accentuatie brengt de *plaats* van den vocatief in het verband van den zin verschil van functie teweeg:

1. De vocatief, louter uit een naam of titel bestaande, komt *voorop* in het verband hoofdzakelijk voor bij *bevelen* en uitingen van *hevige gemoedsbeweging*; hij heeft dan de *nadrukkelijke* accentuatie¹:

(met oog en waarin de ontzetting lag uitgedrukt): »Meneer... de tjalk is weg!« — »Schipper! Die drommelsche aap van 'n jongen«, gromde de barbier, verontwaardigd naar adem happend. — Mèt loop ik na me vrouw: »Jaan«, zeg ik, »geef jij mij vijf cente voor te schere«. — »Lot, je overschoenen!« waarschuwde Ammy bij de deur. — En daar is 't ineens: »Manne, geef je over!« —

Nu en dan komt de vocatief voorop in de *verzoekende* vraag, met *den vragenden toon*: *Päul, kóm je eens gäuw?* (Arm.). —

Opm. In vocatieven als deze laatste ontstaan, door den vragenden tweetoppigen toon, allicht de »liefkozende benamingen«, vooral tweelettergrepige deminutieven: zie § 95 *Opm.* Zie verder hieronder bij 2 en § 323.

2. De vocatief, louter uit een naam of titel bestaande, komt *achteraan* in het verband voor:

a. bij *vragen* van allerlei modaliteit:

»Wanneer zou dat zijn, *schipper?*« — »'t Is vijf uur. Ga je mee, *Amme?*« (Arm.). — »Ben je niet erg vroeg uit school, *Berry?*« vroeg Lot a r g w a n e n d (id.). — »Zal je je mond houden, *Peerie?*« —

b. bij *mededeelingen*; hier drukt de vocatief een zekereren nadruk uit:

»Plicht gaat vóór, *jongen,*« verklaarde de trouwhartige zeerob. — »M'n moeder slaat me nooit, *schipper!*« — »'t Is wáár, *mán!*« —

c. bij *verzachte bevelen*:

»Hou 't maar vast án, *maat!*« (Bru.). —

d. in beschaafde conversatie geschiedt de toevoeging van den vocatief na mededeelingen, *louter* om »beleefd« te zijn:

»Die van U ook, *Mevrouw?*« »Ik héb er geen, *Dien*« zei Ammy onverschillig. —

3. De vocatief, louter uit naam of titel bestaande, komt *middenin* het zinsverband zelden voor:

»Nou weet jij, *meheer*, dat Toon niet gauw bang is, maar toe voelde ik m'n eige toch verschiete« (Bru.). —

Ook in dit geval is, na het ietwat »astrante« vnw. »jij«, de *vocatief* een overgangswoordje, een uiting van *beleefdheid*. Bij kinderen en *eenvoudige* verhalen komt de *stereotype* onderbrekende vocatief voor. Soms heeft dan ook in gevoelige poëzie, de *onderbrekende herhaalde* vocatief sterke gevoelswaarde:

»Moeder, weet je nog hoe vroeger || Toen ik klein was, wij te zaam || Iedren nacht een liedje, mòeder || Zóngen voor het ráam?« (Nijhoff). —

¹ Zie hiervóór § 319.

§ 321 De vocatief kan bij verval van pauze nader verbonden worden met een uitroependen zin van één woord. Als *deel* van een *groep* staat dan de vocatief óók *aan het begin* der rede, maar heeft z'n *nadrukkelijke* functie¹ verloren; meestal is hij *vriendelijke* of *beleefde* toevoeging:

1. in formules van begroeting en afscheid:

»Goeien middag, *Berry*« (Arm.). — »Dág *kînd* — hoorde ik Lót daar öök?» (id.). — »Zóo *jônge*, ik dacht niet dat jij nog komen zou« (id.). —

2. bij »ja« en »neen«:

»Já *Dirk*, daar hè je recht.« — »Jawél *schipper*, maar ik dórst nièt.« — »O *née schipper*, in een touw nièt!« —

3. bij nadrukkelijke inleidingen, die *in oorsprong* imperatief zijn²:

»Pas óp *vàder*, hij gaat er van door!« — »Zég *Dirk*, wees nou 's ménsch!« —

Achteraan: »Morgen 'n beetje vroeger, hóor *kînd*« (Arm.). —

4. bij uitroepen in den vorm van een *adv.*³:

»Wél *maat*,« zegt de ander, »as je mijn nou verneuret!« (Bru.). — »Nóu *Groótpá*, ik kom wel es gauw terug« (Arm.). —

In de omgangstaal is zelfs bij het nadrukkelijk geheven voegwoord »en« de verzachtende vocatief mogelijk:

»Én *jò*, zoo'n èmmes vrij léve, da's toch maar alles« (Bru.). —

Voor een *imperatief* is de vocatief ook wel *gescheiden*, en nadrukkelijk geaccentueerd:

»Héi, *Dirk*, kóm 'r is hiér!« (Bru.). —

De vocatief gaat met ondergeschikt accent *vooraf* aan een nadrukkelijk zinnetje in:

»*Grópa* tó e, ik ben zoo warm, krijg ik óók thée?» (Arm.). —

§ 322 De vocatief verricht zijn *eigenlijken* dienst, wanneer hij los van andere zinnen staat, als *aanroepvorm*; de spreker trekt de *aandacht* van den aangesprokene: (Amme loopt peinzend langs de straat . . .) »Amme!« Ze keek om . . . (Arm.). — Deze vocatief komt ook voor aan het begin van een redevoering in hoogerem stijl: »Dámes en héeren!« — De modaliteit van de uitnodigende vraag komt erin bij vragende accentuatie:

Lot wipte van haar stoel op; »Daar hoor ik Paul's stem in de gang!« Zij deed de deur open, riep vroolijk: »*Pául*«. »Ja ja, ik kóm!« (Arm.). —

De modaliteit der *verrukkîng* is uitgedrukt in:

»Wees gerust maatje . . . de manschap zal 't wel goed vinden, dat je je aandeel krijgt.« »*Schipper!*« riep Paddeltje uit. En hoe zijn beentjes dien dag ook gedribbeld hadden, hij begon van nieuws te dansen en te springen. —

¹ Zie hierboven.

² Zie § 293.

³ Zie § 324 enz.

Bij verzwakking van klank krijgt de vocatief zelfs de beteekenis van een *liefskoozing*: Achter zijn vader keek Paul Ammy even onderzoekend aan, knikte haar dan stil toe: »*Amme* . . .« —

§ 323 De rijk geschakeerde, en bovendien vaak sterke, gevoelswaarde van den vocatief, wordt niet alleen door accent en toon en plaats in den zin uitgedrukt, maar blijkt ook uit verandering in den taalvorm. Bekend is, dat eigennamen worden vervangen door *gemoedelijke* of *liefskoozende vormen*: Pepi, Pup, Ben, Benny, Honny, Ber, Berry etc. De verkorting¹ van »titels« valt vooral den kindermond gemakkelijk: va, moe, pa, ma, opa, ova, etc. Verkortingen zijn ook: menéer, mehéer, mevróuw, juf; ook »baas« is misschien een verkorte, althans gemoedelijke vocatief geweest, evenals het subst. »ober« uit den aanroepvorm door verkorting is ontstaan. Substantieven kunnen in den vocatief als *benaming* (i. c. een dochter) voorkomen:

De oude heer stond op met blijde haast: »Dág, k'nd« (Arm.). —

Deze benamingen kunnen sterke bewogenheid van den spreker uitdrukken:

'k Zou nóg kenne griene, *man*, as 'k er an denk (Bru.). — *Kerel*. denk toch 'ns! (id.). — Wat 'n gloed, *man!* (id.). — »En dan gaan we stroope, jage op die ruige plate van Onrust, *mehéer* . . . stikvol van die vogels! . . .« — De vocatief *meheer*, *meneer* is ook weer soortnaam geworden ('n heele meneer! — meheertje = commissaris van politie). Hetzelfde gebeurt met lokwoorden voor dieren². Ook *dominee*

Vriendelijkheid, onderworpenheid, opluchting, worden uitgedrukt door den *deminutieven vorm*³:

»Wat scheelt eran, *kereltje*?« vroeg de man vriendelijk. — »Wees gerust, maat jel!« — Zijn oogen zwommen in tranen: »*Schippertje*, toe . . .!« —

Ook *kleineerende ironie*: »Laat jij dat vodje maar zitten, *jongetje!*« —

Versterking van den nadruk wordt uitgedrukt door:

a. herhaling:

»Kom gauw zitten hier bij 't vuur; *kinderen*, *kinderen*, wat 'n weer« (Arm.). — »*Schipper* . . . *schippertje* . . .« Padde's oogen knipperden smeeekend. —

b. door toevoeging van den *pronominalen vorm*; die dan syntactisch verbonden staat:

»Wil je koest zijn, Meerie, en jij *Hendrik!*« — »Jij *aap!*« —

¹ Zie § 32.

² Zie hierover o. a. Naarding, O. Taaltuin III 378 en vlg. Een der eigenaardigheden dáar genoemd, is de verschillende loknaam al naar het geslacht: In Roden roept men het konijn (beide geslachten) met den verkorten vorm *nien*, het vrouwelijke konijn met *trui*, den »rammelaar« met »*am*«.

³ Vgl. Havers, Handbuch § 42.

c. door noeming van *den heelen naam* (in plechtige rede):

»Names de heer Officier van Justitie motte we je geweer af komme neme, *Dirk Dekkers!*« (Bru.). — »Luister goed, *Padde Kolemeyn!*« —

d. door toevoeging van *adjectieven*: de vocatief drukt dan *tevens* een waardeering der *eigenschappen* van den aangeroepene uit:

»Waaróm, malle *jongen?*« — »Arme *jongen*, ben je dat heele eind komen loopen?« — Het adj. is *niet* meer onderscheidend, drukt alleen een *gemoedelijke stemming* uit: »Kom maar es hier, ouwe *jongen!*« — ook wel *ironie*: »Ze kunnen je missen . . . fijne *meheer!*« —

Opm. *Versteend* is het *achtergeplaatste* adj.: »O schippert*ielief!*« —

e. door toevoeging van een ander attribuut:

»*Aap* van 'n *jongen*, was dan voor den dag gekomen!« — »Schreeuw maar niet zoo, jullie met je boterbekies!« —

LOSSE ZINNEN ZONDER PERSOONSVORM (VF.).

§ 324 Door samentrekking¹ van zinnen in de gesproken taal, vooral van *vraag* en *antwoord*, ontstaan zinnen zonder uitgedrukt verbum finitum. Feitelijk zijn ze verbonden door den zinstoon:

»Wat is dat?« »*Een zwanennest!*« riep Arie. — »Is 't met Jopie goed?« »Ja, *best!*« — »Jij heet Padde, hè?« »*Padde Kolemeyn.*« — »Ga je er niet heen?« »*Misschien.*« — »Ben jij niet erg vroeg uit school, Berry?« »*Heelemaal niet!*« — »Ja kind, ik laat alles maar weer aan jou over!« »*Maar niet aan mij alleen!*« — »*Drie maanden . . .*« herhaalde Padde toonloos.

Ook na een *rhetorische* vraag: »En wie zie ik daar liggen? *De veldwachter!*« (Bru.). — Uit sterke samentrekkingen van dezen aard ontstaan stereotype uitdrukkingen:

»Zou het echt een wilde zwaan zijn?« »*Natuurlijk.*« — »Krijg ik ook thee?« »*Natuurlijk.*« — »Maar kijk die zwanen e's kwaad zijn!« »*Of ze!*« — »Heb je m'n mantel? Waar is ie toch!« »*Hier!*« — »*Daar!*« —

Bij opsomming: »Nu gaan we.« »*Eerst ik, dan jij!*« —

In den omgangstoon duiken steeds zinnen zonder persoonsvorm op, wanneer alleen *aanduiding* noodig is, en het eigenlijke »gezegde« niet in het *werkw.* (zijn)² schuilt:

»*Over veertien dagen* al de acht-en-twintigste, vader«, zei Lot, diep in haar stoel gedoken, genietend van haar thee (Arm.). — Even later kwam Paul binnen. »*Jullie* met z'n tweeën«, zei hij knikkend. —

§ 325 Het nadrukkelijk *accent* van den *uitroep*, *verzwaring* door pronominale en adjectivische vormen, toevoeging van »hè« en »hoor«, stempelen de

¹ vgl. § 365.

² Zie *verbinding* door »zijn« § 268.

volgende stereotype vormen *ondanks* het ontbreken van 't verbum (meestal »is«) tot een uiting van *gevoel* + *oordeel* die »af« is, dus tot een *zin*:

»Wat 'n weer!«, hijde Lot driftig. — »Wat 'n mooie vogel!« — »Die drommelsche jongen!«. Grim mig sloot hij de deur. — »Wat 'n gloed, man!¹ en die groote electricke bolle d'r in, en al dat volk...« — »Hè, leelijke dieve!« — **Prachtig gezicht hoor**, fijn! — Dus, de drijvers gevat, maar *Piet*, me maat, **rikketik² 'r van deur!** —

Ook in *ironischen* toon: Wel wel, 'n **lief domineeszoontje**, **dat** moet ik zeggen! In poëtischen stijl komen substantivische uitroepen als deze laatste voor, ingeleid door »O!« en het vnv. »die«³:

O, die *jolige wind* door het wuivende land! — O, die wangen als sneeuw! O, die lippen als lood (H. Swarth). — In volkstaal zonder »O!«: Die leelijke aap!« »Dat lieve kind!« — Talrijk zijn in de omgangstaal de korte staande uitdr., waar overal 't werkv. »zijn«⁴ bijgedacht kan worden: »Goed zoo!« — »O zoo!« — »Goed hoor!« — »Geen sprake van!« — Vergelijk ook: »Gevangen!« — »Gelogen!« — »Gesnapt!« —

De »onbepaalde wijs« drukt, ook al door accent en toevoeging, een *overtroffen eigenschap* uit in:

»'n Iedereen mag gerust komme kijke... want wèl staat er niet véel meer — *maar glimme en blinke...* as bij de keizer!«⁵ (Bru.). —

§ 326 Talloos zijn de staande uitdrukkingen, die alleen bij uitzondering buiten het verband van andere zinnen voorkomen. Zij zijn van den volgenden of voorgaanden zin meestal nog wel gescheiden, maar hun dienst bestaat voornamelijk in de omschrijving *van een sterken nadruk* op den inhoud van den vorigen of volgenden zin; meestal omschrijven ze tevens een psychologische *modaliteit*, soms ook een logische *modaliteit*:⁶

1. Schrik, ergernis en angst worden uitgedrukt door *vloeken* en *bezwingingen*: »Wat drómmel! nou ben ik 'm zelf kwijt.« — »Goeie genade, Paddeltje!« riep lange Meeuwis. »Maar mijn hemel! als hij toch geen zin heeft!« zei Ammy. —

Ook *overreding* en *verbazing*:

»Met zoo'n vletje op de groote plas... *potserdik* maat, dan ben je ommers de keizer!« (Bru.) — De oude meid sloeg haar handen samen. »Guns, is u daar nou nog!« —

2. bevestiging; verzekering:

»Goed zoo! je zult het gauw leeren.« — »Wis en drie!⁷ Je komt thuis met een bom duiten!« — »Goed, samen dan« (Arm.). —

3. samenvatting bij het vertellen:

»Affijn... weet ik nog wat 'k allegaar heb uitgedacht.« (Bru.). — »Ziezoo,

¹ vgl. § 323.

² »rikketik« = zoo hard dat zijn »hárte zeì van ríkketiketik«.

³ Zie § 135. ⁴ Met *subject* of *daar*.

⁵ weggelaten is hier: ... *dat het er doet!*« vgl. ook den omschreven *superlatief* § 31.

⁶ Zie § 17. ⁷ Uit »Wis en driemaal wis!«? —

dat 's weer klaar!« — Had 'k bijna dood gevalle . . . *Nou*, dat liep toe nog met 'n verstuike schoer af (Bru.). — 'k Hoor van 'n kameraad, dat er sjans was, op dubbele gazie. *Nou*, 'k denk, dat zal dan ook wel zoo'n drijvend dookkissie weze . . . (Bru.). —

4. verbazing, verrassing, bewondering, verzekerdheid:

»*Wel*, da's merakel!« — »*Ha*, hij wordt wakker, hij ziet ons.« — »*Tabak*, margerine, vate wijn — *poë* — allegaar moos waard!« (Bru.). — »*Oh*, maar hij dóet 't, wees maar gerust!« — »*Wél*, als dat gebeurde, dan zou ik zeggen:«

5. ergernis, afkeer:

»*Och wat!*«, riep meneer T. geërgerd, »altijd denk jullie dat die jongen kwaad doet!« (Arm.). — »*Och*, wat hebben we eraan!« — »*Hè*, valsche kerels!« —

6. de gewone bevestiging en ontkenning van »ja« en »neen«:

a. *ja* na een vraag: »*Is dat weer over?*« »*Ja* — *dat's weer over*« (Arm.). — In den zin opgenomen: »*Twintig gulden?*«, stamelde Ab beschaamd »*twintig gulden?*« »*Ja* wat dacht jij dan wel?« —

b. Na een mededeeling: »*Over veertien dagen de 28ste, vader!*«. »*Ja* kind, *ik laat alles aan jou over!*« (Arm.). — Concessief: »*Ze hebben 't al weer gewonnen*«. »*Ja*, *maar of ze nou 't kampioenschap houden!*« (Arm.). — Enkel nadruk: »*Ja*, *ze zullen je wel leelijk voor den mal houden!*« — »*Ja*, 't is toch wat, op mijn jonge jare, as je zoo de kost op mot hale«. — Zeer nadrukkelijke bevestiging in: »*In dat geval, já!*«

In de versterkte vormen »*jawel*, *och ja*« ook concessief¹:

»*Jawel*, maar toen de veldwachter ons op de hielen zat, hād je niet zoo'n praats!« — »*Jawel* schipper, maar ik dorst niet . . .« — »*Och ja*, je moet *maar* denken . . .« —

c. *Ironisch*, toespelend op het tegendeel², staat: »*En jawel*, geen mensch had er zin in!« — »*Ja*, trek maar geen gezichten!« — »*Ja*, hún 'n zorg!« (Bru.).

d. »*Nee(n)*« na een vraag: »*Kun je in een touw klimmen?*« »*O nee*, schipper. In een touw niet.« (Kievit). — De sterke nadruk op een ontkenning leidt in dezen zin tot *dubbelen* negatieven vorm. De vorm »*nee*« kan ook *volgen* op den eigenlijken zin: »*In een touw niet! Née hoor!*« — Na een negatieve vraag: »*Hebt u dan geen natte voeten?*« »*Neen*«, zei ze geïrriteerd kort³ (Arm.). — In verzaarden vorm: »*Hou je me niet voor den gek?*« »*Welneen* — *ik*«, zei de dikkerd. »*Dat verzekert ik je!*« — Deze pronominale »*flexie*« van den uitroep ook in het Katw.: »*Was je daar al meer geweest?*« »*Wel jae 'k!*« — »*Vóer je daer van?*« »*Bè neen 't*« (= *Wel neen 't*, waarbij 't den zinsinhoud aanduidt). —

Enkel nadruk is omschreven in: »*Nee hoor! dan is mijn moeder anders!*«

¹ vgl. § 17.

² Daarin bestaat »ironie«.

³ Antwoorden in één woord is niet »beleefd«.

7. de formules van begroeting en afscheid, in hun verkorte vormen: »(God geve u) *goeden dag!*« »*Dag Pa!*« — In Holland bij 't afscheid: »*Dăg!*« — Verder: »*Morrege!*« — »*Navond!*« — »*Hadie!*« — »*Hallo - allou - allou!*« — Vormen die het *Katwijk*sch typeeren zijn o. a.: »*Weeran!*« geroepen ná de »skoft«. »*Kedaer*, dat hij nau het loodje mos legge!« »*Jae waerelek!*« in de beteekenis: »Precies, nu begrijp ik het!« —

§ 327 Bovenstaande uitdrukkingen krijgen ook door *herhaling*¹ sterkeren nadruk:

Hei hei! laat dat hek 's los!²« — »*Ho, ho*, niet zoo gulzig!³ — »*Nou, nou!* dat is 'n verrassing!« — »*Ja, ja*, ik weet wel«, suste hij goedig . . . (Arm.). — Zij fronste onwillekeurig: »*Ja vader!* *ja!* maar ik kón niet vroeger« (Arm.). —

Ook bij de ironische uiting:

»*Wel, wel*, je bent 'n lief jongetje!« — »*Zoo, zoo*, ben jij die groote held?« —

Een *zinsverbinding* komt bij deze uitdrukkingen zelden voor:

Eén bui rouw weer, e n me benne voor de haai (Bru.). — *Eén stijve bries*, e n dat schepie was naar de haai geweest. —

De verhouding is die van een *bijw. bijz. van voorwaarde* tot een hoofdzin.

§ 328 In de vluchtige schets, van journalisten bijv., komen zinnen zonder Vf. voor, waarin alleen maar *aangestippeld* wordt, in groote lijnen *getypeerd*³, als in den korten volkstaalvorm³:

Vertelde al z'n narigheid uit: om schuld voor 't hek van z'n huis gezet. — Z'n vrouw de vorige week pas gestorven — en nou met dat joggie van 'm de boer op. (Bru.). — 'n Harige tronie . . . Zeer duister nachtmensch (!); dik verpakt . . . (id.). —

Impressionistische schrijvers hebben getracht, voor de *beschrijving* een stijl van deze »aanstippende« zinnen te ontwikkelen: de bepaling van modaliteit, tijdstrap, aspect, getal en persoon in één vorm (van het Vf.) is bij de directe weergeving van zintuiglijke indrukken te *logisch*. Weglating van het Vf. vooral geeft den zin de noodige losheid. Deze stilistische bijzonderheid vindt echter weinig navolging, zeker niet in den modern »zakelijken« stijl.

§ 329 Vragende zinnen zonder Vf. (en onderwerp) komen, door samentrekking en verzwijging, in den dialoog voor:

»Tóen had je nog terug gekund.« »*En nu niet meer*, schipper?« —

Zonder dat in het voorgaande het Vf. is *gesproken*:

Dien stond te wachten: »*Die van U ook*, mevrouw?« vroeg ze. —

¹ Zie ook § 323a.

² Zie ook § 342.

³ Zie § 330, over Gron. en Katw.

Een of meer woorden van een vraag kunnen in aansluiting daaraan *herhaald* worden:

»Kun je klimmen?» «*Klimmen*, schipper!» — »Heb je soms 'n gulden bij je?» «*Een gulden*, ja zeker! — »Ga je er niet heen?» «Misschien.» «Misschien?», zei Lot verwonderd. — Het gesprokene kan in den samenhang van den dialoog in verkorten vorm worden *aangeduid*: »*Ada logeert bij ons.*» «Och die? Nu, dan neem je haar mee.» — De korte aanduiding van een »gezegde«, zonder dat er *gesproken* is (bij een ontmoeting): »Jij? *Dat's ook toevallig.*» —

De behoefte aan den *korten* vorm bij nadruk of spanning, of bij snelle gedachtenwisseling, brengt zinnen teweeg die alléén bevatten: een participium: *Begrepen?* — een pronomen of adv.: *Wat? Toch? Wat dan? Waarom? Wie?* — een voegw.: *En?*

Dergelijke korte vragen zijn *inleiding* bij een uitvoeriger vraag: »*Wel?* en wat zei je vader?» — »*Nou*, en wat zou dat dan?» — »*Wat*, wou jij het beter weten?»¹ —

In het Katwijksch (en ook elders in Holland) is een verschil tusschen het uitroepende en vragende »wat«. Het uitroepende heeft een korten stoottoon en is eenlettergrepig; het vragende heeft twee lettergrepen en den vragenden »staart« in de tweede: »Piet lech toch ammaer iet te vlouke!« »*Wat* flouke; 'k flouk geniens!« — »'k Loof al me léve dat Klaes op s'n auwe dag nog an 'n maaid gaet beginne«. »*Wat!* Lòòp-éçh!« (Klaes komt er op af): »*Wattè?* *Wattè?* Wat saat-tie kreng daer? Is ie gek?» — Een mooi voorbeeld van *verkorten* vorm der gespannen rhetorische vraag in poëzie is:

En toch besluyp't me één vrees: *Wat van den dag van morgen?* *Wat*, als het dorp ontwaakt?² (G. Gossaert). —

§ 330 *Bevelende* zinnen kunnen uit den aard van hun functie heel kort zijn: *Eerst je handen!* — *Nu je gezicht!* — *Morgen een beetje vroeger!* — *Een beetje vlugger!* — *D'r uit!* — *Vuur!* — *Niet zoo haastig!* — *Geen uitvluchten!* — *Handen thuis!* — *Geen zorgen voor den tijd!* —

Een *infinitief* of *participium* is imperatief, ook prohibitief, in:

Aanleggen! *Aanleggen* moeten jullie (Kievit).³ — *Niet zoo pruttelen!* — *Niet doen!* — *Mond houden!* — *Rechts houden!* — *Ingerukt!* — *Opgelet!* — *Nou niet praten!* en goed uit je doppe *gekeke!* (Bru.). — In het Gentsch: »Ezuu nie *geboerd*, dat en es nie zuust!«⁴ — *En opletten*, of 'k zal op u fuure zitte! — *Goane* kier om e stukske kaos veur onze soepee; moar nie *van t'eten*, onder de wig, en nieuwerst *binnen te gaan*. —

¹ Zie § 285, over *hè?*

² Tevens *variatie* van »den dag van morgen« in volledigen zinsvorm: § 289.

³ vgl. »Vallen je anker!« (A. Wer. Buning). ⁴ = juist, goed.

In litterairen stijl:

Nog eens met alle macht || *Beproofd* door 't net van doornen te geraken (Perk). — Alsamen *toegelast* en 't mes *gevat*! (Staring). — 't Benoódigd zand van voren *weggeschept*! || Luidt het bevel (M. Verwey). —

De afwezigheid van het Vf. kan hier leiden tot onduidelijkheid in de modaliteit. Bij de bovenstaande deelwoorden bijv. kan men buiten het verband der zinnen den imperatief niet altijd van den adhortatief onderscheiden. De korte *indikativische* zin kan denzelfden (geschreven¹) vorm hebben:

Eindelijk waren we in Halfweg. In een herbergje gebruikten we een kop thee. En dan naar buiten, naar 't water. *Snoeren afgewonden, vastgebonden, hengelstokken in elkaar gedraaid, aas aangeslagen*. Dan een schilderachtig hoekje *opgezocht* (J. Ligthart). —

Ook bij Potg. vinden we in snellen vertelvorm deze korte zinsvorm (in »erlebte Rede«): »En nu de boeken eens *ingekeken*? Neen, nog eens den brief van Rogier weer uit de lade *genomen* en wéer *gelezen*!« —

Versteende vormen zijn: *Toe!* — *Vort!* — *Allé!* — *Marsch!* — *Ho!* — Ook als inleiding van een gebod: *Toe*, stap in. — *Ho!* sta stil. — Of als variatie van het gebod, erop volgende: *Ga weg!* *Vort!*

De losse zinnen zonder Vf. hebben, zooals uit de hierboven geciteerde overgangen van de imperatieve naar de vertellende functie van het verl. deelwoord blijkt, een onvaste, een niet geheel »finite« functie. Over het gebruik van dergelijke korte zinsvormen in volkstaal valt dan ook het een en ander van algemeen belang op te merken.

Het is het »absolute« of »geïsoleerde« gebruik van deze werkwoordsvormen: het deelwoord of de infinitief niet ondergeschikt of verbonden aan een ander gezegde of naamwoord in een voorafgaanden of volgenden zin. In de historische syntaxis oordeelt men heel verschillend over deze zinsvormen. Behaghel², die over het algemeen zijn kracht zoekt in logische verklaring, zegt van den »Isolierten Infinitiv«: »Der Inf. steht bisweilen, ohne dasz er als Glied eines Satzes erscheint. Diese Verwendungen sind regelmäszig Ergebnis einer Ersparung, nicht irgendeiner prähistorischen, primitiven Infinitivbedeutung. Die Erscheinung eignet namentlich der mündlichen Rede und ist daher aus älteren Quellen nur spärlich zu belegen«. Verwonderlijk is hier de gelijkstelling van »primitiv« met »prähistorisch«, ook schijnt mij de redeneering in den laatsten volzin niet bepaald krachtig als argument tegen een hoogen ouderdom der constructies i. c. Het gebruik van participia verklaart Behaghel minder

¹ De *toon* is natuurlijk anders.

² Deutsche Syntax II § 747.

beslist uit »Ersparung«; hier onderstelt hij herhaaldelijk en wel wat al te grif, navolging van romaansche en latijnsche voorbeelden.

In zijn uitnemend werk over vergelijkende historische syntaxis »Vorlesungen über Syntax« spreekt Jacob Wackernagel vooral over den infinitief uitvoerig (I, blz. 265 vlg.). Hij verklaart het absolute gebruik deels uit »Ellipse«, deels als oeroud en algemeen, en vooral ook wijst hij, o.a. voor den historischen infinitief, op de sterke frequentie bij »bewegte Schilderungen«. Ook Sommer, in het handige boekje »Vergleichende Syntax der Schulsprachen« (§ 90), aarzelt, in het bijzonder den »affektvollen«, »abrupten« infinitief¹, uit ellips te verklaren, en van den imperatieve infinitief constateert hij, dat het gebruik in den latijnschen »Volksmund existiert hat«. Den historischen infinitief stelt hij voor, »unterzubringen« bij den genoemden »abrupten«. In W. Havers' Handbuch der erklärenden Syntax worden de constructies met veel meer beslistheid uit psychologische omstandigheden verklaard.

Hier volgen thans de »vrije« participia en infinitieven, de verbale zinnen zonder persoonsvorm, uit Fivelgoër Landleven.² Er blijke uit, dat in de volkstaal de opmerkelijke voorkeur voor deze zinsvormen een uitvloeisel is van de primitieve neiging de eerste en vooral de tweede persoon niet bruusk te noemen, hun activiteit niet al te direct te bepalen, en uit het sterk affectief-motorische karakter der primitieve uiting bij schilderende of dramatische voorstelling en ontboezeming.

I. Het verleden deelwoord.

»Kloar! Wring (= hek van de weide) dicht gooid, en ik boven op peerd«. — Moar 't leste peerd voldee mie wel zóo wonder, dat ik Beirum veurbie en nog even noa Spiek tou *deurjagd*, en dou weerom en veur deur *ofsprongen* en 't peerd an vrie netuur *overloaten*.« — Deuren *lös gooid*, jong (= de knecht) veur 't peert v ot (weg). »Goeien avond«. — Netoares en Jan van P. eerst nog wat bie ârven (= erfgenamen) in opkoamer *zeten*, en dou begunde 't spul. — »Nog al wat vreterei (= insecten) in 't land *had*, gewassen (= graan) *hâr* ook beter kend.« — »En net zoo *gaan*, as ik zegd heb, 't halve volk het d'r neit *wêst*.« »n Be-druifd joar man, heu min *wonnen*« (= 't hooi slecht binnen gekregen). — Deze gevallen zijn te kenmerken als historische en beschrijvende participia.

De tweede persoon wordt gemeden in: »Zoo Tjoard, ja, mit bôsschappen *kloarkomen* in 'n Dam?« —

Affectieve of ook geresigeneerde uiting in:

»En in mien zin was dat peerd wied genog beste, dei doar op 't land in 't ronde vloog. *Ofkeurd*, nah! Tou den moar!« — »Hei melkte koujen oet, doar leefd' he van; bie zuks

¹ Gevallen als: »Zoo'n klein kind te plagen! Foei!«

² Ik citeer alleen de verschillende typen.

groot *brocht* (daarbij was hij opgevoed).« — »Nou, en vrundelek *bedankt*.« — »'n Poar beste scheuvels (= schaatsen), smidsiezers; zuls (= zelf) *moakt* en over viefteg jaar *bruukt*.« —

II. De infinitief.

De schilderende, beschrijvende, en historische infinitief:

»Dat dat wör van dei gevolgen, dat ik d'r of sprong, peerd *omdraaien*, heufdstel van kop, en vot, dei luip weerom.« — »Hooge kerkhouden óp en dat noa stad tou mit mien peer' en woagen. Op Winneweer en Koakhaim *plaiestern*.« — »'t Was zoo dik as 'n kalf,« zee ze, »en hard *loopen* of zötjes (= langzaam) loopen, 't hulp gain spier, niks, al 'n tree of vief, zes, schuuns veur heur an.« — (Hei) hout mit voesten goaten in lucht. Moar alan *vluiken en bandiezen*. Den zugt he kwoad. — »Ik kom ankom (= aanstaande) hártst 'n rieksdoalder bie joe hoalen; en nou eerst moar op joen reken 'n Berenbörger mit zukker *hooopen*.« — En den zee he niks tegen, *smoegen* (= mokken), en rood om kop *worden*, en blauwe oaren hier bie dunëggen (= de slapen) en den zee he hail oavond niks meer. — »Even *antikkèn*, Sieboet boeten bèr«. (Men behoeft maar even aan z'n raam te tikken en S. het bed uit!)

De verschillende schakeeringen van den imperatieven infinitief:

»En den dou je 'n poar kikkers in 't kopke en 't schuddeltje d'r op en in mis (= mest) hèn *zetten* en dat 'n dag of wat stoan *loaten*.« — »Ik zee: wat wolttoe! *stilwezen*! en gauw op bèr (= bed) of mit Amerikoansche boeien onder toren.« — »Best eten, moar roseg eten, neit veur leu jongs (= kleine jongens). Moar neit te zuit *moaken*, dan wordt 't te kweer.« — »Oabram, neit vot goan mit dien schoapen, ik mout eerst nog twee dubbeltjes beuren!« — »Heb ie honger, den *éten*!« — »En dei 't heil slim moakt het: *Ophangen*!« — »Ik heb't neit heurd, en ik heb 't hier te zëggen, den moar wat harder en gauwer schrauwen!« — Talrijk zijn ook de gevallen, waar de infinitief als object of subject van een voorafgaand of volgend gezegde door een pauze geïsoleerd staat, maar nog verbonden:

»*Verspeulen*, dat doun ze âl baiden.« — »En *zwenmen*, dat kon wie baiden ook meroakel best.« — »Dat ontoug *opbârgen* en heur heur levend lang te vreten *geven*, dat deugt haildâl neit!« — »Over godsdeinst *proaten* en dik doen *worren* (= dronken worden), dat is Spiek in ain woord.« — »Moar mie lös *loaten*, dat was fransch!« — »Joa, *slachten*, van zuls, slachten, dat wait wie almaol wel.« —

De infinitief met »te« is in dit dialect betrekkelijk zeldzaam. De voorkeur gaat uit naar den infinitief zonder voorzetsel, den gesubstantiveerden, en de verbinding met »om te«. Absoluut gebruik van den vorm met »om te« is echter beperkt tot de algemeen gangbare stereotype inleidingen der mededeeling als: »Om kort te gaan«, »om maar eens wat te noemen . . .«, etc.

Eigenaardige losse infinitieven levert ook de taal van den vertellenden Katwijkischen visscher: Toe kwaeme de maaide, die 'n jaer of zeuventien waere; óok mee *helpe lenge*; maaide-n-ook *zingen-op te waege* (bij het traditioneele vervoer der netten naar de schuit werd gezongen), net-soo goed as-te klaane jonges. — Het zou, gezien de dalende intonatie vóór

de pauzen, waarschijnlijk foutief zijn, den eersten infinitief als finaal, of als verbonden met »kwaeme« te beschouwen; veeleer is de infinitief, in ieder geval de tweede, in dit geval een echte infin. narrativus of »historicus«. Vgl. ook een overgang in: Asset dan kauwt was, en soms 's winters *vrieze*, dan riep de stierman . . . (de infin. *kān* nog als praed. nomen verbonden zijn met 't was in den eersten zin). Een participium èn een infinitief in: Toe de mast in die mik lag, toe hē-we 'm zoo op sien te haele, in tōe 'n fok achter de mast *ezetted*, en zōo thuis *sien* te komme (*sien te* is een eigenaardige omschrijving van een ietwat perfectieve functie). Ook de adhortatieve of imperatieve infin. is in Katw. gangbaar: Op de skuit (vroeger) hadde ze »meeldoop«: 'n beetje groene olie. Dīe gōed *ūt laete bakke*. Aors (= anders) haai-je iet omboort. — Zoo is de infin. niet als finale bepaling op te vatten in: Dan wier 't bennetje op 't kasbakluik *ezetted*, *uitsakke*. —

Ook de algemeen gangbare *affectieve* infinitief is Katwijksch: Wat hē-je d'r an! *Twie skote te vermorse!* —

Deze belangrijke affectieve uitroep ontbreekt in het Fivelgoër Landleven. In het Gentsch (»Aos ge thuis komt gaode 'n ranselijngje krijsje: *mij ezuu afronten aandoen!*« —) is hij even gebruikelijk als in de Hollandsche volkstaal; daar is hij altijd gangbaar geweest, getuige de vele voorbeelden, zoowel in blijspelen, als in Lucifer: Maer lieve Krijnen kint, dus *te vallen!* — Verwaten vloeck, zoo trots de Godtheit noch *braveeren!* (zie Zeventiende-eeuwsche Syntaxis). De geringe voorkeur voor dezen levendigen infinitief kan zeer wel een voor het Groningsch dialect karakteristiek verschijnsel zijn; te eerder, omdat de infinitief er tot zeer vele andere functies in staat is.

AFSCHEIDING VAN ZINNEN ZONDER PERSOONSVORM (VF.).

§ 331 In het zinsverband komen, behalve zinnen met een Vf., groepen van woorden of alleenstaande woorden voor, die *zin-naar-den-vorm* zijn, omdat zij in het verband door pauzen staan afgescheiden.¹ Het zijn substantieven, adjectieven (vooral deelwoorden), bijwoorden, infinitieven of groepen van woorden met één dezer woorden als kern:

1. *In de lente*, in de nog lichte uren na het eten, waren zij gewoon te zitten voor het raam, *kijkend over de deftige gracht* (Arm.). — 2. Er was stilte. Het kind, *wrevelig*, vroeg niet meer. Ammy, *bewegingloos*, keek uit (id.). — 3. *Hein*, wees, bij vreemden opgevoed, was het moeilijk, *zich daar in te denken* (id.). — 4. *Dan*,

¹ § 284; vooral ook § 307.

het eenmaal in haar bezit hebbende, liep ze langzaam naar huis, **maar zonder zich ergens op te houden**, verlangend het uit te pakken, *te zien* hoe het stond (id.). — 5. Even aarzelde zij. *Dan*, zich vermannend, **haar kleur teruggekeerd**, stond ze op (id.). — 6. Met stok en staf en oude geweren trokken ze, *makend een stofje op de bloemen*, als een adem zichtbaar (v. Looy). — 7. *Genoegelijk soezend*, hierin de warmte van de wel gezellige kamer, keek hij soms naar haar (Arm.). —

Meestal zijn de »afgescheiden« zinnen bepaling bij den eenigen zin met Vf.: ze zijn dan *primair* deel van het zinsverband. Soms echter is de éene afgescheiden groep bepaling bij een voorgaande: ze zijn dan *secundair* deel van het zinsverband (de tweede van n°. 1 bij de eerste, de laatste van n°. 4 bij de vóorlaatste, de laatste van n°. 6 bij de voorlaatste, de tweede van n°. 7 bij de eerste). In n°. 3 echter is moeilijk uit te maken, of »bij vreemden opgevoed« aan »wees« is gecoördineerd dan wel gesubordineerd. Wanneer wij hier constateeren, dat een woord of een woordgroep »afgescheiden staat«, bedoelen wij, in deze niet-historische grammatica, in geen deele dat het woord of de woordgroep in den loop der historische ontwikkeling van het zinstype in casu, zou *zijn* afgescheiden. Wij constateeren alleen, dat *in* den zin een woord of woordgroep door twee pauzen, of wel dat *vóóraan* of *áchteraan* den zin, het woord of de woordgroep door één pauze afgescheiden *staat*. Gezien onze definitie van »zin naar den vorm« als: »een door pauzen omgeven woord of groep van woorden«, is elk woord of elke woordgroep die aldus »afgescheiden staat«, een *zin naar den vorm*. Wij merken ten overvloede op, dat het woord of de woordgroep, afgescheiden *in* een anderen zin, dien zin *onderbreekt*. Hier is het duidelijk dat de afgescheiden (onderbrekende) zin naar den vorm ondergeschikt is aan den onderbroken zin, *functioneel* dus een *bijzin* is. Het woord of de groep *aan het einde van* een zin afgescheiden staande, kan, bijv. voor bijzonderen nadruk, inderdaad *zijn* afgescheiden in den loop der rede; we doelen hier nu niet op de *historische* strekking van den term, maar op de *psychologische*. Het kan echter ook een woord of groep zijn die aan het voorafgaande gezegde, bij het spreken of schrijven, is toegevoegd. In het algemeen kunnen we zeggen, dat in het eerste geval de afgescheiden zin functioneel ondergeschikt is, in het tweede geval nevensgeschikt als een »hoofdzin«. Afscheiding en toevoeging gaan ook met verschillend rhythme gepaard. En het woord of de groep *vóóraan* een zin kan eveneens inderdaad zijn afgescheiden van een aanvankelijk geconcipieerd omvangrijker gezegde; het kan ook, vooral in affectieve rede of in analytischen taalvorm, onmiddellijk als »zin« zijn geconcipieerd: dit is in het bijzonder het geval met nadrukkelijke uitroep- en aanroep-

vormen. Uit deze beschouwing volgt, dat we een zelfden *syntactischen* vorm dikwijls moeten bespreken als zinsdeel, als bijzonder type van woordschikking, als »losse zin zonder Vf.« en als »afscheiding«. Ook hierbij moet natuurlijk worden opgemerkt, dat een »woordgroep zonder Vf.« die in den loop der rede *wordt* afgescheiden van de geconcipieerde synthese, ingevolge haar »afhankelijkheid« en saamhoorigheid met »den anderen zin«, *anders* wordt geaccentueerd en met andere *intonatie* wordt gesproken, ook door een minder hevige pauze gescheiden staat, dan de aanvankelijk als emphatische of affectieve »zin zonder Vf.« geconcipieerde woordgroep (c. q. woord). *Vormverschil* is er, maar alleen *hoorbaar*, niet grammaticaal formeel uitgedrukt. Men vergelijkte bijv. ¹: Die geméene kérel || die heeft me daar toch álle rúiten ingegòoid! — met: Die geméene kérel die hèeft me daar toch álle rúiten ingegòoid. — In het eerste geval staat het subject als uitroep vrijwel geïsoleerd. In het tweede geval daalt *niet* de toon van het subject; het haakt door den toon óver naar het praedicaat, waarvan het door een »affectpauze« is gescheiden in den loop der rede.

Een voorbeeld van deze affectieve zinsvorm uit het Gentsch is: »Wat dat er schilt? *Ginter, diene krome laber*; hij vraag mij hoe loate dat is!« — Hier is door het affect de gedachtevorm gesplitst ² en zijn twee »zinnen« afgescheiden in uitroepvorm.

Korte zinsvormen staan in allerlei »gedaanten« met afscheidende pauze *verbonden*, niet alleen uitroepende of aanroepende vormen. Ook »aanduidende« korte zinsvormen. In Groningsche volkstaal o. a. zal men zeggen in karige conversatievormen: A. »Ik verga van de pijn! Mijn rug, en mijn ledematen!« B. »'n Scheut brandewijn! En dan goed inwrijven. Met 'n wollen lap«. — De uiting van A. kan minder affectief worden; het nader verklarend toegevoegde tweede deel der uiting wordt dan (als ondergeschikte bepaling naar de functie) door een zwakkere pauze en geringer toonrelief, zij het ook nog als »afgescheiden (bij)zin«, verbonden tot één zinsverband. Zelfs ondanks een verbindend partikel (Ik verga van de pijn, *in* mijn rug, *en* mijn ledematen) *staat* de groep *afgescheiden*, hoewel zij *niet* afgescheiden *is* (historisch), of afgescheiden *wordt* (psychologisch, van een aanvankelijke synthese). Het advies van B. is als geheel geconcipieerd (het is niet »nieuw«; het komt voort uit »ervaring«). De drie leden van het advies staan in coördinatie *geschei-*

¹ Voorbeelden zijn besproken in mijn Zeventiende-eeuwsche Syntaxis § 279, waaraan deze theoretische opmerkingen zijn ontleend.

² In den trant van o. a. het geval besproken op blz 21 ('n *Haële* etc.).

den, drie zinnen zonder Vf. B. had ook in minder karigen zinsvorm aan deze coördinatie als »subject« een »gezegde« kunnen toevoegen: »'n Scheut brandewijn, en dan goed inwrijven, met 'n wollen lap: (dat) wil wel eens helpen«. Al naar de intonatie etc. is het »subject« als zoodanig »zinsdeel« van den »geheelen« zin (in dat geval zal het *hervat* worden door »dat«, als grammaticaal verbindingswoord), of wel het is nog een advies en dus een zin op zichzelf, die gevolgd wordt door een »nader verklarenden« zin. In het éerste geval zeggen we dat het subject afgescheiden staat (ook zijn drie leden staan afgescheiden van elkaar).

Hierbij valt nog op te merken, dat in de omgangstaal dergelijke zelfs omvangrijke »subjecten« voorop afgescheiden staande, op den duur (dus in »historische« ontwikkeling) in den volgenden zin (het gezegde) kunnen worden opgenomen: *Een scheut brandewijn en dan wrijven met een wollen lap wil wel eens helpen.* — De drang naar het gezegde kan nl. leiden tot versnelling van het tempo en nauwer verbinding der »zinsdeelen«. Hiermede verwant is de *apo koinou*-constructie: Neem maar 'n scheut brandewijn en dan *een wollen lap* wil wel eens helpen! (zie § 34).

§ 322 De afgescheiden zinsvorm is vooral gebruikelijk in litterairen en betoogenden stijl; in de omgangstaal minder. Inderdaad is de logische verhouding dezer zinnen, zonder de gewone verbindingswoorden en zonder Vf., moeilijk te bepalen bij spreken en luisteren; vooral de *onderbrekende pauzen* zouden zoowel den vlotten conversatietoon als den drang naar synthese van de gedachte, belemmeren. Daarentegen wordt aan het einde van een zinsverband een zin frequent toegevoegd als een *nakomende* of een *aarzelend* uitgesproken gedachte, en dan bij voorkeur in den vorm van voorzetselbepalingen¹:

Is U daar nou nog, *met dat weer*? — Quick heeft gewonnen. *Met 3 tegen 1.* — Ja, 't is toch wat, *op mijn jaren!* — We zitten d'r onder, *tot hier.* — Daar krijgt het volk een goede portie van; *altijd naar rang en diensttijd!* — Dan mot je bootwerker weze, en dan op zoo'n schip, *an die luike*, met losse en laaie. — Kom maar eens bij me, *morgen of overmorgen.* — Hier volge een brokje vertelling van een Katwijkker, met de typische *toegevoegde* afgescheiden zinnen: »In de brak weund' altijt auwe mense-n-in: *aarem! Teunesje But, Aerent Houk, in Syme Sip.* D'r sting 'n hâaning voor 't stuive, maer je kon d'r overheen kijke, *zòd van de wurref optie huisies.* Of huisies? — 't was âandelek ien huis, maer toch ofsonderlek weunde ze daer allegaer in. 'n *Stik-of-fijf.* Die huisies waere van-ddurrep;

¹ Zie Woordsch. § 298; ook afgescheiden prolept. subj.: § 299, 288; 33/4.

² § 213 enz.

hier de-n-ien, den áor dáer. Ze weunde zòò kruiselings. Maer dat is allegaer auwerwess hòòr! Toe was ik nog 'n kint, 'n jaer of zòs, zeuwe. As je an de straet toe komt, daer weunde altijd Hubrecht. In wee^tje wie er nòg weunde, *bij de brak?* Auwe Huig Plas. Die hàad-er òòk 'n tijt eweunt, 'n tijt!!«

In den betoogenden stijl zijn onderbrekende vormen vooral geliefd om hun beknoptheid, in de litteraire beschrijving zoowel om hun vage logische functie, de vrije schikking in het verband, als ook, bij plastische schildering, om het nadrukkelijk reliëf der snel opeenvolgende pauzen: op een pauze volgt altijd een sterker accent. En ten slotte, de afgescheiden groepen zijn eindeloos geschakeerd als zinstype, wanneer we ze vergelijken met de zinnen, ingeleid door de traditioneele verbindingswoorden.

De *zwaarwichtigheid* van een verband van drie zinnen met verbindingswoorden en steeds herhaald Vf. wordt bij vele schrijvers *verlicht* door éen »beknopten« zinsvorm:

Eigenlijk was het niet eerlijk, *tegenover zijn vriend te handelen* zo o als hij gedaan had. — Even zweeg zij, *starend naar de loovers en de wolkjes*, die hoog aan den hemel dreven. — Zij nam zijn arm, *haar stap regelend naar de zijne*, terwijl zij naar de achtergalerij gingen. — Ada maakte een onzekere beweging, *tastend naar steun* en wankelde. —

Het is opmerkelijk, hoezeer Potg. in zijn proza, gekenmerkt door »bondigheid« en »synthese«, van den vorm der afscheiding gediend is. Natuurlijk is dit ten deele een gewoon verschijnsel in den betoogenden stijl. We vinden daar een voorzetselbepaling afgescheiden achteraan: . . . toen zij, uitbreidende, van ons »kortstondig leven« repten, *in tegenstelling met dat gewas* van een enkel seizoen. — onderbrekend: de verzen, in welke het gras, louter *tot aanvulling van den alexandrijn*, nietig gescholden wordt — evenzoo nader verklarend: toch vindt het volk die, *in zoo verlaten toestand*, volstrekt niet vreemd — als antecedent van een relatieven zin: . . . wegdeinsde tot kleingeestig wordens toe, *door de bekrompenheid des blikks*, die . . . — Er zijn echter bij Potgieter ook duidelijke staaltjes van praegnante, puntige afscheiding die den zinsvorm verfraait; scherp onderbrekend: Het kon niet, *ten vierde*, ook huiskamer zijn. — Of nu Rogier, *bij zijn later ómdólen in de buurt van de Góuden Róskám*, door Bért was ontmoet, of dat . . . — schilderend in varieerende onderbreking: en mijmerend, *in zich zelve*, met den psalmdichter zegt . . . spannend achteraan: Gras, gezien heeft zij het genoeg, *van kindsbeen af, van verre*, — de onontbeerlijkste stoffaadje van ons landschap — schilderend: Wat ongeschikte dingen om zoo bloeiende gestalten ten steun te strekken, *bij beurtelings statige of sierlijke beweging*. — En hij wijst haar met de hand een . . . glooiend brok hei, *in schaduw van een perk*, wat hellend mos onder die zware dennen. —

Een fraaie afscheiding van het praedic. attributieve adjectief zien we in:

Haar zwijgen, zoo *waardig*, hoe pijnlijk valt het hem! — Of adverbium: Dachten zij wel ooit aan haar, de vroeg ontlokene, naar hoofd en harte haren leeftijd *vooruit*? — Bijzonder »kort« is de afgescheiden adverbiale zin in: »Een celletje«, denkt Machteld, al *boven*, de witte muren van het vertrekje ziende. — Het afgescheiden substantief staat, uitbreidend in analytisch verband: Gras, gezien heeft zij het genoeg, van kindsbeen af, van verre, *de onontbeerlijkste stoffaasje van ons inheemsch landschap*. — Aardig dat ze zoo overeenstemden in wat hij mooi noemde: *die wolkendrift* waar de zon op speelde, *dat hooge geboomte*, hier en daar al geel en rood ². — Potgieter heeft voorkeur voor één bekend type van absolute constructie: . . . zegt Machteld, *den voet op de trede*. — *De doos, den roman, de dichtbundels*, wat niet al *onder den arm*, gaat het de tuinkamer in, waar . . . — *Een alleraardigsten knaap aan de hand, een lief meisje op den schouder*, springt de heer des huizes haar te gemoet. — Ze kwam de kamer binnen, *een doos lucifers in de hand*. —

Afgescheiden *adverbia*.

§ 333 Het *alleenstaand* adverbium is maar zelden in staat, bij afscheiding door pauzen, zinsfunctie te vervullen. In den aanloop van het verband is het veeleer een vorm voor den nadrukkelijken *overgang*: vgl. § 307. En wanneer het door nóg een afgescheiden groep in den aanloop wordt gevolgd, wordt het in die groep nu en dan opgenomen: vgl. § 339. In de omgangstaal staat het als nakomende gedachte nu en dan *achteraan*. Midden in den zin kan het, als een soort parenthesis ³, door afscheiding nadrukkelijk en spannend effect hebben:

Altijd kwelden hem, 's *nachts*, die angstvisioenen (= en wat nog *erger* was: 's *nachts*). Toen kwam het kindje, *onverwachts*, te sterven. —

Afgescheiden als kern van *een groep*, staan vooral de *adverbia*, die ook met »zijn« kunnen worden verbonden ⁴:

Ik, in den vreemde *alléén*, háat uw moerassen (Perk). — Geloof niet, dat ik, van u *vérré*, u smáad (id.). — En 't lage graan *voorbij*, réden ze nu op het bloemenpad (v. Looy). — Deze zinnen staan als praed. attrib. bij den hoofdzin; in de drie voorbeelden is de *adverbiale* functie achtereenvolgens die van *oorzaak*, *toegewing*, *tijd*.

² afgescheiden adjectief.

³ Zie § 359.

⁴ Zie § 266.

§ 334 Afgescheiden voorzetselbepaling.

Deze zijn in den *aanloop* vooral praed. attrib. bij den zin met Vf.:

In zijn licht opnemen van die soort kwesties, van een totale onmacht om ooit iets tot in zijn kern te doordringen . . . dacht hij: (Arm.). — Zwiwend, *uit haar humeur*, trok ze den mantel aan (id.). —

In het laatste voorb. is de groep tevens *verklarende* bepaling bij: »Zwiwend«. Het zeer gebruikelijke voorzetsel »met« is de inleiding van een louter *adverbiale* bepaling:

Met zijn kleinen geestigen kop, met den spottenden lach van zijn zuiverbesneden mond, was hij het type van een Fransch markiesje. —

Volgend op een subst., is de bepaling ingeleid door »met« ondanks de afscheiding *attributief*:

Hij zag ze . . . allen knappe gezonde menschen, *met goede posities*. —

De afscheiding staat hier als nakomende gedachte, aanvullend. Vgl. ook de afscheiding der attrib. bep. met »van«¹ en de absol. constr.²

Over de talrijke afsch. van voorzetselbep. zie *Stilistische Studiën II*.

Over den afgescheiden inf. met *te* en *om te* zie § 195 en vlg.

§ 335 Afgescheiden substantief:

a. het staat als *nadere aanduiding*, verklarend, bij een voorgaand substantief; het heeft geen *adverbiale* functie, enkel attributieve (*appositie* of *bijstelling*):

Alleen 's zomers kwamen zij met de kinderen, *twee meisjes en een jongen*, logeeren op Hogherheden, *het buiten van de familie Terlaet*. —

b. deze appositie kan dienen als *hervattende*, varieerende *overgang* naar een nieuwen zin³:

Moet dit nu een drukke autoweg worden, *dit stille oude pad*, dat den voetganger zoo lief is? — Voor Evert met zijn blijde natuur, *den man* die . . . (id.). — Hij dacht aan zijn verjaardag, *een feestdag* die . . . —

Deze stereotype vorm van variatie is vooral eigen aan den betoogenden, rhetorischen stijl van 19de-eeuwers. Bij Potgieter bijv.: . . . die bekende regelen van den ridder Cats, bij zijne afbeelding in rijperen leeftijd vervaardigd, *die verzen* waar . . . — En hoe zou zij het haren logé euvel duiden, dat deze, . . . geen belang toont te stellen in dien weergalm van oostersche poëzij? *eene dichtkunst*, ondanks al hare verhevenheid, waar zij ook maar gras huldigt, onze westersche beschamend. — Potg. bezigt ook den *herhalings*vorm tot dit doel: Het leed maar drie dagen en . . .

¹ Zie § 249 (ook 246 : 5).

² Zie § 340 enz.

³ Zie § 30.

Drie dagen, die echter het meisje lang genoeg vielen. etc. Zie verder § 29, voor Potg.'s herhalingsvormen.

Van één bepaalden correspondent lazen wij in het Alg. Hdbi. in verschillende berichten reeksen van hervattende apposities *zonder* lidw. of vnw. als in dit stukje: Wellicht maakt Mr. X. een kans om burgemeester te worden. *Kans* die grooter is in verband met Batavia dan met Soerabaja. Indien wij een voorspelling zouden willen doen, dan zouden wij zeggen: van Batavia. Uitlating welke echter uitsluitend op een voorgevoel is gebaseerd. —

c. het staat als *bijw. bijv.* bepaling, *praedic. attr.*, in dezelfde functie als de bepaling met »als«: *Als een trouwe moeder*, dacht ze niet aan eigen gevaar (Kievit). — Het afgescheiden subst. zonder »als« is in deze functie alleen in puntigen of verheven stijl gebruikelijk. Meestal bestaat de *adverbiale* functie in een aanduiding van »de wijze waarop«, »de *hoedanigheid* waarin«, een *vergelijking* dus:

En hij beleefde het nog, dat hij, *middelpunt*, zijn kinderen om zich heen kon verzamelen (Arm.). — Schelpen rinkelde || in 't glinstrend water, *glas en kiezel* en || *metalen ringen* (Gorter) = als muziek van glas en kiezel en metalen ringen. — De zorg staat groot en vaag, *een roode damp*, te branden (v. Elro). — Hoe zag ik in 't zinkend avonduur — *Een zwarte stip in bleek azuur* — O merel, menigmaal U zitten op dien dooden tak (v. Suchtelen). — Vaak ook is de functie *redengevend*:

Elk land bracht ons schatting, *beheerschers van de zee!* (Potg.). — *Kajuitsmaat*, zet hij wijn op voor de grooten (Penning). — Zooals die vogel heb ik, eens *ontkrachte*, || Mij opgegeven aan dat stil beleid (Verwey). —

Over den afgescheiden Infinitief zonder voorzetsel, zie blz. 565.

Afgescheiden *adjectief*:

§ 336 In de functie van *praed. attrib.*; zelden alleenstaand:

Die bloemen || Herleefden, *dood*, maar als vergeet-mij-nieten (Perk). —

De adv. functie is hier *concessief* door hetgeen volgt.

Nader uitgebreid door een *voorzetselbep.*¹ is het adj. in:

»Zoo jongen,« zei Terlaet, *blij* om dit onverwacht verschijnen van zijn kleinzoon, »ik dacht . . .« (Arm.). — Theobald liet zich schommelende gaan, *gelukkig* en *gedachteloos* in de aaiing van de zon (v. Looy). —

Tot bijzondere ontwikkeling zijn in betoogenden en vooral litterair-beschrijvenden stijl de afgescheiden groepen van een *participium* gekomen; het *verbale* adjectief. (Zie hierover uitvoerig in Tijdschr. XXXVI 198 vlg., XLIV 119 en vlg.)

¹ Ook door *als* (*gelijk*), *dan*; zie § 103.

Afgescheiden *partic. praesentis*:

§ 337 Het part. praes. is *actief* in tegenstelling met het part. perf. van transitieve werkw., dat vooral *passief* is.¹ Het omschrijft een *handeling* die samengaat² met de handeling in *den zin met Vf*. Zoo heeft het part. praes., in een groep afgescheiden, een veel sterker *adverbiale* beteekenis dan het part. perf. *pass.* Het part. praes. is dus praed. attr. met overwegend *adverbiale* functie, het part. perf. *pass.* met overwegend *attributieve*. Aan deze functie heeft het part. praes. vooral zijn sterke verbreiding als afgescheiden groep te danken. Zijn onbepaaldheid t. o. v. tempus, modus en aspect maakt het geschikt voor de *schilderende* beschrijving, zoowel als voor den logischen betoogenden stijl, omdat de schrijver aan den beknopten participialen zin elke functie kan toekennen, die *in het verband* past. Met het afgescheiden adj. zoowel als het part. perf. heeft het part. praes. de eigenschap gemeen, dat het tevens *attribuut* kan zijn, niet alleen bij het subject van den zin maar bij alle substantiv. zinsdeelen. Ook kan de groep van een bijv. nw. of een *partic. in volle vrijheid* geplaatst worden vóór, ná en midden in den zin met het Vf. In de groep zelf kan het bnw. of *partic.* ook weer vóóran, achteraan en middenin staan. Syntactische *lenigheid* naar vorm en functie is dus de *adjectivische* afgescheiden groepen in 't algemeen, de groep van het part. praes. in het bijzonder eigen³.

Voorbeelden van het gewone *praed. attrib.* gebruik: Alleenstaand: Toen ging hij van ons heen, *zingend*. — *Zwijgend*, uit haar humeur, trok ze hem aan. — Met vier afhankelijke synt. eenheden: Toen begonnen zij het te vernibbelen, vóór elken beet de verkwikkende lekernij weer met de oogen *genietend* (G. d. W.). — Vooropstaand, plastisch-schilderend⁴:

»Ja«, riep Theobald terug, geheel oog voor den mooien soldaat. *Strekkend* de gele en bestikte stevens stijf in den beugelbak van zilverglinsterig staal, paradeerde Boesjman (v. Looy). —

Den zin onderbrekende: Niemand zal het voor grootspraak houden, als Oldenbarneveld, *terugziende* op al de moeilijkheden, zich beroemt . . . (Prof. R. Fruin). — Bij een object: In de kamer vond hij Oom Jan, *zittende* op de kanapee (Arm.). —

Afgescheiden *partic. perf.*:

§ 338 Bij het subject: »Over veertien dagen al«, zei Lot, diep in haar stoel *gedoken* (Arm.). — Bij een *accusatief*: Dat hij Louise, zijn dochter,

¹ vgl. § 178 enz. ² vgl. § 185 enz.

³ vgl. in tegenstelling hiermee het louter *attrib. partic.* § 188. ⁴ N.B. de allitteratie.

in Den Haag *getrouwd* met De Corte, zoo weinig zag (id.). — Deze twee partic. zijn *actief*; van een transitief werkw. is het *passieve* partic. bij den accusatief *van een zaak* attributief in: Toen verzezen de bleeke kegels van *de tenten*, gelijkvloers *uitgespannen* (v. Looy). — Bij een *persoonlijk subject* ook attrib. adverbiaal (evenals het part. praes.): Snikkend stond hij daar, diep *geschokt* door het ijselijk verhaal van ellende. — Bij Potgieter worden wij getroffen door een bijzonder groot aantal *verbonden participiale* zinnen in verschillende verbanden: En in de dubbele schaduw *gezeten*, ontfermt de gastvrouw zich over de schamele schoof, door hare vriendin *zaamgelezen*. — Maar de trappen *opgevloden*, schijnt ze het boven te kwaad te krijgen. — Dat geen dier vlossige vlokjes, bij den schat er onder *verscholen*, in kleur of glans halen mogt. — Enkele roode halmen, spaarzaam *aangebragt*, wisselen het groen en grijs af. — die onder een groep bloeiende roode en witte kastanjeboomen, voor een breede rij eiken *geplaatst*¹, haar de lage zodenbank wijst. — Daar is zij ter hand met wat bruine airen, door Mathilde op het veld niet² *voorbijgezien*. — Open scheurt het dikke papier, *toegeouwd* of het staatsgeheimen bevatte. — En golvend goud — ofschoon dikwijls *gebruikt* — blijft goed klinken. — En nu links die slechts schijnbaar scherpe speren, zoo ge meent van tal van stekeltjes *voorzien*. — Het meerendeel dezer beknopte zinnen staat onderbrekend, ook dikwijls bij een ander woord dan het subject; het participium staat in de groep achteraan.

De overgang naar *absolute* constructie der participia: zie § 340.

§ 339 De afgescheiden groepen zoowel van substantivische als van adjectivische woorden kunnen worden uitgebreid door de toevoeging van *adverbia*, die de adverbiale functie versterken en veranderen.

De groep van het substantief: Vroolijk-krasse oude *man* nog, stond Evert Terlaet voor zijn dochters (Arm.). — De groep met een adjectiv. *woord* wordt (vooral in het moderne proza) bepaald door toevoeging van een adv. dat *een tijdstip* aanduidt. Door deze toevoeging verandert de functie van deze zinnen: zij duiden dan geen *gelijktijdige omstandigheid* meer aan, maar een *handeling* met *momentaan aspect*, die volgt op de handeling van den zin met Vf., of die den toestand, in dien zin omschreven, onderbreekt:

Theobald besnuffelde den puinigen bodem, kijkend naar de platte plantjes, *opmerkzaam* bij een wriemeling van torren dan (v. Looy). — De President greep onder de vrouwen van

¹ Een voorbeeld van Potgieters neiging, de natuur te »enscèneeren«.

² de negatieve omschrijvingsvorm van Potg.

zijn tabbaard, haalde een zakdoek te voorschijn, die hij uit de plooi schudde en dweilde zijn gezicht af, daarna naar een droog plekje *zoekend*, om er zijn loignet mee te poetsen (Aug. de W.). —

Deze adv. kunnen, wanneer zij geheel voorop in het zinsverband staan, toevallig, door verval van pauze, in de groep verzeilen: Toen *neerhurkend* in het gras, begonnen zij het op te eten. — in plaats van een *oudere* constructie: Toen, *neerhurkend* in het gras, begonnen zij het op te eten. — Hier is oorspronkelijk het bijwoord deel van den zin met Vf.; de groep van het participium *onderbreekt* dien zin.

Opm. Zonder deze adv. is in het Nicuwnederl. van onzen tijd de zin van het partic. zelden *duidelijk* progressief. In de 16de eeuw was dat heel gewoon: Van Winghen dese so clær litteeken en siende, werdt stom en bleek, en is haestelijck opgevloghen, *omhelsende* Goltzium met een vriendlijke maniere (v. Mander). — Zie overigens de op blz. 530 genoemde artikelen in het Tijdschrift.

ABSOLUTE CONSTRUCTIES.

§ 340 De verbinding van een afgescheiden groep met participium of infinitief met een finiten zin kan ietwat »los« worden, wanneer de infinitief of het partic. een subject heeft, dat òf niet in den finiten zin als subject of als antecedent is genoemd, òf onbepaald is. Bij den infinitief is het subject onbepaald in: Op tachtigjarigen leeftijd arm *te worden*, is hard (de inf. zelf is grammaticaal subject bij den zin: zie § 211). De infin. heeft wel een »bepaald« subject, maar het wordt niet genoemd: *Op te wippen*, de toonbank langs, de half openstaande onderdeur voorbij, en onder het geboomte *te zijn*¹, het was het werk van een oogenblik (korte vorm van Potg. bij de beschrijving van snel gebeuren). — Het partic. perf. klopt *niet geheel* met een pron. object: (*Hij en zij wandelen samen*) Uit de luwte in de frissche lucht *gekomen*, scheen háar het windje welkom (Potg.). Het »subject« van een praed. adjectief is niet genoemd in den *verbonden* zin, wel in een toegevoegde bepaling: *Jong en sterk*, was de wereld wijd genoeg, ook voor haar (id.). — Zoo ook het subj. van een partic. praes. wèl genoemd in den tweeden, gecoördineerden zin: Idealistisch *schilderende* viel aan den stijl zijn eisch niet te ontzeggen, en diende ik van u te vergen... (id.). De verbindingen met den infinitief kunnen wij billijken als voortgekomen uit een »zelfstandigen«, lossen, zin met infin. (affectief of verhalend, zie § 196). De verbindingen met een partic. of adj. zijn misschien in volkstaal mogelijk, maar het is duidelijk dat de auteur

¹= plotseling zijn.

hier is ontspoord door een zwak logisch besef van de al te gebruikelijke beknopte constructie met een praed. attributieve groep. De »los«heid van het subject ten opzichte van den verbonden zin kan men als »absolute constructie« bestempelen. Gewoonlijk doelt men met dien term op een groep bestaande uit een substantief (subject) + adjectieven of adverbialen (of substantieven) vorm. We hebben hem ook wel gebruikt voor den »zelfstandigen«, »lossen« *zin zonder Vf.* Onder absolute constructies verstaan we hetgeen in de klassieke talen »absolute naamvallen« zijn. In oudere en nieuwere talen vinden we namelijk *groepen* van een *substantief* met andere woorden, door pauze(n) *afgescheiden van* den zin met het Vf., wier substantivische kern niet »afhangt van« het Vf. in den zin, of wier »subject« niet in den verbonden zin wordt genoemd. Men noemt deze groepen *absolute constructies*, d. w. z. constructies die »los« zijn van den zin met het Vf. Bepaalde typen van deze constructies zijn in het Nederlandsch van oudsher beperkt tot de ambtelijke en de litteraire taal; wanneer zij in de omgangstaal voorkomen, is het gevoel voor hun ware functie t. o. v. den zin met het Vf. verzwakt. In de ambtelijke zoowel als in de litteraire taal is het gebruik dezer typen van absoluut verband altijd direct of indirect een gevolg van *vertaling* uit het *Latijn* of *Fransch*. In litteraire taal echter komen, vooral in het nieuwste Nederlandsch, absolute constructies voor door verschuiving in de geleiding van een verband met »afgescheiden groepen«. Deze verschuiving leidt ook in de volkstaal wel tot »oorspronkelijke« absolute verbindingen.

In de *ambtelijke* taal is waarschijnlijk uit de Fransche stadhuistaal overgenomen de merkwaardige constructie met het part. praes. *zijnde* (wezende): *Niets* meer aan de orde *zijnde*, sluit de voorzitter de vergadering. — Een andere verstarring in ambtelijken stijl is het part. praes. »zullende«: Het comité besluit tot publicatie van de besprekingen, *zullende het proces-verbaal* in vorm van memorandum kosteloos verschijnen. — Ook »mogende«: ... *Mogende alle voorshotten* afgetrokken worden. — Gesloten *zijnde*, derde deur links. — In de uitdrukking: *Staande de vergadering*, werd besloten = terwijl de vergadering stond (= bijeen was) — is het partic. op weg, voorzetsel te worden, gelijk reeds sedert lang het geval is met: *gedurende, niettegenstaande* e. a.

Talrijker nog zijn de constructies met het partic. perf. als:

Een jaar geleden; uitgezonderd z'n vader; gezien het verzoek, overwogen de bezwaren, besluit de vergadering afwijzend te beschikken; wordt uit den trein verwijderd, *ongerekend (onverminderd) de straf*, op de overtreding gesteld; *alles wel overwogen; alles te zamen genomen*;

¹ vgl. § 341.

het geld nog daargelaten; en ongeacht de zijden muts, met een lakenschen hoed op 't hoofd (Bosb. Toussaint). —

Het zijn of staande uitdrukkingen, of wel ook deze participia zijn overgegaan in *voorzetsels*. Een merkwaardige nabootsing van Romaanschen vorm is: *het kraaiennest* inclus (= inbegrepen).

De *naamval* der verbinding is of nominatief of accusatief. Een genitief (plur.) vinden we nog in:

En, *uitgestrekter schenen*, zijn alle vorschen, diepe in 't goor, in 't zwijgend goor, verdwenen (Gezelle). —

Algemeen is: *Zienderoogen* wies het water. — (Zie echter den vorm —nder § 185).

§ 341 De constructies in de moderne spreek- en stijltaal zijn levenskrachtig. Om hun functie in het verband te begrijpen, vergelijkte men ze met afgescheiden praepositionale groepen¹:

Hij zette het op een loopen, m et z'n *kousen en schoenen* in de hand. — Allebei, m et *onze handen* om de warme kommen *gekleumd*, profiteerden we toen van een gloeiende teug (Bru.). —

Hier is het substantief nog door *met* verbonden aan den hoofdzin. Zoo ook in: Met zijn kleinen geestigen *hop*, *eindigend* in het grijze puntbaardje . . . was hij het type van een markiesje. — Hier is het part. praes. attributieve bepaling bij het substantief, dat door »met« verbonden is aan den hoofdzin. Wanneer nu dergelijke groepen *samengetrokken* zijn met een andere door »met« ingeleide, en het voorzetsel »met« niet herhaald wordt, raakt de groep van het substantief en z'n bepaling *los* van den hoofdzin:

Voor het opgeschoven gordijntje zit Tante zelve, m et *haar goelijk gelaat*, haren vriendelijken lach, den zwaren nijpbril op den ingevallen neus, *de half afgewerkte kous in de magere hand* (E. Staas). — Blootshoofds, zonder mantel noch degen, m et sporen van bloed op zijn verhavende kleeding, *de verflenste kraag op zijn rug hangende, den hals slechts door de verwilderde haren gedekt* (Bosb.). —

Een andere oorzaak van »losmaking« is de herhaling van een substantief als afgescheiden uitbreidende *appositie*²:

Den heelen dag liep *een menigte menschen* den winkel uit en in; boeren met manden vol eieren, vrouwen gebukt onder den last van gekochte winkelwaren. — Dan dacht hij opeens weer aan *de muziekavonden*, Moeder en hij samen op hun vaste plaatsen, moeder zittend op de bank, hij voor de piano (Arm.). —

De afgescheiden groepen met een substantivisch woord als kern zijn variaties van »de muziekavonden«; men kan ze nog bij »samentrekking«

¹ Zie § 334; ook 246: 5.

² vgl. § 335.

verbonden denken aan het Vf.; maar ze zijn nagenoeg »los« van den hoofdzin. Het werkwoord »zijn« kan »samengetrokken« zijn in:

die droeve dagen, waarin alléén nog (voor zijn herinnering) *was haar gezicht bewusteloos op 't kussen*, en hij er naast het aanstarend (Arm.). —

Het werkw. »staan« kan samengetrokken zijn in:

Tot eindelijk de schorre schreeuw kwam dat de rivier er was en zij daar *stonden* saamgehuiverd; de logge beesten klappend met hun ooren en onverzettelijk met de koppen van de windzij af (v. Looy). —

Maar in dit citaat bewijst de interpunctie, evenals de daling van toon in den hoofdzin, dat de volgende afgescheiden *groep* van een *substantief* uit het verband met het Vf. *is losgeraakt*, d. w. z. *absoluut* geconstrueerd.

De weglating van het bindende »met«, de samentrekking of weglating van een Vf. als »zijn« (zitten, staan, hangen e. a.) is in schilderende taal heel gewoon; vooral in de *losse schets*. Vgl. Brusse:

Op de kade zat ie 's avonds toen weer bij de pakken neer. Z'n blokzak an den walkant gesmeten en hij met z'n beenen er schrijlings overheen. *Rug moedeloos voorovergebogen, ellebogen op z'n knieën, steunde¹ z'n kin in z'n handen.* —

Verbindende en bepalende woorden (lidw., pronomina) zijn hier als overtollig weggelaten²; waarom dan ook niet het Vf.? De afgescheiden »absolute« groepen blijken dan de verkorte vorm te zijn van *zeer los verbonden* zinnen met Vf. als:

Gemoedelijk reed hij voor hen uit; zijn geelgeschoeide beenen *hingen* terzij van zijn langoor (v. Looy). — Dan, na wat treuzelig gebaren nog, ging de ploeger aan het werk, *hij had* een langen bamboe in de hand (Aug. de W.). —

Laat hier de recursiveerde deelen weg, en de absol. constructie is er.

Ook de *parenthesis*³ doet denzelfden dienst:

Geen zwepe en behoort er te zinken. Geen snoer en genaakt er één haar, Zoo stappen, *hun bellen al klinken*, De vrome twee horzen te gaâr. —

§ 342 We laten de drie soorten van absolute groepen, zooals ze in litt. taal voorkomen, volgen:

1° een substantief + voorzetselbepaling (of adv.):

Berry,⁴ *spot-schitter in zijn klein geknepen oog*, keek toe, inwendig grinnkend (Arm.). — Hein lei zich weer te soezen, *het vlassige hoofd op Ootjes schoot* (Eigenhuis). — En *aan hun hand de kindren*, gaan de vaders (Verwey). — De avond borg zijn schoonheid weg — *zijn schalkst op een kier* — ik zag het niet (Adama v. Scheltema). — Die terzij ging zitten, *den rug in 't graan* (v. Looy). — *Op de hand het hoofd*, zit daar de denker (Perk). —

¹ = hij ondersteunde.

² Vgl. in het Mnl. in epische schildering: Die ridder vollijc danen reet, *scilt ane hals, speer in die hant*.

³ Zie § 359.

⁴ weglating van lidw. zie § 136.

2° een substantief + participium of adjectief:

En, 't oor in 't zand geleend, hoort hij . . . (G. Gossaert). — De zwaan zwom vlak achter de boot, den nek uitgerekt, den bek wijd geopend. — Ammy was heel verstrooid, haar oogen starend voor zich uit. — Hij hief zijn glas tegen elk zijner kinderen apart, zijn blauwe oogen schitterend van plezier (Arm.). — Zoo zat hij, z'n handjes bloot en koud, in de sneeuw. — Van den bondigen en toch niet klassiek-logischen Potgieter is de constructie (misschien moet er »dat was« bijgedacht worden):

Ook dat sombere tafereel wordt, al is het maar een oogenblik, vervrolijkt door een kind, Alice, die spelend eenige bloemenzaden op het dak strooit, waar zij tusschen twee der gevels ontluiken; *Alices ruiker* hoog in de lucht geurende, lang nadat Alice gestorven is. — Eveneens van Potg. is de drievoudige: . . . als de dames die er langs wandelden; *de oudste* nog altijd door een strooijen hoed gedekt, *de jongste het parasolletje op (!)*, maar *het matelotje nu in de hand* (»de jongste« hier samengetrokken).

3° twee substantivische woorden:

Oh nu nog, zoovele jaren later, hij zelf een oude man, voelde hij haar moeder in haar terug (Arm.). — Wie ridder werd geslagen, Der schoonste kleur zijn tooi = terwijl de kleur der schoonste jonkvrouw zijn tooi was (Potg.). —

ZINSVERBINDING DOOR WOORDEN IN DEN ZIN.

DOOR VOORNAAMWOORDEN.

§ 343 Door persoonlijke, aanwijzende en bezittelijke vnw. kunnen we terugwijzen op wat in een vorigen zin, vooruitwijzen op wat in een volgenden zin wordt gezegd. Deze zinsverbindende functie is vooral van belang, wanneer het vnw., vooropstaande als *subject* of als *object in den aanloop*, een zelfstandigheid noemt of wel den inhoud van den vorigen of volgenden zin samenvat.

I. Terugwijzende voornaamwoorden.

Het aanwijzende vnw. heeft een sterkere terugw. kracht dan het persoonlijke. Dit geldt niet alleen voor de zware aanw. vnw. maar ook voor het algemeen gebruikelijke *die (dat)*, wanneer we het vergelijken met het persoonlijke vnw. *hij (zij, het)* of, in adjectiv. functie, met het bezittelijke vnw. *zijn (haar)*.¹ In de omgangstaal blijkt het verschil o. a. hieruit, dat in een reeks van hervattingen van hetzelfde subject, de eerste den vorm van het aanw. vnw. heeft, de volgenden den vorm van het pers. vnw.: Stel dat de kattebeier 'm hoort, dan komt *die* er op af, en dan zegt *ie* (Bru.). — Nee, Piet eet geen sinaasappels; *die* heeft een zwakke maag, *hij* krijgt alleen maar appelmoes. —

¹De pers. vnw. van de 1ste of 2de persoon hebben geen zinsverbindende functie.

Het demonstratief is voornamelijk in de gesproken taal, het persoonl. vnw. in den rustigeren litterairen beschrijvenden stijl gebruikelijk (zie ook § 126).

§ 344 De rustige aaneenschakeling door persoonlijke voornaamwoorden:

Even later kwam Paul Terlaet binnen. »Julie met z'n tweeën«, zei *hij*, knikkend van Ammy naar Lot . . . en *hij* glimlachte even, terwijl *hij* doorging naar z'n stoel (Arm.). — Mijn heer Terlaet stak het gas op. »Hier is licht«, zei *hij* vroolijk; dan tegen Lot . . . (id.). —

Door bezitt. voornaamw.:

Ammy glimlachte; *haar* gezicht ontspande zich in de gezelligheid van 't ouderhuis (Arm.). Aaneenschakeling der zinnen door herhaling van het subject in *nominalen* vorm is, vergeleken met deze normale verbinding, een *verzwaring* van den vorm¹; deze is een onmiskenbare uiting van meeleven van den auteur met de beschreven personen of van spanning in het verhaal. Men vgl. in Van Looy's *Reizen*:

»Macho Camino«, plaagde Evangeline *Zailaschi*, maar *Zailaschi* ijverde norsch . . . en vergat zelfs zijn pijpje. — En toen ze hem aansprak, lachte *Hasj* witjes. Ongetwijfeld, *Hatj* had weer getwist, *Hasj* wrokte! —

Het is in den trant van *Potgieter*:

Mathilde houdt een wijle op, *Mathilde* ziet Louise's oogen in zoete mijmering drijven. — Zie verder over deze manier van Potg. bij Coördinatie blz. 568.

Evenals de populaire *verhaler* de aandacht op »ikke« concentreert², zoo ook Brusse, wanneer hij het verhaal in de derde persoon weergeeft, op den *naam*:

»Ik zal jou wel aardighede«, snauwt de koddebeier weerom, en dan neemt-ie *Dirk's* hamertje af . . . tenminste as *Dirk* dat afgééft; dan zeit-ie: »Hei je nog strikke bij je?« Nou, dan zeit *Dirk* »nee« hè? —

Ook in den gezelligen omgangstoon klinkt de *naam* gemoedelijker, dan »hij« (zij). Vgl. in *Arm.*:

»Gaat U dan mee, Papa, als *Paul* niet wil?« vroeg Lot . . . (*Paul zit er bij*).

daarna, snibbiger van toon:

»Maar mijn hemel, als *hij* nu toch geen zin heeft« —

Vertrouwelijker is weer de steer in:

»Ka!« riep *Gerrit*. De jongens, die al in hun tent lagen, hoorden het. »*Gerrit* krijgt het op z'n zenuwen«, meende *Padde*. — *Ammy* volgde langzaam, en terwijl zij wachtten, trof het Lot opnieuw, hoe in den laatsten tijd *Ammy's* bewegingen zoo mat waren. —

Hier staat de naam in plaats van het bezitt. vnw.

¹ § 28 enz.

² Zie § 124.

Ook varieerende omschrijvingen getuigen van levendige deelneming: Maar *Hannes*, die is zoo gehaaid as 'n roppie, en wat het die s n a k toen gedaan? (Bru.). —

Opn. Uit dergelijke omschrijvingen komen steevaste concurrenten van het persoonl. en bezitt. vnw. voor: *M'n neef* boudeert nog altijd. Wat ik de man misdaan heb, ik weet het niet. — Het valt hem niet in, dat er mogelijkheid bestaan zou van eenige op-siering, eenige vergroting bij 's *mans* verhalen (Cam. Obsc.). — Zoo ook in geheim-zinnige conversatie: »*n zeker iemand*«. —

Het aanwijzende voornw.

§ 345 Behalve het gewone vnw. *die (dat)* zijn er enkele andere in *zinsverbindinge* functie gebruikelijk, in niet-litteraire schrijftaal:

Het platteland ging over tot het gebruik van kunstmeststoffen; *deze* boden het voordeel van een lageren prijs (N. R. C.). — De afgevaardigde dreigde met een amendement; op den Minister scheen *dit* nauwelijks indruk te maken (id.). — Tegen *de bovenvermelde* circulaire traden in het krijt de heeren Mr. A. en Dr. B.; *de laatste* was ook prae-adviseur geweest (id.). — *Laatstebedoelde* woningen nu moeten self-supporting zijn. (id.). —

Algemeen gebruikelijk is het terugwijzende voornw. *ander*:

Naast *deze* afdoende redeneering was geen *andere* meening mogelijk. — Haar grieven tegen Papa waren sterker dan die der *andere* kinderen. — Die *eene* opziener zei niet veel. Maar die *andere* was niet weg te praten. — Toen hij al bijna gepromoveerd was, ging hij een *anderen* kant op met z'n studie. —

De terugwijzing door *die* lijkt op de verbinding met een *betrekkelijk* vnw.: Ik ruim de takken op, *die* me den doorgang versperren. — Ik ruim de takken op; *die* versperren me den doorgang. —

Bij de relatieve verbinding zijn twee beteekenissen mogelijk: 1° een beantwoording van de vraag: *welke takken?*, 2° van de vraag: *waarom* ruim je ze op? Bij verbinding door het demonstr. pron. is alleen de tweede beteekenis mogelijk: de continuatieve.¹ Een relatieve zin die de continuatieve functie heeft en dezelfde woordschikking als een hoofdzin, is formeel alleen door verschil in pauze en toon², van een zin met demonstr. pron. te onderscheiden:

Hij was bezig duchtig zijn klavier te hanteeren, *dat* la w a a i d e het heele huis door. — Het is van belang de zinnen met een betrekk. vnw. uit het voetbalverslag te vergelijken met hoofdzinnen, ingeleid door het aanwijzend voornaamwoord *die*, waardoor ongeveer hetzelfde wordt uitgedrukt: Weer een doelschop; *die* is genomen, en al weer (is de bal) in het bezit van de Ieren. — Het verschil in functie van den hoofd- en bijzin-vorm is hier waar-schijnlijk zóo te formuleeren: de bijzin omschrijft in een snelle reeks een gebeurtenis van voorbijgaanden aard, de hoofdzin wekt de verwachting van een belangrijke verandering in de situatie, een nieuwe »phase« in

¹ Zie § 380. ² Zie overigens over de intonatie bij onderschikking blz. 578.

het verloop der feiten. Deze indruk wordt bevestigd door het verschil in rhytme en intonatie van de twee verbonden zinnen. Een sprekend voorbeeld van den hoofdzinvorm is, met sterk geaccentueerd werkwoord: Hij geeft hem door aan Y.; *die* huppelt langs de lijn, en maakt zich klaar ... — Deze plastische heffing van het werkwoord is in den bijzininvorm uitgesloten, althans in de spreektaaltrant.

De continuatieve functie blijkt vooral duidelijk bij aanvulling van het verband door *en*, *maar*, *want*:

Hij had ook een boschwachter aangesteld, *en die* was om zijn strengheid algemeen gehaat (Kievit). — Tegen den trottoirband zag ik een handkar met vruchten ... *en die* brachten een heerlijk element van kleur in de dorre omgeving (F. Hopman). — Want 't is nog van vader, *en die* het 't zelf gekocht van den pastoor, *die* schoot er kraaie mee in z'n tuin (Bru.). — Hier Piet, *die*¹ had lol, *dat*² begrijp ie, *maar die* durfde zooveel niet te zegge, *want die* was 't geweest, hè? (id.). —

De verbinding met »*en die*« wordt op den duur even lizig als die met »*en toen*« of »*en dan*«. De vorm der coördinatie is dan *overladen*. Zonder voegwoord vinden we het voornw. in allerlei taal:

Breng mij 's na de kantonrechter, as je lef het, *die* zit er toch voor! (Bru.). — 't Zou voor zijn z w a g e r geen pretje zijn, dacht hij — *die* hield niet van familiesleepen (Arm.). — Zij komt, waar een waterroos haar houdt in 't blad gevangen. »Wees welkom!« zegt *die* (Perk). —³

Wanneer een substantief voor aan den zin door een pauze wordt geïsoleerd, wordt het *hervat* door *die*:

Maar H a n n e s, *die* is zoo gehaaid as 'n roppie (Bru.). — Zo o 'n l u i l a k, *die* kan ik hier niet gebruiken! —

Vgl. de *afscheiding* § 331.

Het *bijvoeglijke die* is als terugwijzend vnw. bijzonder gebruikelijk:

Die man heette Burts en had buitengewoon lange beenen en dito vingers. *Die* beenen schenen geschapen om je achterna te zitten (Kievit). —

Opn. Na een antecedent in het *enkelv.* kan een *terugwijzing* in het *meervoud* volgen: Ik vroeg om 'n versch kadetje, *maar die zijn* er niet meer. —

¹ vgl. hierna.

² vgl. § 346.

³ In staande uitdr. van de omgangstaal heeft »*die*« betrekking op den *inhoud van een zin*: Wie zien ik daar leggen? de veldwachter met Teun en zes haze ... Ik denk: *die wordt goed!* — »Zou je meewillen?« »Nee, *dát* nou niet bepaald«. — »Heeft hij hard geloopt?« »Nee, *dát* heefti niet«. — We constateeren hier de *vervangende* functie van het pronomen.

§ 346 Het vnw. *dat* is, door zijn onzijdige beteekenis, bijzonder geschikt, om den inhoud van voorgaande zinnen te hervatten.¹ Uit allerlei geijkte zinnen blijkt dat:

Dat is óók wat! — *Dat* is wat anders! — Maar zie je, *dat* is 't 'm juist; *dat* laat je geen rust. — De deur werd opengegooid . . . »*Dat* is Berry natuurlijk, *dat* is zoo zijn manier van binnen komen«. — Ben jij daar? *Dat* is ook toevallig! — Hij deed het er niet om, *dat* is zeker! — We kwamen in 't hol van den leeuw, *dat* wil zeggen in de armen van den veldwachter. —

Ook als *accusatief* in den aanloop:

Ik ben anders niet sikkeneurig, *dat* weet U ook wel. — Je neemt het nogal kalm op, *dat* moet ik zeggen. — »Ze hebben 'm doodgeslagen!« »*Dat* zullen ze betalen!« —

Inleidende bijzinnen, onderw. of voorw. zinnen, worden *hervat* door »*dat*«: Wat je gaat doen, *dat* is voor die kindertjes van je (Bru.). — Waarom hij leven moest, *dat* wist hij niet (Perk.). — »Al wat aan Liefde is geborgen || In 's harten schatvertrek, *dat* blijft!« (G. Gossaert). —

»*Dat*« is een *vage* aanduiding van een vooraf genoemde zelfstandigheid; van levende wezens zelfs, in enkel- en *meervoud*, bij het werkwoord »zijn« (zie § 268):

Riekie werd zoo wit as 'n dooie . . . want *dat* is al zoo'n halve zeeman (Bru.). — Eerst die bale en kiste . . . *dà* benne spulle! — Jou kindere, *dàt* waren aardige jongens! — Hóóft *dat* was de man waerdoor mijn glorie wies (Vondel). —

Andere antecedenten:

Ik hoorde dat er kans was op een betrekking. Ik denk, *dat* zal me 't baantje wel zijn!

Opm. Wanneer het woord *dat* door een meervoud wordt gevolgd, is er *congruentie* tusschen het Vf. en het *praedicaatsnomen*: Zie § 268 *Opm.*

Het bijvoeglijke »*dat*«: *Dat* varkentje zal ik wel wasschen. — Zet *dat* idee maar uit je hoofd. — Zie verder § 128, 135.

§ 347 Het pers. vnw. »*het*« en de proclitische vorm »'t«, die zoowel »*het*« als »*dat*« vervangt, is vaak terugwijzend. Het wijst terug op een zelfstandigheid, in het bijzonder een *persoon*, en is dan subject bij een *naamw.* gezegde²: »Zoek je de bottelier? Je zult 'm vooróp wel vinden. 't Is zoo'n lange magere kerel.« — Ook op een meervoud: Daar verschenen de beide boeren; 't was vader en zoon³. —

Het wijst terug op den inhoud van een zin; een feit dat geschied is: 't Is een schande! — 't Kan nog wel drie maanden duren. — 't Heeft niet mogen gebeuren — 't Moet! — *Het* was voorbij! —

In het volgende citaat wordt eerst door een pers. vnw. »*zij*« teruggewezen

¹ Zie § 349 en § 385: 1°, over *voortuizwend* »*dat*«.

² Zie § 349; 268.

³ »Vader en zoon« is hier een *enkelvoud*.

op een voorafgaand *subst.* (»*regeling*«); in den dan volgenden zin wordt de inhoud van een bijgedachten *zin*, dien dit *subst.* omschrijft (»als deze *regeling* wordt getroffen«), door het pers. vnw. »*het*« hervat:

Bezwaar vond *die regeling* niet in de vergadering der Staten. Waarom zou *zij* ook? *Het* zal de exploitatie verlichten (N. R. C.). —

§ 348 In het voorgaande stond het terugwijzende voornaamw. in een hoofdzin.

Het doet ook zijn dienst in bijzinnen:

Hij dacht aan Ammy's oogen, zooals *die* hem hadden aangezien (Arm.)¹ — Kon Schoonheid in mijn hart een plaats verwerven || Denkt gij, Natuur, dan, dat *die* u ontgaat? (Perk). — Hij hield de boot tegen, zoodat *die* een minuut daarna stil lag. — Gij zult de vrijheit voor blaazen omvoeren in uw schilt || En teugelen al wat . . . durf steken naer *die* kroon (v. d. Goes). —

Bij een auteur met een zoo gedrongen, korten zinsbouw als Potg., kunnen de terugwijzende pronomina de noodzakelijke wegwijzers zijn, die de lezer nog dikwijls met moeite begrijpt. We zouden zelfs kunnen zeggen, dat een overmatig gebruik van »*anaphorische*« pronomina (en adverbia) het hoofdkenmerk is van Potgieters »duisterheid« door al te beknopte syntaxis. Bij vermijding van relatief verband wijst »van deze« terug in: . . . en biedt die harer vriendin aan. Uit de donkere oogen *van deze* straalt verrassing. — Minder vanzelf spreekt de betrekking van »deze« op een *inwendig* object in den vorigen zin: Hoe tevens die schittering wegsmelten kan in tranen, als ze deernis heeft! Of ze *deze* op dit oogenblik met het meisje hebben zou, dat . . .? — Hevig samentrekkend staat *deze*, terugslaand op een voorafgaanden vocatief: »Het regent Louise!« hoort *deze* zich eensklaps toeroepen. — Bijzonder veel te »denken« geeft het pronomen in: »Er zal daauw vallen, willen wij ook opstappen?« vraagt de minnaar, want *déze* blijkt de betrekking tusschen het paar. — Het terugwijzend substantieve *die* is bij Potg. heel gewoon, na vrouwelijke zaaknamen en meervoud; op verren afstand spant het de aandacht: Ons zou zulk eene beslissing over het lot van een derde niet invallen, Louise! toch vindt het volk *die*, in zoo verlaten toestand, volstrekt niet vreemd. — De zwarte oogen schitterden niet, de zijden wimpers omhuiden *die* meewarig. — Humor in den dialoog door dit spannend pronomen: »Dank het je graauwe haren, schavuit! dat ik je spaar!« »*Die* zal je óók krijgen,« herneemt de oude. — Bijzonder »duister« maar bij Potg. »suggestief«, is de pronominale functie van »aanwijzing« van het attributieve »die« in de beschrijving der crisis van

¹ Zie § 395.

de novelle: Ongeloovig slaat zij de heldere oogen op en ontmoet zijn donkere; neer gaan de hare¹, neer op het kleedje, dat zij onder den arm draagt, en waaruit toch geen wesp op *die* blankheid was gesprongen. — Ook wel »haar« in: Het zou Adrienne even onmogelijk zijn geweest, die beweging te bedwingen, als Machteld, *haar* niet te beantwoorden. — De aanduidende partitieve genitief heeft den vorm »er«: »Hoop? maar wat zou zij hopen? op welke heeft zij recht? voedt zij *er* dan?« — Nog bezwaarlijker is dit bijwoordje in deze liefdesverklaring: »Ge zijt al wat ik wensch, mijn uitverkorene! Wat u ontbreekt, zou *er* u niet toe maken, als gij *het* nu niet reeds waart!« — Hier bovendien »het« als aanduidend praedicaatsnomen; een bij Potg. frequente verbinding: Hoe bleek hij in al wat het bosch betref te huis; *was* hij *het* zelfs in de wolken niet? — De samentrekking door »het« is hier tevens een humoristische woordspeling. Een partic. perf.: Slechts de vierde is gehuwd, is *het* gelukkig, dewijl zij in waarheid kiezen kòn. — »Het« staat dikwijls gecombineerd met het »vervangende« werkwoord *doen*: Zij boeijen haar meer, dan bijwijle de schitterendste bloemen *het deden*. — Die gedroogde bloemen herinneren haar niet alleen Rogier, zij *doen het* haar ook deze liefhebberij zijner moeder. — Zelfs in den dialoog, in het betoog van den minnaar: »Wantrouwen! ge mógt, ge móest *het* mij *doen*.« — Hier tevens afscheiding van den infinitief; deze wordt door *dat* hervat in de door het op verren afstand volgend object ingewikkelder constructie van: Doceren, *dat deed* de goede man sinds tal van jaren ochtend aan ochtend zijn gymnasiasten. — Bij een intransitief werkwoord kan *het* ontbreken: Toen zij de lange witte staart ter zijde had zien wapperen, zooals de manen *deden*, toen zij stonden in het goud der avondzon. —

Een overmaat van hoofdzinvormen, *aaneengeregen* door inleidende terugwijzende en hervattende demonstr. en persoonl. voornaamwoorden en demonstratieve adverbia kenmerkt den kalmen vertelvorm van een Katwijker:

»Maer hê-je nog ehòòrt-tat-er in de Fransche tijt 'n soldaet-uit-te-brak² mee mos, assje offoer?»

»'n Soldaet mee? Néé³n, *dat* heb ik iet ehòòrt. Wèl da^tje oppasse moss assje ande wal was. Want as de zon onder was, *dan* mocht'iet mâer buite. *Dan* hâai-je, net iender as nou, jonges; jonges die twinteg, ien en twinteg jaer waere, *die* vreene³, *dan* gingeze 'saeves graeg nae de maaid. In *dan* mosse-ze nae de skuit-toe, gaen slaepe. Nou; zagge-n-et de

¹ Ook een terugwijzend vnw. Tevens de zware aanloopvorm, en herhaling van dien aanloop.

² de barak (het kwartier). ³ = vrijden.

Franse, *dan* waere ze wech, want *tie* reene¹ overal langs-te-strant op-et-losse-paert. *Dat* heb-ik òòk in mijn jonge tijd hòòre vertelle, *dat* was 'n wâesvaeder; *dat* hâat seker zòò eweest da'sse sente mosse haele op Katta-binne of-sòò, *toe* wassi bij-'t tol. *Toe* kwamme d'r òòk twee Franse nae 'm toe. *Die* zâaie: »Oflegge wa'tjje heb!!« In *hij* zâat: »'k Hébniks.« *Hij* pakt-tie-Franse-n-án — 't mot 'n wonder ståàreke man eweest hebbe — in *hij* slae-sse zòò-dòòd-as-en stien! teuge-mekkaar -an. Jae, vrouger hâai-je ståàreke mènse. Zòò heb 'k eris fan me váeder ehòòrt . . .«

II. Vooruitwijzende pronomina.

§ 349 Het substantivische dat:

Dát had hij nog eens gezien: een hoogen ijsberg over de steenen glooiing tegen het kerkhofaangeschoven (Eigenhuis). — Was *dat* een lied dat door mijn boezem toog? || *Die* klagend-teeder-blijde vogelklanken? (Perk). — *Dat* verzeker ik je, dat ik de baas ben! —

De adjectivische aanwijzende pronomina:

Er bestaat reden voor het stellen van *deze* vraag: Biedt het rapport een *zoodanigen* grondslag voor een concept-verdrag, dat het nog dit jaar kan tot stand komen? (N. R. C.). — Hij ontving *denzelfden* indruk, (die) als hij zich van vroegere tooneelen herinnerde. — Ik heb net *zoo'n* pak als jij. — De commissie had zich bezig gehouden met *die* stelsels van afvoer, die het productievermogen van den bodem kunnen vermeerderen (N. R. C.). — *Zulke* bloemen, als jij daar plukt heb ik niet in m'n tuin. — *Dergelijke*² dingen *als* in de Kamer zijn genoemd, komen niet meer voor. — *Andere* bloemen, *dan* je *daar* hebt, kan ik niet leveren. —

Men noemt *deze* pronomina, vooral wanneer er een relatieve zin volgt, wel *bepaling-aankondigende* voornaamwoorden (determinatieve pron.).

Hun vooruitwijzende, aankondigende functie gaat gepaard met een *zwaar accent*, dat voor de *terugwijzende* functie niet onmisbaar is. Bij verzwarende van accent kan ook een *pers. vnv.* bepaling-aankondigend worden:

Maar 's levens geest = dien gij gesteken hebt || in mijn gestorven longen || dien zult gij mij voor goed || niet laten afgedwongen || die 't graf ontrest (Gezelle). —

Daarom is het vooropstaande »*het*« (gesproken als 't) niet *aankondigend*, *voortuizend* van functie. Het is *grammaticaal* subject bij een koppelwerk. Het *eigenlijk* subject van dit naamwoordelijke gezegde wordt gevormd door een volgenden zin; soms een afgescheiden groep, meestal een bijzin:

Het was een eigenaardigheid van hen allen: hun prikkelbare toon, zoodra ze met meer dan twee waren (Arm.). — *Het* was beter, voor goed verloren te hebben dan in angst te zitten (id.). — *Het* is juist goed, dat hij je niet zien kan. — 't Is wáar, man: ik ben d'r bij. —

¹ = reden.

² Zie over *dergelijke* § 128.

Ook het bijvoeglijke »het« kan niet de aankondigende functie verrichten, het is blijkens zijn zwak accent *lidwoord* in:

Moelijk zal daarbij *het* criterium zijn: aan welke belangen moet een en ander worden getoetst? (N. R. C.). —

De »aankondiging« wordt hier gevoeld in den *stijgenden* zinstoon, zichtbaar voorgesteld door den »dubbelpunt« en in de beteekenis van het woord *criterium*.

DOOR BIJWOORDEN.

§ 350 Zoo. Vooruitwijzend:

»Ze zijn *zoo* sterk in hun vleugels,« zei Ab. »Als je daar een slag mee op je arm krijgt, kan hij wel stuk zijn« (Kievit). — Die schommelde *zoo* verschrikkelijk: toen zijn we er maar uitgegaan. — Theobald was nu al *zoo*veel water doorgegaan, het water verzwaarde hem niet *zoo* meer (v. Looy). —

Zie verder *zoodat*, *zoals*, *zoodra* § 392, 393, 395.

Terugwijzend:

't Is een tamme. 'n Wilde zou z'n nest niet *zoo* dicht bij maken. — Dan raak je al mis van *zoo*'n lichie . . . *Zoo* zitte die ooge deur dat zwart heen geschroefd (Bru.). —

Samenvattend:

En *zoo* kwamen we dan in een beter vaarwater. —

Archaïstisch is »*zoo*« bij een imperatief:

Zij kwam aan land in 't Vlaamsche Sluis || Uw nieuwe Vrouwe: || *Zoo* poorter, heer en dorper komt || Neemt deel aan 't feest (Boutens). —

Verstard en verzwakt is de terugw. functie in: Dat gaat *zoo* maar niet. — Dat is *zoo* zijn manier. — In ambtelijken stijl de verzwaarde vorm »*alzo*«. ¹

Dus. ² Terugwijzend:

't Moest, hè? *Dus* ging ik (Bru.). — Indien bij hem de overtuiging bestond dat het plan uitvoerbaar was, en dat *dus* deze oplossing in het belang van den dienst zou zijn . . . —

Dus wordt wel eens in den verkeerden zin proleptisch ingeschoven: Als er *dus* weer drie jaar verlopen zijn, is de huurtijd om. —

In ambtelijken stijl concurreert **derhalve**: Een uitvoerige beschrijving van het tegenwoordige bedrijf heeft *derhalve* weinig zin (N. R. C.). —

§ 351 Dan. In de omgangstaal vooral in den *aanloop* ³ van hoofdzinnen.

Terugwijzend:

Loop maar een eindje door, *dan* zul je hem wel vinden. — *Zwéer* jij dat eens, *dan* laat ik je hange (Bru.). —

¹ In de beteekenis van »*dus*«, »*derhalve*« is het waarschijnlijk een germanisme.

² In *aanloop*, *zonder* inversie zie § 358.

³ vgl. § 308 *zonder* inversie.

In deze zeer gangbare verbanden is de bevelende zin *voorwaarde* bij den zin met »*dan*«. Concludeerend is de zin met »*dan*« in:

Is 't al vijf uur? *Dan* moet ik vliegen! (Arm.). — »Quick heeft gewonnen!« »*Dan* hebben ze 't weer opgehaald!« —

Tegenstellend vergelijkend:

Kan ik 't helpen dat je moeder aan de haal gaat? *Dan* is de mijne anders! — *Dan* moet je bootwerker weze, en *dan* op zoo'n schip, an die luike, met losse en laaie: ho maar! — Deze functie is voortgekomen uit de additieve, progressieve:

Eerst die wagens en *dan* nog die auto's . . . — De ouwe neemt 'm op sleeptouw en *dan* verkoopen de heeren van 't kantoor hem. — Wel, *dan* zou ik zeggen: Dag Burts! En *dan* zou ik 'm 'n hand geven en *dan* zou hij . . . —

Dit progressieve »*dan*« is vooral in den modernen litt. *verhaalstijl* gebruikelijk:

Hij wees kortaf de kampplek en zat *dan* met vastberaden uitdrukking te roeren in de sla (v. Looy). — »Ja, ja«, suste hij . . . *dan* liep hij met haar de gang in (Arm.). — ¹;

het kenmerkt hier de opeenvolgende *momentane* handeling ², evenals het gewonere adv. *toen*.

Toen. Dit terugwijzend adv. staat meestal in den aanloop na »*en*« of »*maar*«, als inleiding van een aaneengeschieden, *progressieven* zin (zie § 369). Zonder die voegw. is het zinsinleidende »*toen*« zeer nadrukkelijk: *Toen* ben ik toch wel zoo nijdig geworden, ik zeg . . . — Het wordt in verhalend litt. proza dan wel *afgescheiden*, wanneer nog een andere woordgroep volgt ³: *Toen*, in z'n angst, wierp hij het mes. — Ook *middenin* den zin, maar niet progressief en minder nadrukkelijk, verwijst »*toen*« naar soms verre antecedenten:

In zijn tijd was de hooge hoed nog »deftig«. Weinig collega's waren er, die *toen* een »sequah« durfden dragen. —

De verzwaarde vorm is, vooral in stijven stijl *toentertijd*:

Onder meer werden *toentertijd* door Rogier de engelen geschilderd op het gewelf. —

Nu (nou). In terugwijzende functie is dit adv. vooral in den aanloop van een hoofdzin gebruikelijk, als *overgang* in het gemoedelijke verhaal: Zoo kwam ik ze dus op het spoor. *Nou* kom ik om 7 uur m'n bed uit en ik kijk 's naar buiten . . . —

Meteen. In terugw. functie duidt het de volgende handeling aan: *Ik had meteen in de gaten*, dat het mis was. — **Mèt** staat vooral in *aanloop*: »Best«, zei hij. *Mèt* liet hij al het volk op dek komen en klarigheid maken om te vechten (v. Lennep). — En ik roep terug . . . *Mèt* loop ik na me vrouw en zeg . . . (Bru.). —

¹ Ook in de groep van een *Inf.*, een *partic.* of een *adj.* duidt »*dan*« de *progressieve* functie aan: zie § 216, 339.

² vgl. § 259f, aspect. adv.

³ Opgenomen in de *groep* zie § 349.

§ 352 **Inmiddels, intusschen** terugwijzend, zoowel door aanduiding van *tijd*, als van een *tegenstelling* of *toegeving*.¹

Ook. In de omgangstaal staat het oorspr. *additieve* »ook« buiten den *aanloop* als *terugwijzend* zinsdeel: *Ga je mee? Piet gaat óok.* — *Dat zal óok wel zoo'n luie zijn.* — In litt. stijl *in den aanloop*: »*Misschien?*« zei Lot verwonderd; ook *Ammy zag op.* — Het adv. staat hier proclitisch bij het volgend subject, dat den zwaren druk draagt; het *volgt* op 't subj. in: *Ammy óok zag op.* —

Eveneens is een zware vorm voor dezelfde functie in ambtelijke taal: Daar te Amsterdam een commissie is benoemd, die *eveneens* tot opdracht heeft het vraagstuk te bestudeeren . . . (N. R. C.). —

§ 353 **Bovendien:**

De stad heeft *bovendien* te lijden van het afvalwater der fabrieken. — ²

Trouwens dient ter versterking van voorafgaande argumentatie:

Over dit principe zou heel wat te zeggen zijn; de heele zaak staat *trouwens* lang zoo vast niet als je denkt. — Een germanisme is in deze beteekenis *overigens*.

Althans in aanloop vóór het voegw. *wanneer, indien* en midden in den zin na het eerste geheven zinsdeel *beperkt* de *geldigheid* van de *voorafgaande mededeeling*, in betoogenden stijl: *Hij wordt toegelaten, althans wanneer hij belooft gehoorzaam te zijn.* — Gelijke functie heeft het algemeen gangbare **tenminste**.

Nochtans is tegenstellend of *beperkend* t. o. v. *het voorgaande*.

§ 354 **Hier** is in de omgangstaal zelden terugwijzend; wel in den litt. en betoogenden stijl:

Ze sloegen den hoek om, kwamen nu op de Keizersgracht. *Hier* strekten druipend de hooge oude boomen hun takken over het water. —

In betoogende taal vooral wordt het met een ander *adv.* verbonden: Hieruit *kan men afleiden.* — etc.

Daar (d'r, er). Terugwijzend, *locaal*:

Ik had in de gaten, dat dat stelletje *daar* op mij lag te loeren. (Bru.). — Ik ben *er* nog niet geweest. — De in Arnhem genomen proef is zeer belangrijk. *Daar* werden verschillende percelen . . . (N. R. C.). —

Niet locaal: *Als ik maar geld had; daar zit 't hem juist* (Bru.). —

Rijker ontwikkeling heeft de terugwijzende functie van *daar* + *adv.*: *Dáar* heb je gelijk *in*. — *Daar* twijfel ik niet *aan*. — Deftiger is de aaneengeschreven vorm: *Wat dacht jij, twintig centen?* *Daarvoor* heb je een

¹ Zonder inversie: zie § 358.

² Zonder inversie zie § 358.

zwaan van bordpapier (Kievit). — Heel gewone samenkoppelingen zijn *daarom*, *daarin* etc.¹ Ook de verkorte vormen met *er* zijn algemeen gangbaar; zoolang zij demonstratieve functie hebben, staan zij zelden in den *zinsaanloop*:

Er over spreken deed zij zelden. — Ze sprak *er* zelden *over*. — Ik heb *er* geen zin *in*. — Ze nam haar overschoenen. Stampend schoot ze *erin*. —

In ambtelijken stijl ligt het antecedent soms *ver weg*:

Dit tijdvak mag in slechts weinig opzichten door hem zijn beheerscht, een groote rol heeft hij *er* toch *in* gespeeld en zijn leven omspannt, meer dan van eenig ander, de verschillende episoden *daarvan* (N. R. C.). — Mr. v. d. B. deed mededeelingen omtrent den tegenwoordigen toestand te A'dam, waarvan er één ons buitengewoon onwaarschijnlijk voorkomt en waarbij wij even willen stilstaan, omdat *daarin* een belangrijk element van beoordeeling ligt (id.). —

In de omgangstaal vooral komt *er* + *adv.* voor, zonder dat het antecedent *genoemd* is; het is *bekend* genoeg, of de spreker *vermijdt* het te noemen:

Toe, kom *er* nu maar *uit*! — Wind *er* maar geen doekjes *om*. —

In veel van deze uitdrukkingen verliest *er* (+ *adv.*) zijn demonstratieve functie²: het wordt »onbepaald«.

Er + *adv.* is ook vooruitwijzend:

Toen niemand *er* meer *aan* dacht, kwam het karavaan te eindelijk eraan (v. Looy). —

En met de blauwe wolkjes die *er* krullen || Rijst uit het dal de rust naar boven (Perk). —

Vooraf bij substantivische bijzinnen³:

Wat zou je *ervan* denken, als we hem eens slachten? — Ze kon *er* niet *tegen*, zich te haasten. —

§ 355 **Echter.** Buiten de omgangstaal is het gebruikelijk als *tegenstellend* *adv.*:

We hebben het boek vroeger uitvoerig besproken. *Echter* grijpen wij gaarne de gelegenheid aan, nog eens de aandacht er op te vestigen. —

In aanloop, bij Potgieter vooral, *archaïseerend* verbonden met »en«:

En echter was het Willem, die... —

Buiten den aanloop na de eerste heffing in den zin:

Minder nadrukkelijk is het latere werk. Ook hier *echter* berust de werking van het schilderij op de groote compositie met horizontale en verticale lijnen. —

In bijzinnen staat het vooral na het relativum:

Een curieuse laatste uitlooper van een oud-Hollandsch genre, dat *echter* dezen schilder niet van zijn beste zijde laat zien. —

In hoofdzinnen staat het zelfs *achteraan*:

Hij was toen reeds zeventig jaar. Hoe frisch bleef hij *echter*! (N. R. C.). —

Verder: *evenwel*, *niettemin*, *nochtans*.

¹ vgl. § 257.

² Zie § 258.

³ Zinnen in de functie van *subj.*, *obj.* of *praedicaatsnomen*.

Toch.¹ In aanloop vooral toegevend of tegenstellend, *terugwijzend* op den vorigen zin; dit vooral in spreektaal:

Hij is wel eens vervelend, zeker. *Tóch* zou ik hem niet graag missen als vriend. — Ze waren licht geprikkeld in elkaars gezelschap, terwijl ze *tóch* zeer aan elkaar hechtten. —

Na de eerste heffing in den zin is het *nader verklarend* (explicatief):

We waren op verboden terrein; aan *alle ingangen toch* was een bord aangeslagen. — Ze liet hem gaan; *réizen toch* was zijn gróotste genót. —

Immers¹ staat in een *nadere verklaring*:

Het congres slaagde uitstekend. Het was *immers* niet twijfelachtig dat het . . . — Een der leden sprak zijn verbazing onverholen uit. *Immers* verleden jaar werd nog verzekerd . . . (N. R. C.). —

Anders. In den aanloop alléén *tegenstellend*:

Ik kan je niet lang hebben. *Anders* schiet m'n werk er bij in. — Dood op haar gemak moest ze alles doen, *anders* ging 't verkeerd. — Hij moet jaren met Rogier hebben samengewerkt, *anders* zou hij zóo niet schilderen. —

Buiten den aanloop is het óók *toegevend*:

Ik zal die papegaai m a a r² verkoopen. Ik had *anders* al 'n naam voor hem. — »M'n moeder slaat me nooit.« »Je hebt *anders* alle recht op 'n flink pak slaag.« —

Vooruitwijzend is het in correlatie met *dan*: *Ik kan je niet anders behandelen dan hem.* —

Wel. Vooruitwijzend, *toegevend*:

Wel staat er niet veel meer, maar alles is netjes. — Het hinderde hem *wel*, maar hij moest het zich laten welgevalen. —

Nog. Vooruitwijzend, *toegevend*: Riekie hield me *nog* tegen. Maar ik wou en ik zou op reis. —

Terugwijzend: Niet pruttelen . . . Ik heb me al zoo gehaast óm *nog* te komen (Arm.). —

§ 356 De comparatief van een adv. heeft zinsverbindende functie³:

De meisjes waren vroeg. Even *later* verscheen de eenige zoon. — Ze voelde zich niet vertrouwd met haar broer. *Eerder* had ze een wrok tegen hem om zijn vreemd gedrag den laatsten tijd. —

De *superlatief* staat in *correlatie* met andere adverbia:

Eerst gaan we roeien en *dan* (daarna etc.) een tijdje visschen. — *Het eerst* begroette hij Lot . . . *toen* Ammy. — »Maar ga je *dán* heusch mee?« »Ja, als ik *eerst* in de fok nog wat geklaard heb.« —

§ 357 *Correlatief*-zinsverbindende adv. en voegwoorden leggen door zwaarden vorm sterken *nadruk* op de verhouding der twee zinnen (of woorden). Vgl. de *hervattende* adv. na *voegw.*⁴ Vooral de demonstratieve

¹ Zonder inversie: vgl. § 358.

² Zie § 260.

³ vgl. den Comparatief § 119.

⁴ § 393 en volg

en tegenstellende (beperkende) adv. worden toegevoegd. De nadrukkelijke tegenstellende verbinding door correlatie is natuurlijk in den synthetischen ambtelijken stijl sterk ontwikkeld:

Waar dus *eenerzijds* de stad belangrijker bedragen beschikbaar moest stellen voor verbranding en *anderzijds* (aan den anderen kant) in den landbouw groote behoefte bleek te bestaan aan stadsvuil, was er uit economisch oogpunt alle aanleiding om te overwegen of het contact tusschen de stad en het platteland kon worden hersteld (N. R. C.). —

Over correlatieve voegw. zie bij coördinatie.

§ 358 Zinsverbindende adverbia worden in den aanloop *door een pauze* van den zin afgescheiden met sterken nadruk. De isoleering blijkt uit het *vermijden* der *inversie*:

De verdediger was van oordeel, dat de beoordeeling van de motieven van dezen verdachte uiterst moeilijk is. *Immers*, deze zijn vaak voor den Westerling totaal onbegrijpelijk (N. R. C.). — *Inderdaad*, we kregen nu wat moois te zien. — Dacht je dat ik twijfelde? *Integendeel*, ik geloof je onvoorwaardelijk. — Zoo werd het onderzoek vertraagd. *Intusschen*, de Duitscher was over de grens gegaan en . . . (N. R. C.). — *Nochtans*, de klok stond stil. — En *toch*, haar vader begreep haar niet ten volle. — *Bovendien*, ik dóe er niet meer aan. — *Trouwens*,¹ van samenwerking was al lang geen sprake meer. — *Inmiddels*, ik zeg U hartelijk dank voor de groote bereidwilligheid. — *Dus*: ik ga toch maar mee. —

Overredend in de conversatie, een *overgang* in het *verhaal* is »*dus*«:

Dus . . . je dóet 't, hè? — *Dus* . . . (Düsse . . .) de stroopers die waren gevangen en nu komt 't mooiste! . . . (Bru.). —

In *litteraire* beschrijving: zie § 308.

VERBINDING ZONDER WOORDEN.

DOOR »PARENTHESIS«.

§ 359 De parenthetische zin is een bijzondere *onderbreking*², nl. door een meestal niet-verbonden *zin*. Weliswaar wordt hij met gedempten toon gesproken (als op het tooneel »terzijde«), maar door de twee omgevende pauzen krijgt hij nadruk in het zinsverband. Evenals door een zin met »want« richt zich de spreker (schrijver) direct tot zijn hoorders (lezers) om hen of aanvullend te onderrichten of zichzelf een pauze van overgang of nadenken te gunnen. Het laatste vooral in de omgangstaal: door stopwoorden, verwenschingen, en andere uitroepen legt men nadruk, houdt men de aandacht gaande: Net as die trossesnijer die 'n vat boter krijgt te vinde, en 't — *lang zal ie brande* — na de strandvonderij brengt! (Bru.). — En toen ging ie midden in de nacht — *ziek en wel, hè?*³ — op dat brandje af. —

¹ oorspr. een uitroep.

² § 296 : 3; 311.

³ »Moet je hoore!«

Gelijksortige uitroepen in hooggespannen, vooral lyrische, taal:

Trompet, en schut, (*Acharme!*) schanssen || Mijn' klaghten af (Hooft).¹ — Toen klonk, o lang begeerd genot, || Des jagers eerste en doodlijk schot (Bastiaanse). —

In lyrische poëzie ook vinden we substantivische »evocaties«, aanduidingen die een voorstelling wékken maar niet omschrijven:

En 'k ducht dat (*dieper smaad*) de kracht me ook dáartoe faal' (G. Gossaert). — En, 't oor in 't zand geleend, || Hoort hij, een dof gerucht, der keemlen draf verdwijnen (id.). — Omdat Gij, met 's levens lust en lijden || (*Tweesnijdend kouterwaard van Uw volmaakten spot*) || De steenrots van mijn hart ten akker woudt bereiden (id.). — Maar ver omhoog, aan 't eindloos-efen zwerk, || — Een zwarte ster in blauwe lucht — hangt zwevend || Een adelaar op breeden dubbelvlerk (Perk). —

§ 360 In verhalenden, beschrijvenden, vooral in epischen, stijl vinden we de *retardeerende*, spanning-wekkende, schilderende onderbreking, ook de typeerende toets:

Om acht uur, Peter had behagelijk zijn krant voor zich uitgespreid, Lot zat met een boek in haar eigen stoeltje tegenover hem, klónk de bel (die den knus-gezelligen avond stoort!) (Arm.) — Zij stond in haar schamelheid op nog mooie voetjes, boven een van haar enkels was 'n koperen ring geklonken, verloren te kijken naar het wonder van den brief (v. Looy). — Ziende naar Mei gálmde hij deze woorden || — Allen verreezen, stonden langs de boorden || Van het banket, zooals de rijen riet//Golvend en buigend waar de stroom vervliet — || Hij sprak: — (Gorter). —

Het sterkste effect van de *retardeerende* parenthesis vinden we in de Homerische vergelijking: vgl. § 31.

§ 361 In gemoedelijk vertellenden, maar ook in betoogenden stijl vinden we den *nader verklarenden* (explicatieven) vollen zin:

Nu gheleek dese Quiquibio (*zoo hij oock in der waerheydt was!*) wel een ghenuechelyck sot (Coornhert). — »Hier is licht,« zei hij vroolijk; dàn tegen Lot, die vroolijk-neuriënd — geen een Terlaet behalve Paul had gehóor — haar hoed opzette: (Arm.). — Nu de benoeming van de Staatscommissie . . . in kannen en kruiken is — *het blijkt heel wat hoofdbrekens gekost te hebben voor het zoover was* — vernemen wij van wel ingelichte zijde . . . (N. R. C.). De Katw. »praetvaer« onderbreekt den zin door een gemoedelijke parenthesis: »Vrouger swinters, as we behouwe teelt hadde ('k spreek fan me jonge tijt hoor!) nou, dan stingje gemiendelek zoo'n week of twaelf op-te rôle (= met de bom op het strand staan, op rollen). — In zijn epischen stijl echter in meer gespannen vorm: Toe komt in de nacht van Dinsdag opte Weunsdag ('t was 'snachs twee úre!) kómt de wácht omláeg bij me kooi en zaa't: . . .

In opkomst is de »overspannen« constructie van het parenthetisch *attribuut*, door »want« (of »immers«) versterkt:

Nu valt de eenzijdige — want *overwegend op de toestanden in de mijnstreek geörienteerde* — samenstelling op (N. R. C.). —

¹N.B. het »zuchtend« effect, door pauzen en klanken.

DOOR MODALITEIT, ACCENT EN TOON.

§ 362 De *vraag* en de *wensch* (dubitatief en optatief)¹ kunnen ondergeschikt worden aan den zin, waarin het eigen antwoord op de vraag staat en den zin, waarin de toelichtende verklaring van den wensch staat. De ondergeschikte functie gaat gepaard met verzwakking der *pauze* tusschen de twee zinnen en met *daling* van den *vragenden* toon, daarentegen *stijging* van den *wenschenden* toon. We vergelijken hiertoe twee nog *losse* zinsparen met twee *verbonden* zinsparen:

Gerust bezitten al wat eenigh Geest kan wenschen . . . *vernoeght* U dat noch niet? || Zoo staat ge u zelfs in 't licht (Lucifer). — Ach! *waren* alle menschen wijs || En *wilden* daer bij wel! || De aerd waer haer een Paradijs || Nu isse meest een Hel. —

Daartegenover: *Snap* jij 't, **dan** mag je 't zégge (Bru.). — *Had* ik maar wérk, **dan** was ik uit de brand. — In deze gebonden zinnen wordt een *voorwaarde* uitgedrukt². In ambtelijken stijl komt ook de *tegenstellende* functie voor:

Bewogen de prijzen zich in de jaren 1855 tot 1893 tusschen f 3.35 en f 5.60, zij vielen daarna in een paar jaren terug op f 1.60 à f 1.70. —

Bij Couperus een verband met *temporale* functie: Hij zingt zijn wanhoop van nietig insect tegen het oneindige Licht uit. Den geheelen dag. Tot hij, *zwijmt de zon*, de greep van zijn pootjes slaakt. En neerligt in het kooitje. — Uit de »Gentsche proat« is de verbinding met een volgenden *vragenden* zin, in dit verband staat de conditionale zin lossier verbonden:

Haode gij den ierste motte kjeze, wa zoude gij gedaon hè? —

§ 363 Onderschikking ontstaat ook bij opeenvolging van een zin met *toegevenden konjunktief* en de aan dien zin *tegestelde mededeeling*³; de toegevende zin heeft stijgenden toon; de nazin zet in met lagen toon (§ 301):

Uw leven *hebbe* er weinig van doen blijken || 't Had zijn Geschiedenis, voor 't Gemoed een over-rijke (Penning). — Met zwier en Glans den Geest ontwongen || *Zij* 't kunstgewrocht bewondrenswaard, || Beminlijk is, en Goddelijk van aard || Wat, tevens aan 't Gemoed ontsprongen, || Meer bloeit dan blinkt (id.). —

De konjunktief kan worden gevarieerd door een gelijkwaardig »hulpww. van modaliteit«:

de orkaan *moge* hem neerpletteren of de vlamme bliksemstraal hem vaneen splijten —, hij *kan* vergaan op de plaats waar hij wortelt, (*maar*) hij zal den fieren schedel niet buigen (Hofdijk). —

Hofdijk leidt den hoofdzin in door *maar*: dan is het *verband* der *onderschikking* nog niet bereikt (de modale zinnen hebben nog dalenden toon).

¹ Zie § 288, 295.

² Zij zijn dus *naar de functie* bijzin. Zie overigens over de intonatie § 295.

³ § 174.

Deze verbindingen door modaliteit en intonatie zijn bijzonder geliefd bij Potgieter: hij viert hierbij bot aan zijn neiging tot korten syntactischen vorm, puntigen antithetischen gedachtevorm, nu en dan ook nadruk door herhaling:

Van wát hij *ophale*, het vló t níet! — Mathilde *moge* geene lente zien aanlichten zonder de aanschouwelijkheid te waardeeren, Mathilde *hebbe* het schoone schouwspel gade-geslagen, dat . . . Mathilde *heuge* het dat . . . Louise had länger bij haar moeten logeeren dan zij deed, eer Mathilde het zou durven wagen van dergelijke studiën te reppen. — Het *moge* haar weg zijn, voortstappende schijnt zij geen oogen voor het verschiet te hebben. — De woorden *mogten* rijmen, in deftig dicht bleef het iets ongerijmds. — Zelfs in den begeleidenden zin na een directe rede: »Heeren, zoo heet ik niet«, *mag* het meisje zeggen, terwijl zij de flesch op tafel zet: als zij de wíjk wil nemen, is de wég versperd. — Potgieter maakt ons door het gebruik in de directe rede aannemelijk, dat deze zinsvormen zeer wel passen in de volkstaal: Maar hij *mag* tien flesschen léeg drinken, mij pompt hij niet út! —

De toegevende functie kan ook door *adverbia* worden uitgedrukt¹:

Want geen menschelijk brein zal in staat zijn die geschiedenis te omvatten, *studeerde* hij ook, met doodinge des lichaams, drie menschenlevens lang (Perk, *Brieven*). —

G. Gezelle: Dan, *woei en blies* het nóg zoo fel . . . zijn herde vliegt vooruit in 't ruim. — Het adv. (of pron.) »al« is in deze zinnen verward op de plaats in den aanloop (en daardoor feitelijk voegw. geworden):

Lot zocht met geweld afleiding, al *sprak* zij er zelden meer over. — Al is hij nog honderd meter ver, toch herken ik hem. —

Al beteekende vroeger »geheel en al«; het is opgestapeld in populairen stijl: Al zie je al avonds dat zonnetje zakke, 't is al evel toch weer 'n prachtig gezicht (Bru.).— Vroeger werd *al* (evenals *of + schoon*) versterkt door *schoon*:

Al zocht ghij *schoon* met Charons schuyt || Eurydice, en al kon u luit || De harp van Orfeus zelf verdooven || Ghij speelt haar' Geest niet weder boven (Vondel). —

De concessieve functie herkent men aan de (mogelijke) invoeging van een adv. *toch*² in den hoofdzin (vgl. het voorlaatste voorbeeld). Het adv. staat *verzarend* in *geïsoleerden* aanloop en bovendien *herhaald*:

Toch al *scheen* het dat zij steeds wist hoe te handelen . . . zoo was er toch veel dat zij niet verklaren kon (v. Eckeren). —

Opn. De hier besproken verbanden zijn, vooral met BZ. *voorop*³, bijzonder syntactisch en stevig gebouwd; dit blijkt uit allerlei *onderbrekingen* die voorkomen. Zelfs kan de bijzin parenthetisch staan: En 's hemels licht noch 's aardrijks brood || Heeft (*kéert* gij niet) noch kracht voor mij noch waarde. —

¹ vgl. § 350 enz.

² vgl. § 355.

³ vgl. § 25 en vlg.

§ 364 Zinnen waarin een *mededeeling, gedachte, gevoel of waarneming* wordt uitgedrukt kunnen *verbonden zijn* zonder verbindingswoord, enkel *door een verschil in accent en toon*. Het Vf. *ik zei, ik dacht, ik vreesde, ik zag* etc. heeft zwak accent en lagen toon, vooral achter den anderen zin staande: *Hij zei, hij wou er niet van hooren*. — *Hij wou er niet van hooren, zei hij*. — Deze zwak geaccentueerde zin heeft niet de functie van *hoofdzin* (bij een object-zin), maar is een *modale schakeering* bij de mededeeling, in den anderen zin vervat. Dit is ook het geval met een »aangehangen«: »schijnt het«, »heet het«, »blijkt nu« etc.: *Hij wil naar hús, schijnt 't. etc.* — Vgl. *verbonden* zinnen van dezelfde functie en accentuatie: *Hij moet naar hús, naar het heet*¹. — Een heel andere verhouding bestaat tusschen een zwaar gebouwde en zwaar geaccentueerde zin *vooraf, gevolgd* door de *mededeeling* etc.: *Ik heb je al méermalen gezégd: je moet dat werk 's mórgens maken*. — Hier is de eerste de hoofdzin, de tweede is het object bij den eerste.²

De bedoelde zwak geaccent. zin kan worden toegevoegd, maar ook tusschengevoegd; het is dan de besproken *parenthetische overgang of nadruk*:

»Ja«, *zegt die rooie*, »je bent weze stroope vannacht« (overgang). — »Allo, stap dan maar uit, zeg ik je, dádelijk« (nadruk). —

De toegevoegde en parenthetische zin blijft, in het moderne proza vooral, niet beperkt tot het Vf. *spreken* etc., maar wordt uitgebreid tot het Vf. dat de omstandigheid noemt, die met het *spreken* gepaard gaat:

»Ik ben in 't wit« — *wees ie trotsch op z'n borstrok* — »dan zien de hazen je niet« (Bru.). —

Het is een *kortere* zinsvorm dan:

»Na 't zaadland!« *zei Dirk, en hij wees in de verte met z'n knuppel* (id.). —³

Een ander voorbeeld:

»Ga je niet mee, meester?«, *stak Opie het hoofd door de deur* (Eigenhuis). —

Aanvankelijk zal dit gebruik zijn opgekomen bij werkw., die zoowel het spreken als de wijze van spreken kunnen omschrijven:

»Is dat loopen . . . wat 'n weer!« *hijde* Lot, driftig een omweg makend (Arm.). — »Lot, je overschoenen«, *waarschuwde* Ammy (id.). — »Ga toch weg«, *snuibigde* zij. (Over deze verba, zie § 64).

Over deze constructies: W. de Vries, N. Taalgids XIX 85, Van den Eerenbeemt O. T. II 341.

¹ Zie § 388.

² Het bestaan van verbanden als deze is van belang voor de verklaring van het ontstaan van verschillende *verbonden* bijzinnen (onderschikkende voegw. en pronomina) vgl. § 385 o. a.

³ vgl. »en« § 370.

SAMENTREKKING.

§ 365 Woorden die in twee of meer nevenschikte zinnen dezelfde functie hebben, kunnen tot den eersten zin beperkt blijven. Deze »samengetrokken« deelen oefenen hun functie uit tot in den tweeden (derden etc.) zin. De samentrekking is in de vluchtige omgangstaal weinig gebruikelijk, wèl in taal die door hevige *spanning* is *gestileerd* of *logisch weloverwogen*. De samentrekking is mogelijk bij zinnen, verbonden door de voegwoorden *en*, *maar*, *of*, bij die met *en* in het bijzonder; maar ook bij zinnen in *asyndetisch* verband, d. w. z. zinsverbanden *zonder* het gewone nevenschikkende *voegw.* tusschen de twee laatste zinnen¹.

§ 366 A. Samentrekking van *hoofdzinnen*.

I. Het gebruikelijkt is zij in zinnen van den vorm S. Vf. A.

Samentrekking van het *Subject*: Hij *nam* haar op en *droeg* haar de kamer uit.

Een samentr. als deze is in volkstaal heel gewoon; vooral wanneer in de coördinatie feitelijk één gezegde in analytischen vorm wordt uitgedrukt als in: Hij nam een stoel en ging er bij zitten. — Hij nam ook 't woord en zei: — Hij was zoo verstandig en ging er niet heen. —

En de regen *gudst* tevreden, || Eenig heerscher, naar beneden, || *Zorgt* niet waar zijn schatten bleven || *Heeft* nog meer en *zal* 't ook géven. —

Samentrekking van het *Vf.*: Piet *zit* in de huiskamer en Jan in het priëel. — Sterker *spanning* bij omvangrijk praedicaat:

Aarts vader Adam *had*, met twee paar rijen neven || Natuur den tol *betaald*, den sterv'ling voorgeschreven; || En 't menschelijk geslacht, het aardrijk overspreid || *Zich* reeds, naar 't Godlijk woord, vertalrijkt *uitgebreid*. —

De samentr. van het *subj.* vooral komt voor bij *asyndetisch* verband. In de *omgangstaal* kan *samentr.* + *asyndeton* de uitingsvorm zijn van een zekere *apathie* bij den spreker; ook hier analytische variatie:

Maar ik weet van niks, hou me d'r buite (Bru.). — 'k Ben de heele stad al deur geweest . . . blijf maar wandele, louw kans! Ze luste me niet (id.). —

In den ouderen litt. stijl drukt deze verbindingsvorm vooral een drama-tische *spanning* uit:

Ik koos, greep toe, dischte op . . . (Penning). — Ik zal niet zoo vermetel zijn te beweren, dat het boek hem uit de handen viel, want daar behoort nog ongelijk meer toe; neen! maar hij wierp het neder; hij wierp het neder², hij nam zijn hoed, hij trok zijn handschoenen aan, *vloog* de trappen van het Leesmuseum af, *stormde* de deur uit (Cam. Obsc.). —

In den modernen schilderenden stijl ligt in het *hortende rythme* een plas-tische uitwerking:

¹ Zie bij »en« § 371.

² N.B. de hervattende herhaling § 29.

Met een zucht *snelde* Lot vooruit de dubbele stoep op van het héerenhúis, *bélde* (Arm.). — Roosevelt had lang in het spiegelte geloerd van zijn camera, *knipte* het kiekje, *knikte* (v. Looy). —

Samentrekking van *Subj.* en *Vf.*:

Ik vond Natuur verwaten || En ijdel 't Leven: wie een lach bezaten || Der domheid kroost (Perk). —

Samentrekking van *Subj.*, *Vf.* en nog andere deelen:

Hij zou zoo graag even naar vader kijken, weten hoe zijn gezicht nu stond (Arm.). (Zie verder § 368 einde).

2. Samentrekking van den *aanloop* in zinnen van den vorm A. *Vf.* S. is beperkt van gebruik: vooral in voegw. verband mijdt men de samentrekking. Gebruikelijker is zij in *asyndetische* verbinding in modern proza: *Hier — hier* kwam zij tot rust, voelde zij een veiligheid terug van vroeger uit haar meisjesjaren (Arm.). —

Bij coördinatie van een zin van den vorm (en) *Vf.* A. is soms de aanloop van den voorgaanden zin *niet* meer in functie in den tweeden¹: *Zwijgend* zat hij, en keek in het vuur (id.). — Bizar is de samentrekking van een subject dat aan 't einde van den *tweeden* zin staat:

Doch verlossen || Van donkre macht belooft en kalmt mijn vreezen || Van verre al 't *venster* (Hel. Swarth). —

§ 367 B. Samengetrokken bijzinnen.

1. Samentrekking van *verbindingswoord* en *subject*:

En als *ie* dan woest *wordt* en z'n bek open *doet* om te bijten . . . Eigenaardig die schonkige koe, waar van *de schonkigheid* echter door het schuinvallende licht gerechtvaardigd *wordt*, en den schilder *diende* om deze lichtvlek te verdeelen (N. R. C.). — Door welck gheroep *de cranen* heur ander been neder *stelden*, ende . . . daer henen *vlogen* (Coornhert). — Merkwaardig is in vroeger en later tijd de neiging, het *Vf.* in den tweeden zin *voorop* te plaatsen:

Omdat *wij* zuinig *zijn*, en *werden* langs hoe sloffer || In 't heilighe ghesmooch en dienst van onzen offer (Vondel). — En geeft dat hoogste weten niet, || dat ons *één* *maakt* met 't doorgronde || En is iets-zijn, schoon 't iets-gevoelen heet (v. Eeden). — Terwijl *Theobald* het muur-gevaarte als belitteekend door kogels *zag*, of *volgde* het honderdvoudig zwerven van rappe, rosse valkjes om de transing (v. Looy). —

Het is altijd *mogelijk*, dat de schrijver door deze woordschikking vervalt in de constructie van een hoofdzin².

Ook bij deze samengetrokken bijzinnen is asyndetisch verband gebruikelijk; vooral bij de Tachtigers en later als plastiek van *spanning*:

't Was wel de nacht der tijden, de oude nacht, de nacht die hollend zijn kaken *spert*, warrige verdichtselen *ademt*, grimmighēen, schrikken, angsten (v. Looy). — Met een wanhoopsgebaar kletste Peter de krant op tafel neer, keek verwijtend Lot aan, die

¹ bij herhaling van het subj. foutieve inversie, zie § 286¹.

² vgl. § 366, 371, 33.

opstond, luisterde aan de deur (Ina B. B.). — Hij keek niet op, toen de deur openging, Ada's zijden rokgeruisch langs hem *streek*, een oogenblik naast hem *stilstond* (Gids '17, III 63). Toen gebeurde het dat er eenige levendigheid als van ongeduld aan hun tafeltje *ontstond*, de groote man, blijkbaar plotseling driftig, het dikke hoofd wendde . . . (vgl. verder Stil. Stud. II 14). —

Vergelijk ook bij *Vondel*:

Zij klagen . . . Dat *Godt* zijn wezen wil met Adams wezen strengelen, || De Geesten *onderwerpt* het menschelijk gebiet. —

2. Samentrekking van het voegw. alléén:

Eer *hij* der Englen staet || *Verplette*, en *zij* geboeit, als snoode en arme slaven || Gedwongen worden naer zijn zweep en wil te draven (Vondel). — En 't was aardig om te zien, hoe *die twee* elkaar's vertrouwden waren, *de oude man* zich willig *verdiepte* in Berry's school- en sportaangelegenheden (Arm.). —

3. Samentrekking van Subj. (tevens verbindingswoord) en Vf.:

Den Heer, die, God en mensch geworden in der tijt || Den scepter *voeren sal*, en breet en overwijt || De starren, aerde en zee, en al wat leeft, *regeeren* (Vondel). —

Bij Potgieter is de *herhaling* dikwijls een middel tot sterk gespannen, *samentrekkende* en asyndetische, coördinatie. Er wordt een snel gebeuren uitgedrukt: En onze bodinne *is* de trappen af, *is* het bosch weer in, — zoo ook ietwat komisch, geforceerd in: *Hij had* de pómp, *hij had* den émmer gezien; met de hándschoenen aan (!) deed hij den slinger dáverèn: de schimmel drónk. — Zij drukt »meegevoel« uit: en het paartje vervolgt zijn weg, maar *niet zoo vroolijk, niet zoo gelukkig* meer te moede. — Gemoedelijk »meeleven« met de »goedhartige schommel« in: Gij weet nog niet dat de oude luidjes slechts sloofden en spaarden *voor hun* eenigen zoon, *voor hun* Wouter . . .

Nadrukkelijke en gespannen vormen van herhaling en variatie zijn de coördinaties waar het *zinséinde* is »samengetrokken«. Dikwijls zit er in deze verbanden ook nog een »climax«, forméel kenbaar aan de opeenvolging van twee »stijgende« metra of rhythmén:

Wantrouwen! *ge mógt, ge móest* het mij dóen. — Ware het maar bij *dat hóoren, dat zien* gebleven. — En madelieven *zijn altijd, zijn óverál* bij de hánd. — Hoe zèer *moeten méisjes, móeten vróuwen* het betere deel van het menschelijk geslacht zijn. — Waarom moest zij *er van zingen, ervan lézen voorál?* — . . . *schón zij er zich niet lángs, schón zij er zich óver spoèn.* — . . . en neemt het grasbouquet, dat *bóven*, — voor het venster met geen minder panorama dan een goed deel der vlakke, vruchtbare Betuwe², — *dat er op het bronzen voetstuk in de krystallen vaas* heerlijk prijken zal. —

De »gewone« samentrekking, nl. de coördinatie zónder herhaling van eenig zinsdeel, wordt natuurlijk bij Potgieter tot de uiterste mogelijkheid

¹ vgl. § 366; ook § 368 einde.

² Een geforceerde tusschenzin van den nationalen vertooger.

toegepast. Nadruk en spanning zijn echter in deze verbindingen geheel zoek. Eenige »plastiek« vertoonen ze, wanneer het Vf. wordt samengetrokken bij de schets van het »snelle« gebeuren:

Maar zij *was* immers met den bak al voor den schimmel en hij de chais al uit. En de herbergier *is* in den kelder geweest, de flesch afgedroogd. — Zij gaat de kamer uit, en aan een arbeid, die maar half vloten wil. —

In dit laatste geval is er, misschien uit »schalkschheid, een zeker woordenspel met de samentrekking bedoeld. Een voorbeeld van al te sterke neiging tot »korthed« is: De mooie servet moest opengespleld, en aan Stijntje beduid *worden*, waar het kleedje *wrong*. — Dergelijke samentrekking leidt tot de bekende »gewrongenheid« of »duisterheid«. De »gewone« samentrekking is een spel van het vernuft, leidende tot »synthese« in den zinsvorm. De herhalingsvormen daarentegen, ook die met samentrekking gepaard gaan, zijn verschijnselfen van de »analytische« syntaxis. Een typeerend staaltje van Potgieters »meelevenden«¹ trant van »vertellen«, vol van herhaling en variatie waarin deze primitieve taalvorm is gestyleerd, is:

»Maar binnenshuis mogt weigering noch wegvlieden baten; — ach lieve! ik heb geen slag van vertellen, merk ik, en toch houdt die regen steeds aan! — *gij weet nog* maar dat de Gouden Roskam een baas en een vrouw had; *gij weet nog* niet dat de oude luidjes slechts sloofden en spaarden *voor hun eenigen zoon, voor hun Wouter*. Machteld had in het eerste jaar weinig van hem gemerkt; *hij was* op het land, *hij was* naar den stal, des avonds *was hij* in de gelagkamer, maar dien² drempel kwam zij schaars over; en *toen het* lente, *toen het* zomer geworden was, ging hij in de week . . . Om³ was de tweede winter gegaan, om als een droom voor ons meisje.

Overspannen samentrekking.

§ 368 De schrijver kan in den loop van de zinsverbinding het gevoel voor de *gelijkheid* in functie en beteekenis van het samengetrokken deel verliezen. Hij verbindt dan de zinnen »op het gevoel af«⁴. Een dergelijke constructie »ad sensum« merken we op in:

Het jonge broedsel *huppelde* aan zijn zij || Of *joegen* op zijn spoor (Kloos). —⁵

Hier is het subj. samengetrokken; maar in den eersten zin was het een collectief enkelvoud, in den tweeden een meervoud. Evenzoo bij Vondel het object in: *De heirbijl in zijn vuist . . .* || Den toescheut *stuit . . . of schutze op zijn rondas*. — In: *Een hadji, wiens overmoed de bende vreesde,*

¹ meelevend met zijn personages en met den lezer.

² aanduidend pronomen.

³ De aanloopvorm brengt de wending in het verhaal.

⁴ Zie § 394 slot.

⁵ Zie § 220.

en hem *daarom afmaakte* (N. R. C. 27/XII '26). — wordt de genitief »wiens« foutief samengetrokken. Een geestigheid in Corn. Veths Prikkeldyllen is: »Gij wenschte Adèle te huwen, welke hij bemint en zij hem.« Bij Bellamy: »Geen vogel zingt nu blij de tonen Maar zwijgt eerbiedig stil« — is te onrechte in den tweeden zin de negatie van het subject samengetrokken. Bij J. Luyken: *Eer ik kom t'ontsluyten En nog in 't nare duyster zij* — is in den tweeden zin een ander voegw. bedoeld dan is samengetrokken (nl. *terwijl*). In: *Sijne sporen waren hem gespannen, en was so lang . . . dat Aymyn op een bank moeste staen* (Heemsk.) — voelt de schrijver den eersten zin nà, alsof hij luidde: hij had *zijn sporen aangespannen*. —

Minder bezwaar levert de overspannen samentrekking, wanneer wèl het *gelijke woord* is samengetrokken, maar dit woord in de twee zinnen een *ongelijke functie* of *beteekenis* heeft. Gerechvaardigd kan deze overspanning zelfs zijn, wanneer de *verrassing* der samentrekking *humoristisch effect* teweegbrengt:

Slagvaardig *trok* zijn hand geen zwaard meer uit de schee || Maar ons bij d'ooren (Penning). —

Ook *Staring* beoogt in vele gevallen van samentr. van een woord in *verschillende functie* humoristisch effect; puntigen stijl beoogt hij in:

De huisbestierster is || Voorlang gevlugt; Eukraat op 't punt van vlugten. —

Ook de befaamde samentrekkingen bij *Hooft* zijn veelal een uitvloeisel van zijn *vernunft*, zijn neiging tot bondigheid:

hoewel 'er aan de zijde der Zeeuwen, een ongeluk toe; zeeker Rotmeester 't vuur, in 't uitdeelen van 't kruut, quaalyk gaade; de brandt daar in en een deel volx doodt sloegh. Hier is een *woordspeling* beoogd; het woord »sloeg« heeft in de zinnen verschillende *beteekenis*. Verschil van *functie* is bij een zoo streng logisch denkend auteur veel hindelijker:

't Weeke modder had ook den dijk geweekt; en de pa(e)rden het noch quaad genoeg. — Hier is *had* hulpww. en zelfst. werkw.; tevens is het subj. van *had* in den eersten zin enkelv., in den tweeden meerv.; ten derde is het verbum in den tweeden zin onscheidbaar deel van een staande uitdrukking¹.

Hevig is ook de samentrekking, wanneer daardoor twee zinsdeelen of zinnen van verschillenden vorm of ook een zinsdeel en een zin, maar *gelijke functie* worden gecoördineerd²:

Het was een leelijk meisje, maar met prachtige oogen (Arm.). — *Ghij zult noch jaeren achtereen* || Den uitgangh van dien helt *getuighen* || En hoe ghewelt

¹ nl.: *het quaad hebben*.

² De gecoörd. deelen gespatieerd; de samentrekking cursief.

het Recht dorst buighen (Vondel). — En zat dan op nieuw te staren naar *de prachtige*, zijn bloedende gloeden in spiegeling van dagbloemen verteederende *vlakke*, en waar het middenin goudgeel versomberde (v. Looy). —

Een algemeen gangbare samentrekking bij verschil van functie is: *Zij ging (wilde, moest etc.) naar boven*, haar goed *wegbergen*. — De tweede zin is een bijw. bijz. van *doel* door de samentrekking.

COÖRDINATIE DOOR VOEGWOORDEN¹.

Coördinatie kan door voegwoorden tot stand komen. We zijn gewend, evenals bij samentrekking hiervóór, hiermede in verband te beschouwen de nevenschikking zónder voegwoorden in verbanden waar gewoonlijk voegwoorden staan: de asyndetische verbinding. De nevenschikkende voegwoorden *en*, *maar* en *of* vormen *verdubbeld* en met zwaar *accent* het zoogenaamd *correlatieve* verband, dat ook door tweetallen van andere partikels wordt uitgedrukt (zoowel — als; niet alleen — maar ook; hetzij — hetzij; etc.)².

Het voegwoord »en«.

Door dit voegwoord worden meestal twee gelijkwaardige zinnen, zinsdeelen of woorden verbonden: het is »nevenschikkend«. Evenwel, door den *inhoud* der zinnen, door de *betrekking* der zinsdeelen en door de *beteekenis* der woorden is deze verbindende functie van het thans kleurlooze voegwoord zeer geschakeerd; de verhouding der twee deelen kan zelfs »onderschikkend« zijn. Bij de bespreking van sommige functies blijkt, dat *en*, in volkstaal vooral, nu en dan nog de oude additieve beteekenis (= bovendien, zelfs) heeft.

§ 369 De gewone nevenschikkende functie is die der *aaneenschakeling*. In de volkstaal bij *verhaal* of *verslag* der op elkaar volgende gebeurtenissen (progressieve zinnen): »Ja« *zeit* ie — »Dirk, daar hè je recht . . .« En hij *neemt* ze mars op en *gaat* . . . — of de *uit elkaar voortkomende* gebeurtenissen (continuatief, consecutief): Hij *glijdt* uit en ze *nemen* 'm te pakken. — En hij *stootte* z'n been kapot, en *kon* niet meer loopen. — De verbindende kracht van »en« wordt echter meestal versterkt door *een adverbium in aanloop*³:

Ik *zei* . . . En toen *zei* die ouwe kattebeier weer . . . En mèt (eén) *stappen* ze 't portaal

¹ Zie § 296.

² Subordineerende correlatie is o. a. aangeroerd § 261.

³ Zie § 351; ook *voornw.*: zie § 345.

binnen! — Hij *schiet* as 'n aal in ze kleere, en daar *komme* ze an! — Dat gesprek, dat *komt* nader; en daar is 't ineens: »Manne, geef je over!« —

Zoo ook in het betoog: *Dus je doet 't en dan meteen betaal je voor mij de reis* . . . — Gebruikelijker is het eenvoudige »en« bij de opsomming van eigenschappen, omstandigheden:

Hij *heet* Burts en hij *heeft* buitengewoon lange beenen en *ieder* in 't dorp *kent* hem . . . — *Tegenstellend* is de verbinding alleen door toevoeging van adverbia:

Hoe vaak heb ik hem niet gewaarschuwd en nu *heeft* hij 't toch *gedaan*! — Dat *kan* vandaag nog gebeuren en 't *kan* óók nog wel drie maanden duren! —

In den litterairen verhalenden en beschrijvenden stijl brengt de verbinding met »en« een zekere *rustige* gedragenheid teweeg:

»Julie met z'n tweeën,« zei hij . . . en hij *glimlachte* even, terwijl hij doorging naar den stoel. — Hij zag ze allen als knappe gezonde menschen, met goede posities. En hij *beleefde* het nog, dat hij vol *kon genieten* van hun geluk. —

De *opeenvolgende* gebeurtenissen worden aaneengeschakeld zònder voegw. of met één voegw. aan het einde der reeks¹. — »En« is vooral ook gebruikelijk bij de aaneenschakeling van *zinsdeelen* of *woorden* (zie § 372/3).

§ 370 *Bijzondere* functies hebben de zinnen met »en« in het verhaal en in poëtischen stijl. De *eerste* zin is »voorwaarde« bij den tweeden in:

En zij, die zullen zijn in later tijdsgewricht || O God, die *roept* ge, en zij *verschijnen* || Te zamen voor uw aangezicht (v. Haren). — ² Hij spreekt en 't is er, hij gebiedt en *het staat er* (O. Test.). —

De zin met »en« is een bijw. bep. v. *omstandigheid* in: »En *òf!*« zei Toon, en z'n oogen glómmen (Bru.). — Merkwaardig is in het volgend verband de uitdrukking der *omstandigheid* in den éersten zin:

En bij 't knippen van het kind || *Bloosde* en *zong* de vrouw = zong *blozend* (Pol de Mont). Een oude analytische verbinding is de varieerende, waarbij *en* het *bijzondere* aan het inleidende *algemeene*, het *concrete* aan het *abstracte*, het *eigenlijke* gezegde aan de *aanduiding* van het gebeuren verbindt:

(Heemsk.) De vrouwe was goed *ende schonk* hem de schale vol. — In volkstaal: Toen zijn zij heen gegaan *en zijn begonnen* met de ontginning van den eersten polder. — En toen kwam 't ongeluk, *en hij viel* dat zijn nek brak. — Wees zoo goed *en zeg me eens* . . . — Ga eens te werk *en breng* die palen in de schuur. — Hij zat *en praette* maer (Katw.). — Het voegw. »en« heeft de waarde van *en wel* in:

Preeven de woordjes mij op 't oude deinen, || Verhalen toe èn die ik niet *verzon* (J. v. Looy). —

¹ § 371.

² Verheven is ook deze verhouding bij een voorw. bevelenden zin: *Ijvert* naar de beste gaven; en ik *wijs* U eenen weg die nog uitnemender is (I Cor. 12).

Men zou, strikt logisch redeneerend, kunnen onderstellen, dat in dit verband de relatieve zin is gecoördineerd aan een *attribuut* dat bij »verhalen« niet is genoemd maar »bijgedacht«, bijv. *vreemde, oude*. Zoo vinden we, bijv. bij Hooft dikwijls, zinnen als: »het zijn eighe plaghen der hooghheid (= de gewone moeilijkheden der hooggeplaatsten) *ende die* de gróotste van den aardtbodem gepijnicht hebben«. Hier kán inderdaad de zin met *ende die* gecoördineerd zijn aan »eighe« of »der hooghheit«; het is echter niet beslist zoo: *ende + relatief* kan ook het nadrukkelijk-additieve *ende* zijn, gevolgd door onderschikking van een door demonstratief *die* ingeleiden hoofdzin. Deze opvatting heeft te meer kans bij een ongeschoold auteur als Leeuwenhoek, die bij het *schrijven* van betoogende taal bij de onderschikking in ingewikkeld zinsverband gemakkelijk kan ontsporen, zoodat verbindingsvormen met »overtollig« *en* voorkomen. Daarbij kan nu en dan *en* als *additief* worden begrepen: »Dese mijne waerneminghe hebben mij doen trachten de gemelte senuwe te doen droogen *ende* dat die in sijn droogen tegelijck deselve rondicheyt soude behouden«. Additief *ende* zou beteekenen: *en wel zóo* (dat). Het is echter ook mogelijk, dat de zin met »dat« als tweede bepaling of object verbonden gedacht is aan »trachten«, dus gecoördineerd aan »de gemelte senuwe *te doen droegen*«. Met een relativum: »E. *ende* alle de plaetsen die licht gelaten sijn, sijn hollicheden inde gedroochde senuwe, *en die* ick my imagineer, dat de draatgens sijn geweest.« Additief opgevat, is het: (hollicheden) *en wel* (hollicheden) *die* . . . Ook hier is de relatieve constructie een omzetting in ondergeschikten vorm van: *en die* imagineer ik mij dat de draatgens sijn geweest. —

Bijzonder is ook de *verbindende* kracht van dit zwaar geaccentueerde »èn«. Het *voegt* dan iets *toe* aan de mededeeling, is *additief*; er is een *climax* in de gevoelsuiting: *En maak nu maar dat je weg komt . . . èn gauw!* Iets dergelijks in den imperatief bij Van de Woestijne (Zon in den rug, p. 64): »Gá, háal het béest . . . Gá, én hem hálen lévend!« — Strikt »logisch« is *en* hier even overbodig als bij bovengenoemde relatieve zinnen.

De zware tweelettergr. vorm »énnè« heeft, als nadrukkelijke inleiding van het betoog, eveneens versterkende functie (= en verder): *Enne . . . wat ik zeggen wil . . . dan ga je . . .* —

In hevig bewogen uitroep drukt het geaccentueerde »èn« een schrille *tegenstelling* uit: »Èn jij zei, dat hij zoo zék was!« —

Het *correlatieve* »èn—èn« geeft aan het *betoog* sterken nadruk; Èn z'n *ijver* èn z'n *gedrag lieten veel te wenschen over*. Uit dezen vorm blijkt, dat *corre-*

latie een spannende of nadrukkelijke coördinatie is. — Een zelfde functie heeft: *beide* — *en* in verheven stijl:

Uit een moeras wrocht de vlijt van die handen *Beide* de zee en den dwingeland te sterk ||
Vrijheid een tempel en Godsvrucht een kerk (Potg.). —¹

§ 371 Een derde middel tot versterking der bindende kracht (de oude additieve) is gelegen in de *splitsing* van de *gecoördineerde woordengroep*; onverwacht, *verrassend* volgt het »supplement« der opsomming:

Dat baars en vorens voor het scheppen waren en paling en zeelt (Eigenhuis). — Door als een donderwolk zoo zwart te zien en schrill (Penning). — Beminnlijk is, en Goddelijk van aard, || Wat, tevens aan 't Gemoed ontsprongen, || Meer bloeit dan blinkt . . . (id.). —

Vaak is er *tegenstelling*:

De geest schijnt . . . d'aard te boren en den hoogen (Perk). — Voer mij d'afgrond door en hoogste hemeltinnen (Bild.). —

of een zekere climax:

Om aan de aard een half-gekenden God || Te brengen en een kéeer in heel der volk'ren lot (Da Costa). —

Nadrukkelijk is de verbinding van twee naar den vorm *heterogene* deelen: En nergens was ik, en met niets, tevreden (Perk). — Zwaar zeeg, en zonder licht, een vale dag || Uit wolken . . . (id.). —

§ 372 Versterking van bindende kracht krijgt »en« ook in het *polysyndeton*. Dit is de verbinding door *meer voegwoorden* dan *gewoonlijk*; tegengesteld hieraan is het *asyndeton*: verbinding door minder voegwoorden dan *gewoonlijk*, d. i. *zonder* voegw., want de *gewone* verbinding, bij *twee* zoowel als bij *meer* eenheden, geschiedt door één voegwoord »en« (bij méer dan twee eenheden tusschen de laatste twee: Hij *kwam*, zag en *overwon*). —

Bij het *asyndeton* ontstaat door *gebrek* aan formeele verbinding *spanning* tusschen de deelen, (vooral in de climax); bij het *polysyndeton* wordt *nadruk* gelegd op de mededeeling: het klinkt plechtig, nu en dan Bijbelsch.

Men vindt ze naast elkaar in:

Maar de andre roos krijgt *krinkels*, *scheuren*, *naden*, || *Verschrompelt*, en wordt groen en bruin en zwart || En zinkt . . . (Perk). —

De *plechtige*, *bewogen* stemming van het polysyndeton is duidelijk in:

En om mijn slapen hangt een teer geluk || En door mijn hart huivert een luwe zucht || En langzaam vliet mijn roerloos droomen uit || In 't kort geruisch . . . (v. Eyck). — Sterker nog wordt het effect door *zware accentuatie* van »en«:

En dan gaan me te stroope, en zeerobbe schiete . . . En jutte, èn aze . . . Och man . . . (Bru.). — Hij hoorde weer èn spot èn smaad beginnen (Perk). —

¹ *Oorspronkelijk* te lezen met een dubbel punt achter *beide*.

Bij den vertelvorm in volkstaal, is het polysyndeton vol effect bij het verhaal der »crisis« in dramatischen vorm:

(Kaw.) Toe krece-ze ongenouge mit mekoar, Jaekop en 't Beutje . . . Nou Jaekop van Baele die was iens zoo groot asset Beutje, *in* die hadde van die groote wante in 'n boezee an, want ze waere mit die sloupe (nl. bezig). Toe wuldi (nl. 't Beutje) Jaekop van Baele skiete. Dat is soo tusse-z'n biene door skiete; *in* d á t wuldie lappe, 't Beutje (heroïsche appositie); *in* hij (nl. Jaekop, dus= maar) pakt 'em zóo achter z'n gat, in hij skéert-əm 'n end wech, da'je 'm omtrent iet maer zien-en-kan. Zoo'n staareke man wastat ook!

Aardig weerspiegelt zich de lange reeks van koddige dieren in den polysyndetischen taalvorm, in:

Dan, als opeens,¹ het waait, het donkert in hun veeren, || de lange lijne kronkelt krom || èn woord, èn eend, èn kieken keeren || den schuurhoek om (R. de Clerq). —

Sterken *nadruk* geeft het in:

daar haalt hij mee weg wat er drijft en vliegt en zwemt, op en boven en in de zee, en daar moet hij van leven (Bru.). —

Verwant is de *vorm* der beschrijving bij Hooft en Perk:

waermee hij nare anxtvallicheit, en vaeck, en creple dróómen || Van 's menschen lichaem strijckt, en berch, en bosch, en boomen || En steeden vollickrijck, en velden met het vee || Ons levert op de stee . . . (Hooft). — En lucht, en bosch, en berg herkrijgt zijn tint || De damp wolkt op en: 't landschap is verschenen! (Perk). —

Geleidelijk trekt het gordijn óp.

Zwaar nadrukkelijk, ook door klank en pauzen, is deze slotzin bij Poot: Het slaeperige velt wordt blint, en stom, en doof. —

De analytische variatie in een verband met *en*, genoemd in § 370 (Ga eens te werk *en* breng die pàlen naar de schuur). heeft in volkstaal vele verwanten. Een er van is, de verbinding met een inleidenden zin die niet, zooals hier, een vage aanduiding is van de handeling die in den tweeden zin concreet wordt genoemd, maar waar inderdaad twee op elkaar volgende handelingen worden bedoeld: *Ga* naar de schuur *en berg* die palen *op*. *Ik ga* naar de schuur *en berg* die palen *op*. — Een algemeene bijzonderheid van deze verbinding in bijzin-vorm is, dat de tweede zin de woordschikking van den hoofdzin krijgt (zie § 400): *Als* je naar de schuur *gaat* *en je bergt* die palen *op* . . . Deze schikking is reeds oud, bij Vondel: *Omdat* wy zuymig *zijn* en *werden* langs hoe sloffer. Eveneens oud, en ook in sommige dialecten thans nog gebruikelijk is de vooropplaatsing van den infinitief in den tweeden zin, bij samentrekking van S. Vf.: Ik zal naar de schúur gaan en *bérgen* de pàlen óp. Evenzoo in de hiérvóór bedoelde varieerende verbinding: Ik zal te werk gaan en *bergen* die palen in de schuur. — In het Katwijksch is deze varieerende

¹ aanloop, zie § 308.

verbinding nog in dien vorm aanwezig: We zelle te wāa gaen en make de vleet op order. Wò' je ris soo goed weze-n-in zegge med'r is, of . . . — Voor de verbinding van twee inderdaad op elkaar volgende handelingen is de vorm bij bepaalde werkw. als *gaen* + zeggen ook nog mogelijk: Ik zel dāris nae 'm tóegaen in *zégge-n-am* dat ie op mot passe. — Bij het *enkelvoudige* gezegde van *gaen*¹ echter is een heel andere vorm gebruikelijk, nl. zonder voegwoord en met een volledige pauze na stemtoondaling aan 't eind van den eersten zin: *Ik gae dāris nae 'm tóe* || *Zégge* dattie óp mot passe. *We gaen* nae Keeze, 'n borreltje *nème*. — Een nog sprekender stel van vormen van het Drentsche dialect kunnen we hiermede vergelijken². De »onverbonden« vorm is daar bij allerlei gezegden met een werkw. van beweging of een hulpww. gangbaar:

We moeten naar de schúur || de kóeien *vóeren*. *We moeten* naar de schúur || *aan 't dórschen*. *Ze zijn* naar de ésch || *aan 't róggemaaien*. *Ga* naar hús! || *je wásschen*! *Ik* zou maar in hús komen! || *aan 't wérk gaan*! *Ik kom* bij je || 'n kop kóffie *drinken*. *Ik wou* even kómen || *je helpen*. —

In deze verbindingen kàn en worden toegevoegd; de scheiding door pauze en toondaling blijft dan echter bestaan en het scherpe accent en de toonhoogte der twee zinskernen is gelijk. Klaarblijkelijk is hier de verbinding een *nader verklarende, samentrekkende coördinatie* van twee gezegden. Daarnaast nu is een geheel andere verbindingsvorm mogelijk, *mèt »en«*, maar *zónder* de pauze en toondaling tusschen de zinnen, en met den infinitief van den tweeden zin *voorop*:

We moeten naar schúur en *vóeren* de kóeien. *Ga* naar hús en *wásschen*³ je! (N.B. den infinitief!). *Ik* zou maar eens in hús komen en *gaan* aan 't wérk. *Ik kom* bij je en *drinken* een kop kóffie. *Ik* wou even kómen en *helpen* je. *Jan* is naar Sléen en *kijken* 's even op de markt. Heb het hárt eens en *kómen* hier 'ns wèer! *Je moet* 't hárt eens hebben en *kómen* hier 's wèer! *Wees* maar zoo wijs en *geven* hem zijn zin. *Ik* zou maar zoo wijs wezen en *geven* hem zijn zin. —

De kenmerken van den vorm: geen pauze en daling, de lagere toon en de vooropplaatsing van den *infinitief* (ook in zinnen waar in den eersten zin geen pendant als infinitief staat!) bewijst dat we hier niet te doen hebben met de nevenschikkende verbinding van twee gezegden. De *grammaticale* zinsvorm (voegw. *en*) is weliswaar nog nevenschikkend, maar de intonatie

¹ Hiermede kan echter de infin. als met een hulpww. verbonden zijn! *Gaan* is dan, in andere functie dan in den eersten, in den tweeden zin *samengetrokken*.

² Van Sleen, in het Z. Oosten; de gegevens zijn van den heer J. Naarding. Ik schrijf hier in Nederl. woordvormen gemakshalve.

³ Met dit accent wordt hier een iets lagere *toon* bedoeld dan op »huis«; de *accentkracht* is niet zooveel geringer.

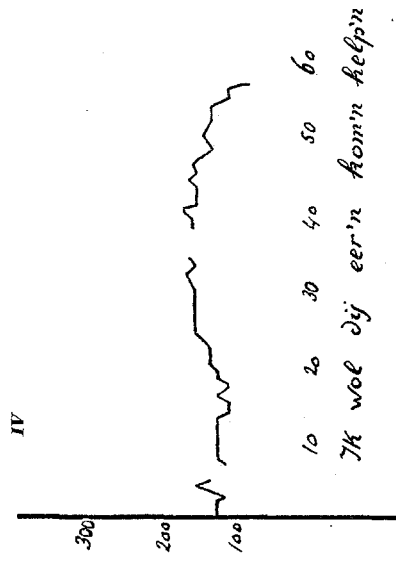
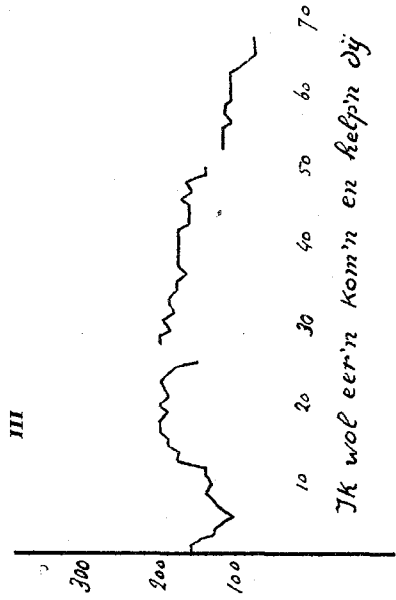
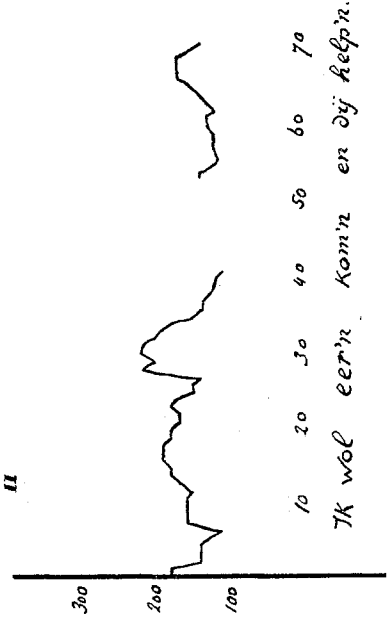
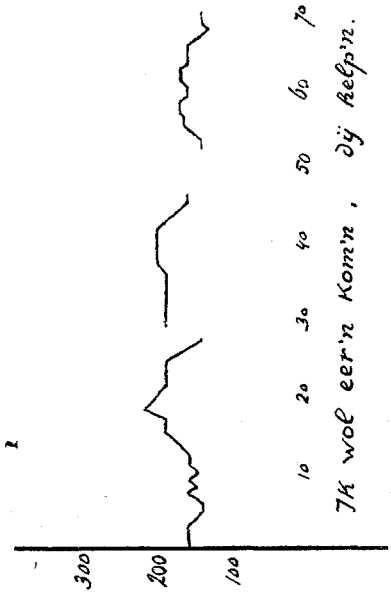
en »rhytmiek«, alsmede de eenvormigheid van den »infinities« (den niet-finiten, niet-bepaalden vorm) wijzen op functioneele onderschikking van het tweede lid: de tweede zin is finale bepaling. De infinitief kan ook in sommige gevallen, vooral de stereotype laatste gevallen, *object* zijn bij het eerste gezegde. In het Sleensch is in een geval als: Ik wou even komen *en helpen je* — niet gebruikelijk de infin. met *om te*, die wij zouden verkiezen in Hollandsche volkstaal. Deze Sleensche vorm is wèl Friesch (niet de »onverbonden« coördinatie) en ook in Gron. Wk. en den Achterhoek aanwezig, waar men echter tevens *om te* zou kunnen zeggen. In het Achterhoeksch zou men, althans in nadrukkelijke imperatieven, den kortafgebeten »onverbonden« coördinatievorm gebruiken: *Goat noa húuss; oow wássn!* — Niet in den adhortatief: *Komp ko't bi 't fuur zitn, en warmt oow.* — Wel in een dringende, opgewonden *mededeeling*: *Wei mott sebiet noa de dèele; de koene voern!* — Het is dus mogelijk, dat de situatie in het Sleensch kenmerkend »Saksisch« is.

Wij laten hier volgen de curven van één der besproken verbindingen in het dialect van Sleen, phono- en kymografisch geregistreerd: Bijlage IX. In de eerste twee voorbeelden »*Ik wol eev'n kom'n; dij help'n*« en: »*Ik wol eev'n kom'n en dij help'n*« zijn de beide infinitieven gecoördineerd. De tweede infinitief »*dij help'n*« heeft een zekere zelfstandigheid, heeft een aparten toonvorm. Toch is er tusschen de twee gevallen, *zonder* en *met* het nevenschikkende »en« een verschil in toonvorm. In de eerste zin zit weinig reliëf: de toon begint op 170, stijgt geleidelijk tot ruim 200, en afgezien van de inzinking voor den toonloozen *k*, blijft deze hoogte \pm 200 gehandhaafd, tot hij in den laatsten nasaal tot de beginhoogte terugloopt. Na een *kleine* pauze heeft de tweede infinitief »*dij help'n*« *denzelfden* toonvorm, alleen korter en op *lager niveau*. De heele mededeeling, »dat hij komt helpen« is dus in een dubbele, herhalende toongolf gesplitst. In fig. II zit meer beweging, de intervallen zijn grooter, de daling in »*kom'n*« is diep (110). Na een *langere* pauze volgt met *overwegend stijgend* accent »*dij help'n*«. Het verband tusschen de twee zinnen is lossen, ook door den toon.

In de fig. III is de tweede infinitief naar den grammatischen vorm nevenschikt, maar door ontbreken van de pauze en door den toon ondergeschikt: vanaf »*kom'n*« gaat de daling zeer geleidelijk door tot het zinseinde (*dij*).

Fig. IV geeft dan nog het toonverloop van den zin met den ook grammatisch onderschikkenden vorm.

Bijlage IX

§ 373 Twee *merkwaardige* soorten van coördinatie komen tot stand door de *eenvoudige aaneenschakelende* functie van »en«.

In de eerste plaats de verbinding van *twee synonieme* woorden. Het is een geval van »omschrijvende herhaling« of »*variantie*« met als uitwerking de versterkte *nadruk* van het betoog:

Zit toch niet te *soezen* en te *suffen* . . . , te *zeuren* en te *zaneken* . . . — We hebben *goedgevonden* en *verstaan*, gelijk wij *goedvinden* en *verstaan* bij dezen . . . —

Vooraf in ambtelijke (juridische) terminologie. In vroeger tijd leidde de vertaling van Fransche en Latijnsche termen tot een dergelijke coördinatie van het vreemde en het Nederl. woord:

te *rebellieren* en *de op te staan* tegen haren overste. — Dat hij uit *eyghene affectie* en *de gheneghenthey*t spreekt (Marnix). —

In de tweede plaats in poëtischen stijl, het *hendiadys*. Het is de analytische aaneenschakeling (tot op zekere hoogte »samenvoeging«: zie ald.) der deelen van een samengesteld begrip: een ondergeschikte, attributieve, bepaling bij een substantief wordt »verheven« tot *formeel* nevensgeschikte toevoeging. Door de coördinatie wordt de vorm »verzwaard«:

Stemt aan *en zang en lof* (= lofzang). — (Bijen) die . . . langs *bloem en purper* razen. — En plots *de wieken en de breedte* revend, || Stort hij . . . — *Sneeuw en blad* (= bladersneeuw, nl. witte bladeren, van *witte rozen* gezegd). — Door splitsing nog meer »verzwaard«: . . . nieuwe smart die *kegels* wordt *en steenen* (= steenen kegels). —

De auteur van deze vormen, J. Perk, schreef aan Vosmaer: »Van Vergilius nam ik den hendiadys over, die ik zoo mooi vind, doch die bijwijlen in 't Nederlandsch zoo *bizar* klinkt«. Inderdaad zijn deze vormen, op de keper beschouwd, »verwarrend«. Zoolang nog aan een logische coördinatie kan worden gedacht, als in het eerste voorbeeld, of nog duidelijker (nl. concreter) bij: Regen gудst langs *rots en ruigte* —, voelen wij den verzwaarden vorm nog als een versterking van het beeld. Een gelukkig beeld is ook ¹: En zag in *diepte en damp* het dal *gedoken* (= de nevelige diepte, dus *dubbel ver* »gedoken«, d. i. weggescholen). Ook bij Vondel, die eveneens deze »figuur« aan Vergilius heeft ontleend, in den Lucifer staan zulke beelden van nadruk en expressie: U zulcx te kennen, als ghy waert || Der eeuwigheden *glans en ader* (glanzende bronader). Het zwaert ghewet aen 's hemels *wraeck en gramschap* (grimmige wraak). — Hoewel ook Vondel »bizar«² kan zijn: Zoodra gij door het blakende *gerstert en*

¹ door allitteratie versterkt.

² »bizar« wordt dan allicht gelijk aan »barok«!

steenen kwaemt te brommen. — De »logische« omzetting van het hendiadys in den attributieven synthetischen vorm is feitelijk doodelijk voor de plastiek van het »barokke« beeld. Het is altijd gevaarlijk, wanneer het beredeneerend verstand zich mengt in de beelden van de »primitieve«, in dit geval symboliek-concrete, voorstelling.

Opm. Een versterkte coördinatie is de *climax* door »ja«: Hier door geniet de mensch het eeuwig || En wordt den Engelen, zijn broederen gelijk || *Ja* overtreft ze in 't eindt (Vondel). —

Een vooral in epischen stijl voorkomende bijzondere coördineerende vorm is het parallellisme, de coördinatie van een verband van leden in gelijke volgorde en overeenkomstigen vorm. Dit parallellisme komt ook met antithetische functie in de omgangstaal voor: Jij gaat naar hús, en ik ga naar de stád. Bij asymmetrische volgorde der leden ontstaat het chiasme; een aardig geval is de vertaling van een vers van Longfellow door G. Gezelle, waar Gezelle het parallellisme van zijn voorbeeld

heeft verlevendigd door de omzetting in een chiasme: *She on earth*
and he in heaven. Zij op de aarde en in den hémel hij. Zie Baur in de Jubileum-uitgave.

Als exposé van de stilistische waarde van allerlei bijzondere coördinatievormen, vooral die gebaseerd zijn op de varieerende herhaling, met of zonder samentrekking, en het gestileerde zinsparallellisme, volge hier een overzicht van die vormen bij Potgieter in »Een Novelle?«.

Coördinatie van twee zinnen door *herhaling* van een eigennaam, vooral het subject, is het tegendeel van de neiging tot den *korten* taalvorm, zooals die bleek bij de pronominale aanduiding. De *herhaling* van den naam is veeleer een *verzwaring* van den zinsvorm, in tegenstelling met de andere vormen van coördinatie: *samentrekking* van het subject (waarover later) of *variatie* ervan in den vorm van een *voornaamwoord*. Kort is deze verbinding alleen in zooverre dat een voegw. ontbreekt. Herhaling¹ kan de reflex zijn van verschillende »aspecten«, als het iteratieve of het intensieve, zooals in: *Anneke moei bestráfte, Anneke moei vermáande*, maar . . . — *Machteld* wist met de bessen en de bloesems het knorrige, kribbige kind bezig te houden; *Machteld* bedacht zoo velerlei spelen. — Maar Potg. legt er toch ook zijn »deelneming« aan het gebeuren mee aan

¹ Hiervoor verwijzen we naar § 344.

den dag. Een zekere humoristische innigheid schemert door in verbanden als deze, waar de verlegenheid van een personage wordt beschreven: *Machteld* glipt voorbij; *Machteld* wrijft de glazen wat op, die de hospita intusschen heeft gespoeld. — *Louise* bukt zich om op haar beurt ook te plukken; *Louise* is ijverig in de weer: zij kiest en zij schikt. — Dit meeleven wordt ook geaccentueerd in een »verrassende« mededeeling, als: *Bert* wist hoe Rogier liefhad; *Bert* geloofde aan zijn goede trouw; *Bert* schreef aan Pauline! — Evenzeer in dit concessieve zinsverband (waarover later) na een »aangrijpende« rede: *Machteld* is wees, *Machteld* meent soms meer te hebben gedragen dan menige harer zusteren, *Machteld* staart met éerbied dat verwélkte geláat aan. — Een humoristische vorm is de woordspelende variatie in: »Ik zal eens gaan hooren hoeveel het is,« valt *Machteld* in, vult *Machteld* aan (*Machteld* is hier nl. gevat, ja schalksch). — De paedagoog Potgieter kijkt om den hoek in deze coördinatie met het overigens ontbrekende voegw. »en«: Er komt leven in het bouquet, *Louise* ziet toe en *Louise* léert. — Niet alleen in coördinatie treedt deze verzwaring op; ironie ten opzichte van *Wouter* straalt door in de parallelle vormen: Het leed maar drie dagen en de koffer van *Wouter* was gepákt, en het karretje waar *Wouter* mee naar stad plagt te rijden, kwam vóor. — In zinnen als deze kan Potgieter de herhaalde noeming hebben afgeluisterd van den »volksmond«; zoo ook bijv. in: Moei wilde dat *Machteld* 's middags aan *Japik* onderwees, wat *Machteld* 's morgens had geleerd. — Een andere syntactische vorm is *de herhaling*, waardoor het gezegde wordt verklaard, uitgebreid, hervat in den tweeden, den herhalenden zin. Dikwijls is ook déze vorm de weerslag van spanning:

En *Machteld* trilt, trilt nu zij den kreet weergeeft. — *Afgelegd*, als hare bekommeringen, *afgelegd* had *Annekemoei* in de kist ook dat zuur zien. — En *Mathilde*, die het laatste tooneel, voor zich uitstarende, heeft geschetst, . . . *Mathilde* ziet *Louise* eensklaps in het gezigt. — Daar beginnen zijne vragen, vragen die het veld gelden, vragen zonder taal. — *Stil* houdt het rijtuig, *stil* voor het établissement waarin . . . — *Verder* wandelden zij, verder, als in een droom, een zacht en droom. — *Neer* gaan de hare, *neer* op het kleedje — en mee moest *Machteld* met moei, mee ter kerke. —

Een rhetorische schakeering van dezen verbindingsvorm is: »les demoiselles la trouvaient *assommante* avec ses inquiétudes! *Assommante*? dat bruine, levendige bevallige kind? *Assommante*? enz. tot vier malen toe! Frequent zijn bij Potgieter de herhalingen van verbindingswoorden: *tot dat* leelijk luidende kropaar, *tot dat* nog kwalijker klinkend dravik, alles heeft zijn eigenaardig schoon. — *Daar* bloeiden de hagedoorns en de seringén . . .; *daar* mijmerde zij bij ondergaande zon . . .; *daar* voelde

zij een arm om haar midden: »Machteld, ik loof dat je mij wel lijden moogt.« De herhaling is hier onzuiver, rhetorisch, omdat »daar« in de eerste twee zinnen lokaal (-temporaal) is, in den derden momentaan (= toen gebeurde het dat . . .). Het gewone »aaneenschakelende« polysyndeton heeft bijzonder effect¹; zoo in »das erlösende Wort« der heldin bij het démasqué: »*En* de jonker is er ook, die vertrouwen vroeg, *en* verwierf, *en* verdiende!« wordt er gefluisterd van onder de wiegeling des strooijen hoeds. — Ook in de dramatische beschrijving: »Beter in gezelschap dan alleen,« denkt ze, *en* is² bij het drietal, *en* brengt haperend eenige woorden uit. — Het herhaalde »en« is in vele gevallen eigen aan de »natuurlijke taal«, zoo is het bijv. ook met de verzwaarde disjunctieve vorm in: *En nu* regts die dunne stengels . . . *en nu* links die slechts schijnbaar scherpe speren. —

Bijzinnen worden ingeleid door het herhaalde verbindingswoord, tot uitdrukking van een tegenstelling: Daar zat een oude boer, *die* hém op den ákker gezien had, *die* háar tháns eerst gewáar werd. — Aardig, dat ze zoo overeenstemden in *wat* haar van zelf aantrok, in wat hĳ móoi noemde. — Een versterking, waar de herhaling het *correlativum* (maar ook) vervangt: de jonkman *die* niet alleen van zijn tijd was dewĳl . . . , *die* op het dorp velerlei nieuws had willen invoeren. — De herhaling is sterk additief in: ook om het allengs wijken van wie weet welken schrik, *die* haar bij dit bezoek beving, *die* haar straks bij dat »mésallieerde« weêr door de leden liep. — Daarentegen is de nadruk overdreven (het verband niet direct duidelijk) in: de kleine hof, waarin maar weinig bloemen bloeiden, *die* het gezin van groente voorzag, *die* in den herfst vol kool stond. — Een voegwoord herhaald: . . . *toen* Pauline áfscheid nam, *toen* zij wég was gegáan, hoe die schittering wegsmelten kan in tranen, *als* zij diep médegevoelt, *als* ze déernis heeft! — Het zou hun beter dan eenige beoordeeling aanwijzen, *waar* hun harte sprak, *waar* zij niet maar verzen maakten. — Niet *dat* hij haar verweet . . . , niet *dat* hij er tot haar een woord van repte. —

Een uitgebreide syntactische herhalingsvorm is het parallellisme: feitelijk de herhaling van eenzelfde *verband*:

Als ik u zóo als mijne bruid aan haar voorstelde, *z e z o* u mij niet gelooven; *als* ge ánders zult zijn, *z e z a l* mijne keus zegenen. — . . . *door wien* zij zich zag toeknikken, *als* zij de

¹ Het woordverbindend »en« legt nadruk op de »veelheid«: de wuivende scheuten *en* sprietten *en* halmen *en* airen behagen haar niet slechts, maar . . .

² Ze gaat er zoo vlug heen, dat ze er »is« voor men 't weet.

grammaire eindelijk digtdeed; *door wien* zij zich hoorde toejuichen, als zij zoo geduldig schalen zong! — (over de psalmvertalers): . . . *toen zij*, verder gaande, er ons leven bij vergeleken; *toen zij*, uitbreidende, van ons kortstondig leven repten. — Zoo de baardige halm *als* het weg te blazen zweefsel trekken hare opmerkzaamheid, de scherpe speer *als* de slanke spriet. —

Parallèllisme schuilt ook in het dubbele verband van een concessieven zin gevolgd door een negatieven: Doch *al wist* Wouter, dat . . . hij was het niet die voor haar de riemen wat aanhaalde. Zwieren en zwenken *mocht* ze dra, hij zei niet tot haar: »leg eens aan«.

De gewone coördinatie van aaneengeschakelde zinnen is bij Potgieter zeldzaam. Het is of de bijzondere, herhalende of varieerende vorm, als: *Dat* troostte haar, *dat* overtrof hare verwachting; — of de verbinding door het hervattende pronomen, en de nader-verklarende functie van den zin: De zwarte oogen schitterden niet, de zijden wimpers omhuifden *die* meewarig; — of dezelfde »redengevende« functie met den verbindenden vorm der subjectsvariatie: Het valt Louise niet in, te vragen wat ze daar slechts half hoorbaar mompelt: *het vrolijk kind* is louter oog. — Nevenschikkingen als deze hebben gemeen: de absentie van het enkele voegwoord. Voor zoover er herhaling, hervatting of variatie optreedt, is de zinsvorm verzaard; de verbinding zonder voegwoord, het asyndeton, is een korte gespannen vorm van den puntigen doordachten stijl.

Het voegwoord »maar«.

§ 374 De zin met *maar* omschrijft een reserve na de voorgaande uiting. Deze, oudste, functie blijkt vooral duidelijk in de omgangstaal, wanneer de spreker iets *terugneemt* van zijn geuite meening; hij zal dan vaak het voegw. spreken met zwaarder accent, hooger en volgende pauze¹: Hij zal van 't jaar wel weer zakken . . . Maar . . . 't is wel meer gebeurd, dat hij 't ophaalde tegen 't eind. —

Zoo ook: *Ze is niet mooi, maar ze heeft* iets aantrekkelijks (Arm.).² — Ook in de beschrijving vinden we de »reserve« na een gedane uiting: »Ja, ja, ik weet wel«, suste hij *goedig*, maar de *teleurstelling* om den eenzamen middag was nog in zijn stem (Arm.). —

In deze functie vinden we (vooral bij Potgieter) in verheven, verhalenden en betoogenden stijl het *polysyndeton*:

Machteld *weet niet*, wat ze antwoorden zal . . . Maar zij is van het land, maar ze neemt haar *toevlugt tot een weervraag*. — En hij wijst haar een rustplaats . . . ; maar zij schudt neen, maar zij gaat voort. — De volkshaat weet van geene verzoening. Maar onze nationaliteit te bewijzen door verguizing van het verhevene; maar in onze dagen de

¹ en ev. zijwaarts knikkend hoofdgebaar.

² »Inbreuk« op: niet *mooi*.

raauwe vloeken te herhalen door onze schrijvers in 1810 uitgebraakt; maar vijf en twintig jaren later nog geen schrede gevorderd te zijn . . . dat is bekrompenheid. —

Ook bij Van Looy:

Tusschen de doffe hoenders geleen het kleine vogels die snel kunnen stijgen, luchtvogels: *leeuwerikken, spreeuwen*, maar *als lijsters zoo groot*, maar *blauw*, onweersblauw.

Een andere »inbreuk« is het opperen van een *bezwaar* tegen 't voorgaande: De sprong is zoo groot niet, maar ik kan geen aanloop nemen (Kievit). — Hadden we nu maar wat lekkers te eten ook . . . maar Berry heeft hier alle trommels leeggegeten (Arm.). — Hád ik maar wat. Maar daar zit 't 'm juist (Bru.). —

Een verbleekte functie van »maar« is de louter »tegenstellende«: Lot en Ammy *schrikten op*; maar de oude man *keek niet eens om bij 't lawaai* (Arm.). —

In de omgangstaal zoowel als in het verhaal wordt door de inleiding van een zin met »maar« een *gewichtige wending* in het betoog of in den loop der gebeurtenissen *gesuggereerd*. Men doet, alsof hetgeen volgt *verrassend tegengesteld* aan of een *inbreuk* op het verhandelde is; vaak verzwaart men de inleiding tot: »maar hoe dan ook« . . . , »maar wat er van zij« . . . :

Je moet rekenen: je bent een groentje, hè? Maar: ik zal je den bottelier wijzen, hoor — »Ik ben toch geen beest?« zeg ik weer. »Nee«, zeit ie, zoo zoet as 'n klabbes, »maar om 'n aardigheid wou 'k nou toch wel 's wete, of ik jou die nacht niet gezien heb. — En zoo liep dat toen af . . . Maar, nou heb ik 'n dag of tien later weer wat te doen in den tuin en . . .« (Bru.). — Met den nacht, langzaam en gebogen, ging hij terug naar de woning van Aoife. Maar eens, . . . zag hij een schip . . . En over hen heen zagen zijn oogen en waren vol licht. Maar één van hen nam zijn handen . . . (A. Roland Holst). —

De door »maar« ingeleide zin vangt in het volgende zinsverband uit de omgangstaal een weggelaten, bijgedachten voorwerpszin (nl. »dat we . . . loopen«, aangekondigd door *er*): *Ik heb er heelemaal niet aan gedacht, maar we loopen op verboden grond*. — De zin met »maar« kan ook beperkende bepaling zijn bij een *zinsdeel*: *Ze liep langzaam naar huis, maar zonder zich ergens op te houden* (Arm.). —

Opm. »Maar« is ontstaan uit *ne ware*, een zin van dezelfde beteekenis en vorm als »Het en ware → ten ware«, of »het en zij → tenzij«. Vgl. ook »maar« als *adv.*

Het voegwoord »want«.

§ 375 In een zin met »want« wordt, in de omgangstaal, de *meening* van den spreker verduidelijkt. De zin omschrijft de *redelijke motiveering* van het voorgaande, niet de *oorzaak* van of *aanleiding* tot een *gebeurtenis*. Zoo ook meestal in het verhaal, ook het geschrevene: de auteur treedt met zijn subjectieve meening naar voren. Evenwel in het verslag van daden en ervaringen van de derde persoon kan de zin met »want« gemakkelijker

causale beteekenis krijgen in afwijking van de gewone: de *verklarende*, *motiveerende*. Zoodra de zin *causaal* is, is de functie van den zin *onderschikkend*.

Opm. Die functie is natuurlijk niet gebonden aan de nu en dan opduikende *woord-schikking* S. A. Vf.: Helpt mij o God, want 't water mij verrast (Marnix). — Want de *kermis* meesleepend is (van Looy). —¹

Voorbeelden van *want* :

Maar in ieder geval . . . 't is je laatste reis geweest. Want dát mag je Riekie niet meer aandoen. — Toen gaf ik haar een lange zoen, want 'k dacht dat 't wel voor 't laatst zou wezen. — *We zullen* je hier een werkje verschaffen, want ledigheid is 's duivels oorkussen. — Nu mag je wel heel blij zijn, dat je er zoo afkomt, want eigenlijk moest ik je allebei je beenen stukslaan, dat heb je verdíend. — *Ik denk* dat het een wilde is, want een tamme zou z'n nest niet zoo ver van huis maken. — En 'k krijg al 'n inwendige verknuteling van de lach, want ik had meteen in de gaten dat dat stelletje daar op mij lag te loeren! — Ze waren gaan zitten kaarten, want de stroopers kwamen nooit voor middernacht. —

In ouderen, verheven stijl komt ook het *polysyndeton* voor²:

De negentiende eeuw brak aan en men vleide zich met het bezit van een tooneel, hoe dan ook: want de staf van Nomsz was in handen van Barbaz overgegaan; want men had treurspelers, wien de traditie nog in het geheugen lag (Potg.). —

In het Gron. (en Westvla.) staat naast *want* de vorm *van*, een voegw. dat ook wel oorspr. het *voorzetsel van* kan zijn: Ik kan nait meer, *van* ik ben muide (vgl. *:van* vermoeidheid). Zoo is er ook een nevenschikkend *causaal om* = want: Hai trok zien hann gauw terug, *om* hai haar in n bran' nekkelbos greepm.

§ 376 Het voegwoord »of«.

In oorsprong is het *tegenstellend*: Je dóet het, *of* je doet het niet. — Vooral na een bevel of opdracht: Hou je mond, *of* ik stuur je de klas uit. — In het Gentsch: Komt er van ónder, *of* 'k breek i 'n rève! — Dat hij ver-zichtig es, *of* 'k zal dienen dansmiester ne kier 'n broekske passe. — Deze verbinding met den *imperatief* is opgekomen, doordat een keuze of tegenstelling placht te worden uitgedrukt in zinsverbanden als: *Je houdt* je mond, *of* ik stuur je de klas uit (één van beide gebeurt). — Ook: *Nu hou* je je mond, *of* ik stuur je de klas uit. —

Bij verbinding van *woorden* vooral, ook *polysyndetisch*: *Hij was* òf *lui* òf *moe*.

¹ vgl. § 311.

² vgl. maar: § 374.

Bij verbinding van *zinnen* staat het eerste »of« niet onvermijdelijk voorop: We kwamen of in 't hol van den leeuw terecht of we moesten de kans maar eens loopen bekeurd te worden (Kievit). —

Verbonden woorden staan *gesplitst*¹ in: *En werd met bloemen dan beloond of lonken* (Perk). —

De tegenstellende functie gaat over naar de aaneenschakelende: *Je wandelt den tuin eens rond, of je gaat 'ns in het prieel zitten, je neemt 't er maar eens van.* —

Met de woordschikking *S.Vf.A.* komt »of« ook voor in een functie, die oorspr. en ook thans nog vaak onderschikkend is, namelijk *na een ont-kennenden hoofdzin*: Hij kan me niet zien of *hij schiet* in den lach. — Er is geen mensch of *hij heeft z'n gebreken.* — De zin met »of« is hier achtereenvolgens *bijw. bijz. v. omstandigh. en negatieve bijv. bijz.* De verbinding is echter *nevenschikkend* in: Hij was nog geen twintig meter verder, of daar verscheen de baas! — Zoo ook na een zin met het adv. *nauwelijks*, dat de negatie omschrijft²: Hij was *nauwelijks* thuis, of de aanval begon. — In deze verbanden zijn twee op elkaar volgende handelingen beschreven; de zin met *of* is progressief. Een graadaanduiding in: 't Was al laat, maar niet zoo *of* ze hadden nog den tijd voor een wandeling. —

Naar analogie van deze verbindingen met een hoofdzin met duidelijk uitgedrukte negatie, komt de foutieve verbinding op met een zin, die als negatief wordt »gevoeld«³: *Hij was* nog maar *twee uur* *vertrokken, of z'n vrouw kwam thuis.* Zelfs: *Zoodra* is de muziek begonnen, *of* de dansers zijn in beweging.

Het voegwoord »noch«.

§ 377 Het is vooral gebruikelijk bij coördinatie van *woorden*: *Geld noch brieven waren bij hem veilig.* — Nadrukkelijke vorm is ook hier het polysyndeton: *Nòch geld nòch brieven waren veilig.* — Bij verbinding van *zinnen* in statigen stijl volgt op »noch« inversie:

De gemeente legt den weg niet aan, nòch zal zij den aanleg door het Rijk kunnen dulden zonder concessies in anderen vorm (N. R. C.). —

In oudere taal was de inversie overbodig. — Ook bij deze coördinatie ontstaat door *splitsing* nadruk:

En waarom hoor ik *den gamlang* niet, die blijdschap spreekt met koperen mond, *noch het gestamp der padie uwer dochters?* (Multatuli). —

¹ vgl. »en« § 372.

² = *nog* niet recht, *nog* niet meer dan *nèt* thuis.

³ nl. als: *nog niet meer dan twee uur.*

§ 378 Het voegwoord »doch«.

Het is bezwaken voor de concurrentie van »maar« en nagenoeg¹ beperkt tot den verheven, den deftigen of betoogenden stijl:

En nu blijft geloof, hoop en liefde, deze drie: doch de meeste² van deze is de liefde (I Cor. XIII : 13). — (Een man die er lijdend uitzag) doch zeer aantrekkelijk werd wanneer hij lachen ging. —

ZINNEN MET INLEIDENDE VERBINDINGSWOORDEN. BIJZINNEN NAAR DEN VORM.

BIJZINNEN INGELEID DOOR VOORNAAMW.

Alle voornaamwoorden die formeele bijzinnen inleiden, noemt men wel *relatieve* (*betrekkelijke*) voornaamw. In beperkten zin *relatief* zijn alleen de voornw., die *in* betrekking staan tot een *antecedent*, een substantief in den voorgaanden zin. Deze *eigenlijke* relatieve zinnen bespreken we 't eerst. Ze heeten wel *attributieve zinnen*. Over de verhouding tot demonstratieve zinsinleiding, zie § 345.

I. Relatieve zinnen met een *betrekk. voornw.* en *antecedent*.

§ 379 Deze bijzinnen zijn in de *omgangstaal* niet zeer gebruikelijk; ze zijn althans weinig gevarieerd, wat betreft hun vorm en functie; dit in tegenstelling met het gebruik in betoogende en litteraire taal.

We deelen ze in naar *de verhouding van den relatieven zin tot het antecedent*, en naar *de functie van het relatieve pronomen in den bijzin*.

1° de relatieve zin geeft antwoord op de vraag: »Wat voor een ?« »wie (wat) ?« »Welke ?« Vooral deze zinnen zijn *in de omgangstaal* gebruikelijk.

Wij noemen zinnen van deze functie *bepalend, beperkend*:³

'n Man *die z'n* eige verraait, is omers zelve niet waard! (Bru.). — En hij glimlachte even, terwijl hij doorging naar den stoel, *dien* Ammy naast den haren aanschoof (Arm.). Het vnw. kan ook een ander zinsdeel zijn dan subj. of obj. in den accusatief.

Het is object in den datief:

Hij vestigde zijn blik op den jongen jurist, *wien* zijn examinatoren dien rang hadden toegekend (id.). —

¹ In Drentsch nog wel gebruikelijk.

² = grootste.

³ Of ook *restrictief*; ook »*eigenlijke bijvoeglijke zin*«. Evenals in andere talen ontbreekt tusschen het antecedent en het relat. vnw. in deze zinnen meestal de *pauze*, bij veel schrijvers de komma.

Het is een voorzetselbep. bij het volgende werkwoord:

Toen kwamen de woorden van het Engelsch Parlements lid, *met wien* zij in Hôtel Oriental hadden gewoond, in zijn herinnering zweven (v. Looy). —

Het antecedent dat *nader bepaald* of *aangeduid* wordt, is vaak een *onbepaald* vnw.:

Daar is iemand, *die* U wil spreken. — Hij vorschte nooit naar de oorzaak van iets, *wat*¹ hem onaangenaam aandeed (Arm.). —

Het antecedent is of bevat een *determinatief* (bepaling-aankondigend) *voornaamwoord*:

Allen keken hem aan met die kritische belangstelling, *die* van een sedert lang gespannen verwachting komt (G. d. W.). — *Dezelfde* verschijnselen, *die* zich voordoen op een boot (v. Looy). — Grond die beter is dan *die*,² *welke* met kunstmest is behandeld (N. R. C.). —

Opmerkelijk zijn de zinnen, waar een (graadaanduidend) bepaling-aankondigend vnw. kan worden bijgedacht; het *subst.*, voorafgegaan door een *onbep. lidw.*, draagt een nadrukkelijk zwaar accent, dat den hoogen graad voldoende aanduidt:

Hij hief den riem op, om den boer een slag toe te brengen, *die* hem dwingen zou de boot vrij te laten (= een *zodanigen* . . .). —

Het relativum is praedicaatsnomen in:

In den vijver, *die* de tuin geworden was, sprongen thans vier fonteinen (G. d. W.). —

Opm. Verouderd, of verheven, is het gebruik van den relat. zin na een *rhetorische vraag* als in: *Wien* smeek ik, die mijn oog (datief), ten Hemel opgeheven || *Die* wereld (accus.) weer herbouw'³? (Bild.). —

§ 380 ²⁰ In den relatieven zin wordt het antecedent niet *aangeduid ter onderscheiding van andere subst.*, maar wordt een *nadere* omstandigheid beschreven. Deze zinnen hebben *uitbreidende* functie (continuatieve).

a. de *nader beschrijvende* functie hebben zij vooral in litteraire taal:

Zij stak de drukke Hartenstraat over, *die* nat te glimmen lag in de pas aangestoken winkellichten (Arm.). — Terwijl hij Lot nakeek, *die* bij de theetafel thee schonk (id.). — Door de ruitjes van het oudenwetsche in lood gevatte raam, *dat* (accus.) een wilde wingerd met bloedroode slierten omkranste, viel het licht (G. d. W.). — En de kakelende vogels, *wien* de pluimen uit de vlerken stoven, met den kop omlaag latende bengelen, ging zij ze slachten (G. d. W.). —

In »den mond des volks« klinken deze relatieve zinnen ietwat »litterair«: 't Schittert de huize uit, tot door de boveste rame . . . Wat 'n gloed man; en die groote electrieke-bolle d'r in, en al dat volk, *dat* er lekkertjes passaziert langs de winkels (Bru.). — De »continuatieve« functie zit hier in de bijw. bepalingen. *Gewoon* is: Kijk toch 's dat licht, en al dat volk dat er loopt. —

¹ gewoonlijk »dat«. ² Het vnw. welke kan worden samengetrokken. ³ Zie § 176.

Bijzonder verheven-litterair is de zin bij een *vocatief* als antecedent:

Gij, *die* boven 's Hemels sfeeren || Aan 's vaders rechterhand den ongeschapen (= eeuwigen) thron || Beklont! (Bild.). — En, rotsen, *die* mij langs Uw voet zaagt zwerfen! (Perk). —

Toch schijnt de relatieve zin bij den pronominalen vocatief in Gentsche volkstaal bij sterk affect en nadruk gangbaar te zijn: Gij *die* nu 'n beetse kender zijt, g'het er nu bij gestaon, wa peisder gij nu af? — Over het vraagstuk der *congruentie* van antecedent (2de pers.) en relatief zie § 221. *b.* wanneer deze relat. zinnen ver van het antecedent af staan, of wel wanneer de relat. zin den anderen zin *onderbreekt*, wordt de functie meestal tevens *adverbiaal*, dikwijls *verklarend*¹, of *causaal*²:

Zal zij niet dubbel welkom zijn, *die* tot U komt met Mei's festijn? (Boutens). — In dezen zin is *zij* reeds bepaald, dus niet zwaar geaccentueerd. Zoo ook bij Potg.: Hoe oprécht móet hij het méenen, *die* geen bezwaar ziet haar in het gezelschap van Francijntje te brengen! (= aangezien hij immers . . .). — En toch — niet Papa zelf, *met wien* ze nooit intiem was geweest, gaf haar die rust (Arm.). — Van Heemsbergen, *die* niet wist wat te zeggen, zweeg (G. d. W.). — Of wel de lofsalm van den pelgrim, vol van ijver || Maar lijdzaam, *die*³ aan 't eind van 't onverkwikkend pad || Jerusalem zal zien (Da Costa). — Lot en Ammy schrikten op; maar de oude man, *die*⁴ met zijn rug naar de deur zat, keek niet eens om (Arm.). —

Deze zinnen noemen wij: *relatieve zinnen naar den vorm, bijw. bijz. van reden, oorzaak, toegeving* (etc.) *naar de functie*.

c. relatieve zinnen aan 't einde van een zinsverband kunnen, vooral door toevoeging van adv. van tijd, hulpww. van 't futurum of van aspect⁵, of ook door de opeenvolging van een *reeks* van *snelle* handelingen, in relatieve zinnen uitgedrukt, de beteekenis hebben van een *hoofdzin*, die de *voortschrijdende* handelingen omschrijft; we noemen ze *progressieve zinnen*: naar den *vorm* relatief, naar de *functie* hoofdzin.

En hij zag in den breeden haard soms aschwoolkjes bij een nieuwe vlag opdwarrelen, of de vlammen verblazen, *die daarna* des te wilder oplaaiden (Eigenhuis). — Een dieper genegenheid blinkerde een oogenblik in de oogen van den jongen, *die vlak daarop* gegeneerd vóór zich keken (Arm.). — De moederzwaan sprong op het nest, *dat ze dadelijk in orde ging* brengen (Kievit). —

Zonder adv. etc. kan deze functie *onzeker* zijn:

De liefde doen zij uit den hemel dalen || En dalen in de ziel, *die* zij vervromen (= èn *maken haar vromer*, of antwoord op de vraag »welke ziel?»).

Snelle opeenvolgingen van handelingen vinden we in het voetbalverslag, en dus ook progressieve bijzinnen van allerlei soort; met *die*: A. is in een duel met W. gewikkeld, *die* de bal over de zijlijn trapt. Wordt over-

¹ als men »immers« kan toevoegen. ² soms *toegevend*. ³ = omdat hij immers.

⁴ = hoewel hij toch. ⁵ deze adv. en hww. **vet gedrukt**.

genomen door X., die hem doorgeeft aan Y. — Zoo ook met *waar, totdat* e.a. d. een soortgelijke beteekenis hebben de zinnen, wier antecedent = de inhoud van den geheelen voorgaanden zin¹. Zij komen vooral voor in betoogenden stijl. De relatieve zin omschrijft, evengoed als de zin die antecedent is, een volgenden trap in het betoog:

Uit den inhoud van dit adres bleek volgens de fabrieksartsen overtuigend, dat het hoofdbestuur niet op de hoogte was, *wat* er niet toe bijdroeg, de verontwaardiging te verminderen (N. R. C.). — En daarom heeft hij de revolver gehaald om dien Chieng onschadelijk te maken, *wat* nog niet beteekent, dat hij hem wilde dooden (id.). —

Dat deze zinnen niet »ondergeschikt« zijn aan den voorafgaanden zin, blijkt uit de langere pauze², die soms door de interpunctie wordt aangeduid: Hij deed al z'n best den vogel te grijpen; *wat* niet zoo moeilijk scheen, omdat . . . (Kievit). — Misschien heeft hij in de meening verkeerd, dat de ander boven hem werd voortgetrokken. *Wat* dan misschien de aanleiding tot de ruzie is geweest (N. R. C.). —

Opm. Een geheel losse zin als in het laatste voorbeeld, is bepaald *mode* in korte essays en kritieken. Zij bevatten veelal een »steek onder water« of »sneer« aan 't slot van het betoog.

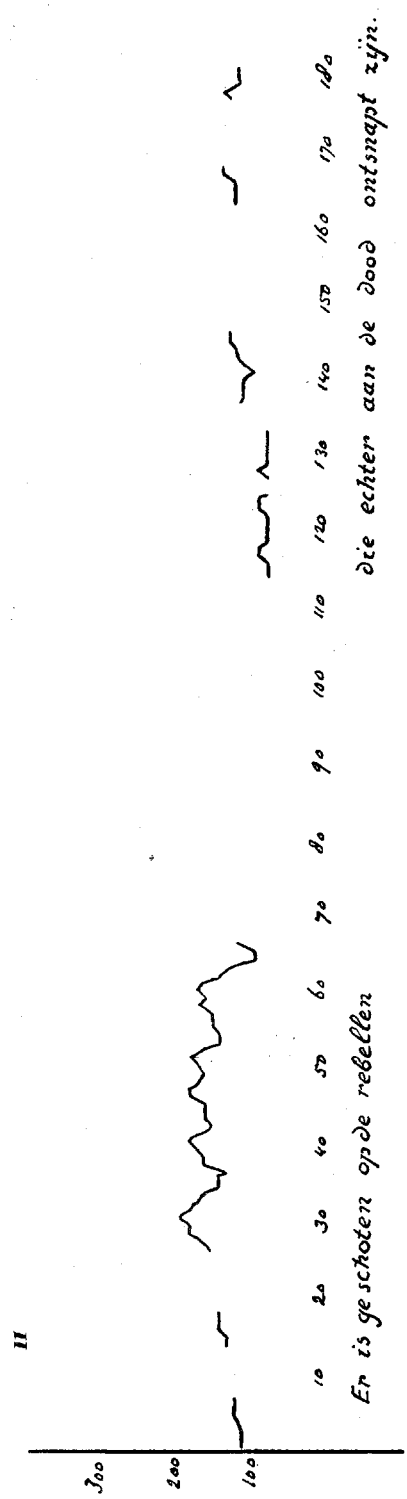
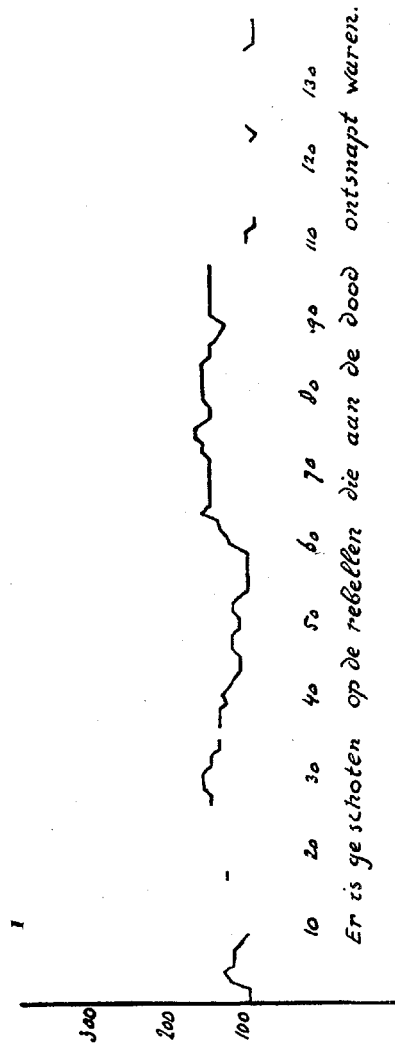
Opm. 2. In Katw. hoorde ik een relat. *wat* na het adv. antecedent *daer*: »Weunt-ie daer?» »Nee, *daer-wat* nau de Batstraet is«. —

We bespreken hier de curven van een relatieven zin, eerst in attributieve, daarna in progressieve functie. Het *vormverschil* is in de *intonatie* gelegen. Zie Bijlage X:

Fig. I geeft den vorm, van den bijvoeglijk-ondergeschikten, bepalenden zin: Er is geschoten op de rebellen die aan den dood ontsnapt waren (op welke rebellen?). De hoofdzin stijgt aan het einde en loopt zonder merkbaaren overgang over in den bijzin: antecedent en relatieve zin zijn één geheel. De toon van deze groep handhaaft zich op hetzelfde niveau tot en met »dood«, terwijl de rest van den zin plotseling inzinkt en vlak blijft.

In fig. II heeft de relatieve zin naar den gramm. vorm de functie van een zelfstandigen zin, een nieuwe verrassende mededeeling. Er is geschoten op de rebellen — die *echter* aan den dood ontsnapt zijn. Dat blijkt uit het *dalend einde* van den hoofdzin, de lange pauze, het lage begin van den bijzin en het *stijgend accent* in »dood ontsnapt«, terwijl de toon pas op het laatste moment afzakt. Hier heeft dus ook het *verbum* muzikaal accent. Opvallend is echter dat het niveau beneden de toppen van den voorafgaanden zin ligt. Markant is nog de *lange hiaat* tusschen de beide vocale deelen van »ontsnapt«, als uitdrukking van het verrassende der mededeeling.

¹ vgl. § 383. ² en den dalenden toon van het antecedent.

3° Een subject of object dat sterken *nadruk* draagt, kan van het gezegde § 381 gescheiden worden in een omschrijvenden zin met »het is«; het wordt dan antecedent bij een relatieven zin, die *het gezegde* bevat:

Bij haar moeders leven werd de zaal alleen gebruikt bij feestelijke gelegenheden; 't was haar vader, *die er*, toen hij alleen overbleef, *huiskamer van had gemaakt* (Arm.). —

De twee zinnen zijn *moeilijk te scheiden*. Hun *gezamenlijke* inhoud is volkomen gelijk aan dien van den (gesproken) vorm: Haar *váder . . . had er huiskamer van gemaakt*. —¹ De relatieve constructie is *analytisch*. Te onrechte beweert men, dat deze nadrukkelijke zinsvormen aan het Fransch zijn »ontleend«. Uit de syntaxis van het voetbalverslag bleek indertijd een heel andere, natuurlijke, oorsprong. Er kwamen daar veel zinnen voor als: Hoep! daar is A.; *die* daar teruggekomen is (er komt een wending in de match), 't Is nu B.; *die* daar de *bál* onderschept. — Deze zinnen werden met een lange pauze gesproken. Vooral de eerste relatieve zin kan worden begrepen als een substantieve zin; niet als antwoord op de vraag »Welke A?«; ook niet op de vraag: »Wie is daar teruggekomen?« maar als een voortzetting van een verzwegen deel: *namelijk de speler* (die . . .); een *nadere verklaring* van 't in den inleidenden zin². Deze beteekenis is ook denkbaar bij den zin: 't Is Stévenson; *die* daar de *bál* heeft. — Zonder deze duidelijke scheiding en zonder de sterke heffing op *bál* zou deze zin beteekenen: Kijk, Stévenson heeft daar den bal — en dan is dus het hier boven bedoelde analytische zinstype met prolepsis van het subject vanwege den nadruk, gegeven. Dat zinstype komt in het verslag herhaaldelijk voor: 't Is Móll, die zich daar in het bezit (van den bal) stelt. 't Is van R. die de bal weer lekker op z'n hoofd neemt. — Zelfs met *daar* tevens proleptisch: Het is *daar* Bas P. *die* ingrijpt. Maar 't is daar weer L. *die* zich heeft opgesteld. — Ik geloof, dat in deze zinnen van een spreker met sterk-gespannen aandacht, de natuurlijke overgang van de *substantieve* functie naar de *nadrukkelijke* duidelijk wordt.

In de Gentsche volkstaal vinden we de emphatische vormen: 't En zijn moar de vúile meinsche, *die* hulder moete wassche! (Alleen vúile menschen hebben 't noodig zich te wasschen).

4° Het subject met zwaar accent kan ook zonder den vorm van een omschrijvenden zin, als afgescheiden, geïsoleerd substantief worden verbonden met een relatieven zin:

¹ vgl. den zin met »dat« § 385, 6°.

² *die* heeft dan geen *antecedent*; of liever: is aanwijzend, zie § 384 begin.

Maar toen ons ongelukkig schepie al 'n end uit de wal is, hoor 'k 'n skreeuw: Riekie, die in mekaar gezakt tege de straat is geslage (Bru.). — Kindren hollen, mēnschen vluchten || Wielen, die door 't wāter zūchten || Proēstend wāchten oude' en jōngen || In portieken sāamgedrōngen (Volker). —

In het laatste voorbeeld is blijkbaar de constructie met relatief vnw. *rhythmisch* aantrekkelijker dan het *gewone*: Wielen zuchten door 't water — dat denzelfden inhoud heeft.

Opm. Bij een alleenstaand pers. vnw.: *Ik, die* beloofde voor het kind te zorgen! (v. Looy) = En ik beloofde nog wel . . . — Dit is waarschijnlijk een gallicisme.

5° de *genitief* van het betr. vnw. is, in *geschreven* taal, zeer gebruikelijk, § 382 als bijv. bep. bij een subst. dat volgt:

Een deftig-gekleed inlander, *wiens* onbewogen wezen opviel onder al die verhitte gezichten (G. d. W.). — En zocht onder de wachtenden de *gene*, *wiens* beurt het nu was (id.). — De flambouw, *welks*¹ walmen tranen teelt (Perk.). — Die trotsche boomen, die boven alles uit het licht zagen, en *welker*¹ kruinen elkander raakten (M. Metz-Koning). —

De groep van *den genitief* + *substantief* wordt voorafgegaan door een voorzetsel:

De commissaris, tot *wiens* taak de handhaving der orde behoorde². — De kinderen, aan *wier* doen en laten de vader zich zoo weinig gelegen liet liggen, gingen te gronde (N. R. C.). — In de wijde hal tusschen *welker* pilaren de buitenlucht-duisternis zwarte vierkanten maakte . . . (G. d. W.). —³

Opm. Bovenstaande relatieve zinnen hebben natuurlijk *verschillende* functies, als zijn opgesomd in 1°—4°.

6° het bijv. voornaamw. *welk(e)* wordt relatief gebruikt, wanneer het § 383 antecedent (een subst. of de inhoud van den heelen zin) in verbinding met dit vnw. wordt *hervat* of *samengevat*. De syntactische functie van deze relatieve verbinding is te vergelijken met die van de zinnen met »wat« (zie 2° d):

Bovendien is het verladen, het transport en de afvoer, *welke* werkzaamheden met primitieve middelen moeten worden uitgevoerd, te kostbaar (N. R. C.). —

Vlotter en gebruikelijker is de hervatting (samenvatting) in *dezen* vorm: . . . werkzaamheden, *welke met primitieve middelen moeten worden uitgevoerd*. —

Opm. 1. De eerste verbinding is van Latijnschen oorsprong (reeds 16de Eeuw).

¹ flexie § 131.

² Tot juist begrip van de constructie vergelijke men: Tot *vaders* taak behoorde de handhaving der orde. — Dan blijkt duidelijk dat *wiens* een *zelfstandig* vnw. is, als attrib. genitief gebruikt.

³ vgl. de verbinding door relatieve bijw. § 394 enz.

Opm. 2. Eigenaardig zijn de *relatieve* vormen in het Gron., nl. de verlenging van *die* en *daar* met *n* (dijn, doarn, zie Gron. Wdb. van Ter Laan). Ook de onderschikkende voegw. *datn*, *doun*, *azn* (overigens komen ook nog voor *daste*, *dazze* e. a. bij een subj. in 2de pers. enk.). De nasale verlenging is te vergelijken met die der substantieve pronomina (§ 131). Overigens is ook in het Z.Hollandsch bij voegwoorden als *dat*, *als* en *of* de gewone »verzwaring« mogelijk (vgl. § 126 over de flexie van de 3de pers. sg.): Hij zee *dat's* . . . Hij zee, *dattaz* . . . Hij zee *dattanaze* nou wel heelegaar gek wazze (ook *dannaze*). De Gron. -*n* vorm wordt, bij meervoudig ze voorkomend, uit den *werkwoords* vorm verklaard (een soort assimilatie; zie De Vries in Gron. Wdb. bij -*nwe*).

Deze Hollandsche vormen bij *ze* zou men ook zoo kunnen begrijpen. Een meer algemeene verzwaring van *dat* is *ástat*(tə). Of hij kwam is al naar de *emphase*: *ovvie*, *offie*, *oftie* (zoo ook: *azzie*, *assie*, *astie*). De »aanleiding« tot de *t* kan zijn of de vorm *dic* (toe *kwámdie*, *kwámmte*) of de oude vorm *ofte*. Zie verder § 40, over den zinsklankvorm bij affect en *emphase*. Vgl. ook den Gentschen vorm *dan* (voor *z* en *d*) van het voegw. *dat*, § 385.

II. Bijzinnen, ingeleid door een pronomen, zonder antecedent.

§ 384 Deze voornaamwoorden zijn *onbepaald* of *vragend*: dat hangt af van de verhouding tusschen den bijzin en het gezegde van den regeerenden zin. Zelden zijn zij *bepaald* d. i. *aanwijzend*, zooals in: Die daar net voorbijging, dát is de man waarvan ik sprák. —

De pronominale zinnen die we hier bespreken, zijn dus niet *relatief* in den *eigenlijken* zin des woords, omdat ze geen antecedent hebben; het zijn echter wel *ondergeschikte* zinnen, bijzinnen naar *de functie* zoowel als naar *den vorm* (pronominale bijzin).

1° de bijzin is *het subject* bij den regeerenden zin (in dit geval is het pronomen in den regel subj. van den bijzin).

a. wie (soms *verzwaard* tot *alwie*¹). De bijzin *voorop*:

Wie over het heuvelpad nader komt, ziet hier en daar wit blinken (G. d. W.). — *Al wie* van Tanger's water heeft gedronken, wordt een beetje gek (v. Looy). — *Wien* Neerlandsch bloed door d'adren vloeit || Verheff' den zang als wij! —

De bijzin *achteraan*:

Vrede heeft, *wie* vreugde vinden kan (Perk).— En ten allen tijde gaat de heuvels in, *wie* God wil bidden om geluk (G. d. W.). —

De bijzin *onderbreekt*:

Tot heerschen is, *wie* zich beheerscht, bij machte (Perk). —

Opm. De schikking van den zin *middenin* het verband is beperkt tot den *verheven* stijl.

b. wat (*al wat*). De bijzin *voorop*: *Wat* bij ons aan tafel wordt gemompeld, is maar laster. — *Al wat* de kamer door drie maanden bewoning gezellig had gemaakt, was nu weer ingepakt (v. Looy). — De bijzin *achteraan*:

¹ Vgl. § 386: *als*.

Of eeuwig slapen zal, *wat* eeuwig sliep (Perk). — De bijzin *onderbreekt*: Zoo is, *wat* mij ontstemt, opeens geweken (id.). —

Opm. De bijzin kan ook in de omgangstaal achteraan staan, *aangekondigd* door »het«: En overigens is het ook wel waar, *wat* je verleden zei (G. d. W.). — De bijzin *voorop* wordt meestal *hervat*: *Wat* je gaat doen, dat is voor die kindertjes van je (Bru.).¹ —

2° de bijzin is *object*.

a. wie. Het pronomen is *subject*: Nou zullen we e's zien², *wie* hier de baas is (Kievit). — Het kerkje bracht, *wie* danken wilden, samen (Perk). — Het voornw. is *object*: En wijken zie ik reeds, in breede scharen, || *Wie* 't schoone in 't kleine alleen houdt opgetogen (Perk). — Verwarring der functies van den zin (*object*) en het pronomen (*subject*) leidt tot foutieve flexie: Wat kan, *wien* weet te wezen, || Zóo beloonen voor levend dood-zijn? (Perk). —

b. wat. Het pronomen is *subject*: En *wat* liggen blijft, dat³ lusten ze niet (G. d. W.). — Want elk moet, *wat* hem past te doen, betrachten (Perk). — Het pronomen is *praedicaatsnomen*: En zal . . . de nazaat, *wat* wij waren, weten? (Perk). — Het pron. is *object*: Weet je *wat* ik daar bedenk? — Het pron. is verbonden met een partitieven *genitief*⁴: *Wie* weet *wat* moois ze roepen naar elkander (v. Looy). —

Opm. Opeenstapeling dezer bijzinnen leidt tot den »wie-wa«-stijl: *Wie*, *wat* zijn aard beveelt, verricht, is goed (Perk). —

3° de bijzin is *praedicatief*—*attribuut*: Wat zou hij zeggen, om zich te doen kennen als *wie* hij was, in tegenstelling met de anderen (G. d. W.). —

4° de bijzin is *praedicaatsnomen*: Theobald is en wenscht te zijn *al wat* gij van hem maakt (v. Looy). —

Opm. In dezen bijzin komt, als »deftig« vnw. ook wel »hetgeen« voor: Mildheid is wel *hetgeen* wij bij van Os het meest missen (N. R. C.). —

5° de bijzin is *bijwoordelijke bepaling*:

a. van toegeving: *Wie* met de kracht des vleesches lach', || Iets olifantisch' baart ontzag! (de Genestet). — *Wat* er ook van komt, je kunt op me rekenen. —

b. van beperking: *Wat* mij betreft, kun je nu wel gaan.

Opm. Een bijzonder geval is de bijzin als *uitroep*: *Wat* je dán te zien krijgt, nou! — Het zinsverband is *afgebroken*.

¹ vgl. § 301, 346.

² Na werkw. van waarneming, begrijpen, vragen, is het vnw. *vragend*.

³ hervatting vooral in de omgangstaal.

⁴ vgl. § 97.

6° een voorzetsel verbindt den bijzin met den regeerenden zin ¹:

a. **wie**. De *bijzin* + het *voorz.* is een *attrib. bepaling* bij een voorafgaand subst. ²: De droomen **van wie** op het graf den nacht doorbrengt, zijn onbedriegelijke voortekenen (G. d. W.). — De *bijzin* + het *voorz.* is *adverbiaal*: En nedersmakte 't blok || **Op wie** zich zingend naar heur kinderen spoedde (Perk). — Het pronomen kan ook een *object in den bijzin* zijn: Toen brak uit 't oog **van wie** hij 't aanzijn gaf || Een vloed van tranen (Perk). — Van Potg. is de gemeenzame vorm: Tot het een aardigheid werd *voor wie* van geen salade houdt. —

b. **wat**. De *bijzin* + het *voorz.* is een *bijv. bep.* bij een voorafgaand substantief: ³ Gij waart, dat uur, een teeder beeld || **Van wat** mijn ziel niet worden mocht (v. Eyck). — De *bijzin* + het *voorz.* is *adverbiaal*: Dan stort hij neer **op wat** niet is te zien (Perk). — Het pronomen kan een *accusatief* in den bijzin zijn: Hij dacht **over wat** hij tegen den Directeur moest zeggen (G. d. W.). — Wat deert U, dat een ander 't oog laat gaan || **Op wat** gij wrocht (Perk). —

Opm. Ook hier de *verzwaring* van het vnv. tot *al wat*: Van *al wat* hij hier voor jaren stond in te zuigen, is weinig meer over (v. Looy in Reizen, misschien voelt hij *al nogals alles*). — Hij had *voor al wat* er noodig was gezorgd (id.). —

Opm. 2. Opeenstapeling van deze zinnen is weer *leelijk*: Slaaf (is), wie zich *tegen wat* hij moet, verzet || Maar vrij de wil van *wie* al willend doet || Den wil van *wat* geluk en vrede geeft (Perk). —

c. **hetgeen** is ook in deze zinnen »deftig«: Mr. X. trachtte den Minister te bestoken **met hetgeen** bij de totstandkoming van de Woningwet was voorgevallen (N. R. C.). —

7° een *attrib. genitief* gaat vooraf aan het substantief, dat door het voorzetsel wordt verbonden: Hij vroeg mij, **op wiens** raad ik dit had ondernomen. —

8° het pronomen is *bijvoeglijk*:

a. Hij tuurde naar het vlaggetje, om te weten **van wat** *natie* het kon zijn (v. Looy). — Gewoner is: van *wat* voor *natie*. — of: van *wat* voor 'n *natie*. — Evenwel, door »wat voor«, en nog meer door »wat voor 'n«, vragen we niet alleen naar den *naam*, maar ook naar de *soort*.

b. De oppasser wist, *welken* gang zijn meester nog wilde gaan. — Hier is het pronomen *vragend*; het is *onbepaald* in de bijw. bijz. van toevening: Men kan lid worden, **tot welke** partij men ook behoort. —

¹ Sommige schrijvers hebben voor deze verbinding een opvallende voorkeur.

² de *bijzin* (zonder 't *voorz.*) is *substantief*.

³ vgl. de *attrib. voorzetselbepaling* § 250.

BIJZINNEN, INGELEID DOOR VOEGWOORDEN.

I. De voegw. **dat**, **als**, **of**.

§ 385 Het meest gebruikelijke voegw. ter inleiding van bijzinnen is in de omgangstaal »dat«. Het is voortgekomen uit het aanwijzend voorw. »dat«, maar van die etymologische beteekenis voelen we niets meer¹: juist daarom is het zoo geschikt als inleiding van zinnen, die in *allerlei* schakeeringen van ondergeschikte verhouding tot den regeerenden zin staan: Maar ik merkte op, *dat* hij er somtijds zoo lang mee talmde, *dat* Henriëtte, bevreesd *dat* hij het niet bijtijds doen zou, zelve haar hand uitstak (Cam. Obsc.). — Zelfs kon het bij samentrekking van bijzinnen een ander voegw. vervangen:

Wanneer de schaduw valt en *dat* het sterflijck dal || 's Nachts vleugelen bespreekt, zoo slaapt den grooten Al. — Zie ook een voorb. uit het Katw. § 385: 3°. Ook wordt het onderschikkende *of* door *dat* vervangen als het volgt op nevenschikkend *of*. Of hij ziek is, of *dat* hij maar doet alsof, ik weet het niet.

Sprekers, maar vooral *schrijvers*, die de verschillende schakeeringen in de functie van bijzinnen door een duidelijken *vorm* willen kenmerken, of die de eentonigheid van het steeds herhaalde »dat« willen vermijden, zullen in de voorkeur voor dit voegw. niet deelen.²

1° Het meest verbreid is de »dat«zin in de functie van *lijdend voorwerp*, vooral bij werkw. die een *werkzaamheid van den geest* of *de zintuigen*, of een *mededeeling* aanduiden:

Dus wist hij opnieuw, *dat* hij háar nog altijd het meest miste (Arm.). — Ik dacht *dat* het voor 't laatst zou wezen (Bru.). — Ik had meteen in de gate *dat* dat stelletje daar op mijn lag te loere (Bru.). — Lot merkte op, *dat* hij het antwoord ontdook (Arm.). — 'k Hoor van 'n kameraad, *dat* 'r sjans³ was (Bru.). — Ik geloof, *dat* die weer wat op z'n kerfstok heeft (Arm.). — Ik verzeker je, *dat* ik het zelf niet beter had kunnen doen. — Tot Roosevelt hen wenkte, *dat* het tijd was om op te stijgen (v. Looy). — Ik wil *dat* je blijft. —

In een staande uitdrukking is »maken dat« geïsoleerd; *Laten we maken dat we wegkomen*. —

De »dat«zin als lijd. voorw. wordt dikwijls *aangekondigd* door een voorw. in den accusatief. Het is een aankondigend vnw. maar de »dat«zin is er geen »bepaling« bij; hij blijft lijd. voorw. bij den regeerenden zin: En hij beleefde het nog, *dat* hij vol kon meegenieten van hun geluk (Arm.). —

¹ vgl. blz. 585. Natuurlijk leidt dit tot verandering in den vorm, bijv. *da*, en in het Gentsch de opmerkelijke vorm *dan* voor *z* of *d*: zie hiervoor ook de veranderingen in vorm der voegw. (en betr. vnw.), besproken § 383, slot Opm. 2.

² Zie § 396, en vgl. § 391 slot.

³ Kans op werk.

Bij een *zwaar geäccentueerd* vnw. is de bijzin echter *appositie*: **Dát** verze-ker ik je, hoor, *dat* ik de bottelier ben. —

Uit zinnen als deze kunnen we het ontstaan van het voegw. begrijpen; men denke zich zoo'n aankondigend voornw. *dat* aan 't einde van den regeerenden zin en *hervat* in den volgende bijzin: Ik verze-ker je **dát**: *ik ben* de bottelier. — Ik verze-ker je *dat*, *dat ik ben* de bottelier. — Ik verze-ker je *dat ik* de bottelier *ben*.¹ — In het dialect van *Maaseyk* komt de eerste phase nog voor; zie in den tekst blz. 42. »Ich zek tich mer *det*, ich auw et neet iel steef«. — Verder ook bij Woordschikking. Wanneer de »dat«-zin als lijdend voorw. *voorop* staat, kan hij in prono-minalen vorm worden *hervat*: *Dat* hij niet te best te vertrouwen is, **dat** heb je nu gezien! —²

2° de zin met »dat« is *voorzetselvoorwerp*:

Zul je z o r g e n, *dat* alles in orde is? — Zul je ervoor z o r g e n, *dat* alles in orde is? — De *aankondiging* geschiedt hier door een *voornw. bijw.* Verder:

Hij overtuigde zich *dat* alles in orde was. — Om zeker te zijn, *dat* zij werkelijk »neen« geschud had (G. d. W.). — Ik ben er zeker van, *dat* hij weigert. — etc.

3° de zin met »dat« is *onderwerp*:

Het is juist goed, *dat* hij ons niet zien kan. — Het was hem een grief, *dat* hij Louise zoo weinig zag (Arm.). — En *dat* dit waar is, blijkt uit verschillende verschijnselen (N. R. C.). (Met hervatting: *dát blijkt* . . .) —

De hoofdzin is verkort tot een *adj.*: Goed, *dat* ik er om denk. — Zie 6°. In Katw. de oude verbinding: Isset *dat* we íet en kónne, da tte-we d'oor dag óf-vaere mosse, dan ginge de vrouwe zonder manne (de tweede *dat*-zin is concrete variatie van den eersten; *dat* »isset« deel van een »voegwoord« is geworden, blijkt uit den praesensvorm ondanks den verleden tijd van den zin).

4° de zin met »dat« is een *bijw. bep. van gevolg of graad*³ met *emphase* gesproken:

Daar kwamme de jagers, en werkte 't duin in; allemaal verkleed in 't wit, de kappe over d'r lui kop heen, *dat* die haze ze op 25 pas nog niet konne zien in de sneeuw (Bru.). — En zich inspannend, *dat* de aders plotseling blauw opliepen op z'n slapen, barstte hij uit . . . (G. d. W.). — Gentsch: Nitte zat hear petatoers te schelle *da* 't zwiet van heur kaokeliep. — Zinnen als: *Het* regent *dat het giet*. — zijn omschrijvingen van den

¹ Zie blz. 600 en § 176. Over *dubbelzijdige* functie: zie § 34; ook § 388 Opm.

² Een *verzwaring* van het voegw., bij onderbreking van het verband, is n.l. *dat*: De voor-zitter herhaalde, wat reeds in het verslag stond, n.l. *dat* van vergoeding geen sprake was. —

³ Over *finale* zinnen met *dat*: zie § 176. In het Katw. nog een rudiment in de verbinding met het neutrale subst. *dinge*: Dan haaije-we báekes. Dat waere *dinge* dattewe mekaor kenne kosse. Zie ook over het Gentsch sub 9° en de negatieve zinnen eind § 385.

si *rhsten graad*; zij leiden tot *verkortingen*¹ als: *Het giet!* — en tot *samenstellingen* als: *Het gietregent, stortregent* etc. —

Opm. Zinnen met *dat* als bovenstaande kunnen worden aangekondigd door *zoo*; vgl. *zoo—dat* blz. 603.

Bijw. bep. van omstandigheid:

Dan mot je bootwerker weze, en dan op zoo'n schip, an die luike met losse en laaie, *dat* je die ertsbak *niet* an ken zien komme (= *zonder dat*). —

5° de zin met »dat« bevat de *aanleiding* tot de voorafgaande vraag: *Wat heb je toch vandaag, dat je zoo stil bent?* —

6° De hoofdzin bevat de nadrukkelijke nadere *verklaring* van *den inhoud* van den zin met »dat«:

Het was dus uit vrées, *dat* ze zoo zonderling te werk was gegaan (Kievit). — En het was in die belofte, *dat* de heeren X. en Y. aanleiding vonden, de verdere daden van den Minister af te wachten (N. R. C.). —

Grammatisch is de »dat«-zin subject bij den hoofdzin. De hoofdzin dient tot *versterking* van den nadruk op het gewichtigste deel van den zin. De waarde van het *zinsverband* is gelijk aan den nadrukkelijk *gesproken* enkelv. zin: Uit vrées was ze dus zoo te werk gegaan. — Het is een analytische zinsvorm als het type met *die*, besproken in § 381.

Deze analytische zeer emphatische zinsvormen zijn natuurlijk frequent in de Gentsche volkstaal: Van wie es 't *da* ge spreekt? — Es datte zóo *dagge* Uwen dienst doet? — Es 't hier *da* Pier de Vodde weunt? — En 't es daorveure *dan* ze Bast nog altijd de lijmpot hiete. —

7° de zin met »dat« bij een enkel *bijwoord*: Niet, *dat* het er veel toe doet! — Katw.: Ik heb wel deres op tat huis elét, maer *iet-tat*-ik daer 'n tolhuis ezien heb! (= maar een tolhuis heb ik *beslist* niet gezien). — Misschien, *dat* hij komt! — Een *praed. bnw.* *Mogelijk*, dat hij komt.

Opm. »Misschien« is *etymologisch* een zin met de beteekenis: *het kan gebeuren*. —

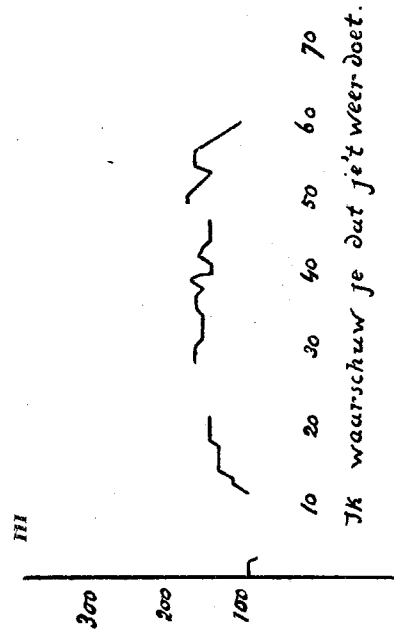
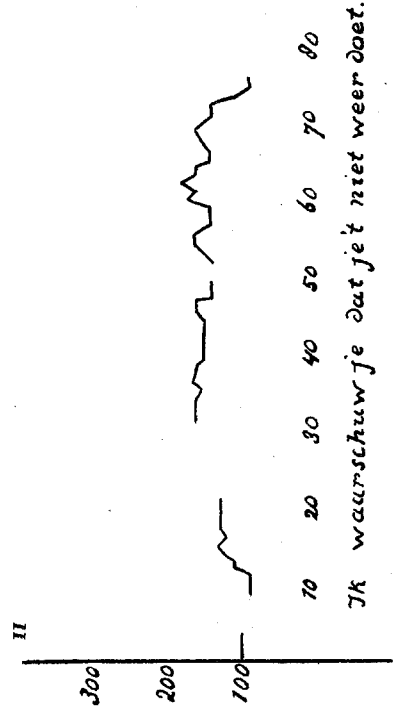
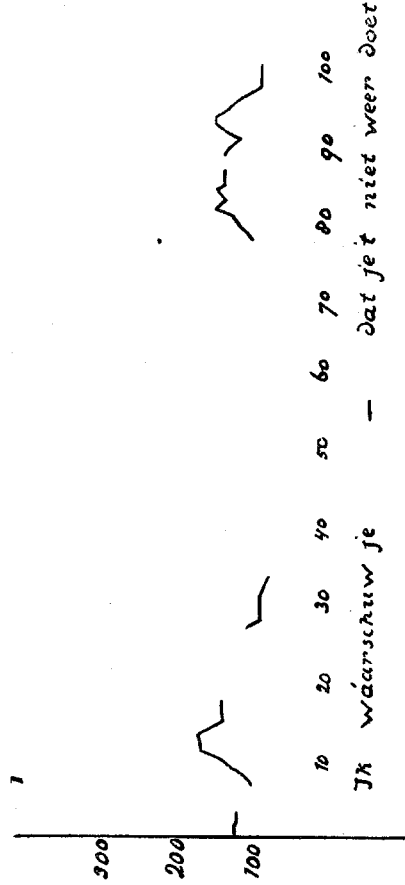
Oud, en van heel anderen aard zijn de uitroepende zinnen als: *Vùil* dat het er was! — waar het aanloopwoord is geïsoleerd zonder pauze. Zoo ook: *Prátjjes* dat hij had, nou! — Zie ook bij Woordsch. § 307 en § 396.

8° de zin met »dat« is bijvoegl. bepaling: zie § 395.

9° In het Gentsch is nog volop levend de *conditionale* functie van *dat*: *Dan* z'i moeste vraoge veur hoeveel ezels dat er stalingen es op Slotten-dries, ge zoed het misschien wel wette! *Dan* ze da tege mij moeste zegge, 'k slao hulder zuu plat of e zeske. — Wa zoede tóns vertelle, *dat* er ne

¹ Zie § 32. De accentvorm van het werkwoord wordt *versterkt*.

Bijlage XI

kier ne méinsch moest vallen, in *dan* der duzend pirde kwaome naor kijke? — *Da* 'k mij wildeg' haoste, 'k zoe der nog te minste twee bij kenne pake. — De toon van deze zinnen is zeer »bewogen«; er is, ook blijkens de niet-geïnverteerde schikking van den volgenden hoofdzin, een vrij hevige scheiding tusschen de twee zinnen. Dit gaat gepaard met het gebruik van adhortatieve (ev. optatieve) zinnen met *dat*, een zinsvorm waaruit de conditionale bijzin is voortgekomen: *Dat* hij verzichtig es of ik zal dienen dansmêester ne kier en broekske passe. »Stientse,« zei Sophie tegen heure veint, *da* me ne kier gienge zien hoe dâ 't es mee tante Pauline. — Een uitroep van gespannen verwachting kan een schakeering van den optatief zijn, en is tevens conditionaal ondergeschikt in: *Da* die storse (gordijn) van zeleve moest brande, 't zoe wrie stijnken in de komedie! — De zin met *dat* zal, in verband met het bestaan van de optatieve functie, nog wel finaal zijn en niet die van een object, in: Maor goed oplette *da* g'het nie en meingelt! —

We bespreken thans nog de intonatievormen van de in § 18 aangekondigde dat-zinnen na een hoofdzin met *waarschuwen*: zie Bijlage XI. In het eerste voorbeeld: *Ik wâarschûw je* — dat je 't niet wêer doet. zijn de beide zinnen door een pauze gescheiden. De bijzin heeft het karakter van een *varieerend-verzwarende herhaling* der waarschuwing, van een hoofdzin naar de functie, imperatief met negatie. De negatie (*niet*) heeft daarom een nadrukkelijk accent evenals het bijwoord »weer«. De grafiek wijst dat duidelijk uit.

De eerste zin heeft een krachtig stijgend-dalend accent in de eerste lettergreep van het Vf. (»waar«), daarna loopt de zin definitief af in den toon $100/90$. De tweede herhaalt, over het geheel beschouwd, denzelfden toonvorm, maar de top is *lager* en *langer* of liever *dubbel: nîet - wêer*. Deze beide woorden contrasteeren nadrukkelijk met het lage begin en einde; *niet* is wat zwaarder, ook door de markante stijging.

Daartegenover staan nu de figuren II en III: *Ik wâarschuw je dat je 't niet weer doet*; en: *Ik waarschuw je dat je 't weer doet*. — Hier vormen beide zinnen naar hun klankvorm één geheel: de *datzin* is bijzin naar de functie. De hoofdzin heeft geen aparten, afgeronden toonvorm, maar is stijgend tot het einde, de tweede lettergreep van het Vf. ligt hoger dan de eerste, die zelf ook geen daling vertoont. De toon van den bijzin sluit hierbij onmiddellijk aan, en met geringe schommeling blijft dit niveau gehandhaafd tot de einddaling. De *negatie* is nu logisch overbodig

geworden, ligt wel op dezelfde hoogte als in zin 1 (fig. I), maar *mist het reliëf* met zijn omgeving, heeft dus geen nadrukkelijk eigen accent. Bovendien is er met zin 1 dit verschil: in zin 1 is er tusschen *niet* en *weer* een korte hiaat, hier niet; *hier domineert* »weer«. Dit woord heft zich nl. even, al is het weinig, boven den algemeenen toon van den bijzin uit. Maar ook de *duurverhouding* tusschen beide woorden is verschillend: in zin 1 duurt *niet* $10/50$ sec., *weer* $8/50$ sec.; in dézen zin is de verhouding 8 tot 13.

In het laatste vb. is het »overtollige« *niet* weggelaten. De toon ondergaat geen merkbare wijziging; de zin is natuurlijk alleen wat korter; maar toch korter dan men alleen door wegrekening van *niet* zou verwachten: het verschil met den vorigen zin is $15/50$ sec., waarvan $8/50$ voor *niet*. Het tempo is dus versneld (de toonlooze hiaat in »waarschuw« is $3/50$ korter).

§ 386 Ook van het voegw. *als* is de etymol. beteekenis vervaagd. Het is een verzwakte vorm van »*al + zoo*«, waar »*zoo*« het *aanw. bijw.* en *al* een versterkend praefix was. Verdere verzwakking van den vorm is *as* (*az*) en in het Gentsch *aon* voor *z* of *d*; Zeeuwsch *a'* (in *a'tan* = toen hij).

In de omgangstaal is het bijna even gebruikelijk als »*dat*«; in geschreven litterairen en in betoogenden stijl is het, in zijn voornaamste functie (zie bij 2°) betrekkelijk zeldzaam; een gevolg van zijn *vage* beteekenis.

1° de zin met »*als*« is een *bijw. bep. van tijd*.

a. het werkw. staat in den *verleden* tijd, de bijzin omschrijft, in het verhaal, een *herhaalde* gebeurtenis:

We waren in dien tijd niet verwend! *Als* om acht uur de postwagen langs reed en de horen door de straten schalde, dan kregen we allen een schok van blijde verrassing. —

Ongewoon is in Noord-Nederl. de functie van aanduiding eener *enkele*, momentane, handeling (*gewoon* is hier: *toen* § 389, 2°):

De concierge reikte het pakje over, dat van den courier hem nog restte. Voor hóoger had hij niets. *Als* de deur dichtviel, knoopte hij zijn lakensche jas los (Scharten—Antink). — In het Gentsch echter gangbaar: *Aos* de wolf nu g'heel de grootmoeder opgefrit hao, begost hij aon Rûukapke. Ook het Zeeuwsch kent hier alleen *als*.

Verouderd of verheven, of Zeeuwsch en Zuid-Nederlandsch is de verbinding, waarbij de zin met »*als*« een gebeurtenis omschrijft, die volgt op die van den hoofdzin (*progressieve* zin, zie § 380, 2° c; 389 2°):

Verbijsterd stáán (= bleven¹ staan) zij vervolgens in hun loop || *Als* achter hen Ballochi's wakk're troep || Aanstormt¹ (Staring) = en *dáar stormen* plotseling B. en de zijnen aan. — In Gentsch: 't Was zu u stiene van den morgend *aos* zotten Bert kwam belle bij zijne

¹ praesens historicum (zie § 153); dus *verleden* tijd.

vriend. De docteur hao zuust 'n dame uitgeleid, *aos* al mee ne kier Jan Vyncke binnesprong. — Zeeuwsch: *As 'n kwám, was 't a' doenker.* —

b. het werkw. staat in den *tegenwoordigen* tijd:

Die trein is allang in Amsterdam, *als* wij hier nog staan te wachten op onze boot! — Deze bijw. bijz. van *tijd* met »*als*« omschrijft bijna onvermijdelijk een *toekomstig* gebeuren; daardoor is de functie van bijw. bep. van *tijd* moeilijk te scheiden van die van bijw. bep. van *voorwaarde*, d. i. de *onderstelde omstandigheid*: Je bent hier goed onderdak, en je moeder zal, *als* ze je behouden terugziet, wel blij zijn (zie bij 2°). Ook de *herhaalde* gebeurtenis wordt omschreven: *Als* ik zitting heb te Kaliwangi, dan rijstafel ik altijd op de fabriek (G. d. W.). Het *aspect* is in dezen zin *iteratief*¹; de tijdstrap is neutraal (*tijdeloos*). Deze onzekerheid in de aanduiding maakt weer den overgang naar de modaliteit van den bijw. bijz. van *voorwaarde* gemakkelijk; beide functies zijn mogelijk in: *Als* een Hollander maar een kikvorsch ziet, komt hij weer bij (v. Looy). —

2° de zin met »*als*« is een bijw. bep. van *voorwaarde*, van de *onderstelde omstandigheid*. Dit is de voornaamste functie in de omgangstaal:

»Dat hangt er van af«² zei hij »*Als* jij me helpt, zijn we in een uurtje thuis.« — »As je«³ me mot hebbe, kom je maar bij me« (Bru.). — »*Als* hij morgen nog niet vreet, breng ik hem terug«. —

In deze zinnen met *praesens* wordt de vervulling der »*voorwaarde*« als mogelijk of waarschijnlijk voorgesteld (= *potentialis*); bij *verleden* tijd als *onmogelijk* of *onwaarschijnlijk* (= *irrealis*). *Als* ik nu maar spijkers had, dan kon ik beginnen. —

Het adv. *maar* is hier gebruikelijk als versterkende vorm van den *irrealis*; in zinnen met *praesens*, dus als *potentialis*, komt óók *soms* voor: *Als* je soms spijkers noodig *hebt* . . .⁴

Meestal staat de zin met »*als*« voorop, de inhoud wordt vaak *hervat* door het adv. *dan*. Angstige bezorgdheid voor de mógelijkheid der onderstelling, leidt in de omgangstaal tot verzwaring van den vorm⁵:

Ja, *as* ikke me Riekie niet had . . . *nou dan* was Toon al lãng na de kiele, gloof mijn! (Bru.). —

¹ Zie § 15.

² In dezen zin wordt »de *voorwaarde*« uitgedrukt.

³ Al te kwistig gebruik van dit populaire voegw. of overdreven voorzichtigheid in de uiting, pleegt te worden afgesneden met de berispende woordspeling: »As(ch) is verbrande turf!« — In Gron.: As komt in de meulen te pas (toespeling op de molenas; in het Gron. wordt *asch* als *as_h* gesproken).

⁴ Zie § 260, 2°.

⁵ uitroep, adverbialia, zware accenten, pauze.

3° In den laatsten zin is de bijzin bijna los van den hoofdzin, die feitelijk voor de omschrijving der gedachte overbodig is. Uit dergelijke losse verbanden zijn de *zelfstandige* zinnen met »als« voortgekomen, waarin een gevoel van angst, verlangen, onzekerheid, aarzeling wordt uitgedrukt:

»Als de veldwachter ons nu eens¹ tegenkomt! (Kievit). — Als we er maar geen kwaad mee kunnen.« (id.). — Angstig was ze: hoe zou 't nog gaan? as Groo'va dit nu toch es merkte! (de Meester). —

In den laatsten zin wordt een *afwerende* wensch uitgedrukt (prohibitief²); dat is oorspronkelijk ook het geval geweest in *staande* uitdrukkingen als:

»Als je mij nou voor den gek houdt!« — »Breng mij nou 'r is na de kantonrechter toe, as je lef hebt! (Bru.). —

4° de bijzin wordt *onderwerp* bij den hoofdzin; de hoofdzin wordt verzwakt tot een *looze* inleidende formule:

Ja, 't is toch wat, op mijn jonge jare, as je voor 'n vrouw met vier van die lummels de kost op mot hale! (Bru.). — Hoe aardig zou het wezen, als je bewonderde schrijver ons hier eens zien kon (v. Looy). — Wat zou dat aardig wezen, als... (= nl. als). —

5° de oude *aanwijzende* functie van »zoo« schemert nog door in den zin met »als«, wanneer hij een *graad* of *vergelijking* uitdrukt; dit gebruik is voornamelijk tot den litterairen stijl beperkt:

Hij had een succes, als hem in jaren niet overkomen was. —

Algemeen gebruikelijk is de vergelijkende zin met »als«, wanneer het adv. *zoo* voorafgaat³. *Verouderd* is de constructie met *inversie*⁴:

En zette klem bij aan elk woord, als ware het een dolksteek, die Godfried door de ziel moest dringen (v. Lennep). —

Voor deze verbinding, zie *alsof* (blz. 604).

Opvallend is de zin met *als* en *inversie* in concessieve functie in het Groningsch: Hij sluip zoo vaste, dat he neit wakker worren was, as wazzen al de klokken van de ploatse ook antrokken, of as was der 'n kenon bie hom ofschoten (N. P. Gron. Alm. 1897).

Opm. *Versteend* is de vergelijk. bijzin *als 't ware*.

In § 23 bespraken we de intonatie van een *als-zin* in de functie van ondergeschikten tijdzin, en ondergeschikten, vooropstaanden hypothetischen zin, tegenover den meer zelfstandigen zin, de toegevoegde beperkende dubitatief.

¹ Zie § 260, 2°. ² Zie § 18. ³ Zie blz. 602. ⁴ Zie § 296, 313.

Hier volgen nu nog eenige intonatie-curven van andere syntactische functies van den *als*-zin: zie bijlage XII.

Ook de vooropgeplaatste *als*-zin kan zelfstandig worden. In fig. I »*Als jij deze neemt, dan neem ik die*«, is de *als*-zin zuiver ondergeschikt aan den volgenden hoofdzin: het is een *voorwaardelijke* zin met tegenstellend accent op subject en aanwijzend voornaamw. (tegenover »*ik*« en »*die*« in den hoofdzin), maar met een vragend-uitnoodigende modaliteit, zooals duidelijk blijkt uit den gerekten vragenden komvorm van »*neemt*«. De hoofdzin heeft door het lage voorgedeelte sterk reliëf van de tegenstellende accenten: »*ik*« is stijgend, »*die*« dalend. Opvallend is de groote hiaat tusschen beide stootaccenten. De toonbeweging is in den bijzin sterker dan in den hoofdzin. Van een pauze tusschen beide zinnen is nauwelijks sprake, omdat de hiaat in de figuur ook de toonlooze explosief $t(+d)$ aangeeft.

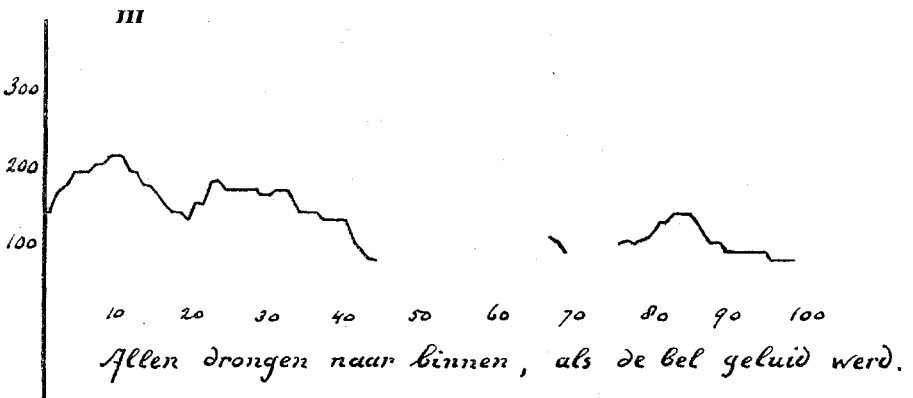
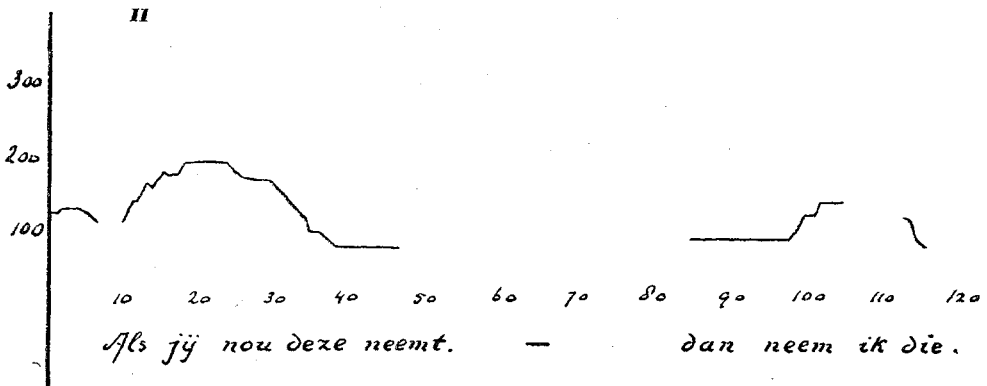
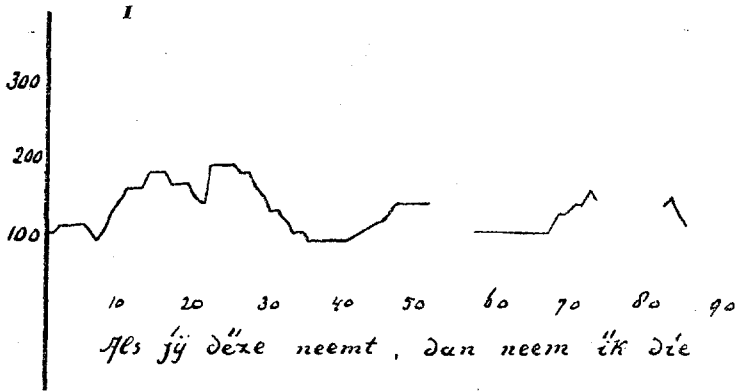
In fig. II is de *als*-zin een »zelfstandige«, opdrachtgevende zin: *Als jij nou deze neemt — Dan neem ik die*. — Het eerste deel van den bijzin is gelijk aan dat van den vorigen, maar »*neemt*« is laag en vlak. Na een lange pauze volgt dan de »nieuwe«, besluitende hoofdzin. Het toonverloop van dezen hoofdzin is nagenoeg gelijk dat bij den zin in de vorige figuur, alleen is het niveau een tikje lager.

De drie volgende grafieken vertoonen den *als*-zin met een *verledentijdvorm* van het Vf. In het eerste voorbeeld (fig. III) is de bijzin volkomen ondergeschikt als tijdzin in 't verleden. De hoofd- + bijzin is *mededeelend*. Het toonniveau van den bijzin is laag en schikt zich, afgezien van de lichte toonheffing in »*bel*«, waarvan de top ver beneden de accenttoppen in den hoofdzin blijft, onder de dalende beweging van den hoofdzin. Wel heeft de spreker hier door een pauze de zinnen gescheiden, om het *tweeledige* van de mededeeling aan te geven. Nog sterker is de eenheid bij verval van de pauze.

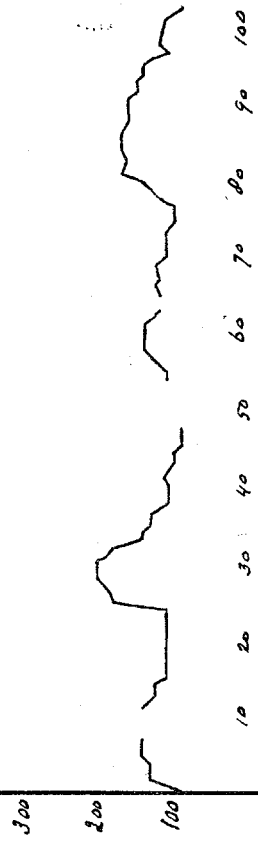
In fig. IV staat de *als*-zin voorop: *Als de bel geluid werd, drongen allen naar binnen*. — De bijzin heeft een hooger top dan de hoofdzin en is aan het einde *dalend* (tot 100). In den hoofdzin valt het accent op het *subject*. De pauze tusschen de zinnen is uiterst gering (gedeeltelijk nog de explosief). Deze zin heeft een meer *episch* karakter: het is de beschrijving van verleden toestanden (in 't verhaal), waarbij de nadruk gelegd wordt op een regelmatig terugkeerende wending in de gebeurtenissen, het sein waarop de leerlingen gewoon waren, naar binnen te gaan.

In het volgende voorbeeld (fig. V) is door de voordracht de enkele

Bijlage XII

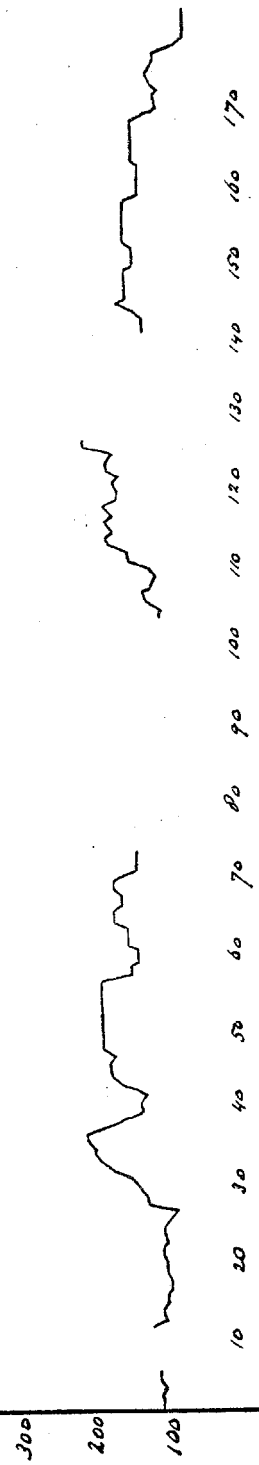

IV

Als de bel geluid werd drongen allen naar binnen.

V

Als dan de bel geluid werd drongen allen naar binnen.

gebeurtenis uit den »gewoonte-keten« gelicht, gedramatiseerd, plastisch uitgebeeld. De bijzin behoudt aan het einde een zwevenden toon (175–150). Wel liggen de toppen in den bijzin achtereenvolgens lager, maar de toon blijft in de resp. vocalen eenigen tijd op bepaalde hoogte zweven; de toon zakt niet af als in de vorige figuur. Na een spanningwekkende pauze volgt de hoofdzin met een plastisch, vanuit de beginhoogte (120) stijgend accent op het Vf., dat door een pauze is afgescheiden, waarna de toon zeer geleidelijk retardeerend naar beneden zakt. Vgl. den *duur* van den zin: 68 vijftigste sec., tegenover 50 in fig. IV en 44 in fig. III.

§ 387 Het voegwoord »of« is vooral gebruikelijk ter aanduiding van een *onzekerheid* en een *vergelijking*, dus in de dubitatieve en comparatieve functie.

1° de *onzekerheid* in 't bijzonder na zinnen, die een *vraag* of *twijfel* omschrijven. De zin met *of* is dan:

a. *lijdend voorwerp*:

Vraag jij maar aan de maats, *of* ze je de bottelier willen wijzen. — 'k Wou in den Helder gaan kijken, *of* daar soms¹ wat valt te verdienen. — Om 'n aardigheid wou ik nou toch wel 's wete, *of* ik jou die nacht niet gezien heb in 't veld (Bru.). — Wie weet *of* de menschen in Langean niet een heimelijke sloot gegraven hebben (G. d. W.). —

In het laatste voorbeeld is de oorspr. vragende »hoofdzin« (een *rhetorische vraag*²) feitelijk modale bepaling bij den zin met »of«; *samen* drukken zij, ontleedbaar, de *mogelijkheid* uit.

De *onzekerheid* van »of« staat tegenover de *zekerheid* van »dat«: *Ik weet niet* of hij ziek is. — *Ik weet dat* hij ziek is. —

In het Gentsch ook het dubitatieve *ofdat*: Miele zat te luistere, veur te zien, *ofdat* hij alles goed onthèwen hâo. —

b. *onderwerp*: **Het is de vraag**, *of* hij morgen wel hier komt. —³

c. *voorzetselvoorwerp*: Ze waren het heel niet eens, *of* er wel school was. — In ambtelijken stijl wordt hier onvermijdelijk een substantivisch voorzetselvoorw. tusschen geschoven: *Ze waren het niet eens* over de vraag, of . . . — De zin met »of« is dan bijv. bepaling⁴. In andere taal wordt de zin met »of« aangekondigd door een voornw. bijw.: *Ze waren het er niet over eens*, of . . .

d. de *onzekerheid* van een *verwachting* wordt uitgedrukt in een zins-

¹ Voor de *adv.* van modaliteit zie § 260, 286.

² Zie § 288, 286a.

³ vgl. bij 2° en ook II 4°.

⁴ vgl. § 395.

verband, waar wij *bijdenken*¹: »om te zien«, »te onderzoeken«, »te vragen«: »En nou gaan we na de ganze, of die d'r nog zitte« (Bru.). — Ze hadden den zieke in een draagstoel naar den pasang-grahan in de heuvels gebracht, of het klimaat de brandende koorts ook mocht deuken (G. d. W.). —

Evenals bij de zinnen met »als« ontstaat door verzwijging van den hoofdzin (*Ik betwijfel, ik weet niet* etc.) een *zelfstandige* zin met »of«:

... dan hebben ze 't weeropgehaald.« »Ja«, maar of ze nu 't kampioenschap houden... »Dat zou jammer zijn« (Arm.). —

De slotzin is de reactie op de voorstelling van: *Ze zullen het wel niet houden*. Een vragende, stijgende zinstoon in den zin met »of« duidt de twijfelende modaliteit aan.

Als weerslag op een vraag, volgt de nadrukkelijke² bevestiging in een zelfstandigen zin met »of«: »Ken je dien man?« »Of ik hem ken.« — Ook verkort: »Of ik!« »Off-ie!« »Off ze!« — »En of« —

Opm. Vroeger: (Je vraagt), of ik... —

2° de zin met »of« is een bijw. bijz. van *toegeving*: Of ik al riep, hij luisterde niet. — Ook hier³ kan, bij een hoofdzin met onpers. subj., de zin met »of« de waarde van *onderwerp* krijgen: Het is onverschillig, of je een *kast koopt* of een flesch zuurtjes. — Vergelijk dit met: Of je een *kast koopt* of een flesch zuurtjes, je geeft er toch hetzelfde voor (G. d. W.). —

Opm. Het »toegevende« »of« staat nog dicht bij de »voorwaardelijke« beteekenis: En vlucht geen weerbaar man, die wijgt⁴ || Of hem de dood beliepe. — *Beide* beteekenissen zijn hier *mogelijk*. *Beperkend conditionaal* is de functie in dezen zin van Potg.: Maar of ge 't nog niet gemerkt hadt, in den waren zin des woords ben ik even weinig oeconoom als economist. Gron. (W.Wk.) of is ook nog voorwaardelijk: Of swoann broedn, benn ze kwoad. —

3° de zin met »of« is een bijw. bijz. van *vergelijking*:

't Is of ik nooit weg ben geweest. — 't Was of ze aldaar hetzelfde stuk ijs onder hun voeten wegtraptten (W. Moes). — Het leek hem of hij ze beiden al lang gekend had (G. d. W.). — Dat glinstert daar in die stad of 't allegaar goud is (Bru.). —

Het *vrije* gebruik, nl. in *andere* verbanden dan met »'t Is« etc., is nagenoeg beperkt tot de *litteraire* schildering:

en haastig, of hij bang was dat de moed hem ontschieten zou, zei hij (G. d. W.). — Hij greep de leuning van den wipstoel, of het het handvat ware geweest van een zware spade (id.). —

¹ Het is lang niet zeker, dat het er ooit gestaan heeft. Een »ellipsis« is het dus niet; wel een vorm die korter is dan de logische, zie § 32.

² over het nadrukk. accent zie § 26.

³ vgl. I^o en II 4°.

⁴ strijdt.

De irrealiteit der vergelijking wordt in den laatsten zin door den conjunctief¹ uitgedrukt. In al deze zinnen concurreert *alsof*: zie blz. 604. In den zin bij Potg.: Hare oogen zochten den grond, *of* daarin het geheim harer toekomst school — kan *of* zoowel dubitatief als vergelijkend zijn.

Opm. Verouderd is de woordschikking *S. Vf. A.*, met den conjunctief: dan, *of 't* waar uitzinnig, wijzen zij elkander de plek . . . (Da Costa). — Wier mond, rooder geworden, zich aanbod, *of 't* waar een vrucht (v. Looy; waarschijnlijk een archaïsme uit de kinderheugenis van Jaapje). — Vergelijk *als 't ware*: II 5° *opm.*

In het Gentsch komt de combinatie *ofdat* in vergelijkende functie voor; de comparatieve zin heeft dan de negatieve vorm met *en* (zie § 260): Hij heed al mier plake g'had *ofdat* hij haor op zijne kop en hee. Den avekaot es al zuu vuil *ofdat* hij gelierd en es. —

§ 388 De besproken voegwoorden *dat*, *als* en *of* hebben geen »eigen« beteekenis meer. Dit is een gevolg van hun ouderdom, maar ook van de omstandigheid, dat we deze voegw. niet kunnen vergelijken met *adverbia* en *voorzetsels* van denzelfden vorm. Zoodra een »partikel« in twee of drie van deze functies in het Nederlandsch voorkomt, vergelijken we het voegw. met het *gelijkvormige* adv. of voorz., waardoor het besef van de »eigen« beteekenis van het voegwoord blijft leven. Er zijn vooral veel adv. van *plaats* of *tijd*, die tevens voegw. zijn geworden. Willen we de functies van zoo'n voegw. onderscheiden, dan moeten we uitgaan van de beteekenis van het adverbium².

Opm. De overgang van een *adv.* tot den dienst van een voegw. is in veel gevallen denkbaar, wanneer het adv. op de grens van twee zinnen stond, aan 't eind van den eersten of in den aanloop van den tweeden zin, en dan in betrekking kwam tot de gezegden van beide zinnen. Vergelijk een zin als: Daar wordt 't *nou* stil, *nou* de boere te kooi gaan (Bru.). — Hier *hervat* het tweede »nou« het eerste. Stel, dat het aan 't einde van den hoofdzin stond (zoo zou men het in Katw. zeggen!): Daar wordt het stil *nou*, *nou* de boere te kooi gaan — dan zien we, hoe we ons de vroegere dubbelzijdige betrekking van een bijw. te denken hebben; zie ook § 34 en 385.

Een andere merkwaardigheid van de besproken drie voegwoorden is, dat zij van oudsher met andere woorden worden verbonden tot een *samen-gesteld* voegwoord. De ontwikkeling van samengestelde voegwoorden gaat in onze taal steeds door, het is een levend proces. Het laatste deel van den vooropstaanden zin of een adv. uit den volgenden zin worden met het tusschenliggende voegw. gecombineerd. Deze gecombineerde voegw.

¹ bij Impf. in den hoofdzin, Plqpf. in den bijzin: zie § 177.

² Vergelijk hierover »woordbeteekenis« § 44 en vlg.

vormen in de volgende bespreking een tweede afdeeling. Bij die *combinatie* is vooral van belang de verbinding van een voegw. met een bijwoordelijk of substantivisch *antecedent*, een woord dus, dat in den *vooropstaanden* zin staat.

We beginnen dus met de bespreking van de *enkelvoudige* voegwoorden. Daarna volgen de samengestelde, die we nog als zoodanig voelen, hetzij omdat de twee deelen óók nog gescheiden voorkomen, hetzij omdat het eerste deel met *verschillende* tweede deelen samengesteld voorkomt, hetzij omdat het eerste deel óók als enkelvoudig voegwoord fungeert.

§ 389 II. **Enkelvoudige** voegwoorden, die **tevens** voorkomen als **adv. of voorz.**

1° de zin is een *adv. bepaling van tijd*:

Het gebruikelijkste voegw. bij gebeurtenissen en toestanden in den *verleden* tijd is »**toen**«¹:

Hij ging pas naar binnen, *toen* zijn kinderen den hoek om waren. — Riekie wier zoo wit as 'n dooie, *toen* 'k 't vertelde (Bru.). — Dat was zoo de gewoonte, *toen* 't oorlog was. —

Andere zuiver temporeele voegw. zijn:

De deur werd opengemaakt, nog *vóór* hij gebeld had (G. d. W.). — Eér je vertrekt, zal ik 't geld brengen. — We moesten wachten tot Mama gekleed was. —

2° de functie der tijaandauiding gaat bij deze en dergelijke voegw. bijna altijd *samen met* of wel *over in* een andere functie.

Causale functie:

Toen hij, na den dood van zijn vrouw, alléén overbleef, ging hij maar zelden uit. — Ze bezochten hem geregeld, *nu* hij daar zoo zielig alleen zat in dat groote huis. — *Sinds* ik die bedoeling van hem heb ingezien, mijd ik hem. — Er is, *nu* er van een woningtekort niet meer gesproken kan worden, geen reden om aan te nemen . . . (N. R. C.). —

Beperkt tot de *causale* beteekenis is het oorspr. ook *locaal-temporale* »**daar**«.

In Gron. nog *locaal-temporaal*: Hai zee 't *doar* wie apmoal bie wazn_o.

Opmerkelijk is in het Gron. de *concessieve* functie: (Je doet dat maar aldoor), *doar* ik di 't nog net verbodn_o heb. — (Het viel mij tegen dat hij in zoiets plezier had), *doar* zien vrouw nog zo kórt dood was (Voorb. uit Nw. Gron. Wdb.).

De functie van aanduiding van een *aspect*:

En *terwijl* hij plezierig, tevreden luisterde naar hun gepraat, en Lot nakeek, die thee schonk, dacht hij . . . (Arm.). — En hij glimlachte even, *terwijl* hij doorging naar den stoel (id.). —

De zin met »*terwijl*« bepaalt hier niet den *tijd* waarop de handeling van

¹ In de Holl. omgangstaal is de gewone vorm *toe*; *toen* voor vocalen, bijv.: *toen* *ek*. Vgl. § 40. In Zeeuwsch is *toen* niet *voegw.*; regel is *as*, ook wel *toen-as* (zie § 386).

den hoofdzin plaats heeft, hij omschrijft de *gelijktijdige voortdurende* handeling. De *tijd* van de handeling in den *bijzin* is veeleer afhankelijk van die van den *hoofdzin*. De *gelijktijdige voortdurende* handeling heeft *duratief aspect*.¹

De zin met »*terwijl*« is dan ook meestal gelijkwaardig aan den verbonden zin; het is een *bijzin* naar *den vorm* (de woordschikking), een hoofdzin naar *de beteekenis*: de beide zinnen staan in *aaneenschakelend* of *tegenstellend* verband:

Zoo stonden ze een poosje daar te luieren op de hoogte, *terwijl* een wereld van heuvels uitlag onder de zon (v. Looy). — De oude man verdiepte zich willig in Berry's school- of sportaangelegenheden, *terwijl* de jongen groote-menschachtig bedilde en meepraatte met grootpa (Arm.). — Er is daarginds maagdelijke bodem, *terwijl* hier het meeste in beslag is genomen (G. d. W.). —

Hetzelfde merken we op bij zinnen met »*toen*«; ook hier kan de aanduiding van het *aspect*, nl. het *momentane aspect* der *onderbrekende* gebeurtenis¹, overwegend zijn:

Het gebeurde in Norfolk. Hij voerde met zijn vliegtuig in de lucht een kopduikeling uit, *toen* hij plotseling losschoot en uit het schuitje gleed (N. R. C.). —

Ook deze zin met »*toen*«² is een progressieve hoofdzin naar de beteekenis, *bijzin* naar den *vorm*. Even gebruikelijk is in het verhaal de progressieve hoofdzin met »*tot*«:

En de regen hield de menschen stokstijf in de zadels. Stappen reeksten zich aan stappen, een niet te volgen schakeling van stappen, noodlottig aan elkaar. *Tot* eindelijk de schorre schreeuw kwam dat de rivier er was (v. Looy). —

Zelfs uit de interpunctie blijkt hier het karakter van »*hoofdzin*«.

Een *modaal*, en wel *concessief* karakter heeft de zin met »*terwijl*« in:

Het was een eigenaardigheid . . . hun lichte geprikkeldheid over kleinigheden, *terwijl* ze toch zoo sterk aan elkaar hechtten (Arm.). —

Prohibitieve functie heeft »*voor*« (zoo ook *eér*) in:

'k Zeg: *Vóór* ik te pletter sla in 't ruim, wil ik jullie groete (Bru.) = *om niet dood te vallen* in het scheepsruim, neem ik mijn ontslag. —

³⁰ Zinnen met »*naar*« zijn bijw. bep. van *modaliteit*:

Naar ik meen, wordt hij morgen zeventig jaar. —

Zinnen met »*zoo*«, »*gelijk*« en »*dan*« zijn bijw. bep. van *vergelijking*:

Dus bleven zij geregeld bij elkaar, schommelend door het duister, *zoo* het in droomen gaat, vreemd en vast (v. Looy). — En klopte tegen het zeildoek, *gelijk* hij thuis wel deed (id.). Maak het niet erger, *dan* het al is. —³

¹ Zie § 14/5.

² Zie § 380, 2° c; 386.

³ In Gentsch of vergelijkend na comparatieven, in samentrekking: Moar 'k was rapper of zezij. Hiernaast is ook *aos* gebruikelijk.

De zin met »gelijk« heeft soms de waarde van een *hoofdzin*¹: *Elke zaak heeft twee kanten*, gelijk uit dit geval weer duidelijk blijkt. — De zin met »zoo« heeft, met zwaar accent op het voegw. *voorwaardelijke* functie: *En zóo hij komt*, laat je hem niet in de huiskamer. — Met zwak accent in de beknopte zinnen: *Zoo já . . . Zoo néen . . .* — Ook modale: *Zoo* ik gehoord heb, komt hij hier wonen. —

4° Op zichzelf staat de bijzin, als omschrijving² van een nadrukkelijke ontkenning: *Eër ik dát toch dóe!* — »Voòr ik dát toch dée!« —

5° Van bijzonder belang zijn de voegw. die ook als *vragend* adv. voor-
§ 390 komen. Om de verschillende functies te begrijpen, moet men weten, dat deze woorden, *waar*, *wanneer* en *hoe*, oorspronkelijk *vragende* en tevens *onbepaalde* adv. waren. Vooral *waar* is even belangrijk als *dat*, *als*, *of*, omdat het evenals deze dient tot vorming van gecombineerde voegw.³.

a. waar.

1. de bijzin heeft de functie van *bijw. bep. van plaats*:

Waar een paard niet komen kan, loopt een muil als op een effen vloertje (v. Looy). — *Waar* hij aan den oprit een vlaggezwaaienden Inlander zag staan, joeg hij naar binnen (G. d. W.). —

De plaatsbepaling is te omschrijven met »overal *waar*«, is dus »onbepaald«. Soms *concessief*: *Waar* je 'm ziet, hij wérkt (met sterk accent op *waar*). De beteekenis *overal* (met nadrukkelijke mededeeling) in den zelfstandigen bijzin »*Waar* je al niet 'n rádío hoort!« —

2. de bijzin is *object* bij een *vragenden* zin: *Hij vroeg*, waar ik woonde. — Uitgebreed tot andere werkw.: *Hij onderzocht*, hij wist, hij twijfelde . . . waar ik woonde. — Zelfs: *Ongeduldig geëgiteerd* tastte ze in 't schemer, waar ze haar mantel gelaten had (Arm.). —

3. In ambtelijken stijl vooral tiert welig het *causale* »*waar*«, als uitwas van het plaatsbepalende⁴:

Waar het in de bedoeling ligt, het instituut (!) van den fabrieksarts veelzijdig te bestudeeren, valt de eenzijdige samenstelling dezer commissie op (N. R. C.). —

Een *overgang* naar de causale beteekenis is:

Plaatsgebrek noodzaakt, van de bezittingen der musea steeds slechts een deel ten toon te stellen. *Waar* de collecties zich steeds uitbreiden, moeten steeds meer kunstwerken worden opgeborgen (N. R. C.). —

b. wanneer.

1. het voegw. leidt een *temporalen* bijzin in:

Het is warm; maar we zullen bráden, *wanneer* de zon voorgóed schijnt (v. Looy). — *Wanneer* hij hurkte, schortte hij zijn kaftan op. —

¹ Zie § 393, a. ² door verzwijging v. d. hoofdzin. ³ Zie § 388. ⁴ vgl. daar II 2°.

Evenals bij de zinnen met »als«, gaat de futurische, iteratieve of tijdelooze beteekenis gemakkelijk over in een *voorwaardelijke*:

Mama zal raar opzien, *wanneer* ze dit hondje op haar schoot krijgt. — *Wanneer* hij niet hard gaat werken, zakt hij beslist. —

2. Zoodra het *momentaan*, onderbrekend, *aspect* overheerscht, krijgt ook de zin met *wanneer*¹ de functie van een progressieven hoofdzin; deze functie komt echter alleen bij oudere schrijvers voor:

De Huisbestierster is || Voorlang gevlugt; Eukraat op 't punt van vlugten || *Wanneer* Professor komt.² »Wat speelt men hier voor kluchten?» roept hij (Staring). —

3. *Concessief* wordt de zin door toevoeging van »ook« en zwaar accent op het voegw.: *Wanneer je hem ook tegenkomt*, hij heeft altijd haast. — Dit is natuurlijk het oude *onbepaalde* »wanneer« (vgl. *waar* hierboven) en niet het *vragende*. (*Vragend* is het voegw. in den *objectszin*: Hij vroeg, wilde weten, wist, . . . *wanneer* ik kwam. — etc.).

c. *hoe*.

1. De zin met »*hoe*« is, als *object*, duidelijk *vragend* na dezelfde werkw.: Hij vroeg, wilde weten, wist . . . *hoe* het afgelopen was. — Ook in: Hij probeerde zich voor te stellen *hoe* zij er uit zou zien. — en dan ook in: Hij stelde zich voor, *hoe* zij . . . Zoo ook in: *Ik zal* moeten zien, *hoe* ik het zonder je stel. — Biecht nou maar op, *hoe* de vork in de steel zit. — Dan kijk ik scherp toe, *hoe* die loopt (Bru.). — *Hoe of (dat)*: § 391.

2. »*hoe*« is »*verwonderd vragend*« in:

Hoe de jongens van het dorp sprongen tusschen de springende vlammetjes, denkt de ploeger, en denkt *hoe* hij zelf dat deed (Aug. de Wit). — In dien tijd hadden de broers en zusters gezien met *verwonderd* ontzag, *hoe* Peter nooit zijn geduld verloor (Arm.). — In Katw. drukt *hoe* nog dikwijls een *graad* uit, met *emphatische* of *affectieve* zinsfunctie, als *bijwoord*: *Hoe* chroen staet de locht! (Wat 'n zware storm is dit!). Het *voegw.* is daar dan ook in de hier bedoelde functie gebruikelijk: Hij haai iet in de gaete *hoe* van alle kante verlooplochte op kwamme zette (= *hoe* dreigend de lucht werd; concrete omschrijving van »dreigend«!).

Hieruit begrijpen we dat »*hoe*« tenslotte wordt *vervaagd* tot de functie van »*dat*« in den gewonen *objectszin* bij werkw. die een werkzaamheid van den geest of een mededeeling omschrijven; de hooge *graad* en het *affect* worden er wat »te dik opgelegd«:

In hun haast merkten de jongens niet eens op, *hoe* daar in de verte twee mannen

¹ vgl. *toen, tot, als*.

² praes. histor.

naderden (Kievit). — Het schijnt overbodig er nog eens den nadruk op te leggen, hoe al deze vraagstukken over dezen man op zoo soevereine wijze worden opgelost (N. R. C.). —

Ook *onderwerpszin* is de zin met »hoe«:

Algemeen bekend is, hoe enkele jaren na zijn optreden de afschaffing van het coalitieverbod voor arbeiders aan zijn bemoeiingen te danken was (N. R. C.). —

3. *Concessief* is een zin met het *onbepaalde* »hoe«¹:

Maar in ieder geval, hoe deze reis nou afloopt . . . 't is je laatste, je allerlaatste reis geweest (Bru.). —

4. *Hoe* — hoe is correlatief bij comparatieven: *Hoe* meer ie verliest, *hoe* kauer ie wordt. (Katw.)

III. **Zinsverbinding door combinatie van partikels**² (c.q. partikels en voornw.).

§ 391 1° twee *voegwoorden*: Hij rookt liever sigaretjes, dan *dat* hij geregeld werkt. — Hij ziet er nog even slecht uit, als *toen* hij wegging. —

2° een *voorzetsel* verbindt den voegw. bijzin; de bijzin vervult dezelfde rol als een *substantief* in een voorzetselbepaling³: Hij mot altijd vrij baan hebbe, voor *as* ie overvalle wordt (Bru.). — Vergelijk den zin bij Huygens: Ick gae Herodes soeken || Om of hij mij dit goed || Wou lichten of verbien. — en de verbinding van voorzetsels en *wat* en *wie* in § 384: 6°. Algemeen gebruikelijk is »van«:

Ze haalden ouwe bakken op, van *toen* ie nog zoo'n wilde snaak was (Bru.). — Hij kende Louise van *toen* hij nog student was (Arm.). —

Ik schiet van *als* gij nader komt, uw dommen kop aan gruis (Gezelle). —

Hierbij is op te merken dat in het Gron. een zin met *van* als voegw. voorkomt, in ongeveer dezelfde functie als *want*: Hij ging zitten, *van* hij was muide. —

Ook met het voegw. »waar« worden voorzetsels verbonden:

En liep bedaard naar *waar* de soldaten hun toebereidselen maakten (v. Schendel). — De blik die ijst, voor *waar* nooit zielen leefden (Perk). —

Uit verbindingen als deze *kunnen* in vroeger tijd ontstaan zijn de voegw. *omdat*, *opdat*, *totdat*, *nadat*, *voordat*, *doordat* e. a.: men zie hierover echter Zeventiende-eeuwsche Syntaxis § 58 en 70. Voegwoorden als deze hebben meestal maar één bepaalde beteekenis; het zijn de nauwkeurig onderscheidende verbindingsmiddelen, waarvan de meesten in strengeren stijl dan die van den omgang de plaats innemen van het vage »dat«. Dat de

¹ hoe dan ook; vgl. *waar*, *wanneer*.

² partikels zijn onverbuigbare woorden (voorz., bijw., voegw.).

³ vgl. ook den *Inf.* met een voorz.: § 204, 213; zie ook § 241.

verbinding met deze *zwaardere* voegw. krachtiger is, dan die met »dat«, blijkt bij *variatie*, zooals in:

Ik dank U, *dat* Uw licht mijn weelde heeft ontstoken . . . Ja, ik dank U. Om *dat* gij, met 's levens lust en lijden || De steenrots van mijn hart ten altaar woudt bereiden (G. Gossaert).¹ —

In allereersten oorsprong was »dat« ook in deze voegw. een pronomen, dat den inhoud van den folgenden zin *aankondigde*². Uit dien tijd dateeren de voegw., waar oorspr. op het voorzetsel een *datief* »dien« volgde: *indien*, *doordien*, *bijaldien* e. a. Ook deze datief kondigde den inhoud van den bijzin aan. De bijzinnen waren in dien tijd op dezelfde wijze ondergeschikt als thans de »aangehangen« zinnen³.

Indien is in geschreven taal zeer gebruikelijk als concurrent van het *voorwaardelijke* »als«; het wijst ondubbelzinnig en direct de zinsbeteekenis aan⁴:

Ongetwijfeld zouden, *indien* de beide belangen konden samengaan, *indien* het in het rapport voorgestelde plan uitvoerbaar ware, twee belangrijke omstandigheden de aanneming van dat stelsel zeer aannemelijk maken. —

Vergelijk hiermede ook het voegw. *ingeval*.

In volkstaal algemeen verbreid zijn de combinaties: *wáar dat*, *hóe dat*, *wannéer dat*, *wie dat*, *wát dat*; *wáar of*, *hóe of*, *wannéer of*, *wie of*, *wát of*. Zelfs van Kloos is de zin: Geen van beiden weet, *wát dat* het léven is. — In het Gentsch o. a. is de combinatie met *dat* nu en dan verzwakt tot *-t*, bijv. in: Domien *die-ət* hij tegenkwam — en waarschijnlijk ook in *aost* = als (hoewel deze vorm alleen voor vocalen voorkomt!). Deze vormen op *-t* zijn vooral in het Friesch vast. Uit het Katwijksch is deze zin met *of*: Je mot er nou om lache, *hoe* of je toen sjouwde! — In Katw. ook de combinatie *hoe 'n* (= hoe een) + *of*: Dat kwam er an (= dat hing er van af), *hoe 'n* zuinige kok *of* je 'n (rhythmische »negatie«) haai (= had). Dit *hoe 'n* komt ook voor *praedic. adj.* voor: Dat kwam er an *hoe 'n* lang je zaewerd (reis) en was. — Gron. *hou'n dat* en *of*.

3° Het voegw. komt in nauwe verbinding met een *adverbium* van den § 392 bijzin dien het inleidt.

Deze verbinding heeft plaats, wanneer het adverbium zoo'n sterken nadruk in den zin heeft, dat het, tegen de regelmatige schikking in, als

¹ Vergelijk de verhouding van *te* en *om te* bij den Inf.

² Ik ga niet heen *voor dat*: hij heeft toegegeven. — . . . *voor* »dat hij heeft toegegeven«. — . . . *voordat* hij heeft toegegeven. — *voordat* hij toegegeven heeft. —

³ Zie § 364.

⁴ Over de onzekere beteekenis van *als*: § 386; en vgl. § 396.

aanloop vóór het subject komt te staan, dus onmiddellijk na het voegwoord. Een voorbeeld hiervan zien we in de besproken progressieve zinnen met »*toen*«, waar een adverbium, dat het momentane aspect omschrijft, uit den aard van zijn belangrijke functie, in zinsaanloop staat¹: We zouden uitgaan . . . *toen* plotseling een hevig onweer losbarstte. — Zoo ook: . . . *toen* eindelijk de beurt aan hem kwam. — Uit samenkoppeling ontstaan is het voegw. *zoodra*, een verbinding van *zoo*² en het adv. *dra* (= *snel, spoedig*) in den aanloop: Een eigenaardigheid was hun prikkelbare toon, *zoodra* ze met meer dan twee waren (Arm.). — Hier is de verbinding *vast* geworden, naar accent en schrijfwijze³; dit is nog niet het geval in het synonieme: En *zoo* gauw ik subst.-griffier ben, trouwen we (G. d. W.).⁴ Er zijn vele van deze verbindingen met *zoo*: *zoo lang*, *zoo vaak*; *zoo veel* bijv. in: Ik vond die lui, *zooveel* als er waren, vrij vervelend. — Dezelfde ontwikkeling heeft »*ofschoon*«: *Oft* ick dat schoon toestonde (Hooft) — te vergelijken met: *Of* juffrouw E. al lamenteerde. —

Een zeer nauw verband bestaat ook tusschen het voegw. *hoe en een volgend adv.*: Je moest eens weten *hoe* dikwijls ze de dingen blauw-blauw laten (G. d. W.). — Zoo is ook het voegw. *hoewel* te begrijpen, dat, evenals *ofschoon* en *of al* inleiding is van concessieve bijzinnen.

Opm. Wel is nog = *bene* in: Dan, *hoe* wèl overlegd, zijn poging bleef toch ijdel.

Opm. 2. Ook adj. en telw. staan in nauwe verbinding met *hoe*, dat dan een bijw. van graad is bij die woorden: Wie weet, *hoe* slap ze zich voelt. — Hij vertelde *hoe* veel hij er voor betaald had. — Nog *gescheiden* in: En *hoe* 't stiller wordt, te meerder schittert alles aan den trans (Volker). — Ook hier verlenging met *of*, zie § 391 slot.

In levende ontwikkeling is de samenkoppeling van *waar* + adverbium, waardoor *onderschikkende pronominale adverbia* ontstaan; los in: Ik weet precies, *waar* hij mee aan zal komen (G. d. W.). — Hij vroeg, *waar* dat alles toe diende. —

Samengekoppeld in:

Vertel jij eens, *waarom* je niet op de tjalk zit. — Hij begreep, *waarom* ze huilde. —

Het *vragende »waar«*⁵ leidt hier voorwerpszinnen in; het *onbepaalde* ook in dit geval⁵ *concessieve* bijzinnen:

Waarvan gij zingt en tiereliert || Het Leven is 't dat zegeviert (v. Suchtelen). —

¹ Zie bij de woordschikking § 303; 313.

² Zie § 389, 350.

³ en omdat het woord »dra« in deze verbinding is »geïsoleerd«.

⁴ Hier voelen we »zoo« nog als adv. van graad.

⁵ Zie § 390.

Deze gekoppelde vorm is minder gewoon; gebruikelijker de gescheiden combinatie: zie § 398. Heel gewoon is bijv. een zin: *Waar je ook heen gaat, ik ga met je mee.* —

Opm. Het getal samenkopp. van *waar* + *adv.* is zeer groot. Er zijn ook *onkenbare* samenkopp. als bijv. *werwaarts*: En zeg mij, *werwaarts* de Handelmaatschappij hare zeilen hijschen zou (Potg.). —

Opm. 2. We kunnen de samengekopp. »onderschikkende vnw. bijw.« natuurlijk *voegwoord* noemen; het zijn nl. *onverbuigbare zinsverbindende* woorden.

Ook bij deze gecombineerde voegw. zien we oud en jong naast elkander, *verstarring* en *levende* ontwikkeling.

4° Het voegw. staat in nadere verbinding met een *adv.* van den *voorgaanden* zin.

§ 393 In het bijzonder natuurlijk met het *laatste* woord van den voorgaanden zin:

Dat gebeurde telkens wanneer de deur openging. — Hij herkende me pas (eerst) toen we elkaar voorbij waren. — Hij speelde alleen wanneer niemand hem kon hooren. — Dat ze een geheel vormen, blijkt bij omzetting van het verband duidelijk: *Telkens wanneer de deur openging . . . — Eerst toen we elkaar voorbij waren . . . — Pas toen we bij elkaar waren . . . Kort nadat je vertrokken was . . . — etc.* In de combinatie »telkens wanneer« is het voegw. feitelijk de hervatting van het voorafgaande (eveneens temporeele) *adv.* *telkens*. In de *volkstaal* zouden daarvoor de oude en vage voegw. »dat« en »als« dienen: *telkens as ik, telkens dat ik, — etc.*

Drie zeer belangrijke voegw. nu ontstaan door samenkoppeling van het van oudsher *aankondigende* demonstratieve adverbium *zoo* (versterkt tot *alzo*, later verzwakt tot *als*) en de hervattende voegwoorden *als, dat, of*.¹ Door deze combinatie ontstaan: *zoo—als, zoo—dat; als—of* en (in de volkstaal) *als—dat*.²

a. *zoo — als.*

In deze verbinding zien we een directe weerspiegeling van het *aankondigende* »*zoo*« in het *hervattende* »*als*« (eigenlijk *alzo* → *als*³).

¹ *Of* hervat ook thans nog allerlei *adv.* bijv.: »hoe of 't je bevallen is« vraagt men, in *gesproken* taal; men *schrijft*: »hoe 't je bevallen is«. Zie § 391.

² De eenige resteerende mogelijkheid: *zoo—of* ontbreekt in de practijk; theoretisch is denkbaar een zin: Hij keek zóó of hij z'n laatste oordje versnoept had. — Wel komt in Fri. en Gron. (Wk.) de combinatie voor bij verbinding met een subst.: Hij is zoo groot of Jan. (Net of 'n kiend). Nét zoo mooi of die. Zie ook § 393: *c, als—of*.

³ Voor de dubbelzijdige functie van *zoo* op de zinsgrens vgl. § 388 *Opm.*

Ze staan nog *gescheiden*:

Het is precies zoo gebeurd, *als* ik je daar vertel. — Het is alsoo, mijn Heere, *als* ick u segghe (Coornhert). —

En ook al staan ze *naast* elkaar, zijn ze nog door een pauze gescheiden, wanneer het *adv.*, met een nadrukkelijk accent, nog »de manier waarop« aanduidt:

Van jou heele gezicht, *zó* *as* je daar zit, zien ik niks *as* zoo'n waas (Bru.). — Ik zal geregeld naar de bibliotheek blijven gaan, *zoo als* ik 't ook voor Papa deed (G. d. W.). —

Minder nadrukkelijk aanwijzend is ten slotte de samenkoppeling, waar »zoo« zwakken klemtoon draagt:

Toen trok hij de toom sterk aan, *zooals* hij dat geleerd had, rijdend naar Tetuaan (v. Looy). Nadrukkelijke aankondiging en *aanwijzing* geschiedt dan weer door *versterkende* adverbia, die hier den vroegeren klemtoon van »zoo« dus vervangen:

Dat is juist *zooals* je je dat hebt voorgesteld (v. Looy). — Het ging precies *zooals* (net *zooals*) ik dacht. — etc. —

Gescheiden zoo — *als* leidt nu en dan een bijzin in met de beteekenis van een bijw. bep. *van tijd*:

Zó *as* Mama ziet dat er niets aan te doen is, geeft ze toe (G. d. W.). — *Zó* *as* hij Burts zag omkeeren, klom hij ook weer naar boven. — Zie verder 17de eeuwsche Syntaxis. In het Friesch hiervoor *sa dat*. —

Versterkt door een *adv.* dat de *momentane* handeling aanduidt: *En* zoo metéén als *ik dat zei*, keek de kapitein mij aan (v. Lennep). —

De zin met »zooals« heeft in ambtelijken stijl wel de waarde van een *hoofdzin*¹: *Zooals vanochtend werd gemeld*, heeft V. bekend (N. R. C.). — Een subjectsfunctie heeft de zin met *zooals* in: 't Is toch ongelukkig, *zooals* die jongen ieder nabouwt (W. P. Wolters »Uit het Friesche Zeemansleven«).

b. zoo — dat.

Gescheiden, met zwaar accent op het adverbium: *Ze begon zó* *te beven*, dat *hij het zag* (G. d. W.). — Het *adv.* is tevens ondergeschikte bepaling bij een *adj.*: *Ada was zó* *rood geworden*, dat *de tranen haar in de oogen sprongen* (id.). — Het *adv.* samengekoppeld met »veel«: *We hebben zo veel schik door je beleefd, dat je mee moogt deelen*. —

Ze staan *naast* elkaar, meestal door *pauze* gescheiden:

Zó *dat* ieder het zien kon . . . *Zó* *dat* hij soms niet geweten had, of hij in Holland of in Indië was (G. d. W.). —

Samengekoppeld, terwijl toch nog de kwalitatieve beteekenis van *zoo* (nl. *zoodanig dat*) mogelijk is: *De deur werd opengegooid, zoodat een stoel een*

¹ Zie § 389, 3°.

eind de kamer invloog (Arm.). — Maar bij verzwakking van het accent van *zoo* bij samenkoppeling, krijgt de zin al gauw de beteekenis van een bijw. bep. *van gevolg* (*consecutieve zin*):

In haar haastigen loop botste telkens haar druipende parapluie tegen andere, *zoodat* de druppels koud spatten in haar gezicht (Arm.). —

Wanneer het »gevolg« een even belangrijk feit als het voorgaande, of een geheel nieuwe gebeurtenis is, heeft de zin met *zoodat* de beteekenis van een *progressieven hoofdzin*:

En met een flinken sprong kwam hij vlak bij het nest terecht, *zoodat* de zwaan onder luid angstgeschreeuw opvloog en dan wegzwom naar de gent (Kievit). —

In een zin als »Hij liep *zoo lang* tot dat hij bij het boschhek kwam — is het adv. overtollig, dus de vorm *verzwaard*. In volkstaal, o. a. Drentsch, heeft *zoo dat* temporale functie: *Zoo da* 'k toeloopm kom, sprung-ə vot! —

Het beteekent *juist of onmiddellijk* toen, of *zoodra*.

c. als—of.

Gescheiden komen de twee deelen niet meer voor, omdat »als« in zijn verzwakten vorm niet meer aankondigend is. Ook door een *pauze* gescheiden vinden we het alleen in vroegeren tijd: *Sij martelen hem soo deerlyck, als of sij hem op een pijnbanck hadden*. — *Alsof* is in het moderne proza de concurrent van het vluchtigere *of*¹, als inleiding van vergelijkende zinnen in schilderende, beeldende beschrijving:

Het was *alsof* de bloemige en bezonde aarde met al haar stoepen van heuvelen stéég met hem en dáalde tegelijk (v. Looy). — Ze glimlachte terwijl ze even bij hem stilhield, *alsof* ze iets wou zeggen (Arm.). — Hij voettrappelde *alsof* hij gekitteld werd. —

Met *versterkend* adverbium: Even gemakkelijk *alsof* je op een stoel zit (v. Looy). —

In dezelfde functie als dit voegw. *alsof* vinden we verbindingen van andere *adverbia* met het enkele *of*, gescheiden door een pauze, maar toch in relatie: De schildwachten presenteerden het geweer, *krek of* ze een prinses was geweest (v. Lennep). — »Klikkerdeklak« ging het, *puur of* ze met zakken vol erreten over de planken strooiden (id.). — Lot moest even lachen. Die rakker deed gewoon *of* er geen verschil in leeftijd was en Papa vond daar niets vreemds in (Arm.). — Ook net *of* ze . . . —

d. het platte »alsdat« (*astát*) komt vooral voor na »zeggen«: *Hij zee astat* er geen dienst was. — *Kompelemente astat* . . . — De beteekenis van dit voegw. (*alzo—dat*) met hervattend »alzo« na »zeggen« is nog duidelijk gelijk aan »namelijk dat« in oudere taal:

Het gene dat David zegt, *als dat* de ijver des huys des Heeren heeft hem gheknaecht (Marnix). —

Men zegt zelfs: Dat koop*tie voor astattie* op reis gaat — waar *astat* onge-

¹ Zie § 387, 3°.

veer gelijk *dat* is geworden. Er zijn echter ook streken, waar dit *astat* nooit gehoord wordt. Een andere functie heeft het in Katw.: Het waeter hadde gien deurloop, *astat* et Mallegat ontrent t'enne, lag 'n pijp (*behalve dat* ongeveer aan 't eind van het M. een pijp lag). — Anders is ook *astat* in: Die brieve die bleve daer net soo lang *astat* je weer óf-vaerde. —

IV. **Verbinding door voegwoorden** die betrekking hebben op een **substantivisch antecedent**.

§ 394 Voornaamwoorden kunnen betrekking hebben op een voorafgaand subst.; bijwoorden komen voor als antecedent van voegwoorden. Nu kunnen *voegwoorden* ook betrekking hebben op een voorafgaand *subst.*

1° **waar**.

Dit uit een bijwoord voortgekomen voegwoord is vaak de *hervatting* van een *bijwoordelijke bepaling* van plaats aan 't eind van den vorigen zin: »Dag Papa« — sprak haar matte stem in de schemerende kamer, *waar* alleen het vuur in den haard een onzeker licht verspreide (Arm.). — Hij stond vast op een veroverde hoogte, *waar* hij boven alle bekommernis verheven was (G. d. W.). —

Ook is de bijw. bepaling vaak in den zinsaanloop afgescheiden: In de gang, *waar* het licht al brandde (Arm.). — In het dorp, waar het vies kon zijn (v. Looy). — In al deze bijzinnen zouden we »*waar*« door een plaatsbepaling als *in welke* kunnen vervangen; feitelijk is de geheele voorzetselbepaling het (bijwoordelijk) antecedent van het voegw. »*waar*«. Maar »*waar*« kan, bij uitbreiding van zijn functie¹, ook volgen op een bepaling van plaats met een ánder voorzetsel dan we in den *bijzin* zouden verwachten: *Hij voelde dat haar extase opsteeg tot een hoogte, waar hij niet stond* (G. d. W.). — Hier is het enkele *subst.* »*een hoogte*« antecedent van »*waar*«.

En *substantivische* antecedenten zijn op allerlei wijzen verbonden:

De huizen, *waar* de regen tusschen de pijlers door naar binnen joeg, leken verlaten (G. d. W.). — Stil vertrouwd voelde hij de hooge zaal met zijn oudbekende deftige menschen om zich heen, *waar* van den wand de familieportretten als zwijgende wachters neerzagen (Arm.). —

Grammatisch noemen we dit *attrib.* bijzinnen bij het *substantivisch* antecedent. Maar vooral bij het *laatste* voorbeeld² is het waarschijnlijk, dat

¹ Door »analogie«. Deze zinsnede klinkt als een pretentie van »historische« verklaring. Het is echter lang niet gezegd, dat dit *de* gang van zaken is geweest, in de ontwikkeling der functies van *waar*. Aanleiding tot dit betoog was alleen, dat in het voorhanden materiaal van zinnen met *waar* het grootste gedeelte der bijzinnen een *voorzetselvorm* tot antecedent had. Ook ligt er in de etym. beteekenis van *waar* een aanwijzing in deze richting.

² Bij het eerste staat het subst. voorop geïsoleerd; daar ligt de louter attributieve functie voor de hand.

de auteur het vluchtige verbindingswoord *voelt* als een terugslag op »*daar in die hooge zaal*«. »*Ad sensum*« noemden de Romeinen zoo'n constructie; en wij zien hoe daardoor de gebruikssfeer van een woord kan zijn uitgebreid (§ 368).

Opm. In *oudere taal* (ook in volkstaal) vinden we »*daar*«: En sluit mij op in 't eng vertrek || *Daar* lastige arbeid wacht (De Genestet). —

2° *andere* voegwoorden.

§ 395 Het voegw. »*toen*« is hervatting van een bijw. bep. van tijd¹: Dat is nu al de derde keer, van vannacht half vier af, *toen we uit de soos kwamen* (G. d. W.). — Zoo ook »*terwijl*«: Alles flitste voor hem op in de eene seconde, *terwijl hij van het medaillon in zijn hand naar dat steenstrakke gezicht zag* (G. d. W.).² — En ook deze voegw. komen voor bij een *enkel* substantief: Die dag *toen we zoo gezellig naar 't strand zijn geweest*. (Zie § 396).

Het voegw. »*of*« (vergelijkend, concurrent van *alsof*)³ is bepaling bij het subst. en niet bij den heelen voorgaanden zin in:

Hij zag den ander aan met een blik, *of* hij nog even nadenken moest (G. d. W.). — Een ruim gevoel, *of* hem alles toebehoorde, deed hem een oogenblik in zichzelf staan lachen (v. Looy). —

Zoo ook: »*alsof*«: *Trek maar geen gezicht, alsof je niet weet*, dat ik de bottelier zoek. — Zeer gebruikelijk is de attributieve zin, ingeleid door »*zoals*«, liefst met een hervatting van het antecedent, in pronom. vorm of als »*er*«, in den bijzin:

Zijn gezicht deed denken aan een van die plumpe beelden, *zoals er vroeger wel aan scheepsstevens prijken* (G. d. W.). — Bij de werkwijze, *zoals deze zich ontwikkeld heeft*, wordt dus eerst een laag stadsvuil over den grond gebracht (N. R. C.). —

Opm. Zonder de hervatting in *pronominalen* vorm ontstaan bijzinnen *zonder subject* (vgl. het voorbeeld met »*er*« en ook: *Gevallen, zoals hier dagelijks voorkomen* (G. d. W.)). — Het voegw. doet den dienst van een betrekk. *voornw.* Vroeger is dat wel het geval geweest met »*zoo*«.

Opm. 2. Met de hier besproken verbindingswijze concurreeren die van *voorzetsel* + *betr. vnw.* (in welke, gedurende welke etc.).

Van oudsher wordt het voegw. »*dat*« op dezelfde wijze als deze voegw. gebruikt ter hervatting van een substantivisch antecedent. Begrijpelijk is deze functie vooral na substantieven die een *handeling of gebeurtenis* omschrijven; de verbinding met »*dat*« is er op overgedragen naar het voor-

¹ Die is gespaticerd.

² Deze verbinding is een *afwijking*. Gewoon is hier: *dat*.

³ Over het *vragende*: § 387c.

beeld van de verbinding met het werkwoord, waarvan zoo'n subst. is afgeleid: *In de wijze waarop hij zijn handen samenvoude . . . lag* de verzekering, dat er aan de conclusie niets te veranderen viel (G. d. W.). — naar het voorbeeld van: *hij verzekerde, dat . . .* —

Zoo ook: *Zijn klacht betreft* de bewering, dat in de toekomst restitutie van premiën zou worden verkregen (N. R. C.). — Vooral in ambtelijke stijl zijn deze zwaarwichtige verbindingen geliefd.

Ook *of* leidt een attrib. bijzin in na een subst. antecedent, een afleiding van een werkw. met de beteekenis »vragen«: *Bij de behandeling van de vraag, of de belasting kan worden verhoogd* (N. R. C.). — Verder ook *vergelijkend*: Met een gezicht, *of* ie geen vier kon tellen . . . —

Maar de hervattende functie van het attrib. *dat* gaat, en ging, nog verder¹:

De aandacht werd gevestigd op het feit, *dat . . .* Men negeert de omstandigheid, *dat . . .* Men voorziet een zwaren strijd tegen den tijd, *dat . . .* —

Aan een bijzondere (reeds oude) verbindingswijze² van het relatieve »*die*« herinnert: *De Inlander gaf den hit* een strfem, dat hij opsprong uit zijn sukkelraf (G. d. W.). — Ze gaf hem een zóen *dat* het klapte. — Deze functie van *dat* is ook al oud en algemeen.

§ 396 ³ Hierboven (V 4°) hebben we gezien, dat voegwoorden een voorafgaand bijwoord kunnen hervatten en daarmee nauwer verbonden worden. Dit is ook het geval met de substantiv. antecedenten; in den ambtelijken stijl vooral ontwikkelen zich op deze wijze steeds nieuwe »voegwoordelijke uitdrukkingen«, *verzwaarde* voegwoorden, waardoor de schrijver tracht nauwkeurig en logisch de verhouding van twee zinnen te bepalen. Wanneer het voorafgaande subst. in een voorzetselbepaling staat, concurreert deze zware voegw. uitdrukking met de combinatie van *voorzetsel* en *voegw.* die we in de omgangstaal hebben geconstateerd (zie § 391). De geciteerde zin »Men voorziet een beginselstrijd *tegen* den tijd *dat . . .*« is gelijk aan de »gesproken« verbinding: »Men voorziet een strijd *tegen dat* de verkiezingen beginnen«, ³ —

Ook het *passe-partout* der omgangstaal, *dat* zonder meer, wordt in bedachtzamen stijl vermeden door de bedoelde verzwaring. De *gesproken* zin: *Ik zie nergens 'n gat da me d'r uit kenne kruipe* (Bru.) — klinkt zwaarwichtig-logisch, wanneer we zeggen: *Ik zie nergens 'n gat* van dien aard

¹ nl. verder dan de verbinding met subst. van een *werkw.* afgeleid.

² Zie § 379.

³ Met weglating van het lidw. is in 't N. O. ontstaan: *tegen tied dat*.

(omvang) *dat* we er uit kunnen kruipen. In plaats van het algemeen gangbare, losse: *Wat kan de reden zijn, dat hij zoo ineens weggaat?* — heet het, met zwaarwichtig antecedent: *Wat kan de reden zijn van het feit dat hij zonder nadere aankondiging weggaat?* —

Staande voegw. uitdrukkingen, ook in de omgangstaal, zijn: *in afwachting dat, in plaats dat.*

Steeds nieuwe verbindingen van dezen aard zien we door de interpunctie afgescheiden van den *voorafgaanden* zin:

Het was veel te lekker buiten, de en keuren *dat* in dezen tijd de zon scheen (v. Eekeren). — Kon ze dan, zoo'n laatsten keer *dat* we samen zijn, niet kalm blijven? (G. d. W.). —

Opm. Een heel *oude* hervatting door het *voornw.* »*dat*« ligt waarschijnlijk ten grondslag aan de, ook door de woordschikking opvallende constructie: Een *suffert* dat ie is! Nou! — Ook bij bijv. *nw.*: Dóm *dat* ie is! — Vgl. blz. 586.

V. Verbinding door een **voornaamwoordelijk bijw.**, dat betrekking heeft op een **substantivisch antecedent**.

We komen nu ten slotte aan de voegw., die niet alleen in nauwer verbinding komen met een volgend adverbium (*vnw.* bijw.), maar *bovendien* de hervatting zijn van een voorafgaand *subst.*, dus *relatief* worden gebruikt (relatieve voornaamw. bijwoorden).

A. de *verhouding* tot het *antecedent*.

§ 397 Naar de beteekenis van den bijzin in het zinsverband, kunnen we hier over 't geheel dezelfde schakeeringen onderscheiden als bij de pronominale relatieve zinnen (zie § 379 enz.).

In de *omgangstaal* vinden we, ook hier, voornamelijk de *bepalend-beperkende* zinnen, gelijk uit de voorbeelden blijkt.

1° de *bepalend-beperkende* zinnen:

Ja, dat boek *waar* Papa je uit voorgelezen heeft (G. d. W.). — Van de soort *waar* je een razende Roeland van een schrijver *voor* zou moeten hebben (id.). — Dat waren dezelfde mensen, *waarmee* hij zoo raar kennis had gemaakt (v. Looy). — Het stelsel, *waarbij* uit de stoffen de meerwaardige bestanddeelen worden gesorteerd (N. R. C.). —

2° de *uitbreidend-schilderende* zinnen:

De meisjes bevallig in hun luchtige kleedij *waar* een gefikker van sieraden *uit* te voorschijn brak (G. d. W.). — In de *voorgalerij*, *waaraan* een lange tafel met karaf en glazen een zweem van Europeesche orde gaf, zaten de Regent en de Wedana (id.). —

3° de *verklarende* zinnen¹:

En ineens, als bij een weerlichtsflikkering, *waarin* honderden donkere dingen een seconde lang fel duidelijk staan, zag hij ... (G. d. W.). —

¹ Waar men »*mimmers*« kan invoegen.

4° de *causale* zin:

Theobald, bij dit afdoende spreken, *waar naast* geen andere meening mogelijk was zonder weer twist te hebben, zweeg veel (v. Looy) = omdat daarnaast. —

5° de *progressieve* hoofdzin (bijzin naar den vorm, hoofdzin naar de betekenis):

En hij wendde zich tot zijn buurman met een vraag, *waarop* deze antwoordde door een schouderophalen (G. d. W.). — Voor de nieuwe woningen moet het tekort beperkt blijven tot f 50.—, *waarvan* het rijk de helft voor zijn rekening neemt (N. R. C.). — Dit gaf Bouts aanleiding te Leuven kennis te maken met de familie v. d. B., *waarvan* hij de dochter huwde (id.). —

Vooraf met een *heelen* zin tot antecedent zijn deze bijzinnen in beschrijvend proza en in ambtelijke taal zeer gebruikelijk:

Maar Mevrouw voorkwam haar met 't verzoek: »och, bel u even!«, *waarop* de knecht verscheen, het blad opnam . . . en onhoorbaar verdween (Top Naeff). — Dit heeft er toe geleid, dat men het vuil over de heide verdeelde en daarop gewassen teelde; *waarbij* echter naast het zoeken van afzet voor het vuil de landbouw hoofddoel werd (N. R. C.). —

Opm. Het subst. anteced. (in dit geval een bepaling-aankondigend vnv.) is zonder twijfel korthedshalve *weggelaten* in een *gesproken* zin als: De Javanen gelukkig te maken, is nu niet *waar* het in de eerste plaats *op* aankomt (G. d. W.). — en in een zin met dubbel voegw.¹ in *ambtelijken* stijl: De kosten bleken veel hooger *dan waarop* in den aanvang was gerekend (N. R. C.). —

B. De verbinding van »*waar*« en het *volgend adverbium*.

§ 398 De twee woorden zijn in den zin gescheiden: vooral in de *omgangstaal* en ingeval het *adverbium* een *locale* bepaling is. In litterairen en ambtelijken stijl en vooral wanneer het *adverbium* géen concrete, *locale* aanduiding is, is de neiging tot verbinding der twee woorden groot. Dit in 't algemeen.

1° De *scheiding* kan bovendien in de hand gewerkt worden door omvangrijken vorm van het *adverbium* en omstandigheden van rhythmischen aard, die moeilijk onder een regel te brengen zijn. Hier volgen verschillende rubrieken van gevallen van *gescheiden* plaatsing:

Populaire taal:

Wat is dat voor 'n betrekking, *waar* ze de eerste de beste 'n handvol cente *voor* geve? (Bru.). —

*Litteraire taal, maar*² *locaal* adv.:

Ze gingen onder de zandhoogte langs, *waar* het bosch zich *op* verhief (v. Looy). — Gebinte, *waar* de molm *in* is gekomen (G. d. W.). —

De *omvangrijke* vorm van het adv. is bovendien reden tot *scheiding*:

. . . . *waar* een flobertgeweer *tegenaan* leunde (id.). — den grond naakt en bruin latend *waar* ze *overheen* gegaan zijn (id.). — *Waar* hij *onder door* kroop. —

¹ Zie § 391. ² daarom is er *scheiding* nl.

Verbinding der woorden in gevallen als deze klinkt »verheven«, »gestileerd«: *Uw voetje*, waarlangs heen de vliet kwam strijken (Perk) (aanloop-vorm). Om rhythmisch-metrische redenen zijn zij *gescheiden* (ondanks litt. stijl, korten vorm van adv. en overdrachtelijke beteekenis): Daar zullen menschen zijn, die op U wijzen || Als dat, *waar* zij geloof en liefde a an stieten (Perk). —

Dat het *locale* adv. minder gemakkelijk met het voegw. *verbonden* raakt, ligt voor een deel aan de nauwe verbinding van *locale* adv. met het *werkwoord* (dat aan 't eind van den zin staat): vergelijk de samenkopelingen § 88/9.

2° *Niet-locale* adv. vinden we in litterairen en ambtelijken stijl in 't algemeen bij voorkeur *verbonden* met het voegw. Er zijn bovendien nog *bijzondere* aanleidingen tot de *verbinding*. Wanneer de bijzin omvangrijk is, bevordert de voorop-plaatsing van *voegw.* + *adv.* de overzichtelijkheid (*open* zinsvorm¹). En verder: wanneer de bijzin zuiver attributief is, d. w. z. enkel en alleen het subst. antecedent bepaalt, is er geen aantreking tusschen het *adv.* en het *werkwoord*. Dit is vooral duidelijk bij het genitivische »*van*«:

In een breedgezwaaiden halfkring, *waar* van de uiteinden wegdommelen tusschen lichtblauw en ronding van wolken, staan zij statig (G. d. W.). —

Dit is een bijzondere verbindingswijze omdat het *adv.* met een *volgend* subst. *verbonden* is; vooral bij telwoorden: Drie broers, *waarvan* er een jong gestorven was. —

Zoodra »*van*« *locaal* is, wordt het, ook in litterairen stijl, *gescheiden*:

Het weggaand tentenkaravaantje, *waar* klingeling van uitgang als een schapenbel (v. Looy). *Verbinding* van *waar* met het *locale* »*van*« is zelfs bevreemdend en onduidelijk; in een zin als: *Naar de schrijftafel gaande waarvan de stoel stond weggeschoven* — denken we eerder aan het genitivische »*van*« dan aan het *locale* (wegschuiven *van* de schrijftafel).

Een andere *verbonden* vorm van denzelfden aard als het genitivische *waarvan*:

In de wijze zelfs waarop hij zijn handen samenvoude . . . (G. d. W.). — Het nieuwe bedrijf krijgt een basis, waarbij het aan alle eischen kan voldoen (N. R. C.). —

De *praepositie* van het antecedent wordt als *adv.* herhaald in den bijzin: . . . in een toestand, *waarin* zoo iemand niet geregeld kan denken (v. Looy). — De kromme oude antwoordde op den toon *waar* op men een twintigmaal gegeven antwoord herhaalt (G. d. W.). —

Hier is het *pron. adv.* de hervatting van de *bijw. bepaling* als antecedent (vgl. *waar*, § 394).

¹ Zie § 298.

Ten slotte is er nog een bijzonder geval, waar de *verbinding* regel is, nl. in zinnen, die den inhoud van den vorigen zin tot antecedent hebben (*progressieve* zin):

Daarop werd zij aan de Van Hoels voorgesteld, *waarop* zij ter stond met een allerliefst lachje en een mooien mond met tanden¹ vroeg, of zij . . . (Cam. Obsc.). —

Ook hier is het voegw. veel nauwer verbonden met den voorgaanden zin, dan met het volgend werkwoord. Het is waarschijnlijk, dat *waarop* (reeds in de 17de eeuw frequent) als *relatieve* tegenhanger van *daarop* is geformeerd, naar analogie van de verhouding van *waar* en *daar* bij zinnen van deze beteekenis; de twee deelen van *waarop* hebben hier nooit *gescheiden* gestaan. — Op dezelfde wijze ontstaan de merkwaardige *progressieve* zinnen met het voegwoord op de *tweede* plaats en een voorzetselbepaling in den aanloop:

Verdachte is eigenlijk een beetje sukkelachtig, tengevolge *waarvan* zijn zooveel jongere collega de baas over hem speelde (N. R. C.). —

Zoo ook: ten aanzien *waarvan*, ten opzichte *waarvan*, in verband *waarmee*, etc. Ze zijn gevormd naar het voorbeeld van: *tengevolge daarvan*, in verband *daarmee* etc. Nog verder gaat de zin: Oostenrijk, in den strijd *waarmee* hij zijn macht had verworven . . . (zie ook § 33).

De bespreking van de *gecombineerde* voegw. bewijst, dat steeds opnieuw *verzwaarde* vormen ontstaan, waarmee *versterking* of *specialiseering* van het zinsverband gepaard gaat.

Het is van belang op te merken, dat nu en dan ook *verzwakking* van den vorm der voegw. voorkomt, op dezelfde wijze als vroeger bijv. *alzo* tot *als* is geworden. Die *verzwakking* gaat niet samen met *verslapping* van het zinsverband; zij schijnt veeleer in *rhythmische* behoeften haar oorzaak te vinden. Er zijn voegw. die in hun *gecombineerden* vorm een te zwaar »geraamte« hebben, vooral omdat zij met zwak accent worden uitgesproken. Zoo vinden we, vooral na andere (nevenschikkende) voegw. den verkorten vorm *schoon* voor *ofschoon* reeds bij Vondel: En *schoon* de nanacht nu allengs het veld verliest — en in modern proza: en *schoon* zij nog geen anderhalf uur marcheerden (v. Looy). — Een dergelijke verkorting mogen we misschien ook aannemen voor *wijl* = *dewijl* en, mede naar het voorbeeld hiervan, in lateren tijd voor *wijl* = *terwijl*; uitgesloten is deze verkorting ook niet bij *zoo* = *zooals*.

¹ een mond met mooie tanden.

INHOUD

	Blz.
VOORBERICHT	3
I ALGEMEENE STILISTISCHE TAALKUNDE	5
INLEIDING § 1—3	5
HET WEZEN DER TAAL § 4—10	17
Physiologisch blz. 17	
Psychologisch blz. 18	
Litteraire genres blz. 28	
Sociologisch § 6	
DE GRAMMATICALE FUNCTIES	46
De Categorieën § 11—21	
De Aspecten § 14—15	
De Tempora § 16	
De Modaliteiten § 17—18	
De Negatie blz. 68	
De Naamvallen § 19	
De Genera § 20	
Persoon, Getal, Comparatie § 21	
DE ALGEMEENE TAALVORMEN § 22—35	78
Zinsklank en Intonatie § 22—23	
Rhythme en Woordaccent § 24	
Analyse, synthese; primitieve syntaxis § 25—27	
Verzwarend van den taalvorm § 28—31	
Herhaling § 29	
Variatie § 30	
Omschrijving § 31	
De Korte Taalvorm § 32	
Afwijkende Zinsverbanden § 33—34	
Directe en Indirecte Rede § 35	

DE KLANKEN § 36—40	Blz. 144
De medeklinkers § 37	
De klinkers § 38	
Phonetische Overgangen en verzwaring § 39—40	
HET WOORD, ZIJN KENMERK EN HERKOMST § 41—92	161
De Woordsoorten § 42—46	
De Woordbeteekenis § 47—52	
Ontleening van Woorden § 53—57	
Vorming van Woorden § 58—92	
In 't algemeen § 58—69	
Adjectieven § 70—72	
Substantieven § 73—82	
Werkwoorden § 83—89	
Bijwoorden § 90—92	
II SYNTACTISCH-STILISTISCHE GRAMMATICA	249
In het tweede deel, § 93—§ 398 zijn de nummers der paragrafen van de Mod. Ned. Grammatica (1928) nagenoeg geheel gehandhaafd. De §§ 399 en vlg. zijn thans § 33—34.	
DE FLEXIEVORMEN EN HUN FUNCTIES § 93—218	249
De Flexie van het Substantief § 93—94	
De Functies van den Genetief § 95—98	
De Flexie van het Adjectief § 99—101	
De Attributieve Functie van het Adj. § 102—117	
De Comparatie § 118—123	
De Flexie van de Voornaamwoorden § 124—131	
De Functies van de Voornaamwoorden § 132—135	
Het Lidwoord § 136—137	
De Vervoeging der Werkwoorden § 138—145	297
De Functies der Werkwoordsvormen § 146—219	309
Het Praesens § 146—154	
Het Imperfectum § 155—163	
Het Perfectum § 164—169	
Het Plusquamperfectum § 170—172	
De Konjunctief § 173—177	
Het Voltooide Deelwoord § 178—184	
Het Tegenwoordig Deelwoord § 185—194	
De Infinitief § 195—219	
De zelfst. gebruikte Inf. § 197—201	
Vf. + Accusatief + Inf. § 202—203	
De Inf. + te § 204—212	
De Inf. + om te § 213—218	

	Blz.
DE WOORDVERBINDINGEN § 219—283	378
De substantief-verbindingen	
De Verbindingen met het Vf.	
De Verbinding van het Grammaticsch Subj. en het Vf. § 220—224	
Verbinding met een Datief § 225—227	
Verbinding met een Accusatief § 228—235	
Bijzonderheden in de verbinding met accus. § 236—239	
Een werkw. met twee accusatieven § 236	
Een werkw. met een accus. en praed. attr. § 237	
Een werkw. met een accus. en een bep. met <i>als</i> § 238	
Een werkw. met reflexief object § 239	
Verbinding van voorzetselbepalingen § 240—253	
Verbindingen van adjectieven § 254	
Verbinding van bijwoorden § 255—260	
Verbinding van een bepaling met <i>als</i> § 261	
Verbindingen door het werkw. <i>zijn</i> § 262—269	
Verbinding van Hulpwerkw. en Inf. § 270—279	
Het Passief § 280—283	
ZINNEN EN ZINSVERBINDINGEN § 284—§ 342	453
Vragende Zinnen § 285—289	
Gebiedende Zinnen § 290—294	
Wenschende Zinnen § 295	
De Vorm van den Mededeelenden Zin § 296—318	480
In de volkstaal § 296—304	
In de litteraire taal § 305—314	
Afwijkingen in niet-litteraire schrijftaal § 315—318	
Zinnen zonder Persoonsvorm § 319—342	509
De Vocatief § 319—323	
Losse Zinnen zonder Vf. § 324—330	
Vragende zinnen § 329	
Bevelende zinnen § 330	
Afscheiding van zinnen zonder Vf. § 331—339	
Absolute Constructies § 340—342	
ZINSVERBINDING DOOR WOORDEN IN DEN ZIN § 343—358	537
Door Voornaamwoorden § 343—349	
Door Bijwoorden § 350—358	
ZINSVERBINDING ZONDER WOORDEN § 359—368	550
Door Parenthesis § 359—361	
Door Modaliteit, Accent en Toon § 362—364	
Door Samentrekking § 365—368	

	Blz.
COORDINATIE DOOR VOEGWOORDEN § 369—378	560
Voegw. <i>en</i> § 369—373; voegw. <i>maar</i> § 374; voegw. <i>want</i> § 375; voegw. <i>of</i> § 376; voegw. <i>noch</i> § 377, voegw. <i>doch</i> § 378	
BIJZINNEN MET INLEIDENDE VERBINDINGSWOORDEN	575
BIJZINNEN NAAR DEN VORM § 379—398	
Relatieve zinnen met betrekk. vnw. § 379—383	
Bijzinnen met inleidend vnw. zonder anteced. § 384	
Bijzinnen ingeleid door voegwoorden § 385—398	
De voegw. <i>dat</i> , <i>als</i> , <i>of</i> § 385—388	
Enkelv. voegw. § 389—390	
Gecombineerde voegw. § 391—393	
Voegw. met antecedent § 394—396	
Voornaamw. bijw. met antecedent § 397—398	

ZAAKREGISTER ¹(Door getallen zonder meer worden *bladzijden* aangeduid)

- Aaneenschakelend* verband § 344, § 369 vlg.
aan kondigend pron. dem. § 349
aanleiding tot vraag (functie) 377, 586
aanloop (vorm): (imper.) § 291, (hoofdz.)
 § 299, (bijzin) § 303, § 313; 482; (litt. stijl)
 § 306; (intonatie) 81; (fout) § 315
aanroepvorm § 322.
aanspreekvorm 286 vlg.
aanw. vnv. § 128.
ablatief „van” § 281.
ablaut § 85, § 138; 198, 211.
absoluut: (term) § 340, (zinnen) 355, (con-
 structie) 127, 366², 528, § 340 vlg.;
 (genit.) 535, (infin.) 522, (partic. perf.) 534,
 (part. pr.) 534; (superl.) § 121/2 (abs. ge-
 isol. verba) 520.
abstracta (ambt. taal) 229.
accent (van adj.) § 113, (en gevoelswaarde)
 § 112, (van composita) 222, (isoleerend)
 § 74, 209; (bij apok.) § 34, (van praep.)
 § 241, (van vocatief) 510.
accusatief (object) § 228, (bepaling) § 230,
 (verbinding) § 236, (bij passief) 451,
 (+ infin.) 141, 364.
additief (adv.) 431, (dan) § 351, (en) § 369
 vlg., (en die) 562, (compositie) 221.
adhorlatief § 174, 523.
adjectief: (flexie) § 99, (vorming) § 70, (alleen
 attr.) 262, (alleen praed.) 262, (en rythme)
 101, (en adv.) § 255, (verb. met vf.)
 § 254, (met „zijn”) § 263, (+ subst.) § 74,
 (met genit.) 213, (na praep.) § 241: 7,
 (bij vocatief) 515, (+ dat. zin) 585, (p.
 praes.) § 185, (p. perf.) 335.
adsensum § 368, 606.
adverbium: (anaphor.) § 350 vlg., (en aspect)
 485, (afsch.) § 333, (adv. „accus”) § 230,
 (bepaling) 75, (van richting) § 235, (—s)
 160, 348; (+ adj.) 213, (+ p. pf.) 213,
 (in groep) § 339, (momentaan bij voegw.)
 601, (adv. en voegw.) § 388, § 393; (adv.
 part. praes.) § 193.
affectief (beteek.) § 51, (compositie) 201,
 (datief) 386, (flexie) 252, 466 vlg.; (infin.)
 523, 369, § 196; (klankvorm) § 40, (= mo-
 torisch) 79, 521; (omschrijving) § 31,
 (zinsvormen) § 25.
affixen § 69.
afgeleide bijwoorden § 91.
afgescheiden zin 488
afleid. samenkopp. en samenst. 211
afscheiding: (term) 524; § 331, vgl., (en
 rythme) 101, (aanloop) § 308, (adv.) § 308,
 (adv. aanloop) § 308, (eig. subject) 490,
 (en absol. constructie) § 340.
afstand-composita 207.
afwijkende woordsch. § 315 vlg.
afwijkende zinsverb. 135.
agens bij passief. § 280.
aktionsart: zie aspect.
algem. beschaafd: 8/9, § 7, 82, 291.
algemeene taalvormen. 78 vlg.
allitteratie in hendiadys. 567.
als-zin (prohib.) 590.
ambivalentie 423¹.
anakolouthon. § 33, 139, 143.
analogie (en verkla. ing), 605¹, 22, 187, 191,
 470.

¹ Partikels en pronomina ook in Woordregister.

- analyse (en synthese) § 25, 79, (door appos. 118, (retardeerend) 107, (affectief) 525.
- analytische* (taalvorm) 113, talen (112), coördin. (§ 277), (denkvorm) 110, (korte zinsvorm) 126, (omschrijv.) 122, (relatieve verbind.) § 381, (samentr.) 557/8, (samenvoeging) § 73, (variatie) 564, (verband „dat“) 586, (verbinding „doen“) 390, (voorzetsel verb.) § 204, (zinsverband) 139.
- anaphorisch* pron. § 343, § 348.
- antedecedent* § 379 vlg., (bijzonder —) § 384, (+ voegw.) § 394, (als herhaling) 116.
- antithese* 24.
- aoristisch aspect* 53.
- apokoinou* § 34, 486, 526.
- appositie*, 164, § 30, § 219, § 335; (absol. constr.) § 341.
- archaïsme* 180.
- archaïstische pronomina* § 127.
- aspecten* § 14, 65; (categorie 355, (perfectief) § 88, (en herhaling) 115, 507: (en epiek) 59 vlg.
- aspectisch* (adv.) § 259, (gaan) § 277, (hulpww.) § 205, (koppelww.) 74, (praefix) § 88.
- assimilatie* 152, 159.
- associatie* 178, 194².
- asymmetrische coörd.* 568.
- asyndeton* (bijzin) § 311, (bij samentr.) § 360 vlg.; (van infin.) 50, (korte taalvorm) 125, (en woordsch.) 486.
- attributief*. (adj.) § 102, 271; adv. 165, (bep.) 21, (van) § 249, (bep. maat) § 253, (bijzin) § 379 vlg., (genit.) § 96, (infin.) § 212, (locaal) § 394, („of“) § 395, (part. praes.) § 185, 344, (part. pf.) § 179, (samenvoeging) § 73, (subst.) § 219, („toen“) § 395, (voorzetselbep.) § 247, („waar“) § 394/7, („zooals“) § 395.
- autochthoon* 44.
- Bahwrihi* § 74, 226, 237.
- barbarismen* § 57, 180, 210.
- belangh. voorw.* § 225.
- beleefdheidsvorm* 287.
- bepalend lidw.* 295.
- bepaling-aank. pron.* § 349, § 379.
- beperkend* (adv.) 68, 430, § 292; (astat) 605.
- beschaafd* en onbesch. 44, (gebrekkelig taalstelsel) 164.
- beteekenis* 49, 172, 389, § 47; (van adj.) § 106, (van verba) 394.
- bevelende zinsvorm* 90.
- beveizing* bij compositie 209.
- bewegingssymboliek* 191, 200.
- Bredero* 24.
- buigings-n* 289 vlg., § 137.
- bijnamen* 176.
- bijv. bijzin* § 379 vlg.
- bijw. met „zijn“* § 266.
- bijw. van modal.* § 260.
- bijwoordelijke* (vorming) § 90 vlg. (verbindingen) § 255.
- bijzin* (n. d. vorm) 454; 482.
- Casus* § 19, (en woordsch.) 71, 497 (en genera) 65, (en intonatie) 97, (—n) 290, (vocatief —) 510, (emphaticus) 290.
- categorieën* 21, § 11, § 13, (innerlijke) 54.
- causale* (bepaling) 75, (rel. zin) 577, (sindszin) § 389, („toen“-zin) § 389, (waar-zin) § 390, § 397.
- causatief* 77, § 86 opm., § 292 (en transitief) § 230.
- chiasme* 568.
- clausula* 100.
- „click“* 146.
- climax* (door „en“) 562, (door samentr.) 557, (en variatie) 117.
- cohistorische taalverklaring* 112.
- collectieve betekenissen* 380.
- (en meervoud) 467.
- comparatie* 78, 103, § 118 vlg.
- comparatief* § 119 vlg., (verbogen) § 100, (en beteck.) 172, (met „of“) 596³, (van adv.) § 356, (datief) 387.
- complex woordbegrip* 201.
- compositie* (begrenzing) 187, (in krant) 129 § 65, (en synthese) 113, (van vier leden) 128, (ontleed) 108.
- concentratie* (v. accent) 103.
- concessief* 67, § 363, (als) 590, (hoe) 599, (of) 593, (wanneer) 598, (woordsch.) 492, (Potg.) 110.
- concreta* op —ing 229

- conditionalis* 445, § 175.
conditionaal („als”) 591, 598, („dan”) § 351,
 („dat”) 586, („en”) § 370, (imper.) § 294,
 (inf. „om te”) § 215, („of”) 593, (praesens) 310, (praeter.) 316, („wanneer”) 598, (Vf. S. A.) § 362.
congruentie § 220, § 268, § 346, 368; 74, 577.
consecutief § 149, 495, 585.
consecutio temporum 316.
consuetief § 15.
contaminatie 179, 189.
context 22.
continuatief § 345, § 380.
conversie 163, 188.
coördinatie § 68, (asynd.) 50, (onlogische) 136, (encompos.) § 76, (leidt tot „te”) 360, (leidt tot flexie) 465, (en woordsch.) § 313, 564, „zitten” § 278, (door voegw.) 560 vlg., (en sam.) § 366 vlg., (van bijz.) 334, (van imper.) § 294: (en samenkoppeling) § 68 (en variatie) 118.
Coornhert (taal) 24.
correlatie 207, 271, § 357, § 377.
Couperus (W. S.) 488.
critische taalbeschouwing § 12.
cultuurtaal 38, 43.
Daar-zin § 389.
dagboekstijl (perf.) 323.
dat-zin (ontw.) 585, 580.
datief (en accus.) 71/2, § 229, (ethische) § 226, (-functie) § 225, (object) § 242, 497; (praed.) § 267.
definitie (wat is een —) 379.
deflecteerend taalstelsel 112, (verbum) 302.
deminitief (§ 82, § 94, (click) 146, (adv.) § 92, 415; (gezegde) § 80, („het”) 288, (interjectie) 248², (verba) § 86, 248; (vocatief) § 323, (vorm) 147.
demonstrativa § 128, § 135, § 343 vlg., § 345.
denkvorm (analytisch) 110.
denominatief § 84, § 187.
derde persoon 382, (in aanspraak) 287.
determinatief § 349, § 379.
dialecten 15, (innere form) 33, (= omgangstaal) § 7 (-onderzoek) 16, 34; (= tongval) § 9.
dialog 85.
dichterlijke omschrijv. § 31.
differentiatie 250.
diphthongen 149.
diphthongeering 44¹, 89, 91, 159.
diplomatiek passief § 282.
dipodisch rythme 99.
directe en indirecte rede § 35, (zonder vf) 132, § 364.
disiunctieve coörd. 570.
dissimatie 154, 470; (van tempora) § 167.
distantie-composita 207.
domineerend zinsdeel 482.
doubletten door Ablaut 211.
dramatiek 28.
Drentsch (tekst) 41, (zinsvorm) 50, (sam. coörd.) 565.
drieklank 149.
driedelige composita 204, § 77.
dubbel (voorz.) § 241, 6, 413; (inf.) 494, (negatie) 69, 422.
dubitatief § 174, 88, 93, 424, 592/3, § 150, 424, 458, 445.
duidelijkheid (en klankvorm) 160, (en woordsch.) § 304.
duratief § 15, (adv.) § 259, (blijven) § 292, (herhaling) 115, (hulpwerk.) § 278, (praed. partic.), 346 (praes.) § 147, (staan) § 292.
dvandva 221.
dynamiek 82, (van p. praes.) 186.
dynamisch rythme § 312.
 Eenheid van taal 14.
eenheidsaccent § 67, 221.
effectief § 15.
Effen (Justus van) 111.
eigenlijk subject 73/4, 137/8, 490.
elatief § 121.
ellips § 34, § 328, 133, 520.
emphatisch (buigings-n) 290, („en”) 562, (flexie) § 101, („hoe”) 598, (klankvorm) § 40, (woordaccent) 158.
enclische (meervoudsvorm) 304, (obj.) 497, § 296; (subj.) 470, (vormen) 278.
Engelsche (samenkopp.) 188, 205; (taalv.) 135, (-woorden) 179⁵.

- enquête* 32.
epenthesis 152, 160.
epiek 28.
episch (adj.) § 115, (herh.) 115/6, (plqpf.) § 172, (stijl en aspect) 59, (stijl en gramm. vorm) 507, (stijl en woordsch.) § 297, (tempora) 322/4, (woordsch.) 137.
epitheton ornans § 115, 117.
erlebte Rede 35, 93, 110, § 157, § 171/2.
ethische datief § 226, § 292, 42.
ethnologie der taal 30.
ethno-psychische tentdientie § 297.
etymolog. beteekenis 49, 71, § 48.
euphemisme 121, 174, 362.
evocatie § 359.
explicatieve genitief § 98.
explosie bij nasalen 146.
explosieven 147.
expressie 200, (en symboliek) 191.

Feitelijke beteekenis § 48, 170.
Ferguut (zinsvormen) 50.
finale („dat” zin) § 176, 585³; (infinitief) 363, 371, 523, 565; § 214, (konjunctief) § 176.
flexie § 93 vlg., (affect) § 101, (en quantiteit) 149, (meerv.) 160, (-n bij pron.) 581, (pronom.) 275, (subst. adj.) 285, (- talen) 112, (verzwaring) § 28.
fortes en lenes § 37.
foutieve samentr. § 368.
Frankisch-Nederl. 43.
frase uit vraag 87.
frequentatief § 15, § 259, § 86, 194.
Friesche taal 42, (- Saksisch) 16, (intonatie) 96, (lenis) 145, § 37; (stottervormen) 161, (verbogen adj.) § 101, (woordschikking) 496, (-t na voegw.) 600.
functie § 11 vlg., (en betek.) § 49, (en intonatie) 97, (en vorm) 6, (en bijzinvorm) 482, (van genit.) § 98, (van pronom.) § 132 vlg., (en vorm in genres) § 14, (van voorzetsels) § 242, (vragende) 455.
futurum exactum § 161, § 166.
futurisch („gaan”) § 277, („perf.”) § 166, (praes.) § 150.
- Gebaar en klank* 200.
gecombineerde voegw. § 391.
geluidswerkw. § 85.
gemmaat 145, 303.
genera § 20, § 88, 65.
generaliseering 172.
genitief (absol.) 535, (en adj.) § 95, 213; (bijbelsch) 105, (flexie) § 93/4, (functies) § 95, § 98; („van”) § 250, (praedic.) § 267, (relatief) § 382, (+ subst.) § 75, (van subst. inf.) § 200.
genre's 27.
Gentsche (tekst) 41, (gij — die) 577, (inf. met „van”) 372, (negatie) 427, (relat. zin) § 381.
geografie van klanken 156.
germanismen 186.
gerundium — ene 153.
geslacht 250, 288.
gesubst. infin. § 197.
getal 78.
getrapte constructie 139.
gevoelsmodal. 174.
gevoelswaarde 37, § 51; (accent) 102, (van adj.) § 109 vlg., (van demin.) 233/41, (van „den”) 195.
gezegde 73.
ghe- 54.
glottisslag 146.
graadaanduiding § 256.
graecismen 346.
grammaticaal (subject) 74, § 220; (geslacht) § 288, (vormen) 93, 454, 484, 565.
grammofoonplaat 83.
groep (absolute) § 384.
groeptalen 30, (en zinsvorm) 125/6.
Groningsch (tekst) 41, (Besch.) 33—36, (Korte syntaxis) 124, (woordsch.) § 298, § 304; 87.

Headliner 128.
hendiadys 210, § 373.
herhaling 24, 568, § 29, 448; (in aanloop) § 306, (van adj.) § 111, (en aspect) 507, (in epiek) 61, (van „ik”) 276, (in imperatief) § 294, (bij samentr.) 557, (van subject.) § 334, 568; (bij uitroep) § 327 (en variatie) § 25.

- hervatting* (en appos.) § 335, (na bijzin) § 301, (en logica) 138, (bij onderbrek.) § 310, (door pronomina (109 e. a.))
Hewel en onleening 182.
haat en glottisslag 146.
historische (inf.) § 199, 522; (part. perf.) 521, (perf.) § 165, § 168; (praes.) § 153 vlg. (verklaring) 605¹.
Hollandsch 15/6, 44/5; (intonatie) 86 vlg., (woordsch.) § 304, (zinsvormen) 103/4.
Homerische vergelijking 112, 120.
homoniemen 177.
hoorder en woordbeteek. 170.
Horn's theorie 123.
Huizensch (dialect) 39, 305.
hulpwerkw. (+ inf.) § 270 vlg., (imper.) § 292, (verzwegen) 453
humor 29, 33 (en omschrijv.) 120, (bij samentr.) 559, (bij woordv.) 188.
Huygens (over talen) 25.
hybridisch woord 124, 178, 189.
hyperbool 174, 175; 120.
hypercorrect 37, 154.
imperatief (flexie) 463 vlg., („en”) 561¹, („of”) § 376, (coörd.) 565, (herhaling) 115, (indic.) 469, (inf.) 355, 96, 126, 522; (intonatie) 90 vlg., (plqpf.) 473, (praef.) § 89, (praet.) 471, (zin) § 290 vlg., (zonder vf.) § 330.
imperfectum § 155.
implosie 145.
impressionisme (en denom.) 190, (en p. praes.) 342, (stijl) § 328, (woordsch.) 506, (woordvorm) 191.
inc(h)oaatief § 15, § 205, § 269, 238.
incongruentie § 220, § 268.
indicatief en imperatief 469.
indirecte rede 93, 313, § 35.
indirect subject 74.
infinite zinnen 520.
infinitief § 195 vlg., (aan —) 501, (aanloop) 543, (coörd.) 50, (— en) 152, (finaal) 565/6, (imperatief) 96, 126, § 330, 522; (gaan —) 565, (histor.) 522, (= partic.) 307, (— s) 108², (schikking) 307, (van te —) 372, (vervlochten) 140, (woordsch.) 494, (—zin) 520, (+ zijn) 436.
ingressief § 15.
innere Form(ung) 19, 33/4, 40, 113.
innerlijk object § 80, 122, 229, 389.
instrumentaal 75, § 246.
intensief § 15, (accent) 102, (herhaling) 115, 507; (klankvorm) § 40, (p. praes.) 346, (psych. modal.) 66, (suffixen) 193 vlg., (woordvorm) 195/8.
interjectie 125, § 324 vlg.
interrogativa § 129; 455.
intervocalische — d — 155
intonatie § 22/3, (als —zin) 591, (apo koinou) § 34, (aspect) 57, (coörd. inf.) 566, (dat — zin) 587, (optatief) § 295, (overspannen) 132/3, (relat. zin) 578, (vocatief) 511, (woordsch.) 484.
intransitief 76, § 229, § 281.
inversie § 297, § 314, 482; (en intonatie) 81, 486; (v. „als” zin) 590, (fout) § 316, (bij optatief) § 174, (bij „noch”) § 377, (bij samentrekking) 506, (schijnbare) 124, (vermeden) 137, § 307/8, § 358; (v. vraag) § 285.
ironie 174/5, (herhaling) 114, (imper.) § 292, 471/3, (infinitief) § 215, („ja”) 517, (vragende zin) 487, (vocatief) § 323 (woordvorming) 188.
irrealis (inton.) 479, (plqpf.) § 171, (als —zin) 589, (vergelijkend) § 177.
Iskander (herhaling) 115.
isoleering (aanloop) § 358, (door accent) § 74, 209; (in functie) 177, (van klanken) 145, (van subject) 381, 107; (van „varen”) 76, (van voorzetselbep.) 400, (bij woordvorming) § 67.
iteratief § 15, (adv.) § 259, (als —zin) 589, (herhaling) 115.
Joodsche woordsch.? 487.
journalistieke tempora § 169.
Katwijk'sch (tekst) 40, (deminutief) § 82, (flexie) § 94, (imperatief) 466, (intonatie) 96, (negatie) 421, (perspectief) § 88, (taboe), (woordsch.) 496.

- kettingzin* § 27.
klank (zins—) 7, (analyse) 191, (—leer) § 36
 vlg., (symboliek) § 61, § 85; 161, 191;
 (systemen) 156, (—vormen) 92, § 40,
 § 39; (—wetten) 21, 195.
kleur-adj. § 107/9.
klinkers § 36.
konjunctief § 173, § 295, § 363.
koppelteeken 203.
koppelwerkw. 74, § 262 vlg.
korte (compos.) 205, (imper.) § 330, (syn-
 taxis) 133, (taalvorm), 102, 187, § 32;
 (vraagzin) § 330, 106, 124, 520; (vocalen)
 149.
 „Koseformen” § 323.
krantenstijl (tempora) § 169.
kunsttaal 26/7.
kymograaf 83.
Lapidaire taalvorm 126, 133.
laryngale explosief 146.
latinisme 356, 365.
latijnsche (absol. constr.) 534, (periode) 111,
 (verba) 245, (woordsch.?) 487.
leeg (gezegde) 107, (verbum) 168, § 80.
Leeuwenhoek (syntaxis) 136.
lenes en fortes § 37.
letternamen 231.
lidwoord § 136.
Limburgsch 34, 41, 154, 157.
liquida sonans § 39.
litotes 68, 107, 121, 174, 175.
litterair (deminut.) 234, (woordschikking)
 § 305 vlg.
locatief 75, 403.
logica (en verkorting) § 32, (en zinsverband)
 135.
logische modaliteiten 66.
los (subject, absol.) § 340, (zinsverband) 536.
Looy (Van) § 308, 26, 110.
lijdend voorwerp § 225/28.
lijdende vorm § 280 vlg.
lyriek 27.
Maataanduid. adj. § 113.
maatnamen verbogen 252.
Marinisme 120.
mededeel. zin 454.
- medeklinkers* § 36/7.
medium 76, 186, § 239.
meervoud (en collectief) 467, (vormen) § 93,
 152, 302.
meewerkend voorwerp § 225.
metaphora § 52, 120, 172/4.
methode 182, § 296.
metonymia 127/8, 134, 173, 231, 337, 415,
 § 110.
metrische prozavorm 99.
Middelnd. aspecten 53.
misverstand hoorder 170.
modaliteit § 17/8, (adv.) § 260, (als —zin)
 590, (hulpww.) § 270 en vlg., (intonatie)
 § 23, 477 vlg. (koppelww.) 74, (onder-
 schikkend) § 362 vlg., (uitroep) § 326, (voc-
 atief) 510, (vraag) 458.
modus (tempus, aspect) 65, 455.
momentaan (adv.) § 259, § 339, 485, 601;
 (beginnen) § 205, („dan”) 546, (duratief
 en —) § 15, (infm.) § 199, (perf.) § 168,
 (plusqpf.) § 172, (praes.) § 147, (relat. zin)
 577, („toen”) 596, 601; („wanneer”) 598,
 (woordsch.) 491, („zoo”) 603.
morphologie 47, 52.
mouilleering 149.
mutatief perf. § 182.
muzikaal accent 85, 147.
 naamgeving 176.
naam(apposie) 119; (herhaling) 569.
naamvallen (zie casus) § 19, § 94.
naamw. deel 74, § 264.
nadrukkt. rel. zin § 381.
namen (en aanspraak) 287, (gefleeteerd) § 94.
nasaleering 150.
nasalis sonans § 39, 146.
natuurlijk geslacht 288.
negatie 67 vlg., § 260, (accent) 102, (adv.)
 § 260, (dubbele) 422, (en herhal.) 115,
 (iron.) 487, (en litotes) 175, (omschr.) 68,
 121, (en taboe) 107, (van tegendeel) 121,
 (en variatie) 119, (en vocatief) 509^a,
 (zinnen) 94, 597.
neutrale vocaal 149.
nevenschikking 565.
 „noemen is oproepen” 174.

- nomina agentis* § 81, 230.
nominaal subject (herh.) § 344.
nominatief 74.
norm (stijl —) 23, (— klank) 145.
- object* 74/5, § 225, § 80, 229; (en intonatie) 81, (-n) 290, (-zin) 495.
objectief („van”) § 250 : 3, (genit.) § 98.
omkeering zinsverband 111.
omschreven (bevel) 472, (negatie) 68, (passief) 76, (part.) 346, (werkwoordsvormen) § 145.
omschrijvende (werkw. vorm) 122, (herhaling) § 373, (negatie) 121, (woordbegrippen) 201.
omschrijving § 31, 106; (affect) 174, (analyt.) 107, (van compar.) § 120, (door „doen”) 390, (van negatie) 597, (van superl.) § 122, 121.
onslachtige bepaling § 104, 413.
omvangrijke samenst. 204.
onafhank. indir. rede 137, § 35.
onbepaald („er”) 417, („het”) 288, (infin.) 522, (lidw.) § 137, (obj.) § 235, (subj.) 383, (telw.) § 130, (vnw.) § 117, § 130, § 134; (werkw.) § 196, („ze”) 289.
onderbreking § 298, § 310; (in bijzin) § 303, § 312; (intonatie) 511, (bij Potg.) 527, (en synthese) 111, (door vocatief) 511, (in vraag) 461.
onderscheidend accent 102.
onderschikkind (door accent) § 362 vlg. (bij afscheiding) 524, (door „die”) § 345, (en (inton.) 92 vlg.
onderwijs en buigingsvormen 292.
onlogische (attrib. bep.) § 104, (negatie) 69.
onomatop. (werkw.) 194, § 85.
onpersoonl. constr. 74, 308¹, 382; (subj.) 74.
onscheidbare werkw. § 87.
ontleding van compos. 224.
ontleening § 53, § 56, § 57, 184, 188, 195/6.
ontsporingen § 33.
onverbogen adj. § 101.
onverbuigb. woorden § 44.
open zinsvorm § 298, § 309, § 318.
optatief (condit.) 587, (imp.) 471, (intonatie) 477, (zin) § 295.
oscillograaf 83.
- overgangs(klank)* 278, 425; (—n) 152, 302; (phonet.) § 39; (in woordsoort) 163, (zie converseie).
overspannen samentr. § 368.
- Palatale* articul. 146/7.
palatalisering 149, 154.
parabel 121.
paralellisme 568, 570.
parenthesis 135, § 34, § 341, § 359, 563 opm.
participium (en compos.) 213, (in krantentitel) 130, (als zin) 125; (*perfecti*) § 178 vlg., (afsch.) § 338, (op —e) § 140, (imper.) § 330, (pass.) § 283, (*praes.*) § 185 vlg., (adv.) § 193, (afsch.) § 337, (to be) 57, (—nde) § 28, (progr.) § 339 (in samenst.) 226, (bij „staan”) § 278, (vorm) § 145, 346¹.
partikels § 44.
partitieve genitief § 96/7, § 200, 379.
passief § 280 vlg., 76, 308, 388, § 229, 122; § 180.
perfectief 55, § 15, § 178; § 259, § 164; 54¹; 328; (praef.) 77, § 88, § 231, 189 (werkw.) 54.
perfectisch § 15, (partic.) § 178, (perf.) § 165, (praet.) § 158 vlg., (tempora) § 16.
perfectum § 164 vlg., 56; (histor.) § 156, § 165, § 168; (= impf.) 442¹ (passivi) § 283, (praesens) 40, (vorm) 307.
periode (lat.) 111.
perseveratie van spirant 158.
personificatie 120, 510.
persoon (gramm.) § 222, 78.
persoonl. vnw. (synt.) § 343 vlg.
persoonsuitgangen § 143.
phonetiek 11.
phonetische overgangen § 39.
physiologie § 4 A, 191.
plaats van den vocatief § 319/20.
plastiek 190, (adj.) § 110, § 114; (bep. „van”) § 250, (heffing Vf.) 540, § 366, (omschrijv.) 120, (rhythme) 59 vlg., 503¹, (tempo) 95, (verkorting) 103, (woordschikking) 137, 501.
pleonastische adj. § 115.
pluralis majest. 286.

- plusquamperf.* § 170 vlg., 307, (imper.) 473, (praet.) § 162.
poëzie 191.
polysyndeton 122, § 372, § 374, 573.
positief-negatief 68.
positieve superlatief § 121.
possessief (pron.) § 98, § 127; § 133; (datief) § 226, (samenstelling) § 74.
potentiaal (praes.) § 150, § 152, (als) 589.
Potgieter (anal. synt.) § 26, (beknopte synt.) § 348, (demin.) 234, (korte stijl) 131 vlg., (verteltrant) 558.
praed. attrib. § 254 vlg., § 333, 395³, (adj.) § 237, (bijzin) § 384, (bij datief) § 237 opm., (inf.) 363, (partic.) § 164, § 170; (p. perf.) § 183, (p. praes.) § 192, (pass.) § 281, (subst.) § 236, § 335.
praedicatief (genit.) § 95, (inf.) § 210, (p. perf.) § 181.
praefix § 69, § 89, (Mnl.) 54, (perfectief) § 88, 77, § 231; (bij subst.) § 80, (verbaal) § 87, (weggelaten) 103.
praehistorische taalwetensch. 64.
praepositie (z. voorz.) 398.
praesens § 146 vlg., (histor.) § 153 vlg., (modale hww.) § 271 vlg.
praesentisch perfectum § 164.
praeteritum (indic. irreal.) § 163, (modale hww.) § 275 vlg. (volkstaal, zeldz.) § 156.
primitief (en „getal”) 467, (herhalingsvormen) 115, (subject) 383, (substantiv.) 420, (taal) 31, (volkstaal) 79, (woordbetekenis) 167, (zinsvormen) § 25, (psyche) 78, 192.
productieve affixen § 69.
progressief (als —zin) § 386, (assimilatie) 154, (infinit.) 126, 375; (part. praes.) § 339, (relatieve zin) 93, (verband) § 369, (voegw. zin) 596; 577, 604.
„progressive form” 346.
prohibitief („als” —zin) 590, (bijzin) 423, (dat. zin) § 176, (intonatie) 88, (voor-zin) 596.
prolepsis § 33, 429, (van „dus”) § 350, (van subj.) § 381, (vervlechting) 110, (in vragenden zin) § 288.
pronomina pers. en rel. § 221, § 343.
- pronominale* (aanduiding) 106, (aanspreekv.) 286 vlg., (adv.) § 258, § 397, 548, 601; (bijzin vervl.) 140, (omschrijv.) 289 vlg., (subj. en woordschikking) 480.
psychische syntaxis 525.
psychologie 18, (modal.) 66, (subj.) 73, 383, § 280, 510; (woordsch.) 482, (woordvorm) 191.
purisme 178, § 55, § 57.
Quantiteit 149.
Radio en taal 32.
reciproque vnw. § 126.
rededeelen § 42 vlg.
redengevende coörd. 571.
reflexief 76, (pron.) 49, (verba) 242, (verbind.) § 239, (woordsch.) 481.
regel van enclit. woordsch. § 296, 497.
regeling schrijfwijze 157.
regressieve assimilatie 154.
rekking 150, (affect) § 40, 306.
relatief (constr.) 107, (Fransch?) 108/1, (passief) § 281, (pronom.) § 131, (pron. adv.) § 397, (vocat.) § 221, (vervlechting) 140, (zinsverband) § 345.
restrictieve relatieve zin § 379.
retardeerende parenthesis § 360.
rhetorische (omschrijv.) 122, (vraag) 121, § 286/8, 455; (zin en volkstaal) § 26.
rhythme (en accent) 83, (van commando's) 471 vlg., (van „en”) 425, (van „er”) 418, (en flexie) 254, (en korte zin) 133, (en meerv.) § 93, (en plastiek) § 366, (en symboliek) 200, (van woorden) 114, (en woordaccent) § 24, (en woordschikking) 484, (en zinsfunctie) 524, (en zinsvorm) 525.
Roden (deminutiva) 146.
rogatief 458.
ronding 149.
rijmworm en aspect 59 vlg.
S bij infinitief 108².
Saksisch (infinit.) 566, (praeteritum) § 139, (praesens) 303.
samenkoppeling § 67, § 91, 221, 236, 413 opm., 415; en afleiding § 66.
samengesteld gezegde § 298, § 304.

- samenstelling* 203; (en afleid.) § 66.
samenstrekking § 365 vlg., 568, (absol.) § 341,
 (coörd.) 565, (foute inversie) § 316, (in
 spreektaal) 125, (= synthese) 116, (en
 woordsch.) 486, 506, 564.
samenvoeging § 58 vlg.
scheidbare werkw. § 87.
scheiding (S. en Vf.) § 310/11 („waar” en
 adv.) § 398.
scheldnamen 237, § 31.
schematische taalvorm 26.
scherpe flexie 468, 470.
schetsende stijl § 328, § 341.
schoorsteenveger (verhaal) 38.
schriftbeeld 292.
schrijf zoals gij spreekt 291.
schrijfwijze 156/7, 45.
semantiek 170.
sensatie (en ontleening) 183, (en woord-
 vorm) 191.
sentiendi (verba) met object § 228.
Sievers' Schallform 97.
sociatief 286, § 246.
sociologie (taal-) 29.
sonanten § 39, 152, 299³.
sonore klanken 145.
spannende (herhaling) 569, (korte zinsvorm)
 125, (syntactische) 334 opm., 360.
specialisering § 50.
spiranten 147.
splitsing (bij „noch”) § 377, (van coörd.)
 § 371, 107, (van genit.) § 96, (van imper.)
 § 294, (van vraag) 461, (schijnbare) 489.
spontane (samenst.) 244, (woordschepping)
 190.
standaard-Nederl. 10 vlg.
Statenbijbel en volkstaal 469.
stem § 36/7.
sterke werkw. § 138.
stilistische (gramm.) 7, (basis der functie-leer)
 53, (methode) § 11, § 12, 245, 484.
stomme „e” 149.
stottervormen 161.
Streckformen 200.
stijgende diphthong 149.
stijl 7 vlg., 13, 23, § 305.
- subject* (en gezegde) 73, (grammatisch) § 220,
 (psych.) 21, (— object bij „laten”) 471,
 (onbepaald en „absoluut”) § 340, (samen-
 getr.) § 366/7, (en woordschikk.) 480.
subjectieve (genitief) § 98.
subjects (-functie) § 211, (-zin met „zooals”)
 603.
subordinatie bij afsch. 524.
substantief § 241, (+ adj.) 213, (parenth.)
 § 359, (adj. als appos.) § 30.
substantiveering (adj.) § 45, (adv.) 165,
 („dat”-zin) § 385, (flexie van —) 285,
 (van negatie) 420, (van p. praes.) § 188,
 (van pronom.) § 127 vlg. en 164, (rel. zin)
 § 381, (toevallig) 127, (zinsvorm) § 253.
suffixen § 69, (ontleend) 184.
suggestief praeteritum 316.
superlatief § 121, 34, 107, 121, § 98, § 105
svarabhakti 89, 151/2.
S. Vf. A. na H. Z. 492.
symboliek 190, 192.
syllabe § 136.
syncope (— d —) § 40, 302.
synoniemen 177.
syntactische (grammatica) 20, (klankleer)
 150, § 22, (ontleening) § 57, (woordbe-
 teek.) § 48, 168.
syntaxis (innere Sprachform) 19, 34.
synthese (en analyse) § 25, 79; (en afschei-
 ding) 525/7, (en compositie) § 65, (en
 participiale constr.) 344, (en samentr.)
 557/8, (taalsysteem) 112, (verband door
 —) 111, (en vraag) 461.
systeem (en terminologie) 524 (en weten-
 schap) 456.
Taal (definitie) 7, (—eigen) 40, (—onderwijs)
 14, (—stelsel) 20,30, (—stijlen) 25,
 (— vorm) 29, § 284.
taboe (104 vlg., 174, (kort) 127, § 32; (om-
 schrijv.) § 31, (passief) § 282; (praesens)
 311.
tante Betje § 316.
tautologie 134.
tegenstellend (accent) 102, (en) 561, (maar)
 572, (terwijl) 596, (verband) 570.
tegenw. deelw. § 185 vlg.

- telwoord* (flexie) 283², (gesubst.) 165, (onbep.) § 117, 379, (verkleind) 235.
tempo 94 vlg., (en aspect) 57, (en zinsvorm) 526.
tempora § 16, (categorie) § 13, (epiek) 59 vlg., (en modi) 65.
temporaal („als”) 386, (— causaal) § 389, („wanneer”) § 390, („zoo”) 603, („zoodat”) 604.
terminologie („absoluut”) § 340, (afscheiding) 524; zie „definitie”.
Theun de Vries (citaten) 133, 144.
toegevoegde (bepalingen) 489, (zin) § 322, 126, § 364.
transitief 76, § 229.
transitivering (door adv.) § 231, (bij datief) 388.
„Triebkraft” 159.
„tusschenwerpsels” 163, § 324 vlg.
tweeklanken 149.
tweede persoon (omschr.) 106.
tweetoppig accent 157.
typische vraagvorm § 289.
Uitroep § 324, (en vraag) § 286 opm., („dat”-zin) 586, (kort) 126, (zinsvorm) 89 vlg., § 307.
uitspraak (beschaafde) 9 vlg., (voordracht) 155.
Umlaut 211, (bij Saks. flexie) § 144.
Urschöpfung 190.
wulbare r 148, 157.
Vaktaal en compositie 201/2.
variabele woordvorm § 39.
variatie § 30, (adj.) § 111, (analytische) 107/8, (en herhaling) § 25, (in imper.) § 294, (en metaphora) 176, (en negatie) 69; (door „doen”) 448, (door „en”) § 370.
velare nasalen 146, 151.
verbale (categorieën) 65, (part. praes.) 186, (substantivering) § 197, (subst. afleid.) § 80, (subst. + praef.) § 80.
verbum dicendi bij directe en indirecte rede 132, § 364.
Vf. (geheven bij samentr.) § 366, (samengetr.) § 366/7, (voorop bij samentr.) § 367.
verbindings-e 220.
vergelijkende (bijzin) 596, („of” — zin) 593, (omschrijving) 121.
vergrootwoorden 235.
verhalend plusqpf. § 172.
verholen woordvorming 187.
verklarende („dat” — zin) 586, (rel. zin) § 381, (variatie) 118, („waar” — zin) § 397.
verklaring van flexievormen 65.
verkleinwoorden § 82.
verkorting (taalvorm) § 32, 151, 159, 165; 103, § 101; (causatief) 392, (compositie) § 65, 222; (krantentitel) 128 vlg., (vleinenamen) § 323, (voegw.) 611.
verleden (deelwoord) 146, (— tijd, afwendend) 106, (— imperatief) 471, (— toek. tijd) § 16, § 275.
vernauwing 171.
Verovering van Grol 60.
verruiming 172.
verscheping (klankvorm) 146, 158; (pronomen) 279.
verschuiving 173.
Vlaamsche woorden 181.
vleinenamen § 323.
vocatief § 319, (gesubst.) 165, (intonatie) 511.
versterkend „in” — § 89.
vervangend („die — dat”) 540³, („doen”) 543, § 279; (infm.) 307, 494, (object) 390.
vervlechting 139 vlg.
vervoeging § 138 vlg.
vervorming van woorden 189.
verzwaring (accent) 102, (adv.) § 235, 399; (van taalvorm) § 28 vlg., (van voorzetsels) 399, (woord—) 201.
voegwoorden (alg.) 163, (uit adv.) § 388, (met „dat”) § 396, (ondersch.) § 385, (samengetr.) § 367.
voetbalverslag 32 vlg., 124.
volksetymologie 179, 189.
volkstaal 8, 24, § 6; (en afscheiding) 525/6, (en cultuurtaal) 45, (— onderzoek) 31, 287; (bij Potg.) § 26.
volle flexievormen § 139.
voltooid deelw. § 178 vlg.
Vondel (over algem. taal) 24, (Verov. Grol) 59.
voordracht-uitspraak 155.

- voornaamwoorden* 162, § 343 vlg.
vooruitwijzend pron. § 349.
voorzetsel (in krant) 130, (en praefix) § 89,
 (en rel. zin vervl.) 141, (+ „wie”) 583,
 (achteraan) § 309; — *bepaling* (attrib.?) 394,
 (fout) 131, (in korten zin) 127, (met „zijn”)
 § 265; — *verbinding* § 240 vlg.; — *voor-*
werp § 242: 5, § 229, § 233/4, § 246; (—zin)
 585; (+ voegw. zin) § 391.
voorzichtig praeteritum 316.
vorm en functie 6, § 11, § 17, § 145, 454, 456.
vorming van substantief § 73 vlg.
vraagzin § 285 vlg., 455, (zonder Vf.) § 329,
 (en uitroep) 108, (overspannen) 461, (on-
 dergeschied) § 362, (bij Potg.), (intonatie)
 91, § 23; (functie) 455.
vragende (voorn.w.) § 129, (vorm in kran-
 tentitel) 129.
Weglating van lidw. § 136.
wensende zin 90, § 295, § 362.
werkelijkheid en praesens 310.
werkwoord (-klassen) § 138, (perfectief?) 54,
 (vorming) § 83.
wezen der taal § 4.
Woestijne (van de) 61.
Wolff en Deken 25.
woord(accent) 101, 209, § 24, 158; (analyse)
 107, 113; (betekenis) § 47, 21; (en functie)
 54/5, (-koppeling) 164, (-leer) § 41 vlg.,
 49; (als rhythmisch element) 114.
woordschikking § 296 vlg., (bijzin) § 302 vlg.,
 (coörd. bijzin) 136, 564, („dat”-zin) 495,
 (leidt tot omschrijving) 355, (als casus-
 vorm) 71, (en intonatie) 484, (in littera-
 tuur) § 305 vlg., (en rythme) 101, (van
 samengesteld gezegde) 307, § 304; (van
 subst.) 497; (Vf. S. A.) 40, 68², § 296;
 (van vocatief) 511.
woordsoorten § 42 vlg.
woordspeling 117, 209, 558/9.
woordverzwaring 201.
woordvorm § 40, § 49.
woordvorming § 58 en vlg., 207.
woord en zin 47.
Zeemanstaal 40.
Zeeuwsch 34, 153.
zelfstandige „als” zin 590.
„zelfstandigheden” § 241.
zin 18, § 284; (accent) 209², (klank) 48,
 § 22/3, 114, § 284.
zinsverband § 284, 527.
zinsvorm 93, (van passief) § 283, (zonder Vf.)
 § 319 vlg., (en „woord”) 47.
Zuid-Hollandsch 39, 278.
Zuid-Nederlandsch 44.
zwak-garticuleerde consonanten § 37.
zwak praeteritum § 142.
zwakke verbuiging 250.

WOORDREGISTER ¹(Door getallen zonder meer worden *bladzijden* aangeduid).

<i>Aaien</i>	199.	<i>anders</i>	549.
<i>aan</i> (voorz.), § 243, (praef.) § 89, (adv.) (407); (met inf.) § 199, (na part. praes.) 348; — heen § 259.		<i>anesien</i>	245.
<i>aanberen</i>	244.	<i>anker op</i>	127.
<i>aanloop</i>	224.	<i>anti-</i>	225.
<i>aanooogen</i>	244.	<i>appelekoos</i>	179.
<i>aanstaande</i>	341.	<i>argwaan</i>	236.
— <i>aardig</i>	215.	<i>Aries</i>	252.
<i>aarts</i>	§ 72.	<i>asje</i>	123.
<i>accusatief</i> + inf.	§ 202 vlg.	<i>asjeblijf</i>	§ 292.
<i>achter</i>	§ 243.	<i>astat</i>	604.
<i>achterste</i>	§ 121.	<i>B</i> (voor <i>m</i>) 160, (voor <i>w</i>)	158.
— <i>achtig</i>	215.	— <i>baar</i> 215; (-heid)	§ 81.
<i>aetherpiraaf</i>	188.	<i>baker</i>	123.
<i>af</i>	244, 399, § 90, § 245.	<i>batsen</i>	§ 63.
<i>afdoende</i>	345 ^a .	<i>bauen</i> (perf.)	56.
<i>afgedraaid</i>	300.	<i>be-</i> 240; (transit.) 392, (bij) 246.	
<i>afparten</i>	243.	<i>bedien</i> (meteen)	160.
— <i>age</i>	230.	<i>bedilal</i>	226.
<i>al</i> (aspect. adv.) § 259, (adv. modal.) 431, (bij part. praes.) 348, (voegwoord) 456, 553.		<i>bedillen</i>	241 ^a .
<i>al</i> in de plantage	114.	<i>beduusd</i>	335.
<i>aller</i> —	§ 121.	<i>beendroog</i>	213.
<i>als</i> (in bijw. bep.) § 261, 436; (bij comp.) § 119, (omschrijv.) 121, (praed. attr.) § 238, (= toen) § 386, (voegw.) § 295, § 317, 92, 472/3, § 386, 479, § 224; (als 't ware) 590 opm., (— dat) 604.		<i>begaan</i>	77.
<i>alsof</i>	§ 177, § 395, 604.	<i>begeer</i> geen dikker	§ 254.
<i>althans</i>	§ 353.	<i>beginnen</i> (+ inf.)	§ 205.
<i>alwat</i>	583.	<i>behalve</i>	405.
<i>alzo</i>	545.	<i>behooren</i> (+ inf.)	369.
<i>ander</i>	§ 128, § 345	<i>beide-en</i>	563.
		<i>beinden</i>	150, 306.
		<i>bemiddeld</i>	335 ^a .
		<i>benarren</i>	177.
		<i>benne</i> (we)	302.
		<i>bepaald</i> (adv.)	431.
		<i>beren</i> (aan-)	244.

¹ Partikels en pronomina ook in Zaakregister.

<i>berg</i>	253.	<i>deene</i> (deden)	41.
<i>bescheiden</i>	335.	<i>deizen</i>	128.
<i>bestieren</i>	177.	<i>der</i> (des)	§ 137.
<i>bestje</i>	123.	<i>dergelijk</i>	§ 128.
<i>bestopt</i>	§ 183.	<i>derhalve</i>	§ 350.
<i>beter</i>	172.	<i>des</i>	§ 128.
<i>bevallen</i>	§ 88.	<i>des(te)</i>	271.
<i>bevelen</i> (+ inf.)	364.	<i>deze</i> (syntactisch)	§ 345.
<i>-beweging</i> (suffix)	230.	<i>dezelfde</i>	§ 128.
<i>bezuinigingsmillionair</i>	188.	<i>dicht</i> (praed. attr.)	415.
<i>biggen</i>	233.	<i>die</i> § 135, § 228, § 252, § 384, 540; (— daar)	
<i>binnen</i> (praef.) 245, (-in) 403, (voorz.) § 243.	243.	217, 225; (— <i>æt</i>) 600, (— <i>z'n</i>) § 128.	
<i>blankzetten</i>	236.	<i>dies</i>	§ 128.
<i>blaw</i>	166.	<i>diner</i>	179.
<i>blindslaan</i>	236.	<i>dingen dat . . .</i>	585 ³ .
<i>blonk</i>	151 ¹ .	<i>dinges</i>	249.
<i>bluizm</i>	190.	<i>doch</i>	§ 378.
<i>blijven</i> (euphem.)	107.	<i>doe</i> (pron.)	§ 125, 286 vlg.
<i>blijven</i> (hww.)	477, (koppelw.) § 269.	<i>doeketan</i>	470.
<i>boe</i> (woe)	158.	<i>doen</i> 168, (verl. deelw.) 300, (1 sg. praes.)	
<i>boel</i>	155, 380, (suffix) 230.	302, (geen —) 352, (+ inf.) 358/9, (= ple-	
<i>boemeltrein</i>	186.	gen te) 448, (varians) 118, 448; (causat.)	
<i>boks</i>	253.	77, § 279, (omschrijv.) 390, (imper.)	
<i>bos</i>	253.	448, § 292, (vervangend) 543, (leeg werkw.)	
<i>bosch</i>	249.	107.	
<i>botsen</i>	§ 63.	<i>doender</i>	346 ¹ .
<i>bovendien</i>	§ 353, § 358.	<i>doivel</i>	157.
<i>bovenop</i>	400.	<i>doksen</i>	192.
<i>brenge</i>	78, § 232.	— <i>dom</i>	230.
<i>buikspreken</i>	236.	<i>domt</i>	166.
<i>buttere</i>	200.	<i>dood</i> —	213, § 72.
<i>bij</i>	§ 243.	<i>door</i> § 243, (passief) § 281, (— te met inf.)	
<i>D</i> (lenis) § 37, (epenth.) 152, (intervoc.) 155,		372/3.	
(of — t) 467.		<i>doorforceeren</i>	244.
<i>dâag</i>	159.	<i>doorgaans</i>	§ 194
<i>daar</i>	§ 354, § 381, § 389, 606.	<i>d'r</i>	§ 266, 417.
<i>daargelaten</i>	535.	<i>dra</i>	601.
<i>daar</i> — wat	578.	<i>droom</i> droomen	390.
<i>dan</i> (anaph.) § 351, (moment) 546, (in groep)		<i>drijvens</i>	40, 348.
§ 339, (afsch.) § 306/8, (bij comp.) § 119.		<i>duin</i>	249.
<i>dan</i> (= dat)	§ 385.	<i>duivels(ch)</i>	255.
<i>dankē</i>	302.	<i>duizelingwekkēnd</i>	340.
<i>daste</i>	581.	<i>dus</i> (anaphor.)	§ 350,
<i>dat</i> (pron.) 289, 381, 540, 585, § 346; (voegw.)		(bij imper.) § 291 opm., § 358.	
§ 176, § 295, § 385, § 395; 137, 140, 177,		<i>dwalmen</i>	190.
495, 496; (bij adv.) 396, (bij voegw.) 600.		<i>dijn</i>	§ 127.

<i>E</i> (- klanken) 148, — <i>e</i> (flexie) § 94, — <i>e</i> (konj.) § 143, — <i>e</i> (adv.) § 91, <i>e</i> (verbinding) 220.		<i>fonkelen</i>	158.
<i>echter</i>	§ 355.	<i>foei</i>	§ 72.
— <i>ede</i>	§ 139.	<i>fijn</i>	166.
<i>Edelheid</i>	288.	<i>G</i> (lenis)	148.
<i>een</i>	297, § 251.	<i>ga je gang</i>	390.
<i>eenerzijds</i>	§ 357.	<i>gaan</i> 172, (+ inf.) § 204, (hulpww.) § 277	
<i>eer</i> (voegw.)	§ 389, 50.	koppelww.) § 269, (transit.?) 393 (werk-	
— <i>eeen</i>	§ 86, 184.	w. voor —) 192 (— en) 565.	
<i>eerste</i>	§ 121.	<i>gansch</i>	426.
<i>eigentlich</i>	152.	<i>ge—</i> (beteek.) § 178, (intensief) 348, bij p.	
<i>eind touw</i>	379.	pr.) 348, (perfect.) § 87/8, (bij subst.)	
— <i>elen</i>	§ 187, 240, 194.	§ 79, 472; (Zeeuwsch) 240 ¹ , (Drentsch)	
— <i>elig</i>	§ 71.	§ 140.	
<i>elk</i>	284.	<i>gebeeld, gegoed</i>	§ 178.
<i>elkander</i>	207, 280.	<i>geblazen</i> (bij pass.)	453.
— <i>en</i> 152, (zw. praet.) § 139, (adj.) 215/6,		<i>gedaan</i>	300.
(inf.) 349 ¹ , (verbinding) 220		<i>gedurende</i>	534.
<i>en</i> (voorz.) § 242, (negatie) 69 ² , 423 vlg.,		<i>geen</i>	68, 420.
426 opm.; (voegw.) § 370, 560 vlg.,		<i>geen een</i>	421.
(— die) 540, (— echter) § 355.		<i>geen^ot</i>	420.
— <i>ene</i>	153, 349 ¹ .	<i>gehaar(d)</i>	335.
<i>enne</i>	562.	<i>geleden</i> (absol.)	534.
<i>er</i> § 223/4, § 266; 417, 481, 548, (— was) § 266.		<i>gelegen</i>	300.
— <i>er</i>	230.	<i>gemunt hebben</i>	§ 164.
— <i>erd</i>	231.	<i>geneen</i>	421.
<i>eris</i>	417, § 292.	<i>genetica</i>	219.
— <i>erig</i>	341, § 71.	<i>geschieden</i>	154.
— <i>erij</i>	230.	<i>gesitten</i>	§ 88.
— <i>es</i> (bij p. pr. of inf.)	348.	<i>gesjochten</i>	336.
<i>eten</i>	170.	<i>geune</i>	§ 128.
<i>eu</i>	149.	<i>gewallen</i>	175.
<i>even</i>	430.	<i>gewassen</i> har beter kend	381.
<i>eveneens</i>	§ 352.	<i>geweest</i> (passief)	§ 283.
<i>eventjes</i>	487.	<i>gewend</i> (meton)	134.
<i>evenwel</i>	§ 355.	<i>gewoon</i> (adv.)	431.
<i>ezeid</i> (Katw. bij pass.)	453.	<i>geworden</i>	§ 283.
<i>F</i> (affectief)	158.	<i>gewrocht</i>	§ 142.
<i>feeks</i>	158.	<i>gezeggen</i>	240 ¹ .
<i>fiets</i>	183, 196.	<i>gezien</i> (absol.)	543.
<i>fiiften</i>	159.	<i>gezeid</i> (bij pass.)	453.
<i>fitten</i>	158.	— <i>gewijs</i>	§ 91.
<i>flapuit</i>	226.	<i>gipsen</i>	193.
<i>flets</i>	194.	<i>gisteravond</i>	108.
<i>flitsen</i>	193, 238.	<i>gladakker</i>	179.
		<i>glas</i> ('n)	173.
		<i>glas water</i>	379.

<i>gloeiende</i> (adv. graad)	§ 194.	<i>holoogig</i>	211.
<i>gloepend</i>	§ 194.	<i>hoofdschuddend</i>	236.
<i>goed</i> (beteekenis)	§ 106.	<i>hooge</i> hoed	208.
<i>goed</i> (g), <i>gounjt</i>	284.	<i>hoop</i>	254.
<i>goudgekazuifeld</i>	336.	<i>hoor</i> (+ infin.)	472.
<i>graaien</i>	199.	<i>hoorloos</i>	215 ^a .
<i>grissen</i>	239.	<i>houden</i> (+ p. pf.)	§ 164.
<i>gunter</i>	225.	<i>hum</i> (subst.)	124.
<i>gij</i> (als voc.) 577, (vervoeg.) § 125, (gij die) § 221, 577.		<i>hij</i> (en zij) 288, (flexie), § 126, (—ie) 470, (verv. door naam) § 344.	
H	148.	<i>I</i> (-klanken) 148, (i—a) 211, (pron. pers.) 278.	
<i>haar</i>	§ 127.	<i>ieder</i> meent zijn uil . . .	366.
<i>haasten</i> (met inf.)	§ 214.	<i>iet</i> (Katw.)	421.
<i>had</i> (+ p. pf.) § 170, (— gehad + p. pf.) 328, (— het gedaan !) 473.		— <i>ig</i> (§ 71), (—heid)	§ 81.
<i>halen</i> + bepaling	§ 232.	— <i>igen</i>	§ 86.
<i>hangmat</i>	189.	<i>ik</i> § 124, (— die) 580, (verv. door naam) § 344.	
<i>hè!</i>	§ 325.	<i>immers</i>	§ 358, 549.
<i>hebben</i> (hww.) § 182, § 205, 308; 40; (+ inf.) 355, 358; (+ p. pf., praesens) § 164, (perfectief) 164, (synt. beteek.) 389, (in taboezin) 127, (werkw. bet.) 107, § 80.		<i>in</i> (voorz.) § 243, (praef.) 245, — de eerste plaats) 403.	
<i>heele</i> (adv.)	165.	<i>inleuk</i>	§ 72.
<i>heen</i> (+ inf.) 371, 447, (aan —) § 259, (bij praep.) 398.		<i>incluis</i>	535.
<i>heengaan</i> en . . .	565	<i>inderdaad</i>	§ 358.
<i>heere</i>	250 ¹ .	<i>indien</i>	600.
<i>heeten</i> (+ infin.) 358/9, (liegen) 367.		— <i>ing</i>	§ 81.
— <i>heid</i>	§ 81.	<i>in-gangs-iet</i>	426.
<i>hem</i> (= hij)	291.	<i>ingooi</i>	225.
<i>her</i> —	241.	<i>inmiddels</i>	§ 352, § 358.
<i>het</i> (anaphor.) § 346, 543; (pers. en onpers.) 288, 382, 395; (aank.) § 349, § 385; (gramm. subj.) § 349, (— is) § 268, § 381.		<i>innelok</i>	159.
<i>het</i> is bij mij raer	36.	<i>integendeel</i>	§ 385.
<i>hetgeen</i>	§ 131, 583.	<i>is 't dat . . .</i>	585.
<i>heur</i>	280 ^a .	<i>'t Is of . . .</i>	593.
<i>hiaat</i>	156.	— <i>isch</i>	215, 216.
<i>hier</i>	§ 354.	J (verscherpt)	147.
<i>hier Piet</i>	166.	<i>ja</i>	159, 517, 568.
<i>hitsen</i>	196.	<i>jah!</i>	106.
<i>hoe</i> (voegw.) 598, (vrag. uitr.) § 287, (anal. constr.) 108, (correl.) 271, (+ adv.) 601, (hoe'n) 263, 600.		<i>jelui</i>	287, 467 ¹ .
<i>hoeven</i> (be—)	362.	— <i>jes</i> (adv.)	§ 92.
<i>hoevel</i>	601.	<i>jochie</i>	233.
		<i>joepse</i>	193.
		<i>jollie</i>	287, 467 ¹ .
		<i>jotse</i>	193.
		<i>jou</i> ezel!	252 ^a .
		<i>jowaei!</i>	473.
		<i>judaskussen</i>	238.

<i>juf</i>	123.	<i>kijk-in-de-pot</i>	237.
<i>jullie</i>	§ 125, § 143.	<i>kijk</i> + infn.	472.
<i>jij</i> (flexie) § 125, (in imp.) § 294, (als voc.) § 319, (volkstaal) 287.		— <i>kijn</i>	233.
<i>Kaaien</i>	199.	<i>Laagbijdgronds</i>	211.
<i>kasbakluik</i>	128.	<i>laat</i> (iron. hww.)	473.
<i>kedaer</i>	518.	<i>laatste</i> (synt.)	§ 345.
<i>keilen</i>	200.	<i>land</i> an brokke	127.
<i>keind</i>	150.	<i>lang</i> (graad) 263, 434, 413 opm. (en breed) 210.	
— <i>ken</i> (werkw.)	§ 86.	<i>lange</i>	§ 91.
<i>kerwen</i>	§ 140.	<i>langs</i>	403.
<i>kindeke</i>	232 ^a .	<i>laten</i> (+ inf.) 358/9, (imper.)	471.
— <i>kine</i>	§ 92.	<i>leeftijd</i>	226.
<i>kist</i>	253.	<i>leeren</i> (+ inf.)	358.
<i>klabaatsen</i>	192.	<i>leggen</i> (lei)	§ 142.
<i>klappertanden</i>	237.	<i>lekkó</i>	472.
<i>kleintje</i>	235.	<i>lichtelaaie</i>	165.
<i>klevaenese</i>	200.	<i>liefshebben</i>	§ 237.
<i>knappen</i> (knoppen)	198.	<i>liegen</i> heeten	359 ¹ .
<i>knautje</i>	233.	<i>liever</i> hebben	§ 237.
<i>knieëknikken</i>	237.	<i>liggen</i> (hww.) § 278, 363, 472; (+ p.pf.) § 183.	
<i>knul</i>	176.	<i>litteeken</i>	151.
<i>Kollewijnsh</i>	215.	<i>loopen</i> (hww.)	§ 277.
<i>komen</i> (hww.) 447, (+ inf.) 363, (+ p.pf.) § 183.		<i>loopen</i> (zet het op een —) (—nde) 347.	288.
<i>komende</i> week	341.	— <i>loos</i>	215.
<i>kommt</i> ein Vogel geflogen	485.	<i>loots</i>	123.
<i>koning</i> der koningen	§ 98.	<i>lunch</i>	179.
<i>koningskroon</i>	§ 75.	— <i>lijk</i>	160, § 91.
<i>konijn</i> (loknaam)	514 ^a .	<i>lusten</i> (onpers.)	383.
<i>knap</i> (onverb.)	261.	— <i>lijkheid</i>	§ 81.
<i>koolwitje</i>	235.	— <i>M</i> (praed. nomen)	§ 267.
<i>kort</i>	124.	<i>maar</i> (adv.) § 259, 430, (voegw.) § 363, § 345, § 374, 429, (etym.) 123.	
<i>kouwelijk</i>	156.	<i>majesteit</i>	288.
<i>kraaien</i>	199.	<i>maken</i> (caus.) 77, (omschr.)	472.
<i>krantvast</i>	187.	<i>man</i> (pronom.)	§ 344.
<i>krielen</i>	211.	<i>mans</i> (praed.)	166.
<i>kruising</i>	189.	<i>massief-koperen</i>	213.
<i>krijgen</i> (en nemen) (perfect. hww.)	167.	<i>me</i> (= mij)	§ 124.
	54 ¹ .	<i>mede</i>	225.
<i>kunnen</i>	§ 271 vlg.	<i>meent</i> te zijn	366.
<i>kurkdroog</i>	206, 213.	<i>meer</i> (compar.) § 120, (neg.) 428, (— der)	271.
<i>kussing</i>	228.	<i>meest</i> (bij superl.)	§ 122.
<i>kwajongen</i>	217 ¹ .	<i>meester</i> (praed.)	166.
<i>kwartje</i>	235.	<i>meesterknecht</i>	221.
<i>kwitse</i>	193.		

- men* § 134.
menigte (onb. telw.) 380.
mepse 193.
met (adv.) 546, (voorz.) § 246, (absol.) § 341, (attrib.) § 334, (sociat.) 127, 283, § 246; (+ te en infin.) 372, (+ p.pf.) § 184 slot, (— van) 241 : 6.
meteen 546, 561.
methelpen § 88.
—mi (verba) 302.
mild 186.
minder § 120.
mirakel 166.
mis— 225.
mislukking 231.
misschien dat 586.
moaⁿ (Katw.) 150.
moederlief 263.
moeders 252¹.
moet hij weten 485.
moeten § 271 vlg.
moge gij § 143.
mogelijk (bij superl.) § 121.
mogen § 271 vlg.
mogende 534.
moois § 97.
museel 235.
mij huivert etc. 383.
mijn (—er) § 124, § 127.
N (overg.) 152, —*n* bij pron. § 383, „N!“ 68.
naar (adj.) 181, (voegw.) 596.
na, naar, naast 403.
nabij 165.
namelijk dat 585².
namens 405.
nauwelijks of § 376.
ne (en) 68.
neen 159, 428, 517.
negeen 68, 421.
neiskes § 92.
nemen en krijgen 167.
nergens 421.
nestendoosjens 111.
netjes § 92.
—ngd 150.
nie mier (Gentsch) 428.
- niet* (adv.) 458, (iron. vrag.) 487, (— dat) 420, 422, 586.
niettegenstaande 534.
nietes § 97.
nieuws § 97.
niks 422.
—nis 230.
noch § 377.
nochtans § 353, § 358.
noenmalen 238.
nog 431, 549 (in groep) § 339.
noode 165.
nou! 517.
*—*nt** (Friesch negatief) 426.
—nteere (Limb.) 346¹.
nu (adv. imp) § 291, (synt.) 546, § 388.
O-klanken 149.
och of! § 295.
oer— § 72.
of (bij compar.) § 119, (correl.) § 376, (zoo-of) § 393 (coörd. § 376), (onderschikk.) § 387, § 395; (met konj.) § 177, (optat.) § 295, (vergelijk.) 596, (na voegw.) 600, (— dat) § 385, § 387, 594; (of — ik) 581, 593.
ofschoon 601, 611.
om (voorz.) 403 (beteek.) 370, § 217, (voegw.) 573 (— rond) 400; *om te* 126, 377, § 213 vlg., § 216, § 217, § 371.
omtrent 404.
omweg 225.
on— 68, § 72, § 79, 335³, 337.
ondanks 405.
onder 404.
onderdanen 177.
ongemak (krijgen) 107.
ongerekend (absol.) 534.
onguur § 72.
onmeedoogenloos 189.
ont— § 225, 241.
ontzettend § 194.
onverwachts 339 opm.
onze § 133.
ook 107, 431, § 352.
oorlogsvloot 219.
op (bij superl.) § 121; 404 (— de eerste plaats) 403, (— eenmaal) 186.

<i>opdooi</i>	227.	<i>rijkelijk</i> (telw.)	127.
<i>opendoen</i>	§ 229, 387, 453.	<i>rijsttafelen</i>	238.
<i>opmaker</i>	128.	<i>S</i> (compos.) § 75, 356 (s. v. p. § 292).	
<i>opnoemen</i>	244.	<i>sabel</i>	154.
<i>oud-zee kapitein</i>	261.	— <i>sch</i>	215.
<i>oudheidkundige</i>	219.	<i>schaats</i>	196.
<i>ouwerwetsch</i>	156.	<i>schaatsenrijden</i>	236.
<i>over</i>	404.	— <i>schap</i>	230.
<i>overbodig</i>	415.	<i>schepsel</i>	181.
<i>overigens</i>	§ 353.	<i>schichten</i>	190, 239.
<i>overleed</i>	317 ¹ .	<i>schoon</i> (concessief)	553, 611.
<i>overtrekken</i>	398.	<i>schorsen</i>	196.
<i>overzetten</i>	186.	<i>schr—</i>	147.
<i>P</i> in Nederlandsch	158.	<i>schuddebollen</i>	237.
<i>paaien</i>	199.	<i>secretaris-penningmeester</i>	210, 221.
<i>padvinderij</i>	230.	<i>sedert</i>	163, 404.
<i>pain-de-luxe-brood</i>	134.	<i>Seech den Prince</i>	484.
<i>paleis</i>	154.	— <i>sel</i>	230.
<i>partie</i>	160.	— <i>sen</i>	193 vlg.
<i>pærtij</i>	160.	<i>skis</i>	239.
<i>pinijzertje</i>	179.	<i>sladoot</i>	189.
<i>placht</i>	§ 142.	<i>smaken</i> (onpers.)	383.
<i>pladdekken</i>	192.	' <i>s mans</i>	§ 344.
<i>ploffien</i>	238.	<i>snaaien</i>	199.
<i>poovertjes</i>	248.	<i>snappen</i> (snoppen)	198.
<i>portie</i>	157.	<i>snerp</i>	190.
<i>postpapier</i>	186.	<i>sneutel</i> (dissim.)	154.
<i>praaien</i>	199.	<i>soms</i>	424 ³ , 430, 458.
<i>praats</i>	§ 97.	<i>speulns</i>	356.
<i>preutsch</i>	154.	<i>spil</i>	175.
<i>prof</i>	123.	<i>spok</i>	254.
<i>prijzen</i>	§ 140.	<i>sprak</i> der Gawein	484.
<i>puf</i>	184.	<i>staa(n)</i>	153.
<i>R</i> 148, (uvulaar) 157.		<i>staan</i> (verbonden)	§ 192, 363, 468.
<i>raar</i>	37.	<i>staand</i> (boordje) 342, (de vergadering)	534,
<i>radio</i> (Katw.)	184.	(— <i>es</i>) 348.	
<i>Rembrandt-ets</i>	222.	<i>stampvoeten</i>	211.
<i>reuze —</i>	§ 72, 123, 213.	<i>stapel</i>	123.
<i>rikketikketik</i>	§ 325.	<i>stieperen</i>	192.
<i>riks</i>	123.	<i>stilletjes</i>	§ 92.
<i>rinkinken</i>	200, 239.	<i>stilzitten</i>	§ 88.
<i>rondom</i>	400.	<i>stoef</i>	190, 400.
<i>rugzwenmen</i>	§ 83.	<i>stokpaard</i>	222.
<i>ruischen</i>	238.	<i>stroomend water</i>	342.
<i>rijden</i> (meton.)	127.	<i>stuiptrekken</i>	236.
		<i>stuk</i> (adv.)	123.

<i>stutsen</i>	197.	<i>uttoo</i>	151.
<i>suikerlaat</i>	179.	<i>Uwe Majesteit</i>	119 ^a .
— <i>T</i> (2 sg. en pl.) § 143, (epenthesis) 160, (gemaat) 146.		<i>Vaak</i>	271 ^a .
<i>'t</i> (onb. vnv. § 267), (schikking) 481, (— en doet) 448, (— er) § 257, (— is) § 268, (anaphor.) § 346.		<i>vallen</i> 168, (koppelww.) § 269, 415.	
<i>tamper</i>	166.	<i>van</i> (voorz.) § 245, 413; (genitivistisch) 255 ^a , § 248, (— waar) 610, (+ voegw.) § 391, (na infin.) § 198, (gallic.) 436, (bij pass.) 126, § 281; (van te + inf.) 141, 372; (= want) 57, 573, (— alles) § 245, (vanaf) § 90, § 245, 399; (vandaan) 399.	
— <i>te</i>	230.	<i>varen</i> (voeren)	76/7, 171/2.
<i>te</i> (voorz.) § 244, (met inf.) § 204 vlg.		<i>varia</i> (Kaw.)	184.
<i>tegen</i> (voorz.)	404.	<i>veinster</i>	150.
<i>ten, ter</i>	§ 244.	<i>vele</i> (+ er)	§ 224.
<i>tenminste</i>	§ 353.	<i>ver—</i>	240, 242.
<i>terwijl</i>	§ 389.	<i>verbazend</i>	341.
<i>teugen(s)</i>	160, 356.	<i>verblijve</i>	302.
<i>theeschenkerij</i>	230.	<i>verdijs</i>	124.
— <i>ti</i> (enclitisch)	279.	<i>verexcuseeren</i>	189, 243/4.
<i>tik</i> om de ooren	292.	<i>verhooging</i> (euph.)	175.
<i>tiktakken</i>	238.	<i>verhoren</i>	§ 141.
<i>tinnen</i>	352.	<i>verkorven</i>	§ 140.
<i>tj—</i>	147.	<i>verhouden</i>	§ 181 opm.
— <i>tje(n)</i>	147.	<i>verleden</i> (adv.)	123.
<i>tjonge</i>	158.	<i>verslechteren</i>	242 ^a .
<i>toch</i>	§ 292, § 358, 432, 549, 553.	<i>vertrek</i>	167, 177.
<i>toe!</i> (uitr.)	473.	<i>vervelend</i>	340.
<i>toek</i>	190.	<i>vervolgens</i>	348.
<i>toen</i> (voegw.) § 389, § 395; (adv.) § 339, 546, 601; (afsch.) § 306/8.		<i>verzenen</i>	181.
<i>toetoetoet</i>	448.	<i>verzoeker</i>	302.
<i>tot</i> 126, 399 ^a , 404; (— barstens toe) 356, (met infin. 108 ^a).		<i>vinden</i> (+ acc.en inf.)	358, 367.
<i>touristisch</i>	134.	<i>vingertam</i>	186.
— <i>trek</i>	227.	<i>vlabij</i>	400.
<i>trouwens</i>	§ 353, § 358.	<i>vliemens</i>	348.
— <i>ts</i>	183.	<i>voeren</i> (varen)	76/7.
— <i>tsen</i>	193.	<i>vol</i> (+ subst.) 434, — <i>vol</i> 210, 263, (superl.) § 123, (perfectief praef.) § 88.	
<i>tusschen</i> (voorz.)	405.	<i>Volgt</i> een overzicht	487 ¹ .
<i>tweedekker</i>	211.	<i>voor</i> 163, 405; (= als) § 261, (met infin.) 371, (voegw.) 596.	
<i>tijgen</i>	§ 141.	<i>voorbij</i>	165.
<i>U</i>	§ 125.	<i>voordat</i>	600 ^a .
<i>ui</i>	150.	<i>vormgeving</i>	229.
<i>uit</i>	405, (perf. praef.) § 88.	<i>vorst</i>	177.
<i>uitgezicht</i> 189, — <i>mundend</i> 340, — <i>stekend</i> 340, — <i>trap</i> 225.		<i>vrage</i>	302.
<i>uiver</i>	184.	<i>vredig</i>	167.

<i>vrind</i>	151.	<i>wrochten</i>	§ 142.
<i>vuister</i>	107.	<i>wrijven</i> (onbep. infin.)	§ 196.
<i>Waar</i> (voegw.) § 390, § 394; (vervlochten)		<i>wij</i>	286, § 124.
141/2, (— heen) 207, (— op) 611, (— van)		<i>wijl</i>	124, 611.
610/11. 601.		— <i>Y</i>	230.
<i>waarschuwen dat</i>	70, 94, 423, 587.	<i>ijsberen</i>	237.
— <i>waarts</i>	399 ¹ .	<i>Zaale</i> (Katw.)	77.
<i>waffer</i>	160.	— <i>zaam</i>	216.
<i>wanhopig</i> (meton.)	173.	<i>zadder</i>	271.
<i>wanneer</i>	§ 390.	<i>ze</i> (onbep.)	§ 281, 289.
<i>want</i>	§ 345, § 361, § 375.	<i>zegde</i>	§ 142.
<i>wat</i> (attrib.) 346 ² , (progress.) 578, (uitr.)		<i>zegge</i>	302.
§ 325, § 329; (— 'n) § 129, (voegw.) § 384,		<i>zelf</i>	§ 124, § 128.
(— van den dag) § 329, (— voor een) § 129,		<i>zelfportret</i>	201.
(— wondren) 358.		<i>zich</i>	279.
<i>waterleiding</i>	229.	<i>ziegezagen</i>	211.
<i>watte</i>	159.	<i>zien</i> (vervoeging) 303, (betEEK.) 389.	
<i>wech-chooi</i>	225.	<i>zienderoogen</i>	346 ¹ , 535.
<i>weeran!</i>	518.	<i>zitten</i> (betEEK.) 160, (koppelww.) 415,	
— <i>weg</i>	§ 91.	(hulpww.) § 278, (+ infin.) § 208.	
<i>weg</i> (adv.) 123, (bij praep.) 399.		<i>zobben</i>	192.
<i>wegen</i> (flexie)	305.	<i>zoek en gij zult vinden</i>	§ 294.
<i>wegstoppen</i>	§ 88.	<i>zonder</i>	68, 405.
<i>wel</i> § 271, 431, 549, 601; (uitr.) 517, (= ie-		<i>zoo</i> (adv.) § 256, 415, 430, 479, 492, 499	
mand) 284 (— te rusten) 367, (— letjes)		opm., (voegw.) 596, 601, 611; (— als)	
§ 92.		§ 393, § 395, 603; (— dat) 603, 604;	
<i>welk</i> § 129, § 131, § 383; (welke) 159, 141,		(— doende) § 193, § 194; (— dra) 601,	
(— er) § 129.		(— wel als) 433.	
<i>wen</i>	124.	<i>zoo'n</i> (+ adj.)	263.
<i>wereldberoemd</i>	186.	<i>zoo</i> (— tje)	284.
<i>werkzaam</i>	172.	<i>zou</i>	§ 275/6.
<i>werwaarts</i>	602 opm.	<i>zullen</i>	§ 271, 472, (—nde) 534.
<i>wezen</i> (hebben hww.) 308, (na p. praes.)		<i>zw—</i> (symboliek)	198 vlg.
346/7.		<i>zwaaien</i>	103, 198/9.
<i>wie</i> 140, § 287, § 384, 583; — <i>z'n</i> § 131;		<i>zwoond</i> (werkww.)	124.
(wiens) § 129, § 96, § 131, 257.		<i>zij</i> (— en)	§ 126.
<i>wierd</i> (v. worden)	298 ¹ .	<i>zijn</i> (= hij)	291.
<i>willen</i>	§ 271 vlg., § 292.	<i>zijn</i> (hulpww.) § 182, 308; (verbindingen)	
<i>wip-wap</i>	211.	van —) § 262, (met infin.) § 207, § 210,	
<i>wippen</i>	199.	355, 436; (= komen) 468 ³ , (= bestaan)	
<i>wis en drie</i>	516.	§ 266, (met praep.) 127, (analyt.) 107.	
<i>wit-zijden kousen</i>	§ 70.	<i>zijnde</i>	366, 534.
<i>worden</i> (koppelww.) § 269, (verl. tijd) § 139.			